

รายงานสืบเนื่องการสัมมนาวิชาการ (Proceedings)
เนื่องในโอกาสการสถาปนาคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ ปีที่ 59
เรื่อง “สังคมสงเคราะห์ศาสตร์: การเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง”

วันที่ 25 มกราคม 2556

ณ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์

คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

FACULTY OF SOCIAL ADMINISTRATION THAMMASAT UNIVERSITY

กองบรรณาธิการ

1. รองศาสตราจารย์ ดร.เดชา สังขวรรณ	ที่ปรึกษา
2. อาจารย์ ดร.วิไลภรณ์ โคตรบึงแก	บรรณาธิการ
3. อาจารย์นันท์ภรณ์ เอี่ยมวานานนทชัย	กองบรรณาธิการ
4. นางสาวสุวีร์ ปิ่นเจริญ	กองบรรณาธิการ
5. นางสาวอรอนงค์ บุษราคัม	กองบรรณาธิการ
6. นายณัฐพล จันทร์เหล็ก	กองบรรณาธิการ

คณะกรรมการพิจารณาคุณภาพผลงานวิชาการ

คณะกรรมการภายในสถาบัน	คณะกรรมการภายนอกสถาบัน
1. ศาสตราจารย์ศศิพัฒน์ ยอดเพชร	1. รองศาสตราจารย์ ดร.ชัตติยา กรรณสูตร
2. ศาสตราจารย์สายันต์ ไพเราะจูจิตร	2. รองศาสตราจารย์ ดร.สมศักดิ์ สามัคคีธรรม
3. ศาสตราจารย์ ดร.สุรพล ปธานวนิช	3. อาจารย์ ดร.ทิพาภรณ์ โพธิ์ถวิล
4. รองศาสตราจารย์ ดร.สุวิจฉรา เปี่ยมญาติ	4. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เพ็ญประภา ภัทรานุกรม
5. รองศาสตราจารย์ ดร.วรวิทย์ โรมรัตนพันธ์	5. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.โกนิษฐ์ ศรีทอง
6. รองศาสตราจารย์ ดร.โกวิทย์ พวงงาม	6. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เพ็ญประภา ภัทรานุกรม
7. รองศาสตราจารย์ ดร.กิตติพัฒน์ นนทปัทมะคุลย์	7. อาจารย์ ดร.จตุรงค์ บุญยรัตนสุนทร
8. รองศาสตราจารย์ ดร.นฤมล นิราทร	8. อาจารย์ ดร.ปิยฉัตร กลิ่นสุวรรณ
9. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จิตติ มงคลชัยอรัญญา	9. อาจารย์ ดร.ภูงค์ เสนานุช
10. อาจารย์ ดร.ธัญญลักษณ์ วีระสมบัติ	
11. อาจารย์ ดร.มาตี ลิ้มสกุล	
12. อาจารย์ ดร.มาลี จิรวัดนานนท์	
13. อาจารย์ ดร.พงษ์เทพ สันติกุล	
14. อาจารย์ ดร.ศิริพันธ์รัตน์ กาญจนบุญชู	
15. อาจารย์ ดร.วิไลภรณ์ โคตรบึงแก	

การเผยแพร่

เผยแพร่ในรูปแบบอิเล็กทรอนิกส์ เข้าถึงได้ทางเว็บไซต์คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
<http://www.socadmin.tu.ac.th/index.php/th/>

สารบัญ

	หน้า
คำนำ	7
คำกล่าวรายงานการจัดสัมมนา โดย คณบดีคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์	8-9
คำกล่าวเปิดงาน โดย รองอธิการบดี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์	10
กำหนดการ	11
บทความวิชาการ	
กลุ่มย่อยที่ 1 : การพัฒนาวิชาชีพ และบทเรียนจากการฝึกภาคปฏิบัติ	12-74
● การจำลองสถานการณ์ : แนวทางใหม่ในการพัฒนาการเรียนสังคมสงเคราะห์ในประเทศไทย วรวรรณ จิรณาพิวัฒน์	13
● กระบวนการจัดการเรียนการสอนด้านสังคมสงเคราะห์คลินิก : การเปรียบเทียบระหว่าง School for Social Work, Smith College และคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ปริญญช ไขศรณวิชย์	20
● การประยุกต์การปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์แนวต่อต้านการกดขี่กับกลุ่มกะเทย เคท ครึ่งพิบูลย์	31
● อุปสรรคในการบำบัดรักษาผู้ติดยาเสพติด เนริสา ลิปิสุนทร	42
● การศึกษาสังคมสงเคราะห์: โอกาสของการเปลี่ยนแปลงชีวิตและมุมมองต่อวิชาชีพ ศศวรรณ ปิงตระกูล	50
● การฝึกกระบวนการคิดที่ส่งเสริมทักษะการปฏิเสธ และทักษะการตัดสินใจเพื่อป้องกันตนเอง จากการถูกล่วงละเมิดทางเพศ อันธิกา บุญชู	59
● เศรษฐกิจพอเพียงในกระแสโลกาภิวัตน์ ตัวอย่างดีๆ จากชุมชนบางเตย จังหวัดฉะเชิงเทรา ศิวกกร พิมพา	65

กลุ่มย่อยที่ 2 : สุขภาวะคนไทยท่ามกลางความเปลี่ยนแปลง และกลุ่มอื่นๆ	75-159
● พลวัตสถานการณ์สุขภาพในสังคมไทย (ช่วง พ.ศ. 2550 – 2555) วรรณวดี พูลพอกสิน 76 ● สุขภาวะกาย จิต และการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ณัฐวดี ณ มโนรม 90 ● การสนับสนุนทางสังคมที่มีต่อการเลี้ยงดูลูกในครอบครัวพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยว ชิตชนก กอวัฒนารานนท์ 97 ● ความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเองของคนพิการทางร่างกายและการเคลื่อนไหว ฉัตรนภา สัมครเขตร์การณ 106 ● โอกาสทางการศึกษาระดับอุดมศึกษาของบุคคลออทิสติก : การวิจัยเชิงคุณภาพ วันใหม่ วุ่นแก้ว 114 ● มุมผกผันของผู้เสพติด : องค์กรความรู้ที่สังเคราะห์จากกระบวนการบำบัด รัชนิกร ชันดี 125 ● การพัฒนาความสามารถในการเผชิญและฟื้นฟ้อุปสรรคเพื่อนำไปสู่การมีคุณภาพชีวิตที่ดี สิริพันธุ์ สหสร้างชีกุล 132 ● จิตเวชแนววิพากษ์ จิตเวชยุคหลัง และสังคมสงเคราะห์สุขภาพจิต กิตติพัฒน์ นนทปัทมะตุลย์ 139 ● ตัวแบบคลับเฮาส์ : ทางเลือกในการฟื้นฟูสมรรถภาพทางจิตสังคมและบทเรียนต่อสุขภาวะทาง จิตในสังคมไทย ชานนท์ โกมลมาลย์ 149	
กลุ่มย่อยที่ 3 : พลังชุมชนและการจัดการตนเองของชุมชน	160-240
● ขั้นตอนการดำเนินงานแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยของผู้มีรายได้น้อย:กรณีศึกษาชุมชน เอสที ไอ พัฒนา วนิดา ละม้ายศรี 161 ● กระบวนการบูรณาการกองทุนการเงินเพื่อการจัดการตนเองของชุมชน: กรณีศึกษา สถาบัน การเงินกลุ่มสตรีสหกรณ์บ้านบุกลาง อำเภอน้ำยืน จังหวัดอุบลราชธานี มรรษพร เจริญทรัพย์ 175 ● ความไว้วางใจกับความสำเร็จของกองทุนสัจจะออมทรัพย์: กรณีศึกษาดำบลคลองห้า อำเภ คลองหลวง จังหวัดปทุมธานี อรรถสิทธิ์ นนสะดู และวรวิภา โรมรัตนพันธ์ 185	

●	ทุนทางสังคมกับการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง สุรินทร์ นันทไพฑูรย์	197
●	ทุนทางสังคมของกลุ่มชาวนาข้าวอินทรีย์ กรณีศึกษาเครือข่ายโรงเรียนชาวนา จิรพรรณ นฤภัทร	212
●	ลักษณะและความต้องการของผู้ดูแลในการดูแลผู้สูงอายุระยะยาวของจังหวัดสิงห์บุรี สาวิตรี พลทวี	222
●	การนำแผนงานด้านการดูแลผู้สูงอายุสู่การปฏิบัติ : เปรียบเทียบสิงคโปร์กับไทย ปภาวี นุพาสันต์	229
กลุ่มย่อยที่ 4 : งานด้านผู้สูงอายุ: โอกาสและความท้าทาย		241-285
●	การเตรียมความพร้อมเพื่อก้าวเข้าสู่วัยสูงอายุ จุฑามณี จันทรทรัพย์	242
●	การจัดทำมาตรฐานการจัดบริการผู้สูงอายุในสถาบันที่อยู่ในความดูแลขององค์การบริหาร ส่วนจังหวัด ระพีพรรณ คำหอม และน้ำผึ้ง มีศีล	249
●	การพัฒนาศักยภาพผ่านกิจกรรมและการมีส่วนร่วมของสมาชิกชมรมผู้สูงอายุ ศศิพัฒน์ ยอดเพชร, เล็ก สมบัติ, ญัฐพัชร สโรบล และธนิศานต์ ศักดาพร	269
●	การบริหารจัดการองค์กรธุรกิจเพื่อสังคมในการสร้างรายได้แก่ผู้สูงอายุ เอกจิตรา คำมีศรีสุข	277
กลุ่มย่อยที่ 5 : สภาพการทำงานและคุณภาพชีวิตแรงงาน		286-311
●	การรับรู้สิทธิค่าชดเชยกรณีถูกเลิกจ้างตามพระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงาน พ.ศ. 2541 ของลูกจ้างในเขตกรุงเทพมหานคร มณฑิรา ยืนยงทวีพรชัย	287
●	การเปรียบเทียบคุณภาพชีวิตการทำงานของพนักงานขับรถโดยสารประจำทางระหว่าง บริษัทเอกชนและรัฐวิสาหกิจ รัฐธยา แสงประทุม	300

ดัชนีรายชื่อผู้นำเสนอ (เรียงลำดับตามตัวอักษร)	312-313
ภาคผนวก	314-334
● การประเมินผลการสัมมนา	315
● ประมวลภาพกิจกรรม	322
● คำสั่งแต่งตั้งคณะกรรมการจัดงานวันสถาปนาคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ ครบรอบ 59 ปี	330

คำนำ

คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ก่อตั้งขึ้นในวันที่ 11 มกราคม 2497 โดยมีมติคณะรัฐมนตรี และได้มีพระราชบัญญัติจัดตั้งคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เมื่อวันที่ 25 มกราคม 2497 โดยมีหลักการและเหตุผลว่าเพื่อให้สอดคล้องกับนโยบายของรัฐอันเกี่ยวกับการประชาสงเคราะห์ และการประกันสังคม และเพื่อส่งเสริมมาตรฐานการศึกษาในด้านสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ การประกันสังคม และการประชาสัมพันธ์ อันเป็นวิทยาศาสตร์ทางสังคมให้เทียบเท่ามหาวิทยาลัยในต่างประเทศ ซึ่งด้วยประวัติความเป็นมาอันยาวนานนี้ คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ได้สั่งสมและพัฒนาความเชี่ยวชาญทางวิชาการด้านสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ นโยบายและสวัสดิการสังคมอย่างต่อเนื่อง ตามภารกิจหลักด้านการผลิตบัณฑิต การวิจัย และการบริการวิชาการแก่สังคม

การสัมมนาวิชาการเนื่องในโอกาสการสถาปนาคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ซึ่งจัดขึ้นอย่างต่อเนื่องทุกปี ไม่เพียงแต่เป็นโอกาสสำคัญประจำปีที่ศิษย์เก่าและศิษย์ปัจจุบันจะร่วมเฉลิมฉลองวาระที่บรรจบครบรอบการสถาปนาคณะในแต่ละปี เพื่อศิษย์เก่า ศิษย์ปัจจุบัน และคณาจารย์ได้พบปะสังสรรค์และมีกิจกรรมร่วมกัน คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์จัดให้มีการสัมมนาวิชาการควบคู่ไปกับงานพิธีการอื่นๆ เพื่อให้การสถาปนาคณะฯ เปี่ยมไปด้วยบรรยากาศแห่งความอบอุ่นของพี่น้องชาวสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และการแลกเปลี่ยนทางวิชาการ ซึ่งเสมือนเป็นโอกาสสำคัญที่จะได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้านวิชาการ และนำไปสู่การพัฒนาองค์ความรู้ การปฏิบัติงาน และการขับเคลื่อนเชิงนโยบายต่อไป และยิ่งไปกว่านั้น การสถาปนาคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ ครบรอบ 59 ปี นี้ถือเป็นวาระสำคัญประจำปี ซึ่งในปีนี้อย่างยิ่งถือเป็นโอกาสสำคัญยิ่ง ที่พระราชบัญญัติวิชาชีพสังคมสงเคราะห์ ได้ประกาศในราชกิจจานุเบกษา ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาวิชาชีพสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ที่มั่นคงยิ่งขึ้น

ผลงานวิชาการที่ผ่านการประเมินคุณภาพให้เผยแพร่ในรายงานสืบเนื่องนี้ เป็นผลงานวิชาการจากคณาจารย์ นักศึกษา นักปฏิบัติ และนักวิชาการ ซึ่งนำเสนอผลการวิจัย บทความวิชาการ และผลการศึกษาค้นคว้าเป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์และสารนิพนธ์ระดับบัณฑิตศึกษา จำนวนทั้งสิ้น 29 เรื่อง โดยได้จัดกลุ่มผลงานตามการนำเสนอผลงานในกลุ่มย่อย จำนวน 5 กลุ่ม ได้แก่ (1) การพัฒนาวิชาชีพสังคมสงเคราะห์ และบทเรียนจากการฝึกภาคปฏิบัติ (2) สุขภาวะคนไทยท่ามกลางความเปลี่ยนแปลง และกลุ่มอื่นๆ (3) พลังชุมชนและการจัดการตนเองของชุมชน (4) งานด้านผู้สูงอายุ : โอกาสและความท้าทาย และ (5) สภาพการทำงานและคุณภาพชีวิตแรงงาน

ในนามของคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ กระผมหวังเป็นอย่างยิ่งว่าผลงานวิชาการอันทรงคุณค่านี้จะถูกนำไปใช้ประโยชน์เพื่อพัฒนาวิชาชีพสังคมสงเคราะห์ นโยบายสวัสดิการสังคมและการพัฒนาชุมชนต่อไป

รองศาสตราจารย์ ดร.เดชา สังขวรรณ
คณบดีคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์

คำกล่าวรายงานการจัดสัมมนา
เรื่อง “60 ปี สังคมสงเคราะห์ศาสตร์ : การเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง”
โดย

รองศาสตราจารย์ ดร.เดชา สังขวรรณ

คณบดีคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์

เนื่องในวโรกาสครบรอบปีที่ 59 ของการสถาปนาคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์
ณ หอประชุมศรีบูรพา (หอประชุมเล็ก) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์
วันศุกร์ที่ 25 มกราคม 2556

กราบเรียน ท่านรองอธิการบดีฝ่ายบริหาร คณาจารย์ และผู้มีเกียรติทุกท่าน

ในวาระครบรอบการสถาปนาคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ ปีที่ 59 ในวันศุกร์ที่ 25 มกราคม 2556 นี้ คณะฯ ได้จัดพิธีทางศาสนาและดำเนินการตามธรรมเนียมที่ได้ถือปฏิบัติทุกปีอย่างต่อเนื่อง ซึ่งคือการจัดงานสัมมนาเชิงวิชาการควบคู่ไปกับการพิธีการต่างๆ เพื่อเป็นการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้และประสบการณ์ด้านสังคมสงเคราะห์ รวมทั้งในประเด็นอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง นอกจากนี้ วาระครบรอบสถาปนาคณะฯ ยังถือเป็นวาระสำคัญที่ศิษย์เก่าจะได้กลับมาเยี่ยมเยียนคณะ ตลอดจนผู้แทนจากหน่วยงานด้านสังคมสงเคราะห์และด้านการจัดสวัสดิการสังคม สถาบันการศึกษา และหน่วยงานต่างๆ ยังได้ร่วมแสดงความยินดีกับวาระการครบรอบการสถาปนาคณะฯ พร้อมทั้งได้รับประโยชน์จากการสัมมนาวิชาการที่คณะฯ ได้จัดขึ้น

สำหรับวาระครบรอบการสถาปนาคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ ปีที่ 59 นี้ คณะฯ กำหนดธีมของงานว่า “60 ปี สังคมสงเคราะห์ศาสตร์ : การเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง” โดยคณะฯ เห็นว่า การก้าวเข้าสู่ปีที่ 60 ของคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ นั้น มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่เราจะต้องมาทบทวนร่วมกันถึงพัฒนาการการเจริญเติบโตของงานสังคมสงเคราะห์และสวัสดิการสังคมที่ผ่านมา ซึ่งส่วนหนึ่งก็เป็นการสะท้อนว่า คณะฯ ที่ได้เพียรพยายามที่จะสร้างบัณฑิตที่สามารถทำงานรับใช้สังคมและมีส่วนในการพัฒนาประเทศไทยอย่างต่อเนื่องอย่างไร และยิ่งไปกว่านั้น ถึงวาระที่เราจะมาร่วมกันมองทิศทางพัฒนางานสังคมสงเคราะห์และสวัสดิการสังคมเพื่อให้ตอบสนองต่อประเด็นความท้าทายใหม่ๆ ไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาความเป็นวิชาชีพ ดังที่ “ร่างพระราชบัญญัติวิชาชีพสังคมสงเคราะห์ พ.ศ. 2556” ได้ประกาศในราชกิจจานุเบกษาแล้วเมื่อวันที่ 24 มกราคม ที่ผ่านมา และประเด็นท้าทายอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นการเข้าสู่ประชาคมอาเซียน หรือพลวัตการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและสังคมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับคนในสังคม

สำหรับงานในวันนี้ ในภาคเช้าจะประกอบด้วยการอภิปรายใน 2 ส่วน คือ (1) การอภิปราย เรื่อง “มุมมองต่อวิชาชีพสังคมสงเคราะห์ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลง” ซึ่งผู้แทนจากกระทรวงหลักที่มีนักสังคมสงเคราะห์ปฏิบัติงานอยู่มาร่วมแลกเปลี่ยนมุมมองต่อวิชาชีพสังคมสงเคราะห์และทิศทางการพัฒนา และ (2) การอภิปราย เรื่อง “60 ปี สังคมสงเคราะห์ : การเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง” ซึ่งได้รับเกียรติจากผู้ทรงคุณวุฒิทั้งที่เป็นนักวิชาการและนักปฏิบัติการด้านสังคมสงเคราะห์มาร่วมทบทวนพัฒนาการของงานสังคมสงเคราะห์และสะท้อนมุมมองที่หลากหลายต่องานสังคมสงเคราะห์ สำหรับในภาคบ่ายจะเป็นการสัมมนากลุ่มย่อย จำนวน 5 ห้องย่อย โดยจะเป็นการเปิดพื้นที่ทางวิชาการให้กับคณาจารย์

นักศึกษา นักวิชาการ นักสังคมสงเคราะห์ นักสวัสดิการสังคม และผู้สนใจ ได้นำเสนอผลงานวิชาการที่ทรงคุณค่า ถ่ายทอดสู่ประชาคมที่เข้าร่วมงานดังกล่าวกว่า 500 คน

ในโอกาสนี้ ผมขอขอบพระคุณ ท่านรองอธิการบดีฝ่ายบริหารมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์ลำปาง เป็นอย่างสูง ที่ได้กรุณาให้เกียรติเป็นประธานเปิดงานสัมมนาในครั้งนี้ และผมขอเรียนเชิญ ท่านประธาน กล่าวเปิดงานสัมมนาทางวิชาการ เรื่อง “60 ปี สังคมสงเคราะห์ศาสตร์ : การเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง” ณ บัดนี้

คำกล่าวเปิดการสัมมนาทางวิชาการ

หัวข้อเรื่อง “60 ปี สังคมสงเคราะห์ศาสตร์ : การเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง”

โดย

รองศาสตราจารย์พรชัย ตระกูลวรานนท์ รองอธิการบดีฝ่ายบริหาร ศูนย์ลำปาง

เนื่องในโอกาสครบรอบปีที่ 59 ของการสถาปนาคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์

ณ หอประชุมศรีบูรพา (หอประชุมเล็ก) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์

วันศุกร์ที่ 25 มกราคม 2556

ท่านคณบดี คณาจารย์ และ ผู้มีเกียรติทุกท่าน

ปีนี้เป็นอีกโอกาสหนึ่ง ที่ผมได้รับเกียรติให้เป็นประธานเปิดการสัมมนาทางวิชาการ เนื่องในโอกาสครบรอบวันสถาปนาคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ ปีที่ 59 ซึ่งประวัติศาสตร์อันยาวนานของคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ แสดงให้เห็นถึงความแข็งแกร่งของการเรียนการสอนด้านสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ในมหาวิทยาลัยแห่งนี้ และสะท้อนถึงวิสัยทัศน์ของผู้ก่อตั้งมหาวิทยาลัยที่ทำให้เกิดวิชาการแขนงนี้เป็นครั้งแรกในประเทศไทยและเป็นแห่งแรกในภูมิภาคนี้ ในนามของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ผมรู้สึกภูมิใจกับบัณฑิตซึ่งเป็นผลผลิตของคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ ที่ได้ทำงานรับใช้ประชาชนและสังคมอยู่ในพื้นที่ต่างๆ ทั่วประเทศ ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา ศตวรรษที่ผ่านมา คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์และมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ไม่เคยหยุดที่จะพัฒนางานวิชาการ หลักสูตรและนวัตกรรมทางการศึกษา และสร้างความเปลี่ยนแปลงให้กับวิชาชีพอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้ เพื่อยกระดับมาตรฐานของการประกอบวิชาชีพให้เป็นที่ยอมรับทัดเทียมกับอารยประเทศ และที่สำคัญคือเพื่อแก้ไขปัญหาและตอบสนองความต้องการของสังคมได้อย่างแท้จริง มหาวิทยาลัยตระหนักดีว่าในท่ามกลางความอดุสาหะที่จะใช้วิชาการทางสังคมสงเคราะห์เพื่อแก้ไขปัญหาต่างๆ ของสังคมนั้น ใช่ว่าจะอาศัยเพียงการพัฒนาทางวิชาการเพียงอย่างเดียวได้ แต่การพัฒนาวิชาชีพเป็นสิ่งที่ต้องกระทำควบคู่กันไป เพราะนักวิชาชีพเป็นผู้นำความรู้ทางวิชาการไปปฏิบัติให้ปรากฏเป็นบริการที่มีคุณภาพและสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีให้กับประชาชน ในโอกาสนี้ ผมขอแสดงความยินดีกับคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ ที่ได้เป็นส่วนสำคัญในการผลักดัน “ร่างพระราชบัญญัติวิชาชีพสังคมสงเคราะห์ พ.ศ. 2556” ซึ่งขณะนี้ทราบว่าได้ผ่านขั้นวุฒิสภาแล้ว ผมเชื่อว่า นี่เป็นก้าวสำคัญของการพัฒนาวิชาชีพสังคมสงเคราะห์ให้มีความเป็นมาตรฐาน และเป็นที่ยอมรับทั้งในระดับประเทศและสากล

สำหรับการสัมมนาวิชาการในวันนี้ ผมเชื่อว่าการแลกเปลี่ยนทางวิชาการที่เข้มข้น จะนำไปสู่ข้อเสนอที่จะเป็นประโยชน์ต่องานสังคมสงเคราะห์ในมิติที่หลากหลาย สัมกับเจตนารมณ์ของผู้ก่อตั้งคณะนี้เมื่อ 59 ปีก่อน ตลอดจนคณาจารย์ ศิษย์เก่า ศิษย์ปัจจุบัน และนักสังคมสงเคราะห์วิชาชีพที่ทำงานอยู่ในหน่วยงานต่างๆ ทั่วประเทศ ที่ได้มุ่งมั่น และทุ่มเทกำลังกายและกำลังใจในการทำงานเพื่อพัฒนามนุษย์และสังคมตลอดมา การก้าวเข้าสู่ปีที่ 60 ของคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์นี้ ถือเป็นโอกาสอันดียิ่ง ที่จะได้ทบทวนประสบการณ์และการเรียนรู้ที่ผ่านมา อันจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงสำหรับการพัฒนาวิชาชีพที่ประสบผลสำเร็จต่อไป ในฐานะตัวแทนของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ผมขอขอบคุณท่านผู้มีเกียรติและหน่วยงานต่างๆ ที่ได้ให้การสนับสนุน จนทำให้การจัดการสัมมนาครั้งนี้บังเกิดขึ้นได้ และขอเปิดการสัมมนาในหัวข้อเรื่อง “60 ปี สังคมสงเคราะห์ศาสตร์: การเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง” ณ บัดนี้

กำหนดการสัมมนาวิชาการ

เนื่องในโอกาสครบรอบการสถาปนาคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ ปีที่ 59

เรื่อง “60 ปี สังคมสงเคราะห์ศาสตร์ : การเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง ”

ณ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์

วันที่ 25 มกราคม 2556

พิธีสงฆ์ ณ ห้อง สค.103 อาคารคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ ท่าพระจันทร์

07.30-08.00 น. บวงสรวงพระภูมิ

08.00-08.30 น. ถวายสังฆทานพระสงฆ์ 9 รูป

08.30-09.00 น. พิธีมอบทุนการศึกษา

การสัมมนาวิชาการ

ภาคเช้า จัดที่หอประชุมศรีบูรพา(หอประชุมเล็ก) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

08.30-09.00 น. ลงทะเบียนและรับเอกสาร

09.00-09.20 น. พิธีเปิดงาน

รองศาสตราจารย์ ดร.เดชา สังขวรรณ คณบดี กล่าวรายงาน

รองศาสตราจารย์พรชัย ตระกูลวรานนท์ รองอธิการบดีฝ่ายบริหาร ศูนย์ลำปาง ประธานในพิธี กล่าวเปิดงาน

09.20-10.50 น. **การอภิปราย เรื่อง “มุมมองต่อวิชาชีพสังคมสงเคราะห์ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลง” โดย**

- นายชินชัย ชี้เจริญ รองผู้อำนวยการสำนักงานส่งเสริมการจัดสวัสดิการสังคมแห่งชาติ

- พญ.ประนอม คำเที่ยง สาธารณสุขนิเทศ กระทรวงสาธารณสุข

- พ.ต.อ. ดร.พงษ์ธร ธีญญสิริ ที่ปรึกษาเฉพาะด้านนโยบายและการบริหารงานยุติธรรม

กระทรวงยุติธรรม

-ผู้ดำเนินการอภิปราย รองศาสตราจารย์อภิญญา เวชยชัย คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์

11.00-12.30 น. **การอภิปราย เรื่อง “60 ปี สังคมสงเคราะห์ศาสตร์ : การเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง” โดย**

-ผู้ช่วยศาสตราจารย์ จิราลักษณ์ จงสถิตมัน นักวิชาการอิสระ

-ดร.สดี คัมภีร์พจน์นันท์ นักสังคมสงเคราะห์เชี่ยวชาญ สถาบันราชานุกูล

-นายชินชัย ชี้เจริญ รองผู้อำนวยการสำนักงานส่งเสริมการจัดสวัสดิการสังคมแห่งชาติ

-รองศาสตราจารย์ ดร.เดชา สังขวรรณ คณบดีคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์

-ผู้ดำเนินการอภิปราย อาจารย์ ดร.วิไลภรณ์ โคตรบึงแก ผู้ช่วยคณบดีฝ่ายวิชาการและวิจัย

12.30-13.30 น. รับประทานอาหารกลางวันร่วมกัน

ภาคบ่ายจัดที่ หอประชุมศรีบูรพา(หอประชุมเล็ก) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์/คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์

ท่าพระจันทร์

13.30-16.30 น. **การสัมมนากลุ่มย่อย “60 ปี สังคมสงเคราะห์ศาสตร์ : การเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง ”**

1. กลุ่มย่อยที่ 1 หอประชุมศรีบูรพา (หอประชุมเล็ก) : การพัฒนาวิชาชีพ และบทเรียนจากการฝึกภาคปฏิบัติ

2. กลุ่มย่อยที่ 2 ห้อง สค.103 : สุขภาวะคนไทยท่ามกลางความเปลี่ยนแปลง และกลุ่มอื่นๆ

3. กลุ่มย่อยที่ 3 ห้อง สค 210 : พลังชุมชนและการจัดการตนเองของชุมชน

4. กลุ่มย่อยที่ 4 ห้อง สค.209 : งานด้านผู้สูงอายุ: โอกาสและความท้าทาย

5. กลุ่มย่อยที่ 5 ห้อง สค.208 : สภาพการทำงานและคุณภาพชีวิตแรงงาน

กลุ่มย่อยที่ 1

การพัฒนาวิชาชีพ และ บทเรียนจากการฝึกภาคปฏิบัติ

การจำลองสถานการณ์: แนวทางใหม่ในการพัฒนาการเรียนสังคมสงเคราะห์ในประเทศไทย

Simulation: A New Platform to Develop Social Work Study in Thailand¹

วรวรรณ จิรธนาพิวัฒน์²

Worawan Jirathanapiwat²

Abstract

Simulation is well-known terminology in computer sciences and technology. Define simulation briefly here. Simulation is also becoming a study platform in business and political sciences. The negotiation simulation is a popular platform applied to business and international trade. In political sciences, simulation has been used to teach students how to implement negotiation and mediation between or among stakeholders at all levels; especially at the international level. In addition, Peace Studies applies simulation to develop knowledge and skill of learners in peace negotiations. Simulation can indicate instructors' level of understanding, skill and knowledge to learners in the field; on the other hand, learners can develop and sharpen their skills and knowledge by practicing simulation. The act of simulation has many similarities to role-play; however, the important difference between the two is solution finding. In role-play, learners merely express situations without trying to find a solution while in simulation, students are assigned to find a solution. In Faculty of Social Administration at Thammasat University, undergraduate students are assigned to do role-play to express problematic situations in society and they are supposed to effectively develop their skills in and knowledge of social work by doing simulation. In general, the duration for conducting simulation varies depending on issue, and students from freshman to senior year can join the simulation to share their different skills with others on the same issues. When used in conjunction with role-play, simulation can make students more engaged and help to memorize what they have learnt more than traditional one-way teaching. Simulation is a new platform of social work learning that can make students confident, professional and skillful social workers, which is the main purpose of the institute.

Keywords : Simulation, New Platform, and Social Work Development

บทคัดย่อ

การจำลองสถานการณ์รู้จักกันดีในวงการคอมพิวเตอร์และเทคโนโลยี ปัจจุบัน การจำลองสถานการณ์เป็นหนึ่งในรูปแบบการสอนธุรกิจและรัฐศาสตร์ การจำลองสถานการณ์เจรจาเป็นแนวทางยอดนิยมในธุรกิจและการค้าระหว่างประเทศ ในสาขา รัฐศาสตร์ การจำลองสถานการณ์ถูกนำมาใช้ให้ผู้ศึกษาเรียนรู้ถึงการจัดการเจรจาระหว่างกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในทุกระดับชั้น โดยเฉพาะระดับสากล นอกจากนี้ สันติภาพศึกษาก็นำการจำลองสถานการณ์มาใช้ในการพัฒนาความรู้และทักษะของผู้เรียนในการเจรจาสันติภาพ การจำลองสถานการณ์สามารถชี้แนะให้ผู้สอนทราบถึงระดับความเข้าใจ ทักษะและความรู้ของผู้เรียน ขณะที่ผู้เรียนสามารถพัฒนาทักษะและความรู้ผ่านการจำลองสถานการณ์ การจำลองสถานการณ์มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับการแสดงบทบาทสมมติ อย่างไรก็ตาม ความแตกต่างสำคัญคือ การแสวงหาทางออก ในการแสดงบทบาทสมมติ ผู้เรียนเพียงถ่ายทอดสถานการณ์ โดยที่ไม่ต้องแสวงหาทางออกของสถานการณ์นั้น ขณะที่พวกเขาจะได้รับการชี้บอกให้หาทางออกในสถานการณ์จำลอง ในคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ นักศึกษาจะแสดงบทบาทสมมติเพื่อถ่ายทอดปัญหาสังคมในขณะนั้น และคาดว่าพวกเขาจะสามารถพัฒนาทักษะและความรู้ด้านสังคมสงเคราะห์มากขึ้นผ่านการจำลองสถานการณ์ โดยทั่วไป การจำลองสถานการณ์สามารถออกแบบได้หลากหลายตามประเด็นที่เลือกศึกษา และนักศึกษาตั้งแต่ปีหนึ่งถึงสี่ก็สามารถเข้าร่วมในสถานการณ์จำลองนั้นเพื่อแลกเปลี่ยนทักษะกันได้ จากการผสมผสานกับการแสดงบทบาทสมมติอย่างลงตัว การจำลองสถานการณ์จะทำให้ผู้เรียนมีความเพลิดเพลินและสามารถจดจำประเด็นที่ศึกษาได้มากกว่าการเรียนแบบเดิม การจำลองสถานการณ์จึงถือเป็นแนวทางใหม่สำหรับการเรียนสังคมสงเคราะห์ที่จะทำให้ผู้เรียนเป็นนักสังคมสงเคราะห์วิชาชีพที่มีความมั่นใจ เป็นมืออาชีพและเปี่ยมไปด้วยทักษะ ซึ่งถือเป็นเป้าหมายหลักของสถาบัน

คำสำคัญ : การจำลองสถานการณ์, แนวทางใหม่, และการพัฒนางานสังคมสงเคราะห์

¹ English editor for this paper is Ms. Shelley Megquier, Program Assistant, Population and Reproductive Health Program, The David and Lucile Packard Foundation, USA

² Thai national scholar holding Master's Degree in International Peace Studies, University for Peace, Costa Rica and Bachelor Degree in Social Work, Thammasat University, Thailand. Worawan is now working as research consultant, researcher, interpreter and translator in social sciences, such as social welfare, health care, human rights law and culture.

Introduction:

In Thailand, two universities provide social work as an undergraduate and postgraduate degree, Thammasat University (TU) and Huachiew Chalermprakiet University (HCU). According to observations made while lecturing as well as the direct experience of studying in the TU undergraduate program from Faculty of Social Administration (FSA), the author found some limitations that affect the quality of education in FSA. These limitations are described as follows:

- Students do not have a comprehensive perspective on multidisciplinary approaches to assist clients.
- Social work teaching style is conservative, mainly one-way communication. Although students are encouraged by the curriculum to participate in activities to sharpen their working skills, such as role-play activities and field work, more training is needed to prepare them to be professional social workers.
- Social work textbooks have not developed much over the last decade. Some information is not up-to-date and applicable to the current situation.
- With ineffective education, social workers are not able to practice to the best of their professional ability when working with clients nor are they able to propose appropriate social policy for vulnerable people.

The conservative perspective of FSA lecturers is the main factor discouraging students from participating in their classes as well as preventing them from building aspiration to work as social workers after graduation. The conservative perspective also limits communication between students and lecturers/instructors and it can build the misunderstanding and miscommunication among them. Without two-way communication and open-mindedness of lecturers, students will not have a chance to effectively engage with lecturers to discuss issues related to what they are studying and consequently will not have the comprehensive knowledge and skills necessary to effectively practice as professional social workers. Moreover, based on information gathered from a discussion with a group of FSA undergraduate students, some FSA lecturers do not appreciate it if students raise questions to them. This makes students feel as though FSA lecturers dislike being asked questions because they do not know the answer, a conclusion that will affect FSA's image in long term.

This paper aims to present simulation as a new platform that can be used to develop social work study in Thailand; especially, the pedagogy of the Faculty of Social Administration (FSA), Thammasat University, which the author has had the experience of studying at and sometimes works as a guest speaker in the undergraduate degree¹ and postgraduate degree² programs. The target audience of this paper is people connected to FSA, such as lecturers, instructors, and students. The paper will provide readers with a description of how to conduct simulation as part of social work curriculum. In addition, due to social work being an applied social science, this paper can be used as primary material on simulation practice for other social sciences as well.

The content provided in this paper is mainly from literature review, direct experience studying and lecturing in FSA as a guest speaker and direct experience participating in simulations while studying for a Master's Degree. Some concerns on program limitation explained above are from group discussion with undergraduate social work students in FSA.

Step by step of simulation conduction in FSA:

¹ Conflict management in social work practice

² Advocacy movement for ethnic minorities and LGBT group in Thailand

To decrease the conservative perspective of FSA lecturers, the practice of simulation is recommended platform for use in the classroom. Simulation is well-known term in computer sciences and technology. It has been adapted for use in social sciences and has become an effective method to develop students' skill and knowledge. Bratley, Fox and Schrage (1987, ix cited in Axelrod, 2003) explained that "simulation means driving a model of system with suitable inputs and observing the corresponding outputs". Society for Simulation in Healthcare (2013) mentioned that "Simulation is the imitation or representation of one act or system by another." Nigel Gilbert and Klaus G. Troitzsch (2005) defined that "simulation is a particular type of modeling... A model is a simplification – smaller, less detailed, less complex, or all of these together – of some other structure or system."

Actually, the simulation is not a new platform of teaching in social work study, in 1970's; simulation was a recommended method for social service. Although term used at that time was "work game", its instruction was similar to simulation (Algie and Hall, 1973). For social work, simulation has been also employed as a technique to increase students' skill in social service provision and competency after graduation. In simulation, students will be assigned to participate in hypothetical situations which are related to the courses they are studying. In general, simulation consists of three parts; 1) a written background piece that sets a stage, 2) confidential instruction for each role player and 3) a teaching or debriefing note (Susskind and Corburn, 1999). The author provides the brief description of each step as follows;

- A written background piece that sets a stage

This step aims to inform players the background of the situation in which they will participate in recreating during the simulation.. The situation can be adapted from real situation or created by instructors (which in the case of TU could be the social work lecturers in FSA). Generally, the plot of any simulated situation should be highly related to real situations in society. For example, in Thailand, a simulated situation in social work could be about abortion legalization, homelessness, or migrant laborers. The scope of the simulated situation can be either broad like national social work policy development or narrower in scope, like domestic violence in nuclear families.

A written background piece that sets the stage is the most important step in making simulation a success, according to the author's analysis. Therefore, the instructors need to work carefully on situation setting. It needs to cover all parties (internal and external stakeholders) to indirectly indicate to students groups of people that should be included as stakeholders in such a situation. The role of each player should be clearly identified as well to build comprehensive understanding among students. Incorrect or nonsensical roles and situation descriptions during simulation can mislead students on the situation.

Simulated situations should not provide any real names of parties involved; also the names of people and places set in the situation should be pseudonym to avoid misunderstanding or bias among students. For FSA classes, it is found that they are mainly the responsibility of one lecturer however, to create comprehensive simulated situations; cooperation among social work lecturers is needed. This is particularly the case if the simulated situation is multidimensional; such as social welfare provision for illegal migrant labors or national social work law development. Those situations are complicated and require a group of instructors to develop realistic, effective simulations that will enhance students' learning and skill development.

- Confidential instruction for each role player

The main objective of simulation is participation; so, all students should have a chance to participate in the simulation. To design each student's role, the instructor should consider 1) whether the simulated situation they set up is related to each role; 2) whether each role is suitable for the players' knowledge and skill and 3) whether the role is important for players to develop knowledge of and skill in social work.

For example, the simulated situation of social welfare provision to women with unwanted pregnancy should include roles of social workers, women with unwanted pregnancy and their families, medical service providers, staff at a child care foundation and so on. In FSA, there are several minor programs provided to students which can help instructors to assign the right role to the right person; for example students from the Minor Program in Medical Social Work could be assigned the role of medical service providers while ones from the Minor Program in Child, Youth and Family Development could take the role of staff at a child care foundation. When players are assigned to roles that are not related to their knowledge and skill, it may decrease the chances that they will effectively develop knowledge and skill.

Besides formal instruction, the instructors should provide confidential instruction for each role. Players need to keep the confidential instruction they received a secret from other parties. The objective of confidential instruction is to examine the negotiating skill of players and to provide guidance for each role that will define the path of the simulated situation. For example, in the situation of social welfare provision to women with unwanted pregnancy, the instructors may provide confidential instruction to students taking on the role of women with unwanted pregnancy that "No matter what happen, they must insist on abortion". Another confidential instruction can be provided to medical service providers that "No matter what happens, they must not provide abortion to women with unwanted pregnancy" With such confidential instruction, the parties need to negotiate to seek a solution that does not break the confidential instruction.

- A teaching or debriefing note

After the simulation is done, the instructors will inform students what they should learn from the simulated situation. The confidential instructions given privately should be told to the full group at this stage as well. Although this is the last step, it is the most important for simulation because it will inform students their weaknesses and strengths in social work practice, which can assist them to know better how to develop their knowledge and skill. At this stage, students will have an opportunity to share their feedback on the simulation with instructors and other players and discuss what they learned. The objective of debrief in simulation is to enable everyone to examine his experience, to evaluate his individual performances and that of the group, to criticize the game and the technique, and to discuss the operational processes highlighted in the game (Algje and Hall 1973).

In FSA, this last step of simulation can ease the conservativeness of lecturers because creates a chance for students to give feedback and even criticize the simulation which was created by instructors. With debriefing notes from students, instructors will also know what students think about their work and teaching, which can be valuable information for them to develop their teaching. On the other hand, students will have more self-confidence because they can honestly share what they think to the instructors. Hence, students will have aspiration to develop their knowledge and skill for participating in next simulation. However, this debriefing step cannot be useful if lecturers who are the simulation's instructors are not open-minded to listen to feedback from students.

Additional concerns on simulation conduction in FSA:

Duration and the number of players in simulation vary widely, depending on the complexity of the chosen situation. A complex simulation can be up to 40 players and may last several days (Crisis Simulation for Peace, 2012). For a highly complex simulation such as poverty simulation, the participants can be up to 70 (Community Action Service and Food Bank, 2012). In FSA, the courses are designed for one semester (about 3 to 4 months.); so, lecturers could provide the simulation after the mid-term examination which should be an appropriate time for students because they can use the knowledge gained from the first phase of the class to participate in the simulation. Simulation can be designed to be either part of examination for courses that are

highly related to negotiating skill and knowledge or a type of student activity that does not provide a grade but the opportunity to voluntarily practice their social work skill after classes.

For FSA, the author concludes that it would not be difficult to set up simulation as part of the study platform because several courses already include role-play as an additional student activity. However, there are some differences between the role-play and the simulation, overall, simulation is closely related to free decision making which role-play and game cannot similarly be. Simulation supports players in seeking appropriate solutions with creativity and rationality. In simulation, participants can test and train their social abilities, and it also supports the self-organization of participants (Crisis Simulation for Peace, 2012). Interpersonal skill is one of advantages simulation can provide to players because it can help players recognize that each party has rational behind their decision and with such understanding, interpersonal relation among participants will be developed. Therefore, it will be quite easy for social work lecturers to practice simulation in the classes because students already have basic understanding of role-play which is closely related to simulation.

In addition, another issue that the author proposes is to set up a simulation in FSA combining material from several FSA courses to make a more comprehensively simulated situation. Based on direct experience studying and sometimes lecturing in the FSA, the author finds FSA's courses to be quite related to each other and students can apply knowledge they received from one class to another class. Hence, it is possible that several FSA lecturers may collaborate to design the simulation which is appropriate with their course description and assign all students enrolling in their classes to participate in the simulation. The cooperation among FSA lecturers will create a chance to students to better combine knowledge and skill they received from several classes into one situation. For FSA lecturers, such collaboration can assist them to save time teaching, develop students' knowledge and skill and build the relationship with students and lecturers from other courses.

Benefit of simulation for social work study:

Students participating in simulation will be able to better assess their strengths and weaknesses in negotiating skills from role practice in the simulated situation. Participating in simulation is different from reading textbooks because it can assist students to have a better understanding of simulated situations which are basically linked to current social problems in the society. Also, students can understand better how to apply social work knowledge they obtained from the classes to real situations. It is useful for students to have this knowledge of their own strengths and weaknesses and the real situations they will face when practicing social work before they graduate as it will make them better social workers once they enter the work force.

Asides from situation and social work knowledge, the lecturers and students will better understand each other as well because simulation will provide a chance for them to feedback and debrief after the simulation is done. Debriefing notes from students will be a first step in softening the conservative perspective of some FSA lecturers that consider one-way communication as a main platform of social work teaching. The simulation will be able to help lecturers to save time of teaching because learning about some social issues requires something more than verbal teaching. Simulation can help students to better understand complex social situations.

As explained above, collaboration between several lecturers is recommended to occasionally set up a comprehensive simulation relating to several parties. With such an approach, students enrolling in different classes will have a chance to learn from each other and practice social work skills through a holistic and multidisciplinary approach which will be a big step to develop the social work students' readiness to work as professional social workers after graduation.

Conclusion:

This paper provides information and instruction on how to conduct simulations within the social work field. In social work, simulation is not a new pedagogical method since institutes abroad already provide social work simulations to students. Negotiation simulation is also recommended for social work instructors because negotiation is necessary skill for everybody and social work students should practice their negotiation skills whether they will work as social workers after graduation or not. The Faculty of Social Administration (FSA), Thammasat University, already instructs students to do role-play and they can probably develop their skill if they have a chance to play in simulation. Simulation can be an out-of-class assignment so as to not disturb the teaching plan of instructors or if an instructor finds the practice of simulation highly valuable, it can be conducted in class. With practice in simulation, students should be able to improve their confidence, competence and ability to work professionally after graduation.

References:

- Algie J. and Hall A. S. 1973. *A Work Game for Social Science*. Simulation Council, Inc. December 1973: 166 – 176.
- Axelrod R. 2003. *Advancing the Art of Simulation in the Social Sciences*. Japanese Journal for Management Information System. December 2003.
- Cedar Crest College. 2013. *Experiential Learning*. Retrieved January 20, 2013 from <http://bit.ly/14taCZz>
- Community Action Service and Food Bank. 2012. *Poverty Simulation Gives Social Workers New Perspective*. Retrieved January 21, 2013 from <http://bit.ly/L2bnTK>
- Crisis Simulation for Peace. 2012. *Annual Report 2010/2011*. Retrieved January 23, 2013 from <http://bit.ly/11zak4L>
- Druckman D. and Ebner N. 2013. *Games, Claims, and New Frames: Rethinking the Use of Simulation in Negotiation Education*. Negotiation Journal, 29 (1): 61 – 93.
- Egonsdotter G. 2002. *AMSIDO-2 Social Simulations*. Mid Sweden University, Department of Information Technology and Media. September 2002.
- Gilbert N. and Troitzsch K. G. 2005. *Simulation for the Social Scientist*. Open University Press: Berkshire
- Graham J. L. 1984. *Bolter Turbines, Inc. Negotiation Simulation*. Journal of Marketing Education. spring 1984: 28 – 36.
- Gutlove P. 2008. *Teaching Negotiation Online: Lessons from Teaching in the Simmons College School of Management MBA and MHA Degree Programs*. Retrieved February 2, 2013 from <http://bit.ly/11l1wuU>
- Hannay M. 2009. *Developing Negotiation Skills in the Classroom: A Case Simulation*. Journal of Human Resource Education. Winter 2009: 14 – 28.
- Nimmadagadda J. 2013. *Interprofessional simulations: bringing social work and nursing students together*. Retrieved January 26, 2013 from <http://bit.ly/tw95SI>
- Parton N. 2000. *Some Thoughts on the Relationship between Theory and Practice in and for Social Work*. British Journal of Social Work, 30: 449 – 463.
- Public International Law & Policy Group. 2013. *Negotiation Simulations*. Retrieved January 22, 2013 from <http://bit.ly/14yOzBH>
- Ramkhamhang University. 2013. *Course Description: Master of Art in International Trade Negotiation*. Retrieved January 24, 2013 from <http://www.itn.ru.ac.th/course/course.htm>
- Society for Simulation in Healthcare. 2013. *What is Simulation?* Retrieved January 21, 2013 from <http://ssih.org/about-simulation>
- Susskind L. E. and Corburn J. 1999. *Using Simulations to Teach Negotiation: Pedagogical Theory and Practice*. Program on Negotiation at Harvard Law School. Retrieved January 23, 2013 from <http://bit.ly/XCWqIV>
- Ubon Ratchathani University. 2013. *Course Specification: Peaceful in Society*. Retrieved January 26, 2013 from <http://bit.ly/14z7jQz>

- United States Institute of Peace. 2013. *The USIP Open Simulation Platform*. Retrieved January 26, 2013 from <http://bit.ly/11j7Ffo>
- University of Missouri-Kansas City. 2011. *UMKC School of Social Work – 2010 Poverty Simulation*. Retrieved January 22, 2013 from <http://bit.ly/TfdxCt>
- Virtual Peace. 2008. *Simulation and Game Environments Improve Learning*. Retrieved January 24, 2013 from <http://www.virtualpeace.org/simulation.php>

**กระบวนการจัดการเรียนการสอนด้านสังคมสงเคราะห์คลินิก : การเปรียบเทียบระหว่าง
School for Social Work, Smith College และ คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์**

ปริญญ์ โชครณณชัย¹

บทคัดย่อ

การศึกษาเรื่องกระบวนการจัดการเรียนการสอนด้านสังคมสงเคราะห์คลินิก : การเปรียบเทียบระหว่าง School for Social Work, Smith College และ คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเปรียบเทียบหลักสูตรการเรียนการสอนด้านสังคมสงเคราะห์คลินิกในระดับปริญญาโทระหว่าง 2 มหาวิทยาลัย และมีจุดมุ่งหมายในการถ่ายทอดประสบการณ์การศึกษาดูงานด้านการเรียนการสอนและการเข้าเรียนบางวิชา ในลักษณะไม่นับหน่วยกิต (non-degree) ในระดับปริญญาโทด้านสังคมสงเคราะห์ศาสตร์คลินิก ณ School of Social Work, Smith College ประเทศสหรัฐอเมริกา

ผลการศึกษา พบว่าด้านหลักสูตรการเรียนการสอนระดับปริญญาโท School for Social Work, Smith College จะเน้นในการเรียนการสอนสังคมสงเคราะห์คลินิกที่เน้นหนักในสายทฤษฎีจิตพลวัต (Psychodynamic) ในขณะที่คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จะให้ความสำคัญกับ 3 หมวดวิชา ได้แก่ หมวดวิชานโยบายและการบริหารงานสวัสดิการสังคม หมวดวิชาการวิจัยทางสังคมสงเคราะห์และหมวดวิชาสังคมสงเคราะห์คลินิก ในด้านการฝึกภาคปฏิบัติ School for Social Work, Smith College มีจำนวนชั่วโมงฝึกที่ยาวมากกว่าและมีการวัดผลที่แตกต่างจากคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ นอกจากนี้ในด้านคณาจารย์ผู้สอน School for Social Work, Smith College เน้นระบบอาจารย์พิเศษ (Adjunct faculty) ในการเป็นผู้สอนและผู้นิเทศงาน ในขณะที่คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เน้นระบบอาจารย์ในคณะเป็นหลัก และเชิญนักวิชาชีพมาบรรยายในฐานะวิทยากรพิเศษและมีบทบาทเป็นอาจารย์นิเทศงานร่วมกัน

คำสำคัญ : การเรียนการสอนด้านสังคมสงเคราะห์คลินิก, School for Social Work, Smith College, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์

บทนำ

ปัจจุบันวิชาชีพสังคมสงเคราะห์กำลังอยู่ในช่วงเปลี่ยนผ่านก้าวที่สำคัญในการผลักดัน พรบ.วิชาชีพสังคมสงเคราะห์² ปัจจัยที่สำคัญอีกประการหนึ่งในการที่จะสนับสนุน “ความเป็นวิชาชีพ” คือ การมีหลักสูตรการเรียนการสอนที่มีความเข้มข้นและสอดคล้องกับสถานการณ์ปัญหาและความต้องการของสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านหลักสูตรการเรียนการสอนด้านสังคมสงเคราะห์คลินิก (Clinical Social Work) หรือ ด้านสังคมสงเคราะห์ระดับปฏิบัติงานโดยตรงกับผู้ให้บริการ (Direct Practice) ในระดับมหาวิทยาลัยที่เป็นแหล่งผลิตนักสังคมสงเคราะห์วิชาชีพในการรับใช้สังคม

โดยบทความฉบับนี้ ผู้เขียนมีจุดมุ่งหมายในการถ่ายทอดประสบการณ์การศึกษาดูงานด้านการเรียนการสอนและการเข้าเรียนบางวิชา³ ในลักษณะไม่นับหน่วยกิต (non-degree) ในระดับปริญญาโทด้านสังคมสงเคราะห์ศาสตร์คลินิก ณ School of Social Work, Smith College ประเทศสหรัฐอเมริกาในช่วงระหว่างเดือน กรกฎาคม-สิงหาคม 2555 โดยขอบเขตของงานชิ้นนี้ได้เขียนครอบคลุมเกี่ยวกับประเด็นการจัดระบบการเรียนการสอน แนวทางการเรียนการสอนทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ ของ School of Social Work, Smith College เพื่อนำมาสู่แนวทางในการพัฒนาหลักสูตรการเรียนการสอนในระดับปริญญาโท คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ต่อไป

¹ อาจารย์ประจำคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

² พระราชบัญญัติวิชาชีพสังคมสงเคราะห์ได้มีผลบังคับใช้ ณ วันที่ 25 มกราคม 2556 ซึ่งตรงกับวันสถาปนาคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ ธรรมศาสตร์ เข้าสูปีที่ 60

³ ผู้เขียนเข้าเรียน 2 วิชา คือ Comparative Psychodynamic Theories for Clinical Social Work Practice และ The Role of Religion and Spirituality in Clinical Social Work

สังคมสงเคราะห์คลินิก: นิยามพื้นฐาน

การทำความเข้าใจพื้นฐานร่วมกันเกี่ยวกับความหมายของคำว่า “งานสังคมสงเคราะห์คลินิก” (Clinical Social Work) ถือได้ว่าเป็นเรื่องสำคัญอย่างยิ่งก่อนที่จะเข้าสู่ประเด็นกระบวนการจัดการเรียนการสอนด้านสังคมสงเคราะห์คลินิกโดยสมาคมนักสังคมสงเคราะห์แห่งชาติ (ประเทศสหรัฐอเมริกา) (National Association of Social Workers) ได้ให้ความหมายไว้ใน “มาตรฐานสมาคมนักสังคมสงเคราะห์แห่งชาติสำหรับงานสังคมสงเคราะห์คลินิกในการปฏิบัติงานด้านสังคมสงเคราะห์” (National Association of Social Workers Standard for Clinical Social Work in Social Work Practice) ว่างานสังคมสงเคราะห์คลินิกเป็นวิชาชีพที่นำทฤษฎีและวิธีการทางสังคมสงเคราะห์มาประยุกต์ใช้เพื่อการวินิจฉัย การรักษา และการป้องกันความบกพร่องของมนุษย์ ทั้งทางด้านจิตสังคม ความพิการ หรือการที่มนุษย์ถูกทำให้ลดคุณค่า รวมถึงผู้ที่มีภาวะความผิดปกติทางด้านพฤติกรรม ด้านสุขภาพจิต และด้านอารมณ์ (2005, page 9) ซึ่งในงานสังคมสงเคราะห์คลินิก ได้ให้ความสำคัญพื้นฐานของความเป็นอยู่ที่ดีในด้านสุขภาพจิต ด้านอารมณ์ และด้านพฤติกรรม ตั้งแต่ในระดับปัจเจกบุคคล คู่สมรส ครอบครัว และกลุ่ม

นอกจากนี้ คำว่า “สังคมสงเคราะห์คลินิก” หมายถึง การปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์ในลักษณะการให้บริการโดยตรง (direct service) ต่อผู้ใช้บริการ ซึ่งการปฏิบัติงานตรงนั้น ผลที่ได้รับ คือ การเกิดผลต่อการเปลี่ยนแปลงต่อผู้ใช้บริการทั้งในระดับบุคคลหรือกลุ่ม โดยการปฏิบัติงานตรงนี้สามารถเรียกได้ว่าเป็น “การปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์ในระดับจุลภาคหรือในระดับเล็ก (Micro Social Work) (วันทนี วาสิกสิน, 2552, หน้า 112)

ในประเทศไทยนั้น อาจจะกล่าวได้ว่าการเรียนการสอนด้านสังคมสงเคราะห์ในระดับปริญญาโท ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2502-2555 ได้มีช่วงของการเปลี่ยนผ่านหลักสูตรการเรียนการสอนมาหลายช่วงสำคัญ โดยในปี พ.ศ. 2545 ได้เกิดหลักสูตรที่เน้นด้าน “วิธีวิทยาเพื่อการทำงาน”(Concentration) ประกอบด้วย 4 หมวดวิชา ได้แก่ 1) หมวดวิชานโยบายสวัสดิการสังคม 2) หมวดวิชาการบริหารงานสวัสดิการสังคม 3) หมวดวิชาการวิจัยทางสังคมสงเคราะห์ และ 4) หมวดวิชาการปฏิบัติงานตรง โดยต่อมาหมวดวิชาการปฏิบัติงานตรงได้มีการพัฒนาหลักสูตรและเปลี่ยนชื่อเป็นหมวดวิชาสังคมสงเคราะห์คลินิก (Clinical Social Work Concentration) ในปี 2553 เพื่อให้สอดคล้องกับกระแสสากลจนกระทั่งถึงปัจจุบัน

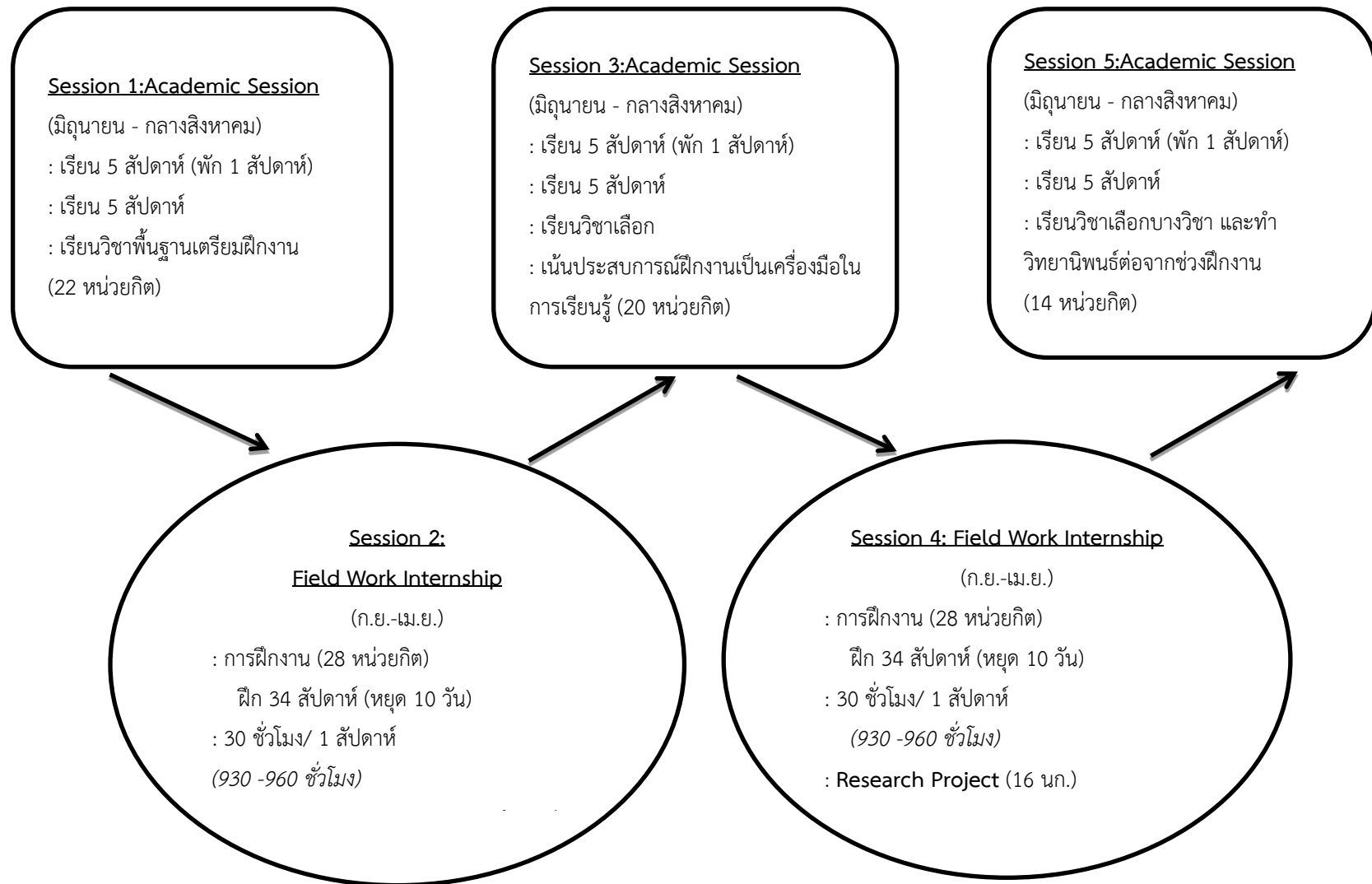
กระบวนการจัดการเรียนการสอนด้านสังคมสงเคราะห์คลินิก: การเปรียบเทียบ 2 สถาบันการศึกษา

ด้านหลักสูตรการเรียนการสอน

ด้านหลักสูตรการเรียนการสอนของ School of Social Work, Smith College เปิดการเรียนการสอนเฉพาะในระดับปริญญาโทและปริญญาเอก โดยมีจุดเด่นคือเน้นการเรียนการสอนด้านสังคมสงเคราะห์คลินิกในสายทฤษฎีด้านจิตพลวัต (Psychodynamic Theory) ซึ่งแตกต่างกับคณะสังคมสงเคราะห์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ที่ปัจจุบันในระดับปริญญาโท (สส.ม. ภาคปกติ) มีการแบ่งการเรียนการสอนออกเป็น 3 หมวดวิธีวิทยา อันได้แก่ หมวดวิชานโยบายและการบริหารสวัสดิการสังคม หมวดวิชาการวิจัยทางสังคมสงเคราะห์ และหมวดวิชาสังคมสงเคราะห์คลินิก โดยในหมวดวิชาสังคมสงเคราะห์คลินิกนั้น มีการเรียนการสอนที่พยายามประยุกต์ใช้ทฤษฎีแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับงานสังคมสงเคราะห์ที่หลากหลาย อาทิ Cognitive Behavioral Therapy, SATIR MODEL เป็นต้น

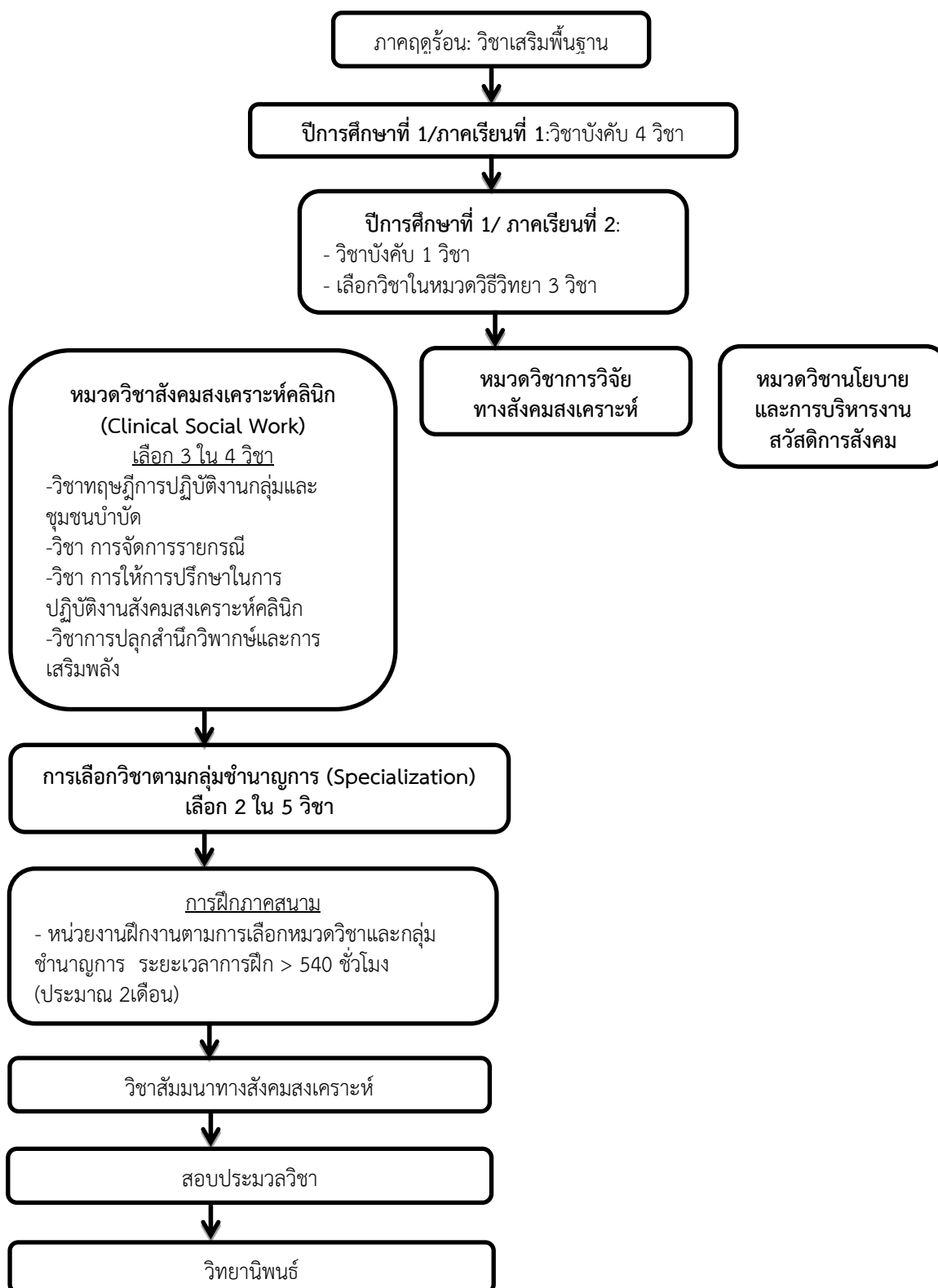
ข้อมูลจากการสัมภาษณ์นักศึกษาทั้งระดับปริญญาโทและปริญญาเอกบางส่วนที่ School for Social Work, Smith College พบว่า ปัจจัยสำคัญที่ทำให้นักศึกษาสนใจมาเรียนที่ Smith College เนื่องจากเป็นโรงเรียนทางสังคมสงเคราะห์ที่มีชื่อเสียงด้านสังคมสงเคราะห์คลินิกในประเทศสหรัฐอเมริกา เน้นการฝึกงานที่เข้มข้น และมีนโยบายในการรณรงค์ต่อต้านการเหยียดชังเชื้อชาติ (Anti-racism) ที่เป็นรูปธรรม ยกตัวอย่างเช่น ในการฝึกภาคปฏิบัติครั้งที่ 2 นักศึกษาปริญญาโททุกคนจะถูกมอบหมายงานให้ทำโครงการหรือกิจกรรมในประเด็นเกี่ยวกับการต่อต้านการเหยียดชังเชื้อชาติ เป็นต้น

แบบแผนการเรียนรู้หลักสูตรสังคมสงเคราะห์ศาสตร์คลินิก School for Social Work, Smith College

จากแบบแผนการเรียนการสอนข้างต้น พบว่า ในภาคการศึกษาที่ 1 นักศึกษาสังคมสงเคราะห์คลินิกจะเรียนภาคทฤษฎีเข้มข้นในห้องเรียน 2 ช่วง ช่วงละ 5 สัปดาห์ และในภาคเรียนที่ 2 นักศึกษาจะอุทิศตนเองในการฝึกภาคปฏิบัติเป็นระยะ 24 สัปดาห์ หรือประมาณ 8 เดือน ในการฝึกภาคปฏิบัติครั้งที่ 1 จากจำนวนครั้งที่ต้องฝึก 2 ครั้งจะเห็นได้ว่า การเรียนการสอนของ Smith College ให้ความสำคัญกับการฝึกภาคปฏิบัติ ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของการศึกษาสังคมสงเคราะห์คลินิก โดยแบ่งการศึกษาออกเป็น 2 ช่วง ช่วงละประมาณ 8 เดือน ส่งผลให้นักศึกษาได้มีโอกาสนำประสบการณ์จากภาคสนามเข้ามาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในชั้นเรียนในภาคการศึกษาถัดไป

แบบแผนการเรียนหลักสูตรหมวดวิชาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์
คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

สำหรับแบบแผนการเรียนการสอนของคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พบว่า การเรียนการสอนระหว่างภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ ได้มีการให้น้ำหนักหรือความสำคัญในสัดส่วนของภาคทฤษฎีค่อนข้างมาก กล่าวคือ นักศึกษาจะเริ่มต้นด้วยการเรียนภาคทฤษฎีในชั้นเรียนก่อน ตั้งแต่วิชาเสริมพื้นฐาน วิชาบังคับ วิชาบังคับเลือก ในหมวดวิชา (Concentration) วิชาบังคับเลือกในกลุ่มชำนาญการ (Specialization) จากนั้นจึงเริ่มฝึกภาคปฏิบัติ ไม่น้อยกว่า 540 ชั่วโมงไม่ต่ำกว่า 7 ชั่วโมงต่อวัน ระยะเวลาประมาณ 10-12 สัปดาห์ โดยเป็นการฝึกภาคปฏิบัติเพียงครั้งเดียวในหน่วยงานทางด้านสังคมสงเคราะห์และสวัสดิการสังคมทั้งภาครัฐและภาคองค์กรพัฒนาเอกชน จากนั้นจึงเข้าสู่วิชาสัมมนาทางสังคมสงเคราะห์ ซึ่งวิชานี้ให้นักศึกษาในหมวดวิชาสังคมสงเคราะห์คลินิกจะมีโอกาสแลกเปลี่ยนประสบการณ์จากการฝึกงานกับกลุ่มเพื่อนที่เรียนหมวดวิธีวิทยาอื่นๆ ส่งผลให้นักศึกษาได้เรียนรู้เกี่ยวกับวิธีคิด มุมมองในการทำงาน รวมถึงเครื่องมือในการฝึกงานที่เพื่อนๆหมวดวิธีวิทยาอื่นได้นำมาประยุกต์ใช้ในการฝึกงาน

ด้านแนวคิด ทฤษฎีที่ใช้ในการเรียนการสอน

กรณีของ School for Social Work, Smith College ได้ให้ความสำคัญกับการเรียนการสอนในสายทฤษฎีจิตพลวัต (Psychodynamic Theory) ส่งผลให้วิชา “การเปรียบเทียบทฤษฎีจิตพลวัตในงานสังคมสงเคราะห์คลินิก” (Comparative Psychodynamic Theory in Clinical Social Work) เป็นวิชาที่ทุกคนต้องเรียน แต่ได้มีบางแนวคิด/ทฤษฎีที่นอกเหนือจากสายทฤษฎีจิตพลวัตเป็นวิชาเลือกให้นักศึกษา เช่น วิชาความรู้พื้นฐานในการปฏิบัติงานในเชิงความคิดและพฤติกรรม (An Introduction to Cognitive Behavioral Practice) CBP, DBT (Dialectical behavior therapy) THEORY and PRACTICE เป็นต้น ในขณะที่เดียวกันแม้ว่าในนิยามของงานสังคมสงเคราะห์คลินิก ที่มีการให้ความหมายว่าเป็นการปฏิบัติงานโดยตรงกับปัจเจกบุคคล ครอบครัว และกลุ่มนั้น พบว่าได้มีการเปิดสอนบางวิชาในสถานะวิชาเลือกที่ให้นักศึกษาได้ขยายพรมแดนแห่งความรู้มากกว่าการทำงานในเชิงคลินิก เช่น การมีวิชา “การปฏิบัติงานในชุมชนและหน่วยงาน” (Agency and Community Practice) เป็นต้น

สำหรับในคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ แม้ว่าจะมีรูปแบบการเรียนการสอนในลักษณะที่เริ่มต้นจากการปูพื้นฐานแนวคิด/ทฤษฎีอย่างเข้มข้นก่อนลงปฏิบัติ โดยมีจำนวนครั้งและช่วงเวลาในการฝึกภาคปฏิบัติไม่น้อยกว่าที่ Smith แต่จากประสบการณ์ในฐานะผู้เขียนเคยเป็นผู้สอนในหมวดวิชาสังคมสงเคราะห์คลินิก ผู้เขียนพบว่า ในช่วงของการเรียนการสอนเกี่ยวกับแนวคิด/ทฤษฎี นักศึกษาที่เรียนในบางวิชาได้มีโอกาสฝึกฝนทักษะโดยการปฏิบัติจริง และมีลักษณะการเรียนการสอนที่เรียกว่า “การสอนโดยให้เรียนรู้จากการปฏิบัติจริง” (Learning by doing) เช่นวิชาการให้การปรึกษาในงานสังคมสงเคราะห์คลินิก วิชาการปลูกสำนึกวิพากษ์และการเสริมพลัง เป็นต้น

ด้านวิธีการเรียนสอน

วิธีการเรียนการสอนระหว่าง Smith College กับ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พบว่า มีความคล้ายคลึงกัน กล่าวคือ มีการบรรยาย จัดกลุ่มย่อยแลกเปลี่ยนระหว่างนักศึกษา มีการฝึกทักษะในและนอกชั้นเรียน ด้านระยะเวลาในการเรียนของ Smith คือ ในการเรียนหนึ่งวิชาจะมีการแบ่งให้เรียนสองวัน(หนึ่งวิชาเรียนจบภายในห้าสัปดาห์) วันละสองชั่วโมงซึ่งผู้เขียนคิดว่าการแบ่งระยะเวลาการเรียนแบบข้างต้นมีความเหมาะสมกับสภาพผู้เรียนและสภาพสังคมของเมื่อนอทแฮมตัน เนื่องจากนักศึกษาส่วนใหญ่มีประสบการณ์ในการทำงานและบางส่วนกำลังทำงานอยู่ ผู้เรียนสามารถลาเรียนประมาณ 10 สัปดาห์เพื่อมาเรียนในชั้นเรียนและสามารถกลับเข้าไปทำงานเดิมของตนเองในช่วงของการฝึกงาน ทำให้ไม่สูญเสียโอกาสในการทำงาน นอกจากนี้ชั่วโมงการสอนที่ไม่ยาวนานเกินไป ส่งผลให้ผู้เรียนไม่เหนื่อยล้าจากการเรียนอีกด้วย

สำหรับมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ในส่วนของหมวดวิชาสังคมสงเคราะห์คลินิก มีระยะเวลาเรียนหนึ่งครั้งต่อหนึ่งสัปดาห์ ครั้งละสามชั่วโมง ผู้เขียนมีมุมมองว่ามีความเหมาะสมเช่นกัน เนื่องจากนักศึกษาได้มีโอกาสฝึกฝนทักษะในระยะเวลาที่ยาวนานขึ้น อีกทั้งยังสอดคล้องกับผู้เรียนที่สามารถลาเรียนได้เต็มเวลาและสภาพสังคมของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ ที่ไม่มีหอพักอยู่ในบริเวณมหาวิทยาลัยและมีการจราจรติดขัดในบางช่วง

ด้านบุคลากร

ในด้านบุคลากรคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์มีอาจารย์ประจำคณะ(Resident Faculty Members) มากกว่า 40 คน โดยในหมวดวิชาสังคมสงเคราะห์คลินิก มีคณาจารย์ประจำหมวดวิชาทั้งหมด 11 คน โดยมีคณาจารย์ประจำคณะเป็นเจ้าของวิชา ปัจจุบันส่วนหนึ่งเป็นเพราะจำนวนวิชาในหมวดวิชาฯ มีเพียง 4 วิชา

สำหรับSmith College มีคณาจารย์ประจำอยู่จำนวน 14 คน แต่เนื่องจากการมีรายวิชาที่ให้นักศึกษาเลือกมากกว่า 73 วิชา ทำให้คณาจารย์ผู้สอนส่วนใหญ่จะเป็นอาจารย์พิเศษจากภายนอก(Adjunct Faculty Members) ทั้งที่เป็นอาจารย์จากมหาวิทยาลัยอื่น เป็นนักวิชาชีพทั้งในและนอกสหรัฐอเมริกา อาทิ นักสังคมสงเคราะห์ พยาบาล รวมถึงนักศึกษาในระดับปริญญาเอกและในแต่ละวิชาได้มีการเชิญวิทยากรภายนอกที่เป็นนักสังคมสงเคราะห์หรือผู้ที่มีความเชี่ยวชาญมาให้ความรู้หรือฝึกภาคปฏิบัติแก่นักศึกษา ส่งผลให้นักศึกษาได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนความรู้และฝึกฝนทักษะกับผู้เชี่ยวชาญหลายท่าน

ด้านการวัดผล

Smith College มีการวัดผลการเรียนการสอนที่แตกต่างจากของไทย กล่าวคือ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มีการให้เกรดในแต่ละรายวิชา 9 ระดับ (A ถึง F) ยกเว้นวิชา วิชา “การฝึกภาคปฏิบัติ” แต่ของ Smith ในทุกรายวิชา เป็นการให้ “ผ่าน” กับ “ไม่ผ่าน” เท่านั้น

การฝึกภาคปฏิบัติ : หัวใจสำคัญของการศึกษาด้านสังคมสงเคราะห์คลินิก

ในการฝึกภาคปฏิบัติของ Smith College ได้มีการแบ่งการฝึกภาคปฏิบัติออกเป็น 2 ช่วง โดยผู้เขียนขอจำแนกรายละเอียดของการฝึกงานออกเป็น 2 ช่วง ดังนี้

ช่วงที่ 1 การฝึกภาคปฏิบัติครั้งที่ 1 (สัปดาห์แรกของเดือนกันยายน-เมษายน)

ในช่วงนี้นักศึกษาจะต้องฝึกภาคปฏิบัติในองค์กรด้านสังคมสงเคราะห์หรือสวัสดิการสังคม จำนวน 30 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ รวมทั้งหมดประมาณ 960 ชั่วโมงต่อปี โดยเน้นการฝึกภาคปฏิบัติในด้านการปฏิบัติงานตรงกับผู้ใช้บริการ (direct service) โดยนักศึกษาจะต้องเขียนเรื่องเล่าและรายงานประจำเดือน (Monthly Report and Narrative) ส่งอาจารย์นิเทศงาน โดยรายงานประจำเดือน (Monthly Report) หมายถึง การเขียนรายงานเกี่ยวกับการฝึกปฏิบัติกับผู้ใช้บริการ (Case Assignments) นอกจากนี้นักศึกษาจะต้องอ่านหนังสือตามที่อาจารย์นิเทศงานแนะนำให้อ่านและจะต้องเขียนรายงานเกี่ยวกับสิ่งที่ได้รับจากการนิเทศงาน

สำหรับส่วนของ “เรื่องเล่า” (Narrative Section) นั้น นักศึกษาจะต้องทำการสะท้อนไตร่ตรองเกี่ยวกับประสบการณ์การฝึกงานและนำมาแลกเปลี่ยนกับอาจารย์นิเทศงาน โดยเน้นจุดของการแลกเปลี่ยนหรือรับฟังเรื่องเล่าจากนักศึกษา จะเน้นที่กระบวนการเติบโตในความเป็นวิชาชีพสังคมสงเคราะห์ของนักศึกษาเอง นอกจากนี้นักศึกษาจะต้องพยายามบูรณาการระหว่างสิ่งที่ได้อ่าน (หนังสือแนวคิดหรือทฤษฎี) กับงานสังคมสงเคราะห์คลินิกที่ตนเองสนใจ รวมถึงการเลือกเขียนกรณีศึกษาที่ตนเองสนใจด้วย

โดยกลุ่มแนวคิดทฤษฎีส่วนใหญ่ที่นำมาใช้ในกระบวนการเรียนรู้ในการฝึกฯ ได้แก่ self-psychology, cultural theory, trauma theory, ego psychology, drive theory, constructivism เป็นต้น

นอกเหนือจากการฝึกปฏิบัติงานโดยตรงกับผู้ใช้บริการแล้ว นักศึกษาทุกคนจะต้องจัดทำกิจกรรม/โครงการที่เกี่ยวข้องกับชุมชน (Community Project) เพื่อให้นักศึกษาได้เรียนรู้เกี่ยวกับการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์ในเชิงมหภาค (Macro practice) เช่น A Guidebook to Women's Health, HIV/AIDS Psychoeducational Support Group, Workshop Curriculum for Gay and Lesbian Parents of 1–3 Year Olds เป็นต้น

แนวทางในการพัฒนาหลักสูตรการเรียนการสอนหมวดวิชาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

สำหรับแนวทางในการพัฒนาหลักสูตรการเรียนการสอนหมวดวิชาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ ในมุมมองของผู้เขียน มีดังนี้

ด้านหลักสูตร

เนื่องจากผู้เขียนทราบว่าหมวดวิชาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ กำลังจะมีการหยุดการเรียนการสอนชั่วคราวในปีการศึกษา 2557 เพื่อพัฒนาและปรับปรุงหลักสูตร ผู้เขียนในฐานะที่เคยเป็นผู้ประสานงานหมวดฯ มีมุมมองว่า หากเราต้องการพัฒนาหลักสูตรสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ให้มีความเข้มแข็งในบริบทของไทย เราจำเป็นต้องดึงจุดเด่นบางประการเพื่อเป็น “จุดขาย” เพื่อให้ผู้สนใจได้เข้ามาศึกษาต่อ โดยจุดขายในที่นี้ ผู้เขียนมิได้หมายถึงในเชิงพาณิชย์ หากแต่กำลังเชื่อมโยงเปรียบเทียบกับโรงเรียนสังคมสงเคราะห์ต่างๆ เช่น หากกล่าวถึง School for Social Work, Smith College ทุกคนจะทราบว่า มีจุดเด่นด้านสังคมสงเคราะห์ศาสตร์คลินิก ในสายจิตพลวัต (Psychodynamic) หรือ หากกล่าวถึง School of Social Work, Simmons College ซึ่งเป็นโรงเรียนสังคมสงเคราะห์ที่เน้นด้านสังคมสงเคราะห์ศาสตร์คลินิกเช่นเดียวกับ Smith College จะมีจุดเด่นในด้านทฤษฎีหลังภาวะทันสมัย (Post-Moderntheory) การใช้เรื่องเล่า (Narrative approach) เป็นแนวทางในการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์ เป็นต้น

โดยทางคณะ อาจจำเป็นต้องเชิญผู้เชี่ยวชาญ ศิษย์เก่า รวมถึงหน่วยงานผู้ใช้มาบัณฑิต มาร่วมขบคิดร่วมกันเกี่ยวกับจุดขาย ที่เชื่อมโยงกับการพัฒนาหลักสูตรการเรียนการสอน ที่สามารถตอบสนองความต้องการของผู้เรียนและตอบสนองบริบทของกลุ่มเป้าหมายและปัญหาที่เปลี่ยนแปลงไป

นอกจากนี้ในด้านของฝึกภาคปฏิบัติ ผู้เขียนมีมุมมองว่า หากเป็นไปได้ควรมีการเพิ่มระยะเวลาในการฝึกภาคปฏิบัติของนักศึกษาหมวดสังคมสงเคราะห์ศาสตร์คลินิกจากเดิม 2 เดือน ให้มีระยะเวลาในการฝึกฝนทักษะเพิ่มขึ้น ทั้งนี้ อาจจะต้องเชื่อมโยงกับการเรียนภาคทฤษฎีด้วย ซึ่งหมายความว่านักศึกษาในหมวดวิชาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์คลินิกอาจจะมีรูปแบบการเรียนที่แตกต่างจากหมวดวิชาอื่นๆ ก็เป็นไปได้

ด้านคณาจารย์ผู้สอน

ในด้านคณาจารย์ผู้สอน ผู้เขียนมีมุมมองว่า ควรมีอาจารย์ที่เป็นนักสังคมสงเคราะห์วิชาชีพเข้ามาร่วมสอนมากขึ้น ในรูปแบบที่นักศึกษาสามารถเข้าไปเรียนรู้ ฝึกฝนทักษะต่างๆ ในหน่วยงาน โดยในหนึ่งวิชาอาจไม่จำกัดเพียงแค่ 3 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ โดยอาจารย์ที่คณะเชิญสอนควรมีการยกระดับให้เป็น Adjunct faculty member ที่สามารถร่วมพิจารณาผลการเรียนรู้ของนักศึกษา ตลอดจนสามารถร่วมวางแผนการสอนกับอาจารย์ในคณะด้วย ซึ่งหมายความว่าคณะอาจจำเป็นต้องเชิญชวนหน่วยงานที่มีการปฏิบัติที่ดีเลิศ (Best practice) เข้ามาเป็นภาคีในการเปิดพื้นที่ปฏิบัติการทางสังคม (Social Lap) ที่ไม่ใช่เฉพาะในเรื่องของการฝึกภาคปฏิบัติเท่านั้น หากต้องรวมถึงการเรียนการสอนในภาพรวมทั้งหมดด้วย

ในขณะเดียวกัน ผู้เขียนมีมุมมองว่า คณาจารย์ในหมวดวิชาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ทุกท่าน ควรได้รับโอกาสในการเพิ่มพูนทักษะในการทำงานกับผู้ให้บริการเป็นระยะๆ เพื่อให้สามารถนำประสบการณ์ที่ “สดและใหม่” จากการปฏิบัติไปประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอนกับนักศึกษา เพื่อให้นักศึกษาได้เรียนรู้จากคณาจารย์ที่มีประสบการณ์ที่ผ่านการทำงานกับผู้ให้บริการอย่างแท้จริง

บทส่งท้าย

ในการพัฒนาการเรียนการสอนด้านสังคมสงเคราะห์คลินิคนั้น จำเป็นต้องได้รับความร่วมมือร่วมใจจากคณาจารย์ในคณะ ศิษย์เก่าและภาคีภายนอกที่มีความเกี่ยวข้อง เพื่อนำไปสู่การเรียนการสอนด้านสังคมสงเคราะห์คลินิกที่สามารถตอบสนองต่อพลวัตของสภาพปัญหาและผู้ใช้บริการ โดยผู้เขียนมุ่งหวังว่าประสบการณ์และข้อมูลการเรียนรู้การเรียนการสอนด้านสังคมสงเคราะห์คลินิกในต่างแดน จะเป็นประโยชน์ต่อแนวทางในการพัฒนาหลักสูตรสังคมสงเคราะห์คลินิกของคณะ หรือ เป็นประโยชน์ต่อสถาบันวิชาการอื่นๆ ที่สนใจในด้านนี้ต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- คณะกรรมการฝึกภาคปฏิบัติ. (2554). คู่มือการฝึกภาคปฏิบัติสังคมสงเคราะห์ ภาควิชาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มิถุนายน 2554. กทม.: ร้านเจฟรินท์.
- คู่มือหลักสูตรสังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต ปีการศึกษา 2555
- Guidelines for The Field Internship 2011-2012. School for Social Work, Smith College.
- http://www.smith.edu/ssw/field_community.php (5/11/2012)

การประยุกต์การปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์แนวต่อต้านการกดขี่กับกลุ่มกะเทย The Application of Anti-Oppressive Social Work Treatment with Kathoeis

เคท ครั่งพิบูลย์¹
Kath Khangpiboon²

Abstract

In this qualitative study, I assess the social work practices with *kathoeis* (Transgender women), critiquing the development of society's perspectives that reflect the stigmatization and discrimination *kathoeis* face. Based on this critique, I make recommendations for the further study of *kathoeis*, using an analytic framework consisting of Anti-Oppressive Social Work. While I review prior studies in this study, I present the topic through my personal experiences as a *kathoei*. The findings show that the study of *kathoeis* must lie on a basis of understanding in what being a *kathoei* constitutes, in terms of our ways of thinking, ways of life, adjustment, abilities, and also our spiritual side. This understanding affects the extent to which researchers understand the diversity of *kathoeis*. Issues that also need to be considered include cultural aspects of gender, the structure of oppression, societal power, violence and pressure. These things, together with lack of understanding in society, lead to a "re-invention of *kathoei*-ness" and consequent marginalization of *kathoeis*. The study of *kathoeis* must involve gaining access to *kathoeis*' experiences and perspectives and understanding them, which will lead to understanding. The methodologies to be used should critique knowledge/truths about *kathoeis*.

Keywords : *kathoei*, anti-oppressive social work, and methodological practices.

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการประยุกต์วิชาชีพสังคมสงเคราะห์กับการปฏิบัติงานกับกลุ่มกะเทย เพื่อวิพากษ์ พัฒนาการทางความคิดทางสังคมที่สะท้อนต่อการตีตราและการเลือกปฏิบัติ อันนำไปสู่การสร้างข้อเสนอในงานสังคมสงเคราะห์ โดยใช้แนวคิดเรื่องสังคมสงเคราะห์แนวต่อต้านการกดขี่เป็นกรอบแนวคิดในการวิเคราะห์ การศึกษาเชิงคุณภาพนี้ นำเสนอผ่านประสบการณ์ของผู้ศึกษาที่มีอัตลักษณ์เป็นกะเทยและข้อมูลภาคสนาม จากการศึกษาพบว่า งานวิชาชีพสังคมสงเคราะห์จะต้องมีความเข้าใจในความเป็นกะเทย ทั้งระบบคิด วิถีชีวิต การปรับตัว ศักยภาพ การให้คุณค่ากับสิ่งต่างๆ รวมทั้งจิตวิญญาณของกะเทย การทำความเข้าใจในความหมายของกะเทยที่มีนัยยะต่อการรับรู้ ความแตกต่างหลากหลายของกะเทยที่ส่งผลต่อการเลือกปฏิบัติตามความคาดหวังของสังคม การสร้างฐานคิดที่อาศัยการทบทวนความรู้ความจริงของกะเทยผ่านเรื่องวัฒนธรรมความเป็นเพศ โครงสร้างการกดขี่และความรุนแรงของสังคม และอำนาจและแรงกระทำทางสังคมที่ส่งผลให้เกิดเป็นการตีตราและการเลือกปฏิบัติในกลุ่มกะเทยนำไปสู่การเป็นกลุ่มคนชายขอบ การสังคมสงเคราะห์กลุ่มกะเทยจะช่วยสร้างการเข้าถึงและความเข้าใจที่นำไปสู่การสร้างการยอมรับโดยปฏิบัติการทางวิธีวิทยาที่วิพากษ์ความรู้/ความจริงในกะเทย

คำสำคัญ : กะเทย, สังคมสงเคราะห์แนวต่อต้านการกดขี่, และปฏิบัติการทางวิธีวิทยา

¹ นักศึกษาปริญญาโทหลักสูตรสังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

² Master's Degree Student in Social Work, Thammasat University.

บทนำ

การมองข้ามความเป็นมนุษย์ของกลุ่มกะเทยที่ไม่สามารถเข้าถึงบริการสวัสดิการสังคม สะท้อนถึงความจำกัดของงานพัฒนาสังคมและสวัสดิการสังคมของประเทศไทยที่ยังก้าวไปไม่ถึงการกำหนดเป้าหมายความมั่นคงของมนุษย์อย่างทั่วถึงและครอบคลุมประชากรทุกกลุ่ม จนเกิดเป็นกลุ่มชายขอบในสังคมไทย กะเทยในฐานะเป็นกลุ่มชายขอบทางเพศและเป็นหนึ่งในกลุ่มบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศที่ถือว่าเป็นพลเมืองของรัฐนั้น รัฐไทยจำเป็นต้องคุ้มครองภายใต้รัฐธรรมนูญ ซึ่งได้ระบุตามมาตรา 30 ว่า “การเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมต่อบุคคลเพราะเหตุแห่งความต่างในเรื่องถิ่นกำเนิด เชื้อชาติ ภาษา เพศ อายุ ความพิการ สภาพทางกายหรือสุขภาพ สถานะของบุคคล ฐานะทางเศรษฐกิจหรือสังคม ความเชื่อทางศาสนา การศึกษาอบรม หรือความคิดเห็น ต่อบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญจะกระทำมิได้” (สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ, 2550) ซึ่งคำว่า “เพศ”³ ที่ปรากฏในรัฐธรรมนูญนั้นได้มีบันทึกเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญว่ารวมถึงกลุ่มบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศไว้ด้วย แต่ทว่าในทางปฏิบัติภาครัฐกลับไม่มีการสำรวจประชากรกะเทยหรือไม่ฐานข้อมูลฐานประชากรกะเทยที่แน่ชัด รวมถึงการไม่มีนโยบายจากทางภาครัฐในการสนับสนุน คุ้มครองและรองรับสถานภาพกะเทยด้วย

การบริหารจัดการของรัฐสำหรับกะเทยจึงยังไม่เป็นที่แน่ชัด เนื่องจากผู้เสนอนโยบายทางสังคมยังคงขาดความรู้ความเข้าใจในตัวตนและวิถีชีวิตของกะเทย มีเพียงผู้ที่จัดวางตนเองในกรอบแห่งเพศกระแสนหลักแบบหญิงและชายที่จะได้รับการยอมรับและมีโอกาสในการเข้าถึงทรัพยากรต่างๆ ได้มากกว่าเพศกระแสนรองแบบความหลากหลายทางเพศ ส่งผลให้เกิดช่องว่างหรือการขาดชุดความรู้และการทำความเข้าใจเรื่องความหลากหลายทางเพศทั้งในระดับครอบครัว ชุมชน และสังคม ผลที่ตามมาคือการขาดบุคลากรทั้งภาครัฐและเอกชนที่มีความเข้าใจในสถานการณ์และปรากฏการณ์ของกะเทย ทั้งนี้การรับรู้เรื่องความแตกต่างหลากหลายทางเพศจึงเป็นผลพวงมาจากการยึดมั่นและติดอยู่ภายใต้วัฒนธรรมความเป็นเพศกระแสนหลัก ส่งผลต่อการเกิดรูปแบบการให้บริการทางสังคมไปจนถึงการสร้างนโยบายที่ขาดความละเอียดอ่อนต่อประเด็นความหลากหลายทางเพศ

จากรายงานสถานการณ์สิทธิมนุษยชนของคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ⁴ ระบุอย่างชัดเจนถึงสถานการณ์การเลือกปฏิบัติต่อบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศโดยเฉพาะที่เกิดกับกะเทย เกิดการละเมิดสิทธิเกิดขึ้น ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องของการแต่งกายในการเข้ารับปริญญาบัตร การห้ามแต่งกายตามเพศภาวะที่ตนเลือกในสถานศึกษา นอกจากนี้ บางสาขาวิชาในมหาวิทยาลัยยังไม่เปิดรับนักศึกษาที่เป็นกะเทยเข้าศึกษา และกรณีเอกสาร สด. 43 หรือใบตรวจรับรองทหารกองเกิน เป็นเอกสารทางราชการว่า กะเทยถูกละเมิดสิทธิและถูกเลือกปฏิบัติ โดยเอกสารนั้นระบุว่า กะเทยเป็นผู้มีความผิดปกติทางจิตถาวร และถูกระบุว่า “เป็นโรคจิตวิกลจริต” ในเอกสารสำคัญนั้น (สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ, 2550, น.17)

เห็นได้ว่าการละเมิดสิทธิของความเป็นมนุษย์ในกลุ่มกะเทยเกิดขึ้นในลักษณะต่างๆ ทั้งการกดขี่ การผลิตซ้ำและการตีตราให้กะเทยมีพื้นที่ทางสังคมที่จำกัด การเลือกรับรู้ของสังคมที่มองว่ากะเทยควรดำเนินชีวิตให้เป็นไปตามบรรทัดฐานสังคม จนจำกัดวิถีชีวิตกะเทยให้มีความคับแคบไปตามค่านิยมทางสังคมที่คาดหวัง นอกจากนี้ยังพบว่ามีการมองกะเทยในลักษณะภาพเหมารวมเชิงลบถือเป็นการเลือกปฏิบัติในระดับทัศนคติ ที่ผ่านมารอบหลักแห่งสิทธิมนุษยชนถูกระบุให้รับรองและคุ้มครองเฉพาะสิทธิในเรื่องของสิทธิพลเมือง เฉพาะคนในรัฐของประเทศชาตินั้นๆ ต่อมาก็มีการ

³ รัฐธรรมนูญ 2550 มีการลงบันทึกเจตนารมณ์เอาไว้ในมาตรา 30 วรรค3 ว่า การเลือกปฏิบัติเพราะเหตุแห่งเพศ จะกระทำมิได้ โดยได้อธิบายคำว่าเพศไว้ดังนี้ “ความแตกต่างเรื่องเพศ นอกจากหมายถึงความแตกต่างระหว่างชายหรือหญิงแล้ว ยังหมายรวมถึงความแตกต่างของบุคคลที่มีอัตลักษณ์ทางเพศ (sexual identity) หรือเพศสภาพ (gender) หรือความหลากหลายทางเพศ (sexual diversity) แตกต่างจากเพศที่ผู้นั้นถือกำเนิดอยู่ด้วย จึงไม่ได้บัญญัติคำดังกล่าวข้างต้นไว้ในมาตรา 30 เนื่องจากคำว่า “เพศ” ได้หมายความรวมถึงคำดังกล่าวอยู่แล้ว และจะไม่เลือกปฏิบัติต่อบุคคลนั้นๆ”

⁴ คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ ร่วมกับเครือข่ายความหลากหลายทางเพศ จัดสัมมนาเรื่อง การส่งเสริมและเผยแพร่ความรู้กฎหมายสิทธิมนุษยชนระหว่างประเทศ ด้านความหลากหลายทางเพศตามหลักการयोगยาคัตรา (The Yogyakarta Principles) เปิดเผยว่า ในประเทศไทย คณะบดีคณะแพทยศาสตร์บางมหาวิทยาลัย ประกาศไม่รับกะเทยเข้าเรียนต่อ เน้นรับเฉพาะชายจริงทั่วไปเท่านั้น หรือมหาวิทยาลัยบางแห่งห้ามนักศึกษากะเทยที่แต่งหน้าหรือใส่กระโปรงเข้าสอบ และตั้งคำถามว่า เหตุใดประเทศไทยซึ่งให้ความสำคัญเรื่องสิทธิมนุษยชน ยังมีความพยายามกีดกันและต่อต้านกลุ่มคนที่มีความหลากหลายทางเพศซึ่งขัดกับหลักการสากล

พัฒนาการของสิทธิมนุษยชนที่ถูกตีความในเรื่องสิทธิทางสังคม สิทธิทางเศรษฐกิจ และสิทธิทางด้านวัฒนธรรม การขยายความดังกล่าวทำให้เกิดการขยายขอบเขตให้ครอบคลุมคนที่ถูกทำให้เป็นคนชายขอบ ไม่ว่าจะเป็นผู้หญิง คนชรา เด็ก ผู้พิการ รวมถึงผู้ที่มีความหลากหลายทางเพศด้วย การขยายความในมิติของสิทธิมนุษยชนจึงทำให้บุคคลที่ถูกทำให้เป็นคนชายขอบในมิติเพศภาวะได้รับความสนใจในการคุ้มครองมากขึ้น อันเป็นพัฒนาการในเรื่องของสิทธิมนุษยชนในสังคมไทย

หลักการสิทธิมนุษยชนซึ่งเป็นหลักการสากลยืนยันถึงสิทธิขั้นพื้นฐานที่ติดตัวมาโดยกำเนิดของมนุษย์ คำถามสำคัญคือสิทธิดังกล่าวนี้หมายรวมถึงสิทธิในการกำหนดเจตจำนงความเป็นเพศของตนเอง หรือความสามารถเลือกวิถีชีวิตทางเพศได้เองหรือไม่ ด้วยเหตุนี้ การมีสิทธิที่จะกำหนดเจตจำนงความเป็นเพศของตนเองของกะเทยจึงเป็นประเด็นสิทธิมนุษยชนอีกประเด็นหนึ่งที่สังคมควรที่จะเรียนรู้ ธรรมชาติให้เกิดความรู้ความเข้าใจและให้ความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง

หากวิเคราะห์กรณีการถูกละเมิดสิทธิของกะเทยในสังคมไทยพบว่าองค์ความรู้วิทยาศาสตร์การแพทย์มีอิทธิพลและบทบาทต่อชีวิตกะเทยเป็นอย่างมาก โดยได้ครอบงำสิทธิในการกำหนดเจตจำนงความเป็นเพศของกะเทย ที่น่าสนใจคือ ความรู้วิทยาศาสตร์การแพทย์มีอำนาจวินิจฉัยกะเทยให้ตกอยู่ในภาวะเจ็บป่วยทางร่างกาย หรือไม่ทางจิตใจที่ “ผิดปกติ” ต้องได้รับการรักษา เหตุนี้จึงมีผู้คนจำนวนมากเชื่อตามวาทกรรมทางการแพทย์ องค์ความรู้ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของกะเทย เป็นต้นเหตุแห่งการถูกเลือกปฏิบัติ การถูกละเมิดและลิดรอนสิทธิ รวมทั้งปัญหาการเป็นเหยื่อของความรุนแรงในทุกรูปแบบ

หากกล่าวถึงระบบการให้บริการทางสวัสดิการและการสังคมสงเคราะห์ที่มีต่อการกลุ่มบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศ พบว่า มีการจัดบริการสวัสดิการสังคมด้านการแพทย์และสุขภาพโดยเน้นทางการให้บริการผู้ป่วยเอชไอวี/เอดส์เท่านั้น สำหรับสวัสดิการสังคมด้านอื่นๆ ยังไม่พบหลักฐานหรือการศึกษาวิจัยที่ชัดเจนทั้งในทางนโยบายและในทางปฏิบัติ กล่าวได้ว่าความรู้ในการทำงานกับกลุ่มบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศ และข้อมูลที่เป็นหลักฐานในเชิงสถิติหรือรายงานที่เป็นประโยชน์และจำเป็นต่อการปฏิบัติงานของนักวิชาชีพที่เกี่ยวข้องมีอยู่อย่างจำกัด เห็นได้ชัดว่าการสังคมสงเคราะห์ในปัจจุบันยังต้องการการพัฒนาแนวทางการปฏิบัติงานให้มีความหลากหลายมากขึ้น ประเด็นที่เป็นความท้าทายต่อวิชาชีพสังคมสงเคราะห์คือหากวิชาชีพนี้มุ่งเสริมสร้างความเป็นธรรมทางสังคม จำเป็นใช้หรือไม่ที่การปฏิบัติงานด้วยเป้าหมายดังกล่าวต้องครอบคลุมกลุ่มคนชายขอบเช่นกะเทยรวมไปถึงกลุ่มเปราะบางอื่นๆ คำถามในระดับอุดมการณ์ย่อมนำไปสู่การตอบปัญหาในระดับปฏิบัติ ดังนั้นนักสังคมสงเคราะห์ต้องเริ่มประเมินศักยภาพของตนเองด้วยว่ามีความสามารถแปลงความมุ่งมั่นระดับอุดมการณ์สู่การเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นรูปธรรมในระดับปฏิบัติด้วยการช่วยให้สมาชิกในสังคมกล้าเผชิญหน้ากับความซับซ้อนของปัญหามากน้อยแค่ไหนอย่างไร

น่ายินดีว่าพัฒนาการของวิชาชีพและองค์ความรู้สังคมสงเคราะห์ในระดับสากลมีการให้บริการที่มีความละเอียดอ่อนต่อประเด็นความหลากหลายทางเพศและขยายไปถึงการดูแลกลุ่มประชากรที่มีความเฉพาะเรื่องอัตลักษณ์และเป็นกลุ่มที่มีความเปราะบาง ภารกิจการปฏิบัติการให้การช่วยเหลือตามแนวทางของการต่อต้านการกดขี่ การเลือกปฏิบัติ การตีตราและการสร้างความเสมอภาค (ริติพร ศิริพันธ์ พันธ์เสน, 2554, น.60) จึงเป็นอีกแนวทางหนึ่งที่นักสังคมสงเคราะห์ในสังคมไทยสามารถเลือกรับ ปรับใช้ให้เท่าทันต่อสถานการณ์ความรุนแรงของปัญหา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพัฒนากระบวนการให้บริการในระดับเฉพาะรายกับกลุ่มกะเทย เนื่องจากพบว่ากะเทยยังเป็นกลุ่มที่ต้องการการสนับสนุนให้ชีวิตมีความมั่นคงปลอดภัยอีกทั้งยังสามารถพัฒนาศักยภาพของตนเองให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและสังคมได้

วิธีการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์นอกเหนือจากการให้บริการเฉพาะราย (Case Work) แล้ว การจัดให้มีบริการสังคมสงเคราะห์กลุ่ม (Social Group Work) นับเป็นอีกวิธีการหนึ่งที่นักวิชาชีพสังคมสงเคราะห์พิจารณาใช้ในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นกับกลุ่มประชากรเป้าหมาย เพื่อให้มีวิธีการให้บริการที่เหมาะสมและหลากหลาย โดยมีกิจกรรมต่างๆ ที่นักสังคมสงเคราะห์นำมาใช้เป็นสื่อกลางในงานปฏิบัติงาน ต้องรู้จักเลือกใช้ให้เหมาะสมตามสภาพ อารมณ์ สังคมและจิตใจของสมาชิกในกลุ่มและนักสังคมสงเคราะห์ต้องให้ความสำคัญขณะปฏิบัติงาน คือ บทบาท สถานภาพและกิจกรรมต้องไม่เป้าหมายที่สร้างการเรียนรู้และการเปลี่ยนแปลง

วิธีการทางสังคมสงเคราะห์กลุ่มชน ถือเป็นวิธีการที่มุ่งสร้างความเปลี่ยนแปลงให้เกิดขึ้นกับกลุ่ม โดยอาศัยพลวัตกลุ่มและการมีกิจกรรมร่วมกัน มุ่งหวังให้กลุ่มสามารถพัฒนาความเข้มแข็งระหว่างบุคคล จากการเรียนรู้แลกเปลี่ยนกันภายในกลุ่ม สำหรับกลุ่มเปราะบางอย่างกลุ่มกะเทย จะเน้นการจัดกิจกรรมกลุ่มสนับสนุนเพื่อเสริมกำลังใจให้กันและ

กัน เพราะกลุ่มคนเหล่านั้นต่างผ่านประสบการณ์การติตราและการเลือกปฏิบัติ การให้พื้นที่และการสนับสนุนด้วยกลุ่มกับคนที่มียุทธศาสตร์เดียวกันเป็นพื้นที่ปลอดภัย

ด้วยแนวทางดังกล่าว นอกจากนักสังคมสงเคราะห์จะมีโอกาสร่วมเปิดพื้นที่ปลอดภัยให้กะเทย แล้ว ยังสามารถเป็นพันธมิตรในการพัฒนาองค์ความรู้ จากประสบการณ์การปฏิบัติงานของผู้ศึกษาในฐานะนักกิจกรรมกะเทย เห็นว่าการบอกเล่าเรื่องราวจากตัวของกะเทยนั้นต้องอาศัยกลุ่มเข้ามาเป็นกระบวนการสร้างพื้นที่ปลอดภัยร่วมกัน และมีความสนใจประยุกต์รูปแบบการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์กลุ่มชน (Social group work) โดยอาศัยบริบทกลุ่มเป็นกลไกในการขับเคลื่อนและพัฒนาศักยภาพกะเทยเพื่อการสร้างการเปลี่ยนแปลงและมุมมองใหม่ๆ ให้กับสังคม

ในแง่การพัฒนาองค์ความรู้ของวิชาชีพสังคมสงเคราะห์เพื่อช่วยลดช่องว่างเชิงความรู้และทักษะในการปฏิบัติงานกับกลุ่มผู้รับบริการที่มีความเฉพาะนั้น กล่าวได้ว่าการให้บริการของนักสังคมสงเคราะห์นั้นจำเป็นต้องอาศัยการวิจัยโดยใช้เทคนิคการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) มาเป็นเทคนิคในการรวบรวมข้อมูล เพื่อให้สอดคล้องกับวิธีการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์กลุ่มชน (Social Group Work) การปฏิบัติงานของผู้ให้บริการกับกลุ่ม ก็เพื่อการพัฒนาทักษะและเทคนิคในการให้บริการ สามารถรองรับการให้บริการที่สอดคล้องกับปัญหาความต้องการของกลุ่มเป้าหมายได้ การวิจัยครั้งนี้ ก็คือการนำเอาเทคนิคการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) มาประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์กลุ่ม (Social Group Work) เพื่อเสริมสร้างศักยภาพกะเทย เพื่อทำความเข้าใจพลวัตการปฏิบัติงานระหว่างเจ้าหน้าที่และนักวิจัย ด้วยเหตุนี้การให้ความสำคัญกับการสร้างงานวิจัยจากการปฏิบัติงานจะเอื้ออำนวยให้เกิดมาตรฐานและการให้บริการที่เหมาะสมและก้าวทันกับความท้าทายใหม่ของกลุ่มเป้าหมาย นับได้ว่าการวิจัยจะช่วยเข้ามาเติมเต็มและผลิตชุดความรู้ที่จำเป็นและยังเรียกร้องให้เกิดการให้บริการที่นักสังคมสงเคราะห์ต้องตระหนักในการดำเนินงานเพื่อรวบรวมข้อมูลและผลิตชุดข้อมูลความรู้ด้านต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกะเทยในสังคมไทย นอกจากนั้นยังเป็นการเสริมสร้างศักยภาพคนทำงานนักวิชาชีพและบุคลากรที่ปฏิบัติงานกับกลุ่มกะเทยในสังคมไทย พร้อมทั้งรณรงค์สร้างความเข้าใจในตัวตนและสิทธิของกะเทย และสร้างการมีส่วนร่วมกับเครือข่ายประชาสังคมอื่นๆ เพื่อพัฒนาสังคมไทยให้ยอมรับและเข้าใจในกลุ่มของกะเทย

ในฐานะที่ผู้ศึกษาดำรงอัตลักษณ์ทางเพศแบบกะเทย ผ่านสนามแห่งประสบการณ์ของการเป็นกะเทย ได้รับอิทธิพลภายใต้บริบทของสภาวะแวดล้อมสังคมมาแล้ว อาจกล่าวได้ว่ามีความเข้าใจในประสบการณ์การจัดการจิตวางตนเองต่อสังคม ทั้งจากระบบโครงสร้างสังคม ชุมชน ครอบครัว ตัวตน รวมทั้งพื้นที่ของการแสดงออกต่อสาธารณะ อีกทั้งยังได้รับการยอมรับจากเครือข่ายเพื่อนกะเทยไทยในฐานะผู้ก่อตั้งและเป็นคณะทำงาน ผู้ศึกษาเห็นว่าการมีพื้นที่แห่งการแบ่งปัน การมีเครือข่าย และกลุ่มเพื่อนเป็นสิ่งสำคัญสำหรับกะเทยและกลุ่มเปราะบางทางสังคมเป็นอย่างยิ่ง ทำให้ได้รับรู้ว่าตัวเองคือใคร สนใจอะไร มีเพศวิถีแบบไหน รู้จักตำแหน่งแห่งที่ของตนเอง ประสบการณ์จากการเป็นนักกิจกรรมกะเทยและการเป็นนักศึกษาปริญญาโทในหมวดวิชาการวิจัยทางสังคมสงเคราะห์ ทำให้ผู้ศึกษามีความสนใจที่จะศึกษาว่าวิธีการสังคมสงเคราะห์กลุ่มกะเทยด้วยการเสริมพลังและพัฒนาศักยภาพ และเทคนิคการสนทนากลุ่มสนับสนุนให้กะเทยในฐานะเป็นผู้ให้บริการของศูนย์ซิสเตอร์ เมืองพืทยานั้นเป็นอย่างไร เพื่อค้นหาข้อคำถามจากคนที่อยู่อาณาบริเวณของความเป็นเพศในวิถีเดียวกัน นอกจากนั้นการมุ่งมองไปที่ความสัมพันธ์ของกะเทยกับเมืองพืทยานี้มีความน่าสนใจด้วยเหตุที่ว่าพื้นที่พืทยานับเป็นพื้นที่เปิดของกะเทย อาณาบริเวณแห่งการสร้างความรู้ที่มีความเหมาะสมในการศึกษาครั้งนี้

บทความเรื่องการประยุกต์สังคมสงเคราะห์แนวการต่อต้านการกดขี่กับกลุ่มกะเทย จึงนำเสนอการประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์กลุ่มเพื่อเสริมสร้างศักยภาพกะเทย เพื่อทำความเข้าใจพลวัตการปฏิบัติงานของนักสังคมสงเคราะห์ โดยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพนำเสนอผ่านประสบการณ์ของผู้ศึกษาที่เป็นกะเทยและข้อมูลภาคสนามจากวิธีการสังคมสงเคราะห์กลุ่มชนกับกะเทย ผลจากการศึกษานี้ก็มุ่งเติมเต็มช่องว่างขององค์ความรู้สังคมสงเคราะห์กับกลุ่มกะเทย นับเป็นการเสริมสร้างการเปลี่ยนแปลงให้เกิดขึ้นทั้งภายในวิชาชีพนักสังคมสงเคราะห์และการเปลี่ยนแปลงในระดับองค์กร ด้วยการมีโอกาสร่วมพัฒนาความรู้จากประสบการณ์และการดำเนินงานสังคมสงเคราะห์ต่อไป

กะเทยกับการสังคมสงเคราะห์กลุ่มชน

การสังคมสงเคราะห์นั้นเป็นวิชาชีพที่ต้องทำงานโดยตรงกับการช่วยเหลือประชาชนเพื่อเอาชนะอุปสรรคต่างๆ ที่เกิดขึ้นกับผู้คน อันที่จริงการนิยามความหมายในการช่วยเหลือแบบสังคมสงเคราะห์ต้องมีการทบทวนและต้องมีการตีความอย่างหลากหลายที่สอดคล้องกับพลวัตสังคม และในสภาพปัญหาและความเปราะบางของแต่ละคนนั้นไม่เหมือนกัน

และไม่ได้มีรูปแบบตายตัว การทำงานสังคมสงเคราะห์จึงต้องมีความหลากหลายทั้งแนวคิดและหลักการทางวิชาชีพ การปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์กลุ่มชน ก็เป็นอีกวิธีการที่นักสังคมสงเคราะห์นำมาใช้ในการทำงาน

วิธีการทางสังคมสงเคราะห์กลุ่มชนเกิดขึ้นในยุคเริ่มต้นของงานสังคมสงเคราะห์ ตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 19 ในสหรัฐอเมริกาที่เป็นต้นแบบในการศึกษาสังคมสงเคราะห์ จากการทำงานกับกลุ่มผู้ยากไร้ที่พัฒนาและใช้มาอย่างต่อเนื่อง จนถึงปัจจุบัน นักสังคมสงเคราะห์ไทยส่วนใหญ่ก็มองข้ามวิธีการนี้ไป อันเนื่องมาจากกระบวนกรให้บริการสังคมสงเคราะห์ในหน่วยงานของรัฐเน้นไปที่การจัดการเป็นปัจเจก จึงทำให้งานสังคมสงเคราะห์กลุ่มชนไม่เป็นที่นิยมแพร่หลาย การให้บริการสังคมสงเคราะห์ทางการแพทย์และกระบวนการยุติธรรม มักเป็นการรวมกลุ่มกันทำกิจกรรมที่ไม่ได้สร้างให้ผู้ใช้บริการได้มีส่วนร่วมเท่าที่ตามศักยภาพจะเป็นไปได้ การทำความเข้าใจในความหมายของสังคมสงเคราะห์กลุ่มชน จึงมีความสำคัญที่จะเข้าใจในเนื้อแท้ของการสังคมสงเคราะห์ได้ (จิราลักษณ์ จงสถิตมัน, 2549, น.9)

วิธีการทางสังคมสงเคราะห์จึงเป็นวิธีการและกระบวนการ กล่าวคือวิธีการสังคมสงเคราะห์ที่มีทั้งระดับจุลภาค และระดับมหภาคเพราะเชื่อมโยงกับการปฏิบัติงานชุมชน (Community Work) และการปฏิบัติงานทางด้านการวิจัย (Social Work Research) ส่วนกระบวนการนั้นหมายถึงการปฏิบัติงานที่เป็นขั้นตอนประกอบไปด้วย การศึกษาข้อมูล ข้อเท็จจริงของผู้ใช้บริการ การวินิจฉัยสาเหตุของผู้ใช้บริการ การวางแผนให้ความช่วยเหลือ การดำเนินการตามแผน การประเมินผลและติดตาม หัวใจสำคัญของการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์ คือ การให้ความสำคัญกับบุคคลในสถานการณ์ (person in situation) ในการประเมินหรือเข้าถึงปัญหาและการให้ความช่วยเหลือผู้ใช้บริการต้องให้ความสำคัญกับจิตใจของบุคคล ความสัมพันธ์ของบุคคลกับบุคคลอื่นและปัจจัยทางสังคม นอกจากนี้เรื่องของทักษะ (Skill) เป็นเรื่องที่สำคัญในการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์ เพราะเป็นสิ่งที่ชี้ให้เห็นถึงความเป็นวิชาชีพของงานสังคมสงเคราะห์ วิธีการสังคมสงเคราะห์กลุ่มชนจึงเป็นวิธีการ (Method) ที่นักสังคมสงเคราะห์นำมาปฏิบัติงานถัดมาจากการสังคมสงเคราะห์เฉพาะราย (Case Work) ความรู้ของในสังคมสงเคราะห์กลุ่มชน (Social Group Work) จึงอาศัยพื้นฐานความรู้จากจิตวิทยา และสังคมวิทยา รวมทั้งความรู้ทางกิจกรรมกลุ่มและสวัสดิการสังคมด้วย (วันทนี วาสิกะสิน, 2546, น.10-11)

จิราลักษณ์ จงสถิตมัน (2549) ได้ให้ความหมายของ สังคมสงเคราะห์กลุ่มชน เป็นวิธีการและกระบวนการ ปฏิบัติงานกับกลุ่มบุคคล โดยมีองค์ประกอบที่สำคัญคือ กลุ่ม หน่วยงานหรือองค์กรที่ให้บริการสังคมสงเคราะห์กลุ่มชน กิจกรรม นักสังคมสงเคราะห์ และสิ่งแวดล้อมของกลุ่ม และมีนักสังคมสงเคราะห์เป็นผู้ช่วยเหลือ อำนวยความสะดวก ให้บริการ เสริมพลังอำนาจ ส่งเสริมศักยภาพ พิทักษ์สิทธิ และช่วยพัฒนากลุ่มให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ต่างๆ คือ พัฒนาสมรรถภาพ บำบัดรักษา ให้คำปรึกษา พัฒนา ป้องกันแก้ไขปัญหามา ส่งเสริมการมีส่วนร่วม รวมทั้งแก้ไขปัญหาเปลี่ยนแปลงกลุ่ม ชุมชน สังคม และสิ่งแวดล้อมให้เกื้อกูลและสร้างความยุติธรรมให้แก่ผู้คน โดยที่นักสังคมสงเคราะห์จะใช้เป็นกลุ่มบริบทสำหรับการดำเนินงาน และใช้กิจกรรมกับตัวนักสังคมสงเคราะห์เอง เป็นเครื่องมือสำคัญในการดำเนินงานตามขั้นตอนการพัฒนาการของกลุ่ม (จิราลักษณ์ จงสถิตมัน, 2549, น.9)

วันทนี วาสิกะสิน (2546) กล่าวว่า การสังคมสงเคราะห์กลุ่มชน ก็คือการใช้กลุ่มเพื่อให้ผู้ใช้บริการได้มีความรู้สึกร่วมในปัญหาของตนและของผู้อื่น มีความรู้สึกไม่อ้างว้างโดดเดี่ยว มีความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มและแต่ละคนมีความหมายต่อสมาชิกคนอื่น ๆ ในกลุ่ม (วันทนี วาสิกะสิน, 2546, น.11)

นงลักษณ์ เทพสวัสดิ์ (2540) กล่าวว่า การสังคมสงเคราะห์กลุ่มชนเป็นวิธีการสังคมสงเคราะห์วิธีการหนึ่งที่มุ่งเน้นช่วยเหลือบุคคลที่มีความสนใจ ความต้องการและมีปัญหาล้ำลายคลึงกัน เพื่อให้มีการติดต่อปะทะ สร้างสรรค์ภายในกลุ่มโดยใช้กิจกรรมเป็นสื่อกลาง (นงลักษณ์ เทพสวัสดิ์, 2540, น.35)

จากความหมายข้างต้น มีความสอดคล้องกับกิตติพัฒน์ นนทปัทมเดช (2554) เห็นว่า สถานการณ์การให้ความช่วยเหลือเป็นสถานการณ์หนึ่งที่นักสังคมสงเคราะห์และผู้ใช้บริการจะช่วยกันระบุงำแพงอุปสรรคในการสร้างพลังอำนาจคืออะไรบ้าง นักสังคมสงเคราะห์และผู้ใช้บริการจะช่วยกันค้นหาพลังของพลังอำนาจ ความเข้มแข็งและทรัพยากรของบุคคลและกลุ่ม ตลอดจนช่วยกันดำเนินกิจกรรมที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางสังคม ไม่ว่าผู้ใช้บริการจะอยู่ในระดับจุลภาค หรือมหภาคของสังคม สถานการณ์การให้ความช่วยเหลือตามการสร้างพลังอำนาจจำเป็นต้องเชื่อมโยงบุคคลไปสู่การเมืองเสมอ ทฤษฎีการสร้างพลังอำนาจโดยเบื้องต้นจะนิยามความหมายของสถานการณ์ในรูปแบบของ “ปัญหาสังคม” (กิตติพัฒน์ นนทปัทมเดช, 2554, น.56)

โดยทั่วไปแล้วกลุ่ม (Group) อาศัยการใช้ความสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับบุคคลอื่นๆ ที่ประสบกับปัญหาในแบบเดียวกัน อีกทั้งยังได้พบกับสิ่งใหม่ๆ ในทางสร้างสรรค์และพัฒนา การสังคมสงเคราะห์จึงให้ความสำคัญกับความเชื่อใน

แบบประชาธิปไตยและการอยู่ร่วมกันและแลกเปลี่ยนกันอันนำไปสู่ความปกติสุข นักสังคมสงเคราะห์จำนวนมากจึงเชื่อว่าชุดประสบการณ์สามารถถ่ายทอดได้ด้วยคำนิยามทางสังคมต่างๆ นั่นก็คือ การใช้ประสบการณ์การอยู่ร่วมกันของกลุ่มเป็นเป้าหมาย กิจกรรมต่างๆ ที่นำมาใช้เป็นสื่อกลางในงานปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์กลุ่มชนนั้นนักสังคมสงเคราะห์กลุ่มชนต้องรู้จักเลือกใช้ให้เหมาะสมตามสภาพ อารมณ์ สังคมและจิตใจของสมาชิกในกลุ่ม (กิตติพัฒน์ นนทปัทมะดุล, 2554, น. 56)

มุมมองการทำความเข้าใจงานสังคมสงเคราะห์กลุ่มชน Kurland and Salmon (2005) ที่เสนอในบทความเรื่อง Group Work VS. Case Work in a Group : Principle and Implications for Teaching and Practice กล่าวว่า การสังคมสงเคราะห์กลุ่มชนมีความแตกต่างจากสังคมสงเคราะห์เฉพาะรายในกลุ่มและมีหลักการที่สำคัญตรงที่การได้รับมุมมองในการสะท้อนปัญหาของผู้ใช้บริการที่มีความแตกต่างกัน เนื่องด้วยงานสังคมสงเคราะห์กลุ่มชนเป็นภารกิจที่นักสังคมสงเคราะห์ต้องให้ความสำคัญกับการวางแผนการดำเนินงานด้วยกลุ่ม และสร้างความเชื่อมั่นในการมีภารกิจร่วมกันของสมาชิกในกลุ่มซึ่งแสดงให้เห็นว่าการทำกลุ่มไม่ได้เป็นการรวมกลุ่มเพื่อมานำเสนอปัญหารายบุคคลในกลุ่ม แต่หากเป็นไปเพื่อทำให้กลุ่มได้ร่วมแลกเปลี่ยนและสะท้อนการคิดร่วมกัน (Kurland and Salmon, 2005, pp.121-123) ทั้งนี้ในงานสังคมสงเคราะห์จึงเป็นเสมือนพื้นที่ที่เปิดที่ต้องอาศัยกลไกของกลุ่มในการขับเคลื่อนตามเป้าหมาย

การสังคมสงเคราะห์กลุ่มชน จึงไม่ใช่การที่จับเอาคนในฐานะบุคคลมาเสนอปัญหาส่วนตัวในกลุ่ม นับเป็นข้อที่น่าสนใจในการจะนำความรู้นี้ไปใช้ในกลุ่มเพื่อพัฒนาศักยภาพด้วย ทั้งนี้ในส่วนการศึกษาเรื่อง The Essential Power of Group Work ของ Drumm (2006) เสนอว่า

พลังสำคัญของสังคมสงเคราะห์กลุ่มชนของ Drumm ที่กล่าวว่า เพื่อให้มีความชัดเจนสำหรับการทำงานกับกลุ่มว่าทำไมถึงต้องมีวิธีการสร้างพลังกับมีความเฉพาะในเชิงกรอบทฤษฎีและทักษะพื้นฐานสำหรับวิชาชีพนักสังคมสงเคราะห์นำเสนอจากองค์ประกอบของกลุ่มที่เป็นจุดแข็งกับความตั้งใจในการปฏิบัติงานและหน่วยงาน รวมถึงแรงบันดาลใจที่ครอบคลุมไปสู่การมีข้อตกลงในการทำให้กลุ่มนั้นดีขึ้น (Drumm, 2006, p.18) พบว่า สังคมสงเคราะห์กลุ่มชนนั้นเป็นวิธีที่สามารถสร้างพลังในการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์ที่มีความเฉพาะทางกรอบแนวคิดและเทคนิคทักษะที่ส่งเสริมให้งานสังคมสงเคราะห์ที่มีความเป็นมืออาชีพและมีความโดดเด่นยิ่งขึ้น การให้ความสำคัญกับวิธีการสังคมสงเคราะห์กลุ่มชนดูว่าจะลดลงส่งผลทำให้ไม่สามารถตอบสนองบริการได้ตามความต้องการของผู้ใช้บริการ ทั้งที่การทำงานสังคมสงเคราะห์กลุ่มชนเป็นสิ่งที่โดดเด่นในวิชาชีพสังคมสงเคราะห์มาก เพราะเป็นการนำสิ่งที่ได้มาจากการร่วมคิดมานำเสนอให้มีความชัดเจนมากกว่าการซ่อนเร้นประเด็นไว้ในใจ ผู้ปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์จะต้องพบกับความเปราะบางของกลุ่มและต้องอาศัยความยืดหยุ่นในการให้บริการที่ต้องยึดประโยชน์ของกลุ่มเป็นที่ตั้ง มองเห็นจุดเชื่อมโยงที่เป็นอำนาจระหว่างกันจากสมาชิกในกลุ่ม

ปัจจัยข้างต้น น่าจะนำมาพัฒนาไปสู่รูปแบบของกลุ่มที่น่าสนใจในงานสังคมสงเคราะห์ได้ อาจกล่าวได้ว่าการสังคมสงเคราะห์กลุ่มชนเป็นเสมือนการทดลองที่ต้องอาศัยเทคนิคและทักษะที่ต้องอาศัยประสบการณ์จากการปฏิบัติงานของนักสังคมสงเคราะห์ นั่นหมายความว่า การทำงานเชิงประจักษ์ของนักสังคมสงเคราะห์จะเกิดขึ้นได้ก็จะต้องพิสูจน์ด้วยการลงมือปฏิบัติงาน และงานสังคมสงเคราะห์กลุ่มชนก็เป็นพื้นที่ของการปฏิบัติที่สร้างเรียนรู้ผ่านชุดประสบการณ์ การสังคมสงเคราะห์กลุ่มชนเป็นการวิธีการเชิงบวกที่ทำให้เกิดการมองโลกในมุมมองที่ชัดเจนของผู้ใช้บริการ อีกทั้งยังเห็นได้อย่างชัดเจนในขีดความสามารถของสมาชิกที่ร่วมกันแสดงออกมาพร้อมกับการค้นพบจุดแข็งของแต่ละคน การสร้างกลุ่มจึงจะช่วยให้เกิดความเชื่อมั่นที่ทำให้ผู้ใช้บริการมีความมั่นใจในการใช้ชีวิต การปฏิบัติอย่างเป็นระบบจึงเป็นการยืนยันได้ว่าผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นมานั้นส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงไปของผู้ใช้บริการ (Furman, Rowan and Bender, 2009, pp.13-16)

วิธีการสังคมสงเคราะห์กลุ่มชน ในรูปแบบการจัดกลุ่มเพื่อพัฒนาศักยภาพจึงเป็นวิธีการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์ที่ผู้ศึกษาวางแผนที่จะประยุกต์ใช้ควบคู่กับเทคนิควิจัยด้วยการสนทนากลุ่ม ร่วมกับกลุ่มกะเทยและผู้ที่ศึกษาที่จะทำงานกันเป็นกลุ่มในศูนย์ซิสเตอร์ เมืองพัทยา กลุ่มบุคคลที่เป็นกะเทยการรวมกลุ่มเพื่อแสดงการแสดงอัตลักษณ์และพื้นที่เป็นสิ่งสำคัญ ในอัตลักษณ์ทางเพศและการเสริมพลังก็ล้วนแล้วแต่ย้ำให้เห็นว่า การรวมกลุ่มของกะเทยถือเป็นความท้าทายที่จะทำให้นักสังคมสงเคราะห์ได้เชื่อมประสานประเด็นกับกะเทยได้ Davis (2004) เสนอว่าการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์ในกลุ่มกะเทย สาวประเภทสองและเพศกำกวมนั้น เรื่องของภาษาและความเป็นพวกเดียวกันนั้นสำคัญที่สุด

ความเฉพาะในการทำงานของกลุ่มกะเทยจึงอยู่ที่การมีกลุ่มก้อนและการพัฒนาโดยใช้กลุ่มอ้างอิง เพื่อทำให้เกิดกระแสการเปลี่ยนแปลงให้เกิดขึ้นในกลุ่มและชุมชนกะเทย (Davis, 2004, pp.83-84)

Davis (2004) เสนอว่า ในการพัฒนาการพูดคุยในชุมชนกะเทย/คนข้ามเพศ นั้นมีความแตกต่างในเชิงอัตลักษณ์ คำจำกัดความ องค์ความรู้และการเรียก ซึ่งในภาษาทางการแพทย์มีจุดเริ่มจากบริบทโลกที่ผูกโยงกับระบบชนชั้นชายเป็นใหญ่และมีข้อขัดแย้งกับภาษาเฉพาะในกลุ่มกะเทย/คนข้ามเพศ จึงมีความจำเป็นที่จะต้องแปลและให้ความหมาย ดังนั้น “การพูดภาษาเดียวกันสำคัญที่สุด” ในที่นี้ไม่ได้หมายถึงภาษาที่ใช้พูดเป็นภาษาเดียวกัน หากแต่หมายถึงการมีประเด็นปัญหาในแบบเดียวกัน นักสังคมสงเคราะห์จะต้องเปลี่ยนมุมมองและตรรกะในการทำความเข้าใจการให้ความหมายของกะเทย โดยจำเป็นต้องฝึกที่จะทำความเข้าใจในแบบแผนของวัฒนธรรมย่อยที่กะเทยสร้างขึ้น การทำงานกับกะเทยนักสังคมสงเคราะห์อาจมีชุดอธิบายความเป็นกะเทยจากวาทกรรมทางการแพทย์หรือจากฐานความคิดความเชื่อเชิงวัฒนธรรมเดิม นักสังคมสงเคราะห์จึงต้องคิดวิเคราะห์ให้พ้นเรื่องการมองกะเทยในภาวะเจ็บป่วย หรือเป็นโรคจิต และต้องยอมรับในความเป็นตัวตนและอัตลักษณ์กะเทยด้วย (Davis, 2004, p.90)

ในแง่มุมมองจากการนำไปใช้การศึกษาครั้งนี้ ทำให้ทราบว่า การปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์กับกลุ่มกะเทย นักสังคมสงเคราะห์จึงละเอียดไม่ได้ที่จะมีความรู้ความเข้าใจเรื่องเพศสภาวะและการนิยามตนเองของกะเทย และอาจรวมถึงการทำงานในเชิงการจัดการเพศสภาวะกับกะเทยให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้ใช้บริการ กะเทยส่วนใหญ่มีความบอบช้ำจากความสับสนและไม่ได้รับการสนับสนุนจากบุคคลรอบข้าง นักสังคมสงเคราะห์จึงต้องสามารถให้คำปรึกษาในการเปลี่ยนแปลงอัตลักษณ์ของกะเทยด้วย การสร้างพื้นที่ปลอดภัยให้กะเทยเป็นเรื่องที่จำเป็นที่สุด เนื่องจากการปรากฏตัวของกะเทยในสาธารณะนั้นเป็นเรื่องท้าทายของตัวกะเทยเอง ความรู้สึกไม่ปลอดภัย การกลัวถูกทำร้ายร่างกายและความเสี่ยงต่อการโดนล่วงละเมิดจึงเกิดขึ้นบ่อยครั้ง ซึ่งความรู้สึกไม่ปลอดภัยนั้นแก้ไขได้ด้วยการประสานความร่วมมือกับกะเทยในระดับปัจเจกให้เข้าสู่กลุ่มและชุมชนกะเทยที่สามารถแลกเปลี่ยนและเปิดพื้นที่ปลอดภัย รวมทั้งเรียนรู้ประสบการณ์และแนะนำในการเข้าถึงสังคมจนสามารถก้าวข้ามความกลัวนั้นได้ (Davis, 2004, pp.91-92)

การสังคมสงเคราะห์กลุ่มจึงสามารถประยุกต์ใช้ได้ทุกกลุ่มผู้ใช้บริการ โดยเฉพาะในกลุ่มกะเทยก็มีความสอดคล้องกับสภาวะปัญหาของกะเทยที่เผชิญอยู่ในความรู้สึกการขาดกลุ่มก้อนที่จะแลกเปลี่ยนและเรียนรู้กัน การนำวิธีการสังคมสงเคราะห์กลุ่มชนเน้นที่การเกิดการเปลี่ยนแปลงในหลายระดับก็เป็นไปได้ ตั้งแต่ระดับสมาชิกในกลุ่มโดยรวมจนไปถึงสภาพแวดล้อมของกลุ่ม ชุมชนและสังคม ทั้งนี้จากการศึกษาของจิราลักษณ์ จงสถิตยมัน (2549) ในหนังสือสังคมสงเคราะห์กลุ่มชน ได้นำเสนอวัตถุประสงค์ของการสังคมสงเคราะห์กลุ่มชน ดังนี้ (ปรับปรุงจาก จิราลักษณ์ จงสถิตยมัน, 2549, น.23)

1. เพื่อการแก้ไข บำบัดรักษา และฟื้นฟูสมรรถภาพ (Correction, Remedy, and Rehabilitation) หมายถึง การเปลี่ยนแปลงแก้ไขระบบคิด พฤติกรรมของกลุ่มที่สมาชิกมีปัญหาพฤติกรรมหรือการกระทำผิดตามกฎหมาย เพื่อให้มีพฤติกรรมที่สังคมยอมรับ การฟื้นฟูสมรรถภาพร่างกาย ทางการศึกษา ทางอาชีพ และสังคม เพื่อให้สามารถทำหน้าที่ทางสังคมต่อไปได้

2. เพื่อการป้องกัน (Prevention) ได้แก่ การจัดกิจกรรมสังคมสงเคราะห์อย่างสร้างสรรค์เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดสภาพแวดล้อมของกลุ่มเสื่อมถอยลงจากเดิม หรือช่วยสร้างทางเลือกใหม่ในชีวิตให้แก่สมาชิกกลุ่ม เพื่อป้องกันปัญหาที่อาจเกิดขึ้น รวมทั้งช่วยป้องกันปัญหาตั้งแต่เนิ่นๆ เพื่อการแก้ไขที่มีประสิทธิภาพต่อไป ตลอดจนช่วยปลูกฝังค่านิยมที่ส่งเสริมให้เกิดความยุติธรรมในสังคม เช่น การเอารัดเอาเปรียบทางเพศ การติดเชื่อเอชไอวี หรือการปลูกฝังค่านิยมความเสมอภาคระหว่างหญิงชาย

3. เพื่อการแก้ไขปัญหาและพัฒนาสมาชิกกลุ่ม (Problem-Solving and Development) หมายถึง การใช้กลุ่มเพื่อแก้ไขปัญหาาร่วมกันของสมาชิกและพัฒนาสมาชิกให้มีทักษะ มีความเจริญงอกงามในด้านต่างๆ ตัวอย่างเช่น กลุ่มพ่อแม่บุตรบุญธรรม กลุ่มเยาวชน กลุ่มกะเทย เป็นต้น

4. เพื่อการมีส่วนร่วมในกลุ่ม ชุมชน และสังคม (Social Participation) สมาชิกกลุ่มควรจะมีสถานะเป็นภาระหน้าที่ที่ต้องมีส่วนร่วมรับผิดชอบชีวิตกลุ่ม และการทำกิจกรรมของกลุ่มในทุกๆระดับ ตั้งแต่การคิด ตัดสินใจ วางแผนดำเนินงาน และประเมินผลงานของกลุ่มร่วมกัน รวมทั้งร่วมกันรับผิดชอบต่อสังคมในฐานะที่ตนเองต่างก็เป็นสมาชิกของสังคม ตามปรัชญาและความเชื่อของสังคมสงเคราะห์กลุ่มชนที่ว่าสมาชิกกลุ่มมีสิทธิ หน้าที่ เกียรติภูมิและมีความรับผิดชอบต่อตนเองและผู้อื่น

5. เพื่อดำเนินงานกับการที่ผู้คนถูกเบียดขับออกไปจากสังคม (Intervention against Social Exclusion) วัตถุประสงค์ประการหนึ่งของสังคมสงเคราะห์กลุ่มชนที่อาจดูเป็นอุดมคติ แต่ก็ยังเป็นสิ่งที่จำเป็นในสังคมยุคโลกาภิวัตน์ นั่นก็คือ ลด/ต่อต้านการเบียดขับผู้คนออกไปจากสังคม ซึ่งเป็นแนวคิดหลังสมัยใหม่ในทัศนะของมิเชล พูโก เห็นว่ากระบวนการการกีดกันผู้คนออกไปจากสังคม แล้วผลักไสให้ไปสู่การมีสถานะชายขอบ (Exclusion and Marginalization) นั้นเป็นการกีดกันความจริงอย่างหนึ่งในสังคม เพราะไม่เพียงแต่กีดกันคนจำนวนมากออกไป และทำให้คนจำนวนน้อยเท่านั้นที่สามารถเข้าถึงความจริงบางอย่าง เช่น วากรรมของนักวิชาชีพ หากยังได้สร้างระบอบอันเข้มงวดที่เป็นเกณฑ์ตัดสินว่าสิ่งใดสิ่งหนึ่งเป็นความจริงหรือไม่ขึ้นมาอีกด้วย

6. เพื่อการเปลี่ยนแปลงสภาพสังคม (Social Change) ให้มีความเสมอภาคและมีความเป็นธรรมมากยิ่งขึ้น โดยการดำเนินงานกลุ่มในต่างๆ กัน เพื่อปรับเปลี่ยนสถาบัน โครงสร้างของสังคมเสียใหม่ เช่น กลุ่มผู้หญิงที่รณรงค์แก้ไขความไม่เป็นธรรมทางเพศ กลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชนหรือกลุ่มนักการเมืองที่พิทักษ์สิทธิของกลุ่มผู้ด้อยสิทธิหรือไร้สิทธิและโอกาส กลุ่มผู้ใช้แรงงานที่ต่อสู้เรื่องสิทธิของตนในสวัสดิการแรงงาน เป็นต้น

จากแนวทางการทำงานเพื่อสังคมสงเคราะห์กลุ่มชน จะทำให้เห็นเรื่องของอุดมคติของการทำงานที่มุ่งสร้างเปลี่ยนแปลงให้เกิดขึ้นในกลุ่มให้ได้ การให้ประสบการณ์และการสร้างสัมพันธภาพไปร่วมกัน ผู้ศึกษาเห็นว่านักสังคมสงเคราะห์สามารถนำเทคนิควิธีการทำงานสังคมสงเคราะห์กลุ่มชน ในส่วนของผู้ปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์และนักวิจัยที่จะนำความรู้จากวิธีการสังคมสงเคราะห์กลุ่มชนสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับกลุ่มกะเทยได้

การปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์แนวต่อต้านการกดขี่ (Anti-Oppressive Social Work)

วิชาชีพสังคมสงเคราะห์มีเป้าหมายที่จะทำให้ผู้ใช้บริการได้อยู่อย่างเป็นสุขและมีสิทธิ ผู้ใช้บริการที่เดือดร้อนจากพื้นฐานสังคมที่มีความแตกต่างหลากหลายจนหลายครั้งทำให้เกิดการเอารัดเอาเปรียบและนำไปสู่การถูกกดขี่ ทั้งการกดขี่จากครอบครัว ชุมชน สังคม สถาบันสังคมและโครงสร้างสังคม ดังนั้นนักสังคมสงเคราะห์ในฐานะเป็นนักวิชาชีพและนักปฏิบัติการจึงมีเป้าหมายที่จะเปลี่ยนแปลงระบบต่างๆ ในสังคมที่กดขี่ ครอบครัว ทรงอำนาจหรือมีอิทธิพลเหนือ ทุลพฏิกิริยร่วมสมัยในการปฏิบัติงานจึงมีแนวทางที่นำเสนอการนำเอาเรื่องของโครงสร้างสังคมมาอธิบาย เพื่อให้นักสังคมสงเคราะห์ไม่ได้มองเพียงการให้บริการอย่างคับแคบและมองปัญหาของผู้ใช้บริการเป็นเรื่องเฉพาะบุคคล ซึ่งอาจทำให้การประเมินทรัพยากรของผู้ใช้บริการนั้นขาดเรื่องการเมืองจากอิทธิพลของสังคม ดังนั้นหากกล่าวถึงการต่อต้านการกดขี่ก็ต้องทำความเข้าใจในมิติของการกดขี่ และการมองพลวัตของอำนาจที่ส่งผลให้เกิดการกีดกันจนนำไปสู่การมีอคติ การตีตราและการเลือกปฏิบัติ

หลักการสังคมสงเคราะห์จึงเป็นสิ่งที่นักสังคมสงเคราะห์ต้องยึดถือเป็นแนวปฏิบัติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลักการวิเคราะห์เชื่อมโยงและการดำเนินการกับปัญหาอย่างสัมพันธ์กับโครงสร้างในระดับต่างๆ การสังคมสงเคราะห์แนวโครงสร้างจึงเป็นแนวทางที่จะทำให้ทั้งนักสังคมสงเคราะห์และผู้ให้บริการสามารถวิเคราะห์และมีวิธีคิดในการทำความเข้าใจตนเองในฐานะเป็นปัจเจกในสังคมได้อย่างไร การสังคมสงเคราะห์แนวเชิงโครงสร้างนั้นมีพัฒนาการมาจากการทำงานสังคมสงเคราะห์แนวเรดิคัล (Radical Social Work) ที่ทำความเข้าใจกับอำนาจและความขัดแย้งที่ปรากฏอยู่ และเน้นการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างที่รื้อล้าไปด้วยประชาชนผู้ใช้บริการเป็นสำคัญ และพยายามที่จะรวมศูนย์ไปที่การประยุกต์ใช้ในระดับปฏิบัติงานตรงกับผู้ใช้บริการ เป็นการทำงานที่ไม่สนใจเพียงการเอารัดเอาเปรียบของโครงสร้างทางสังคม แต่ยังรวมไปถึงการพยายามในการตอบสนองต่อประชาชนที่ถูกเอารัดเอาเปรียบด้วย การสังคมสงเคราะห์แนวที่เน้นการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคม จึงเป็นการสังคมสงเคราะห์ที่มีการรวมจุดความสนใจไปที่การวิเคราะห์ประเด็นการขัดแย้งและการวิเคราะห์ระเบียบของสังคมไปพร้อมๆ กัน กับการตั้งคำถามถึงความไม่เป็นธรรมของสังคม การวิเคราะห์การกระจายอำนาจ ความไม่เท่าเทียม ตลอดจนการกระจายทรัพยากรทางเศรษฐกิจที่ไม่เป็นธรรม นักสังคมสงเคราะห์ต้องมีความคิดในเชิงอุดมการณ์ที่จะขจัดความไม่เท่าเทียมเหล่านี้ ตลอดจนแสวงหาความร่วมมือร่วมใจเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่มีความเป็นธรรมมากยิ่งขึ้น

นักสังคมสงเคราะห์ในภาพรวมที่ทำงานกับประชาชนที่อยู่ในภาวะยากลำบาก ยากจน เจ็บป่วยและถูกโดดเดี่ยว ประชาชนที่ขัดแย้งกับกฎหมาย หรือไม่ก็เป็นผู้ถูกกระทำจากผู้มีอำนาจตามกฎหมาย นักสังคมสงเคราะห์นั้นต่างจากวิชาชีพอื่นๆ หลายวิชาชีพตรงที่ทำงานกับประชาชนที่ยากไร้และเป็นเหยื่อของการเอารัดเอาเปรียบโดยตรง แต่บางทีความแตกต่างระหว่างผู้ให้การช่วยเหลือกับประชาชนที่ต้องการให้ความช่วยเหลือไม่ใช่ความแตกต่างอะไรมากมายนัก

เพราะทั้งนักสังคมสงเคราะห์และผู้ใช้บริการต่างก็ต้องตกอยู่ในเงื่อนไขทางสังคมที่ทำให้เป็นเหยื่อของโครงสร้างเศรษฐกิจและการเมืองที่สร้างความยากไร้และความต่ำต้อยด้วยกันทั้งนั้น อย่างไรก็ตาม ความเป็นนักสังคมสงเคราะห์ที่มีการศึกษา มีสถานภาพทางสังคมมากกว่าประชาชนผู้ใช้บริการทั้งหลาย ผู้ซึ่งไม่มีอะไรเลย นักสังคมสงเคราะห์จึงอยู่ในบทบาทที่มีสิทธิพิเศษที่มากกว่าผู้รับบริการที่ยังคงถูกเอารัดเอาเปรียบอย่างหนักหนาและรุนแรงมากกว่า (กิตติพัฒน์ นนทปัทมเศกุล, 2554, น.60)

เห็นได้ว่าการทำงานแบบสังคมสงเคราะห์เชิงโครงสร้างคือการทำงานที่ไม่ใช่เพียงช่วยเหลือเขาเพื่อให้เขาช่วยเหลือตนเองได้ หากแต่เป็นการทำงานเพื่อก้าวข้ามไปสู่การทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างที่กดขี่ผู้คนเอาไว้ อีกทั้งเพื่อสร้างความเป็นธรรมให้เกิดขึ้นกับกลุ่มคนที่นักสังคมสงเคราะห์ต้องทำงานด้วย ทั้งนี้ยังพบว่า การทำงานสังคมสงเคราะห์ต้องมีทิศทางเพื่อทำให้เกิดการปลุกสำนึกของทั้งนักสังคมสงเคราะห์เองที่ต้องเรียนรู้ปัญหาของผู้ใช้บริการแล้วนำมาขบคิดเพื่อจะวิเคราะห์วิจารณ์ตนเองอีกครั้ง นั้นหมายความว่า ไม่ใช่เพียงการทำงานเพื่อเปลี่ยนแปลงผู้ใช้บริการแต่เป็นไปเพื่อทำให้นักสังคมสงเคราะห์เองได้เปลี่ยนแปลงในวิธีคิดอีกด้วย ซึ่งนับเป็นเรื่องที่ท้าทายของนักสังคมสงเคราะห์ในประเทศไทยยิ่งนัก นอกจากนี้ในพื้นฐานของสังคมไทยที่เป็นปัญหาเรื่องความยากจนและความทุกข์ทางสังคมเป็นผลมาจากโครงสร้างของทางสังคมเป็นหลัก ที่ก่อตัวขึ้นมาอย่างยาวนานและเกิดกระบวนการการกดขี่ และการยอมรับเอาการกดขี่มาเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดภาพของความสงสารของผู้ใช้บริการ จึงมีหลายครั้งที่การทำงานของนักสังคมสงเคราะห์ไทยเป็นการทำงานเพื่อสะท้อนความสงสารมากกว่าการมุ่งเพื่อทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้น

เมื่อเป็นเช่นนี้ การทำงานสังคมสงเคราะห์ที่ปฏิบัติงานและรองรับบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศหรือการทำงานสังคมสงเคราะห์กับคนชายขอบทางเพศในสังคมไทยจึงยังไม่เกิด เนื่องจากนักสังคมสงเคราะห์ยังไม่ก้าวพ้นเรื่องกรอบแห่งความเป็นเพศ เพราะโครงสร้างถูกกำหนดให้มีการจัดลำดับชั้นทางสังคมเพื่อให้หญิงชายเป็นหลัก ทั้งที่ประเด็นเรื่องของกะเทยในสังคมมีจำนวนของผู้ใช้บริการที่เผชิญอยู่กับความทุกข์เป็นจำนวนมาก การดำเนินงานของนักสังคมสงเคราะห์ในระบบราชการไทยเองก็ไม่เปิดพื้นที่ให้กับกะเทยได้มาเป็นนักสังคมสงเคราะห์ เนื่องจากกฎระเบียบของทางราชการ และเมื่อมีกรณีผู้ใช้บริการที่เป็นกะเทยต้องการความช่วยเหลือก็ไม่สามารถจัดบริการได้ และไม่มีวาระเอื้ออำนวยให้เกิดขึ้นกับการทำงานกับกะเทยได้ อันเป็นผลมาจากนักสังคมสงเคราะห์ในประเทศไทยไม่สามารถที่จะลุกขึ้นมาต่อสู้เพื่อสิทธิของคนชายขอบในสังคมได้ เนื่องจากติดอยู่กับระเบียบทางสังคมเป็นหลัก

เทคนิคที่นักสังคมสงเคราะห์แนวโครงสร้างใช้ในการปฏิบัติงาน มีดังต่อไปนี้ (กิตติพัฒน์ นนทปัทมเศกุล, 2550, น. 137)

1. การปลุกจิตสำนึก (Consciousness-raising หรือ Conscientization) หมายถึงกระบวนการที่ประกอบด้วยสองกระบวนการย่อย คือ ประการแรก การสะท้อนให้เห็นโครงสร้างสังคมที่เอารัดเอาเปรียบผู้ใช้บริการอยู่ เพื่อให้เขาเกิดความเข้าใจโครงสร้างเหล่านี้ และประการที่สองคือ การพยายามหาหนทางที่จะดำเนินการ โดยอาศัยพื้นฐานความเข้าใจอันนี้

2. ทำให้เป็นบรรทัดฐานเดียวกัน (Normalization) เป็นอีกเทคนิคหนึ่งของนักสังคมสงเคราะห์แนวเรดิคัล หมายถึง กระบวนการที่ช่วยให้ผู้ใช้บริการเกิดความเข้าใจว่า สถานการณ์ปัญหาของเขาไม่ใช่เกิดแก่ตัวเขาเพียงผู้เดียว มีประชาชนอีกจำนวนมากที่อยู่ภายใต้สถานการณ์ที่ถูกเอารัดเอาเปรียบเช่นเดียวกัน ผู้ใช้บริการสามารถที่จะเข้าถึงกลุ่มประชาชนที่ปัญหาเช่นเดียวกัน และเข้าไปร่วมทำงานด้วยกัน

3. การสร้างชีวิตรวมหมู่ (Collectivization) เป็นเทคนิคการทำงานกับสถานการณ์ที่กดดัน ที่เกิดขึ้นกะทันหัน โดยนำผู้ใช้บริการเข้าสู่กลุ่มที่มีอยู่แล้ว โดยกลุ่มทำงานในประเด็นปัญหาที่ปรากฏในสมาชิกแต่ละคนที่คล้ายคลึงกันหรือสร้างกลุ่มใหม่ จากสมาชิกกลุ่มที่มีปัญหาเดียวกัน หรือคล้ายคลึงกัน หรือมีสถานภาพเดียวกัน การสร้างชีวิตรวมหมู่จะช่วยให้ผู้ใช้บริการสามารถสร้างอัตมโนทัศน์ (Self-concept) และช่วยให้รับรู้ว่าเป็นปัญหาของเขา ไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นแต่เพียงผู้เดียวและไม่ใช่ว่าความผิดปกติด้านบุคคล

4. การสร้างค่านิยมใหม่ (Redefine) เป็นเทคนิคที่สำคัญประการหนึ่ง ซึ่งช่วยให้ผู้ใช้บริการได้เข้าใจโครงสร้างสังคมที่เอารัดเอาเปรียบเขา อันเป็นต้นเหตุแห่งปัญหาของเขา เทคนิคนี้เป็นการแนะนำให้เห็นทางเลือกของการทำความเข้าใจความเป็นจริงทางสังคม และทางเลือกในการนิยามปัญหาของผู้ใช้บริการ

5. การยืนยันความถูกต้อง (Validating) เป็นเทคนิคที่ให้การตระหนักหลายๆ ทางเลือกในการมองการเอารัดเอาเปรียบที่ผู้ใช้บริการประสบ ขณะเดียวกันก็เป็นการเร้าเสริมพลังให้ผู้ใช้บริการสามารถมองปัญหาของตนเองด้วย

พรรณานี้ใหม่ๆ หลายพรรณานี้ เทคนิคนี้ยังประกอบด้วยเทคนิคย่อยๆ อีก เช่น การตั้งคำถามเชิงวิภาษ การสร้างอารมณ์ขัน การใช้อุปมาอุปไมย การเล่าเรื่อง การสร้างความตระหนักในความขัดแย้งสิ่งที่เข้าใจกับความเป็นจริง การตรวจสอบการอนุมานของผู้ใช้บริการ การชักจูงให้คล้อยตาม และการใช้ความเงียบ เป็นต้น

6. การสร้างสัมพันธภาพที่สามารถพูดคุยแลกเปลี่ยนได้ (Dialogic relationship) นักสังคมสงเคราะห์ต้องสร้างสัมพันธภาพที่สามารถพูดคุยกับผู้ใช้บริการได้อย่างเสมอภาคเท่าเทียม นักสังคมสงเคราะห์อาจใช้เทคนิค เช่น การให้ร่วมรับรู้การบันทึกรายงานผู้ใช้บริการด้วยกัน การลดความห่างไกลของสังคมด้วยการที่นักสังคมสงเคราะห์เปิดเผยตนเองหรือให้ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับหน่วยงาน

ผู้ศึกษาเห็นว่า การปฏิบัติงานงานสังคมสงเคราะห์ในปัจจุบันมีวิธีคิดเป็นแบบเก่าคือ มีวิธีการสังคมสงเคราะห์ที่ไม่ขยายงานและไม่เปิดพื้นที่ให้กับกลุ่มคนชายขอบทางสังคม ซึ่งอาจเป็นผลมาจากฐานคิดในแนวเก่าที่วิธีการคิดการสร้างนักสังคมสงเคราะห์ที่มีความสนใจในประเด็นปัญหาของผู้คนผ่านแนวของจิตวิทยา โดยนักสังคมสงเคราะห์เน้นการค้นหาประวัติชีวิตของผู้ใช้บริการ เพื่อให้รู้เบื้องหลังภายในจิตใจว่าที่ผ่านมาเขาหรือเธอคนนั้นเป็นอย่างไร มีที่มาที่ไปอย่างไร ตามกระบวนการสืบหาข้อเท็จจริง (Fact Finding) การตามสืบปมชีวิตนั้นเป็นไปอย่างจริงจัง ทำให้นักสังคมสงเคราะห์ทำหน้าที่เป็นนักสืบที่หาร่องรอยความบกพร่องทางพฤติกรรมของผู้ใช้บริการ หลายครั้งที่ความจำเป็นในการไล่ล่าหาตะเข็บชีวิตของผู้บริการนั้นใช้เวลานาน จนทำให้นักสังคมสงเคราะห์ไม่สามารถหาทางออกให้ผู้ใช้บริการ และการสร้างแนวทางการแก้ไขปัญหของผู้ใช้บริการได้ ซึ่งนั่นแสดงให้เห็นว่า นักสังคมสงเคราะห์ยึดกับแนวคิดเชิงจิตวิทยามากกว่าการทำความเข้าใจคนด้วยความแตกต่างหลากหลายทางวัฒนธรรมอื่นๆ ที่มีความน่าสนใจมากกว่าแนวทางวิทยาศาสตร์อย่างเดียว ภาวะการป่วยไข้ การบาดเจ็บ หลายเรื่องนี้ถูกทำให้เป็นเรื่องของการไม่มีสุขภาวะที่ดีของ “คนเหล่านั้น” ตีตราว่าเป็นเพราะคนมีความสามารถในตัวเองน้อย ซึ่งดูอาจขัดแย้งกับหลักทางวิชาชีพแนวมนุษยนิยมที่ชื่นชมว่าคนสามารถเปลี่ยนแปลงได้ แต่หลายครั้งที่ผู้เรียนสังคมสงเคราะห์จำนวนไม่น้อย เข้าใจการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นได้ด้วยการจัดการด้วยมือของนักสังคมสงเคราะห์เองเท่านั้น ขาดการมีส่วนร่วมและมักจะเกิดการกดทับผู้ใช้บริการจนทำให้หลายครั้งนักสังคมสงเคราะห์มีอำนาจเหนือต่อชีวิตของผู้ใช้บริการด้วย ในหลายครั้งนักสังคมสงเคราะห์พยายามเปลี่ยนแปลงใครก็ตามที่เขาคนนั้นไม่ได้มีส่วนร่วมในการเปลี่ยนแปลง

ผู้ศึกษาได้มาเข้ามามีส่วนร่วมในประเด็นการพัฒนาความก้าวหน้าให้เกิดขึ้นกับวิชาชีพสังคมสงเคราะห์ จากการเป็นคณะทำงานเครือข่ายเพื่อนกะเทยไทยจึงให้เกิดความตระหนักในสำคัญต่อการสร้างความเข้าใจและการพัฒนางานทางสังคมสงเคราะห์และสวัสดิการสังคม มองว่ากระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมนั้นได้ทำให้เกิดการกระตุ้นทางความคิดและการนำเสนอข้อมูลรวมทั้งการพยายามสร้างสรรค์สิ่งที่เป็นประโยชน์ใช้ความคิดร่วมที่เกิดขึ้นได้ระหว่างผู้ศึกษาและผู้ใช้บริการ การร่วมกันสร้างพลังทางวิชาชีพนั้นก็เหมือนการสร้างฐานของทั้งการศึกษาและการเสริมสร้างการพัฒนาทางวิชาชีพด้วย ในฐานะนักศึกษาทางสังคมสงเคราะห์เป็นทั้งผู้เรียนและผู้มีส่วนในการปฏิบัติกรกับความรู้ต่างๆ ด้วย กล่าวคือ การเรียนเพื่อเป็นนักวิชาชีพสังคมสงเคราะห์นั้น จำต้องมีการฝึกฝนตนเองทางด้านความคิดความรู้ผ่านทางการแสดงออกต่อทุกคนในระบบสังคม ซึ่งนั่นแสดงให้เห็นว่ากระบวนการศึกษาทางสังคมสงเคราะห์ได้พยายามให้ผู้เรียนได้ทำทลายตัวเองในเรื่องของการเปลี่ยนแปลงความคิดจากภายในตน มีกระบวนการนำเสนอมุมมองของตนเองต่อปัญหาต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับผู้คนและสังคม จึงทำให้การศึกษาและงานทางสังคมสงเคราะห์ได้ช่วยทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ที่ทำให้เกิดผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นกับสังคมในทุกระดับ การได้เปิดใจและเปิดรับทางความคิดของการมีส่วนร่วมระหว่างกันและกันนั้นทำให้เกิดมุมมองทางความคิดที่สร้างสรรค์ต่อวิชาชีพ อีกทั้งกระบวนการของการไตร่ตรองสะท้อนคิดก็ทำให้เกิดการพัฒนาทางปัญญาที่คุณค่าต่อวิชาชีพ ประเด็นปัญหาที่นำไปสู่การสร้างปัญญานั้นทำให้เกิดการร่วมแลกเปลี่ยนข้อคิดเห็นในกระบวนการกลุ่มอีกทั้งยังเป็นการสานสัมพันธ์และได้เข้าใจความรู้สึกนึกคิดของสมาชิกในกลุ่มอีกด้วย

การนำแนวคิดการทำงานสังคมสงเคราะห์เพื่อลดการกดขี่และการต่อต้านการตีตราและการปฏิบัติ จะส่งเสริมเปลี่ยนแปลงของงานสังคมสงเคราะห์ การประสานพลังเพื่อให้วิชาชีพสังคมสงเคราะห์นั้นเป็นที่รู้จักและทำให้สังคมเกิดความเข้าใจที่กว้างขวางมากขึ้นกับการทำงานทางสังคมสงเคราะห์ การนำเสนอประเด็นเรื่องของแนวคิดและหลักการทางวิชาชีพใหม่ๆ กันนับเป็นโอกาสที่จะได้นำเสนอผ่านการปลุกกระแสของความคิดทบทวนเพื่อทำความเข้าใจใหม่กับการก่อกำเนิดขึ้นของพลังทางวิชาชีพที่เน้นการต่อต้านการกดขี่ สถานการณ์ของผู้คนที่มีความแตกต่างหลากหลายตั้งแต่เกิดจนตายของผู้คนนั้นเป็นสิ่งที่งานสังคมสงเคราะห์ต่างเข้าไปมีส่วนร่วมในการแสวงหาสิ่งทำให้เกิดการพัฒนาในตัวของเขา

ผู้คนต่าง ๆ นานา สิ่งที่ได้มากกว่าอาจไม่ใช่เพียงเรื่องของ การให้เกิดการพัฒนาเท่านั้น หากแต่ทำให้เกิดสิ่งที่เรียกว่า การยกระดับของฐานความคิดในการสร้างตนเองให้อยู่ในสังคมได้อย่างมีสมดุลกับทางสังคม การไม่ถูกเอารัดเอาเปรียบหรือ แม้แต่การได้มีพื้นที่ของการมีตัวตนอยู่ในสังคมก็เป็นเรื่องที่ผู้คนและนักสังคมสงเคราะห์ต่างต้องทำงานไปร่วมกัน

บทสรุป

การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นล้วนแล้วมาจากการที่ได้นำเสนอทางความคิด กับ การสานพลังเพื่อให้อาชีพสังคมสงเคราะห์นั้นเป็นที่รู้จักและทำให้สังคมเกิดความเข้าใจที่กว้างขวางมากขึ้น กับ การทำงานทางสังคมสงเคราะห์ การนำเสนอประเด็นเรื่องของแนวคิดและหลักการทางวิชาชีพนั้น ก็นับเป็นโอกาสที่จะได้นำเสนอผ่านการปลูกกระแสของความคิดทบทวนเพื่อทำความเข้าใจใหม่กับการก่อกำเนิดขึ้นของพลังทางวิชาชีพ สถานการณ์ของผู้คนที่มีความแตกต่างหลากหลายตั้งแต่เกิดจนตายของผู้คนนั้นเป็นสิ่งที่งานสังคมสงเคราะห์ต่างเข้าไปมีส่วนร่วมในการแสวงหาสิ่งที่ทำให้เกิดการพัฒนาในตัวของผู้คนต่าง ๆ นานา สิ่งที่ได้มากกว่าอาจไม่ใช่เพียงเรื่องของ การให้เกิดการพัฒนาเท่านั้น หากแต่ทำให้เกิดสิ่งที่เรียกว่า การยกระดับของฐานความคิดในการสร้างตนเองให้อยู่ในสังคมได้อย่างมีสมดุลกับทางสังคม การไม่ถูกเอารัดเอาเปรียบหรือ แม้แต่การได้มีพื้นที่ของการมีตัวตนอยู่ในสังคมก็เป็นเรื่องที่ผู้คนและนักสังคมสงเคราะห์ต่างต้องทำงานไปร่วมกัน

เอกสารอ้างอิง

- กิตติพัฒน์ นนทปัทมเดชกุล. (2550). การวิจัยเชิงคุณภาพในสวัสดิการสังคม : แนวคิดและวิธีวิจัย. สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- กิตติพัฒน์ นนทปัทมเดชกุล. (2553). ทฤษฎีวิชาชีพในนโยบายและการวางแผนสังคม. สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- กิตติพัฒน์ นนทปัทมเดชกุล. (2553). ทฤษฎีสังคมสงเคราะห์ร่วมสมัย. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- เครือข่ายเพื่อนกะเทยไทย. (2553). สรุปแผนการดำเนินงาน ปี 2553, มปป.
- จิราลักษณ์ จงสถิตมัน. (2549). สังคมสงเคราะห์กลุ่มชน. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- จันทร์จิรา บุญประเสริฐ.บรรณาธิการและคณะ. (2552). ชีวิตที่ถูกละเมิด เรื่องเล่ากะเทย ทอม ดี หญิงรักหญิง ชายรักชาย และกฎหมายสิทธิมนุษยชนระหว่างประเทศ. กรุงเทพฯ : มูลนิธิธิดา กาญจนอักษร.
- ชาย โพธิ์สีดา.(2550). ศาสตร์และศิลป์แห่งการวิจัยเชิงคุณภาพ. กรุงเทพฯ : บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด.
- ฐิติพร ศิริพันธ์ พันธเสน. (2554). การวิจัยทางสังคมสงเคราะห์:นัยยะสำคัญเชิงทฤษฎีต่อการพัฒนาองค์ความรู้ด้านการดูแลเด็ก เยาวชน และครอบครัว (45-81) ในรวมบทความด้านการพัฒนาเด็ก และครอบครัว 2554, มาลี จิรวรรณานนท์ บรรณาธิการ.
- ฐิติพร ศิริพันธ์ พันธเสน. (2552). วิธีวิทยาและระเบียบการวิจัยเชิงคุณภาพ. เอกสารประกอบการเรียนการสอน วิชา สค.642 ระเบียบวิธีวิจัยคุณภาพ. หลักสูตรสังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- นงลักษณ์ เทพสวัสดิ์.(2540). ทฤษฎีการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วันทนี วาสิกะสิน. (2546). สังคมสงเคราะห์คลินิก. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วิลาสินี พิพิธกุล. (2547). สามเพศสี่รสสี่เพศวิถี : การปรับโฉมใหม่ของวาทกรรมเพศสภาพและเพศวิถีในยุคสังคมไทยร่วมสมัย ในกาญจนา แก้วเทพและพริศรา แซ่ก้วย (บรรณาธิการ). เพศวิถี : วันวาน วันนี้และวันพรุ่งนี้ที่ไม่เหมือนเดิม. เชียงใหม่ : ศูนย์สตรีศึกษา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่และมูลนิธิร็อกกี้เฟลเลอร์.
- สิทธิพันธ์ บุญญาภิสมการ. (2551). แม่รับได้ : การยอมรับของครอบครัวที่มีลูกเป็นบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศ. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เจริญดีการพิมพ์
- สิทธิพันธ์ บุญญาภิสมการ และคณะ.(2551).ชีวิต ตัวตน และเรื่องเพศของสาว.มูลนิธิสร้างเสริมความเข้าใจเรื่องสุขภาพผู้หญิง. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เดือนตุลา.
- สุรัชย์ หวันแก้ว. (2546). กระบวนการกลายเป็นคนชายขอบ. คณะกรรมการสภาการวิจัยแห่งชาติ สาขาสังคมวิทยา. สำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ. กรุงเทพฯ.
- สุไลพร ชลวิไล. (2550). เพศไม่นิ่ง ตัวตน เพศภาวะ เพศวิถี ในมิติสุขภาพ. คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล.

- สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ. (2550). รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ.
- สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ. (2550). รายงานประเมินสถานการณ์สิทธิมนุษยชน ปี 2547-2550 ในประเทศไทย. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์.(2552). คิดอย่างมีเชล ฟุโกต์ คิดอย่างวิพากษ์จากวาทกรรมของอัตบุคคลถึงจุดเปลี่ยนของอัตตา. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- อวยพร เชื้อนแก้ว.(2552). เอกสารประกอบการอบรมการสร้างผู้นำและการเปลี่ยนแปลง. มูลนิธิสร้างความเข้าใจเรื่องสุขภาพผู้หญิง.
- Berry, S., Maria, C., Heather, P.(2012). I'm Proud of My Courage to Test” : Improving HIV Testing and Counseling Among Transgender People in Pattaya, Thailand. Arlington, VA : USAID's AIDS Support and Technical Assistance Resources, AIDSTAR-One.
- Bril, S. and Pepper, T. (2008) Transgender child : A Handbook for Family and Professionals. The Cleis Press.
- Costa, L. and Matzner, A. (2007). Personal Narratives of Thailand's Transgendered Youth. The Haworth Press. New York.
- Davis, C.(2004). Social Work Practice with Transgender and Gender Nonconforming People. Routledge.
- De La Torre-Mac Neill, Joaquin. (2011). Consciousness Raising and Reality Construction Within Oppressed Groups: Bridging the Gap Between Feminist Theory and Critical Race Theory, Res Cogitans : Vol. 2: Iss. 1, Article 4.
- Drumm, K.(2006). The Essential Power of Group Work. The Haworth Press. New York.
- Furman, R. Rowan, D. Bemder, K.(2009). An Experiential Approach to Group Work. The Haworth Press. New York.
- Godwin, J. (2010). Legal environments, human rights and HIV Responses among men who have sex with men and transgender people in Asia and the Pacifica. UNDP, APCOM.
- Guadamuz, T. (2012). HIV Prevalence, Risk Behavior, Hormone Use and Surgical History Among Transgender Person in Thailand. AIDS and Behavior.HIVOS, (2010). Asia and Pacific Youth Voices Consultations. Bangkok.
- Kurland, R.,Salmon, R.(2005) Group Work VS. Case Work in a Group : Principle and Implications for Teaching and Practice. The Haworth Press. New York.
- Videmšek, P. (2009). From the Margin to the Centre: Service Users as Researchers in Social Work Practice. Edited by Leskošek, V. Theories and Methods of Social Work Exploring different perspectives. Faculty of Social Work, University of Ljubljana, Slovenia
- Winter, K. (2008). Gender Madness in American Psychiatry Essays from the Struggles for Dignity. GID Reform Advocates.
- Winter, S. (2012). Lost in Transition : Transgender people, Rights and HIV Vulnerability in the Asia-Pacific Region. UNDP.
- Winter, S.(2009). Cultural Consideration for the World Professional Association for Transgender Health's Standards of Care : The Asia Perspective. International Journal of Transgenderism. Routledge.

อุปสรรคในการบำบัดรักษาผู้ติดยาเสพติด

Obstacles in Treatment of Drug Addicts

เนริสา ลิปิสุนทร¹

Nerisa Lipisunthorn²

บทคัดย่อ

สถานการณ์ของปัญหาเสพติดที่เพิ่มขึ้นนอกจากมาตรการในการแก้ไขปัญหายาเสพติดในด้านต่างๆ แล้ว ปฏิเสธไม่ได้ว่าการเตรียมความพร้อมที่จะรองรับกับจำนวนของผู้ป่วยติดยาเสพติดที่เพิ่มขึ้นก็เป็นสิ่งสำคัญ เนื่องจากยังมีผู้ป่วยยาเสพติดจำนวนมากที่ไม่สามารถเลิกเสพยาเสพติดได้ทั้งในขณะเข้ารับการบำบัดรักษาและภายหลังจากการบำบัดรักษา อีกทั้งจำนวนการกลับมาติดยาของผู้ป่วยยาเสพติดก็ยังคงมีอยู่อย่างต่อเนื่อง ซึ่งสาเหตุที่ทำให้การบำบัดรักษาผู้ติดยาเสพติดไม่บรรลุผลเท่าที่ควรก็มาจากหลายสาเหตุไม่ว่าจะเกิดจากผู้ป่วยที่ขาดความร่วมมือในการบำบัดรักษา สภาวะแวดล้อมของผู้ป่วยที่ยังคงมียาเสพติดอยู่ หรือแม้กระทั่งกระบวนการในการบำบัดรักษาที่ในบางส่วนอาจก่อให้เกิดอุปสรรคต่อการบำบัดรักษาผู้ติดยาเสพติด เช่น ความไม่เพียงพอหรือเหมาะสมทั้งในด้านบุคลากรหรืออัตรากำลัง ด้านวัสดุอุปกรณ์ ความล่าช้าในการบริหารงาน ความรู้สึกไม่ปลอดภัยจากการปฏิบัติงาน การที่ไม่สามารถติดตามผลผู้ป่วยได้ เป็นต้น ซึ่งอุปสรรคในด้านต่างๆ เหล่านี้มีผลต่อการบำบัดรักษาผู้ติดยาเสพติดด้วยกันทั้งสิ้น โดยหากผู้ป่วยได้รับการช่วยเหลือและแก้ไขปัญหาดังกล่าวได้อย่างครอบคลุมและเหมาะสมแล้ว ก็จะมีส่วนอย่างมากที่จะช่วยให้ผู้ป่วยยาเสพติดสามารถเลิกยาเสพติดได้และไม่หวนกลับมาเสพยาอีกจนสามารถกลับมาใช้ชีวิตอยู่ในสังคมพร้อมทั้งดำเนินชีวิตต่อไปได้ตามปกติ และเพื่อนำไปสู่การบำบัดรักษาที่มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลต่อผู้ติดยาเสพติด การหันกลับมาทบทวนหรือสำรวจถึงอุปสรรคที่พบในการบำบัดรักษาผู้ติดยาเสพติด โดยพิจารณาปัจจัยด้านต่างๆ ที่มีผลต่อการทบทวนการบำบัดรักษา พร้อมทั้งหาแนวทางการแก้ไขอุปสรรคที่พบนั้น ก็จะเป็นการพัฒนากระบวนการบำบัดรักษาให้เกิดคุณภาพและส่งผลดีต่อผู้ติดยาเสพติดเป็นอย่างมาก

คำสำคัญ : ผู้ติดยาเสพติด การบำบัดรักษาผู้ติดยาเสพติด และอุปสรรคในการปฏิบัติงาน

1. บทนำ

จากสถานการณ์ของปัญหาเสพติดที่ปรากฏอยู่ในสังคมทุกวันนี้พบว่าปัญหายาเสพติดเป็นปัญหาสังคมที่มีความร้ายแรงและส่งผลกระทบต่อคนในสังคมอีกปัญหาหนึ่ง ซึ่งแม้ทุกคนในสังคมจะพยายามช่วยกันแก้ไข หรือมีมาตรการป้องกันและปราบปรามมากเพียงใด แต่ดูเหมือนว่าสถานการณ์ของปัญหาเสพติดกลับมีได้เบาบางลงแต่น้อย หากแต่กลับทวีความรุนแรงเพิ่มขึ้นทุกวัน จนปัจจุบันปัญหายาเสพติดนี้จัดได้ว่าอยู่ในขั้นวิกฤตที่ต้องการการแก้ไขอย่างเร่งด่วนและการเอาใจจริงเอาใจจากทุกฝ่ายในสังคม

ความรุนแรงของปัญหาเสพติดที่มากขึ้นนั้นเห็นได้จากการเปิดเผยข้อมูลของนายวิทยา บุรณศิริ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงสาธารณสุข (ไทยโพสต์, 2554) ที่ได้แสดงให้เห็นถึงการแพร่ระบาดของยาเสพติดในประเทศไทย ที่กลับมาสู่ภาวะที่มีความรุนแรง ส่งผลกระทบต่อการใช้ชีวิต ความปลอดภัยและทรัพย์สิน โดยปี 2554 มีผู้เสพยาเสพติดประมาณ 1.3 ล้านคน เมื่อเทียบกับสถิติประชากรทุก 1,000 คน จะมีผู้เสพยา 19 คน สูงกว่าเกณฑ์มาตรฐานสากล 6 เท่าตัว โดยพื้นที่เขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล มีสัดส่วนของปัญหามากที่สุด โดยสัดส่วนผู้เสพยาเสพติดอายุต่ำกว่า 15 ปี เพิ่มขึ้น 5% เป็น 11% นอกจากนี้ยังเห็นได้จากผลการสำรวจความรุนแรงของปัญหาเสพติดของศูนย์อำนวยการพลังแผ่นดินเอาชนะยาเสพติดแห่งชาติในปี 2554 (ศูนย์อำนวยการพลังแผ่นดินเอาชนะยาเสพติดแห่งชาติ, 2554) ซึ่งพบว่าอยู่ที่ร้อยละ 1.8 และความรุนแรงของปัญหาเสพติดได้เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องไปอยู่ที่ร้อยละ 23.4 นอกจากนี้ยังเห็นได้จากจำนวนผู้ป่วยยาเสพติดจากสถาบันธัญญารักษ์ (สถาบันธัญญารักษ์, 2555)

¹ คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

² Faculty of Social Administration, Thammasat University, Thailand

ที่เพิ่มสูงขึ้นอย่างต่อเนื่องในช่วงปี 2550-2554 โดยเพิ่มจาก 6,072 คนในปี พ.ศ. 2550 เป็น 6,436 คนในปี พ.ศ. 2551 และเพิ่มอย่างต่อเนื่องมาเรื่อยๆ เป็น 7,127 คนในปี พ.ศ. 2552 และ 7,556 คนในปี พ.ศ. 2553 จนกระทั่งปี พ.ศ. 2554 ได้เพิ่มขึ้นเป็น 8,117 คน

จากสถานการณ์ดังกล่าวนี้ นอกจาก ครอบครัว สังคม และประเทศ จำเป็นต้องเร่งดำเนินการแก้ไขแล้ว การเตรียมความพร้อมที่จะรองรับกับจำนวนผู้ติดยาเสพติดที่เพิ่มขึ้นก็เป็นสิ่งสำคัญ โดยเฉพาะในเรื่องของสุขภาพอนามัยของผู้ติดยาเสพติดที่ควรได้รับการบำบัดรักษา ซึ่งการมีสุขภาพอนามัยที่ดีขึ้นเป็นปัจจัยพื้นฐานปัจจัยหนึ่งที่ทุกคนควรได้รับ เพื่อให้เกิดความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ดังองค์ประกอบของสวัสดิการสังคมที่ถือว่าประชาชนจะมีความเป็นอยู่ที่ดีได้จำเป็นต้องคำนึงถึงปัจจัยด้านต่างๆ 7 ประการ ได้แก่ 1. การศึกษา 2. สุขภาพอนามัย 3. ที่อยู่อาศัย 4. การทำงานและการมีรายได้ 5. ความมั่นคงทางสังคม 6. บริการสังคม 7. นันทนาการ (วันทนี วาสิกะสิน, สุรางค์รัตน์ วชิราภรณ์, และ กิตติพัฒน์ นนทปัทมดลย์, 2550, น. 3) ซึ่งผู้ติดยาเสพติดก็มักเป็นผู้ที่มีปัญหาทางด้านสุขภาพที่ควรได้รับการบำบัดรักษาที่มีประสิทธิภาพและเหมาะสมกับผู้ติดยาเสพติด ภายใต้การบำบัดรักษาที่คำนึงถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ การมองผู้ติดยาเสพติดว่าเป็นผู้ป่วยที่ควรได้รับการบำบัดรักษา เพื่อให้ผู้ติดยาเสพติดสามารถกลับมาใช้ชีวิตอยู่ในสังคมและดำเนินชีวิตได้ตามปกติ โดยที่ผู้ติดยาเสพติดสามารถเลิกยาเสพติดได้และไม่หวนกลับมาเสพซ้ำอีก ซึ่งจากแนวทางการดำเนินงานตามยุทธศาสตร์พลังแผ่นดินเอาชนะยาเสพติดของรัฐบาลก็สะท้อนให้เห็นว่า รัฐบาลได้ให้ความสำคัญกับการบำบัดรักษาผู้ติดยาเสพติด และจัดให้เป็นปัญหาที่ต้องเร่งดำเนินการ เพราะจากสถานการณ์ปัจจุบันที่จำนวนผู้ติดยาเสพติดในสังคมเพิ่มสูงขึ้นส่งผลให้จำนวนผู้ป่วยยาเสพติดที่ต้องเข้ารับการบำบัดรักษาเพิ่มขึ้นเป็นเงาตามตัว การบำบัดรักษาผู้ติดยาเสพติดจึงนับว่าเป็นสิ่งสำคัญและเป็นส่วนหนึ่งที่จะช่วยให้ปัญหายาเสพติดลดน้อยลง ประกอบกับทำให้ผู้ที่ติดยาเสพติดกลับมามีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

บทความนี้จะนำเสนอความรู้และความคิดเห็นที่ผู้เขียนได้จากการศึกษาถึงปัจจัยต่างๆ ที่จะช่วยส่งเสริมให้การบำบัดรักษาผู้ติดยาเสพติดนั้นบรรลุเป้าหมายได้มากขึ้น โดยเสนอให้เห็นถึงอุปสรรคในการบำบัดรักษาผู้ติดยาเสพติด และแนวทางการแก้ไข เพื่อนำไปสู่การพัฒนาการบำบัดรักษาที่มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลต่อผู้ติดยาเสพติดเป็นสำคัญ โดยนิยามของผู้เขียนต่อคำว่า “อุปสรรคในการบำบัดรักษาผู้ติดยาเสพติด” หมายถึง สิ่งที่เป็นอุปสรรคของเจ้าหน้าที่ในการดำเนินการบำบัดรักษาผู้ติดยาเสพติด ไม่ว่าจะเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากสภาวะแวดล้อมภายในหรือสภาวะแวดล้อมภายนอกที่ส่งผลให้ประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการบำบัดรักษาผู้ติดยาเสพติดไม่บรรลุเป้าหมาย ซึ่งอุปสรรคในการบำบัดรักษาผู้ติดยาเสพติดอาจพบด้านต่างๆ เช่น เรื่องของทัศนคติ เรื่องของความรู้ความสามารถ เรื่องของบุคลากร เรื่องของการประสานงาน เรื่องของสถานที่ เครื่องมืออุปกรณ์ที่เกี่ยวข้อง รวมไปถึงเรื่องของการให้ความร่วมมือในการบำบัดรักษาของผู้ติดยาเสพติด เป็นต้น และคำว่า “ผู้ติดยาเสพติด” ที่กล่าวถึงในบทความนี้นั้น หมายถึง ผู้ติดยาเสพติดที่มาเข้ารับการบำบัดรักษาในรูปแบบการฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติดแบบไม่ควบคุมตัว โดยเป็นผู้ติดยาเสพติดในระบบบังคับบำบัดตามพระราชบัญญัติฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติด พ.ศ. 2545

การติดยาเสพติดนั้นก่อให้เกิดโทษทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจของผู้เสพติตรวมทั้งยังอาจส่งผลกระทบต่อครอบครัว ชุมชน สังคม และประเทศชาติ จึงเป็นความจำเป็นที่จะต้องให้การบำบัดรักษาให้หายจากสภาพของการเสพติด การบำบัดรักษาผู้ติดยาเสพติด หมายถึง การดำเนินงานเพื่อแก้ไขสภาพร่างกายและจิตใจของผู้ติดยาเสพติดให้เลิกจากการเสพ และสามารถกลับไปดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างปกติสุข (สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด, 2552) ซึ่งหากจะกล่าวว่าการบำบัดรักษาผู้ติดยาเสพติดนั้นไม่พบอุปสรรคอันใดเลยคงเป็นไปได้ยาก ดังนั้นการจะทราบถึงอุปสรรคในการบำบัดรักษาผู้ติดยาเสพติด สิ่งสำคัญคือการเข้าไปศึกษาอย่างจริงจัง โดยมีใช้การศึกษาจากในตำราเพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่หมายรวมถึงการศึกษาจากสถานการณ์จริง โดยการเข้าไปศึกษา สังเกต และสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) จากสถานที่ให้การบำบัดรักษาผู้ติดยาเสพติด ซึ่งบทความนี้ผู้เขียนได้สะท้อนมุมมองที่มีความน่าสนใจจากการที่ผู้เขียนได้มีโอกาสในการศึกษาวิจัยถึงอุปสรรคในการบำบัดรักษาผู้ติดยาเสพติดจากคลินิกยาเสพติด ศูนย์บริการสาธารณสุข 40 บางแค โดยทำการศึกษาทั้งกับเจ้าหน้าที่ที่ปฏิบัติงาน ได้แก่ นักสังคมสงเคราะห์ นักจิตวิทยา แพทย์ พยาบาล ผู้ให้การบำบัดรักษา เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ละเอียดและถูกต้องมากยิ่งขึ้น

2. เรียนรู้กระบวนการบำบัดรักษา

การจะทราบถึงอุปสรรคในการบำบัดรักษาผู้ติดยาเสพติดนั้น เราควรทราบก่อนว่ากระบวนการบำบัดรักษาผู้ติดยาเสพติดนั้นเป็นอย่างไร กล่าวคือกระบวนการบำบัดรักษาผู้ติดยาเสพติดจะประกอบไปด้วย 4 ขั้นตอน คือ

1) ขั้นตอนการเตรียมการรักษา โดยการสัมภาษณ์และชี้แจงให้ผู้ป่วยและครอบครัวได้รู้ถึงรูปแบบ วิธีการและขั้นตอนการบำบัดรักษา เพื่อเตรียมความพร้อมก่อนเข้ารับการบำบัดรักษา

2) ขั้นตอนการถอนพิษยา โดยมีการจัดทำแฟ้มและซักประวัติผู้ป่วย ครอบครัว เพื่อใช้เป็นข้อมูลในการประกอบการวินิจฉัย และให้การบำบัดรักษา

3) ขั้นการฟื้นฟูสมรรถภาพ เป็นการให้คำปรึกษาแนะนำแก่ผู้ป่วย และครอบครัวเพื่อช่วยให้ผู้ป่วยสามารถแก้ไข ปัญหา ปรับปรุง เปลี่ยนแปลง พฤติกรรมที่เป็นปัญหาสามารถหยุดเสพยาและดำเนินชีวิตอยู่ได้ในสังคมโดยไม่ต้องพึ่งพายาเสพติดอีกต่อไป

4) ขั้นการติดตามผล และดูแลหลังการรักษา โดยการ เยี่ยมบ้าน นัดผู้ป่วยมาพบที่คลินิก โทรศัพท์ ส่งจดหมาย หรือไปรษณียบัตร

กระบวนการในการบำบัดรักษาผู้ติดยาเสพติดในแต่ละขั้นตอนนี้ก็จะอยู่ในความดูแลรับผิดชอบของเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องในขั้นตอนนี้ๆ โดยการบำบัดรักษาเป็นการดำเนินงานของทีมสหวิชาชีพที่ประกอบไปด้วย แพทย์ พยาบาล นักจิตวิทยา นักสังคมสงเคราะห์ ภายใต้การประสานงานและการทำงานร่วมกัน

3. อุปสรรคในการบำบัดรักษาผู้ติดยาเสพติด

อุปสรรคในการปฏิบัติงานจะเกิดต่อบุคคลหรือสังคมที่ไม่สามารถปรับตัวหรือจัดการกับข้อยุ่งยากซับซ้อนที่เกิดขึ้นได้ มีทั้งในลักษณะที่สามารถคาดการณ์ได้และไม่สามารถคาดการณ์ได้ ซึ่งการแก้ไขอุปสรรคนั้นสามารถแก้ไขได้ด้วยตนเองหรืออาจต้องได้รับความร่วมมือจากหลายกลุ่มเพื่อช่วยกันแก้ไขให้ผ่านพ้นไปได้ (สมยศ นาวิการ, 2526, น. 139, อ้างถึงใน รุ่งศรี ศิริเพ็ญ, 2548, น. 8) เช่นเดียวกับการปฏิบัติงานโดยเฉพาะในเรื่องของการบำบัดรักษาที่ต้องมีความเกี่ยวข้องต่อสุขภาพร่างกายของผู้ใช้บริการด้วยแล้ว หากพบอุปสรรคใดๆจึงจำเป็นต้องมีการทบทวน และแก้ไข เพราะอุปสรรคที่พบเหล่านั้นอาจส่งผลต่อผู้ใช้บริการได้ไม่มากนักน้อย ซึ่งจากผลการศึกษาของผู้เขียนพบว่า อุปสรรคในการบำบัดรักษามีหลากหลายปัจจัย แต่ปัจจัยที่น่าเสนอในบทความนี้ผู้เขียนเห็นว่ามีความน่าสนใจและคิดว่าเป็นการสะท้อนมุมมองในอีกแง่มุมหนึ่งที่น่าจะเป็นประโยชน์ไม่มากนักน้อยต่อการการบำบัดรักษาผู้ติดยาเสพติด

3.1 อุปสรรคของเจ้าหน้าที่

การปฏิบัติงานบนความสงสาร

ภายใต้การบำบัดรักษาผู้ป่วยยาเสพติดพบว่าการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่เป็นการปฏิบัติงานที่อยู่บนความรู้สึกของความสงสาร ความเมตตา และการเห็นใจเป็นอย่างมากซึ่งนั้นอาจส่งผลต่อผลการบำบัดรักษาผู้ป่วยยาเสพติด ดังแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการเสริมพลังอำนาจที่กล่าวถึงหลักความเป็นธรรมทางสังคม (Social Justice) ที่กล่าวว่าการดำเนินงานกับผู้ใช้บริการไม่ใช่เกิดจากความสงสาร แต่เกิดจากการคำนึงถึงหลักการความเป็นธรรมทางสังคม เพราะความสงสารอาจทำให้เราแก้ปัญหาแทนผู้ป่วยจนทำให้ผู้ป่วยไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ในที่สุด (อภิญา เวชชัย, 2552, น. 7)

ความเครียดจากความคาดหวัง

ความเครียดจากความคาดหวัง เป็นภาวะความเครียดที่เกิดจากความคาดหวังของเจ้าหน้าที่ที่มีความคาดหวังไว้มากต่อผลการบำบัดรักษาผู้ป่วยยาเสพติด คือปรารถนาที่จะให้ผู้ป่วยหาย ให้ผู้ป่วยสามารถเลิกยาเสพติดได้ ซึ่งความคาดหวังที่มากเกินไปจึงส่งผลให้เกิดความกดดันในการบำบัดรักษาทั้งกับเจ้าหน้าที่และผู้ป่วย โดยเมื่อเจ้าหน้าที่ที่มีความคาดหวังในการบำบัดรักษาสูงแล้วผู้ป่วยไม่สามารถทำได้เหมือนอย่างเจ้าหน้าที่ที่มุ่งหวังตั้งใจไว้ ด้วยเหตุนี้จึงเป็นผลทำให้เจ้าหน้าที่เกิดความเครียดและรู้สึกท้อแท้ สิ้นหวังจากการปฏิบัติงานที่ไม่เป็นไปอย่างที่เราคาดหวังจนอาจส่งผลต่อพฤติกรรมที่แสดงออกทำให้อาจเกิดการตำหนิผู้ป่วยโดยไม่รู้ตัว ซึ่งจุดนี้ก็จะส่งผลกระทบต่อระดับความสัมพันธ์ระหว่างผู้ให้การบำบัดรักษาและผู้บำบัดรักษาทันที นอกจากนี้ความคาดหวังของเจ้าหน้าที่ก็ยังส่งผลไปถึงผู้ป่วยด้วยเช่นกัน เพราะหากคาดหวังในตัวของผู้ป่วยมากเกินไปก็ทำให้ผู้ป่วยรู้สึกกดดัน เหมือนถูกบังคับ ทำให้ผู้ป่วยรู้สึกไม่ต้องการที่จะบำบัดรักษาต่อ ซึ่งภาวะความเครียดที่เกิดจากความคาดหวังในตัวผู้ป่วยนั้นสะท้อนให้เห็นถึงการคาดหวังในบทบาทที่ไม่ได้เหมาะสมกัน

(Role Incongruity) (นงลักษณ์ เทพสวัสดิ์, 2540, น. 85) ซึ่งเป็นความคาดหวังที่ไม่ตรงกันทั้งของเจ้าหน้าที่ที่คาดหวังให้ผู้ป่วยหายจนในบางครั้งส่งผลถึงอารมณ์และพฤติกรรมของเจ้าหน้าที่ที่แสดงออกมา ในขณะที่ผู้ป่วยก็คาดหวังจะได้รับการที่ดี ได้รับการเข้าใจจากเจ้าหน้าที่ ความคาดหวังที่ต่างกันนี้เองจึงอาจเกิดปัญหาในการบำบัดรักษาขึ้น ซึ่งการแสดงออกโดยการตำหนิผู้ป่วยนั้นยังสะท้อนถึงการปฏิบัติงานที่มีความขัดแย้งกับหลักการทางสังคมสงเคราะห์ที่กล่าวถึงการปฏิบัติงานที่ปราศจากการตำหนิเตือนอีกด้วย

ความปลอดภัยจากการปฏิบัติงาน

ในการปฏิบัติงานบางครั้งต้องพบเจอผู้ป่วยยาเสพติดที่เข้ามาในลักษณะที่มีอาการเมา หงุดหงิด หรือมีภาวะทางอารมณ์ที่รุนแรง ซึ่งหากเจ้าหน้าที่ไม่คำนึงถึงการป้องกันตัวเองก็อาจส่งผลถึงความปลอดภัยได้ เนื่องจากไม่สามารถทราบได้เลยว่าผู้ป่วยจะมีพฤติกรรมอย่างไรบ้าง เช่นเดียวกันกับการลงเยี่ยมบ้านของผู้ป่วยยาเสพติดในบางกรณีที่ต้องไปลงเยี่ยมในสถานที่เปลี่ยวหรือไม่ปลอดภัย ซึ่งจุดนี้เจ้าหน้าที่ก็ต้องมีการศึกษาและเตรียมตัวก่อนที่จะลงเยี่ยมบ้านโดยพิจารณาลักษณะของที่อยู่อาศัยของผู้ป่วยก่อน เพื่อเตรียมความพร้อมในเรื่องของการแต่งกายให้เหมาะสม ไม่สวมเครื่องประดับที่มีราคา ไม่สวมรองเท้าส้นสูงมาก ทั้งนี้เพื่อความปลอดภัยในการปฏิบัติงาน (สุรางค์รัตน์ วศินารมณ, 2542, น. 54)

ในเรื่องสุขภาพของผู้ป่วยยาเสพติดก็มีผลต่อความปลอดภัยจากการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ เพราะในบางครั้งผู้ป่วยไม่ทราบว่าตนเองมีโรคติดต่อหรือไม่ เมื่อมาติดต่อเจ้าหน้าที่โดยยังไม่ได้ผ่านการตรวจร่างกายจึงทำให้ไม่สามารถทราบได้ว่าผู้ป่วยเป็นโรคติดต่อ เช่นในผู้ป่วยบางรายที่เป็นวัณโรค แต่ยังไม่ผ่านการตรวจร่างกายจากแพทย์ แล้วมาพบเจ้าหน้าที่โดยไม่ได้มีการป้องกัน ซึ่งส่งผลให้เจ้าหน้าที่อาจได้รับเชื้อเข้าไปได้โดยไม่รู้ตัว ประกอบกับเจ้าหน้าที่ขาดการป้องกันตนเองในเบื้องต้นด้วยคือไม่ได้ใส่ที่ปิดปากในการป้องกันเชื้อโรคเป็นส่วนใหญ่

3.2 อุปสรรคของผู้ป่วยยาเสพติด

การมีส่วนร่วมในการบำบัดรักษา

ดังที่ได้กล่าวไว้ในข้างต้นแล้วว่าการศึกษาของผู้เขียนในครั้งนี้ ผู้เขียนได้ศึกษาถึงผู้ติดยาเสพติดที่มาเข้ารับการบำบัดรักษาในรูปแบบการฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติดแบบไม่ควบคุมตัว โดยเป็นผู้ติดยาเสพติดในระบบบังคับบำบัดตามพระราชบัญญัติฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติด พ.ศ.2545 ดังนั้นผู้ติดยาเสพติดที่มาเข้ารับการบำบัดรักษาจึงถูกบังคับให้เข้ารับการบำบัดรักษา ทำให้ในเรื่องของแรงจูงใจที่ต้องการจะเลิกยาเสพติดนั้นน้อยมาก ด้วยเหตุนี้เองจึงส่งผลให้การบำบัดรักษาไม่บรรลุเป้าหมายเท่าที่ควร เพราะเมื่อผู้ติดยาเสพติดไม่มีแรงจูงใจในการเลิกยาเสพติดก็ส่งผลทำให้เกิดอุปสรรคในการบำบัดรักษาขึ้น เช่น การปฏิเสธที่จะให้ความร่วมมือในการบำบัดรักษา การให้ข้อมูลที่ไม่ตรงกับความเป็นจริงส่งผลให้การวินิจฉัยคลาดเคลื่อน การปฏิเสธที่จะปฏิบัติตามคำแนะนำของเจ้าหน้าที่ การไม่มาบำบัดรักษาตามที่นัดหมาย ไปจนกระทั่งถึงการที่ยังคงเสพยาเสพติดอยู่อย่างต่อเนื่อง ฯลฯ ซึ่งปัญหาต่างๆเหล่านี้เองที่เป็นอุปสรรคอย่างหนึ่งต่อความสำเร็จของการบำบัดรักษา ส่งผลให้การบำบัดรักษาอาจต้องยืดเวลานานออกไป หรือผู้ติดยาเสพติดเองก็ไม่สามารถเลิกยาเสพติดได้ในที่สุดโดยกลับไปเสพยาอีก การบำบัดรักษาที่ขาดความร่วมมือของผู้ป่วยในช่วงต้นนั้นเป็นอุปสรรคอย่างหนึ่งที่สำคัญต่อการบำบัดรักษาเป็นอย่างมาก เพราะหากผู้ป่วยไม่ให้ความร่วมมือแล้วจึงเป็นการยากที่การแก้ไขปัญหของผู้ป่วยจะบรรลุผลสำเร็จ ดังหลักของงานสังคมสงเคราะห์ที่กล่าวว่าการมุ่งที่จะให้ความช่วยเหลือผู้รับบริการให้เขาช่วยตนเองได้นั้น นักสังคมสงเคราะห์จะต้องทำงานร่วมกับผู้มารับบริการ (Work With) ไม่ใช่เป็นผู้กระทำให้เขาฝ่ายเดียว (Work for) ดังนั้นจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องให้ผู้รับบริการเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการแก้ไขปัญหหรือกระบวนการให้ความช่วยเหลือด้วย (นงลักษณ์ เทพสวัสดิ์, 2540, น. 23)

นอกจากนี้การขาดการมีส่วนร่วมจากครอบครัวของผู้ป่วยก็เป็นผลให้การบำบัดรักษานั้นยากขึ้นเพราะทุกอย่างจะขึ้นอยู่กับตัวของผู้ป่วยเพียงคนเดียวที่จะต้องแก้ไขปัญหานั้น จุดนี้นับว่าเป็นข้อจำกัดเช่นกันเนื่องจากผู้ป่วยขาดการสนับสนุนจากครอบครัว ดังทฤษฎีเครือข่ายทางสังคมและการสนับสนุนทางสังคม (social network theory and social support theory) ที่กล่าวว่าเครือข่ายทางสังคมและการสนับสนุนทางสังคมเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับมนุษย์ เพราะเครือข่ายทางสังคมหมายถึง ครอบครัว เครือญาติ เพื่อน ชุมชน องค์กรต่างๆทางสังคม ซึ่งเครือข่ายเหล่านี้ก็จะให้การสนับสนุนทางสังคมทั้งความรัก ความอบอุ่น ให้สิ่งของ ให้ข้อมูล ให้บริการ เพื่อให้มนุษย์สามารถปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อมและมีชีวิตอยู่ได้อย่างปกติสุข สามารถแก้ไขปัญหานั้นได้ สามารถเผชิญภาวะวิกฤตได้ (วันทนี วาสิกะสิน, 2546, น. 31) ซึ่งหากผู้ป่วย

ปราศจากเครือข่ายแต่ต้องแก้ไขปัญหาเพียงผู้เดียวก็จะส่งผลให้การบำบัดรักษานั้นยากขึ้น เนื่องจากขาดกำลังสนับสนุน กำลังใจ และผู้ที่เข้าใจและช่วยประคับประคองให้ผู้ป่วยก้าวข้ามผ่านวิกฤตไปได้

3.3 อุปสรรคขององค์กร

ด้านบุคลากร

การบำบัดรักษาผู้ติดยาเสพติดในสถานบำบัดรักษาแบบปฐมภูมิ เช่น ศูนย์บริการสาธารณสุขนั้นยังขาดบุคลากรทางการแพทย์คือจิตแพทย์ที่ให้บริการในคลินิกยาเสพติด เนื่องจากผู้ป่วยที่ติดยาเสพติดส่วนใหญ่พบว่ามีปัญหาในเรื่องของจิตใจค่อนข้างมาก ประกอบกับการเสพยาเสพติดเป็นระยะเวลานานก็ส่งผลต่อระบบประสาททำให้ผู้ป่วยมีอาการทางจิตทางสมองร่วมด้วย ซึ่งกรณีนี้ต้องใช้แพทย์เฉพาะทางในการรักษาเพราะยาบางตัวแพทย์ทั่วไปไม่สามารถสั่งได้นอกจากนี้จิตแพทย์ยังมีความละเอียดลึกซึ้งและเข้าใจถึงจิตใจของผู้ป่วยได้มากกว่าแพทย์ทางกาย โดยการมีจิตแพทย์คอยให้บริการก็จะทำให้การบำบัดรักษานั้นครบวงจรและสมบูรณ์แบบมากขึ้น ซึ่งการปฏิบัติงานในลักษณะนี้สะท้อนให้เห็นถึงการให้ความสำคัญในการบำบัดรักษาผู้ป่วยที่ต้องอาศัยความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านของแต่ละวิชาชีพโดยการบำบัดรักษาที่ด้นนั้นไม่สามารถกระทำได้ด้วยวิชาชีพได้วิชาชีพหนึ่งหากแต่ต้องมีการทำงานร่วมกันในหลากหลายวิชาชีพที่เกี่ยวข้อง ซึ่งการไม่มีจิตแพทย์ก็จะเป็นข้อจำกัดในการบำบัดรักษา เพราะเมื่อมีการตรวจพบว่าผู้ป่วยมีอาการทางจิตเวชก็จะต้องมีการส่งต่อผู้ป่วยไปพบกับจิตแพทย์ และหากคลินิกไม่มีจิตแพทย์จึงเกิดความไม่สะดวกกับผู้ป่วย เพราะในบางครั้งการไปพบจิตแพทย์อาจต้องไปตามโรงพยาบาลใหญ่ เนื่องจากคลินิกทั่วไปมักไม่มีจิตแพทย์ประจำอยู่ ซึ่งประเด็นนี้สะท้อนให้เห็นถึงการบริการที่ขาดความครบวงจร ซึ่งการให้บริการที่สมบูรณ์ควรเป็นลักษณะของการให้บริการที่สามารถเสร็จสิ้นภายในจุดเดียว (one stop service) ซึ่งจะสร้างความสะดวกให้กับผู้ป่วยได้มากกว่า

ด้านวัสดุอุปกรณ์

อุปสรรคหนึ่งซึ่งอาจมีผลต่อการบำบัดรักษาได้คือ การขาดแคลนวัสดุอุปกรณ์หรือเครื่องมือสำหรับการตรวจหาสารยาเสพติดบางตัวที่ไม่สามารถตรวจพบได้ทางปัสสาวะหรือทางการตรวจเลือด เช่น สารระเหย พร้อมกันนี้พบว่ายังขาดแคลนอุปกรณ์ในการตรวจหาสารเสพติดในปัสสาวะภายในสถานบำบัดรักษาหลายแห่ง ดังนั้นผลจึงต้องถูกส่งไปตรวจในแล็บใหญ่และต้องรอผลเป็นสัปดาห์ ซึ่งหากมีอุปกรณ์ที่เพียงพอและครอบคลุมในที่เดียวกันก็จะทำให้การทำงานมีความคล่องตัว ไม่เกิดความล่าช้า การช่วยเหลือผู้ป่วยก็จะสามารถทำได้เร็วขึ้น ซึ่งหากการปฏิบัติงานมีความพร้อมในทุกด้านก็จะส่งผลดีต่อผลการปฏิบัติงาน ตามหลักการบริหาร (4M) ที่ควรประกอบไปด้วย 1. Man การบริหารกำลังคนให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลกับงานให้มากที่สุด 2. Money การบริหารเงินโดยการจัดสรรเงินให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผล 3. Materials การบริหารวัสดุอุปกรณ์ในการดำเนินงานเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด 4. Management การจัดการ คือกระบวนการจัดการบริหารควบคุมเพื่อให้งานทั้งหมดเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผลอย่างเต็มที่

ด้านการดำเนินงาน

รูปแบบในการบำบัดรักษาผู้ติดยาเสพติดแบบเดิมๆก็อาจเป็นอุปสรรคต่อการบำบัดรักษาได้ เช่น รูปแบบของการให้ความรู้แก่ผู้ป่วยยาเสพติด ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นมากที่ผู้ป่วยควรทราบและนำไปปฏิบัติ แต่ในความเป็นจริงมีผู้ป่วยจำนวนมากที่รู้สึกเบื่อหน่าย ไม่อยากฟัง ผู้ป่วยส่วนใหญ่ทราบดีว่ายาเสพติดให้โทษอย่างไร แต่ผู้ป่วยก็พร้อมที่จะยอมรับเพราะผู้ป่วยมีความคิดว่ายาเสพติดทำให้เขามีความสุขมีความสุขทุกข มีสังคม มีเพื่อน และมีรายได้ นอกจากนี้รูปแบบการบำบัดรักษาผู้ติดยาเสพติดที่ได้มีการนำมาจากต่างประเทศเพื่อนำมาใช้บำบัดรักษาผู้ติดยาเสพติดในประเทศไทยดังเช่นรูปแบบของโปรแกรมกาย จิต สังคม บำบัด (Matrix Program) ซึ่งมีบางส่วนที่เป็นอุปสรรคต่อการบำบัดรักษาเนื่องจากวัฒนธรรมทางสังคมที่มีความแตกต่างกัน เช่น รูปแบบของการทำกลุ่มในบางกิจกรรมอาจต้องมีการปรับหรือประยุกต์ให้เข้ากับผู้ป่วย เพราะถ้าเป็นการทำกลุ่มในต่างประเทศผู้ป่วยจะกล้าแสดงความคิดเห็น แต่เมื่อนำรูปแบบนี้มาใช้ในสังคมไทยซึ่งผู้ป่วยส่วนใหญ่จะไม่กล้าแสดงความคิดเห็น ไม่พร้อมที่จะเปิดเผยความลับหรือเรื่องราวให้กับผู้อื่นได้ทราบ ดังนั้นการบำบัดแบบกลุ่มจึงอาจจะต้องมีรูปแบบหรือเทคนิคที่มีความเหมาะสมกับแต่ละสังคม โดยไม่สามารถยึดตัวแบบที่ได้กำหนดมาไว้ได้ทั้งหมด

4. แนวทางการแก้ไขและพัฒนาการบำบัดรักษา

4.1 แนวทางการแก้ไขและพัฒนาการบำบัดรักษาในมิติของเจ้าหน้าที่

การที่เจ้าหน้าที่จะปฏิบัติงานได้นั้น นอกจากการให้เจ้าหน้าที่ได้ตระหนักรู้ทางด้านบทบาทของตนเองว่าตนเองนั้นมีความสำคัญต่อผลการปฏิบัติงานที่มีประสิทธิภาพแล้ว ตัวนโยบายขององค์กรก็อาจมีส่วนสำคัญทั้งในเรื่องของการวางแผน ค่าตอบแทน เรื่องของระยะเวลาในการปฏิบัติงาน เช่น เจ้าหน้าที่ 1 คน สามารถให้การบำบัดรักษาผู้ป่วยได้กี่คนจึงจะเหมาะสมและไม่ส่งผลกระทบต่อตัวเจ้าหน้าที่และผู้ป่วย หรืออาจมีสถานที่หรือห้องไว้สำหรับให้เจ้าหน้าที่ได้มีการผ่อนคลายความเครียดจากการบำบัดรักษาผู้ป่วยก็จะเป็นสวัสดิการส่วนหนึ่งที่จะช่วยลดความตึงเครียดที่อาจเกิดจากการปฏิบัติงานได้ ซึ่งการปฏิบัติงานที่ไม่กดดันตนเองและผู้ป่วยก็จะเป็นการปฏิบัติงานที่มีความสุข เจ้าหน้าที่มีความสุขในการให้การบำบัดรักษา ผู้ป่วยก็รับรู้และรู้สึกได้ถึงความเต็มใจความใส่ใจของเจ้าหน้าที่ เป็นผลทำให้เกิดความรู้สึกที่ดีต่อกัน การบำบัดรักษาก็ราบรื่นมากขึ้น

การอบรมและพัฒนาบุคลากร

การพัฒนาบุคลากรซึ่งควรมีการจัดให้มีการฝึกอบรมต่างๆอย่างต่อเนื่อง เช่น ในเรื่องของการปรับทัศนคติในการปฏิบัติงาน เรื่องของจรรยาบรรณ เรื่องของการพัฒนาด้านตนเอง เป็นต้น พร้อมกันนั้นอาจจะมีระบบการติดตามผลเจ้าหน้าที่หลังจากอบรมแล้วว่าเจ้าหน้าที่เป็นอย่างไร มีพัฒนาการทางอารมณ์และพฤติกรรมเป็นอย่างไรดีขึ้นหรือไม่ ซึ่งอาจจะเป็นการติดตามและประเมินผลจากผู้ที่เกี่ยวข้องกับการบำบัดรักษาของเจ้าหน้าที่อย่างรอบด้าน ทั้งจากเจ้าหน้าที่ด้วยกันเอง และจากผู้ใช้บริการ นอกจากนี้ควรเน้นการพัฒนาในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับยาเสพติดที่ต้องใช้ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับยาเสพติด ชนิดของยาเสพติด อาการของผู้ติดยาเสพติด ฯลฯ เพื่อที่จะช่วยให้เข้าใจและสามารถบำบัดรักษาได้ถูกทางมากยิ่งขึ้น

ความปลอดภัยจากการปฏิบัติงาน

ในบางครั้งที่พบผู้ป่วยยาเสพติดเข้ามาในลักษณะที่มีอาการเมา หงุดหงิด หรือมีภาวะทางอารมณ์ที่รุนแรง สิ่งที่สามารถทำได้คือหากกรณีที่ไม่สามารถพูดคุยได้ ในเบื้องต้นอาจเป็นการส่งต่อไปให้เจ้าหน้าที่ท่านอื่นปฏิบัติงานแทน หรืออาจเป็นในลักษณะของการออกมาพูดคุยด้านนอกห้องที่ให้การบำบัดรักษาโดยไม่พยายามเผชิญหน้าแบบตัวต่อตัว ซึ่งต้องคำนึงถึงความปลอดภัยของเจ้าหน้าที่เป็นสำคัญในการปฏิบัติงาน

ในเรื่องสุขภาพของผู้ป่วยยาเสพติดก็มีผลต่อความปลอดภัยจากการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่เช่นกัน เพราะในบางครั้งผู้ป่วยไม่ทราบว่าตนเองมีโรคติดต่อหรือไม่ ดังนั้นสิ่งสำคัญคือเจ้าหน้าที่ที่ปฏิบัติงานควรมีการป้องกันตนเองร่วมด้วย เช่น อาจหาที่ปิดปากมาใส่เพื่อป้องกันเชื้อโรค หรืออาจติดตั้งระบบการฆ่าเชื้อโรคภายในหน่วยงานเพื่อป้องกันการแพร่ระบาดของเชื้อโรคที่อาจติดต่อได้ทั้งกับผู้ป่วยด้วยกันเองและกับเจ้าหน้าที่

4.2 แนวทางการแก้ไขและพัฒนาการบำบัดรักษาในมิติของผู้ป่วยยาเสพติด

การสร้างแรงจูงใจ

แรงจูงใจเป็นสิ่งสำคัญ ซึ่งการถูกบังคับให้มาบำบัดรักษาจากทางรัฐเป็นสิ่งที่ปฏิเสธไม่ได้ แต่สิ่งที่อาจทำได้คือเราสามารถสร้างแรงจูงใจให้เกิดขึ้นภายหลังได้หรือไม่ เจ้าหน้าที่ที่มีวิธีการหรือเทคนิคที่จะสามารถสร้างแรงจูงใจให้ผู้ติดยาเสพติดมีแรงจูงใจที่จะเลิกยาเสพติดและให้ความร่วมมือในการบำบัดรักษาได้อย่างไร เพราะที่สุดแล้วหากผู้ติดยาเสพติดยังไม่มีแรงจูงใจในการเลิกยาเสพติดก็จะเป็นการยากที่การบำบัดรักษาจะสัมฤทธิ์ผล ซึ่งการสร้างแรงจูงใจให้เกิดขึ้นได้นั้นอาจต้องพิจารณาถึงสาเหตุที่ทำให้ผู้ป่วยยาเสพติดขาดแรงจูงใจในการบำบัดรักษา ว่ามีสาเหตุใดบ้างที่เป็นอุปสรรค เช่น หากผู้ป่วยไม่อยากบำบัดรักษา มองว่าน่าเบื่อ มาบำบัดก็เพียงให้ครบกำหนด การทำให้ผู้ป่วยเข้าใจถึงขั้นตอนของการบำบัดรักษา เข้าใจถึงสิทธิ ได้ตระหนักถึงพิษภัยของยาเสพติด รวมทั้งผลดีและประโยชน์ของผู้ป่วยที่จะได้รับการบำบัดรักษา โดยมีการบำบัดรักษาแบบเข้าใจ เอาใจเขามาใส่ใจเรา เป็นการปฏิบัติงานในลักษณะที่อยู่บนความเท่าเทียมกันแล้ว ก็จะทำให้ผู้ติดยาเสพติดกล้าที่จะเปิดใจพูดคุย เข้าใจ และพร้อมที่จะมีส่วนร่วมในการบำบัดรักษามากขึ้น

4.3 แนวทางการแก้ไขและพัฒนาการบำบัดรักษาในมิติขององค์กร

ด้านบุคลากร

จำนวนบุคลากรและภาระงานที่มีความเหมาะสมกับจำนวนของผู้มาใช้บริการ จะทำให้การให้บริการเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ และผู้ใช้บริการเกิดความพึงพอใจ พร้อมกันนั้นหากมีการสนับสนุนในเรื่องของการจัดฝึกอบรมและ

พัฒนาบุคลากรอย่างต่อเนื่อง ก็จะส่งผลให้บุคลากรได้เกิดการเรียนรู้และพัฒนาตนเอง มีองค์ความรู้ที่ทันต่อสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปทำให้การปฏิบัติงานมีประสิทธิภาพและทันต่อสถานการณ์หรือสภาวะของผู้ป่วยได้มากยิ่งขึ้น

ด้านวัสดุอุปกรณ์

อุปกรณ์ในการตรวจหาสารเสพติดหากมีการตรวจที่เบ็ดเสร็จภายในสถานบำบัดรักษาและสามารถตรวจได้ทุกตัวของยาเสพติดโดยไม่ต้องส่งไปตรวจที่อื่นก็จะเป็นประโยชน์ เพราะทำให้เจ้าหน้าที่สามารถทราบผลได้ทันทีทำให้สามารถให้คำแนะนำและบำบัดรักษาได้ถูกทางและทันเวลาซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการบำบัดรักษาเป็นอย่างมาก

ด้านการดำเนินงาน

การมีรูปแบบในการบำบัดรักษาผู้ติดยาเสพติดที่น่าสนใจ หรือการมีเทคนิคหรือกิจกรรมที่ช่วยดึงความสนใจของผู้ป่วยเพิ่มเติม จะช่วยทำให้การเข้ารับการบำบัดรักษายาเสพติดนั้นมีความน่าสนใจและส่งผลให้ผู้ป่วยมีส่วนร่วมกับการบำบัดรักษามากยิ่งขึ้น นอกจากนี้การให้ความสำคัญกับรูปแบบของการบำบัดรักษาโดยมีการปรับหรือประยุกต์ให้มีความเหมาะสมกับผู้ป่วยก็จะยิ่งส่งผลดีต่อการบำบัดรักษา

5. ข้อเสนอแนะ

5.1 ด้านเจ้าหน้าที่ ควรมีการสนับสนุนบุคลากรทางด้าน การบำบัดรักษายาเสพติดให้มากขึ้น เพื่อที่จะรองรับกับผู้ป่วยยาเสพติดที่จะเข้ามาบำบัดรักษาได้อย่างเต็มที่ รวมถึงการจัดสรรเวลาในการบำบัดรักษาอย่างเหมาะสม นอกจากนี้เจ้าหน้าที่อาจสร้างความร่วมมือกับเครือข่ายหรือกลุ่มคนที่เคยติดยาเสพติดแล้วสามารถเลิกยาเสพติดได้ โดยการให้ผู้ที่เคยติดยาเสพติดเข้ามาร่วมทีมในการบำบัดรักษาหรือเข้าร่วมเป็นวิทยากรในการเข้าโปรแกรม เนื่องจากการนำผู้ที่เคยมีประสบการณ์ตรงทางด้านเดียวกับผู้ป่วยมาร่วมให้ข้อชี้แนะและแลกเปลี่ยนประสบการณ์นั้นจะช่วยทำให้ผู้ป่วยรู้สึกดีและเกิดแรงจูงใจในการเลิกยาเสพติดมากขึ้น

5.2 ด้านผู้ป่วยยาเสพติด หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรมีมาตรการในการที่จะทำให้ผู้ป่วยเกิดความร่วมมือในการบำบัดรักษามากขึ้น ทั้งมาตรการตั้งแต่ในระดับบาปจนถึงระดับหนักขึ้น เช่น ผู้ป่วยที่ถูกส่งมาบำบัดซ้ำหลายรอบก็ควรมีมาตรการหรือบทลงโทษที่เข้มงวดมากขึ้นกว่าครั้งแรกเพื่อให้ผู้ป่วยเกิดการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมไปในทางที่ดีขึ้น

5.3 ด้านโปรแกรมกาย จิต สังคม บำบัด (Matrix Program) ควรมีการดัดแปลงโดยการนำโปรแกรมมาปรับและประยุกต์ใช้ในการบำบัดรักษารายบุคคล เพื่อให้ผู้ป่วยกล้าพูดและทำให้การบำบัดรักษานั้นได้ผลมากขึ้น นอกจากนี้ในส่วนเนื้อหาของโปรแกรมกาย จิต สังคม บำบัด (Matrix Program) ควรมีการปรับเพื่อให้เข้ากับการบำบัดรักษาผู้ติดยาเสพติดในสังคมไทย มีการนำเนื้อหาที่เกี่ยวกับกิจกรรมต่างๆเข้ามาเสริมหรือประยุกต์ใช้ในการบำบัดรักษาผู้ป่วยยาเสพติดร่วมด้วย เพื่อทำให้ผู้ป่วยเข้าใจในชีวิตได้มากขึ้น

5.4 ด้านการทำงานเชิงรุกกับครอบครัวและชุมชน โดยเจ้าหน้าที่และครอบครัวผู้ป่วยอาจมีการวางแผนร่วมกันในการช่วยเหลือผู้ป่วยให้สามารถเลิกยาเสพติดได้ มีการสร้างความเข้าใจกับครอบครัวถึงพฤติกรรมของผู้ป่วย การดูแลผู้ป่วยยาเสพติด การสร้างเสริมสัมพันธภาพที่ดีให้เกิดขึ้นภายในครอบครัว เป็นต้น อีกทั้งมีการประสานงานกับหน่วยพัฒนาชุมชนของแต่ละพื้นที่ มีการจัดกิจกรรมลงไปในชุมชนและมีการดำเนินการอย่างต่อเนื่องมากขึ้น ส่งเสริมให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการนำผู้ติดยาเสพติดในชุมชนเข้าสู่ระบบการบำบัดรักษาให้มากขึ้น

5.5 ด้านสถานที่ในการบำบัดรักษาผู้ติดยาเสพติด ระบบการบำบัดรักษาผู้ติดยาเสพติดควรเปิดระบบการบำบัดรักษาให้กว้างและเสรีมากขึ้น เพื่อให้คนติดยาเสพติดสามารถเข้าถึงระบบการบำบัดรักษาได้ง่ายซึ่งก็จะทำให้คนติดยาเสพติดน้อยลง เช่น อาจมีการเปิดเป็นคลินิกนิรนาม เป็นลักษณะของการเปิดกว้างให้ผู้ป่วยสมัครใจเข้าไปบำบัดรักษาได้ โดยเป็นการรักษาฟรีและไม่มีการเก็บประวัติ นอกจากนี้ภาครัฐอาจมีการสนับสนุนให้ภาคเอกชนมีการจัดตั้งองค์กรในการบำบัดรักษาผู้ติดยาเสพติด มีสถานที่สำหรับบำบัดรักษาผู้ป่วยยาเสพติดในระยะยาว พร้อมทั้งมีการจัดฝึกอบรมและฝึกอาชีพให้เบ็ดเสร็จ เพื่อให้ผู้ป่วยกลับออกมาจะได้มีอาชีพสามารถเลี้ยงตนเองและครอบครัวได้

5.6 ด้านกฎหมาย นโยบายของรัฐบาลและเจ้าหน้าที่ตำรวจด้านการปราบปรามยาเสพติดควรมีการเอาใจใส่จริงจังกับการปฏิบัติงานในการแก้ปัญหาเสพติด มุ่งให้ความสำคัญในการจับกุมกลุ่มผู้ผลิตและผู้ค้าให้มากขึ้น นอกจากนี้ควรให้ความสำคัญกับบทลงโทษหรือกฎหมาย เพราะบางครั้งการที่มีบทลงโทษน้อยประกอบกับมีความหละหลวมในการปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าพนักงานในการปราบปรามจึงทำให้ผู้ที่โดนจับไม่เกิดความเกรงกลัวแล้วกลับไปเสพยาหรือกลับไปเป็นผู้ค้าอีกเช่นเดิม ดังนั้นการปฏิบัติงานจึงควรมีการดำเนินการอย่างยุติธรรมและการแก้ไขปัญหาที่ต้นตอเป็นสำคัญ

6. สรุป

การบำบัดรักษาจะเห็นได้ว่านอกจากบุคลากรในองค์กรที่ต้องมีการวิเคราะห์แผนการปฏิบัติงานในองค์กรของตนเองแล้วว่ามีข้อดีข้อจำกัดส่วนไหนบ้างที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการปฏิบัติงานกับผู้ป่วยยาเสพติด ยังต้องมีการศึกษาตัวผู้ป่วยยาเสพติดด้วยถึงสภาพสังคมรอบตัวของผู้ป่วยซึ่งมีทั้งส่วนที่เอื้อให้การบำบัดรักษาประสบผลสำเร็จและส่วนที่ทำให้ผู้ป่วยยาเสพติดกลับไปติดยาเสพติดซ้ำอีก โดยการปฏิบัติงานเพื่อให้ประสบผลสำเร็จนั้นนอกจากความร่วมมือในการบำบัดรักษาของผู้ป่วยแล้ว ด้านบุคลากรก็ควรมีศักยภาพ มีความรู้ความสามารถที่เพียงพอในการปฏิบัติงาน มีความรู้ความเข้าใจ และเชี่ยวชาญในสายงานของตน และให้ความสำคัญกับงานอย่างแท้จริง มีการปฏิบัติงานเป็นทีมสร้างทีมงานให้เข้มแข็ง มีการประสานงานกับทีมสหวิชาชีพที่เกี่ยวข้อง คำนึงถึงจรรยาบรรณ อุดมการณ์ และหมั่นพัฒนาตัวเอง โดยการศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมอย่างสม่ำเสมอ ประกอบกับหน่วยงานควรมีการจัดอบรมเพื่อการพัฒนาทักษะในการปฏิบัติงานทุกระดับ ด้านวัสดุอุปกรณ์ ซึ่งควรมีวัสดุอุปกรณ์ที่มีความทันสมัย จัดสรรวัสดุอุปกรณ์ในการบำบัดรักษาให้เพียงพอ ในการปฏิบัติงานควรมีสถานที่และบรรยากาศที่เหมาะสมในการปฏิบัติงาน การบริการก็ควรสอดคล้องกับปัญหาและความต้องการของผู้ป่วยอย่างแท้จริง มีการพัฒนาระบบการจัดเก็บข้อมูลเพื่อให้เป็นสารสนเทศ เพื่อให้เป็นประโยชน์ต่อกระบวนการในการดำเนินการต่อไป

โดยสรุปแล้วจากการทบทวนวรรณกรรมและการศึกษาเกี่ยวกับการบำบัดรักษาผู้ติดยาเสพติด ทำให้ได้ข้อมูลที่มีความน่าสนใจในด้านต่างๆที่ได้นำเสนอไป ซึ่งผู้เขียนหวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะเป็นประโยชน์ที่ช่วยทำให้เกิดการปรับปรุงและพัฒนารูปแบบวิธีการที่จะสามารถตอบสนองการปฏิบัติงานได้ทั้งกับเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงาน ผู้ใช้บริการ และกับองค์กร เพราะการบำบัดรักษาผู้ติดยาเสพติดที่มักจะเกิดขึ้นนั้น ไม่ว่าจะเป็นปัจจัยที่เกิดจากเจ้าหน้าที่ เกิดจากผู้ป่วย หรือเกิดจากองค์กร ปัจจัยต่างๆเหล่านี้ล้วนมีส่วนเกี่ยวข้องต่อผลสำเร็จของการปฏิบัติงานเป็นอย่างมาก หากมองข้ามหรือไม่ให้ความสำคัญกับปัจจัยเหล่านี้มากพอก็อาจจะเป็นอุปสรรคในการปฏิบัติงานได้ในที่สุด

เอกสารอ้างอิง

- กิตติพัฒน์ นนทปัทมคุลย์. (2550). การวิจัยเชิงคุณภาพในสวัสดิการสังคม : แนวคิดและวิธีวิจัย. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- คลินิกยาเสพติด ศูนย์บริการสาธารณสุข 40 บางแค. (ม.ป.ป.). สรุปข้อมูลที่สำคัญของคลินิกยาเสพติด. กรุงเทพฯ: สำนักอนามัย.
- นงลักษณ์ เทพสวัสดิ์. (2540). ทฤษฎีและการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. ไทยโพสต์. (7 ตุลาคม 2554). สืบค้นเมื่อวันที่ 14 เมษายน 2555, จาก <http://www.thaipost.net/node/46193>
- รุ่งศรี ศิริพิชญ์. (2548). ปัญหาและอุปสรรคในการให้บริการด้านการรักษาพยาบาลของสถานภาพยาบาลสังกัดกรมราชทัณฑ์ ศึกษาเฉพาะกรณี: ในเขตกรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, สาขาวิชาการบริหารงานยุติธรรม.
- ศูนย์อำนวยการพลังแผ่นดินเอาชนะยาเสพติดแห่งชาติ. (2554). แนวทางการดำเนินงานตามยุทธศาสตร์พลังแผ่นดินเอาชนะยาเสพติด. สืบค้นเมื่อวันที่ 14 เมษายน 2555, จาก http://www.lopburi.go.th/narcotic/open_file_book_command.php?id=15
- สถาบันธัญญารักษ์. (6 มกราคม 2555). จำนวนและร้อยละของผู้ป่วยยาเสพติดทั้งหมดจำแนกตามปีงบประมาณ 2550-2554. สืบค้นเมื่อวันที่ 14 เมษายน 2555, จาก http://www.thanyarak.go.th/thai/index.php?option=com_content&task=view&id=1448&Itemid=61
- สุรางค์รัตน์ วศิณารมณ. (2542). ทักษะการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด. (2552). ระบบการบำบัดรักษาผู้ติดยาเสพติดของประเทศไทย. สืบค้นเมื่อวันที่ 4 กันยายน 2555, จาก http://nctc.oncb.go.th/new/index.php?option=com_content&view=article&id=1132:2555-02-22-03-m-s&catid=183:2555-02-21-07-m-s&Itemid=237
- วันทนี วาสิกสิน. (2546). สังคมสงเคราะห์คลินิก. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- อภิญา เวชชัย. (2552). แนวคิด วิธีการในการเสริมพลังและความสามารถในการฟื้นตัว. เอกสารประกอบการเรียนการสอน. กรุงเทพฯ: ม.ป.พ.

การศึกษาสังคมสงเคราะห์: โอกาสของการเปลี่ยนแปลงชีวิตและมุมมองต่อวิชาชีพ
Social work Study: An Opportunity to Change My Life and My Perspective of the
Profession

ศศวรรณ ปิงตระกูล¹
Sasawan Pungtrakul²

Abstract

This article is written in order to present knowledge gained from field work practice and also to display the perspective of studying in Faculty of Social Administration. The substance in this article was from my lessons and my experiences from studying in Faculty of Social Administration for all the four years and from field works practice 1 and field works practice 2. The purpose of this article is to present both science and art of social work, which changed me in three ways: thoughts, attitudes and change my life. It was the opportunity for me that I have received when I study in Faculty of Social Administration. Moreover, studying in Faculty of Social Administration was an opportunity for me to help others with my social work knowledge and to make a change to clients that I have helped during both field works practice as a social worker, which I got a real studying and real working. I have learned from the field works practice that some skills and some principles can get from lecture in class, but some skills and some principles can get only from real work in real area. Therefore all experiences make my understanding about profession of social work better.

Keywords : Studying social work, Opportunity, and Changing

บทคัดย่อ

บทความนี้จัดทำขึ้นเพื่อนำเสนอบทเรียนจากการฝึกภาคปฏิบัติ และสะท้อนมุมมองการศึกษาคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ โดยข้อมูลนั้นมาจากการเรียบเรียงความรู้และประสบการณ์ของนักศึกษาจากการเรียนในคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ตลอด 4 ปีที่ผ่านมา และจากการฝึกภาคปฏิบัติ 1 และ 2 บทความนี้นักศึกษามุ่งนำเสนอความเป็นศาสตร์และศิลป์ทางด้านสังคมสงเคราะห์ที่มีส่วนหล่อหลอมให้นักศึกษาเกิดการเปลี่ยนแปลง 3 ประการ ได้แก่ 1) ความคิด 2) มุมมอง 3) การเปลี่ยนแปลงในชีวิตนักศึกษาเอง ซึ่งถือได้ว่าเป็นโอกาสที่ได้รับจากการเรียนในคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ อีกทั้งการเรียนในคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ยังให้โอกาสนักศึกษาที่จะช่วยเหลือผู้อื่น โดยนำเอาความรู้ทางสังคมสงเคราะห์ไปประยุกต์ใช้ และให้โอกาสนักศึกษาในการสร้างการเปลี่ยนแปลงให้แก่ผู้ใช้บริการ ผ่านการฝึกภาคปฏิบัติ 1 และการฝึกภาคปฏิบัติ 2 ซึ่งเป็นการฝึกงานในฐานะนักสังคมสงเคราะห์ ที่ทำให้นักศึกษาได้เรียนรู้จริง และปฏิบัติงานจริง ซึ่งทักษะและหลักการบางเรื่องอาจฝึกฝนได้ในห้องเรียน แต่ทักษะหรือหลักการบางเรื่องนั้น หากจะเกิดการเรียนรู้อย่างแท้จริงแล้ว จำเป็นต้องลงพื้นที่จริง และทำงานจริงเสียก่อน ซึ่งประสบการณ์ต่างๆ ที่ผ่านมาช่วยให้นักศึกษาเข้าใจความเป็นวิชาชีพสังคมสงเคราะห์มากยิ่งขึ้น

คำสำคัญ : การเรียนสังคมสงเคราะห์ โอกาส และการเปลี่ยนแปลง

บทนำ

คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้มีพระราชบัญญัติจัดตั้งคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ ในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เมื่อวันที่ 25 มกราคม 2497 จึงถือเอาวันที่ 25 มกราคม เป็นวันสถาปนาคณะ จนมาถึงวันนี้

¹ นักศึกษาคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ วิชาโทบริหารแรงงานและสวัสดิการ

² Student at Faculty of Social Administration, Thammasat University, Minor Program in Labour and Welfare Administration

เข้าสู่การครบรอบการสถาปนาคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ ปีที่ 59 ซึ่งถือเป็นเวลาที่ยาวนานเกือบจะครบ 60 ปี ที่คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ได้ถ่ายทอดความเป็นสังคมสงเคราะห์ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งในชีวิตและมุมมองแก่บัณฑิต มหาบัณฑิต และดุษฎีบัณฑิตในหลายๆ รุ่น รวมไปถึงการปฏิบัติงานเพื่อช่วยเหลือและพัฒนาสังคมตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา

ตลอด 4 ปีของการศึกษาในคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ได้สั่งสมองค์ความรู้และประสบการณ์ให้นักศึกษาเกิดการเปลี่ยนแปลงแนวคิดและมุมมองต่อทั้งสังคมและต่อวิชาชีพสังคมสงเคราะห์ หากพูดถึง “นักสังคมสงเคราะห์” หรือ “งานสังคมสงเคราะห์” หลายๆ ท่านอาจไม่เข้าใจบทบาทและการทำงานของวิชาชีพสังคมสงเคราะห์ นักศึกษาเป็นบุคคลหนึ่งที่ต้องพบเจอกับคำถามว่า “คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์เรียนอะไร ?” “เรียนจบไปแล้วทำงานอะไร ?” ในช่วงแรกๆ ของการศึกษาอาจยังตอบคำถามเหล่านี้ได้อย่างไม่ชัดเจน แต่ในขณะนี้ที่นักศึกษา กำลังจะสำเร็จการศึกษาในหลักสูตรสังคมสงเคราะห์ศาสตร์บัณฑิต ความรู้และประสบการณ์ต่างๆ ที่ได้ร่ำเรียนมาตลอด 4 ปี ได้ให้คำตอบกับนักศึกษาอย่างชัดเจนว่างานสังคมสงเคราะห์เป็นงานที่มีคุณค่า ทำงานกับมนุษย์ในเชิงป้องกัน แก้ไข บำบัด พื้นฟู และพัฒนา ทำงานกับสังคมในมิติที่หลากหลายทั้งกลุ่มเด็ก ผู้หญิง ผู้สูงอายุ ผู้พิการ ผู้ป่วยและแรงงาน เป็นต้น โดยอยู่บนพื้นฐานของคุณค่าและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ มีวิธีการทำงานในหลายระดับทั้งวิธีการสังคมสงเคราะห์เฉพาะราย (Social Case Work) วิธีการสังคมสงเคราะห์กลุ่มชน (Social Group Work) วิธีการสังคมสงเคราะห์ชุมชน (Social Community Work) วิธีการวิจัยทางสังคมสงเคราะห์ (Social Work Research) และวิธีการบริหารงานสวัสดิการสังคม (Social Welfare Administration) และที่สำคัญไปกว่านั้น คือ นักศึกษาได้เกิดการเปลี่ยนแปลงมุมมอง ได้เห็นถึงคุณค่าและความสำคัญของวิชาชีพสังคมสงเคราะห์ที่ได้ศึกษาเล่าเรียนมา ได้นำแนวคิดแบบสังคมสงเคราะห์ไปใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน รวมถึงนำไปใช้ในการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ในสังคม ซึ่งถือเป็นหัวใจหลักของงานสังคมสงเคราะห์

เนื่องจากบทความชิ้นนี้มาจากการเรียบเรียงความรู้และประสบการณ์ของนักศึกษาจากการเรียนในคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ตลอด 4 ปีที่ผ่านมา และจากการฝึกภาคปฏิบัติ 1 และ 2 นักศึกษาจึงต้องขอกล่าวถึงภูมิหลังของตนเองเกี่ยวกับการศึกษาในคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ เพื่อช่วยให้เข้าใจถึงการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับนักศึกษามากยิ่งขึ้น ดังนี้

1. นักศึกษาเรียนในหลักสูตรวิชาโท สาขาการบริหารแรงงานและสวัสดิการ (Minor Program in Labour and Welfare Administration)

2. การฝึกภาคปฏิบัติ 1 : มูลนิธิเพื่อการพัฒนาแรงงานและอาชีพ (Foundation for Labour and Employment Promotion) หรือที่รู้จักกันในนาม Homenet Thailand เป็นองค์กรพัฒนาเอกชน (NGO) ที่ทำงานกับแรงงานนอกระบบ

3. การฝึกภาคปฏิบัติ 2: ชุมชนบางเจ้าฉ่า อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง เป็นชุมชนบท ชาวบ้านมีวิถีชีวิตริมน้ำน้อย ประกอบอาชีพเกษตรกรรมและจักสาน โด่งดังในด้านการจักสาน เป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ และชุมชนการชองเที่ยวเชิงเกษตรกรรม

จากการเลือกเรียนสาขาวิชาโท และการฝึกภาคปฏิบัติตามความสนใจของผู้เรียนนั้น ทำให้นักศึกษาได้นำองค์ความรู้ที่เรียนมาไปประยุกต์ใช้ในการทำงานระหว่างการฝึกภาคปฏิบัติ อย่างเช่น นักศึกษาเรียนในหลักสูตรวิชาโทสาขาการบริหารแรงงานและสวัสดิการ จึงประสงค์ที่จะนำความรู้ทางด้านแรงงานที่เรียนมาไปประยุกต์ใช้กับความรู้ทางสังคมสงเคราะห์ในการปฏิบัติงานในองค์กร ซึ่งถือเป็นโอกาสประการหนึ่งที่ได้รับจากการเรียนการสอนของคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์

โอกาสจากการเรียนในคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ และการฝึกภาคปฏิบัติ

เป็นที่แน่นอนอยู่แล้วว่าการศึกษาย่อมให้โอกาสแก่ผู้เรียนในการศึกษาหาความรู้ และพัฒนาศักยภาพของตนเอง ซึ่งโอกาสในมุมมองของนักศึกษาที่ได้รับจากการเรียนในคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ และการฝึกภาคปฏิบัติทั้ง 2 ครั้ง มีประเด็นหลักๆ 3 ประการ คือ

1. โอกาสจากความเป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ของวิชาชีพสังคมสงเคราะห์ เนื่องจากวิชาชีพสังคมสงเคราะห์เป็นการทำงานกับมนุษย์ (ผู้ใช้บริการ) จึงต้องประยุกต์ใช้ทั้งศาสตร์และศิลป์ในการทำงาน กล่าวคือ

สังคมสงเคราะห์เป็นศาสตร์ เพราะการปฏิบัติงานช่วยเหลือผู้รับบริการนั้น นักสังคมสงเคราะห์จะกระทำการโดยอาศัยทฤษฎี หลักการ วิธีการ และกระบวนการสังคมสงเคราะห์ตามวิธีการทางวิทยาศาสตร์ โดยมุ่งศึกษาค้นหาข้อเท็จจริงอย่างมีเหตุผลอันจะนำไปสู่การวิเคราะห์ วินิจฉัยปัญหา สร้างกลไกในการแก้ไข ป้องกันปัญหา อย่างมีแผน ตลอดจนมีการติดตามผลการดำเนินงานนั้นๆ อย่างต่อเนื่อง

ในขณะที่เดียวกันนี้สังคมสงเคราะห์เป็นศิลป์ เพราะต้องใช้ทักษะ ความรู้ ความเข้าใจ และประสบการณ์เกี่ยวกับมนุษย์และสังคม เพื่อนำเอาทรัพยากรที่มีอยู่มาทำให้เกิดประโยชน์ต่อบุคคล กลุ่ม และชุมชนให้เหมาะสมกับปัญหา เวลาและสภาพแวดล้อมทางสังคมว่าทำอย่างไรจึงจะก่อให้เกิดความพอเหมาะพอดี และเกิดประสิทธิภาพในการช่วยเหลือตนเอง ครอบครัว และชุมชน ตลอดจนการพัฒนาและส่งเสริมสภาพชีวิตความเป็นอยู่ของมนุษย์ (สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการจัดสวัสดิการสังคมแห่งชาติ สำนักงานปลัดกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, 2552)

ดังนั้นแนวคิด ทฤษฎี หลักการ ทักษะ และเทคนิคต่างๆ ที่นักศึกษาได้เรียนมานั้นนอกจากมีความเป็นศาสตร์แล้วยังมีความเป็นศิลป์ด้วยเช่นกัน จึงมีความลึกซึ้งและละเอียดอ่อนในด้านจิตใจ ซึ่งให้ออกาสนักศึกษาในการทำ ความเข้าใจมนุษย์ และมีมุมมองเชิงบวกมากยิ่งขึ้น หลายๆ คนอาจมองว่าการทำความเข้าใจมนุษย์เป็นเรื่องพื้นฐาน แต่นักศึกษามีความเห็นว่าการหาความรู้ทางสังคมสงเคราะห์ไปประยุกต์จะช่วยให้เราเข้าใจผู้อื่น เข้าใจสังคมได้อย่างลึกซึ้งมากยิ่งขึ้น

2. โอกาสจากการจัดการเรียนการสอนของคณะฯ เกี่ยวกับหลักสูตรวิชาโท ที่แบ่งวิชาโทออกเป็น 6 สาขา สร้างโอกาสให้นักศึกษาได้ค้นหาตนเอง ได้เลือกเรียนในสิ่งที่สนใจ และมีความรู้ ความเชี่ยวชาญเฉพาะเจาะจงไปในแต่ละสาขา กล่าวได้ว่าวิชาชีพสังคมสงเคราะห์เป็นวิชาชีพที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน จากการศึกษาในระดับปริญญาตรี คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้ส่งเสริมการเรียนการสอนให้นักศึกษามีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน จากสาขาวิชาโทที่หลากหลาย ได้แก่ (คู่มือปฐมนิเทศนักศึกษา คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, 2552)

- หลักสูตรวิชาโททางการพัฒนาชุมชน (Minor Program in Community Development)
- หลักสูตรวิชาโทการบริหารงานกระบวนการยุติธรรม (Minor Program in Criminal Justice Administration)
- หลักสูตรวิชาโทสังคมสงเคราะห์ทางการแพทย์ (Minor Program in Medical Social Work)
- หลักสูตรวิชาโทการพัฒนาเด็ก เยาวชน และครอบครัว (Minor Program in Child, Youth and Family Development)
- หลักสูตรวิชาโทการบริหารแรงงานและสวัสดิการ (Minor Program in Labour and Welfare Administration)
- หลักสูตรวิชาโทสวัสดิการผู้สูงอายุ (Minor Program in Social Welfare for Older Persons)

จากหลักสูตรวิชาโทข้างต้นแสดงให้เห็นถึงสายงานทางด้านวิชาชีพสังคมสงเคราะห์ที่หลากหลายและยังสะท้อนให้เห็นถึงบทบาทที่ชัดเจนของนักสังคมสงเคราะห์ในการปฏิบัติงาน ได้แก่ นักสังคมสงเคราะห์ในกระบวนการยุติธรรม นักสังคมสงเคราะห์ทางการแพทย์ นักสังคมสงเคราะห์ด้านเด็ก นักสังคมสงเคราะห์ด้านแรงงาน นักสังคมสงเคราะห์ด้านผู้สูงอายุ และนักพัฒนาชุมชน เป็นต้น

3. โอกาสจากการฝึกภาคปฏิบัติ 1 และการฝึกภาคปฏิบัติ 2 นอกจากวิชาการดูงานและสัมมนาแล้ว คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ยังจัดให้มีการฝึกภาคปฏิบัติถึง 2 ครั้ง ได้แก่ การฝึกภาคปฏิบัติ 1 เป็นการฝึกงานในองค์กร และการฝึกภาคปฏิบัติ 2 เป็นการฝึกงานในชุมชน การฝึกภาคปฏิบัติถือเป็นโอกาสอันล้ำค่าที่หดยิบยื่นให้นักศึกษาได้ทำงานจริง ได้เรียนรู้สภาพสังคมและชีวิตจริงของผู้คน ได้รู้ในสิ่งที่ไม่เคยรู้มาก่อน เปิดโอกาสให้นักศึกษาได้สร้างประสบการณ์ตรงที่พบเห็นมากับตนเอง และที่สำคัญคือได้เรียนรู้ที่จะปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมที่นักศึกษาลงพื้นที่ไปทำงาน จึงกล่าวได้ว่าการฝึกภาคปฏิบัติเป็นสิ่งที่ดีที่ท้าทาย แต่เมื่อผ่านพ้นจุดนั้นมาแล้ว นักศึกษากลับพบว่าเราได้เรียนรู้อะไรต่างๆ ที่ไม่สามารถหาได้จากในห้องเรียน ทำให้นักศึกษาได้ข้อคิดว่า เจอก่อน ได้เรียนรู้ก่อน และได้นำมาปรับปรุงแก้ไขก่อน

การศึกษาเล่าเรียนถือได้ว่าเป็นโอกาสให้ผู้เรียนได้เรียนรู้สิ่งต่างๆ เพิ่มมากขึ้น ได้เรียนรู้สิ่งใหม่ๆ มีโอกาสเห็นมุมมองใหม่ๆ ตลอดจนนำความรู้จากการเรียนมาพัฒนาตนเองให้ดีขึ้น ซึ่งเมื่อเรามองสิ่งเหล่านั้นว่าเป็นโอกาส ก็จะเห็น

ช่องทางที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงชีวิตของตนเองไปในทางที่ดีขึ้น นับได้ว่าเป็นการให้ความสำคัญกับโอกาสที่เราได้รับ ซึ่งไม่ใช่ทุกคนที่จะได้รับโอกาสเหมือนกัน ดังนั้นเมื่อมีโอกาสก็ควรไขว่คว้าเอาไว้ ทำออกมาให้ดีที่สุด และเก็บประโยชน์จากโอกาสที่ได้รับให้ได้มากที่สุด จากโอกาสใน 3 ประการข้างต้นได้หล่อหลอมให้นักศึกษาเกิดการเปลี่ยนแปลงชีวิตและมุมมอง โดยแบ่งเป็น 3 มิติ ได้แก่ 1) การเปลี่ยนแปลงความคิด 2) การเปลี่ยนแปลงมุมมอง และ 3) การเปลี่ยนแปลงในชีวิต

1. การเปลี่ยนแปลงความคิด

การเปลี่ยนแปลงความคิด ในที่นี้นักศึกษา หมายถึง การเปลี่ยนแปลงในด้านปัญญา ความรู้ การรับรู้ และกระบวนการคิด ซึ่งนักศึกษาเกิดการเปลี่ยนแปลงความคิดภายหลังได้เรียนในคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ตลอด 4 ปีที่ผ่านมา และจากการฝึกภาคปฏิบัติ 1 และ 2 โดยนำประเด็นที่มีความลุ่มลึกมากกล่าวถึง 3 ประการ ได้แก่

1.1 เอาใจเขามาใส่ใจเรา : เริ่มได้จากการฟังและการพูด

การเรียนสังคมสงเคราะห์จะเน้นไปที่การให้นักศึกษาได้ลงปฏิบัติงานจริง เพื่อส่งเสริมทักษะการปฏิบัติงาน สังคมสงเคราะห์ อีกทั้งงานสังคมสงเคราะห์เป็นงานที่ต้องปฏิบัติงานกับผู้ใช้บริการโดยตรง ดังนั้น นักศึกษาจึงมีมุมมองว่า ทักษะการสื่อสารมีความสำคัญในการปฏิบัติงาน ทั้งทักษะการฟัง และทักษะการพูด ซึ่งแต่เดิมนักศึกษามองว่าการสื่อสารเป็นเรื่องปกติธรรมดาในการใช้ชีวิต แต่เมื่อผ่านการเรียน การฝึกภาคปฏิบัติ ทำให้ความคิดตรงนี้เปลี่ยนไป เนื่องจากได้เรียนรู้ว่าผู้ใช้บริการที่เข้ามาพูดคุยกับเรานั้นเป็นผู้ที่ประสบปัญหา ต้องการความช่วยเหลือ หรือต้องการได้รับบริการสังคม หากเราไม่ใส่ใจที่จะฟังก็จะไม่เข้าใจสาระสำคัญที่ผู้ใช้บริการต้องการจะสื่อ ซึ่งผู้ใช้บริการอาจจะไม่สื่อสารกับเราตรงๆ อาจแสดงออกทางสีหน้า ท่าทาง น้ำเสียง หรือแฝงไว้ในคำพูด จึงต้องใช้ทักษะการสังเกต รวมทั้งเทคนิคการตีความไปพร้อมๆ กัน และหากเราไม่ใส่ใจที่จะพูด พูดไปโดยไม่คิด คำพูดของเรานั้นอาจเป็นการซ้ำเติมจิตใจของผู้ใช้บริการได้ และเป็นอุปสรรคทำให้ไม่สามารถร่วมมือกับผู้ใช้บริการหาทางออกของปัญหาได้

จากที่กล่าวมาข้างต้นเป็นประสบการณ์และการเรียนรู้ที่เกิดจากการเรียนในวิชาทางด้านสังคมสงเคราะห์ ศาสตร์ โดยเฉพาะวิชาการให้การปรึกษาทางสังคมสงเคราะห์ ที่สอนให้เข้าใจถึงทักษะการฟังอย่างตื่นตัว (Active Listening) เป็นทักษะพื้นฐานที่จำเป็นมาก เพราะจะช่วยให้เข้าใจเนื้อหาและตามเรื่องราวได้ นักสังคมสงเคราะห์ผู้ที่ จะทำการให้การปรึกษาจะต้องเรียนรู้และผ่านขั้นตอนการฝึกทักษะการฟังอย่างตื่นตัว และจะต้องฝึกให้เชี่ยวชาญก่อนจึง จะให้การปรึกษาได้ โดยทั่วไปแล้วการฟังอย่างตื่นตัวยังมีทักษะย่อยที่จำเป็นจริงๆ ที่ต้องฝึก รวมเรียกทักษะย่อยเหล่านี้ว่า PRISCO ได้แก่ การทวนความ (Paraphrase) การสะท้อนกลับความรู้สึก (Reflecting feeling) การตีความ (Interpretation) การสรุปความ (Summarization) การทำให้กระจ่างชัด (Clarification) และการถามด้วยความถาม ปลายเปิดและปลายปิด (Opened & Closed questions) (สุวัจนรา เปี้ยวญาติ, 2552)

องค์ความรู้และแนวคิดต่างๆ ที่ใช้เพื่อทำงานกับผู้ใช้บริการในงานสังคมสงเคราะห์ นอกจากทำให้นักศึกษาเกิดการเปลี่ยนแปลงในความคิด ยังทำให้นักศึกษาเกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านทักษะการสื่อสาร รู้จักเอาใจเขามาใส่ใจเรามาก ยิ่งขึ้น รู้จักที่จะฟังและพูดมากยิ่งขึ้น เกิดการเรียนรู้ที่จะพูดและฟังอย่างใส่ใจ เข้าใจ รวมทั้งระมัดระวังคำพูดที่อาจจะ กระทบกระเทือนจิตใจของผู้อื่น และที่สำคัญได้นำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน รวมถึงใช้ในการฝึกภาคปฏิบัติ 1 และ การฝึกภาคปฏิบัติ 2

1.2 ทักษะและหลักการทางสังคมสงเคราะห์

การฝึกภาคปฏิบัติ 1 ทำให้นักศึกษาได้นำวิธีการสังคมสงเคราะห์เฉพาะรายมาใช้อย่างเต็มที่ ผ่านการทำกรณีศึกษา (Case Study) โดยวิธีการสังคมสงเคราะห์เฉพาะรายเป็นการให้บริการระดับบุคคล เป็นวิธีการหนึ่งในการ ให้บริการสังคมสงเคราะห์ทางตรง (Direct Service) หรืออีกนัยหนึ่งเป็นการใช้วิธีการสังคมสงเคราะห์ในระดับการ ปฏิบัติงานโดยตรงต่อกลุ่มเป้าหมาย โดยมีขอบเขตของการให้บริการที่มุ่งตรงต่อบุคคล และครอบครัวที่ดำเนินชีวิต เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม ซึ่งอาจมีสาเหตุทำให้บุคคลและครอบครัว ต้องเผชิญกับภาวะที่เป็นอุปสรรคต่อการดำเนิน ชีวิตประจำวัน ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่เกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา (ศรีทัตติม พานิชพันธุ์ และ คณะ, 2534)

การฝึกภาคปฏิบัติทำให้นักศึกษาได้สวมบทบาทของนักสังคมสงเคราะห์ในการปฏิบัติงาน ทำให้ได้ฝึกฝนการใช้ หลักการและทักษะทางสังคมสงเคราะห์ จากประสบการณ์การฝึกภาคปฏิบัติที่ผ่านมานักศึกษาได้เรียนรู้ว่า บางทักษะ

อาจฝึกฝนได้ในห้องเรียน แต่บางทักษะนั้นหากจะเกิดการเรียนรู้อย่างแท้จริงจำเป็นต้องลงพื้นที่จริง ทำงานจริงเสียก่อน เช่น

- หลักการควบคุมอารมณ์ เมื่อนักศึกษาได้พบผู้ใช้บริการจริงๆ นั้น นักศึกษาต้องควบคุมตนเองไม่อ่อนไหวหรือมีอารมณ์ร่วมไปกับผู้ใช้บริการมากเกินไป จนอาจเป็นอุปสรรคในการทำงานได้

- หลักการเป็นหุ้นส่วนในการทำงาน โดยร่วมกันทำงานกับผู้ใช้บริการตั้งแต่ขั้นการแสวงหาข้อเท็จจริง การประเมินปัญหาและวินิจฉัย การวางแผนให้การช่วยเหลือ การดำเนินการให้ความช่วยเหลือ และการประเมินและติดตามผล จากการทำ Case Study นักศึกษาได้นำหลักการนี้มาใช้งานร่วมกับผู้ใช้บริการจริงๆ ทำให้ได้เรียนรู้ว่าบทบาทที่เหมาะสมในการร่วมทำงานกับผู้ใช้บริการควรเป็นแบบใด เช่น ทราบว่าผู้ใช้บริการมีปัญหาในการเข้าถึงสิทธิประโยชน์จากประกันสังคม นักศึกษาจึงทำหน้าที่ติดต่อประสานไปยังสำนักงานประกันสังคมเพื่อแจ้งรายละเอียดเบื้องต้นเกี่ยวกับผู้ใช้บริการให้ทราบ หลังจากนั้นจึงให้ผู้ใช้บริการติดต่อดำเนินเรื่องต่อกับประกันสังคมเอง ซึ่งนักศึกษาถือว่าเป็นการฝึกฝนทักษะการเป็นหุ้นส่วนในการทำงานกับผู้ใช้บริการ ไม่ใช่การทำงานให้ผู้ใช้บริการ ดังนั้น เมื่อบทบาทการเป็นนักศึกษาฝึกงานจบลงไปแล้ว ผู้ใช้บริการยังคงสามารถจัดการกับปัญหาของตนเองได้ต่อไป

- ทักษะการเยี่ยมบ้าน โดยในการฝึกภาคปฏิบัตินี้นักศึกษาต้องเข้าไปในบ้านของผู้ใช้บริการจริงๆ ได้เรียนรู้การวางแผนที่เหมาะสมขณะอยู่ในบ้านผู้ใช้บริการ ได้ฝึกฝนทักษะการสังเกต ทั้งการสังเกตสภาพความเป็นอยู่ สภาพที่อยู่อาศัย สภาพแวดล้อม รวมไปถึงความสัมพันธ์ในครอบครัว เพื่อนำข้อมูลที่ได้มาร่วมในการประเมินและวินิจฉัยปัญหา ซึ่งในครั้งแรกๆ อาจเกิดอาการประหม่า จนอาจทำให้ใช้ทักษะการสังเกตได้อย่างไม่เต็มที่

- ทักษะการประสานและติดต่อ ซึ่งในการฝึกงานนักศึกษาได้มีโอกาสประสานงานจริงกับทั้งผู้ใช้บริการหน่วยงานที่นักศึกษาฝึกงาน และหน่วยงานอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับผู้ให้บริการ ซึ่งต้องมีการสื่อสารข้อมูลที่ถูกต้อง กระชับ และตรงประเด็น เพื่อประโยชน์ของผู้ใช้บริการและประสิทธิภาพในการทำงาน

จากการการฝึกฝนการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์ผ่านการฝึกภาคปฏิบัติ ได้สร้างการเปลี่ยนแปลงให้เกิดขึ้นกับนักศึกษา คือ เกิดความรู้ ความชำนาญในการใช้หลักการ และทักษะทางสังคมเคราะห่มากยิ่งขึ้น เนื่องจากได้นำมาประยุกต์ใช้อย่างจริงจังตลอดการฝึกภาคปฏิบัติ

1.3 กฎหมายและนโยบายสังคม

จากการฝึกภาคปฏิบัติ 1 ที่มีลัทธิเพื่อการพัฒนาแรงงานและอาชีพทำให้นักศึกษาเกิดการเปลี่ยนแปลงความคิดที่มีต่อแรงงานนอกระบบ คือ เห็นคุณค่า ความสำคัญ และเห็นถึงตัวตนของแรงงานนอกระบบมากยิ่งขึ้น ได้เรียนรู้การทำงานกับแรงงานนอกระบบ คือ การสร้างความคุ้มครองให้แรงงานนอกระบบเพื่อเสริมสร้างคุณภาพชีวิตที่ดี โดยเน้นที่การสร้างการรวมกลุ่มของแรงงานนอกระบบให้เกิดความเข้มแข็ง รวมทั้งการรณรงค์ ผลักดันกฎหมาย และนโยบายเพื่อให้เกิดการคุ้มครองทางสังคมแก่แรงงานนอกระบบ โดยมองว่าเป็นสิ่งที่มีความสำคัญและสามารถสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นให้แก่คนในสังคมได้ ซึ่งจากการได้สัมผัสกับชีวิตของแรงงานนอกระบบ ทำให้นักศึกษาเปลี่ยนความคิด และเชื่อว่ามีอีกหลายๆ คนในสังคมที่จะได้รับความคุ้มครอง รอที่จะได้รับความช่วยเหลือจากกฎหมายและนโยบายสังคมอยู่ถึงแม้ใครหลายๆ คนจะมองว่าเป็นเรื่องเล็กน้อย แต่สำหรับใครอีกหลายๆ กลับมองว่ามีคุณค่ามหาศาล เหมือนดังเช่นแรงงานนอกระบบกับความต้องการในเรื่องสิทธิประโยชน์ที่ได้รับจากกฎหมายประกันสังคม

การเปลี่ยนแปลงในความคิด กระบวนการคิด และความรู้ ทำให้นักศึกษาได้มีโอกาสเข้าใจประเด็นๆ ต่างเพิ่มมากขึ้น ซึ่งความรู้ใหม่ๆ ที่เกิดขึ้นมานั้นย่อมเป็นประโยชน์ในการนำมาใช้เปลี่ยนแปลงตนเอง และพัฒนานตนเองให้ดีขึ้น อีกทั้งยังเป็นประโยชน์ในการปฏิบัติงานกับผู้ใช้บริการด้วย โดยความคิดนั้นย่อมมีความสัมพันธ์กับมุมมองหรือทัศนคติ ซึ่งหากทั้งสองสิ่งเกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางเดียวกัน สอดคล้องกันไปในทางที่ดี จะยิ่งส่งเสริมให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในเชิงสร้างสรรค์มากยิ่งขึ้น

2. การเปลี่ยนแปลงมุมมอง

การเปลี่ยนแปลงมุมมอง ในที่นี้นักศึกษา หมายถึง การเปลี่ยนแปลงในด้านทัศนคติ ความเข้าใจ ความเชื่อ และความรู้สึก ซึ่งมุมมองที่เปลี่ยนไปตรงนี้เกิดจากการศึกษาเล่าเรียนในคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ รวมทั้งจากการฝึกภาคปฏิบัติทั้ง 2 ครั้ง โดยนำประเด็นการเปลี่ยนแปลงมุมมองที่มีความลุ่มลึกมากกล่าวถึง 2 ประการ ได้แก่

2.1 ความเข้าใจต่อวิชาชีพสังคมสงเคราะห์

การเปลี่ยนแปลงมุมมองต่อวิชาชีพสังคมสงเคราะห์ ถือเป็นหัวใจสำคัญในการเปลี่ยนแปลงของนักศึกษา ที่กล่าวว่าสำคัญ เนื่องจากว่าเราในฐานะนักศึกษาที่เล่าเรียนทางด้านสังคมสงเคราะห์มาจำเป็นต้องมีความรู้ ความเข้าใจ และทัศนคติที่ถูกต้องต่อวิชาชีพสังคมสงเคราะห์ เนื่องจากภาพลักษณ์ส่วนใหญ่ในสังคมของงานสังคมสงเคราะห์ถูกมองว่าเป็นแค่เพียงการแจกสิ่งของ การช่วยเหลือเฉพาะหน้า แต่จากการเรียนสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ตลอด 4 ปีที่ผ่านมา ได้ลบภาพฉายฉายที่หลาย ๆ คนสร้างขึ้นให้วิชาชีพสังคมสงเคราะห์จนหมดสิ้น ดังคำที่กล่าวไว้ว่า “สังคมสงเคราะห์ (Social Work) เป็นวิชาชีพหนึ่ง ไม่ใช่อาสาสมัครทำดี” และ “สังคมสงเคราะห์ ไม่ใช่การสงเคราะห์สังคมในลักษณะการให้ ให้ทาน แต่เป็นกระบวนการแก้ไขปัญหาและพัฒนาศักยภาพของบุคคล กลุ่ม หรือชุมชน” (โสภณ พรโชคชัย, 2551)

การทำให้สังคมเข้าใจถึงบทบาทที่ถูกต้องของวิชาชีพสังคมสงเคราะห์มีความสำคัญมาก เพราะบทบาทที่แท้จริงของงานสังคมสงเคราะห์นั้นสามารถสร้างการเปลี่ยนแปลงและสร้างการพัฒนาให้เกิดขึ้นในสังคมได้ ซึ่งอาจเริ่มจากการสร้างความเปลี่ยนแปลงจากคนๆ หนึ่งสู่การเปลี่ยนแปลงของสังคมในภาพกว้าง กล่าวคือ เริ่มจากการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์เฉพาะรายสู่การปฏิบัติงานในระดับการบริหารงานสวัสดิการสังคม จากที่กล่าวมานั้น หากสังคมมีความเข้าใจในวิชาชีพสังคมสงเคราะห์ และบทบาทของนักสังคมสงเคราะห์ที่ถูกต้องจะเป็นการเปิดโอกาสให้วิชาชีพสังคมสงเคราะห์ได้แสดงศักยภาพและสามารถปฏิบัติงานได้ในมิติที่หลากหลายมากขึ้น อีกทั้งยังได้รับการยอมรับและได้รับความไว้วางใจจากผู้ใช้บริการมากยิ่งขึ้น โดยนักศึกษามีความเห็นว่าต้องเริ่มจากเรา ขาวนักสังคมสงเคราะห์ เริ่มที่การแสดงบทบาทให้สังคมได้เห็นและประจักษ์ชัดเจนนักสังคมสงเคราะห์ทำงานมากกว่าการเป็นแค่อาสาสมัคร และมากกว่าเพียงแค่การแจกสิ่งของ แต่นักสังคมสงเคราะห์สามารถสร้างการเปลี่ยนแปลงให้คนในสังคมมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นได้ เพราะการปฏิบัติงานของ นักสังคมสงเคราะห์นั้นอยู่บนพื้นฐานของทฤษฎี แนวคิด หลักการ ทักษะ และเทคนิค มิใช่การปฏิบัติงานที่ทำไปจากสามัญสำนึกหรือความรู้สึก

2.2 คุณค่าและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์: สิทธิของทุกคน

มุมมองของนักศึกษาที่เปลี่ยนไป ได้เข้าใจถึงคุณค่าและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์นั้น เนื่องมาจากได้รับการอบรม และหล่อหลอมเรื่อยมาตลอด 4 ปี ของการเรียนในคณะสังคมสงเคราะห์ ซึ่งอยู่ภายใต้จรรยาบรรณของนักสังคมสงเคราะห์ (Codes of Ethic) ที่กำหนดไว้ว่า “นักสังคมสงเคราะห์จะต้องเคารพในศักดิ์ศรี และไม่เปิดเผยเรื่องราวส่วนตัวของผู้มารับบริการ” (วันทนี วาสิกะสิน สุรางค์รัตน์ วศินารมณ และ กิตติพัฒน์ นนทปัทมดลย์, 2541)

สังคมสงเคราะห์ได้หล่อหลอมให้นักศึกษาเห็นถึงคุณค่าและเคารพต่อศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ มองว่าทุกคนนั้นมีความเท่าเทียมกัน เท่าเทียมในด้านศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ในด้านสิทธิความเป็นพลเมือง แม้ว่าบุคคลเหล่านั้นจะมีความแตกต่างในเรื่องฐานะ ความรู้ หรือความสมบูรณ์ของร่างกายและจิตใจก็ตาม ดังนั้น ไม่ว่าเด็ก ผู้ป่วย ผู้พิการ ผู้ถูกล่วงละเมิดทางเพศ คนขอทาน คนเร่ร่อน หรือแรงงานข้ามชาติ ก็ล้วนเท่าเทียมกับคนอื่นๆ ในสังคม ซึ่งบางครั้งบุคคลนั้นจะถูกมองว่าเป็นผู้ด้อยโอกาสก็ตาม เมื่อพูดถึง “ผู้ด้อยโอกาส” คำนี้อาจตีความไปในทางลบได้ มองว่าเป็นปัญหาสังคม เป็นคนขายขบ แต่สำหรับความเป็นสังคมสงเคราะห์ ได้ตีความไปในความหมายที่แตกต่างกัน โดยมองถึงการพิทักษ์สิทธิ ที่มีลักษณะสอดคล้องกับการคุ้มครองสิทธิประชาชนตามสิทธิรัฐธรรมนูญ ซึ่งเป็นการกระทำหรือกระบวนการปกป้อง (Defending) หรือสนับสนุนในด้านความคิดเห็นและการโต้แย้งเหตุแห่งปัญหา โดยมีนักสวัสดิการสังคมและสังคมสงเคราะห์ทำหน้าที่เป็นตัวแทนเพื่อปกป้องสิทธิและพิทักษ์ผลประโยชน์ให้กับผู้รับบริการ ซึ่งเป็นผู้ด้อยโอกาสทั้งในระดับปัจเจกบุคคล ครอบครัว กลุ่มและชุมชน เพื่อให้ผู้ด้อยโอกาสเหล่านี้ได้รับประโยชน์ตามสิทธิที่พึงได้รับอย่างเสมอภาคและเป็นธรรม (วรรณลักษณ์ เมียนเกิด, 2544)

นักศึกษามีประสบการณ์ครั้งหนึ่งสมัยมัธยมศึกษา ได้ไปทัศนศึกษาที่วัดพระบาทน้ำพุ จังหวัดลพบุรี ซึ่งเป็นสถานที่บำบัดผู้ติดยาเสพติด ในตอนนั้นนักศึกษารู้สึกกลัว หดหู่ และเห็นใจ มองเพียงแค่ว่าการมีเพศสัมพันธ์ที่ไม่มีการป้องกันอาจทำให้ติดเชื้อ HIV ได้ แต่ในขณะนั้นการเรียนสังคมสงเคราะห์ทำให้นักศึกษาเข้าใจผู้ติดเชื้อ HIV มากยิ่งขึ้น เนื่องจากนักศึกษามีมุมมองที่กว้างขึ้นและลึกซึ้งขึ้น คำนึงถึงบริบทชีวิตและสภาพแวดล้อม ไม่ตีตราและมองว่าเป็นความผิดของผู้ใช้บริการ เพราะต่างคนต่างมีที่มาไม่เหมือนกัน และคงไม่มีใครอยากที่จะก้าวพลาด สิ่งสำคัญที่สุดคือโอกาสในการดำเนินชีวิตต่อไป ซึ่งอยู่บนพื้นฐานของคุณค่าและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์

การเปลี่ยนแปลงในมิติด้านมุมมอง ทำให้นักศึกษาได้เข้าใจสิ่งต่างๆ มากขึ้น ทั้งเข้าใจในมนุษย์ และเข้าใจในความเป็นไปของสังคม ซึ่งการเปลี่ยนแปลงมุมมองให้เป็นไปในทิศทางบวกนั้น สามารถเริ่มได้จากการทำความเข้าใจโดย

มองให้ลึกลงไปและมองให้กว้างมากยิ่งขึ้น เมื่อความคิดเปลี่ยน มุมมองเปลี่ยน ย่อมนำไปสู่การแสดงออกของพฤติกรรมที่เปลี่ยนไปด้วย

3. การเปลี่ยนแปลงในชีวิต

การเปลี่ยนแปลงในชีวิต ในที่นี้นักศึกษา หมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่ไม่ใช่แค่เพียงความคิด หรือมุมมอง แต่เป็นการเปลี่ยนแปลงในด้านการกระทำ หรือพฤติกรรมที่แสดงออกมา คือการที่นักศึกษาได้นำมุมมองแบบสังคมสงเคราะห์ไปใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน รวมถึงนำไปใช้ในการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ในสังคม โดยแบ่งเป็น 2 ด้านกว้างๆ คือ 1) การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับตนเอง และ 2) การเปลี่ยนแปลงที่ได้ทำเพื่อคนอื่นและสังคม ดังนี้

3.1 การเสริมพลังอำนาจ : หัวใจหลักที่ทำให้ชีวิตดำเนินต่อไป

ทฤษฎีทางสังคมสงเคราะห์ที่นักศึกษาได้เรียนมานั้น มุ่งเพื่อนำไปใช้เป็นเครื่องมือในการทำงาน และทำความเข้าใจผู้ใช้บริการ แต่สิ่งที่นักศึกษาได้มากไปกว่านั้น คือ การนำทฤษฎีมาประยุกต์ใช้กับตนเอง บ่อยครั้งในชีวิตของมนุษย์ที่รู้สึกไร้พลังอำนาจ รู้สึกต่ำต้อย ต้อยค่า และหมดความหวังในการใช้ชีวิต นักศึกษาก็เป็นบุคคลหนึ่งที่เคยรู้สึกเช่นนี้ ซึ่งอาจถือได้ว่าเป็นเรื่องปกติของชีวิตมนุษย์ที่จะต้องเคยรู้สึกเช่นนี้ แต่การเรียนสังคมสงเคราะห์ทำให้นักศึกษาได้รู้จักแนวคิดที่จะสร้างความรู้สึกมีคุณค่า สร้างพลังอำนาจให้ตนเองสามารถจัดการกับปัญหาและก้าวผ่านปัญหานั้นไปได้ โดยแนวคิดนั้นอยู่ภายใต้ทฤษฎีการสร้างพลังอำนาจ (Empowerment Theories) ซึ่งทฤษฎีนี้สามารถนำไปช่วยให้ประชาชนผู้ใช้บริการตระหนักในพลังความเข้มแข็งและความไฝ่ฝัน-ความมุ่งหวังของตน ตลอดจนมุ่งมั่นไม่ลดละที่จะกระทำการเพื่อให้ตนมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น พร้อมๆ กับสร้างความเป็นธรรมทางสังคม (กิตติพัฒน์ นนทปัทมเดช, 2553)

นักศึกษาได้เรียนรู้ว่า ก่อนที่เราในฐานะนักสังคมสงเคราะห์จะเสริมสร้างพลังอำนาจให้ผู้ใช้บริการนั้นจะต้องสร้างพลังอำนาจให้ตนเองเสียก่อน เพื่อให้ตนเองนั้นมีความพร้อมและมีความมั่นใจในการทำงาน อีกทั้งมีพลังมากเพียงพอที่จะส่งต่อความรู้สึกมีพลังอำนาจไปยังผู้ใช้บริการ โดยเริ่มจากการไม่มองผู้ใช้บริการให้ตกอยู่ในสภาพของเหยื่อ แต่มองว่าผู้ใช้บริการนั้นมีพลังอำนาจ มีความสามารถอยู่ในตนเองที่จะจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้นกับตนเองได้ ผ่านการให้กำลังใจ การร่วมกับผู้ใช้บริการระดมทรัพยากรต่างๆ ที่มีอยู่ และร่วมกันหาทางแก้ปัญหาหรือทางออกที่เหมาะสมกับผู้ใช้บริการมากที่สุด

การเสริมพลังอำนาจในตนเองช่วยให้นักศึกษาสามารถก้าวผ่านปัญหาในชีวิตจนมาสู่การมีชีวิตที่มั่นคงในวินัยนี้ได้ ทำให้นักศึกษาเชื่อมั่นในแนวคิดนี้ และเชื่อว่าหากผู้ใช้บริการเรียนรู้และเชื่อมั่นในการเสริมพลังอำนาจให้ตนเองจะช่วยให้ผู้ใช้บริการสามารถผ่านพ้นวิกฤตต่างๆ ในชีวิตไปได้

3.2 การเปลี่ยนแปลงที่ได้ทำเพื่อผู้อื่นและสังคม

การเรียนในคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ได้ให้โอกาสนักศึกษาในการทำความคิด ได้ทำกิจกรรมจิตอาสาเพื่อสังคม ถึงแม้ว่าการทำความดี หรือการช่วยเหลือสังคมนั้นทุกคนสามารถลงมือทำได้ แต่สำหรับโอกาสที่ได้รับผ่านการเรียนในคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์นั้น ทำให้บทบาทในการเป็นอาสาสมัครและการทำกิจกรรมเพื่อสังคมของนักศึกษามีมิติที่หลากหลายมากขึ้น ซึ่งถือได้ว่าเป็นบทเรียนชีวิตจริงจากการเรียนและการฝึกภาคปฏิบัติ ซึ่งนอกจากจะสร้างการเปลี่ยนแปลงในด้านการกระทำแล้ว ยังได้สร้างการเปลี่ยนแปลงให้เกิดขึ้นกับจิตใจของนักศึกษาเองด้วย โดยเฉพาะความประทับใจที่เกิดขึ้นจากการช่วยเหลือผู้อื่นและสังคม เช่น

- การที่นักศึกษาได้มีโอกาสเข้าไปเป็นอาสาสมัครในกิจกรรมวันเด็ก ณ มูลนิธิดวงประทีป ทำให้นักศึกษาได้เห็นรอยยิ้ม ได้อินเสียงหัวเราะ และมีความสุขร่วมกันไปพร้อมกับเด็กๆ ถือได้ว่าเป็นความประทับใจที่ไม่เคยลืมเลือน เป็นที่แน่นอนว่าการเข้าไปเป็นอาสาสมัครในครั้งนี้ เราเข้าไปในฐานะนักศึกษาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ นอกจากจะต้องสร้างรอยยิ้มและความสนุกสนานให้แก่เด็กๆ แล้ว เรายังต้องวางตนให้เหมาะสมกับความรู้ที่เรียนมา และหากมีโอกาสก็ไม่ควรหลงลืมที่จะนำแนวคิด หลักการ หรือทักษะต่างๆ ที่ได้ร่ำเรียนมาไปประยุกต์ใช้ ซึ่งถือเป็นโอกาสให้นักศึกษาได้ฝึกฝนการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์ผ่านการเป็นอาสาสมัคร โดยเริ่มต้นจากการใช้ทักษะการสร้างสัมพันธภาพ เพื่อให้เด็กเกิดความสนิทสนมและไว้วางใจเรามากขึ้น พร้อมทั้งสวมบทบาทการเป็นผู้อำนวยความสะดวกในการทำกิจกรรม และสวมบทบาทเป็นผู้สนับสนุนให้เด็กได้กล้าคิด กล้าทำและกล้าแสดงออก

- การเข้าไปเป็นอาสาสมัครร่วมปฏิบัติงานกับอาสาสมัครคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ ที่ศูนย์พักพิงช่วยเหลือผู้ประสบภัยน้ำท่วม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์รังสิต เนื่องจากเหตุการณ์อุทกภัย ในปลายปี 2554 จากเหตุการณ์ครั้งนี้ ที่สร้างความสูญเสียมากมาย นอกจากนักศึกษาจะได้เห็นและเข้าใจถึงความรู้สึกและความยากลำบากของ

ผู้ประสบภัยแล้ว สิ่งสำคัญที่นักศึกษาได้จากการเข้าไปเป็นอาสาสมัคร คือ ความประทับใจและความตื่นตันใจที่เห็นคนไทยร่วมมือช่วยเหลือพี่น้องคนไทยด้วยกัน รวมทั้งทำให้นักศึกษาได้ตระหนักว่าเพียงแค่ปัจจัย 4 ที่จัดให้ผู้ประสบภัยนั้นไม่เพียงพอ แต่จำเป็นต้องจัดบริการสังคมในรูปแบบอื่นๆ ร่วมด้วย เช่น ด้านการมีงานทำผ่านการจัดหางาน ด้านจิตใจผ่านการจัดกิจกรรมหรือการให้ผู้ประสบภัยได้เล่าเรื่องราว ได้รับความเข้าใจออกมา ก็ช่วยให้ผู้ประสบภัยได้รู้สึกสบายใจมากขึ้น เป็นต้น ซึ่งสอดคล้องกับที่กล่าวว่า ขณะที่อาหาร ที่พักอาศัย และการรักษาพยาบาลถูกหยิบยื่นให้กับผู้พักพิงนั้น คณาจารย์และนักศึกษา คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ในฐานะของโรงเรียนวิชาชีพด้านสังคมสงเคราะห์ได้มีโอกาสแทรกเข้าไปร่วมในกระบวนการแก้ปัญหาครั้งนี้ จากประสบการณ์ในการมีส่วนให้ความช่วยเหลือทำนองนี้ โดยเฉพาะในคราวสึนามิในภาคใต้ของประเทศไทย ทำให้คณะรู้ว่าลำพังเพียงปัจจัย 4 คือ อาหาร ที่พัก เสื้อผ้า และยารักษาโรค ไม่เพียงพอ แต่จำเป็นต้องบูรณาการเข้ากับบริการทางสังคมในรูปแบบอื่นๆ ถึงจะช่วยบรรเทาปัญหาได้อย่างมีนัยสำคัญ (งานแผนและประกันคุณภาพคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, 2554)

นอกจากการเรียนในคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ได้ให้โอกาสนักศึกษาในการช่วยเหลือผู้อื่นและสังคมแล้ว การฝึกภาคปฏิบัติก็ถือเป็นโอกาสหนึ่งที่ทำให้นักศึกษาได้เปลี่ยนแปลงในชีวิตที่ได้ทำงานเพื่อช่วยเหลือผู้อื่นและสังคมมากขึ้น ดังนั้น การเรียนและการฝึกภาคปฏิบัติจึงถือได้ว่าเป็นบทเรียนชีวิตจริงที่นักศึกษาได้ลงมือทำ ได้เรียนรู้ และได้เข้าใจสิ่งต่างๆ เพิ่มมากขึ้น ซึ่งการที่เราได้ลงมือทำเพื่อช่วยเหลือผู้อื่นไม่ว่าจะเรื่องเล็กน้อยเพียงใดก็ตามย่อมนำมาสู่ความประทับใจและความประทับใจที่เกิดขึ้นนั้นย่อมนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงอีกเช่นกัน

ความประทับใจและความภาคภูมิใจกับงานที่นักศึกษาได้ทำในระหว่างการฝึกภาคปฏิบัติ 1 ที่มูลนิธิเพื่อการพัฒนาแรงงานและอาชีพ เกิดจากการสร้างการเปลี่ยนแปลงให้กับชีวิตของแรงงานนอกระบบ ถึงแม้จะเป็นเพียงสิ่งเล็กๆ ก็ตามแต่ก็สามารถสร้างประโยชน์กลับคืนให้แก่แรงงานนอกระบบ ผู้เปรียบเสมือนครูในการสอนความรู้และสอนประสบการณ์ให้กับนักศึกษา โดยเฉพาะการเขียนกรณีศึกษาชีวิตหลังน้ำท่วมของแรงงานนอกระบบ ซึ่งต้องลงพื้นที่จริงเพื่อไปเก็บข้อมูล แม้การเดินทางจะยากลำบาก ไกล และอากาศที่ร้อนอบอ้าว แต่เมื่อผลงานเสร็จเรียบร้อย ความเหนื่อยล้าตรึงนั้นก็หายไปหมดสิ้น เหลืออยู่เพียงความดีใจและความภาคภูมิใจที่ผลงานชิ้นนั้นทำให้มีผู้ใจดีบริจาคสิ่งของไปช่วยแรงงานนอกระบบในพื้นที่ที่นักศึกษาได้ลงไปทำกรณีศึกษา จะเห็นได้ว่าเมื่อเราได้ทำเพื่อช่วยเหลือผู้อื่น ก็จะทำให้เขาเหล่านั้นเกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นด้วยเช่นกัน

อีกหนึ่งตัวอย่างของความประทับใจนั้นมาจากการลงพื้นที่ฝึกงานในชุมชน ที่ชุมชนบางเจ้าฉ่า จังหวัดอ่างทอง การฝึกงานในครั้งนี้ทำให้นักศึกษาได้มีโอกาสเข้าไปอาศัยในชุมชน และมีโอกาสช่วยเหลืองานต่างๆ ในชุมชนไปพร้อมกับการศึกษาเรียนรู้ชุมชน โดยเฉพาะความประทับใจและความรู้สึกดีๆ ที่เพิ่มมากขึ้นระหว่างนักศึกษากับคนในชุมชนอันเนื่องมาจากการที่กลุ่มนักศึกษาได้ลงแรงกายและแรงใจช่วยคุณป้า คุณยายล้างจานและทำความสะอาดในงานทอดกฐินของวัด ซึ่งไม่ว่าจะเป็นงานแบบไหน หากสามารถช่วยเหลือและตอบแทนน้ำใจของคนในชุมชน พวกเราก็ยินดีทำอย่างเต็มที่ นอกจากนี้ นักศึกษายังได้เก็บเกี่ยวความประทับใจครั้งสำคัญอีกครั้งหนึ่งจากผู้สูงอายุในชุมชน จากการที่นักศึกษาได้มีโอกาสจัดโครงการร่วมกับผู้สูงอายุ กล่าวคือ นอกจากนักศึกษายังได้ทำประโยชน์โดยนำความรู้ที่ได้จากการศึกษาชุมชนมาจัดเป็นโครงการตอบแทนสู่ชุมชนแล้ว นักศึกษายังได้รับรอยยิ้ม ความอบอุ่น และภูมิปัญญาที่ล้ำค่าจากผู้สูงอายุมากมาย

การเปลี่ยนแปลงที่ได้ลงมือทำจริงๆ ได้แสดงออกมาให้เห็นเป็นรูปธรรม สิ่งเหล่านี้ที่นักศึกษาทำในฐานะนักศึกษา คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ อาจเป็นจุดเล็กๆ ที่สร้างการเปลี่ยนแปลงให้สังคม และสร้างการเปลี่ยนแปลงให้เกิดขึ้นกับชีวิตของใครบางคนได้ ดังนั้น สิ่งต่างๆ ที่เราได้จากการศึกษาเล่าเรียนที่ช่วยเปลี่ยนความคิด เปลี่ยนมุมมองของตนเองนั้น จะเกิดประโยชน์สูงสุดก็ต่อเมื่อได้เกิดการเปลี่ยนแปลงในการกระทำด้วย กล่าวคือ ได้ลงมือปฏิบัติ และสร้างสรรค์ประโยชน์ให้เกิดขึ้นกับสังคม

บทสรุป

การเรียนสังคมสงเคราะห์ได้ให้โอกาสนักศึกษาในการเปลี่ยนแปลงทั้งความคิด มุมมอง และการเปลี่ยนแปลงในชีวิตโอกาสที่สำคัญประการหนึ่ง คือ โอกาสในการเรียนรู้ถึงมุมมองการใช้ชีวิตอย่างเห็นถึงคุณค่าและเคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ทำให้นักศึกษาได้ยกระดับจิตใจของตนเองให้สูงขึ้น ได้เรียนรู้ที่จะเข้าใจผู้อื่น ได้มีโอกาสที่จะช่วยเหลือผู้อื่น โดยนำความรู้ที่ได้จากการเรียนสังคมสงเคราะห์ไปประยุกต์ใช้

บัณฑิตสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ทุกคนที่จบออกไป ไม่ว่าจะทำงานในสายอาชีพใดก็ตาม จะอยู่ในสายงานภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) หรือภาคธุรกิจเอกชนก็ตาม ล้วนมีความเป็นสังคมสงเคราะห์ติดตัวไปด้วย ความเป็นสังคมสงเคราะห์ได้หล่อหลอมจิตใจและความคิดที่จะทำงานเพื่อช่วยเหลือผู้อื่น ทำงานเพื่อให้คนในสังคมมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ทำงานเพื่อพัฒนาให้สังคมเจริญก้าวหน้าขึ้น และเกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น เพราะเชื่อว่าสังคมสงเคราะห์ได้สร้างการเปลี่ยนแปลงในชีวิตและมุมมองให้แก่บัณฑิตทุกคนไม่มากนักน้อย ซึ่งเมื่อเราได้เปลี่ยนแปลงตนเองแล้ว ย่อมนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงสังคม ให้สังคมได้รับการพัฒนาไปในทางที่ดีขึ้น นี่คือนิยามที่คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์มอบให้บัณฑิตทุกคนและมอบให้สังคมของเรา

เอกสารอ้างอิง

- กิตติพัฒน์ นนทปัทมดลย์. (2553). ทฤษฎีสังคมสงเคราะห์ร่วมสมัย. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์. (2552). คู่มือปฐมนิเทศนักศึกษา คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์. (อัคราณา).
- งานแผนและประกันคุณภาพ คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์. (2554). การจัดการบริการแก่ผู้ประสบภัยน้ำท่วม 2554 ปฏิบัติการในภาวะวิกฤต ณ ศูนย์พักพิงชั่วคราว มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (ศูนย์รังสิต). กรุงเทพฯ: บริษัท จรัสสินทวงศการพิมพ์ จำกัด.
- วรรณลักษณ์ เมียนเกิด. (2544). การประสานงานเพื่อพิทักษ์สิทธิเด็กที่ถูกกระทำทารุณ ระหว่างองค์กรสวัสดิการเด็ก ภาครัฐและภาคเอกชน. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์.
- วันทนี วาสิกะสิน, สุรางค์รัตน์ วศินารมณ, และกิตติพัฒน์ นนทปัทมดลย์. (2541). ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับสวัสดิการสังคม และสังคมสงเคราะห์. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ศรีทัตติมา พานิชพันธ์. (2534). ความรู้พื้นฐานทางสังคมสงเคราะห์. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สุวัจนรา เปียวญาติ. (2552). ทักษะเบื้องต้นการให้การปรึกษาในงานสังคมสงเคราะห์. กรุงเทพฯ: บริษัท พรักหวานกราฟฟิค จำกัด.
- โสภณ พรโชคชัย. (2551). นิยามงานสังคมสงเคราะห์วิชาชีพ. กรุงเทพฯ: มูลนิธิประเมินค่าทรัพย์สินแห่งประเทศไทย.
- สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการจัดสวัสดิการสังคมแห่งชาติ สำนักงานปลัดกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. (2552). การประชุมวิชาการนักสังคมสงเคราะห์ทั่วประเทศ ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เทพเพ็ญวานิสัย.

**การฝึกกระบวนการคิดที่ส่งเสริมทักษะการปฏิเสธ
และทักษะการตัดสินใจ เพื่อป้องกันตนเองจากการถูกล่วงละเมิดทางเพศ
Practice of Cognitive Process to Encourage Refusal Skill
and Decision- Making Skill in Order to Prevent Oneself from Being Sexually Abuse**

อันธิกา บุญชู¹
Untika Boonchoo²

Abstract

Most of the child abused victims are late adolescence. Due to the fact that children at this age have high sexual development that evidently create changes to both physical and mental so they can easily having sexual relation when being sexual stimulated even they are not willing to. Having said that most of the adults think that the best idea to prevent the sexual abused in children is to teach them to avoid the situation that might lead to sexual harassment instead of practicing them to assess and analyze the situation so they can't be able to take care of themselves safely. Children have to practice the rational analysis to identify the sexual-risked situation through different scenarios especially in terms of refusing and decision making skill such as; children should analyze that what kind of actions or situations that make them feel safe or unsafe because if they can realize that if this actions could lead them to a kind of sexual harassment then they have to refuse and avoid themselves safely without destroying a good relationship with that person.

Keywords : Practicing the rational analysis, refusing skill, decision making skill

บทคัดย่อ

จากสถานการณ์ปัญหาการถูกล่วงละเมิดทางเพศในเด็กพบว่า วัยเด็กตอนปลาย เป็นวัยที่ถูกถูกล่วงละเมิดทางเพศมากกว่าวัยเด็กช่วงอื่นๆ เพราะเด็กวัยนี้เป็นวัยที่มีการเปลี่ยนแปลงทางเพศ เมื่อถูกกระตุ้นเร้าทางเพศ จะส่งผลให้มีเพศสัมพันธ์ได้ แม้ว่าเด็กจะไม่เต็มใจ ผู้ใหญ่ส่วนมากมองว่า การป้องกันการถูกล่วงละเมิดทางเพศของเด็ก คือ การสอน การให้ท่องจำ มากกว่าการฝึกกระบวนการคิด เมื่อเจอสถานการณ์ที่เสี่ยงต่อการถูกล่วงละเมิดทางเพศ เด็กจึงไม่สามารถดูแลตนเองให้ปลอดภัยได้ การฝึกกระบวนการคิดเป็นขั้นตอนของการคิดอย่างเป็นเหตุเป็นผล เพราะการฝึกกระบวนการคิดจะให้เด็กคิดถึงสถานการณ์ต่างๆอย่างรอบด้าน คิดถึงสถานการณ์นั้นอย่างลึกซึ้ง หรือเด็กสามารถคิดได้คิดเป็น ทำให้เด็กแยกแยะและวิเคราะห์ภัยอันตรายที่อยู่รอบตัวได้ โดยเฉพาะการฝึกกระบวนการคิดในเรื่องของทักษะการปฏิเสธ และทักษะการตัดสินใจ เช่น เมื่อเด็กเจอการกระทำหนึ่ง เด็กสามารถวิเคราะห์ได้ว่า การกระทำนั้นเป็นการกระทำที่เกิดจากความปรารถนาดี เป็นการกระทำที่ทำให้เรารู้สึกดี หรือเป็นการกระทำที่ไม่ปลอดภัย และการกระทำนั้นสามารถนำไปสู่การถูกล่วงละเมิดทางเพศ ถ้าเด็กคิดว่าการกระทำที่เกิดขึ้น เป็นการกระทำที่จะนำไปสู่การถูกล่วงละเมิดทางเพศ เด็กจะต้องตัดสินใจและคิดวิธีการปฏิเสธต่อการกระทำนั้น โดยใช้วิธีการปฏิเสธที่จะทำให้ตนเองปลอดภัย และไม่เสียสัมพันธภาพกับบุคคลนั้น ซึ่งเมื่อเด็กได้ฝึกกระบวนการคิดแล้วเด็กสามารถแยกแยะสถานการณ์หรือการกระทำที่เสี่ยงต่อการถูกล่วงละเมิดทางเพศ และหาทางออกที่ปลอดภัยให้ตนเองได้อย่างเหมาะสม

คำสำคัญ : การฝึกกระบวนการคิด, ทักษะการปฏิเสธ, ทักษะการตัดสินใจ

¹ คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

² Faculty of Social Administration, Thammasat University, Thailand

เพราะอะไรจึงต้องศึกษาเรื่องนี้

จากสถานการณ์ปัญหาการล่วงละเมิดทางเพศในเด็กที่เกิดขึ้น พบว่า การล่วงละเมิดทางเพศเด็กในปัจจุบันมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นทั้งในแง่ของปริมาณและความรุนแรง ซึ่งในปี พ.ศ.2551 มีเด็กที่ถูกล่วงละเมิดทางเพศ 5,885 ราย และในปีพ.ศ.2552 มีเด็กที่ถูกล่วงละเมิดทางเพศเป็น 6,438 ราย หรือเฉลี่ยวันละ 17 ราย (อมรวิรัช นาคทรพรพ, 2553) โดยช่วงวัยของเด็กที่ถูกล่วงละเมิดทางเพศมากที่สุด เป็นวัยเด็กตอนปลาย เพราะเด็กวัยนี้เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงทางด้านร่างกายที่สามารถกระตุ้นเร้าอารมณ์ทางเพศให้กับผู้กระทำได้ หรือเมื่อถูกกระตุ้นเร้าอารมณ์ทางเพศ เด็กอาจมีเพศสัมพันธ์ได้ง่าย แม้ว่าเด็กจะไม่เต็มใจก็ตาม ส่วนการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมที่เด็กวัยนี้มักเชื่อคนภายนอกมากกว่าพ่อแม่ของตนเอง ต้องการความเป็นอิสระจากพ่อแม่ ต้องการการยอมรับจากสังคม การเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมในลักษณะนี้อาจจะเกิดช่องโหว่ให้ผู้กระทำนำสิ่งที่เด็กต้องการมาหลอกล่อเด็กจนนำไปสู่การล่วงละเมิดทางเพศได้ เช่น หลอกว่าจะพาไปเป็นดารา จะทำให้เด็กมีชื่อเสียงจนทำให้เพื่อนยอมรับ หลอกว่าจะพาไปทำงานที่มีรายได้ดี เพื่อเด็กจะได้ซื้อสิ่งของราคาแพงที่ตนเองอยากได้ การล่วงละเมิดทางเพศในเด็กไม่ได้เกิดจากผู้กระทำที่เป็นคนแปลกหน้าเท่านั้น แต่บุคคลที่ใกล้ชิดกับเด็ก เช่น พ่อ แม่ พ่อเลี้ยง พี่ชายครู ลุง อา เพื่อนบ้าน สามารถเป็นผู้กระทำการล่วงละเมิดทางเพศเด็กได้ (เบญจพร ปัญญา, 2547) โดยสถานที่ที่ใช้ในการล่วงละเมิดทางเพศสามารถเกิดขึ้นได้ในสถานที่ที่มีคนหมู่มาก และสถานที่ลับตาคน เช่น ห้างสรรพสินค้า โรงเรียน ตลาด สถานที่ร้าง หรือแม้กระทั่งบ้านของผู้ถูกกระทำเอง

การที่เด็กถูกล่วงละเมิดทางเพศจะส่งผลกระทบต่อเด็กทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ-อารมณ์ และสังคม ทั้งในระยะสั้นและระยะยาว ผลกระทบทางด้านร่างกายที่เกิดจากการถูกทำร้ายร่างกายระหว่างการล่วงละเมิดทางเพศ เช่น บาดแผล รอยฟกช้ำ เมื่อมีการรักษาบาดแผลนั้นสามารถหายได้โดยอาจไม่เหลือรอยแผลเป็น แต่ผลกระทบทางร่างกายบางอย่างอาจส่งผลกระทบต่อเด็กในระยะยาว เช่น การตั้งครรภ์ การติดโรคทางเพศสัมพันธ์ หรือผลกระทบทางด้านจิตใจ เช่น นอนไม่หลับ ซึมเศร้า บางครั้งถึงขั้นการฆ่าตัวตาย แม้จะมีการรักษา มีการบำบัดฟื้นฟู มากเพียงไร สภาพจิตใจของเด็กเหล่านี้อาจไม่กลับสู่ภาวะปกติได้ และเมื่อสภาวะทางจิตใจไม่สามารถกลับคืนปกติ ก็นำไปสู่ผลกระทบต่อการใช้ชีวิตในสังคม เช่น ไม่สามารถไปเรียนตามปกติ ไม่กล้าพบปะผู้คน ขาดทักษะทางสังคม ขาดการไว้วางใจคนรอบข้าง (เบญจพร ปัญญา, 2547)

แม้ว่าในปัจจุบันมีการทำงานในเชิงรุกที่เน้นการป้องกันมากขึ้น แต่ปัญหาการล่วงละเมิดทางเพศในเด็กกลับไม่ลดน้อยลง ส่วนหนึ่งอาจมาจากการขาดบุคลากรในการทำงาน หรือวิธีการป้องกันเด็กจากการถูกล่วงละเมิดทางเพศที่เน้นให้เด็กท่องจำ เน้นการบอก การสอน และการเตือนมากกว่าการฝึกกระบวนการคิด เช่น อย่าไปกับคนแปลกหน้า อย่าไปไหนคนเดียว ถ้าเจอคนแปลกหน้าให้ร้องดังๆ ถ้าใครมาทำอะไรไม่ดีให้วิ่งหนี การให้เด็กท่องจำ การบอก การสอน และการเตือน โดยไม่让孩子ได้คิดถึงสาเหตุ ไม่มีการปฏิบัติ เมื่อเวลาผ่านไปเด็กจะลืมสิ่งที่ท่องจำ (คำหมาน คนโค, 2547) การฝึกกระบวนการคิดเป็นขั้นตอนของการคิดอย่างเป็นเหตุเป็นผล เพราะการฝึกกระบวนการคิดจะทำให้เด็กคิดถึงสถานการณ์ต่างๆอย่างรอบด้าน คิดถึงสถานการณ์นั้นอย่างลึกซึ้ง หรือเด็กสามารถคิดได้คิดเป็น ทำให้เด็กแยกแยะและวิเคราะห์สถานการณ์ต่างๆที่เกิดขึ้นรอบตัวได้ โดยเฉพาะสถานการณ์ที่อาจจะนำไปสู่การถูกล่วงละเมิดทางเพศ เช่น เมื่อเด็กเจอการกระทำจากบุคคลหนึ่งที่ปฏิบัติต่อตนเอง เด็กสามารถคิดวิเคราะห์ได้ว่า การกระทำนั้นเป็นการกระทำที่เกิดจากความปรารถนาดี เป็นการกระทำที่ทำให้เรารู้สึกดี หรือเป็นการกระทำที่ไม่ปลอดภัย และการกระทำนั้นสามารถนำไปสู่การถูกล่วงละเมิดทางเพศ ถ้าเด็กคิดว่าการกระทำที่เกิดขึ้น เป็นการกระทำที่จะนำไปสู่การล่วงละเมิดทางเพศ เด็กต้องเรียนรู้ทักษะการปฏิเสธเพื่อใช้ปฏิเสธการกระทำนั้น เพราะทักษะ การปฏิเสธ เป็นวิธีการปฏิเสธการกระทำต่างๆที่ตนเองไม่ชอบอย่างเหมาะสมและปลอดภัย โดยไม่เสียสัมพันธภาพกับบุคคลนั้น นอกจากทักษะการปฏิเสธแล้ว ทักษะการตัดสินใจเป็นอีกหนึ่งทักษะสำคัญในการป้องกันตนเองจากการถูกล่วงละเมิดทางเพศ เพราะก่อนการตัดสินใจเด็กต้องคิดถึงสถานการณ์ต่างๆอย่างรอบด้านและเลือกทางออกที่เหมาะสมปลอดภัย ไม่พาตนเองไปเสี่ยงต่อการถูกล่วงละเมิดทางเพศ เช่น การที่ผู้กระทำแสร้งมาขอความช่วยเหลือกับเด็ก ให้เด็กช่วยนำทาง หรือขอให้เด็กช่วยถือของไปส่งที่รถ (อาไฟ คชวงษ์, 2537) ถ้าเด็กเจอสถานการณ์ในลักษณะดังกล่าว เด็กจะมีวิธีคิดอย่างไร จะตัดสินใจอย่างไร ถ้าเด็กตัดสินใจช่วย จะเกิดอะไรขึ้นกับตนเองบ้าง แต่ถ้าเด็กตัดสินใจไม่ช่วย จะเกิดอะไรกับตนเองบ้าง การให้เด็กคิดแยกแยะวิเคราะห์ และประเมินสถานการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างรอบด้าน ทำให้เด็กรู้ว่า เด็กจะต้องทำตัวอย่างไรให้ตนเองปลอดภัยและไม่เสี่ยงต่อการถูกล่วงละเมิดทางเพศ

มูลนิธิศูนย์พิทักษ์สิทธิเด็กได้นำหลักสูตร Feeling Yes Feeling No ของประเทศแคนาดามาพัฒนาให้เหมาะกับสภาพสังคมของไทยจนเกิดเป็นหลักสูตรตัวฉันทันเป็นของตนเอง และปัจจุบันมีการพัฒนาให้ทันกับยุคสมัยจะเกิดเป็นหลักสูตรตัวฉันทันเป็นของตนเองรูปแบบแอนิเมชัน ซึ่งมีกิจกรรมที่หลากหลายและเน้นการฝึกกระบวนการคิดในเรื่องทักษะการปฏิเสธและทักษะการตัดสินใจ โดยผู้ศึกษามองว่า หลักสูตรนี้สามารถสร้างความรู้ความเข้าใจในเรื่องทักษะการปฏิเสธและทักษะการตัดสินใจให้กับเด็กได้ และเด็กสามารถนำความรู้ที่ได้จากการเข้าร่วมหลักสูตรตัวฉันทันเป็นของตนเองไปใช้ในชีวิตประจำวัน (มูลนิธิศูนย์พิทักษ์สิทธิเด็ก และศูนย์สุขภาพจิตเขต 13, 2543) ผู้ศึกษาจึงนำหลักสูตรนี้ไปจัดกิจกรรมกับเด็กในโรงเรียนที่มีอายุระหว่าง 9-10 ปี อยู่ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ของโรงเรียนอนุบาลศรีธาตุ จ.อุดรธานี จำนวน 113 คน โดยแบ่งเป็น 2 กลุ่ม กลุ่มที่ 1 เป็นกลุ่มเด็กเก่ง 28 คน จำนวน 1 ห้อง และกลุ่มที่ 2 เป็นกลุ่มเด็กปกติ 85 คน จำนวน 3 ห้อง โดยหวังว่าเมื่อเด็กทั้งสองกลุ่มผ่านการเข้าร่วมกิจกรรมในหลักสูตรตัวฉันทันเป็นของตนเองรูปแบบแอนิเมชันแล้ว เด็กทั้งสองกลุ่มมีความรู้ในเรื่องการป้องกันตนเองจากการถูกล่วงละเมิดทางเพศ โดยเฉพาะทักษะการปฏิเสธและทักษะการตัดสินใจระดับที่มากขึ้น และศึกษาความคิดเห็นของครูประจำชั้นระดับประถมศึกษาปีที่ 4 จำนวน 4 คน ครูที่รับผิดชอบโครงการโรงเรียนคุ้มครองเด็กของมูลนิธิศูนย์พิทักษ์สิทธิเด็ก จำนวน 2 คน รวมทั้งหมด 6 คน ซึ่งเป็นครูของโรงเรียนอนุบาลศรีธาตุ ต่อการเสริมทักษะการปฏิเสธและทักษะการตัดสินใจที่มีต่อหลักสูตรตัวฉันทันเป็นของตนเองรูปแบบแอนิเมชัน

จะฝึกกระบวนการคิดให้เด็กป้องกันตนเองจากการถูกล่วงละเมิดทางเพศได้อย่างไร

ผู้ใหญ่หลายคนมองว่าการป้องกันเด็กไม่ให้ถูกล่วงละเมิดทางเพศสามารถทำได้โดยการดูแลเด็กอย่างใกล้ชิด เน้นให้เด็กท่องจำ ใช้วิธีการบอก การเตือน การสอน หรือการห้าม โดยลืมนึกไปว่า ผู้กระทำการล่วงละเมิดทางเพศไม่ใช่คนแปลกหน้าเท่านั้น คนใกล้ชิด หรือคนที่มีความคุ้นเคยกับเด็กก็สามารถเป็นผู้กระทำการล่วงละเมิดทางเพศได้ เพราะฉะนั้นวิธีการให้เด็กท่องจำ การเตือน การห้าม อาจจะไม่ใช่วิธีการป้องกันเด็กจากการถูกล่วงละเมิดทางเพศ แต่การให้เด็กฝึกกระบวนการคิดและลงมือปฏิบัติวิธีการป้องกันตนเองจากการถูกล่วงละเมิดทางเพศอย่างสม่ำเสมอ อาจเป็นทางออกที่เหมาะสม

การจัดการเรียนการสอนที่เน้นให้ผู้เรียนฝึกกระบวนการคิดและการปฏิบัติ มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ผู้เรียนพัฒนาวิธีและกระบวนการคิดของตนเองให้มีหลากหลาย เพื่อคิดตัดสินใจและแสดงออกให้ถูกต้องเหมาะสม มีประสิทธิภาพ และมีคุณค่าในตนเอง (คำหามาน คนโค, 2547) หลักสูตรตัวฉันทันเป็นของตนเองรูปแบบแอนิเมชันของมูลนิธิศูนย์พิทักษ์สิทธิเด็กเป็นหลักสูตรหนึ่งที่มีรูปแบบของกิจกรรม โดยเน้นการฝึกกระบวนการคิด เริ่มจากการให้เด็กตั้งข้อสังเกต ข้อสงสัย ข้อคำถาม กับสิ่งแวดล้อมรอบตัว ลำดับต่อไปเป็นการหาสาเหตุ หาปัจจัยของข้อสงสัย ข้อสังเกต และข้อคำถาม เมื่อได้ทราบถึงสาเหตุ ให้คิดวิเคราะห์และสังเคราะห์คำตอบนั้น เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อสรุป การตั้งคำถามข้อสังเกต ข้อสงสัยในทุกๆ เรื่องเด็กจะได้คิด วิเคราะห์และหาเหตุผลได้ด้วยตนเอง (สรพสิทธิ์ คุมพ์ประพันธ์, 2550) การใช้กระบวนการคิดจะส่งเสริมให้เด็กเข้าใจทักษะการปฏิเสธ และทักษะการตัดสินใจต่อการป้องกันตนเองจากการถูกล่วงละเมิดทางเพศด้วยตนเอง ผู้ศึกษาจึงนำสื่อวีดิทัศน์และกิจกรรมในหลักสูตรตัวฉันทันเป็นของตนเองรูปแบบแอนิเมชันมาเป็นเครื่องมือในการศึกษา โดยใช้วิธีวิจัยเชิงสำรวจ ซึ่งใช้แบบทดสอบในการวัดผลความรู้ทั้งก่อนและหลังการเข้าร่วมกิจกรรมของนักเรียน และใช้กระบวนการอภิปรายกลุ่ม เพื่อศึกษาความคิดเห็นของครูต่อการเสริมทักษะการปฏิเสธ และทักษะการตัดสินใจที่มีต่อหลักสูตรตัวฉันทันเป็นของตนเองรูปแบบแอนิเมชัน ก่อนการเข้าร่วมกิจกรรมเด็กต้องทำแบบทดสอบเพื่อสำรวจความรู้ความเข้าใจในเรื่องของทักษะการปฏิเสธ และทักษะก่อนการตัดสินใจ หลังจากนั้นผู้ศึกษาจะเปิดสื่อวีดิทัศน์รูปแบบแอนิเมชัน สื่อในวีดิทัศน์จะเป็นสถานการณ์การล่วงละเมิดทางเพศในแบบต่างๆจากบุคคลหลายประเภท เช่น สถานการณ์การล่วงละเมิดทางเพศบนรถเมล์จากคนแปลกหน้า สถานการณ์การล่วงละเมิดทางเพศจากครูในวิชาดนตรี สถานการณ์การล่วงละเมิดทางเพศจากลูกพี่ลูกน้องที่เกิดขึ้นในบ้านของผู้ถูกละเมิด ในระหว่างการเปิดสื่อวีดิทัศน์จะมีการตั้งคำถามกระตุ้นกระบวนการคิดเพื่อให้เด็กได้คิดวิเคราะห์ถึงสถานการณ์ที่เกิดขึ้น และหาวิธีการป้องกันไม่ให้เกิดสถานการณ์ข้างต้นต่อตนเอง นอกจากนี้ยังใช้กิจกรรมในรูปแบบต่างๆ เช่น การแบ่งกลุ่มในการระดมสมอง การแสดงบทบาทสมมติ การเล่นเกม เพื่อต่อยอดความเข้าใจ ส่งเสริมทักษะการปฏิเสธและทักษะการตัดสินใจ

กิจกรรมของทักษะการปฏิเสธ เริ่มจากการเปิดสื่อวีดิทัศน์ให้เด็กดู และระหว่างการฉายวีดิทัศน์ ผู้ศึกษาจะตั้งคำถามฝึกกระบวนการคิดอยู่เสมอ เช่น สถานการณ์การล่วงละเมิดทางเพศบนรถเมล์ เป็นสถานการณ์ที่เด็กผู้หญิงคนหนึ่ง

ชั้นรณเมล์ และมีคนแปลกหน้ามาล้วงละเมิดทางเพศ โดยการโอบกอด ผู้ศึกษาจะตั้งคำถามเพื่อให้เด็กเกิดข้อสงสัยเกี่ยวกับสิ่งที่เกิดขึ้นกับเด็กผู้หญิงในวิดิทัศน์ เช่น “เกิดอะไรขึ้นกับเด็กผู้หญิงคนนั้นบ้าง”, “เด็กผู้หญิงคนนั้นรู้สึกอย่างไร”, “เด็กผู้หญิงคนนั้นป้องกันตนเองอย่างไร”, “เด็กๆคิดว่าเกิดอะไรได้บ้าง ถ้าเด็กคนนั้นไม่ปฏิเสธการกระทำของคนแปลกหน้า”, “ถ้าสถานการณ์แบบนี้เกิดขึ้นกับตนเอง เด็กๆจะมีวิธีการป้องกันตนเองหรือวิธีการปฏิเสธอย่างไร” เป็นต้น เมื่อเด็กเกิดความสงสัยเด็กต้องวิเคราะห์หาคำตอบเพื่อหาข้อสรุปด้วยตนเอง โดยผู้ศึกษาจะให้ความสำคัญกับคำตอบที่เด็กตอบ บางครั้งคำตอบของเด็กอาจจะไม่ใช่วิธีการป้องกันตนเองจากการล้วงละเมิดทางเพศอย่างปลอดภัย ผู้ศึกษาจะใช้กระบวนการตั้งคำถามที่ฝึกกระบวนการคิดอีกครั้ง เช่น “หนูบอกว่า ถ้าเกิดเหตุการณ์แบบนี้กับหนู หนูจะเตะและห้ามไม่ให้เขาทำ แต่ถ้าหนูเตะเขาแล้ว เขาจับขาของหนูไว้ และนำมือที่เหลือไปจับอวัยวะส่วนต่างๆของหนู หนูจะทำอย่างไร” หลังจากนั้นวิเคราะห์คำตอบของตนเอง และหาข้อสรุปวิธีการปฏิเสธการถูกล้วงละเมิดทางเพศอย่างปลอดภัย แม้จะมีแนวทางคำตอบอยู่แล้ว แต่การเปิดโอกาสให้เด็กได้คิดหาคำตอบที่หลากหลายด้วยตัวเองเป็นการฝึกกระบวนการคิดและถ้าคำตอบของเด็กไม่สอดคล้องกับแนวทาง จะมีการตั้งคำถามเพิ่มเติมเพื่อให้เด็กคิดหาคำตอบที่เหมาะสมและปลอดภัย หลังจากนั้นจะให้เด็กออกมาแสดงบทบาทสมมติ บทบาทสมมติอาจจะเลียนแบบสถานการณ์ในสื่อ หรือเด็กจะคิดขึ้นใหม่ก็ได้ โดยผู้ศึกษาจะแสดงเป็นผู้กระทำ และเด็กแสดงเป็นผู้ถูกกระทำ เด็กจะต้องหาวิธีการปฏิเสธการกระทำนั้นจากผู้กระทำที่เหมาะสมและปลอดภัย เมื่อการแสดงจบ ผู้ศึกษาจะชวนเด็กสรุปวิธีการปฏิเสธอย่างปลอดภัย

ส่วนกิจกรรมของทักษะการตัดสินใจ กระบวนการเริ่มเหมือนกับกิจกรรมทักษะการปฏิเสธ คือ เปิดสื่อ ระหว่างฉายสื่อ มีการตั้งคำถามเพื่อฝึกกระบวนการคิด สำหรับทักษะการตัดสินใจจะมีขั้นตอนของการใช้ ในหลักสูตรตัวฉันเป็นของฉันทรูปแบบแอนิเมชันเรียกขั้นตอนของการตัดสินใจว่า “คำถาม 3 ข้อ” คือ เรารู้สึกดีหรือไม่ที่ทำแบบนั้น, ถ้าเธอไปกับเขา พ่อแม่จะรู้หรือไม่ว่าเธออยู่ที่ไหน และ ถ้าเธอไปกับเขา แล้วเกิดเหตุร้ายขึ้น เธอแน่ใจหรือไม่ว่าจะมีคนมาช่วยได้ทันที เช่น สถานการณ์ในสื่อวิดิทัศน์ เป็นเรื่องของเด็กผู้ชายคนหนึ่ง ที่มีคนรู้จักในหมู่บ้านเดียวกันมาชวนไปคัดตัวเป็นนักฟุตบอล ผู้ศึกษาจะตั้งคำถามกับเด็กนักเรียนว่า “เกิดอะไรขึ้นกับเด็กคนนี้”, “เด็กๆคิดว่าเด็กผู้ชายคนนี้ รู้สึกอย่างไรที่มีคนมาชวนไปคัดตัวนักฟุตบอล”, “ถ้าเด็กคนนี้ตัดสินใจไปคัดตัวตามที่ชวนจะเกิดอะไรขึ้นกับเด็กคนนี้บ้าง”, “แล้วถ้าเด็กตัดสินใจไม่ไปคัดตัวตามที่ชวนจะเกิดอะไรขึ้นบ้าง”, “เด็กๆคิดว่า เด็กในสถานการณ์ควรจะอย่างไร ถ้าอยากไปคัดตัวเป็นนักฟุตบอล” และ “ถ้าสถานการณ์แบบนี้เกิดขึ้นกับเด็กๆ เด็กๆจะตัดสินใจอย่างไร” หลังจากนั้นให้เด็กแสดงบทบาทสมมติและชวนเด็กคิดสรุปสิ่งที่ได้เรียนรู้ เพื่อต่อยอดความรู้ความเข้าใจในการใช้ทักษะการตัดสินใจ การให้เด็กได้ฝึกกระบวนการคิด และได้ลงมือปฏิบัติสะท้อนความคิดควบคู่กันไปจะทำให้เกิดการพัฒนาในด้านความรู้ความเข้าใจ ด้านทักษะการปฏิบัติ และด้านค่านิยม (คำหามาน คนไค, 2547)

เกิดอะไรขึ้นเมื่อเด็กเข้าร่วมกิจกรรมในหลักสูตรตัวฉันเป็นของฉันทรูปแบบแอนิเมชัน

จากการศึกษาพบว่า ก่อนที่เด็กทั้งสองกลุ่มจะเข้าร่วมกิจกรรมในหลักสูตรตัวฉันเป็นของฉันทรูปแบบแอนิเมชัน เด็กมีความรู้ในเรื่องทักษะการปฏิเสธ และทักษะการตัดสินใจน้อยกว่าหลังการเข้าร่วมกิจกรรมในหลักสูตรตัวฉันเป็นของฉันท โดยเด็กกลุ่มเด็กเก่ง มีคะแนนเฉลี่ยทักษะการปฏิเสธก่อนการเข้าร่วมกิจกรรม 2.21 คะแนน และทักษะการตัดสินใจ 0.93 คะแนน ส่วนกลุ่มเด็กปกติ มีคะแนนเฉลี่ยทักษะการปฏิเสธก่อนการเข้าร่วมกิจกรรม 0.58 คะแนน และทักษะการตัดสินใจ 1.00 คะแนน แต่เมื่อเด็กทั้งสองกลุ่มได้เข้าร่วมกิจกรรมในหลักสูตรเป็นของฉันทรูปแบบแอนิเมชัน เด็กทั้งสองกลุ่มมีคะแนนเฉลี่ยในเรื่องทักษะการปฏิเสธและทักษะการตัดสินใจเพิ่มขึ้น โดยกลุ่มเด็กปกติมีคะแนนเฉลี่ยทักษะการปฏิเสธก่อนการเข้าร่วมกิจกรรม 2.71 คะแนน และทักษะการตัดสินใจ 2.54 คะแนน ส่วนกลุ่มเด็กปกติ มีคะแนนเฉลี่ยทักษะการปฏิเสธก่อนการเข้าร่วมกิจกรรม 1.04 คะแนน และทักษะการตัดสินใจ 1.54 คะแนน แสดงว่าเมื่อเด็กทั้งสองกลุ่มผ่านการเข้าร่วมกิจกรรมเด็กมีความรู้ในเรื่องทักษะการปฏิเสธและทักษะการตัดสินใจมากขึ้น ซึ่งเด็กกลุ่มเก่งมีคะแนนเฉลี่ยมากกว่าเด็กกลุ่มปกติ ส่วนหนึ่งมาจากศักยภาพการเรียนรู้ของเด็กเอง เพราะประชากรกลุ่ม ที่ 2 เป็นกลุ่มเด็กปกติ โดยมีเกรดเฉลี่ยรวมไม่ถึง 3.00 (GPA = 2.58) ซึ่งต่ำกว่าประชากรกลุ่มที่ 1 ที่เป็นกลุ่มเด็กเก่ง มีเกรดเฉลี่ยรวมมากกว่า 3.5 (GPA = 3.63) การเรียนรู้ในเรื่องต่างๆอาจจะมีผลจากความเข้าใจมากน้อยไม่เท่ากัน ดังนั้นควรมีการเพิ่มองค์ความรู้ หรือปรับเปลี่ยนกระบวนการส่งเสริมความรู้เรื่องทักษะการปฏิเสธ และทักษะการตัดสินใจให้เหมาะสมกับศักยภาพของประชากรในกลุ่มที่ 2 ที่เป็นเด็กปกติทั่วไป ซึ่งถือเป็นเด็กส่วนใหญ่ในโรงเรียนให้เข้าถึงและเข้าใจได้ง่ายขึ้น เช่น การใช้กระบวนการกลุ่ม การเพิ่มการปฏิบัติ

ครุคิดอย่างไรต่อหลักสูตรตัวฉันเป็นของฉันรูปแบบแอนิเมชัน

ในการศึกษาความคิดเห็นของครุที่มีต่อการเสริมทักษะการปฏิเสธและทักษะการตัดสินใจที่มีต่อหลักสูตรตัวฉันเป็นของฉันรูปแบบแอนิเมชันจะใช้กระบวนการอภิปรายกลุ่ม (Focus Group) ซึ่งมีครุทั้งหมด 6 คน เป็นครุประจำชั้นของนักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 จำนวน 4 คนและครุผู้รับผิดชอบโครงการโรงเรียนคุ้มครองเด็ก จำนวน 2 คน ประเด็นที่ใช้ในการสัมภาษณ์เริ่มจากความรู้ความเข้าใจของสถานการณ์ปัญหาการล่วงละเมิดทางเพศในปัจจุบัน ต่อด้วยแนวทางในการป้องกันปัญหาการล่วงละเมิดทางเพศ ความคิดเห็นต่อเนื้อหาในหลักสูตรตัวฉันเป็นของฉันรูปแบบแอนิเมชัน และความคิดเห็นต่อรูปแบบของกิจกรรมในหลักสูตร ส่วนแบบประเมินความคิดเห็นของนักเรียนที่ร่วมกิจกรรมในหลักสูตรตัวฉันเป็นของฉันรูปแบบแอนิเมชัน ประกอบด้วยเรื่องความเข้าใจในเนื้อหา กิจกรรมมีความสนุกสนาน เวลาในการทำกิจกรรมมีความเหมาะสม เด็กสามารถนำความรู้ที่ได้ไปใช้ในชีวิตประจำวัน ความพึงพอใจในภาพรวมของกิจกรรม โดยใช้แบบวัดเจตคติเป็นการเลือกตอบแบบประเมินค่า แบ่งคำตอบออกเป็น 4 ระดับ คือ เห็นด้วยอย่างยิ่ง เห็นด้วย ไม่เห็นด้วย และไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง

การอภิปรายกลุ่มต่อความคิดเห็นของครุในเรื่องความรู้ความเข้าใจของสถานการณ์ปัญหาการล่วงละเมิดทางเพศในปัจจุบัน ครุมองว่าสถานการณ์ปัญหาการล่วงละเมิดทางเพศเด็กในปัจจุบันเป็นปัญหาสังคมอย่างมาก โดยคิดว่าผู้กระทำบางครั้งอาจจะเกิดจากความตั้งใจและไม่ตั้งใจ หรือผู้ถูกกระทำที่เป็นเด็กเองก็ไม่ว่าการกระทำนั้นเป็นการล่วงละเมิดทางเพศ เช่น สถานการณ์ที่ครูล่วงละเมิดทางเพศต่อเด็กนักเรียน ครุผู้ให้สัมภาษณ์คิดเห็นว่า บางครั้งครุนำเด็กมานั่งตัก มากอด ด้วยความรัก ความเอ็นดู แต่เมื่อทำแล้วเกิดการกระตุ้นเร้าอารมณ์ทางเพศ จึงนำไปสู่การล่วงละเมิดทางเพศโดยไม่ตั้งใจ หรือบางครั้งผู้กระทำอาจจะตั้งใจ แต่คงมีสาเหตุ เช่น ผู้กระทำอาจจะเคยถูกกระทำมาก่อน หรือการที่เด็กล่วงละเมิดทางเพศกับเด็กด้วยกัน อาจจะมาจากพฤติกรรมการเล่นแบบ ที่เด็กเห็นพ่อแม่มีกิจกรรมทางเพศ เด็กจึงอยากลองและนำพฤติกรรมดังกล่าวมากระทำกับเพื่อน ซึ่งแนวทางในการป้องกันปัญหาการล่วงละเมิดทางเพศของครุส่วนใหญ่ จะเริ่มจากการสังเกตเด็กที่มีความเสี่ยง เช่น อยู่กับพ่อแม่เลี้ยง ที่บ้านขาดความอบอุ่น สภาพแวดล้อมในหมู่บ้านมีการค้ายา มีแหล่งมั่วสุม และตัวเด็กเองที่มีพัฒนาการทางด้านร่างกายเร็วกว่าเด็กในวัยเดียวกัน เช่น หน้าอกใหญ่ มีสะโพกผาย ซึ่งสามารถกระตุ้นเร้าอารมณ์ทางเพศได้ง่ายเพราะครุเชื่อว่าเด็กที่รอบค้อมมีความอบอุ่น พ่อแม่ดูแลใกล้ชิด และตัวเด็กเองมีพัฒนาการทางด้านร่างกายเหมาะสมกับวัยจะมีความเสี่ยงน้อยในการถูกล่วงละเมิดทางเพศ หลังจากการสังเกตและพบเด็กกลุ่มเสี่ยงจะนำไปสู่การพูดคุยกับเด็กเป็นรายกรณี ใช้วิธีการแนะนำ การเตือน การสั่งสอน ให้ป้องกันตนเองจากการถูกล่วงละเมิดทางเพศ เช่น “ให้ระวังตนเอง อย่าอยู่ใกล้ผู้ชาย”, “โตเป็นสาวแล้ว ต้องดูแลตัวเองให้ดี” ส่วนความคิดเห็นต่อเนื้อหาในหลักสูตรตัวฉันเป็นของฉันรูปแบบแอนิเมชัน ครุคิดว่า เนื้อหาในหลักสูตรมีความเข้าใจง่ายเหมาะสมกับวัยของเด็ก โดยสังเกตจากการตอบคำถามของเด็ก ที่สามารถตอบคำถามเมื่อมีการทบทวนองค์ความรู้ และพฤติกรรมในการร่วมกิจกรรมที่เด็กให้ความสนใจ สามารถร่วมกิจกรรมได้อย่างต่อเนื่อง และเด็กสามารถนำเนื้อหาในหลักสูตรไปใช้ได้จริงในชีวิตประจำวัน เพราะเมื่อเด็กได้ความรู้ และได้ประสบการณ์จากการปฏิบัติ เด็กน่าจะมีความตระหนัก เมื่อเจอสถานการณ์ที่เสี่ยงต่อการล่วงละเมิดทางเพศ เด็กน่าจะฉุกคิดถึงทักษะการปฏิเสธและทักษะการตัดสินใจและนำมาใช้ป้องกันตนเองได้ ครุยังคิดว่าเนื้อหาในหลักสูตรไม่เพียงแต่เด็กเท่านั้นแต่ครุเองยังสามารถนำสิ่งที่ได้เรียนรู้ไปใช้ในชีวิตประจำวันได้ เพราะเนื้อหาบางเนื้อหา ถ้าไม่ได้ผ่านการเข้าร่วม ก็จะไม่มีความรู้ในเนื้อหานั้นๆ นอกจากนี้ครุคิดเห็นว่าระยะเวลาในการทำกิจกรรมมีความเหมาะสม คือ 2 วัน เพราะเป็นช่วงเวลาที่เด็กสามารถร่วมกิจกรรมได้อย่างสนุกสนาน ไม่เครียดเกินไป และความสนใจของเด็กยังมีอย่างต่อเนื่อง การที่ใช้สื่อรูปแบบแอนิเมชันก็สร้างความน่าสนใจให้กับเด็ก เพราะจากการสังเกต เด็กมีความตั้งใจในการดูสื่อ และสามารถตอบคำถามจากสื่อได้ และเนื้อหาในหลักสูตรที่มีการส่งเสริมทักษะการปฏิเสธและทักษะการตัดสินใจ เป็นทักษะที่เด็กสามารถใช้ได้ คิดว่าเป็นทักษะที่จำเป็นในการป้องกันตนเองจากการถูกล่วงละเมิดทางเพศ เพราะเด็กไม่กล้าปฏิเสธหรือกล้าตัดสินใจ ส่วนความหลากหลายของรูปแบบกิจกรรมในหลักสูตร ทำให้เด็กไม่เบื่อ เพราะมีทั้งการแสดงบทบาทสมมุติ การเล่นเกม การระดมสมองแบ่งกลุ่ม ซึ่งเด็กมีความเคลื่อนไหวระหว่างการร่วมกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง

บทสรุป

จากการศึกษา ผู้ศึกษาพบว่า เมื่อเด็กได้เข้าร่วมกิจกรรมที่มีรูปแบบที่เน้นในเรื่องการฝึกกระบวนการคิด และการปฏิบัติ จะทำให้เด็กมีความรู้ความเข้าใจในเรื่องนั้นมากขึ้นกว่าการสอน หรือการให้ท่องจำ เพราะการฝึกกระบวนการคิด จะทำให้เด็กตั้งข้อสังเกต ตั้งข้อสงสัย และหาคำตอบด้วยตนเอง ส่วนการปฏิบัติจะทำให้เด็กเกิดประสบการณ์ เมื่อเวลาผ่านไป เด็กยังสามารถย้อนนึกถึงประสบการณ์ส่วนนี้ได้ ซึ่งต่างกับการสอน หรือการให้ท่องจำ เพราะเมื่อเวลาผ่านไป เด็กจะลืมสิ่งที่จดจำ การป้องกันการล่อลวงละเมิดทางเพศในเด็ก โดยฝึกกระบวนการคิดในทักษะการปฏิเสธ และทักษะการตัดสินใจ จะทำให้เด็กประเมินการกระทำหรือสถานการณ์ต่างๆที่อยู่รอบตัวได้อย่างรอบคอบ ลึกซึ้ง และเป็นขั้นตอน ทำให้เด็กสามารถแยกแยะการกระทำที่ไม่ดี หรือสามารถตัดสินใจเลือกทางเลือกที่ส่งผลดีต่อสวัสดิภาพของตนเอง ถ้าเด็กสามารถใช้กระบวนการคิดวิเคราะห์แยกแยะ และประเมินความเสี่ยงได้ เด็กจะสามารถตัดสินใจและปฏิเสธการกระทำนั้นได้

ส่วนการแสดงความคิดเห็นของครูมองว่าทักษะการปฏิเสธ และทักษะการตัดสินใจเป็นทักษะที่เด็กสามารถนำไปใช้ในการป้องกันตนเองจากการถูกล่อลวงละเมิดทางเพศได้ และการจัดกิจกรรมที่เน้นรูปแบบของการฝึกกระบวนการคิดจะทำให้เด็กแยกแยะได้ว่าการกระทำใดเป็นการล่อลวงละเมิดทางเพศ ซึ่งเมื่อเด็กแยกแยะได้ เด็กจะสามารถตัดสินใจปฏิเสธการกระทำนั้นได้ และการที่让孩子แสดงบทบาทสมมุติ โดยยกตัวอย่างสถานการณ์ที่เป็นสถานการณ์ใกล้ตัวเด็กจะทำให้เด็กเข้าใจวิธีการป้องกันตนเองจากการถูกล่อลวงละเมิดทางเพศมากขึ้น และกิจกรรมต้องมีการจัดอย่างต่อเนื่อง ส่วนระยะเวลาในการจัดจำนวน 2 วัน มีความเหมาะสม เพราะถ้าใช้ระยะเวลาในการจัดกิจกรรมมากกว่านี้เด็กอาจจะเบื่อ ไม่ร่วมกิจกรรมอย่างเต็มที่ ส่วนสื่อที่ใช้สามารถกระตุ้นกระบวนการคิดได้ มีความทันสมัย สามารถสร้างความสนใจให้กับเด็กได้ นอกจากนี้ครูมองว่าสามารถนำความรู้ที่ได้จากการเข้าร่วมกิจกรรมมาปรับใช้ในชีวิตประจำวันได้ และสามารถป้องกันตนเองจากการถูกล่อลวงละเมิดทางเพศได้

หลังจากนี้ควรมีอะไรเกิดขึ้นบ้าง

จากสถานการณ์การล่อลวงละเมิดทางเพศในเด็กที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน แม้จะมีการทำงานที่เน้นการป้องกันมากขึ้น แต่ปัญหาการล่อลวงละเมิดทางเพศในเด็กกลับไม่ลดน้อยลง ดังนั้นการฝึกกระบวนการคิดเพื่อให้เด็กเรียนรู้ทักษะการปฏิเสธ และทักษะการตัดสินใจเพื่อใช้ป้องกันตนเองอาจจะเป็นแนวทางหนึ่งที่สามารถป้องกันปัญหาการล่อลวงละเมิดทางเพศในเด็กได้ ซึ่งควรมีการศึกษารูปแบบของทักษะที่ใช้ในการกระตุ้นกระบวนการคิดให้กับเด็กเพิ่มเติม เพื่อสร้างความหลากหลายในการคิดวิเคราะห์วิธีการในการป้องกันตนเองจากการถูกล่อลวงละเมิดทางเพศ แต่การทำงานในด้านป้องกันไม่เพียงแต่การให้เด็กสร้างเกราะป้องกันตนเองเท่านั้น ผู้ที่อยู่รอบตัวเด็ก เช่น โรงเรียน ผู้ปกครอง และชุมชน จำเป็นต้องเป็นเกราะป้องกันให้กับเด็กด้วย โดยพัฒนากระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมระหว่างโรงเรียน ผู้ปกครอง และชุมชน เพื่อให้เกิดวิธีการป้องกันการล่อลวงละเมิดทางเพศในเด็กหลากหลายและยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

- คำหามาน คนไค. (2547). การจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนากระบวนการคิดและการปฏิบัติ. กรุงเทพฯ: พัฒนาคุณภาพวิชาการ. คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. (2551). ตำราพัฒนาการและพฤติกรรมเด็ก. กรุงเทพฯ: โอเอสติกพับลิชชิง.
- เบญจพร ปัญญา. (2547). ทารุณกรรมทางเพศในเด็ก: การตรวจประเมินและการบำบัดรักษา. มูลนิธิศูนย์พิทักษ์สิทธิเด็ก.
- เบญจพร ปัญญา, ทองไพรี นัยตระกูล และ วันชัย บุญประชา (2547). รายงานงานวิจัยโปรแกรมป้องกันการละเมิดทางเพศสำหรับเด็ก. มูลนิธิศูนย์พิทักษ์สิทธิเด็ก และศูนย์สุขภาพจิต 13 กรมสุขภาพจิต กระทรวงสาธารณสุข สรรพสิทธิ์ คู่มือประชาชน (2550). www.thaichildrights.org/movement/report/268.
- อมรวิรัช นาครทรรพ (2553). www.bangkokbiznews.com/home/detail/politics/life/20100305/103533.
- อำไพ คชวงศ์. เด็กถูกล่อลวงทางเพศได้อย่างไร. วิทยาสาร 92 (2537) : 8-13.

เศรษฐกิจพอเพียงในกระแสโลกาภิวัตน์ ตัวอย่างดีๆ จากชุมชนบางเตย จังหวัดฉะเชิงเทรา
Sufficiency Economy in Globalization: The Best Practice from Bangtoey Community,
Chachoengsao Province

ศิวกร พิมพ์า¹
 Siwakorn Pimpa²

บทคัดย่อ

วิถีชีวิตชุมชนเป็นวิถีชีวิตที่มีความงามและมีพลังในตัว ดังจะแสดงให้เห็นจากรูปแบบการดำเนินชีวิตที่เรียบง่าย การติดต่อสื่อสารกันแบบไม่เป็นทางการ การเดินก้าวตามเทคโนโลยีหรือความทันสมัยให้ช้าที่สุด สิ่งเหล่านี้ถ้ารวมเข้าอยู่ในชุมชนแล้วก็นับว่าเป็นชุมชนที่น่าอยู่และมีความสุข ดังตัวอย่างของชุมชนบางเตย จังหวัดฉะเชิงเทราที่ได้ดำเนินรอยตามปัจจัยดังที่ได้กล่าวข้างต้นอย่างชัดเจน แต่สิ่งนี้ยังขาดหลักการหรือรูปแบบที่จะนำมาเรียนรู้ ชาวชุมชนจึงได้เรียนรู้และนำเอาหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมายึดเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต เพื่อเป็นการเสริมสร้างความมั่นคงมากขึ้นให้แก่วิถีชีวิตของพวกเขาที่มีอยู่แต่เดิม ถึงแม้การเปลี่ยนผ่านตามกระแสโลกาภิวัตน์ที่นับวันจะเข้ามามีอิทธิพลต่อชุมชนเป็นอย่างมาก จึงเป็นข้อท้าทายหนึ่งที่ทำให้ชุมชนนี้เกิดความเข้มแข็งขึ้นมาได้ กล่าวคือ วิถีชีวิตที่มีความเรียบง่ายแต่เดิมถูกผสมผสานผ่านการเรียนรู้ของชาวบ้านจึงทำให้ชาวบ้านคิดริเริ่มจากการนำสิ่งใกล้ตัวที่มีอยู่รอบตัวเข้ามาใช้ดังเช่นทุนทางสังคม ที่ทำให้ชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงและมีความเข้มแข็ง อาจกล่าวได้ว่าความเข้มแข็งที่เกิดขึ้นจากภายในสามารถเป็นฐานให้ชุมชนมีการจัดการตนเองได้ ดังเช่น กระแสโลกาภิวัตน์ที่พยายามเข้ามาแทรกแซงในชุมชน แต่เหตุใดชุมชนจึงสามารถเอาชนะกับสิ่งนี้ได้ด้วยการคิดและบริหารตนเองผ่านการมีส่วนร่วมของชาวชุมชน อีกทั้งการนำเอาทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชนนั้นเองมาเป็นฐานในการเอาชนะความเจริญเติบโตนั้น นับว่าเป็นมุมมองที่ดีและเหมาะสมแก่การนำแบบอย่างที่ดีในการจัดการตนเองมาใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาชุมชนอื่นโดยอาศัยบริบทของแต่ละชุมชนเป็นฐานในการคิดและจัดการ หากเรามองคิดในอีกมุมหนึ่งแล้ว ความเป็นชุมชนที่ได้เรียนรู้มานี้ก็ยังสามารถนำมาปรับใช้หรือสร้างความเปลี่ยนแปลงให้แก่ตนเองได้ อาทิ การปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของตนเองให้อยู่บนฐานของความพอดี การดำเนินชีวิตอย่างมีสติและการรู้จักสะท้อนไตร่ตรองตนเองอยู่เสมอ อีกทั้งยังสามารถนำมาปรับใช้ในการทำงานในอนาคตได้อย่างเหมาะสม

คำสำคัญ : กระแสโลกาภิวัตน์, ความงามของวิถีชีวิตและเศรษฐกิจพอเพียง

บทนำ

ปัจจุบันโลกของเราก้าวเข้าสู่กระแสโลกาภิวัตน์อย่างรวดเร็ว ในความเป็นกระแสโลกาภิวัตน์ย่อมมีความหลากหลายเกิดขึ้นไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาที่เป็นไปอย่างก้าวกระโดด มีการนำเอาเทคโนโลยีจากภายนอกเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในการพัฒนา การเปลี่ยนแนวคิดหรือทัศนคติต่อการค้า ที่จากเดิมเป็นการค้าแบบเรียบง่ายเข้าสู่การค้าแบบทุนนิยม มีอัตราการแข่งขันที่สูง หรือแม้กระทั่งวิถีชีวิตนั้นก็มีการปรับเปลี่ยนไปตามเวลา เช่น การติดต่อสื่อสารจากแบบไม่เป็นทางการเข้าสู่การติดต่อสื่อสารแบบเป็นทางการ เพื่อนบ้านมีปฏิสัมพันธ์กันน้อยลง การรับประทานอาหารก็เน้นความสะดวกสบายขึ้น อีกทั้งกระบวนการผลิตภาคเกษตรกรรมก็มีการปรับเปลี่ยนจากการผลิตเพื่อเลี้ยงชีพเข้าสู่การผลิตเพื่อการค้า สิ่งเหล่านี้ส่งผลต่อสังคมตั้งแต่ระดับจุลภาคไปยังระดับมหภาค หนึ่งในผู้ที่ได้รับผลกระทบจากการก้าวเข้าสู่กระแสโลกาภิวัตน์นั่นก็คือ ชุมชน ซึ่งชุมชนในความหมายของใครหลายคนนั้นอาจจะมีความแตกต่างกัน เช่น ชุมชนเสมือนจริง ชุมชนออนไลน์ ชุมชนเมืองและชุมชนชนบท แต่หลายคนมักจะทำความเข้าใจและเข้าใจชุมชนในฐานะที่เป็นตัวแทนของความเรียบง่ายและเป็นดังกระจกที่สะท้อนถึงความงามของวิถีชีวิตที่เป็นไทยแท้ได้อย่างน่าอัศจรรย์

สิ่งที่ผู้เขียนจะกล่าวถึงต่อไปก็คือ ชุมชนชนบท เมื่อกล่าวถึงชุมชนชนบทแล้วจะทำให้เกิดภาพขึ้นในใจของเราเสมอว่า ชุมชนชนบทนั้นต้องมีการรวมตัวกันของชาวชุมชนอย่างเรียบง่าย มีสิ่งแวดล้อมและโอปอ้อมไปด้วยทรัพยากรทางธรรมชาติที่สมบูรณ์ การปลูกสร้างบ้านเรือนแบบได้ถุนสูงสลักับบ้านเรือนกึ่งไม้กึ่งปูน ถนนที่ใช้ในการสัญจรมีทั้ง

¹ คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

² Faculty of Social Administration, Thammasat University

สะดวกและลำบากสลับกัน การติดต่อสื่อสารเป็นแบบไม่ทางการเสียเป็นส่วนใหญ่ เป็นต้น หากชุมชนมีสิ่งเหล่านี้แล้วก็นับได้ว่าเป็นชุมชนชนบทที่สมบูรณ์ แต่เมื่อกระแสโลกาภิวัตน์ได้ก้าวเข้ามามีอิทธิพลต่อชุมชนชนบท ความเป็นชุมชนก็ได้กลายกลายเป็นในแนว ตรงกันข้าม ความพยายามที่จะพัฒนาชุมชนให้มีความเจริญเทียบเท่าเมือง มีสิ่งอำนวยความสะดวกสบายครบครัน แต่การพัฒนาเหล่านั้นยังคงต้องมีการคิดใคร่ครวญให้มากขึ้น เพราะหากชุมชนใดที่พัฒนาไปถึงขั้นนั้นแล้วก็ไม่สามารถที่จะเรียกร้องให้วิถีชีวิตที่เรียบง่ายเหล่านั้นกลับมาได้

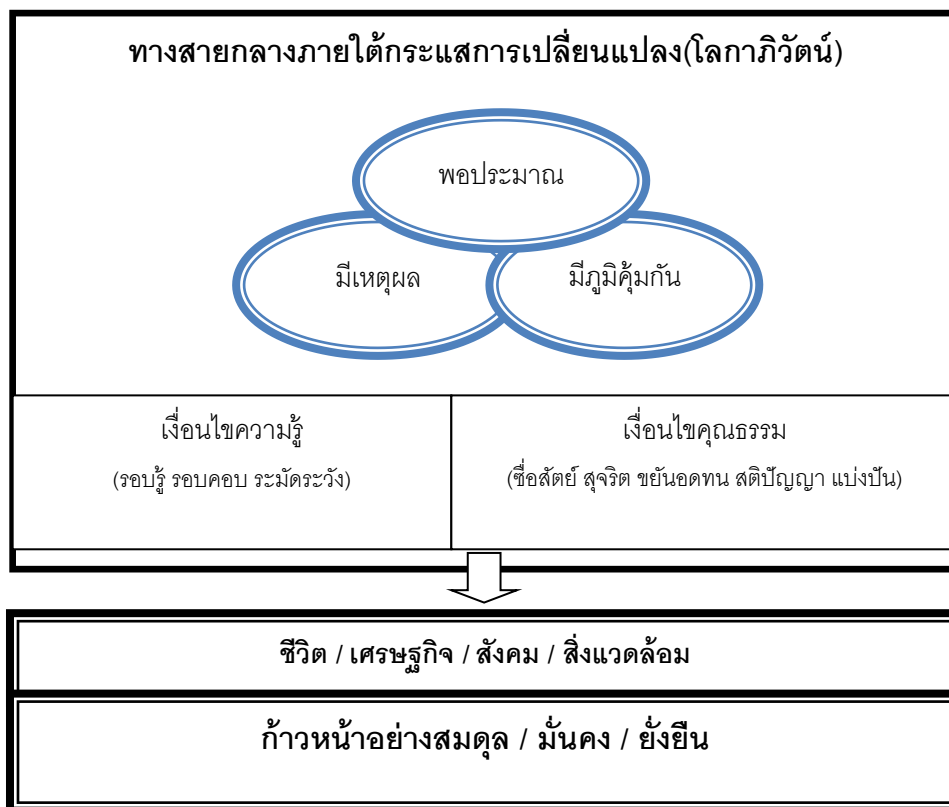
ชุมชนชนบทที่ผู้เขียนจะกล่าวถึงนี้เป็นชุมชนที่ผู้เขียนได้เข้าไปฝึกภาคปฏิบัติ 2 ของคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ก่อนอื่นคำถามที่เกิดขึ้นกับตัวผู้เขียนก่อนลงไปศึกษาชุมชนมีหลายข้อ อาทิ เราไปฝึกงานชุมชนเพื่ออะไร เราต้องทำอะไรไปฝึกบ้าง (ทักษะและหลักการทางสังคมสงเคราะห์) อยู่ในชุมชนยากหรือไม่ เราได้อะไรจากชุมชนและชุมชนจะได้อะไรจากเราบ้าง ทั้งหมดนี้ล้วนแล้วแต่เป็นคำถามที่ทำให้ผู้เขียนต้องพยายามหาคำตอบจากการลงฝึกภาคปฏิบัติ สิ่งที่จะตอบคำถามทั้งหมดนี้ได้ก็คือ เรื่องของการศึกษาและเรียนรู้ชุมชนผนวกกับประสบการณ์ที่ได้รับจากชุมชน เพื่อนำมาตกผลึกทางความคิดเข้าสู่การถ่ายทอดออกมาในรูปแบบของบทเรียนและความประทับใจที่เกิดขึ้นกับชุมชนแห่งนี้

สิ่งที่ให้คำตอบผู้เขียนได้เป็นอย่างดีนั้นเป็นชุมชนที่มีการพัฒนาไปอย่างมีระบบ มีการผสมผสานเรื่องของความเจริญต่างๆ เข้ามาในชุมชนอย่างเหมาะสม มีความรู้เท่าทันในกระแสโลกาภิวัตน์ด้วยการนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเข้ามาปรับใช้กับวิถีชีวิตได้อย่างลงตัว นับว่าเป็นชุมชนที่ยังคงรักษาวินัยชีวิตที่เรียบง่ายไว้ได้ตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน สิ่งที่คุณเขียนขึ้นชอบในความเป็นชุมชนแห่งนี้ก็คือ วิถีชีวิตที่เรียบง่าย การส่งเสริมการเรียนรู้ผ่านการประยุกต์ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นส่วนหนึ่งในชีวิตประจำวัน ชุมชนที่ว่านี้คือ ชุมชนบางเตย จังหวัดฉะเชิงเทรา สำหรับชุมชนบางเตยตั้งอยู่ในเขตการปกครองของอำเภอเมืองฉะเชิงเทรา นับว่าเป็นชุมชนชนบทที่มีความใกล้เคียงเมืองแห่งหนึ่งที่ยังคงรักษาวินัยชีวิต แบบดั้งเดิมไว้ได้ จากการศึกษาและทำความเข้าใจชุมชนทำให้ผู้เขียนมีความเข้าใจในความเป็นชุมชนชนบทมากขึ้น กล่าวคือ มีความเข้าใจในวิถีชีวิตของคนชนบทผ่านการเข้าไปอยู่ในร่วมกับชาวบ้านเข้าใจในวัฒนธรรมประเพณีที่ดำรงที่ยังคงดำรงรักษาไว้จากรุ่นสู่รุ่น หรือแม้แต่ความคิดและแนวคิดดีๆ จากบุคคลในชุมชนก็ตาม ดังนั้นผู้เขียนจึงขอเสนอสิ่งดีๆ ที่ได้เรียนรู้จากการฝึกภาคปฏิบัตินี้ผ่านบทความใน 3 มิติที่สำคัญ อันได้แก่ วิถีชีวิตที่น้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการดำรงชีวิต ตัวอย่างสถาบันทางสังคมในชุมชนที่น่าหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ และผลลัพธ์ของชุมชนจากการนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้และความประทับใจที่เกิดขึ้นกับตัวผู้เขียนเอง

ในอดีตชุมชนบางเตยมีสภาพทางสังคมเป็นพื้นที่โล่งกว้าง มีทุ่งนาและบ่อน้ำที่ใช้สำหรับเกษตรกรรมเป็นส่วนใหญ่มีถนนหนทางที่ใช้สัญจรด้วยถนนลูกรัง ผู้คนส่วนใหญ่ใช้วิธีการเดินทางด้วยเท้าลัดเลาะไปตามทุ่งนาและจักรยานบ้างในบางโอกาส บางหมู่บ้านอาจมีการเดินทางด้วยเรือ เพราะในหมู่บ้านนั้นมีลำคลองที่เชื่อมเข้าสู่คลองสายหลักเพื่อเชื่อมต่อการเดินทางเข้าสู่ในเมือง หรือแม้แต่กระทั่งการเดินทางดำเนินชีวิตประจำวันที่เป็นไปอย่างช้าๆ การทำนา การเลี้ยงปลา และค้าขายตามตลาดชุมชนตามความเหมาะสม จนกระทั่งโลกของเราก้าวเข้าสู่กระแสโลกาภิวัตน์ ทุกสิ่งทุกอย่างได้เกิดการเปลี่ยนแปลงในหลายมิติ เช่น ระบบรัฐบาล การจัดสวัสดิการจากทางภาครัฐ การนำเอาเทคโนโลยีจากต่างชาติเข้ามาใช้ หรือแม้แต่การทำระบบเศรษฐกิจให้ก้าวเข้าสู่ระบบทุนนิยม เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้น ภาคส่วนต่างๆ ก็ย่อมได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงนั้น ทำให้ต้องเกิดการปรับตัวเพื่อความอยู่รอด ในด้านของชุมชนเองก็ย่อมมีการปรับตัวให้เข้ากับกระแส โลกาภิวัตน์เช่นกัน แต่การปรับตัวนั้นจะต้องอาศัยการเลือกปรับเอาปัจจัยจากภายนอกเข้าไปในชุมชนด้วยการยึดหลักชุมชน เป็นฐาน (Community Based) สิ่งที่คุณเขียนได้ค้นพบในชุมชนนี้คือ การเลือกรับอย่างสมดุลเหมาะสมโดยชุมชนบางเตยนั้นก็ได้เลือกรับเอาหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเข้ามาใช้ชุมชน เพราะหลักนี้เป็นหลักที่นิยมใช้ในชุมชนทั่วไป แต่การใช้ให้เกิดประสิทธิภาพนั้นเกิดขึ้นได้ยาก

หากมองให้ดีแล้วชุมชนนี้มีทุนเดิมที่จะผลักดันให้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงนี้สำเร็จได้มีหลายปัจจัย เช่น อาชีพพื้นฐานของคนในชุมชนเป็นเกษตรกรรม พื้นที่ในชุมชนมีความหลากหลายทางทรัพยากรอยู่เป็นจำนวนมาก รวมทั้งแนวคิดหรือวิถีชุมชนที่เป็นไปในทางเรียบง่าย เป็นต้น ก่อนอื่นต้องกล่าวก่อนว่า ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นเสมือนเครื่องมือที่เกิดขึ้นภายใต้กระแสของโลกาภิวัตน์หรือถูกหยิบยกเอามาใช้จัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้นภายใต้กระแสนั้นเพื่อทำให้ก้าวเข้าสู่ความสมดุลทั้งในด้านของตัวบุคคล ชุมชนและสังคมไทย ดังนั้นจึงเหมาะสมอย่างยิ่งที่จะนำมาใช้เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาชุมชนให้มีความเข้มแข็งผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนและการสนับสนุนจากทางภาค

สังคมบางส่วนอย่างสมเหตุสมผล สำหรับการนำเอาหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่ ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชเข้ามาปรับใช้ในการดำเนินชีวิตนับว่าเป็นสิ่งที่ดีและเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้วิถีชีวิตคนในชุมชนยังดำรงไว้ซึ่งความเรียบง่าย หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงนั้นยังมีบางคนเข้าใจผิดหรือนำไปใช้ไม่ถูกต้อง หลักอย่างง่ายของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงนั้นผู้เขียนสรุปและทำความเข้าใจผ่านแผนภาพที่จะแสดงให้เห็นดังนี้

จากแผนภาพดังกล่าวนี้หากจะโยงเข้าสู่ชุมชนบางเตย จะทำให้ทราบว่าทั้งหมดเหล่านี้มีความเชื่อมโยงกันดังจะสะท้อนให้เห็นถึงความพอประมาณ ความมีเหตุผล และมีภูมิคุ้มกัน ซึ่งจะยกตัวอย่างให้เห็นคือ

ความพอประมาณ เมื่อเรากล่าวถึงความพอประมาณแล้วก็จะนึกถึง ความพอดี ไม่น้อยและไม่มากเกินไป โดยไม่มีการเบียดเบียนผู้อื่น จากการลงพื้นที่ทำให้ผู้เขียนเห็นถึงตัวอย่างของการทำนา ซึ่งเป็นอาชีพหลักของชาวชุมชนบางเตย โดยกระบวนการผลิตที่พบเห็นได้ในชุมชนเป็นวิถีที่ทำการผลิตข้าวอยู่ในปริมาณที่พอเหมาะเพียงพอต่อการบริโภคในครัวเรือนและการส่งขายสู่ภาคการตลาด นอกจากนั้นยังมีความพอเพียงในด้านของความเป็นอยู่ การปลูกผักสวนครัวที่สามารถเก็บรับประทานได้ตลอดเวลา พืชที่ปลูกส่วนใหญ่ เช่น ต้นกะเพรา พริกขี้หนูสวน ต้นโหระพา ต้นสะเดา เป็นต้น ซึ่งทำให้ครัวเรือนสามารถนำมาใช้ปรุงอาหารได้อย่างหลากหลาย ในส่วนของเนื้อสัตว์นั้นชาวชุมชนได้มาจากการทำการเกษตร ดังจะเห็นได้จากการเลี้ยงปลาที่เป็นอาชีพอดิโยนควบคู่มากับการทำนา และอาหารส่วนใหญ่ที่ชาวชุมชนบริโภคจึงมาจากปลา จากการสังเกตและเข้าไปสัมภาษณ์ของผู้เขียนทำให้เห็นว่าเนื้อปลา และผักสวนครัวต่างๆ ถูกนำมาใช้ในครัวเรือนจริง ดังจะเห็นจากงานประเพณีท้องถิ่น เช่น งานเลี้ยงฉลองเกษียณอายุราชการที่อาหารส่วนใหญ่ นั้นมาจากปลาประมาณร้อยละ 80 ส่วนที่เหลือก็จะเป็นอาหารชนิดอื่นที่ทำได้ตามท้องถิ่น เมื่อเราเห็นในกระบวนการของการผลิตและนำเอาผลผลิตมาใช้ก็จะทำให้เราเห็นถึงความพอเพียงที่เกิดขึ้นแก่คนในชุมชน นอกจากนั้นการใช้ชีวิตที่พอเพียงอาจหมายถึงรวมถึงการใช้ชีวิตที่ในการพักผ่อนและหาความสุขให้กับตนเอง ซึ่งคนในชุมชนก็มีการจัดการรวมกลุ่มเพื่อทัศนศึกษาโดยได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากองค์การบริหารส่วนตำบลบางเตย ที่ให้ความสำคัญและเปิดโอกาสให้คนที่สนใจร่วมเดินทาง และนับว่าเป็นการพักผ่อนให้แก่ตนเองหลังจากการทำงานเหนื่อยมาทั้งปี

ความมีเหตุผล จะมีความเกี่ยวข้องกันในการเลือกกระทำใดๆ ของชาวชุมชนที่ต้องคิดให้รอบคอบและมีเหตุผลรองรับ ดังที่ปราชญ์ชาวบ้านท่านหนึ่งได้กล่าวไว้กับผู้เขียนในเรื่องของวิธีการทำนาและเลี้ยงปลาไว้ว่า “การที่เราจะทำนาได้นั้นก็ต้องมีการตรวจสอบตนเองก่อนว่ามีความพร้อมที่จะทำและมีเวลาในการทำมากน้อยเท่าใด ถ้าหากเราไม่มีเวลาแล้วนั้นผลผลิตที่เกิดขึ้นมาก็จะไม่มีคุณภาพเท่าที่ควร การทำงานบนฐานของเหตุผลและความรักและความเข้าใจนั่นเองจึงเป็นทางแห่งความสำเร็จได้” นับว่าเป็นสิ่งที่พบเห็นได้ยากยิ่งในสังคมปัจจุบันที่จะมีคนคิดได้เช่นนี้และชี้แนะแนวทางให้ผู้เขียนลองใช้หลักนี้ในการดำเนินชีวิต นอกจากนั้นยังต้องมีการมองการณ์ไกลเพื่อให้เห็นถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นต่อตนเองและชุมชน ดังเช่น การเลือกปลูกข้าวและเลี้ยงปลาเพื่อที่จะเก็บไว้ในอนาคต ทั้งในด้านการบริโภค ในครัวเรือนและส่งขายต่อยังภาคตลาด

การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตนเอง ข้อนี้เป็นเสมือนการเตรียมตัวโดยนำวัคซีนที่เรียกว่า วัคซีนชีวิตเข้ามาฉีดให้กับตนเอง ชาวชุมชนมีการใช้วัคซีนตัวนี้ในแง่ของการเตรียมพร้อมเข้าสู่การเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นกับชุมชนของตนในหลายด้านไม่ว่าจะเป็นการรวมกลุ่มเพื่อจัดตั้งกลุ่มสัจจะออมทรัพย์เพื่อเก็บเงินไว้ใช้ในอนาคตหรือยามสูงอายุ การรวมตัวของเกษตรกรผ่านการตั้งกลุ่มอาชีพเพื่อให้เกิดความเข้มแข็งขึ้นและมีอำนาจในการต่อรองกับภาคการตลาดได้ อีกทั้งการจัดตั้งกลุ่มแม่บ้าน ที่นำเอาแม่บ้านจากหมู่บ้านต่างๆ มาอบรมในด้านอาชีพเพื่อนำเอาไปสร้างรายได้ให้แก่ตนเอง เป็นต้น นอกจากการจัดตั้งกลุ่มแล้วยังมีการฝึกอบรมโดยนำวิทยากรจากภายนอกเข้ามาทำการสาธิตให้แก่ชาวชุมชนด้วยวิธีการให้ชาวชุมชนเลือกสิ่งทีตนเองสนใจและนำเสนอต่อผู้นำชุมชน เพื่อที่จะให้ผู้นำชุมชนนำมาตอบสนองผ่านโครงการและกิจกรรม

นอกจากนั้นชาวชุมชนยังมีการนำเอาเงื่อนไขข้อ 2 ข้อเข้ามาเป็นตัวควบคุม เงื่อนไขที่ว่านี้คือ **เงื่อนไขความรู้** โดยชาวชุมชนมีทักษะในเรื่องของการเกษตรมากพอ แต่สิ่งที่พวกเขายังขาดคือเรื่องของความรู้ที่ถูกต้อง ความรู้ที่มาจากหลักวิชาการหรือนักคิดทฤษฎีต่างๆ ที่ได้นำเสนอ วิธีการที่พวกเขาเรียนรู้และเรียนรู้วิชาการนั้น พวกเขาไม่ได้รับจากห้องเรียนเหมือนเช่นนักศึกษา หากแต่รับจากการบริโภคข่าวสารทางเศรษฐกิจ การเกษตร หรือรายการโทรทัศน์ที่เน้นการมีสัมมนาโดยเอาผู้เชี่ยวชาญนั่งวงสนทนากัน อีกทั้งมีการหาอ่านเพิ่มเติมจากหนังสือความรู้ด้านการเกษตรและอาหาร เมื่อได้ความรู้แล้วก็จะนำมาเปิดวงสนทนากันโดยนำผู้ที่มีความรู้สักร่วมหรือมีอาชีพที่เหมือนกันมานั่งคุยกัน แลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ถกประเด็นปัญหาต่างๆ ที่สำคัญ เพื่อนำผลลัพธ์ที่ได้ไปปรับใช้กับอาชีพของตนหรือวางแผนชีวิตได้อย่างมีสติ อีกเงื่อนไขหนึ่งคือ **เงื่อนไขคุณธรรม** เป็นเงื่อนไขที่สำคัญอย่างมากในยุคปัจจุบัน ชาวชุมชนได้แสดงสิ่งนี้ผ่านการแบ่งปัน แบ่งปันความรู้และเทคนิควิธีต่างๆ การทำเกษตรกรรม อีกทั้งแสดงถึงความซื่อสัตย์สุจริตในความเป็นคนชุมชนเดียวกัน ก็จะทำให้พวกเขามีความรักและสามัคคีกันมากขึ้น

จากหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่แสดงให้เห็นนั้นทำให้ชาวชุมชนบางเคยมีพัฒนาการของวิถีชีวิตที่เป็นไปตามขั้นตอนหรือมีการเดินหน้าไปอย่างเป็นระบบและอยู่บนฐานของความเหมาะสม หากเราเปรียบเทียบอย่างง่ายก็คือ แต่เดิมชาวชุมชนบางเคยไม่มีการยึดหลักการใดในการดำเนินชีวิต มีการใช้ชีวิตที่เรียบง่ายเหมือนชุมชนอื่นทั่วไป ไม่มีการพัฒนาหรือถ้าพัฒนาไปก็ไปอย่างไร้ทิศทาง แต่เมื่อกาลเวลาเปลี่ยนผ่านคนในชุมชนก็คิดริเริ่มและหาตัวช่วยในการพัฒนาชุมชน อย่างค่อยเป็นค่อยไป จนได้นำเอาหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นตัวชี้้นำในการพัฒนาชุมชน โดยเริ่มจากการพัฒนาจากสิ่งที่มีอยู่ภายในหรือที่เรียกว่า ความเข้มแข็งหรือจุดแข็งของชุมชนเสียก่อน เพื่อเป็นตัวตั้งในการพัฒนาที่ถูกทางหรืออาจค้นหาลำที่เรียกว่า ทุนทางสังคม (Social Capital) ที่ชุมชนมีอยู่ ในที่นี้ผู้เขียนขอแบ่งทุนทางสังคมที่ได้ศึกษาออกเป็น 4 ประเภท ได้แก่

➤ **ทุนมนุษย์** เป็นทุนที่ประกอบด้วยบุคลากรภายในชุมชนที่มีความรู้ความสามารถและมีทัศนคติที่ดีในการทำงาน ในชุมชนบางเคยจะให้ความสำคัญไปที่ปราชญ์ชาวบ้านที่มีความเชี่ยวชาญในด้านต่างๆ ที่สำคัญคือ คนตรีไทย เกษตรกรรมและขนมหวาน

➤ **ทุนสถาบัน** เป็นทุนที่เกิดขึ้นภายในชุมชนและก่อตั้งขึ้นจากคนในชุมชนผ่านการสนับสนุนทั้งจากภาครัฐและท้องถิ่น ในชุมชนบางเคยได้มีการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มอาชีพต่างๆ ผ่านการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน เช่น สถาบันครอบครัวและวัดจะเป็นตัวการหลักในการจัดตั้ง

➤ **ทุนทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรม** เป็นสิ่งที่เกิดจากรักและความสามัคคีกัน อีกทั้งเป็นตัวช่วยประสานความสัมพันธ์ของคนในชุมชนให้มีความแน่นแฟ้นกันมากขึ้น ในชุมชนบางเคยเองจะมีทุนด้านนี้อยู่ ดังเช่น วงดนตรีไทย การทำขวัญข้าวและลงแขกเกี่ยวข้าว ประเพณีลอยกระทง ประเพณีแห่หลวงพ่อโสธร เป็นต้น

➤ **ทุนทรัพยากรธรรมชาติ** เป็นทุนที่ทำให้คนในชุมชนเกิดความรักและสามัคคีกัน เกิดการรวมตัวกันเป็นเครือข่ายหรือภาคีต่างๆ เพื่อผลักดันให้ชุมชนก้าวไปอย่างมีประสิทธิภาพ ชุมชนบางเตยมีทุนด้านนี้ค่อนข้างมาก เช่น ที่นาบ่อปลา ต้นฝาง ข่า ตะไคร้ และลำคลอง เป็นต้น

จากทุนทางสังคมทั้ง 4 ประเภทนี้ส่งผลให้เกิดการนำเอาสิ่งเหล่านี้มาประยุกต์ใช้กับสถาบันทางสังคมต่างๆ ในชุมชนบนฐานของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ดังที่ผู้เขียนจะขอยกตัวอย่าง 3 สถาบันทางสังคมที่ได้ประยุกต์เอาปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงผนวกเข้ากับสิ่งที่ชุมชนมีหรือความเข้มแข็งของชุมชนออกมาในรูปของรูปธรรม ดังนี้

1. **สถาบันทางสังคมกับการประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง** จากสิ่งที่ชุมชนมีอยู่มีก็ทำให้ชาวชุมชนเกิดการเรียนรู้อย่างมีระบบ โดยสร้างศูนย์การเรียนรู้วิถีเศรษฐกิจพอเพียง ที่เกิดจากความร่วมมือร่วมใจของชาวชุมชน เพื่อจะให้เป็นศูนย์การเรียนรู้เพื่อชาวชุมชนที่แห่งนี้เปรียบเสมือนโรงเรียนชีวิตที่ได้สอนการใช้ชีวิตหรือการเอาตัวรอดในสังคมได้ ดังเช่น การทำแปลงนาสาธิต การปลูกผักสวนครัว การใช้เศษวัสดุเหลือใช้มาปรับปรุงให้เป็นอุปกรณ์ทางการเกษตรภายในศูนย์การเรียนรู้แห่งนี้จะมีผู้ดูแลศูนย์อยู่เพื่อคอยอำนวยความสะดวกและเป็นวิทยากรให้แก่ชาวชุมชนและบุคคลที่สนใจในเรื่องของเศรษฐกิจพอเพียงการเรียนรู้จากเรื่องเหล่านี้เกิดขึ้นภายในชุมชนก่อนเป็นลำดับแรก โดยให้ชาวชุมชนที่สนใจมาเรียนรู้ถึงวิทยาการในการจัดการเรื่องการเกษตรด้วยการนัดวันและเวลาที่ทุกคนสะดวกเข้ามา ร่วมกันอบรม โดยวิทยากรที่อยู่ประจำศูนย์แห่งนี้จะเป็นผู้ชี้แนะและสาธิตอย่างมีอาชีพทุกคนในหมู่บ้านมีความไว้วางใจและเชื่อถือในตัววิทยากรและนำข้อแนะนำกลับมาปรับใช้ที่ครัวเรือนของตน

ตัวอย่างของคนในชุมชนที่ผู้เขียนได้พบเห็นนั้นจะสอดคล้องกับเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่ ในด้านการจัดการครัวเรือนของตนตามหลักทฤษฎีใหม่เพื่อความยั่งยืนของพื้นที่ ที่กล่าวถึงปริมาณในการจัดสรรที่ดินที่ตนเองมีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด โดยแบ่งที่ดินที่ตนมีอยู่ออกเป็น 4 ส่วน ดังนี้ นาข้าวร้อยละ 30, ไร่พืชสวนร้อยละ 30, สระน้ำร้อยละ 30 และที่อยู่อาศัยร้อยละ 10 เมื่อเทียบเคียงกับทฤษฎีใหม่นี้แล้วจะทำให้ความเด่นชัดของชุมชนบางเตยมีมากขึ้น กรณีศึกษาที่ผู้เขียนได้สังเกตเห็นก็คือ ครัวเรือนที่ผู้เขียนนั้นได้เข้าไปอยู่อาศัย ที่มีการจัดการพื้นที่ได้อย่างเป็นระบบ เช่น การจัดพื้นที่สำหรับเกษตรกรรม นั่นคือการทำนา ด้วยจัดให้อยู่บริเวณหน้าบ้านสะดวกต่อการเคลื่อนย้ายผลผลิต สำหรับสระน้ำที่ใช้นั้น มีลักษณะหมุนเวียน มีการเลี้ยงปลาชนิดต่างๆ ที่ใช้ในการบริโภคในครัวเรือนและเป็นที่ต้องการของตลาดอีกทั้งมีการสูบน้ำเพื่อจับปลาและนำน้ำที่สูบไปใช้ในการรดน้ำต้นไม้และผักไว้ในส่วนอีกลูกหนึ่ง ส่วนด้านพืชไร่พืชสวนนั้นอาจจะไม่มีความหลากหลายมากนัก ที่นี้ได้มีการปรับเปลี่ยนให้มีการปลูกผักสวนครัวแทน เช่น ข่า ตะไคร้ ใบกะเพรา พริกขี้หนูสวน เป็นต้น เพราะจะได้นำมาใช้บริโภคในครัวเรือนได้มากกว่าการนำเอาพืชไร่มาปลูกและง่ายต่อการส่งขายสู่ภาคตลาดในยามเมื่อผลผลิตเหลือ สุดท้ายคือส่วนของที่อยู่อาศัยจะเห็นว่าบ้านนั้นมีลักษณะการปลูกที่เรียบง่าย แต่บ้านนั้นอาจมีการปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัยบ้าง แต่ยังคงเค้าเดิมไว้นั่นคือบ้านมีได้ทุนสำหรับใช้เป็นลานกิจกรรมและเก็บของทั้งหมดมีความสอดคล้องกับทฤษฎีใหม่และการใช้อย่างประยุกต์ให้เหมาะสมตามพื้นที่

ในอีกด้านหนึ่งศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงยังเป็นศูนย์การเรียนรู้ที่สำคัญในการศึกษาดูงานจากองค์กรทั้งภาครัฐและเอกชน ซึ่งความถี่ในการเข้ามาของบุคคลภายนอกจะตกอยู่ที่เดือนละ 1-2 ครั้ง ดังที่ผู้เขียนและคณะได้เข้าร่วมกิจกรรมของ บริษัทสิงห์ คอปอเรชั่น ที่ได้เข้ามาศึกษาและเรียนรู้ถึงวิถีชีวิตพอเพียงผ่านกระบวนการทำนา โดยแบ่งขั้นตอนของการทำนานั้นออกเป็น 4 ขั้นตอน ได้แก่ หว่านปุ๋ย หว่านข้าว ดำนาและไถนา ซึ่งครั้งนี้เป็นครั้งแรกของการทำนาของชุมชนซึ่งกันผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นทำให้ผู้เขียนทราบถึงความเหนื่อยยากในกระบวนการต่างๆ ของการทำนาว่าจะได้เข้ามาให้บริโภคเช่นทุกวันนี้

รูปภาพแสดงศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงและกิจกรรมที่เกิดขึ้นภายในศูนย์การเรียนรู้

2. สถาบันทางการศึกษากับการประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ในที่นี้จะยกตัวอย่างโรงเรียนวัดเกาะ ซึ่งเป็นโรงเรียนจาก 1 ในที่ 4 ของชุมชนบางเตยที่ได้เป็นศูนย์กลางทางการศึกษาของเด็กและเยาวชนในชุมชน โดยทางโรงเรียนได้มีการเคลื่อนไหวทางการศึกษาภายในโรงเรียนออกมาในรูปแบบของหลักสูตรและกิจกรรมต่างๆ ดังเช่น การจัดชั่วโมงเรียนเศรษฐกิจพอเพียง โดยให้นักเรียนนั้นเข้ามามีส่วนร่วมและทำกิจกรรมผ่านลานเศรษฐกิจพอเพียง โดยเป็นการสอนและให้ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง มีการมอบหมายงานและเปิดโอกาสให้เด็กแสดงความคิดเห็นผ่านการทำกิจกรรมกลุ่ม อีกทั้งมีการนำเอาปราชญ์ชาวบ้านเข้ามาสอนทักษะชีวิตต่างๆ ให้แก่เด็กนักเรียน เช่น คนตรีไทย ที่มีการฝึกซ้อมอยู่เป็นประจำและได้เข้าไปแข่งขันในระดับจังหวัด นอกจากนี้ยังส่งเสริมให้นักเรียนมีแปลงผักเป็นของตนเอง เพื่อส่งเสริมให้นักเรียนรู้จักความรับผิดชอบ ความเอาใจใส่ต่อแปลงเกษตรของตนเอง ภายในโรงเรียนยังมีการนำเอาผลผลิตทางการเกษตรในท้องถิ่นมาปรุงเป็นอาหารกลางวัน โดยเพิ่มการอุดหนุนให้แก่เกษตรกรภายในท้องถิ่น เพื่อให้โรงเรียนได้วัตถุดิบในการปรุงอาหารที่สดใหม่และราคาเหมาะสม อีกทั้งเกษตรกรก็ไม่ต้องขนย้ายผลผลิตไปขายในที่ไกล ส่วนแรงงานที่ใช้การปรุงอาหารหรือการโรงก็มีการจัดจ้างคนในท้องถิ่น เพื่อเป็นการเพิ่มการจ้างงานและให้เห็นถึงความสำคัญของบุคลากรในท้องถิ่น และสิ่งที่สำคัญที่ทางโรงเรียนส่งเสริมเป็นประจำทุกปีก็คือ การทำกิจกรรมของสถาบันครอบครัวและวัดร่วมกับโรงเรียนโดยให้ทุกคนมีส่วนร่วมกันอย่างทั่วถึง เช่น วันเข้าพรรษาที่มีการนำเด็กนักเรียนไปเข้าวัดเพื่อประกอบศาสนพิธีร่วมกับครูและผู้ปกครอง

3. สถาบันทางเศรษฐกิจกับการประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ในที่นี้ผู้เขียนขอยกตัวอย่างการรวมกลุ่มของคนในชุมชนผ่านกลุ่มอาชีพต่างๆ เช่น กลุ่มขนมหวาน OTOP ในระบบการจัดการของกลุ่มขนมหวานนั้นเริ่มต้นที่กลุ่มสตรีโดยมีผู้ริเริ่มหนึ่งคนจากนั้นก็ถ่ายทอดกระบวนการเรียนรู้สู่ชุมชนโดยให้คนในชุมชนนั้นส่งตัวแทนคนที่สนใจ จากแต่ละหมู่บ้านเข้ามาเรียนรู้กระบวนการทำขนมหวาน และนำเอาไปขยายผลต่อไปยังหมู่บ้านของตนเอง โดยแต่ละคนจะผลิตขึ้นภายในครัวเรือนของตนเองและนำมาขายยังร้านค้าในชุมชน อีกทั้งมีการขายส่งให้กับตลาดใหญ่ด้วยเช่นกัน ซึ่งกระบวนการคิดนี้เป็นกระบวนการที่สอดคล้องกับหลักของเศรษฐกิจพอเพียงในด้านของทฤษฎีใหม่ ขั้นที่ 3 ที่มีการนำผลผลิตที่มีอยู่ในท้องถิ่นหรือเหลือจากการบริโภคมาแปรรูปเพื่อส่งขายแก่ผู้ที่ต้องการขนมหวานก็เช่นเดียวกันที่ได้เกิดจากการนำผลผลิตในชุมชน เช่น ใบเตย แป้ง น้ำตาล มะพร้าวกะทิ มาแปรรูปให้เป็นขนมชั้นและขนมเปียกปูนในแต่ละกระบวนการนั้นกลุ่มขนมหวานได้นำเอาทุนทางสังคมที่สำคัญมาผสมผสานใช้ด้วย กล่าวคือ วัตถุดิบในท้องถิ่นที่หาได้จากพื้นที่ในชุมชนไม่ว่าจะเป็น มะพร้าวกะทิ ใบเตย น้ำตาล เป็นต้น ล้วนแล้วแต่เป็นของในชุมชนและสามารถหาซื้อได้ในราคาที่ไม่สูงมากนัก ในด้านของแรงงานนั้นก็เกิดจากการนำเอาประชาชนที่สนใจประกอบอาชีพขนมหวาน เข้ามาอบรมและเรียนรู้วิธีการทำขนมหวานผ่านปราชญ์ชาวบ้านที่มีความชำนาญในด้านนี้อยู่แล้วมาถ่ายทอดและปฏิบัติจริง หากใครมีข้อสงสัยปราชญ์ชาวบ้านก็พร้อมที่จะตอบและสอนเทคนิคเพิ่มเติมให้อย่างไม่มีปิดบัง เมื่อคนที่สนใจประกอบอาชีพเสร็จ

สิ้นจากการอบรม พวกเขาก็จะนำไปขยายต่อโดยผ่านครอบครัว และใช้ครอบครัวเป็นฐานการผลิตหรือที่เราเรียกว่าธุรกิจภายในครัวเรือน นอกจากนั้นยังมีการนำผลิตภัณฑ์ที่ได้มารวมกันภายในส่วนกลางเพื่อส่งขายไปยังตลาดใหญ่

รูปภาพแสดงกลุ่มแม่บ้านขนมหวาน กระบวนการผลิต และมาตรฐานการผลิต

ในด้านที่เป็นบวกของชุมชนได้แสดงให้เห็นอย่างหลากหลาย แต่ในความจริงแล้วไม่มีสิ่งใดที่จะสมบูรณ์แบบดั่งเช่นเหรียญก็ยังมีสองด้าน ผู้เขียนจึงขอเสนอมิติที่เป็นด้านลบหรือจุดอ่อนของชุมชนที่ผู้เขียนได้สัมผัสถึง มิติที่กล่าวถึงคือ ความกังวลต่อการขาดหายไปของวิถีชีวิตที่พอเพียง จากการสัมภาษณ์ชาวชุมชนที่ผู้เขียนได้เข้าไปอยู่ด้วย ชาวชุมชนมีความกังวลต่อการขาดช่วงหรือสูญหายไปของวิถีชีวิตที่พอเพียง ดังจะเห็นได้จากเด็กและเยาวชนรุ่นใหม่ที่มีแนวคิดหรือวิธีการคิดที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม การรับเอาวัฒนธรรมต่างๆ ของกลุ่มเยาวชน เช่น ความนิยมการใช้โทรศัพท์มือถือ การเล่นเกมออนไลน์ และบริโภคอาหารที่สะดวกรวดเร็ว การเลือกประกอบอาชีพในฐานะแรงงาน (หนุ่มสาวโรงงาน) มีเพิ่มมากขึ้น โดยกลุ่มคนเหล่านี้ได้หันหลังให้ภาคเกษตรกรรม ซึ่งมองในเชิงเปรียบเทียบแล้วการก้าวเข้าสู่ฐานะแรงงานทำให้วิถีชีวิตของกลุ่มคนเหล่านี้เปลี่ยน ความหิวหยา พุ่มเฟียกก็มีมากขึ้นทำให้ภาคเกษตรกรรมที่ผู้เป็นบรรพบุรุษได้สร้างมานั้นเริ่มหมดความสำคัญหรือหาผู้ที่เข้ามาสานต่อเจตนารมณ์ได้ยากขึ้น สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่ชาวชุมชนเป็นห่วงว่าจะเป็นภาระหนึ่งที่ทำให้สิ่งที่พวกเขาสร้างขึ้นมานั้นหายไปและสิ่งเหล่านี้ก็จะเป็นตัวกระตุ้นให้ชาวชุมชนต้องพยายามหาวิธีการหรือแนวทางในการปลูกจิตสำนึกหรือสร้างการมีส่วนร่วมให้มากขึ้นกว่าเดิมในกลุ่มเด็กและเยาวชน เพื่อที่จะก้าวขึ้นมาเป็นผู้พัฒนาผืนแผ่นดินของตนเองให้มีความเป็นอยู่ที่ดีบนฐานของความพอเพียงและทำให้ตนเองนั้นอยู่ได้อย่างมีความสุข

ความงตมที่เกิดขึ้นจากการนำเอาหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาปรับใช้ในชุมชนนั้นทำให้คนในชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นหรืออาจเรียกได้ว่าชุมชนนั้นมีการพึ่งตนเองได้ดังนี้

- **ความเป็นระบบของชุมชน (การพึ่งตนเองในด้านทรัพยากรท้องถิ่น)** ในที่นี้กล่าวถึงการพื้นที่ภายในชุมชนบางเตยนั้นมีการจัดสรรที่ดินไปในทางที่เป็นระเบียบมากขึ้นหรือการจัดเป็นสัดส่วน (Zoning) โดยสองข้างทางนั้นเป็นพื้นที่นาสลับไปกับบ่อปลา ส่วนแหล่งทุนทางทางสังคมนั้น เช่น วัด โรงเรียน นั้นก็มีการจัดให้มารวมอยู่ในบริเวณเดียวกัน ดังเช่น กรณีของโรงเรียนวัดเกาเหลานั้นจะตั้งติดอยู่กับวัดเกาเหลา และข้างวัดยังมีลานสำหรับตลาดนัดชุมชน อีกทั้งยังมีโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลอยู่ด้านหน้า เรียกได้ว่า มาที่ศูนย์กลางของชุมชน มาครั้งเดียวก็สามารถทำกิจธุระได้เสร็จในครั้งเดียว
- **ระดับของจิตใจและสังคมคนในชุมชนดีขึ้น (การพึ่งตนเองทางจิตใจและสังคม)** กล่าวคือ การใช้ชีวิตของคนในชุมชนมีความสุขมากขึ้น เนื่องจากเกือบทุกครัวเรือนนั้นมีการผลิตเพื่อบริโภคภายในครัวเรือน มี

การติดต่อสื่อสารกันกับครัวเรือนข้างกันด้วยความเป็นมิตร มีการแลกเปลี่ยนสิ่งของที่เป็นผลผลิตทางเกษตรระหว่างกัน นอกจากนั้นยังมีการร่วมกันทำกิจกรรมในวันสำคัญต่างๆ ตามความเหมาะสม ซึ่งสอดคล้องกับแผนการพัฒนาหมู่บ้าน หมู่ที่ 13 ที่มีการประเมินหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง ได้ผ่านเกณฑ์ตามที่กระทรวงมหาดไทยได้ตั้งไว้ จากทั้งหมด 4 ด้าน 23 ตัวชี้วัด ตามตัวชี้วัด หมวดที่ 1 ด้านจิตใจและสังคม ที่กล่าวถึงเรื่องของการมีส่วนร่วมของคนในหมู่บ้านและชุมชน มีการจัดกิจกรรมกระชับความสัมพันธ์ อีกทั้งมีชุมชนนั้นปลอดจากอบายมุข เป็นต้น

- **มีระดับการพัฒนาในด้านเศรษฐกิจที่ดีขึ้น (การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ)** ดังจะเห็นจากตัวชี้วัดเรื่องของหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง ในครัวเรือนมีการประกอบกิจกรรมลดรายจ่ายสร้างรายได้ ด้วยวิธีการปลูกผักกินเอง ถ้าเหลือก็นำไปขาย อีกทั้งยังมีการทำน้ายาล้างจาน และสบู่ไว้ใช้เองในครัวเรือน โดยอยู่ในระดับร้อยละ 75 ของหมู่บ้าน/ชุมชน นอกจากนั้นยังมีการรวมกลุ่มพัฒนาอาชีพหลักของหมู่บ้าน โดยสมาชิกในครัวเรือนนั้น เป็นสมาชิกกลุ่มต่างๆ ถึงร้อยละ 95 ซึ่งผ่านเกณฑ์ จปฐ. ข้อ และยังมีการออมในรูปแบบต่างๆ เช่น กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ เยาวชน โดยคิดเป็นร้อยละ 80 ของครัวเรือนทั้งหมด
- **ระดับของคุณธรรมและจริยธรรม** ดังจะเห็นได้จากการรวมตัวกันของคนในชุมชนที่มากขึ้นตามเทศกาลและวันสำคัญต่างๆ ดังเช่นการร่วมพิธีทางศาสนานั้นอยู่ที่ปีละ 3-4 ครั้ง เช่น ในวันผู้สูงอายุก็จะให้ผู้สูงอายุมารวมกันที่ศาลาการเปรียญ เพื่อทำการตรวจสุขภาพให้แก่ผู้สูงอายุและร่วมทำกิจกรรมกับผู้สูงอายุ โดยได้รับความร่วมมือจากโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบลเข้ามาสนับสนุน นอกจากนั้นยังมีอาสาสมัครเข้าร่วมในการทำกิจกรรมด้วย นับว่าเป็นการสร้างการมีส่วนร่วมให้แก่คนทุกฝ่าย อีกทั้งยังเป็นการส่งเสริมผู้สูงอายุให้มีความสำคัญและเป็นส่วนหนึ่งของสังคม

ความงดงามนั้นไม่ได้เกิดแต่ภายในชุมชนเพียงอย่างเดียวเท่านั้น หากแต่เกิดกับตัวของผู้เขียนเองด้วย ในฐานะที่ผู้เขียนนั้นได้เข้าไปศึกษาและเรียนรู้ชุมชน ก็ทำให้เกิดสิ่งที่เรียกว่าเป็นแรงบันดาลใจหรือข้อคิดดีๆ ให้แก่ผู้เขียนเองและการทำงานที่จะเกิดขึ้นในอนาคตอันใกล้

สิ่งที่เกิดขึ้นต่อตนเอง ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 ข้อสำคัญอันได้แก่

- **ความงดงามของวิถีชีวิตชุมชนสู่การปฏิบัติ** จากการเรียนรู้ชุมชนนั่นเองทำให้ผู้เขียนได้พบเห็นอะไรที่มากขึ้น หนึ่งในนั้นก็คือ วิถีชีวิตของคนในชุมชนตั้งแต่เช้ากระทั่งเย็น ไม่ว่าจะเป็นการปรุงอาหารของครอบครัวอุปถัมภ์ ที่เน้นการเก็บผักสวนครัวและปลาในบ่อมาประกอบอาหาร การทำงานที่ใช้แรงงานของคนในชุมชนและวิธีการเก็บเกี่ยวที่อาศัยการลงแขก ที่นับว่าในปัจจุบันประเพณีการลงแขกก็เริ่มจางหายไปแล้ว แต่ในชุมชนนี้ยังปรากฏให้เราเห็นได้อย่างน่าอัศจรรย์ นอกจากนั้นยังมีการค้าขายในตลาดชุมชนโดยอาศัยลาวัดเป็นแหล่งแลกเปลี่ยนซื้อขายกันภายในตลาดมีผัก ผลไม้ อาหารสดต่างๆ หลากหลายชนิดให้เลือก โดยตลาดเล็กๆ แห่งนี้ตั้งอยู่ใกล้ลานวัดและโรงเรียนในยามเย็นก็จะเห็นผู้ปกครองงูงมลูกมาเดินตลาด นับว่าเป็นภาพที่สวยงามและหาได้ยากในสังคมปัจจุบันที่พ่อแม่ลูกจะมาเดินตลาดด้วยกันหรือใช้เวลาว่างร่วมกันกับครอบครัว
- **การนำเอาแบบอย่างชุมชนมาใช้ในชีวิตประจำวัน** หลังจากที่ผู้เขียนได้ออกมาจากชุมชนแล้ว สิ่งที่คุณเขียนได้มานั้น คือ การเปลี่ยนความคิดหรือมุมมองต่อการใช้ชีวิตที่เปลี่ยนไป กล่าวคือ ชีวิตของเราจะมีความสุขได้นั้นไม่อาจพึ่งได้จากสิ่งของที่เป็นวัตถุเพียงอย่างเดียว หากแต่เป็นสิ่งที่ต้องพึ่งจากสิ่งที่อยู่ภายในที่เรียกว่า จิตใจอันดีงาม อันเกิดจากการสร้างขึ้นภายในตัวเองผ่านรูปแบบต่างๆ สิ่งที่คุณเห็นในชุมชนที่เป็นแบบอย่างให้แก่ผู้เขียนคือ ความสัมพันธ์ภายในครอบครัว เป็นสิ่งที่สร้างขึ้นได้ง่ายและเริ่มต้นที่สมาชิกภายในครอบครัว ผ่านวงสนทนาภายในโต๊ะอาหาร การทำกิจกรรมร่วมกันอาทิตย์ละครั้ง เป็นต้น การปรับใช้นั้นเราอาจจะเลือกมาปรับใช้เพียงแค่ส่วนเดียวก็ได้หรืออาจปรับตามความเหมาะสมของบริบทตนเอง
- **เครื่องเตือนใจในการใช้ชีวิต** ในบางครั้งชีวิตเราอาจจะเดินหลงทางหรือใช้ชีวิตอย่างไร้จุดหมาย การที่เราจะยึดและนำเอาสิ่งใดสิ่งหนึ่งมาเป็นเครื่องเตือนใจก็ไม่ใช้เรื่องผิด ดังเช่น การเรียนรู้ผ่านการปฏิบัติจริงทำให้ผู้เขียนได้รับอะไรต่างๆ อย่างหลากหลาย เช่น การใช้เงินในแต่ละครั้งก็ต้องมีการคิดไตร่ตรองให้ดีกว่า คิดถึงผลที่ตามมาและผลกระทบที่จะเกิดขึ้นภายหลังด้วย

การทำงานในอนาคต ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 ข้อสำคัญอันได้แก่

- **การประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติงานชุมชนของนักพัฒนา** เน้นอนว่าการฝึกภาคปฏิบัติ 2 เป็นการฝึกการใช้ทักษะหลายๆ ด้าน เพื่อทบทวนองค์ความรู้ต่างๆ ที่ได้เรียนมาเข้าใช้ในสถานการณ์จริง สำหรับประสบการณ์ที่ได้จากการลงชุมชนจะถูกนำไปใช้ในการทำงานในอนาคตสำหรับนักพัฒนาได้อย่างเป็นแน่แท้ กล่าวคือ การนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงนั้นมาใช้ในการบริหาร โดยสิ่งที่นักพัฒนาจะนำไปใช้นั้นต้องผ่านการคิดสะท้อนไตร่ตรองเสียก่อน เพื่อให้ออกมาในระดับของจุลภาคและมหภาค ตัวอย่างที่สำคัญคือ การทำโครงการบนฐานของความพอเพียง การจัดการและบริหารทรัพยากรในท้องถิ่นให้เป็นไปอย่างสมดุล
- **ความเข้าใจที่ดีต่อองค์กรและการนำเอาหลักของความพอเพียงมาใช้ในองค์กร** กล่าวคือ องค์กรที่จะเข้าไปทำงานในอนาคตย่อมมีความแตกต่างทางความคิด แต่การที่เราจะยืนอยู่ได้ในองค์กรที่มีความหลากหลายทางความคิดได้นั้น เราต้องอาศัยหลักของความพอเพียงเข้ามาใช้กับตัวของเราไม่ว่าจะเป็นความพอเพียงในด้านความคิด พอเพียงในด้านการจัดการบริหารต่างๆ เมื่อเริ่มได้ที่ตัวเราแล้ว ก็จะเป็นสิ่งที่ดี เราต้องเป็นผู้ทำให้เห็นคนอื่นเห็นและผลของการกระทำของเราว่าเป็นสิ่งที่จริงและงดงาม เพียงเท่านี้ความพอเพียงก็จะถูกนำมาปรับใช้กับบุคคลอื่นๆ หรือแม้แต่องค์กรเองก็มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ดังที่เราจะเห็นได้จากการช่วยเหลือและการทำประโยชน์เพื่อสังคมขององค์กรทั้งภาครัฐและเอกชนในประเทศของเรา
- **การนำเอาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้เพียงส่วนหนึ่งในชีวิตก็ถือว่าเป็นสิ่งที่พึงกระทำ** เราสามารถนำเอาหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างมีประสิทธิภาพ หลายคนยังคงเข้าใจผิดในเรื่องของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นอยู่ เมื่อเรากล่าวถึงสิ่งนี้ ทุกคนบอกว่าจะต้องทำอย่างนั้นอย่างนี้ให้ได้สัดส่วนเท่านั้นเท่านี้ ซึ่งในความจริงไม่สามารถทำได้ตามหลักไปเสียหมด หากแต่เราเลือกทำหรือนำเอามาปฏิบัติให้ได้เพียงส่วนหนึ่งก็ถือว่าใช้ได้แล้ว ดังเช่นพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่พระราชทานในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา เมื่อวันที่ 4 เดือนธันวาคม พ.ศ. 2541 มีใจความว่า “ความหมายของเศรษฐกิจพอเพียงและทำได้เพียงเศษหนึ่งส่วนสี่ก็พอ นั้น ไม่ได้แปลว่าเศษหนึ่งส่วนสี่ของพื้นที่แต่เศษหนึ่งส่วนสี่ของการกระทำ” นั่นก็หมายความว่า เราสามารถนำมาใช้ได้จริงในชีวิตประจำวันและทำให้ตนเองมีคุณภาพชีวิตที่ดีและมีความสุขในการเป็นอยู่ในปัจจุบัน บางคนอาจจะพอใจกับการทำอาหารรับประทานเอง บางคนอาจจะพอใจกับการได้ใช้ชีวิตกับสมาชิกในครอบครัว บางคนอาจจะพอใจกับการมีเงินออมที่มาก เป็นต้น ซึ่งสิ่งเหล่านี้สามารถปฏิบัติได้และไม่สร้างความเดือดร้อนให้ผู้อื่นก็เพียงพอแล้ว

ในฐานะผู้เขียนแล้วชุมชนบางเตยได้เปิดมุมมองและสร้างทัศนคติใหม่ในการใช้ชีวิตได้เป็นอย่างดี ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการใช้ชีวิตที่สามารถปรับให้สอดคล้องกับมิติทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ข้อเสนอแนะที่ผู้เขียนขอเสนอแก่ผู้ที่สนใจจะนำเอาหลักการเหล่านี้ไปประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับบริบทของตนเองดังนี้

- **การพัฒนาตนเองด้วยการใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง** กล่าวคือ การหยิบยกหลักการนี้มาใช้ในฐานคิดของตนเองหรือความเป็นไปได้ของตนเอง ก็นับว่าเป็นสิ่งที่น่ายินดี การเริ่มต้นการพัฒนาตนเองอาจจะเริ่มจากระดับเล็กก่อน และค่อยขยายการพัฒนาขึ้นไปจนถึงระดับใหญ่ความพอเพียงของแต่ละคนย่อมมีความแตกต่างกัน บางคนที่เรามองเห็นอาจจะดูหุหุระและฟุ่มเฟือยในสายตาของเรา แต่สิ่งที่เขาเป็นนั้นก็ไม่ได้เบียดเบียนใครและไม่ทำผู้อื่นเดือดร้อน แต่ถ้าเราลองใช้ชีวิตแบบเขาที่มีชีวิตที่หุหุระและฟุ่มเฟือย เราอาจจะเดือดร้อนก็เป็นได้นั่นก็หมายความว่าเราอยู่ในบริบทที่แตกต่างกัน ดังนั้นความพอเพียงจะอยู่ที่ตัวเราเป็นผู้กำหนดและใช้ไปภายใต้เงื่อนไขที่มีอยู่
- **การสร้างรูปแบบในการขับเคลื่อนและพัฒนาชุมชน** การสร้างและพัฒนาชุมชนในกระแสโลกาภิวัตน์นั้นเป็นสิ่งที่ยากยิ่งที่จะทำให้ประสบความสำเร็จและมีประสิทธิภาพได้ แต่คงไม่ยากเกินไปถ้าหากทุกคนให้ความร่วมมือร่วมใจกันก้าวไป การนำเอาหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเข้ามาเป็นตัวอย่างในการบริหารชุมชนก็นับว่าเป็นทางเลือกหนึ่งของนักพัฒนาในการสร้างความเข้มแข็งและแข็งแกร่งให้แก่ชุมชน โดยการนำมาใช้นั้นก็ต้องยึดเอาหลักของสภาพแวดล้อมภายในชุมชน ทิศทาง

สังคมที่ชุมชนมีอยู่มาเป็นฐานในการขับเคลื่อนอย่างค่อยเป็นค่อยไป การก้าวกระโดดที่ละก้าวนั้นจะทำให้ชุมชนยืนอยู่ได้อย่างเข้มแข็งในอนาคตได้อย่างเป็นแน่แท้

เอกสารอ้างอิง

- รงค์ ประพันธ์พงศ์. 2550. เศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่. บริษัทเวิลด์การพิมพ์ (1988) จำกัด. กรุงเทพมหานคร.
สุนัย เศรษฐบุญสร้าง. 2549. แนวทางปฏิบัติ 7 ขั้นสู่วิถีเศรษฐกิจพอเพียง. บริษัทออกแบบสบายใจ จำกัด. กรุงเทพมหานคร.
เสนห์ จามริก. 2550. เศรษฐกิจพอเพียงในกระแสโลกาภิวัตน์. สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ. กรุงเทพมหานคร.
อภิชัย พันธเสน และคณะ. 2555. เหลียวหลังเพื่อการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงในทศวรรษหน้า (2556-2565). บริษัทวิถิ จำกัด. กรุงเทพมหานคร.

กลุ่มย่อยที่ 2

สุขภาวะคนไทยท่ามกลางความเปลี่ยนแปลง และกลุ่มอื่นๆ

พลวัตสถานการณ์สุขภาพในสังคมไทย (ช่วง พ.ศ. 2550 – 2555)

วรรณวดี พูลพอกสิน¹
Wanwadee Poonpoksinn²

Abstract

The study “The dynamics of the state of health care in Thailand” is aimed to reflect the current transitional change of the state of health care in Thailand. Collecting information from Thai Health publications, which were published during the years 2007-2012 from a total of 6 copies. Using the methodology of extrapolating information from the content to cross evaluate a variety of health concepts. The result of the study reflects the dynamics of health as following:

The state of Health care each year remains constant and repetitive. The target groups affected are youths who are involved in violence and abortion, including the use of modern social media in a negative manner. Whilst the outbreak of preventable diseases such as DHF and AIDS are preventable they still occur due to inadequate health behavior. Although many health laws are implemented they are not effectively applied. Natural disasters continue to be the key factors for illness. The issue that is discussed is the minimal effort in health promotion. The reality of the situation may help increase awareness and encourage involvement in health behavior and action to others on the basis of the ideas and practices with links between the various factors that affect health. Finally, this will lead to better health including physical, mental, social and spiritual well-being.

Keywords : dynamics and the state of health care

บทคัดย่อ

การศึกษาความเป็นพลวัตสถานการณ์สุขภาพ มีวัตถุประสงค์เพื่อสะท้อนความเชื่อมโยง การเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์ทางสุขภาพในสังคมไทย โดยรวบรวมข้อมูลจากหนังสือสุขภาพคนไทย ที่ตีพิมพ์ในช่วงปี พ.ศ. 2550 – 2555 จำนวนทั้งสิ้น 6 เล่ม ใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหาโดยเชื่อมโยงกับแนวคิดด้านสุขภาพ พบข้อมูลที่สะท้อนความเป็นพลวัตด้านสุขภาพ กล่าวคือ สถานการณ์ด้านสุขภาพเมื่อเปรียบเทียบกับแต่ละปีที่ศึกษามีความต่อเนื่องและเกิดขึ้นซ้ำๆ โดยกลุ่มเป้าหมายที่ได้รับผลกระทบส่วนใหญ่เป็นเยาวชน ที่มีความเกี่ยวข้องกับความเสี่ยง การทำแท้ง รวมไปถึงการเลือกใช้สื่อที่มีความทันสมัยในด้านลบ ในขณะที่การระบาดของโรค ย้อนกลับมาเป็นโรคที่สามารถป้องกันได้ ไม่ว่าจะเป็นไข้เลือดออก หรือเอดส์ รวมไปถึงโรคจากพฤติกรรมสุขภาพที่ไม่เหมาะสม อย่างไรก็ตาม มีการขับเคลื่อนกฎหมายด้านสุขภาพที่สำคัญหลายฉบับ แม้ไม่ได้ผลมากนักในเชิงปฏิบัติ ทั้งจากผู้ให้และผู้ใช้บริการก็ตาม ภัยธรรมชาติที่กลายเป็นตัวแปรสำคัญต่อความเจ็บป่วยเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง สำหรับประเด็นที่มีการกล่าวถึงน้อยที่สุดแต่เป็นหัวใจของมิติสุขภาพ คือ มีการกล่าวถึงการสร้างสุขภาพเพียงการป้องกันมะเร็งปากมดลูก ซึ่งมีความเชื่อมโยงกับความรุนแรงของโรค วัคซีน และกฎหมาย อย่างไรก็ตาม ความเป็นจริงของสถานการณ์ที่เกิดขึ้น อาจช่วยกระตุ้นให้ผู้เกี่ยวข้องเพิ่มความตระหนักและชัดเจนในทิศทางการประพาดิณและการปฏิบัติงานได้เป็นอย่างดี บนฐานของการมีความคิดและแนวปฏิบัติที่มีความเชื่อมโยงระหว่างปัจจัยต่างๆ ที่ส่งผลต่อภาวะสุขภาพ ไม่ว่าจะเป็นด้านปัจเจกบุคคล ด้านสิ่งแวดล้อม และระบบบริการสุขภาพ ที่เป็นปัจจัยนำสำคัญต่อภาวะสุขภาพของคนในสังคมไทย อันจะนำไปสู่การมีสุขภาวะทางกาย ใจ สังคม และปัญญา ได้ในที่สุด

คำสำคัญ : พลวัต และสถานการณ์สุขภาพ

¹ คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

² Faculty of Social Administration, Thammasat University, Thailand

บทนำ

‘สุขภาพ’ นอกจากจะมีความหมายที่เป็นทางการและยอมรับในระดับสากลขององค์การอนามัยโลกแล้วว่าเป็นภาวะสมบูรณ์ของร่างกาย ใจ สังคม รวมถึงจิตวิญญาณ มิใช่เพียงการปราศจากโรคหรือความพิการเท่านั้น สุขภาพยังมีความหมายรวมถึงการมีอำนาจ ซึ่งก็คือ ความสามารถที่จะกระทำกิจกรรมต่างๆในชีวิตประจำวันของบุคคลได้อย่างมีประสิทธิภาพ อย่างไรก็ตาม การจะมีสุขภาพดีได้ มิได้ขึ้นอยู่กับการมีพฤติกรรมที่ถูกต้อง หรือเหมาะสมของบุคคลเท่านั้น แต่ยังรวมถึงสภาพแวดล้อม พันธุกรรม หรือแม้แต่ระบบบริการสุขภาพที่จะช่วยกำหนดภาวะสุขภาพของบุคคลได้เช่นกัน สถานการณ์ด้านสุขภาพของสังคมไทยที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน สะท้อนความอ่อนแอทางด้านพฤติกรรมของบุคคล ที่นำไปสู่สาเหตุการป่วย/ตาย ด้วยโรคที่เกิดจากพฤติกรรม หรือโรคที่ป้องกันได้ ไม่ว่าจะเป็น อุบัติเหตุ โรคมะเร็ง โรคเรื้อรังต่างๆ ในขณะที่ภาครัฐและองค์กรที่เกี่ยวข้องพยายามในการควบคุม ลดความเสี่ยงจากการเจ็บป่วย ด้วยการทำงานเชิงรุกมากขึ้น มีความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีทางการแพทย์มากขึ้น ประกาศใช้กฎหมายเกี่ยวกับสุขภาพมากขึ้น แต่ไม่อาจลดอัตราการเจ็บป่วยหรือควบคุมพฤติกรรมของบุคคลได้

นอกเหนือจากพฤติกรรมของบุคคลแล้ว สิ่งต่างๆ ที่เกี่ยวข้องและไม่มีการหยุดนิ่ง ก็ส่งผลต่อภาวะสุขภาพได้เช่นกัน ไม่ว่าจะเป็น สภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนไปอย่างรวดเร็ว สถานการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้น กฎหมายต่างๆ ที่ไม่เอื้อในทางปฏิบัติ การวิ่งตามแก้ไขปัญหาล้วนแล้วแต่เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคมไทยและพัฒนาความรุนแรงมากขึ้น ลักษณะพิเศษของปรากฏการณ์ คือ ความเชื่อมโยงของสิ่งที่เกิดขึ้นกับปัญหาสุขภาพอื่นๆ เช่น การเมืองกับภาวะมลพิษ สิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนไปกับปริมาณของเชื้อโรค เศรษฐกิจกับสุขภาพทางใจ รวมไปถึงความซื่อสัตย์สุจริตของบุคลากรสุขภาพกับโอกาสในการพัฒนาหน่วยบริการ จริยธรรมกับความก้าวหน้าทางการแพทย์ ความก้าวหน้าในทางอุตสาหกรรมกับภาวะมลพิษที่ทิ้งร่องรอยไว้จากนายทุน ความเกี่ยวข้องเหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่า มิติสุขภาพ มิได้มีความหมายเพียงความเชื่อมโยงเป็นเนื้อเดียวของกาย ใจ สังคม และปัญญาเท่านั้น แต่ยังรวมถึงความเกี่ยวข้องของปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคมด้วยซึ่งไม่สามารถมองแยกประเด็น หรือแก้ปัญหาเป็นส่วนๆได้ ทุกมิติต่างมีความสัมพันธ์กันและส่งผลถึงกันอย่างเป็นพลวัต

การศึกษา ‘พลวัตสถานการณ์สุขภาพในสังคมไทย’ ในช่วงระยะเวลา 6 ปีที่ผ่านมา มีเจตนาในการสร้างการรับรู้ สะท้อนและชี้ให้เห็นถึงสถานการณ์ด้านสุขภาพสังคมที่เกิดขึ้นในสังคมไทย รวมถึงมุ่งนำเสนอข้อมูลด้านสุขภาพที่มีความสำคัญหรือเป็นประเด็นร้อนที่ควรตระหนักและให้ความสำคัญในการแก้ไขปัญหาาร่วมกันของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในทุกภาคส่วน ไม่ว่าจะเป็นบุคลากรสุขภาพ องค์กรที่เกี่ยวข้อง และภาคประชาชน

วัตถุประสงค์

1. ศึกษาถึงพื้นที่ในการนำเสนอเนื้อหาสาระซึ่งสะท้อนจากการจัดสรรจำนวนหน้า และประเด็นที่ปรากฏในคอลัมน์ “สถานการณ์เด่นทางสุขภาพ” ในหนังสือสุขภาพคนไทย
2. ศึกษาถึงสถานการณ์เด่นทางสุขภาพที่เกิดขึ้นในสังคมไทย
3. ศึกษาถึงความเป็นพลวัตของสถานการณ์เด่นทางสุขภาพที่เกิดขึ้นในสังคมไทย

วิธีวิจัย

‘พลวัตสถานการณ์สุขภาพของสังคมไทย’ ศึกษาข้อมูลสถานการณ์จากหนังสือสุขภาพคนไทย จำนวน 6 ฉบับ (ตั้งแต่ปี 2550 – 2555 ซึ่งมีการเผยแพร่ปีละ 1 ฉบับ) เฉพาะเนื้อหาที่ปรากฏในคอลัมน์ ‘สถานการณ์เด่นทางสุขภาพ’ ซึ่งมีการนำเสนอในแต่ละฉบับ จำนวน 10 สถานการณ์เท่ากันในทุกปี นับรวมเป็น 60 สถานการณ์ ใช้การวิเคราะห์เนื้อหา ทั้งในส่วนของข้อมูลเชิงปริมาณและเนื้อหาที่เป็นเชิงคุณภาพ

หนังสือ “สุขภาพคนไทย” ที่ใช้ในการศึกษาทั้ง 6 ฉบับ ปรากฏดังนี้

แผนภาพที่ 1 หน้าปกหนังสือสุขภาพคนไทย ในช่วงปี พ.ศ. 2550 - 2555

ผลการศึกษา

ผลการศึกษา ประกอบด้วยข้อมูลตามวัตถุประสงค์การศึกษา โดยสะท้อนมาจากเนื้อหาที่ปรากฏในหนังสือ ซึ่งมี 3 ส่วน คือ

ส่วนที่ 1 พื้นที่ในการนำเสนอเนื้อหาสาระซึ่งสะท้อนจากการจัดสรรจำนวนหน้า และประเด็นที่ปรากฏในคอลัมน์สถานการณ์เด่นทางสุขภาพ

ส่วนที่ 2 ข้อมูลสถานการณ์เด่นทางสุขภาพที่เกิดขึ้นในสังคมไทย

ส่วนที่ 3 ความเป็น “พลวัต” ที่ปรากฏในสถานการณ์เด่นทางสุขภาพในสังคมไทย

ผลการศึกษา มีดังนี้

ส่วนที่ 1 พื้นที่ในการนำเสนอเนื้อหาสาระ สะท้อนจากการจัดสรรจำนวนหน้า และประเด็นที่ปรากฏในคอลัมน์สถานการณ์เด่นทางสุขภาพ

ประเด็นสำคัญที่ปรากฏบนหน้าปกของหนังสือในช่วงเวลาการศึกษา โดยประเด็นร้อนต่างๆที่ปรากฏ มีทั้งที่นำมาจากคอลัมน์สถานการณ์เด่นทางสุขภาพ ไม่ว่าจะเป็นประเด็นสังคมผู้สูงอายุ (2550) โลกร้อน (2551) หยุดความรุนแรง (2552) วิกฤตทุนนิยม (2553) เอชไอเอ (2554) และความมั่นคงทางอาหาร (2555) ซึ่งเนื้อหาที่ปรากฏเช่นนี้ สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานั้นๆได้เป็นอย่างดี

สถานการณ์ที่มีการนำเสนอในหนังสือมีความหลากหลาย ทั้งกลุ่มเป้าหมายที่ได้รับผลกระทบ กฎหมายที่เกี่ยวข้อง นโยบายด้านสุขภาพที่มีการขับเคลื่อนและดำเนินการ อย่างไรก็ตาม สถานการณ์ดังกล่าวสะท้อนได้ตั้งแต่

ระดับบุคคล ครอบครัว ชุมชน และระดับนโยบาย ทั้งนี้หลายประเด็นพาดพิงถึงจริยธรรมที่มีความเกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจ ความก้าวหน้าทางการแพทย์ ดังปรากฏประเด็นต่างๆ ตามตารางที่ 1

ตารางที่ 1 ประเด็นที่ปรากฏในคอลัมน์สถานการณ์เด่นทางสุขภาพ จำแนกเป็นรายปี

เรียงลำดับ เรื่อง	สถานการณ์เด่นที่ปรากฏในหนังสือสุขภาพคนไทย จำแนกเป็นรายปี					
	พ.ศ. 2550	พ.ศ. 2551	พ.ศ. 2552	พ.ศ. 2553	พ.ศ. 2554	พ.ศ. 2555
1.	หอยบนดิน	การแก้กฎหมาย ข่มขืน	การเมืองแบ่งขั้ว คนไทยแบ่งข้าง	วิกฤตการเมือง	เด็กไทยไอคิว ลดลง	มหาอุทกภัยในรอบ 100 ปี
2.	วิถีชีวิตออนไลน์	สปีความรุนแรง ของไฟใต้	ยาเสพติด กลับมาแบ่งบาน	มาบตาพุด	แล้งจัดแล้วกลับ น้ำท่วมหนัก	“วังน้ำเขียว”โมเดล ภาพสะท้อนปัญหา คน-ป่า-ที่ดิน
3.	ข้อเท็จจริงทาง การแพทย์	ถึงเวลาต้อง ป้องกันและ แก้ไขปัญหาก ทำแท้งเถื่อน	วิกฤตอาหาร แพง	ไข้หวัดใหญ่ 2009	เหตุ 2,002 ซาก	สิทธิปฏิเสธการรักษา เมื่อความตายคือ ทางเลือกของศักดิ์ศรี ความเป็นมนุษย์
4.	เด็กไทยกับ ภัยทางเพศ	ไข้เลือดออก ระบาดหนักจาก ภาวะโลกร้อน	วิกฤตรุมเร้า... คนไทยเสี่ยง ซึมเศร้า	เบาหวาน-ความ ดันโลหิตสูง	ปฏิรูปประเทศ ไทย	“ปฏิรูปประเทศไทย” ภารกิจอันดับไม้พิช ที่ยังไปไม่ถึงฝั่งฝัน
5.	วิกฤตน้ำท่วม ซ้ำซาก	พ.ร.บ. คอมพิวเตอร์.. ปิดกั้นเสรีโลก ออนไลน์	การใช้สิทธิโดย รัฐ (ซีแอล)	นโยบายและ มาตรการ ควบคุมAlcohol	ยุติธรรมไม่มา ไฟใต้ไม่จบ	วิ่งสู้ฟัด ! สานฝันสู่ ประชาคมอาเซียน
6.	ไฟใต้ยังคง ระอุหนัก	มาบตาพุด.. ทุกข์หนัก มลพิษท่วม	ภัยทางเพศใน สถานศึกษา	แม่วิยรูน	ร่าง พรบ. คุ้มครอง ผู้เสียหายฯ	สถานการณ์ชายแดน ไทย-กัมพูชา : การสู้รบ สงบลง แต่ปัญหายังไม่ จบสิ้น
7.	เด็กนักเรียนไทย กับภัยความ รุนแรงในรั้ว โรงเรียน	อีกเพียง 3 ปี ขยะจะล้น เมืองไทย	นมปลอม ปนเมลามีน	ธรรมาภิบาล ระบบยาอ่อนแอ	กฎหมาย คุ้มครองอนามัย เจริญพันธุ์	ค่าน้ำขึ้นทะเบียน 4 สารเคมีอันตราย
8.	พรบ.สุขภาพ แห่งชาติ	“เรตติ้งทีวี” ภารกิจของ ผู้ใหญ่เพื่อผู้ชม ตัวน้อย	คามุขย	(ใคร)ไทย เข้มแข็งแห่ง กระทรวง สาธารณสุข	ความ (ไม่)มั่นคง ทางอาหาร	ได้เวลาลงหลักปักฐาน รพ.การแพทย์แผนไทย
9.	งดโฆษณาเหล้า 100 %	ทำอะไร สงครามปราบ มะเร็งปากมดลูก จึงจะมาถูกทาง	ภัยเอดส์คุกคาม วัยรุ่นไทย	กฎควบคุม สเต็มเซลล์	โฆษณาสุขภาพ เกินจริง	บัตร ประชาชนเด็กกับ โจทย์ที่ไม่ถูกตอบ ?
10.	การบังคับใช้ สิทธิพลิตยาที่มี สิทธิบัตร	โอนสถานี อนามัยให้ องค์กรปกครอง ส่วนท้องถิ่น	สมัชชาสุขภาพ แห่งชาติ	รื้อระบบประสบ ภัยจากรถ	โรคอ้วน ในสังคมบริโภค	BOI กับนโยบายส่งเสริม การลงทุนเพื่อสร้างความ เข้มแข็งต่อระบบสุขภาพ

นอกจากนี้ จำนวนพื้นที่หน้าของคอลัมน์ สถานการณ์เด่นทางสุขภาพ ที่มีการนำเสนอ ให้ความสำคัญต่อจำนวนหน้า ดังนี้

ปี 2550 ใช้พื้นที่ 43 หน้า โดยแต่ละเรื่องมีพื้นที่นำเสนอ 4 หน้า ทั้ง 9 เรื่อง มีเพียงประเด็นสิทธิบัตรยา ที่ใช้พื้นที่นำเสนอถึง 6 หน้า ซึ่งอาจเนื่องมาจากว่า เรื่องสิทธิบัตรยา เป็นเรื่องที่มีความละเอียดอ่อน และมีหลายฝ่ายเข้ามาเกี่ยวข้อง อีกทั้งในช่วงเวลาดังกล่าว มีการเปลี่ยนแปลงผู้บริหารของกระทรวงสาธารณสุข และมีการประกาศสิทธิเหนือสิทธิบัตรยาในยารักษาโรคมะเร็งหลายรายการในช่วงเวลาใกล้เคียงกัน ทำให้มีกระแสเสียงวิพากษ์วิจารณ์ตามมาอย่างต่อเนื่อง

ปี 2551 ใช้พื้นที่ 49 หน้า โดยในปีนั้นทุกสถานการณ์ใช้พื้นที่นำเสนอเท่าๆ กัน เรื่องละ 5 หน้า

ปี 2552 ใช้พื้นที่ 43 หน้า แต่ละประเด็นใช้พื้นที่นำเสนอ ประเด็นละ 4 หน้า มีเพียงประเด็นสมัชชาสุขภาพที่ใช้พื้นที่นำเสนอ 6 หน้า

ปี 2553 ใช้พื้นที่ 39 หน้า โดยในปีนั้นทุกสถานการณ์ใช้พื้นที่นำเสนอเท่าๆ กัน เรื่องละ 4 หน้า

ปี 2554 ใช้พื้นที่ 43 หน้า โดยในปีนั้นทุกสถานการณ์ใช้พื้นที่นำเสนอเท่าๆ กัน เรื่องละ 4-5 หน้า

ปี 2555 ใช้พื้นที่ 47 หน้า แต่ละประเด็นใช้พื้นที่นำเสนอ ประเด็นละ 4-5 หน้า มีเพียงประเด็นมหาอุทกภัย ที่ใช้พื้นที่นำเสนอ 7 หน้า

จะเห็นได้ว่า ในช่วงเวลา 6 ปี สถานการณ์ที่ใช้พื้นที่ในการนำเสนอมากกว่าปกติและมีจำนวนหน้าสูงสุด 7 หน้า คือ สถานการณ์มหาอุทกภัย ซึ่งเป็นที่รับรู้ทั่วกันให้เกิดความเสียหายมากมายต่อสังคมไทย อีกทั้งเป็นสถานการณ์ที่มีความรุนแรงมากที่สุดเท่าที่เคยมีมา นับเป็นสถานการณ์ที่ส่งผลกระทบต่อสุขภาพของคนไทย ในขณะที่สถานการณ์ซึ่งนับเป็นความสำเร็จในอีกระดับของการทำงานด้านสุขภาพ คือ ประเด็นสมัชชาสุขภาพ ซึ่งใช้พื้นที่นำเสนอเนื้อหา ร่องลงมา จำนวน 6 หน้า ซึ่งสะท้อนถึงการทำงานขับเคลื่อนด้านสุขภาพเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมจากภาคประชาชน อีกทั้งเป็นเวทีแลกเปลี่ยนของผู้เกี่ยวข้อง ภายหลังการประกาศใช้กฎหมายสุขภาพแห่งชาติ ในปี 2550

ส่วนที่ 2 ข้อมูลสถานการณ์เด่นทางสุขภาพที่เกิดขึ้นในสังคมไทย

จากการศึกษาสถานการณ์สุขภาพทั้ง 60 สถานการณ์ ในรอบ 6 ปี ผู้เขียนได้จัดหมวดหมู่ / แยกประเภท สถานการณ์ โดยกำหนดประเด็นหลัก และรายละเอียดที่เกี่ยวข้อง ได้ดังนี้

1. กลุ่มเป้าหมายที่ได้รับผลกระทบ ไม่พังก่อนวัย และผู้หญิง

เด็กไทยกับภัยทางเพศ ผู้เสียหายเป็นเด็กหญิงอายุต่ำกว่า 15 ปี ในขณะที่ผู้กระทำส่วนใหญ่เป็นผู้ใหญ่ที่เด็ก รู้จักดี สิ่งที่น่าสนใจต่อการนำเสนอสถานการณ์นี้ คือ การข่มขืนละเมิดทางเพศ ไม่ได้หมายความว่าเพียงการต่อสู้และ ร้องเรียนบาดเจ็บทางกายเสมอไป แต่ยังรวมถึงการใช้อำนาจที่ไม่เท่ากันมากระทำต่อกัน อายุที่อ่อนวัยกว่า ต้องยินยอม ต่ออำนาจของผู้ใหญ่ เรื่องเกิดขึ้นจริงในสังคมไทย แต่การยอมรับความจริงกลับทำได้ยาก ทำให้เป็นอุปสรรคในกลไกการทำงาน ต่อเนื่องถึงภัยทางเพศในสถานศึกษา ในปี 2552 ไม่ว่าจะเป็นครูลวนลามทำอนาจารศิษย์ การมีเพศสัมพันธ์เพื่อ แลกกับเกรด ตั้งแต่ระดับโรงเรียนประถมศึกษา จนถึงมหาวิทยาลัยมีชื่อของประเทศ สิ่งที่ทำหายและต้องคิดต่อ คือ มาตรฐานจริยธรรมของความเป็นครูอยู่ที่ไหน ?

เด็กนักเรียนไทยกับภัยความรุนแรงในรั้วโรงเรียน อาจมีความคุ้นชินกับการทะเลาะวิวาทด้วยอาวุธของนักเรียน อาชีวศึกษา แต่ความแปลกใหม่ ภาพใหม่ๆที่เกิดขึ้นเป็นพื้นที่ของนักเรียนหญิงตกตักกัน ลงท้ายด้วยการลงโทษของครู มี คำถามตามมามากมายว่าโรงเรียนยังเป็นสถานที่ปลอดภัยสำหรับเด็กจริงหรือ ? เด็กหญิงหันมาใช้วัฒนธรรมความรุนแรง แบบเด็กชายในการระงับความขัดแย้ง นำไปสู่การมีความคิดเรื่อง โรงเรียนปลอดภัยความรุนแรงในปี 2550

เด็กไทยไอคิวลดลง ข้อมูลที่สรุปตรงกันว่า เด็กไทยมีไอคิวต่ำ (ผลสำรวจในช่วงปี 2540-2552) โดยมีค่าเฉลี่ย ลดลงเรื่อยๆ จาก 91-88 (ค่าปกติ 90-110) อย่างไรก็ตาม สิ่งที่น่าสนใจและสอดคล้องกับไอคิวที่ลดลง คือ เด็กไทยใช้ เงินซื้อขนมต่อปี มากกว่าค่าใช้จ่ายเพื่อการศึกษา ถึง 3 เท่า กระทรวงสาธารณสุขในฐานะเจ้าภาพรับผิดชอบด้านสุขภาพ จึงรณรงค์ให้คนไทยหันมากินไอโอดีน โดยเฉพาะในกลุ่มหญิงตั้งครรภ์ (ทานยาเม็ดไอโอดีนผสมกับธาตุเหล็กและกรดโฟ ลิค) กลุ่มทารกแรกเกิด (หากไทรอยด์ฮอร์โมนต่ำ ให้รับรักษา) รวมถึงกลุ่มเด็กเล็กและประชาชนทั่วไป อย่างไรก็ตาม กระทรวงสาธารณสุขยังเดินหน้าแก้ปัญหา ทั้งในเรื่องของเกลือบริโภคที่ต้องมีปริมาณไอโอดีนที่เหมาะสม น้ำเกลือปรุง อาหาร ที่ต้องการติดฉลาก “เกลือบริโภคเสริมไอโอดีน” โดยสามารถใช้ตรา “เพิ่มไอโอดีน เพิ่มไอคิว” นอกจากนี้ยัง

เป็นภาระหน้าที่ของกระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งเป็นเจ้าภาพหลักในผลผลิตการศึกษา ที่ต้องร่วมพัฒนาคุณภาพของเด็ก พัฒนาคู และพัฒนาระบบการจัดการที่ดีด้วย

บัตรประชาชนเด็กกับโจทย์ที่ไม่ถูกต้อง ? มีการบังคับใช้ พ.ร.บ. บัตรประจำตัวประชาชน (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2554 นับตั้งแต่วันที่ 10 กรกฎาคม 2554 โดยเด็กที่อายุระหว่าง 7-14 ปี ต้องทำบัตรประจำตัวประชาชน เสียสังคม วิจารณ์ทั้งด้านบวกและลบ ไม่ว่าจะเป็นความสะดวกในการแสดงตน เข้าถึงสวัสดิการของรัฐได้ง่ายขึ้น บรรเทาปัญหา การสวมสิทธิ หรือจุดที่ต้องระวัง เช่น การทำบัตรหายของเด็ก ข้อสังเกตที่น่าสนใจ คือ ที่มาของการทำบัตรเมื่ออายุ 7 ปี มีการเปลี่ยนการกำหนดอายุบัตรประชาชน จาก 6 ปี เป็น 8 ปี เมื่อเด็กทำบัตรตอนอายุ 7 ปี บวกอีก 8 ปี ก็จะต้องมีการทำบัตรอีกครั้งเพื่อเปลี่ยนค่าน้ำหน้าชื่อ เมื่ออายุครบ 15 ปี เพื่อคำนึงถึงความคุ้มค่าทางงบประมาณ ซึ่งท้ายที่สุด อาจต้องกลับมาถามว่าได้ตอบโจทย์การลดภาระงบประมาณของรัฐจริงหรือไม่กับการกิจนี้

แม่วัยรุ่น เรื่องใหญ่ที่ยังป้องกันและแก้ไขกันแบบเล็กๆ จากข้อมูลที่สามารถบันทึกได้ พบสัดส่วนคุณแม่อายุน้อยกว่า 20 ปี มีแนวโน้มค่อยๆ ขยับสูงขึ้น สะท้อนให้เห็นว่าสถานการณ์แม่วัยรุ่นอยู่ในช่วงขาขึ้นสำหรับสังคมไทย ในขณะที่คำแนะนำจากองค์การอนามัยโลกต่อสถานการณ์เช่นนี้ คือ การทำงานภาคนโยบายและกฎหมายที่ต้องปรับปรุง รวมไปถึงภาคสาธารณสุขที่ต้องมีความละเอียดอ่อนในการให้บริการ และภาคส่วนอื่นๆ ที่ต้องมีความรับผิดชอบร่วมกัน

2. เมื่ออาหาร 1 ในปัจจัย 4 ถึงเวลาช่วยยากหมากแพง

วิกฤตอาหารแพง จากราคาน้ำมันที่สูงขึ้น ส่งผลกระทบต่อเนื่อง โดยเฉพาะคนจนที่ต้องแบกรับภาระ การบรรจบของวิกฤตต่างๆ เกิดขึ้นในช่วงเวลาเดียวกัน ไม่ว่าจะเป็นภัยธรรมชาติที่ทำลายผลผลิตทางการเกษตร ราคาอาหารสูงขึ้น นำไปสู่ภาวะข้าวยากหมากแพง อย่างไม่มีทางปฏิเสธได้

นมปลอมปนนมละมุน เหตุเกิดที่ประเทศจีน เมื่อมีการเพิ่มปริมาณน้ำนมด้วยการเติมน้ำ แล้วเพิ่มคุณภาพนม เพื่อตบตาผู้ตรวจสอบ โดยการเติมสารเมลามีน ทำให้ผลการวิเคราะห์คุณภาพน้ำนมสะท้อนว่ามีโปรตีนในเกณฑ์มาตรฐาน นำไปสู่การเจ็บป่วยและเสียชีวิตของเด็กเล็ก จนต้องเก็บสินค้าคืนจากท้องตลาด บทลงโทษที่สาสมของผู้ต้นคิด คือ การถูกตัดสินประหารชีวิต ส่งผลต่อความเข้มงวดในสังคมไทยต่อการตรวจสอบคุณภาพในสินค้าที่เกี่ยวข้อง

ความ (ไม่) มั่นคงทางอาหาร ไทยเป็นอีกประเทศที่เสี่ยงต่อภาวะความไม่มั่นคงทางอาหาร เนื่องจากขบวนการเริ่มสูญพันธุ์ เกษตรกรขายที่ดิน ปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากร รวมไปถึงระบบการผลิตที่ยั่งยืน สิ่งที่เกิดขึ้นกระตุ้นให้ย้อนกลับมาคิดถึงวิถีในการแก้ปัญหาเชิงโครงสร้าง และการทบทวนการฟื้นฟูทรัพยากรที่ร่วมกันหาทางออกตั้งแต่ระดับชุมชนถึงนโยบาย

3. ตอกย้ำ 'มิติสร้างสุขภาพ' ที่มีกฎลึ้ม ทั้งที่เป็นหัวใจของการทำงาน

การป้องกันมะเร็งปากมดลูก เป็นประเด็นเดียวด้านการสร้างสุขภาพที่มีการกล่าวถึง/นำเสนอในหนังสือสุขภาพคนไทย ในรอบ 6 ปี ในขณะที่ปัจจุบันมีความพยายามในการคิดค้นวัคซีนเพื่อป้องกันโรคนี้อยู่ ซึ่งเป็นสาเหตุการป่วย/ตายอันดับต้นๆ ของหญิง หญิงที่สนใจมีความรู้สึกลึกซึ้งเห็นคุณค่าของการมีวัคซีนป้องกัน แต่สิ่งที่เกิดขึ้นในสังคม คือ ข้อจำกัดของวัคซีนตัวนี้ไม่ได้ถูกเผยแพร่ไปกับโฆษณาแต่อย่างใด อย่างไรก็ตาม ยังมีความเห็นที่ตรงกันว่า วิธีป้องกันมะเร็งปากมดลูกที่ดีที่สุด คือ การมีเพศสัมพันธ์ที่ปลอดภัย และการตรวจคัดกรองมะเร็งปากมดลูก (Pap smear)

4. ระบบสุขภาพ ไม่อาจแยกจากเศรษฐกิจและการเมือง

ห่วยบนดิน จากห่วยใต้ดินถูกดึงขึ้นบนดิน เพื่อช่วยปราบปรามเจ้ามือห่วยใต้ดินให้หมดไป พร้อมทั้งความคิดที่จะแบ่งรายได้คืนสู่สังคม เมื่อยอดขายสูง จึงมีการยกเลิกรางวัลแจ็คพ็อต ด้วยเหตุผลว่าเป็นการมอมเมาประชาชน ผิดกฎหมาย ไม่เป็นธรรม ต่อมากลับกลายเป็นเรื่องที่ขัดต่อ พรบ.สำนักงานสลากกินแบ่งรัฐบาล พ.ศ. 2517 สังคมไทยต้องย้อนกลับมาแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้น เพื่อมิให้ประชาชนมีความสุข มีความหวัง หุมเทกับสิ่งที่เรียกว่าเป็นส่วนหนึ่งของกรรมพันธุ์

ไฟใต้ยังคงระอุ หลังรัฐประหาร ในปี 2549 ความรุนแรงมีมากขึ้น แม้รัฐจะทุ่มเงินจำนวนมหาศาลในการดับไฟใต้ แต่ไม่เป็นผล ยังคงมีการเสียชีวิตของผู้นับในในพื้นที่รวมถึงเจ้าหน้าที่ของรัฐอย่างต่อเนื่อง ประชาชนในพื้นที่ยังให้ความเห็นว่า ความไม่มั่นคงจากเจ้าหน้าที่ของรัฐ ยังเป็นปัญหาที่ต้องเร่งแก้ไข

การเมืองแบ่งขั้ว คนไทยแบ่งข้าง ประเทศไทยกลายเป็นประเทศที่มีความสงบสุขต่ำกว่าประเทศเพื่อนบ้านอาเซียนทุกประเทศ (ยกเว้น พม่า) เนื่องจากมีการชุมนุมประท้วงที่นำไปสู่ความรุนแรง ไม่มีที่ยืนสำหรับความเป็นกลาง ความชนะที่เกิดขึ้นอยู่บนซากพังของบ้านเมือง การมีฐานคิด ระบบความคิดที่สโต่งทั้งสองฝ่าย ต่อเนื่องถึงปี 2553 ยังมี

การกล่าวถึง ทางออกของวิกฤตการณ์เมืองไทย จนนำไปสู่ อาการเครียดจากสถานการณ์ทางการเมืองของคนไทยจากการตอบโต้ทางการเมืองระหว่างผู้ชุมนุมที่เรียกตนเองว่า กลุ่มแนวร่วมประชาธิปไตยต่อต้านเผด็จการแห่งชาติ (นปช.) และพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย

ยาเสพติดกลับมาแบ่งบาน เพราะการเมืองอ่อนแอ จำนวนคดีความเกี่ยวกับยาเสพติดสูงขึ้น อายุของผู้เสพลดลง ยาบ้าเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายได้ง่ายที่สุด สัญญาณอันตรายที่ควรตระหนัก ได้แก่ สภาพเศรษฐกิจที่แย่ลง ยาเสพติดมีราคาถูกลง ทิศนคติที่เห็นว่าการเสพเป็นเรื่องธรรมดา การตลาดที่แยบยลของผู้ค้า การเลี้ยงลูกที่ผิดวิธี เยวชนขาดการควบคุมตนเอง และการปราบปรามที่ไม่ต่อเนื่อง

5. ชนะโรคใหม่ๆ ได้ แต่ต้องกลับมาเผชิญกับโรคต่างๆ ที่ป้องกันได้ / โรคจากพฤติกรรม

โรคไข้เลือดออก เป็นโรคที่ป้องกันได้ แต่กลับมาระบาดหนักอีกครั้งซึ่งมีความรุนแรงในรอบ 10 ปี เนื่องจากสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนไป ส่งผลให้วงจรชีวิตของยุงเอื้อต่อการระบาดได้ทุกฤดูกาล และสามารถเพิ่มปริมาณในการแพร่พันธุ์ได้เร็วขึ้น

วิกฤตรุมเร้า..คนไทยเสี่ยงซึมเศร้า ปัญหาที่ถาโถมเข้าสู่สังคมไทย นับตั้งแต่ความวุ่นวายทางการเมือง เศรษฐกิจที่ย่ำแย่ ส่งผลกระทบต่อภาวะสุขภาพจิตของผู้เกี่ยวข้อง สิ่งที่ต้องเฝ้าระวังคือ ภาวะซึมเศร้าที่นำไปสู่การฆ่าตัวตาย ภาระงานจึงตกอยู่ที่กรมสุขภาพจิตในการบริการเชิงรุกในช่องทางต่างๆ อย่างเข้าถึงและครอบคลุม

ภัยเอ็ดส์คุกคามวัยรุ่นไทย เพราะเพศสัมพันธ์ที่ไม่ปลอดภัย แนวโน้มการติดเชื้อเพิ่มขึ้นในกลุ่มวัยรุ่น ความอยากรู้อยากลอง สภาพสังคมที่เปลี่ยนไป ความไว้วางใจเชื่อใจว่าการมีเพศสัมพันธ์กับคนใกล้ชิดจะไม่ติดเอ็ดส์ ความยั่วยุของสื่อ ต่างเป็นปัจจัยกระตุ้นที่ทำให้วัยรุ่นไทยติดเชื้อ มีการเสนอแก้กฎหมายตรวจเอ็ดส์ในเด็กอายุต่ำกว่า 18 ปี การเร่งสร้างเสริมการใช้ถุงยางอนามัยตั้งแต่การมีเพศสัมพันธ์ครั้งแรก

การระบาดของโรคไข้หวัดใหญ่ 2009 คงปฏิเสธไม่ได้ว่า เครื่องมือป้องกันที่ดีที่สุด คือ การฉีดวัคซีน ในสังคมไทยมีการฉีดวัคซีนให้ใน 6 กลุ่ม คือ (1) แพทย์ พยาบาล และเจ้าหน้าที่ที่มีหน้าที่ดูแลผู้ป่วย (2) หญิงตั้งครรภ์มากกว่า 3 เดือน (3) ผู้ที่มีน้ำหนักตัวมากกว่า 100 กิโลกรัม (4) คนพิการที่ช่วยเหลือตนเองได้ (5) ผู้ป่วยเรื้อรังอายุ 6 เดือน ถึง 64 ปี ที่เป็นโรคปอดอุดกั้นเรื้อรัง หอบหืด โรคหัวใจทุกประเภท โรคหลอดเลือดสมอง โรคไตวาย ผู้ป่วยมะเร็ง ฯ และคนที่ทำงานเกี่ยวกับสัตว์ โดยเฉพาะหมู

โรคเบาหวาน ความดันโลหิตสูง ทั้ง 2 โรค ถูกเรียกว่า “ฆาตรกรเงียบ” เนื่องจากเป็นโรคที่อาจไม่แสดงอาการให้เห็นถึงความรุนแรงของโรคมานัก ประกอบกับหากไม่มีการใส่ใจดูแล ปฏิบัติตามคำแนะนำของบุคลากรสุขภาพด้วยแล้ว ก็จะไปสู่สาเหตุการเจ็บป่วยที่รุนแรงขึ้น รวมถึงการเสียชีวิตอย่างไม่รู้ตัว (อย่างเงียบๆ) ได้ อย่างไรก็ตาม ทั้ง 2 โรค เป็นสาเหตุการป่วยตายในอันดับต้นของสังคมไทยมาอย่างต่อเนื่อง อีกทั้งสาเหตุการป่วยที่รุนแรงขึ้น ยังมาจากพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมของผู้ป่วย ไม่ว่าจะเป็น พฤติกรรมการบริโภค พฤติกรรมการจัดการความเครียด รวมไปถึงพฤติกรรมการดูแลตนเอง

โรคอ้วนในสังคมบริโภค อุปนิสัยการโรคอ้วนในสังคมไทยในกลุ่มเด็กมีการเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ไม่ว่าจะเป็นสาเหตุจากพันธุกรรม สิ่งแวดล้อม และโภชนาที่เป็นปัจจัยเร่งสำคัญ แต่ที่น่าสนใจ คือ ทางออกในการแก้ปัญหาความอ้วนของสังคมกลับกลายเป็นสิ่งที่ต้องระวังเช่นกัน การแสวงหาร่างกายที่มีความงาม ความสมบูรณ์แบบ แลกกับการทำทุกวิถีทางด้วยอำนาจเงินในกระเป๋าเพื่อซื้อสินค้าและบริการสุขภาพที่เกิดขึ้น (และเกินจริง) โดย ไม่สนใจผลกระทบของบริการนั้นๆ ว่าจะย้อนมาทำร้ายร่างกายของตนเองอย่างไร

6. ประเด็นเพศมีความฮือฮา และสร้างความสนใจที่ปลายเหตุได้อย่างต่อเนื่อง

ถึงเวลาต้องป้องกันและแก้ไขปัญหากฎหมายทำแท้งเถื่อนให้ได้ผล ข้าราชการบุกทะเลและคลินิกเถื่อนหรือสถานที่ที่ห้ามทำแท้งที่ผิดกฎหมายมีอย่างต่อเนื่อง มีการบาดเจ็บและตายของผู้หญิงจากการทำแท้งที่ไม่ปลอดภัย กฎหมายอนุญาตให้การทำแท้งสามารถทำได้ในเฉพาะบางกรณีเท่านั้น ไม่ว่าจะเป็นเพื่อสุขภาพของหญิง หรือการทำแท้งอันเนื่องมาจากการตั้งครรภ์นั้นเกิดขึ้นเพราะถูกข่มขืน อย่างไรก็ตาม มีปัญหาการตีความในเชิงปฏิบัติ กฎหมายที่บังคับใช้ไม่มีความสอดคล้องกับสภาพปัญหาในสังคม

จะป้องกันไม่ให้เกิดเหตุ 2,002 ซาก ได้อย่างไร ? ชาวที่สะท้อนสังคมไทยมากที่สุดในปี 2553 เมื่อมีการพบซากมนุษย์จากการทำแท้ง ปรากฏขึ้นในวัดกลางเมืองกรุงเทพฯ การเผยแพร่ของปัญหาที่ส่งสมานาน ทำให้ต้องย้อนกลับมาคิดทบทวนการแก้กฎหมายทำแท้ง รวมถึงการสอนเพศศึกษาเพื่อลดปัญหาท้องไม่พร้อมและการทำแท้ง อย่างไรก็ตาม

ตาม ได้มีข้อเสนอในประเด็นที่น่าสนใจ กล่าวคือ หญิงที่ประสบปัญหาท้องไม่พร้อมที่เข้าข่ายยุติการตั้งครรภ์ได้ ต้องได้รับบริการที่ปลอดภัย การลดการใช้วิธีการยุติการตั้งครรภ์ที่ไม่ปลอดภัย และเพิ่มวิธีการที่ปลอดภัยในระบบบริการสุขภาพ รวมไปถึงการพัฒนาและผลักดันให้เกิดการเพิ่มจำนวนแพทย์ที่ยินดีให้บริการยุติการตั้งครรภ์อย่างปลอดภัย

7. กฎหมาย (เกิดขึ้น) มากมาย (แต่) ต่างวังตามแก้ปัญหา

ข้อเท็จจริงทางการแพทย์ ที่ประกาศโดยแพทยสภา ท่ามกลางเสียงวิพากษ์วิจารณ์ว่า เป็นการคุ้มครองหมอมากกว่าคุ้มครองผู้ป่วย ในขณะที่ผู้ประกาศฯ มองว่า เป็นไปเพื่อคุ้มครองความปลอดภัยของผู้ป่วยมากกว่า นอกจากนี้ยังมีประเด็นที่ต่อเนื่องจากสิทธิผู้ป่วย ที่กล่าวถึงหน้าที่ของแพทย์ที่ต้องปฏิบัติต่อผู้ป่วย แต่ไม่เคยมีใครนึกถึงหน้าที่ของผู้ป่วยที่จะต้องปฏิบัติต่อแพทย์ ท่ามกลางความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ทางออกที่ควรจะเป็นคือ การร่วมสร้างความเข้าใจที่ตรงกัน

กฎหมายสุขภาพแห่งชาติ ประเด็นสร้างนำข้อม ฐานคิด สามเหลี่ยมเขยื้อนภูเขา ได้รับการกล่าวถึง ประเด็นที่กฎหมายให้ความสำคัญ ครอบคลุม ความหมายของสุขภาพในมิติที่ควรจะเป็น หน้าที่ด้านสุขภาพ มิติและศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ นำไปสู่การพิจารณาเรื่องสิทธิที่จะตาย อย่างไรก็ตาม คำใหม่ๆ ที่กระตุกความคิดหนีไม่พ้นคำว่า ‘สร้างนำข้อม’

สิทธิบัตรยา คำกล่าวที่ว่า สิทธิมนุษยชนต้องอยู่เหนือสิทธิทางการค้า ยาคือสินค้าคุณธรรม หรือ ยาที่มีความจำเพาะสูง ล้วนเป็นเงื่อนไขที่นำไปสู่การประกาศสิทธิเหนือสิทธิบัตรยา เพื่อให้คนไทยได้เข้าถึงยาที่มีคุณภาพ ในราคาที่สามารถจ่ายได้ด้วยตนเอง หรือระบบหลักประกันสุขภาพที่มีสิทธิประโยชน์ครอบคลุมถึง ในปี 2552 มีการกล่าวถึง CL อย่างต่อเนื่อง ในการประกาศสิทธิเหนือสิทธิบัตรยากับยารักษาโรคมะเร็ง 4 รายการ คือ ยารักษาโรคมะเร็งปอด มะเร็งเต้านม มะเร็งปอดและเต้านม และมะเร็งเม็ดเลือดขาว ท่ามกลางความพยายามในการล้ม CL ไม่ว่าจะเป็นกลยุทธ์การลดราคายาต้นแบบ การโจมตีคุณภาพของยาสามัญ ความมั่งคั่งที่เป็นผลจากการขับเคลื่อนจากพลังภาคประชาชน และผู้เกี่ยวข้อง ซึ่งบทเรียนที่ดี คือการรักษาโรคไตวายระยะสุดท้ายที่ได้อยู่ในสิทธิประโยชน์หลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า และกองทุนประกันสังคมได้ในที่สุด

การแก้กฎหมายเข้มขึ้น: อีกหนึ่งความคืบหน้าของงานยุติความรุนแรงต่อผู้หญิง ประมวลกฎหมายอาญามาตรา 276 และ 277 มีการผลักดันให้แก้ไขจนประสบผลสำเร็จ นับเป็นก้าวหนึ่งของความพยายามสร้างความเสมอภาคในเชิงกฎหมายให้กับบุคคล โดยไม่เลือกปฏิบัติ ด้วยเหตุแห่งความเป็นภรรยาหรือเพศ ในขณะที่กฎหมายใหม่คุ้มครองผู้ถูกกระทำความรุนแรง แทบไม่มีข้อถกเถียงในเนื้อหา อาจเนื่องมาจาก มีการเคลื่อนไหวเพื่อให้เกิดการพัฒนาและได้รับการตอบสนองจากภาครัฐในทางบวกตลอดระยะที่ขับเคลื่อนมาเป็น 10 ปี

กฎหมายคุ้มครองอนามัยเจริญพันธุ์ กฎหมายฉบับนี้เริ่มขับเคลื่อนตั้งแต่ปี 2544 โดยมีหัวใจสำคัญในการลดจำนวนการทำแท้ง การให้นักเรียนที่กำลังตั้งครรภ์สามารถศึกษาต่อได้ ครอบคลุมถึงการดูแลผู้หญิงในสถานประกอบการในเรื่องเพศ และการให้บริการและสวัสดิการต่างๆ ต่อผู้หญิงที่ตั้งครรภ์ขององค์กรที่เกี่ยวข้อง

พ.ร.บ. คอมพิวเตอร์...ปิดกั้นเสรีโลกออนไลน์? กระแสเสียงการต่อต้านกฎหมาย ที่ปิดเสรีภาพการแสดงความคิดเห็นซึ่งเป็นสิทธิเสรีภาพขั้นพื้นฐานของพลเมือง มีข้อเสนอแนะให้แยกแยะสิ่งนี้ออกจากอาชญากรรมคอมพิวเตอร์ มิเช่นนั้น จะกลายเป็นการคุกคามสิทธิของผู้ใช้สื่อออนไลน์ ซึ่งเป็นสื่อสาธารณะที่เปิดกว้างมากที่สุด ณ ขณะนี้ อย่างรุนแรง

รื้อระบบประสภภัยจากรถ เพื่อความเป็นธรรมต่อผู้ประสภภัย กฎหมายคุ้มครองผู้ประสภภัยจากรถ ใช้มาจนถึงปัจจุบัน นับเป็นเวลา 20 ปี แต่กลับไม่สามารถคุ้มครองผู้ประสภภัยได้จริง ทั้งที่มีเงินจำนวนมหาศาลในกองทุนค่าใช้จ่ายส่วนใหญ่จ่ายเป็นค่าบริหารจัดการ ผู้ประสภภัยมากกว่าครึ่งต้องจ่ายเอง ด้วยระบบบริหารจัดการที่ยุ่งยาก ลำบาก จึงนำมาซึ่งความพยายามในการเสนอความคิดทั้งปรับปรุงกฎหมาย ยกเลิกกฎหมาย หรือแม้แต่วางกฎหมายใหม่ ซึ่งต้องติดตามว่าผลออกมาจะเป็นเช่นไร จะเกิดประโยชน์กับผู้ประสภภัยได้จริงหรือไม่

(ร่าง)กฎหมายคุ้มครองผู้เสียหายจากการรับบริการสาธารณสุข: ส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างหมอกับคนไข้ แต่หมอกลับค้ำดัน โดยร่างกฎหมายฉบับนี้มีสาระสำคัญในการตั้งคณะกรรมการเพื่อประเมินเงินชดเชยให้คนไข้ที่ได้รับความเสียหาย การได้รับเงินช่วยเหลือ โดยไม่ต้องพิสูจน์ถูกผิด ระยะเวลาในการยื่นเรื่องภายใน 3 ปี ไม่เกิน 10 ปี การร่วมจ่ายเงินสมทบของสถานพยาบาล ความเห็นที่ต่างกันของผู้ให้บริการต่อการมีกฎหมายฉบับนี้นำไปสู่การคัดค้าน ความขัดแย้งที่ยังเห็นไม่ตรงกัน ทำให้กฎหมายยังไม่คืบหน้าในการประกาศใช้ แม้วันนี้จะผ่านมากเกือบ 3 ปีแล้วก็ตาม

สิทธิปฏิเสธรักษา เมื่อความตายคือทางเลือกของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ มาตรา 12 ของกฎหมายสุขภาพแห่งชาติ กล่าวถึงสิทธิที่จะตาย ที่เกิดขึ้นบนความเห็นที่ต่างของผู้เกี่ยวข้อง โดยมีการพาดพิงถึงคำรักษาพยาบาลในช่วงสุดท้ายของชีวิตที่ไม่มีเจ้าภาพจ่ายให้ จึงส่งผลต่อความคิดที่จะไม่ต้องการเหนี่ยวรั้งคนไข้ไว้กับเครื่องช่วยหายใจ ซึ่งมีผลงานวิจัยบางชิ้นที่บอกว่า คำรักษาพยาบาลใน 6 เดือนสุดท้ายก่อนเสียชีวิตมีค่ามากกว่าการรักษาพยาบาลที่จ่ายมาทั้งชีวิต ทำให้สิทธิปฏิเสธรักษาจึงดูมีเหตุผลสำหรับคนไข้ที่ไม่ต้องการเป็นภาระ นอกจากนี้ แม้ว่ากฎหมายจะประกาศใช้แล้ว ยังมีความขัดแย้งต่อเนื้อหากฎหมายไม่จบสิ้น ขณะที่ฝ่ายสนับสนุนยืนยันในการติดตามผลและจะทำงานเพื่อส่งเสริมการใช้สิทธิตามมาตรานี้

8. ความทันสมัยของสื่อ ที่ทำลายสุขภาวะอย่างไรไม่ลดละ

วิถีชีวิตออนไลน์ การใช้เทคโนโลยีในการค้นหาข้อมูลหรือแสดงออกในเรื่องต่างๆ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องยังให้ความสนใจไม่มากต่อการเข้าถึงแหล่งข้อมูลต่างๆ ของเด็กและเยาวชน สิ่งที่ต้องให้ความสนใจคือ ทักษะการใช้ชีวิตในโลกออนไลน์แบบที่ตนเองปลอดภัยและไม่ทำร้ายผู้อื่น

จดหมายเหตุ 100 % การต่อสู้ทางความคิดและการดำเนินนโยบายที่ขัดแย้งกันเองของรัฐ ระหว่างผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ กับความพยายามในการลดอบายมุข ที่ส่งผลกระทบต่อผู้บริโภค ต่อเนื่องถึงปี 2553 ที่สะท้อนนโยบายและมาตรการควบคุมแอลกอฮอล์ยังไม่จริงจังและจริงใจ มาตรการที่กำหนดส่งผลในทางปฏิบัติไม่มากนัก ไม่ว่าจะเป็น การควบคุมการเข้าถึงและหาซื้อ การจำกัดการดื่มสุรา หรือแม้แต่การออกกฎหมายควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ ในปี 2551 ที่ต้องการลดนักดื่มหน้าใหม่ ลดปริมาณการดื่ม และลดอันตรายจากการดื่ม แต่กลับไม่สะท้อนในทางปฏิบัติ ธุรกิจน้ำเมายังคงวนเวียนอยู่รอบสถาบันการศึกษา

เรตติ้งทีวีภารกิจของผู้ใหญ่ เพื่อผู้ชมตัวน้อย คำถามที่ท้าทาย คือ แม้จะมีความพยายามในการจัดหมวดหมู่ของเนื้อหารายการที่ออกอากาศให้เหมาะสมกับกลุ่มผู้ชมในช่วงเวลาต่างๆ โดยเฉพาะเด็กๆ ซึ่งใช้เวลาดูโทรทัศน์วันละ 3-5 ชั่วโมง อาจไม่เป็นผล การให้คำแนะนำของผู้ปกครองที่ร่วมดูด้วยยังเป็นหน้าที่ความรับผิดชอบที่ต้องให้คำแนะนำที่ถูกที่ควรแก่เด็ก นอกเหนือไปจากการกระตุ้นผู้ผลิตให้เพิ่มปริมาณรายการสำหรับเด็กและปรับผังรายการออกอากาศในช่วงเวลาที่เหมาะสม มากกว่าที่จะเป็นรายการที่ตอบสนองความบันเทิงของผู้ใหญ่

โฆษณาสุขภาพเกินจริง ไร้การควบคุม ปัจจุบันกระแสการรักสุขภาพมาแรง ที่สำคัญคือยังคงมีการแทรกความเชื่อแบบผิดๆ กับผลิตภัณฑ์ต่างๆ ที่โฆษณา การได้รับการยอมรับในสินค้ามีสูง เนื่องจากโฆษณาที่ปรากฏ อดทนรอคุณเพื่อแลกกับการมีสุขภาพดี สิ่งที่เกี่ยวข้องต้องดำเนินการ คือ การรื้อถอนความเชื่อแบบผิดๆ นั้น พร้อมกับการสร้างทัศนคติที่ถูกต้องด้านสุขภาพและการดูแลตนเองให้เท่าทันนักการตลาด

9. ถึงเวลา คิน(สังเวย)ชีวิตให้สิ่งแวดล้อม

วิกฤตน้ำท่วมซ้ำซาก เป็นภัยพิบัติที่เกิดขึ้นบ่อยที่สุด ส่งผลต่อการเจ็บป่วยด้วยโรคที่มากับน้ำท่วม ทั้งสุขภาพกาย และจิต ที่ทวีความรุนแรงขึ้น ข้อมูลการคาดการณ์ที่น่าสนใจ คือ ทุกภูมิภาคของประเทศไทยจะมีฝนตกมากขึ้น วันที่อากาศร้อนจะเพิ่มขึ้น ฤดูหนาวจะน้อยลง ซึ่งสภาพความแปรปรวนของอากาศเช่นนี้จะทำให้เกิดน้ำท่วมบ่อยครั้ง และรุนแรงมากขึ้น นอกจากนี้ยังมีภาวะแล้งจัดแล้วกลับน้ำท่วมหนัก ปรากฏการณ์ภัยแล้งที่ต่อเนื่องยาวนาน ตามด้วยน้ำท่วมหนัก ปรากฏการณ์ดังกล่าวสะท้อนความแปรปรวนของสภาพอากาศ บทเรียนสำคัญที่ต้องเรียนรู้และปรับตัวในปลายเหตุ คือ การเรียนรู้ที่จะอยู่กับน้ำ ให้น้ำเป็นส่วนสำคัญของชีวิต ในขณะที่ภาครัฐ ต้องมีความคิดนอกกรอบในการบริหารจัดการแก้ปัญหาภัยธรรมชาติ

มาบตาพุด : ปัญหาร้อนทางเศรษฐกิจ ปัญหามลพิษของชาวบ้าน ความก้าวหน้าทางด้านเศรษฐกิจ สวนทางกับการสังเวยด้วยชีวิตของชาวบ้านและสิ่งแวดล้อมที่ดี การไม่รักษาต้นทุนที่เป็นชีวิตของชาวบ้านและสิ่งแวดล้อม ด้วยเหตุของการลงทุนภาคอุตสาหกรรมที่ไม่ปฏิบัติตามกฎหมาย ไม่ว่าจะเป็น การไม่ทำการศึกษาหรือประเมินผลกระทบด้านสุขภาพ ไม่จัดกระบวนการรับฟังความคิดเห็นจากประชาชนและผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย รวมถึง ไม่ให้องค์กรอิสระให้ความเห็นประกอบก่อนมีการดำเนินการโครงการต่างๆ ในพื้นที่ ท้ายที่สุด นำไปสู่ความสูญเสียที่ทิ้งร่องรอยไว้ให้ชุมชนในระยะยาว

อีกเพียง 3 ปี ขยะจะล้นเมืองไทย แม้จะมีการรณรงค์คัดแยกขยะในหน่วยงานทุกระดับอย่างต่อเนื่อง แต่ปริมาณของขยะกลับเพิ่มขึ้นและมีลักษณะที่ยากต่อการกำจัดมากขึ้นด้วย ปรากฏการณ์นี้เกิดขึ้นชัดเจนในเมืองใหญ่และพื้นที่ท่องเที่ยว

‘วังน้ำเขียวโมเดล’ ภาพสะท้อนปัญหา คน-ป่า-ที่ดิน สถานการณ์ที่หุบเขาที่อำเภอรัญ-ประชาชน ทุน-ความยากจน การท่องเที่ยว-การบังคับใช้กฎหมาย ปะทะกันจนไม่มีจุดประนีประนอม ภาครัฐถือกฎหมายไว้รอรีรอที่ทุบกรุกพื้นที่อุทยาน คำถามที่ทุกฝ่ายตั้งข้อสังเกต คือ ทำไมเรื่องเช่นนี้จึงเกิดขึ้นในเวลานี้ ความจริงจิงในการแก้ปัญหาจะต่อเนื่องหรือไม่ และป่าอื่นๆ จะใช้มาตรการเดียวกันหรือไม่ ทางออกที่ควรจะเป็น อาจเป็นการปฏิรูปที่ดินอย่างจริงจัง การส่งเสริมให้ชุมชนได้อยู่ร่วมกับป่า การขจัดความไม่เป็นธรรมในสังคม และการสร้างความห่วงใยห่วงพวยการให้กับชุมชน

10. การก้าวเดินของนโยบาย ที่บันทึกอนาคตด้านสุขภาพของไทย

ธรรมชาติของระบบยาอ่อนแอ ถึงเวลาต้องแก้ไข ค่าใช้จ่ายในการซื้อยาในภาพรวมของประเทศสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง คนไทยจำนวนหนึ่งมีโอกาสในการใช้ยาฟุ่มเฟือยเกินความจำเป็น ในขณะที่อีกกลุ่มไม่สามารถเข้าถึงยาที่มีคุณภาพได้ นอกจากนี้ยังมีการส่งเสริมการขายที่ขาดจริยธรรม อันเนื่องมาจากความสัมพันธ์ของบริษัทยาผลิตยากับบุคลากรสุขภาพ ส่งผลให้เกิดความอ่อนแอในระบบที่เกี่ยวข้อง

(ใคร) ไทยเข้มแข็งแห่งกระทรวงสาธารณสุข เงินจำนวนมหาศาลที่รัฐจัดสรรให้กระทรวงสาธารณสุขในการพัฒนาโรงพยาบาล จัดซื้อเครื่องมือแพทย์ กลับกลายเป็นประเด็นที่ก่อให้เกิดการทุจริตของผู้เกี่ยวข้อง แต่ด้วยกลไกการตรวจสอบถ่วงดุลในกระทรวงฯมีมาก เนื่องจากบุคลากรสุขภาพมีความเป็นวิชาชีพ จึงสามารถจัดการปัญหาได้อย่างรวดเร็ว

กฎควบคุม ‘สเตมเซลล์’ ระหว่างจริยธรรมและความก้าวหน้า สมาคมแพทย์ในสหรัฐอเมริกาชี้ว่าประเทศไทยเป็นประเทศที่มีการหลอกลวงบริการและรักษาสเตมเซลล์อย่างขาดจริยธรรม และโฆษณาเกินจริง จนกระทั่งมีการประกาศใช้ ‘ข้อบังคับแพทย์สภาว่าด้วยการรักษาจริยธรรมแห่งวิชาชีพเวชกรรมเรื่องการปลูกถ่ายเซลล์ต้นกำเนิดเพื่อการรักษา พ.ศ. 2552’ โดยมีผลบังคับใช้ ตั้งแต่วันที่ 11 มกราคม 2553 อย่างไรก็ตาม เลขานุการคณะกรรมการอาหารและยา ให้ข้อมูลสำคัญว่า ‘การรักษาด้วยสเตมเซลล์ที่ได้รับการยอมรับจากทั่วโลก มีเพียงการปลูกถ่ายไขกระดูกและโรคทางโลหิตวิทยา’ นั่นอาจหมายถึง ถ้าไม่ใช่เพื่อ 2 กรณีนี้ นับเป็นการหลอกลวงและอาจมีผลกระทบตามมากับผู้ใช้บริการ

“ปฏิรูปประเทศไทย” ภารกิจถอนต้นไม้มพิษที่ยังไปไม่ถึงฝั่งฝัน โครงสร้างอำนาจที่ยังมีอยู่อย่างเหนียวแน่นในสังคมไทย สิ่งนี้คือต้นเหตุของความไม่ยุติธรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้น พรรคการเมืองสนใจนโยบายประชานิยม เพื่อให้ได้รับการเลือกตั้ง แต่กลับไม่สนใจการปฏิรูปประเทศ เมื่อเป็นเช่นนั้น พลัซซิบเคลื่อนที่สำคัญที่สุด คือ เจตจำนงร่วมกันทั้งสังคมในการผลักดัน เพื่อถอนอำนาจความไม่ยุติธรรมออกไปจากสังคมไทย

สถานการณ์ชายแดนไทย-กัมพูชา : การสู้รบสงบลง แต่ปัญหายังไม่จบสิ้น ความขัดแย้งเหนือดินแดนบริเวณปราสาทพระวิหาร ก่อให้เกิดการปะทะกันของสองประเทศ จนนำไปสู่การที่กัมพูชายื่นคำขอต่อศาลยุติธรรมระหว่างประเทศให้ตีความขอบเขตและคำพิพากษา รวมถึงการถอนทหารจากพื้นที่พิพาท บทเรียนที่เกิดขึ้น หากย้อนกลับมาที่สังคมไทย จะพบว่า มีปัญหาความขัดแย้งทางการเมืองที่ต่างฝ่ายต่างมีวิสัยทัศน์ มีความขัดแย้ง ซึ่งหากละวางสิ่งเหล่านี้ได้ โอกาสในการขึ้นทะเบียนประสาทฯ เป็นมรดกโลกร่วมพรมแดนเช่นที่เคยมีการปฏิบัติในประเทศอื่น คงไม่ใช่เรื่องยากท้ายที่สุดจะนำมาซึ่งสันติภาพของผู้คนสองฟากดินแดน

BOI กับนโยบายส่งเสริมการลงทุนเพื่อสร้างความเข้มแข็งต่อระบบสุขภาพ ความพยายามของภาครัฐในการดึงดูดชาวต่างชาติให้เข้ามาใช้บริการด้านสุขภาพในประเทศไทย โดยการส่งเสริมให้ไทยเป็นศูนย์กลางสุขภาพนานาชาติ (Medical Hub) แม้ว่าการดำเนินการในช่วงแรกจะประสบความสำเร็จ มีรายได้เข้าประเทศจำนวนมาก แต่หลังจากนั้นกระแสต้านมาจากหลายฝ่าย แม้กระทั่งมีคำกล่าวจากนักวิชาการว่า “Medical Hub เป็นนโยบายที่เลวที่สุดที่รัฐบาลคิดออกมา” เนื่องจากการดึงทรัพยากรของประเทศไปบริการต่างชาติ ในขณะที่สังคมไทยเองยังมีคนขายของที่กำลังรอการรักษาพยาบาลอยู่จำนวนมาก นอกจากนี้ยังส่งผลต่อการเกิดปรากฏการณ์ การเพิ่มค่าตัวของบุคลากรทางการแพทย์ บุคลากรที่มีความรู้ ความสามารถ ลาออกจากระบบ เพื่อไปทำงานในภาคเอกชน สิ่งที่เกิดขึ้นนี้ขัดกับ

กฎหมายสุขภาพแห่งชาติ อย่างไรก็ตาม สถานการณ์ที่เกิดขึ้นนำไปสู่การทบทวนการลงทุน โดยเฉพาะการให้ความสำคัญกับสถานพยาบาลระดับปฐมภูมิ ซึ่งเป็นบริการหลักในระบบสาธารณสุข

11. การก้าวเดินของนโยบาย เพื่อสร้างความเข้มแข็งในระบบสุขภาพ

ก้าวแรกของสมัชชาสุขภาพแห่งชาติ ความพยายามในการขับเคลื่อนกฎหมายด้านสุขภาพอย่างต่อเนื่อง ใช้เวลายาวนานมากกว่า 7 ปี ผลผลิตที่ให้ความสำคัญกับธรรมนูญว่าด้วยระบบสุขภาพแห่งชาติ การเข้าถึงยา พัฒนาระบบสุขภาพในพื้นที่พหุวัฒนธรรม การมีส่วนร่วมของภาคประชาชน สุขภาวะทางเพศ และอื่นๆ ที่ต่างเป็นประเด็นท้าทายในเชิงปฏิบัติ

การโอนย้ายสถานอนามัยให้องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น คืบคลาน...ให้ประชาชน ปี 2550 การกระจายอำนาจด้านสุขภาพแก่ประชาชนอย่างเป็นรูปธรรมก็เกิดขึ้น เมื่อมีการโอนย้ายสถานอนามัยบางพื้นที่ให้แก่ อบต. และเทศบาล ความสำเร็จอาจไม่อยู่ที่การได้โอนย้าย แต่อาจอยู่ที่คำถามที่มาพร้อมกับการถ่ายโอน ไม่ว่าจะเป็น อำนาจในการประกอบวิชาชีพเวชกรรมหลังการถ่ายโอน สิทธิประโยชน์สำหรับผู้ปฏิบัติงาน และที่สำคัญที่สุด คือ ความพร้อมของผู้รับโอนต่อภาระงานด้านสาธารณสุขในชุมชน ซึ่งต้องใช้ความรู้ความชำนาญเฉพาะสาขาวิชาชีพ และความสัมพันธ์ทางอำนาจในท้องถิ่น เหล่านี้เป็นสาเหตุของความไม่มั่นใจที่จะถ่ายโอน อย่างไรก็ตาม กระทรวงสาธารณสุขได้ทอดทิ้งบุคลากร ยังเปิดโอกาสให้สถานอนามัยสามารถกลับไปอยู่ภายใต้สังกัดเดิมได้

วิ่งสู้ฟัด ! สานฝันสู่ประชาคมอาเซียน การรวมตัวของ 10 ประเทศในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่มีความร่วมมือใน 3 เสาหลัก คือ ประชาคมการเมือง-ความมั่นคงอาเซียน ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน และประชาสังคมและวัฒนธรรมอาเซียน ซึ่งคงปฏิเสธไม่ได้ว่า การศึกษา เป็นรากฐานสำคัญในการก้าวเข้าสู่ประชาคมอาเซียน ข้อท้าทายคือ สิ่งที่เราคาดหวังไว้ว่าจะเกิดขึ้นจากการรวมตัวของประเทศต่างๆ ที่มีเป้าหมายเพื่อประชาชน จะเป็นจริงหรือไม่ หรือแม้แต่ความหลากหลายของประเทศต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นระบบการเมือง การปกครอง จะสามารถหลอมรวมและเคารพซึ่งกันและกันได้หรือไม่ เหล่านี้ต่างเป็นคำถามที่รอคอยคำตอบ ในปี 2558

ค่านิยมที่เป็น 4 สารเคมีอันตราย ปรากฏการณ์ไทยแลนด์ด้วยใจไม่ส่งออกพืชผักที่ตรวจพบสารพิษต้องห้ามตกค้างเกินมาตรฐาน แต่คำถามที่น่าสนใจคือ มีการให้ความสำคัญกับผลผลิตที่ส่งออกเท่านั้นหรือไม่ ? แล้วพืชผักในท้องตลาด มีการตรวจสอบหรือไม่ อย่างไรก็ตาม เครือข่ายเกษตรกร ได้มีข้อเสนอให้ยุติการนำเข้าและขึ้นทะเบียนสารเคมีกำจัดศัตรูพืชบางชนิด ให้กรมวิชาการเกษตรเปิดเผยข้อมูลการยื่นขอขึ้นทะเบียน และการควบคุมโฆษณาและการส่งเสริมการขายของบริษัทสารเคมี ก่อนที่ชีวิตของเกษตรกรไทยจะติดสารเคมี

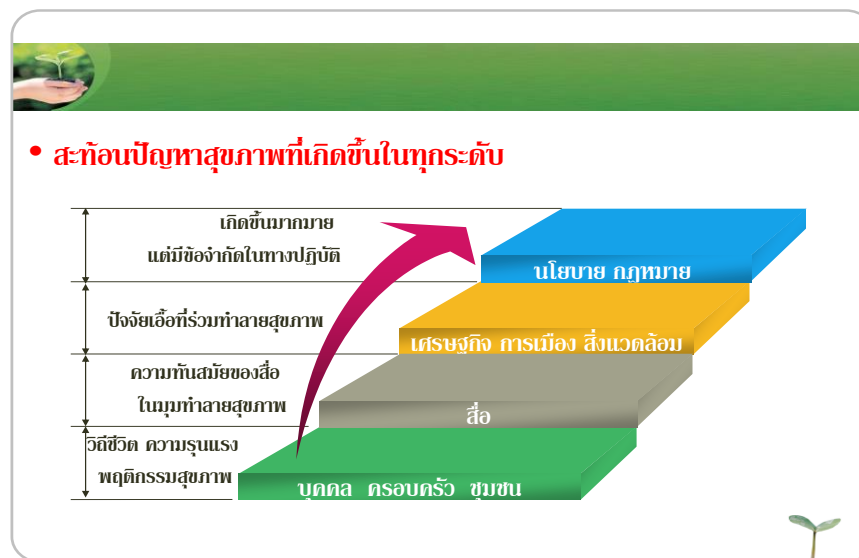
โรงพยาบาลการแพทย์แผนไทย รัฐมีมาตรการหลากหลายในการสนับสนุนให้การแพทย์แผนไทยเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของระบบการแพทย์ไทย ไม่ว่าจะเป็น การบรรจุยาสมุนไพรเพิ่มในยาบัญชียาหลักแห่งชาติ การจัดทำแผนคุ้มครองสมุนไพร การออกหนังสือรับรองหมอพื้นบ้าน รวมไปถึง การส่งเสริมให้มีการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือกในระบบบริการของโรงพยาบาลในสังกัดกระทรวงสาธารณสุข อย่างไรก็ตาม การบุกเบิกโรงพยาบาลการแพทย์แผนไทย เริ่มที่จังหวัดสกลนคร และจะตามมาด้วยโรงพยาบาลอีก 9 แห่ง ที่จะเป็นต้นแบบ สิ่งที่เป็นข้อห่วงใยที่ต้องคำนึงถึง คือ การเผชิญการแบ่งชิง ฉกฉวยภูมิปัญญา จากประเทศต่างๆ ที่มีเทคโนโลยีสูงกว่า การเผชิญกับความเชื่อของบุคคลที่จะให้การแพทย์แผนไทยร่วมเป็นทางเลือกของการรักษาเช่นเดียวกับการแพทย์ตะวันตก นอกจากนี้ ที่สำคัญคือ อนาคตของแพทย์ที่จบการศึกษาแพทย์จากหลักสูตรตะวันตก จนอาจคิดว่า การแพทย์แผนไทย เป็นแค่ ความเชื่อ หรือเป็นเพียง ส่วนเสริม ของการรักษาเท่านั้น

สิ่งสะท้อนจากข้อมูลสถานการณ์เด่นทางสุขภาพ

ประเด็นข้างต้น ที่ผู้ศึกษากำหนดขึ้นมา ภายใต้สถานการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในรอบ 6 ปี มีจำนวน 11 ประเด็น มีความครอบคลุมใน 3 มิติที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพ กล่าวคือ (1) กลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ เรื่องเพศ เด็กและผู้หญิง (2) มิติการทำงานด้านสาธารณสุข เน้นการสร้างสุขภาพ และ (3) ปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อสุขภาพ ได้แก่ เศรษฐกิจ การเมือง กฎหมาย สื่อ สิ่งแวดล้อม พฤติกรรมสุขภาพ และอาหาร อย่างไรก็ตาม ทั้ง 3 มิตินี้ สะท้อนพร้อมทั้งยืนยันชัดเจนถึงทิศทางสุขภาพในสังคมไทยในอนาคตที่ต้องให้ความสำคัญในประเด็นต่างๆ เพิ่มขึ้น ข้อมูล/สาระที่ปรากฏในสถานการณ์มิได้เพียงบอกถึงความอ่อนแอทางกายของผู้เกี่ยวข้อง แต่หลายเรื่องกระทบถึงจิตใจ สังคม ความรู้สึกไม่มั่นคง

ความสัมพันธ์ระหว่างภาคต่างๆ ที่มีความโยงใยกับสุขภาพของบุคคล สุขภาพจึงเป็นเรื่องที่ไม่อาจแยกส่วนกับเรื่องอื่นๆ รอบตัวได้ สิ่งที่เกิดขึ้นหมุนเวียนเป็นวัฏจักร ประชาชนต้องตระหนักและปฏิบัติตามหน้าที่ของตนด้วยใจที่รู้สึกถึงความหมายของการมีสุขภาวะที่แท้จริง ไม่รอคอยหรือพึ่งพิงรัฐในทุกด้าน ในขณะที่รัฐต้องไม่เพิกเฉยต่อการมีโลกที่เอื้อต่อการมีสุขภาพดีของประชาชน สถานการณ์ด้านลบที่เกิดขึ้นแล้ว ต้องได้รับการทบทวนเพื่อการป้องกัน ควบคุม มิให้เกิดขึ้นซ้ำ ในขณะสถานการณ์ด้านบวก รัฐต้องส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง

ส่วนที่ 3 ความเป็น “พลวัต” ที่ปรากฏในสถานการณ์เด่นทางสุขภาพที่เกิดขึ้นในสังคมไทย

แผนภาพที่ 2 สถานการณ์สุขภาพที่สะท้อนปัญหาในแต่ละระดับ

จากข้อมูลตามแผนภาพที่ 2 สถานการณ์สุขภาพที่เกิดขึ้นในช่วง 6 ปีที่ผ่านมา ชี้ให้เห็นถึงความเกี่ยวข้องของสุขภาพในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับบุคคล จนถึงระดับนโยบาย อย่างไรก็ตาม สถานการณ์ที่เกิดขึ้นยังสะท้อนความเป็นพลวัต ได้ดังนี้

1. พลวัตในฐานะที่เป็นความเชื่อมโยงของสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในช่วงปีเดียวกัน และระหว่างปีที่ศึกษา

สถานการณ์สุขภาพที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาดังกล่าว สะท้อนให้เห็นความเชื่อมโยงดังนี้

1.1 ความเชื่อมโยงของสถานการณ์ในปีเดียวกัน เช่น ในปี 2550 มีสถานการณ์ที่เกี่ยวข้องกัน ทั้งภัยทางเพศ ความรุนแรงเรื่องเพศในรั้วโรงเรียน ซึ่งต่างส่งผลกับวิถีชีวิตออนไลน์ด้วย หรือการแก้ไขกฎหมายข่มขืน และเรื่องการทำแท้งเถื่อน เป็นประเด็นที่สำคัญในปี 2551 หรือ ความสัมพันธ์ระหว่างสถานการณ์ภัยทางเพศ การค้ามนุษย์ และโรคเอดส์

1.2 ความเชื่อมโยงของสถานการณ์ระหว่างปีต่างๆ ที่ศึกษา เช่น สถิติการเจ็บป่วยด้วยโรคไข้เลือดออก กับภัยทางธรรมชาติที่เกิดขึ้น กล่าวคือ ภัยธรรมชาติที่เกิดขึ้น ทำให้วงจรชีวิตของยุงซึ่งเป็นพาหะนำโรคไข้เลือดออกมีปริมาณและแพร่พันธุ์ได้เร็วขึ้น ทำให้สถานการณ์การป่วยด้วยไข้เลือดออกสูงขึ้นตามไปด้วย

2. พลวัตในฐานะที่เป็นสถานการณ์ที่ขยายความปัญหาในระบบสุขภาพ

สถานการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้น ชี้ให้เห็นถึงความชัดเจนของปัญหาในระบบสุขภาพ ซึ่งไม่สามารถแก้ไขได้อย่างเบ็ดเสร็จ หากไม่พิจารณาองค์ประกอบที่ส่งผลให้รอบด้าน และคิดอย่างเป็นบูรณาการ เช่น สถานการณ์ความรุนแรงทางเพศที่เกิดขึ้นกับเด็กและผู้หญิง โดยกฎหมายที่เกี่ยวข้องพยายามจะช่วยในการแก้ปัญหา แต่ในทางปฏิบัติกลับเป็นเรื่องที่ปฏิบัติได้ยาก หรือขัดแย้งกับวัฒนธรรมของสังคมไทยเอง การแก้ปัญหาหรือการช่วยเหลือมักดำเนินการในรูปแบบเฉพาะหน้าเป็นครั้งๆ ไป ปัญหาบางอย่างมีความซับซ้อนและสั่งสมมาเป็นระยะเวลานาน การแก้ปัญหาที่ปลายเหตุจึงไม่เพียงพอที่จะขจัดปัญหานั้นๆ ให้ออกไปจากระบบสุขภาพหรือหมดไปจากสังคมได้

3. พลวัตในฐานะที่สะท้อนความเคลื่อนไหวของสถานการณ์สุขภาพในสังคมไทย

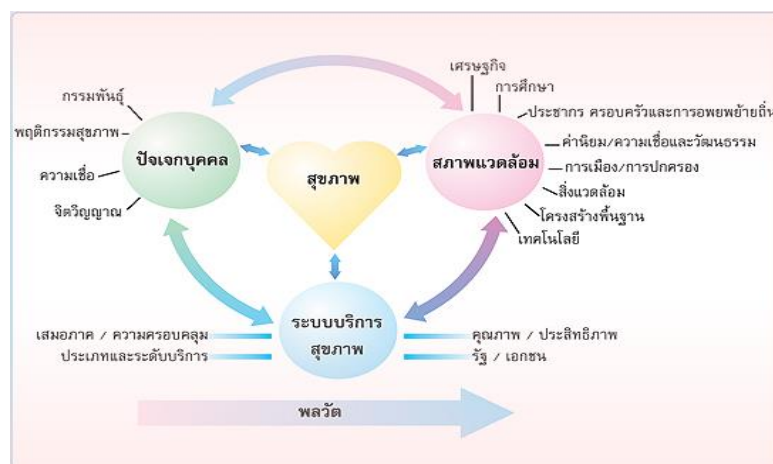
สถานการณ์เด่นทางสุขภาพที่นำเสนอในครั้งนี้ ที่มีที่มาจากประเด็นร้อนหรือสถานการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานั้นๆ สะท้อนให้เห็นถึงคุณภาพของการทำงานด้านสุขภาพสังคมของผู้เกี่ยวข้องได้เป็นอย่างดี สถานการณ์ที่เปิดเผยตัวออกมา ชี้ให้เห็นถึงความรุนแรง อุบัติการณ์ ที่บางครั้ง บุคลากรสุขภาพเข้าใจว่าสามารถควบคุมได้ แต่ในทางปฏิบัติ สถานการณ์นั้นๆ พร้อมทั้งจะประกาศตัวออกมาได้ตลอดเวลา อย่างไรก็ตาม ทิศทางของสถานการณ์เป็นข้อมูลสำคัญในการปฏิบัติงานที่ลึกซึ้งมากขึ้น นอกจากนี้ ความเคลื่อนไหวของสถานการณ์ที่เกิดขึ้น สะท้อนการให้ความสำคัญในประเด็นที่ขัดแย้งกับเป้าหมายทางสุขภาพ กล่าวคือ ความตระหนักในจริยธรรมของบุคลากรที่เกี่ยวข้อง ที่ควรจะต้องคำนึงถึงสุขภาวะของประชาชนมากกว่าที่จะคิดถึงความก้าวหน้าทางการแพทย์ หรือเศรษฐกิจของบางกลุ่มที่จะได้รับผลประโยชน์

ข้อเสนอแนะที่ได้จากผลการศึกษา

จากวัตถุประสงค์การศึกษาทั้ง 3 ประการ ผลลัพธ์ที่ได้ สามารถใช้เป็นแนวทางในการปฏิบัติงานของบุคลากรที่เกี่ยวข้อง ทั้งในส่วนขององค์ความรู้ใหม่ แนวปฏิบัติที่ปรากฏในกฎหมาย การกักกันโรค และอื่นๆ เพื่อการดูแลสุขภาพอย่างเป็นองค์รวม นอกจากนี้ สถานการณ์ที่เกิดขึ้นยังชี้ให้เห็นถึงทิศทางของระบบสุขภาพที่ควรจะต้องก้าวเดินต่อไปในอนาคต ที่ทั้งผู้ปฏิบัติและระดับนโยบายสามารถใช้ในการวางแผน เพื่อการป้องกันและสร้างเสริมสุขภาพได้

สรุป

แม้หนังสือสุขภาพคนไทย จะรายงานสถานการณ์ที่มีความเด่นในแต่ละช่วงปีแล้วก็ตาม แต่อาจมีสถานการณ์อื่นๆ ที่เกิดขึ้นจริงในสังคมอีก และมีได้ถูกเผยแพร่ในหนังสือนี้ ไม่ว่าจะเป็นด้วยข้อจำกัดของพื้นที่นำเสนอของหนังสือ หรือโอกาสของสถานการณ์นั้นๆ ต่อการรับรู้ของสังคม / การให้ความสำคัญของสังคม หรืออื่นๆ อย่างไรก็ตาม สถานการณ์เด่นด้านสุขภาพที่นำเสนอในครั้งนี้ และมีลักษณะของการเกิดขึ้นอย่างเป็นพลวัตนั้น สะท้อนให้เห็นว่า แม้สังคมไทยจะมีความเจริญก้าวหน้าทางด้านทางการแพทย์ การทำงานสาธารณสุขที่มีความชัดเจนและเป็นรูปธรรมมากขึ้น นโยบายสุขภาพมุ่งแก้ไขปัญหาที่เกิดจากพฤติกรรม เพราะปัญหาเหล่านั้นสะท้อนออกมาในลักษณะของการรายงานสถานการณ์การเจ็บป่วย/ตาย ในอันดับต้นๆ ของสังคมไทย จนอาจลืมนึกไปว่า ปัจจัยที่คิดว่าสามารถควบคุมหรือลดความเสี่ยงได้นั้น จะไม่ส่งผลกระทบต่อสุขภาพได้อีก สถานการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างมีนัยยะ ในช่วง 6 ปีที่ผ่านมา เป็นข้อมูลพื้นฐานสำคัญที่กำลังบอกเราจริงๆ แล้ว สังคมไทยมิได้สามารถควบคุมปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเจ็บป่วย หรือระบบบริการสุขภาพที่นำจะทำให้ประชาชนมีสุขภาพดีได้อย่างเบ็ดเสร็จ สิ่งที่เกิดขึ้นสะท้อนความเป็นพลวัตและความเชื่อมโยงของระบบสุขภาพได้ตั้งแผนภาพที่ 3 ซึ่งท้ายที่สุด สภาพแวดล้อม บุคคล หรือแม้แต่วิธีการบริการสุขภาพ ยังคงเป็นปัจจัยสำคัญอย่างต่อเนื่องที่ส่งผลต่อสุขภาวะของประชาชน

แหล่งที่มา : ความเชื่อมโยงและพลวัตที่เกี่ยวกับสุขภาพ ในรายงานการสาธารณสุขไทย

http://www.moph.go.th/ops/thp/index.php?option=com_frontpage&Itemid=1

แผนภาพที่ 3 พลวัตและความเชื่อมโยงของระบบสุขภาพ

สุขภาพดีถ้วนหน้า (Health for All) ซึ่งเป็นความคาดหวังยาวนานจากแผนพัฒนาการสาธารณสุขแห่งชาติฉบับที่ 4 ว่าจะเกิดขึ้นในปี 2543 ตามคำกล่าวที่ว่า Health for All by the year 2000 กลับไม่เป็นจริง เมื่อคำว่าสุขภาพที่จะเกิดขึ้นได้จริง มิได้มาจากการทำงานตามหน้าที่ของภาครัฐเพื่อประชาชนเท่านั้น แต่หมายถึง การที่ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องต้องร่วมกันทำหน้าที่ สร้างสุขภาพให้เกิดขึ้นตามประโยคที่ว่า All for Health ซึ่งสิ่งนี้สะท้อนชัดเจนจากหลากหลายของปัญหา หรือสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในผลการศึกษาว่า ท้ายที่สุด ทุกระดับของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมีความสำคัญต่อการสร้างเสริมการมีสุขภาพดีเช่นดังแผนภาพ

กิตติกรรมประกาศ

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เกิดขึ้นไม่ได้เลย หากผู้ศึกษาไม่มีเครื่องมือหรือเนื้อหาที่จะอ้างอิง และสรุปเป็นสถานการณ์ ผู้ศึกษาขอขอบพระคุณ สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล สำนักงานสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ซึ่งเป็นผู้ร่วมผลิตและสร้างสรรค์หนังสือสุขภาพคนไทย จึงขอขอบพระคุณต้นฉบับข้อมูล มา ณ โอกาสนี้ โดยเนื้อหาส่วนใหญ่ที่ปรากฏในบทความเป็นการสรุปความของผู้ศึกษา รวมถึงมีการดึงข้อความที่สำคัญหรือประเด็นคำกล่าวจากเนื้อหาเขียนสรุปสถานการณ์ต่างๆ ในส่วนของการวิเคราะห์ การจัดหมวดหมู่ประเด็น ความหมายต่อความเป็นพลวัต ผู้ศึกษาดำเนินการวิเคราะห์บนพื้นฐานความเข้าใจต่อระบบสุขภาพในสังคมไทย

เอกสารอ้างอิง

- ความเชื่อมโยงและพลวัตที่เกี่ยวกับสุขภาพ รายงานการสาธารณสุขไทย กระทรวงสาธารณสุข. แหล่งที่มา http://www.moph.go.th/ops/thp/index.php?option=com_frontpage&Itemid=1 เข้าถึงข้อมูลวันที่ 15 มกราคม 2556
- ชั้นฤทัย กาญจนจิตรา และคณะ. สุขภาพคนไทย 2550. กรุงเทพฯ : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), 2550
- ชั้นฤทัย กาญจนจิตรา และคณะ. สุขภาพคนไทย 2551. กรุงเทพฯ : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), 2551.
- ชั้นฤทัย กาญจนจิตรา และคณะ. สุขภาพคนไทย 2552. กรุงเทพฯ : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), 2552.
- ชั้นฤทัย กาญจนจิตรา และคณะ. สุขภาพคนไทย 2553. กรุงเทพฯ : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), 2553.
- ชั้นฤทัย กาญจนจิตรา และคณะ. สุขภาพคนไทย 2554. กรุงเทพฯ : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), 2554.
- ชั้นฤทัย กาญจนจิตรา และคณะ. สุขภาพคนไทย 2555. กรุงเทพฯ : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), 2555.
- WHO definition of Health. Available from : <http://www.who.int/about/definition/en/print.html>. Cited 2012 Jan 10.

สุขภาวะกาย จิต และการเปลี่ยนแปลงทางสังคม Physical and Mental Health in Changing Society

ณัฐวดี ณ มโนรม¹

Nattawadee Na manorum²

Abstract

Actually, we cannot differentiate physical health from mental health definitely. Currently, it is clearly that there are many social problems in our society which indicate to presently decline of ethical and moral standard, and the weakness of family and community system. The problems such as domestic violence, child abuse and neglect, game addiction and substance abuse, and unplanned or unwanted pregnancy are some parts that normally found in daily life. The medical treatment or rehabilitation can just correct the result of these problems, whereas the primary cause is not resolved. To reduce and eliminate social problems, we must truly understand the root of problems and improve our skill in order to probe and correct them effectively. Fact finding, child and family assessment, and child needs assessment are the essential tools that demonstrate an accuracy and rigorousness on risk assessment. The works and roles of social workers have to be up to date, in other words, to be able to follow in the track of the social phenomenon. We should think outside the box and create innovation in health care sector for Thai people inclusion new working tools and procedures. Therefore, it is necessary to develop professional workers and establish responsibility and social participation among all social sectors. Additionally, a new paradigm of thinking through insight of the problems is crucial for social workers to practice efficiently with standard and dynamic approach.

Keywords : Social work, Physical and mental health and Changing society

บทคัดย่อ

ปัญหาสุขภาพทางกายไม่สามารถแยกออกจากสุขภาพจิตได้ เราคงจะเห็นได้จากสภาพสังคมปัจจุบันที่ได้ปรากฏปัญหาสังคมอย่างเด่นชัด ซึ่งเป็นเครื่องบ่งชี้หรือเป็นดัชนีชี้วัดความเสื่อมถอยของศีลธรรม จริยธรรม ความเข้มแข็งของครอบครัวและชุมชน จึงเกิดปัญหาที่เข้ามาสู่กระบวนการทางการแพทย์ เช่น ความรุนแรงในครอบครัว เด็กถูกทารุณกรรมและถูกทอดทิ้ง การติดเกม การใช้สารเสพติด การตั้งครภไม่พร้อม ฯลฯ เหล่านี้ เป็นเพียงส่วนหนึ่งที่เราเห็นได้ในชีวิตประจำวันการช่วยบำบัดรักษาหรือฟื้นฟูเป็นเพียงการแก้ไขปลายเหตุเท่านั้น หากเราเข้าใจแก่นของปัญหาโดยมีความรู้และความเชี่ยวชาญในการค้นหาข้อเท็จจริง การประเมินสถานะของเด็กและครอบครัว การประเมินความต้องการของเด็ก หากคาดการณ์และประเมินความเสี่ยงที่จะเกิดขึ้นได้อย่างเที่ยงตรงและแม่นยำ ก็จะเป็นการลดหรือหยุดปัญหาทางสังคมได้ บทบาทและการทำงานของนักสังคมสงเคราะห์ก็ต้องเท่าทันกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ต้องมีเครื่องมือและวิธีการทำงานที่คิดและทำนอกรอบเดิมๆ การสร้างนวัตกรรมใหม่ในการทำงานด้านสุขภาวะของคนไทยกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมจึงมีความจำเป็นที่จะต้องค้นหาและแสวงหาการทำงานอย่างมืออาชีพ การสร้างความรับผิดชอบและการมีส่วนร่วมทางสังคมของทุกภาคส่วน ตลอดจนสร้างกระบวนการทัศน์ใหม่ในการมองปัญหาเพื่อเป็นการทำงานวิชาชีพสังคมสงเคราะห์อย่างเป็นพลวัตรและมีมาตรฐาน

คำสำคัญ : สังคมสงเคราะห์ สุขภาวะกาย จิต และการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

¹ สาขาวิชาจิตเวชศาสตร์เด็กและวัยรุ่น ภาควิชากุมารเวชศาสตร์ คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล มหาวิทยาลัยมหิดล

² Division of Child and Adolescent Psychiatry, Department of Pediatrics, Faculty of Medicine Siriraj Hospital, Mahidol University

ปัจจุบันนักสังคมสงเคราะห์เป็นวิชาชีพหนึ่งที่ได้รับการยอมรับว่ามีความสำคัญและมีความจำเป็นในการช่วยเหลือทางด้านสังคมจนได้รับการบรรจุเข้าประจำในหน่วยงานต่างๆ เช่น กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ กระทรวงสาธารณสุข กระทรวงยุติธรรม กรุงเทพมหานคร องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น รัฐวิสาหกิจ หน่วยงานเอกชน มูลนิธิต่างๆ โรงพยาบาลทางการแพทย์ทั่วไปและจิตเวช เป็นต้น รวมถึงกฎหมายหลายฉบับในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา ระบุถึงความจำเป็นต้องมียุทธศาสตร์สังคมสงเคราะห์เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการช่วยเหลือและประเมินในด้านต่างๆ เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่เด็กและครอบครัวแต่ในสภาพที่เป็นจริงกลับพบว่านักสังคมสงเคราะห์ยังไม่มีมาตรฐานและความรู้ที่จะเชื่อมโยงการทำงานแบบบูรณาการได้ การทำงานที่ปรากฏให้เห็นจึงเป็นการทำงานแบบแยกส่วนรู้แต่เพียงงานของตนเองและระบบการส่งต่อเท่านั้น แต่ไม่มีการทำงานในเชิงสหวิชาชีพอย่างแท้จริง ผู้รับบริการหรือผู้ใช้บริการก็ได้รับการช่วยเหลือแบบเป็นส่วนๆ แต่ไม่เห็นภาพรวมหรือการสิ้นสุดของกระบวนการให้ความช่วยเหลือ ดังนั้นเราจึงพบว่างานสังคมสงเคราะห์นั้น ขาดการทำงานแบบองค์รวมและการถอดบทเรียนที่จะแสดงให้เห็นความสำเร็จหรือความล้มเหลวซึ่งเป็นส่วนสำคัญในการทำงานกับมนุษย์ เพราะมีความอ่อนไหวที่จะกระทบต่อความรู้สึกและความสัมพันธ์อันดีได้อย่างมาก โดยเฉพาะระหว่างผู้รับบริการหรือผู้ใช้บริการกับตัวนักสังคมสงเคราะห์เอง

สาขาวิชาจิตเวชศาสตร์เด็กและวัยรุ่น ภาควิชากุมารเวชศาสตร์ คณะแพทยศาสตร์ศิริราช เป็นหน่วยบริการด้านสาธารณสุข มีจำนวนผู้ป่วยอายุตั้งแต่แรกเกิด-15 ปี มารับการตรวจรักษาจากสถิติปี2551-2555 มีทั้งหมดจำนวน 39,573 ราย ผู้ป่วยใหม่ 1,262 ราย ผู้ป่วยในที่ถูกมาขอรับคำปรึกษาจากแผนกต่างๆ ในโรงพยาบาล 1,547 ราย ให้บริการโดยเน้นการทำงานเป็นทีมสหวิชาชีพในการประเมินสภาวะของเด็กและครอบครัวทั้งทางร่างกาย จิตใจและสังคมเนื่องจากเห็นว่าการทำงานด้านสุขภาพมีผลโดยตรงกับผู้รับบริการหรือผู้ใช้บริการ เพราะคนเหล่านี้มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอยู่ในภาวะฉุกเฉินหรือมีอาการเจ็บป่วยเรื้อรัง จึงขอเสนอภาพบางส่วนที่แสดงให้เห็นว่าการเจ็บป่วยทางกายมีผลกระทบทางด้านจิตใจอย่างไร หรือการเจ็บป่วยทางจิตใจก็มีผลกระทบต่อการดูแลตัวเองและสมาชิกในครอบครัวอย่างไร กรณีต่างๆ ดังนี้

ประเภทที่หนึ่ง เด็กที่ถูกทารุณกรรมถูกละเลยหรือได้รับการเลี้ยงดูไม่เหมาะสม (Child abuse and Neglect) อายุแรกเกิด-15 ปีจะถูกส่งมาตรวจและได้รับการรักษาเพื่อค้นหาสาเหตุโดยตรง เหตุที่ในแต่ละปีจำนวนดูเหมือนไม่มากนักประมาณ 60-100 รายเท่านั้น เพราะส่วนหนึ่งได้รับการตรวจคัดกรองแล้วจากแพทย์สาขาต่างๆ ที่เกี่ยวข้องในจำนวนที่ถูกส่งมานี้ อาการแรกเริ่มของเด็กมักจะแสดงให้เห็นว่าเด็กจำเป็นต้องได้รับการรักษาหรือให้การช่วยเหลืออย่างรีบด่วน เพราะส่วนมากจะมีอาการบาดเจ็บจากการถูกทำร้ายทางร่างกายมาอย่างรุนแรงบางรายต้องรับการผ่าตัดทันทีหรืออยู่ในห้อง ICU นอกจากนี้กรณีเด็กถูกทำร้ายทางเพศมีจำนวนมากกว่าการถูกทำร้ายชนิดอื่นๆ ซึ่งเกือบทั้งหมดถูกกระทำจากคนใกล้ชิดหรือคนที่เด็กรู้จัก และกว่าที่ข้อมูลจะถูกเปิดเผยหรือค้นพบเด็กส่วนใหญ่ก็จะถูกกระทำมากกว่าหนึ่งครั้ง ทำให้การค้นหาข้อเท็จจริงเป็นเรื่องยาก เนื่องจากเด็กอาจจะไม่ไว้วางใจในการบอกเล่าเรื่องราวที่เกิดขึ้น รวมถึงมีประสบการณ์ว่าตนเองเคยบอกแล้วแต่ไม่มีใครเชื่อหรือช่วยเหลือได้ หรือมีความกลัวเพราะถูกข่มขู่ว่าจะไม่รัก จะไม่มีใครเชื่อ จะทำร้ายเด็กและครอบครัวหรือเด็กจะถูกแยกออกจากครอบครัว ผู้กระทำจะสร้างให้เด็กเกิดความรู้สึกว่าตนเองจะเปิดเผยข้อมูลที่ทำให้ครอบครัวแตกแยกไม่มีความสุขและเด็กต้องรับผิดชอบการกระทำนี้ โดยเฉพาะกรณีเด็กที่ถูกกระทำจากคนในครอบครัว เด็กจะมีความรู้สึกซึมเศร้า สับสน วิดกกังวล เด็กหลายรายมีอาการรุนแรงถึงขั้นป่วยทางจิต เห็นภาพว่ามีคนจะมาทำร้ายได้ยินเสียงสั่งให้ตนเองทำบางอย่างที่ไม่เหมาะสม หรือบางรายมีความคิดอยากฆ่าตัวตายหรือพยายามทำร้ายตัวเองมาก่อน เด็กหลายรายถึงแม้จะบำบัดรักษาอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอก็ไม่สามารถจะรักษาให้หายเป็นปกติได้ และเมื่อใดที่ต้องเผชิญเหตุการณ์ซึ่งใกล้เคียงกับที่ตนเองเคยประสบมาก่อนก็อาจจะรู้สึกกระทบจิตใจได้อีก เด็กบางรายแสดงออกทางพฤติกรรม เช่น ก้าวร้าว ทำร้ายคนและสัตว์ ทำลายสิ่งของ แยกตัวออกจากคนหรือสถานที่ ไม่อยากเรียน ผลการเรียนลดลง หนีออกจากบ้านหรือโรงเรียน ขโมย พุดบด หรือมีพฤติกรรมทางเพศ ขณะที่เด็กอีกส่วนหนึ่งมาด้วยอาการทางกาย เช่น มีร่องรอยแตกหักที่กระดูก รอยบวมช้ำตามส่วนต่างๆ รอยจากการถูกของร้อน อาการชักและเลือดออกที่สมอง ตา หู อวัยวะเพศมีเลือดหรือหนองไหลออกมา มีการติดเชื้อทางเพศสัมพันธ์ ปวดท้อง ปวดหัว บางรายมาด้วยการตั้งครกก่อนวัยอันควร ซึ่งปัจจุบันพบว่าเด็กที่ตั้งครกก็มีอายุน้อยลงมากเรื่อยๆ ขณะนี้พบอายุเพียง10 ปีเท่านั้น ตัวอย่างเหล่านี้แสดงให้เห็นว่าการแสดงออกของปัญหาดังกล่าวข้างต้นนั้นเด็กอาจจะแสดงออกมาทางด้านสุขภาพกายหรือสุขภาพจิตก่อนก็ได้จากการประเมินเด็กยังพบว่าเด็กจำนวนมากกว่าครึ่งมีสภาวะบกพร่องทางร่างกาย ด้านสติปัญญาและการเรียนรู้ ซึ่งบางรายไม่สามารถระบุได้ว่าความบกพร่องที่เด็กมีทำให้

ถูกทำร้ายหรือการทำร้ายที่เด็กได้รับทำให้เด็กมีความบกพร่อง แต่ก็พบว่าเด็กซึ่งถูกกระทำอย่างรุนแรงเมื่อได้รับการรักษาแล้ว ทางทางแพทย์สามารถระบุได้อย่างชัดเจนว่าผลกระทบจากการถูกทำร้ายนั้นทำให้เด็กมีข้อจำกัดในการตัดสินใจ การป้องกันและแก้ไขปัญหา นอกจากนี้เด็กซึ่งไม่ได้รับการสอนเรื่องการดูแลตัวเองให้ปลอดภัยจะขาดประสบการณ์ในการเอาตัวรอดเมื่อต้องเผชิญกับสถานการณ์ทางสังคมที่ไม่น่าไว้วางใจ ในเด็กไม่ได้เรียนรู้เรื่องพื้นที่ส่วนตัวของร่างกายและสิ่งแวดล้อม รวมถึงครอบครัวที่ขาดการสื่อสารและเวลาที่จะทำกิจกรรมร่วมกันทำให้เด็กรู้สึกเหงาโดดเดี่ยว รู้สึกว่าไม่มีใครรักและเข้าใจ และยังมีเด็กจำนวนหนึ่งถูกปล่อยปละละเลยและตามใจอย่างมาก มีผลทำให้เด็กขาดการยับยั้งและควบคุมตนเอง เด็กจำนวนไม่น้อยออกจากกระบบโรงเรียนและทำผิดกฎหมายในที่สุด จากการประเมินครอบครัวพบว่า บิดา มารดามีอายุน้อยและไม่พร้อมในการมีบุตรคนแรก การศึกษาส่วนมากอยู่ในระดับต่ำกว่าปริญญาตรี อาชีพ รายได้ไม่เพียงพอและไม่มั่นคง ขาดการสนับสนุนจากครอบครัว เพราะส่วนมากเป็นครอบครัวเดี่ยวจึงเกิดความเครียดในการเลี้ยงดูเด็ก (ซึ่งมีจำนวนมากที่มีปัญหาบุคลิกภาพและการควบคุมตนเอง) มีความรุนแรงในครอบครัว บิดาหรือมารดามีการเปลี่ยนคู่อุปการมากกว่า 1 ครั้ง (บางรายไม่สามารถนับจำนวนได้) มีการใช้แอลกอฮอล์และสารเสพติด มีการเปลี่ยนแปลงที่อยู่หรือที่อยู่ไม่มีความมั่นคงปลอดภัย มีประวัติการกระทำผิดทางกฎหมาย ขณะเดียวกันพบว่าจำนวนหนึ่งได้รับการวินิจฉัยว่าป่วยทางจิตเวช ซึ่งส่วนหนึ่งมาจากกรรมพันธุ์ การถูกกระทำรุนแรงในวัยเด็ก แต่ก็พบว่าสาเหตุที่มากจากการใช้แอลกอฮอล์และสารเสพติดจำนวนมากขึ้น

ในปี 2555 มีเด็กที่ได้รับการตรวจประเมินอย่างละเอียดว่าถูกทารุณกรรมจำนวน 84 ราย ถูกกระทำซ้ำ 10 ราย คิดเป็นร้อยละ 11.9 บิดามารดามีปัญหาป่วยทางจิตเวช 20 รายและมีปัญหาทางบุคลิกภาพ 13 ราย รวมทั้งสองอย่างแล้วคิดเป็นร้อยละ 39.3 เด็กที่ถูกกระทำซ้ำมาจากบิดามารดาที่ป่วยทางจิตเวชหรือมีปัญหาทางบุคลิกภาพจำนวนสูงถึงร้อยละ 90 และจากการศึกษาย้อนหลังในเด็กที่ถูกทารุณกรรม 0-15 ปี จำนวน 171 ราย ซึ่งมารับการบำบัดรักษาที่สาขาวิชาจิตเวชศาสตร์เด็กและวัยรุ่น ภาควิชากุมารเวชศาสตร์ โรงพยาบาลศิริราช ระหว่างพ.ศ. 2545-2553 พบผลการรักษาเช่นเดียวกันว่า ปัจจัยทางบิดา มารดาและครอบครัวมีความสัมพันธ์กับการทารุณกรรม ได้แก่ พ่อแม่มีระดับการศึกษาและรายได้ต่ำ เลี้ยงลูกตามลำพังคนเดียว มีประวัติเคยถูกทารุณกรรมในวัยเด็ก และมีปัญหาสุขภาพจิต เด็ก 76 รายหรือร้อยละ 44.4 พ่อแม่มีโรคทางจิตเวช หรือมีประวัติทางจิตเวชร่วมด้วยอย่างน้อยหนึ่งโรค จากข้อมูลดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าปัจจัยทางด้านสังคมและครอบครัวมีส่วนสัมพันธ์อย่างมากต่อการที่เด็กถูกทารุณกรรม จึงจำเป็นต้องประเมินเรื่อง ความปลอดภัยของเด็กและครอบครัวตลอดจนประโยชน์สูงสุดที่เด็กจะได้รับเป็นหลักสำคัญ เพราะเด็กไม่สามารถปกป้องและช่วยเหลือตัวเองได้ทั้งทางร่างกายและจิตใจ ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อพัฒนาบุคลิกภาพและการสร้างสัมพันธภาพที่ดีต่อไป

ประเภทที่สอง โครงการเยี่ยมบ้านมารดาที่เสพยาเสพติดขณะตั้งครรภ์เพื่อป้องกันการทารุณกรรมและการทอดทิ้งเด็ก (Home visiting for prevention abuse and neglect in children of drug abusing mothers) เป็นอีกโครงการหนึ่งที่นักสังคมสงเคราะห์ได้พบปัญหาที่ตามมาหลังจากจำหน่ายคนไข้ออกจากโรงพยาบาลว่าไม่มีการประเมินมารดาและครอบครัวอย่างรอบด้าน ทำให้เด็กบางรายถูกทารุณกรรมหรือได้รับการเลี้ยงดูไม่เหมาะสม จึงได้เริ่มแนวทางการทำงานในเชิงป้องกัน โดยพัฒนาระบบการทำงานแบบทีมสหวิชาชีพและเครื่องมือในการประเมินความเสี่ยงต่อเด็ก โดยจิตแพทย์ทั่วไปจะประเมินมารดาและครอบครัวจากประวัติในอดีตและปัจจุบันดังนี้ มารดามีประวัติเคยถูกทารุณกรรมหรือถูกทอดทิ้งในวัยเด็ก มีประวัติทำร้ายเด็กหรือทอดทิ้งเด็ก มีความรุนแรงในครอบครัว มีอาการของโรคทางจิตเวช มีประวัติทางคดีอาชญากรรม ประวัติการตั้งครรภ์ไม่พร้อมหรือทำแท้งผิดกฎหมาย รู้ว่าตั้งครรภ์แต่ยังใช้สารเสพติดต่อเนื่อง มารดาหรือครอบครัวมีประวัติการใช้สารเสพติดหลายชนิด มีแนวโน้มที่จะกลับไปใช้สารเสพติดอีก หลังออกจากโรงพยาบาล อยู่ในสิ่งแวดล้อมที่มีสารเสพติด โดยไม่มีคนดูแลเด็ก ไม่มีที่อยู่แน่นอน ไม่มีอาชีพ ไม่มีรายได้ เป็นต้น จะเห็นได้ว่ามารดาในกลุ่มนี้มีลักษณะซึ่งเข้าได้กับกลุ่มเสี่ยงที่จะดูแลเด็ก แต่หลักของการทำงานก็ยังคงเน้นการพยายามให้เด็กได้อยู่กับครอบครัวเป็นอันดับแรก และบางรายต้องค้นหาแหล่งสนับสนุนจากเครือข่ายเป็นอันดับต่อมา ในรายที่ผลการประเมินพบว่ามีความเสี่ยงสูงมาก เพื่อไม่ให้เด็กเป็นอันตรายก็จำเป็นต้องหาครอบครัวอุปถัมภ์ชั่วคราวหรือในที่สุดอาจจะจำเป็นต้องหาครอบครัวทดแทนหรือครอบครัวบุญธรรม แต่อย่างไรก็ตามการมุ่งพัฒนาศักยภาพของมารดาและครอบครัวเป็นเป้าหมายแรกที่ทีมให้ความสำคัญ กระบวนการที่สำคัญมากคือการประเมินศักยภาพของมารดาและครอบครัว โดยนักสังคมสงเคราะห์โครงการเยี่ยมบ้านมารดาที่ใช้สารเสพติดอาเมนขณะตั้งครรภ์จะประเมินครั้งแรกตั้งแต่ได้รับคำปรึกษาจากทีมจิตแพทย์ที่ได้คัดกรองเบื้องต้นแล้วพบว่า มารดาใช้สารเสพติดหรือมีประวัติที่มีความ

เสียงสูง นักสังคมสงเคราะห์โครงการแอมเฟตามีนขณะตั้งครรภ์จะต้องค้นหาข้อเท็จจริงจากการสัมภาษณ์ การเยี่ยมบ้าน และหาแหล่งสนับสนุนจากครอบครัวภายใน 24 ชั่วโมง หากประหม่นแล้วเด็กยังมีความเสี่ยงสูงจำเป็นต้องได้รับการคุ้มครองสวัสดิภาพ นักสังคมสงเคราะห์โครงการเยี่ยมบ้านมารดาที่ใช้สารแอมเฟตามีนขณะตั้งครรภ์จะต้องขอคำปรึกษาจากทีมจิตเวชเด็กและวัยรุ่น ภาควิชากุมารเวชศาสตร์ เพื่อเข้ามาร่วมประเมินและให้การวินิจฉัยร่วมกันอีกครั้ง โดยยึดความคิดเห็นตามมติของทีมสหวิชาชีพ หากจำเป็นต้องคุ้มครองสวัสดิภาพก็อาจจะต้องมีความเห็นร่วมกันว่าเด็กควรจะอยู่ที่ไหนอย่างไร ใครจะเป็นผู้คุ้มครองสวัสดิภาพ ในกรณีที่ประหม่นแล้วพบว่า เด็กและครอบครัวต้องได้รับการสงเคราะห์ก็จะพิจารณาให้การช่วยเหลือตามความต้องการและความจำเป็นของเด็กและครอบครัว ซึ่งบางรายอาจจะจำเป็นต้องได้รับการช่วยเหลือทั้งสองอย่างก็ได้ ซึ่งการทำงานไม่สามารถยึดหลักทางสังคมสงเคราะห์อย่างเดียวได้ จำเป็นต้องยึดหลักของพระราชบัญญัติคุ้มครองเด็ก พ.ศ. 2546 ในการทำงานด้วย โดยคำนึงถึงประโยชน์สูงสุดที่เด็กจะได้รับ กรณีที่เด็กสามารถกลับคืนสู่ครอบครัวได้นักสังคมสงเคราะห์โครงการเยี่ยมบ้านมารดาที่ใช้สารแอมเฟตามีนขณะตั้งครรภ์จะต้องติดตามเยี่ยมบ้านอย่างสม่ำเสมอ ความถี่แต่ละรายขึ้นอยู่กับความต้องการและความเสี่ยงที่เด็กจะได้รับ บางรายจะต้องติดตามอย่างใกล้ชิดก็จะให้มาพบจิตแพทย์และนักสังคมสงเคราะห์ทีมจิตเวชเด็กและวัยรุ่นที่โรงพยาบาล เพื่อเพิ่มความถี่ของการติดตามและเป็นการลดความเสี่ยงที่เด็กจะได้รับด้วยเช่นกัน

จากการปฏิบัติตามแนวที่กล่าวมาข้างต้น มีข้อมูลที่บ่งชี้อย่างชัดเจนว่าเด็กได้รับความปลอดภัยมากขึ้น การเข้าไปแทรกแซงและช่วยเหลือทำได้รวดเร็วมากขึ้น ความสัมพันธ์ระหว่างนักสังคมสงเคราะห์กับมารดาและครอบครัวมีผลทางบวก มีความเข้าใจซึ่งกันและกัน มารดาหรือครอบครัวบางรายเลี้ยงดูเด็กไปด้ระยะหนึ่งก็มาขอความช่วยเหลือเพราะเกิดภาวะวิกฤติไม่สามารถเลี้ยงดูเด็กได้ชั่วคราวหรือถาวร สามารถประเมินตนเองและเกิดความตระหนักได้ว่าไม่มีศักยภาพในการเลี้ยงดูเด็ก จากการติดตามพบว่ามารดาในกลุ่มนี้ถึงจะประเมินว่ามีความเสี่ยงและควรจะต้องได้รับการรักษาการเสพยาเสพติดก็ตาม แต่ปรากฏว่า มีจำนวนไม่ถึงร้อยละ 1 ที่ยินยอมมารับการรักษา ส่วนมากคิดว่าตนเองไม่ได้ติดสารเสพติด เป็นการเล่นเพื่อความสนุกชั่วคราวเท่านั้น และเมื่อติดตามไปก็พบว่ายังมีการใช้สารเสพติดอยู่ทั้งเป็นครั้งคราวและถาวร บางรายจากผู้สภกกลายเป็นผู้ค้าก็มีจำนวนไม่น้อยและถูกจับดำเนินคดีในที่สุด เด็กจึงจำเป็นต้องหาครอบครัวสนับสนุนและติดตามอย่างน้อย 3 ปี เพราะเป็นช่วงที่เด็กยังต้องพึ่งพาสูง มีโอกาสได้รับอันตรายมากที่สุดและวัยนี้มีความสำคัญต่อการเจริญเติบโตและการพัฒนาการของเด็กมากที่สุดด้วยเช่นกัน ขณะนี้ครอบครัวเด็กบางรายได้รับเงินสนับสนุนเป็นครอบครัวอุปถัมภ์ในการเลี้ยงดูเด็กเนื่องจากบิดา มารดาได้ปล่อยให้เด็กอยู่ในความดูแลของญาติซึ่งเป็นผู้เลี้ยงดูหลักแทน บทบาทนักสังคมสงเคราะห์ในทุกส่วนของกระบวนการช่วยเหลือเด็กและมารดาในกลุ่มนี้จึงมีความสำคัญมากและต้องติดตามระยะยาว เพราะเป็นกลุ่มที่มีความเป็นพลวัตสูงและมีความเสี่ยงต่อการเปลี่ยนแปลงทางพฤติกรรมและอารมณ์อย่างมาก

ประเภทที่สาม การตั้งครรกไม่พร้อม เราไม่สามารถระบุว่าเป็นกลุ่มเฉพาะวัยรุ่นเท่านั้น เพราะมีมารดาจำนวนไม่น้อยถึงแม้อายุมากและมีบุตรมาหลายคนแล้วก็ตามก็อาจจะมีปัญหาที่ตั้งครรกไม่พร้อมได้เหมือนกัน มีสาเหตุหลายประการ เช่น ไม่ได้ตั้งใจหรือเตรียมความพร้อมในการตั้งครรก มีบุตรอายุห่างกันไม่เกิน 18 เดือน ไม่มีวุฒิภาวะ เปลี่ยนชีวิตคู่หลายคน ไม่มีที่อยู่ถาวรหรือที่อยู่ไม่มั่นคง ไม่มีงาน ไม่มีรายได้ ไม่เคยดูแลบุตรที่ผ่านมาเลย มีการใช้สารเสพติด มีประวัติต้องคดี มีความรุนแรงในครอบครัว ถูกล่วงละเมิดทางเพศ มีประวัติบุคลิกภาพและโรคทางจิตเวช มีปัญหาทางสติปัญญาและความพิการ เป็นต้น มารดาเหล่านี้อาจจะมาพบแพทย์ขณะตั้งครรกโดยมีจุดประสงค์ต้องการยุติการตั้งครรก หรือบางรายมาตลอดโดยที่ตนเองไม่ทราบว่าตั้งครรกมาก่อนต้องการยกเด็กให้สถานดูแลตั้งแต่แรกเกิด ที่มีปัญหามากก็คือ มารดาหนีออกจากโรงพยาบาลแล้วทิ้งเด็กไว้โดยไม่สามารถติดตามได้โดยง่าย มารดาในกลุ่มนี้ไม่มีแหล่งสนับสนุนจากที่ใดๆเลย รวมถึงไม่มีความรู้และการเข้าถึงแหล่งบริการทางสังคมที่จะช่วยเหลือได้ นักสังคมสงเคราะห์จะต้องประเมินสภาวะของมารดาและครอบครัวถึงแม้ว่าจะได้รับข้อมูลรายละเอียดมาก่อนแล้วก็ตาม จิตแพทย์จะต้องประเมินมารดาทุกรายว่ามีสภาพจิตใจอย่างไรและมีศักยภาพสามารถดูแลเด็กได้หรือไม่ มีความจำเป็นต้องการบำบัดรักษาหรือไม่อย่างไร ทุกรายจำเป็นต้องได้รับความเห็นจากทีมสหวิชาชีพ ในการดำเนินการช่วยเหลือหากประหม่นแล้วเด็กจำเป็นต้องได้รับการคุ้มครองสวัสดิภาพหรือหาครอบครัวอุปถัมภ์ให้ระหว่างที่รอการบำบัดฟื้นฟูมารดาหรือครอบครัว แต่การทำงานต้องประเมินมารดาและครอบครัวเป็นระยะๆว่ามีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร สามารถสร้างศักยภาพความเข้มแข็งมากขึ้นหรือไม่ มีทัศนคติต่อเด็กอย่างไร เมื่อติดตามแล้วเห็นว่ามารดาไม่สามารถเลี้ยงดูเด็กได้ ก็เข้าสู่กระบวนการรับเด็กเป็นบุตรบุญธรรมต่อไป

ประเภทที่สี่ เด็กที่เจ็บป่วยเรื้อรัง เช่น โรควัวเน เบาหวาน ไต มะเร็ง ลมชัก ออทิสติก พันธุกรรมต่างๆ เป็นต้น เด็กกลุ่มนี้ต้องได้รับการบำบัดรักษาทางด้านร่างกายระยะยาว บางรายเป็นโรคร้ายแรงที่รักษาไม่หายหรือเป็นการเจ็บป่วยระยะสุดท้าย เด็กไม่ร่วมมือในการรักษา มีอาการอาละวาด ก้าวร้าวหรืออยู่ในภาวะซึมเศร้า คิดอยากฆ่าตัวตาย ทำให้บิดามารดาเกิดความเครียด วิตกกังวล มีความขัดแย้งกัน มีข้อจำกัดเรื่องเวลาที่จะดูแลเด็ก และปัญหาทางการเงินบิดามารดาบางรายมีสภาพจิตใจที่ยอมรับต่ออาการหรือการสูญเสียไม่ได้ บางรายรุนแรงถึงขั้นไม่ยอมมีชีวิตอยู่หรืออยากทำร้ายตัวเองให้ตายหากเด็กต้องเสียชีวิต เมื่อกุมารแพทย์ตรวจพบอาการต่างๆ เหล่านี้ไม่ว่าจะเป็นอาการของเด็ก บิดามารดาหรือเครือญาติก็จะส่งปรึกษาทีมจิตเวชเด็กและวัยรุ่น เพื่อเข้ามามีส่วนร่วมในการประเมินเพื่อบำบัดรักษาเด็กและครอบครัว นักสังคมสงเคราะห์จะต้องเข้ามามีบทบาทในการประเมินครอบครัว แหล่งสนับสนุน สภาพสังคม และสิ่งแวดล้อมอย่างละเอียด เพื่อให้เกิดความชัดเจนว่าครอบครัวสามารถดูแลเด็กได้จริงหรือไม่ มีวิธีการจัดการอย่างไร ใครจะเป็นผู้รับผิดชอบหากเด็กต้องกลับคืนสู่ครอบครัวในสภาพที่ยังมีอาการเจ็บป่วยอยู่ หรือจำเป็นต้องได้รับการกระตุ้นพัฒนาการต่อเนื่อง ภาควิชากุมารเวชศาสตร์ คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล มีหน่วยดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้าย (palliative care) และโครงการเล่นกับเด็กป่วย (child life) ที่จะมามีทีมกุมารแพทย์ จิตแพทย์เด็กและวัยรุ่น พยาบาล นักจิตวิทยาคลินิก นักกิจกรรมบำบัด เป็นผู้ให้การดูแลอย่างต่อเนื่องจนถึงวาระสุดท้าย โรควัวเนเป็นอีกชนิดหนึ่งที่ได้รับการยอมรับว่าเป็นโรคที่เกิดจากการโฆษณาทางการค้าและสังคมที่ครอบครัวต้องการความสะดวกสบายรวดเร็ว จนส่งเสริมให้เด็กมีการกินที่ผิดมาระยะหนึ่ง ทำให้ทั่วโลกมีการรณรงค์การลดความอ้วนแต่ก็ดูเหมือนไม่ได้ผลสักเท่าไหร่ บิดามารดาส่วนหนึ่งปล่อยให้เด็กกินจนติดเป็นนิสัย อีกส่วนหนึ่งแม้รู้ว่าไม่ดีต่อสุขภาพแต่ก็ไม่สามารถหยุดยั้งหรือควบคุมได้ ในโรงเรียนซึ่งถือว่าเป็นแหล่งที่ให้ความรู้และสามารถจัดการได้ดีที่สุด แต่ก็ยังมีเรื่องผลประโยชน์ ทำให้การป้องกันแก้ไขปัญหาไม่ได้ผลเลย ที่สุดเราก็จะพบข่าวออกมาเรื่อยๆ เด็กกลุ่มนี้ไปโรงเรียนไม่ได้ เข้าสังคมไม่ได้ ต้องใช้ค่าใช้จ่ายในการรักษาจำนวนมากเช่นกัน รัฐเองก็ต้องรับผิดชอบ ซึ่งเป็นเรื่องที่น่าเสียดายอย่างมาก เพราะเป็นสิ่งที่เรารับรู้ปัญหามาตั้งแต่เด็กแล้วแต่ไม่ได้แก้ไขอย่างจริงจัง

ประเภทที่ห้า บิดาหรือมารดาเจ็บป่วยทางจิต กลุ่มนี้มีความสำคัญมากจำเป็นต้องได้รับการประเมินอย่างละเอียดจากผู้เชี่ยวชาญทางด้านต่างๆ เช่น จิตแพทย์ นักจิตวิทยาคลินิก นักสังคมสงเคราะห์ เป็นต้น เพื่อให้เกิดความเที่ยงตรงและแม่นยำ เพราะการประเมินและวินิจฉัยจะมีส่วนเกี่ยวข้องกับความสามารถในการดูแลเด็กให้ได้รับการพัฒนาที่เหมาะสมกับวัยและอยู่ในสภาวะแวดล้อมที่ปลอดภัย นั่นหมายถึงว่าเด็กบางรายก็อาจจะจำเป็นต้องได้รับการดูแลจากระบบเครือญาติหรือระบบสวัสดิการอื่นๆ ชั่วคราวก่อน ระหว่างบิดาหรือมารดาได้รับการบำบัดฟื้นฟู เพื่อให้เชื่อมั่นได้ว่าเด็กจะได้รับประโยชน์สูงสุด มีเด็กจำนวนหนึ่งที่ถูกละเลยหรือได้รับการเลี้ยงดูไม่เหมาะสม เนื่องจากบิดามารดามีอาการป่วยทางจิตเวชหรือมีปัญหาบุคลิกภาพ บิดามารดาในกลุ่มนี้ส่วนมากไม่ยอมรับว่าตนเองป่วยและไม่ร่วมมือในการประเมินหรือการบำบัดรักษา ถึงแม้ว่าจะมีกฎหมายหลายฉบับระบุไว้ว่าบิดามารดาต้องเข้าร่วมมือในการตรวจประเมินก็ตาม ขณะนี้มีพระราชบัญญัติสุขภาพจิต พ.ศ. 2551 แต่บุคลากรที่เกี่ยวข้องก็ยังมีข้อจำกัดที่จะบังคับใช้ เนื่องจากบุคลากรทางการแพทย์ทางด้านจิตเวชมีจำนวนน้อย ไม่สามารถกระจายไปให้ครอบคลุมทั่วพื้นที่ได้ ส่วนมากยังขาดความรู้และความเข้าใจ ขณะที่อีกส่วนหนึ่งก็มีทัศนคติว่ามีความยุ่งยาก แต่ต้องยอมรับว่าหน่วยงานทางด้านนี้มีจำนวนจำกัดและระยะเวลาในการบำบัดรักษาก็ต้องใช้เวลานาน บางรายอาจจะไม่สามารถบำบัดฟื้นฟูให้กลับมาสู่ภาวะปกติได้ บางรายต้องยื่นร้องขอให้ศาลสั่งได้รับการประเมินและบำบัดรักษา แต่ก็อาจจะไม่ร่วมมือจนครบกำหนดก็มีจำนวนไม่น้อย เพราะไม่มีระบบติดตามที่เด่นชัด

กระบวนการทำงานและการช่วยเหลือ มีความสำคัญอย่างมาก เด็กและครอบครัวที่เข้ามาขอรับการรักษาก็จะมีความตระหนักในปัญหาและความต้องการของตนเอง การทำงานในกลุ่มนี้จะได้รับความร่วมมือค่อนข้างดีและจะเห็นแก่ประโยชน์ของเด็กเป็นสำคัญ แต่กลุ่มที่ถูกส่งมาจากแพทย์หรือวิชาชีพอื่นๆ ก็มีความยากลำบาก เพราะไม่เห็นความสำคัญและรู้สึกว่ามันเป็นปัญหา บางรายจะแสดงออกด้วยท่าทีที่ก้าวร้าว ซึมเศร้า หลบหนี ไม่ร่วมมือ ไปร้องเรียนตามหน่วยงานต่างๆ รวมถึงสื่อสาธารณะและศาล ดังนั้นการทำงานของนักสังคมสงเคราะห์ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางสังคมนี้ จะต้องตระหนักในบทบาทการทำงานแบบทีมสหวิชาชีพ นักสังคมสงเคราะห์เป็นหนึ่งในวิชาชีพที่ต้องแสดงความคิดเห็นจากฐานข้อมูลที่เป็นข้อเท็จจริง สามารถให้การวินิจฉัยทางสังคมได้อย่างชัดเจน ตลอดจนการวางแผนในการให้ความช่วยเหลือ บำบัดรักษา นักสังคมสงเคราะห์ได้ใช้แนวการประเมินสภาวะของเด็กและครอบครัวตามมาตรฐานขั้นต่ำและดัชนีชี้วัดปัจจัยเสี่ยงจากการที่พระราชบัญญัติคุ้มครองเด็ก พ.ศ. 2546 ได้กำหนดไว้ ซึ่งการ

ประเมินจะทำสามด้านคือ การประเมินตัวเด็กว่าต้องการการพัฒนาทางด้านไหนบ้าง การประเมินความสามารถในการเลี้ยงดูของพ่อแม่หรือผู้ปกครอง ปัจจัยทางด้านครอบครัวสังคมและสิ่งแวดล้อม กฎหมาย

ทั้งสามด้านนี้จะเป็นการตรวจสอบซึ่งกันและกันว่า เด็กได้รับการดูแลอย่างเหมาะสมตามความต้องการขั้นพื้นฐานหรือไม่ เช่น เด็กได้รับการดูแลด้านสุขภาพทางกายให้ได้รับวัคซีนตามวัยครบ แข็งแรงหรือเจ็บป่วย บิดามารดาหรือผู้ปกครองพาไปพบแพทย์อย่างรวดเร็วและต่อเนื่อง เมื่อถึงวัยเรียนได้เข้าเรียนตามเกณฑ์และสามารถเรียนได้อย่างสม่ำเสมอ เด็กสามารถได้รับการพัฒนาทางด้านอารมณ์ให้มีความรู้สึกรักและมีความมั่นคง ตลอดจนมีพฤติกรรมที่เหมาะสมกับวัยและสถานที่ สามารถสร้างความสัมพันธ์ที่ผูกพันกับครอบครัวได้ยืนยาว และมีทักษะการเข้าสังคมอย่างเหมาะสม ในที่สุดเด็กต้องพัฒนาเติบโตทำงานรับผิดชอบดูแลตนเองและครอบครัวได้ ในส่วนของบิดา มารดาหรือผู้ปกครองก็ต้องได้รับการประเมินตั้งแต่เด็กแรกเกิดว่า สามารถให้การเลี้ยงดูเด็กในชีวิตประจำวันได้ เช่น การกิน นอน ดูแลเรื่องความสะอาดได้หรือไม่ มีคนดูแลให้ความปลอดภัยเด็กทั้งทางด้านกายภาพและบุคคล สามารถกระตุ้นพัฒนาการเด็กให้เกิดการเรียนรู้ทางด้านร่างกาย จิตใจ อารมณ์และสังคมตามวัย โดยการรู้จักขอบเขตและการวางตัวที่เหมาะสม สามารถจัดการแก้ไขปัญหได้อย่างเหมาะสม ไม่มีความรุนแรงในครอบครัว มีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน สิ่งที่สำคัญบิดา มารดาหรือผู้ปกครองต้องเป็นที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจ ทำให้เด็กเกิดความรู้สึกมั่นคงในอารมณ์ จนสามารถเผชิญกับการดำเนินชีวิตในสังคมได้ดี ไม่ว่าจะเป็นปัญหาหรือสถานการณ์อย่างไรก็สามารถจัดการแก้ไขปัญหาหรือข้อขัดแย้งนั้นๆ ได้ ด้านสุดท้ายการประเมินต้องดูประวัติครอบครัวเครือญาติและสมาชิกทุกคนที่เกี่ยวข้อง บิดา มารดาที่มีปัญหาทางด้านสุขภาพจิตและบุคลิกภาพจะพบว่าสมาชิกในครอบครัวส่วนมากก็จะมีปัญหาเหมือนกัน ส่วนหนึ่งมาจากพันธุกรรม อีกส่วนมากมาจากสภาพสิ่งแวดล้อมและการเลี้ยงดูที่ได้รับมาตั้งแต่ในวัยเด็ก ซึ่งไม่ได้รับการแก้ไขป้องกันจึงเป็นการยากที่จะหาผู้ดูแลเด็กที่เหมาะสม อาจจะต้องทำให้ครอบครัวตระหนักว่า ถ้าครอบครัวไม่ยอมรับและแก้ไขปัญหามาโดยการรับผิดชอบบิดาหรือมารดาไปบำบัดรักษาอย่างต่อเนื่องจนกว่าทางทีมผู้รักษามีความเห็นว่าการดีขึ้นหรือหายแล้ว สามารถเลี้ยงดูเด็กได้โดยมีผู้คอยติดตามดูแลด้วยอย่างใกล้ชิด ในช่วงแรกหลังจากนั้นบิดา มารดาอาจจะเลี้ยงดูเด็กได้เองตามลำพังโดยมีนักสังคมสงเคราะห์ ทีมสุขภาพจิตหรืออาสาสมัครในชุมชนติดตามเยี่ยมบ้านเป็นระยะๆ เพื่อความปลอดภัยของเด็กและผู้ป่วยเอง นอกจากนี้จะต้องพิจารณาว่าที่อยู่แข็งแรง สะอาด ปลอดภัย มีสัดส่วน ไม่มีการย้ายที่อยู่บ่อยๆ โดยไม่มีเหตุจำเป็น ลักษณะการทำงานก็มีส่วนสำคัญมากต่อการเลี้ยงดูเด็ก หากบิดามารดาทำงานแล้วปล่อยให้เด็กอยู่ตามลำพังในวัยเด็กเล็กหรือก่อนอายุ 15 ปี เพราะเมื่อเกิดอะไรที่เป็นอันตรายเด็กก็จะไม่สามารถตัดสินใจ แก้ไขปัญหาและช่วยเหลือตัวเองได้ การพิจารณาถึงแหล่งทรัพยากรในชุมชนจึงมีความสำคัญมาก เพราะจะเป็นอาสาสมัคร นักวิชาชีพ หรือกลุ่มใกล้ชิดสามารถติดตามและคอยแจ้งรายงานความเปลี่ยนแปลงได้เป็นอย่างดี สิ่งที่ต้องพิจารณาอีกอย่างคือ เรื่องหลักฐานต่างๆ ทางกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับเด็กและครอบครัว เช่น เด็กมีสูติบัตร มีชื่ออยู่ในทะเบียนบ้าน สมุดสุขภาพ บัตรประกันสุขภาพ บิดา มารดามีบัตรประจำตัวประชาชน มีชื่ออยู่ในทะเบียนบ้าน บัตรประกันสุขภาพ เป็นต้น เพราะสิ่งต่างๆ เหล่านี้จะทำให้เด็กและครอบครัวสามารถได้รับการช่วยเหลือจากหน่วยงานต่างๆ ตามความจำเป็น เนื่องจากปัจจุบันเป็นระบบที่ต้องมีฐานข้อมูล จึงจะมีสิทธิเข้ารับบริการต่างๆ ได้ โดยเฉพาะทางด้านสุขภาพซึ่งเป็นความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ในเบื้องต้น จากการประเมินนี้จะทำให้มีความสมบูรณ์ครบทั้งเด็ก ผู้ดูแลและสังคมสิ่งแวดล้อม

การประเมินทางการแพทย์ด้านจิตเวชยังทำให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงจากการติดตามการบำบัดรักษาตั้งแต่แรกมาเป็นระยะๆ รวมถึงระดับความรุนแรงของโรคด้วย เพื่อให้ทีมผู้บำบัดสามารถวางแผนการรักษาและคาดการณ์หรือพยากรณ์การเปลี่ยนแปลงของอาการได้อย่างเป็นรูปธรรม ไม่ใช่เป็นเพียงความคิดเห็นหรือความรู้สึกเท่านั้น แต่ก็มีความเห็นที่ขัดแย้งว่าไม่ควรมีการประเมินหรือกำหนดกรอบของการวินิจฉัยโรค เพราะเป็นการตีตราว่าเขาแตกต่างจากคนอื่น อาจจะเป็นเรื่องปกติของคนๆ นั้น ซึ่งนักสังคมสงเคราะห์จะต้องเท่าทันว่าเป็นเรื่องทัศนคติที่เห็นว่าการเจ็บป่วยด้านจิตเวชเป็นเรื่องน่าอับอาย ซึ่งถ้าคิดในอีกด้านหนึ่งการเจ็บป่วยทางจิตเวชก็เป็นการเจ็บป่วยเหมือนโรคทางกายทั่วไป เช่น โรคหัวใจ เบาหวาน ความดันโลหิตสูง มะเร็ง เป็นต้น แต่เป็นอาการทางจิตที่แสดงออกมาทางพฤติกรรม อารมณ์ การรับรู้ ที่แตกต่างจากคนทั่วไป ก็เหมือนเขาเป็นโรคอย่างหนึ่งทางกายเท่านั้นเอง ซึ่งการจะให้สังคมยอมรับก็เป็นหน้าที่ของนักวิชาชีพต่างๆ โดยเฉพาะนักสังคมสงเคราะห์ที่จะต้องทำความเข้าใจกับเด็ก ครอบครัวและสังคมให้มีทัศนคติเชิงบวกว่าโรคทางจิตเวชก็เป็นการเจ็บป่วยอย่างหนึ่งทางด้านจิตใจ ซึ่งอาจจะมีผลมาจากความบกพร่องของการทำงานทางร่างกายเหมือนอาการของโรคทางร่างกายทั่วไป ซึ่งสามารถรักษาให้หายได้หากแต่ต้องทำความเข้าใจกับการยอมรับทางด้านจิตใจด้วย ในที่นี้คงต้องยอมรับว่าทั้งโรคทางกายและจิตต่างมีความสัมพันธ์กัน มีผลซึ่งกันและกันอย่าง

ปฏิเสธไม่ได้ เหมือนอย่างเช่น โรคติดเชื้อ HIV ซึ่งในอดีตไม่มีใครกล้าเปิดเผยหรือแม่ในปัจจุบันก็ยังต้องถือเป็นความลับมากกว่าโรคทั่วไปจนต้องมีคลินิกนิรนาม เพราะสาเหตุของการติดเชื้ออย่างหนึ่งคือมาจากการมีเพศสัมพันธ์ สังคมยอมรับไม่ได้ ในปัจจุบันผู้ป่วยที่ติดเชื้อ HIV กล้าเปิดเผยข้อมูลมากขึ้น มีการรณรงค์จากกลุ่มของเขาเองให้สังคมยอมรับว่าเป็นโรคปกติที่สามารถอยู่ร่วมกันในสังคมได้ หรือกรณีที่การเล่นเกย์ก็เป็นเพียงการผ่อนคลายเพื่อความสนุกสนาน แต่เมื่อปรากฏการณ์ทางสังคมเกิดขึ้น เช่น เด็กไม่ยอมนอน ไม่ไปเรียนหนังสือ ไปขโมย ก้าวร้าว ผู้ใหญ่ไม่ยอมทำงาน เล่นเกมจนไม่นอนและเสียชีวิต จึงมีผู้ศึกษาทางวิทยาศาสตร์และการแพทย์ว่ามีผลกระทบต่อร่างกาย สมอและจิตใจ ในที่สุดทางสังคมเองก็ยอมรับว่าเป็นโรคอย่างหนึ่ง ซึ่งมาจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมยุคใหม่ที่มีสาเหตุจากเทคโนโลยี แต่ก็ต้องมองอีกมุมหนึ่งว่ามาจากการเลี้ยงดูที่ไม่เอาจริงและสร้างความเข้มแข็งให้ควบคุมตัวเองได้ ซึ่งเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดที่ต้องได้รับมาจากครอบครัวและสังคมเองก็ไม่สามารถควบคุมสิ่งที่สร้างขึ้นมาได้ จึงเกิดเป็นผลต่อสุขภาพทางกาย จิตที่รัฐต้องสูญเสียงบประมาณมหาศาลในการรักษา บำบัดฟื้นฟูและได้ประชากรของประเทศที่ด้อยคุณภาพมากขึ้นทุกที องค์กรของรัฐไม่ได้มีนโยบายป้องกันที่จะเชื่อมโยงปัญหาทางสุขภาพกับการเปลี่ยนแปลงสังคมที่เกิดขึ้น นักสังคมสงเคราะห์เองคงต้องตระหนักว่าภารกิจที่คาดการณ์ได้ล่วงหน้าที่จะต้องทำในเวลานี้ก็คือ การทำงานรณรงค์ทางด้านครอบครัวและสังคมเพื่อให้สังคมเกิดความตระหนักว่า สุขภาวะ การเจ็บป่วยทางกาย และทางจิตใจมีผลมาจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมดังที่ได้เสนอไปแล้วในเบื้องต้น และต้องเริ่มทำงานเชิงรุกในการป้องกัน ไม่อาจรอให้เกิดปัญหาจนได้อีกต่อไป เพราะจะกลายเป็นความสูญเสียทรัพยากรทุกด้านอย่างประมาณค่าไม่ได้

เอกสารอ้างอิง

- Chomchai C, Na Manorom N, Watanarungsan P, Yossuck P, Chomchai S. Methamphetamine abuse during pregnancy and its health impact on neonates at Siriraj hospital, Bangkok, Thailand. Southeast Asian J Trop Med Public Health 2004;5: 228-231.
- Tarugsaj.,Namanorom N,Sirisakpanit S.,Inla S.,WitooncharatC.andBoon-yasidhi. Child Maltreatment and Subsequent Psychopathology. (อยู่ระหว่างรอตีพิมพ์)

การสนับสนุนทางสังคมที่มีต่อการเลี้ยงดูลูกในครอบครัวพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยว Social Support Affecting to Taking Care of child in the Single Parent Families

จิตชนก กอวัฒนารานนท์¹

Chitchanok Korwattanawaranon²

Abstract

Change of situation and social context of the family are caused of unhappy life which is exhausted. Many couples choose to terminate a marriage and start a new life with their children. The family was called Single Parent Families which is father or mother nurtured children alone that caused by several reasons such as separation, divorce, discarding ,death or adoption and cause instability in the lives of family members. The social factors affect to Health 's family as well as surrounding sides especially, a single parent families with children of school age that the parent's role in nurturing children alone and ensure children receive a responsiveness such as Physical Health, they should be healthy, receive proper nutrition and do not illness. Mental Health, they should be relax, do not stress or anxiety. Social health, they should be happy in community, accepted and supported from family members. And Spiritual Health, they recognize and understand the situation, be able to adapt the changes in society. A family with Holistic Health is the expectation of general family. Accordingly, single parent families which lack family members to help lighten duty and responsibilities. Social support, both internal and external are major factor affecting the life in order to be well-being for the single parent families.

Keywords : Single Parent Families , Social Support, and Nurture

บทคัดย่อ

การเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์และบริบททางสังคมของครอบครัว ทำให้การอยู่ร่วมกันแบบไร้ความสุขหมดไป คู่สมรสหลายคู่เลือกยุติปัญหาและเริ่มต้นชีวิตใหม่กับลูก เกิดเป็นครอบครัวที่เรียกว่า ครอบครัวพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยว กล่าวคือ ครอบครัวที่มีพ่อหรือแม่เลี้ยงดูลูกเพียงลำพัง ซึ่งเกิดจากหลายสาเหตุ ทั้งการแยกทาง หย่าร้าง ทอดทิ้ง เสียชีวิต หรือการรับบุตรบุญธรรม ทำให้เกิดความไม่มั่นคงในการดำเนินชีวิตของสมาชิกครอบครัว ซึ่งปัจจัยแวดล้อมทางสังคม ส่งผลให้ครอบครัวมีสุขภาพที่ดีอย่างรอบด้าน โดยเฉพาะครอบครัวพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยวที่มีลูกวัยเรียน ซึ่งพ่อหรือแม่รับบทบาทในการเลี้ยงดูลูกเพียงลำพัง และดูแลให้ลูกได้รับการตอบสนองด้านต่างๆ ทั้งสุขภาพทางกาย ครอบครัวพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยว ควรมีสุขภาพแข็งแรง ได้รับโภชนาการอาหารเหมาะสมและไม่เจ็บป่วย สุขภาพทางจิตใจ ครอบครัวพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยว ควรผ่อนคลาย ไม่เครียด หรือวิตกกังวล สุขภาพทางสังคม ครอบครัวพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยว ควรอยู่ในชุมชนอย่างมีความสุข ได้รับการยอมรับและสนับสนุนจากสมาชิกในครอบครัว และสุขภาพทางจิตวิญญาณ ครอบครัวพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยว สามารถรับรู้ เข้าใจสถานการณ์ และปรับตัวเข้ากับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม การเป็นครอบครัวที่มีสุขภาพที่ดี เป็นความคาดหวังของทุกครอบครัว โดยเฉพาะครอบครัวพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยวซึ่งขาดความสมบูรณ์เรื่องสมาชิกภายในครอบครัวที่ช่วยแบ่งเบาภาระรับผิดชอบของครอบครัว การสนับสนุนทางสังคมทั้งปัจจัยภายในและภายนอก จึงเป็นสิ่งสำคัญที่ส่งผลต่อการดำเนินชีวิต เพื่อก่อให้เกิดสุขภาพที่ดีแก่ครอบครัวพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยว

คำสำคัญ : ครอบครัวพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยว, การสนับสนุนทางสังคม, และการอบรมเลี้ยงดู

¹ นักศึกษาระดับปริญญาโท คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

² Faculty of Social Administration , Thammasat University , Thailand

บทนำ

การมีสุขภาพที่ดี มีชีวิตสุขกาย สบายใจ อยู่ในสังคมที่ดี และมีความเข้าใจในชีวิต ล้วนเป็นตัวชี้วัดการมีสุขภาพในการดำเนินชีวิตที่ดีของคนในสังคม การเกิดสุขภาพที่ดี จึงส่งผลดีต่อทิศทางการดำเนินชีวิตของบุคคลในทุกระดับสังคม ซึ่งการก้าวเข้าสู่การมีชีวิตที่มีสุขภาพดีอย่างรอบด้าน มีความเกี่ยวข้องกับทุกปัจจัยที่แวดล้อมบุคคล และมีอิทธิพลในเชิงโครงสร้าง เริ่มตั้งแต่ครอบครัว ชุมชน หน่วยงานหรือองค์กร และสังคม ซึ่งค่านิยมและบรรทัดฐานทางสังคม รูปแบบการดำเนินชีวิต ตลอดจนบริบทแวดล้อม สามารถส่งผลต่อทิศทางการมีสุขภาพที่ดีของบุคคลได้อย่างชัดเจน

ครอบครัว เป็นสถาบันแรกและสถาบันสำคัญที่มีความใกล้ชิดกับเด็กมากที่สุด ตั้งแต่แรกเกิดจนตาย หรือเรียกได้ว่ามีความผูกพันตลอดช่วงชีวิต ซึ่งผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการเลี้ยงดูและวางรากฐานในการดำรงชีวิตแก่เด็ก ก็คือ พ่อและแม่ โดยพ่อและแม่สนับสนุนให้เด็กเจริญเติบโตขึ้นตามพัฒนาการ โอบอุ้มดูแลทั้งด้านโภชนาการ จัดหาสิ่งจำเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิต ส่งเสริมด้านการศึกษา และมีบทบาทในการเป็นผู้หล่อหลอมทัศนคติ ค่านิยม ตลอดจนปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรม ให้ความรักความอบอุ่น และความมั่นคงทางจิตใจแก่เด็ก เพื่อเตรียมความพร้อมในการปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อมในสังคมและอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้อย่างปกติสุข

การเปลี่ยนแปลงในระดับโครงสร้างประชากรเป็นหนึ่งในสิ่งที่แสดงออกอย่างชัดเจนถึงผลกระทบของ การเปลี่ยนแปลงสังคมที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน ทำให้รูปแบบโครงสร้างของประชากรเปลี่ยนไป ประกอบกับสังคมเปิดพื้นที่และให้อิสระในการใช้ชีวิตของมนุษย์ได้อย่างเสรีมากขึ้น การอยู่ร่วมกันแบบไร้ความสุขและการต้องจำทนหมดไป ทำให้คู่สมรสหลายคู่เลือกยุติปัญหาด้วยการก้าวเดินออกมาและเริ่มต้นชีวิตใหม่กับลูก เกิดเป็นครอบครัวที่เรียกว่า ครอบครัวพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยว (single parent families) ซึ่งเป็นรูปแบบของการเลี้ยงดูลูกโดยลำพังของพ่อหรือแม่ซึ่งเป็นสถานการณ์ที่ส่งผลกระทบต่อดำเนินชีวิตครอบครัวและสุขภาพของลูกในครอบครัว การเกิดครอบครัวที่มีเพียงพ่อกับลูก หรือแม่กับลูกที่อาจส่งผลกระทบต่อพัฒนาการต่างๆในทุกด้านที่เหมาะสมของเด็ก ความกดดันและเหนื่อยล้าของผู้เลี้ยงดูที่รับผิดชอบทำหน้าที่ผู้เลี้ยงดูลูกเพียงลำพัง ส่งผลต่อ สุขภาพของสมาชิกครอบครัว ซึ่งเป็นสถาบันหลักสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการกำหนดทิศทางในการพัฒนาประเทศ

จากการศึกษาแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยอื่นๆที่เกี่ยวข้องกับสถานการณ์ครอบครัวพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยวพบว่า สถานการณ์ที่เป็นการเปลี่ยนแปลงภายในครอบครัว เป็นเรื่องละเอียดอ่อนที่ส่งผลกระทบต่อสถานะความมั่นคงของครอบครัวและสภาพจิตใจของสมาชิกทุกคนในครอบครัวพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยว

บทบาทการเลี้ยงดูลูกในครอบครัวภายใต้บริบทวัฒนธรรมไทย เป็นสิ่งที่พ่อและแม่ในครอบครัว พึงตระหนักในการทำหน้าที่อย่างดีที่สุด บนพื้นฐานความรู้ความสามารถและความเหมาะสมที่ลูกในครอบครัวพึงได้รับจากการเลี้ยงดูเพื่อการเติบโตสู่นาคตที่ดีของลูกในครอบครัว

แต่เมื่อครอบครัวมีเพียงพ่อหรือแม่รับบทบาทในการเลี้ยงดูลูกและในเวลาเดียวกันที่ต้องรับผิดชอบภาระครอบครัวอื่นๆเพื่อความมั่นคงของครอบครัว ก่อให้เกิดภาวะวิกฤตในการดำเนินชีวิตครอบครัว ซึ่งภาวะวิกฤตที่เด่นชัดของครอบครัวไทยเกิดจากการเลิกราหรือแยกทางของคู่สามีภรรยา ในครอบครัวที่มีบุตร ผู้ที่รับเลี้ยงดูบุตรไม่ว่าจะเป็นสามีหรือภรรยาต้องเผชิญภาวะวิกฤตเรื่องการเงินและการบริหารจัดการเวลาในการเลี้ยงดูลูกอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ นอกจากนั้นเรื่องความแตกต่างทางเพศของผู้เลี้ยงดูกับลูก และความเหมาะสมในการปฏิบัติต่อเพศตรงข้ามภายใต้บริบทวัฒนธรรมไทย ทำให้เพศในครอบครัวที่เกิดการแยกทางของคู่สมรสและต้องเลี้ยงดูลูกเป็นภาวะวิกฤตที่ส่งผลกระทบต่อดำเนินชีวิตครอบครัวที่สำคัญประการหนึ่งในครอบครัวที่มีเพียงพ่อหรือแม่ที่เลี้ยงดูลูกไม่ว่าจะเพศชายหรือเพศหญิง

เมื่อครอบครัวประสบปัญหา การเสริมพลังครอบครัวเพื่อให้สามารถผ่านพ้นภาวะวิกฤตที่ต้องเผชิญไปได้นั้น จึงเป็นสิ่งที่ต้องให้ความสำคัญ การรับรู้สถานการณ์เท่าทันการเปลี่ยนแปลง และเข้าใจสิ่งที่เกิดเป็นการเสริมพลังด้วยตัวเอง อันจะเป็นผลดีแก่ผู้ที่ต้องเป็นผู้นำครอบครัวเพียงลำพัง มีความพร้อมในการดำเนินชีวิตครอบครัวที่ต้องเผชิญกับภาวะวิกฤตปัญหาต่างๆบนเส้นทางของชีวิตครอบครัว นอกจากนั้น “การสนับสนุนทางสังคม” เป็นอีกปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการดำเนินชีวิตครอบครัวและการเลี้ยงดูลูกในครอบครัวที่มีเพียงพ่อหรือแม่ที่รับผิดชอบเลี้ยงดูลูก การได้รับการช่วยเหลือจากสังคมในสิ่งที่ทำให้ครอบครัวสามารถดำเนินชีวิตต่อไปได้อย่างราบรื่นและมีความสุข ความช่วยเหลือที่ไม่มีรูปแบบที่ตายตัว ความช่วยเหลือที่สอดคล้องและเหมาะสมต่อสถานการณ์ในครอบครัว จะทำให้ครอบครัวที่เผชิญภาวะความยากลำบากจากการเป็นครอบครัวพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยว สามารถดำเนินชีวิตในสังคมได้อย่างมีความสุข

การให้ความสำคัญกับสถานการณ์ครอบครัวพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยว จึงเป็นเรื่องที่สังคมไม่ควรละเลย ด้วยแนวโน้มสถิติที่เพิ่มมากขึ้นจากอดีต การเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นพลวัตรของรูปแบบโครงสร้างทางสังคม การเปลี่ยนผ่านของค่านิยมและวัฒนธรรมการใช้ชีวิตครอบครัว ตลอดจนรูปแบบวิถีคิดในเรื่องบทบาททางเพศที่เปิดกว้างและยืดหยุ่นมากขึ้น ทำให้สถาบันครอบครัว ซึ่งเป็นหน่วยย่อยทางสังคมได้รับแรงกดดันจากการเปลี่ยนแปลง ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อภาพรวมในทุกบริบททางสังคมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังนั้น การเป็นครอบครัวพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยวที่มีสุขภาวะที่ดีอย่างรอบด้าน จึงจำเป็นต้องได้รับการสนับสนุนทางสังคมอย่างครอบคลุมในทุกมิติของการดำเนินชีวิต เพื่อสนับสนุนในด้านร่างกาย จิตใจ สังคมและจิตวิญญาณ แก่พ่อหรือแม่ที่ต้องรับผิดชอบภาระครอบครัวและลูกเพียงลำพัง และแก่ลูกที่ต้องปรับตัวและเรียนรู้ในการเป็นครอบครัวที่มีพ่อหรือแม่คอยดูแลเพียงลำพัง ให้สามารถดำเนินชีวิตครอบครัวได้อย่างมีสุขภาวะที่ดีอย่างรอบด้าน

ข้อคำถามที่ว่า ครอบครัวทั่วไปที่มีสมาชิกครบถ้วน กับ ครอบครัวพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยว มีความแตกต่างกันอย่างไรในการดูแลครอบครัวและเลี้ยงลูกให้มีสุขภาวะที่ดี ครอบครัวทั้งสองลักษณะมีปัจจัยแวดล้อมที่แตกต่างกันหรือไม่ อย่างไร และความน่าสนใจของสถานการณ์ครอบครัวพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยวที่มีความพิเศษนอกเหนือจากรายละเอียดของการดำเนินชีวิตครอบครัวทั่วไปคืออะไร คำตอบของคำถามในข้างต้น จะทำให้สามารถเข้าใจในสิ่งที่เรียกว่า ครอบครัวพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยว ได้อย่างถูกต้อง

ครอบครัวพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยว คือครอบครัวที่มีเพียงพ่อหรือแม่ รับผิดชอบเลี้ยงดูลูกและภาระครอบครัวเพียงลำพัง ปัจจุบันแนวโน้มของการกลายเป็นครอบครัวพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยวมีเพิ่มขึ้น เนื่องจากวิถีทางเพศของเพศหญิงและเพศชาย ที่มีบทบาททางเพศที่ใกล้เคียงกัน มีความเสมอภาคเท่าเทียมกันในการดำเนินชีวิต ไม่ว่าจะเป็น การเป็นหัวหน้าครอบครัว การทำงาน การเป็นผู้นำในหน่วยต่างๆ ในสังคม สถานการณ์ดังกล่าว เป็นตัวชี้วัดหนึ่งในการเพิ่มขึ้นของสมาชิกครอบครัวพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยว แต่ไม่ใช่ตัวชี้วัดที่ระบุถึงความมั่นคงหรือความสุขของครอบครัวพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยว

ไม่อาจปฏิเสธได้เลยว่า ความมั่นคงของครอบครัวทุกครอบครัว มีปัจจัยเรื่องเงิน เป็นหนึ่งปัจจัยพื้นฐานในการดำเนินชีวิตที่ปราศจากภาวะวิกฤตทางการเงิน จะทำให้สมาชิกในครอบครัวสามารถบริหารจัดการเวลาเพื่อมีกิจกรรมหรือสร้างความอบอุ่นในครอบครัวได้มากขึ้น ภาวะความเครียดที่เกิดจากการหารายได้จุนเจือครอบครัว หรือบริหารจัดการในการใช้เงินให้เพียงพอต่อทุกความรับผิดชอบที่เงินเป็นปัจจัยสำคัญ

ความมั่นคงในครอบครัว อาจเป็นเพียงปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลต่อความสุขในครอบครัว แต่พื้นฐานสำคัญของครอบครัวที่จะสร้างความสุขและความอบอุ่นให้สมาชิกทุกคนในครอบครัว คือ “เวลา” เวลาที่มีกิจกรรมร่วมกัน เวลาที่พูดคุยกัน เวลาที่ทำให้สมาชิกในครอบครัวได้คอยดูแลกัน เวลาจึงเป็นปัจจัยสร้างความสุขและความอบอุ่นใจในครอบครัวที่มีความสำคัญต่อสมาชิกครอบครัวเป็นอย่างมาก

ความมั่นคงและความสุขในครอบครัว เป็นปัจจัยสะท้อนคุณภาพชีวิตที่ดีของครอบครัว แต่จากการศึกษาพบว่า ภายใต้บริบทด้านวัฒนธรรมในสังคมไทย ไม่เพียงแต่ความมั่นคงและความสุขเท่านั้นที่สะท้อนคุณภาพชีวิตในครอบครัว ในสถานการณ์ที่ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวต้องเผชิญ ภายใต้บริบทด้านวัฒนธรรมไทยที่ยังยึดถือในเรื่องระยะห่างระหว่างเพศที่แตกต่าง ในมิติความเหมาะสมและความคาดหวังต่อบทบาททางเพศในสังคม ทำให้สถานการณ์การเป็นพ่อเลี้ยงเดี่ยวที่ต้องรับผิดชอบเลี้ยงดูลูกสาว และแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ต้องรับผิดชอบเลี้ยงดูลูกชาย เป็นสถานการณ์ที่เพศทำให้สถานะความเป็นพ่อหรือแม่ ถูกตั้งคำถามถึงความเหมาะสมและการทำบทบาทอย่างเต็มที่ในฐานะผู้เลี้ยงดูลูก

ความมั่นคงทางการเงิน สุขภาพจากการได้ใช้เวลาร่วมกัน และเพศที่แตกต่างกันในครอบครัวพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยว ล้วนเป็นภาวะที่แสดงออกถึงสถานการณ์ปัจจุบันของครอบครัวพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยว การต้องเผชิญกับข้อท้าทายในเรื่องใดเรื่องหนึ่งหรือทุกเรื่องพร้อมกัน อาจเป็นเรื่องที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ สำหรับครอบครัวที่มีเพียงพ่อหรือแม่ที่ต้องรับผิดชอบเลี้ยงดูลูกเพียงลำพัง ขณะเดียวกันก็ต้องรับผิดชอบต่อภาระอื่นๆ ในครอบครัวด้วย

การจะก้าวผ่านสถานการณ์ที่เต็มไปด้วยภาวะวิกฤตที่ส่งผลต่อการดำเนินชีวิตครอบครัวพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ต้องติดขัดด้วยข้อจำกัดแต่ละด้านในข้างต้น จากผลกระทบของการสูญเสียสมาชิกในครอบครัวที่มีความสำคัญไป การได้รับความช่วยเหลือจากสังคมแวดล้อมรอบข้าง จึงเป็นสิ่งที่สามารถสนับสนุนให้พ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยวสามารถดำเนินชีวิตครอบครัวผ่านวิกฤตต่างๆ ที่ต้องเผชิญไปได้อย่างมีความสุข

เนื้อหา

เพื่อให้ได้มาซึ่งคำตอบในแนวทางที่สามารถช่วยเหลือพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยวให้สามารถเลี้ยงดูลูกได้อย่างมีความสุข การศึกษาในเรื่อง การสนับสนุนทางสังคมที่มีผลต่อการเลี้ยงดูลูกในครอบครัวพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยว ได้ศึกษาครอบครัวพ่อเลี้ยงเดี่ยวจำนวน3ครอบครัวและครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว3ครอบครัว โดยจาก 6 ครอบครัวที่ทำการศึกษา มีครอบครัวพ่อเลี้ยงเดี่ยวที่เลี้ยงดูลูกสาวจำนวน1ครอบครัวและครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่เลี้ยงดูลูกชายจำนวน1ครอบครัว อีก4ครอบครัวเป็นครอบครัวพ่อเลี้ยงเดี่ยวเลี้ยงดูลูกชายและแม่เลี้ยงเดี่ยวเลี้ยงดูลูกสาว ซึ่งจากการศึกษาผ่านการสัมภาษณ์เชิงลึก และการทำกิจกรรมร่วมกับลูกในครอบครัวกลุ่มตัวอย่างพบว่า การสนับสนุนทางสังคมที่มีผลต่อการเลี้ยงดูลูกในครอบครัวพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยว จะมีองค์ประกอบ2ส่วน คือ ลักษณะของการสนับสนุนทางสังคมและแหล่งการสนับสนุนทางสังคม

ลักษณะของการสนับสนุนทางสังคม หมายถึงลักษณะที่ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวได้รับจากสังคม เพื่อให้สามารถเลี้ยงดูลูกและรับผิดชอบครอบครัวได้อย่างอย่างราบรื่นและมีความสุขในครอบครัว การสนับสนุนทางสังคมที่เป็นการช่วยเหลือพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยว ที่เป็นการช่วยเหลือในเรื่องต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น 1)วัตถุสิ่งของ ปัจจัยที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต 2)การยอมรับและเห็นคุณค่าในการดำเนินชีวิตอยู่ในสังคม 3)การเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร คำแนะนำที่เป็นประโยชน์ในการดำรงชีวิต และ 4)การเป็นสิ่งทดแทนในสิ่งที่ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวขาดไป

เมื่อทราบถึงลักษณะที่เป็นการสนับสนุนทางสังคมที่มีผลต่อครอบครัวพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยว อีกหนึ่งข้อค้นพบที่สำคัญจากการศึกษาในครั้งนี้คือ แหล่งการสนับสนุนทางสังคม ซึ่งเป็น2กลุ่ม คือ กลุ่มที่มีความสัมพันธ์อย่างไม่เป็นทางการ และ กลุ่มที่มีความสัมพันธ์อย่างเป็นทางการ ที่จะเป็นการอธิบายให้เห็นถึงการสนับสนุนทางสังคมที่มีผลต่อการเลี้ยงดูลูกในครอบครัวพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยวได้อย่างชัดเจน ดังนี้

กลุ่มที่มีความสัมพันธ์อย่างไม่เป็นทางการ หรือมีความใกล้ชิดผูกพันตามธรรมชาติ ประกอบด้วย ครอบครัวเดิม และเครือญาติ เพื่อน หรือบุคคลแวดล้อมอื่นๆที่มีความเกี่ยวข้องหรือมีปฏิสัมพันธ์กับครอบครัวพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยว

ครอบครัวเดิมและเครือญาติ ถือเป็นกลุ่มที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวมากที่สุด ภายใต้บริบทด้านสังคมวัฒนธรรมไทย ครอบครัวและสมาชิกในครอบครัวถือเป็นสถาบันแรกที่มีมนุษย์มีความเกี่ยวข้องและผูกพันกันทั้งด้านร่างกายจนถึงระดับความรู้สึก ทำให้ครอบครัวเดิมและเครือญาติ เป็นกลุ่มที่สามารถให้การสนับสนุนทางสังคมแก่พ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยวได้อย่างรอบด้านดังนี้

การให้ความช่วยเหลือด้านวัตถุสิ่งของ ปัจจัยในการดำเนินชีวิตแก่ครอบครัวพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยว และลูกในครอบครัว เพื่อลดความยากลำบากด้านการเงินที่พ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยวต้องเผชิญในการเลี้ยงดูลูกและดำเนินชีวิตครอบครัว ภาระทางการเงินถือเป็นความมั่นคงหนึ่ง ซึ่งหัวหน้าครอบครัวได้รับการสนับสนุนทางสังคมจากครอบครัวเดิมและเครือญาติที่ให้ความช่วยเหลือด้านวัตถุสิ่งของ ปัจจัยสี่ หรือเงิน ซึ่งช่วยให้ครอบครัวพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยวผ่านพ้นปัญหาความยากลำบากเรื่องการเงินภายในครอบครัวและสมาชิกครอบครัวดำเนินชีวิตได้อย่างมีความสุข

การให้การยอมรับและเห็นคุณค่า เป็นสิ่งที่สำคัญของสถาบันครอบครัวในการให้การสนับสนุนด้านจิตใจแก่พ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยว การเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างครอบครัวที่มีสมาชิกในครอบครัวหนึ่งคนต้องหายไป ส่งผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตต่อไปของสมาชิกทุกคนในครอบครัว การเปลี่ยนแปลงที่นำมาซึ่งความไม่สมบูรณ์พร้อมของครอบครัว การได้รับการยอมรับและเห็นคุณค่าจากครอบครัวเดิมและเครือญาติ ถือเป็นสิ่งที่ช่วยลดความรู้สึกในลักษณะ การเป็นปมด้อยจากการหายไปของสมาชิกในครอบครัว การเปลี่ยนแปลงเป็นสิ่งที่ไม่มีใครสามารถควบคุมได้ พ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ต้องเผชิญกับสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงภายในครอบครัวของตน มีความต้องการความเข้าใจจากครอบครัวเดิมที่ถือเป็นสถาบันทางสังคมสถาบันแรกที่มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยว จึงทำให้ทุกการยอมรับและเห็นถึงคุณค่าของพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยว จากครอบครัวเดิมหรือเครือญาติ ในฐานะสมาชิกในครอบครัวที่ต้องการการช่วยเหลือความเข้าใจและกำลังใจ เป็นสิ่งที่ทำให้พ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยวสามารถลุกขึ้นยืนได้ใหม่ แม้ต้องล้มจากการเปลี่ยนแปลงในครอบครัวที่เกิดขึ้นก็ตาม

การได้รับความช่วยเหลือด้านข้อมูลข่าวสารหรือคำปรึกษาแนะนำ การดำเนินชีวิตที่ต้องรับผิดชอบภาระครอบครัวและการเลี้ยงดูลูกเพียงลำพังของพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยว ทำให้เกิดข้อปัญหาติดขัดในการดำเนินชีวิตครอบครัว อันส่งผลต่อการดำเนินชีวิตของสมาชิกครอบครัว ส่งผลเสียต่อพัฒนาการของลูก และสภาพอารมณ์จิตใจของสมาชิกในครอบครัวทุกคน บทบาทการให้การสนับสนุนด้านข้อมูลข่าวสารหรือคำปรึกษาแนะนำ จึงเป็นสิ่งกระตุ้นให้พ่อหรือแม่

เลี้ยงเดี่ยวเกิดวิธีคิดและแนวทางการดำเนินชีวิตครอบครัวที่เกิดประโยชน์ต่อสมาชิกครอบครัว และก้าวพ้นหรือบรรเทาภาวะความยากลำบากในครอบครัวให้สามารถผ่านพ้นไปได้ด้วยดี

การให้การทดแทนในเรื่องเวลาการเลี้ยงดูลูก การช่วยเหลือลูกของครอบครัวเดิมและเครือญาติในเวลาที่พ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยวต้องทำงาน สามารถเติมเต็มความอบอุ่นและดูแลเลี้ยงดูลูกทดแทนช่วงเวลาที่พ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยวไม่สามารถเลี้ยงดูลูกได้

การให้การทดแทนในเรื่องการสอนหรือเป็นตัวแทนบทบาททางเพศและพฤติกรรมที่เหมาะสมแก่ลูก การเป็นตัวแทนทางเพศที่เติมเต็มเพศที่ขาดไปในครอบครัวพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยว เพื่อให้ลูกสามารถเรียนรู้และเข้าใจบทบาทตลอดจนพฤติกรรมทางเพศที่เหมาะสมทั้งต่อเพศของตัวเองและเพศตรงข้าม

เพื่อน คนใกล้ชิด ที่มีความใกล้ชิดกับพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยว สามารถให้การสนับสนุนทางสังคมแก่พ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยวได้ดังนี้

การให้ความช่วยเหลือด้านวัสดุสิ่งของ การให้ความช่วยเหลือเรื่องค่าใช้จ่ายและปัจจัยในการเลี้ยงดูลูกในครอบครัว ที่ช่วยแบ่งเบาภาระเรื่องค่าใช้จ่ายในครอบครัวแก่พ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยวได้

การได้รับความช่วยเหลือด้านข้อมูลข่าวสารหรือคำปรึกษาแนะนำ ผ่านความสัมพันธ์ที่มีความใกล้ชิด ทำให้เพื่อนสามารถพูดคุยปรึกษาและแนะนำแนวทางในการดำเนินชีวิตแก่พ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยวได้อย่างไม่มีระยะห่างเรื่องอายุหรือบทบาททางสังคมที่ทำให้เกิดความคาดหวังต่อตัวพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยวจากสังคมและคนภายนอก

การให้การทดแทนในเรื่องเวลาในการเลี้ยงดูลูก ในช่วงเวลาเร่งด่วนที่ต้องเดินทางแข่งกับเวลาให้ทันการทำงาน ทำให้เพื่อนสามารถช่วยไปรับ-ส่งลูกในครอบครัวพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยวที่อยู่ในพื้นที่เดียวกัน เพื่อลดความเร่งรีบในการดำเนินชีวิตของพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยวในการดำเนินชีวิตแข่งกับเวลา

บุคคลอื่นๆที่แวดล้อม พ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยว ไม่ว่าจะเป็นครอบครัวของคู่สมรส เพื่อนบ้าน หรือแม่บ้านที่ทำงานภายในบ้าน ที่สามารถให้การสนับสนุนทางสังคมแก่พ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยวได้ดังนี้

การให้ความช่วยเหลือด้านวัสดุสิ่งของ ในลักษณะการให้ความช่วยเหลือปัจจัย 4 แก่ลูกในครอบครัวพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยวให้ได้รับการตอบสนอง หากพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยวต้องเผชิญกับความยากลำบากที่ทำให้ไม่สามารถตอบสนองเรื่องปัจจัย 4 ที่สมบูรณ์แก่ลูกในครอบครัวได้

การให้การทดแทนในเรื่องเวลาในการเลี้ยงดูลูก การมีส่วนร่วมของครอบครัวของคู่ชีวิตในการช่วยเหลือลูกในช่วงเวลาที่พ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยวทำงาน สามารถแบ่งเบาภาระในการเลี้ยงดูลูกที่พ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยวไม่สามารถตอบสนองได้อย่างเต็มที่

การให้การทดแทนในเรื่องการสอนหรือเป็นตัวแทนบทบาทและพฤติกรรมที่เหมาะสมแก่ลูกในครอบครัวพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยว การช่วยอบรมสั่งสอนในเรื่องพฤติกรรมที่ดีงามและการเป็นตัวแทนทางเพศ เพื่อให้ลูกในครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว สามารถเรียนรู้ทักษะทางสังคม และมีพฤติกรรมที่ดี

กลุ่มที่มีความสัมพันธ์อย่างเป็นทางการ ประกอบด้วย ชมรมครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว มูลนิธิเครือข่ายครอบครัว สถานศึกษา และสถาบันศาสนา

ชมรมครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว มูลนิธิเครือข่ายครอบครัว

การให้การยอมรับและเห็นคุณค่า การมีพื้นที่ในการรวมกลุ่มของผู้มีประสบการณ์ร่วมกัน ทำให้ชมรมครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว เป็นพื้นที่ของพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยวที่จะสามารถรวมตัวเพื่อพบปะเพื่อนร่วมประสบการณ์การเป็นครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว เพื่อสะท้อนให้เห็นถึงสถานการณ์ความจริงที่เป็นครอบครัวพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยวในสังคมไทยไม่ใช่ปัญหา หากแต่เป็นเพียงสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงในครอบครัวที่หลายครอบครัวต้องพบเจอ การมีเพื่อนที่มีประสบการณ์ร่วมกัน การเห็นรอยยิ้มของลูกในครอบครัวพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยว ความรู้สึกอบอุ่นใจของการเป็นครอบครัวพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยวเป็นรูปแบบครอบครัวที่มีความสำคัญ อันจะทำให้พ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยวที่เข้าร่วมกิจกรรมกับชมรมครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวได้ความอบอุ่นและมั่นใจในการดำเนินชีวิต

การได้รับความช่วยเหลือเรื่องข้อมูลข่าวสารและคำแนะนำ การมีประสบการณ์ร่วมกันทำให้พ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยวซึ่งเป็นสมาชิกในชมรมครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว สามารถแบ่งปันประสบการณ์ หรือเสนอแนวทางการใช้ชีวิตและการปรับตัวเพื่อการดำเนินชีวิตครอบครัวที่มีความสุขบนพื้นฐานของการเป็นครอบครัวพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยว การแบ่งปัน

โอกาสในการเรียนรู้จากหน่วยงานเครือข่ายของชมรม เพื่อเพิ่มพูนทักษะและเวลาในการทำกิจกรรมร่วมกันของครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวซึ่งเป็นสมาชิกในชมรม และเวลาในการที่พ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยวจะมีกิจกรรมกับลูกเพิ่มขึ้น

การให้การทดแทนในเรื่องการสอนหรือเป็นตัวแบบบทบาทและพฤติกรรมที่เหมาะสมแก่ลูกในครอบครัวพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยว ผ่านการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการทำกิจกรรมร่วมกัน เพื่อก่อให้เกิดการปฏิสัมพันธ์ร่วมกับบุคคลอื่นในสังคม ทั้งต่างครอบครัวและต่างประเทศที่จะทำให้เกิดการเรียนรู้ในเรื่องพฤติกรรมการปรับตัวเข้าสู่สังคมและพฤติกรรมทางเพศที่เหมาะสมต่อเพศของตัวเองและเพศตรงข้าม

สถาบันการศึกษา ซึ่งเป็นสถานที่ที่ลูกในครอบครัวพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยวใช้เวลาอยู่ด้วยเกือบครึ่งวัน ทำให้สถาบันการศึกษาเป็นสถานที่ที่มีอิทธิพลต่อลูกในครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวเป็นอย่างมาก บทบาทในการสนับสนุนทางสังคมของสถาบันการศึกษา ในการให้ความช่วยเหลือพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยว มีดังนี้

การให้การยอมรับและเห็นคุณค่า เป็นการสนับสนุนทางสังคมที่มีต่อพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยวและลูกในครอบครัว การที่ครูในสถานศึกษามีความเข้าใจและรับรู้ในสถานการณ์ครอบครัวของเด็กในการดูแล ทำให้ครูสามารถให้ความสนใจเรื่องพฤติกรรมและความรู้สึกของเด็กได้เป็นพิเศษ ทำให้ลูกในครอบครัวพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยว สามารถได้รับการดูแลเอาใจใส่จากครูในโรงเรียนอย่างไม่ทำให้เด็กเกิดปมด้อยในการดำเนินชีวิต ในเวลาเดียวกันการรับรู้และเข้าใจในสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงในครอบครัวพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยว ทำให้ครูมีความเข้าใจถึงภาวะความยากลำบากในเรื่องเวลาในการอบรมเลี้ยงดูลูกของพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยว ที่อาจไม่สามารถใช้เวลาในการอบรมเลี้ยงดูลูกได้อย่างเต็มที่

การได้รับความช่วยเหลือเรื่องข้อมูลข่าวสารและคำแนะนำ ความใกล้ชิดกับลูกในครอบครัวพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยว ทำให้สถานศึกษาเป็นสถาบันที่รับรู้และเท่าทันต่อพฤติกรรมของเด็กในการปรับตัวอยู่ในสังคม การได้รับรู้ข้อมูลเรื่องพฤติกรรมของลูกในการใช้ชีวิตในสังคมของพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยวจากครูในสถานศึกษา จะทำให้พ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยวสามารถปรับวิธีการเลี้ยงดูลูกในครอบครัวเพื่อให้ส่งผลดีต่อพฤติกรรมที่พึงประสงค์ในการดำเนินชีวิตในสังคมของลูกและได้รับคำแนะนำในสิ่งที่เป็ข้อคิดที่ควรใส่ใจในการเลี้ยงดูลูกจากครูผู้ใกล้ชิดลูกในเวลาที่อยู่ในโรงเรียน

การให้การทดแทนในเรื่องเวลาในการเลี้ยงดูลูก ในช่วงเวลากว่า 8 ชั่วโมงที่ลูกในครอบครัวใช้ชีวิตอยู่ในสถานศึกษา และช่วงเวลาหลักเล็เรียนที่ลูกในครอบครัวมีการเรียนพิเศษเสริมนอกเวลา ทำให้การมีลูกในวัยเรียนสถาบันการศึกษาสามารถเป็นสถาบันทดแทนในเรื่องเวลาในการเลี้ยงดูลูกที่แบ่งเบาภาระของพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยวได้เป็นอย่างดี

การให้การทดแทนในเรื่องการสอนหรือเป็นตัวแบบบทบาทและพฤติกรรมที่เหมาะสมแก่ลูกในครอบครัวพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยว บทบาทของครูในสถานศึกษาที่คอยอบรมสั่งสอนเรื่องพฤติกรรมของลูกในครอบครัวพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยวเพื่อการปรับตัวในอยู่ร่วมสังคมได้อย่างมีความสุข

สถาบันศาสนา ซึ่งถือเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ ที่สามารถให้ความช่วยเหลือพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยวและลูกในครอบครัวในลักษณะการสนับสนุนทางสังคมได้ ดังนี้

การให้การยอมรับและเห็นคุณค่า ผ่านหลักธรรมคำสอนทางศาสนาที่ช่วยทำให้เกิดการยอมรับและเห็นคุณค่าในตนเองของพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยวและลูกในครอบครัว ที่สามารถดำเนินชีวิตในสังคมได้อย่างมีความสุขและศักดิ์ศรีไม่แตกต่างจากมนุษย์คนอื่น การสนับสนุนทางสังคมที่ได้รับจากสถาบันศาสนานั้น นอกจากจะทำให้เกิดการยอมรับและเห็นคุณค่าในตัวเองแล้ว ยังทำให้พ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยวและลูกในครอบครัว ตระหนักถึงสถาบันหนึ่งที่ยอมรับและเห็นคุณค่าของครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวเสมอ

การได้รับความช่วยเหลือเรื่องข้อมูลข่าวสารและคำแนะนำ ผ่านหลักธรรมคำสอนทางศาสนาที่เน้นการปฏิบัติเพื่อพ้นทุกข์ การสนับสนุนทางสังคมด้านคำแนะนำที่สถาบันศาสนาสามารถให้ความช่วยเหลือในการดำเนินชีวิตครอบครัวและการเลี้ยงดูลูกของพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยว คือการใช้หลักธรรมคำสอนในการดำเนินชีวิต เพื่อเข้าใจชีวิตและเท่าทันสิ่งรอบตัวที่กระทบกับชีวิต เปลี่ยนวิธีคิดให้ปรับตัวอยู่ร่วมกับทุกสถานการณ์ แทนที่จะมองทุกอย่างเป็ปัญหาที่แก้ไม่ได้ เพื่อให้พ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยวและลูกในครอบครัวสามารถดำเนินชีวิตในสังคมได้อย่างมีความสุข

การให้การทดแทนในเรื่องการสอนหรือเป็นตัวแบบบทบาทและพฤติกรรมที่เหมาะสมแก่ลูกในครอบครัวพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยว ผ่านการใช้หลักธรรมคำสอนและการถ่ายทอดความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมที่ใช้ในการดำเนินชีวิต ที่ทำให้ลูกในครอบครัวพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยวมีพฤติกรรมที่เหมาะสมทั้งในด้านสังคมและจริยธรรมคุณธรรม

การสนับสนุนทางสังคมที่มีต่อครอบครัวพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยวจากแหล่งการสนับสนุนทางสังคม และชนิดการสนับสนุนทางสังคมที่ต่างกัน แหล่งการสนับสนุนทางสังคมบางแหล่ง สามารถให้การสนับสนุนทางสังคมครบทั้ง 3 ชนิด ขณะที่บางแหล่งสนับสนุนทางสังคมสามารถให้การสนับสนุนได้เพียงชนิดเดียว ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับหลายปัจจัย ไม่ว่าจะเป็นบริบทด้านสังคมวัฒนธรรม ความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิด วิถีชีวิตประจำของสมาชิกในครอบครัวพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยว และสถานการณ์แวดล้อมที่ครอบครัวพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยวต้องเผชิญ ล้วนส่งผลต่อการดำเนินชีวิตและความต้องการการสนับสนุนทางสังคมที่จะช่วยเหลือให้สามารถดำเนินชีวิตครอบครัวในสังคมได้อย่างมีความสุข

บทส่งท้าย

การสนับสนุนทางสังคมจากครอบครัว เป็นสิ่งที่มีความสำคัญมากที่สุดต่อครอบครัวพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยว ครอบครัวเป็นแหล่งการสนับสนุนทางสังคมเดียว ที่ให้ความช่วยเหลือแก่พ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยวในทุกรูปแบบ เป็นแหล่งการสนับสนุนทางสังคมเดียว ที่สามารถแบ่งเบาภาระครอบครัวและการเลี้ยงดูลูกในครอบครัวได้ เป็นแหล่งการสนับสนุนทางสังคมเดียว ที่ส่งผลต่ออารมณ์ความรู้สึกและกำลังใจในการดำเนินชีวิตของพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ต้องรับผิดชอบครอบครัวและเลี้ยงดูลูก ภายใต้บริบทสังคมวัฒนธรรมไทยที่การเป็นครอบครัวเดี่ยวและครอบครัวขยาย ส่งผลต่อความสัมพันธ์ภายในครอบครัวที่แตกต่างกัน การแยกครอบครัวมาตั้งครอบครัวซึ่งมีสมาชิกเพียงตัวเอง คู่สมรสและบุตร สามารถลดความเกี่ยวข้องที่ส่งผลต่อการตัดสินใจการดำเนินชีวิตครอบครัว ที่ต้องคำนึงถึงผลกระทบที่เกิดต่อสมาชิกครอบครัวคนอื่น หากอาศัยในครอบครัวเดียวกัน การตั้งครอบครัวขยายที่มีสมาชิกครอบครัวตั้งแต่ ปู่ย่าตายายลูกป้าน้าอา หรือครอบครัวที่มีสมาชิกมากกว่า บิดา มารดา และบุตรนั้น เป็นรูปแบบครอบครัวที่สามารถให้ความช่วยเหลือและดูแลสมาชิกในครอบครัวได้อย่างใกล้ชิด จากกลุ่มตัวอย่างที่ทำการศึกษพบว่า มีลักษณะครอบครัวเดี่ยว 3 ครอบครัว และครอบครัวขยาย 3 ครอบครัว เมื่อต้องกลายเป็นครอบครัวพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยว แม้จะเป็นครอบครัวเดี่ยวที่แยกครอบครัวจากครอบครัวขยาย ก็ยังได้รับการสนับสนุนทางสังคมจากครอบครัวเดิมที่คอยให้ความช่วยเหลือทั้งปัจจัยในการดำเนินชีวิต กำลังใจในการดำเนินชีวิต คำปรึกษาแนะนำเพื่อให้พ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยว สามารถดำเนินชีวิตครอบครัว เลี้ยงดูลูก และจัดการกับภาวะความยากลำบากในครอบครัว ให้ผ่านพ้นไปได้ด้วยการปรับตัว เพื่อกำหนดวิธีการเลี้ยงดูลูกในครอบครัวที่เหมาะสมต่อสถานการณ์ความยากลำบากที่เผชิญในครอบครัว และการได้รับการสนับสนุนทางสังคมที่สามารถช่วยเหลือและเพิ่มความมั่นใจในการจัดการภาวะความยากลำบากในครอบครัวให้ครอบครัวพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยว สามารถดำเนินชีวิตครอบครัวและเลี้ยงดูลูกให้เป็นคนดี มีคุณภาพและมีความสุข

ข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่องการสนับสนุนทางสังคมที่มีต่อการเลี้ยงดูลูกในครอบครัวพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยว ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะต่อ ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการสนับสนุนพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยวให้สามารถเลี้ยงดูลูกและดำเนินชีวิตครอบครัวได้อย่างมีความสุขดังนี้

ข้อเสนอแนะระดับนโยบาย

การเพิ่มอัตรากำลังคนในหน่วยงานบ้านพักเด็กและครอบครัว สังกัดกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการในตำแหน่งนักสังคมสงเคราะห์ปฏิบัติงานด้านเด็ก เยาวชน และครอบครัว เพื่อเพิ่มบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถ ทำหน้าที่ปฏิบัติงานเฉพาะด้านครอบครัว และเพิ่มโอกาสการเข้าถึงบริการของผู้ประสบปัญหาครอบครัว

ข้อเสนอแนะระดับปฏิบัติการ

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ร่วมกับชมรมครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว มูลนิธิเครือข่ายครอบครัว นักวิชาการ ผู้ปฏิบัติงาน องค์กรอิสระที่ปฏิบัติงานด้านครอบครัว และสมาชิกครอบครัวพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยว เปิดพื้นที่การแสดงออกทางความคิดต่อความต้องการด้านสวัสดิการสังคม ตลอดจนการสนับสนุนงบประมาณการจัดกิจกรรมเพิ่มทักษะความรู้การเลี้ยงดูลูกตามช่วงวัย และขยายรูปแบบกิจกรรมกระบวนการเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วมไปยังหน่วยงานสังกัดกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ในพื้นที่ต่างจังหวัด

การสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) เพิ่มจำนวนและประเภทสถาบันทดแทนซึ่งเป็นระบบที่มีความปลอดภัยและไว้วางใจได้ เพื่อรองรับการเลี้ยงดูลูกในกลุ่มครอบครัวพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยวที่มีภาระการทำงานมาก ทำให้มีเวลาในการดูแลลูกหลาน

นอกจากนี้สำหรับการศึกษาวิจัยครั้งต่อไป เพื่อให้ผู้ที่มีความสนใจในสถานการณ์ ครอบครัวพ่อหรือแม่เลี้ยงเดียว ได้ทำการศึกษาต่อ เพื่อทำความเข้าใจในสถานการณ์ครอบครัวรูปแบบหนึ่งในสังคมไทย เพื่อสามารถเข้าใจรูปแบบที่หลากหลายของการเป็นครอบครัวพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยวอย่างรอบด้าน และต่อยอดความคิดในการกำหนดแนวทางการสนับสนุนทางสังคมที่เป็นประโยชน์ต่อพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยวและลูกในครอบครัวเลี้ยงอย่างให้มีชีวิตครอบครัวที่มีความสุขอย่างยั่งยืน ดังนี้

การศึกษาความต้องการการสนับสนุนทางสังคมจากหน่วยงานภาครัฐและองค์กรเอกชนที่มีต่อการเลี้ยงดูลูกในครอบครัวพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยวที่มีลูกในวัยก่อนเข้าเรียน และมีภูมิสำเนาในพื้นที่กรุงเทพมหานคร

การศึกษาประเด็นปัญหา/อุปสรรคของการเข้าถึงการสนับสนุนทางสังคมที่มีต่อการเลี้ยงดูลูกในครอบครัวพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยวที่มีลูกในวัยก่อนเข้าเรียน และมีภูมิสำเนาในพื้นที่ต่างจังหวัด

การศึกษาในหัวข้อ การสนับสนุนทางสังคมที่มีต่อการเลี้ยงดูลูกครอบครัวพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยว อาจเป็นเพียงการศึกษาในบางแง่มุมของครอบครัวพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยว การทำความเข้าใจครอบครัวพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยวอย่างองค์รวม ครอบคลุมทุกมิติที่มีความเกี่ยวข้องกับครอบครัวพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยว ไม่ว่าจะเป็นที่มาของการกลายเป็นครอบครัวพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยว ซึ่งมีผู้เกี่ยวข้อง ผู้ได้รับผลดีผลเสียเชื่อมโยงสัมพันธ์กันอย่างมีความหมาย สถานการณ์ปัจจุบันของครอบครัวพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยว ที่มีมิติทางสังคมเข้ามากระทบทั้งจากภาวะปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกครอบครัว อนาคตของครอบครัวพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยว ที่มีแค่พ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยว แต่การรู้สึกและสัมผัสได้ถึงความสุขและความมั่นคงของครอบครัวของลูก เป็นสิ่งที่ต้องให้ความสำคัญแก่การศึกษาอย่างรอบด้าน จึงจะทำให้เกิดวิธีคิดและนโยบายที่ส่งผลต่อการดำเนินชีวิตของครอบครัวพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยวให้มีความสุขได้อย่างยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

เอกสารประกอบรายงาน

- กุศล สุนทรธาดา ,อุไรวรรณ คณิงสุขเกษม ,กาญจนา ตั้งชลทิพย์ และสุรียพร พันพิง.(2541).สถานการณ์และองค์ความรู้เกี่ยวกับการอบรมเลี้ยงดูเด็กในประเทศไทย.กรุงเทพมหานคร.สถาบันวิจัยประชากรและสังคม, มหาวิทยาลัยมหิดล.
- โครงการศึกษาการแบ่งปันภาระในการดูแลบุตรภายใต้สถานการณ์หย่าร้าง/แยกกันอยู่.(2552).เป็นพ่อแม่หลังชีวิตคู่แยกทาง : มุมมองด้านกฎหมาย มิติหญิงชายและวาทกรรม.เชียงใหม่ : วนิดาการพิมพ์.
- จิตตินันท์ เดชะคุปต์ และคณะ.(2550).โครงการวิจัย การวิเคราะห์สถานการณ์และการศึกษานโยบาย/มาตรการในการให้ความช่วยเหลือครอบครัวที่มีลักษณะพิเศษ : ครอบครัวพ่อหรือแม่คนเดียว ครอบครัวพ่อแม่วัยรุ่น และครอบครัวเร่ร่อน ระยะที่ 1.สาขาวิชามนุษยนิเวศศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- จิตตินันท์ เดชะคุปต์ และคณะ.(2551).โครงการวิจัย การวิเคราะห์สถานการณ์และการศึกษานโยบาย/มาตรการในการให้ความช่วยเหลือครอบครัวที่มีลักษณะพิเศษ : ครอบครัวพ่อหรือแม่คนเดียว ครอบครัวพ่อแม่วัยรุ่น และครอบครัวเร่ร่อน ระยะที่ 2.สาขาวิชามนุษยนิเวศศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- ทิพาภรณ์ โพธิ์ถวิล ,สุรางค์รัตน์ วศินารมณ และคณะ.(2554).โครงการศึกษาสวัสดิการครอบครัวลักษณะเฉพาะ (ภายใต้แผนงานสุขภาพครอบครัว ปี2553).สมาคมครอบครัวศึกษาแห่งประเทศไทย : บริษัท จรัสสินทวงศ์การพิมพ์ จำกัด.
- สุชาดา ทวีสิทธิ์.สรุปสังเคราะห์ ความหลากหลายของครอบครัวไทย มุมมองและบทสะท้อนจาก 5 บทความวิจัย.สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.
- สมคิด อิศระวัฒน์.(2542).รายงานการวิจัยเรื่อง ลักษณะการอบรมและเลี้ยงดูเด็กของคนไทย ซึ่งมีผลต่อการเรียนรู้ด้วยตนเอง.มหาวิทยาลัยมหิดล.

บทความ

- จิราพร ชมพิกุล ,พิมพ์ภา สุตรา ,ภัทรา สง่า และลัดดา เหมาะสุวรรณ.2549.ภาวะวิกฤตในครอบครัวไทย (Crisis in Thai family).วารสารคณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ปีที่ 29 ฉบับที่ 2 พฤษภาคม-สิงหาคม : น. 26-35.
- ฐิติกลยา หวังเจริญ.2542.แนวทางการสร้างพลังให้ครอบครัว.วารสารพัฒนาชุมชน.ปีที่ 38 ฉบับที่ 2 : 55-57.
- ธัญญา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา.2544.ปัญหาบางประการของครอบครัวที่มีพ่อแม่หย่าร้างหรือทอดทิ้งกัน.วารสารสังคมพัฒนา.ปีที่ 29 ฉบับที่ 3 : น.21-28.
- สุชีลา ตันชัยนันท์.2546.ครอบครัวในกระแสการเปลี่ยนแปลง.เนชั่นสุดสัปดาห์.ปีที่ 12 : น.25.
- Irma Moilanen & Paula Rantakallio (1998).The single parent family and the child's mental health,Journal of Social Science & Medicine.181-186.

P.S.Fry & Maureen Leahey (October-December 1983). Children's perceptions of major positive and negative events and factors in single-parent families. *Journal of Applied Developmental Psychology*. 371-388.

ความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเองของคนพิการทางร่างกายและการเคลื่อนไหว¹ Self-Esteem of Persons with Mobile Disability

ฉัตรนภา สมัครเชตรการณ²
Chatnapa samakketkan

บทคัดย่อ

การดำรงชีวิตของคนพิการทางการเคลื่อนไหวภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยในปัจจุบันต้องอาศัยปัจจัยหลายด้านในการดำเนินชีวิตแต่ละวัน การต้องเผชิญกับสถานการณ์ที่หลากหลาย กับความไม่พร้อมของจิตใจทำให้ความสุขในชีวิตของพวกเขาแสดงออกให้เห็นได้ชัด การปรับเปลี่ยนของอารมณ์เป็นไปได้อย่างรวดเร็ว การต่อสู้กับตนเองก็เป็นเรื่องที่ลำบากแล้วแต่สังคมปัจจุบันพวกเขายังต้องต่อสู้เพื่อความอยู่รอดในสภาพของสังคมเช่นนี้ด้วย การปรับตัวให้เข้ากับสังคมกับร่างกายที่เคลื่อนไหวลำบากไม่ใช่เรื่องง่ายสำหรับทุกคน ความตระหนักในคุณค่าภายในตนเองจึงเป็นสิ่งสำคัญและเป็นจุดเริ่มต้นที่จะทำให้จิตใจของพวกเขาเข้มแข็งและก้าวผ่านไปได้ ความตระหนักในคุณค่าภายในตนเองเป็นสิ่งที่มีความสำคัญกับคนพิการทางการเคลื่อนไหวมาก เพราะการที่พวกเขาจะพาตนเองไปให้ถึงจุดหมายในแต่ละครั้งพวกเขาจะต้องมีทั้งพลังกายและพลังใจที่มากกว่าคนอื่นๆ หลายเท่า หากพวกเขามองไม่เห็นคุณค่าในชีวิตของตนเองก่อนก็ไม่สามารถพาชีวิตตนเองต่อสู้กับสภาพแวดล้อมภายนอกได้ และในบางครั้งพวกเขาก็ไม่สามารถที่จะสร้างความตระหนักในคุณค่าภายในตนเองได้เองทุกคน ดังนั้นผู้ที่เกี่ยวข้องทุกคนจึงต้องมีส่วนช่วยในการสร้างความตระหนักในคุณค่าภายในตนเองให้เกิดขึ้นกับพวกเขาด้วยอีกทางหนึ่ง การมองเห็นคุณค่าและการสร้างรอยยิ้มบนใบหน้าของพวกเขาเป็นสิ่งที่สังคมไทยกำลังมองข้าม คำว่าคุณค่าถูกกลืนในสังคมปัจจุบัน ความตระหนักในคุณค่าภายในตนเองที่เคยเหลือในตัวของพวกเขาอาจถูกสังคมกลืนจนไม่เหลือเช่นเดียวกัน คงไม่ใช่เรื่องที่ยุติธรรมสำหรับพวกเขาที่คุณค่าและความสุขในชีวิตของพวกเขาจะถูกมองข้ามต่อไป การสร้างความตระหนักในคุณค่าภายในตนเองให้เกิดขึ้นจึงเป็นสิ่งสำคัญที่จะนำไปสู่ความสุขในชีวิตของพวกเขาท่ามกลางสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงในปัจจุบัน

คำสำคัญ : ความตระหนักในคุณค่าภายในตนเอง คนพิการทางการเคลื่อนไหว และความสุขในสังคมที่เปลี่ยนแปลง

บทนำ

มนุษย์ทุกคนเกิดมามีแนวทางในการดำรงชีวิตที่แตกต่างกัน แต่มีสิ่งหนึ่งที่เหมือนกันคือการดำรงชีวิตอยู่ด้วยร่างกายและจิตใจ บางคนโชคดีเกิดมามีพร้อมทั้งร่างกายที่สมบูรณ์จิตใจที่เข้มแข็งแต่บางคนเกิดมาโชคร้ายมีร่างกายที่ไม่ครบถ้วนหรือมีจิตใจที่อ่อนแอเกินไปกับการต้องเผชิญปัญหาอุปสรรคต่างๆ ที่ผ่านเข้ามาในชีวิต ความโชคดีที่เกิดขึ้นคงไม่ใช่ปัญหาแต่ความโชคร้ายที่เกิดขึ้นคงเป็นปัญหาและอุปสรรคในการดำรงชีวิตของหลายคน ความพิการก็ถือเป็นอุปสรรคอย่างหนึ่งในชีวิตที่ไม่มีใครต้องการให้เกิดขึ้นกับตนเอง แต่เมื่อเกิดขึ้นแล้วหลายคนต้องต่อสู้กับความพิการในการดำรงชีวิตเพื่อความอยู่รอด ข้อมูลประมวลผลจากฐานข้อมูลทะเบียนกลางคนพิการสำนักงานส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการแห่งชาติในรายงานเกี่ยวกับการขึ้นทะเบียนของคนพิการพบว่าปัจจุบันมีจำนวนคนพิการถึง 1,338,508 ราย ซึ่งคนพิการเพิ่มจำนวนมากขึ้นเรื่อยๆ และยังมีคนพิการที่ไม่ได้เข้ามาแสดงตนทำบัตรประจำตัวคนพิการอีกจำนวนหนึ่ง ที่เป็นเช่นนี้เกิดจากปัจจัยในหลายๆ ด้าน อาทิ ไม่ทราบข้อมูลในเรื่องของการทำบัตรประจำตัวคนพิการหรืออาจเป็นเพราะไม่กล้าออกมาเผชิญกับโลกภายนอกหรือยอมรับความจริงเกี่ยวกับความพิการของตนเองไม่ได้เป็นต้น ในปัจจุบันคนพิการถือเป็นผู้ด้อยโอกาสกลุ่มหนึ่งที่ยังถูกสังคมละเลยและมองข้ามศักยภาพของคนกลุ่มนี้ไปทั้งที่จริงแล้วคนพิการหลายคนยังคงมีศักยภาพเท่าเทียมกับคนปกติ จากจำนวนคนพิการที่เพิ่มสูงขึ้นเรื่อยๆ เช่นนี้ สังคมและผู้ปฏิบัติงานที่เกี่ยวข้องกับคนพิการควรจะหยุดมองปัญหาของคนพิการและมาร่วมกันตั้งคำถามที่ว่า จะทำอย่างไรให้คนพิการสามารถต่อสู้กับสภาพร่างกายที่ไม่สมบูรณ์และจิตใจที่กำลังอ่อนแอของพวกเขาได้บทความนี้จะนำเสนอเกี่ยวกับเรื่องความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเองที่ผู้เขียนได้ทำการศึกษาว่ามีความเกี่ยวข้องและสำคัญกับการเผชิญปัญหาและอุปสรรคต่อการดำรงชีวิตในสภาพ

¹ บทความนี้เป็นบทความประเภท Review Article เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง “เกณฑ์ปกติของความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเองของคนพิการทางร่างกายและการเคลื่อนไหว”

² นักศึกษาปริญญาโท คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ร่างกายที่ไม่สมบูรณ์แบบและภาวะจิตใจที่อ่อนแอของคนพิการได้อย่างไร โดยผู้เขียนได้สังเคราะห์องค์ความรู้จากการทบทวนวรรณกรรมและความคิดเห็นเกี่ยวกับเรื่องนี้เพื่อเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเองที่ควรเป็นจุดเริ่มต้นในการเสริมสร้างภาวะจิตใจที่เข้มแข็งกับการต้องเผชิญปัญหาและอุปสรรคในการดำรงชีวิตท่ามกลางสภาพร่างกายที่ไม่สมบูรณ์แบบได้

ความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองคืออะไร

จากการทบทวนวรรณกรรมมีนักวิชาการได้ให้ความหมายเกี่ยวกับความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเองไว้หลายท่าน โดยผู้เขียนสามารถสังเคราะห์ได้ว่า ความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเองเกิดจากการประเมินคุณค่าความสามารถของตนเองโดยเปรียบเทียบกับมาตรฐานที่ตนเองตั้งไว้หรือการเปรียบเทียบกับมาตรฐานของสังคม ซึ่งผลที่เกิดจากการประเมินตนเองถ้าเป็นไปในด้านบวก บุคคลจะเกิดความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเอง แต่ถ้าเป็นไปในด้านลบบุคคลจะเกิดความรู้สึกว่าตนเองด้อยค่าและความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเองของบางคนก็ไม่ได้ขึ้นอยู่กับประเมินตนเองเพียงอย่างเดียว แต่ในบางคนอาจจะขึ้นอยู่กับกรยอมรับจากคนรอบข้างและสถานการณ์ที่ต้องเผชิญจากปัจจัยภายนอกขณะนั้นด้วย (Rosenberg, 1979; Coopersmith, 1981; Pope, McHale, and Craighead, 1988)

ความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเองกับคนพิการ

การดำรงชีวิตของผู้คนในปัจจุบันคงทราบกันดีว่าชีวิตไม่ใช่เรื่องง่ายและยิ่งเมื่อเป็นคนพิการที่ต้องเผชิญกับความพิการด้วยนั้นเป็นเรื่องที่ยากลำบากกว่าหลายเท่า หลายคนไม่เคยมองเห็นปัญหาในการใช้ชีวิตของคนพิการ แต่ก็มีหลายคนที่ยากลำบากทำความเข้าใจกับปัญหาและอุปสรรคที่คนพิการต้องเผชิญ คงไม่ใช่เรื่องง่ายที่คนปกติทั่วไปจะเข้าใจถึงความรู้สึกและการเผชิญกับปัญหาอุปสรรคของคนพิการได้อย่างแท้จริง คำพูดของคนปกติที่บอกว่าเข้าใจกับความรู้สึกที่คนพิการกำลังคิดว่าถ้าคุณไม่เจอเหตุการณ์นี้กับตนเองคุณคงไม่เข้าใจ เรื่องราวนี้เป็นเรื่องจริงที่เราต้องยอมรับว่าเราไม่สามารถที่จะรับรู้ได้ถึงความเจ็บปวดที่พวกเขาต้องเผชิญกับความพิการ ความสงสัยหรือความเห็นใจที่เรามีต่อพวกเขา อาจจะเป็นความหดหู่เพียงเล็กน้อยภายในจิตใจเราเท่านั้นเมื่อเทียบกับความหดหู่ที่เกิดขึ้นกับพวกเขา การต้องใช้ชีวิตอย่างยากลำบากในทุกๆวันของชีวิตคงไม่ใช่สิ่งที่ทุกคนต้องการ คนพิการบางคนไม่สามารถแม้แต่จะช่วยเหลือกิจวัตรประจำวันของตนเองได้ บางคนทำได้เพียงนอนอยู่เฉยๆบนเตียงไม่สามารถควบคุมได้แม้กระทั่งการขับถ่ายของตนเองจนทำให้พวกเขาคิดว่าตนเองจะมีชีวิตอยู่ไปเพื่ออะไรนอกจากจะอยู่เป็นภาระให้กับผู้อื่น หากเราลองจินตนาการภาพตามว่าถ้าวันหนึ่งเราต้องตกอยู่ในสภาพเช่นนั้นเราจะหาเหตุผลอะไรมาบอกตนเองว่าเราจะสามารถใช้ชีวิตไปกับสภาพเช่นนี้ได้อย่างมีความสุข คงเป็นคำถามที่ยากแก่การตอบสำหรับทุกคนแน่นอน แต่ยังมีคนพิการหลายคนที่สามารถจะต่อสู้กับความพิการของเขาได้ด้วยหัวใจที่เข้มแข็งอย่างคาดไม่ถึง จิตใจของพวกเขาเหล่านั้นถือได้ว่าเป็นสิ่งมหัศจรรย์อย่างหนึ่งของมนุษย์มาก เพราะแค่เราเคยหกล้มมีแผลนิดหน่อยยังรู้สึกเจ็บปวดจนไม่มีแรงที่จะลุกขึ้นยืนแล้วแต่คนพิการบางคนไม่มีแม้แต่ขาสองข้างที่จะพาตัวเองก้าวเดินไปยังจุดหมายและหลายคนไม่มีแม้แต่แขนสองข้างที่จะจับมือหรือโอบกอดคนที่เขารัก ความเจ็บปวดเหล่านี้ฝังลึกอยู่ในใจของพวกเขาแต่ก็ยังมีคนพิการหลายคนสามารถที่จะลุกขึ้นต่อสู้กับความเจ็บปวดเหล่านั้นได้ นี่แหละที่เรียกว่าจิตวิญญาณของนักสู้อย่างแท้จริง จิตใจที่เข้มแข็งของคนพิการสิ่งที่ทุกคนต้องหันมาให้ความสนใจ จุดเริ่มต้นของการต่อสู้กับร่างกายที่ไม่สมบูรณ์เพื่อที่จะเผชิญกับอุปสรรคต่างๆ (Goffman, 1963 อ้างถึงใน ภิลวิทย์ ฉัตรณิฤกษ์, 2547, น.14) ได้กล่าวไว้ว่า ความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเองเปรียบเสมือนพลังที่ช่วยให้บุคคลสามารถเผชิญอุปสรรคต่างๆที่ผ่านเข้ามาในชีวิตด้วยความมั่นใจและสามารถปรับตัวในการดำรงชีวิตได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้นความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเองจึงมีความสำคัญกับคนพิการมากเพราะคนพิการเป็นบุคคลที่ต้องเผชิญกับอุปสรรคในการดำรงชีวิตประจำวันมากกว่าคนปกติ และด้วยธรรมชาติของผู้ที่ต้องเผชิญกับความพิการจะมีความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเองต่ำกว่าคนทั่วไปทำให้พลังภายในจิตใจที่ต้องเผชิญกับอุปสรรคความพิการเป็นเรื่องที่ยากมาก การที่คนพิการจะลุกขึ้นสู้กับความพิการนั้น ปรากฏการณ์แรกที่สำคัญก็คือ การต่อสู้และเอาชนะอารมณ์ ความคิด ความรู้สึกในด้านลบภายในจิตใจของตนเอง คนพิการไม่ว่าจะเป็นผู้ที่ประสบกับความพิการมาตั้งแต่กำเนิดหรือผู้ที่ต้องประสบกับความพิการที่เกิดขึ้นภายหลังจากการใช้ชีวิตมาแล้วระยะเวลาหนึ่ง ไม่ว่าจะเป็นพิการด้วยกรณีใดก็ตามทุกคนจะต้องมีวิธีการต่อสู้กับจิตใจ อารมณ์ความรู้สึกนึกคิดของตนให้อาชนะความรู้สึกในด้านลบที่เกิดขึ้น เพื่อก้าวข้ามผ่านความพิการของตนเองและมีแรงผลักดันในการดำรงชีวิตต่อไปได้ การสร้างความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเองให้เกิดขึ้นกับคนพิการจึงเป็นเรื่องสำคัญเพราะความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเองนี่จะเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างพลังเพื่อเผชิญปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นใน

การดำรงชีวิตในสภาวะความพิการให้เกิดขึ้นภายในจิตใจของคนพิการทำให้พวกเขามีจิตใจพร้อมต่อสู้กับความพิการของตนเอง หากคนพิการมีความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเองอยู่ในระดับต่ำอาจส่งผลไปในทิศทางด้านลบต่อความพิการได้ เช่น อาจทำให้คนพิการเกิดความรู้สึกท้อแท้ในชีวิตถึงขั้นฆ่าตัวตายได้ แต่ถ้าคนพิการมีความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเองอยู่ในระดับสูงคนพิการก็สามารถจะต่อสู้กับความพิการและดำรงชีวิตประจำวันได้อย่างมีความสุข

องค์ประกอบที่มีผลต่อความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเองของคนพิการ

ความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเองที่เกิดขึ้นกับคนพิการแต่ละคนมีความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเองไม่เท่ากัน บางคนมีความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเองอยู่ในระดับสูงแต่บางคนก็อยู่ในระดับต่ำทั้งนี้ขึ้นอยู่กับองค์ประกอบหลายประการที่เกี่ยวข้องกับคนพิการเอง โดยผู้เขียนได้สังเคราะห์องค์ความรู้จากการทบทวนวรรณกรรมและสามารถแบ่งองค์ประกอบที่มีผลต่อความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเองออกเป็น 4 องค์ประกอบ (ธัญลีย์ จารุเฉลิมรัตน์, 2553; พระพิมล พรแก้ว, 2551; ภิลิวัลย์ ฉัตรมณีฤกษ์, 2547; วิจิตร แก้วเครือวัลย์, 2544; ศศิมา รักษอารยะธรรม, 2548; สุกัญญา วิบูลย์พานิช, 2536) ดังนี้

1. ความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเองที่คนพิการมีต่อตนเอง
2. ความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเองที่คนพิการมีต่อครอบครัว
3. ความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเองที่คนพิการมีต่อบุคคลภายนอกที่ไม่ใช่ครอบครัว
4. ความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเองที่คนพิการมีต่อสังคมภายนอก

1. ความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเองที่คนพิการมีต่อตนเอง ได้แก่

1.1 รูปลักษณ์

รูปลักษณ์ภายนอกของคนพิการที่แตกต่างไปจากคนปกติส่งผลต่อความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเองของคนพิการมาก เพราะการที่คนพิการมีรูปลักษณ์ที่ผิดปกติไปทำให้พวกเขารู้สึกว่าตนเองมีความแตกต่างไปในทางด้านลบ การที่อวัยวะส่วนใดส่วนหนึ่งขาดหายไป การเคลื่อนไหวร่างกายที่ผิดปกติทำให้คนพิการรู้สึกอับอายกับรูปลักษณ์ภายนอกของตนเอง ทำให้พวกเขาสงสัยเสียความมั่นใจในตัวเองไปทำให้พวกเขาเกิดความหดหู่ เศร้าหมองมากขึ้น ทำให้เกิดผลสะท้อนกลับทางด้านลบจนทำให้คนพิการเกิดความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเองต่ำลง ความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเองที่ต่ำลงทำให้คนพิการหลายคนมีความต้องการที่อยากเปลี่ยนแปลงรูปลักษณ์ของตนเองถ้าเขาสามารถทำได้ ในบางรายเกิดความรู้สึกว่าเขาอยากเป็นคนอื่นที่ไม่ใช่ตัวเอง ทุกครั้งที่พวกเขาส่องกระจกเขาจะพบว่าตนเองไม่ได้สวยงามสมบูรณ์เหมือนคนอื่นเป็นเรื่องราวที่ส่งผลกระทบต่อจิตใจของคนพิการเป็นอย่างมาก แต่ในคนพิการบางรายที่มีความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเองสูงรูปลักษณ์ที่ผิดปกติไปของพวกเขาไม่มีผลต่อความรู้สึกของพวกเขา เขายังภูมิใจในความเป็นตัวเองของพวกเขา คนที่มีความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเองสูงเขารู้สึกว่าการที่พวกเขาได้เกิดมาเป็นมนุษย์ก็ถือเป็นสิ่งที่มีคุณค่าที่สุดสำหรับเขาแล้วพวกเขาไม่ได้รู้สึกต้องการเป็นคนอื่น เขาจะมีความภาคภูมิใจในตัวเองถึงแม้ว่าเขาจะมีร่างกายที่แตกต่างไปจากบุคคลอื่นก็ตาม ในคนพิการบางรายที่มีความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเองสูงเขาสามารถบอกตัวเองได้ว่ารูปลักษณ์ของพวกเขาก็เป็นลักษณะทางกายภาพของมนุษย์ในรูปแบบหนึ่งไม่ใช่ความผิดปกติที่พวกเขาจะต้องเสียใจหรือหดหู่กับรูปลักษณ์ของตนเอง

1.2 ความสำเร็จที่ผ่านมาในชีวิต

ในการดำรงชีวิตของมนุษย์ทุกคนเชื่อว่าทุกคนต่างก็ต้องผ่านเรื่องราวที่เคยประสบความสำเร็จในเรื่องต่างๆ ในชีวิตมาก่อน แม้แต่คนพิการพวกเขาก็ต้องผ่านเรื่องราวความสำเร็จที่เกิดขึ้นกับชีวิตของพวกเขา เรื่องราวของความสำเร็จในชีวิตของคนพิการส่งผลต่อความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเองไม่ว่าจะเป็นคนพิการตั้งแต่กำเนิดหรือพิการภายหลังแต่เรื่องราวของความสำเร็จที่อาจจะส่งผลกับคนพิการไปในทิศทางที่ต่างกันไป เช่น คนพิการที่ต้องเผชิญกับความพิการมาตั้งแต่กำเนิดเมื่อเขาได้กระทำการสิ่งใดสิ่งหนึ่งแล้วประสบความสำเร็จ เรื่องราวของความสำเร็จนั้นจะช่วยให้คนพิการมีความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเองไปในทิศทางที่สูงขึ้น เพราะความสำเร็จที่พวกเขาได้มานั้นพวกเขาจะต้องฝ่าฟันเพื่อให้ได้ความสำเร็จนั้นมาเป็นอย่างมากและทำให้พวกเขาได้รู้ว่าความพิการไม่ได้เป็นอุปสรรคกับความความสำเร็จในชีวิตของพวกเขา และความสำเร็จนั้นจะมีคุณค่าเมื่อพวกเขาได้รับมา แต่ในทางตรงกันข้ามคนพิการที่ประสบกับความพิการภายหลังจากการใช้ชีวิตมาแล้วระยะเวลานาน ความสำเร็จในอดีตของพวกเขาก่อนที่จะพวกเขาจะต้องเผชิญกับความพิการกลายเป็นสิ่งที่ทำร้ายพวกเขาทำให้พวกเขามีความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเองต่ำลง เพราะความสำเร็จที่พวกเขาเคยมีในอดีตจะทำให้พวกเขารู้สึกว่าความพิการที่เกิดขึ้นทำให้ประสิทธิภาพในการดำรงชีวิตของพวกเขาตกลง ความคาดหวังกับความความสำเร็จในอดีต

กับหนทางที่ต้องเผชิญกับความยากลำบากมากยิ่งขึ้นทำให้พวกเขาเกิดความท้อแท้สิ้นหวัง จากที่เคยทำอะไรได้หลายอย่างแต่เมื่อพบกับความพิการเขาไม่สามารถทำอะไรได้อีกแล้วจึงทำให้เขารู้สึกว่าคุณค่าในตัวเองลดลงแต่เรื่องราวเหล่านี้ไม่ได้เกิดกับคนพิการทุกคน ความสำเร็จที่ผ่านมาของพวกเขาอาจส่งผลทางด้านบวกทำให้พวกเขารู้สึกเห็นคุณค่าในตนเองและมีกำลังใจจะต่อสู้กับความพิการก็เป็นได้ ผู้เขียนเพียงแค่เขียนสะท้อนมุมมองในบางส่วนของความสำเร็จที่ผ่านเข้ามาในชีวิตของตนพิจารณาว่าจะส่งผลอย่างไรต่อความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเองของคนพิการเท่านั้น แต่จะส่งผลกับคนพิการในรูปแบบใดบ้างนั้นคงไม่สามารถระบุชัดได้ว่าจะส่งผลทางด้านบวกในกรณีคนพิการตั้งแต่กำเนิดหรือจะส่งผลทางด้านลบในกรณีคนพิการที่ความพิการเกิดขึ้นภายหลัง เพราะท้ายที่สุดแล้วก็ต้องขึ้นอยู่กับแต่ละบุคคลว่าจะมีมุมมองกับเรื่องราวของความสำเร็จที่ผ่านมาของตนเองและคิดอย่างไรกับความสำเร็งนั้น

1.3 การฝ่าฟันอุปสรรคในชีวิตประจำวัน

เป็นที่ทราบกันว่าการดำรงชีวิตประจำวันของคนพิการเป็นไปด้วยความยากลำบาก การทำกิจวัตรประจำวันของพวกเขาถือเป็นการฝ่าฟันอุปสรรคอย่างหนึ่งเพราะไม่ว่าจะเป็นการสื่อสาร การเคลื่อนไหวร่างกายของพวกเขาก็เป็นไปอย่างยากลำบากแต่การที่พวกเขาต้องการจะสื่อสารบางอย่างให้ผู้อื่นเข้าใจก็เป็นเรื่องที่ยากมาก การต้องช่วยเหลือตนเองในกิจวัตรประจำวันต่างๆ ในหลายครั้งกิจวัตรพื้นฐานเหล่านี้ทำให้คนพิการรู้สึกท้อแท้กับการที่ต้องดิ้นรนขึ้นมาแล้วต้องทำอะไรเหล่านี้ ทุกครั้งที่พวกเขาอยากทำในสิ่งที่คนอื่นสามารถทำได้ด้วยตนเองแต่พวกเขาไม่สามารถทำได้ส่งผลให้พวกเขารู้สึกเห็นคุณค่าในตนเองก็ยิ่งต่ำลงมากเท่านั้น เพราะความรู้สึกเหนื่อยกับความยากลำบากที่ต้องเผชิญ แต่สำหรับคนพิการที่มีความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเองสูงเขาจะไม่รู้สึกว่าสิ่งที่ต้องฝ่าฟันอุปสรรคในชีวิตประจำวันของพวกเขาเป็นเรื่องที่บั่นทอนจิตใจหรือทำให้ตนเองรู้สึกท้อแท้แต่สิ่งเหล่านี้กลับเป็นเรื่องที่ท้าทายสำหรับพวกเขา เช่น ในการข้ามถนนถ้าพวกเขาสามารถข้ามถนนไปได้ด้วยตนเองพวกเขาจะรู้สึกภาคภูมิใจในตนเองมากเพราะเขารู้ว่าการข้ามถนนได้ด้วยตนเองพวกเขาจะรู้สึกภาคภูมิใจในตนเองมากเพราะเขารู้ว่าการข้ามถนนของพวกเขาต้องใช้ความพยายามที่มากกว่าคนปกติหลายเท่า และการที่พวกเขาสามารถทำได้นั้นหมายความว่าต้องฝ่าฟันกับความพิการที่เป็นอุปสรรคในการดำรงชีวิตประจำวันของพวกเขาได้

2. ความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเองที่คนพิการมีต่อครอบครัว ได้แก่

2.1 การยอมรับจากครอบครัว

ครอบครัวถือได้ว่าเป็นสิ่งที่อยู่ใกล้ชิดกับคนพิการมากที่สุด คนพิการส่วนใหญ่มักจะมีความคิดว่าตนเองเป็นภาระให้กับครอบครัว การที่คนพิการต้องถูกส่งมาอยู่ในสถานสงเคราะห์ไม่ว่าจะเป็นของรัฐบาลหรือเอกชนพวกเขาก็ไม่สามารถปฏิเสธความคิดภายในใจของพวกเขาที่กำลังบอกว่าเขาเป็นภาระให้กับครอบครัวออกไปได้ เพราะในความเป็นจริงแล้วคนพิการไม่ต้องการมาอยู่ในสถานสงเคราะห์คนพิการ พวกเขายังคงมีความต้องการที่จะอยู่กับครอบครัวบ้านที่เป็นสถานที่ที่มนุษย์ทุกคนต้องการเช่นเดียวกับคำกล่าวที่ว่า “ไม่มีที่ไหนสุขใจเท่าบ้านเรา” ไม่ว่าจะเป็นคนปกติหรือคนพิการเชื่อว่าทุกคนต้องการอยู่บ้าน คนพิการต้องการการยอมรับจากคนในครอบครัวเขายังต้องการอยู่ร่วมกับคนในครอบครัว การที่ครอบครัวปฏิบัติกับคนพิการด้วยการส่งมาอยู่ในสถานสงเคราะห์ไม่ว่าจะด้วยเหตุผลใดก็ตาม หรือแม้แต่การปล่อยคนพิการให้อยู่อาศัยในบ้านโดยไม่ได้รับการดูแล การกระทำเช่นนี้จะส่งผลต่อความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเองของคนพิการไปในด้านลบ คนพิการจะรู้สึกว่าตนเองเป็นภาระและไม่อยากจะมีชีวิตอยู่ต่อไป หลายคนเข้าใจกับการที่ตนต้องถูกส่งมาอยู่ในสถานสงเคราะห์เพราะคนในครอบครัวต้องออกไปทำงานนอกบ้านไม่มีคนดูแลเพราะพวกเขายอมรับและทำความเข้าใจคนในครอบครัว แต่ภายในจิตใจของพวกเขาไม่เคยปฏิเสธเลยว่าความพิการที่เกิดขึ้นทำให้เป็นภาระต่อครอบครัว การยอมรับจากครอบครัวการที่คนในครอบครัวจะทำให้คนพิการรู้สึกว่าตนเองยังเป็นคนสำคัญของครอบครัวและความพิการของเขาไม่ได้สร้างภาระให้กับคนในครอบครัวถือว่าเป็นสิ่งสำคัญที่จะส่งผลต่อความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเองของคนพิการมาก เพราะถึงแม้ว่าคนพิการจะมีความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเองสูงมากเพียงใดแต่หากขาดการยอมรับจากครอบครัวความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเองที่มีอยู่ก็สามารถลดต่ำลงได้

2.2 กำลังใจจากคนในครอบครัว

กำลังใจจากคนในครอบครัวเป็นสิ่งที่คนพิการต้องการเพื่อต่อสู้กับความพิการของตนเอง การที่คนพิการมีครอบครัวให้กำลังใจอยู่ข้างๆทำให้พวกเขารู้สึกว่าเขาไม่ได้ต่อสู้กับความพิการเพียงลำพัง กำลังใจจากครอบครัวสามารถทำให้คนที่ลี้ภัยพลัดถิ่นรู้สึกครั้ง ทำให้คนพิการบางคนที่เคยรู้สึกว่าชีวิตตนเองไม่มีค่าได้รู้ว่าพวกเขายังมีคุณค่าสำหรับคนในครอบครัว กำลังใจที่ดีจากครอบครัวสามารถส่งผลให้ความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเองของคนพิการสูงขึ้นจนกลายเป็น

พลังใจที่ผู้คนพิจารณาผ่านอุปสรรคต่อไปได้ แต่ถ้าเมื่อไรก็ตามที่คนพิการไม่ได้รับกำลังใจจากครอบครัวและยังถูกทำร้าย ไม่ว่าจะเป็นทางร่างกายหรือจิตใจจากครอบครัวอีก ก็ส่งผลให้ความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเองของพวกเขาต่ำลงจนไม่เหลือเลยก็เป็นได้ เพราะคนในครอบครัวเป็นผู้ที่ใกล้ชิดกับคนพิการมากที่สุด

3. ความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเองที่คนพิการมีต่อบุคคลอื่นที่ไม่ใช่ครอบครัว ได้แก่

3.1 บุคคลอื่นที่มีความพิการเช่นเดียวกัน

การที่คนพิการได้มองเห็นคนพิการที่มีความพิการเช่นเดียวกับตนเองสามารถส่งผลต่อความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเองของคนพิการได้ทั้งด้านบวกและด้านลบ ในคนพิการบางรายเมื่อเขาได้พบกับคนที่มีความพิการเช่นเดียวกันทำให้เขาเกิดความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเองมากขึ้นโดยเขาจะคิดว่าความพิการที่เขากำลังเผชิญอยู่นั้นไม่ได้เป็นสิ่งเลวร้ายอย่างที่คิดตนโลกใบนี้ยังมีคนพิการคนอื่น ๆ ที่ตกอยู่ในสภาพที่แย่กว่าเขา การที่เขาได้พบกับคนพิการที่ต้องใช้ชีวิตยากลำบากมากกว่าตนเองทำให้เขารู้สึกว่าตนเองโชคดีแค่ไหนแล้วที่ไม่ต้องลำบากเท่าเขาและในบางครั้งคนพิการด้วยกันเองพวกเขาสามารถที่จะพูดคุยแลกเปลี่ยนทัศนคติความคิดทางด้านบวกให้กับคนพิการเช่นเดียวกันหรือคนปกติได้อย่างมีคุณค่าทำให้คนอื่น ๆ มองเห็นคุณค่าของชีวิตตนเองมากขึ้นด้วย เรื่องราวของคนพิการคงไม่ได้มีเพียงโลกทางด้านลบด้านเดียวเสมอไป การที่คนพิการต้องพบกับคนพิการด้วยกันเองบางครั้งคงไม่ใช่เรื่องที่พึงประสงค์ของคนพิการนัก เช่น การเข้าไปอยู่ร่วมกันในสถานสงเคราะห์คนพิการ สถานที่ที่ไม่ได้มีเพียงแค่วัยรุ่นแต่ที่นี่ยังเป็นสถานที่ที่รวมรวมน้ำตาบนใบหน้าของคนพิการจำนวนมาก บรรยากาศความหดหู่ โศกเศร้า ยังคงคลุ้งอยู่ในสถานสงเคราะห์ทุกแห่ง การที่คนพิการต้องมาอยู่ร่วมกันและพบกับบรรยากาศเช่นนี้ส่งผลกระทบต่อจิตใจของคนพิการที่ต้องมาอยู่ร่วมกันได้ จากเดิมบางคนยังรู้สึกว่าตนเองมีคุณค่าแต่เมื่อต้องมาพบกับความพิการที่เฝ้าบอกตนเองและเพื่อนคนพิการทุกวันว่าเรานั้นไร้ค่าหากคนพิการไม่มีพลังใจที่เข้มแข็งมากพอที่จะคล้อยตามไปได้ การที่ต้องตื่นขึ้นมากับบรรยากาศที่หดหู่ในทุกๆที่สามารถลดระดับความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเองของคนพิการได้โดยง่าย

3.2 บุคคลอื่นที่มีร่างกายปกติ

การที่คนพิการได้มีโอกาสออกไปพบปะผู้คนตามสถานที่ต่างๆทำให้คนพิการเกิดภาพสะท้อนกลับมายังตัวของพวกเขาเอง ไม่เพียงแต่ภาพสะท้อนกลับที่คนพิจารณาตนเองเท่านั้นในหลายครั้งบุคคลภายนอกยังมีอิทธิพลต่อความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเองของคนพิการด้วย เพราะการเผชิญหน้าระหว่างคนพิการและคนปกติมีสถานการณ์หลายรูปแบบเกิดขึ้น เช่น สายตาที่มองว่าคนพิการเป็นบุคคลปะหลาด เสียงหัวเราะเยาะเย้ย ความเวทนาสงสาร น้ำใจที่คนพิการได้รับจากคนแปลกหน้า เรื่องราวเหล่านี้ส่งผลต่อความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเองของคนพิการ การที่คนพิการได้พบกับเรื่องราวในด้านลบที่บุคคลอื่นกระทำกับพวกเขาอาจทำให้พวกเขารู้สึกอับอาย โกรธเคือง จนไม่อยากออกไปพบปะผู้คน ทำให้เขารู้สึกว่าเขาเป็นที่น่ารังเกียจของบุคคลอื่น ทำให้คนพิการกลายเป็นคนเก็บตัวออกจากสังคม ภาวะของความซึมเศร้าก็เริ่มตามมาจนส่งผลให้ความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเองของพวกเขาลดต่ำลง แต่ในกรณีของคนพิการที่มีความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเองที่สูงอยู่แล้วพวกเขาจะไม่สนใจบุคคลอื่นเพราะเขาคิดว่าทำไมต้องให้คนอื่นเหล่านั้นที่เขาไม่รู้จักมาอิทธิพลเหนือความรู้สึกของพวกเขา เพราะพวกเขาคิดว่าเขารู้จักตนเองและกำหนดชีวิตตนเอง การก้าวผ่านเสียงหัวเราะเยาะเย้ย สายตาดูถูกจึงเป็นเรื่องที่ทำนายสำหรับคนพิการ และในคนพิการที่เคยมีความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเองต่ำบางครั้งเมื่อเขาได้มีโอกาสพบกับบุคคลอื่นที่มีน้ำใจและการกระทำทางด้านบวกมีความเข้าใจในความพิการของพวกเขา บุคคลเหล่านี้สามารถมีส่วนช่วยให้ความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเองของคนพิการสูงขึ้นได้

4. ความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเองที่คนพิการมีต่อสังคมสภาพแวดล้อม

สถานการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคมไทยปัจจุบันถือว่าส่งผลกระทบต่อภาวะทางจิตใจของผู้คนในสังคมเป็นอย่างมาก ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของอาชญากรรม ความไม่สงบต่างๆ การเมือง เศรษฐกิจ และยิ่งในคนพิการเรื่องราวของสังคมที่เกิดขึ้นนี้มีผลกระทบต่อภาวะจิตใจของพวกเขาอย่างมากกว่าคนปกติแน่นอน เนื่องจากคนพิการจะรู้สึกว่าการเกิดขึ้นในสังคมปัจจุบันเริ่มทวีความรุนแรงมากขึ้นและด้วยสภาพร่างกายที่ไม่สมบูรณ์ของพวกเขาจะมีวิธีการอย่างไรให้พวกเขาสามารถดำเนินชีวิตอยู่ได้ท่ามกลางสถานการณ์ความวุ่นวายที่เกิดขึ้น ความวิตกกังวลกับเหตุการณ์บ้านเมืองเกิดขึ้นภายในจิตใจของพวกเขา การใช้ชีวิตด้วยความวิตกกังวลไม่เป็นสุขส่งผลต่อความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเองของคนพิการ ความหวาดกลัวกับเรื่องราวต่างๆทำให้ความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเองต่ำลง เพราะคนพิการจะรู้สึกว่า การใช้ชีวิตของพวกเขาที่น่ายากลำบากมากขึ้นกับสถานการณ์เช่นนี้จนอาจจะทำให้พวกเขาเกิดความท้อแท้ในการจะต่อสู้กับอุปสรรคต่างๆ การที่คนพิการต้องต่อสู้กับ

ความพิการของตนเองก็เป็นเรื่องที่ยากลำบากแล้วแต่ด้วยสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในปัจจุบันพวกเขายังต้องมาต่อสู้กับภาวะของแพง ความวุ่นวายทางการเมือง และหากเป็นคนพิการที่อยู่ใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ พวกเขายังคงต้องเผชิญกับความเสี่ยงต่างๆอีกมากมาย ความไม่มั่นคงและไม่ปลอดภัยในชีวิตที่เกิดขึ้นอาจจะทำให้พวกเขาเลือกที่จะหยุดนิ่งและรอรับชะตากรรมมากกว่าการลุกขึ้นสู้เพื่อชีวิตที่ดีกว่าเดิม

การเสริมสร้างความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเองให้เกิดขึ้นกับคนพิการ

จากองค์ประกอบที่ส่งผลต่อความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเองของคนพิการที่ผู้เขียนได้กล่าวมาแล้วนั้นจะพบว่า การเสริมสร้างความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเองเป็นเรื่องที่สำคัญและสามารถส่งเสริมให้เกิดขึ้นได้จากตัวคนพิการเอง ครอบครัว และผู้คนที่อยู่ร่วมในสังคมเดียวกันล้วนแต่มีส่วนช่วยเสริมสร้างความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเองให้เกิดขึ้นกับคนพิการได้ โดยผู้เขียนจะเรียงลำดับของการสร้างความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเองของคนพิการ ดังต่อไปนี้

1. สร้างโดยตัวบุคคลเอง

ความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเองของบุคคลจุดเริ่มต้นที่จะสร้างให้เกิดขึ้นจะต้องเริ่มจากตัวบุคคลเองก่อน ในคนพิการก็เช่นเดียวกันคนพิการจะต้องเริ่มต้นสร้างด้วยตนเองโดยการที่จะต้องเห็นคุณค่าในชีวิตของตนเองก่อนรู้สึกว่าคุณค่าตนเองเกิดมามีคุณค่า การเริ่มต้นเห็นคุณค่าในตนเองด้วยตนเองถือว่าเป็นพลังใจอันยิ่งใหญ่ที่จพทำให้คนพิการสามารถต่อสู้กับความพิการของตนเองได้ เพราะถ้าคนพิการยังมองไม่เห็นคุณค่าของตนเองต่อให้มีคนมาบอกว่าพวกเขามีค่าเป็นร้อยเป็นพันคนในขณะที่ตนเองยังไม่เชื่อว่าตนเองมีคุณค่าก็คงไม่เกิดประโยชน์อะไร การควบคุมตนเองเพื่อตนเองเป็นสิ่งที่ทำได้ง่ายที่สุด ดังนั้นการสร้างความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเองของคนพิการพวกเขาจึงต้องเริ่มต้นจากตนเองก่อน

2. ครอบครัว

ครอบครัวเป็นสิ่งที่คนพิการให้ความไว้วางใจมากที่สุด ครอบครัวสามารถเป็นเกราะป้องกันที่ดีให้กับคนพิการได้ในขณะที่คนพิการต้องเผชิญกับเรื่องราวต่างๆในภาวะที่คนพิการกำลังอ่อนแอครอบครัวก็จะเป็นที่ยึดเหนี่ยวและพักพิงที่สำคัญของพวกเขา การปรอปรองการอยู่เคียงข้างสามารถสร้างกำลังใจให้กับคนพิการได้ ดังนั้นครอบครัวจึงควรจะเรียนรู้วิธีการในการสร้างความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเองให้เกิดขึ้นกับคนพิการ ซึ่งครอบครัวสามารถทำได้โดยการทำให้คนพิการรู้สึกปลอดภัย และกล้าที่จะเปิดเผยถึงสิ่งที่ทำให้รู้สึกเจ็บปวด หรือความยากลำบากของพวกเขา ทำให้พวกเขารู้สึกว่าครอบครัวมีความเต็มใจที่จะคอยดูแลและช่วยเหลือพวกเขาด้วยความรักและช่วยให้เขาสามารถช่วยเหลือตัวเองได้ในบางเรื่องที่เขาสามารถทำได้ เพื่อให้คนพิการเกิดความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเองมากขึ้น การที่คนพิการได้รับการปฏิบัติจากครอบครัวเช่นนี้จะทำให้คนพิการรู้สึกว่าเขายังมีค่าสำหรับคนในครอบครัวและยังมีศักยภาพในการที่จะช่วยเหลือตนเองได้

3. สังคม

ทุกคนในสังคมล้วนมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันดังนั้นคนในสังคมจึงไม่ควรละเลยหน้าที่ของความเป็นเพื่อนมนุษย์ที่ดีไม่ว่าเพื่อนมนุษย์จะอยู่ในสถานภาพเช่นใดก็ตาม การให้ความช่วยเหลือคนพิการก็ถือเป็นหน้าที่ของการช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์อย่างหนึ่งของทุกคน ถึงแม้ว่าคนพิการเหล่านั้นจะไม่ใช่นายาติพิน้องของตนเองก็ตามทุกคนสามารถมีส่วนช่วยในการสร้างความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเองให้เกิดขึ้นกับคนพิการได้ทั้งทางตรงและทางอ้อม

การสร้างความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเองที่คนในสังคมสามารถกระทำได้มีหลายรูปแบบ ได้แก่

- การปฏิบัติสังคมสงเคราะห์กับคนพิการ นักสังคมสงเคราะห์หรือนักจิตวิทยาที่มีโอกาสปฏิบัติงานช่วยเหลือคนพิการสามารถสร้างความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเองให้เกิดขึ้นกับคนพิการได้โดยการจัดกิจกรรมต่างๆที่ช่วยพัฒนาระดับความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเองของคนพิการให้เพิ่มสูงขึ้นได้ เช่น การจัดกิจกรรมฝึกอาชีพให้กับคนพิการและสร้างกลุ่มในการหารายได้เล็กน้อยให้คนพิการรู้สึกว่าเขายังคงมีศักยภาพอยู่บนหลายๆด้าน เป็นต้น

- ความช่วยเหลือจากหน่วยงานภาครัฐ หน่วยงานเหล่านี้สามารถมีส่วนช่วยสร้างความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเองให้เกิดขึ้นในคนพิการได้โดยการสร้างสภาพแวดล้อมทางสถาปัตยกรรม การเดินทาง และการติดต่อสื่อสารให้ปลอดภัย ปรับปรุงแก้ไขข้อกำหนดต่างๆที่มีความจำกัดทางสังคมในเรื่องที่ความพิการเป็นภาระพึ่งพา เพียงเท่านั้นก็มีส่วนช่วยสร้างความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเองให้เกิดขึ้นกับคนพิการได้

- บุคคลที่อาศัยอยู่ร่วมกันในสังคม น้ำใจของคนในสังคมที่หยิบยื่นให้กับคนพิการ การให้ความทัดเทียมกันกับคนพิการในการอยู่ร่วมกันสามารถสร้างความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเองให้เกิดขึ้นกับคนพิการได้ เช่น การไม่แสดงท่าทีรังเกียจคนพิการ หรือการให้ความช่วยเหลือพวกเขาทุกครั้งที่เราสามารถจะช่วยเหลือได้เพียงเท่านี้ก็ถือว่าเป็นการ

ร่วมสร้างบรรยากาศทางสังคมให้สังคมเป็นสังคมที่เปิดในสิ่งที่เป็นประโยชน์กับคนพิการและมีส่วนช่วยสร้างความรู้สึกรู้เห็นคุณค่าในตนเองให้กับคนพิการ

บทสรุป

การใช้ชีวิตอย่างยากลำบากของคนพิการในปัจจุบันทำให้ทุกฝ่ายจะต้องหันมาให้ความสนใจในการแก้ปัญหาและให้ความช่วยเหลือคนพิการมากขึ้น ความใส่ใจที่ไม่เพียงพอในอดีตบวกกับจำนวนคนพิการที่เพิ่มขึ้นในปัจจุบันเป็นสิ่งที่ตอกย้ำว่าเรื่องนี้ไม่สามารถถูกมองข้ามไปได้อีก การใช้ชีวิตอย่างมีความสุขของคนพิการควรได้รับการให้ความสำคัญในระดับประเทศที่หลายหน่วยงานควรจะประสานความร่วมมือกันในการแก้ปัญหาเหล่านี้ไม่ใช่เพียงการฝากภาระให้หน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่งรับผิดชอบเท่านั้น

จากการที่ผู้เขียนทำการวิจัยเกี่ยวกับเรื่องความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเองของคนพิการและได้มีการทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวทำให้ผู้เขียนได้มาค้นพบว่าความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเองมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตที่ต้องต่อสู้กับอุปสรรคต่างๆของคนพิการเป็นอย่างมาก การที่คนพิการมีความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเองอยู่ในระดับสูงจะส่งผลให้คนพิการมีทัศนคติต่อตนเอง คนรอบข้าง และสังคมในแง่บวกมากขึ้น ทำให้คนพิการมีพลังใจที่พร้อมจะต่อสู้กับความพิการของตนเองได้อย่างเต็มที่โดยไม่โทษว่าความพิการเป็นเรื่องที่ตนเองโดนโชคชะตาทำร้ายหรือโดนสังคมคนรอบข้างเหยียดหยามซ้ำเติมแต่ในคนพิการที่มีความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเองอยู่ในระดับต่ำจะส่งผลให้เขาเกิดทัศนคติในด้านลบต่อตนเอง คนรอบข้าง และสังคมได้เช่นกัน การเชื่อว่าคนพิการคือคนมีกรรมตนเองต้องชดใช้กรรมโดยไม่มองถึงโอกาสในการพัฒนาด้านอื่นอีกต่อไปเพราะพวกเขาคิดว่าเขากำลังต้องชดใช้กรรมอยู่ไม่ว่าพวกเขาจะอย่างไรชีวิตคงไม่ดีขึ้น การยอมจำนนต่อเรื่องของโชคชะตาทำให้ความสุขในชีวิตของคนพิการลดลงแต่ความเชื่อเหล่านี้ของคนพิการยังไม่ใช่วิถีทางตันในชีวิตของพวกเขา พวกเขายังมีโอกาสที่จะเปลี่ยนแปลงทัศนคติเหล่านี้ได้ การเริ่มสร้างความรู้สึกรู้เห็นคุณค่าในตนเองให้เกิดขึ้นสามารถลดทัศนคติทางลบภายในจิตใจของคนพิการได้ โดยคนพิการสามารถเริ่มต้นได้จากตนเอง การช่วยเหลือจากครอบครัวและสังคม การปฏิบัติกับคนพิการอย่างถูกวิธีอยู่บนพื้นฐานของความรู้และความเข้าใจในตัวคนพิการจะช่วยสร้างความรู้สึกรู้เห็นคุณค่าในตนเองให้เกิดขึ้นกับคนพิการได้ไม่ยากและเมื่อใดก็ตามที่คนพิการมีความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเองอยู่ในระดับสูงขึ้น ความสุขในการดำรงชีวิตของคนพิการก็จะเพิ่มตามไปด้วย

เอกสารอ้างอิง

หนังสือ

- กรมประชาสงเคราะห์ กระทรวงมหาดไทย (2528). งานสังคมสงเคราะห์และการฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการและทุพพลภาพ. กรุงเทพมหานคร. หน้า 15-20.
- Coopersmith stenley. (1981). The Antecedants of Self-Esteem. Palo Alto, California : Consulting Psychologist Press, Inc. P 5.
- Pope, Alice W. and Other, (1988). Self-Esteem Enhancement with children and Adolescents. The United Of America : Richard Clay Ltd. P 2.
- Rosenberg, M. (1965). Society and The Adolescent Self-Image New Jersey : Princeton University Press. P 30.

วิทยานิพนธ์

- ธัญวลัย จารุเฉลิมรัตน์ (2553). การสร้างความตระหนักในสิทธิและโอกาสทางสังคมของคนพิการทางร่างกายและการเคลื่อนไหว. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต. คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. หน้า 12-86.
- พรพิมล พรแก้ว (2551). ความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเองของคนพิการทางการเคลื่อนไหว : กรณีศึกษาในคนพิการวัยทำงานที่กำลังเข้ารับการศึกษา. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหิดล. หน้า 7-46.
- ภิลลวัลย์ ฉัตรมณีฤกษ์(2547). การมองเห็นคุณค่าในตนเองของคนพิการ : ศึกษากรณีศูนย์ฟื้นฟูอาชีพคนพิการ กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต. คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. หน้า 14-45.
- วิจิตร แก้วเครือวัลย์ (2544). ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาศักยภาพคนพิการ : ศึกษากรณีคนพิการทางร่างกายในศูนย์ฟื้นฟูอาชีพคนพิการกรมประชาสงเคราะห์. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต. คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ. หน้า 15-20.

ศศิมา รักษ์อารยะธรรม (2548) การศึกษาแนวทางในการเสริมสร้างความรู้สึกรู้จักเห็นคุณค่าในตนเองของนักเรียนสอนคนตาบอดกรุงเทพ. วิทยานิพนธ์หาบัณฑิต. คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. หน้า 9-34.
สุกัญญา วิบูลย์พานิช (2536). อัตตมโนทัศน์และการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจของคนพิการ. วิทยานิพนธ์หาบัณฑิต. คณะพัฒนาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์. หน้า 16-20.

สื่ออิเล็กทรอนิกส์

สำนักงานส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการแห่งชาติ. “สถิติคนพิการ” <http://www.nep.go.th/index.php?Mod=tmpstat>. 31 สิงหาคม 2555.

การศึกษาสภาพชีวิต และลักษณะการปรับตัวของบุคคลออทิสติกที่ศึกษาระดับอุดมศึกษา

วันใหม่ รุ่งแก้ว¹

บทคัดย่อ

การศึกษาเรื่อง “สภาพชีวิตและการปรับตัวของบุคคลออทิสติกที่ศึกษาในระดับอุดมศึกษา” การศึกษาในครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และศึกษาข้อมูลในระดับลึกเพิ่มเติม สำหรับผู้มีส่วนร่วมในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้แบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มแรก เป็นบุคคลออทิสติก ซึ่งในการศึกษารั้งนี้ผู้ศึกษาได้ทำการศึกษากับบุคคลออทิสติกที่ได้ศึกษาในระดับอุดมศึกษาซึ่งสำเร็จการศึกษาแล้วจำนวน 1 ราย และบุคคลออทิสติกที่เป็นนิสิต/นักศึกษาที่กำลังศึกษาในระดับอุดมศึกษาจำนวน 3 ราย ผู้ศึกษาได้ทำการศึกษารวมทั้งหมด 4 รายกลุ่มที่สองเป็นผู้ที่มีความเกี่ยวข้องกับบุคคลออทิสติก ได้แก่ ผู้ปกครอง อาจารย์ที่ปรึกษา อาจารย์ผู้สอน นักวิชาการการศึกษา ศูนย์บริการการศึกษาพิเศษ ครูการศึกษาพิเศษ เพื่อน นักสังคมสงเคราะห์ และบุคคลอื่นๆที่เกี่ยวข้อง และก่อนการเก็บรวบรวมข้อมูลกับผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยนั้น โครงการวิจัยนี้ได้ผ่านการอนุมัติด้านจริยธรรมการทำการวิจัยในคนการพิจารณาจากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในคนของสถาบันราชานุกูลและมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เมื่อวันที่ 21 ธันวาคม 2554 ผลการศึกษารั้งนี้พบว่า

1. สภาพชีวิตของบุคคลออทิสติกที่ศึกษาในระดับอุดมศึกษา ซึ่งภายใต้สภาพชีวิตการศึกษาในระดับอุดมศึกษาแบ่งเป็นการศึกษาแบ่งเป็นการศึกษาสภาพชีวิต 2 ด้าน 1)ชีวิตส่วนตัว 2)ชีวิตการเรียน สภาพชีวิตส่วนตัวของบุคคลออทิสติกประกอบด้วยการใช้ชีวิตส่วนตัวกับครอบครัวและชีวิตส่วนตัวของการอยู่หอพัก

2. ปัญหาที่เผชิญและลักษณะการปรับตัวปัญหาชีวิตส่วนตัวและปัญหาด้านการเรียนของบุคคลออทิสติกระหว่างศึกษาอยู่ในสถานศึกษาดังนี้คือการใช้ชีวิตส่วนตัวของบุคคลออทิสติกนั้นเริ่มต้นจากปัญหาโดยทั่วไปคือ 1.ปัญหาด้านสุขภาพ 2.ปัญหาด้านการเงิน 3.ปัญหาด้านการสื่อสารในทางคำพูดเพื่อสื่อความหมายกับผู้อื่น/เพื่อน 4.ปัญหาด้านการเข้าสังคมร่วมกิจกรรมสถาบัน ส่วนปัญหาด้านการเรียนได้แก่ 1.ปัญหาเกี่ยวกับการลงทะเบียนวิชาเรียน 2.การทำความเข้าใจเนื้อหาวิชาเรียน 3.การขาดสื่อการเรียนรู้ที่ตรงและเหมาะสมกับบุคคลออทิสติก (การศึกษาทางไกล) การปรับตัวกับปัญหาที่เกิดขึ้นจากปัญหาชีวิตส่วนตัวและการเรียนของบุคคลออทิสติกนั้นเกิดขึ้นโดยบุคคลออทิสติกมีการตระหนักรู้ถึงปัญหาที่เกิดขึ้นและมีการปรับเปลี่ยนตนเองเพื่อให้ตนเองสามารถอยู่ในสังคมสถานศึกษาระดับอุดมศึกษาได้

คำสำคัญ : บุคคลออทิสติกที่ศึกษาในระดับอุดมศึกษา, สภาพชีวิต, ปัญหา และการปรับตัว

บทนำ

จากพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการแห่งชาติ พ.ศ. 2550 ได้รับรองสิทธิบุคคลออทิสติกและครอบครัวในการฟื้นฟูสมรรถภาพเพื่อเป็นการช่วยเหลือบุคคลออทิสติกในการแบ่งเบาภาระครอบครัว โดยให้บุคคลออทิสติกและครอบครัวได้เข้าถึงสิทธิอื่นๆ สิทธิของบุคคลออทิสติกและครอบครัวนั้นครอบคลุม 4 ด้าน ถึงแม้รัฐจะจัดบริการให้สิทธิสำหรับบุคคลออทิสติกและครอบครัว แต่ก็ยังมีบุคคลออทิสติกและครอบครัวอีกมากมายที่ยังไม่เข้าถึงสิทธิ หรือมีข้อจำกัดเกิดขึ้นกับสิทธิด้านต่างๆ อาทิ เช่น ด้านการแพทย์ บุคคลออทิสติกบางรายเกิดข้อจำกัดขึ้นในเรื่องสถานบริการไม่เอื้อต่อการเข้าถึงและการใช้ประโยชน์ เจ้าหน้าที่ บุคลากรไม่เพียงพอต่อการให้บริการ ผู้ปกครองขาดคำแนะนำและการนำไปใช้อย่างเป็นรูปธรรม ส่งผลต่อพัฒนาการที่ไม่ก้าวหน้าของเด็กออทิสติก ผู้ปกครองส่วนใหญ่ใช้สิทธิตามระบบหลักประกันเพียงแค่วินิจฉัยยาบาลทั่วไป มากกว่าการส่งเสริมพัฒนาการและฟื้นฟูสมรรถภาพ (สมาคมผู้ปกครอง ออทิสซึม(ไทย).2554.ออนไลน์) ด้านสังคมและอาชีพ ตามพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคน

¹ นักศึกษาปริญญาโท หลักสูตรสังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

พิการแห่งชาติ พ.ศ.2550 และตามมาตรา 20 กำหนดให้คนพิการมีสิทธิเข้าถึงการใช้อุปกรณ์ได้จากสิ่งอำนวยความสะดวก อันเป็นสาธารณะตลอดจนสวัสดิการด้านเบี้ยความพิการมาตรการลดหย่อนภาษี และเงินทุนประกอบอาชีพที่มีความเป็นรูปธรรม แต่สำหรับบุคคลออทิสติก ระบบบริการด้านสังคมยังไม่มีที่เหมาะสม เช่น การเตรียมความพร้อมด้านอาชีพ และการฟื้นฟูสมรรถภาพด้านการประกอบอาชีพส่วนใหญ่จะมีภาคเอกชนและการกุศลเท่านั้น ยังไม่มีในหน่วยงานของรัฐ แม้ด้านการศึกษา มีแนวปฏิบัติตามนโยบายอย่างชัดเจนแต่ก็ยังมีเด็กออทิสติกบางคนถูกปฏิเสธจากโรงเรียน เนื่องจากครู บุคลากรไม่สามารถจัดการกับพฤติกรรมที่เป็นปัญหาของเด็กได้ ในขณะที่ผู้ปกครองคาดหวังว่าโรงเรียนจะสามารถดูแลเด็กได้ ส่งผลให้ผู้ปกครองประสบปัญหาในการหาโรงเรียนให้ลูก

ตามนโยบายของรัฐในการวางรากฐานว่า เมื่อบุคคลได้รับการศึกษาที่ดีก็จะสามารถพัฒนาทุกด้านให้ดีขึ้นด้วย จะเห็นได้ว่ามีสถานศึกษาในระดับอุดมศึกษาได้เปิดโอกาสให้บุคคลออทิสติกได้เข้าศึกษาในระดับอุดมศึกษา ตามนโยบายจัดการศึกษาให้กับเด็กออทิสติก เพื่อโอกาสให้กับบุคคลออทิสติกได้รับการศึกษาได้สูงสุดตามศักยภาพ และสามารถนำความรู้ที่ได้ไปประกอบอาชีพเพื่อตนเอง ครอบครัวและเพื่อเป็นประโยชน์ต่อสังคม การศึกษาเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาประเทศไม่ว่าจะเป็นในด้านเศรษฐกิจ ด้านการเมือง หรือในด้านสังคมและวัฒนธรรม เพราะการพัฒนาในด้านต่างๆดังกล่าวต้องอาศัยกำลังคนเป็นปัจจัยสำคัญ และกำลังคนจะมีประสิทธิภาพเพียงใดย่อมขึ้นอยู่กับประสิทธิภาพในการจัดการศึกษา (ม.ล.ปิ่น มาลากุล)

ตามนโยบายของรัฐในการวางรากฐานว่า เมื่อบุคคลได้รับการศึกษาที่ดีก็จะสามารถพัฒนาทุกด้านให้ดีขึ้นด้วย จะเห็นได้ว่ามีสถานศึกษาในระดับอุดมศึกษาได้เปิดโอกาสให้บุคคลออทิสติกได้เข้าศึกษาในระดับอุดมศึกษา ตามนโยบายจัดการศึกษาให้กับบุคคลออทิสติก เพื่อเปิดโอกาสให้กับบุคคลออทิสติกได้รับการศึกษาสูงสุดตามศักยภาพ และสามารถนำความรู้ที่ได้ไปประกอบอาชีพเพื่อตนเอง ครอบครัว และเพื่อเป็นประโยชน์ต่อสังคมและเปรียบเทียบว่าสิ่งไหนที่ดีหรือไม่ดี(คณิชา คำพันธ์, 2552, น.10) จากสภาพความเป็นจริงการศึกษาในระดับอุดมศึกษาของบุคคลออทิสติก ในการเรียนร่วมกับบุคคลธรรมดา นั้น ด้วยอาการของโรคที่มีความเฉพาะและมีความพิเศษเป็นข้อจำกัด อาจจะต้องมีการปรับตัวด้านต่างๆขึ้นอยู่กับตัวบุคคลออทิสติกเอง เช่น การปรับตัวด้านการเรียน ด้านสังคม ความสามารถด้านสติปัญญา หรือด้านอื่นๆ ผู้ที่เป็นบุคคลออทิสติกมีจำนวนน้อยมากที่ได้รับโอกาสในการเข้าศึกษาในระดับมหาวิทยาลัย ซึ่งเป็นผลสืบเนื่องมาจากปัญหาหลายด้าน ทั้งปัญหาเกี่ยวกับตัวเอง ปัญหาเกี่ยวกับสถานศึกษา หรือแม้กระทั่งโอกาสที่สังคมจะมอบให้กับบุคคลกลุ่มนี้ การจัดการศึกษาสำหรับบุคคลออทิสติกในระดับอุดมศึกษานั้น จากการสัมภาษณ์เพื่อนในระดับอุดมศึกษาของบุคคลออทิสติกนั้นพบว่าประสบปัญหาต่างๆมากมายในด้านการเรียน ส่วนตัวและสังคม กล่าวคือ ใน การเรียนของบุคคลออทิสติก พบความยากลำบากในการเรียน บางรายไม่สามารถปรับตัวให้กับเพื่อนและบุคคลอื่นได้ เพราะด้วยอาการของบุคคลออทิสติกนั้น มีความผิดปกติด้านการปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น บุคคลออทิสติกจะมีทัศนคติ การมองโลก ความชอบและไม่ชอบ พยายามที่จะสร้างกำแพงให้กับตนเองและผู้อื่นตลอดเวลา ไม่ได้เกิดการแลกเปลี่ยนในปัจจุบันมีจำนวนสถาบันอุดมศึกษา ในลักษณะการจัดการเรียนร่วมกับคนปกติ ซึ่งหากขยายโอกาสให้การจัดการศึกษา เช่นนี้เกิดขึ้นกับสถาบันอุดมศึกษาทุกแห่ง ก็จะเป็นการเปิดโอกาสให้การจัดการศึกษาเช่นนี้เกิดกับสถาบันอุดมศึกษาทุกแห่ง ก็จะเป็นการเปิดโอกาสให้บุคคลออทิสติกได้เข้าถึงการศึกษาในระดับอุดมศึกษามากขึ้น

จากการฝึกภาคปฏิบัติของผู้วิจัยและในฐานะเป็นนักศึกษาที่ศึกษาในศาสตร์ด้านสังคมสงเคราะห์ได้ฝึกปฏิบัติงานโดยตรงกับเด็กและครอบครัวของเด็กออทิสติกที่สถาบันราชานุกูล ผู้วิจัยได้มีโอกาสเรียนรู้และสามารถทำความเข้าใจกับอาการออทิสติก โดยทำการวิจัยเพื่อศึกษาถึงบทบาทของครอบครัวที่ดูแลเด็กออทิสติกจากการวิจัยทำให้ทราบถึงบทบาทในด้านต่างๆในการดูแลเด็กออทิสติก รวมไปถึงสภาวะจิตใจของผู้ที่ดูแลด้วย ซึ่งจากการได้ฝึกภาคปฏิบัติได้นำไปฝึกปฏิบัติงานร่วมกับบุคคลออทิสติกที่สามารถศึกษาในระดับอุดมศึกษา ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาวิจัยในประเด็นของบุคคลออทิสติกที่ศึกษาในระดับอุดมศึกษาว่ามีสภาพชีวิตรวมไปถึงถึงลักษณะการปรับตัวในขณะที่ศึกษาในระดับอุดมศึกษา ซึ่งการปรับตัวนั้นเป็นสิ่งสำคัญในการดำเนินชีวิตในรั้วมหาวิทยาลัยและการศึกษาในระดับอุดมศึกษา

ของบุคคลออทิสติก นอกจากเรื่องความถนัดทางการเรียนแล้วต้องมียุทธศาสตร์ประกอบด้านอื่นๆด้วย เช่น ด้านเศรษฐกิจ สังคม การดูแลสุขภาพ การจ้างงาน เพื่อสนองความรู้ที่ได้มาไปเป็นประโยชน์ในการวางแผนการศึกษาของบุคคลออทิสติก และที่สำคัญเป็นการค้นหาช่องทางในการเข้าถึงสิทธิของบุคคลออทิสติกในด้านการศึกษา ซึ่งนำองค์ความรู้จากการศึกษา ในครั้งนี้ไปเสนอเป็นแนวทางในการพัฒนาการเรียนของบุคคลออทิสติก ลักษณะการใช้ชีวิต ซึ่งทำให้นักศึกษาที่บุคคล ออทิสติกที่มีการปรับตัวที่เหมาะสม สามารถใช้ชีวิตการเรียนในระดับอุดมศึกษาได้อย่างมีความสุข และเพื่อที่จะเป็นการ เปิดโอกาสในการเข้าศึกษาในระดับอุดมศึกษาของบุคคลออทิสติกที่ยังขาดโอกาสให้ได้รับการศึกษาในระดับอุดมศึกษา

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาสภาพชีวิต ปัญหา และการปรับตัวของบุคคลออทิสติกที่กำลังศึกษาในระดับอุดมศึกษา

ระเบียบวิธีการศึกษา

การศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาสภาพชีวิต ปัญหา และลักษณะการปรับตัวของบุคคลออทิสติกในขณะที่ศึกษาใน ระดับอุดมศึกษา ใช้วิธีการศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative Methodology) กลุ่มตัวอย่างใช้การเลือกแบบเจาะจง Purposive sampling เพื่อให้บุคคลออทิสติกที่มีเกณฑ์คุณสมบัติเหมาะสมกับวัตถุประสงค์ของการศึกษา ทั้งนี้การวิจัย เชิงคุณภาพนั้นให้ความสำคัญกับแง่มุมลึกๆของสิ่งที่ได้ศึกษาวิจัย โดยประเด็นที่ผู้วิจัยศึกษานั้นเป็นการ ศึกษา การทำ ความเข้าใจ สภาพชีวิต ปัญหา และการปรับตัวของบุคคลออทิสติกในช่วงของการศึกษาในระดับอุดมศึกษาต้องคำนึงถึง ธรรมชาติและการเคารพศักดิ์ศรีของบุคคลออทิสติกและบุคคลที่เกี่ยวข้อง การศึกษาดังนี้ นับได้ว่าเป็นปรากฏการณ์ทาง สังคม (Social Phenomena) ที่มีมิติการมองเชิงลึกและการมองบนฐานคิดแบบองค์รวมที่มองบุคคลออทิสติกเป็นส่วน หนึ่งของสังคมที่สังคมสถาบันอุดมศึกษาเป็นการศึกษาในระดับอุดมศึกษา และรองรับทุกคนในการศึกษา (Education for all)

มีส่วนร่วมในการวิจัย

ผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยแบ่งเป็น 2 กลุ่มดังต่อไปนี้

- 1) บุคคลออทิสติกที่ศึกษาในระดับอุดมศึกษาจำนวน 4 ราย
- 2) ผู้ที่เกี่ยวข้องกับบุคคลออทิสติก ได้แก่ ผู้ปกครอง อาจารย์ที่ปรึกษา อาจารย์ผู้สอน นักวิชาการการศึกษา ศูนย์บริการการศึกษาพิเศษ เพื่อน

ผลการศึกษา

ผลการศึกษาครั้งนี้พบว่า ผู้มีส่วนร่วมในการวิจัย (บุคคลออทิสติก) จำนวน 4 ราย เป็นเพศชาย 1 รายและเพศ หญิง 1 ราย ผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยจำนวน 3 ใน 4 รายมีภูมิลำเนาอยู่ในกรุงเทพ และ 1 ใน 4 รายมีภูมิลำเนาอยู่ ต่างจังหวัด รายได้ของครอบครัวของบุคคลออทิสติกมีรายได้ประมาณ 20,000-50,000 บาท ผู้มีส่วนร่วมในการวิจัย 2 ใน 4 คน มีจำนวนพี่น้อง 3 คน ส่วนอีก 2 คน เป็นลูกคนเดียว และไม่มีพี่น้องคนใดของบุคคลออทิสติกมีอาการออทิสติกเลย อายุของผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยครั้งนี้อยู่ระหว่าง 20-30 ปีผลการศึกษาครั้งนี้พบว่า ผู้มีส่วนร่วมในการวิจัย (บุคคลออ ทิสติก) จำนวน 4 ราย เป็นเพศชาย 1 รายและเพศหญิง 1 ราย ผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยจำนวน 3 ใน 4 รายมีภูมิลำเนาอยู่ ในกรุงเทพ และ 1 ใน 4 รายมีภูมิลำเนาอยู่ต่างจังหวัด รายได้ของครอบครัวของบุคคลออทิสติกมีรายได้ประมาณ 20,000-50,000 บาท

1. สภาพชีวิตของบุคคลออทิสติกที่ศึกษาในระดับอุดมศึกษา

1.1 สภาพชีวิตส่วนตัวของบุคคลออทิสติก

บุคคลออทิสติกพักอาศัยอยู่กับครอบครัว และมีที่พักหอพักเวลาที่ได้กลับมาอยู่บ้านซึ่งอาจเป็นช่วงเวลาวันหยุดเสาร์-อาทิตย์ หลังเวลาเลิกเรียนหรือเป็นเวลาของการปิดภาคเรียน การใช้ชีวิตของบุคคลออทิสติกเหมือนทั่วไปซึ่ง มีเวลาตื่น นอน อาบน้ำ รับประทานอาหารและงานอดิเรก ซึ่งงานอดิเรกของบุคคลออทิสติกก็แตกต่างกันออกไปตามความชอบและความถนัดของแต่ละคน การใช้ชีวิตอยู่บ้านบุคคลออทิสติกมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมกับครอบครัว ไม่ว่าจะเป็นการช่วยทำงานบ้าน เช่น กวาดบ้าน ถูบ้าน ล้างห้องน้ำ การปลูกต้นไม้ รวมไปถึงการทำอาหารและครอบครัวให้การช่วยเหลือทางด้านการศึกษาระดับอุดมศึกษาของบุคคลออทิสติก ซึ่งเป็นไปในลักษณะของการให้การช่วยเหลือกันของพ่อและแม่ แต่ภาระหน้าที่หลักในการให้การสนับสนุนช่วยเหลือในเรื่องการศึกษาในระดับอุดมศึกษานั้นมีแม่เป็นผู้ดูแลหลักทั้ง 4 ราย การแสวงหาความรู้ข้อมูลด้านสถานศึกษา การติดตามการเรียน การแนะนำและให้คำปรึกษาแก่บุคคลออทิสติกในเรื่องการเรียน นอกจากนี้ครอบครัวยังทำหน้าที่ในการฝึกทักษะทางสังคมเพื่อที่จะให้บุคคลออทิสติกมีทักษะและครอบครัวมองไปถึงการใช้ชีวิตในอนาคตของบุคคล ออทิสติกว่าต้องสามารถมีชีวิตในสังคมและสามารถช่วยเหลือตนเองได้ เช่น ครอบครัวฝึกให้บุคคลออทิสติกนั่งรถประจำทางเพื่อเดินทางไป-กลับบ้านของตนเอง การให้บุคคลออทิสติกฝึกขายของซึ่งเป็นอาชีพของครอบครัว การฝึกให้ติดตามสื่อหรืออ่านข่าวในหนังสือพิมพ์แล้วสามารถนำข่าวมาถ่ายทอดให้คนในครอบครัวฟัง เป็นต้น การฝึกลักษณะต่างๆเหล่านี้ทำให้บุคคลออทิสติกมีการสื่อสาร และมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นมากขึ้น จึงทำให้บุคคลออทิสติกเรียนรู้ที่จะใช้ชีวิตร่วมกับคนอื่น นอกเหนือจากการมีโลกส่วนตัวตามลักษณะอาการที่เขาเป็น

ส่วนที่พักพักอยู่หอพักมีทั้งที่พักอยู่ภายในมหาวิทยาลัยและภายนอกมหาวิทยาลัย กิจกรรมของบุคคลออทิสติกที่พักอาศัยอยู่ในหอพักภายในมหาวิทยาลัยคือ เล่นคอมพิวเตอร์ ดูทีวี อ่านหนังสือ การเล่นกีฬาฟุตบอล ทำอาหารกินกับเพื่อน หรือกิจกรรมอื่นๆ เช่นการตกปลา บุคคลออทิสติกในกลุ่มผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยส่วนใหญ่มีสถานที่หรือมุมประจำได้แก่ศูนย์บริการนันทนาการศึกษาพิการ คีรตวัตถุในมหาวิทยาลัย ชุมชนพระพุทธศาสนา โรงอาหาร โรงยิมบุคคลออทิสติกแต่ละคนมีมุมหรือสถานที่ประจำที่ต่างกัน จะเป็นความเคยชินที่มีลักษณะสอดคล้องของความชอบของแต่ละบุคคล ซึ่งลักษณะการไปอยู่ในมุมและสถานที่ประจำนั้นเป็นลักษณะความสม่ำเสมอของการไปและอยู่ในสถานที่นั้นๆ

1.2 สภาพชีวิตการเรียนระดับอุดมศึกษาของบุคคลออทิสติก

จุดเริ่มต้นในการเข้าศึกษาของบุคคลออทิสติกได้เข้ามาศึกษาในสถาบันอุดมศึกษาได้นั้น เริ่มต้นจากการรับนักศึกษาเข้าศึกษาในสถานศึกษาและวิธีการสมัครเข้าศึกษาของบุคคลออทิสติก จากข้อมูลที่ได้ศึกษาในครั้งนี้วิธีการรับบุคคลออทิสติกเข้าศึกษาแบ่งเป็น 2 แบบ คือ แบบที่ 1 บุคคลออทิสติกเข้าสมัครเรียนในสถาบันอุดมศึกษาโดยการสมัครเข้าโครงการรับตรงของมหาวิทยาลัยของรัฐแบบปิด แบบที่ 2 การเปิดรับนักศึกษาแบบทั่วไปของสถาบันการศึกษา/มหาวิทยาลัยแบบเปิด คือ เป็นการสมัครเข้าศึกษาโดยวิธีการปกติเช่นเดียวกันนักศึกษาทั่วไปของสถาบันการศึกษาและมหาวิทยาลัย

โครงสร้างและหลักสูตรการจัดการเรียนการสอนที่บุคคลออทิสติกศึกษาอยู่แบ่งเป็น 2 ประเภท คือ 1. ระบบการเรียนการสอนแบบทวิภาคมหาวิทยาลัยของรัฐแบบปิด ซึ่งเป็นการเรียนการสอนของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ และวิทยาลัยศิลปหัตถกรรมกรุงเทพ โดยแบ่งการศึกษาเป็น 2 ภาคการศึกษา และอาจเปิดภาคฤดูร้อน 2. ระบบทวิภาคมหาวิทยาลัยของรัฐแบบเปิดซึ่งเป็นการเรียนการสอนของมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช โดยมีการแบ่งการศึกษาออกเป็น 2 ภาคการศึกษาเช่นเดียวกัน

ด้านกิจกรรมการเรียนการสอนในห้องเรียนของบุคคลออทิสติกประกอบไปด้วย ลักษณะและตำแหน่งที่นั่งของบุคคลออทิสติกในห้องเรียนโดยส่วนใหญ่บุคคลออทิสติกจะนั่งเรียนแถวหน้าเนื่องจากมองได้ชัดเจนและถนัดกว่าด้านหลัง บุคคลออทิสติกมีการปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่นในชั้นเรียนใน 2 ลักษณะ คือ 1.การปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลออทิสติกกับอาจารย์ผู้สอนซึ่งเป็นการปฏิสัมพันธ์ในทางบวก มีการพูดคุยตอบโต้และให้ความร่วมมือในการเรียนเป็นอย่างดี และ 2.

การปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลออกทิสติกกับเพื่อนร่วมชั้นเรียนการปฏิสัมพันธ์กับเพื่อนจะเป็นไปในทางลบไม่สูงส่งและไม่พูดกับเพื่อนร่วมชั้นเรียน

2. ปัญหา และลักษณะการปรับตัวของบุคคลออกทิสติก

ปัญหาชีวิตส่วนตัวและปัญหาด้านการเรียนของบุคคลออกทิสติกระหว่างศึกษาอยู่ในสถานศึกษาดังนี้คือ การใช้ชีวิตส่วนตัวของบุคคลออกทิสติกนั้นเริ่มต้นจากปัญหาโดยทั่วไปคือ 1.ปัญหาด้านสุขภาพ โดยทั่วไปแล้วบุคคลออกทิสติกเป็นคนหนุ่มสาวที่มีร่างกายแข็งแรงแต่ก็ยังมีอาการเจ็บป่วยบางครั้งเกิดจากอาการแพ้ และเครียดเป็นเวลานานจึงอาจทำให้เกิดความเจ็บป่วยได้ โดยปัญหาสุขภาพที่เกิดขึ้นกับบุคคลออกทิสติกดังนี้ คือ เป็นหวัดบ่อยและมีปัญหาเกี่ยวกับสายตา 2. ปัญหาด้านการเงินเกิดขึ้นเนื่องจาก บุคคลออกทิสติกมีการจัดการด้านการเงินที่ไม่เหมาะสม 3. ปัญหาด้านการสื่อสารในทางคำพูดเพื่อสื่อความหมายกับผู้อื่น/เพื่อน บุคคลออกทิสติกบางคนมีข้อจำกัดในเรื่องของการสื่อสาร เช่น พูดเรียงประโยคสลับไปมา 4.ปัญหาด้านการเข้าสังคมร่วมกิจกรรมสถาบันในสถาบันการศึกษาต่างๆมักมีกิจกรรมของสถาบันที่เข้าไปศึกษา ทั้งนี้บุคคลออกทิสติกพบกับกิจกรรมต่างๆในสถานศึกษา เช่นกิจกรรมส่วนกลาง กิจกรรมนันทนาการ กิจกรรมกีฬา หรือกิจกรรมบำเพ็ญประโยชน์ ซึ่งบางกิจกรรมอาจเป็นกิจกรรมที่บุคคลออกทิสติกไม่ถนัด เนื่องด้วยลักษณะอาการของบุคคลออกทิสติกโดยอาจมีปัญหาในเรื่องการเข้าสังคมหรือการมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น

และปัญหาการเรียนในสถาบันอุดมศึกษาปัญหาที่เกิดขึ้นของบุคคลออกทิสติก ได้แก่ 1.ปัญหาเกี่ยวกับการลงทะเบียนวิชาเรียน 2.ปัญหาการทำความเข้าใจเนื้อหาวิชาเรียนต่างๆ 3.ปัญหาการสื่อสาร การสื่อความหมายให้บุคคลอื่นเข้าใจ 4.การขาดสื่อการเรียนรู้อื่นๆที่ตรงและเหมาะสมกับบุคคลออกทิสติก(การศึกษาทางไกล) 5. ปัญหาข้อจำกัดในการทำแบบประเมินการสอน บุคคลออกทิสติกมีปัญหาการทำแบบประเมินเนื่องจากบุคคลออกทิสติกบางคนมีปัญหาเรื่อง การเขียนข้อสอบรวมไปถึงการลำดับความคิด

การอภิปรายผลการศึกษา

1.สภาพชีวิตส่วนตัวและการเรียนของบุคคลออกทิสติกที่ศึกษาในระดับอุดมศึกษา

บุคคลออกทิสติกแม้จะมีภาวะบกพร่องทางพัฒนาการ แต่มีพลังอยู่ในตนเองในการจัดการหรือเผชิญสถานการณ์ต่างๆ ผ่านการขัดเกลาและการอบรมเลี้ยงดูจากครอบครัว อาทิ บิดา มารดา ผู้ปกครองซึ่งบุคคลในครอบครัวเป็นบุคคลที่ทำหน้าที่หลักในการดูแลและโอบอุ้มให้บุคคลออกทิสติกสามารถดำเนินชีวิต เป็นสิ่งแวดล้อมที่อยู่ใกล้ชิดบุคคลออกทิสติก และเป็นผู้มีอิทธิพลโดยตรงซึ่งมีผลกระทบต่อนิติ ความเชื่อ ค่านิยมที่มีอยู่ในตัวบุคคลหรือความเป็นตัวตนของบุคคลนั้น ๆซึ่งในสภาพชีวิตส่วนตัวและการเรียนของบุคคลออกทิสติกจะมีระบบความสัมพันธ์กับระบบสังคมตลอดเวลา ระบบต่างๆที่แวดล้อมบุคคลออกทิสติกที่ศึกษาในระดับอุดมศึกษามิดังนี้

ในมิติความสัมพันธ์ในเรื่องสภาพชีวิตด้านการเรียนของบุคคลออกทิสติกนั้น เนื่องมาจากสถาบันการศึกษาในประเทศไทยยังไม่มี ความเท่าเทียมในความเสมอภาคของการเปิดโอกาสให้บุคคลออกทิสติกเข้าศึกษาในสถานศึกษา ดังนั้นในการเข้าศึกษาในแต่ละสถานศึกษาของบุคคลออกทิสติกสิ่งที่ทำให้บุคคลออกทิสติกมีโอกาสในการเข้าศึกษาเป็นปัจจัยแรกนั้นคือ ระเบียบนโยบายของประเทศได้มีการตราพระราชบัญญัติการศึกษาและพระบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ ที่สามารถบังคับใช้กับสถานศึกษาในระดับอุดมศึกษาในการเปิดรับนักศึกษาออทิสติกเข้าศึกษาเนื่องจากระดับนโยบายมุ่งเน้นให้บุคคลมีสิทธิและโอกาสเท่าเทียมกันในเรื่องการศึกษา รวมไปถึงบุคคลออทิสติก ดังนั้นการตราพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 พระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ พ.ศ.2550 จึงเป็นเสมือนช่องทางหลักให้สถาบันอุดมศึกษาเปิดรับบุคคลออทิสติกเข้าศึกษาตามที่ได้มีการตราพระราชบัญญัติ ให้บุคคลออทิสติกสามารถเข้าสู่ระบบการศึกษาในระดับอุดมศึกษาได้นั้นไม่ได้หมายความว่าปัจจัยระดับนโยบายผลักดันในการเปิดช่องทางให้บุคคลออทิสติกเข้าศึกษาเพียงอย่างเดียวแต่ยังมีปัจจัยที่สอง คือปัจจัยในระดับครอบครัวหรือผู้เกี่ยวข้องกับบุคคลออทิสติกในการดูแล ส่งเสริมให้บุคคลออทิสติกได้เข้าศึกษาในระดับอุดมศึกษาบุคคลออทิสติกไม่สามารถให้การ

ช่วยเหลือตนเองในการแสวงหาข้อมูลของสถานศึกษาในระดับอุดมศึกษาได้เพียงลำพัง ครอบครัวและบุคคลที่เกี่ยวข้องถือเป็นกำลังสำคัญในการช่วยเหลือสนับสนุนบุคคลออทิสติกที่จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาให้เข้าสู่ระดับอุดมศึกษาต่อไป การในการสนับสนุนให้บุคคลออทิสติกได้เข้าศึกษาในระดับอุดมศึกษาของครอบครัว โดยมีการศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับสถานศึกษาและได้รับคำแนะนำจากผู้ที่มีความรู้และผู้ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาพิเศษ นอกเหนือจากการศึกษาข้อมูลด้วยตนเองแล้ว ครอบครัวยังมีเครือข่ายในการติดต่อหน่วยงานหรือคนที่รู้จัก อาทิเช่น มูลนิธิออทิสติกไทย ศูนย์การศึกษาพิเศษส่วนกลาง ในการรวมตัวกันของผู้ปกครองหรือผู้ที่เกี่ยวข้องกับบุคคลออทิสติกเพื่อขอความช่วยเหลือหน่วยงานของรัฐ หรือองค์กรทางสังคมในการช่วยผลักดันให้สถานศึกษาเปิดรับบุคคลออทิสติกเข้าศึกษา ซึ่งจากวิธีการในการสนับสนุนของครอบครัวและบุคคลที่เกี่ยวข้องเหล่านี้ทำให้บุคคลออทิสติกได้มีโอกาสศึกษาในสถาบันอุดมศึกษาได้ ระบบความสัมพันธ์ของครอบครัวกับบุคคลออทิสติก นำการเข้าสู่สภาพชีวิตส่วนตัวของบุคคลออทิสติกระหว่างการศึกษาระดับอุดมศึกษานั้น บุคคลออทิสติกมีการพักอาศัยใน 2 ลักษณะ กล่าวคือ มีการพักอาศัยอาศัยกับครอบครัวและมีการพักอาศัยอยู่หอพักนักศึกษา โดยการพักอาศัยร่วมกับครอบครัวนั้นบุคคล ออทิสติกมีกิจวัตรประจำวันมีเวลาตื่นนอน อาบน้ำรับประทานอาหารเช้าและมื้ออาหารที่แตกต่างกันออกไปตามความชอบของแต่ละบุคคล และการให้การสนับสนุนช่วยเหลือของครอบครัวด้านการศึกษานั้น เป็นไปในลักษณะการให้การช่วยเหลือกันของพ่อและแม่ แต่ภาระหน้าที่หลักในการดูแลให้การสนับสนุนช่วยเหลือบุคคลออทิสติกนั้นจะมี “แม่” เป็นผู้ดูแลหลักทั้ง 4 รายจะมีลักษณะของการให้การสนับสนุนและดูแลในเรื่องที่คล้ายคลึงกัน ซึ่งจะเห็นได้จากการให้การช่วยเหลือบุคคลออทิสติกด้านการศึกษาเริ่มตั้งแต่การหาข้อมูลเกี่ยวกับสถานที่เรียนให้กับบุคคลออทิสติก ตลอดจนการช่วยเหลือติดตามการเรียนในขณะที่บุคคลออทิสติกกำลังศึกษา

จากการศึกษาการให้การช่วยเหลือของครอบครัวของบุคคลออทิสติกนั้นทำให้พบว่า แม่มีบทบาทในการเป็นครูผู้สอนบุคคลออทิสติกในขณะที่อยู่บ้านของบุคคลออทิสติกจำนวน 1 รายที่ได้ศึกษาที่มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ลักษณะการเรียนการสอนเป็นการเรียนแบบทางไกล โดยมีการเรียนเองที่บ้านโดยมีสื่อการเรียนการสอนของมหาวิทยาลัยเป็นชุดวิชาต่างๆ ด้วยลักษณะข้อจำกัดทางอาการของบุคคลออทิสติกทำให้บุคคลออทิสติกไม่สามารถจัดการเรื่องการเรียนหรืออ่านหนังสือเองได้ ต้องอาศัยผู้ปกครองในการดูแลเรื่องการเรียน เช่น ผู้ปกครองมีการจัดตารางเวลาในการเรียนรู้สิ่งต่างๆเป็นเสมือนการเรียนรู้อื่นๆในชั้นเรียน เป็นการสร้างนิสัยให้บุคคลออทิสติกมีความสม่ำเสมอเรื่องการเรียน และสามารถเรียนและสอบไล่ได้ จากการศึกษาแบบทางไกลของบุคคลออทิสติกโดยมีแม่หรือผู้ปกครองเป็นผู้ดูแลในเรื่องการจัดตารางเรียนให้บ้านเสมือนห้องเรียนที่ทำให้บุคคลออทิสติกสามารถเรียนในลักษณะการเรียนเช่นนี้ และสำหรับบุคคลออทิสติกที่ได้มีการพักอาศัยร่วมกับเพื่อนในหอพักนั้นทำให้เกิดทักษะทางสังคมต่างๆกับบุคคลออทิสติก เช่น การฝึกการเข้าร่วมกิจกรรมกับเพื่อนๆในหอพัก การเล่นกีฬา การฝึกทำอาหารร่วมกับเพื่อนๆ ทำให้บุคคลออทิสติกได้เรียนรู้ชีวิตที่นอกเหนือจากการใช้ชีวิตร่วมกับบุคคลในครอบครัว หากบุคคลออทิสติกอยู่กับครอบครัว ครอบครัวมีการฝึกทักษะทางสังคมให้กับบุคคลออทิสติกเพื่อให้บุคคลออทิสติกสามารถช่วยเหลือตัวเองได้ เช่นการฝึกให้บุคคลออทิสติกนั่งรถประจำทางเพื่อเดินทางไป-กลับบ้านของตนเอง การฝึกให้ติดตามสื่ออ่านข่าวหนังสือพิมพ์เพื่อนำข่าวมาถ่ายทอดให้กับคนในครอบครัว อีกทั้งระบบปัจเจกบุคคลคือตัวบุคคลออทิสติกเองก็เป็นอีกช่องทางหนึ่งในการศึกษาในระดับอุดมศึกษา ด้วยความสามารถเฉพาะบุคคลและความสามารถในการใช้ชีวิตอยู่ในสถานศึกษาของบุคคลออทิสติก หากแม้สถานอุดมศึกษาให้โอกาส ครอบครัวให้การสนับสนุนแต่หากความสามารถด้านสติปัญญาไม่เพียงพอก็ไม่สามารถที่จะศึกษาในระดับอุดมศึกษาได้เช่นกัน จะเห็นได้ว่าปัจจัยทั้ง 3 ด้านดังที่กล่าวมานั้นว่าเป็นปัจจัยที่เอื้อต่อการศึกษาในระดับอุดมศึกษาของบุคคลออทิสติกทั้ง 3 ด้าน ไม่ว่าจะเป็น ช่องทางการเปิดรับของมหาวิทยาลัย การสนับสนุนของครอบครัวและบุคคลที่เกี่ยวข้องและสิ่งสำคัญที่สุดคือการมีความพิเศษหรือความสามารถหรือความสามารถส่วนบุคคลของบุคคลออทิสติกเองโดยปัจจัยทั้ง 3 ด้านเป็นระบบความสัมพันธ์ในเชิงนิเวศที่มีระบบของความเกี่ยวข้องและให้การช่วยเหลือบุคคลออทิสติกให้สามารถใช้ชีวิตการศึกษาในระดับอุดมศึกษา

2. ปัญหาที่บุคคลออทิสติกเผชิญ และลักษณะการปรับตัวของบุคคลออทิสติก

การที่บุคคลออทิสติก เข้ามาใช้ชีวิตในสถานศึกษาเป็นเรื่องที่ต้องมีการปรับตัวเพื่อให้สามารถเรียนและประสบความสำเร็จได้นั้นมิใช่เรื่องง่าย ซึ่งบุคคลออทิสติกต้องมีแนวทางหรือวิถีในการปรับตัว ซึ่ง วรรณิ ลิ้มอักษร (2544-2545:31) ได้กล่าวว่า การใช้ชีวิตเป็นนิสิต/นักศึกษาในมหาวิทยาลัยจนสามารถจบการศึกษาตามความต้องการไม่ใช่เรื่องง่ายและไม่ใช่ว่าเรื่องสนุก หนทางความสำเร็จ การเรียน การสอบ การใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์และการวางแผนการใช้เงินให้เหมาะสมกับสภาพของทุน ทุนเกี่ยวกับการเรียนอย่างเต็มที่ สร้างวินัยให้กับตนเอง จากการใช้ชีวิตในมหาวิทยาลัยก็เป็นพื้นฐานไปสู่ความสำเร็จในชีวิตได้ โดยตั้งอยู่บนฐานของความมุ่งหมายของสถาบันอุดมศึกษาที่ว่า “ต้องสร้างคนให้เป็นคนที่สมบูรณ์ มีความรู้เฉพาะด้านและด้านความเป็นมนุษย์” บุคคลออทิสติกเป็นบุคคลที่มีแบบแผนการใช้ชีวิตที่แตกต่างจากบุคคลปกติ ลักษณะของพฤติกรรมและความคิดจะไม่มีควมยืดหยุ่นดังเช่นบุคคลธรรมดาทั่วไป แต่เมื่อได้มาอยู่ในสังคมอุดมศึกษาจึงมีความจำเป็นที่จะต้องมีการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมในสังคมอุดมศึกษาเช่นกันซึ่งมีความสอดคล้องกับวิธีการที่นักศึกษาแก้ไขปัญหาด้านการเรียนและการกระทำตนให้สอดคล้องกับความต้องการและสภาพแวดล้อมในการศึกษา โดยที่นิสิต นักศึกษาต่างก็มีความต้องการที่จะประสบความสำเร็จในด้าน การเรียน ซึ่งต้องอาศัยความเพียร พยายามและต้องประสบปัญหาต่างๆมากมาย (ดวงแข วิทยาสุนทรวงศ์.2541:6) จากสภาพปัญหาที่บุคคลออทิสติกเผชิญนั้นทำให้พบว่าปัญหาที่สำคัญของบุคคลออทิสติกคือ ปัญหาการเรียนในระดับอุดมศึกษาของบุคคลออทิสติก จากลักษณะโครงสร้างและหลักสูตรการจัดการเรียนการสอนของบุคคลออทิสติกที่ศึกษาในระดับอุดมศึกษานั้นมีลักษณะโครงสร้าง 2 ประเภท คือ ประเภทที่ 1) การศึกษาในระบบทวิภาคของมหาวิทยาลัยของรัฐแบบปิด ซึ่งมีการศึกษาปีหนึ่งแบ่งเป็น 2 ภาคการศึกษา โดยลักษณะการเรียนนั้นเป็นการเรียนในชั้นเรียน ซึ่งได้มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ วิทยาลัยศิลปหัตถกรรมกรุงเทพ ประเภทที่ 2) ระบบทวิภาคเป็นการจัดการศึกษาแบบทางไกลของมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราชซึ่งเป็นระบบการเรียนการสอนแบบ 2 ภาคการศึกษาเช่นเดียวกับประเภทที่ 1) ความแตกต่างกับประเภทที่ 1) คือเป็นลักษณะการเรียนแบบทางไกลมีการเรียนเองที่บ้านโดยมีสื่อการเรียนการสอนเป็นลักษณะของชุดวิชา โดยหลักสูตรที่ใช้ในการเรียนการสอนของสถานศึกษาทั้ง 4 แห่งนั้นเป็นหลักสูตร การเรียนรวม (Inclusive Education) ซึ่งเป็นหลักสูตรการเรียนการสอนเดียวกับบุคคลปกติ โดยมีสภาพแวดล้อมทางการศึกษาและสภาพแวดล้อมทางสังคมเช่นเดียวกับบุคคลปกติ ด้วยลักษณะเฉพาะของบุคคลออทิสติกที่มีข้อจำกัดทางด้านอาการและพฤติกรรม ควรมีการจัดการเรียนที่มีความจำเพาะเจาะจงให้เหมาะสมกับลักษณะของบุคคลออทิสติก ดังนั้น ลักษณะการศึกษาแบบทางไกลของมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราชก็เป็นอีกทางเลือกหนึ่งของการศึกษาในระดับอุดมศึกษาให้กับบุคคลออทิสติก โดยบุคคลออทิสติกบางส่วนใหญ่มิมีข้อจำกัดด้วยลักษณะอาการที่ไม่เอื้ออำนวยต่อการเรียนการสอนในสถานศึกษาได้ เพราะฉะนั้นการเรียนแบบทางไกลจึงเป็นทางเลือกหนึ่งให้กับบุคคลออทิสติกในการศึกษาในระดับอุดมศึกษา เนื่องจากบุคคลออทิสติกบางคนมีข้อจำกัดทางอาการที่ไม่เอื้ออำนวยต่อการเรียนในระบบสถานศึกษา ซึ่งมีความสอดคล้องกับแนวคิดพื้นฐานของการให้บริการแบบบ้านเป็นฐาน (Dunlap, 2009 อ้างถึงใน ศรีนคร วิริยะศิรินันท์,2556) คือ ผู้เรียนลักษณะพิเศษซึ่งมีความบกพร่องรุนแรงเป็นสมาชิกคนหนึ่งของคนรอบครัวและชุมชน และบริการจะต้องจัดให้แก่เด็กภายในสภาพแวดล้อมหลักหรือสภาพแวดล้อมปฐมภูมิของเด็กหรือผู้เรียนเอง โดยมุ่งเน้นที่จุดเด่นและการให้ความสำคัญแก่ผู้ปกครองและผู้ดูแลเด็กในชุมชนคนอื่นๆ บริการรูปแบบนี้เน้นการให้เจ้าหน้าที่ซึ่งเป็นักวิชาชีพหรือครูการศึกษาพิเศษสอนผู้ปกครองหรือสมาชิกในครอบครัวว่าจะตอบสนองความต้องการของบุตรหลานของตนอย่างมีประสิทธิภาพมากที่สุด หรือเรียกได้ว่าเป็นการจัดการศึกษาพิเศษที่บ้านหรือ Home School

จากข้อจำกัดในลักษณะของบุคคลออทิสติกนำไปสู่ทางเลือกในการจัดการศึกษาพิเศษลักษณะต่างๆให้กับบุคคลออทิสติกได้คือ การเรียนในชั้นเรียนปกติโดยทั่วไปโดยมีการให้ความช่วยเหลือจากห้องการศึกษาพิเศษ (Resource Room) (ศรีนคร วิริยะศิรินันท์และสุธิดา ธาดานิติ ,2555,น.5-29) ซึ่งสถาบันการศึกษาควรมีอาจารย์ผู้สอนที่มีความรู้

ด้านการศึกษาพิเศษให้บริการโดยตรงแก่บุคคลออทิสติก โดยมีการจัดการเรียนการสอนในห้องการศึกษาพิเศษซึ่งแยกมาจากห้องเรียนปกติแต่ยังอยู่ภายในสถาบันการศึกษา โดยผู้สอนจากห้องการศึกษาพิเศษมักมีการจัดการเรียนการสอนรายบุคคลหรือเป็นกลุ่มเล็กๆ เพื่อเสริมทักษะเฉพาะต่างๆให้กับบุคคลออทิสติกหรือผู้เรียนที่มีความต้องการพิเศษประเภทอื่นๆ นอกจากผู้สอนทางด้านการศึกษาพิเศษมีการจัดการเรียนการสอนเพิ่ม ซึ่งจะส่งเสริมและช่วยชดเชยกับการเรียนการสอนที่จัดในชั้นเรียนปกติ การจัดการศึกษาพิเศษโดยจัดจากโดยจัดจากห้องการศึกษาพิเศษ (Resource Room) จึงเป็นอีกทางเลือกหนึ่งในการจัดการศึกษาในระดับอุดมศึกษาให้กับบุคคลออทิสติกที่สามารถเรียนรวมในสภาวะแวดล้อมเดียวกับบุคคลปกติ แต่มีการสอนเสริมโดยห้องเรียนพิเศษเพื่อช่วยให้นักเรียนออทิสติกสามารถเรียนรู้ได้เท่าเทียมกับนักศึกษาปกติ โดยสถานศึกษาในระดับอุดมศึกษาของประเทศยังขาดบุคลากรทางด้านการศึกษาพิเศษในการช่วยสอนเสริมหรือให้การช่วยเหลือบุคคลออทิสติกที่สามารถเข้าสู่ระบบการศึกษาในระดับอุดมศึกษา มีเพียงแค่อาจารย์ผู้สอนหรือบุคลากรด้านการศึกษานักเรียนบุคคลปกติเท่านั้น หากมีบุคลากรทางด้านการศึกษาพิเศษยังสามารถที่จะช่วยอาจารย์ผู้สอนในชั้นเรียนปกติ ในการวางแผนดำเนินการจัดการ ประสานงานกับอาจารย์ผู้สอนในชั้นเรียนปกติในการอำนวยความสะดวกเรื่องการเรียนการสอนให้กับบุคคลออทิสติก เช่นมีการออกแบบโปรแกรมการสอนที่เหมาะสมกับความสามารถด้านการเรียนให้กับบุคคลออทิสติก อีกทั้งแผนการจัดการศึกษารายบุคคล(Individual Education Plan หรือ IEP) สามารถนำมาปรับใช้กับบุคคลออทิสติกที่ศึกษาในระดับอุดมศึกษาได้ ซึ่งลักษณะของแผนการจัดการศึกษารายบุคคลให้ความสำคัญกับผู้เรียนที่มีลักษณะพิเศษอย่างมีประสิทธิภาพและมีความสอดคล้องกับลักษณะความต้องการที่จำเป็น จุดเด่น และข้อจำกัดที่แตกต่างกันสำหรับบุคคลออทิสติกในแต่ละบุคคล ซึ่งสอดคล้องกับการจัดการศึกษาแบบเรียนรวมของสถาบันการศึกษาในระดับอุดมศึกษาโดยทั่วไป หากบุคคลออทิสติก อยู่ในสภาพแวดล้อมการจัดการศึกษาแบบเรียนรวม จึงจำเป็นต้องจัดให้มีการศึกษาพิเศษในลักษณะของ แผนการจัดการศึกษาเฉพาะบุคคล เพื่อให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับบุคคลออทิสติกมีจุดมุ่งหมายและวัตถุประสงค์ร่วมกันในการให้ความร่วมมือในการจัดการศึกษาแก่บุคคลออทิสติกเป็นไปในทิศทางเดียวกัน เพราะฉะนั้นหากสถาบันการศึกษาให้ความสำคัญให้ความสำคัญกับการจัดการศึกษาพิเศษในสถานศึกษาระดับอุดมศึกษาก็จะช่วยให้บุคคลออทิสติกและบุคคลที่มีความต้องการพิเศษประเภทอื่นได้มีประสิทธิภาพและตอบสนองความต้องการที่เปลี่ยนแปลงไปของบุคคลออทิสติกในระบบการศึกษาระดับอุดมศึกษา การเปิดรับนักศึกษาออทิสติกของสถาบันการศึกษาเพื่อตอบสนองการบังคับใช้ของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ในระดับของสถานศึกษามีการเปิดรับ 2 วิธี คือ การเปิดรับเข้าศึกษาด้วยวิธีการทั่วไป และการเปิดรับโดยระบบโควตา ซึ่งจากผลการศึกษากการเปิดรับบุคคลออทิสติกเข้าศึกษาทำให้เกิดปัญหาความไม่สอดคล้องกันระหว่างบุคคลออทิสติกกับคณะที่เปิดรับเข้าศึกษา อาทิเช่น ลักษณะความเป็นวิชาชีพของคณะต่างๆเมื่อเปิดรับบุคคลออทิสติกเข้าศึกษาแล้ว บุคคลออทิสติกสามารถที่จะเรียนรู้และมีความเหมาะสมในการใช้ทักษะการเป็นวิชาชีพของคณะที่ได้ศึกษา พบปัญหาและข้อจำกัดเกิดขึ้นสำหรับการเป็นนักวิชาชีพในคณะต่างๆ ดังนั้นสถาบันการศึกษาและการบริหารจัดการในระดับคณะควรมีการพิจารณาในการคัดกรองบุคคลออทิสติกให้ได้ศึกษาในคณะที่มีความเหมาะสมกับความสามารถและข้อจำกัดของบุคคลออทิสติกเพื่อที่บุคคลออทิสติกจะสามารถเรียนรู้ในวิชาชีพหรือโลกของการปฏิบัติงานที่มีความเหมาะสมกับบุคคลออทิสติก ซึ่งมีความสอดคล้องกันในเรื่องของการประเมินผลการเรียนรู้ของบุคคลออทิสติกในการฝึกภาคปฏิบัติซึ่งเป็นหลักสูตรหนึ่งของการศึกษาระดับอุดมศึกษาจากสภาพปัญหาที่พบในการฝึกภาคปฏิบัติซึ่งเป็นการเรียนรู้นอกห้องเรียน ทำให้พบว่าบุคคลออทิสติกขาดทักษะที่สำคัญในการปฏิบัติงานในวิชาชีพนั้นๆเพราะด้วยข้อจำกัดในลักษณะอาการของบุคคลออทิสติก เช่นการขาดทักษะการสร้างสัมพันธภาพ ในวิชาชีพสังคมสงเคราะห์ และการขาดทักษะการสื่อสารการสื่อความหมายในเชิงเนื้อหาในการสอนนักเรียนของวิชาชีพครู ซึ่งก็เป็นอีกทักษะหนึ่งที่สำคัญสำหรับการสอนในวิชาชีพครู ถึงอย่างไรก็ตามหากมองถึงข้อจำกัดของบุคคลออทิสติกในการฝึกภาคปฏิบัติ ความคาดหวังในการปฏิบัติงานให้ได้ความสมบูรณ์แบบคงไม่สามารถเทียบเท่าดังเช่นบุคคลปกติ แต่เพื่อให้โอกาสบุคคลออทิสติกได้มีโอกาสในการฝึกประสบการณ์ และมีพื้นที่ของการเรียนรู้จากการปฏิบัติงานในเชิงวิชาชีพ ดังนั้นการส่งบุคคลออทิสติกไปสู่การเรียนรู้นอกห้องเรียนดังเช่นการฝึกภาคปฏิบัติ สถานศึกษา

ในระดับคณะหรือหน่วยงานที่มีความเกี่ยวข้องข้องควรมีการฝึกทักษะที่ใช้กับการปฏิบัติงานและมีการประสานกับอาจารย์ภาคสนามเพื่อสร้างความเข้าใจที่ตรงกันในการเปิดโอกาสให้บุคคลออทิสติกได้เรียนรู้การฝึกวิชาชีพ โดยให้โอกาสและให้ความสำคัญกับข้อจำกัดของบุคคลออทิสติก การประเมินผลการเรียนรู้ของสถานศึกษาที่บุคคลออทิสติกได้ศึกษานั้นใช้เกณฑ์หรือมาตรฐานเดียวกันกับนักศึกษาปกติ โดยมีการสอวัดความรู้ การสอบเก็บคะแนน การทำรายงานรวมถึงการเข้าชั้นเรียน จากการประเมินผลการเรียนรู้ของบุคคลออทิสติกที่เรียนในระบบการศึกษาของมหาวิทยาลัยของรัฐแบบปิดคือ ลักษณะการเรียนในชั้นเรียนทำให้พบว่าบุคคลออทิสติกบางรายมีปัญหาข้อจำกัดในการเขียนข้อสอบซึ่งเป็นแบบประเมินการสอน เนื่องจากขาดทักษะของการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ในสิ่งที่ได้เขียนลงไปแบบประเมิน ด้วยข้อจำกัดทางอาการจึงทำให้เกิดปัญหานี้ขึ้นกับบุคคลออทิสติก หากสถานศึกษามีการจัดข้อสอบในลักษณะที่มีความสอดคล้องกับบุคคลออทิสติกที่มีปัญหาข้อจำกัดในการทำแบบประเมิน และมีจัดห้องสอบเฉพาะให้กับบุคคล ซึ่งเป็นวิธีการหนึ่งในการช่วยเหลือบุคคลออทิสติกในการทำแบบประเมิน จะเห็นได้ว่ายังมีมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราชมีการจัดสถานที่สอบให้กับบุคคลออทิสติกเนื่องจากบุคคลออทิสติกมีพฤติกรรมการแสดงออกในการทำข้อสอบแตกต่างไปจากบุคคลปกติ ดังนั้นสถานศึกษาอื่นๆที่รับบุคคลออทิสติกเข้ามาศึกษาควรมีการสร้างความเข้าใจในลักษณะอาการของบุคคลออทิสติกให้กับผู้สอนเพื่อให้มีความเข้าใจในสภาพของนักศึกษาที่มีอาการออทิสติกกับความสามารถในการทำแบบประเมินการเรียนรู้หรือมีการสอบที่มีความเฉพาะกับบุคคลออทิสติก คำนี้ถึงข้อจำกัดของบุคคลออทิสติกแต่ให้ความสำคัญของการประเมินผลการเรียนรู้อยู่ภายใต้ความเท่าเทียมและเที่ยงธรรมให้กับบุคคลออทิสติกและบุคคลทั่วไปโดยมีความสอดคล้องตามแนวคิด การนำบุคคลออทิสติกเข้าสู่สภาวะปกติ (normalization) นำข้อจำกัดของบุคคลออทิสติกให้สามารถเข้าสู่สภาพแวดล้อมหลักให้กับบุคคลออทิสติกให้มากที่สุด

บุคคลออทิสติกยังมีความบกพร่องแต่ก็ยังมีความเด่นในตัวบุคคล อาทิเช่น ดันน้ำมีจุดเด่นในเรื่องของความจำแต่มีจุดด้อยในเชิงวิเคราะห์ การค้นพบจุดเด่นและจุดด้อยของบุคคลออทิสติกดังนั้นสถานศึกษาควรจัดบริการหรืออาจสอนเพิ่มเติมในจุดด้อยของบุคคลออทิสติก เนื่องด้วยลักษณะปัญหาและการปรับตัวดังกล่าวจะทำให้เห็นว่า บุคคลออทิสติกต้องการความช่วยเหลือด้านการเรียนมากตามสัดส่วนความรับผิดชอบที่คาดหวังของสถาบัน โดยนักศึกษาที่เรียนในมหาวิทยาลัยปิดมากที่สุด มหาวิทยาลัยเปิดรองลงมาและวิทยาลัยน้อยที่สุด ดังนั้นสถาบันการศึกษาควรมีการจัดฝึกอบรมให้ความรู้กับบุคลากรทางการศึกษาระดับอุดมศึกษา ในส่วนของความรู้เกี่ยวกับการศึกษาพิเศษเพื่อให้บุคลากรทางการศึกษาระดับอุดมศึกษาได้มีทักษะความรู้ในการสอนและดูแลบุคคลออทิสติกหรือนักศึกษาที่มีความต้องการพิเศษประเภทอื่นๆ

จากการศึกษาการให้บริการบุคคลออทิสติกและบุคคลที่มีความต้องการพิเศษของสถาบันการศึกษาจะเห็นลักษณะการบริการต่างๆให้กับบุคคลออทิสติกและบุคคลที่มีความต้องการพิเศษโดยผ่านศูนย์บริการนักศึกษาพิการของมหาวิทยาลัย หรือ ศูนย์ DSS ซึ่งให้การช่วยเหลือดูแลนักศึกษาครอบคลุมเกือบทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านการเรียนและให้คำปรึกษากับนักศึกษารวมไปจนถึงเรื่องส่วนตัว ดังนั้นศูนย์ DSS จึงเป็นศูนย์ตัวอย่างในการพัฒนาศักยภาพบุคคลออทิสติกและนักศึกษาที่มีความต้องการพิเศษ อย่างไรก็ตามถึงแม้ว่าสถานศึกษาพยายามจัดบริการให้แต่ยังไม่เหมาะสมกับบุคคลออทิสติก ลักษณะความเหมาะสมมีเพียงแค่ผู้เรียนที่มีความต้องการพิเศษประเภทอื่นเท่านั้น เช่นคนพิการ ในลักษณะการบริการทางการศึกษาสำหรับบุคคลออทิสติกหรือบุคคลที่มีความต้องการพิเศษทางสถานศึกษาควรจัดบริการที่เจาะจงและเหมาะสมกับความต้องการของบุคคลออทิสติกและความต้องการของบุคคลที่มีลักษณะพิเศษประเภทอื่น

ข้อเสนอแนะจากการศึกษา

1. การรับนักศึกษาออทิสติกเข้ามาศึกษาในสถาบันการศึกษานั้น ทางสถาบันการศึกษาควรมีความพร้อมในการบริการดูแล รวมไปถึงจนถึงระดับคณะต้องมีการดูแลที่มีความชัดเจน มีการติดตามประเมินผลการรับบุคคลออทิสติกที่ได้

เข้ามาศึกษา เพื่อที่จะเป็นประโยชน์ในการศึกษาของบุคคลออทิสติกต่อไป รวมไปถึงการพิจารณาความเหมาะสมระหว่าง
คณะที่ศึกษากับศักยภาพของบุคคลออทิสติก

2. ระดับนโยบายการศึกษาของประเทศควรมีนโยบายต่างๆเพื่อนำไปสู่ความเท่าเทียมทางด้านการศึกษาของ
บุคคลออทิสติก รวมไปถึงการปลูกฝังบุคลากรทางการศึกษาให้มีความเข้าใจ เห็นความสำคัญและให้โอกาสบุคคลออทิสติก
ในการศึกษาระดับอุดมศึกษา อีกทั้งควรมีการจัดสรรบุคลากรทางการศึกษาพิเศษที่มีความเหมาะสมและสอดคล้อง
กับความต้องการของบุคคลออทิสติก

3. สถานศึกษายังขาดบุคลากรทางการศึกษาพิเศษในระดับอุดมศึกษา เพื่อที่จะสามารถรองรับบุคคลออทิสติก
หรือบุคคลที่มีความต้องการพิเศษประเภทอื่น

4. สถานศึกษาควรให้ความรู้เกี่ยวกับการปฏิบัติต่อบุคคลออทิสติกให้แก่ อาจารย์ นักศึกษา และบุคลากรใน
สถานศึกษา

ข้อเสนอแนะในการศึกษาครั้งต่อไป

ควรมีการศึกษาวิจัยประเมินผลการศึกษาในระดับอุดมศึกษามหาวิทยาลัยบุคคลออทิสติกและการศึกษาลักษณะชีวิตหลัง
สำเร็จการศึกษาระดับอุดมศึกษาของบุคคลออทิสติก

เอกสารอ้างอิง

กรมสุขภาพจิต (2545) .“เรื่อนำรู้เกี่ยวกับออทิสติก”.กรุงเทพฯ.กระทรวงสาธารณสุข.

กรมสุขภาพจิต .(2548) “ภาวะออทิสซึมในประเทศไทย”. กรุงเทพฯ:กระทรวงสาธารณสุข

กระทรวงศึกษาธิการ.(2542). “พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2545
พร้อมกฎกระทรวงที่เกี่ยวข้องและพระราชบัญญัติการศึกษาภาคบังคับ พ.ศ.2545”.กรุงเทพฯ:องค์การรับส่ง
สินค้าและพัสดุภัณฑ์กระทรวงศึกษาธิการ.(2551) “พระราชบัญญัติการจัดการศึกษาสำหรับคนพิการ พ.ศ.2551”
กรุงเทพฯ กระทรวงศึกษาธิการ

กัลยา วิริยะ (2539). “การรับรู้เกี่ยวกับโรคออทิสติกและการดูแลเด็กออทิสติกและการดูแลเด็กออทิสติก ในมารดาที่
มีบุตรเป็นออทิสติก”.วิทยานิพนธ์ พย.ม.(สาขาพยาบาลแม่และเด็ก).กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหิดล.

ชาญวิทย์ พรนภดล(2545) “การพัฒนาเด็กและปัญหาพัฒนาการ สรุปรโครงการเสวนา.”กรุงเทพฯ : สถาบันราชานุกูล
กรมสุขภาพจิต กระทรวงสาธารณสุข.

ชาญวิทย์ พรนภดล.(2545) “จะรู้ได้อย่างไรว่าเข้าข่ายออทิสติก” ในเอกสารประกอบการประชุมปฏิบัติการ เรื่อง ครู
หมอ พ่อแม่:มิติการพัฒนาศักยภาพบุคคลออทิสติก.กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

ชลทิพย์ กรัยวิเชียร.(2546) “แนวทางการดูแลรักษาโรคออทิสซึมสำหรับบุคลากรทางการแพทย์” กรุงเทพฯ:
โรงพยาบาลยุวประสาทไวทโยปถัมภ์ กรมสุขภาพจิต กระทรวงสาธารณสุข

เพ็ญแข ลิมศิลา (2540) . “การวินิจฉัยโรคออทิสซึม”. สมุทรปราการ :ช.แสงงามการพิมพ์

เพ็ญแข ลิมศิลา (2541) . “รวมเรื่อนำรู้เกี่ยวกับออทิสซึม”. สมุทรปราการ :ช.แสงงามการพิมพ์

เพ็ญแข ลิมศิลา (2545) . “คู่มือฝึกและดูแลเด็กออทิสติกสำหรับผู้ปกครอง. สมุทรปราการ :โรงพยาบาลยุวประสาทไวทโยปถัมภ์.

รจนา วรรณานนท์.(ม.ป.ป.) ”การศึกษาพิเศษ”.กรุงเทพฯ:มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

ศุภรัตน์ เอกอัครวิน.(2541) “การบำบัดรักษาบุคคลออทิสติก ” คู่มือสำหรับผู้ปกครองเด็กออทิสติกสุขวิทยาจิต กรม
สุขภาพจิต.กรุงเทพฯ:สวสุขภาพการพิมพ์. สมภพ เรื่องตระกูล.(2545)“จิตเวชศาสตร์เด็ก” กรุงเทพฯ:เรือนแก้ว

ศรีเรือน แก้วกังวาน. (2543). “จิตวิทยาคลินิกแนวคิดสมัยใหม่”.กรุงเทพฯ:มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. (2553). “การลงทุนทางการศึกษา”. กรุงเทพฯ:โรงพิมพ์ดอกเบี๋ย.(2548). “การสรุปสาระการประชุมวิชาการเรื่องเด็กที่มีความต้องการพิเศษทางการศึกษา.” กรุงเทพฯ:โรงพิมพ์ดอกเบี๋ย.

สำนักงานส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการแห่งชาติ.(2550). “พระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ พ.ศ.2550”. กรุงเทพฯ:สำนักงานส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ

สำนักงานสถิติแห่งชาติ(2551). “การสำรวจความพิการ พ.ศ.2550”. กรุงเทพฯ:สำนักงานสถิติแห่งชาติ

สำนักงานบริหารการศึกษาพิเศษ(2551). “การจัดการศึกษาสำหรับเด็กพิการ”. กรุงเทพฯ:สำนักบริหารการศึกษาพิเศษ.

สำนักนิเทศและพัฒนามาตรฐานการศึกษา.(2542). “แนวทางการจัดการศึกษาสำหรับเด็กออทิสติก”. กรุงเทพฯ:สำนักนิเทศและพัฒนามาตรฐานการศึกษา.

มุมผกผันของผู้เสพติด : องค์ความรู้ที่สังเคราะห์จากกระบวนการบำบัด

The inverse of the drug : A synthesis of cognitive processing therapy.

รัชนิกร ชันดี¹

Ratchaneekorn Khantee²

บทคัดย่อ

ปัจจุบันปัญหายาเสพติดเป็นปัญหาใหญ่ของสังคมและส่งผลกระทบต่อประเทศไทย รัฐบาลได้กำหนดให้ภัยยาเสพติดเป็นวาระแห่งชาติที่ต้องเร่งแก้ไขและลดระดับความรุนแรงทั้งเรื่องของการปราบปราม การแยกผู้เสพออกจากผู้ขาย และการบำบัดผู้เสพติดยาและสารเสพติด

จากการดำเนินงานที่ผ่านมาพบว่าสถานการณ์ปัญหาเสพติดมีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ไม่ว่าจะเป็นการแพร่ระบาดของตัวยาสเสพติด เช่น ปี 2501 ฝิ่นและเฮโรอีนแพร่ระบาด, ปี 2530 วิกฤตสารระเหย, ปี 2539 วิกฤตยาบ้า, ปี 2551 พบการลักลอบนำสารซูโดอีเฟดรีนมาเป็นสารตั้งต้นผลิตยาเสพติดและปี 2552 ไอซ์แพร่ระบาดมาก จนกระทั่งมาถึงสถานการณ์ปัจจุบันที่พบยาบ้ายังคงแพร่ระบาดหนักโดยเฉพาะในกลุ่มเด็กและเยาวชน และลักษณะการเสพยาจะเสพมากกว่า 1 ชนิด ซึ่งส่งผลต่อการเกิดภาวะแทรกซ้อนได้ง่ายขึ้น เช่น อาการทางจิต หนูแว่ว ภาพหลอน หวาดระแวง เป็นต้น ซึ่งการระบาดวิทยาที่เปลี่ยนแปลงไป ก็ส่งผลกระทบต่อกระบวนการบำบัดรักษาที่ต้องคิดค้น พัฒนาเทคโนโลยีด้านการบำบัดรักษามาใช้ในการบำบัดรักษาและฟื้นฟูผู้ติดยาเสพติดให้เหมาะสมยิ่งขึ้น

อย่างไรก็ตามจากการศึกษาเกี่ยวกับสารเสพติดทั้งด้านสรีระวิทยาและพื้นฐานพฤติกรรมของมนุษย์ทำให้เราสามารถเข้าใจได้ว่าผู้ติดยาเป็นผู้ป่วยที่เป็นโรคเกี่ยวกับสมอง เป็นโรคเรื้อรังที่กลับมาเป็นซ้ำได้อีก คล้ายๆกับโรคผ่ายกายหลายโรคที่ไม่หายขาด เช่น เบาหวาน ความดันโลหิตสูงหรือโรคภูมิแพ้ หากเขาไม่ดูแลและไม่ป้องกันตนเอง ยังคงมีพฤติกรรมและอยู่ในสถานการณ์เสี่ยง หรือยังคงมีความคิด ความเชื่อ ทักษะที่ดีต่อการติดยา ยังคงต้องการได้รับความสุข หรือแม้แต่การฟื้นฟูทุกข์ การหลบหนีปัญหาโดยการพึ่งพาสารเสพติด จนอาการอยากยาสามารถเปลี่ยนกระบวนการของความคิด อารมณ์ และพฤติกรรม ทำให้ผู้ติดยาและสารเสพติดไม่สามารถควบคุมตนเองได้ทั้งหมด โดยเฉพาะในเรื่องการติดยาและสารเสพติด และนำไปสู่การกลับไปเสพยาได้ ซึ่งข้อมูลจากสำนักงาน ป.ป.ส. รายงานว่า ตั้งแต่ 1 ต.ค. 55- 6 ม.ค. 56 มีจำนวนผู้ที่เข้ารับการบำบัดรวมทั้งสิ้น 73,592 ราย (71,611 คน) มีการรักษาซ้ำจำนวน 1,981 ราย

ดังนั้นในการบำบัดรักษายาเสพติดจึงไม่ใช่เพียงแค่การรักษาที่ร่างกายเพียงอย่างเดียว แต่การรักษาที่จะได้ผลดีนั้นนักบำบัดจะต้องทำให้ผู้ป่วยเกิดการปรับเปลี่ยนความคิดและพฤติกรรมด้วย นักสังคมสงเคราะห์จึงประยุกต์ใช้ทฤษฎีและเทคนิคพฤติกรรมศาสตร์มาใช้ในการบำบัด เยียวยา ช่วยเหลือผู้ป่วยในการเลิกยา โดยการพยายามให้ผู้ป่วยเกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมจากการสร้างความเชื่อ ค่านิยม ทักษะที่ดีต่อการเลิกยา ผ่านวิธีการปฏิบัติงานทางสังคมสงเคราะห์ที่ไม่ว่าจะเป็นรายบุคคล กลุ่ม หรือ ชุมชน ส่งเสริมให้ผู้ป่วย ครอบครัว ชุมชนสามารถเกิดความเข้าใจตนเอง เข้าใจกระบวนการติดและการเลิกยา ให้กำลังใจ สร้างความเชื่อมั่นว่าสามารถทำได้ เติบโตได้ และกระตุ้นให้ทางเลือกและหาทางออกของปัญหา เป็นการปลุกพลังจากภายใน ช่วยให้เค้ามองเห็นคุณค่าของตนเอง ค้นหาตัวเองให้พบ และสร้างความตระหนักของผู้ป่วยในการเลิกยา เพราะคนเราจะมีความผิด การแสดงออก การดำรงชีวิตตามความเชื่อ ตามทัศนคติของตนเอง เมื่อเปลี่ยนความคิด ชีวิตก็เปลี่ยนไป หากเขาารู้สึกว่ายาเสพติดเป็นสิ่งแปลกปลอมในชีวิตเขาก็จะไม่ไปเสพยา ซึ่งเป็นการแก้ไขปัญหายาที่ยั่งยืน

คำสำคัญ : การบำบัดรักษาผู้ติดยาเสพติด การปรับความคิดผู้ติดยาเสพติด และธรรมชาติการติดยา

¹ สถาบันบำบัดรักษาและฟื้นฟูผู้ติดยาเสพติดแห่งชาติบรมราชชนนี

² Princess Mother National Institute of Drugs Abuse Treatment

ปัจจุบันปัญหายาเสพติดเป็นปัญหาใหญ่ของสังคมและส่งผลกระทบต่อประเทศชาติ รัฐบาลได้กำหนดให้ภัยยาเสพติดเป็นวาระแห่งชาติที่ทุกภาคส่วนต้องร่วมแรงร่วมใจเร่งแก้ไขและลดระดับความรุนแรงทั้งเรื่องของการปราบปราม การแยกผู้เสพออกจากผู้ขาย และการบำบัดผู้เสพยาและสารเสพติดอย่างจริงจังและต่อเนื่อง ซึ่งในการแก้ไขปัญหาดังกล่าวรัฐบาลไม่ได้เน้นเรื่องการปราบปรามเพียงอย่างเดียว แต่ยังเน้นด้านการแก้ปัญหาผู้เสพยาเสพติด ซึ่งถือเป็นผู้ปวยมีเชื้ออาชญากร ต้องได้รับการดูแลช่วยเหลือด้วยหลักเมตตาธรรม ใช้แนวทางในการสร้างความรัก ความห่วงใย ให้โอกาส และได้รับการบำบัดรักษาให้กลับมาใช้ชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างปกติ

จากการดำเนินงานที่ผ่านมาพบว่าสถานการณ์ปัญหายาเสพติดมีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ไม่ว่าจะเป็นการแพร่ระบาดของตัวยาเสพติด เช่น ปี 2501 ฝิ่นและเฮโรอีนแพร่ระบาด, ปี 2530 วิกฤตสารระเหย, ปี 2539 วิกฤติยาบ้า, ปี 2551 พบการลักลอบนำสารซูโดอีเฟดรีนมาเป็นสารตั้งต้นผลิตยาเสพติดและปี 2552 ไอซ์แพร่ระบาดมาจนกระทั่งมาถึงสถานการณ์ปัจจุบันที่พบว่ายาบ้ายังคงแพร่ระบาดหนักโดยเฉพาะในกลุ่มเด็กและเยาวชนและลักษณะการเสพยาจะเสพยามากกว่า 1 ชนิด ซึ่งส่งผลต่อการเกิดภาวะแทรกซ้อนได้ง่ายขึ้น เช่น อาการทางจิต หูแว่ว ภาพหลอน หวาดระแวง เป็นต้น ซึ่งการระบาดของยาที่เปลี่ยนแปลงไป ก็ส่งผลกระทบต่อกระบวนการบำบัดรักษาที่ต้องคิดค้นพัฒนาเทคโนโลยีด้านการบำบัดรักษามาใช้ในการบำบัดรักษาและฟื้นฟูผู้ติดยาเสพติดให้เหมาะสมยิ่งขึ้น แต่การจะแก้ไขปัญหาต่าง ๆ นั้นเรามีความจำเป็นที่ต้องเข้าใจสภาพปัญหาต่างๆ เป็นอย่างดี เช่นเดียวกับการจะช่วยเหลือผู้ติดยาและสารเสพติด ผู้ที่ปฏิบัติงานกับผู้ติดยาเสพติด เช่น แพทย์ พยาบาล นักจิตวิทยา และนักสังคมสงเคราะห์ ก็มีความจำเป็นที่จะต้องมีความรู้ ความเข้าใจในธรรมชาติของการติดยา เข้าใจถึงปัจจัยที่นำไปสู่การใช้ยา วงจรการใช้ชีวิตของผู้ใช้ยาในแต่ละระยะของการใช้ยา และสารเสพติด เพราะความเข้าใจธรรมชาติของผู้ใช้ยาและสารเสพติดจะทำให้เกิดความเข้าใจที่ถูกต้องถึงสภาพปัญหาเข้าใจผู้ป่วย อันนำมาสู่การดำเนินการให้บริการกับผู้ให้บริการได้อย่างเหมาะสมและมีประสิทธิภาพ

ปัจจัยที่นำไปสู่การใช้ยาและสารเสพติด

ดร.อลัน เลขเนอร์ ผู้อำนวยการของ NIDA กล่าวว่าสิ่งที่เราจะแก้ปัญหายาเสพติดใดๆ เรามีความจำเป็นที่ต้องเข้าใจว่าสารเสพติดนั้นมีผลต่อผู้ใช้ยาอย่างไร และเกิดจากสาเหตุหรือปัจจัยใด เมื่อพูดถึงเรื่องปัจจัยเสี่ยงต่างๆ ที่ทำให้ใช้ยาและสารเสพติด มีผู้พยายามรวบรวมปัจจัยต่างๆ ได้มากกว่า 70 อย่าง เช่น ครอบครัวแตกแยก ขาดความอบอุ่น อยากรลอง ขาดการศึกษา ฯลฯ

ในที่นี้เราสามารถแบ่งกลุ่มปัจจัยที่นำไปสู่การใช้ยาและสารเสพติดออกเป็น 3 ปัจจัย ได้แก่ ปัจจัยทางชีวภาพ ปัจจัยทางจิตใจ และปัจจัยทางสังคมและสิ่งแวดล้อม

ปัจจัยทางชีวภาพ

ข้อมูลจากสถาบัน NIDA พบว่าความเสี่ยงต่อการติดยาเสพติดเป็นผลกระทบจากการรวมกันของปัจจัยต่างๆ ที่รวมถึง ชีววิทยาของแต่ละสภาพแวดล้อมทางสังคมและอายุหรือขั้นตอนของการพัฒนาของแต่ละคนด้วย ในทางชีวภาพ ยกตัวอย่างเช่น คนที่มีประวัติครอบครัวของการเสพยาเสพติดหรือแอลกอฮอล์อาจมีความเสี่ยงทางพันธุกรรมที่เพิ่มขึ้นสำหรับการกลายเป็นผู้ติดยาเสพติดได้ เนื่องจากมีการคาดการณ์ว่าอาจจะมีการถ่ายทอดทางพันธุกรรม หรือ ยีนได้ (แต่ไม่ได้เป็นเพียงการถ่ายทอดทางยีนเพียงอย่างเดียว ยังรวมถึงการมีปฏิสัมพันธ์กับคนอื่นๆ ทางชีวภาพ เช่น เพศ เชื้อชาติ หรือแม้แต่ความเจ็บป่วยทางจิต รวมถึงสิ่งแวดล้อม เช่น ความเครียด ความยากจนด้วย)

นอกจากนี้ปัจจัยด้านชีวภาพในเรื่องการใช้ยาเสพติดอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อวัตถุประสงค์ทางการแพทย์หรือการพักผ่อนหย่อนใจก็เป็นปัจจัยที่นำไปสู่การใช้ยาและสารเสพติดจนกลายเป็นผู้ติดยาได้ ตัวอย่างเช่น การใช้ยาแก้ปวดโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อนำมาบรรเทาอาการปวด แต่หากใช้มากเกินไปก็อาจเกิดการติดยาโดยไม่ตั้งใจ เนื่องจากการใช้ยาบรรเทาอาการปวด เช่น มอร์ฟีน ตัวยาจะมีผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพในเซลล์ประสาท ออกฤทธิ์กดประสาทระงับความรู้สึกเจ็บปวด ซึ่งเป็นที่พึงพอใจของผู้ใช้ยา โดยตัวของสารเสพติดจะมีฤทธิ์ Reinforcing effect ซึ่งหมายถึงฤทธิ์เสพติด หรือฤทธิ์ที่กระตุ้นให้คนอยากกลับไปใช้ใหม่อีกเรื่อยๆ ซึ่งเป็นฤทธิ์ต่อสมองและจิตใจทำให้เกิด Craving คือ ความอยากใช้สารเสพติด โดยสารเสพติดจะไปกระตุ้นสมองบางส่วนทำให้เกิดความพอใจ และนำไปสู่ความอยากใช้ (Craving) สารเสพติดในแต่ละตัวจะออกฤทธิ์ในสมองแต่ละส่วนที่ต่างกัน แต่โดยรวมแล้ว สารเสพติดทั้งหมดจะไปกระตุ้นในส่วนที่เรียกว่า Brain Reward System ซึ่งเป็นสมองส่วนที่ควบคุมความพอใจอยากจะทำ อยากจะใช้อยู่เรื่อยๆ แต่หากใช้เกินความจำเป็นก็จะเกิดการติดยาได้ (ยาเวรา วงษ์ดวง, 2540)

ปัจจัยทางจิตใจ

สาเหตุของการใช้ยาเสพติดบางส่วนเกิดจากสภาวะจิตใจของแต่ละบุคคล ความผิดปกติทางอารมณ์ ภาวะซึมเศร้า ความวิตกกังวล เช่นหากบุคคลมีความรู้สึกภาคภูมิใจในตนเองในระดับต่ำที่รู้สึกไม่ดีเกี่ยวกับตัวเองก็อาจเป็นสาเหตุของการใช้ยาเสพติด เพื่อเพิ่มหรือสร้างความสุขในชีวิตของพวกเขาหรือเพื่อลดความเจ็บปวดทางอารมณ์ การใช้ยาเสพติดเพื่อคลายจากความเครียด ความกังวลจากปัญหาต่างๆ เช่น ปัญหาเศรษฐกิจ ความยากจน เป็นต้น หรือการใช้ยาเนื่องจากเกิดการเกิดความผิดปกติทางบุคลิกภาพ เช่น โรคบุคลิกภาพต่อต้านสังคม ก็เป็นปัจจัยที่นำไปสู่การใช้ยา เช่น เห็นว่าสังคมไม่มีความเป็นธรรม สังคมมีแต่ความโหดร้าย สังคมไม่ยุติธรรมต่อตน ขาดพ่อหรือแม่หรือมีพ่อ แต่ขาดการเอาใจใส่ดูแล ขาดความรักขาดความอบอุ่น ก็อาจเป็นสาเหตุของการใช้ยาเสพติดได้

ปัจจัยทางสังคมและสิ่งแวดล้อม

ลักษณะสภาพแวดล้อมของบุคคลเป็นปัจจัยที่เพิ่มโอกาสการใช้ยาเสพติดได้ บุคคลที่มีสภาพแวดล้อมที่ชุมชนครอบครัว โรงเรียนและเพื่อน ๆ ที่มีค่านิยม บรรทัดฐานที่เกี่ยวกับยาเสพติดก็จะมีความเสี่ยงของการใช้ยาเสพติดได้ เช่น ชุมชน หากในชุมชนหรือ เพื่อนมีทัศนคติที่ต่อต้านการใช้ยาเสพติด เห็นว่าการใช้ยาเสพติดเป็นประโยชน์ หรือมีค่านิยมว่ายาเสพติดเป็นที่นิยมใช้ในกลุ่ม ในชุมชน การใช้ยาแสดงถึงความกล้าหาญก็จะส่งผลให้บุคคลใช้ยาและติดยาได้

ครอบครัว หากมีความขัดแย้งในครอบครัวและปัญหาการจัดการในบ้านส่งผลต่อความเครียด ความไม่สบายใจหรือครอบครัวมีทัศนคติที่ต่อต้านการใช้ยา ก็จะเป็นปัจจัยความเสี่ยงในการใช้ยาเสพติด

โรงเรียน ความล้มเหลวของการศึกษา การมั่วมน การแข่งขันทางการเรียนจนมากเกินไปก็อาจเป็นปัจจัยการใช้ยาได้ เช่น ใช้ยาในการอ่านหนังสือ เป็นต้น

ดังนั้นสังคม ที่มีการเข้าถึงที่ง่ายต่อการใช้ยาเสพติดเป็นสาเหตุการใช้ยาเสพติดได้แม้ แต่ การรับรู้ข่าวสารทางด้านบวกเกี่ยวกับยาเสพติดไม่ว่าจากการบอกกล่าวจากบุคคลแวดล้อม หรือการนำเสนอจากสื่อต่างๆที่ส่งผลต่อการใช้ได้เนื่องจากทำให้มีความสนใจในสรรพคุณของยาเสพติดเหล่านั้น สิ่งแวดล้อมการอยู่ใกล้ชิดกับผู้ติดยาเสพติดย่อมมีโอกาสได้ศึกษาเรื่องยาเสพติด และมีโอกาสได้รับการชักจูงที่ง่ายขึ้น

จากปัจจัยที่กล่าวมาข้างต้นทั้ง 3 ด้าน ได้แก่ ด้านชีวภาพ จิตใจ และสังคม สิ่งแวดล้อมนั้น เป็นเพียงสิ่งที่ทำให้คนเริ่มต้นใช้ยา แต่หลังจากนั้นแล้วคนกลับไปใช้ยาซ้ำอีกเพราะเกิดความพึงพอใจในฤทธิ์ของยา เนื่องจากยาและสารเสพติดจะเข้าไปปรับเปลี่ยนอารมณ์ ความรู้สึกต่างๆ ทำให้คลายจากความปวดกาย ปวดใจ คลายความทุกข์ วงจรสมองที่เกี่ยวข้องกับการได้รับรางวัลหรือความสุขใจ อาจเรียกได้ว่า Limbic Reward System หรือ Dopamine Reward System เมื่อร่างกายมีการรับสารเสพติดทุกชนิด ไม่ว่าจะเป็นฝิ่น มอร์ฟิน กัญชา ยาบ้า หรือสุรา บุหรี่ จะมีส่วนเกี่ยวข้องกับ Limbic Reward System โดยการกระตุ้นให้หลั่งสารสื่อประสาท Dopamine ออกมาในบริเวณ Nucleus Accumbens หลั่งออกมามากกว่าปกติ จึงเกิดความรู้สึกมีความสุขและพึงพอใจ นอกจากนี้ Dopamine ยังเกี่ยวกับเรื่องของความจำ การเรียนรู้ และการเคลื่อนไหวเพิ่มขึ้น การศึกษาทั้งในสัตว์และในคน พบว่าถ้ากระตุ้นบริเวณของ Limbic Reward System แล้ว จะมีความสุข ความพอใจเพิ่มขึ้นอีก จึงเป็นที่เชื่อกันจากนักวิจัยหลายท่านว่า Dopamine น่าจะเป็นตัวกลางที่ทำให้เกิดความสุข ความพึงพอใจ และเป็นสาเหตุของการเสพติดสารต่างๆ ที่มีผลมากระตุ้นการหลั่งของ Dopamine ใน Limbic Reward System ซึ่งในภาวะปกติ Dopamine ที่หลั่งออกมาบางส่วนจะไปจับกับตัวรับสื่อประสาท (Receptor) ส่วนที่มากเกินไปอาจถูกย่อยสลายหรือแปรรูปไป บางส่วนจะถูกดูดกลับไปยังปลายประสาทเดิม เมื่อสาร Dopamine ได้ทำหน้าที่กระตุ้น Receptor ผ่านไปแล้ว และถูกดูดกลับไปยังปลายประสาทเดิมแล้ว เซลล์ประสาทก็กลับสู่สภาวะเดิมที่เตรียมพร้อมสำหรับทำหน้าที่เดิมอีกครั้งหนึ่ง แต่เมื่อร่างกายมีการรับสารเสพติดจะมีผลรบกวนการทำงานของสารสื่อประสาทนี้ เช่น สารกระตุ้นประสาท โดยเฉพาะ Meth - Amphetamine มีผลรบกวนการทำงานของสารสื่อประสาท Dopamine (Snyder 1986, Cooper et al 1991) โดย 2 วิธีคือ ทำให้ปลายประสาทหลั่งสาร Dopamine ออกมาผิดปกติ โดยการทำลายถุงเล็กๆ (Vesicle) ซึ่งเป็นที่เก็บสาร Dopamine ทำให้มีการกระตุ้นที่ Receptor ของประสาทที่อยู่ถัดไปอย่างรุนแรง และ ขัดขวางกระบวนการดูดกลับคืนของ Dopamine ที่หลั่งออกมาแล้ว กลับไปยัง Vesicle เหมือนเดิม จึงมีปริมาณตกค้างอยู่ในบริเวณ Synapse มากและนาน (น.พ.จรูญ จิตติวุฒิการ, 2550) ทำให้ผู้ใช้ยารู้สึกเพลิดเพลินใจและมีความสุข จึงเป็นเหตุที่เรียกว่า “สมองติดยา” คือจิตใจในฤทธิ์ของยานั่นเอง ดังนั้นเมื่อมีเหตุการณ์ที่ผู้ใช้ยาต้องการความสุข สัมความทุกข์ไม่ว่าด้านร่างกาย จิตใจ หรือสังคม จึงมักนึกถึงการใช้ยาเป็น

อันดับต้นๆ แต่เมื่อใช้ยาและสารเสพติดบ่อยๆเข้าจึงเกิดการติดยา และไม่สามารถควบคุมความคิด อารมณ์ และพฤติกรรมของตนเองได้

วงจรการใช้ชีวิตของผู้ใช้ยาและสารเสพติดในแต่ละระยะของการใช้ยา

การที่คนเราจะใช้ยาเสพติดมีคำอธิบายต่างๆ มากมาย โดยเฉพาะปัจจัยที่สำคัญ คือ ปัจจัยทางชีวภาพ จิตใจ และสังคม สิ่งแวดล้อม แล้วแต่บุคคลที่เชื่อว่ามีความเกี่ยวข้องและปัจจัยเฉพาะตนเองเป็นเช่นไร แต่ในทางทฤษฎีการติดยานั้น จะเน้นให้ความสำคัญของปัจจัยทางชีวภาพและร่างกายโดยเฉพาะเรื่อง “สมองติดยา” ซึ่งการติดยาเสพติดเป็นกระบวนการต่อเนื่องที่เกิดขึ้นทีละเล็กละน้อย จากการใช้ยาเป็นครั้งคราว สูบการใช้อย่างที่ถี่ขึ้นจนกระทั่งใช้ทุกวันและวันหลายครั้ง การใช้ยาเสพติดเกี่ยวข้องกับสมอง 2 ส่วนคือ สมองส่วนคิด (Cerebral Cortex) และสมองส่วนอยาก (Limbic system) โดยสมองส่วนคิดทำหน้าที่คิดและตัดสินใจด้วยสติปัญญาแบบมีเหตุผล ส่วนสมองส่วนอยากเป็นศูนย์ควบคุมอารมณ์และพฤติกรรม การใช้ยาเสพติดจะกระตุ้นปลายประสาทในสมองให้หลั่งสารเคมีสมองออกมาจำนวนมาก สารเคมีสมองดังกล่าวจะไปกระตุ้นศูนย์ความสุขทำให้เกิดความรู้สึกเป็นสุขขึ้น เมื่อใช้ยาบ่อย ๆ การทำงานของสมองจะเปลี่ยนแปลงไป การใช้ความคิดที่เป็นเหตุเป็นผลจะสูญเสียไปและถูกควบคุมด้วยสมองส่วนอยากแทน ผู้ที่ใช้ยาจึงมักแสดงพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม มีอารมณ์ก้าวร้าว หงุดหงิดง่าย ไม่สามารถควบคุมตนเองได้ จึงทำให้มีการใช้ยาเสพติดบ่อยขึ้น เมื่อใช้ยาบ่อยขึ้น ก็จะทำลายเซลล์สมองบางส่วน และทำให้สารเคมีสมองมีปริมาณลดน้อยลง ทำให้ความสามารถในการคิดและการจำลดน้อยลง และมีผลทำให้มีอาการทางจิตหรือโรคจิตได้ (กองประสานการปฏิบัติการบำบัดรักษาผู้ติดยาและสารเสพติดกรมการแพทย์, 2545)

การใช้ยาเสพติดจะส่งผลต่อการทำงานของสมองซึ่งเป็นส่วนเดียวกับส่วนที่ควบคุมความอยากอาหารและน้ำ (ศูนย์ความหิว และความกระหาย) รวมทั้งความต้องการทางเพศด้วย ถือว่าเป็นสมองที่จะทำให้ชีวิตอยู่รอด เมื่อมีการใช้ยาเป็นระยะเวลาที่นานพอ สมองก็จะเกิดวงจรที่ถือว่ายาเสพติดนั้นเป็นความจำเป็นของชีวิต ซึ่งพัฒนามาจากทฤษฎีการวางเงื่อนไข (Principles of Classical Conditioning) ของพาฟลอฟ (I.P.Pavlov) ซึ่งได้ทำการทดลองเกี่ยวกับสรีรวิทยาของการย่อยอาหาร ซึ่งได้ทำการให้อาหารสุนัข พร้อมกับสั่นกระดิ่ง สุนัขจะได้เห็น และได้กลิ่นของอาหาร ซึ่งจะเป็นการกระตุ้นสมอง (Autonomic nervous systems) หลังจากให้อาหารพร้อมกับการสั่นกระดิ่งเช่นนี้ไม่นาน เมื่อสั่นกระดิ่งเพียงอย่างเดียวโดยไม่ได้อาหาร สุนัขก็ยังมีน้ำลายและน้ำย่อยในกระเพาะอาหารหลั่งออกมา คล้ายกับว่าเห็นและได้กลิ่นอาหาร เหตุผลก็คือ สุนัขได้ถูกวางเงื่อนไขว่า เมื่อได้ยินเสียงกระดิ่งก็จะได้กินอาหาร เสียงกระดิ่งจึงกลายเป็นตัวกระตุ้นทำให้สุนัขต้องการอาหาร เช่นเดียวกับการใช้ยาเสพติด หากสมองถูกวางเงื่อนไขเมื่อมีการใช้ยาเสพติดที่ทำให้เกิดความพอใจพร้อมกับตัวกระตุ้นต่างๆ หลายครั้งต่อมาตัวกระตุ้นนั้นๆ ก็จะสามารถกระตุ้นให้เกิดความอยากโดยที่ไม่ได้มียาเสพติด

นอกจากนี้ยาเสพติดยังส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของพฤติกรรมได้ นักวิทยาศาสตร์ได้มีการทดลองที่แสดงถึงผลของยาเสพติดต่อสมองและพฤติกรรมของหนู โดยทดลองปล่อยหนูออกจากกรง โดยมีช่องมืดและช่องสว่างให้เลือก หนูจะวิ่งเข้าช่องมืดทุกครั้ง เพราะเป็นสัญชาตญาณของหนูเพื่อป้องกันตนเองจากสัตว์อื่นที่จะทำร้าย สัญชาตญาณนี้เป็นกลไกของการอยู่รอดที่มีมานานเป็นล้านปี เมื่อทดลองจับหนูมาฉีดยาเสพติดในช่องสว่างสักระยะหนึ่งหลังจากนั้น เมื่อปล่อยหนูออกจากกรงมันจะเปลี่ยนพฤติกรรมโดยวิ่งไปที่ช่องสว่างโดยอัตโนมัติ การทดลองนี้แสดงให้เห็นว่าสัญชาตญาณที่มีมานานกว่าล้านปี สามารถเปลี่ยนแปลงได้ด้วยอิทธิพลของยาเสพติด ซึ่งไปเปลี่ยนแปลงชีวเคมีของสมอง เช่นเดียวกับผู้ใช้ยาเสพติดที่เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมต่างๆ ยอมทำทุกอย่างเพื่อหายามาเสพและได้เสพยา จะเสียเงิน ขยายสมบัติที่มี ขอบจากพ่อแม่ ญาติพี่น้อง จนถึงฉกชิงวิ่งราว ขโมย จี้ ปล้น หรือทำงานทุกอย่าง รวมทั้งขายยาเสพติด เพื่อให้ได้เงินมาซื้อยาเสพติด พฤติกรรมเช่นนี้ถือว่าเป็นโรคสมองติดยา ไม่สามารถใช้สมองส่วนตัดสินใจควบคุมความคิด อารมณ์ และพฤติกรรมได้

การใช้ยาและการติดยาเสพติดเป็นกระบวนการที่ซับซ้อน ระยะเวลาตั้งแต่เริ่มลองใช้ยาเสพติดครั้งแรกจนกระทั่งเกิดการติดยา ต้องใช้เวลานานพอสมควร ระยะเวลาดังกล่าวขึ้นอยู่กับประเภทของยาเสพติดและวิธีการเสพ หากเป็นยาเสพติดประเภทร้ายแรงเช่น เฮโรอีน หรือโคเคน ผู้ใช้ยาจะติดยาในระยะเวลาที่สั้นมากอาจจะใช้ 3 - 4 ครั้งก็ติดยาแล้ว ในขณะที่ยาเสพติดประเภทบุหรี่ยาหรือเหล้า ต้องใช้ระยะเวลาเสพนานเป็นเดือนหรือปีจึงจะติดบุหรี่ยาหรือเหล้า หรือในส่วนของยาบ้า (Amphetamine) ต้องใช้ระยะเวลาเป็นเดือนขึ้นอยู่กับปริมาณและความถี่ที่เสพ นอกจากนี้วิธีเสพยาเสพติดก็ส่งผลต่อระยะเวลาการติดด้วย เช่นการเสพยาบ้าโดยวิธีกินจะติดยาช้ากว่าการเสพโดยวิธีสูบบ้า

(Vapor) เพราะการสูบไอออกฤทธิ์ต่อสมองรวดเร็วมาก (ประมาณ 8 วินาที) ขณะที่การกินยาบ้า จะออกฤทธิ์ในช่วง 20-30 นาที อีกทั้งการกินยาบ้าฤทธิ์ของยาบ้าจะไม่รุนแรงเท่าการสูบไอ เพราะยาบ้าบางส่วนจะถูกทำลายที่ตับ ก่อนที่จะถูกพาไปตามกระแสเลือดและไปออกฤทธิ์ที่สมอง เป็นต้น (กองประสานการปฏิบัติการบำบัดรักษาผู้ติดยาและสารเสพติด กรมการแพทย์, 2545)

เส้นทางตั้งแต่เริ่มใช้ยาจนกระทั่งติดยา เราสามารถแบ่งออกเป็น 4 ระยะได้แก่

1. ระยะเริ่มต้นเสพยาเป็นช่วงการลองใช้ยาหรือใช้นานๆ ครั้ง การใช้ยายังเกิดขึ้นไม่บ่อยนักอาจเกิดขึ้น 2 - 3 ครั้งต่อปีขึ้นกับโอกาส อาจจะมีการเริ่มต้นการใช้ยาเสพติดเป็นครั้งคราวในโอกาสพิเศษ เช่น งานรื่นเริง, วันปีใหม่โดยเสพร่วมกับเพื่อน หรือใช้เพราะเหตุผลบางอย่าง เช่น ลดน้ำหนัก หรือไม่ให้่วงนอน ในระยะนี้สมองส่วนคิดจะเปรียบเทียบกับผลได้มากกว่า จึงยังสามารถคิดแบบมีเหตุผลได้ แต่ผลจากการวางเงื่อนไขระหว่างการใช้ยากับสิ่งที่เกี่ยวข้องกับการใช้ยานั้น เป็นการเรียนรู้ชนิดหนึ่งที่ทำให้เกิดการเชื่อมโยงความคิดทุกครั้งที่มีผู้เสพยา จึงเท่ากับว่าเป็นการวางเงื่อนไขให้สมองส่วนอยากทำให้เกิดต้องการยาเสพติดอีกโดยไม่รู้ตัว ในระยะเริ่มใช้ยานี้ยังไม่เกิดกระบวนการคิดซ้ำๆ ความคิดเกี่ยวกับยาเสพติดและที่เกี่ยวข้องกับการเสพยาอยู่ในความคิดเพียงเล็กน้อย ผู้เสพยายังคงมีความคิดเกี่ยวกับงาน ครอบครัว คนรัก กีฬา งานอดิเรก การออกกำลังกาย เช่นเดียวกับคนทั่วไป ผู้ใช้ยาจะรู้สึกถึงข้อดีที่ได้รับจากการใช้ยาซึ่งจะมีมากกว่าข้อเสีย สมองส่วนคิดจึงตัดสินใจเลือกที่จะเสพยาต่อไป ประกอบกับในระยะนี้ยังไม่มีผลกระทบต่อสมองส่วนอยากที่ควบคุมพฤติกรรมและอารมณ์ (Limbic system) หรือสมองส่วนอยากต่อสิ่งกระตุ้น ซึ่งได้แก่ บุคคล สถานที่ เวลา หรืออารมณ์ ยังไม่มีอิทธิพลในการกระตุ้นสมองให้เกิดความอยากยาได้การดำเนินชีวิตของผู้ใช้ยาในระยะนี้ยังคงดำเนินชีวิตได้ตามปกติ สมองยังคิดเกี่ยวกับเรื่องยาเสพติดเป็นส่วนน้อย จึงยังมีการคิดถึงกิจกรรมอื่นๆ อยู่ กระบวนการคิด อารมณ์ และพฤติกรรมจึงยังไม่เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ชัดเจนมากนัก ผู้ใช้ยายังมีความเป็นเหตุเป็นผลสามารถควบคุมอารมณ์ และควบคุมพฤติกรรมของตนเองได้

2. ระยะเสพยาต่อเนื่องเป็นระยะที่จะมีการเสพยาเพิ่มขึ้น เริ่มใช้ประจำบางที่เป็นสัปดาห์หรือเป็นเดือน การตัดสินใจเริ่มเอนเอียงไปในทางใช้ยา แต่ยังคงควบคุมได้ และยังคงมีความเป็นเหตุผลอยู่ แต่ก็จะเริ่มเห็นข้อเสียของการใช้ยาที่เริ่มมีมากขึ้น กระบวนการวางเงื่อนไขเริ่มเกิดขึ้นในระยะนี้ ผู้คนและสถานที่ที่เกี่ยวข้องกับการเสพยาเริ่มกลายเป็นตัวกระตุ้น เมื่อเผชิญกับตัวกระตุ้นจะทำให้คิดถึงการเสพยาเกิดปฏิกิริยาทางสรีรวิทยาในสมองเหมือนกับตอนที่เสพยา และเกิดความอยากยาที่จะหายามาเสพ ในระยะนี้ผู้ใช้ยาจะเริ่มมีความคิดถึงยาบ่อยขึ้น แม้ว่าเจ้าตัวยังคงใช้เวลาไปกับกิจกรรมปกติยังมีการตัดสินใจว่าเสพหรือไม่เสพ แม้ว่าผู้ใช้ยาจะยังคงรู้สึกว่ายาสีขาวมีประโยชน์ช่วยลดความเครียด ความเหงาทำให้ใช้ยาบ่อยขึ้น โดยมีข้ออ้างต่างๆ สำหรับการใช้ยาแต่ละครั้ง ในระยะนี้ผู้ใช้ยาอาจจะเริ่มเสียการเรียนและความสัมพันธ์กับคนใกล้ชิด และเริ่มมีอาการขาดยาให้เห็นเมื่อหยุดใช้ยาระยะหนึ่ง ในระยะเสพยาต่อเนื่องนี้ผู้ใช้ยาจะมีความถี่และปริมาณในการใช้ยาเพิ่มมากขึ้น คือ เดือนละครั้งหรือสัปดาห์ละครั้ง จะเห็นข้อเสียจากการใช้ยามากขึ้นเงื่อนไขเริ่มถูกวางโดยตัวกระตุ้นไม่ว่าจะเป็นบุคคล สถานที่ หรือสิ่งของต่าง ๆ ที่มีความเชื่อมโยงกับการใช้ยา เมื่อผู้ใช้ยาเผชิญกับตัวกระตุ้นเหล่านี้สมองจะคิดถึงการใช้ยาขึ้นมาทันที กระบวนการที่เกิดขึ้นในสมองเป็นปฏิกิริยาทางสรีรวิทยาของสมองที่ทำให้เกิดความอยากยาในระยะเวลาต่อมา และผลักดันให้ต้องใช้ยาเสพติดในที่สุด ความคิดในสมองที่เกี่ยวข้องกับการใช้ยาจะเกิดบ่อยขึ้น ในขณะที่ความคิดเกี่ยวกับการออกกำลังกาย สันทนาการ การทำงานหรือการเรียนจะลดน้อยลง เริ่มมีผลต่อการดำเนินชีวิต ความคิด อารมณ์ และพฤติกรรมเริ่มเปลี่ยนแปลงมากขึ้น

3. ระยะหมกมุ่น (ระยะเริ่มติดยา) ในระยะนี้ผู้ใช้ยาจะมีการเสพบ่อยๆ มีความอยากยารุนแรงมีปฏิกิริยาตอบสนองของร่างกาย อิทธิพลนี้จะผลักดันให้มีการใช้ยา สมองส่วนคิดที่ทำหน้าที่คิดด้วยสติปัญญาและเหตุผล เริ่มถูกควบคุมด้วยสมองส่วนอยากที่ใช้อารมณ์ ผู้ใช้ยาจะมีอารมณ์หงุดหงิด ก้าวร้าวกลายเป็นคนไม่มีเหตุผล ระยะนี้เริ่มมีการคิดถึงยาบ่อยครั้ง แม้ว่าเจ้าตัวยังคงใช้เวลาไปกับกิจกรรมปกติ ยังมีการตัดสินใจใช้หรือไม่ใช้ยา จะไปหาเงินที่ไหนซื้อยา และวิธีที่จะปิดบังผลที่เกิดภายหลังใช้ยาอย่างไร จะมีการใช้เวลาและความคิดเกี่ยวกับยามากขึ้น ผู้ใช้ยาต้องเสพยาเสพติดในปริมาณมากขึ้น และบ่อยขึ้น เพราะเกิดอาการดื้อยา ในระยะนี้ผู้ใช้ยาจะหมกมุ่นกับยาเสพติดมากขึ้น ไม่สนใจเรื่องอื่นมากนัก จะเสียการเรียนและมีเรื่องทะเลาะวิวาทกับผู้อื่นเป็นประจำ ความสามารถของสมองในด้านความคิดและความจำแยลงเพราะเซลล์สมองบางส่วนถูกทำลายด้วยฤทธิ์ของยาเสพติด ระยะหมกมุ่น เป็นระยะสำคัญที่ทำให้คนก้าวไปสู่เส้นทางของการติดยาในระยะนี้ตัวกระตุ้นจะมีผลต่อปฏิกิริยาทางสรีรวิทยาของสมองอย่างมาก จนทำให้ผู้ใช้ยาเกิดอาการอยากยาอย่างรุนแรงและใช้ยาในที่สุด สมองจะคิดเกี่ยวกับยาเสพติดมากขึ้น ไม่สนใจในเรื่องของการดำเนินชีวิต

อย่างอื่นมากนัก ปริมาณยาเสพติด และความถี่ของการใช้ยาที่เพิ่มมากขึ้น มีผลทำให้การดำเนินชีวิตของผู้เสพยาเริ่มขาดระเบียบ ยากแก่การจัดการกับชีวิตตนเอง จุดนี้เองสมองส่วนที่ใช้เหตุผล (สมองส่วนคิด) อาจจะตัดสินใจอยากจะทำอะไรบางอย่างแต่ไม่สามารถที่จะควบคุมสมองส่วนอยากได้ในที่สุด เขาจึงต้องเสพยาต่อไป

4. ระยะวิกฤต (ระยะติดยา) ถึงระยะนี้แล้ว ผู้ใช้ยาจะเป็นทาสของยาเสพติด ไม่สามารถดำเนินชีวิตตามปกติได้มากนัก ไม่สามารถควบคุมความคิด อารมณ์และพฤติกรรมได้ การเรียนหรือประกอบอาชีพไม่สามารถดำเนินได้ตามปกติ ระยะวิกฤตนี้ตัวกระตุ้นมีอยู่ทุกที่ จะเสพยาเกือบทุกวันมีความอยากยารุนแรงและเสพยาโดยอัตโนมัติ ไม่ว่าจะอยู่ในอารมณ์ใด ช่วงเวลาใดหรือสถานที่ใด สมองส่วนคิดถูกควบคุมจากสมองส่วนอยากโดยสิ้นเชิง ถึงแม้ว่าจะมีการสัญญากับตนเองและครอบครัวแล้วก็ตาม ก็ยังคงมีการเสพยาอย่างต่อเนื่องอยู่การติดยาในช่วงนี้จะสนใจที่จะสร้างสัมพันธ์กับใครแม้แต่กับครอบครัว เขาจะสนใจแต่เรื่องยาเสพติด เพราะเป็นภาวะทางชีวภาพที่เกิดขึ้นในสมองที่เรียกว่า “โรคสมองติดยา” ทำให้ผู้ติดยาสนใจแต่เรื่องการเสพยาอย่างเดียวเท่านั้น วันทั้งวันหมกมุ่นอยู่กับยาเสพติดผู้ใช้นายจะต้องใช้ยาทุกวันและใช้ปริมาณมาก จะหยุดก็ต่อเมื่อสุขภาพทรุดโทรมจนต้องส่งเข้าโรงพยาบาลหรือถูกจับกุม มีความอยากยาที่รุนแรงอย่างมาก ซึ่งถูกกระตุ้นจากสมองส่วนอยากและความกลัวที่จะเกิดอาการขาดยาหรือลงแดง ซึ่งทรมานมากผู้ใช้ยาจึงต้องเสพยาเสพติดอย่างต่อเนื่อง สมองในระยะวิกฤตจะมีแต่ความคิดเรื่องยาเสพติดเท่านั้น ไม่คิดถึงเรื่องใดๆ เลย ทำให้เกิดปฏิกิริยาทางสรีระวิทยาต่อสมองรุนแรง ทำให้เกิดความอยากยาที่รุนแรงตามมาตัวกระตุ้นในระยะนี้มีมากมายไม่ว่าจะเป็นบุคคล เวลา สถานที่ หรืออารมณ์ จึงอาจกล่าวได้ว่าในระยะวิกฤตสมองส่วนอยากได้ ควบคุมสมองส่วนคิดโดยสิ้นเชิง ทำให้ผู้ใช้ยาไม่สามารถทำอะไรได้นอกจากเป็นทาสของยาเสพติด มีการใช้ยาตลอดเวลาเหมือนหุ่นยนต์และเกิดขึ้นโดยอัตโนมัติ ไม่มีเหตุผลใดๆ ที่หยุดยั้งการเสพยาได้ ตื่นนอนมาก็จะคิดแต่เรื่องการใช้นายว่าจะใช้นายอย่างไร จะทำอย่างไรเพื่อให้ได้มาซึ่งการใช้นาย เป็นต้น และด้วยสภาวะเช่นนี้ผู้ใช้ยาจึงเกิดการล้มละลายทั้งชีวิตส่วนตัว การงานและสังคม

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่ายาเสพติดส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางความคิด อารมณ์ และพฤติกรรมของผู้ใช้ยา ซึ่งจะแตกต่างกันไปตามระยะของการติดยา จากการที่ผู้เรียบเรียงทำงานกับผู้ใช้ยาพบว่าผู้ใช้ยาส่วนใหญ่จริงแล้วไม่มีท่านใดที่อยากจะทำติดยา ไม่มีใครที่ตั้งใจติดยา ทุกคนเข้าสู่วงจรด้วยเหตุผลที่ต่างกัน อาจเป็นเพราะอยากลอง เพื่อนชวน ไม่สบายใจ ช่วยงานอาชีพ ฯลฯ แต่ยาเสพติดมีอิทธิพลต่อสมองมาก สามารถเปลี่ยนพฤติกรรม สัญชาตญาณของสิ่งมีชีวิตได้ ทำให้พวกเขาไม่สามารถควบคุมตนเองได้ทั้งหมดโดยเฉพาะในเรื่องการใช้นายเสพติด จึงสะท้อนให้เห็นว่าผู้ใช้ยาทุกคนไม่ตั้งใจจะติดยา แต่ละคนไม่ได้เลวร้าย ไม่ได้เป็นคนไม่ดี แต่อาจเคยพลาดทำสิ่งที่ไม่ดีลงไปด้วยเหตุผลเดียวคือการทำให้ได้มาซึ่งการใช้นายและปิดบังไม่ให้ผู้อื่นรู้ว่าตนเองใช้นาย ทั้งนี้เพราะพวกเขาไม่สามารถควบคุมความคิด อารมณ์ และพฤติกรรมตนเองได้เนื่องจากยาเสพติดควบคุมการทำงานของสมองนั่นเอง

แม้ว่าในช่วงหลายทศวรรษที่ผ่านมาการศึกษาเกี่ยวกับสารเสพติดทั้งด้านสรีระวิทยาและพื้นฐานพฤติกรรมของมนุษย์ทำให้เราสามารถเข้าใจพื้นฐานของพฤติกรรมผู้ใช้ยาและสารเสพติดมากขึ้น ความเข้าใจที่เพิ่มขึ้นส่งผลให้มุมมองต่อผู้ใช้ยาเปลี่ยนไปจากเดิม มองด้วยความเห็นอกเห็นใจ มองว่าผู้ใช้ยาเป็นผู้ป่วยที่เป็นโรคเกี่ยวกับสมองเป็นโรคเรื้อรังที่อาจกลับมาเป็นซ้ำได้อีก คล้ายกับโรคฝ่ายกายหลายโรคที่ไม่หายขาด เช่น เบาหวาน ความดันโลหิตสูงหรือโรคภูมิแพ้ เป็นต้น หากผู้ป่วยไม่ดูแลและไม่ป้องกันตนเอง ยังคงมีพฤติกรรมและอยู่ในสถานการณ์เสี่ยง หรือยังคงมีความคิดความเชื่อ ทักษะชีวิตที่ต่อการใช้นายยังคงต้องการได้รับความสุข หรือแม้แต่การพ้นทุกข์ การหลบหนีปัญหาโดยการพึ่งพายาเสพติด จนอาการอยากยาสามารถเปลี่ยนกระบวนการของความคิด อารมณ์ และพฤติกรรม ทำให้ผู้ใช้ยาและสารเสพติดไม่สามารถควบคุมตนเองได้ทั้งหมดโดยเฉพาะในเรื่องการใช้นายและสารเสพติด และนำไปสู่การกลับไปเสพยาได้ ดังนั้นในการบำบัดรักษายาเสพติดจึงไม่ใช่เพียงแค่การรักษาที่ร่างกายเพียงอย่างเดียว แต่การรักษาที่จะได้ผลดีนั้น จะต้องทำให้ผู้ป่วยเกิดการปรับเปลี่ยนความคิดและพฤติกรรมด้วย

ในการบำบัดรักษาและฟื้นฟูผู้ติดยาและสารเสพติด โดยการทำให้ผู้ป่วยปรับเปลี่ยนความคิดและพฤติกรรมนั้นเป็นกระบวนการเปลี่ยนพฤติกรรมภายนอก โดยการเปลี่ยนความคิด การตีความ การตั้งข้อสันนิษฐาน หรือกลวิธีในการสนองตอบหรืออีกนัยหนึ่ง คือ การเปลี่ยนตัวแปรทางปัญญาเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนพฤติกรรมนั่นเอง การช่วยเหลือผู้ป่วยวิธีการนี้เป็นการสอนให้ผู้ป่วยได้เป็นผู้บำบัดตนเอง โดยนักบำบัดจะให้ข้อมูล ความรู้กับผู้ป่วยเกี่ยวกับธรรมชาติและแนวคิดของปัญหานั้นเอง การพยายามทำให้ผู้ป่วยเปลี่ยนแปลงความคิดด้านลบไปเป็นความคิดด้านบวก และมีพฤติกรรมที่สร้างสรรค์ ซึ่งการให้คำปรึกษาแบบนี้ จะต้องความเข้าใจว่า ความเชื่อ ความคิด ทักษะชีวิต มุมมอง และการ

สนทนาทั้งหมดนั้นมาจากภายในของคน หากจะเปลี่ยนแปลงความคิดและพฤติกรรมการใช้ยาได้นั้นต้องกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากภายใน เปลี่ยนจากความเชื่อ ความคิด ทศนคติของผู้ป่วยต่อการใช้ยาจริงๆ เป็นการชวนผู้ป่วย ทบทวน ชวนมองปัญหา ชวนคิด ชวนแก้ไขจากความเชื่อของผู้ป่วย หากผู้บำบัดสามารถดึงข้อมูล เช่น อารมณ์ที่บกพร่อง (dysfunctional emotions), พฤติกรรมที่ปรับเปลี่ยนในทางที่ไม่ถูกต้อง (behavior is to modify inaccurate) และความบกพร่องทางความคิด (dysfunctional thinking) ออกมาได้ ผู้ป่วยเห็นความสำคัญของปัญหา ก็จะนำมาสู่การปรับความคิด มุมมอง ทศนคติไปในเชิงบวก หากได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดี ผู้รับบริการก็จะสามารถแยกแยะได้ระหว่างความคิดของตนเองและเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริงได้ นอกจากนี้การเข้าใจตนเองที่มากขึ้นของผู้ป่วย จะทำให้ผู้ป่วยเกิดความเข้าใจในที่มาที่ไปของปัญหา เกิดความหวังในการที่จะแก้ไขปัญหาก็เกิดขึ้นได้ เชื่อมั่นในคุณค่าของตนเองมากขึ้นและนำมาสู่การเลิกยาในที่สุด

ในกระบวนการบำบัดรักษาผู้ติดยาเสพติด นักสังคมสงเคราะห์ได้ประยุกต์ใช้ทฤษฎีและเทคนิคพฤติกรรมศาสตร์มาใช้ในการบำบัด เยียวยา ช่วยเหลือผู้ป่วยในการเลิกยา โดยการพยายามให้ผู้ป่วยเกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมจากการสร้างเสริมความเชื่อ ค่านิยม ทศนคติที่ดีต่อการเลิกยา ผ่านวิธีการปฏิบัติงานทางสังคมสงเคราะห์ให้ว่าจะเป็นรายบุคคล กลุ่ม หรือ ชุมชน ส่งเสริมให้ผู้ป่วย ครอบครัว ชุมชนสามารถเกิดความเข้าใจตนเอง เข้าใจกระบวนการติดและการเลิกยา ให้กำลังใจ สร้างความเชื่อมั่นว่าสามารถทำได้ เต็มที่ได้ และกระตุ้นให้ทางเลือกและหาทางออกของปัญหา เป็นการปลูกฝังจากภายใน ช่วยให้เค้ามองเห็นคุณค่าของตนเอง ค้นหาตัวเองให้พบ และสร้างความตระหนักของผู้ป่วยในการเลิกยา เพราะคนเราจะมีพฤติกรรม การแสดงออก การดำรงชีวิตตามความเชื่อ ตามทศนคติของตนเอง เมื่อเปลี่ยนความคิด ชีวิตก็เปลี่ยนไป หากเขารู้สึกว่ายาเสพติดเป็นสิ่งแปลกปลอมในชีวิตเขาก็จะไม่ไปเสพยา ซึ่งเป็นการแก้ไขปัญหายาที่ยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

- จรรยา จิตติคุณการ,น.พ. (2550).โรคสมองติดยา.สถาบันธัญญารักษ์ กรมการแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข .
- เยาวภา วงษ์ด้วง(2540).ผู้ป่วยยาเสพติด ประเภทเฮอร์อีนฉีดเข้าหลอดเลือดดำที่มีโรคแทรกซ้อนวัณโรคและมีความวิตกกังวล :รายงานการศึกษาเฉพาะกรณี .โรงพยาบาลธัญญารักษ์ กรมการแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข .
- โรงพยาบาลธัญญารักษ์(2544).ตำราการบำบัดรักษาผู้ติดยาเสพติด. โรงพยาบาลธัญญารักษ์ กรมการแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข .
- สถาบันธัญญารักษ์(2550).คู่มือผู้ปฏิบัติงานการบำบัดรักษาผู้ติดยาเสพติดแบบผู้ป่วยนอกตามรูปแบบจิตสังคมบำบัด (Matrix Program). สถาบันธัญญารักษ์ กรมการแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข .
- European report on drug consumption rooms af Dagmar Hedrich (2004) . European report on drug consumption rooms – Executive summary . จาก fixerum.dk/sites/default/files/sammendrageurapport.doc
- Jamesinspires.com2)012.(Drug Addiction Causes. จาก <http://www.drug-addiction-support.org>.
- National Institute on drug abuse(2011).Infofacts:Understanding Drug Abuse and Addiction. จาก <http://www.drugabuse.gov/publications/infofacts>.

การพัฒนาความสามารถในการเผชิญและฟันฝ่าอุปสรรคเพื่อไปสู่การมีคุณภาพชีวิตที่ดี¹ Adversity Quotient Development for Good Quality of Life

สิริพันธุ์ สหสร้างสกุล²
Siriphan Sahatrangseekul³

บทคัดย่อ

ความสามารถในการเผชิญและฟันฝ่าอุปสรรค เป็นความอดทน ความพากเพียรของบุคคลที่จะเอาชนะต่อความยากลำบากโดยไม่ล้มเลิก บุคคลใดมีความสามารถในการเผชิญและฟันฝ่าอุปสรรคอยู่ในเกณฑ์สูงย่อมส่งผลทำให้บุคคลนั้นสามารถจัดการกับอุปสรรคปัญหาต่างๆและแก้ไขให้ผ่านลุล่วงไปได้ดี ซึ่งความสามารถในการเผชิญและฟันฝ่าอุปสรรคมีความสัมพันธ์ทางบวกกับความสุขในการทำงาน ด้านความสำเร็จในงาน ความรักในงาน การเป็นที่ยอมรับ และการติดต่อสัมพันธ์ นักสังคมสงเคราะห์จึงควรเรียนรู้และทำความเข้าใจเพื่อประโยชน์ต่อตนเองและในการปฏิบัติงาน เมื่อต้องให้บริการกับผู้ใช้บริการที่ขาดความสามารถในการเผชิญและฟันฝ่าอุปสรรค ก็จะสามารถเข้าใจ และหาสาเหตุของปัญหาพร้อมให้คำแนะนำแก่ผู้ให้บริการได้ดียิ่งขึ้น เพื่อนำไปสู่แนวทางในการแก้ไขปัญหาอย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งพบว่าความสามารถในการเผชิญและฟันฝ่าอุปสรรคมีความสัมพันธ์ทางบวกกับความสำเร็จในวิชาชีพ เพราะ AQ เป็นสิ่งที่ทำให้บุคคลเกิดความอดทนพากเพียร มีพลังในการฟันฝ่าอุปสรรคได้มากขึ้น ส่งผลให้เกิดความสำเร็จทั้งในชีวิตส่วนตัวและในการทำงาน AQ สามารถเรียนรู้และเพิ่มพูนได้ โดย สดอลทซ์ ได้เสนอเทคนิคการพัฒนา AQ ที่เรียกว่า The LEAD Sequence ซึ่งเกิดจากความเชื่อที่ว่า บุคคลสามารถเปลี่ยนแปลงนิสัยและวิธีคิดได้โดยการเปลี่ยนแปลงความคิดเก่าๆที่เป็นผลร้ายกับตนเองให้เป็นรูปแบบความคิดใหม่ที่เกิดประโยชน์กับตนเอง ซึ่งมีงานวิจัยเชิงทดลองที่แสดงผลสนับสนุนการพัฒนา AQ ให้เพิ่มขึ้นได้จริง

คำสำคัญ : คุณภาพชีวิต คุณภาพชีวิตการทำงาน และ ความสามารถในการเผชิญและฟันฝ่าอุปสรรค

บทนำ

ความสามารถในการเผชิญและฟันฝ่าอุปสรรค (Adversity Quotient) เป็นเรื่องที่พูดถึงน้อยในแวดวงงานสังคมสงเคราะห์ อีกทั้งยังไม่มีงานวิจัยทางสังคมสงเคราะห์ที่นำ AQ มาศึกษามากนัก ซึ่งผู้ศึกษาพบว่า AQ เป็นเรื่องที่สำคัญที่ทำให้บุคคลมีพลังในการต่อสู้กับปัญหาที่ผ่านเข้ามาในชีวิต บุคคลที่ประสบความสำเร็จในหน้าที่การงานหรือความสำเร็จในชีวิตนั้น ส่วนใหญ่แล้วบุคคลเหล่านั้นจะมีแรงผลักดันภายในตนเองสูง สามารถเอาชนะอุปสรรคไปได้อย่างไม่ท้อถอยและไม่สิ้นหวังหมดกำลังใจที่จะก้าวเดินต่อไป เมื่อต้องเผชิญกับปัญหาที่หาทางแก้ไขเพื่อลุกขึ้นมาใหม่ได้ ซึ่งการเสริมสร้างและพัฒนา AQ ในสายงานสังคมสงเคราะห์นั้นสามารถทำได้ โดยอาจนำเข้าไปอยู่ในส่วนของการให้คำปรึกษาหรือการ Empowerment ผู้รับบริการที่มีความท้อแท้ต่อชีวิตหรือบุคคลที่ยังมีการจัดการกับปัญหาหรือมีวิธีการแก้ปัญหาอย่างไม่ถูกต้อง ซึ่ง AQ ถูกนำมาใช้เพื่อช่วยบุคคลในการเสริมสร้างความเข้มแข็ง เสริมแรงที่จะบากบั่นต่อสู้กับความท้าทายที่พวกเขาจะต้องเผชิญในชีวิตประจำวัน โดยที่พวกเขายังคงรักษาอุดมการณ์ความฝันของตนเองไว้ได้

AQ คืออะไร

AQ หรือ Adversity Quotient เรียกเป็นภาษาไทยว่า ความสามารถในการเผชิญและฟันฝ่าอุปสรรค เป็นความอดทนต่อความยากลำบาก ความไม่ท้อถอยต่ออุปสรรค ความพยายามในการต่อสู้กับปัญหา และความยากลำบากต่างๆที่ผ่านเข้ามาในชีวิตด้วยความรับผิดชอบและความอดทนเพื่อให้สามารถผ่านพ้นวิกฤตการณ์เหล่านั้นไปได้และจะนำไปสู่การประสบความสำเร็จในการดำเนินชีวิตและการทำงาน โดยผู้ศึกษาและเผยแพร่แนวคิดนี้คือ ด็อกเตอร์ พอล สดอลทซ์ (1997) ซึ่งแนวคิดนี้เริ่มเข้ามามีบทบาทสำคัญในชีวิตเนื่องจากฐานความเชื่อที่ว่า ความสามารถในการเผชิญ

¹ บทความนี้เป็นบทความประเภท Review Paper เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง “คุณภาพชีวิตการทำงานและความสามารถในการเผชิญและฟันฝ่าอุปสรรคของพลทหารกองประจำการ”

² นักศึกษาปริญญาโท คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

³ Faculty of Social Administration, Thammasat University, Thailand

และฟันฝ่าอุปสรรคเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้คนประสบความสำเร็จนอกเหนือจาก IQ (ความฉลาดทางปัญญา) และ EQ (ความฉลาดทางอารมณ์) ผู้ที่มี AQ น้อยมักจะยอมแพ้ ทหาทางหลีกเลี่ยงปัญหาหรือท้อแท้ง่าย แต่ผู้ที่มี AQ สูง จะมีความอดทนสูง มีพลังที่จะฟันฝ่าอุปสรรคได้มาก พร้อมทั้งคิดว่าอุปสรรคหรือปัญหาเป็นความท้าทายที่ทำให้เกิดโอกาสและหนทางสู่ความสำเร็จ ความสามารถในการเผชิญและฟันฝ่าอุปสรรคจึงเป็นทักษะหนึ่งในหลายทักษะที่ควรปลูกฝังและพัฒนาให้มีในตัวบุคคลตั้งแต่เด็ก เพื่อเป็นพื้นฐานสำหรับช่วยให้ตัดสินใจได้ว่าตนเองควรตอบสนองต่อสิ่งต่างๆที่เกิดขึ้นอย่างไร อีกทั้งยังเตรียมพร้อมให้เป็นบุคคลที่มีคุณภาพต่อไป (วิทยา นาควัชระ, 2544; ศันสนีย์ ฉัตรคุปต์, 2544; นันทนุช ตั้งเสถียร, 2546; ครองคณา สีขาว, 2549; ธนยพร วาศประเสริฐ, 2550)

ความสำคัญของความสามารถในการเผชิญและฟันฝ่าอุปสรรค หรือ AQ เป็นแนวคิดที่ประกอบขึ้นด้วย 2 องค์ประกอบ คือ หลักการทางวิทยาศาสตร์ที่สามารถพิสูจน์ได้ และการนำมาประยุกต์ใช้ในโลกรแห่งความเป็นจริง จึงทำให้แนวคิดนี้มีความจำเป็นและสำคัญต่อบุคคลในยุคปัจจุบัน อีกทั้งยังมีความสำคัญในการช่วยทำนายว่า บุคคลใดจะสามารถอดทนต่อความยากลำบาก อุปสรรคได้ดี พร้อมทั้งยังช่วยทำนายได้ในเชิงเปรียบเทียบว่าบุคคลใดจะสามารถทำงานได้มีศักยภาพมากกว่ากัน รวมทั้งช่วยทำนายได้ว่าบุคคลใดจะล้มเลิกการทำงานหรือบุคคลใดจะมีความสามารถเผชิญและฟันฝ่าอุปสรรคจนประสบความสำเร็จ

แนวคิดพื้นฐานของความสามารถในการเผชิญและฟันฝ่าอุปสรรค

ธีระศักดิ์ กำบรรณารักษ์ และ ทิพย์สุดา เมธิพลกุล (2551) กล่าวว่า แนวคิดเรื่องความสามารถในการเผชิญและฟันฝ่าอุปสรรคมีพื้นฐานมาจากหลักการทางวิทยาศาสตร์ 3 สาขา ซึ่งสรุปไว้ดังนี้

1. จิตวิทยาการรู้คิด (Cognitive Psychology)

อุปสรรคเกิดมาจากภายใต้จิตสำนึกของตนเอง ทำให้เกิดความท้อแท้ หดหวัง ไม่รู้ว่าจะจัดการกับอุปสรรคนั้นอย่างไร คนเราก็จะพ่ายแพ้และจมอยู่กับความทุกข์ที่มาจากอุปสรรค การที่บุคคลเกิดความคิดและเชื่อเช่นนั้นไปเรื่อยๆ จะหล่อหลอมให้เกิดการรับรู้เช่นนี้ตลอดชีวิตที่ต้องเผชิญอุปสรรค ในทางตรงกันข้ามถ้ามีการรับรู้ว่าเป็นสิ่งชั่วคราว เป็นสิ่งที่ต้องเผชิญและฟันฝ่าไป คนก็จะมีหวัง มีกำลังใจ ไม่ท้อแท้และหาทางที่จะฟันฝ่าอุปสรรคเหล่านี้ไปและถ้าต้องเผชิญอุปสรรคต่างๆในอนาคตจะมีการรับรู้ต่ออุปสรรคในทางบวก

2. อิมมูโนวิทยาของจิต-ประสาท (Psycho-neuro-immunology)

ความสามารถในการเผชิญและฟันฝ่าอุปสรรคเกี่ยวข้องกับสุขภาพกายและสุขภาพจิตของตนเอง ความเข้มแข็งทางจิตใจและการควบคุมตนเองจะส่งผลต่อภูมิคุ้มกันต้านทานทางโรคหรืออุปสรรคที่เกิดขึ้น

3. สรีระประสาทวิทยา (Neurophysiology)

สมองคนเราประกอบด้วยโครงสร้างที่สมบูรณ์ สามารถสร้างความเคยชินขึ้นมาได้ ถ้าเปลี่ยนจิตใต้สำนึกใหม่ สร้างทัศนคติทางบวกก็จะช่วยพัฒนาความสามารถในการเผชิญและฟันฝ่าอุปสรรคของตนได้

ความยากลำบากในการเผชิญและฟันฝ่าอุปสรรคยังเป็นตัวช่วยในการทำนายว่า บุคคลใดอดทนต่อความยากลำบาก และมีการเอาชนะอุปสรรคยังเหล่านั้ได้ดีเพียงใด บุคคลใดจะสามารถก้าวข้ามอุปสรรคได้ ใครจะเป็นผู้เอาชนะหรือพ่ายแพ้ บุคคลใดสามารถมีศักยภาพในการทำงานที่เหนือกว่าความคาดหวังได้ และบุคคลใดจะล้มเลิกการทำงาน กลางคันและบุคคลใดจะอดทนต่อปัญหาฟันฝ่าอุปสรรคจนได้รับความสำเร็จ

Quitter, Camper and Climber

ธีระศักดิ์ กำบรรณารักษ์ (2548) กล่าวว่า มนุษย์เกิดมาพร้อมกับแรงขับภายในตัวเอง อันเป็นพลังที่จะก้าวสูงขึ้น และการก้าวขึ้นที่สูงนั้นไม่ได้จำกัดแค่ปัจเจกบุคคล อาจเป็นทีม เป็นกลุ่มงานภายในองค์กร ที่จะเคลื่อนที่ไปข้างหน้าให้สูงขึ้น สตอลทซ์ (1997) ได้เปรียบเทียบความพยายามของคนกับการไต่ภูเขา โดยได้แบ่งประเภทของกลุ่มคนไว้ 3 ประเภทดังนี้

ผู้ยอมแพ้ (Quitter) เป็นพวกที่ไม่สู้ เพิกเฉยหรือละทิ้งแรงขับในตัวเองที่ต้องการความก้าวหน้า รักสบายไม่ชอบความเสี่ยง หรือความเปลี่ยนแปลงใดๆ พวกคนเหล่านั้มนจะหลีกเลี่ยงสิ่งที่ทำหายหรือความยากลำบากเสมอ

นักตั้งแคมป์ (Camper) เป็นกลุ่มคนที่เมื่อกระทำการสิ่งใดไปได้สักพักหนึ่งจะยุติความพยายามที่จะก้าวสูงขึ้นต่อไป เพื่อความมั่นคงที่ตัวเองได้สร้างขึ้นไว้ก่อน กล่าวการสูญเสียสิ่งที่มีซึ่งเกิดจากความเสี่งหรือการเปลี่ยนแปลง มักชอบใช้ชีวิตที่เรียบง่าย คนประเภทนี้จะต่างจากผู้ยอมแพ้ตรงที่ได้เริ่มปีนเขาแล้ว แต่จะไปหยุดเมื่อถึงจุดจุดหนึ่งคิดว่า

ตนเองมาถึงจุดสิ้นสุดของการเดินทางของชีวิตแล้ว ไม่พยายามป็นขึ้นต่อไปเพราะกลัวจะสูญเสียทุกสิ่งทุกอย่างที่สะสมมาทั้งชีวิต

นักปีนเขา (Climber) เป็นกลุ่มคนที่มีแรงผลักดันในตนเองสูง เป็นกลุ่มที่ทุ่มเททั้งชีวิตเพื่อการก้าวขึ้นที่สูงกว่า คนกลุ่มที่มีความอดทนมุ่งมั่นที่จะไปต่ออย่างไม่ลดละ ไม่คำนึงถึงพื้นฐานชีวิต หรือโชคชะตา พร้อมทั้งจะสู้แบบไม่คิดชีวิตหรือหวาดกลัวอันตรายหรือความล้มเหลวเมื่อก้าวผิดพลาด เป็นกลุ่มคนที่พร้อมจะเรียนรู้ตลอดเวลาแม้ว่าตนเองจะประสบความสำเร็จในชีวิตแล้วก็ตาม เพราะพวกเขาจะมีความศรัทธาและความเชื่อมั่นในความสำเร็จ ไม่ปล่อยให้อุปสรรคมาขวางเส้นทางที่จะนำไปสู่ความเจริญก้าวหน้า

องค์ประกอบของ AQ

องค์ประกอบของความสามารถในการเผชิญและฟื้นฝ่าอุปสรรคสามารถแบ่งได้ 4 มิติ ซึ่งเรียกว่า CO₂RE เป็นมิติที่ใช้ในการประเมินระดับความสามารถในการเผชิญและฟื้นฝ่าอุปสรรค มีรายละเอียดดังนี้ ธีระศักดิ์ กำปรรณารักษ์ (2548)

มิติที่ 1 การควบคุม (C = Control) หมายถึง ระดับการรับรู้ถึงความสามารถในการควบคุมตนเองของบุคคล ให้สามารถข้ามผ่านเหตุการณ์ที่ยากลำบากหรืออุปสรรคไปได้ ซึ่งมิติด้านควบคุมนี้มาจากคำถามที่ว่า “คุณรับรู้ว่าคุณมีความสามารถในการควบคุมภาวะวิกฤตมากน้อยเพียงใด” ผู้ที่มี AQ ด้านนี้สูง จะสามารถเข้าใจในปัญหาหรือความยากลำบาก มีความคิดเชิงรุกต่อปัญหา (Proactive Approach) ไม่ย่อท้อและสู้เพื่อไม่ให้ปัญหาที่ประสบแค่ไม่ก่ออย่างมาทำลายชีวิตทั้งชีวิต

มิติที่ 2 การรับรู้สาเหตุและความรับผิดชอบ (O₂ = Origin and Ownership) จุดเริ่มต้นของมิติด้านนี้มาจากคำถามที่ว่า “ใครหรืออะไรที่เป็นจุดเริ่มต้นของปัญหาและอุปสรรค” และ “ฉันเป็นเจ้าของหรือมีภาระที่ต้องรับผิดชอบของผลที่ตามมาแค่ไหน” ซึ่งอธิบายได้ว่า มิติด้านการรับรู้สาเหตุและความรับผิดชอบ คือความสามารถในการวิเคราะห์สาเหตุของปัญหาว่ามาจากอะไร และตระหนักว่าเป็นความรับผิดชอบของตนเองไม่ผลักภาระหรือโทษคนอื่น ผู้ที่มี AQ ด้านนี้สูงจะเป็นคนที่มองปัญหาอุปสรรคว่ามันต้องมีเหตุแห่งปัญหาและหาทางแก้ไข ไม่โทษคนอื่น ส่วนผู้ที่มี AQ ต่ำเมื่อเจอปัญหามักชอบโทษตนเองหรือผลักความรับผิดชอบไปให้ผู้อื่น

มิติที่ 3 ผลกระทบ (R = Reach) มาจากคำถามที่ว่า “ปัญหาอุปสรรคนี้กระจายไปถึงพื้นที่อื่นๆในชีวิตของคุณไกลเท่าไร” กล่าวคือ การรับรู้ถึงผลกระทบของปัญหาและความยุ่งยากที่มีต่อการดำเนินชีวิตว่ามีมากน้อยเพียงใด พร้อมระมัดระวังและมีสติว่าอีกนานเท่าใดปัญหาและอุปสรรคจะเข้ามาในชีวิต ผู้ที่มี AQ สูงจะตีกรอบปัญหามากขึ้นว่ามีความเฉพาะอย่าง สามารถควบคุมอารมณ์ด้านลบได้ พร้อมรับมือกับอุปสรรคความยากลำบากทุกสถานการณ์

มิติที่ 4 ความอดทน (E = Endurance) หมายถึง การรับรู้ถึงความคงอยู่ของปัญหาและความสามารถในการรับมือกับความยืดหยุ่นของอุปสรรคปัญหา รวมถึงหาวิธีที่จะขจัดให้หมดไป ซึ่งมิติด้านนี้มาจากคำถามที่ว่า “ปัญหาอุปสรรคจะคงอยู่นานเท่าไร และสาเหตุของปัญหาอุปสรรคจะคงอยู่นานเท่าไร” ผู้ที่มี AQ สูงจะรับรู้ว่าคุณอุปสรรคจะคงอยู่ในชั่วระยะเวลาหนึ่งเท่านั้น ผ่านเข้ามาแล้วมันต้องผ่านพ้นไป และทุกปัญหามีทางออกเสมอ

กล่าวโดยสรุปคือ ผู้ที่มีความสามารถในการเผชิญปัญหาและฟื้นฝ่าอุปสรรคสูง จะไม่โทษคนอื่นถ้าพบกับปัญหาหรือไม่ประสบความสำเร็จในงานที่ตนทำ แต่จะรับผิดชอบในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นทั้งยังไม่นำความล้มเหลวหรือสิ่งที่ผิดพลาดมาทำร้ายตนเอง ไม่ท้อแท้หมดกำลังใจที่จะก้าวเดินต่อไปข้างหน้าแม้จะต้องพบกับอุปสรรคมากมายเพียงใดก็พร้อมจะสู้ คนกลุ่มนี้ตระหนักว่าปัญหามีสาเหตุมาจากสิ่งแวดล้อมไม่ใช่ลักษณะของแต่ละคน มีขอบเขต มีระยะเวลา และสามารถจะถูกจัดการได้อย่างรวดเร็วและมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ยังมีแนวโน้มยอมรับการเปลี่ยนแปลง กล้าเสี่ยงเพื่อความก้าวหน้าในชีวิต และเรียนรู้อยู่ตลอดเวลา คนกลุ่มนี้ยังมุ่งผลที่การกระทำ ควบคุมแนวทางการดำเนินชีวิตของตนเองและมีลักษณะที่จะปรับเปลี่ยนสิ่งที่ยากลำบากหรือสถานการณ์ที่เลวร้ายให้กลับมาเป็นประโยชน์ต่อตนเองโดยมองว่าอุปสรรคคือสิ่งที่เข้ามาทดสอบจิตใจและความสามารถ เป็นบทเรียนบทหนึ่งของชีวิตที่จะทำให้ตนเข้มแข็งขึ้นเพื่อชีวิตที่มีความมั่นคงมากขึ้นนั่นเอง

ความสัมพันธ์ของความสามารถในการเผชิญและฟื้นฝ่าอุปสรรคกับคุณภาพชีวิต

จากการทบทวนวรรณกรรมพบว่าคุณภาพชีวิตและความสามารถในการเผชิญและฟื้นฝ่าอุปสรรคมีความสัมพันธ์กัน ในแง่ของความสามารถในการเผชิญและฟื้นฝ่าอุปสรรคเป็นปัจจัยหนึ่งที่นำมาซึ่งความสำเร็จในชีวิตและการทำงาน อีกทั้งพบว่าความสามารถในการเผชิญและฟื้นฝ่าอุปสรรคมีความสัมพันธ์ทางบวกกับความสุขในการทำงานทั้ง

4 ด้านจำแนกตามแนวคิดของ Manion (2003) อ้างถึงใน ปทุมทิพย์ เกตุแก้ว (2551) ได้แก่ ด้านความสำเร็จในงาน (Work Achievement) ผู้ที่มีความสามารถในการเผชิญและฟันฝ่าอุปสรรคจะสามารถแก้ไขปัญหาได้อย่างชาญฉลาด มีวิธีคิดอย่างเป็นเหตุเป็นผล ทำให้ก้าวข้ามปัญหาและอุปสรรคจากการทำงานนั้นไปได้ จึงส่งผลให้งานที่ทำมีประสิทธิภาพไปด้วย ด้านความรักในงาน (Love to the work) ผู้ที่มี AQ สูงจะเป็นคนที่บากบั่นขยันและอดทนรักในความก้าวหน้ารักการทำงาน ไม่ชอบอยู่ว่าง เรียนรู้อยู่ตลอดเวลา รักในการพัฒนาตนเองให้เป็นคนที่มีคุณภาพ ด้านการเป็นที่ยอมรับ (Recognition) และการติดต่อสัมพันธ์ (Connections) ผู้ที่มี AQ สูงมักเป็นคนที่เข้ากับผู้อื่นได้ง่ายมองโลกในแง่ดี มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีต่อบุคคลรอบข้าง มีทักษะในการแก้ปัญหาได้อย่างดีจึงเป็นที่ยอมรับจากเพื่อนร่วมงานและผู้ที่มาติดต่อขอรับบริการ โดยผลการศึกษาของ ปทุมทิพย์ เกตุแก้ว (2551) พบว่า พยาบาลวิชาชีพที่มีความสามารถในการเผชิญและฟันฝ่าอุปสรรคสูงนั้นจะมีความสุขในการทำงานไปด้วย เมื่อต้องเผชิญกับปัญหาในการทำงาน บุคคลที่มี AQ สูงจะสามารถวิเคราะห์สาเหตุของปัญหา และค้นหาวิธีการแก้ปัญหาได้อย่างรอบคอบและมีสติ ไม่คิดโทษตัวเองให้เกิดความท้อแท้ใจแต่ก็ไม่ล้มเลิกความรับผิดชอบหรือคิดว่าเป็นปัญหาของใคร จึงไม่ทำให้เกิดอารมณ์หงุดหงิดรำคาญใจในการทำงาน ยอมรับกับปัญหา สามารถเรียนรู้จากเหตุการณ์และสามารถปรับพฤติกรรมของตนเมื่อต้องเผชิญกับปัญหาที่คล้ายคลึงกันก็จะสามารถจัดการกับปัญหาได้อย่างรวดเร็ว ทำให้มีโอกาสประสบความสำเร็จในงาน ได้รับการยอมรับจากเพื่อนร่วมงานและผู้รับบริการ ทำให้รู้สึกว่าตัวเองมีคุณค่าเป็นส่วนหนึ่งที่มีความหมายในการขับเคลื่อนองค์กร จึงมีความสุขในการทำงานและทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ พิณผกา พิณวานิช (2549) และพรทิพย์ นาคพงศ์พันธ์ (2551) ได้ศึกษาความสัมพันธ์ของ AQ กับการประสบความสำเร็จในวิชาชีพ พบว่าความสามารถในการเผชิญและฟันฝ่าอุปสรรคมีความสัมพันธ์ทางบวกกับความสำเร็จในวิชาชีพ เพราะ AQ เป็นสิ่งที่ทำให้บุคคลเกิดความอดทนพากเพียร มีพลังในการฟันฝ่าอุปสรรคได้มากขึ้น ส่งผลให้เกิดความสำเร็จทั้งในชีวิตส่วนตัวและในการทำงาน ซึ่งสอดคล้องกับ สดอลทซ์ (1997) อ้างถึงใน ธีระศักดิ์ กำบรรณารักษ์ (2548) ที่ได้กล่าวว่า ความสามารถในการเผชิญและฟันฝ่าอุปสรรค เป็นสิ่งที่กำหนดความสำเร็จทั้งในหน้าที่การงานและการดำเนินชีวิต เพราะผู้ที่มี AQ สูงมักจะคิดว่าอุปสรรคที่ผ่านเข้ามาในชีวิตเป็นความท้าทายและโอกาสที่เป็นหนทางไปสู่ความสำเร็จ และยังสามารถใช้เป็นตัวทำนายสิ่งต่างๆ เหล่านี้ได้ ผลการปฏิบัติงาน แรงจูงใจ การมีอำนาจ การเรียนรู้ ความคิดสร้างสรรค์ ความหวังความสุขสนุกสนาน ความแข็งแรงทางอารมณ์ สุขภาพกาย ความมั่นคง เจตคติ การปรับปรุงตัวเองตลอดเวลา ความสามารถในการฟื้นตัว การมีอายุยืน และการตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลง

ศุภรี รอดสิน (2549) ความสามารถในการเผชิญและฟันฝ่าอุปสรรคทำให้บุคคลสามารถรับรู้ปัญหาอุปสรรคจากการทำงาน มองว่าเป็นสิ่งท้าทาย มีความสามารถในการรับมือกับปัญหาด้วยความอดกลั้นแล้วบริหารจัดการหรือความเครียดให้หมดไป ส่งผลให้เกิดความเครียดสะสมหรือความเหนื่อยหน่ายจากการทำงานน้อยลง อาทิตยา กลับเพิ่มพูล (2549) ทำให้มีความกระตือรือร้นในการทำงานและมองโลกในแง่ดี ปัญจกร หอมฤทัยกมล (2552) นอกจากนี้ความสามารถในการเผชิญและฟันฝ่าอุปสรรคยังมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับการรับรู้ความสำเร็จในวิชาชีพด้านความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล กล่าวคือ ช่วยส่งเสริมสัมพันธภาพระหว่างบุคคลและทักษะทางด้านมนุษยสัมพันธ์ และยังมีความสัมพันธ์ทางบวกด้านการเงินและด้านความมั่นคงก้าวหน้าในอาชีพการงานอีกด้วย เนื่องจากความสามารถในการเผชิญและฟันฝ่าอุปสรรคเป็นตัวกระตุ้นให้บุคคลมีความกระตือรือร้น เพียรพยายาม และมีความรับผิดชอบส่งผลให้มีโอกาสได้รับการสนับสนุนให้ก้าวสู่ตำแหน่งที่สูงขึ้น

งานวิจัยที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นว่าความสามารถในการเผชิญและฟันฝ่าอุปสรรคเป็นตัวแปรสำคัญที่มีผลทำให้บุคคลมีความสุข ประสบผลสำเร็จในวิชาชีพการทำงาน เอาตัวรอดต่อปัญหาและอุปสรรคที่ผ่านเข้ามาในชีวิต และยังส่งเสริมสัมพันธภาพระหว่างบุคคล เสริมสร้างให้บุคคลมีมนุษยสัมพันธ์อันดีต่อกันมากขึ้น เมื่อบุคคล มีสัมพันธภาพที่ดีต่อกันทั้งเพื่อนร่วมงานและบุคคลรอบข้าง มีความสุขกายสบายใจ ทำงานที่มีความมั่นคง สิ่งเหล่านี้แสดงถึงการมีคุณภาพชีวิตที่ดี การกินดีอยู่ดีมีสุข (Well- Being) ของบุคคลในสังคมด้วยกันทั้งสิ้น

การพัฒนาความสามารถในการเผชิญและฟันฝ่าอุปสรรค

ความสามารถในการเผชิญและฟันฝ่าอุปสรรค หรือ AQ เป็นทักษะที่สามารถเรียนรู้และเพิ่มพูนได้ โดยมีนักวิชาการมากมายเสนอแนวทางในการพัฒนาความสามารถในการเผชิญและฟันฝ่าอุปสรรค โดยการพัฒนา AQ เพื่อให้บุคคลมีคุณภาพนั้นจะได้ผลดีที่สุดควรเริ่มตั้งแต่เด็กที่พ่อแม่ควรปลูกฝังให้ลูกมีความคิดที่เป็นเหตุเป็นผล รู้จักว่าสิ่งไหนเป็นการกระทำที่ไม่ดีหรือสิ่งใดที่ควรแก้การกระทำ โดย วิทยา นาควัชระ (2544) ได้เสนอวิธีการพัฒนาให้ลูกมี AQ สูงขึ้น

คือพ่อแม่ต้องมี AQ เพื่อเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ลูก เพราะลูกมันจะเลียนแบบพฤติกรรมของพ่อแม่ ต่อมาพ่อแม่ต้องสร้างวินัยให้ลูก เมื่อลูกทำผิดไม่ตำหนิมากจนเกินไป และต้องสอนลูกเสมอว่าสิ่งใดควรทำหรือไม่ควรทำด้วยเหตุและผล และอย่าเลี้ยงลูกด้วยเงินเพราะจะทำให้ลูกติดความสะดวกสบาย ส่งผลให้ลูกไม่ค่อยทนต่ออุปสรรคหรือความยากลำบาก ฝึกให้ลูกเล่นกีฬาเพื่อเรียนรู้การสู้ต่ออุปสรรค กีฬายังฝึกให้ลูกมีน้ำใจนักกีฬาอีกด้วย สุดท้ายฝึกให้ลูกมีเขวียนอารมณ์ที่ดี เพราะลูกจะได้มองโลกในแง่ดี รู้จักการอดทนรอคอย เห็นอกเห็นใจผู้อื่น เมื่อลูกมีเขวียนอารมณ์ที่ดี ก็จะทำให้ AQ ของลูกมีการพัฒนาได้มากขึ้น

การที่จะฝึกให้บุคคลที่มี AQ น้อย ให้มี AQ ที่สูงขึ้นนั้นต้องฝึกให้บุคคลคนนั้นเริ่มเปลี่ยนแปลงวิธีคิดก่อน เพราะการที่บุคคลคนหนึ่งจะเป็นคนที่สู้หรือไม่สู้ต่อความยากลำบากนั้น ส่วนสำคัญที่สุดนั้นคือจิตใจและวิธีการคิด วิธีการมองอุปสรรคทั้งหลายทั้งมวลที่ผ่านเข้ามาว่าเป็นเรื่องที่ท้าทายหรือเป็นเรื่องที่น่ากลัวที่ต้องหลบหนี ซึ่งอาจเป็นการยากหากนักสังคมสงเคราะห์ต้องเปลี่ยนแปลงวิธีคิดของคนคนหนึ่งให้เป็นคนสู้งานหรือสู้ปัญหา แต่ถ้าหากนักสังคมสงเคราะห์สามารถเสริมสร้างกำลังใจ ความคิดให้ผู้รับบริการไม่ท้อแท้ต่อชีวิตจนกลายเป็นปัญหา บุคคลคนนั้นก็จะสามารถช่วยเหลือตัวเองได้และไม่เป็นภาระอีกต่อไป โดย ศันสนีย์ ฉัตรคุปต์ (2545) กล่าวว่า การฝึกฝนที่จะทำให้เป็นคนชอบยอมรับความท้าทายและเป็นผู้ที่มี AQ สูงนั้นทำได้ไม่ยากนัก มีงานวิจัยหลายๆชิ้นในอดีตในหลายๆมหาวิทยาลัยพบว่า การเพิ่ม AQ ในตัวบุคคลนั้นสามารถที่จะทำได้หลังจากผ่านการฝึกฝนแล้วพบว่า AQ ดีขึ้น โดย นันทิยา วชิรลาภไพฑูรย์ (2547) ได้ทำการวิจัยเชิงทดลองการเพิ่มระดับ AQ กับเยาวชนกระทำผิดชาย โดยจัดการอบรมเรียนรู้พฤติกรรมและการเผชิญและฟันฝ่าอุปสรรคหรือจัดโปรแกรมการอบรมนั่นเอง ซึ่งวัดผลก่อนเข้ารับการอบรมและหลังเข้ารับการอบรม พบว่า ระดับ AQ โดยรวมทั้ง 4 มิติ หลังเข้ารับการอบรมสูงกว่าก่อนเข้ารับการอบรม ซึ่งเนื้อหาในการอบรมก็จะมีการให้ความรู้เรื่อง AQ และแบ่งกลุ่มทำกิจกรรมโดยให้เยาวชนกระทำผิดชายได้เสนอความคิดเห็นและช่วยกันหาวิธีแก้ไขปัญหามีเหตุผลตามสถานการณ์ที่กำหนดขึ้น ให้ฝึกฝนการปฏิเสธคนหรือเพื่อนเมื่อเพื่อนชวนให้กระทำความผิดหรือชวนให้ปฏิบัติตนไปในการเสียมเสียและมัวเมาในอบายมุข ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของ อนันต์ อเนกวิชฌกุล (2550) ได้ทำการทดสอบโปรแกรมการฝึกอบรมความสามารถในการเผชิญและฟันฝ่าอุปสรรค (AQ) และเปรียบเทียบยอดขายก่อนและหลังการฝึกอบรม ของพนักงานขายบริษัทจำหน่ายเครื่องใช้ไฟฟ้าแห่งหนึ่ง พบว่า พนักงานขายมีระดับ AQ หลังการอบรมสูงกว่าก่อนได้รับการอบรมเช่นกัน

ธีระศักดิ์ กำปารณารักษ์ (2548) กล่าวว่า สตอลท์ เสนอแนวทางในการช่วยพัฒนาความสามารถในการเผชิญและฟันฝ่าอุปสรรคที่เรียกว่า The LEAD Sequence ซึ่งเกิดจากความเชื่อที่ว่า เราสามารถเปลี่ยนแปลงนิสัยและวิธีคิดได้โดยการเปลี่ยนแปลงความคิดเก่าๆ ที่เป็นผลร้ายกับตนเองให้เป็นรูปแบบความคิดแบบใหม่ที่เกิดประโยชน์สูงสุดกับตนเอง ลำดับขั้นตอนของ LEAD มีดังนี้

L = Listen to your adversity response เป็นการพูดกับตนเอง ว่าขณะนี้ไม่มีปัญหาอุปสรรคอะไรเกิดขึ้น พูดย้ำกับตัวเองว่าไม่มีอะไรที่จะเป็นไปไม่ได้ และหาทางแก้ไขได้อย่างถูกต้อง

E = Explore all origins and your ownership of the result เป็นการค้นหาว่าสิ่งใดคือต้นตอของสาเหตุของอุปสรรคที่เกิดขึ้น ระบุชัดเจนว่าตนเองต้องทำสิ่งใดที่เฉพาะเจาะจงลงไป เพื่อสามารถทำให้สถานการณ์ดีขึ้น ตัดสินลงไปว่าสิ่งใดที่อยู่ในความรับผิดชอบของตนเองและสิ่งใดที่อยู่นอกเหนือความรับผิดชอบหรือการตัดสินใจของตนเอง

A = Analyze the evidence การวิเคราะห์ให้เกิดความชัดเจนโดยการค้นหาหลักฐาน หรือภาวะแวดล้อมมาสนับสนุนว่าสิ่งใดอยู่นอกเหนือการควบคุมจริงๆแล้วมีอะไรบ้าง ทำอย่างไรจึงจะไม่ทำให้ปัญหาย่อยในชีวิตนานจนเกินควร พร้อมทั้งวิเคราะห์ความเป็นไปได้ในการแก้ไขและพัฒนาศักยภาพของตนเอง

D = Do something เป็นการเลือกวิธีการและลงมือดำเนินการเพื่ออุปสรรคจะอยู่กับตนเองไม่นาน ด้วยการหาข้อมูลที่เป็นประโยชน์เพิ่มเติม และวิธีที่จะสามารถควบคุมไม่ให้อุปสรรคเข้ามาบีบคั้นต่อชีวิต

นอกจากนี้ยังมีนักวิชาการอีกมากมายหลายท่านที่ได้เสนอแนวทางในการพัฒนา AQ ไว้โดยผู้ศึกษาได้ทำการสังเคราะห์ออกเป็น 3 ด้านเพื่อการเพิ่ม AQ มีดังต่อไปนี้

1. ด้านความคิด จากความเชื่อที่ว่าพฤติกรรมหรือการกระทำใดๆของบุคคลคนหนึ่งนั้นส่วนหนึ่งมาจากสมองหรือระบบความคิดสั่งการ สมองสั่งให้ถอยหรือสมองสั่งให้สู้ สมองคิดว่าปัญหาไม่มีทางออก ต้องพ่ายแพ้ต่อชะตาชีวิตอย่างราบคาบ สิ่งเหล่านี้ล้วนมาจากความคิดภายในตนเองแทบทั้งสิ้น การพัฒนาความสามารถและการเผชิญอุปสรรคขั้นแรกต้องปรับเปลี่ยนวิธีการคิดและทัศนคติของตนเอง ให้เป็นผู้ที่คิดอย่างมีเหตุผล คิดบวกไม่คิดลบ มองโลกในแง่ดี ไม่คิด

บันทึกกำลังใจตัวเอง เมื่อเจอกับปัญหาหรือความยากลำบากให้คิดเสมอว่าไม่มีอะไรที่เป็นไปไม่ได้ ปัญหาทุกอย่างต้องมีทางออกเสมอ พรุ่งนี้จะต้องดีกว่าวันนี้ มองความล้มเหลวเป็นบททดสอบความเข้มแข็ง และมันจะเป็นส่วนหนึ่งของความสำเร็จ

2. ด้านจิตใจ เมื่อบุคคลมีจิตใจหรืออารมณ์ที่ดีแล้วย่อมส่งผลให้มีพฤติกรรมและการกระทำที่ดีไปด้วย กล่าวคือ บุคคลมีจิตใจที่ดีย่อมเป็นส่วนเกื้อหนุนให้มีความคิดที่ดีและการกระทำที่ดีไปด้วย การส่วนของการพัฒนาความสามารถในการเผชิญและฟันฝ่าอุปสรรคนั้น บุคคลต้องฝึกให้มีจิตใจที่เข้มแข็ง อดทน สู้ กล้าหาญ ไม่กลัวการทำงานที่มีความยากลำบาก เพราะความยากลำบากจะเป็นหนทางไปสู่ความสำเร็จ ไม่มีจิตใจที่แข็งแกร่งหรือคิดร้ายทำลายผู้อื่น ฝึกทำสมาธิสงบจิตใจเมื่อต้องเผชิญกับปัญหาเฉพาะหน้าที่ต้องใช้การตัดสินใจอย่างรวดเร็วจะได้มีสติในการรับมืออย่างรอบคอบ

3. ด้านการกระทำ เมื่อปรับเปลี่ยนวิธีการคิดและจิตใจแล้ว ต้องลงมือปฏิบัติอย่างจริงจัง เพราะถ้าคิดลอยๆอย่างเดียวโดยไม่ลงมือทำย่อมไม่เกิดผลแน่นอน ต้องฝึกฝนพัฒนาทักษะของตัวเองอยู่เสมอ เรียนรู้อยู่ตลอดเวลา เพื่อให้เป็นคนที่มีคุณภาพ รักความก้าวหน้า ความสำเร็จไม่ใช่เป็นเรื่องของโชคชะตาแต่เป็นผลจากการกระทำ เมื่อมีปัญหาเข้ามาต้องเผชิญหน้า หาแนวทางแก้ไขอย่างรอบคอบ ไม่หนีปัญหาหรือผลภาระให้ผู้อื่น รับมือกับปัญหาอย่างมีสติในทุกอุปสรรคที่ผ่านเข้ามาในชีวิต

ส่งท้าย

มนุษย์เราเกิดมามีชีวิตต้องเผชิญกับปัญหาและอุปสรรคในชีวิตทุกคน แต่ละคนจะมีวิธีการรับมือกับปัญหาและอุปสรรคแตกต่างกันถึงแม้ว่าเป็นปัญหาในเรื่องเดียวกันก็ตาม การตัดสินใจลงมือแก้ปัญหา ความสำเร็จต่อวิกฤตการณ์เฉพาะหน้า ความ อดทนอดกลั้นต่อความยากลำบากในตัวเองของแต่ละบุคคลนั้นขึ้นอยู่กับความสามารถในการเผชิญและฟันฝ่าอุปสรรคของแต่ละบุคคลนั้นมีมากน้อยเพียงใด บางคนแก้ปัญหาไปได้สักระยะหนึ่งเมื่อเจอทางตันก็เลิกล้มยอมแพ้ต่อปัญหา แต่บางคนก็ไม่ย่อท้อต่ออุปสรรคหาทางก้าวข้ามปัญหานั้นไปได้แม้ต้องแลกด้วยหยาดเหงื่อหยดน้ำตามากน้อยเพียงใดก็ยอม โดยมีเป้าหมายเพื่อที่จะทำให้ตนเองมีชีวิตที่ดีขึ้น การประสบความสำเร็จในชีวิตของคนเรานั้นไม่มีใครสามารถกำหนดได้นอกจากตัวของเราเอง ดังนั้น หากต้องการมีชีวิตที่ดีก็ต้องมีความอดทนต่อปัญหา กล้าสู้กับอุปสรรค ไม่ทำตัวให้เป็นปัญหาเป็นภาระของคนอื่น คนอื่นสำเร็จได้เราก็ต้องทำได้ ถ้ามองตัวเองให้ดีกว่าวันนี้ใจคุณสู้แค่ไหน อึดเพียงใด ถ้าต้องเจอกับความยากลำบาก เมื่อคุณพร้อมสู้ ความสำเร็จไม่ใช่เรื่องยากอีกต่อไป...

เอกสารอ้างอิง

หนังสือ

ธีระศักดิ์ กำบรรณารักษ์, (2548). AQ อึดเกินพิภพ. เอ็กซ์เปอร์เน็ท. กรุงเทพมหานคร. หน้า 28 – 209.

วิทยา นาควัชระ (2544). วิธีเลี้ยงลูกให้เก่ง ดี และมีสุข IQ EQ MQ AQ สำนักพิมพ์ก๊อดบู้. กรุงเทพมหานคร. หน้า 91-97.

คันสนีย์ ฉัตรคุปต์ (2545). เทคนิคการสร้าง IQ EQ AQ 3Q เพื่อความสำเร็จ สถาบันสร้างสรรค์ศักยภาพสมองศรีเอทีพี เบรน. กรุงเทพมหานคร. หน้า 103.

รายงานการวิจัยและงานวิจัยส่วนบุคคล

ครองคณา สีขาว (2549). เชาวอารมณ์ ความสามารถในการเผชิญและฟันฝ่าอุปสรรค และพฤติกรรมในการเผชิญความเครียดของพยาบาล : ศึกษาเฉพาะกรณีโรงพยาบาลสนามจันทร์ จังหวัดนครปฐม. งานวิจัยส่วนบุคคล หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาจิตวิทยาอุตสาหกรรมและองค์การ คณะศิลปศาสตรมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. หน้า 28.

ธีระศักดิ์ กำบรรณารักษ์ และทิพย์สุดา เมธิพลกุล (2551). เชาวในการแก้ปัญหา (AQ) เชาวอารมณ์ (EQ) และบุคลิกภาพของนักธุรกิจเชื้อสายจีนในประเทศไทยกับนักธุรกิจเชื้อสายจีนในประเทศจีน. รายงานการวิจัย. สถาบันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. หน้า 16.

ฉันทพร วาศประเสริฐ (2550). ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยในการทำงาน ความสามารถในการเผชิญและฟันฝ่าอุปสรรค และความเครียดของพนักงานฝ่ายลูกค้าสัมพันธ์ : กรณีศึกษา บริษัททรูมูฟ จำกัด. งานวิจัยส่วนบุคคล หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาวิชาจิตวิทยาอุตสาหกรรมและองค์การ คณะศิลปศาสตรมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. หน้า 28.

ปทุมทิพย์ เกตุแก้ว (2551). ความสัมพันธ์ระหว่างการเรียนรู้คุณลักษณะงาน ความสามารถในการเผชิญและฟันฝ่าอุปสรรคกับความสุขในการทำงานของพยาบาล งานการพยาบาลผดุงครรภ์ : กรณีศึกษาโรงพยาบาลรัฐแห่งหนึ่ง. งานวิจัย

- ส่วนบุคคลหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาวิชาจิตวิทยาอุตสาหกรรมและองค์การ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. หน้า 38,127.
- ปัญญกร หอมฤทัยกุล (2552). ความสัมพันธ์ระหว่างการมองโลกในแง่ดี ความสามารถในการเผชิญปัญหาและฟันฝ่าอุปสรรค และการรับรู้ความสำเร็จในวิชาชีพ กรณีศึกษาพยาบาลวิชาชีพ โรงพยาบาลเจ้าพระยาอภัยภูเบศร จังหวัดปราจีนบุรี. งานวิจัยส่วนบุคคลหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาวิชาจิตวิทยาอุตสาหกรรมและองค์การ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. หน้า 89.
- พรทิพย์ นาคพงศ์พันธ์ (2551). ความฉลาดทางจริยธรรม ความฉลาดทางความคิดสร้างสรรค์และความสามารถในการเผชิญและฟันฝ่าอุปสรรคที่ส่งผลต่อความสำเร็จในอาชีพ : กรณีศึกษาบริษัทเอกชนแห่งหนึ่ง. งานวิจัยส่วนบุคคลหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาวิชาจิตวิทยาอุตสาหกรรมและองค์การ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. หน้า 103.
- พัฒนา พินวนิช (2549). ความสามารถในการเผชิญและฟันฝ่าอุปสรรคกับความสำเร็จในอาชีพของพนักงานบริษัทประกันชีวิต ศึกษาเฉพาะกรณี บริษัท อเมริกันอินเตอร์เนชั่นแนลแอสซิวรันส์ จำกัด. งานวิจัยส่วนบุคคลหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาวิชาจิตวิทยาอุตสาหกรรมและองค์การ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. หน้า 81.
- ศุภรี รอดสิน (2549). ความสัมพันธ์ระหว่างความสามารถในการเผชิญและฟันฝ่าอุปสรรคกับความเหนื่อยหน่ายจากการทำงาน กรณีศึกษาบุคลากรสถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าพระนครเหนือ. งานวิจัยส่วนบุคคลหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาวิชาจิตวิทยาอุตสาหกรรมและองค์การ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. หน้า 136.
- อนันต์ อเนกวิชฌกุล (2550). การทดสอบโปรแกรมการฝึกอบรมความสามารถในการเผชิญและฟันฝ่าอุปสรรค (AQ) และเปรียบเทียบยอดขายก่อน และหลังการฝึกอบรม : กรณีศึกษา พนักงานขายบริษัทเครื่องใช้ไฟฟ้าแห่งหนึ่ง. งานวิจัยส่วนบุคคลมหาบัณฑิต. สาขาจิตวิทยาอุตสาหกรรมและองค์การ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. หน้า 45
- วิทยานิพนธ์
- นันทนุช ตั้งเสถียร (2546). บุคลิกภาพแบบ MBTI ความสามารถในการเผชิญและฟันฝ่าอุปสรรคและความเครียดในการทำงาน : กรณีศึกษาบริษัทเอกชนแห่งหนึ่ง. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต. สาขาจิตวิทยาอุตสาหกรรมและองค์การ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. หน้า 24.
- นันทยา วชรลาภไพบูลย์ (2547). การเพิ่มระดับความสามารถในการเผชิญและฟันฝ่าอุปสรรค โดยการเรียนรู้พฤติกรรม การเผชิญและฟันฝ่าอุปสรรค : กรณีศึกษาเยาวชนกระทำผิดชาย. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต. สาขาวิชาจิตวิทยาอุตสาหกรรมและองค์การ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. หน้า. 141
- อาทิตา กลับเพิ่มพูน (2549). การมองโลกในแง่ดี บุคลิกภาพห้าองค์ประกอบ และความสามารถในการเผชิญและฟันฝ่าอุปสรรค : ศึกษาเฉพาะกรณีหน่วยงานรัฐแห่งหนึ่ง. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต. สาขาวิชาจิตวิทยาอุตสาหกรรมและองค์การ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. หน้า. 101

จิตเวชแนววิพากษ์ จิตเวชยุคหลัง และสังคมสงเคราะห์สุขภาพจิต (Critical Psychiatry, Postpsychiatry and Mental Health Social Work)

รองศาสตราจารย์ ดร.กิตติพัฒน์ นนทปัทมคุลย์¹

ความนำ

สังคมสงเคราะห์วิชาชีพในประเทศไทยที่มีความเจริญก้าวหน้า ต่างเลิกใช้ คำว่าสังคมสงเคราะห์ทางการแพทย์ (Medical Social Work) ไปเป็นสังคมสงเคราะห์สุขภาพ (Health Social Work)² ส่วนสังคมสงเคราะห์จิตเวช (Psychiatric Social Work) ก็กลายเป็นสังคมสงเคราะห์สุขภาพจิต (Mental Health Social Work) ซึ่งการเปลี่ยนแปลงของทั้งสองประการ เป็นทั้ง (ก) การขยายขอบเขตความหมายที่คับแคบไปสู่ความหมายที่กว้างขวาง ซึ่งตรงกับสถานการณ์จริงของการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์มากกว่า และ (ข) การแสดงสัญญาณที่จะลดการครอบงำของแนวคิดพื้นฐานทางชีวการแพทย์ (Biomedical model) พร้อมๆ กับเปิดพื้นที่ให้กับแนวคิดด้านจิตสังคม (Psychosocial model) มากยิ่งขึ้น

นอกเหนือจากเรื่องการเลิกใช้คำว่า “สังคมสงเคราะห์ทางการแพทย์” และ “สังคมสงเคราะห์จิตเวช” โดยหันมาใช้คำว่า “สังคมสงเคราะห์สุขภาพ” และ “สังคมสงเคราะห์สุขภาพจิต” แทนแล้ว ในวงการจิตเวชระดับสากล ยังมีขบวนการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงที่เชื่อมโยงกับการเรียกร้องสิทธิของผู้ป่วยทางจิต การพยายามขจัดการประทับมตินตลอดจนการนำแนวคิดทางสังคมร่วมสมัย อาทิ ทฤษฎีวิพากษ์ (Critical theory) และแนวคิดยุคหลังความทันสมัย (Postmodernism) เข้ามาเป็นพื้นฐานของการสร้างการเปลี่ยนแปลง บทความนี้พยายามให้ภาพของการปฏิรูปงานสุขภาพจิตในสากล และแนวความคิดพื้นฐานที่สำคัญของการปฏิรูป ที่น่าจะเป็นประโยชน์ต่อการสร้างการเปลี่ยนแปลงของสังคมสงเคราะห์สุขภาพจิตในประเทศไทย

จิตเวชแนววิพากษ์

จุดกำเนิดของจิตเวชแนววิพากษ์

ในยุโรปมีการเคลื่อนไหวทางการเมืองที่ส่งผลกระทบต่อเปลี่ยนแปลงอย่างขนานใหญ่ในวงการจิตเวช อาทิ การเคลื่อนไหวของกลุ่มจิตแพทย์ บุคลากรสุขภาพจิตหัวก้าวหน้าร่วมกับนักสังคมวิทยาและนักสังคมสงเคราะห์ ในประเทศอิตาลี ที่เรียกว่า จิตเวชประชาธิปไตย (Democratic Psychiatry) จนทำให้เกิดการผลักดันกฎหมายให้ปิดโรงพยาบาลจิตเวชทั่วประเทศ ในปี ค.ศ.1978 และโอนย้ายการบำบัดรักษาผู้ป่วยจิตเวชให้เป็นส่วนหนึ่งของโรงพยาบาลทั่วไป (กิตติพัฒน์ นนทปัทมคุลย์, 2555ก.) ส่วนในประเทศอังกฤษ เดวิด อิงเกลบี (Ingleby, 1981) และเพื่อนพ้องตีพิมพ์หนังสือ “จิตเวชแนววิพากษ์: การเมืองของสุขภาพจิต” (Critical Psychiatry: The Politics of Mental Health) โดยมีความเชื่อว่า ถึงแม้จะมีการเคลื่อนย้ายการดูแลผู้ป่วยสุขภาพจิตจากสถาบันไปสู่ชุมชนแล้วก็ตาม แต่ปัญหาพื้นฐานของจิตเวชยังคงมีอยู่ แนวคิดของอิงเกลบีคือ การเจ็บป่วยทางจิตเป็นประเด็นปัญหาทางการเมือง (mental illness is a political issue) การวิเคราะห์ของอิงเกลบีเป็นไปในเชิงแนวความคิดมากกว่าเชิงประจักษ์ เขาเห็นว่าการทำความเข้าใจความวิกลจริตนั้นมีข้อขัดแย้งทำลายเสมอ และความขัดแย้งที่เกิดขึ้นมาจากแนวคิดพื้นฐานในการมองประสบการณ์ของมนุษย์ที่แตกต่างกันสองแนวคิด นั่นคือ ปฏิกฐานนิยม (Positivism) ที่ใช้วิธีการที่เป็นวิทยาศาสตร์จากวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ (natural sciences) ในการอธิบายประสบการณ์ของมนุษย์ ส่วนอีกแนวคิดหนึ่ง ได้แก่ ศาสตร์แห่งการตีความ (Hermeneutics) ซึ่งมองว่าสาระสำคัญ (subject matter) และวิธีวิทยา (methodology) ที่ใช้อธิบายประสบการณ์มนุษย์นั้นเป็นสิ่งเดียวกัน อย่างไรก็ตาม การเคลื่อนไหวของจิตเวชแนววิพากษ์ไม่ได้มาจากเดวิด อิงเกลบีเพียงผู้เดียว ทว่า

¹ รองศาสตราจารย์ประจำ คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

² เมื่อประมาณมกราคม พ.ศ. ๒๕๕๕ หัวหน้ากลุ่มชำนาญการสังคมสงเคราะห์ทางการแพทย์ ท่านอาจารย์ชานนท์ โกมลมาลย์ ได้กรุณาส่งจดหมายอิเล็กทรอนิกส์ที่ ดร.ดิ๊กสัน สุขราช (Dr. Dixon Sookraj) ส่งมาให้ความเห็นว่ามีปัจจุบันบรรดาสากลประเทศ ไม่ได้ใช้คำว่า “สังคมสงเคราะห์ทางการแพทย์” แล้ว เขากำลังนิยมใช้คำอื่นมาแทนที่ อาทิ Social work and health เพราะให้ความหมายที่กว้างขวางกว่า การทำงานภายในโรงพยาบาล นอกจากนั้น ผู้เขียนได้เคยพบเอกสารอื่นๆ ใช้คำว่า “สังคมสงเคราะห์สุขภาพ” (Health social work) ความเห็นของดร.ดิ๊กสัน สุขราช นี้มีนัยยะต่อการพัฒนาความก้าวหน้าของกลุ่มชำนาญการสังคมสงเคราะห์ทางการแพทย์และวิชาชีพสังคมสงเคราะห์ทางการแพทย์ในประเทศไทย

เป็นการรวมตัวเคลื่อนไหวเป็นขบวนการที่เรียกว่า **เครือข่ายจิตเวชแนววิพากษ์** (The Critical Psychiatry Network – CPN)

เครือข่ายจิตเวชแนววิพากษ์เป็นกลุ่มจิตแพทย์ชาวอังกฤษที่ประชุมร่วมกันครั้งแรกที่เมืองแบรดฟอร์ด ในเดือนมกราคม ค.ศ. 1999 กลุ่มคนที่เชื่อมโยงอยู่ในเครือข่ายนี้ส่วนใหญ่ปฏิบัติงานเป็นจิตแพทย์ระดับที่ปรึกษา (consultant psychiatrists) ในสหราชอาณาจักร สังกัดบริการสุขภาพแห่งชาติ (National Health Service - NHS) นอกจากนั้นก็เป็นจิตแพทย์ที่ไม่ได้อยู่ในระดับที่ปรึกษา (non-consultant grade psychiatrists) และจิตแพทย์ฝึกหัด (trainee psychiatrists) เข้ามาร่วมเคลื่อนไหวในเครือข่ายนี้ การประชุมครั้งแรกเกิดขึ้นเพื่อตอบสนองข้อเสนอล้างล้างของการปรับปรุงแก้ไขกฎหมายสุขภาพจิต ปี ค.ศ.1983 (the 1983 Mental Health Act – MHA) ซึ่งเป็นที่วิตกกังวลของทั้งผู้ที่อยู่ในวิชาชีพที่เกี่ยวข้องและผู้ที่ไม่ได้เป็นนักวิชาชีพว่า การเปลี่ยนแปลงของกฎหมายจะมีผลต่อสิทธิมนุษยชนและเสรีภาพของพลเมืองที่ใช้บริการสุขภาพจิต แรกเริ่ม กลุ่มนี้เป็นที่เรียกกันว่า กลุ่มแบรดฟอร์ด (the Bradford Group) แล้วต่อมาใช้ชื่อเรียกที่เป็นทางการว่า “เครือข่ายจิตเวชแนววิพากษ์” เพื่อสะท้อนธรรมชาติของคนในกลุ่มชัดเจนยิ่งขึ้น

เครือข่ายจิตเวชแนววิพากษ์สนใจในปัญหาการครอบงำของวิทยาศาสตร์ชีวภาพในจิตเวชศาสตร์ร่วมสมัย (contemporary psychiatry) โดยประเด็นปัญหาสำคัญของการใช้วิทยาศาสตร์ในจิตเวชมี 2 ประการหลัก คือ ประการแรก การใช้วิทยาศาสตร์อย่างไม่เหมาะสม โดยหลักฐานสำคัญ ได้แก่ อุตสาหกรรมด้านเภสัชกรรม (pharmaceutical industry) ที่เชื่อมโยงกับจิตแพทย์จำนวนหนึ่ง และประการที่สอง ข้อจำกัดของวิทยาศาสตร์ชีวภาพในการทำทำความเข้าใจความทุกข์ยากเดือดร้อน (distress) และความวิกลจริต (madness) เครือข่ายจิตเวชแนววิพากษ์มีธรรมชาติที่ตรงกันข้ามกับจิตเวชศาสตร์ร่วมสมัยนั้นทั้งในแง่แนวคิดทางการแพทย์ (medical model) มากเกินไป ทั้งยังผูกมัดตนเองมากเกินไป ในการให้ความสำคัญกับธรรมชาติที่ซับซ้อนของชีวิตการแพทย์ในการวินิจฉัย

ความเห็นของเครือข่ายจิตเวชแนววิพากษ์ในส่วนนี้เป็นการตอบสนองต่อจิตแพทย์รุ่นก่อนหน้าที่ทำทนายวงการจิตเวชจนได้รับการเรียกขานว่า “ต่อต้านจิตเวช” (anti-psychiatry) จิตแพทย์ที่ถูกจัดว่าเป็นพวกต่อต้านจิตเวช มีอาทิ เดวิด คูเปอร์ (David Cooper) อาร์ ดี แลงก์ (R.D. Laing) และโทมัส ซาซซ์ (Thomas Szasz) ถึงแม้ว่า จิตแพทย์สองท่านหลังจะปฏิเสธคำศัพท์คำนี้ จิตแพทย์เหล่านี้สร้างขบวนการเคลื่อนไหวมาก่อนในทศวรรษที่ 1960 และ 1970 เมื่อจิตเวชกระแสหลักถูกโจมตีอย่างรุนแรงจากกลุ่มต่อต้านจิตเวช ผนวกกับการถูกกล่าวหาว่า ไม่ว่ากรณีใด จิตแพทย์ไม่มีทางตกลงกันได้ว่า คนใดเป็นคนป่วยทางจิตหรือไม่ นักวิชาการจิตเวชจึงตอบสนองด้วยการย้ำเน้นฐานคิด ทางชีววิทยาและวิทยาศาสตร์อย่างท่วมท้น เพื่อปรับปรุงความเที่ยง (reliability) ของการวินิจฉัยทางจิตเวชศาสตร์ ซึ่งเดิมเป็นแนวคิดแนวทางที่ผู้ให้กำเนิดวิชาชีพจิตเวชคือ อิมิล เครเพลิน (Emil Kraepelin) ได้วางไว้ ความท่วมท้นดังกล่าวของจิตแพทย์แนวตั้งเดิม ทำให้เกิดคำว่า “ลัทธิเครเพลินเนียนิสมใหม่” (neo-Kraepelinianism) ดังที่ปรากฏคำนี้ใน DSM. III. และ DSM IV.

การใช้เกณฑ์มาตรฐานในการวินิจฉัยและบัญชีรายการ (checklists) อาจจะช่วยปรับปรุงให้การวินิจฉัยทางจิตเวชมีความเที่ยง (reliability) มากขึ้น ทว่าปัญหาเรื่องความตรง (validity) ยังคงมีอยู่ การลงทุนด้วยงบประมาณมหาศาลเพื่อใช้ปรับปรุงการวินิจฉัยของจิตแพทย์ในอังกฤษ อเมริกาและยุโรป กว่าครึ่งศตวรรษถือว่าล้มเหลว เพราะไม่สามารถที่จะชี้ให้เห็นความแตกต่างระหว่างบุคคลที่ถูกวินิจฉัยว่าเป็นจิตเภท (schizophrenia) กับบุคคลที่ไม่ได้ถูกวินิจฉัยว่าเป็นกรณีของความผิดปกติทางจิตเวชทั่วไป เช่น โรคซึมเศร้า (depression) ก็ใช้ฐานเรื่องชีววิทยาอธิบายจนเกินไปจากความเป็นจริงอย่างมาก ผลที่เกิดขึ้นตามมา มีอย่างน้อย 2 ประการ ประการแรก การท่วมท้นอย่างหนักในการวิจัยทางชีววิทยาสร้างความประทับใจแบบผิดๆ (false impression) ทั้งภายในและภายนอกวงการวิชาชีพ ในเรื่องความน่าเชื่อถือ (credibility) ของหลักฐานที่ใช้อธิบายการบำบัดรักษาด้วยยาสำหรับความผิดปกติ อาทิ โรคซึมเศร้าและจิตเภท ตัวอย่างเช่น คู่มือการปฏิบัติงานคลินิกสำหรับบำบัดรักษาโรคซึมเศร้าที่ผลิตให้กับ NHS ของสหราชอาณาจักร ผลิตโดยสถาบันเพื่อความเป็นเลิศด้านสุขภาพและคลินิกแห่งชาติ (the National Institute for Health and Clinical Excellence – NICE) เหมือนถูกหลอกให้เชื่อในประสิทธิผลของ Selective Serotonin Reuptake Inhibitors (SSRIs) โดยไม่ต้องตั้งคำถามใดๆ ในความเป็นจริง จากการตรวจสอบข้อมูลการทดลองยาในการวิเคราะห์แบบอภิมาน (meta-analysis) พบว่าผลการบำบัดด้วยยาในกลุ่มบำบัดกับผลที่เกิดในกลุ่มที่ใช้ยาหลอก (placebo) นั้นไม่แตกต่างกัน จิตแพทย์กลุ่มต่อต้านจิตเวชชี้ให้เห็นว่าการตีพิมพ์ผลการทดลองต่างๆ ของนักวิจัยมีอคติ (bias) ทั้งนี้หมายความว่า นักวิจัยและบริษัทยาจะไม่ตีพิมพ์บทความวิจัยที่แสดงผลการค้นพบที่ได้ผลทางลบเป็นอันตราย ทั้งนี้เป็นเพราะเหตุผลในด้านการค้า อย่างชัดเจน สถาบัน NICE เองยังชี้แจงว่า ความแตกต่างระหว่างการให้ยาด้านอาการซึมเศร้ากับยาหลอก (placebo) นั้นไม่มีนัยยะสำคัญทางคลินิก ทว่า NICE ก็ยังคงแนะนำยาในกลุ่มนั้นต่อไป

ประการที่สอง ผลของการที่วิทยาศาสตร์ทางชีววิทยาคอบจำกัดเวชศาสตร์อีกประการ ได้แก่ การลดความสำคัญของบริบทต่างๆ ในการทำความเข้าใจกับความทุกข์ยากเดือดร้อนและความวิตกกังวล ซึ่ง การลดความสำคัญนี้ยังส่งผลกระทบให้เป็นการบิดเบือนธรรมชาติที่แท้จริง ที่เป็นปัญหาความสลับซับซ้อนอย่างที่สุด ตัวอย่างเช่น ถ้าเราพิจารณาว่า โรคซึมเศร้าเป็นความผิดปกติทางชีววิทยา ที่สามารถรักษาได้โดยการชดเชยด้านอาการซึมเศร้า เราก็จะมีข้ออ้างที่ไม่จำเป็นต้องค้นหาข้อมูลอย่างละเอียดในสภาพการณ์ที่โศกเศร้าของบุคคล ซึ่งมักจะเป็นหัวใจสำคัญของประสบการณ์เสมอ อันที่จริง การละเลยสภาพความเป็นจริงของความทุกข์ของมนุษย์เป็นสิ่งที่ผิดหลักจริยธรรมของวิชาชีพที่ยอมรับไม่ได้ ทั้งในหมู่จิตแพทย์แนววิพากษ์และคนไข้ทั้งหลาย ที่ปฏิเสธความคิดที่ว่า ประสบการณ์ของพวกเขาจะต้องถูกพูดถึงในรูปของอาการทางจิตเวชและสิ่งที่เชื่อกันว่าเป็นปัญหาทางชีวเคมี (biochemical disturbances) ของตน

ประเด็นปัญหาสำคัญ

เครือข่ายจิตเวชแนววิพากษ์สนใจในปัญหาการบีบบังคับ (coercion) และบทบาทของจิตเวชในการควบคุมทางสังคม บทบาทของวิทยาศาสตร์ชีวภาพในจิตเวช และการลดอำนาจออกจากบริบทของประสบการณ์ (decontextualization of experience) ในจิตเวช

การบีบบังคับและการควบคุมทางสังคม

เครือข่ายจิตเวชแนววิพากษ์มีความตระหนักชัดว่า การปฏิบัติงานจิตเวชในอังกฤษต้องเผชิญกับการจัดสมดุลที่ละเอียดอ่อนอย่างยิ่ง ระหว่างสิทธิและเสรีภาพของปัจเจกกับความจำเป็นที่จะต้องปกป้องผู้อื่น สมุดปกเขียว (green paper) ของรัฐบาลอังกฤษมีข้อเสนอให้ปรับปรุงแก้ไขกฎหมายสุขภาพจิต ค.ศ. 1983 นำไปสู่ความวิตกกังวลอย่างยิ่งในกลุ่มเครือข่ายจิตเวชแนววิพากษ์ โดยเห็นว่าภาวะสมดุลได้ถูกโยกย้ายไปสู่ทิศทางของการปกป้องสาธารณสุขมากเกินไป ซึ่งนั่นเท่ากับเป็นการย้ำเน้นบทบาทการควบคุมทางสังคมของจิตเวชเป็นสำคัญ สมุดปกเขียวมีข้อเสนอสำคัญสองเรื่อง ที่ทำให้เกิดความวิตกกังวลในหมู่เครือข่ายจิตเวชแนววิพากษ์ เรื่องที่หนึ่งคือการริเริ่มให้มีกฎหมายที่ให้อำนาจจิตแพทย์อย่างเต็มที่ ให้สามารถกักกันประชาชนที่ป่วยด้วยโรคบุคลิกภาพแปรปรวนอย่างรุนแรงจนเป็นอันตราย (dangerously severe personality disorders – DSPD) แม้ว่าผู้ป่วยเหล่านี้จะไม่ได้ต้องคดีหรือไม่ได้กระทำความผิดใดๆ เรื่องที่สองคือการริเริ่มให้มี “ระเบียบการบำบัดรักษาชุมชน” (Community Treatment Orders – CTOs) ที่ทำให้จิตแพทย์มีอำนาจในการบำบัดผู้ป่วยในชุมชน แม้ผู้ป่วยจะไม่ปรารถนาจะรับการบำบัดนั้น กลุ่มเครือข่ายจิตเวชแนววิพากษ์จึงรวบรวมหลักฐานเสนอความเห็นคัดค้านต่อคณะกรรมการ Scoping Group ซึ่งตั้งโดยรัฐบาลมีศาสตราจารย์จินเนฟรา ริชาร์ดสัน (Professor Genevra Richardson) เป็นประธาน เครือข่ายจิตเวชแนววิพากษ์คัดค้านในเชิงจริยธรรมและเชิงปฏิบัติต่อ CTOs และคัดค้านในเชิงจริยธรรมและสิทธิมนุษยชนต่อความคิดที่ให้มอำนาจการกักกันผู้ป่วย เครือข่ายยังวิพากษ์แนวคิดในการวินิจฉัยบุคลิกภาพแปรปรวน (personality disorders) ยิ่งไปกว่านั้น เครือข่ายจิตเวชแนววิพากษ์ยังยืนยันหลักฐานเรียกร้องให้มี (1) การใช้บันทึกถ่วงหน้าเพื่อแสดงความประสงค์ในการรับบริการ (Advance statements)³ (2) บัตรเพื่อช่วงวิกฤต (Crisis cards) ที่ผู้ใช้บริการสุขภาพจิตพกติดตัว เมื่อเกิดอาการวิกฤตผู้อื่นจะได้ให้ความช่วยเหลือได้ถูกวิธีและทันเวลา และ (3) สิทธิตามกฎหมายที่จะมีหน้าที่เป็นอิสระ ในการให้ความช่วยเหลือให้ผู้ป่วยมีอำนาจในตนเอง (autonomy) แม้ในช่วงเวลาที่มีวิกฤต

เครือข่ายจิตเวชแนววิพากษ์ยังให้การตอบสนองต่อรัฐบาล โดยการให้คำแนะนำปรึกษาเกี่ยวกับการแก้ไขข้อเสนอและเนื้อหาในสมุดปกขาว ความห่วงใยในข้อเสนอเหล่านั้นยังเป็นสาเหตุให้เกิดการรวมตัวขององค์กรต่างๆ จำนวนหนึ่ง โดยเข้ามารวมมือกันภายใต้ร่มที่เรียกว่า “พันธมิตรสุขภาพจิต” (the Mental Health Alliance) ในการรณรงค์สนับสนุนการปกป้องคุ้มครองสิทธิของผู้ป่วยและสิทธิของผู้ดูแลผู้ป่วย และลดการบีบบังคับลงให้เหลือน้อยที่สุด เครือข่ายจิตเวชแนววิพากษ์เข้าร่วมกับการรณรงค์ของพันธมิตร แต่ภายหลังได้ลาออกเมื่อปี ค.ศ. 2005 เมื่อเป็นที่ชัดเจนว่า พันมิตรสุขภาพจิตให้การรับรองรายงานของคณะกรรมการสภาผู้แทนราษฎร (House of Commons Scrutiny Committee) ซึ่งจะมีผลให้ดำเนินการตาม CTOs ที่เครือข่ายจิตเวชแนววิพากษ์คัดค้านมาอย่างหนัก-ตั้งแต่ต้น

บรรดาจิตแพทย์ที่แม้ไม่ได้ระบุตัวตนอยู่ในเครือข่ายจิตเวชแนววิพากษ์ ต่างก็เข้าร่วมในความวิตกกังวลต่อการเพิ่มการบีบบังคับผู้ป่วยตามข้อเสนอของรัฐบาล ดังนั้น เครือข่ายจิตเวชแนววิพากษ์จึงได้ทำการสำรวจด้วยแบบสอบถาม

³ Advance statements in mental health บางครั้งเรียก Advance directive หรือ Living will คือเอกสารที่ประชาชนบันทึกถึงสิ่งที่ประสงค์หรือพึงพอใจจะให้บริการสุขภาพจิตให้บริการดูแลตน เมื่อป่วย โดยทำให้เป็นการถ่วงหน้าตอนที่ยังปกติ เพราะเมื่อป่วยแล้ว เราอาจจะไม่สามารถบอกถึงความต้องการของเราได้ โดยอาจมีสำเนาเก็บไว้ที่เพื่อน ญาติ หน่วยงาน หรือผู้ใดก็ได้ ทั้งนี้ บันทึกถ่วงหน้าจะช่วยป้องกันไม่ให้เราได้รับบริการสุขภาพจิตที่ไม่เหมาะสม ขณะที่เราป่วยและป้องกันตนเองไม่ได้.

กับจิตแพทย์ระดับที่ปรึกษาจำนวน 2,500 คน ที่ทำงานในอังกฤษเพื่อต้องการทราบความคิดเห็นต่อประเด็นข้อเสนอของรัฐบาล ผลการสำรวจพบว่า ร้อยละ 46 มีความรู้สึกวิตกกังวลอย่างกว้างขวางในเรื่องอำนาจการกักกันผู้ป่วยและระเบียบการบำบัดรักษาในชุมชน (CTOs)

จิตเวชยุคหลัง

จิตเวชยุคหลัง (Postpsychiatry) เป็นการเปลี่ยนผ่านครั้งล่าสุดของแนวคิดจิตเวชแนววิพากษ์ (critical psychiatry) หลังจากก่อนหน้านี้ มีการต่อต้านจิตเวช (antipsychiatry) จิตเวชประชาธิปไตย (democratic psychiatry) จิตเวชการเมือง (political psychiatry) และจิตเวชแนวก้าวหน้า (radical psychiatry) แนวคิดที่ให้การสนับสนุนจิตเวชยุคหลัง ที่มีในช่วงแรกสุด ได้แก่ แนวคิดของแพทริก แบร์กเคน และฟิลิป โทมัส (Patrick Bracken and Philip Thomas) มีความคล้ายคลึงอย่างมากกับแนวคิดของบรรดาจิตแพทย์ที่ต่อต้านจิตเวช (antipsychiatrists) ดังนั้น ทั้งจิตแพทย์ที่มีแนวคิดต่อต้านจิตเวชและจิตแพทย์ที่มีแนวคิดจิตเวชยุคหลัง ต่างตั้งคำถามถึงความตรง (validity) ของรูปแบบชีวการแพทย์ (biomedical model) วิพากษ์ปฏิธานนิยมและลัทธิลดทอนรูปแบบความซับซ้อน (reductionism) ของจิตเวชยุคความทันสมัย ไม่ยอมรับการลดอำนาจออกจากบริบทแห่งประสบการณ์ของมนุษย์ (decontextualisation) เมื่อวินิจฉัยความผิดปกติทางจิต และชี้ให้เห็นความเลวร้ายของการกักขังผู้ให้บริการ ตลอดจนการกดขี่ข่มเหงที่อยู่ในการปฏิบัติงานจิตเวช อย่างไรก็ตาม แนวคิดจิตเวชยุคหลังมีบางสิ่งบางอย่างที่พิเศษแตกต่างออกไป กล่าวคือ จิตแพทย์ที่เชื่อในแนวคิดจิตเวชยุคหลังจะรณรงค์ให้มีการลดความเป็นวิชาชีพ (deprofessionalisation) นั่นคือ ลดความเป็นจิตแพทย์ลง (depsychiatrisation) รวมไปถึงลดการบำบัดรักษาด้วยยา (demedicalisation) ในจิตเวช ส่วนในเรื่องอื่นๆ จิตแพทย์ที่มีจุดยืนจิตเวชยุคหลังได้ทำสิ่งเดียวกันกับจิตแพทย์แนววิพากษ์ แต่อาจจะทำมากกว่า-หนักกว่า

จิตแพทย์ที่มีความเชื่อในแนวคิดจิตเวชยุคหลัง ประกาศชัดเจนว่ารูปแบบชีวการแพทย์เป็นอุปสรรคใหญ่ต่อการพัฒนาจิตเวชที่ดีกว่า นั่นคือเหตุผลว่า ทำไม จิตแพทย์ยุคหลังจึงต้องโต้เถียงแทบทุกด้านทุกมุมทุกประเด็นของจิตเวช ที่พวกเขารับรู้ว่ามีฐานคิดมาจากการแพทย์ อาทิ การวินิจฉัยและการบำบัดรักษาผู้ที่มีความผิดปกติทางจิต สำหรับการวินิจฉัย จิตแพทย์ยุคหลังอธิบายว่า ในขั้นตอนแรก จิตแพทย์ควรจะทำความเข้าใจบริบททางสังคมและวัฒนธรรม และแสวงหาการคัดกรองอาการ การอธิบายและการทำความเข้าใจ ความเชื่อพื้นฐานที่เกิดขึ้นจากกิจกรรมการวินิจฉัยนั้น ถือว่าจุดกำเนิดของความผิดปกติทางจิตมาจากการบริบททางสังคม ซึ่งนับเป็นข้อเสนอที่ชวนสงสัยเป็นอย่างยิ่ง นอกจากนั้น จิตแพทย์ยุคหลังยังใช้การสำรวจความหมาย ความสำคัญและคุณค่า ตามแนวทางของศาสตร์แห่งการตีความ (hermeneutic) ในการอธิบายสาเหตุของปัญหา พวกเขาเห็นว่า การดำเนินการอย่างเช่น การวินิจฉัยนั้นอาจเป็นการทำอันตรายต่อชีวิตของคนไข้

ในที่สุดแล้ว จิตแพทย์ตามแนวคิดจิตเวชยุคหลังยืนยันว่า การวินิจฉัยก็คือกระบวนการต่อรองตกลง (negotiation) ระหว่างผู้ใช้บริการกับจิตแพทย์นั่นเอง ดังนั้น จิตแพทย์ควรยับยั้งการยึดยึดตรรกะของตนเองต่อประสบการณ์ของผู้ใช้บริการ สำหรับการบำบัดรักษาอาการผิดปกติ จิตแพทย์ยุคหลังไม่ได้เถียงถึงประสิทธิผลของยา อาทียาต้านอาการซึมเศร้า อย่างไรก็ตาม จิตแพทย์ยุคหลังชี้ให้เห็นว่า ยาต้านอาการซึมเศร้านั้นไม่มีผลต่อการส่งสัญญาณของเส้นประสาท (neurotransmitters) พวกเขาบอกว่า การรวบรวมพลังความกล้าหาญและการผลิตสร้างแรงจูงใจต่างหาก ที่ช่วยให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของระบบส่งสัญญาณของเส้นประสาท จิตแพทย์ยุคหลังยังตั้งคำถามถึงความหมายโดยปกติของการหายป่วยเป็นปกติ (recovery) ที่มักจะหมายถึงการลดจำนวนอาการและความเข้มของอาการลง ทว่า ตามแนวคิดของจิตเวชยุคหลัง การหายป่วยเป็นปกติคือสิ่งที่บุคคลผู้ที่มีสิทธิมีเสียงและมีความเชื่อว่านั้นคือการหายป่วยเป็นปกติของเขาหรือเธอ ถ้าบุคคลมีความสุขพอใจกับประสบการณ์ของตน ก็ไม่ควรมีการบำบัดรักษาอะไรอีก ไม่มีสิ่งใดที่บุคคลจะต้องหายจากสิ่งนั้น นอกจากความเจ็บงั้นที่จิตเวชยุคทันสมัยยึดยึดให้กับผู้ใช้บริการ ปัจจุบัน มีข้อบกพร่องจำนวนมากที่เกิดจากวิธีคิดทางการแพทย์ เหมือนอย่างที่มีประเด็นปัญหามากมายที่เกิดกับจิตเวชร่วมสมัย ข้ออ้างถึงรูปแบบชีวการแพทย์ที่เป็นรูปแบบเดียวที่ชอบธรรมสำหรับใช้อธิบายจิตเวชศาสตร์นั้นไม่ได้ตั้งอยู่บนหลักเหตุผลที่สมควรอีกต่อไป ดังนั้น จึงมีการพยายามท้าทายต่อความตรง (validity) ของรูปแบบชีวการแพทย์ หรือการเลิกใช้รูปแบบนี้ไปเลย จิตเวชไม่ควรถูกลดรูปเหลือแค่แนวทางของการแพทย์

จิตเวชยุคหลังมีจุดกำเนิดเมื่อไม่นานมานี้ คำว่า “จิตเวชยุคหลัง” หรือ Postpsychiatry เป็นคำที่ประดิษฐ์ขึ้นโดย แคมป์เบลล์ (Campbell) เมื่อปี ค.ศ.1996 จิตเวชยุคหลังไม่ได้หมายถึงจิตเวชที่มาภายหลังจิตเวชที่มีอยู่ก่อน ทว่าเป็นคำที่ต้องการสื่อให้เห็นฐานคิดจากแนวคิดยุคหลังความทันสมัย (Postmodernism) นั่นเอง เช่นเดียวกับคำว่า จิตเวชในยุคสมัยใหม่ หรือยุคทันสมัย จิตเวชยุคหลังก็คือจิตเวชของยุคหลังความทันสมัยนั่นเอง (Psychiatry of the postmodern era) แพทริก แบร์กเคนและฟิลิป โทมัส (Patrick Bracken and Philip Thomas) จากเมืองแบร์ดฟอร์ด

ประเทศสหราชอาณาจักรเป็นผู้นำคนสำคัญของจิตเวชยุคหลัง ส่วนโจอันนา มอนครีเอฟ (Joanna Moncrieff) ดันแคน ดับเบิล (Duncan Double) และแบรดลีย์ เลวิส (Bradley Lewis) รายงานชุดหลังนี้เป็นตัวอย่างของผู้เผยแพร่แนวความคิดอย่างเดียวกันกับแบร์กเคนและโธมัส

กล่าวได้ว่า จิตเวชยุคหลังเป็นแนวคิดที่แตกยอดแตกหน่อออกมาจากจิตเวชแนววิพากษ์ เช่นเดียวกับหน่ออื่นๆ ได้แก่ กลุ่มต่อต้านจิตเวช (antipsychiatry) ที่มีอาร์ ดี แลงก์ (R.D.Laing) และ ดี คูเปอร์ (D. Cooper) เป็นผู้นำ แนวคิดจิตเวชประชาธิปไตยหรือจิตเวชทางเลือก (alternative or democratic psychiatry) ที่มี เอฟ บาเซเกลีย (F. Basaglia) เป็นผู้นำ จิตเวชการเมือง (political psychiatry) ที่มี เอฟ. ฟานอน (F. Fanon) เป็นผู้นำ และจิตเวชหัวก้าวหน้า (radical psychiatry) ที่มี ซีแอล สไตเนอร์ (CL. Steiner) เป็นผู้นำ อันที่จริง นักสังคมวิทยาสามคนเป็นผู้เริ่มวิพากษ์วิจารณ์วงการจิตเวชโดยใช้ทฤษฎีของแนวคิดยุคหลังความทันสมัยก่อน แต่ต่อมา แบร์กเคนกับโธมัสเป็นจิตแพทย์สองคนแรกที่วิพากษ์วิจารณ์แบบเดียวกันกับนักสังคมวิทยากลุ่มนั้น คือใช้จุดยืนจากแนวคิดยุคหลังความทันสมัยเช่นเดียวกัน ข้อวิพากษ์วิจารณ์และทฤษฎีของแบร์กเคนและโธมัสที่มีต่อการให้ความช่วยเหลือผู้ป่วยทางจิตนั้น มีความลุ่มลึกและแนบแน่นต่อสุขภาพจิตมากกว่านักสังคมวิทยา เนื่องจากทั้งสองท่านเป็นจิตแพทย์ที่มีประสบการณ์ตรงจากการทำงานสัมผัสกับบุคคลที่มีความเจ็บป่วยทางจิต ขณะเดียวกัน นัยยะของผลกระทบ (implications) จากการวิพากษ์วิจารณ์ก็มีผลสะท้อนที่รุนแรงกว่า

ถึงแม้ว่า บรรดาจิตแพทย์ที่เชื่อในแนวคิดจิตเวชยุคหลังปรารถนาที่จะหลีกเลี่ยงกับดักของความคิดแยกตัวของคู่ปฏิบัติระหว่างจิตเวชกับการต่อต้านจิตเวช แนวคิดส่วนใหญ่ของผู้สนับสนุนจิตเวชยุคหลังมีความคล้ายคลึงร่วมกันกับแนวคิดต่อต้านจิตเวชหลายประการ ซึ่งปรากฏการณ์เช่นนี้ พอจะเข้าใจได้ไม่ยาก เนื่องจากแนวคิดทั้งสอง (ทั้งจิตเวชยุคหลังและต่อต้านจิตเวช) มีฐานคิดชุดเดียวกัน ได้แก่ งานวิพากษ์วิพากษ์จิตเวชทันสมัยของนักคิด เช่น มิเชล ฟูกูต์ (Michel Foucault) และมาร์ติน ไฮเดกเกอร์ (Martin Heidegger) เป็นต้น ดังนั้น ทั้งแนวคิดต่อต้านจิตเวชและจิตเวชยุคหลังตั้งคำถามต่อความตรงของวิธีคิดชี้แจงการแพทย์ วิพากษ์ปฏิธานนิยมและแนวคิดลดทอนรูปแบบความซับซ้อน (reductionism) ของจิตเวชยุคทันสมัย การทำให้ความวิกลจริตเป็นเรื่องปกติ (normalize madness) การไม่ยอมรับการลดอำนาจในบริบทประสบการณ์ของผู้ใช้บริการ (decontextualisation) เมื่อวินิจฉัยความผิดปกติทางจิต ชี้ให้เห็นข้อจำกัดสำคัญของวิธีวิทยาศาสตร์ในจิตเวช ให้ความสำคัญกับค่านิยมและความหมายในการทำความเข้าใจผู้ป่วยทางจิต และวิเคราะห์ผลเสียจากการกักขังและการกดขี่ข่มเหงที่อุบัติขึ้นในการปฏิบัติงานทางจิตเวช

อัตลักษณ์ของแนวคิดจิตเวชยุคหลังที่ทำให้แตกต่างไปจากจิตเวชแนววิพากษ์อย่างเด่นชัด คือการเคลื่อนไหวรณรงค์ลดบทบาทนักวิชาชีพ ลดบทบาทของจิตเวชศาสตร์ และลดการบำบัดรักษาด้วยยาในจิตเวช ทั้งนี้ ก่อนหน้าที่จะมีจิตแพทย์ที่นิยมแนวคิดจิตเวชยุคหลัง ได้มีจิตแพทย์ที่นิยมจิตเวชสังคม (Social psychiatrists) และจิตแพทย์ผู้เลื่อมใสในความคิดของนายแพทย์ฟรอนโก บาเซเกลีย (ผู้นำจิตเวชประชาธิปไตยในอิตาลี) ที่มุ่งพิทักษ์สิทธิคนธรรมดา เรียกร้องให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการบริการและการดูแลผู้ป่วยทางจิตและครอบครัว อย่างไรก็ตาม พวกเขาเหล่านี้ไม่ได้มองว่าองค์ความรู้ด้านจิตเวชศาสตร์จะมีความสำคัญน้อยกว่าประสบการณ์ของผู้ดูแลผู้ป่วยและผู้ให้บริการสุขภาพจิต ถึงแม้ว่าจิตแพทย์ที่นิยมจิตเวชยุคหลังจะเรียกร้องการผสมผสานระหว่างองค์ความรู้/ความชำนาญการทางจิตเวชกับประสบการณ์ของบุคคลธรรมดา อันที่จริง จิตแพทย์ยุคหลังให้ความสำคัญกับบทบาทของผู้ใช้บริการและผู้ดูแลผู้ป่วยมากกว่า รวมทั้งประสงค์จะให้พื้นที่การมีส่วนร่วมของบุคคลธรรมดาเปิดอย่างกว้างขวางมากกว่า อาทิ องค์การอาสาสมัครและกลุ่มช่วยเหลือตนเอง ในการร่วมวินิจฉัยและร่วมให้การบำบัดรักษาที่กลายเป็นว่าจิตแพทย์เป็นแค่แกนเสริมเท่านั้น

ประเด็นปัญหาสำคัญของจิตเวชร่วมสมัย

เนื่องจากการวิพากษ์จิตเวชยุคทันสมัยเป็นวัตถุประสงค์หลักของแนวคิดจิตเวชยุคหลัง จึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญที่เราจะหยิบยกประเด็นปัญหาสำคัญของจิตเวชร่วมสมัยขึ้นมาพิจารณา ดังต่อไปนี้

- (1) ไม่ใคร่มีใครตั้งคำถามต่อการยึดมั่นในข้อสันนิษฐานเกี่ยวกับวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ
- (2) ปัญหาการหมกมุ่นอยู่กับการวินิจฉัยและการจำแนกปัญหา
- (3) ปัญหาการติดขัดกับการบำบัดรักษาด้วยยา ไม่ว่าความผิดปกติทางจิตประเภทใด ก็ใช้แต่ยาเป็นแบบแผนหลักในการบำบัด
- (4) การเพิ่มจำนวนความผิดปกติไปเรื่อยๆ ในรายการเกณฑ์การวินิจฉัยโรคทางจิตเวช หรือ DSM⁴
- (5) คำถามเกี่ยวกับการปฏิบัติงานที่ใช้ฐานค่านิยม (values-based practice) กับการปฏิบัติงานที่ปลอดพ้นจากค่านิยม (values-neutral practice)

⁴ DSM ย่อมาจาก Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders หรือ เกณฑ์การวินิจฉัยโรคทางจิตเวช

- (6) ปัญหาการลดอำนาจในบริบทของความผิดปกติทางจิต (decontextualisation of mental disorders) ใน DSM-III และ DSM-IV
- (7) ปัญหาการยุบโรงพยาบาลโรคจิตและความล้มเหลวของชุมชนในการจัดการดูแลผู้ป่วยทางจิตที่รุนแรง
- (8) ปัญหาการเพิ่มจำนวนของบ้านพักดูแลผู้ป่วย (residential care) และบ้านประทับประคอง (supporting houses) อย่างมากมาย จนกลายเป็นการกลับมาใหม่ของระบบสถาบัน (reinstitutionalisation) และเป็นการผ่านไประบบสถาบัน (trans-institutionalisation) สำหรับผู้ป่วยทางจิตที่รุนแรง
- (9) การขาดความเอาใจใส่อย่างเพียงพอต่อปัญหาความทุกข์ยากในชีวิตจริงของผู้ป่วย และ
- (10) การขีดวงจำกัด ไม่ให้คนไข้ได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจเกี่ยวกับความต้องการจำเป็นและสิทธิของเขา/เธอ

จิตแพทย์ที่นิยมจิตเวชยุคหลังมองว่ารูปแบบชีวิตการแพทย์เป็นอุปสรรคก้อนใหญ่ที่คอยขัดขวางการผลักดันจิตเวชที่ดีกว่า นั่นคือเหตุผลที่ทำให้จิตเวชยุคหลังต้องชูธงโต้แย้งไปเสียแทบทุกด้านทุกประเด็นของจิตเวช โดยเฉพาะอย่างยิ่ง จิตเวชที่ใช้ฐานคิดการแพทย์ การโต้แย้งเช่นนี้ก็คือการทำลายต่อฐานรากของจิตเวชศาสตร์นั่นเอง

การรื้อสร้างจิตเวช: การเปิดพื้นที่ให้นักสังคมสงเคราะห์

การพยายามสร้างการเปลี่ยนแปลงของจิตเวชยุคหลังที่เรียกว่าเป็นการรื้อสร้างจิตเวช (deconstruction of psychiatry) นั้นสอดคล้องกับแนวคิดพื้นฐานของนักสังคมสงเคราะห์วิชาชีพ ที่เน้นศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ เน้นความสัมพันธ์ทางสังคม และเน้นรูปแบบทางสังคม (Social model) มาโดยตลอด ประเด็นการรื้อสร้างจิตเวชที่นักสังคมสงเคราะห์ควรเข้าไปมีส่วนร่วม มีดังต่อไปนี้

การวินิจฉัย

แบร์กเคนและโธมัสมองว่าการวินิจฉัยเป็นของที่สงวนเอาไว้เป็นพิเศษเฉพาะจิตแพทย์ที่ได้รับการฝึกอบรมทาง การแพทย์เท่านั้น การวินิจฉัยถือเป็นหัวใจของทฤษฎีทางจิตเวชศาสตร์และการปฏิบัติการจิตเวช จิตแพทย์แนวจิตเวชยุค หลังไม่ได้พิจารณาว่าการวินิจฉัยมีความสำคัญสักเท่าใด ในทหระณะของจิตแพทย์แบบแนวคิดยุคหลังความทันสมัยคือ ปลดปล่อยให้ประชาชนที่ป่วยทางจิตอยู่ตามลำพังของพวกเขา/เธอโดยปราศจากการวินิจฉัยใดๆ ดูจะเป็นการดีกว่า ดังนั้น แบร์กเคนและโธมัส ยืนยันว่า เป็นสิ่งที่เป็นไปได้ที่จะปฏิบัติการบำบัดด้วยยาที่ดีในสุขภาพจิต โดยไม่ต้องไปสนใจกับ คำถามที่ว่า การวินิจฉัยเป็นอย่างไร ทั้งสองอ้างอิงหลักฐานสนับสนุนการวิเคราะห์ข้างต้น โดยยกตัวอย่างรายงานที่ทั้งสอง เคยทำงานร่วมกับทีมงานสุขภาพจิต ที่สนใจตอบสนองความต้องการจำเป็นของบุคคลและครอบครัว รวมทั้งรายงานว่ ทีมงานสุขภาพจิตสามารถช่วยให้บุคคลผู้นั้นเผชิญหน้ากับวิกฤตการณ์ โดยไม่สูญเสียศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ นักสังคม สงเคราะห์วิชาชีพเป็นวิชาชีพที่มีจุดยืนสำคัญอยู่ที่การปกป้องคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ การยอมจำนนต่อจิตเวช กระแสหลัก น่าจะไม่ช่วยให้ นักสังคมสงเคราะห์รักษาปรัชญาเรื่องศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ได้ดี ทว่าการเข้าร่วมรื้อสร้างจิต เวชจะเป็นการแสดงการกระทำที่สอดคล้องกับปรัชญาวิชาชีพสังคมสงเคราะห์มากกว่า

ยิ่งไปกว่านั้น นักสังคมสงเคราะห์น่าจะมีความเชี่ยวชาญในด้านการวิเคราะห์วินิจฉัย (ก) สภาวะการณ์ทางสังคม ที่ดำรงอยู่พร้อมๆ กับสภาวะทางจิตของคนไข้ และ (ข) ความทุกข์ยากเดือดร้อนทางจิตของคนไข้ ทั้งสองปัจจัยมีผลเป็น การกำหนดทั้งความต้องการจำเป็นของคนไข้และการกระทำของทีมงานสุขภาพจิตที่มุ่งช่วยเหลือให้คนไข้เผชิญ สถานการณ์ได้ดีขึ้น

แนวคิดจิตเวชยุคหลังมีข้อเสนอเกี่ยวกับการวินิจฉัย ดังต่อไปนี้

ประการแรก ทีมงานสุขภาพจิตและจิตแพทย์ควรทำความเข้าใจต่อบริบท และต่อมาจึงพรรณนาถึงอาการ – นี้ เป็นจุดเริ่มต้นของความผิดปกติทางจิตในบริบททางสังคม ตัวแปรทางสังคมมีความสอดคล้องกับการผลิตสร้าง ความ ผิดปกติทางจิต จิตเวชยุคหลังไม่ได้ปฏิเสธการอธิบายสาเหตุความเจ็บป่วยทางจิตที่เกิดขึ้นกับบุคคลแต่ละคน ทว่า จิตเวช ยุคหลังโต้แย้งให้มีการค้นหาแนวทางการตีความ (hermeneutic exploration) เกี่ยวกับ (ก) ความหมาย (meaning) (ข) ความสำคัญ (significance) และ (ค) คุณค่า (value) ซึ่งควรจะนำมาอธิบายเชื่อมโยงไปสู่การค้นหาสาเหตุความเจ็บป่วย ของบุคคลเสมอๆ

ในกระแสหลัก จิตแพทย์เป็นสมาชิกในทีมงานบริการสุขภาพจิตที่มีความคุ้นชินกับเหตุผลเชิงการแพทย์อยู่อย่าง ลึกซึ้ง แพทย์จึงเป็นผู้ให้นิยามความหมาย “โลกของผู้ป่วย” ซึ่งจิตเวชยุคหลังโต้แย้งจากจุดยืนที่แยกตนออกจากความเป็น ผู้ชำนาญการ กระนั้นก็ตาม ไม่ได้หมายความว่า จิตแพทย์ที่ยึดแนวจิตเวชยุคหลังจะปฏิเสธองค์ความรู้ด้านการแพทย์หรือ ด้านจิตเวชศาสตร์ไปเสียทั้งหมด ทว่า จิตเวชยุคหลังปฏิเสธที่จะจัดลำดับความสำคัญ (prioritise) ที่ต้องมาก่อน หรือ กล่าวอีกอย่างหนึ่ง จิตเวชยุคหลังไม่ต้องการให้จิตแพทย์มีบทบาทเป็นผู้นำในการวินิจฉัย ทั้งนี้ จิตเวชยุคหลังเห็นว่า การ วินิจฉัยควรจะเป็นกระบวนการที่แสวงหาความหมายร่วมกันระหว่างนักวิชาชีพและคนไข้

แพทย์อาจจะนำความรู้เรื่องพันธุศาสตร์ ความรู้ทางการแพทย์และความรู้ด้านเภสัชวิทยา เข้ามาในกระบวนการวินิจฉัย ทว่า สำหรับแนวคิดจิตเวชยุคหลังชุดความรู้เหล่านี้ไม่ได้มีความสูงศักดิ์หรือมีอภิสิทธิ์เหนือกว่าความรู้อื่นๆ จิตแพทย์ (และจิตแพทย์ยุคหลัง) ไม่ควรเป็นทั้งคนแรกหรือคนสุดท้ายที่จะพูดในกระบวนการวินิจฉัย ทว่า จิตแพทย์ควรจะต่อรองการวินิจฉัยกับคนไข้ (ผู้ใช้บริการสุขภาพจิต) ซึ่งมีสิทธิที่จะต่อรองว่า ความเป็นจริงของเขาหรือเธอนั้นควรจะนิยามและให้ความหมายอย่างไร

ความเข้าใจต่อโลกของคนไข้ต้องเป็นศูนย์กลางของพื้นที่ในการวินิจฉัย แน่แน่นอนว่า จิตแพทย์ไม่จำเป็นต้องพูดเอาออกเอาใจคนไข้เมื่อต้องการให้คนไข้แสดงความเข้าใจโลกของตน แต่การที่คนไข้เป็นผู้แสดงออกมา-นำเสนอการตีความหมายของอาการและร่องรอยความเจ็บป่วยของตนออกมา เป็นสิ่งที่ช่วยแพทย์ (และจิตแพทย์) ในการวินิจฉัยความเจ็บป่วยที่ทำให้บุคคลเกิดความทุกข์ยากเดือดร้อนได้อย่างดียิ่ง การที่จิตแพทย์ยุคหลังระลึกเสมอว่า “ความเข้าใจต่อโลกของคนไข้ต้องอยู่ที่ศูนย์กลางของเวที” มีความหมายว่า จิตแพทย์ (และจิตแพทย์ยุคหลัง) ควรจะเปิดเข้าไปทำความเข้าใจธรรมชาติของคนไข้ พิจารณาว่า คนไข้มองภูมิหลังและปัญหาของตนเองอย่างไร จิตเวชยุคหลังเรียกว่า (advocate) ให้คนไข้เข้าร่วมในกระบวนการวินิจฉัยอย่างเท่าเทียมกันกับจิตแพทย์ การเปิดพื้นที่ให้คนไข้มีส่วนร่วมในกระบวนการวินิจฉัยอย่างเท่าเทียม น่าจะเป็นทักษะความถนัดของนักสังคมสงเคราะห์วิชาชีพ

นักสังคมสงเคราะห์และทีมงานสุขภาพจิตควรให้ความเคารพในการวินิจฉัยปัญหาตนเองของคนไข้ จิตแพทย์ควรจะยอมรับว่าการวินิจฉัยไม่ใช่พื้นที่หวงแหนของตนอีกต่อไป ทว่า เราอาจมีคำถามว่า หากจิตแพทย์ปล่อยให้ผู้ใช้บริการวินิจฉัยปัญหาของตนเองแล้ว บทบาทของจิตแพทย์ในกระบวนการวินิจฉัยจะทำอะไร (หรือจะมีจิตแพทย์เอาไว้ทำ...อะไร) และถ้าจิตแพทย์ไม่เห็นด้วยกับการตีความหมาย (วินิจฉัย) ปัญหาของคนไข้ละ - จะเกิดอะไรขึ้น ทั้งนี้ การที่จิตแพทย์วินิจฉัยไม่เหมือนกับคนไข้ (หรือขัดแย้งกัน) มีโอกาสสูงมาก ๆ จนแทบเป็นเรื่องปกติ เราควรจะเชื่อในการวินิจฉัยของใคร - ของคนไข้ หรือของจิตแพทย์ แล้วกระบวนการบำบัดรักษาจะใช้ผลการวินิจฉัยของใครดี

จิตแพทย์ยุคหลังไม่มีคำตอบสำหรับคำถามข้างต้น อันที่จริง จิตแพทย์ยุคหลังไม่ได้ถามคำถามแบบนั้น ในประเด็นของการลดบทบาทของจิตแพทย์ในกระบวนการวินิจฉัย จิตแพทย์ยุคหลังถามคำถามอีกชุดหนึ่งต่างหาก คำถามดังกล่าวคือ “เรา (จิตแพทย์) มีสิทธิอะไรหรือ ที่จะยึดยึดความเห็นของเราต่อการอธิบายประสบการณ์ของคนอื่น ทั้งนี้ ความเห็นของเราอาจขัดแย้งกับความเข้าใจของเจ้าของประสบการณ์ก็ได้” คำถามนี้ของแบร์ริเคนและโธมัสนำไปใช้ได้กับบริการสุขภาพจิตทุกระดับ และมีคำอธิบายในเรื่องนี้ ดังต่อไปนี้

ประการแรก จิตแพทย์ย่อมได้รับการคาดหวังว่า ต้องมีพรสณะต่อความผิดปกติทางจิตอย่างไร และจิตแพทย์แต่ละท่านมีความถนัดหรือชอบที่จะบำบัดรักษาบุคคลที่มีความผิดปกติทางจิตนั้นอย่างไร ถึงแม้ว่า การบำบัดรักษาจะมีการครอบงำของรูปแบบชีวการแพทย์ (biomedical model) ในยุคสมัยใหม่ก็ตาม จิตแพทย์แต่ละท่านก็ไม่ได้มีพรสณะต่อความผิดปกติทางจิตเป็นแบบฉบับเดียวกัน - หากเป็นเช่นนั้นไม่ อันที่จริง รูปแบบทางจิตวิทยา (psychological model) และรูปแบบทางสังคม (social model) ก็ไม่ได้สูญเสียความชอบธรรมไปจากวงการจิตเวช และกลับมีอำนาจครอบงำจิตเวชในบางช่วงเวลาด้วย

ประการที่สอง หากไม่นับกรณีผู้ป่วยที่ไม่สมัครใจรับการบำบัดรักษาเป็นคนไข้ใน (involuntary hospitalization) จิตแพทย์ก็มิได้ยึดยึดการอธิบายประสบการณ์ของคนไข้ด้วยความคิดเห็นของตน สิ่งที่จิตแพทย์ทำคือการพยายามทำให้คนไข้รู้ว่า จิตแพทย์คิดอย่างไรต่อธรรมชาติความเจ็บป่วยของคนไข้ คิดอย่างไรต่อการบำบัดรักษา และการพยากรณ์โรค ซึ่งเป็นประสบการณ์เชิงพยาธิวิทยาของคนไข้ผู้นั้น

ประการที่สาม คนไข้จำนวนมากที่ไม่มีความคิดเห็นใดๆ ต่อปัญหาทางจิตของตน เขาหรือเธอไม่รู้ว่าจะมีความผิดปกติของตนเกิดจากอะไร (และนั่นคือเหตุผลส่วนหนึ่ง ที่ทำให้คนไข้ต้องแสวงหาความช่วยเหลือทางวิชาชีพ) ดังนั้น คนไข้อาจจะยอมรับหรืออาจจะปฏิเสธการตีความหมายของจิตแพทย์ก็ได้ หรือไม่ก็อาจจะไม่เห็นความแตกต่างอะไรเลย ถ้าหากคนไข้ยอมรับการตีความของจิตแพทย์ แล้วผลการบำบัดรักษาต่ำกว่าที่คนไข้คาดหวัง คนไข้ก็มีอิสระที่จะแสวงหาความช่วยเหลือจากจิตแพทย์ท่านอื่น ที่จะใช้หลักการหรือวิธีการหรือเทคนิคการบำบัดรักษาด้านจิตเวชที่แตกต่างจากจิตแพทย์คนเดิม

การพิจารณารายละเอียดทั้งสามประการ ไม่ได้หมายความว่า ความรู้ทางจิตเวชอย่างไรเสียก็มีอำนาจเหนือหรือมีความสูงศักดิ์กว่า หรือมีอภิสิทธิ์เหนือกว่าความรู้ของประชาชนทั่วไป

การบำบัดรักษา

แบร์ริเคนและโธมัสท้าทายความคิดที่ว่า “การทำงานสุขภาพจิตที่ประสบความสำเร็จนั้นคือการบำบัดรักษาที่ได้ผลดีนั่นเอง” แบร์ริเคนและโธมัสพอใจที่จะใช้คำว่า “สุขภาพจิตที่ได้ผลจริง” (mental health work) จักต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของสัมพันธภาพที่มีความหมายระหว่างผู้ให้ความช่วยเหลือกับผู้ให้บริการ หรือนักวิชาชีพกับคนไข้ หัวใจสำคัญ

ของการทำงานสุขภาพจิตคือ การที่มนุษย์ต้องเผชิญหน้ากับประเด็นปัญหาต่างๆ อาทิ ความหวัง ความไว้วางใจ ศักดิ์ศรี การสร้างกำลังใจ การทำความเข้าใจ การเสริมพลังอำนาจ การเข้าใจในความรู้สึกของผู้อื่น และการดูแล สัมพันธภาพที่มีความหมายและปัจจัยที่เป็นหัวใจสำคัญเหล่านี้ อยู่ในวิสัยที่นักสังคมสงเคราะห์วิชาชีพเข้ามาร่วมรับผิดชอบได้อย่างเต็มที่

จิตเวชยุคหลังมองว่า การบำบัดเชิงชีววิทยาการแพทย์ที่ถือว่าได้ผลนั้น แท้ที่จริง ก็คือการยกย้ายถ่ายเทความหมาย ความมุ่งหวังและความคาดหวังทั้งนั้น ยาด้านอาการซึมเศร้าอาจจะทำให้เกิดผลบางอย่างที่เป็นประโยชน์อย่างมากนั้น เป็นเพราะว่าความเชื่ออย่างกว้างขวางว่า ระบบการเดินทางของสัญญาณประสาท (neurotransmitters) เป็นระบบที่ทำให้เกิดอารมณ์ (mood) ซึ่งอันที่จริงเป็นสภาวะแวดล้อมทางสังคม (Social milieu) และเป็นเพราะว่าทั้งคนไข้และแพทย์ต่างต้องการให้ยาด้านซึมเศร้าตัวนั้นมันทำงานได้ผล ซึ่งนั่นก็คือ สภาวะแวดล้อมเชิงการบำบัด (therapeutic milieu)

จิตแพทย์ยุคหลังยอมรับว่าเป็นจริง ที่ส่วนหนึ่งของผลการรักษาของยาด้านอาการซึมเศร้าเป็นผลในเชิงชีววิทยา อย่างไรก็ตาม จิตแพทย์ยุคหลังอ้างว่า การเปลี่ยนแปลงในเชิงร่างกายที่เกิดขึ้นในตัวคนไข้ที่ทานยาด้านอาการซึมเศร้าเข้าไปนั้น ไม่ได้เป็นผลมาจากฤทธิ์ของยานั้น ทว่าเป็นผลมาจากปัจจัยด้านจิตวิทยาและด้านจริยธรรมหรือความรู้สึกผิดชอบชั่วดี (moral factors) การรักษาที่เกิดขึ้นไม่ได้เริ่มจากผลต่อระดับสัญญาณทางประสาท ทว่า เป็น (ก) การค่อยๆ ซึมซาบความหวัง (ข) การรวบรวมความกล้าหาญและ (ค) การผลิตสร้างแรงจูงใจต่างหาก ที่ทำให้ได้ผล ส่วนสายโซ่ของสัญญาณทางประสาทที่อาจจะเกิดขึ้น ส่วนใหญ่จะเป็นสิ่งที่มีผลรอง (secondary) ลงไป

ถ้าหากว่า ผลสัมฤทธิ์ของยาด้านอาการซึมเศร้าเป็นเงื่อนไขที่ขึ้นอยู่กับ (ก) การค่อยๆ ซึมซาบความหวัง (ข) การรวบรวมความกล้าหาญและ (ค) การผลิตสร้างแรงจูงใจ แล้วจึงส่งผลกระทบเป็นการเปลี่ยนแปลงของสัญญาณทางประสาท เราก็คงอดไม่ได้ที่จะต้องสงสัยว่า โครงสร้างทางเภสัชวิทยาและปฏิกิริยาของยาด้านอาการซึมเศร้ามีส่วนช่วยบำบัดรักษาคนไข้ จริงๆ หรือไม่ อันที่จริง ปรากฏว่า การบำบัดรักษาด้วยยาหรือไม่ได้ใช้ยาอะไรเลย ก็ไม่ได้มีความสัมพันธ์สอดคล้องต่อกันเลย

การบำบัดรักษาด้วยยาจึงไม่มีความสำคัญอะไร ยาหลอก (placebo) ก็ให้ผลเหมือนยาตัวใดก็ได้ สิ่งที่ได้ผลจริงๆ คือความหวัง ความกล้าหาญ และแรงจูงใจ ส่วนความรู้ด้านจิตเภสัชวิทยา (Psychopharmacology) ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของความรู้ทางจิตเวชศาสตร์นั้นก้าวพ้นจุดนี้ไปแล้ว ความรู้ดังกล่าวไม่สามารถให้คำอธิบายได้ว่า ทำไมการรับประทานยาจึงช่วยได้ และช่วยได้อย่างไร นี่คือทฤษฎีของจิตเวชยุคหลังที่มีต่อการบำบัดรักษาด้วยยา

การหายป่วยเป็นปกติ (recovery) เป็นแนวคิดสำคัญอีกประการหนึ่งของการปฏิบัติงานจิตเวช การหายป่วยเป็นปกติคือจุดมุ่งหมายของการบำบัดรักษาทางจิตเวชหรือการทำงานสุขภาพจิตที่ได้ผล (mental health work) แต่สำหรับจิตเวชยุคหลัง การหายป่วยเป็นปกติมีความหมายเกี่ยวกับการลดปริมาณของอาการหรือลดความเข้มข้นของอาการ ทั้งนี้ แบริเคนและโรธส์มองว่า การหายป่วยเป็นปกติคือสิ่งที่บุคคลที่มีการแสดงความคิดเห็น (voices) และมีความเชื่อที่ไม่เหมือนผู้อื่นคิดว่านั้นเป็นการหายป่วย - ถ้าหากคุณไม่เชื่อว่าคุณกำลังได้รับความทุกข์จากความเจ็บป่วยนี้ ก็จะไม่มีความเป็นไปได้ที่คุณจะพูดถึงการหายป่วย อย่างที่กลับมาเป็นปกติหลังจากมีความเจ็บป่วย

จิตเวชยุคหลังมองว่า จิตแพทย์ทั่วไปกำลังเข้าใจผิด ที่ไปนิยามการหายป่วยเป็นปกติ ในรูปของการแก้ไขอาการต่างๆ ของคนไข้ ทั้งนี้ เป็นเพราะว่า คนไข้ไม่ได้คิดว่าประสบการณ์ของตน อาทิ หูแว่วและมีความเชื่อประหลาดๆ นั้นสมควรเรียกว่า “อาการ” ทว่า คนไข้ไม่ได้คิดอย่างคนทั่วไป ที่มีการจำแนกประสบการณ์ที่เรียกว่า “ปกติ” (normal) ออกจากประสบการณ์ที่เรียกว่า “ไม่ปกติ” (abnormal)

การทำความเข้าใจจิตให้เป็นปกติ (normalizing madness) เป็นประเด็นปัญหาสำคัญประการหนึ่งของจิตเวชยุคหลัง สืบเนื่องจากนักจิตยุคหลังความทันสมัย (Postmodernists) ที่ยืนยันในความพร่ามัวของขอบเขต (blurring of boundaries) ความหลากหลาย (Multiplicity) ความลึกลับไม่แน่ใจ (ambivalence) และการไม่อาจกำหนดคุณค่าได้แน่ชัด (indeterminacy) จิตเวชยุคหลังประยุกต์หลักการเหล่านี้มายืนยันว่า บุคคลที่ถูกวินิจฉัยว่าเป็นจิตเภท (schizophrenia) แท้ที่จริง เป็นเพียงบุคคลที่แสดงออกอย่างรุนแรงที่สุด ซึ่งลักษณะนิสัยของตนที่ไม่เหมือนใคร (subclinical) ในชุมชน จิตเวชยุคหลังยังเห็นด้วยกับกลุ่ม Mad Pride ที่มองว่า ความวิกลจริตเป็นเสมือนลักษณะพื้นฐานของชีวิตมนุษย์ (madness as a fundamental feature of human life) ซึ่งลักษณะดังกล่าวบางครั้งเป็นความเจ็บปวด บางครั้งเป็นความน่าหวาดกลัว ทว่า เป็นแหล่งของการสร้างสรรค์และจิตวิญญาณ ตลอดจนการกลับมามีชีวิตใหม่ (renewal)

ถ้าเช่นนั้น จิตเวชยุคหลังให้นิยาม “การหายป่วยเป็นปกติ” อย่างไร จิตเวชยุคหลังบอกว่า คนที่หายป่วยเป็นปกติก็เหมือนคนที่เคลื่อนไหวเพื่อความอยู่รอด (survivor movement) การหายป่วยเป็นปกติเป็นสิ่งที่ต้องพูดออกมาดังๆ (speaking out) เป็นการกระทำที่เรียกร้องเอาภาษาของตนกลับคืนมา (reclaiming language) เมื่อคนที่มีการ

แสดงความคิดเห็นออกมาและมีความเชื่อไม่เหมือนคนอื่น (หมายถึงมีอาการหลงผิด – delusions) ไม่ได้ถูกการบำบัดทางจิตเวชยุคสมัยใหม่ทำให้เจียบจน ผู้คนเหล่านี้สามารถทำให้คนอื่นได้ยินเสียงของพวกเขา/เธอ และสามารถเล่าเรื่องของตนให้คนอื่นฟังได้ นี่แหละคือ การหายเป็นปกติ

เพื่อสนับสนุนทฤษฎีเช่นนี้ แบร์กเคนและโฮมส์ ได้อ้างอิง รูฟัส เมย์ (Rufus May, 2004) ที่จำแนกการหายป่วยเป็นปกติออกเป็นสามรูปแบบ คือ

(ก) การหายป่วยทางสังคม (social recovery) เป็นการสถาปนาคุณค่าเก่าของความสัมพันธ์ทางสังคมให้กลับมา และสร้างคุณค่าใหม่ของความสัมพันธ์ทางสังคม

(ข) การหายป่วยทางจิตวิทยา (psychological recovery) เป็นการบูรณาการประสบการณ์โรคจิตกลับมาในชีวิต พัฒนาวิธีการเผชิญกับโรคจิตและความทุกข์ใจ และสร้างความหมายและความเข้าใจในประสบการณ์เกี่ยวกับโรคจิตของตน และ

(ค) การหายป่วยทางคลินิก (clinical recovery)

ประเด็นที่สำคัญ คือ การหายป่วยทางสังคมและการหายป่วยทางจิตวิทยาเป็นอิสระ-ไม่เกี่ยวข้องใดๆ กับการหายป่วยทางคลินิก ดังนั้น การหายป่วยเป็นปกติโดยไม่ต้องอาศัยความช่วยเหลือจากนักวิชาชีพจึงเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ยิ่งไปกว่านั้น จิตเวชยุคหลังยืนยันว่า การแก้ไขอาการ (symptoms resolution) ก็ไม่ใช่สิ่งที่ต้องเกิดก่อนจึงจะหาย การที่ผู้ป่วยโรคจิตกลับมาสร้างคุณค่าเก่าของสัมพันธ์ภาพทางสังคม สร้างคุณค่าใหม่และหายป่วยทางจิตวิทยา ไม่ได้เกี่ยวข้องใดๆ กับแก้ไขหรือไม่แก้ไขอาการต่างๆ ถึงจะมีหรือไม่มีอาการผู้ป่วยก็สามารถหายป่วยเป็นปกติในเชิงสังคมและจิตวิทยาได้ ทั้งนี้ ประเด็นเรื่องการหายป่วยทางสังคม จิตวิทยาและคลินิก นักสังคมสงเคราะห์วิชาชีพน่าจะบูรณาการและให้ความสำคัญกับมิติทางจิตสังคม (Psychosocial dimension) ได้ดีกว่าผู้อื่นในทีมงานสุขภาพจิต

จิตเวชยุคหลังกับสังคมสงเคราะห์สุขภาพจิต

ในเบื้องต้น เราจะเห็นว่า กระบวนทัศน์จิตเวชยุคหลังสอดคล้องกับแนวคิดพื้นฐานและปรัชญาของสังคมสงเคราะห์ได้ดี ทั้งนี้ พื้นฐานปรัชญาสังคมสงเคราะห์ คือ มนุษยนิยม การเคารพในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ (ไม่ใช่ ช่วยเขาให้ช่วยตนเองได้) นักสังคมสงเคราะห์สุขภาพจิตที่รู้สึกอึดอัดกับจิตเวชยุคหลัง น่าจะถูกตั้งคำถามถึงความสามารถแยกแยะวิธีคิดที่ถูกครอบงำโดยแนวคิดชีวการแพทย์ (Biomedical model) ไม่สามารถเชิดชูปรัชญาของวิชาชีพตนเองให้เด่นชัด ทั้งที่ ควรจะเป็นวิชาชีพที่ยืนหยัดและชูธงแนวคิดทางสังคม (Social model) ได้ดีที่สุดในหน่วยงานบริการสุขภาพ

เมื่อวันที่ 31 ตุลาคม ค.ศ.2012 ดร.แจ็ก คาร์นีย์ (Jack Carney, DSW.) ได้โพสต์ข้อความเรียกร้องให้นักสังคมสงเคราะห์สุขภาพจิตของสหรัฐอเมริกามีการเปลี่ยนแปลงวิธีคิดวิธีการทำงานเพื่อรองรับกับการเปลี่ยนแปลงของโลกในยุคหลังจิตเวช (Post-psychiatry world) (www.madinamerica.com/2012/10/where-are-the-social-workers-preparing-for-a-post-psychiatry-world/) เขาปฏิเสธรูปแบบชีวการแพทย์ในงานสังคมสงเคราะห์สุขภาพจิตและเรียกร้องให้คว่ำบาตร (Boycott) DSM ในที่ประชุมที่นิวยอร์ก คาร์นีย์ชี้ให้เห็นประเด็นสำคัญสามประการ คือ (1) การที่จิตเวชและ DSM ถูกวิพากษ์มากยิ่งขึ้น ทำให้นักสังคมสงเคราะห์ได้เพิ่มโอกาสในการทบทวนเพื่อนำพันธกิจด้านจิตสังคม (Psychosocial) กลับคืนมาอย่างจริงจังยิ่งขึ้น (2) การที่นักสังคมสงเคราะห์ต้องไปพึ่งพิงการวินิจฉัยที่ลดรูปความจริงของบุคคลไปเป็นแบบฉบับตายตัว ทำให้นักสังคมสงเคราะห์ไม่สามารถแยกความแตกต่างของบุคคลหนึ่งออกจากคนอื่นๆ ได้ รวมทั้ง ยังไปขวางกั้นสิ่งที่นักสังคมสงเคราะห์มีความชำนาญที่สุด คือ การฟังเรื่องราวของบุคคล การประเมินและการวางแผนที่มีฐานมาจากเรื่องเล่าของแต่ละบุคคล และ (3) DSM นั้น มีสาระสำคัญเป็นการเพิกเฉย-ไม่ให้ความสำคัญกับการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์โดยสิ้นเชิง การนำเสนอของคาร์นีย์เป็นการยอมรับแนวคิดจิตเวชยุคหลังอย่างเต็มที่ วงการสังคมสงเคราะห์สุขภาพจิตของสหรัฐอเมริกากำลังตื่นตัวเรื่องนี้ มีทั้งนักสังคมสงเคราะห์ที่เห็นด้วยและไม่เห็นด้วยกับคาร์นีย์

สรุป

ถ้านักสังคมสงเคราะห์เข้าใจปรัชญาพื้นฐานของวิชาชีพอย่างลึกซึ้ง คงไม่ท้อถอยปาวๆ ว่า “ช่วยเขาให้ช่วยตนเองได้” แต่ต้องเข้าใจในปรัชญาแนวคิดของมนุษยนิยม ที่เคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์อย่างที่สุด การรื้อสร้างจิตเวชแบบดั้งเดิม-แบบทันสมัย ใช้ฐานคิดของมนุษยนิยมเป็นสำคัญ นักสังคมสงเคราะห์สุขภาพจิตไทยน่าจะนั่งเฉยอยู่ไม่ได้ ต้องมีการขับเคลื่อนผลักดันให้มีการเปลี่ยนแปลงอย่างได้ผลต่อไป.

เอกสารอ้างอิง

- กิตติพัฒน์ นนทปัทมดูลย์. (2555ก). จิตเวชศาสตร์ประชาธิปไตยและกฎหมายหนึ่งร้อยแปดสิบ (Democratic Psychiatry and Law 1980). เอกสารคำสอน วิชา สค.763 สังคมสงเคราะห์จิตเวชในสังคมที่เปลี่ยนแปลง (SW763 Psychiatric Social Work in Changing Society) ภาคฤดูร้อน ปีการศึกษา 2554 หลักสูตรสังคมสงเคราะห์ศาสตร์มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- กิตติพัฒน์ นนทปัทมดูลย์. (2555ข). สังคมสงเคราะห์แนววิพากษ์ (Critical Social Work) เอกสารคำสอน วิชา สค. 501 แนวคิดพื้นฐานสำหรับการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์. ภาคฤดูร้อน ปีการศึกษา 2554หลักสูตรสังคมสงเคราะห์ศาสตร์มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- กิตติพัฒน์ นนทปัทมดูลย์. (2555ค). จิตเวชแนววิพากษ์ (Critical Psychiatry). เอกสารคำสอน วิชา สค.763 สังคมสงเคราะห์จิตเวชในสังคมที่เปลี่ยนแปลง (SW763 Psychiatric Social Work in Changing Society) ภาคฤดูร้อน ปีการศึกษา 2554 หลักสูตรสังคมสงเคราะห์ศาสตร์มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- กิตติพัฒน์ นนทปัทมดูลย์. (2555ง). แนวคิดจิตเวชยุคหลัง (Postpsychiatry). เอกสารคำสอน วิชา สค.763 สังคมสงเคราะห์จิตเวชในสังคมที่เปลี่ยนแปลง (SW763 Psychiatric Social Work in Changing Society) ภาคฤดูร้อน ปีการศึกษา 2554 หลักสูตรสังคมสงเคราะห์ศาสตร์มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- Briskman, L, Pease, B., & Allan, J. (2009). Introducing critical theories for social work in a neo-liberal context, In J. Allan, L. Briskman, & Pease, B. (Eds.), **Critical social work: Theories and practices for a socially just world**. 2nd Ed. NSW: Allen & Unwin.
- Campbell, C., & Baikie, G. (2012). Beginning at the beginning: An exploration of critical social work. **Critical Social Work**, 13 (1): pp. 67-81.
- Carney, J. (2012). Where are the social workers: Preparing for the post-psychiatry world? (www.madinamerica.com/2012/01/07/where-are-the-social-workers-preparing-for-a-post-psychiatry-world/).
- Herz, M., & Johansson, T. (2011). Critical social work: Considerations and suggestions. **Critical Social Work**, 12 (1): pp. 28-45.
- Ife, J. (1997). **Rethinking social work: Towards critical practice**. South Melbourne, AU: Addison Wesley Longman Australia.
- Morley, C., & Macfarlane, S. (2011). Repositioning social work in mental health: Challenges and opportunities for critical practice. **Critical Social Work**, 11 (2): pp. 46-59.
- Szasz, T. (2010). Psychiatry, anti-psychiatry, critical psychiatry: What do these terms mean? **Philosophy, Psychiatry, & Psychology**, 17 (3): pp. 229-232.
- Thomas. P., & Bracken, P. (2004). Critical psychiatry in practice. **Advances in psychiatric treatment**, 10 (): pp.361-370.

**ตัวแบบคลับเฮาส์ : ทางเลือกในการฟื้นฟูสมรรถภาพทางจิตสังคม
และบทเรียนต่อสุขภาพทางจิตในสังคมไทย¹**
**Club House Model : An Alternative Way of Psychosocial Rehabilitation
and Lesson Learned to Thai Mental Health**

ชานนท์ โกมลมาลย์²
Chanon Komonmarn³

Abstract

This study reviews psychosocial rehabilitation model following Fountain House model, established by John H. Bread – an innovative social worker in New York, USA. This article is written based on author's experience at The Meeting Place Club House, located in San Diego County, California. Its principle and activities are concordant with worldwide club house standards. Therefore, the purpose of this paper is to demonstrate fundamental foundation, activities, and psychiatric rehabilitation process of the club house model. According to the story, primary details are gathered from writer's field work internship while secondary data was collected from researches and some related persons. Finally, conclusion and analysis of lessons of this club were provided to be applicable for mental health professionals in Thailand.

Key words : Club House, Fountain House, and Psychosocial Rehabilitation

บทคัดย่อ

ผู้เขียนทบทวนรูปแบบการฟื้นฟูสมรรถภาพทางจิตสังคมในกลุ่มผู้ป่วยจิตเวชตามแนวทางของฟาวเอนส์ เฮาส์ ที่ก่อตั้งโดย จอห์น เอช เบียร์ด (John H. Bread) นักสังคมสงเคราะห์หัวก้าวหน้าในนิวยอร์ก ประเทศสหรัฐอเมริกา สาเหตุของความสนใจการฟื้นฟูสมรรถภาพรูปแบบนี้มาจากการที่ผู้เขียนได้มีโอกาสเข้าร่วมการฝึกภาคปฏิบัติในเดอะมีทติ้งเพลส คลับเฮาส์ตั้งอยู่ในเมืองซานดิเอโก มลรัฐแคลิฟอร์เนีย ประเทศสหรัฐอเมริกาที่ดำเนินการตามแนวทางของฟาวเอนส์ เฮาส์ ซึ่งเป็นมาตรฐานของคลับเฮาส์ทั่วโลก บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอความคิดพื้นฐานของการดำเนินงาน ลักษณะกิจกรรมและกระบวนการดำเนินงานของการฟื้นฟูสมรรถภาพทางจิตเวชตามแนวทางนี้ ข้อมูลที่ปรากฏประกอบด้วยข้อมูลปฐมภูมิที่ถ่ายทอดจากประสบการณ์ตรงของผู้เขียนเองในฐานะที่เข้ารับอบรมและร่วมกิจกรรมของคลับแห่งนี้ และ ข้อมูลทุติยภูมิจากการค้นคว้าข้อมูลจากผู้เกี่ยวข้องอีกจำนวนหนึ่ง สุดท้ายผู้เขียนได้สรุปวิเคราะห์บทเรียนของคลับแห่งนี้เพื่อสะท้อนไปยังผู้ปฏิบัติงานด้านสุขภาพจิตในสังคมไทย

คำสำคัญ : คลับเฮาส์, ตัวแบบฟาวเอนส์ เฮาส์ และ การฟื้นฟูสมรรถภาพทางจิตสังคม

ความนำ

ตัวแบบคลับเฮาส์ (Club house Model) มีต้นกำเนิดมาจากฟาวเอนส์ เฮาส์ (Fountain House) สถานที่ที่ก่อตั้งขึ้นมาเพื่อการฟื้นฟูสมรรถภาพทางจิตสังคมก่อตั้งในปี ค.ศ.1948 โดย จอห์น เอช. เบียร์ด (John H. Beard) นักสังคมสงเคราะห์หัวก้าวหน้า⁴ และกลุ่มผู้ป่วยอีกจำนวนหนึ่งที่สิ้นสุดการใช้บริการในโรงพยาบาลชื่อ Rockland State

¹ บางส่วนของบทความนี้ต่อยอดมาจากบทความวิชาการเรื่อง การฟื้นฟูสมรรถภาพทางจิตสังคมบริการหลังการรักษาเพื่อผู้ป่วยจิตเวช, วารสารสังคมสงเคราะห์ ฉบับปีที่ 21 เดือน มกราคม – มิถุนายน 2556 (อยู่ระหว่างกระบวนการตีพิมพ์)

² อาจารย์ประจำคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

³ Lecturer, Faculty of Social Administration, Thammasat University

⁴ จอห์น เบียร์ด ได้รับปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์จาก Wayne State University มลรัฐมิชิแกน ก่อนจะมาบุกเบิกงานคลับเฮาส์ จอห์น ทำงานในตำแหน่งนักสังคมสงเคราะห์ทางสุขภาพจิตใน Wayne County General Hospital ปัจจุบันสมาคมการฟื้นฟูสมรรถภาพทางจิตเวชแห่งสหรัฐอเมริกา (The US Psychiatric Rehabilitation Association) ถึงขนาดตั้งรางวัล The John Beard Award เพื่อเป็นเกียรติ

Hospital ในนิวยอร์ก ประเทศสหรัฐอเมริกา สถานที่เพื่อการฟื้นฟูสมรรถภาพทางจิตสังคมตามแนวคิดของจอห์นได้ขยายออกไปกว่า 337 แห่งใน 29 ประเทศทั่วโลก (ค.ศ.2010) มีทั้งในยุโรปอย่างอังกฤษ ฟินแลนด์ เนเธอร์แลนด์ สกอตแลนด์ นอร์เวย์ ในเอเชียแปซิฟิกและแอฟริกา อาทิ ญี่ปุ่น นิวซีแลนด์ รัสเซีย จีน ไต้หวัน ออสเตรเลียและ แอฟริกาใต้ เป็นต้น (Patrick W. Corrogan et al. , 2008, p.65 - 66) ในประเทศไทยยังไม่มีคลับเฮาส์มาตั้งอย่างเป็นทางการแต่หน่วยงานด้านสุขภาพจิตก็ประยุกต์แนวคิดและแนวทางของคลับเฮาส์มาไว้ในองค์กรอยู่บ้างไม่มากนัก

มูลเหตุการเขียนบทความทางวิชาการเรื่องนี้มีที่มาจากผู้ที่เขียนได้เข้าร่วมโครงการฝึกภาคปฏิบัติด้านสุขภาพจิต (Internship in Mental Health) ระหว่างวันที่ 3 เมษายน - 2 พฤษภาคม 2555 ผ่านความร่วมมือทางวิชาการระหว่าง School of Social Work, San Diego State University และ คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ผู้เขียนได้ฝึกฝนการปฏิบัติงานด้านสุขภาพจิตภายใต้การนิเทศงานของนักจัดการรายกรณีของ The Meeting Place Clubhouse เมืองซานดิเอโก มลรัฐแคลิฟอร์เนีย ประเทศสหรัฐอเมริกาในระหว่างการฝึกภาคปฏิบัติผู้เขียนเห็นว่าการทำงานขององค์กรนี้มีความน่าสนใจและมีความท้าทายทั้งแนวคิด แนวทางการทำงานกับผู้มีปัญหาสุขภาพจิตในระดับชุมชนซึ่งสามารถนำมาเป็นบทเรียนแก่การสังคมสงเคราะห์สุขภาพจิตไทยได้

ตัวแบบและแนวทางการฟื้นฟูสมรรถภาพทางจิตเวช

การฟื้นฟูสมรรถภาพในงานสุขภาพจิต หรือที่รู้จักในนามของ การฟื้นฟูสมรรถภาพทางจิตสังคม เป็นตัวแบบหนึ่งของการทำงานเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการป้องกันทางจิตเวช การลดการเกิดภาวะการมีโรคที่สามารถที่ไปสัมพันธ์กับการเจ็บป่วยทางจิต หรือ ปัญหาสุขภาพกายอื่นๆ การฟื้นฟูสมรรถภาพนี้เป็นกระบวนการในการให้ความช่วยเหลือมนุษย์ในการใช้ความเข้มแข็งของศักยภาพ ทักษะ การสนับสนุน และทรัพยากรที่จำเป็นต่อการประสบความสำเร็จและความพึงพอใจในชีวิต การเรียนรู้ และการทำงานในสภาพแวดล้อมของพวกเขาเอง การฟื้นฟูสมรรถภาพนี้ยังเป็นประเด็นสำคัญต่อการลดความท้อแท้ และ ความเจ็บปวดทรมานซึ่งมักจะเกี่ยวพันกับการรับรู้การเจ็บป่วยในระยะต้น การเจ็บป่วยเรื้อรังจากโรคทางจิตเวช รวมถึงการได้รับผลกระทบต่อครอบครัว หรือ การอาชีพของผู้ป่วยเอง (NSW Government Action Plan, 2002, p.5) อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า การฟื้นฟูสมรรถภาพทางจิตเวชเป็นการทำให้ผู้ป่วยมีความหวังในการกลับไปใช้ชีวิตใกล้เคียงกับสภาวะการณีก่อนเจ็บป่วย

การฟื้นฟูสมรรถภาพทางจิตเวชถูกบูรณาการเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของการรักษาทางจิตเวชในสหรัฐอเมริกาตั้งแต่ยุคเริ่มต้นของการรักษาแบบมีศีลธรรม (Moral Treatment) ช่วงต้นศตวรรษที่ 19 การฟื้นฟูสมรรถภาพทางจิตเวชมีหลายรูปแบบ/แนวทาง แต่หลักใหญ่ใจความสำคัญเป็นเรื่องเกี่ยวกับรูปแบบในการดูแลผู้ป่วยทางจิตในระยะยาว (long-term mental illness) อย่างมีเป้าหมายซึ่งประกอบด้วยการทำให้มนุษย์นั้นสามารถพัฒนาศักยภาพตนเองอย่างสูงสุดเท่าที่จะเป็นไปได้ (Bachrach, 1992 quoted in H. Richard Lamb and Linda E. Weinberger, 2001, p.99) เมื่อกล่าวถึงองค์ประกอบของการฟื้นฟูสมรรถภาพทางจิตเวชนั้นหมายรวมถึงการให้ความสนใจไปที่ ความเข้มแข็งของผู้ที่เจ็บป่วยทางจิต การเพิ่มพูนศักยภาพทางการอาชีพและสมรรถนะทางสังคม การทำงานที่เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมในชีวิตของผู้ที่เจ็บป่วยทางจิต และการสร้างการเรียนรู้และความหวังให้แก่ผู้ป่วยทางจิต (Bachrach, 1992 และ Lamb, 1982) รูปแบบของการดำเนินงานการฟื้นฟูสมรรถภาพทางจิตเวชที่นิยมอยู่ในปัจจุบัน ประกอบด้วย รูปแบบโรงพยาบาลกลางวัน(day hospital) และ ตัวแบบฟาวเอน เฮาส์ (Fountain House model) ซึ่งบทความนี้จะนำเสนอเฉพาะรูปแบบฟาวเอนเฮาส์เท่านั้น⁵

ตัวแบบฟาวเอน เฮาส์ (Fountain House Model - FHM)

ตัวแบบฟาวเอน เฮาส์เป็นการปฏิบัติการทางสังคมรูปแบบหนึ่งในงานฟื้นฟูสมรรถภาพในระดับชุมชนเพื่อผู้ป่วยจิตเวชเพื่อให้เกิดการกลับคืนไปสู่สิ่งแวดล้อมเดิมของผู้ป่วยจิตเวชที่ประสบปัญหาทางสังคม การหน้าที่ การได้รับบริการตามแนวทางของฟาวเอน เฮาส์ โมเดลนี้จะส่งผลให้ผู้ป่วยจิตเวชกลับมามีความมั่นใจและมีความมั่นใจและมีทักษะที่จำเป็นต่อ

แก่ นายจอห์น เบิร์ด ผู้ก่อตั้งและดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการ ฟาวเอนส์ เฮาส์ในนิวยอร์กยาวนานถึง 28 ปี รางวัลนี้มอบให้แก่บุคคลผู้ทำประโยชน์อย่างโดดเด่นในวงการการฟื้นฟูสมรรถภาพทางจิตเวช

⁵ หากผู้อ่านสนใจศึกษารูปแบบอื่นๆสามารถหาอ่านได้จากบทความเรื่อง การฟื้นฟูสมรรถภาพทางจิตสังคมบริการหลังการรักษาเพื่อผู้ป่วยจิตเวชที่กล่าวไปข้างต้นแล้วหรือ ส่งอีเมลติดต่อผู้เขียน

การทำงานอย่างมีประสิทธิภาพและใช้ชีวิตในสังคมอย่างน่าพึงพอใจ (John H. Beard, Rudyard N. Propst, and Thomas J. Malamud, 1982, p.47) ฟาวเนเฮาส์นี้เป็นหน่วยงานแรกที่จัดบริการให้แก่ผู้มีปัญหาสุขภาพจิตที่อยู่นอกโรงพยาบาล บริการที่จัดขึ้นในฟาวเนเฮาส์ คือ การจัดให้ผู้ใช้บริการทำกิจกรรมในชีวิตประจำวัน ควบคู่ไปกับโครงสร้างของกิจกรรมทางสังคม การบำบัด และการได้รับยารักษาอาการทางจิต (Robert L. Jackson, 2000, p.2) ฟาวเนเฮาส์ ดำเนินงานที่เน้นการมีความรู้สึกร่วมกันและการมีส่วนร่วมของมวลสมาชิก สมาชิกทั้งหมดของ Fountain House Model จะถูกสร้างให้รับรู้ถึง “การมีอยู่ของตัวเอง” “ความต้องการ” และ “การต้อนรับที่ท้าทายด้วยความอบอุ่น” กิจกรรมต่างๆที่จัดขึ้นใน ตัวแบบฟาวเน เฮาส์ สร้างขึ้นด้วยฐานคิดว่าด้วยความร่วมมือของสมาชิก หากปราศจากความร่วมมือของสมาชิกแล้วก็เป็นความล้มเหลวของตัวแบบฟาวเน เฮาส์

ในด้านอาคารสถานที่ ตัวแบบฟาวเน เฮาส์มีความแตกต่างจากสถาบันสุขภาพจิตอื่นๆเพราะ ตัวแบบฟาวเน เฮาส์มีอาคารเหมือนกับบ้านพักขนาดกลางที่แบ่งย่อยออกเป็นห้องๆแต่ละห้องมีไว้สำหรับจัดกิจกรรมแก่มวลสมาชิก เช่น ห้องครัว ห้องนั่งเล่น ห้องประชุมย่อย และ ร้านค้า เป็นต้น นอกจากนี้วิธีการฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ป่วยจิตเวชที่สำคัญ คือ โครงการจัดทำงานในสถานประกอบการผู้ป่วยจิตเวช ลักษณะงานอาจเป็นงาน part-time ภายใต้การดูแลของเจ้าหน้าที่ (case manager) เพื่อให้สมาชิกมีทักษะการทำงานและเพิ่มพูนประสบการณ์การทำงาน นอกจากนี้ ตัวแบบฟาวเน เฮาส์ ยังจัดกิจกรรมการฟื้นฟูสมรรถภาพสมาชิกโดยใช้กิจกรรมนันทนาการ จัดขึ้นในช่วงเย็น หรือ เสาร์-อาทิตย์ ทั้งนี้ คาดหวังให้เกิดการพัฒนาทักษะทางสังคม ลดความรู้สึกโดดเดี่ยว และสร้างสัมพันธภาพในระยะยาวกับหน่วยงานแม้ว่าสมาชิกจะได้รับการจ้างงานเต็มเวลาและออกจากโปรแกรมการฟื้นฟูสมรรถภาพแล้ว (H. Richard Lamb and Linda E. Weinberger, 2001, p.104) ตัวแบบฟาวเน เฮาส์ มีแนวทางเป็นแบบฉบับของตนเองทั้งในเรื่องอาคารสถานที่ การจัดกิจกรรมเพื่อการฟื้นฟูสมรรถภาพทางจิตสังคมของผู้ป่วยจิตเวช ทั้งนี้ตัวแบบฟาวเน เฮาส์มีฐานคิดในการดำเนินงานอยู่หลายประการดังจะได้อภิปรายในรายละเอียดต่อไป

พื้นฐานแนวคิด 4 ประการของตัวแบบฟาวเน เฮาส์

1. ฟาวเน เฮาส์ ดำเนินการในรูปแบบของคลับ (ที่รวมกลุ่มของคน) ซึ่งเป็นของผู้ที่เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆของคลับสม่ำเสมอ ผู้ที่เข้ามามีส่วนร่วมกับคลับในที่นี้ตามหลักการของฟาวเนเฮาส์จะเรียกว่าและมีสถานะเป็น “สมาชิก” คำว่าสมาชิกนี้มีความแตกต่างอย่างยิ่งกับคำว่า “ผู้ป่วย” หรือ “ผู้ให้บริการ” การมีสถานะเป็นสมาชิกจะทำให้ผู้เข้าร่วมนี้เข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ สมาชิกสามารถออกแบบกิจกรรมร่วมกันและรับรู้ว่าตนเองรู้สึกเป็นเจ้าของ (sense of belonging) คลับแห่งนั้น

2. การสร้างให้สมาชิกทั้งหลายของฟาวเนเฮาส์รู้สึกว่าตนเองนั้นเป็นคนสำคัญที่มีคนรอคอยการมาปรากฏตัวของสมาชิกในคลับเป็นสิ่งที่มีความสำคัญค่า ทุกวันในตอนเช้าเจ้าหน้าที่ของคลับจะประจำอยู่ที่หน้าประตูและบริเวณโต๊ะประชาสัมพันธ์สมาชิกนั่งประจำอยู่เพื่อทักทายสมาชิกทุกคนที่เข้ามายังคลับ สมาชิกและผู้เยี่ยมชมสามารถรับรู้ได้ถึง ความอบอุ่นและไม่ตรีจากสมาชิกในคลับ ตลอดช่วงเวลาทุกเช้าที่ผู้เขียนไปฝึกอบรมผู้เขียนไปลงลายมือชื่อของตนเองที่โต๊ะประชาสัมพันธ์และจะได้รับคำทักทายและการถามไถ่สารทุกข์สุกดิบโดยสมาชิกที่นั่งประจำโต๊ะ นอกจากนี้ผู้เขียนยังได้อินคำทักทายตามมาจากสมาชิกคนอื่นๆที่เห็นผู้เขียนมาปรากฏตัวที่คลับ ความรู้สึก ณ ห้วงเวลาดังกล่าวผู้เขียนรับรู้ถึงคุณค่าในตนเองสูงมากและยังรู้สึกว่าตนเองมีเพื่อนที่ยอมรับผู้เขียนในฐานะ “สมาชิก” แม้ว่าจะมาจากต่างประเทศ วัฒนธรรมก็ตาม

3. กิจกรรม/โปรแกรมทั้งหมดได้รับการออกแบบมาเพื่อสมาชิก เมื่อสมาชิกรายใดก็ตามสนใจสามารถเข้าร่วมได้ทันทีอย่างเป็นอิสระไม่มีเงื่อนไข และเมื่อไม่ประสงค์เข้าร่วมกิจกรรมนั้นๆแล้วก็สามารถถอนจากการเข้าร่วมได้ทันทีเช่นกัน กิจกรรมที่จัดขึ้นจะเหมาะสมหรือไม่สมาชิกจะเป็นผู้ให้คำตอบจากการเข้าร่วมกิจกรรมนั่นเอง หากสมาชิกไม่เข้าร่วมเท่ากับว่ากิจกรรมนั้นล้มเลิกไปโดยปริยาย กิจกรรมทั้งหมดที่จัดขึ้นนี้มีความประสงค์ให้สมาชิกเข้าร่วมทำงาน แบ่งปันระหว่างกันของสมาชิกกับสมาชิก สมาชิกกับเจ้าหน้าที่ ผู้เขียนมีโอกาสได้เข้าร่วมกิจกรรมจำนวนมาก เช่น การเข้าร่วมห้องเรียนโยคะ, บุหรี่แคมป์⁶ การเดินออกกำลังกาย การทำอาหาร และการผลิตสื่อสาธารณะ เป็นต้น

⁶ บุหรี่แคมป์เป็นการออกกำลังกายรูปแบบหนึ่งที่ประยุกต์มาจากการฝึกทหาร

4. สมาชิกของคลับถูกคาดหวังให้รู้สึกว่าคุณเองมีความจำเป็นต่อคลับเป็นอย่างยิ่ง กิจกรรมต่างๆของคลับล้วนคาดหวังการมีส่วนร่วมของสมาชิก รวมไปถึงคาดหวังบทบาทของเจ้าหน้าที่ด้วยเช่นกัน ด้วยสัมพันธภาพแนวนอนแบบนี้ สมาชิกจะรู้สึกมีความสุขและรู้ว่าคุณเองมีความหมายคลับและสมาชิกคนอื่นๆในคลับ ทั้งเจ้าหน้าที่และสมาชิกอาจจะได้รับมอบหมาย/แบ่งงานให้ไปทำร่วมกันเช่น ทำอาหาร ไปซื้อของที่ตลาด ล้างจาน ซักผ้า ทำความสะอาดคลับ นำประชุมกลุ่มย่อย ฯลฯ หัวใจสำคัญของฟาวเรนเฮาส์ คือ การสนับสนุนส่งเสริมซึ่งกันและกัน(mutual support) ความห่วงใยเอื้ออาทร(mutually caring) เพื่อนำไปสู่การมีสุขภาพที่ดี (well being) และความสำเร็จของสมาชิก (success) (John H. Beard, Rudyard N. Propst, and Thomas J. Malamud, 1982, p.47, Carol Edward, 1994 และ ชานนท์ โกมลมาลย์, 2555, น.4) พื้นฐานแนวคิดทั้ง 4 ประการเป็นหลักให้ตัวแบบฟาวเรน เฮาส์ซึ่งมีองค์กรด้านสุขภาพหลายประเทศได้นำไปดำเนินการตามที่กำหนดไว้เป็นมาตรฐานในการให้บริการแก่สมาชิก

ความเชื่อเกี่ยวกับสมาชิกของตัวแบบฟาวเรน เฮาส์

1. ความเชื่อเรื่องศักยภาพของผู้ป่วยจิตเวชทุกคนสามารถสร้างผลผลิตภาพให้กับคลับได้ตามแต่กำลังความสามารถของตนเอง
2. ความเชื่อเรื่อง “การทำงาน”⁷ โดยเฉพาะอย่างยิ่งโอกาสในการทำงานทำให้สมาชิกมีพลังในการใช้ชีวิตและสามารถทำหน้าที่ของตนเองได้ดี ดังนั้นการทำงานจึงเป็นสิ่งสำคัญสำหรับสมาชิกของฟาวเรนเฮาส์และเป็นเสมือนหลักการพื้นฐานขององค์กร
3. มนุษย์ทุกคนทั้งหญิงชายต้องการโอกาสในการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารระหว่างกันในสังคม ดังนั้นคลับเฮาส์ต่างๆจึงต้องจัดสถานที่ไว้สำหรับการพบปะพูดคุยสื่อสาร พักผ่อนหย่อนใจ และส่งเสริมสนับสนุนระหว่างสมาชิกด้วยกันเอง
4. การจัดกิจกรรมต่างๆของคลับเฮาส์จะไม่สมบูรณ์เลยหากขาดการดูแลด้านการพักอาศัยของสมาชิก ดังนั้นคลับเฮาส์จึงต้องให้ความสำคัญกับการดูแลเรื่องที่อยู่อาศัยที่เหมาะสมกับสมาชิกของคลับด้วย (John H. Beard, Rudyard N. Propst, and Thomas J. Malamud, 1982, p.47, Carol Edward, 1994 และ ชานนท์ โกมลมาลย์, 2555, น.4)

กรณีศึกษาการดำเนินงานตามแนวทางของตัวแบบ ฟาวเรนส์ เฮาส์

ดังที่ได้กล่าวไปแล้วว่าผู้เขียนมีประสบการณ์ฝึกภาคปฏิบัติที่หน่วยงานสาขาของ Fountain House Model ชื่อ The Meeting Place Clubhouse (MPC) ซึ่งไม่ใช่หน่วยงานของรัฐ (non-government organization) และเป็นหน่วยงานไม่แสวงหาผลกำไร(non- profit organization) ตั้งอยู่ที่ 2553 State Street เมืองซานดิเอโก มลรัฐแคลิฟอร์เนีย ประเทศสหรัฐอเมริกา อาคารของ MPC เป็นเหมือนบ้าน/ชุมชนที่สมาชิกในชุมชนเข้ามาทำงานร่วมกันโดยมีเป้าหมาย และการจัดการร่วมกันเพื่อส่งเสริมสนับสนุนให้ผู้ที่มีปัญหาด้วยโรคทางจิตเวชมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น การทำงานทั้งหมดนี้ต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน เมื่อใดก็ตามที่เข้าร่วมในฐานะสมาชิกสิ่งที่จะเกิดขึ้น คือ มิตรภาพระหว่างเพื่อนสมาชิก ความเข้าใจซึ่งกันและกัน การทำงานอย่างมีความหมาย การจ้างงานเพื่อประกอบอาชีพ และการเข้าถึงระบบการศึกษา

จุดเด่นของการให้บริการ

การให้บริการต่างๆของ MPC มีลักษณะเป็นการตอบสนองความต้องการรายบุคคล อีกสิ่งหนึ่งที่เป็นจุดเด่น คือ การเข้าร่วมของสมาชิก และระยะเวลาการร่วมกิจกรรมต่างๆเป็นไปโดยระบบสมัครใจไม่มีการบังคับให้เข้าร่วมหรือแม้แต่การบังคับให้ทำกิจกรรมใดๆ MPC เปิดให้สมาชิกเข้าร่วมกิจกรรมตั้งแต่เวลา 08.00 – 16.00 น. ทุกวันจันทร์ – ศุกร์ และอาจจัดกิจกรรมพิเศษขึ้นในวันเสาร์-อาทิตย์ สมาชิกเข้าร่วมกิจกรรมแต่ละวันนั้นจะได้รับการส่งเสริมทักษะความสามารถ ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วม สมาชิกจะได้รับการเชิญให้เข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ

⁷ ทั่วทั้งงานทั่วไปในองค์กร เช่น งานทำความสะอาด งานทำอาหาร งานบริการ งานขายสินค้า งานประชาสัมพันธ์ จนถึงงานที่มีความหมาย สัมมาอาชีพเลี้ยงดูตนเองและครอบครัวได้

MPC เป็นองค์กรแรกในมลรัฐแคลิฟอร์เนีย ประเทศสหรัฐอเมริกาที่ได้รับการรับรองมาตรฐานการปฏิบัติงานตามรูปแบบ Fountain House Model โดยองค์กร International Standards for Clubhouse Program (ICCD) เอกลักษณ์ของ MPC คือ ผู้ที่เข้าร่วมในองค์กรไม่ใช่ “ผู้ป่วย” หรือ “ผู้ใช้บริการ” แต่เป็น “สมาชิก” แกนกลางของปรัชญาการฟื้นฟูสมรรถภาพ คือ ความเชื่อที่ว่าการทำงานเป็นสิ่งสำคัญสำหรับมนุษย์และมนุษย์ที่มีปัญหาสุขภาพจิตหรือเจ็บป่วยด้วยโรคจิตเวชมีศักยภาพไม่ใช่เพียงแต่ในการรอกงามเติบโตเปลี่ยนแปลงตนเองไปตามสิ่งแวดล้อมเท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงการใช้ชีวิตอย่างมีคุณภาพ ประโยชน์ ความเชื่อของ MPC คือ เมื่อใดก็ตามที่มนุษย์เผชิญกับปัญหาสุขภาพจิตจะต้องมีการทำงานกับทั้งมนุษย์และสิ่งแวดล้อมรอบตัวของมนุษย์ ดังนั้น MPC จึงต้อง (1) ให้การช่วยเหลือมนุษย์ในการปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อม (2) การปรับปรุงสิ่งแวดล้อม (รวมไปถึง การทำงาน ห้องเรียน และ สภาพที่อยู่อาศัย) (The Meeting Place Clubhouse, 2012)

เจ้าหน้าที่ : ผู้รับผิดชอบดูแลสมาชิก

จำนวนเจ้าหน้าที่ 8 ราย ปฏิบัติงานในตำแหน่ง ผู้อำนวยการ 1 ราย และ นักจัดการรายกรณี (Case Manager) อีก 6 ราย ในจำนวนนี้มี 7 ราย จบปริญญาด้านสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ หรือ ด้านการให้บริการมนุษย์ ส่วนอีก 1 ราย จบการศึกษาด้านการสื่อสารมวลชน นักจัดการรายกรณีมีหน้าที่ในการผลักดันส่งเสริมให้สมาชิกได้รับการตอบสนองความต้องการต่างๆ นักจัดการรายกรณีในงานการฟื้นฟูสมรรถภาพจะทำหน้าที่เชื่อมโยงบริการ/ทรัพยากรไปสู่สมาชิกอันจะทำให้สมาชิกบรรลุตามเป้าหมายที่ร่วมกันวางไว้ (Marianne Farkas and William A. Antony, 2010, p.120)

วิธีการเข้าร่วมเป็นสมาชิกขององค์กร MPC

MPC เป็นองค์กรของสมาชิก ดังนั้นผู้ที่เข้าร่วมกิจกรรมต่างๆจึงเรียกว่า “สมาชิก” ซึ่งมีทั้งสิ้นจำนวนประมาณ 500 คน ผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆของทางองค์กร วันละประมาณ 30- 50 คน การเข้าเป็นสมาชิกนั้นเปิดกว้างสำหรับทุกคนที่อายุ 18 ปีขึ้นไปและมีประวัติการเจ็บป่วยด้วยโรคทางจิตเวช การเข้าร่วมเป็นสมาชิกสำหรับผู้สนใจรายใหม่มีขั้นตอน 3 ขั้นตอน ได้แก่

การเยี่ยมชมครั้งที่ 1 ศึกษาดูงานองค์กรและเรียนรู้กิจกรรม

สมาชิกรายใหม่ติดต่อประสานงานเข้ามายัง MPC เพื่อขอเข้าเยี่ยมชมการดำเนินงานขององค์กร เมื่อสมาชิกรายใหม่นั้นเดินทางมายังอาคารสำนักงาน MPC จัดเจ้าหน้าที่ หรือ สมาชิกเก่าพา(ว่าที่)สมาชิกรายใหม่เดิมชมกิจกรรมต่างๆของ MPC เมื่อเดินชมแล้วเสร็จแล้วจึงอนุญาตให้สมาชิกรายใหม่นั้นทดลองเข้าร่วมกิจกรรมตามความสนใจ

การเยี่ยมชม ครั้งที่ 2 ส่งเอกสารที่เกี่ยวข้อง

สมาชิกรายใหม่จะเยี่ยมชมและเข้าร่วมกิจกรรมของ MPC เป็นครั้งที่ 2 ในครั้งนี้สมาชิกรายใหม่นี้ต้องนำเอกสารใบรับรองแพทย์ที่ระบุความเจ็บป่วยทางจิตมาด้วย

การเยี่ยมชมครั้งที่ 3 การสัมภาษณ์ บันทึกประวัติ

ในครั้งนี้นักสมาชิกจะได้รับการสัมภาษณ์และบันทึกประวัติ (intake interview) โดยเจ้าหน้าที่ของ MPC สัมภาษณ์สมาชิกเป็นรายบุคคลผ่านแบบสัมภาษณ์ การติดรูปถ่ายในข้อมูลส่วนบุคคล (member profile) การชี้แจงปรัชญาการบำบัดของ MPC การอธิบายสิทธิของสมาชิก การสอบถามทักษะการทำงานโดยเฉพาะด้านคอมพิวเตอร์ เมื่อดำเนินการแล้วเสร็จก็สามารถเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆของ MPC ได้ทันทีเมื่อใดก็ตามที่เข้าร่วมเป็นสมาชิกของ MPC แล้วจะมีสิทธิ์ มีโอกาสในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในร่วมกับสมาชิกคนอื่นๆชุมชนแห่งนี้ ในขณะที่เดียวกันก็ยังมีโอกาสได้รับการฟื้นฟูการอาชีพเพื่อสามารถกลับไปทำหน้าที่ทางสังคมของตนเองได้อีกด้วย

กิจกรรมการฟื้นฟูสมรรถภาพทางจิตสังคมขององค์กร MPC

FHM ตามแนวทางของจอห์น เบียร์ด มีกิจกรรมอย่างน้อย 10 กิจกรรม แต่ละคลับแต่ละแห่งจะมีกิจกรรมมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับขนาดพื้นที่ – จำนวนเจ้าหน้าที่ –จำนวนสมาชิกและความพร้อมของวัสดุอุปกรณ์ สำหรับผู้เขียนแล้วขอเสนอกิจกรรมเด่นที่จัดขึ้นโดย MPC 4 กิจกรรม ได้แก่ (1) กิจกรรมการทำงานทั่วไปในคลับ (Prevocational Day Program) (2) กิจกรรมพิเศษช่วงเย็น,วันหยุดสุดสัปดาห์ (Evening and Weekend Program) (3) กิจกรรมฝึก

อาชีพในสถานประกอบการ (Transitional Employment Program – TEP) และ (4) กิจกรรมบริการ Warm line เพื่อการช่วยเหลือผู้มีปัญหาสุขภาพจิต รายละเอียดของแต่ละประเภทกิจกรรมมีดังต่อไปนี้

(1) กิจกรรมการทำงานทั่วไปในคลับ (Prevocational Day Program)

สมาชิกทุกคนในคลับสามารถสร้างสรรค์การทำงานได้ตามแต่ศักยภาพของตนเอง สมาชิกที่ทำงานในคลับจะได้รับคำชื่นชมจากสมาชิกคนอื่น ๆ เมื่อทำงานสำเร็จ เมื่อมนุษย์ได้รับคำชื่นชมในความสำเร็จย่อมจะตระหนักถึงคุณค่าและความสามารถที่ตนเองค้นพบ โดยทั่วไปผู้ป่วยจิตเวชเมื่อกลับเข้าไปในชุมชนแล้วมักเผชิญความยากลำบากอันเนื่องมาจากการเจ็บป่วยในอดีตที่เป็นตัวลดทอนศักยภาพของผู้ป่วยส่งผลให้เกิดความไม่มั่นใจในการทำงานของตนเอง เมื่อเป็นเช่นนั้นผู้ป่วยจึงไม่มีโอกาสได้บรรลุศักยภาพและทักษะในการทำงานของตนเอง ดังที่เคยกล่าวไว้แล้วว่าการดำเนินงานของคลับเป็นของมวลสมาชิก การทำงานก็เช่นกันสมาชิกและเจ้าหน้าที่จะร่วมกันสถานการณ์เช่นนี้ก็เป็นการทำงานจริงที่ผู้ป่วยจะได้ไปทำงานร่วมกับคนอื่น ๆ ในสังคม

กิจกรรมของ FHM มีจำนวนมากโดยแบ่งแยกย่อยออกตามความสนใจของสมาชิก เรียกว่า “หน่วย (unit)” เดิมรูปแบบอาจมีจำนวนหน่วยมากถึง 8 หน่วย ทั้งนี้ MPC แบ่งออกเป็น 2 หน่วย ประกอบด้วย

ก. หน่วยที่ 1 องค์ประกอบของหน่วยนี้มี 3 ประการ ได้แก่ การเตรียมอาหาร การดูแลร้านค้า (cafe) และ ดูแลห้องออกกำลังกาย บทบาทของสมาชิกที่เลือกเข้าร่วมกิจกรรมของ หน่วยที่ 1 คือ การซื้ออาหาร เครื่องดื่มและอุปกรณ์ต่างๆ การออกแบบเมนูอาหาร การทำหน้าที่พ่อครัว-แม่ครัว การเตรียมอาหารว่าง การดูแลเงินงบประมาณค่าใช้จ่าย การเตรียมงานปาร์ตี้ การดูแลต้นไม้ รดน้ำ พรวนดิน การตกแต่งอาคารสถานที่ การตรวจสอบ/กำกับจำนวนสินค้าในคลัง การทำความสะอาดห้องครัว ห้องรับประทานอาหารและห้องออกกำลังกาย การดูแลบริหารงานร้านค้า MPC มีสมาชิกที่เลือกหน่วยที่ 1 จำนวนประมาณ 15 – 20 คน/วัน

ข. หน่วยที่ 2 สมาชิกของ MPC จำนวนหนึ่งเรียก หน่วยที่ 2 นี้ว่า “hub” ขององค์กร เพราะหน่วยนี้เกี่ยวข้องกับธุรกิจองค์กร งานเอกสาร คอมพิวเตอร์ งานการสื่อสารองค์กร บทบาทของสมาชิกที่เข้าร่วมในหน่วยนี้ ประกอบด้วย งานเอกสาร ได้แก่ การบันทึกข้อมูล⁸ การแก้ไขเพิ่มเติมข้อมูลสมาชิก การรายงานผลข้อมูลการดำเนินงานของ MPC ไปยังเมืองซานดิเอโกการทำทะเบียนสมาชิกใหม่ การทำจดหมายข่าวรายเดือน การทำการ์ดวันเกิด หรือ การ์ดแสดงความรู้สึกต่างๆ เช่น การ์ดส่งความคิดถึง การ์ดให้กำลังใจยามสมาชิกเจ็บป่วย การ์ดให้อาสาสมัคร⁹ ฯลฯ การถ่ายเอกสาร และทำลายเอกสาร การดูแลแผนกต้อนรับ การไปธนาคารเพื่อฝากเงินจากรายได้หน่วยงาน และที่สำคัญ การผลิตรายการโทรทัศน์ภายใน MPC เอง นอกจากนี้ในหน่วยที่ 2 สมาชิกยังต้องมียุทธศาสตร์ในการดูแลความสะอาดห้องน้ำ พื้นและสภาพแวดล้อมอื่นๆนอกเหนือจากพื้นที่ที่มีผู้รับผิดชอบแล้ว

นอกจากนี้หน่วยที่ 2 ในกรณีที่มีสมาชิกมีความรู้ความสามารถในการสื่อสาร สมาชิกรายนั้นๆจะได้รับมอบหมายให้ทำหน้าที่ประจำที่โต๊ะประชาสัมพันธ์คอยให้ข้อมูลข่าวสารแก่ผู้ที่เข้ามาในคลับ หรือ บางรายอาจได้รับบทบาทวิทยากรแก่สมาชิกใหม่ หรือ ผู้เยี่ยมเยียนนำชมกิจกรรมการดำเนินงานภายในคลับ

กิจกรรมการประชุมกลุ่มสมาชิก

ทั้งหน่วยที่ 1 และ 2 จะเริ่มประชุมกลุ่มเข้าพร้อมกันทุกวัน เวลาประมาณ 09.00 น. หลักการของการประชุมกลุ่ม คือ การสร้างความรู้สึกมีตัวตน(self)ของสมาชิกในกลุ่มเพื่อให้สมาชิกตระหนักว่าตนเองยังมีคุณค่าและยังมีตัวตนมีความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่ม การประชุมกลุ่มเข้ามีขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 สมาชิก หรือ เจ้าหน้าที่จำนวน 1 คนจะรับบทบาทเป็นผู้นำกลุ่มและเริ่มกระบวนการกลุ่ม และคัดเลือกสมาชิกอีก 1 คนทำหน้าที่เป็นผู้ช่วยผู้นำกลุ่มมีหน้าที่เขียนรายละเอียดในกระดาน ผู้นำกลุ่มจะเริ่มต้นการ

⁸ MPC ได้บันทึกข้อมูลการเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆของสมาชิกเป็นรายบุคคลโดยใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์ช่วยทั้งหมด การบันทึกข้อมูลจำเป็นต่อสมาชิกบางรายอย่างมากเพราะอยู่ในระหว่างกระบวนการ case management ที่ต้องติดตามความก้าวหน้าในระหว่างผู้จัดการรายกรณีกับสมาชิก

⁹ เพื่อเป็นการสร้างกำลังใจระหว่างสมาชิกด้วยกัน สมาชิกที่สนใจเข้าร่วมใน หน่วยที่ 2 จะค้นหาสมาชิกที่ไม่ได้มาหลายวันจะผลิตการ์ดมีข้อความระบุ “We miss you” หรือ สมาชิกที่เจ็บป่วยมีข้อความระบุ “Get Well soon” แล้วให้สมาชิกเขียนคำอวยพรแล้วลงลายมือชื่อในการ์ดเหล่านั้น ผู้เขียนยังเคยได้รับการ์ดที่ผลิตโดยหน่วยนี้ระบุข้อความเกี่ยวกับความขอบคุณที่เข้าร่วมทำงานกับสมาชิกในสถานที่แห่งนี้

สอบถามสมาชิกเกี่ยวกับเรื่องทั่วไป เช่น อารมณ์ ความรู้สึก สภาพการใช้ชีวิตประจำวัน สภาพความเป็นอยู่ หรือ หากเป็นช่วงวันศุกร์ผู้นำกลุ่มก็จะสอบถามถึงแผนของกิจกรรมในวันเสาร์ - อาทิตย์ นอกจากนี้หากมีสมาชิกใหม่ก็จะให้แนะนำตัวกับกลุ่ม

ขั้นตอนที่ 2 ผู้นำกลุ่มเริ่มต้นการแบ่งบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบโดยใช้สมาชิกเลือกตามความสมัครใจว่าจะทำกิจกรรมอะไรในหน่วย สมาชิกก็จะเลือกหน้าที่ต่างๆตามความถนัดของตนเอง ผู้ช่วยผู้นำกลุ่มก็จะบันทึกชื่อของสมาชิกบนกระดาน

ขั้นตอนที่ 3 ผู้นำกลุ่มนำการสนทนาแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารในการดำเนินงานของ MPC หยิบยกมาตรฐาน (standard) ขององค์กร International Standards for Clubhouse Program¹⁰ ประมาณ 1 – 2 ข้อเพื่อเป็นโจทย์ให้สมาชิกถกเถียง แลกเปลี่ยนมุมมองระหว่างกัน เมื่อสิ้นสุดการอภิปรายตรงนี้แล้วถือว่าการดำเนินการประชุมกลุ่มเข้าแล้วเสร็จ สมาชิกก็จะแยกย้ายไปทำงานตามภารกิจบนกระดาน

เช่นเดียวกับการประชุมกลุ่มเช้า ช่วงเวลาประมาณ 13.00 น. ทั้งหน่วยที่ 1 และ 2 จะเริ่มประชุมกลุ่มบ่ายพร้อมกัน เวลาการประชุมกลุ่มบ่ายมีขั้นตอนคล้ายคลึงกับการประชุมกลุ่มเช้า

(2) กิจกรรมพิเศษช่วงเย็นและวันหยุดสุดสัปดาห์ (Evening and Weekend Program)

ผู้ป่วยจิตเวชทั่วไปเมื่อกลับไปอยู่บ้านมักขาดโอกาสที่จะกลับไปเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ หรือการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มเพื่อน, ชุมชน หรือในสังคมทั่วไป เนื่องจากข้อจำกัดด้านการเจ็บป่วยและรอยมลทิน (stigma) สถานการณ์เช่นนี้ส่งผลถึงการที่ผู้ป่วยไม่สามารถปรับตัวไปสู่สังคมภายนอกได้ผู้ป่วยย่อมจะรู้สึกโดดเดี่ยว ซึมเศร้า กังวลซึ่งก็กลายมาเป็นต้นเหตุของการกลับไปรักษาซ้ำในโรงพยาบาลจิตเวชครั้งแล้วครั้งเล่า

กิจกรรมพิเศษที่ MPC จัดขึ้นเป็นทางออกให้ผู้ป่วยเหล่านี้ได้มีโอกาสพบปะสมาชิกคนอื่นๆที่ป่วย/เคยป่วยด้วยโรคทางจิตเวชเช่นกัน คลับจะเปิดพื้นที่เพื่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ความคิดเห็น ทักษะต่างๆกับสมาชิกที่เข้าร่วม กิจกรรมพิเศษที่จัดขึ้น เช่น การเล่นเกมส์ การจัดงานเลี้ยงสังสรรค์ การท่องเที่ยว ทักษะศึกษา หรือ อาจเป็นกิจกรรมในเทศกาลต่างๆ เช่น เทศกาลคริสต์มาส เทศกาลวันอีสเตอร์ หรือแม้แต่วาระครบรอบ 100 ปี เรือไททานิค นอกจากนี้ยังอาจเป็นการเข้าร่วมกิจกรรมพิเศษที่จัดโดยเมือง เช่น การเดินรณรงค์ในงาน NAMI Walking (National Alliance on Mental Illness - NAMI) เพื่อรณรงค์เรื่องการลดรอยมลทินประทับ และให้ความช่วยเหลือผู้ป่วยจิตเวช

(3) กิจกรรมการทำงานในสถานประกอบการ (Transitional Employment Program - TEP)

การฟื้นฟูอาชีพเป็นหนึ่งในวิธีการฟื้นฟูสมรรถภาพทางสังคมของผู้ป่วยทางจิต ด้วยเหตุนี้คลับเฮาส์จึงออกแบบให้สมาชิกที่สนใจเข้าร่วมการทำงานในสถานประกอบการในช่วงเปลี่ยนผ่าน (ในที่นี้หมายถึง การฟื้นฟูอาชีพ) ต้องเข้าสู่กระบวนการจัดการรายกรณี (case management) และต้องกำหนดเป้าหมาย (set goals) เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพในการเข้าร่วมกิจกรรม

สมาชิกของคลับเฮาส์จะมีโอกาสในการเข้าทำงานในสถานประกอบการในละแวกชุมชนและมีช่วงเวลางานแบบชั่วคราว (part-time) ตั้งแต่ 4 – 20 ชั่วโมง/สัปดาห์¹¹ พร้อมได้รับค่าจ้าง ทั้งเรื่องเวลาและค่าจ้างขึ้นกับตำแหน่งงานของสมาชิกแต่ละคนที่ไปทำตามความต้องการและศักยภาพของสมาชิกเอง ส่วนมากแล้วสมาชิกที่เข้าร่วมโครงการ TEP จะใช้เวลาประมาณ 6 เดือน (เนื่องจากไม่ใช่งานประจำถาวร แต่เมื่อสมาชิกเข้าร่วมโครงการจนสิ้นสุดแล้วสามารถกลับมาทำงานที่สถานประกอบการแห่งนั้นๆได้) ตลอดช่วงเวลาดังกล่าวสมาชิกจะได้รับการดูแลทั้งเรื่องค่าจ้าง เวลาการทำงานโดยนักจัดการรายกรณีที่สมาชิกไว้วางใจให้เป็นผู้ดูแล¹² เมื่อสมาชิกต้องออกไปทำงานในสถานประกอบการจริง นักจัดการรายกรณีที่เป็นผู้รับผิดชอบดูแลก็ต้องทำหน้าที่ของตนเองคือการจัดการประสานงานติดต่อสถานประกอบการ, ประเมินความพร้อม, นิเทศงาน และติดตามประเมินผลการทำงานของสมาชิกเป็นรายบุคคล

¹⁰ International Standards for Clubhouse Program กำหนดมาตรฐานของ Clubhouse ทั่วโลก แบ่งออกเป็น 7 ด้าน ได้แก่ (1)

สมาชิก (2) สัมพันธภาพ (3) วันเวลาการทำงาน (4) โปรแกรมการฟื้นฟูอาชีพ (5) การศึกษา (6) การหน้าที่ของหน่วยงาน (7) งบประมาณ และการบริหารองค์กร รวมมาตรฐานทั้งสิ้นจำนวน 36 ข้อ

¹¹ ในช่วงเวลาอื่นๆ เมื่อไม่ได้ไปทำงานในสถานประกอบการสมาชิกก็ยังสามารถไปร่วมกิจกรรมปกติของคลับได้ดังเดิม

¹² เมื่อสมาชิกเข้าสู่การฟื้นฟูทางอาชีพตามโครงการ TEP นี้พวกเขาต้องเข้าสู่กระบวนการจัดการรายกรณีโดยสมาชิกจะเป็นผู้เลือกนักจัดการรายกรณีที่ตนเองต้องทำงานด้วยในระยะยาวพร้อมกับการตั้งเป้าหมาย (set up goals) เพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลงตนเอง

อย่างไรก็ดีความมุ่งหมายของการเข้าร่วมโครงการ TEP ไม่ใช่เพื่อการฟื้นฟูชีพแต่เพียงอย่างเดียว นัยยะแฝง คือ การให้สมาชิกได้มีโอกาสพัฒนาทักษะทางสังคม การสื่อสารและสัมพันธ์ภาพระหว่างตัวเองกับเพื่อนร่วมงานและนายจ้าง ในขณะเดียวกันก็เป็นการสร้างให้สมาชิกรู้จักความรับผิดชอบในหน้าที่และกลับไปใช้ชีวิตการทำงานประจำแต่ละวัน

(4) กิจกรรมบริการ Warm line เพื่อการช่วยเหลือผู้มีปัญหาสุขภาพจิต

บุคคลทั่วไป และผู้ป่วยทางจิตเมื่อเผชิญกับปัญหา ความทุกข์ ความเครียด หรือแม้แต่เพียงต้องการเพื่อนคุย เพราะความเหงา ว้าเหว่ วิตกกังวล ข้อมูลจากหนังสือคู่มือการทำงานของ MPC (2012) พบว่า ในสหรัฐอเมริกา มีผู้ที่เจ็บปวดจากปัญหาสุขภาพจิตประมาณ 5 ล้านคน บุคคลกลุ่มนี้มีความต้องการใครสักคนหนึ่งที่สามารถพูดคุยแลกเปลี่ยน สนทนากับพวกเขาได้ ด้วยความเข้าใจภาวะการณ์เช่นนี้ MPC จึงริเริ่มโครงการ Warm line สายอบอุ่นขึ้นเพื่อเป็นช่องทาง ให้ผู้มีความต้องการดังกล่าวสามารถเข้าถึงได้โดยง่าย MPC มีโทรศัพท์แบบใช้สาย (fixed phone) จำนวน 3 เครื่อง โดยใช้เบอร์โทรศัพท์หลักของ MPC เมื่อแผนกต้อนรับได้รับโทรศัพท์จากผู้โทรเข้ามาว่าต้องการพูดคุยใช้บริการ Warm line แผนกต้อนรับจะโอนสายไปเพื่อเข้าสู่การพูดคุย

ผู้เขียนได้สัมภาษณ์ ผู้ให้บริการ Warm line หญิง จำนวน 2 รายซึ่งก็เป็นสมาชิกของ MPC และยังทำหน้าที่อาสาสมัครรับผิดชอบเป็นผู้ให้บริการพูดคุยในบริการ Warm line การให้บริการนี้เรียกว่า Peer to Peer Counseling หรือ การให้การปรึกษาแบบเพื่อนถึงเพื่อน เพราะอาสาสมัครที่ให้บริการก็เป็นผู้ป่วยจิตเวชเช่นเดียวกันกับผู้โทรศัพท์เข้ามาพูดคุย เมื่อพูดคุยแล้วเสร็จอาสาสมัครจะต้องบันทึกข้อมูลการให้บริการลงในแบบฟอร์ม และ กรอกข้อมูลสู่ระบบคอมพิวเตอร์ นอกจากนี้ ข้อมูลที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งจากการสัมภาษณ์ คือ อาสาสมัคร Warm line จะต้องเข้ารับการอบรมการให้คำปรึกษาเบื้องต้น เช่น ทักษะการฟังอย่างตั้งใจ ทักษะการสะท้อนและทักษะการตีความ เป็นต้น อีกสิ่งหนึ่งที่เป็นเงื่อนไขข้อกำหนดสำคัญ คือ ห้ามอาสาสมัครทำหน้าที่ case manager หรือประสานงานใดๆให้กับผู้ที่โทรศัพท์เข้ามาเด็ดขาดเพราะบทบาทอาสาสมัคร Warm line มีหน้าที่เพียงการฟังข้อมูลอย่างตั้งใจจากบทสนทนาที่ผู้โทรศัพท์เข้ามาต้องการระบายความเครียดของพวกเขาเท่านั้น

เมื่อผู้อ่านศึกษามาถึงจุดนี้หลายท่านอาจมีข้อสงสัยว่าการดำเนินงานขององค์กร MPC นี้มีกิจกรรมหลากหลาย ให้แก่สมาชิก องค์กรนี้น่าจะงบประมาณการดำเนินการจากแหล่งทุนสนับสนุนใดบ้าง ผู้เขียนได้ศึกษาเพิ่มเติมในประเด็นงบประมาณขององค์กรดังรายละเอียดต่อไปนี้

งบประมาณและการระดมทุน

งบประมาณของ MPC ได้มาจากการจัดสรรงบประมาณภาครัฐ การขายสินค้าขององค์กร และการระดมทุน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. งบประมาณจาก San Diego County (เมืองซานดิเอโก) ซึ่งงบประมาณค่าใช้จ่ายการดำเนินงานด้านสุขภาพจิตได้รับจัดสรรจากกองทุนภาษีเศรษฐี (millionaire tax) เศรษฐีที่ต้องจ่ายภาษี คือ บุคคลที่มีรายได้มากกว่า 1 ล้านเหรียญสหรัฐอเมริกา/ปีโดยต้องจ่ายภาษีร้อยละ 1 ตามกฎหมาย Mental Health Services Act ของมลรัฐแคลิฟอร์เนีย นโยบายนี้เริ่มต้นตั้งแต่วันที่ 1 มกราคม 2548 รวมถึงได้รับงบประมาณประจำอื่น ๆ จากรัฐบาลท้องถิ่น
2. การระดมทุน MPC มีกิจกรรมระดมทุนต่างๆ เช่น การขายสินค้ามือสอง การขายอาหารราคาถูกแก่สมาชิก MPC ไม่มีต้นทุนค่าอาหารเนื่องจากวัตถุดิบในการประกอบอาหารทุกอย่าง เช่น เนื้อสด แป้ง ผัก และผลไม้ รวมถึงอาหารกระป๋องได้รับบริจาคจากตลาดสรรพสินค้าขนาดใหญ่(super market) ในเมืองชื่อเทรดเดอร์ โจส์ (Trader Joe's) ซึ่งเป็นบริษัทขนาดใหญ่มีสาขาทั่วสหรัฐอเมริกา ดังนั้นเมื่อไม่มีต้นทุนวัตถุดิบในการประกอบอาหารจึงสามารถขายอาหารราคาถูกให้กับสมาชิกของตนเองได้ เช่นนี้ย่อมมีรายได้จำนวนหนึ่ง (ชานนท์ โกมลมาลย์, 2555, น.3 - 5)

เมื่อผู้อ่านทราบแล้วว่างบประมาณการดำเนินงานขององค์กร MPC จาก 2 แหล่ง คือ งบประมาณจากภาครัฐ และการระดมทุนของตนเองซึ่งงบประมาณทั้งสองแหล่งมีจำนวนเพียงพอต่อการสร้างสรรค์กิจกรรมที่ดีต่อสมาชิกขององค์กรนี้ได้

บทเรียนจากองค์กร MPC สู่สภาวะทางจิตในสังคมไทย

เรื่องสุดท้ายนี้เมื่อผู้อ่านได้เรียนรู้ครบทุกด้านขององค์กร MPC นี้แล้ว ผู้เขียนได้พยายามสกัดบทเรียนการทำงานขององค์กรนี้มาสู่สภาวะทางจิตในสังคมไทยเพื่อให้ผู้อ่านนำไปไตร่ตรองต่อหรือประยุกต์เข้ากับการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์สุขภาพจิต อย่างไรก็ตามในระหว่างที่ผู้เขียนฝึกภาคปฏิบัติด้านสุขภาพจิตในองค์กร MPC แห่งนี้ตระหนักเสมอว่าบริบทการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์ของไทยและสหรัฐอเมริกามีความแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง ทว่าบทเรียนทั้ง 6 ประการที่จะนำเสนอต่อไปนี้ ผู้เขียนเชื่อว่ามีค่าสำคัญและสามารถนำไปปฏิบัติในองค์กรด้านสุขภาพจิตได้ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. การให้ความสำคัญกับสมาชิก

สมาชิกขององค์กร MPC ต้องการการเป็นส่วนหนึ่งขององค์กร และต้องการการมองเห็นการดำรงอยู่ของตนเอง กล่าวคือ สมาชิกทุกคนล้วนต้องการความรักความเอาใจใส่จากทั้งเจ้าหน้าที่และเพื่อนสมาชิกด้วยการคล้อยตามมีจุดลงทะเบียนตั้งอยู่บริเวณทางเข้าด้านหน้าและมีสมาชิกนั่งเป็นประจำทุกตลอดทั้งวันเพื่อทำหน้าที่เป็นนักประชาสัมพันธ์ เมื่อสมาชิกมาถึงคลับนักประชาสัมพันธ์จะทำหน้าที่ของตนเองด้วยการทักทายและพูดคุยตามธรรมเนียม เช่น การสอบถามถึงความเป็นอยู่, สถานการณ์ชีวิต, การเดินทางมาคลับ, ความต้องการพิเศษสำหรับการเข้าร่วมคลับในวันนี้ เป็นต้น เมื่อสมาชิกมาถึงคลับแล้วได้รับการทักทาย สอบถามสารทุกข์สุกดิบ สมาชิกจะรับรู้ว่าคุณเองยังมีตัวตนอยู่ยังได้รับการยอมรับในสังคมของคลับนี้¹³

2. การให้อำนาจแก่สมาชิกเลือกสถานะการเข้าร่วมกิจกรรม

สมาชิกในองค์กร MPC หากจะเข้าร่วมในสถานะ “สมาชิกทั่วไป” สามารถเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆแบบเสรี และไม่ต้องถูกจัดการแบบกระบวนการจัดการรายกรณี (case management) ข้อมูลการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่หลายรายที่ปฏิบัติงานใน MPC พบว่า การพวกเขาไม่ทำหน้าที่จัดการ(รายกรณี) กับสมาชิกที่ไม่ได้ประสงค์จะเข้าสู่กระบวนการนี้ สมาชิกทั่วไปที่เข้าร่วมคลับก็สามารถเข้าร่วมกิจกรรมการทำงานทั่วไปในคลับได้ นอกจากนี้เมื่อสมาชิกรายใดมีกิจกรรมที่ต้องออกไปทำงานในเวลาที่เขาเข้าร่วมกิจกรรมของคลับสมาชิก หรือ ต้องการหยุดการเข้าร่วมกิจกรรมนั้นๆ ก็สามารถออกไปทำกิจวัตรนั้นได้โดยอิสระด้วยความสมัครใจ ไม่มีการบังคับให้อยู่ร่วมจนเสร็จ ประกอบกับทั้งเจ้าหน้าที่และสมาชิกแสดงความสัมพันธ์ระหว่างแบบไม่ใช้อำนาจแต่เป็นสัมพันธ์แนบแน่นทำให้สมาชิกที่ร่วมทำกิจกรรมมีความสุขและยินดีเข้าร่วมกิจกรรมสม่ำเสมอ

แต่เมื่อสมาชิกต้องการเข้าสู่การเข้าร่วมโครงการ TEP สถานะจะเปลี่ยนไปทันทีจาก “สมาชิกทั่วไป” เป็นสถานะ “ผู้ใช้บริการ” ที่ต้องปฏิบัติตามข้อตกลงในแผนการให้บริการ (care plan) ที่นักจัดการรายกรณีวางไว้ร่วมกับพวกเขาเอง

3. การเป็นองค์กรในระดับชุมชนสามารถเข้าใช้บริการได้ง่าย

องค์กร MPC เป็นหน่วยงานไม่แสวงหากำไรตั้งอยู่ในชุมชนและเป็นเสมือนที่รองรับผู้ป่วยที่ต้องการฟื้นฟูสมรรถภาพทางจิตสังคมในระดับชุมชน ด้วยเหตุนี้ MPC จึงเป็นสถานที่ตรงกลางจุดเชื่อมระหว่างผู้ป่วยที่ต้องการการฟื้นฟูสมรรถภาพทางจิตสังคมเป็นสถานที่ขนาดไม่ใหญ่ มีจำนวนสมาชิกไม่มากและเจ้าหน้าที่สามารถดูแลได้อย่างทั่วถึง และที่สำคัญตั้งอยู่ใกล้บ้านของผู้ป่วยเองสามารถเดินทางเข้าร่วมได้โดยง่าย

4. ศักยภาพในการระดมทรัพยากรภายนอกองค์กร

การระดมทรัพยากรจากหน่วยงานในชุมชนเพื่อใช้ประโยชน์แก่องค์กร บทเรียนนี้มีความสำคัญมากต่อสังคมไทยเนื่องจากหน่วยงานด้านสวัสดิการสังคมในประเทศไทยส่วนมากยังมีความจำเป็นต้องระดมทรัพยากรจากหน่วยงานภายนอกเพื่อมาใช้ประโยชน์ในการทำงานสังคมสงเคราะห์และสวัสดิการสังคม¹⁴ องค์กร MPC ระดมทรัพยากรหลักมาจากตลาดสรรพสินค้าขนาดใหญ่(super market) ชื่อเทรดเดอร์ โจส์ (Trader Joe's) ซึ่งมีสาขาทั่วสหรัฐอเมริกา สิ่งที่ได้มาจาก เทรดเดอร์ โจส์ คือ วัตถุดิบในการประกอบอาชีพ เช่น อาหารแห้ง อาหารกระป๋อง แป้งขนมปัง และอาหารสด

¹³ ผู้ป่วยจิตเวชส่วนมากเมื่อไปอยู่ในชุมชนมักจะเผชิญกับปัญหาเรื่องการประทับตรา (labeling) รอยมลทิน (stigma) และได้รับการปฏิบัติแบบเลือกที่รักมักที่ชัง (discrimination) ส่งผลให้ไม่ได้รับการยอมรับจากคนในสังคม

¹⁴ ปัจจุบันองค์กรธุรกิจและหน่วยงานรัฐวิสาหกิจหลายแห่งในสังคมไทยต้องมียุทธศาสตร์ในการตอบแทนสังคมเรียกว่า CSR (Corporate Social Responsibility) นักวิชาชีพด้านสุขภาพต้องใช้โอกาสตรงนี้ระดมทรัพยากรมาเพื่อสนับสนุนการปฏิบัติงานของตน

เนื้อหุ เนื้อไก่ ผลไม้ และผัก รวมไปถึงของประดับตกแต่งต่างๆ เช่น ดอกไม้ อุปกรณ์ตกแต่งงานพิธี เป็นต้น MPC ใช้วิธีการเข้าไปเจรจากับผู้บริหารของเทรดเดอร์ โจส์ เพื่อขอให้บริจาคอาหารและอุปกรณ์ดังกล่าวแก่ MPC นำมาใช้ประโยชน์แก่ผู้ป่วยจิตเวช (ในทางกลับกันสินค้าของเทรดเดอร์ โจส์ ก็ได้รับความนิยมมากขึ้นตามไปด้วย)

5. ระบบข้อมูลสารสนเทศ : เครื่องมือช่วยในการปฏิบัติงาน

การใช้ระบบข้อมูลสารสนเทศบันทึกและรายงาน ดังที่กล่าวไปแล้วว่า Unit ที่ 2 ขององค์กร MPC เป็นเสมือนคลังข้อมูลขององค์กรเอง ภายในจะมีคอมพิวเตอร์เพื่อใช้บันทึกประวัติและข้อมูลต่างๆของสมาชิก การใช้ระบบข้อมูลสารสนเทศมาเพื่อประโยชน์ต่อการทำงานนี้ทำให้การทำงานง่ายขึ้นเพราะข้อมูลเป็นระบบระเบียบเรียบร้อยมากขึ้นสามารถเรียกใช้ข้อมูลที่ต้องการ อาทิ ข้อมูลการเข้าร่วมกิจกรรมของคลับ ข้อมูลที่อยู่ของสมาชิก ได้รวดเร็วขึ้น และสุดท้ายประสิทธิภาพในการทำงานก็จะสูงขึ้น

6. งบประมาณเพียงพอทำให้บริการมีคุณภาพ

งบประมาณด้านการทำงานสุขภาพจิตมีเพียงพอและมาจากภาษีจากคนรวย กล่าวคือ คนรวยที่อยู่ในมลรัฐแคลิฟอร์เนียต้องจ่ายเงินสมทบในกองทุนด้านสุขภาพจิต Mental Health Services Act ของมลรัฐแคลิฟอร์เนีย แต่อย่างไรก็ดีเชื่อว่าเศรษฐกิจในมลรัฐแคลิฟอร์เนียจะยินยอมพร้อมใจในการจ่ายภาษีคนรวย แต่เนื่องจากกฎหมายนี้ขณะการออกเสียงในรัฐบาลท้องถิ่นของแคลิฟอร์เนียที่มีผู้แทนจากพรรคเดโมแครตให้ความสำคัญกับสวัสดิการมากกว่าผู้แทนจากพรรคริพับลิกัน¹⁵ กฎหมายนี้จึงผ่านและมีผลบังคับใช้ ส่งผลให้หน่วยงานด้านสุขภาพจิตไม่ขาดแคลนงบประมาณการดำเนินงานและการดำเนินกิจกรรมมีคุณภาพ

บทสรุป

ข้อเท็จจริงคือประเทศไทยไม่มีหน่วยงานแบบองค์กร MPC ซึ่งดำเนินการตามแนวทางของตัวแบบฟาวเฮาส์เฮาส์ แต่ก็มีหน่วยงานด้านสุขภาพจิตหลายแห่งนำเอาหลักการดำเนินงานของ ตัวแบบฟาวเฮาส์ เฮาส์ มาปฏิบัติอยู่บ้างไม่มากนักน้อย ผู้ปฏิบัติงานด้านสุขภาพจิตโดยเฉพาะนักสังคมสงเคราะห์สามารถประยุกต์เอาแนวคิดและหลักการปฏิบัติงานของตัวแบบฟาวเฮาส์ เฮาส์ไปใช้ประโยชน์ในการปฏิบัติงานด้านสุขภาพจิตในองค์กรของตนเองซึ่งนับว่าเป็นเรื่องท้าทายมาก ในบทความนี้ผู้เขียนยังมีความตั้งใจให้อ่านได้เรียนรู้บทเรียนสำคัญๆ 6 ประการทั้งระดับการปฏิบัติงานและระดับบริหารและนโยบายที่ผู้เขียนได้ถ่ายทอดไว้ในช่วงท้ายของบทความ ในอนาคตหากนักวิชาชีพด้านสุขภาพตระหนักถึงการปฏิบัติงานกับผู้ป่วยจิตเวชในระดับชุมชน หรือ เมืองคร่อมไม่แสวงหากำไรที่เฉพาะเจาะจงด้านสุขภาพจิตเกิดขึ้นจำนวนมากๆเราอาจได้เห็นหน่วยงานที่ดำเนินงานในลักษณะเดียวกันกับตัวแบบฟาวเฮาส์ เฮาส์ในประเทศไทยบ้างก็เป็นได้

เอกสารอ้างอิง

- ชานนท์ โกมลมาลย์ (2555) . รายงานการเข้าร่วมฝึกงานด้านสุขภาพจิต (Intensive Internship in Mental Health). คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. (เอกสารอัดสำเนา)
- _____. การฟื้นฟูสมรรถภาพทางจิตสังคมบริการหลังการรักษาเพื่อผู้ป่วยจิตเวช. ฉบับปีที่ 21 เดือนมกราคม – มิถุนายน 2556 (อยู่ระหว่างกระบวนการตีพิมพ์).
- Carol Edward (1994). *The Clubhouse Model of Psychiatric Rehabilitation and The Development of An Evening and Weekend Recreation Program*. USA : The 3rd International Symposium on Therapeutic Recreation.
- John H. Bread, Rudyard N. Propt, and Thomas J. Malamud (1982). *The Fountain House Model of Psychiatric Rehabilitation*. Psychosocial Rehabilitation Journal.
- Marianne Farkas and William A. Antony (2010). *Psychiatric Rehabilitation Intervention : A Review*. International Review of Psychiatry, April 2010; 22(2)
- Patrick W. Corrogon et al. (2008). *Principles and Practice of Psychiatric Rehabilitation : An Empirical Approach*. New York : The Guilford Press.

¹⁵ มลรัฐแคลิฟอร์เนียเป็นของพรรคเดโมแครตซึ่งมักครองอำนาจทางการเมืองในรัฐนี้ ในปัจจุบัน (พ.ศ.2556) ผู้ว่าการรัฐแคลิฟอร์เนียชื่อ Jerry Brown ก็มาจากพรรคเดโมแครต ส่วนจำนวนจำนวน U.S. House delegation ก็มาจากพรรคเดโมแครตถึง 38 คน ในขณะที่มาจากพรรคริพับลิกันเพียง 15 คน วุฒิสมาชิกจำนวน 2 คนคือ Dianne Feinstein และ Barbara Boxer ก็มาจากพรรคเดโมแครตเช่นกัน (<http://en.wikipedia.org/wiki/California>)

Robert L. Jackson (2001). **The Clubhouse Model : Empowering Applications of Theory to Generalist Practice**. Canada : Wadsworth.

The Meeting Place Clubhouse Fact Sheet (2012). <http://en.wikipedia.org/wiki/California> สืบค้น วันที่ 2 กุมภาพันธ์ 2556.

กลุ่มย่อยที่ 3

พลังชุมชนและการจัดการตนเองของชุมชน

ขั้นตอนการดำเนินงานแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยของผู้มีรายได้น้อย : กรณีศึกษา ชุมชน เอส ที ไอ พัฒนา
Implementing steps for solving of low-incomes housing problem
: case study of S.T.I. Pattana community

วนิดา ละม้ายศรี¹

Wanida Lamysri²

Abstract

Despite the topic “Implementing steps for solving of low-incomes housing problem : case study of S.T.I Pattana community”, it is shown the gap of low-income population. Due to this research gap, a qualitative approach to the analysis of low-income population problem has been selected in order to study on background and procedure of problem solving in S.T.I Pattana community. The research instruments are interviewing, participant observation and field note assessment. This paper reports the result of the five steps as the first step is Integration which should have a group leader who is promptly financial position and have a strategic vision. What is more, He would be someone who dedicates to work for the community. The second step is to situate the community managing policy including an opportunity for members to participate in various steps. The third step is concerning about land subdivision and installment. While the forth step is ensuring that community members will be able to pay the loan and the last step is to establish a credit cooperation. Thus this step will assist our members successfully. In order to complete all five stages, Government has been concerned in terms of financial and utility support.

Keywords : low-income

บทคัดย่อ

การศึกษาเรื่อง “ขั้นตอนการดำเนินงานแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยของผู้มีรายได้น้อย : กรณีศึกษา ชุมชน เอส ที ไอ พัฒนา” เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความเป็นมาและขั้นตอนการดำเนินงานแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยของ ชุมชน เอส ที ไอ พัฒนา ซึ่งถือว่าเป็นกลุ่มผู้มีรายได้น้อย ใช้วิธีการสัมภาษณ์โดยใช้แบบประกอบการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง ใช้เทคนิคการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม และ แบบจดบันทึกประกอบการสังเกต ผลการศึกษาพบว่า ขั้นตอนการดำเนินงานแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยของผู้มีรายได้น้อยสำเร็จมี 5 ขั้นตอนได้แก่ ขั้นตอนที่ 1) การรวมกลุ่ม มีผู้นำคือประธานกลุ่มออมทรัพย์เป็นแกนนำ ซึ่งเป็นผู้มีฐานะทางเศรษฐกิจที่ช่วยเหลือตัวเองได้ มีความเสียสละเพื่อส่วนรวม และคณะกรรมการมีวิสัยทัศน์ใช้กลยุทธ์การทำงานโดยวิธีเสริมความรู้ให้สมาชิก เพื่อสร้างความไว้วางใจต่อการบริหารงานกลุ่มออมทรัพย์ อีกทั้งสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ส่วนใหญ่มีรายได้ประจำ ส่งเงินออมได้สม่ำเสมอ ส่งผลให้คณะกรรมการบริหารจัดการการเงินได้อย่างมีประสิทธิภาพและต่อเนื่อง ขั้นตอนที่ 2) มีการตั้งกติกากลุ่มในการอยู่ร่วมกัน การออมเงิน และดำเนินการในรูปแบบคณะกรรมการ เปิดโอกาสให้สมาชิกเข้ามามีส่วนร่วมในขั้นตอนต่าง ๆ ขั้นตอนที่ 3) สรรหาที่ดินและทดลองหัดส่งเงินในจำนวนที่ต้องผ่อนชำระกับสหกรณ์ ขั้นตอนที่ 4) การรับรองสิทธิ ซึ่งเป็นการรับรองสมาชิกในชุมชนว่าสามารถผ่อนชำระเงินกู้ให้สหกรณ์ได้ ขั้นตอนที่ 5) การจดทะเบียนจัดตั้งเป็นสหกรณ์ เพื่อให้เป็นนิติบุคคลสามารถทำนิติกรรมต่าง ๆ ได้ตามกฎหมาย อีกทั้งสหกรณ์ได้ให้ความช่วยเหลือสมาชิกที่นอกเหนือจากระเบียบที่กำหนดเพื่อให้ปลูกสร้างบ้านได้อย่างรวดเร็วและมีประสิทธิภาพ ซึ่งทั้ง 5 ขั้นตอน ต่างได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานของรัฐและภาคีเครือข่ายที่เข้ามาส่งเสริม สนับสนุนงบประมาณในการสร้างองค์ความรู้ให้แก่คณะกรรมการและสมาชิก รวมถึงเงินอุดหนุนเพื่อการปลูกสร้างบ้าน จัดทำระบบสาธารณูปโภค และสินเชื่อเพื่อซื้อที่ดินและปลูกสร้างบ้าน

คำสำคัญ : ผู้มีรายได้น้อย

¹ คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

² Faculty of Social Administration, Thammasat University, Thailand

บทนำ

กว่า 50 ปี ที่ประเทศไทยมุ่งสู่ความเป็นอุตสาหกรรม โดยละเลยปัญหาทางสังคม ความเหลื่อมล้ำระหว่างรายได้ของชุมชนเมืองกับชนบท ส่งผลให้ผู้คนจากชนบทหลั่งไหลเข้าเมืองเพื่อต้องการรายได้ที่เพิ่มมากขึ้น และขณะเดียวกัน การเจริญเติบโตของเมืองก็ก่อให้เกิดความแออัด ความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อม ก่อให้เกิดปัญหาชุมชนแออัด ชุมชนบุกรุก กระจัดกระจายในเมืองต่าง ๆ โดยเฉพาะกรุงเทพมหานครและปริมณฑลรวมถึงเมืองต่าง ๆ ทั่วไป เนื่องจากการขาดการจัดการด้านที่อยู่อาศัยอย่างเหมาะสมที่จะสามารถรองรับการอยู่อาศัยได้ การลดความยากจนในเขตเมืองเป็นประเด็นสำคัญที่ถูกหยิบยกมากำหนดเป็นนโยบายหนึ่งในแผนพัฒนาฉบับที่ 8 นับเป็นมิติใหม่ของการพัฒนาแก้ไขปัญหาผู้มีรายได้น้อยที่ให้ “เจ้าของปัญหา” ได้มีส่วนร่วมคิด ร่วมพัฒนาแก้ไขปัญหาและร่วมติดตามผล โดยแนวทางการพัฒนาในแผนพัฒนาฉบับที่ 8 ได้มุ่งเน้นแก้ไขปัญหาชุมชนแออัดและยกระดับคุณภาพชีวิต ครอบคลุมทั้งด้านอาชีพ รายได้ การพัฒนาที่อยู่อาศัย การบริการสังคมและสุขภาพสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ชาวชุมชนแออัดและผู้มีรายได้น้อยสามารถก่อสร้างตัวและช่วยเหลือตัวเองได้อย่างถาวร (จตุรงค์ บุญยรัตนสุนทร, 2546)

การดำเนินงานตามนโยบายการแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยให้กับผู้มีรายได้น้อย ได้มีโครงการนำร่องที่สำคัญคือ “โครงการบ้านมั่นคง” ดำเนินงานโดยสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) ซึ่งเป็นองค์กรของรัฐตามพระราชบัญญัติองค์การมหาชน พ.ศ.2542 ภายใต้การกำกับดูแลของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ เป็นโครงการที่เน้นการแก้ปัญหาความไม่มั่นคงในด้านที่อยู่อาศัย และสร้างโอกาสการพัฒนาในชุมชนแออัดที่มีอยู่เดิม โดยให้ประชาชนมีส่วนร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมกับกลไกการพัฒนาในท้องถิ่น ความสำคัญของการดำเนินโครงการบ้านมั่นคงจึงอยู่ที่การมีส่วนร่วมของชุมชนผู้เป็นเจ้าของปัญหา หน่วยงานพัฒนาในท้องถิ่น และการมีส่วนร่วมของหน่วยงานเจ้าของที่ดินทั้งภาครัฐและเอกชน ที่สำคัญคือความมุ่งมั่นของรัฐบาลในการให้ความสนับสนุนอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้เกิดการแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยและความไม่มั่นคงในการตั้งหลักแหล่งของผู้มีรายได้น้อยที่สะสมมานาน รวมทั้งที่จะเกิดขึ้นใหม่ โดยมีประชาชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นตัวตั้ง และใช้การแก้ปัญหานี้ไปสู่การสร้างกระบวนการพัฒนาร่วมกัน เปลี่ยนจาก “ผู้รับการพัฒนา” มาเป็น “พลังในการพัฒนา” ซึ่งเป็นพลังที่นำมาใช้เป็นพื้นฐานสำหรับ “โครงการบ้านมั่นคง” (สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน, 2546)

จากปัญหาการเวนคืนที่ดินเพื่อรองรับการขยายตัวของเมือง ทำให้ชุมชนผู้มีรายได้น้อยในเขตเทศบาลนครรังสิตจำนวนราว 20 ชุมชน ต้องรื้อย้าย และกลายเป็นผู้ไม่มีที่อยู่อาศัยเป็นหลักแหล่งเนื่องจากความยากจน ไม่มีเงินเพียงพอสำหรับการไปเช่าซื้อที่ดินอยู่ใหม่ตามที่มีการจัดสรร อีกทั้งยังต้องเผชิญกับปัญหาการเข้าไม่ถึงบริการขั้นพื้นฐานของรัฐได้เนื่องจากไม่มีทะเบียนบ้านเป็นหลักแหล่ง จึงเข้าไม่ถึงระบบบริการด้านสาธารณสุข สาธารณูปโภคพื้นฐาน ผลการสำรวจประชากรด้านที่อยู่อาศัยของสหพันธ์พัฒนาชุมชนคนจนเมืองแห่งชาติ (สอช.) เมืองรังสิต พบว่าปัญหาอันดับต้น ๆ ของผู้มีรายได้น้อยในเทศบาลนครรังสิตคือ การมีที่อยู่อาศัยที่ไม่มั่นคง เป็นชุมชนที่บุกรุกในที่ดินเอกชน ที่ดินกรมชลประทาน ฯลฯ (สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน, 2554) เพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว พอช. และ เทศบาลนครรังสิต จึงได้เข้าหนุนเสริมให้ความรู้เรื่องกระบวนการออมทรัพย์ตามแนวทางโครงการบ้านมั่นคง ให้แก่ชุมชนผู้มีรายได้น้อยในเขตเทศบาลนครรังสิตทุกชุมชน

ชุมชน เอส ที โอ พัฒนา เป็นหนึ่งในชุมชนผู้มีรายได้น้อยที่ได้รับการประสานจากองค์กรภาครัฐ และสามารถรวมกลุ่มกันแก้ปัญหาของตนเองได้รวดเร็วกว่าทุกชุมชน ในการศึกษาได้ใช้แนวคิดเกี่ยวกับเรื่อง แก่นนำ สมาชิกกลุ่มองค์ประกอบของกลุ่ม และการเรียนรู้ ดังนี้ แนวคิดเรื่องแก่นนำและอาสาสมัคร โกวิท พวงงาม (2553) กล่าวถึงคุณสมบัติของแก่นนำและอาสาสมัครว่า ต้องมีความเสียสละโดยไม่มุ่งหวังผลประโยชน์อื่นใดตอบแทน ทั้ง แรงกาย แรงทรัพย์ เป็นการเสียสละที่พร้อมเต็มใจอย่างไม่ทำให้อับอาย ครอบครัว และชุมชน เดือดร้อน และมีการเรียนรู้โดยการส่งมอบประสบการณ์ซึ่งจะก่อให้เกิด วิสัยทัศน์ (Vision) ต้องเป็นผู้ที่มีความคิดกว้างไกลโดย มุ่งมองในการสร้างนวัตกรรมจากความฝันสู่ความจริงได้เป็นอย่างดี ซึ่งอาจเกิดมาจากการประสบการณ์หรือการเรียนรู้ที่ได้สั่งสมมา เพื่อประยุกต์ใช้ในการเป็นแก่นนำ อีกทั้งยังเป็นการสร้างโอกาสในการพัฒนาชุมชนให้กับตนเองและสมาชิกในชุมชนได้อีกด้วย และสมาชิกกลุ่มมีอาชีพที่มั่นคง สามารถดำรงตนอยู่ได้อย่างไม่รู้สึกขัดสน เพราะหากว่าสมาชิกในชุมชนยังคงมีอาชีพที่ไม่มั่นคง ส่งผลให้มีรายได้ไม่เพียงพอต่อค่าใช้จ่ายที่จำเป็นในครอบครัว การดำเนินงานเรื่องอื่น ๆ ในชุมชนก็คงจะเป็นการยาก เป็นผู้ที่เข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ที่ชุมชนจัดขึ้น ซึ่งควรเป็นการเข้าร่วมตามความสมัครใจและใช้เวลาว่างจากการประกอบอาชีพเป็นหลัก โดยเริ่มจากการเข้าไปมีส่วนร่วมในฐานะสมาชิกคนหนึ่งของคนของชุมชนจนค่อย ๆ พัฒนาไปสู่ผู้มีตำแหน่งทาง

สังคมของชุมชน เช่น เป็น กรรมการ เป็นประชาสัมพันธ์ เป็นเลขานุการ เป็นรองประธาน เป็นประธาน ซึ่งล้วนเป็นตำแหน่งที่ไม่มีค่าตอบแทน แต่เป็นการสร้างกระบวนการจัดการตนเองของชุมชนท้องถิ่น เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต ความเป็นอยู่ของตนเองและชุมชน แนวคิดเรื่ององค์ประกอบของกลุ่ม จิตติ มงคลชัยอรัญญา กล่าวไว้ว่าองค์ประกอบของ “กลุ่ม” ประกอบด้วย 1) สมาชิก ซึ่งจะมีขนาดเท่าใดก็ได้แล้วแต่ความจำเป็นในการรวมพลังเพื่อแก้ไขปัญหา นั้น ๆ สิ่งสำคัญที่พึงมีในสมาชิกก็คือ คุณสมบัติบางอย่างที่มีความคล้ายคลึงกัน ความไว้วางใจ เชื่อใจกัน ความเชื่อมั่นหรือความมั่นใจ ในตนเองและกลุ่ม และความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ที่จะประสานให้เกิดการพัฒนาตามจุดมุ่งหมายของกลุ่ม 2) คณะผู้แทนที่มีความรู้ความสามารถบางประการที่เหนือกว่าสมาชิก ซึ่งสมาชิกจะต้องได้ตรงพิจารณาและเสนอหรือเลือกผู้แทนของตนเข้าไปทำหน้าที่บางอย่างแทนตนเอง ซึ่งตนเองนั้นไม่สามารถกระทำได้ 3) คณะจัดการ เป็นคณะดำเนินการที่จะทำให้ปัญหาความต้องการของกลุ่มได้รับการดำเนินการแก้ไข ซึ่งในกลุ่มที่มีขนาดเล็ก บุคคลที่จะทำหน้าที่เป็นคณะจัดการ อาจจะเป็นผู้แทนบางคน หรือบางครั้งอาจเป็นสมาชิกบางคนก็ได้ที่ทำหน้าที่นี้ และแนวคิดเรื่องกระบวนการเรียนรู้ ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ (2552) ได้สรุปสาระสำคัญของกระบวนการเรียนรู้ว่าควรมีลักษณะเรียนรู้ตลอดชีวิต คือ 1) เรียนรู้เพื่อทำ 2) เรียนรู้เพื่อเป็น 3) เรียนรู้เพื่ออยู่ร่วมกัน และการเรียนรู้นั้นมีทั้งในส่วนที่เป็นเนื้อหา คือ ความรู้ ความคิด ที่ต้องการแก้ไขปัญหาของตนเองด้วยตนเอง และในแง่ของวิธีการนั้นคือมีกระบวนการที่ทำให้ได้ความรู้มา ไม่ว่าจะเป็นการประชุม อบรม ทัศนศึกษาดูงาน รวมถึงแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ผลของการเรียนรู้จะทำให้บุคคลเกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งภายในและภายนอก ทั้งพฤติกรรม ทักษะ ความชำนาญ ฯลฯ และปริมาณความรู้ ขบวนการความคิด จิตสำนึก ทัศนคติ ค่านิยม ฯลฯ ทำให้เปลี่ยนแปลงความคิดและพฤติกรรม เลือกนำความรู้มาประยุกต์ใช้ให้เข้ากับบริบทของชุมชนตนเอง ซึ่งลักษณะของการเรียนรู้นั้นควรจะเป็นการเรียนรู้ตลอดชีวิต เมื่อเรียนรู้แล้วก็มีการนำไปสืบทอดต่อเป็นการปฏิบัติ เพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในที่สุด

หลังจากรวมกลุ่มออมทรัพย์ได้ประมาณ 11 เดือน กลุ่มออมทรัพย์ เอส ที ไอ พัฒนา จึงได้รวมตัวกับกลุ่มออมทรัพย์อีก 3 กลุ่ม คือ กลุ่มออมทรัพย์บ้านชายคลอง กลุ่มออมทรัพย์สะพานคู่ กลุ่มออมทรัพย์หลังแม่โคโร รวม 199ครัวเรือน จัดทะเบียนจัดตั้งสหกรณ์ประเภทสหกรณ์บริการ ในชื่อ “สหกรณ์เคหะสถานสร้างสรรค์นครรังสิต จำกัด” ปัจจุบันสามารถปลูกสร้างบ้านจนเข้าอยู่อาศัยได้แล้วจำนวน 120 หลังคาเรือน ซึ่งเป็นที่น่าสนใจว่า ผู้มีรายได้น้อยมีความเป็นมาและขั้นตอนในการแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยได้อย่างไร จากสภาวะปัจจุบันที่นับวันค่าใช้จ่ายสูงมากขึ้นเรื่อย ๆ แต่ยังมีความสามารถที่จะฝ่าฟันวิกฤตดังกล่าว จนสามารถปลูกสร้างบ้านเป็นของตนเองได้อย่างรวดเร็วและมีประสิทธิภาพ

เครื่องมือและวิธีการศึกษา

การศึกษาใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ผู้ศึกษาได้ดำเนินการศึกษาภาคสนาม โดยสำรวจและศึกษาข้อมูลทุติยภูมิเบื้องต้นที่ได้มีการรวบรวมไว้ จากนั้นได้นำข้อมูลมาประมวลผลเพื่อกำหนดกลุ่มตัวอย่างที่เหมาะสม กำหนดวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์รายบุคคล และการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมเป็นหลัก เข้าร่วมประชุมและศึกษาการปฏิบัติงานของคณะกรรมการกลุ่มออมทรัพย์ เอส ที ไอ พัฒนา และคณะกรรมการสหกรณ์เคหะสถานสร้างสรรค์นครรังสิต จำกัด เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล ประกอบด้วย 1) แบบประกอบการสัมภาษณ์แบบกึ่งมีโครงสร้าง (Semi – structured Interview) เป็นการสัมภาษณ์ที่ประกอบด้วยคำถามต่าง ๆ ในแบบสอบถามแต่สามารถที่จะปรับเปลี่ยนเพิ่มเติมเพื่อให้เกิดความชัดเจนในคำตอบได้โดยใช้เครื่องบันทึกเสียงเป็นเครื่องช่วย 2) แบบจดบันทึกจากการสังเกต (Observation) โดยใช้เทคนิคการสังเกตแบบมีส่วนร่วมโดยตรงในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกับคณะกรรมการ ซึ่งเป็นข้อมูลที่ได้นอกเหนือจากการสัมภาษณ์ ทำให้ได้ข้อมูลเพิ่มเติมมากขึ้น การสัมภาษณ์และการสังเกตดำเนินการภายในกรอบข้อมูลชุมชนประกอบด้วยข้อมูลพื้นฐาน เช่น ประวัติชุมชน ความเป็นมาของประชาชนในชุมชน ก่อนการรวมกลุ่ม จนกระทั่งสามารถรวมกลุ่มกันได้ อาชีพ รายได้ แนวคิดในการรวมกลุ่มออมทรัพย์หรือไม่รวมกลุ่มออมทรัพย์ของประชาชนในชุมชนและขั้นตอนการแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยตามแนวทางบ้านมั่นคง เริ่มจากความเป็นมาของชุมชน การรวมกลุ่มออมทรัพย์ จัดทะเบียนจัดตั้งเป็นสหกรณ์ และปลูกสร้างอยู่อาศัยได้อย่างรวดเร็วและมีประสิทธิภาพตามลำดับ ใช้วิธีการตรวจสอบข้อมูลโดยการโยงสามเส้า ตรวจสอบความถูกต้องโดยเปรียบเทียบกับกลุ่มอื่น ๆ ที่ดำเนินงานตามแนวทางโครงการบ้านมั่นคงเช่นเดียวกัน

ผลการศึกษา

ความเป็นมา

ชุมชน เอส ที ไอ พัฒนา สถานที่ตั้งอยู่ในซอยรังสิต - นครนายก 15 ตำบลประชาธิปไตย อำเภอรังสิต จังหวัดปทุมธานี เริ่มมีคนเช่าอยู่อาศัยเมื่อประมาณปี 2514 เนื่องจากมีนักธุรกิจเข้ามาซื้อที่ดินบริเวณท้ายซอย เพื่อทำโรงงานทอผ้า ชื่อบริษัท สยามชินเทคเท็กซ์ไท์ จำกัด ชื่อย่อ เอส เอส ที ไอ (ชื่อซอยในปัจจุบัน) ในโรงงานมีคนงานเป็นจำนวนมาก หอพักของโรงงานมีไม่เพียงพอสำหรับคนงานอยู่ จึงมีคนงานกลุ่มหนึ่งขอเช่าที่ดินบริเวณข้างโรงงานปลูกบ้านเป็นของตนเอง บางคนขอเช่าที่ดินและปลูกบ้านเช่าให้คนงานเช่า ส่วนใหญ่จะอยู่บริเวณใกล้โรงงาน และในปีต่อมาก็มีอีก 4 บริษัท คือ เอส ดับบลิว, ไทยวิทู, ทีเอ็น, และโรงงานช้อน เข้ามาเปิดกิจการอยู่ในซอยเพิ่มขึ้นอีก จึงทำให้มีปริมาณของคนงานเพิ่มมากขึ้น ส่วนบริเวณต้นซอยจนถึงกลางซอยจะมีชาวบ้านมาขอเช่าที่เพื่อปลูกบ้านอยู่อาศัยและประกอบกิจการอื่นไปด้วยเนื่องจากเป็นอาชีพที่ต้องใช้พื้นที่มากกว่าการอยู่อาศัย เช่น อาชีพต่อเรือขายซึ่งในสมัยนั้นเป็นที่ต้องการมาก ในชุมชนเปิดเป็นอู่ต่อเรือถึง 12 คร่าวเรือน การเข้ามาเช่าที่ดินใช้วิธีการชักชวนคนที่ประกอบอาชีพเดียวกันให้เข้ามาเช่าที่ดินเพื่อสร้างบ้านอยู่อาศัยและประกอบอาชีพไปพร้อม ๆ กัน เนื่องจากบริบทพื้นที่ของเทศบาลนครรังสิตมีคลองรังสิตประยูรศักดิ์ผ่านกลางพื้นที่ เรือจึงเป็นพาหนะที่จำเป็นของชาวบ้าน ชาวไร่ ชาวนา และผู้ประกอบการค้าขาย เช่น พายเรือขายของในลำคลอง รวมถึงพายเรือขายกล้วยเดี่ยวเรือ ซึ่งเป็นสินค้าที่ขึ้นชื่อ การขายต้องใช้เรือเป็นพาหนะในการขายกล้วยเดี่ยว ไม่ว่าจะเป็นเรือขนาดเล็กที่ต้องพายในคลอง เรือขนาดใหญ่ที่ตั้งอยู่ริมคลอง หรือเรือลำจิว/เรือจำลองที่เอาไว้ตั้งหน้าร้านเพื่อแสดงให้เห็นถึงสัญลักษณ์ของกล้วยเดี่ยวเรือ เรือจึงเป็นที่ต้องการของตลาดส่งผลให้มีราคาค่อนข้างสูง ผู้ที่มีอาชีพต่อเรือขายจึงเป็นผู้ที่มีฐานะดี และเป็นที่รู้จักของคนทั่วไป จนต่อมาประมาณปี 2535 อาชีพต่อเรือก็ซบเซาลงเนื่องจากผู้คนหันมาใช้บริการสัญจรทางบกแทน

กลุ่มผู้มีรายได้น้อยในชุมชน เอส ที ไอ พัฒนา แบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม กลุ่มแรกคือกลุ่มคนงานในโรงงาน ที่ขอเช่าที่ดินเพื่อปลูกบ้านอยู่อาศัยหรือต่อเป็นห้องเช่า และกลุ่มที่สองเป็นกลุ่มที่ย้ายจากที่อยู่เดิมซึ่งมีทั้งคนในพื้นที่ซึ่งเป็นคนชวยข้างเคียงเมื่อเกิดครอบครัวขยายจึงต้องขยับขยายที่อยู่อาศัยใหม่หรือคนต่างจังหวัดที่เข้ามาเช่าที่เพื่อปลูกสร้างบ้านอยู่อาศัยเองและทำเป็นสถานที่ในการประกอบอาชีพไปด้วย มีทั้งผู้ที่ประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไป ขับรถรับจ้าง (แท็กซี่/รถจักรยานยนต์) ค้าขาย รวมถึงอาชีพต่อเรือซึ่งเป็นอาชีพที่สร้างรายได้ให้กับช่างฝีมือเป็นอย่างดี และเนื่องจากบ้านส่วนใหญ่เป็นบ้านที่มีเลขที่บ้านเพราะเป็นบ้านเช่าหรือบ้านปลูกเอง จึงไม่มีปัญหาเรื่องไฟฟ้าและน้ำประปา ส่วนในบางบ้านที่ไม่มีเลขที่บ้านซึ่งมีเพียง 2-3 หลัง ก็ขอต่อไฟฟ้าและน้ำประปาจากบ้านข้างเคียง โดยใช้วิธีต่อมิเตอร์เพื่อให้รู้ปริมาณการใช้น้ำ-ใช้ไฟ ถนนที่ใช้สัญจรนั้นถึงแม้จะเป็นถนนของเอกชนที่เทศบาลไม่สามารถดำเนินการปรับปรุงได้เนื่องจากขัดกับกฎหมาย แต่เมื่อถึงฤดูฝนเทศบาลก็นำหินคลุกไปลงและปรับเกลี่ยเพื่อบรรเทาความเดือดร้อนเมื่อเวลาน้ำท่วมขัง ความเป็นอยู่จึงไม่เดือดร้อน นับว่าเป็นกลุ่มผู้มีรายได้น้อยที่ไม่มีความเดือดร้อนในเรื่องระบบสาธารณูปโภค

แต่อย่างไรก็ดี จากการที่ไม่มีบ้านและที่ดินเป็นของตนเอง คนในชุมชนก็มีความใฝ่ฝันที่จะอยากจะมีบ้านและที่ดินเป็นของตนเอง จะเห็นได้จากเมื่อครั้งที่มียาหน้าที่ดินมาชวนให้รวมกลุ่มออมเงิน โดยออมเงินไว้กับยาหน้าที่ดินเพื่อซื้อที่ดินในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ก็มีคนในชุมชนรวมกลุ่มออมเงินประมาณ 20 คน ออมเงินได้เกือบล้านบาท ยาหน้าที่ดินก็หอบเงินหลบหนีหายตัวไป ดังนั้น เมื่อมีหน่วยงานของรัฐมาส่งเสริมให้รวมกลุ่มออมทรัพย์ เพื่อแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยชาวบ้านต่างให้ความสนใจสมัครเป็นสมาชิกเป็นจำนวนมาก เหตุที่ชาวบ้านไม่กลัวว่าจะเป็นกรหลอกลวงเหมือนครั้งแรก เนื่องจากเป็นการหนุนเสริมจากเทศบาลซึ่งเป็นองค์กรของรัฐที่อยู่ใกล้ชิดกับประชาชนมากที่สุด และเครือข่ายองค์กรชุมชนเมืองรังสิต ซึ่งเป็นคนในเขตพื้นที่เดียวกัน มาสร้างความเข้าใจและหนุนเสริมความรู้เรื่องการออมทรัพย์ตามแนวทางบ้านมั่นคง หลังจากได้รับความรู้ความเข้าใจแล้ว เพื่อความไม่ประมาทประธานกลุ่มออมทรัพย์ได้เดินทางไปดูสถานที่ตั้งและการทำงานขององค์กรที่ให้การสนับสนุนคือ พอช. พบว่ามีสำนักงานและการทำงานจริง จึงนำมาแจ้งให้สมาชิกทราบ ก็ยิ่งสร้างความมั่นใจเพิ่มมากขึ้น และจากการที่สมาชิกหรือคนในครอบครัวที่เข้าร่วมกลุ่มออมทรัพย์ด้วยทุกรายเป็นผู้ที่มียาหน้าได้ประจำสม่ำเสมอ คนกลุ่มนี้จึงไม่เกิดความเดือดร้อนในการส่งเงินออมแต่อย่างใด จะเห็นได้จากเมื่อมีการระดมเงินออมเพื่อซื้อที่ดิน กลุ่มออมทรัพย์ เอส ที ไอ พัฒนา เป็นกลุ่มเดียวที่สามารถระดมเงินออมได้จนครบตามจำนวนที่ พอช. กำหนด คือ 3,000,000 บาท ภายในเวลาเพียง 11 เดือนเท่านั้น โดยใช้วิธีระดมเงินสมาชิกที่มีเงินเหลือเก็บมาก็ให้ออมเงินมาก คนใดเหลือเงินเก็บน้อยก็ให้ออมเงินน้อย หรือคนที่ไม่มีเงินเก็บก็ไม่ต้องระดมเงินออม

ให้ออมเท่าที่กำหนดเท่านั้น และแม้ปลูกสร้างบ้านอยู่อาศัยเป็นของตนเองแล้ว คนกลุ่มนี้ก็ไม่มีปัญหาในการผ่อนชำระกับสหกรณ์ เนื่องจากมีรายได้ประจำเพียงพอสำหรับการชำระหนี้สหกรณ์ในแต่ละเดือน

เริ่มรวมกลุ่มออมทรัพย์

ใน พ.ศ. 2549 มีองค์กรประกอบด้วย พอช. โดยเครือข่ายองค์กรชุมชนเมืองรังสิต และเทศบาลนครรังสิต โดยสมาชิกสภาเทศบาล เข้ามาชักชวนให้ตั้งกลุ่มออมทรัพย์โดยทั้งสององค์กรต่างชักชวนประธานชุมชนให้ตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัย เข้าพบปะพูดคุยกับประธานชุมชนประมาณ 3 ครั้ง จนประธานชุมชนเกิดความเข้าใจในเรื่องโครงการบ้านมั่นคงแล้ว จึงได้จัดประชุมชาวชุมชนทั้งหมดโดยใช้พื้นที่ในโรงงาน เอส ที ไอ พัฒนา บริเวณหน้าบ่อมยาม เป็นสถานที่ในการประชุม เพื่อสร้างความเข้าใจให้กับชาวชุมชนรวมถึงมีการเลือกประธานกลุ่มออมทรัพย์ พร้อมทั้งรับสมัครสมาชิกไปในคราวเดียวกัน ชาวบ้านได้เลือกประธานกลุ่มออมทรัพย์ คือ นายวิเชียร ศรีสวัสดิ์ ซึ่งในสมัยก่อนเปิดตู้ต่อเรือขาย เมื่อกิจการซบเซาลงได้หันเหการประกอบอาชีพไปเป็นผู้รับเหมาร้างบ้านแทน ซึ่งนายวิเชียรฯ เล่าว่า รายได้ดีกว่าอาชีพต่อเรือมาก แต่จากประสบการณ์ที่ชาวชุมชน เอส ที ไอ พัฒนา เคยโดนหลอกให้ออมเงินเพื่อซื้อที่ดินจากบุคคลภายนอกมาแล้ว ทำให้เกิดความหวาดกลัวว่าจะเกิดประวัติศาสตร์ซ้ำรอย ดังนั้น นายวิเชียรผู้ที่ได้รับเลือกเป็นประธานกลุ่มออมทรัพย์จึงยังไม่เชื่อมั่นในหน่วยงานที่เข้ามาสนับสนุนมากนัก ในวันถัดจากวันได้รับเลือกเป็นประธานกลุ่มออมทรัพย์นายวิเชียรได้เดินทางไปดูสำนักงาน พอช. ด้วยตนเองพร้อมกับตัวแทนเครือข่ายบ้านมั่นคง และได้เข้ารับฟังกลุ่มอื่นที่ไปนำเสนอโครงการขอสินเชื่อในวันนั้นด้วย เมื่อเห็นกระบวนการทำงานจึงเชื่อว่า โครงการบ้านมั่นคงมีจริง มีสำนักงานและหน่วยงานรับผิดชอบจริง และมีความเป็นไปได้ในการดำเนินการจึงได้กลับมาบอกสมาชิกกลุ่ม ประกอบกับการออมทรัพย์ครั้งนี้เงินยังอยู่กับคณะกรรมการกลุ่มออมทรัพย์ไม่ได้อยู่กับคนนอกดังเช่นเคยโดนนายหน้าหลอก จึงมั่นใจได้ว่าเงินจะไม่หายไปไหนถึงแม้โครงการบ้านมั่นคงจะไม่สำเร็จเงินก็ยังอยู่กับกลุ่มออมทรัพย์ ในครั้งแรกมีชาวชุมชนประมาณ 120 คน สมัครเข้าร่วมกลุ่มออมทรัพย์ด้วยและเป็นผู้มีความไม่มั่นคงในด้านที่อยู่อาศัยทั้งหมด แต่กลุ่มอยู่ต่อเรือจำนวน 12 ครีวเรือน มีเพียง 5 ครีวเรือนเท่านั้นที่สมัครเข้าร่วมกลุ่มออมทรัพย์ ที่เหลืออีก 7 ครีวเรือน เมื่อกิจการซบเซาต่างแยกย้ายกลับภูมิลำเนาเดิมของตนเอง เนื่องจากมีบ้านและที่ดินอยู่แล้ว ส่วนกลุ่มคนงานมีส่วนหนึ่งที่เข้าร่วมกลุ่มออมด้วย เนื่องจากมีบ้านและที่ดินเป็นของตนเองอยู่ต่างจังหวัดอยู่แล้ว มาทำงานเพื่อเก็บเงินอย่างเดียว และไม่ต้องการอยู่ในพื้นที่รังสิตอย่างถาวร มีชาวบ้านเพียง 2 คน ที่ยากจนประเภทหาเช้ากินค่ำรายได้ไม่แน่นอน รู้ศักยภาพของตนเองดีว่าไม่สามารถออมได้ก็จะไม่เข้าร่วมกลุ่มด้วย และมีสมาชิกจำนวน 4 คนที่สมัครเข้าร่วมกลุ่มออมแล้วแต่ต้องลาออกจากการเป็นสมาชิกเนื่องจาก คนแรกต้องรับภาระดูแลคนในครอบครัวหลายคน คนต่อมาทำงานคนเดียวแต่ต้องเลี้ยงดูสามีและลูกที่พิการ คนที่สามต้องเลี้ยงดูแม่และบุตรในวัยเรียนอีกหลายคน ทำให้ไม่มีเงินพอที่จะออมได้ และคนสุดท้ายอยู่ตัวคนเดียวไม่มีรายได้อะไรมากมาย รับจ้างทั่วไปเป็นวัน ๆ ลูกส่งเงินให้ใช้ แต่เมื่อลูกไม่ส่งเงินให้ก็ไม่สามารถออมได้ คนกลุ่มนี้จะไม่สามารถออมได้ตลอดรอดฝั่ง ต้องลาออกเองในที่สุด มีเพียงคนเดียวที่ต้องลาออกเพราะไม่มีระเบียบวินัยในการใช้เงิน ถึงจะมีงานทำประจำและมีรายได้พอสมควรก็ตาม ในการรับสมัครครั้งแรก มีสมาชิกประมาณ 10 คน เข้าใจผิดคิดว่าสมัครแล้วรัฐจะหาที่ดินให้ หลังจากมีการประชุมในภายหลังจึงรู้ว่าต้องออมเงินด้วยจึงขอลาออก เนื่องจากคนกลุ่มนี้สมัครเข้ากลุ่มเพราะอยากรักษาสิทธิการรัฐจะจัดหาที่ดินให้แต่ตนเองมีบ้านและที่ดินอยู่ต่างจังหวัดแล้ว และมีบางคนลาออกเพราะไม่ต้องการเสียเงินค่าบริหารจัดการ จำนวน 30 บาท ต่อเดือน ซึ่งคนกลุ่มนี้เป็นคนที่รายได้ประจำ ไม่มีความเดือดร้อนด้านการเงิน โดยหวังไว้ว่าเมื่อกลุ่มได้ที่ดินแล้วจะสมัครเข้ากลุ่มใหม่อีกครั้ง ซึ่งคนกลุ่มนี้กลุ่มออมทรัพย์จะไม่รับเข้ากลุ่มอีก เนื่องจากเป็นบุคคลที่ไม่ให้ความร่วมมือกับกลุ่มตั้งแต่แรกเกรงว่าจะมีปัญหาตามมา หากต้องไปอยู่ในชุมชนเดียวกันในอนาคต

จากเหตุผลข้างต้นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์จึงลดลงเหลือเพียง 81 คน สำหรับในรายได้ลาออกจำนวน 39 คนนั้นทุกคนได้เงินออมคืนทั้งหมดโดยกลุ่มออมทรัพย์ไม่หักค่าใช้จ่ายใด ๆ ไว้ เมื่อสมาชิกคนใดลาออกก็คืนเงินให้ตามจำนวนที่ออม เนื่องจากแกนนำกลุ่มมีแนวคิดว่าเป็นเงินของสมาชิก เมื่อจะขอถอนคืนก็ต้องคืนให้ไปหรือหากใครจะเข้ามาสมัครใหม่ก็ให้รับเพิ่มได้หากเป็นคนในชุมชนตามที่สำรวจไว้ในเบื้องต้นจริง สำหรับการลาออกหรือรับเพิ่มสมาชิกนั้นไม่ได้ส่งผลเสียให้กับกลุ่มเนื่องจากยังอยู่ในช่วงที่ยังสรรหาที่ดินไม่ได้ เป็นการออมเพื่อรวมเงินกันไว้ก่อนเท่านั้นถึงแม้จะมีผู้ลาออกเป็นจำนวนมากแต่สมาชิกส่วนที่เหลือก็ยังเชื่อมั่นใจในกลุ่ม เนื่องจากระหว่างออมเงินและนำเสนอโครงการขอสินเชื่อไปพร้อม ๆ กันนั้น คณะกรรมการจะชวนสมาชิกให้เข้าร่วมประชุมในการนำเสนอโครงการขอสินเชื่อ หรือในกรณี

พอช. จัดงานเกี่ยวกับเรื่องบ้านมั่นคงคณะกรรมการก็จะชวนสมาชิกไปด้วย โดยเหมารถพาสมาชิกไปและเบิกค่าใช้จ่ายจากเงินจากค่าบริหารจัดการ หรือหากเงินค่าบริหารจัดการหมดคณะกรรมการก็จะจ่ายเงินค่าเหมารถหรือค่าน้ำมันรถเอง สมาชิกที่ไปด้วยบางคนพอมีเงินก็ช่วยจ่ายค่าน้ำมันให้ บางคนไม่มีก็ไม่ให้ สำหรับวัตถุประสงค์ในการชวนสมาชิกเข้าร่วมประชุมด้วยก็เพื่อให้สมาชิกได้เห็นกับตาตนเองว่ามีการทำงานจริง มีหน่วยงานรองรับจริง และเมื่อสมาชิกไปเห็นการทำงานจริงก็จะบอกต่อในหมู่สมาชิกกันเองว่าพบเห็นความยากลำบากในการนำเสนอโครงการขอสินเชื่ออย่างไร แล้วก็จะเกิดความเห็นอกเห็นใจคณะกรรมการในภายหลัง การชวนคนไปร่วมประชุมด้วยคณะกรรมการจะเน้นชวนคนที่พร้อมที่จะไปได้เท่านั้น แต่ถึงแม้จะมีคนไปจำนวนไม่มากแต่จากการมาพูดคุยบอกต่อก็สามารถสร้างความไว้วางใจได้

ชุมชน เอส ที โอ พัฒนา สมาชิกไม่ประสบปัญหาในการออมเงิน เนื่องจากสมาชิกหรือคนในครอบครัวคนใดคนหนึ่งหรือหลายคนจะมีรายได้ประจำจากอาชีพคนงานในโรงงาน แต่อาจจะมีการรายได้อาจจะประสบกับภาวะเงินขาดมือเนื่องจากช่วงเปิดเทอม หรือเจ็บป่วย ก็จะไม่สามารถออมตามจำนวนเงินที่กำหนดได้ ซึ่งกลุ่มก็จะมีการผ่อนผันให้ออมตามศักยภาพ โดยหากสมาชิกเดือดร้อนด้านการเงิน สามารถส่งเงินอมน้อยกว่าจำนวนเงินออมที่กำหนดไว้ได้ และในบางเดือนขาดสัปดาห์ก็ต้องส่งเงินออม หรือเมื่อมีเงินสมาชิกจะออมสมทบเพิ่มในเดือนถัดไปได้ แต่ก็จะมีรายได้ประจำก็มีเพียงพอสำหรับใช้จ่ายในครัวเรือนและแบ่งบางส่วนมาออมทรัพย์เท่านั้น มิได้มีเงินเหลือเก็บมากมายแต่อย่างใด ในบางรายมีแค่พอใช้ประจำเดือนและส่งเงินออมให้กลุ่มเท่านั้น

กระบวนการออมทรัพย์ถือเป็นหัวใจสำคัญอันดับแรก เพราะเป็นการทำให้สมาชิกได้ฝึกการออมเงินเพื่อที่อยู่อาศัยและพัฒนาด้านอื่น ๆ ตามมาในภายหลัง เป็นการเตรียมพร้อมในเบื้องต้นสำหรับกลุ่ม เพื่อสร้างให้กลุ่มมีความสามารถในการบริหารจัดการสินเชื่อได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งผู้ศึกษาพบว่ากระบวนการออมทรัพย์กลับเป็นกระบวนการคัดกรองคนจนประเภทรายได้ไม่เพียงพอกับรายจ่ายให้ออกจากกลุ่มไปในตัว เนื่องจากคนจนเหล่านี้มีรายได้น้อยไม่เพียงพอกับรายจ่ายจึงไม่สามารถเข้าร่วมกลุ่มออมทรัพย์ได้ ถึงแม้ว่าจะแก้ไขปัญหาของตนเองโดยการเข้าร่วมกลุ่มออมทรัพย์ และกลุ่มได้มีการช่วยเหลือโดยการผ่อนผันให้ออมเงินตามศักยภาพแล้วก็ตามแต่เมื่อไม่สามารถส่งเงินออมได้คนกลุ่มนี้ก็ต้องขอลาออกจากกลุ่มไปในที่สุด กระบวนการออมทรัพย์จึงนับว่าเป็นกระบวนการคัดกรองผู้มีรายได้น้อยนั่นเอง

ตั้งกติกากลุ่ม

หลังจากรวมกลุ่มออมแล้วได้มีการประชุมเพื่อตั้งกติกาของกลุ่มออมทรัพย์ โดยมีเครือข่ายบ้านมั่นคงและตัวแทนขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเข้าร่วมด้วย ทั้งสององค์กรได้เข้าไปทำความเข้าใจเกี่ยวกับกลุ่มออมทรัพย์และโครงการบ้านมั่นคงให้สมาชิกรับทราบและร่วมกำหนดกติกากับสมาชิก โดยเครือข่ายบ้านมั่นคงมีกติกาที่ตั้งเป็นตัวอย่างให้ แล้วให้สมาชิกลงมติกันในที่ประชุมว่าจะรับในเรื่องใดเป็นกติกาของกลุ่ม และหากสมาชิกจะเสนอกติกาเพิ่มเติมก็สามารถเสนอได้ แล้วจึงใช้มติของกลุ่มตัดสิน สุดท้ายสมาชิกก็ได้กติกาของกลุ่มโดยเป็นมติของสมาชิกที่เข้าร่วมประชุม

สำหรับกติกากลุ่มจะแบ่งออกเป็น 2 ส่วน ส่วนแรกคือหลักเกณฑ์การอยู่ร่วมกันของคนชุมชน ประกอบด้วย 1) ต้องไม่ประกอบอาชีพผิดกฎหมาย 2) ต้องไม่เปิดสถานบันเทิงในชุมชน 3) ต้องเคารพสิทธิของผู้อยู่ในชุมชนเดียวกัน 4) ต้องไม่ส่งเสียงดังในยามวิกาล 5) ต้องไม่จอดรถกีดขวางทางสัญจร 6) ใช้ความเร็วในการขับขี่ยานพาหนะด้วยความระมัดระวัง 7) ต้องไม่ทำเรื่องเสื่อมเสียให้กับชุมชน 8) ต้องไม่นำบุคคลภายนอกเข้ามาทำความเดือดร้อนให้กับชุมชน 9) ต้องปรับปรุงผิวดินในการก่อสร้างบ้านให้อยู่ในระดับเดียวกันทั้งชุมชน 10) ต้องยอมรับมติของเสียงส่วนใหญ่ของสมาชิกในชุมชน 11) ต้องไม่ปล่อยสัตว์เลี้ยงให้ไปทำความเดือดร้อนรำคาญกับผู้อื่น 12) ต้องรักษาสภาพแวดล้อมให้สะอาดอยู่เสมอ 13) ชุมชนสามารถเพิ่มเติมตัดทอนหรือเปลี่ยนแปลงข้อหลักเกณฑ์ได้โดยมติเสียงส่วนใหญ่ได้ 14) ห้ามมิให้ใช้พื้นที่ส่วนกลางเป็นพื้นที่ส่วนตัว และส่วนที่สองเป็นเกณฑ์การพิจารณาสิทธิสมาชิกที่จะเข้ากลุ่มออมทรัพย์ ประกอบด้วย 1) ต้องมีอายุ 20 ปี ขึ้นไป 2) ประกอบอาชีพสุจริต 3) เป็นผู้เดือดร้อนด้านที่อยู่อาศัย 4) ต้องให้ความร่วมมือกับกิจกรรมในชุมชนและเครือข่าย 5) ต้องส่งออมทรัพย์อย่างสม่ำเสมอตามที่ต้องการ 6) ครอบครัวที่มีสมาชิก 7-8 คน สามารถเป็นครอบครัวขยายได้ หรือขยายเนื้อที่ได้ไม่เกิน 18 ตารางวา 7) ไม่ใช้สิทธิซ้ำซ้อน 8) สมาชิกต้องเข้าร่วมประชุมทุกครั้งที่มีการนัดหมาย 9) ต้องมีความเชื่อมั่นในโครงการบ้านมั่นคงอย่างแท้จริง 10) กฎเกณฑ์นี้คณะกรรมการสามารถเพิ่มเติมตัดทอนหรือเปลี่ยนแปลงการพิจารณา

การเก็บเงินออมทรัพย์นั้น กลุ่มมีข้อกำหนดว่าสมาชิกทุกคนจะต้องจ่ายเงินค่าบริหารจัดการ คนละ 30 บาท ต่อเดือน เพื่อเป็นค่าเครื่องเขียน แบบพิมพ์ ใบเสร็จต่าง ๆ รวมถึงค่าใช้จ่ายอื่น ๆ ที่จำเป็นตามมติกลุ่ม กลุ่มออมทรัพย์ เอส ที โอ พัฒนา เก็บค่าบริหารจัดการจากสมาชิกรวมแล้วได้เดือนละประมาณ 2,500 บาท แต่ไม่เพียงพอเนื่องจากในแต่ละเดือนคณะกรรมการต้องเดินทางไปชี้แจงข้อเสนอโครงการขอสินเชื่อหลายครั้ง และต้องใช้วัสดุอุปกรณ์ในการนำเสนอหลายอย่าง ในแต่ละครั้งเมื่อคณะกรรมการได้รับเบี้ยเลี้ยง/ค่าพาหนะเดินทางจาก พอช. แล้ว ประธานกลุ่มจะให้คณะกรรมการเก็บเงินไว้ใช้จ่ายภายในครอบครัว เนื่องจากเห็นว่าทุกคนเสียสละเวลาในการประกอบอาชีพแล้ว และใช้เงินค่าบริหารจัดการจ่ายเป็นค่าเดินทางแทน และหากค่าบริหารจัดการที่มีอยู่ไม่เพียงพอ ประธานกลุ่มจะเป็นผู้ออกค่าใช้จ่ายเองโดยใช้เงินเก็บส่วนตัวที่มีอยู่ ซึ่งจากการนำเสนอโครงการขอสินเชื่อที่ดินและบ้านต้องมีการแก้ไขและเดินทางไปนำเสนอโครงการที่ พอช. บ่อยครั้ง ทำให้ต้องใช้เงินส่วนตัวบ่อยครั้ง จนบางครั้งนายวิเชียรเกิดความรู้สึกเบื่อหน่าย ท้อแท้ และอยากล้มเลิกกลุ่มหลายครั้ง แต่เมื่อคิดถึงคำพูดของคนที่เคยสบประมาทไว้ว่าไม่มีทางทำสำเร็จ ก็ทำให้มีแรงฮึดที่จะเดินหน้าต่อไปได้

การบริหารจัดการของคณะกรรมการ

คณะกรรมการจะตั้งบอร์ดประชาสัมพันธ์ไว้บริเวณบ้านหน้าประธาน และเมื่อคณะกรรมการเข้าร่วมประชุมกับ พอช. แล้ว จะนำข้อมูลข่าวสารที่ได้รับมาปิดประกาศให้สมาชิกได้รับทราบโดยทั่วกัน และจะเรียกประชุมสมาชิกทุกครั้ง หากมีการแจ้งข้อมูลข่าวสารที่สำคัญให้สมาชิกทราบ ซึ่งก็จะมีสมาชิกส่วนหนึ่งไม่เข้าร่วมประชุมเนื่องจากไม่เห็นความสำคัญของการประชุม คิดว่าตนเองมีหน้าที่เพียงส่งเงินเท่านั้น หรือบางคนติดทำงานเนื่องจากหากขาดงานก็จะเสียรายได้ แต่สมาชิกเหล่านี้จะส่งเงินออมสม่ำเสมอทุกเดือน การเก็บเงินจากสมาชิกเหรียญจะเป็นผู้เก็บเงินจากสมาชิกเป็นประจำทุกเดือนในช่วงต้นเดือนโดยตั้งโต๊ะเก็บเงินที่บ้านประธานหลังจากเก็บเงินแล้วก็จะมีการนำเงินเข้าบัญชีเงินฝากของกลุ่ม ซึ่งในการเปิดบัญชีเงินออมทรัพย์ของกลุ่มนั้น จะต้องใช้ชื่อคณะกรรมการ 3 คน เปิดบัญชี ซึ่งมีวิธีการคือคณะกรรมการแจ้งรายชื่อผู้เปิดบัญชีจำนวน 3 คน เป็นหนังสือไปยังเทศบาล เทศบาลทำหนังสือถึงธนาคารกรุงไทย ธนาคารจึงจะเปิดบัญชีให้ สำหรับกลุ่มออมทรัพย์ เอส ที โอ พัฒนา ผู้มีรายชื่อในการเปิดบัญชีประกอบด้วย นายวิเชียร ศรีสวัสดิ์ ประธานกลุ่มออมทรัพย์ นายเชออัน ฤกษ์เปรมิบัติ ซึ่งเป็นประธานชุมชนและเป็นคณะกรรมการกลุ่มด้วย และนางสำราญ สันวิลาศ เป็นเหรียญของกลุ่ม การฝากเงินของกลุ่ม ออมทรัพย์ไม่เคยถอนเงินออกนอกบัญชีเลย ถอนเพียงครั้งเดียวในตอนจ่ายลิบเปอร์เซ็นต์เพื่อซื้อที่ดิน และหากต้องมีการคืนเงินออมให้สมาชิกในรายที่ลาออก ใช้วิธีรอกเก็บเงินออมในเดือนถัดไปจ่ายคืนให้สมาชิก ในกรณีที่ในเดือนนั้นเงินออมไม่พอจ่าย ก็ต้องรอกเก็บเงินออมในเดือนถัดไปจ่ายให้สมาชิกในรายที่ลาออก และเพื่อเป็นการแสดงความบริสุทธิ์ใจ เมื่อนำเงินออมไปฝากในแต่ละเดือนประธานจะสำเนาบัญชีออมทรัพย์ของกลุ่มปิดประกาศให้สมาชิกได้ทราบโดยทั่วกัน

การไม่ถอนเงินออมและมีจำนวนเงินออมสะสมมากขึ้นเรื่อย ๆ ในแต่ละเดือน การมีคณะกรรมการฝากเงินและถอนเงินถึงสามคน และมีการประชาสัมพันธ์การทำงานอย่างเปิดเผยและประชุมสมาชิกสม่ำเสมอ ล้วนแล้วแต่สามารถสร้างความไว้วางใจให้กับสมาชิกได้ทั้งสิ้น

สรรหาที่ดิน

หลังจากรวมกลุ่มออมทรัพย์ได้ไม่นานนัก คณะกรรมการกลุ่มได้สรรหาที่ดินโดยครั้งแรกจะขอซื้อที่ดินเดิมที่เช่าอยู่ แต่ติดขัดตรงเจ้าของที่ดินจะขายให้เฉพาะผู้ที่เช่าที่ดินที่มีบ้านเลขที่แต่ไม่ให้ผู้เช่าบ้านและผู้เช่าที่ดินที่ไม่มีบ้านเลขที่ กลุ่มออมทรัพย์เห็นว่าจะไม่สามารถช่วยเหลือสมาชิกได้ทุกราย เนื่องจากสมาชิกของกลุ่มมีทั้งคนปลูกบ้านเองที่มีเลขที่บ้านและไม่มีเลขที่บ้านและผู้เช่าบ้านอยู่อาศัย และหากซื้อที่ดินได้จะต้องมีคนส่วนหนึ่งย้ายออกจากที่ดินแปลงที่จะซื้อ จึงตัดสินใจไม่ซื้อที่ดินเดิมและสรรหาที่ดินแปลงใหม่ ในระหว่างนั้นก็มีการประสานกับกลุ่มออมทรัพย์อื่น ๆ อยู่เสมอ และได้เดินทางไปดูที่ดินแปลงว่างในเขตพื้นที่เทศบาลนครรังสิตพร้อมกับกลุ่มออมทรัพย์อื่น โดยเทศบาลจัดรถตู้พร้อมทั้งผู้บริหารและสมาชิกสภาเทศบาลเดินทางไปดูที่ดินด้วย ต่อมาได้รับการชักชวนจากกลุ่มออมทรัพย์บ้านชายคลองซึ่งสรรหาที่ดินที่ต้องการได้แล้วให้เข้าร่วมกลุ่มด้วย โดยให้เข้าแทนที่กลุ่มออมทรัพย์เจริญพัฒนาที่แยกตัวออกไปซื้อที่ดินใหม่ เมื่อกลุ่มเห็นว่าอยู่ไม่ไกลจากที่ดินเดิม หากย้ายเข้าไปปลูกบ้านอยู่อาศัยแล้ววิถีชีวิตเดิมจะไม่เปลี่ยนแปลงไปมากนัก จึงได้จัดประชุมสอบถามสมาชิก เมื่อสมาชิกมีมติให้เข้าร่วมกลุ่มได้ จึงเข้าร่วมกลุ่มกับกลุ่มออมทรัพย์บ้านชายคลองต่อไป และ

เมื่อซื้อที่ดินได้แล้วในช่วงแรกที่ต้องถมดินเพื่อแบ่งแปลงที่ดิน นายวิเชียรได้เสียสละทางเดินที่ปักหลักปักอาศัยหลับนอนอยู่ในที่ดินเลย เพื่อจะได้ตรวจสอบบรรพบุรุษที่ดินว่าได้ปริมาณตามที่กำหนดหรือไม่ รวมถึงเมื่อถมดินเสร็จแล้วยังเป็นแกนหลักในการวางหมุดปักหลักแบ่งแปลงที่ดินอีกด้วย

การขอรับเงินอุดหนุน

เงินอุดหนุนเป็นเงินให้เปล่าที่ พอช. มอบให้กลุ่มเพื่อนำไปใช้จ่ายเป็นค่าระบบสาธารณูปโภคในชุมชนที่จะสร้างบ้านใหม่ โดยใน พ.ศ. 2548 พอช. สนับสนุนให้ครัวเรือนละ 65,000 บาท กระบวนการนี้กลุ่มจะต้องสรรหาที่ดินได้แล้วจึงจะสามารถขอรับเงินอุดหนุนได้ ซึ่งมีรายละเอียดในการนำเสนอคือ กลุ่มจะต้องประมาณการค่าใช้จ่ายระบบสาธารณูปโภคทั้งหมดไม่ว่าจะเป็นการถมที่ดินทำถนนพร้อมท่อระบายน้ำ ระบบไฟฟ้า ระบบประปา อาคารที่ทำการสหกรณ์ ฯลฯ โดยฝ่ายสาธารณูปโภคของกลุ่มจะเป็นผู้ประมาณการ และมีเจ้าหน้าที่จาก พอช. เป็นที่ปรึกษาชี้แจงให้คำแนะนำในการทำรายละเอียดต่าง ๆ เมื่อถึงวันนำเสนอโครงการขอรับเงินอุดหนุนจะมีเจ้าหน้าที่ของ พอช. และกลุ่มต่าง ๆ ที่เข้านำเสนอโครงการพร้อมกันเป็นผู้รับฟังและกลั่นกรองการนำเสนอไปด้วย ในบางครั้งกลุ่มอื่นๆ ก็จะเล่าประสบการณ์ที่ตนเองได้ดำเนินการมาแล้วพบว่ามีปัญหาให้ฟัง เพื่อไม่ให้กลุ่มที่กำลังจะดำเนินการต้องพบกับปัญหาเช่นเดียวกันกับกลุ่มของตน สำหรับค่าที่ดินและค่าแนะนำต่าง ๆ กลุ่มจะต้องนำไปปรับปรุงแก้ไขแล้วนำเสนอโครงการใหม่ การนำเสนอโครงการสามารถนำเสนอได้จนกว่าจะผ่านตามหลักเกณฑ์ที่ พอช. กำหนด ในปี 2548 มีกลุ่มออมทรัพย์ในเขตเทศบาลนครรังสิต ได้รับอนุมัติเงินอุดหนุนพร้อมกัน 4 กลุ่ม ได้แก่กลุ่มออมทรัพย์บ้านชายคลอง กลุ่มออมทรัพย์สะพานคู่ กลุ่มออมทรัพย์เจริญพัฒนา และกลุ่มออมทรัพย์สะพานแก้ว รวมทั้งสิ้น 211 ครัวเรือน โดยทั้ง 4 กลุ่ม ต่างมีเป้าหมายไว้แล้วที่จะซื้อที่ดินแปลงเดียวกัน ต่อมากลุ่มออมทรัพย์เจริญพัฒนาและกลุ่มออมทรัพย์สะพานแก้ว ต่างถอนตัวออกจากกลุ่มเนื่องจากไปพบที่ดินใหม่ที่ตรงกับความต้องการของกลุ่มมากกว่าที่ดินเดิม

กลุ่มออมทรัพย์ เอส ที ไอ พัฒนา เริ่มรวมกลุ่มออมทรัพย์ปลายปี 2548 เป็นกลุ่มที่เริ่มออมเงินช้ากว่าทุกกลุ่มเนื่องจากทุกกลุ่มเริ่มออมเมื่อปี 2547 และในระหว่างสรรหาที่ดิน ได้รับการชักชวนจากกลุ่มออมทรัพย์บ้านชายคลองให้เข้าร่วมกลุ่มด้วย โดยให้เข้าแทนกลุ่มออมทรัพย์เจริญพัฒนาที่ถอนตัวออกจากกลุ่ม เมื่อเข้าร่วมกลุ่มส่งผลให้กลุ่มออมทรัพย์ เอส ที ไอ พัฒนา ได้รับเงินอุดหนุนที่ พอช. อนุมัติไว้ให้กับชุมชนเจริญพัฒนาโดยปริยาย จะเห็นว่าการเข้าร่วมกลุ่มในภายหลังกลับเป็นผลดี ทำให้กลุ่มออมทรัพย์ เอส ที ไอ พัฒนา ไม่ต้องนำเสนอขอรับเงินอุดหนุนจาก พอช. เป็นการลดกระบวนการดำเนินงานตามโครงการบ้านมั่นคงไปได้ 1 ขั้นตอน ปัจจุบัน พอช. ได้อนุมัติเงินอุดหนุนมาในภาพรวมระดับเมือง (เมืองรังสิต) แล้ว กลุ่มผู้มีรายได้น้อยที่เหลืออยู่ในเขตเทศบาลนครรังสิตที่ยังไม่ได้นำเสนอโครงการขอรับเงินอุดหนุนไม่ต้องนำเสนอโครงการอีกต่อไป

ทดลองส่งจริง

เมื่อได้ที่ดินที่ต้องการแล้วกลุ่มออมทรัพย์ก็จะมีการทดลองส่งจริง โดยให้สมาชิกหักส่งเงินในจำนวนที่ต้องผ่อนชำระกับสหกรณ์ ในอัตราดังนี้

ขนาดที่ดิน	สินเชื่อที่ดิน (บาท)	สินเชื่อปลูกสร้างบ้าน (บาท)	ค่าหุ้น (บาท)	ส่งกองทุนสวัสดิการชุมชน (บาท)	รวม (บาท)
10 ตารางวา	814	1,465	100	30	2,409
12 ตารางวา	977	1,302	100	30	2,409
15 ตารางวา	1,221	1,058	100	30	2,409

ที่มา : สหกรณ์เคหสถานสร้างสรค์นครรังสิต จำกัด

กลุ่มออมทรัพย์ เอส ที ไอ พัฒนา มีสมาชิกจำนวน 81 คน และในครอบครัวจะมีคนใดคนหนึ่งหรือมากกว่าหนึ่งคน เช่น สามี ภรรยา หรือ บุตร ที่ทำงานโรงงานทำให้มีรายได้ประจำสม่ำเสมอ สมาชิกในบ้านที่เหลือ และไม่ได้อยู่ในวัยเรียน ก็จะประกอบอาชีพอื่นเพื่อช่วยกันหารายได้เพิ่ม เช่น ขับรถแท็กซี่/จักรยานยนต์รับจ้าง ค้าขาย รับจ้างทั่วไป ดังนั้นสมาชิกทุกคนจึงส่งเงินเพื่อซื้อที่ดินและปลูกสร้างบ้านในจำนวนที่กำหนดได้ เนื่องจากเงินจำนวนไม่มาก แต่หากจะต้อง

ผ่อนชำระเพื่อซื้อบ้านจัดสรรซึ่งเป็นของภาคเอกชน สมาชิกส่วนใหญ่ไม่สามารถผ่อนชำระได้ เนื่องจากจำนวนเงินจะสูงกว่าผ่อนชำระกับสหกรณ์ถึง 3-4 เท่า

การรับรองสิทธิ

กระบวนการที่ต้องดำเนินการก่อนการจดทะเบียนเป็นสหกรณ์คือ การรับรองสิทธิ กลุ่มออมทรัพย์ เอส ที ไอ พัฒนา ดำเนินการรับรองสิทธิพร้อมกลุ่มอื่น ๆ อีก 3 กลุ่ม ณ โรงเรียนชุมชนประชาธิปไตยวิทยาการโดยมีเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานของ พอช. เข้ามาสังเกตการณ์ด้วย การรับรองจะมีการจับกลุ่มเป็นกลุ่มย่อย ประมาณ 10-15 ครอบครัว โดยมีตัวแทนแต่ละครัวเรือนเข้าร่วมรับรอง แล้วให้รับรองกันเองภายในกลุ่มย่อยนั้น รายละเอียดในการรับรองจะประกอบด้วยจำนวนสมาชิกในครัวเรือนมีมากน้อยอย่างไร พอเหมาะกับที่ดินที่เลือกไว้หรือไม่ หากเลือกที่ดินแปลงใหญ่แต่คนอยู่น้อยก็จะมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงที่ดินลง เพื่อให้เหลือที่ดินสำหรับสมาชิกผู้มีรายได้น้อยด้วยกันได้มากขึ้น รายรับหลังจากหักค่าใช้จ่ายแล้วจะเหลือพอสำหรับชำระสินเชื่อให้กับ พอช. หรือไม่ มีภาระหนี้สินหนี้ในระบบหรือนอกระบบหรือไม่มากน้อยเพียงไร มีความประพฤติเหมาะสมที่จะอยู่ในชุมชนหรือไม่ เป็นคนที่อยู่ชุมชนเดียวกันจริงหรือไม่ การรับรองสิทธิในบางครั้งสมาชิกก็จะไม่บอกข้อมูลทั้งหมดที่ตนเองมี เนื่องจากกลัวว่าจะไม่ผ่าน เช่น อาจจะไม่ได้ออกรายรับค่าใช้จ่ายหรือหนี้สินที่ตนเองมีทั้งหมด บอกเฉพาะในส่วนที่พอหักจากรายได้แล้วจะเหลือพอผ่อนชำระหนี้กับ พอช. ได้

การรับรองสิทธิเป็นการรับรองกันและกันว่าเป็นผู้ที่อยู่ในชุมชนจริง และมีศักยภาพในการออมและการผ่อนชำระกับ พอช. ได้ มีความประพฤติที่คนในชุมชนยอมรับที่จะไปอยู่ที่ดินใหม่ด้วยกันได้ ถึงแม้จะมีสมาชิกบางคนที่มีรายได้เหลือแล้วไม่เพียงพอกับจำนวนเงินที่ต้องผ่อนชำระกับกลุ่ม แต่คณะกรรมการจะรู้พฤติกรรมการใช้เงินของสมาชิกดี เนื่องจากอยู่ในชุมชนเดียวกัน เห็นพฤติกรรมการออมของสมาชิกทุกคน และเห็นว่าในครอบครัวสมาชิกมีได้ทำงานเพียงคนเดียว ยังมีคนในครอบครัว ไม่ว่าจะเป็นสามี ภรรยา หรือ บุตร ทำงานด้วย อีกทั้งเป็นเงินในจำนวนที่ไม่มากนักสำหรับผู้มีรายได้ประจำ จึงมีความมั่นใจว่าสมาชิกทุกคนมีศักยภาพสามารถส่งเงินชำระหนี้ให้สหกรณ์ได้

เนื่องจากในช่วงการรับรองสิทธิจะมีสมาชิกรับรองสิทธิเป็นจำนวนมาก และมาทั้ง 4 กลุ่ม บางกลุ่มจึงใช้โอกาสนี้คัดเลือกคณะกรรมการชุดก่อตั้งสหกรณ์ไปพร้อม ๆ กันด้วย เมื่อคัดเลือกตัวแทนครบทั้ง 4 กลุ่ม ก็ส่งรายชื่อคณะกรรมการชุดก่อตั้งให้กับสหกรณ์จังหวัดปทุมธานี เพื่อแต่งตั้งเป็นคณะกรรมการสหกรณ์ชุดก่อตั้งต่อไป

การจัดทะเบียนเป็นสหกรณ์

กลุ่มออมทรัพย์ เอส ที ไอ พัฒนา ได้รวมกับกลุ่มออมทรัพย์อีก 3 กลุ่ม คือกลุ่มออมทรัพย์บ้านชายคลอง กลุ่มออมทรัพย์สะพานคู่ กลุ่มออมทรัพย์หลังแม่โคโร จัดตั้งสหกรณ์ประเภทสหกรณ์บริการในชื่อ “สหกรณ์เคหะสถานสร้างสรรค์นครรังสิต จำกัด” ในการเลือกผู้ก่อตั้งสหกรณ์จะมีการแบ่งเป็นสัดส่วน กลุ่มใหญ่จะมีคณะกรรมการได้ 3-4 คน กลุ่มเล็กจะมีคณะกรรมการได้ 2-3 คน กลุ่มออมทรัพย์ เอส ที ไอ พัฒนา เป็นกลุ่มใหญ่เลือกกรรมการชุดก่อตั้งได้จำนวน 4 คน กลุ่มได้ใช้วิธีการคัดเลือกผู้ก่อตั้งโดยใช้วิธีประชุมสมาชิกให้สมาชิกเป็นผู้คัดเลือก ซึ่งสมาชิกได้เลือกผู้ที่ทำงานอยู่แล้วคือ นายวิเชียร ศรีสวัสดิ์ ประธานกลุ่มออมทรัพย์ นางสาวณัฐวิลาส เจริญญิก และ น.ส.พร เระคร กับ น.ส.หนึ่งฤทัย อยู่เหยา ซึ่งเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถในด้านทำบัญชี หลังจากนั้นภายใน 15 วัน จึงได้มีการประชุมสมาชิกทั้งหมด 4 กลุ่ม เลือกคณะกรรมการสหกรณ์ โดยได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง คือ เทศบาลนครรังสิต และสหกรณ์จังหวัดปทุมธานี

ในข้อเท็จจริงแล้วการดำเนินงานตามโครงการบ้านมั่นคง กลุ่มออมทรัพย์ไม่จำเป็นต้องจดทะเบียนเป็นสหกรณ์แต่อย่างใด แต่การดำเนินงานโดยกลุ่มนั้นการทำนิติกรรมต่าง ๆ คณะกรรมการกลุ่มทั้ง 15 คน จะต้องลงชื่อในเอกสารทุกคน ซึ่งจะทำให้เกิดความยุ่งยากในการบริหารจัดการ และเมื่อต้องรวมกันถึง 4 กลุ่ม ดังเช่นสหกรณ์เคหะสถานสร้างสรรค์นครรังสิต จำกัด ในการทำนิติกรรมจะต้องมีคณะกรรมการลงลายมือชื่อถึง 60 คน แยกนำในแต่ละกลุ่มจึงเห็นความจำเป็นที่จะต้องจดทะเบียนเป็นสหกรณ์ เพื่อเป็นการลดปัญหาข้างต้น จึงได้รวมตัวกันจดทะเบียนจัดตั้งสหกรณ์ เมื่อวันที่ 19 ตุลาคม 2549 ในปีถัดมานายวิเชียร ศรีสวัสดิ์ ได้รับเลือกให้เป็นประธานสหกรณ์คนที่สองต่อจาก นายศักดิ์ชัย จันทะวงษ์ ซึ่งเป็นประธานชุดก่อตั้ง และเป็นแกนหลักในการจัดตั้งสหกรณ์ แสดงให้เห็นว่าความมีศักยภาพในการบริหารจัดการกลุ่มออมทรัพย์ และความเสียสละของนายวิเชียรเป็นที่ประจักษ์ของคนส่วนใหญ่จึงได้รับการคัดเลือกให้เป็นประธานสหกรณ์

การดำเนินงานหลังจดทะเบียนเป็นสหกรณ์

เมื่อกลุ่มจดทะเบียนเป็นสหกรณ์แล้ว ก่อนนำเสนอโครงการขอสินเชื่อจะต้องจัดทำผังที่ดินแปลงเก่าตามที่พักอาศัยอยู่จริงและผังที่ดินแปลงที่จะเข้าอยู่ใหม่ และเลือกแบบบ้านที่จะปลูกสร้าง ซึ่งในกระบวนการดังกล่าว ทุกกลุ่มจะต้องทำเองทั้งหมด การเขียนผังที่ดินแปลงเก่าไม่ยุ่งยากเพราะเขียนเองตามสภาพความเป็นจริงในชุมชนเดิม แต่การจัดทำผังที่ดินแปลงใหม่จะยาก เนื่องจากการจับกลุ่มการปลูกบ้านพักอาศัยกันเป็นชุด เป็นแปลงเดี่ยว แปลงคู่ หรือเป็นแบบแถว (บ้านแถวจะมีแถวหนึ่งสามหลังขึ้นไป) โดยการเลือกแบบบ้านต้องดูศักยภาพทางการเงินของตนเองด้วย เนื่องจากหากเป็นบ้านเดี่ยวจะต้องมีค่าใช้จ่ายในการปลูกสร้างบ้านมากกว่าบ้านแฝดหรือบ้านแถว เพราะบ้านแฝดหรือบ้านแถวจะมีผนังบ้านติดกันจะประหยัดค่าใช้จ่ายในการทำผนังบ้านได้อีกทั้งจะได้พื้นที่บ้านด้านข้างเพิ่มขึ้นด้วย สมาชิกสามารถกำหนดแบบบ้านได้เองตามความต้องการในการอยู่อาศัย แบ่งเป็น กลุ่มเครือญาติ กลุ่มอาชีพ หรือบางบ้านเคยอยู่ใกล้กันที่ดินเดิมเมื่อย้ายมาอยู่ที่ดินใหม่ก็พร้อมใจที่จะมาอยู่ใกล้กันก็มี เมื่อจับกลุ่มบ้านได้แล้วจะต้องลงผังตามที่จับสลากได้โดยต้องจัดลงเป็นชุด และเมื่อหากไม่สามารถจัดลงเป็นชุดได้เพราะจำกัดเรื่องพื้นที่ ก็ต้องพูดคุยกับสมาชิกให้แบ่งกลุ่มใหม่ให้พอดีกับแปลงที่ดิน เมื่อจัดแปลงที่ดินใหม่เรียบร้อยแล้ว สหกรณ์จะประสานไปยังเทศบาล ขอให้ช่างเขียนแบบแปลนพร้อมแสดงรายการตามมาตราส่วน เมื่อเสร็จเรียบร้อยจึงขอรังวัดที่ดิน ซึ่งปัญหาที่ตามก็คือแปลงที่ดินไม่ใช่สี่เหลี่ยมผืนผ้า เป็นสี่เหลี่ยมคางหมูข้างหลังกว้าง ไม่เป็นไปตามข้อเท็จจริง ต้องมีการปรับผังตามพื้นที่จริงอีกครั้ง ซึ่งส่วนใหญ่จะผลกระทบเฉพาะแปลงที่ดินที่อยู่ริมด้านนอกเท่านั้นหลังจากเขียนผังที่ดินเรียบร้อยแล้ว จะมีการออกแบบบ้านว่าที่ดินขนาดใดจะปลูกสร้างบ้านได้ขนาด กว้าง ยาว เท่าใด มีแบบใดบ้าง สำหรับการเลือกแบบบ้านนั้นมีการเลือกแบบไว้ประมาณ 20 แบบ แล้วจัดประชุมสมาชิกทั้งหมดเพื่อเลือกแบบบ้านให้ได้แบบเดียวกัน เมื่อเลือกได้แบบที่ต้องการสหกรณ์จะประสานไปยังเทศบาล ให้เขียนแบบแปลนบ้าน คำนวณการใช้วัสดุก่อสร้าง เพื่อนำไปเสนอโครงการขอสินเชื่อจาก พอช. ต่อไป ผู้ศึกษาพบว่ากระบวนการจัดทำผังที่ดินแปลงใหม่ และการเลือกแบบบ้านใช้วิธีเลือกโดยใช้เสียงส่วนมาก และใช้กติกาที่เป็นสากลร่วมกันคือการจับสลาก และท้ายที่สุดเมื่อจับสลากแล้วยังไม่สามารถแบ่งแยกแปลงที่ดินได้เนื่องจากไม่สามารถจัดทำผังให้เหมาะสมกับรูปร่างแปลงที่ดิน จะต้องมีการปรับผังโดยใช้วิธีพูดคุยกันเพื่อให้การจัดแบ่งที่ดินได้ลงตัวเหมาะสมกับรูปร่างของแปลงที่ดิน โดยประธานกลุ่มจะเข้าไปพูดคุยทำความเข้าใจกับสมาชิก และเนื่องจากประธานเป็นผู้อาวุโส เป็นที่เคารพนับถือของคนในชุมชน จากการที่เป็นคนที่ทุ่มเทเสียสละเพื่องาน สมาชิกต่างยินยอมตามที่ประธานแนะนำให้ปรับผังทุกราย อีกทั้งการปรับผังก็ได้ขยับห่างจากที่เดิมมากนัก ยังอยู่ในกลุ่มเดียวกัน และหากไม่ปรับผังก็ไม่สามารถเสนอโครงการขอสินเชื่อเพื่อซื้อที่ดินได้ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าท้ายที่สุดแล้วการพูดคุยทำความเข้าใจกันและรับรู้ร่วมกัน ซึ่งเป็นวิธีที่เป็นพื้นฐานธรรมดากลับเป็นวิธีที่นำมาใช้เป็นเครื่องมือในการตัดสินใจ

การนำเสนอโครงการขอสินเชื่อเพื่อซื้อที่ดินและปลูกสร้างบ้าน

การนำเสนอโครงการขอสินเชื่อเพื่อนำเงินไปซื้อที่ดินและปลูกสร้างบ้าน เป็นกระบวนการที่ยากที่สุด เนื่องจากจะต้องมีการแสดงเอกสารหลักฐานต่าง ๆ ให้ครบถ้วน การนำเสนอโครงการขอสินเชื่อเสนอในนามสหกรณ์เคหะสถานสร้างสรรค์นครรังสิต จำกัด และมีการแสดงรายละเอียดประกอบด้วย

- 1) ต้องมีหลักฐานการประชุมของสหกรณ์โดยมีเอกสารประกอบด้วย รายงานการประชุม ภาพถ่าย เอกสารประกอบการประชุมของสหกรณ์
- 2) จำนวนเงินออมของแต่ละกลุ่ม จะต้องมีการแสดงยอดเงินรวมในสมุดบัญชีของกลุ่มแต่ละกลุ่ม
- 3) ผังที่ดินเก่าคือผังเดิมที่ชุมชนอยู่เดิม และผังที่ดินใหม่คือผังที่ดินใหม่ที่จัดแบ่งแปลงที่ดินเรียบร้อยแล้ว จะทำให้รู้ว่าจำนวนคนที่อยู่เดิมมีเท่าไร มีมาที่อยู๋ใหม่เท่าไร จะมีทั้งผังมือ และผังที่เขียนโดยช่าง จะต้องมีการชี้แจงว่าสมาชิกในผังเดิมว่าใครอยู่ตรงไหน แล้วคนที่ไม่มีมาด้วยไปไหน อย่างไร
- 4) เปรียบเทียบแปลงที่ดินแต่ละแปลงว่าเป็นอย่างไร มีราคาถูกแพงกว่ากันอย่างไร เพราะอะไรถึงเลือกที่ดินแปลงนี้ หรือไม่เลือกแปลงเปรียบเทียบเพราะอะไร ต้องมีตารางเปรียบเทียบแสดงถึงเหตุผลในการเลือกที่ดินด้วย
- 5) มีแบบแปลนการปลูกสร้างบ้าน รวมถึงประมาณราคาของค่าวัสดุก่อสร้าง
- 6) รายชื่อสมาชิกซึ่งต้องมีผู้รับประโยชน์ มีรายละเอียดของแต่ละคน มีเลขประจำตัวประชาชน มีการแสดงฐานะทางการเงิน ว่ามีเงินรายได้เท่าไร รายจ่ายเท่าไร ส่วนต่างเท่าไรแต่ละกลุ่มจัดทำรายละเอียดของสมาชิกไปนำเสนอ

ในการนำเสนอโครงการหากไม่ผ่านการพิจารณาจาก พอช. ก็จะต้องกลับมาปรับข้อมูลใหม่เพื่อนำเสนอโครงการใหม่อีกครั้ง จะต้องปรับแก้ข้อมูลจนกว่าจะผ่าน เพื่อให้ได้รับการสนับสนุนสินเชื่อเพื่อซื้อที่ดินและปลูกสร้างบ้าน

การอนุมัติสินเชื่อ พอช. จะอนุมัติมาในภาพรวมคืออนุมัติสินเชื่อให้กับสหกรณ์ เพื่อให้สหกรณ์นำไปจัดสรรให้แก่สมาชิกอีกครั้งตามที่สมาชิกได้แจ้งความจำนงค์ขอไว้กับสหกรณ์ ในการเบิกเงินสินเชื่อจะเบิกก็ต่อเมื่อมีความจำเป็นต้องใช้เงินในเรื่องนั้น ๆ เช่น เมื่อพบที่ดินที่ต้องการแล้วจึงขออนุมัติเบิกเงินสินเชื่อเพื่อซื้อที่ดิน และเมื่อสมาชิกต้องการปลูกสร้างบ้านจึงขอเบิกเงินสินเชื่อเพื่อปลูกสร้างบ้าน ในกระบวนการนี้ สมาชิกทุกคนต่างผ่านการหัดส่งเงินออมมาแล้ว จึงไม่มีปัญหาในการชำระสินเชื่อให้กับสหกรณ์ แต่ปัญหาที่พบคือหลังจากได้ที่ดินแล้วจะทำอย่างไรจึงจะมีเงินพอที่จะปลูกสร้างบ้านจนสามารถเข้าอยู่อาศัยได้ เนื่องจากเงินกู้จำนวน 300,000 บาท นั้น แบ่งเป็นสินเชื่อเพื่อซื้อที่ดินประมาณ 150,000 บาท และสินเชื่อเพื่อปลูกสร้างบ้านคนละไม่เกิน 150,000 บาท ตามหลักเกณฑ์ของ พอช.

การขอเบิกเงินอุดหนุน

หลังจากสหกรณ์ซื้อที่ดินแล้ว สิ่งที่ต้องดำเนินการต่อไปคือขอใช้เงินอุดหนุนโดยขอใช้เงินตามความต้องการที่จะใช้เงินในการดำเนินงานด้านสาธารณูปโภคในหัวเวานั้น ๆ เช่น ถนน ไฟฟ้า ประปา ที่ทำการชุมชน ฯลฯ ครั้งแรกสหกรณ์ต้องเบิกเงินอุดหนุนเพื่อถมที่ดินทำถนนก่อน เมื่อถนนเสร็จเรียบร้อยแล้วจึงเข้าปักหมุดเพื่อแบ่งแยกแปลงดินและเพื่อไม่ให้เกิดความผิดพลาดต้องมีเจ้าหน้าที่จากสำนักงานที่ดินและเจ้าหน้าที่จากเทศบาลเข้ามาร่วมแบ่งแปลงด้วย ต่อมาคือการตอกเสาเข็ม สหกรณ์ได้รับเงินอุดหนุนเพิ่มเติมคือเงินอุดหนุนการพัฒนาที่อยู่อาศัยจำนวน 2,520,000 บาท และมติที่ประชุมของสหกรณ์ให้นำเงินจำนวนดังกล่าวตอกเสาเข็มให้บ้านของสมาชิกทุกหลังคาเรือน เพื่อลดปัญหาต่างคนต่างตอกเสาเข็มซึ่งอาจส่งผลให้บ้านที่ปลูกสร้างเสร็จก่อนทรุดหรือร้าวได้ ปัจจุบันบ้านของสมาชิกทุกคนได้ตอกเสาเข็มทุกหลังคาเรือนแล้ว และสหกรณ์ได้เบิกเงินอุดหนุนสร้างที่ทำการสหกรณ์เรียบร้อยแล้ว ระบบไฟฟ้าไม่ต้องใช้เงินอุดหนุนเนื่องจากได้รับการสนับสนุนจากการไฟฟ้าส่วนภูมิภาคจึงได้ สหกรณ์จึงนำเงินอุดหนุนส่วนนี้ไปสมทบการทำถนนต่อไป

การช่วยเหลือสมาชิกที่นอกเหนือจากกฎระเบียบฯ ของสหกรณ์

ในการดำเนินการของสหกรณ์ มีการตั้งกฎระเบียบไว้สำหรับปฏิบัติอย่างชัดเจน สหกรณ์เคหะสถานสร้างสรรค์นครรังสิต จำกัด ได้กำหนดกฎระเบียบไว้ให้สมาชิกปฏิบัติให้เป็นไปในแนวทางเดียวกัน แต่ถึงแม้จะมีการตั้ง กฎ ระเบียบที่ค่อนข้างจำกัดสิทธิของสมาชิกไว้เพื่อเป็นแนวทางในการบริหารจัดการแล้วก็ตาม ในทางตรงกันข้ามคณะกรรมการสหกรณ์ ได้หาแนวทางที่นอกเหนือจากระเบียบที่สหกรณ์กำหนด เพื่อเป็นการช่วยเหลือสมาชิกไม่ให้ออกผิดกฎ ระเบียบที่กำหนดไว้หลายประการ ดังนี้

ช่วยเหลือการผ่อนชำระ

เพื่อเป็นการช่วยเหลือสมาชิกให้สามารถผ่อนชำระได้อย่างต่อเนื่อง ในบางรายที่ไม่สามารถหาเงินมาชำระได้ตามกำหนดคือภายในวันที่ 5 ของทุกเดือน สหกรณ์ก็ผ่อนผันให้ส่งในภายหลังได้ โดยไม่เสียค่าปรับซึ่งเป็นการเพิ่มรายจ่ายโดยไม่จำเป็น แต่สมาชิกจะต้องแจ้งให้ற்றுญิกทราบ เพื่อสหกรณ์จะได้นำเงินค่าบริหารจัดการมาสำรองไว้ก่อน การช่วยเหลือจะไม่สามารถทำได้หากคณะกรรมการสหกรณ์เข้มงวดและเห็นแต่ผลประโยชน์และความมั่นคงทางการเงินของสหกรณ์เป็นหลัก และเนื่องจากสมาชิกส่วนใหญ่มีรายได้ประจำอยู่แล้ว ปัญหา รายได้ไม่เพียงพอเป็นปัญหาชั่วคราวที่เกิดขึ้นเมื่อมีความจำเป็นต้องใช้เงินมากกว่าปกติเท่านั้น เช่น เจ็บป่วย จ่ายค่าเทอมบุตรหลาน ซึ่งสมาชิกเหล่านี้ก็จะทำงานเพิ่มขึ้นเพื่อให้ทันกับค่าใช้จ่ายที่เพิ่มขึ้น เช่น หารายได้เสริมโดยการขับรถมอเตอร์ไซด์รับจ้าง ทำงานล่วงเวลา หรือลดรายจ่ายให้น้อยลง เนื่องจากคนกลุ่มนี้มีจำนวนน้อย จึงไม่เกิดผลกระทบกับสหกรณ์ในการบริหารจัดการทางการเงินแต่อย่างใด

ช่วยเหลือให้ผู้เดือดร้อนปลูกสร้างบ้านก่อน

การปลูกสร้างบ้าน มีการแบ่งเฟสปลูกบ้านเป็น 3 เฟส โดยทั้ง 3 เฟส ต่างก็สามารถปลูกสร้างบ้านได้ตามความพร้อมของตนเอง ส่วนการขอสินเชื่อแบ่งออกเป็น 2 งวด คือ งวดที่ 1 เฟสที่ 1 และ 2 ขอสินเชื่อพร้อมกันและได้รับอนุมัติสินเชื่อแล้ว คือ ชุมชนบ้านชายคลอง ชุมชน เอส ที โอ พัฒนา และ ชุมชนสะพานคู่ รวม 69 หลังคาเรือน งวดที่ 2 เฟสที่ 3 ยังไม่ได้ขออนุมัติสินเชื่อ คือ ชุมชนหลังแม่โคโร ในขณะที่เกิดเหตุเร่งด่วนขึ้นชุมชนหลังแม่โคโรโดนไล่ออกจากที่ดินที่บุกรุกโดยเร็ว สหกรณ์จึงแก้ปัญหาโดยนำสินเชื่องวดที่ 1 ที่ได้รับอนุมัติแล้ว และสมาชิกที่ได้รับ

สิทธิยังมีได้ขอใช้สินเชื่อให้สมาชิกชุมชนหลังแม่โคโรกูไปปลูกสร้างบ้าน โดยขออนุญาตจากผู้ที่ได้รับสิทธิก่อน เนื่องจากชุมชนหลังแม่โคโรกูมีสมาชิกที่เดือดร้อนและต้องการสร้างบ้านอย่างเร่งด่วนจำนวนน้อยกว่าผู้ที่ได้รับเงินสินเชื่อแล้วแต่ยังไม่พร้อมจะปลูกสร้างบ้าน จึงไม่มีปัญหาในการสลับเฟสแต่อย่างใด

จะเห็นได้ว่าการสลับเฟสปลูกบ้าน มีผลดีหลายประการ คือ

- 1) ผลดีต่อผู้เดือดร้อนคือ ผู้เดือดร้อนได้ปลูกสร้างบ้านก่อน
- 2) ผลดีต่อผู้ที่ได้รับสินเชื่อ คือเมื่อยังไม่พร้อมที่จะปลูกสร้างบ้าน และให้ผู้เดือดร้อนนำเงินสินเชื่อไปปลูกสร้างบ้านก่อน ตนเองไม่ต้องแบกภาระดอกเบี้ยเงินกู้กับสหกรณ์
- 3) ผลดีต่อสหกรณ์ สหกรณ์สามารถบริหารจัดการเงินกู้ได้ ไม่ต้องแบกภาระดอกเบี้ยให้สมาชิกในรายที่ได้รับสินเชื่อแล้วแต่ยังไม่พร้อมที่จะปลูกสร้างและยังไม่ได้ทำสัญญากู้เงินกับสหกรณ์

ช่วยเหลือด้านเงินกู้ให้ปลูกสร้างบ้านเพิ่มเติม

เนื่องจากในข้อเท็จจริงแล้วเงินกู้เพื่อปลูกสร้างบ้านไม่เพียงพอที่จะให้สมาชิกปลูกสร้างบ้านจนสามารถเข้าอยู่อาศัยได้ และสมาชิกบางคนมีเงินประจำสำหรับใช้จ่ายและชำระเงินกู้ให้สหกรณ์เท่านั้น ไม่มีเงินเก็บพอที่จะสร้างบ้านต่อไปได้สหกรณ์มีการแก้ไขปัญหาที่นอกเหนือจากที่ พอช.กำหนด โดยในรายที่ปลูกสร้างบ้านแล้วแต่ยังไม่สามารถเข้าอยู่อาศัยได้ทุกคน หากไม่มีเงินปลูกสร้างบ้านต่อสหกรณ์จะให้สมาชิกกู้ยืมเงินเพื่อปลูกสร้างบ้านจนสามารถเข้าอยู่อาศัยได้เพื่อให้เป็นการแก้ปัญหาของผู้มีรายได้น้อยอย่างแท้จริง สำหรับที่มาของเงินกู้ยืมนี้มาจากหลายแห่ง คือ

- 1) เงินสินเชื่อที่กู้มาแล้วแต่สมาชิกที่ได้รับสิทธิยังไม่พร้อมที่จะปลูกสร้างบ้าน สมาชิกที่ขอกู้ต้องเสียดอกเบี้ยเท่ากับสมาชิกที่ได้รับสิทธิ
- 2) เงินทุนที่สมาชิกส่งทุกเดือน เดือนละ 100 บาท/คน/เดือน สมาชิกสามารถกู้ได้โดยไม่เสียดอกเบี้ย
- 3) กองทุนที่อยู่อาศัยเมืองรังสิต ในเทศบาลนครรังสิตมีเครือข่ายด้านที่อยู่อาศัย และในเครือข่ายมีกองทุนที่ช่วยเหลือในด้านที่อยู่อาศัยคือ กองทุนที่อยู่อาศัยเมืองรังสิต ซึ่งได้รับเงินจากศูนย์ศึกษาและพัฒนาที่อยู่อาศัยแห่งเอเชีย (ACHR) จำนวน 600,000 บาท สมาชิกในเครือข่ายสามารถกู้เงินจากกองทุนที่อยู่อาศัยนำไปแก้ปัญหการปลูกสร้างบ้านได้ โดยไม่ต้องเสียดอกเบี้ย และสมาชิกของสหกรณ์เคหสถานสร้างสรรค์นครรังสิต จำกัด บางรายได้กู้เงินจากกองทุนนี้ไปปลูกสร้างบ้าน โดยคณะกรรมการสหกรณ์เป็นผู้ประสานขอเงินให้

ในปัจจุบันการให้กู้ยืมเงินเพื่อปลูกสร้างบ้านเพิ่มเติม สหกรณ์ได้ช่วยเหลือสมาชิกไปแล้วกว่า 20 ราย แต่ไม่ใช่เงินก้อนใหญ่ ให้กู้ยืมครั้งละ 5,000 - 20,000 บาท เท่านั้น เมื่อผ่อนชำระครบแล้วแต่บ้านยังเข้าอยู่อาศัยไม่ได้จึงจะให้กู้ยืมต่ออีกครั้งเพื่อให้สมาชิกปลูกสร้างบ้านจนกระทั่งเข้าอยู่อาศัยได้ จะเห็นได้ว่าสหกรณ์พยายามทุกวิถีทางที่จะทำให้สมาชิกสามารถปลูกสร้างบ้านได้สำเร็จ ไม่ว่าจะเป็นการบริหารจัดการการเงินในสหกรณ์เอง และการหาเงินกู้จากแหล่งเงินภายนอก เป้าหมายเพื่อให้สมาชิกสามารถปลูกสร้างบ้านจนเข้าอยู่อาศัยได้ในที่สุด แต่ปัญหาที่พบคือการที่คณะกรรมการนำเงินทุนไปให้สมาชิกกู้ยืม ทำให้สหกรณ์มีเงินทุนเหลืออยู่ในบัญชีไม่มากนัก เป็นสาเหตุให้สมาชิกที่ไม่รับทราบข้อมูลมองว่าคณะกรรมการสหกรณ์ไม่โปร่งใส และความเข้าใจนั้นก็ยิ่งปรากฏอยู่จนถึงปัจจุบัน เนื่องจากคณะกรรมการไม่สามารถชี้แจงทำความเข้าใจให้สมาชิกรับทราบทุกคนได้

จากการศึกษาพบว่าการบริหารจัดการเงิน ถึงแม้จะคณะกรรมการฯ จะบริหารจัดการในรูปคณะกรรมการ พร้อมให้สมาชิกทุกคนตรวจสอบรายละเอียดการใช้เงินได้ตลอดเวลา ทำบัญชีปีงบประมาณได้ทุกปีตามหลักเกณฑ์ของสำนักงานส่งเสริมสหกรณ์จังหวัด จนปัจจุบันเป็นสหกรณ์ในระดับแถวหน้าของจังหวัดปทุมธานี แต่ถึงกระนั้นก็ตาม หากขาดการประชาสัมพันธ์การใช้เงินที่ชัดเจนและทั่วถึง ก็ทำให้เกิดข้อสงสัยเรื่องการบริหารจัดการการเงินในกลุ่มสมาชิกที่ไม่ได้รับรู้ข้อมูลข่าวสาร หรือได้รับข้อมูลข่าวสารไม่ครบถ้วนได้ แต่ข้อสงสัยดังกล่าวก็เป็นเพียงการพูดคุยกันในกลุ่มสมาชิก มิได้มีการสอบถามข้อเท็จจริงจากคณะกรรมการแต่อย่างใด เนื่องจากต่างเห็นผลงานที่เป็นรูปธรรม สมาชิกส่วนใหญ่ต่างซื้อที่ดินและปลูกสร้างบ้านได้แล้ว

สหกรณ์บริการประเภทสหกรณ์เคหสถาน มีเป้าหมายของการรวมกลุ่มเพื่อช่วยเหลือกันในเรื่องที่อยู่อาศัย โดยการเป็นเจ้าของร่วมกัน และดำเนินการตามระบอบประชาธิปไตย ปัจจุบันมีบทบาทสำคัญในการช่วยผู้มีรายได้น้อยในการแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยได้ เนื่องจากระบบสหกรณ์สามารถทำให้ประชาชนมีทางเลือกที่ดีกว่าระบบนายทุนเอกชน การบริหารจัดการที่ไม่ต้องแบ่งปันผลกำไรให้กับนายทุน ทำให้ราคาบ้านและที่ดินต่ำ ส่งผลให้ผู้มีรายได้น้อยสามารถผ่อนส่งระยะยาวในราคาต่ำได้ จะเห็นได้ว่าระบบสหกรณ์ เป็นระบบที่เหมาะสมสำหรับกลุ่มที่มีการรวมตัวกันหลายกลุ่ม

เนื่องจากการทำนิติกรรมต่าง ๆ หากไม่เป็นนิติบุคคล คณะกรรมการทุกคนจะต้องลงนามร่วมกัน และนิติกรรมใด ๆ ที่ทำอาจเป็นโมฆะได้ แต่หากจดทะเบียนเป็นสหกรณ์ ซึ่งเป็นนิติบุคคลตามกฎหมาย สหกรณ์สามารถแต่งตั้งตัวแทนเพื่อทำการแทนได้ จะเห็นได้ว่าระบบสหกรณ์นั้นว่าเป็นระบบที่เหมาะสมและเกื้อกูลให้กับผู้มีรายได้น้อยมากที่สุด จากแนวคิดของสหกรณ์ที่ก่อตั้งขึ้นเพื่อช่วยเหลือกันเองในหมู่สมาชิก และจากการที่ผู้มีรายได้น้อยรวมตัวกันเพื่อช่วยเหลือตัวเองให้แก้ไขปัญหาของตนเองให้ได้ในอันดับแรก เมื่อได้รวมกันเป็นกลุ่มใหญ่ก็ส่งผลให้สามารถช่วยเหลือกันและกันได้เป็นผลลัพธ์ที่ตามมา โดยที่แม้แต่สมาชิกสหกรณ์เองก็อาจไม่ได้คาดคิดไว้ล่วงหน้า ถึงแม้แนวคิดสหกรณ์คือการช่วยเหลือกันและกัน แต่จุดอ่อนคือช่วยเหลือเฉพาะสมาชิกในสหกรณ์เท่านั้น หากระบบสหกรณ์จะสามารถให้ความช่วยเหลือให้กับผู้มีรายได้น้อยซึ่งมิใช่สมาชิกสหกรณ์ การช่วยเหลือน่าจะขยายไปถึงผู้มีรายได้น้อยได้ทั่วถึงกว่าในปัจจุบัน

ข้อค้นพบจากการศึกษา

การดำเนินงานแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยของผู้มีรายได้น้อย : กรณีศึกษา ชุมชน เอส ที ไอ พัฒนา จากการศึกษาพบว่า ชุมชน เอส ที ไอ พัฒนา ซึ่งถือว่าเป็นกลุ่มผู้มีรายได้น้อย มีขั้นตอนการดำเนินงานแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยสรุปได้ 5 ขั้นตอน ดังนี้ ขั้นตอนที่ 1) การรวมกลุ่ม มีผู้นำคือประธานกลุ่มออมทรัพย์เป็นแกนนำ ซึ่งเป็นผู้มีฐานะทางเศรษฐกิจที่ช่วยเหลือตัวเองได้ มีความเสียสละเพื่อส่วนรวม และมีคณะกรรมการที่มีวิสัยทัศน์ใช้กลยุทธ์การทำงานโดยวิธีเสริมความรู้ให้สมาชิก ในเรื่องการ ออมทรัพย์และกระบวนการบ้านมั่นคง โดยการนำสมาชิกไปดูการทำงานให้เห็นการทำงานจริง เพื่อสร้างความไว้วางใจในหมู่สมาชิกต่อการบริหารงานกลุ่มออมทรัพย์ อีกทั้งสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ส่วนใหญ่มีรายได้ประจำ ส่งเงินออมได้สม่ำเสมอ ส่งผลให้คณะกรรมการบริหารจัดการการเงินได้อย่างมีประสิทธิภาพและต่อเนื่อง ขั้นตอนที่ 2) มีการตั้งกติกากลุ่มในการอยู่ร่วมกันหลักเกณฑ์การเป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ และหลักเกณฑ์การออมเงิน มีการประชุมชี้แจงข้อมูลข่าวสารที่สำคัญเสมอ การบริหารจัดการด้านการเงินมีการดำเนินงานในรูปแบบคณะกรรมการ เปิดโอกาสให้สมาชิกเข้ามามีส่วนร่วมในขั้นตอนต่าง ๆ ตั้งแต่เริ่มแรกคือตั้งกติกาในชุมชนร่วมกัน การเข้าไปมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของคณะกรรมการ และท้ายที่สุดเลือกตัวแทนเข้าไปทำงานแทนตนเองคือคณะกรรมการสหกรณ์ ขั้นตอนที่ 3) สรรหาที่ดินที่สมาชิกสามารถดำรงชีวิตได้โดยไม่ต้องเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตมากนักไม่ว่าจะเป็นการประกอบอาชีพ การศึกษา ฯลฯ และการทดลองหัดส่งเงินในจำนวนที่ต้องผ่อนชำระสินเชื่อเพื่อซื้อที่ดินและปลูกสร้างบ้านกับสหกรณ์ เพื่อเป็นการทดลองว่าหากสมาชิกใช้สินเชื่อแล้วจะสามารถชำระหนี้ได้ ขั้นตอนที่ 4) การรับรองสิทธิ เป็นการรับรองสมาชิกในชุมชนว่าสามารถผ่อนชำระเงินกู้ให้สหกรณ์ได้ และเป็นผู้เดือดร้อนด้านที่อยู่อาศัยจริง ขั้นตอนที่ 5) การจดทะเบียนจัดตั้งเป็นสหกรณ์ เพื่อให้เป็นนิติบุคคลสามารถทำนิติกรรมต่าง ๆ ได้ตามกฎหมาย ไม่ว่าจะเป็นการ ขอสินเชื่อเพื่อซื้อที่ดินและปลูกสร้างบ้าน ขออนุมัติใช้เงินอุดหนุน ซึ่งทั้ง 5 ขั้นตอน ต่างได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานของรัฐและภาคีเครือข่ายที่เข้ามาส่งเสริม สนับสนุนงบประมาณในการสร้างองค์ความรู้ให้แก่คณะกรรมการและสมาชิก รวมถึงเงินอุดหนุนเพื่อการปลูกสร้างบ้าน จัดทำระบบสาธารณูปโภค และสินเชื่อดอกเบี้ยต่ำเพื่อให้สมาชิกสหกรณ์ซื้อที่ดินและปลูกสร้างบ้านได้โดยไม่เป็นภาระมากนัก และสหกรณ์ก็ยังมีวิธีการในการช่วยเหลือสมาชิกที่นอกเหนือจากระเบียบที่กำหนดไว้ โดยมีเป้าหมายเพื่อให้สมาชิกทุกคนสามารถปลูกสร้างบ้านอยู่อาศัยได้อย่างรวดเร็วและมีประสิทธิภาพ อย่างไรก็ตามจากการที่การดำเนินงานทั้งหมดดำเนินงานในรูปของคณะกรรมการกลุ่มและคณะกรรมการสหกรณ์เท่านั้น ทำให้สมาชิกเข้าใจว่าตนเองมีหน้าที่เพียงประชุมตามกำหนดและส่งเงินออมหรือชำระเงินกู้เท่านั้น ขาดการมีส่วนร่วมในชุมชน ทำให้ไม่ทราบขั้นตอนการทำงานของคณะกรรมการในบางเรื่องโดยเฉพาะระบบการเงิน ทำให้เกิดความเข้าใจผิดในเรื่องความโปร่งใส แต่จากการเห็นผลงานที่เป็นรูปธรรมสมาชิกซื้อที่ดินและปลูกสร้างบ้านได้สำเร็จ จึงปล่อยให้ความเข้าใจผิดผ่านเลยไปโดยไม่หาคำตอบให้กับตนเองต่อไป ซึ่งผู้ศึกษามีข้อเสนอแนะว่าหากสมาชิกได้ย้ายเข้ามาอยู่ร่วมกันในชุมชนแล้ว คณะกรรมการควรสร้างความเป็น “ชุมชน” ให้เกิดขึ้นให้ได้ เพราะความเป็นชุมชนนั้นไม่ได้หมายถึงกลุ่มคนที่มาอาศัยอยู่ในอาณาเขตบริเวณเดียวกันเท่านั้น แต่เป้าหมายของคำว่าชุมชนนั้นคือ การให้ความสำคัญกับการมีความสัมพันธ์ของคนที่อาศัยอยู่ร่วมกัน มีประเพณีวัฒนธรรมเดียวกัน มีความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกันและการมีจิตสำนึกที่จะปกป้องรักษาชุมชน มีจิตวิญญาณที่จะรักษาผลประโยชน์ร่วมของชุมชน ซึ่งจะสามารถแก้ไขความเข้าใจผิดในเรื่องความโปร่งใสที่เกิดขึ้นในชุมชนได้

เอกสารอ้างอิง

- โกวิท พวงงาม. (2553). การจัดการตนเองของชุมชนและท้องถิ่น ศูนย์หนังสือมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. กรุงเทพมหานคร. น. 296-297, 636-639
- จตุรงค์ บุญยรัตนสุทร.(2546). ความยากจนสถานการณ์และบทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชน บริษัทเอดีสัน เพรส โปรดักส์ จำกัด.กรุงเทพมหานคร. น.92
- ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ. (2552). กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนาวิชาชีพแมกซ์อินเทอร์เน็ตพรีน. กรุงเทพมหานคร. (พิมพ์ครั้งที่ 4) น.198-199, น.260-261
- วรวิทย์ โรมรัตนพันธ์. (2554). ทฤษฎีการพัฒนาชุมชน ศูนย์หนังสือมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. กรุงเทพมหานคร. น.106 - 107
- ศิริลักษณ์ ยิ้มประสาทพร. (2548). กระบวนทัศน์ใหม่กับการเรียนรู้ของชุมชน พิษณุโลก:ไทยออฟเซต. กรุงเทพมหานคร. น.16
- สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน). (2546) : “บ้านมั่นคง” เพื่อสร้างความมั่นคงในการอยู่อาศัย กรุงเทพมหานคร: สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน)
- สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน). (2554) : สมาชิกเครือข่ายองค์กรชุมชนสานพลังชุมชนท้องถิ่นและภาคีสู่การจัดการตนเอง และการประชุมระดับชาติของสภาองค์กรชุมชนตำบล ครั้งที่ 1/2554 น.71 กรุงเทพมหานคร: บริษัท วิสคอมเซ็นเตอร์ จำกัด

กระบวนการบูรณาการกองทุนการเงินเพื่อการจัดการตนเองของชุมชน
: กรณีศึกษา สถาบันการเงินกลุ่มสตรีสหกรณ์บ้านบุกลาง อำเภอน้ำยืน จังหวัดอุบลราชธานี
The Integrating Process of Community Funds for Community self-management
: A case study of Financial Institution of Baan Bu-klang Women's Cooperative Group

มรรษพร เจริญทรัพย์¹
Matsaporn Charoensap

Abstract

The development of Baan Bu-Klang, Tambon Bupuey, Namteun District, Ubon Ratchathani Province, started from economic problems and inaccessible welfare. The monetary fund integration type was used at the village in order to establish Baan Bu-Klang women cooperative group for being a tool to develop the quality of life and the village. Moreover, they emphasized on the participating process of the villagers from the community stage in order to discuss problems and find solutions together which would be useful for operating the financial institution. The monetary fund integration started from the association of the other financial officers' leaders in order to find an agreement in the administration and to join in a community financial institution. In addition, the understanding with the fifteen monetary fund members by offering the members to participate in giving opinion and making a decision in the community stage. Second, the monetary fund integration included the financial integration which was the savings and the debt of every member in every fund. It also determined a new regulation of the financial institution that supported the villagers' way of life. Finally, the monetary fund integration included the management of the factor of production and the market integration. The outcome was not only solved the economic problems and resolved welfare problems, but also developed system thinking, restored the relationship of people, and learned how to manage themselves in the community

Keywords : The integrating process of community funds, community self-management, financial institution of Baan Bu-klang women's cooperative group

บทคัดย่อ

การพัฒนาของบ้านบุกลาง ตำบลบุเปือย อำเภอน้ำยืน จังหวัดอุบลราชธานี มีจุดเริ่มต้นมาจากปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ และการเข้าถึงสวัสดิการ โดยใช้รูปแบบของการบูรณาการกองทุนการเงินเพื่อก่อตั้งเป็นสถาบันการเงินกลุ่มสตรีสหกรณ์บ้านบุกลางมาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาคุณภาพชีวิตและหมู่บ้านพร้อมทั้งให้ความสำคัญกับกระบวนการมีส่วนร่วมของชาวบ้านจากเวทีประชาคมเพื่อรับฟังปัญหาและข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์ต่อการดำเนินงานของสถาบันการเงินฯ ซึ่งกระบวนการบูรณาการกองทุนการเงินเริ่มจาก 1)การเชื่อมโยงผู้นำกลุ่มการเงินต่าง ๆ เพื่อหาข้อตกลงร่วมในการบริหารงานร่วมเป็นสถาบันการเงินชุมชน ต่อจากนั้นจึงสร้างความเข้าใจกับสมาชิกกองทุนการเงินทั้ง 15 กองทุน โดยการประชุมหารือให้สมาชิกมีส่วนร่วมในการให้ข้อคิดเห็นและตัดสินใจในเวทีประชาคม 2)การรวมทุนเงิน ทั้งเงินออมและหนี้สินของสมาชิกทุกคน ทุกกองทุน พร้อมทั้งกำหนดระเบียบของสถาบันการเงินฯที่เอื้อต่อวิถีชีวิตของชาวบ้าน ขึ้นใหม่ 3) การจัดการปัจจัยการผลิตและตลาดร่วมกัน ทั้งนี้ ผลที่เกิดขึ้นนั้นไม่เพียงแต่แก้ปัญหาทางเศรษฐกิจและสวัสดิการ แต่ยังพัฒนาระบบคิด พัฒนาความสัมพันธ์ของคน และเกิดการเรียนรู้เพื่อการจัดการตนเองของหมู่บ้าน

คำสำคัญ : กระบวนการบูรณาการกองทุนการเงิน, การจัดการตนเองของชุมชน, สถาบันการเงินกลุ่มสตรีสหกรณ์บ้านบุกลาง

¹ คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

บทนำ

ทุนเงินตราเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่นจากฐานรากนำไปสู่การพัฒนาทุนทางสังคม ทุนทรัพยากร ทุนเศรษฐกิจ และที่สำคัญ คือ การสร้างทุนมนุษย์ในชุมชนให้เข้มแข็ง (อารีย์ เชื้อเมืองพาน, 2542, น.96) โดยใช้กองทุนการเงินและกองทุนชุมชนเป็นเครื่องมือในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาความยากจนด้วยตนเอง เพราะชุมชนเห็นว่า ปัญหาความยากจนนั้นเป็นสิ่งที่ทุกคนในชุมชนต้องช่วยกันแก้ไข โดยอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชนเป็นแนวทางในการดำเนินงาน (วิชุดา มาตัญญู และสมนึก ชัชวาลย์, 2549, น.7) ที่ผ่านมามีบทเรียนจากการแก้ไขปัญหาหนี้สิน โดยชุมชนดำเนินการเริ่มจากการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อส่งเสริมการออมและให้บริการทางด้านสินเชื่อ ต่อมาได้มีการยกระดับสู่การจัดตั้งกองทุนชุมชน หรือสถาบันการเงินชุมชนมีการบูรณาการกองทุนจากหลายแหล่งทั้งภายในและภายนอกเข้ากองทุนชุมชน เพื่อเพิ่มปริมาณเงินกองทุนหมุนเวียน สำหรับนำมาใช้แก้ไขปัญหาความเดือดร้อนของสมาชิก และนำกำไรมาจัดสรรเป็นกองทุนสวัสดิการในชุมชน

บ้านบุกลาง ตำบลบุเปือย อำเภอน้ำยืน จังหวัดอุบลราชธานี เป็นอีกหมู่บ้านหนึ่งที่น่าสนใจแนวทางบูรณาการกองทุนการเงินมาปรับใช้เพื่อแก้ไขปัญหาทางเศรษฐกิจและการเข้าถึงสวัสดิการของชาวบ้าน โดยการบูรณาการกองทุนการเงินเพื่อก่อตั้งเป็น “สถาบันการเงินกลุ่มสตรีสหกรณ์บ้านบุกลาง” มีการบูรณาการทั้งทุนภูมิปัญญา ทุนศาสนาและวัฒนธรรม ทุนทรัพยากร ทุนมนุษย์ พร้อมทั้งให้ความสำคัญถึงกระบวนการมีส่วนร่วมของชาวบ้านจากเวทีประชาคมรับฟังปัญหาและข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์ต่อการดำเนินงานของสถาบันการเงินชุมชนที่มีความเข้มแข็ง มีบทบาทเข้าไปช่วยแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนของชาวบ้าน ซึ่งเป็นที่น่าสนใจว่า ชาวบ้านบุกลางมีกระบวนการในการบูรณาการกองทุนอย่างไรจึงมีประสิทธิภาพและประสบความสำเร็จ

ในการศึกษากระบวนการบูรณาการกองทุนการเงินได้ใช้แนวคิดเกี่ยวกับการบูรณาการกองทุนการเงิน ซึ่งเป็นการรวมเงิน รวมกติกา รวมกรรมกร เชื่อมโยงกิจการจนนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิต ความมั่นคงในอาชีพและรายได้พื้นฐาน (ปัทมาวดี ชูชุก, 2552, น.27) ถือว่าเป็นอีกรูปแบบของการเพิ่มประสิทธิภาพของกองทุนการเงิน โดยการผสมผสานองค์ประกอบของกองทุน ได้แก่ คน เงิน ระเบียบข้อบังคับ กิจกรรม และระบบบัญชี เป็นต้น เพื่อให้เกิดความเชื่อมโยง สอดคล้องและสนับสนุนซึ่งกันและกัน นำไปสู่เป้าหมายการดำเนินงานที่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน ซึ่งลักษณะการบูรณาการของกองทุนการเงินจะมี 2 ลักษณะ ได้แก่ (1) การบูรณาการรูปธรรม (Factual integration) เป็นการนำสิ่งที่มีอยู่มารวมกัน เช่น ระบบ องค์การ บุคคล ฯลฯ โดยจัดโครงสร้างใหม่ หรือปรับกระบวนการทำงานใหม่ตามหน้าที่ มีการประสานงานอย่างเชื่อมโยงกันเป็นการผสมผสานศักยภาพระหว่างกัน (2) การบูรณาการแนวคิด (Conceptual integration) เป็นการบูรณาการแผนงาน สมมติฐาน กระบวนทัศน์ ทฤษฎี โครงการ แผนการ ฯลฯ ซึ่งการบูรณาการทั้งสองลักษณะประกอบไปด้วยประเด็นที่สำคัญ คือ เป็นการบูรณาการระหว่างความรู้ และกระบวนการเรียนรู้ ระหว่างพัฒนาการด้านความรู้กับทางด้านจิตใจและความรู้กับการปฏิบัติ โดยกระบวนการของการบูรณาการกองทุนการเงินนั้น จำเป็นต้องมีการปรับปรุงแก้ไขระเบียบที่เกี่ยวข้องในแต่ละกองทุน อาทิ การยกเลิกระเบียบที่เป็นอุปสรรค การกำหนดข้อระเบียบที่เอื้อต่อการบูรณาการกองทุน เป็นต้น มีการสร้างความรู้ความเข้าใจแก่ชาวบ้านและหน่วยงานภาคีเพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และถอดบทเรียนร่วมกัน พร้อมทั้งมีระบบการบริหารจัดการที่ดี เพื่อเอื้อประโยชน์ต่อชาวบ้านมากที่สุด (กรมการพัฒนาชุมชน, 2547, น.75-77) อีกทั้ง ผู้ศึกษาได้ประยุกต์แนวคิดบางส่วนของเคน วิลเบอร์ (Ken Wilber, 2000 อ้างถึงใน วรวิทย์ โรมรัตน์พันธ์, 2548, น.99-109) ที่ได้กล่าวถึงแนวคิด “การพัฒนาแบบบูรณาการ” ซึ่งวิลเบอร์ได้ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของพัฒนาการของมนุษย์ในยุคสังคมข่าวสารและเสนอแนวทางการพัฒนามนุษย์โดยใช้ตัวแบบของการบูรณาการ (Integral Model) ดังนี้ การบูรณาการกองทุนเป็นการปรับระบบคิดและวิถีปฏิบัติของบุคคลจากการมุ่งประโยชน์ส่วนตนไปสู่ระบบและวิถีคิดที่มุ่งช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน โดยทฤษฎีการบูรณาการได้ให้แนวทางการพัฒนาด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะการพัฒนาด้านคุณธรรม (moral) การพัฒนาด้านความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล (interpersonal) และการพัฒนาด้านจิตวิญญาณ (spirit) ที่ทำมนุษย์เกิดการเรียนรู้ และสามารถพัฒนาระดับจิตใจ และจิตวิญญาณให้สูงขึ้น สามารถเปลี่ยนแปลงระบบคิดและวิถีปฏิบัติจากความเห็นแก่ตัว มาเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมมากขึ้น ซึ่งถือเป็นจุดเริ่มต้นของการเกิดระบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่มุ่งไปสู่ความช่วยเหลือเกื้อกูลกันและความเห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกันของคนในสังคม

เครื่องมือและวิธีการศึกษา

การวิจัยครั้งนี้ใช้การศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ซึ่งผู้ศึกษาได้เลือกพื้นที่ของกลุ่มประชากรที่เชื่อได้ว่ามีความเข้มแข็งและมีองค์ความรู้ที่สามารถนำมาถ่ายทอดสู่ชุมชนอื่น ๆ ได้ โดยเฉพาะพื้นที่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ที่ได้รับการยอมรับว่าประชากรมีความยากจนสูง การเลือกพื้นที่จึงเลือกใช้ภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นฐานในการศึกษาองค์ความรู้ เพื่อเป็นเครื่องชี้แนวทางการพัฒนาในพื้นที่ที่มีบริบทใกล้เคียงกัน หน่วยในการศึกษาและวิเคราะห์ คือ สถาบันการเงินกลุ่มสตรีสหกรณ์บ้านบุกลาง ป็นองค์กรที่ประสบความสำเร็จในการบูรณาการกองทุนการเงินต่าง ๆ เข้าด้วยกัน ทำให้พื้นที่ดังกล่าวเป็นตัวแทนของปรากฏการณ์ที่นำไปสู่การอธิบายได้ตรงตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา ผู้ศึกษาได้เข้าไปสำรวจและศึกษาข้อมูลทุติยภูมิเบื้องต้นที่ได้มีการรวบรวมไว้ จากนั้นได้นำข้อมูลมาประมวลผลเพื่อกำหนดผู้ให้ข้อมูลหลักที่เหมาะสมกับเทคนิควิจัย เก็บรวบรวมข้อมูลโดยสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) สัมภาษณ์กลุ่ม (Group Interview) และการสังเกตอย่างมีส่วนร่วม (Participant Observation) จากการเข้าร่วมประชุม การวางแผน และการปฏิบัติงานของคณะกรรมการสถาบันการเงินชุมชน

ผลการศึกษา

เริ่มจากปัญหาปากท้องต่อยอดเป็นวิสาหกิจชุมชน

บ้านบุกลางเป็นหมู่บ้านที่มีประวัติความเป็นมายาวนาน ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงมาเป็นลำดับ โดยเฉพาะการประกอบอาชีพเกษตรกรรมที่มีผลกระทบต่อทรัพยากรภายในชุมชน และวิถีชีวิตของชาวบ้าน เนื่องจากในอดีต บ้านบุกลางเป็นหมู่บ้านที่มีความอุดมสมบูรณ์ทั้งดิน น้ำ และป่า ซึ่งเป็นแหล่งอาหารและที่ทำกินของชาวบ้าน วิถีชีวิตของชาวบ้านจึงผูกพันกับเกษตรกรรม และยังเป็นสิ่งยึดโยงให้ชาวบ้านมาทำกิจกรรมร่วมกันในลักษณะเครือญาติ แต่เมื่อระบบการผลิตเปลี่ยนไปจากวิธีการผลิตแบบพึ่งตนเอง กลายเป็นวิธีการผลิตแบบพึ่งพาทุนภายนอก ส่งผลให้วิถีชีวิตและความสัมพันธ์ของชาวบ้าน รวมถึงทรัพยากรธรรมชาติเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างเห็นได้ชัด ชาวบ้านเริ่มหันไปปลูกพืชเชิงเดี่ยวที่ต้องซื้อหาเมล็ดพันธุ์และหาตลาดจากภายนอก ทำให้ชาวบ้านไม่สามารถพึ่งตนเองได้ เกิดหนี้สินจำนวนมากจากต้นทุนการผลิตที่สูงขึ้น และเปลี่ยนแปลงจากหมู่บ้านที่ชาวบ้านเคยช่วยเหลือเกื้อกูลกัน กลับกลายเป็นต่างคนต่างดิ้นรนทำมาหากินเพื่อความอยู่รอดของตนเอง ทำให้ชาวบ้านประสบปัญหาความยาก โดยเฉพาะปัญหาความมั่นคงตกต่ำในปี 2540 ทุกคนในหมู่บ้านเริ่มท้อแท้ มีหนี้สินเพิ่มมากขึ้น ไม่สามารถขายผลผลิตได้

ผู้นำซึ่งก็คือ ผู้ใหญ่วิไลวรรณ ธาณี ได้เห็นถึงปัญหาที่เกิดขึ้น จึงรวมกลุ่มชาวบ้านกลุ่มเล็ก ๆ เพื่อปรึกษาหารือถึงวิกฤติที่เกิดขึ้นและอนาคตของหมู่บ้าน พร้อมเข้าไปปรึกษาส่งเสริมงานพัฒนาชุมชนอำเภอน้ำยืน สำนักงานพัฒนาชุมชนจึงได้ส่งเจ้าหน้าที่มาที่บ้านบุกลางเพื่อปรึกษาหารือถึงปัญหาความเดือดร้อนต่าง ๆ รวมทั้งพยายามค้นหาวิธีที่เอื้อให้ชาวบ้านสามารถทำงานร่วมกันได้ พบว่า การใช้กระบวนการกลุ่มเป็นเงื่อนไขหนึ่งที่ทำให้ชาวบ้านผู้เดือดร้อนได้หันหน้าเข้าหากัน พูดคุยปรึกษาหารือเรื่องราวของตนเองมากขึ้น โดยปกติแล้วชาวบ้านบุกลางก็พูดคุยเรื่องการทำมาหากิน ทุกข์ สุข เป็นประจำอยู่แล้ว แต่การที่มีเจ้าหน้าที่ของหน่วยงานลงมาร่วมพูดคุยกับชาวบ้าน ทำให้ชาวบ้านตื่นตัวมากขึ้น การพูดคุยแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนเกิดขึ้นหลายครั้ง และทุกครั้งมักหยิบยกเรื่องผลผลิตที่มีจำนวนมากในหมู่บ้านแต่ขายไม่ได้ราคา จนกระทั่งได้ข้อสรุปเบื้องต้นว่า ควรจะนำมันเทศมาแปรรูปเป็นข้าวเกรียบมากกว่าขายสดเพียงอย่างเดียว จึงจัดตั้งกลุ่มแปรรูปผลผลิตโดยกลุ่มสตรีภายในหมู่บ้าน ชื่อ “กลุ่มสตรีสหกรณ์บ้านบุกลาง” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเพิ่มมูลค่าผลผลิตให้กับชาวบ้าน โดยเน้นการใช้ประโยชน์จากวัตถุดิบและทรัพยากรในท้องถิ่น จุดนี้จึงนับเป็นก้าวแรกในงานด้านการพัฒนาของหมู่บ้านบุกลาง ซึ่งนำไปสู่การต่อยอดเป็นกลุ่มและกองทุนอื่น ๆ ตามมาทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งระดับครัวเรือนและหมู่บ้าน

ชาวบ้านเริ่มให้ความสำคัญและเข้ามามีส่วนร่วมต่องานพัฒนาเพิ่มมากขึ้น อีกทั้งยังเกิดกองทุนหมุนเวียนที่ช่วยแก้ไขปัญหาทางการเงินแก่ชาวบ้านที่เดือดร้อน และมีกองทุนสวัสดิการเพื่อช่วยเหลือคนเจ็บป่วย ผู้สูงอายุ หรือการร่วมกันผลิตสินค้าและร่วมกันขายผลผลิต โดยกลุ่มและกองทุนประกอบด้วย 15 กลุ่ม/กองทุน คือ เงินทุนโครงการแก้ไขปัญหาคาความยากจน (กข.คจ.) กองทุนหมู่บ้าน กองทุนออมสวัสดิการของหมู่บ้าน กองทุนกลุ่มปลูกผักสวนครัวปลอดสารพิษ กองทุนเยาวชนบ้านบุกลาง กลุ่มสตรีสหกรณ์บ้านบุกลาง กลุ่มทอผ้า ทอเสื่อ กองทุนลานกีฬาชุมชน

กลุ่มโฮมสเตย์ กองทุนแม่ของแผ่นดิน กองทุนปืยชีวภาพ ลานมันชุมชน กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มพลังแผ่นดิน และกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต

กระบวนการบูรณาการกองทุนภายในชุมชนเป็นสถาบันการเงิน

กลุ่มและกองทุนต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นภายในหมู่บ้านนั้นเป็นเพียงเครื่องมือเชื่อมโยงให้เกิดการกู้เงินเพื่อนำมาซื้อวัสดุ-อุปกรณ์ในการประกอบอาชีพ ชาวบ้านต่างก็เป็นสมาชิกกันเกือบทุกกลุ่ม ทุกกองทุน หนึ่งคนเป็นสมาชิกหลายกลุ่ม หลายกองทุน แต่ละกลุ่มแต่ละกองทุนนั้นจัดประชุมกันทุกเดือน โดยแยกเป็นอิสระจากกัน

การประชุมประจำเดือนร่วมกันในปลายปี 2546 ทำให้ชาวบ้านกลางได้ข้อมูลร่วมกันว่า แต่ละกลุ่ม แต่ละกองทุน มีคณะกรรมการบริหารของกลุ่ม มีระเบียบข้อบังคับที่แตกต่างกัน ชาวบ้านคนหนึ่งสามารถเป็นสมาชิกได้หลายกลุ่ม และสามารถกู้เงินได้ทุกกลุ่ม แต่กู้เงินจากแต่ละกลุ่ม ได้จำนวนไม่มาก ทำให้เกิดหนี้สินซ้ำซ้อน ยากแก่การบริหารจัดการ ปัญหาที่ตามมา คือ กลุ่มออมทรัพย์และกองทุนต่างๆ มีหนี้เสียจำนวนมาก สมาชิกเป็นหนี้แบบหมุนเวียนการยืม-คืนระหว่างกองทุนต่าง ๆ โดยไม่สามารถปลดภาระหนี้สินได้จริง

ในปี 2548 ชาวบ้านจึงได้ทำเวทีประชาคมร่วมกันอีกครั้ง เพื่อติดตาม ประเมินผลและ สรุปผลการดำเนินงานของแต่ละกองทุน โดยได้เชิญเจ้าหน้าที่จากสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) มาแลกเปลี่ยนความรู้กับชาวบ้านเรื่องการออม การบริหารจัดการเงิน และการบูรณาการการเงินออม การประชุมครั้งนี้ชาวบ้านได้เรียนรู้ว่าจากข้อมูลทางการเงินที่ชาวบ้านรวบรวมในปี 2546 ว่า เงินออมของชาวบ้านมีหลายกองทุน สมุดที่ใช้ฝากเงินออมเงินมีหลายเล่ม สัญญาเงินกู้มีหลายฉบับ ทำให้ชาวบ้านไม่สามารถควบคุมการใช้จ่ายของตนเองได้ เนื่องจากสามารถกู้เงินได้หลายกลุ่ม หลายกองทุน และเงินที่กู้ยืมได้นั้นก็เป็นเงินจำนวนไม่มาก ไม่สามารถช่วยลดปัญหาภาระหนี้สินของชาวบ้านได้ ถ้าชาวบ้านนำเงินมารวมกัน ทำให้ชาวบ้านเป็นหนี้ทางเดียว ซึ่งการบูรณาการกองทุนสามารถตรวจสอบหนี้สินของสมาชิกได้ คณะกรรมการสามารถตรวจสอบเงินกู้ภายนอกได้ และกลุ่มสามารถช่วยเหลือปัญหานี้นอกระบบของชาวบ้านได้ การประชุมประชาคมครั้งนี้ชาวบ้านได้ร่วมกันวิเคราะห์หมู่บ้าน ทำให้พบว่า

- 1) บ้านบุกลางมีการจัดตั้งองค์กรชุมชนที่ดำเนินกิจกรรมด้านการเงิน ทั้งรูปแบบและการบริหารงานที่ไม่แตกต่างกัน อาทิ การออมเงิน กู้ยืม จัดสวัสดิการ
- 2) ชาวบ้านบุกลางบางคนเป็นสมาชิกกลุ่มกองทุนภายในหมู่บ้าน และใช้บริการเงินกู้ยืมมากกว่า 1 แห่ง ชาวบ้านจึงมีภาระหนี้สินที่ซ้ำซ้อน ส่งผลต่อการวางแผนชำระคืนเงินกู้ยืมและจัดระบบการเงินครอบครัว
- 3) คณะกรรมการบริหารงานรับผิดชอบกลุ่มและกองทุนต่าง ๆ มักเป็นชุดเดียวกัน แต่มีหลายบทบาท ส่งผลต่อการจัดสรรเวลาและประสิทธิภาพในการบริหารงาน
- 4) ขาดอำนาจต่อรองกับภายนอก เพราะกลุ่มกองทุนในหมู่บ้านต่างดำเนินงานอย่างเป็นอิสระต่อกัน ส่งผลให้ขาดเอกภาพและสร้างพลังทางสังคม

จากการวิเคราะห์ดังกล่าว จึงเป็นประเด็นร่วมของหมู่บ้านที่มีผลกระทบกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ พร้อมทั้งสร้างแรงผลักดันให้เกิดการพูดคุย ปรึกษาหารือกันระหว่างผู้นำและตัวแทนกลุ่ม กองทุนต่าง ๆ ภายในหมู่บ้าน เพื่อร่วมกันแสวงหาแนวทางแก้ไขปัญหาคาใจเดือดร้อนของชาวบ้าน โดยเฉพาะเรื่องความยากจนและภาระหนี้สินที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องประกอบกับในปี 2547 คณะกรรมการแต่ละกลุ่ม แต่ละกองทุนได้ไปศึกษาดูงานในพื้นที่ต่าง ๆ อาทิ บ้านสามขา จังหวัดลำปาง บ้านเขาคราม จังหวัดกระบี่ รวมทั้งแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในเวทีประชุมสวัสดิการของจังหวัด ทำให้เกิดการจุดประกายว่า หลายพื้นที่ประสบปัญหาเหมือนบ้านบุกลางและสามารถผ่านพ้นอุปสรรคไปได้ จึงได้นำประสบการณ์และความรู้ที่ได้จากเวทีประชุมไปบอกเล่าให้ชาวบ้าน ได้รับรู้ผ่านเวทีประชาคมในปี 2548 อีกครั้ง เพราะการรวมเงินกองทุนในหมู่บ้านทั้งหมดให้เหลือกองทุนเดียวนั้นไม่ใช่เรื่องง่าย ต้องมีระเบียบ กฎกติกา ข้อตกลงร่วมกันในการรวมเงินกองทุน

หลังจากเวทีประชาคมครั้งนั้น ชาวบ้านได้ร่วมกันสำรวจข้อมูลหนี้สินจากบัญชีครัวเรือน พบว่า ชาวบ้านทั้งหมู่บ้าน จำนวน 120 ครัวเรือน มีหนี้สินรวมกันประมาณ 30 กว่าล้านบาท ทั้งหนี้สินครัวเรือน รายจ่ายฟุ่มเฟือย หนี้สินที่ยืมมาจากนายทุน หนี้กองทุนหมู่บ้าน หนี้กู้ยืมจากธกส. ซึ่งโดยรวมแล้วชาวบ้านมีหนี้สินมาตั้งแต่ปี 2525 จากตัวเลขหนี้สินจำนวนมาก ชาวบ้านจึงเห็นพ้องร่วมกันว่าจะจัดตั้งสถาบันการเงินของชุมชนขึ้นมาเพื่อแก้ไขปัญหาหนี้สินของหมู่บ้าน บ้านบุกลางจึงได้เข้าสู่กระบวนการบูรณาการกองทุนอย่างแท้จริง โดยมีกระบวนการดำเนินงาน ดังนี้

1) ให้กลุ่มและองค์กรการเงินจัดเวทีประชาคมเพื่อขอความคิดเห็นและข้อตกลงร่วมจากสมาชิกพร้อมทั้งใช้เวทีดังกล่าวสร้างความเข้าใจถึงวัตถุประสงค์ ผลที่จะเกิดขึ้นในอนาคต และเปิดโอกาสให้สมาชิกได้ซักถามอย่างอิสระ โดยมีแนวคิดที่ว่า ชาวบ้านต้องรู้สาเหตุของการเป็นทุกข์หรือสาเหตุของการเป็นหนี้ก่อน รู้ได้โดยการทำบัญชีครัวเรือน ซึ่งเริ่มดำเนินการประชุมกลุ่มระหว่างชาวบ้านและคณะกรรมการของกลุ่ม กองทุนต่าง ๆ ในช่วงปลายปี 2548 จากเดิมการประชุมกลุ่มจะเกิดขึ้นเดือนละครั้ง กลายเป็นสองสัปดาห์ต่อครั้งแทน และไปศึกษาดูงานจากที่อื่นบ่อยครั้งขึ้นเพื่อให้เกิดแนวคิดในการแก้ไขปัญหาจากสถานการณ์ตัวอย่าง แต่สถานที่ที่ทำให้ชาวบ้านเกิดแรงบันดาลใจในการบูรณาการกองทุน คือ สถาบันการเงินชุมชน บ้านคำแย อ.ม่วงสามสิบ จ.อุบลราชธานี หลังจากชาวบ้านศึกษาดูงานแล้วตระหนักว่าการบริหารงานของสถาบันการเงินชุมชนที่บ้านคำแยเป็นการบริหารงานแบบรวม บูรณาการกองทุน มีคณะกรรมการกลาง แต่ของบ้านบุกลางเป็นการบริหารงานแยกเป็นกลุ่มต่าง ๆ โดยอิสระหลายกลุ่ม มีกฎระเบียบของแต่ละกลุ่มแตกต่างกันไป จึงเตรียมการจัดตั้งสถาบันการเงิน โดยเชิญเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง อาทิ การศึกษานอกโรงเรียน ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ สำนักงานพัฒนาชุมชน สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) เข้ามาร่วมประชุม

2) ให้กลุ่มและองค์กรการเงินจัดทำสรุป งบดุล งบกำไร-ขาดทุน รายละเอียดจำนวนหุ้น เงินรับฝากทะเบียนสมาชิก ลูกหนี้ เงินกู้ยืม เอกสารสัญญากู้ยืมเงิน และอุปกรณ์เครื่องมือเครื่องใช้สำนักงาน โดยมี ธกส. เป็นพี่เลี้ยงในการจัดทำบัญชี พร้อมทั้งให้งบประมาณสนับสนุน จำนวน 3,000 บาท ในเรื่องของเอกสารทางการเงิน มีคณะกรรมการของกลุ่ม กองทุนต่างๆเข้าอบรมแล้วนำไปปฏิบัติจริง เมื่อเข้าใจหลักของการบูรณาการกองทุน และแนวทางการจัดทำบัญชีแล้ว ก็จัดการประชุมอีกครั้งในเดือนธันวาคม 2548 ครั้งนี้เป็นการประชุมทั้งหมู่บ้าน เพื่อพูดคุยร่วมกันว่ากลุ่มใดบ้างที่พร้อมจะเข้าร่วมบูรณาการกองทุน สำหรับกลุ่มใดที่ยังไม่พร้อมก็ค่อย ๆ จัดการกับระบบของตนเอง โดยกลุ่มแรกที่เข้าร่วมบูรณาการกองทุน คือ กลุ่มสตรีสหกรณ์บ้านบุกลาง

3) ดำเนินการโอนทรัพย์สิน หนี้สิน ทุน สมาชิกรายบุคคล รายแห่งไปรวมกันภายใต้สถาบันการเงินชุมชนบ้านบุกลาง เพื่อใช้เป็นทุนดำเนินงานและเป็นสมาชิกแรกเข้าได้ เพื่อให้มีความต่อเนื่องของกิจกรรมต่อไป โดยรวบรวมหนี้สิน ทุน ทรัพย์สิน และสมาชิกรวมกันในสถาบันการเงิน ซึ่งหมายถึง รวมทั้งหนี้สิน ทรัพย์สินของชุมชน ให้ชาวบ้านได้รับทราบข้อมูลต่าง ๆ เหล่านี้ โดยแยกบัญชีของแต่ละกลุ่มไว้ แต่ยังรวมเอกสารไว้ที่สถาบันการเงินเพื่อให้ง่ายต่อการจัดการ

4) จัดประชุมใหญ่ เพื่อให้สมาชิกรับรองการยุบรวมกลุ่มองค์กรการเงินและการจัดตั้งเป็นองค์กรใหม่ภายใต้ชื่อ “สถาบันการเงินชุมชนบ้านบุกลาง” พร้อมทั้งเปิดโอกาสให้สมาชิกได้ซักถามข้อสงสัยและเสนอข้อคิดเห็นต่อการดำเนินงาน ซึ่งในวันแรกที่ก่อตั้งสถาบันการเงิน ทางหมู่บ้านได้ประกาศเสียงตามสายให้ชาวบ้านทราบว่า การเป็นสถาบันการเงินนั้นมีเฉพาะคนในหมู่บ้านเท่านั้นที่จะนำเงินมาฝากได้ แต่หมู่บ้านอื่นก็สามารถนำเงินมาฝาก มาถอนได้

5) ให้ที่ประชุมใหญ่เลือกสมาชิกเป็นคณะกรรมการจำนวน 1 ชุด เพื่อทำหน้าที่รับผิดชอบการบริหารงานสมาชิกและคณะกรรมการได้ร่วมกันร่างระเบียบขึ้นถือปฏิบัติใช้และติดประกาศให้สมาชิกทราบ โดยการร่างระเบียบใช้เวลาไม่เกิน 6 เดือน ซึ่งชาวบ้านได้นำสิ่งที่ได้ไปศึกษาดูงานจากที่ต่าง ๆ มาปรับเปลี่ยนรูปแบบให้เหมาะสมกับบ้านบุกลาง

6) ให้สมาชิกที่มีภาระหนี้ค้างกับทางกลุ่ม องค์กร มาจัดทำเอกสารสัญญาเงินกู้ยืมฉบับใหม่ภายใต้การดำเนินงานของสถาบันการเงินชุมชนบ้านบุกลาง โดยเรื่องหนี้ค้างที่มีอยู่จัดการรวมหนี้ของแต่ละคนที่มีค้างอยู่อยู่กับแต่ละกลุ่ม กองทุน ซึ่งในตอนแรกดอกเบี้ยไม่เท่ากัน แต่สุดท้ายเมื่อมีการประชุมร่วมกันได้มีมติว่า ให้มีดอกเบี้ยเท่ากัน คือ ร้อยละ 8 ต่อปี

นับว่าเป็นจุดเริ่มต้นจากชาวบ้าน ผู้นำ คณะกรรมการ กลุ่ม องค์กรการเงินภายในบ้านบุกลาง ที่ต้องการเห็นการเปลี่ยนแปลงของหมู่บ้านในทางที่ดีขึ้น โดยใช้รูปแบบของสถาบันการเงินชุมชนมาเป็นเครื่องมือเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตและหมู่บ้าน พร้อมทั้งให้ความสำคัญแก่กระบวนการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในเวทีประชาคม เพื่อรับฟังปัญหาและข้อเสนอแนะซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการดำเนินงานของสถาบันการเงินชุมชนให้มีความเข้มแข็ง มีบทบาทช่วยแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนต่าง ๆ อาทิ การแก้ไขปัญหาการเงินในระดับบุคคล ครอบครัว การสนับสนุนพัฒนาอาชีพที่มั่นคงให้กับชาวบ้านและมีอาชีพเสริมนอกฤดูการผลิต การจัดฝึกอบรมทักษะประสบการณ์ด้านคุณภาพชีวิต รวมถึงจัดทำสวัสดิการที่ครอบคลุมเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตชาวบ้าน

การดำเนินงานของสถาบันการเงินชุมชนบ้านบุกลางเป็นไปอย่างราบรื่น ได้รับการตอบรับที่ดีมากจากทั้งชาวบ้านในหมู่บ้านด้วยตนเอง สมาชิกของกลุ่ม กองทุนต่าง ๆ รวมถึงชาวบ้านหรือกลุ่ม กองทุนในหมู่บ้านใกล้เคียง นำเงินมาออมทรัพย์กับสถาบันการเงินชุมชนแห่งนี้ ด้วยเหตุผลที่ว่า สถาบันการเงินชุมชนเป็นสถาบันการเงินของชาวบ้านเองมีความยืดหยุ่น สะดวก พร้อมทั้งยังสอดแทรกหลักการดำเนินชีวิตตามความพอเพียงให้กับชาวบ้านจากกิจกรรมที่ทำร่วมกัน โดยพวกเขาสามารถนำมาปรับใช้กับชีวิตได้จริง

ตั้งแต่ก่อตั้งสถาบันการเงินฯ ในปี 2549 จนกระทั่งถึงต้นปี 2555 การดำเนินงานของสถาบันการเงินชุมชนบ้านบุกลางเป็นไปอย่างราบรื่น ได้รับการตอบรับที่ดีมากจากทั้งชาวบ้านในหมู่บ้านด้วยตนเอง สมาชิกของกลุ่ม กองทุนต่าง ๆ รวมถึงชาวบ้านหรือกลุ่ม กองทุนในหมู่บ้านใกล้เคียง นำเงินมาออมทรัพย์กับสถาบันการเงินชุมชนแห่งนี้ ด้วยเหตุผลที่ว่า สถาบันการเงินชุมชนเป็นสถาบันการเงินของชาวบ้านเองมีความยืดหยุ่น สะดวก พร้อมทั้งยังสอดแทรกหลักการดำเนินชีวิตตามความพอเพียงให้กับชาวบ้านจากกิจกรรมที่ทำร่วมกัน โดยพวกเขาสามารถนำมาปรับใช้กับชีวิตได้จริง กระทั่งปลายปี 2554 มีการเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้านขึ้นมาแทนคนเดิมที่หมดวาระ ซึ่งบ้านบุกลางก็ได้ผู้ใหญ่บ้านคนใหม่ (แทนคนเดิมที่ได้เป็นผู้ใหญ่บ้าน 4 สมัยและเป็นผู้นำทั้งเป็นทางการและไม่เป็นทางการของหมู่บ้าน) แต่จากความไม่เข้าใจในช่วงกลางปี 2555 ได้เกิดกรณีพิพาทระหว่างผู้ใหญ่บ้านคนใหม่กับผู้ใหญ่บ้านคนเก่า พร้อมด้วยความคิดที่ว่าผู้ใหญ่บ้านคนเก่าต้องการสืบทอดอำนาจทางการเมืองจึงไม่ยอมมอบหมายการบริหารสถาบันการเงินชุมชนให้ผู้ใหญ่บ้านคนใหม่ ก่อเกิดเป็นเรื่องราวใหญ่โตถึงขั้นนายอำเภอกลางต้องเข้ามาไกล่เกลี่ยกรณีพิพาท และให้ชาวบ้านลงมติด่วนร่วมกันว่าจะจัดการอย่างไรกับสถาบันการเงินชุมชนบ้านบุกลาง ชาวบ้านส่วนใหญ่ที่ยังเป็นสมาชิกอยู่ เห็นว่า เงินที่มีอยู่ในสถาบันการเงินนั้น ไม่ใช่เงินหรือสิ่งที่ตกทอดไปตามอำนาจหน้าที่ของการเป็นผู้ใหญ่บ้าน แต่สถาบันการเงินเกิดขึ้นมาจากความร่วมมือร่วมใจของชาวบ้าน ช่วยกันจัดการ ช่วยกันบริหาร จนก่อเกิดเป็นสถาบันการเงินของชุมชน คณะกรรมการของสถาบันการเงินจึงได้นำปัญหานี้มาจัดเวทีประชาคมกับชาวบ้านที่เป็นสมาชิกของสถาบันการเงิน เพื่อหาข้อสรุปในการดำเนินงานของสถาบันการเงินต่อไป โดยได้ข้อสรุปว่า เปลี่ยนชื่อจาก “สถาบันการเงินชุมชนบ้านบุกลาง” เป็น “สถาบันการเงินกลุ่มสตรีสหกรณ์บ้านบุกลาง” สมาชิกคนใดที่ยังสมัครใจจะออมเงินกับทางสถาบันการเงินกลุ่มสตรีสหกรณ์บ้านบุกลางก็ออมเงินต่อไป แต่ถ้าสมาชิกคนใดยังไม่มั่นใจในการทำงานของสถาบันการเงินกลุ่มสตรีฯ ก็ให้ถอนหุ้นและลาออกจากการเป็นสมาชิกไว้ก่อน ซึ่งเหลือสมาชิกทั้งหมด 335 คน โดยได้แยกกองทุนที่มีงบประมาณมาจากภาครัฐออกจากสถาบันการเงินกลุ่มสตรีฯ ได้แก่ กองทุนมียาชาว่า กองทุนหมู่บ้าน และกองทุนกขคจ. โดยให้ผู้ใหญ่บ้านคนใหม่เป็นผู้บริหารเงินในส่วนนี้แทน จึงเหลือกลุ่มและกองทุนในการบูรณาการจำนวน 12 กลุ่ม หลังจากทีแยกกันบริหารงานอย่างชัดเจน ทำให้เห็นได้ว่า ทางสถาบันการเงินกลุ่มสตรีฯ ได้ดำเนินงานเหมือนดังที่ยังเป็นสถาบันการเงินชุมชนบ้านบุกลาง คือ นำกลุ่มและกองทุนที่มีอยู่มาบูรณาการเชื่อมโยงกันเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดกับชาวบ้าน

วัตถุประสงค์ของการจัดตั้งสถาบันการเงินกลุ่มสตรีสหกรณ์บ้านบุกลางนั้น จากการดำเนินงานในระยะเวลา กว่า 7 ปี ตั้งแต่เป็นสถาบันการเงินชุมชนบ้านบุกลาง จนกระทั่งกลายเป็นสถาบันการเงินกลุ่มสตรีสหกรณ์บ้านบุกลาง ได้กำหนดกฎเกณฑ์และวัตถุประสงค์ในการจัดตั้งสถาบันการเงินร่วมกัน คือ

- 1) เป็นสถาบันการเงินท้องถิ่นที่สนับสนุนและส่งเสริมการออมทรัพย์ให้แก่ประชาชนในหมู่บ้าน
- 2) เป็นแหล่งให้บริการสินเชื่อกับสมาชิกเพื่อนำไปสร้างประโยชน์ต่อตนเองและครอบครัว
- 3) เป็นสถาบันหลักในการจัดสวัสดิการชุมชนแก่ประชาชนในหมู่บ้าน
- 4) เพื่อสนับสนุนและส่งเสริมการพัฒนาอาชีพแก่ประชาชนในหมู่บ้าน
- 5) เพื่อส่งเสริมและสนับสนุนการพัฒนาคุณภาพชีวิตแก่ประชาชนในหมู่บ้าน

สำหรับโครงสร้างในการบริหารของสถาบันการเงินกลุ่มสตรีฯ นั้นได้กำหนดโครงสร้างการดำเนินงานอย่างเป็นทางการไว้ ในทางปฏิบัตินั้นมีความยืดหยุ่นในการปฏิบัติงานของคณะกรรมการ เพื่อก่อให้เกิดการเรียนรู้ระบบงานต่าง ๆ ร่วมกัน และแสดงให้เห็นถึงวิถีของชุมชนที่ให้ความสำคัญต่อระบบความสัมพันธ์ของชาวบ้าน ในลักษณะของการช่วยเหลือเกื้อกูลระหว่างกันมากกว่า

สถาบันการเงินกลุ่มสตรีฯ ได้นำเครื่องมือทางการพัฒนาชุมชนมาใช้เป็นหลักในการบริหารจัดการสถาบันการเงินเพื่อก่อให้เกิดการพัฒนาสถาบันการเงินควบคู่ไปกับการพัฒนาสมาชิก ชาวบ้านในหมู่บ้าน และตัวหมู่บ้านบุกลาง โดยเครื่องมือที่ใช้ได้แก่ การมีส่วนร่วมของสมาชิกและคณะกรรมการ การประสานความร่วมมือกับภาคีเครือข่ายต่าง ๆ

การค้นหาค้นเอง รู้จักตนเองและยอมรับตนเอง จนกระทั่งนำไปสู่การกำหนดแผนพัฒนาตนเอง สถาบันและหมู่บ้านร่วมกัน เพื่อให้ชาวบ้านได้รู้จักจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้น

การเน้นไปที่การจัดฐานข้อมูลของชุมชน วิเคราะห์ข้อมูล และวางแผนการดำเนินงานอย่างมีส่วนร่วม สิ่งเหล่านี้ได้มาจากการสำรวจตนเองของสมาชิก ส่วนนี้ทำให้เห็นชัดถึงการมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและกำหนดแนวทางแก้ไขปัญหาร่วมกันจากเวทีประชาคมของหมู่บ้าน โดยใช้วิถีชุมชน ที่มองในหลักคุณธรรม มีความซื่อสัตย์ ไว้วางใจซึ่งกันและกัน คำนึงถึงผลประโยชน์ร่วมกัน ก่อให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมของสมาชิกและคณะกรรมการในการร่วมคิด ร่วมวางแผน เกิดการปฏิบัติการร่วม นำไปสู่การตกลงร่วมกันว่า พวกเขาจะใช้หลักการพึ่งตนเองในการดำเนินชีวิต พร้อมนำหลักเศรษฐกิจพอเพียงมาปรับใช้ ก็จะทำให้สามารถกลับมาดำเนินชีวิตตามวิถีเดิมของชุมชนที่พึ่งพิงปัจจัยภายนอกน้อยที่สุด

จากการบูรณาการกองทุนข้างต้นได้นำไปสู่การแก้ไขปัญหาหนี้สินของชาวบ้าน โดยมีแนวคิดที่ว่า “ไม่ใช่จะให้ไม่ให้สมาชิกเป็นหนี้เลย แต่ต้องเป็นหนี้ที่จัดการได้ ต้องรู้จะเป็นหนี้อะไร ได้ประโยชน์จากสิ่งที่เป็นหนี้อย่างไร และจะใช้หนี้อย่างไร” โดยการกู้เงินจากสถาบันนั้น กรรมการจะพิจารณาวัตถุประสงค์ที่กู้ ดูฐานเงินออมว่าสม่ำเสมอหรือไม่ ความเป็นไปได้ในการชำระคืน และศักยภาพของครัวเรือน การกู้เงินจะต้องมีคนค้ำประกัน 2 คน กรรมการต้องรับรู้และเป็นพยานการกู้ทุกราย และยังก่อให้เกิดสวัสดิการ ทั้งสวัสดิการแก่เด็กที่เกิดใหม่ ผู้สูงอายุ ฌาปนกิจ รวมไปถึงผู้ด้อยโอกาสในหมู่บ้าน ให้มีที่อยู่อาศัย ที่ทำกิน และมีอาชีพ

กระบวนการดำเนินงานของสถาบันการเงินกลุ่มสตรีฯ ใช้วิธีการแก้ไขปัญหานี้สินของครัวเรือนในหมู่บ้านผ่านกระบวนการทดลองผิดลองถูก แล้วปรับเปลี่ยนรูปแบบให้เข้ากับสถานการณ์และบริบทของหมู่บ้าน โดยมี 3 กระบวนการหลักที่ชัดเจน คือ

- 1) กระบวนการที่เน้นการพัฒนาคน เริ่มจากการพัฒนาผู้นำ การสร้างความรู้ความเข้าใจให้กับชาวบ้าน โดยใช้การศึกษาชุมชน และวิเคราะห์ชุมชนที่เน้นหนักไปที่ข้อมูลด้านหนี้สิน
- 2) กระบวนการเพิ่มแรงจูงใจให้ชาวบ้าน นำปัญหาที่ชาวบ้านตระหนักร่วมกัน โดยเฉพาะปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ และการเข้าถึงสวัสดิการ มาสู่การเข้าเป็นสมาชิกของสถาบันการเงิน ฯ
- 3) กระบวนการบริหารสถาบันการเงิน ฯ เพื่อลดหนี้และก่อให้เกิดสวัสดิการกับชาวบ้าน ใช้การตัดสินใจของชาวบ้านในการจัดกิจกรรมเพื่อสร้างการพัฒนา โดยสร้างการมีส่วนร่วมจากการจากการกำหนดกฎเกณฑ์ร่วมกัน

โดยมีเงื่อนไขและบริบทที่หนุนเสริมให้การบูรณาการกองทุนการเงินกลุ่มสตรีสหกรณ์บ้านบุกลางสามารถจัดการตนเองได้ ดังนี้ (1) ชุมชนตระหนักถึงปัญหาร่วม จนกระทั่งเกิดการเรียนรู้และช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เริ่มจากความสัมพันธ์ทางเครือญาติ เชื่อมร้อยเข้ากับความต้องการแก้ไขปัญหามาของหมู่บ้านและตนเอง ก่อให้เกิดการช่วยเหลือซึ่งกันและกันผ่านกระบวนการมีส่วนร่วม (2) ผู้นำ ที่เป็นตัวอย่างให้ชาวบ้านเห็นถึงผลของการวิเคราะห์ตนเองจนนำไปสู่หลักปฏิบัติตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ควบคู่ไปกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่เป็นการสร้างวินัยให้กับตนเองและครอบครัว จนกระทั่งสามารถปลดปล่อยหนี้สินได้ทั้งหมด (3) กลุ่มสตรีที่มีความเข้มแข็ง โดยกลุ่มสตรีของบ้านบุกลางเป็นกลุ่ม/องค์กรทางชุมชนกลุ่มแรกที่เกิดขึ้นภายในหมู่บ้านบุกลาง เพราะต้องการแก้ไขปัญหามากของครัวเรือนตนเอง และของหมู่บ้าน โดยการรวมกลุ่มเพื่อจัดตั้งวิสาหกิจแปรรูปผลผลิตของหมู่บ้าน พร้อมทั้งยังนำผลกำไรที่ได้จากการขายผลิตภัณฑ์แปรรูปมาสร้างเป็นสวัสดิการให้กับชาวบ้าน โดยชาวบุกลาง ถือว่า กลุ่มสตรีสหกรณ์บ้านบุกลางเป็นจุดเริ่มต้นในการสร้างหลักประกันในชีวิตให้กับชาวบ้านและชุมชน และ(4) การหนุนเสริมจากภาคี ทั้งทางด้านนโยบาย ทรัพยากร และการเปลี่ยนแปลงเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างภาคีเครือข่ายต่าง ๆ ทำให้การดำเนินงานของสถาบันการเงินฯ เป็นระบบมากยิ่งขึ้น

จากกระบวนการบูรณาการกองทุนเพื่อแก้ไขปัญหานี้สินและก่อให้เกิดสวัสดิการของชาวบ้านบุกลางนั้น ผลที่เกิดขึ้นไม่เพียงแต่เป็นผลโดยตรงที่เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของการบูรณาการเพื่อแก้ไขปัญหานี้สิน แต่สามารถเชื่อมโยงกับการพัฒนาคน หรือการสร้างคนให้กระตือรือร้น การมีวินัยในตนเอง การพัฒนาศักยภาพของคนเข้าสู่ความเป็นผู้นำเกิดกระบวนการเรียนรู้เพื่อเป็นการพัฒนาทุนทางภูมิปัญญา การฟื้นฟูทางสังคม ชาวบ้านมีความเอื้อเฟื้อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน จนนำไปสู่การบูรณาการจากหลากหลายกลุ่ม หลากหลายกองทุน เพื่อก้าวเข้าสู่การจัดการตนเองของหมู่บ้าน ทั้งนี้ จะเห็นได้ว่า บ้านบุกลางเกิดการเรียนรู้และรู้จักปรับตัว พร้อมทั้งสามารถสร้างภูมิคุ้มกันต่อการเลื่อนไหลทางสังคมได้

ข้อค้นพบจากการศึกษา

การบูรณาการกองทุนการเงินเพื่อการจัดการตนเองของชุมชน นั้น นอกจากกระบวนการบูรณาการแล้ว จำเป็นต้องมีการขับเคลื่อนการเรียนรู้ร่วมกันทั้ง 3 ด้าน ได้แก่ (1) การสร้างความไว้วางใจ ที่มาจากความเชื่อและศรัทธาของชาวบ้าน ตลอดจนประสบการณ์ในอดีตที่ผ่านมาจนนำไปสู่ความเชื่อใจและไว้วางใจ โดยไม่ต้องใช้ลายลักษณ์อักษร (2) การระดมพลังความเคลื่อนไหวของสมาชิกในสถาบันการเงิน ฯ และประการที่ (3) ผู้นำชุมชน ที่มีจิตสาธารณะ ประสานพลังร่วมกัน ก่อให้เกิดการร่วมมือเพื่อสร้างประโยชน์แก่ส่วนร่วม ซึ่งก็คือ บ้านบุงกลางที่พวกเขาเป็นเจ้าของร่วมกัน จนกระทั่งทำให้เกิดการบูรณาการกองทุนการเงินในหมู่บ้านบุงกลางที่เริ่มจากการให้กลุ่มและองค์การการเงินจัดเวทีประชาคมเพื่อขอความคิดเห็นและข้อตกลงร่วมจากสมาชิก พร้อมทั้งใช้เวทีดังกล่าวสร้างความเข้าใจถึงวัตถุประสงค์ ผลที่จะเกิดขึ้นในอนาคต เมื่อมีมติร่วมกันแล้ว ให้กลุ่มและองค์การการเงินจัดทำสรุปบทสรุป งบกำไร-ขาดทุน และรายละเอียดต่าง ๆ พร้อมทั้งดำเนินการโอนทรัพย์สิน หนี้สิน ทุน และสมาชิกไปรวมกันภายใต้สถาบันการเงินชุมชนเพื่อใช้เป็นทุนดำเนินการและเป็นสมาชิกแรกเข้า จากนั้นจัดประชุมใหญ่ร่วมกันเพื่อรับรองการยุบรวมกลุ่มองค์การการเงิน และจัดตั้งสถาบันการเงินชุมชน พร้อมทั้งเลือกคณะกรรมการ และร่วมกันร่างระเบียบปฏิบัติของสถาบันการเงินชุมชน สุดท้ายให้สมาชิกที่มีหนี้ค้างกับกลุ่ม องค์การต่าง ๆ มาจัดทำสัญญาเอกสารเงินกู้ฉบับใหม่ภายใต้การดำเนินงานของสถาบันการเงินชุมชน ซึ่งผลของการบูรณาการกองทุนที่ออกมา นั้น ไม่ใช่รูปแบบของตัวเงิน แต่เป็นรูปแบบของจิตสำนึกสาธารณะ และรูปแบบของการเรียนรู้ที่ทำให้ชาวบ้านเกิดการเรียนรู้ด้วยตนเอง ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสามารถของชาวบ้านในการแก้ไขปัญหาของตนเองได้ โดยใช้ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนมาเป็นตัวยึดโยงให้เกิดการออมทรัพย์ และดึงเอาความรู้ที่มีในตัวบุคคลมาจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้น ทำให้เป็นจุดเริ่มต้นของการจัดการตนเองของชุมชน ลดการพึ่งพิงภายนอก โดยการแก้ไขปัญหามาจากบ้านบุงกลางนั้นได้นำเครื่องมือทางการพัฒนาชุมชนมาเป็นหลักในการบริหารจัดการสถาบันการเงิน ฯ เพื่อก่อให้เกิดการพัฒนาสถาบันการเงิน ฯ ควบคู่ไปกับการพัฒนาสมาชิกชาวบ้านในหมู่บ้าน และตัวหมู่บ้านบุงกลาง โดยใช้การมีส่วนร่วมของสมาชิกและคณะกรรมการ การประสานความร่วมมือกับภาคีเครือข่ายต่าง ๆ การค้นหาตนเอง รู้จักตนเองและยอมรับตนเอง จนกระทั่งนำไปสู่การกำหนดแผนพัฒนาตนเอง สถาบัน ฯ และหมู่บ้านร่วมกัน เพื่อให้ชาวบ้านได้รู้จักจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้น ซึ่งยึดหลักที่ว่า “ไม่มีใครจะเปลี่ยนตัวเองได้ ชาวบ้านต้องเปลี่ยนที่ตนเองก่อน รู้จักตนเองก่อน จึงจะรู้จักวิธีจัดการกับตนเอง” อีกทั้งยังนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและหลักธรรมทางศาสนาพุทธมาเป็นแนวทางในการสำรวจตนเอง และวางแผนพัฒนาครัวเรือนทำให้ชาวบ้านได้เรียนรู้ว่า สิ่งที่ทำให้วิถีชีวิตของพวกเขาต่างจากเดิม คือ การเข้าสู่ภาวะของสังคมสมัยใหม่โดยไม่รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้น เห็นได้จากการหักล้างถางป่าเพื่อปลูกพืชเชิงเดี่ยว ทรัพยากรธรรมชาติที่เคยอุดมสมบูรณ์ก็ค่อย ๆ ลดลงเรื่อย ๆ วิถีชีวิตจากที่เคยพึ่งพาอาศัยกันระหว่างคนกับธรรมชาติ คนกับคน กลับกลายเป็นต่างคนต่างอยู่ ต่างคนต่างทำมาหากิน มีหนี้สินจากการปลูกพืชเชิงเดี่ยวทุกครัวเรือน ชาวบ้านจึงเกิดคำถามร่วมกันว่า จะทำอย่างไรให้พวกเขากลับไปมี วิถีชีวิตเรียบง่าย พออยู่ พอกิน ไม่มีหนี้สิน และสามารถฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติให้ใกล้เคียงกับอดีตได้ เมื่อวิถีคิดเปลี่ยน การดำเนินชีวิตก็เปลี่ยนไปตาม ทำให้ชาวบ้านสามารถวางแผนการพัฒนาครัวเรือนของตนเองได้ พร้อมทั้งจัดการกับฐานข้อมูลของชุมชน โดยใช้วงเสวนาในการถกเถียงปัญหาเพื่อนำไปสู่การพัฒนาร่วมกัน และใช้วิถีชุมชนที่มองในหลักคุณธรรม ความซื่อสัตย์ คำนึงถึงผลประโยชน์สูงสุดของชุมชน ก่อให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมของสมาชิกและคณะกรรมการของสถาบันการเงิน ฯ พร้อมทั้งยังก่อให้เกิดองค์ความรู้ทางการบูรณาการกองทุนการเงินที่เด่นชัดภายในชุมชนเกิดการสร้างคนที่มีความรู้ความสามารถ จนกระทั่งนำไปสู่กลไกการจัดการภายในชุมชนที่มาจากเงื่อนไขภายในของชุมชนเอง ผสมผสานกับองค์ความรู้ที่ได้รับจากภาคีภาคส่วนต่าง ๆ

อภิปรายผล

สถาบันการเงินกลุ่มสตรีสหกรณ์บ้านบุงกลาง เป็นองค์การการเงินในรูปแบบของกองทุนการเงินที่เกิดจากการ “รวมคน รวมเงิน รวมคิด” ดังที่มหาวิทยาลัยชีวิต (2550) และเสรี พงศ์พิศ (2548) ได้ให้ความหมายของกองทุนการเงินไว้ว่า เป็นการนำทุนภายในชุมชนมารวมกัน และจัดการเอาคุณค่ามาพัฒนารูปแบบการพึ่งพาอาศัยบนพื้นฐานความร่วมมือของสมาชิกในกลุ่มที่ไม่ได้ยึดกำไรเป็นเป้าหมาย แต่เป็นกองทุนเพื่อการพึ่งพาอาศัยจากความร่วมมือของคนในชุมชน เกิดการบริหารจัดการโดยคนในชุมชน อีกทั้งยังเป็นกระบวนการที่ชี้ให้เห็นว่า เมื่อชาวบ้านได้เรียนรู้ ได้

ทบทวนความรู้ ผู้รู้ ทรัพยากรในท้องถิ่นได้ค้นพบ “ทุน” ที่มีอยู่มากมายในท้องถิ่นก็เริ่มจัดการใหม่ ทำให้ “ทุน” เกิดเป็น “กองทุน” ขึ้นมา เพื่อเป็นสวัสดิการให้แก่ผู้คนในท้องถิ่นโดยตรง กว่าที่จะมาเป็นสถาบันการเงินกลุ่มสตรีสหกรณ์บ้านบุกลางได้นั้น ชาวบุกลางต้องต่อสู้กับปัญหาความยากจนที่เกิดจากการพัฒนาที่ไม่ประสบความสำเร็จในอดีตที่ผ่านมา โดยนำเอา “ระบบเศรษฐกิจชุมชน” มาเป็นตัวขับเคลื่อนให้เกิดการแก้ไขปัญหาภายในหมู่บ้าน เริ่มจากตั้งกลุ่มวิสาหกิจภายในหมู่บ้านเพื่อแก้ไขปัญหาผลผลิต จนกระทั่งเชื่อมโยงไปสู่กลุ่มกองทุนการเงินอื่น ๆ และกลุ่ม กองทุนเพื่อพัฒนาฐานอาชีพ ตามมา สอดคล้องกับวิชุดา มาตัญญู, สมนึก ชีวาลย์ (2546) ชีสา อุสุวรรณ (2552) และอัมพร แก้วหนู (2553) ได้ศึกษาวิจัยไว้ว่า ในกระบวนการก่อร่างสร้างตัวของกองทุนการเงินนั้นเกิดมาจากการเผชิญปัญหาที่มีผลกระทบต่อสภาพชีวิต และความเป็นอยู่ของชุมชน ซึ่งกระบวนการในการบริหารจัดการกลุ่มจะมีรูปแบบการบริหารที่ปรับเปลี่ยนไปตามบริบทและพลวัตของแต่ละชุมชน โดยมีฐานคิดหรือหลักการที่มุ่งไปในการใช้เงินเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนจากฐานราก นำไปสู่การพัฒนาทุนทางสังคม ทุนทรัพยากร ทุนเศรษฐกิจ และที่สำคัญ คือ การสร้างทุนมนุษย์ทุกคนในชุมชนให้เข้มแข็ง

การบูรณาการกองทุนการเงินกลุ่มสตรีสหกรณ์บ้านบุกลางนั้น เป็นการเชื่อมโยงทุนภายในกลุ่มต่าง ๆ ทั้งที่เป็นทุนเงิน ทุนทางสังคม ทุนภูมิปัญญา ทุนทรัพยากร จากกลุ่มทุนต่างๆ ภายในชุมชน โดยเริ่มต้นจากการเชื่อมโยงทุนมนุษย์ใช้วิธีการเชื่อมโยงด้วยความศรัทธา จิตใจ วิธีคิด ส่วนทุนเงินตราเป็นเพียงเครื่องมือในการขับเคลื่อนให้เกิดการเชื่อมโยงในการทำงานเพื่อแก้ไขปัญหาแก่คนในชุมชน จากกระบวนการเชื่อมโยงทุนเพื่อแก้ไขหนี้สินครอบครัวและชุมชน ผลที่เกิดขึ้นนั้นไม่เพียงแต่เป็นผลโดยตรงที่เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของการเชื่อมโยงเพื่อแก้ไขหนี้สิน แต่ยังเชื่อมโยงทุนมนุษย์หรือสร้างคนให้เกิดระบบคิด เกิดกระบวนการเรียนรู้เพื่อเป็นการพัฒนาทุนทางปัญญา การฟื้นฟูทุนทางสังคม คนในชุมชนมีความเอื้อเฟื้อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน จนนำไปสู่การเชื่อมโยงทุนต่าง ๆ จากหลายหลายกลุ่มในชุมชน ซึ่งในการบูรณาการกองทุนนั้นยังต้องมีการแก้ไขกฎ ระเบียบ กติกาของกองทุน ยกเลิกระเบียบที่เป็นอุปสรรคกำหนดข้อระเบียบที่เอื้อต่อการบูรณาการกองทุน พร้อมทั้งการสร้างความรู้ความเข้าใจแก่ชาวบ้านและหน่วยงานภาคีเพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และถอดบทเรียนร่วมกัน (กรมการพัฒนาชุมชน, 2547)

จากรูปธรรมความสำเร็จของบ้านบุกลาง ชี้ให้เห็นได้ว่ารูปแบบการจัดการกองทุนการเงินได้ถูกต่อยอดไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวบ้าน โดยเน้นหนักไปที่การแก้ไขปัญหาหนี้สินและเสริมสร้างสวัสดิการโดยตัวชุมชนเอง ซึ่งถือได้ว่าเป็นหนทางสู่การจัดการตนเองของชุมชน ที่มีการจัดการตนเองตั้งแต่ระดับครอบครัว จนกระทั่งมาถึงระดับหมู่บ้าน ซึ่งต้องอาศัยเวลาและการหนุนเสริมอย่างต่อเนื่อง โดยการจัดการตนเองของบ้านบุกลางนั้นไม่ได้ชี้ให้เห็นว่าการจัดการตนเองคือการไม่พึ่งพิงภายนอก แต่ในทางกลับกัน บ้านบุกลางเริ่มจัดการตนเองจากการเรียนรู้ปัญหาและศักยภาพของตนเอง หากมีปัญหาใดที่สามารถแก้ไขได้ด้วยตนเอง จะพยายามแก้ไขก่อน แต่ถ้าปัญหาใดที่ไม่สามารถแก้ไขได้ด้วยตนเองก็จะประสานความร่วมมือจากภาคีภาคส่วนต่าง ๆ เพื่อแลกเปลี่ยนปัญหาและแนวทางแก้ไข แต่ทั้งนี้ทั้งนั้น สิ่งที่เด่นชัดที่สุดที่ทำให้การบูรณาการกองทุนการเงินของสถาบันการเงินกลุ่มสตรีสหกรณ์บ้านบุกลางสามารถนำไปสู่การจัดการตนเองได้นั้น คือ กลุ่มสตรีที่เข้ามาความเข้มแข็งของหมู่บ้านบุกลาง ซึ่งเป็นข้อแตกต่างจากชุมชนอื่น เพราะสถาบันการเงินส่วนใหญ่ในประเทศไทยนั้น ล้วนแล้วแต่มีการก่อตั้งมาจากการร่วมมือกันทั้งเพศชายและเพศหญิง แต่สถาบันการเงินที่มีจุดเริ่มต้นมาจากกลุ่มสตรี ซึ่งเป็นเพศที่มองเห็นปัญหาของครัวเรือน ของหมู่บ้านได้อย่างชัดเจน ทำให้เกิดความต้องการแก้ไขปัญหาของหมู่บ้านให้พ้นจากความยากจน ซึ่งจุดเล็ก ๆ นี้เอง ทำให้เกิดการรวมตัวของสตรีภายในชุมชนจนกระทั่งเกิดเป็นกลุ่มวิสาหกิจและต่อยอดไปสู่สถาบันการเงินของชุมชน รวมถึงกลุ่มองค์กรต่างๆ ภายในชุมชนอีกหลายกลุ่ม

โดยสรุปแล้ว บทสรุปการพัฒนาของบ้านบุกลางนับเป็นจุดเริ่มต้นที่มาจากสร้างความเป็นพี่น้อง คนในชุมชนมีคุณธรรม มีความเชื่อมั่นในตนเอง และเชื่อมั่นในการพึ่งตนเอง โดยใช้รูปแบบของสถาบันการเงินชุมชนมาเป็นเครื่องมือเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตและหมู่บ้านมีการบูรณาการทั้งทุนภูมิปัญญา ทุนศาสนาและวัฒนธรรม ทุนทรัพยากร ทุนมนุษย์ พร้อมทั้งให้ความสำคัญถึงกระบวนการมีส่วนร่วมของชาวบ้านจากเวทีประชาคมรับฟังปัญหาและข้อเสนอแนะ ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการดำเนินงานของสถาบันการเงินชุมชนที่มีความเข้มแข็ง มีบทบาทเข้าไปช่วยแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนต่าง ๆ อย่างไรก็ตามกิจกรรมการพัฒนาดังกล่าว ภายใต้การดำเนินงานของสถาบันการเงินกลุ่มสตรีสหกรณ์บ้านบุกลาง ได้สร้างหลักประกันให้สมาชิก ก่อเกิดการมีส่วนร่วมเพื่อการจัดการตนเองอย่างแท้จริง ซึ่งหมายถึงชาวบ้านและผู้นำได้ยกระดับขีดความสามารถด้านการจัดการและพึ่งพาตนเองได้ทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และการ

พัฒนา แต่ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ก็ยังคงมีข้อเสนอแนะ คือ การบูรณาการกองทุนการเงินนั้น จำเป็นต้องสร้างใช้ชาวบ้าน เกิดการตระหนักรู้และการยอมรับต่อของสถาบันการเงินฯ เนื่องจาก หากเกิดการเปลี่ยนแปลงผู้นำดังกรณีที่เกิดขึ้นกับ บ้านบุกลาง จะได้ไม่กระทบต่อการดำเนินงานของสถาบันการเงินฯ และระบบการดำเนินงานของสถาบันการเงินต้องมี การรายงานสถานะการเงินของสถาบันการเงินฯ ให้สมาชิกรับทราบเป็นระยะ

เอกสารอ้างอิง

- กรมการพัฒนาชุมชน. (2547). *แนวทางการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้และพัฒนาตนเองของกลุ่มเป้าหมายในการเข้าสู่ระบบมาตรฐานงานชุมชน สำหรับเจ้าหน้าที่*. กรุงเทพฯ : ปี ที เอส เพรส.
- ชีสา อู่สุวรรณ. (2552). *การพัฒนากองทุนหมู่บ้านเป็นสถาบันการเงินชุมชน กรณีศึกษา สนาครบางสระแก้ว อำเภอลแหลมสิงห์ จังหวัดจันทบุรี*. วิทยานิพนธ์พัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต ภาควิชาการพัฒนาชุมชน คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ปัทมาวดี ชูชุกิ. (2552). *องค์กรการเงินชุมชน : มองไปข้างหน้า*. ใน บุญชัย แซ่เจี๊ยะ, *เศรษฐศาสตร์สังคม ลำดับที่ 4 Microfinance และการเงินชุมชน* (12-44). กรุงเทพฯ : โอเพ่นบุ๊กส์.
- มหาวิทยาลัยชีวิต. (2550). *กองทุนและสวัสดิการชุมชน*. กรุงเทพฯ : เจริญวิทย์การพิมพ์.
- วิชุดา มาตันบุญ และสมนึก ชัชวาลย์. (2549). *องค์ความรู้เกี่ยวกับกองทุนชุมชน*. เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- วรุดิ โรมรัตน์พันธ์. (2548). *ทุนทางสังคม*. กรุงเทพฯ : คนเดือนตุลา.
- เสรี พงศ์พิศ. (2548). *แนวคิด แนวปฏิบัติ กองทุนหมู่บ้าน สวัสดิการชุมชน*. กรุงเทพฯ : เจริญวิทย์การพิมพ์.
- อารีย์ เชื้อเมืองพาน. (2542). *กลุ่มออมทรัพย์ : สถาบันการเงินเพื่อพัฒนาชุมชน*. ใน *แม่ใจปริทัศน์* ปีที่1 ฉบับที่ 2 (ส.ค.-ก.ย. 2542) (96-99). เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยแม่ใจ.
- อัมพร แก้วหนู และคณะ. (2553). *ทุนชุมชนกับการขับเคลื่อนประเทศไทย เอกสารประกอบการสัมมนา “ทุนชุมชนกับการขับเคลื่อนประเทศไทย” วันที่ 18-19 พฤษภาคม 2553 ณ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช จ.นนทบุรี*. กรุงเทพฯ : สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน(องค์การมหาชน).

ความไว้วางใจกับความสำเร็จของกองทุนสัจจะออมทรัพย์ : กรณีศึกษาตำบลคลองห้า

อรรถสิทธิ์ นนสะดู¹
รศ.ดร.วรวิทย์ โรมรัตนพันธ์²

Abstract

The objective of “Trust and the success of the saving fund: a case study of Khlong Hah sub district” is to investigate a process for establishing trust of the saving fund. Research results presented that Khlong Hah sub district community had some historical conditions which showed that community member has been sharing their life in the same village, helping each other, and having good culture from the past to the present. Moreover, they lived like a family. The community leader was a dedicated and faithful person on his duty. The community had a good electoral system which consists of the honest election commission, participation from the members, and getting support from external agencies to manage the fund. There were some suggestions for the community. The community members should use the historical dimension of the community to help each other. In the case of a long history community, the members should attempt to restore “community awareness” which would help them getting close together. In the case of a new community, the members should pay attention on “mutual benefit” and “mutual problem” in order to build mutual awareness for community members because they had not got any history together yet. The election committee should be taught how to increase their capability continually. Moreover, the election for election committee procedure should be honest. Furthermore, they should allow both state agencies and private organizations to give support to the community’s academic work so they can rely on themselves.

Keywords : social capital, reliability, and the management of the saving fund.

บทคัดย่อ

การศึกษาเรื่อง “ความไว้วางใจในกองทุนสัจจะออมทรัพย์ กรณีศึกษากองทุนสัจจะออมทรัพย์ตำบลคลองห้า อำเภอลองหลวง จังหวัดพุมธานี” เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการการก่อให้เกิดความไว้วางใจในกองทุนฯ ผลการศึกษาพบว่า ชุมชนตำบลคลองห้า ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน มีเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์ของชุมชนที่ชี้ให้เห็นว่าสมาชิกในชุมชนได้มีการใช้ชีวิตร่วมกัน ได้เคยช่วยเหลือกันมาโดยตลอด รวมถึงมีวัฒนธรรมที่ดีในชุมชน สมาชิกในชุมชนมีความเกี่ยวพันกันในฐานะเครือญาติ ความเสียสละของกลุ่มผู้นำที่มีความซื่อสัตย์โปร่งใสในการทำงาน รวมทั้งระบบการเลือกตั้งคณะกรรมการที่โปร่งใส การให้สมาชิกมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน และการได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอกช่วยทำให้เกิดความไว้วางใจในการบริหารจัดการกองทุนฯ การศึกษามีข้อเสนอแนะให้นำมิติทางประวัติศาสตร์ของชุมชนมาช่วยให้คนในชุมชนมีเป้าหมายในการช่วยเหลือกันเอง กรณีที่ชุมชนมีประวัติศาสตร์ร่วมกันมายาวนาน ชุมชนควรหาแนวทางที่จะฟื้นฟูให้เกิด “ความสำนึกในชุมชน” อันจะเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญ ที่จะช่วยให้คนในชุมชนเกิดความผูกพันใกล้ชิดกันมากขึ้น กรณีชุมชนที่เกิดใหม่ สมาชิกในชุมชนยังไม่มีประวัติศาสตร์ร่วมกัน อาจเน้นที่ “ผลประโยชน์ร่วมกัน” หรือ “ปัญหาร่วมกัน” เพื่อสร้างสำนึกร่วมกันของคนในชุมชน ควรส่งเสริมให้มีการเรียนรู้เพื่อเพิ่มทักษะความสามารถของคณะกรรมการอย่างต่อเนื่อง และส่งเสริมให้มีการเลือกตั้งของคณะกรรมการที่โปร่งใส รวมทั้งควรเปิดโอกาสให้หน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนได้เข้ามาสนับสนุนการทำงานของชุมชนทางด้านวิชาการ เพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้

คำสำคัญ : ทูทางสังคม ความไว้วางใจ และการบริหารจัดการกองทุนสัจจะออมทรัพย์

¹ นักศึกษาระดับปริญญาโท ภาควิชาการพัฒนาชุมชน คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

² อาจารย์ที่ปรึกษา อาจารย์คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

บทนำ

จากการแก้ไขปัญหาของชาวบ้านในชุมชนตำบลคลองห้าโดยใช้กองทุนสัจจะออมทรัพย์เป็นเครื่องมือในการแก้ไขปัญหาหนี้ในระบบ โดยอาศัยทุนทางสังคมและความไว้วางใจที่มีอยู่ในชุมชนตำบลคลองห้า เป็นตัวขับเคลื่อนระบบการบริหารจัดการภายในกองทุนสัจจะออมทรัพย์จนส่งผลสำเร็จต่อกองทุนสัจจะออมทรัพย์ทำให้สมาชิกสามารถที่จะนำพาตัวเองออกจากการเป็นหนี้ในระบบได้อย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งทำให้ทางผู้วิจัยต้องการทราบถึงความไว้วางใจภายในชุมชนเกิดขึ้นได้อย่างไรมีปัจจัยอะไรบ้างที่ส่งผลให้เกิดทุนทางสังคม และความไว้วางใจภายในชุมชนตำบลคลองห้า ซึ่งความไว้วางใจเป็นปัจจัยสำคัญในการก่อให้เกิดความสำเร็จในกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ โดยทางผู้เขียนมีแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องอยู่ 2 แนวคิด คือ แนวคิดเรื่องทุนทางสังคม และแนวคิดเรื่องความไว้วางใจ ซึ่งได้มีนักวิชาการได้อธิบายให้เห็นถึงความหมายของทุนทางสังคม การสร้างความไว้วางใจระหว่างบุคคลและความไว้วางใจในกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ รวมถึงความสำคัญของทุนทางสังคม และความไว้วางใจว่ามีประโยชน์อย่างไรต่อชุมชน นักวิชาการได้อธิบายเรื่องของความไว้วางใจ (Trust) คุณค่าร่วมกัน (Share values) ความเกื้อกูลกัน (Reciprocity) ว่าเป็นทุนทางสังคมภายใน มีลักษณะที่มองเห็นและประเมินได้ยาก เพราะมันเป็นเรื่องของจิตใจ ทุนทางสังคมแบบนี้จะเกี่ยวข้องกับเรื่องของความรู้สึกนึกคิด จิตใจ ความเชื่อ ศักดิ์ศรี แต่เมื่อเกิดขึ้นแล้วจะสามารถปรับปรุงประสิทธิภาพของสังคมในชุมชน โดยการส่งเสริมเกื้อหนุน การร่วมมือในการดำเนินงาน อีกทั้งยังชี้ให้เห็นถึงขบวนการเกิดของทุนทางสังคมนั้นเริ่มจากประชาชนในชุมชนมีระบบคิด และค่านิยมที่ดีร่วมกัน เพิ่มศักยภาพในการทำงานและช่วยลดต้นทุนในการทำงานได้มากกว่าการทำงานแบบปัจเจกชน เกิดจารีตประเพณีที่เกี่ยวกับการพึ่งพาอาศัยกันหรือต่างตอบแทน ทำให้องค์กรชุมชนเข้มแข็งและมีพลังมากขึ้น เกิดความไว้วางใจระหว่างกันของคนในเครือข่ายทำให้การติดต่อและระบบข้อมูลข่าวสารมีความสะดวกรวดเร็ว และการรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ เอาไว้สิ่งนี้ทำให้เกิดทุนทางสังคมซึ่งประกอบด้วยความไว้วางใจกัน การต่างตอบแทนหรือการพึ่งพาอาศัยกัน (Robert Putnam, 1993 **กล่าวอ้างถึงใน** รายงานโครงการกำหนดและพัฒนามาตรฐานและตัวชี้วัดการปฏิบัติหน้าที่ของสำนักงานพัฒนา, 2555) รวมทั้งได้กล่าวถึงการมีข้อพันธกรณีร่วมของประชาชน ขนบธรรมเนียม ประเพณีและวัฒนธรรมซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นรูปแบบของทุนทางสังคมที่ถูกสร้างขึ้นในอดีต และพยายามที่จะนำมาใช้ในปัจุบันหรืออนาคต ทุนทางสังคมในลักษณะดังกล่าวจึงมีความสัมพันธ์ที่มีการเชื่อมโยงระหว่างกัน ของสมาชิกในวัฒนธรรมเดียวกัน เป็นการสร้างสำนึกในหน้าที่ร่วมกัน และการทำให้รู้สึกปลอดภัยร่วมกันของหมู่สมาชิก (Putnam, 1991, **กล่าวถึงใน** วรุฒิ โรมรัตน์พันธ์, 2551) ได้กล่าวไว้ว่าชุมชนขึ้นอยู่กับกับไว้วางใจซึ่งกันและกัน จะไม่เกิดขึ้นโดยตามธรรมชาติ ...เพราะทุกคนในชุมชนไม่สามารถที่จะอยู่อย่างสันโดษ ไม่พึ่งพากัน ...ทุกคนไม่สามารถวางใจได้ตลอดเวลา แต่ความไว้วางใจจะอยู่ภายใต้จริยธรรม และความยุติธรรม ท้ายสุดความไว้วางใจก็จะอยู่บนบรรทัดฐานของสังคมแบบเดียวกัน ...ความไว้วางใจเป็นความคาดหวังที่เกิดขึ้นในชุมชนเป็นเรื่องของพฤติกรรม ความซื่อสัตย์ และความร่วมมือบนพื้นฐานของบรรทัดฐานของสมาชิกในชุมชนนั้น ๆ... (Paul Todd & Sarah Wilson ,2003) Fukuyama ได้กล่าวไว้ว่าการมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ของสมาชิกในกลุ่มก็เป็นการสร้างความไว้วางใจซึ่งกันและกัน อีกทั้งการมองถึงผลประโยชน์ของส่วนร่วมเป็นหลัก การมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ก็ก่อให้เกิดความไว้วางใจในกลุ่มได้ และยังได้กล่าวไว้อีกว่าการตัดสินใจที่เกี่ยวข้องภายใต้ผลประโยชน์ ซึ่งความไว้วางใจจะเกิดจากความยุติธรรมในตัวเอง ดังนั้นการสร้าง ความไว้วางใจจึงเป็นเรื่องธรรมดาที่จะเกิดขึ้นภายใต้ความยุติธรรม การให้สมาชิกในกลุ่มกิจกรรมได้แสดงความคิดเห็น ให้ ความสำคัญต่อความคิดเห็นของสมาชิก สมาชิกสามารถที่จะมีส่วนร่วมในการเสนอความคิดเห็นจนถึงระดับของการตัดสินใจได้ ให้สมาชิกได้มีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน (Francis Fukuyama, 1996) Francisco ได้กล่าวไว้ว่า การได้รับข้อมูลของสมาชิกในกลุ่ม โดยจะใช้การอภิปรายในเวทีสาธารณะ เพื่อให้สมาชิกได้ร่วมกันอภิปรายกัน และการที่สมาชิกในกลุ่มมองถึงประโยชน์ของกลุ่มเป็นหลัก มองเรื่องของประโยชน์ส่วนตัวเป็นรอง (Francisco, 2004, p.51-59) สตีเฟน และคณะได้กล่าวเอาไว้ว่าบุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่มีศักยภาพมีความสามารถ มีความเสียสละเป็นที่ยอมรับของคนในชุมชน อีก

ทั้งหากสามารถตรวจสอบการทำงานของคณะกรรมการได้ ซึ่งจากแนวคิดและทฤษฎีนี้ ทูทางสังคม และความไว้วางใจ จะช่วยส่งเสริมให้เกิดความสำเร็จในกลุ่มกิจกรรมนั้น ๆ ได้เป็นอย่างดี (นพดล เวชสวัสดิ์ แบล สตีเฟน เอ็ม. อาร์. โควิทย์ , รีเบกกา อาร์. เมอร์ริลล์ ,2549) จะเห็นได้ว่า แนวคิดทฤษฎีจากนักวิชาการที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น มีความสอดคล้องกับปรากฏการณ์ในพื้นที่ที่ทำการศึกษาลายประการ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการมองความไว้วางใจว่าเป็นเรื่องของทุนทางสังคมที่เป็นคุณค่าร่วมกัน ความเกื้อกูลกัน ความซื่อสัตย์ ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ การมองเห็นประโยชน์ของกลุ่มและของส่วนรวมเป็นหลัก สิ่งเหล่านี้ล้วนเกิดขึ้นและอยู่ภายใต้จริยธรรมและความยุติธรรม และมองว่า สิ่งเหล่านี้เป็นเรื่องของความรู้สึกนึกคิด จิตใจ ความเชื่อและทัศนคติที่ส่งผลต่อความร่วมมือกันและการมีส่วนร่วมของสมาชิกในการดำเนินงาน รวมถึงการมองถึงความไว้วางใจว่าเป็นเรื่องของกรรมนิมิตประเพณีและวัฒนธรรมร่วมกันของประชาชนที่ถูกสร้างขึ้นในอดีตและสามารถนำมาใช้ได้ทั้งในปัจจุบันและอนาคต

เครื่องมือและวิธีการศึกษา (Instruments and Methods)

การศึกษาได้ใช้แนวคำถามประกอบการพูดคุย และการสัมภาษณ์ เป็นเครื่องมือในการศึกษา โดยมี แนวคำถาม เพื่อให้ได้ข้อมูลพื้นฐาน ของชุมชน องค์ประกอบภายในของกองทุนสัจจะออมทรัพย์ เพื่อที่จะได้ทราบถึงปรากฏการณ์ของสมาชิกของกองทุนสัจจะออมทรัพย์ที่แสดงออกมาให้เห็นว่าเป็นความไว้วางใจในกองทุนสัจจะออมทรัพย์ และส่งผลต่อความสำเร็จของกองทุนสัจจะออมทรัพย์อย่างไรบ้าง ผู้ให้ข้อมูลได้แก่กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้สูงอายุ แก่นาในชุมชน ประกอบกับเอกสารประวัติความเป็นมาของชุมชน เจ้าหน้าที่จากหน่วยงานภาครัฐ และองค์กรภาคประชาชน ที่เกี่ยวข้อง รวมจำนวนผู้ให้สัมภาษณ์มีจำนวนทั้งหมด 16 คน อุปกรณ์ที่ใช้ได้แก่สมุดจดบันทึก เครื่องบันทึกเสียง รวมถึงกล้องถ่ายรูป ฯลฯ ผู้ศึกษาได้ทำการประมวลผลและวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนา (Descriptive Analysis) โดยใช้แนวคิดต่าง ๆ ที่ได้กล่าวมาแล้วในตอนต้นเป็นแนวทางในการอธิบายปรากฏการณ์ ผู้ศึกษาได้มีกระบวนการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล และสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน กับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลในพื้นที่ที่ทำการศึกษา

ผลการศึกษา (Results)

จากการศึกษาได้พบว่าในชุมชนแห่งนี้ได้มีการสร้างความไว้วางใจของคนในชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงในปัจจุบัน บทบาทของผู้นำในแต่ละช่วงเวลาของชุมชนคล่องตัวนั้นล้วนมีบทบาทในการคิดแก้ไขปัญหาให้กับชุมชน ผู้นำมีความเสียสละ มีศักยภาพ และมีความซื่อสัตย์เป็นที่ไว้วางใจของชาวบ้านในชุมชน และตัวชาวบ้านเองตั้งแต่ในอดีตก็มีการอยู่ร่วมกันแบบเครือญาติ มีการช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ปัจจุบันความสัมพันธ์ในลักษณะดังกล่าวก็ยังคงปรากฏให้เห็นอยู่ในชุมชนแห่งนี้ อาจกล่าวได้ว่า ความไว้วางใจเป็นปัจจัยที่สำคัญในการก่อให้เกิดความสำเร็จในกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ ภายในชุมชน

ชุมชนคลองห้า (สมชาย ทิพย์อายุ, 2552) เมื่อประมาณ พ.ศ.2447 ในรัชสมัยรัชกาลที่ 5 ได้มีการขุดลอกคลองรังสิต และคลองซอยต่าง ๆ ในพื้นที่จังหวัดปทุมธานี ซึ่งก็รวมทั้งคลองระบายน้ำที่ห้าด้วย แต่เดิมคลองนี้มีชื่อเรียกกันว่า บึงจระเข้ ซึ่งถือได้ว่าเป็นแม่น้ำสายหลักในชุมชนแห่งนี้ เพราะบึงจระเข้จะพาดผ่านกลางตำบลคลองห้าจากด้านทิศเหนือไปด้านทิศใต้ของตำบลคลองห้า เมื่อการขุดลอกคลองแล้วเสร็จทางการจึงได้ตั้งอำเภอคลองหลวงขึ้น และได้เกิดเป็นตำบลคลอง 1-7 ขึ้นมา ลักษณะการตั้งบ้านเรือนในอดีตของชุมชนคลองห้านี้จะสร้างเป็นบ้านเรือนไม้ชั้นเดียวยกใต้ถุนสูง ตำบลคลองห้า เป็นชุมชนที่มีคนอาศัยอยู่ไม่หนาแน่น การตั้งบ้านเรือนจะตั้งอยู่ริมสองฝั่งคลองระบายน้ำที่ 5 โดยชาวบ้านจะนิยมปลูกบ้านเรือนอยู่ในบริเวณใกล้ ๆ กัน การอาศัยอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มเนื่องจากชาวบ้านมีความเกี่ยวข้องเป็นเครือญาติพี่น้องกัน ความสัมพันธ์อันดีกันนี้ ก่อให้เกิดการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน พึ่งพาอาศัยกัน ความเอื้ออาทรต่อกัน ในด้านแรงงาน การแบ่งปันอาหารซึ่งกันและกัน ผู้ใหญ่ในชุมชนนี้จะมีความผูกพันห่วงใยต่อพฤติกรรมเด็กและเยาวชนเป็นพิเศษในฐานะที่เด็กและเยาวชนเหล่านี้ล้วนเป็นลูกเป็นหลาน กลุ่มคนที่เป็นผู้ใหญ่จึงให้ความสนใจเป็นพิเศษที่

จะให้การดูแลเด็กตอนพฤติกรรมของเด็ก ๆ เพื่อเป็นการปลูกฝังในสิ่งที่ถูกที่ควรให้กับเด็กและเยาวชนในชุมชน ด้วยทำเลที่ตั้งของตำบลคลองห้าเป็นที่ราบลุ่มมีความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ ในแม่น้ำลำคลองและทุ่งนาเต็มไปด้วยกุ้ง หอย ปู ปลา พืชผักที่มีอยู่ตามธรรมชาติไม่ต้องไปซื้อหาที่อื่นเป็นปัจจัยที่เอื้อต่อการดำรงชีวิตแบบพึ่งตนเองของคนในชุมชนได้เป็นอย่างดี ที่คลองห้ามีการปลูกข้าวเพียงปีละครั้งก็เพียงพอและสามารถมีข้าวกินได้ตลอดทั้งปี ที่คลองห้ามีการรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีจัดพิธีรดน้ำดำหัวผู้ใหญ่ การกราบไหว้ขอพรจากผู้ใหญ่ของคนในชุมชนก็เป็นการปลูกฝังให้เด็กรุ่นใหม่ในชุมชนได้รู้จักการให้ความเคารพต่อผู้อาวุโส และความสัมพันธ์ระหว่างผู้ใหญ่และเด็กที่มีความสัมพันธ์ที่ดีในฐานะคนชุมชนเดียวกันและส่วนใหญ่เป็นเครือญาติกัน ทำให้เกิดความรักใคร่เอื้ออาทร ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน รวมทั้งเกิดความไว้วางใจซึ่งกันและกัน ซึ่งถือว่าเป็นทุนทางสังคมที่สำคัญของชุมชนคลองห้า เนื่องจากพื้นที่มีความเหมาะสมต่อการทำนา คนในชุมชนจึงยึดอาชีพทำนาเป็นหลัก การทำนาในอดีตนอกจากต้องอาศัยแรงงานของคนในครัวเรือนแล้ว ยังต้องอาศัยแรงงานจากเพื่อนบ้านและแรงงานจากสัตว์ ซึ่งทุนทางสังคมของชุมชนแห่งนี้ได้นำมาซึ่งความไว้นื้อเชื่อใจกันที่จะแลกเปลี่ยนแรงงาน โดยจะเห็นได้จากวัฒนธรรมที่เรียกว่าการถือแรง การถือแรงไม่ได้มีเพียงแค่การทำนา การสร้างบ้าน แต่ยังมีการร่วมมือร่วมใจในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านนั้น ทางผู้นำชุมชนไม่ว่าจะเป็นแบบทางการและไม่เป็นทางการจะมาร่วมปรึกษาหารือกันเพื่อหาหนทางในการแก้ไขปัญหาในชุมชนของตนเอง เช่น เมื่ออดีตเคยเกิดเหตุการณ์โจรขโมยวัวควายในพื้นที่ตำบลคลองห้า ชุมชนก็จัดให้มีการมีเดินเวรยามเกิดขึ้น เพื่อแก้ปัญหาเรื่องของโจรขโมยและในที่สุด การรวมตัวของชาวบ้านในชุมชนก็สามารถแก้ปัญหาเรื่องของโจรให้หมดไปได้ เนื่องจากระบบความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชนคลองห้ามีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของผู้คนที่อาศัยอยู่ที่นั่นค่อนข้างสูง เพราะทุกคนต้องพึ่งพาอาศัยกัน ช่วยเหลือเกื้อกูลกันในยามจำเป็นหรือในการประกอบอาชีพ ดังนั้นการใช้มาตรการทางสังคมในการการแก้ปัญหาของชุมชนในตำบลคลองห้าในอดีตค่อนข้างได้ผลดี โดยจะเห็นได้จากหากมีบุคคลใดได้สร้างปัญหาความเดือดร้อนให้คนอื่นบุคคล คนส่วนใหญ่ในชุมชนคลองห้าก็จะลงโทษด้วยการประณามบุคคลที่กระทำผิด และไม่คบค้าสมาคมด้วย ด้วยเหตุนี้จึงทำให้คนในชุมชนที่นี่ให้ความสำคัญกับความรู้สึกของบุคคลอื่นที่อยู่ในชุมชนด้วยกัน และนำมาซึ่งระบบของการพึ่งพาอาศัยกันโดยอาศัยความสนิทสนมกลมเกลียว ความเกื้อกูล ความสมัครสมานสามัคคีกันของคนในชุมชนเอง และสิ่งเหล่านี้ก็เป็นปัจจัยหนึ่งที่สำคัญที่ส่งผลต่อความไว้วางใจระหว่างกันและกิจกรรมต่าง ๆ ของคนในชุมชนคลองห้า เพราะคนส่วนใหญ่มีความมั่นใจว่า บุคคลใดก็ตาม (จะเป็นบุคคลอื่นหรือเครือญาติ) หากกระทำในสิ่งที่ผิดไปจากศีลธรรมอันดีงามของสังคมที่นี่แล้ว จะถูกสังคมลงโทษ

นอกจากระบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่ดีในชุมชนคลองห้าที่ได้สร้างให้เกิดความไว้นื้อเชื่อใจกันของคนในชุมชนแล้ว ความเชื่อค่านิยมอันเนื่องมาจากความศรัทธาในศาสนาก็เป็นสิ่งที่ช่วยให้คนในชุมชนได้มีการปฏิบัติดีปฏิบัติชอบในวิถีชีวิต ซึ่งส่งผลให้คนในชุมชนด้วยตนเองมีความมั่นใจในความซื่อสัตย์ ซื่อตรง และความมีศีลธรรมบุคคลอื่นในชุมชนมากขึ้นด้วย โดยจะเห็นได้จากการสร้างสิ่งที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ เพื่อความสงบสุขของชุมชน ด้วยการสร้างวัดหัดถสภารเกษตร วัดแสงสามัคคีธรรม และวัดศิริจันทราขึ้นมา ศาสนสถานทั้งสามแห่งถือเป็นทั้งทางใจที่เปรียบเสมือนกับกรอบในการดำรงชีวิตของผู้คนให้ปฏิบัติตามกฎแห่งศีลธรรม สิ่งเหล่านี้ได้กลายมาเป็นประเพณีในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ที่ได้ถือปฏิบัติสืบต่อกันเรื่อยมา นั่นคือ การจัดทำบุญตามประเพณีเนื่องในวันสำคัญทางศาสนา ประเพณีงานเทศกาลต่าง ๆ เป็นการแสดงความเคารพต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ นอกจากนี้แล้วคนในชุมชนยังมีความเคารพต่อธรรมชาติ ซึ่งทำให้ทุกคนได้เข้ามามีส่วนร่วม พบปะพูดคุย ได้เข้ามาช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และสิ่งเหล่านี้ได้หล่อหลอมให้คนในชุมชนคลองห้ามีความเคารพในความเป็นคนดี มีศีลธรรม ความซื่อสัตย์ของบุคคลอื่นที่อาศัยอยู่ที่ชุมชนแห่งนี้ ซึ่งถือเป็นพื้นฐานสำคัญที่จะก่อให้เกิดความไว้วางใจระหว่างกันของคนที่นี่

ชุมชนคลองห้าได้รับผลกระทบจากการพัฒนาแผนใหม่เมื่อรัฐบาลประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติในปี 2504 ที่เน้นการผลิตเพื่อตอบสนองต่อการพัฒนาประเทศ กระแสการพัฒนาที่ทางรัฐบาลได้กำหนดมานี้ได้เข้ามาเปลี่ยนแปลงรูปแบบการดำเนินชีวิตของชุมชน ในช่วงปี พ.ศ. 2510 ซึ่งเหตุการณ์ในช่วงนั้น ได้มีเจ้าหน้าที่จากอำเภอ

โดยการนำของผู้ช่วยปลัดฝ่ายพัฒนาของอำเภอ ที่นำเรื่องการทำนาปรังมาเผยแพร่แก่ชาวบ้าน และส่งเสริมให้ชาวบ้านปรับเปลี่ยนการผลิตจากการทำนาปีที่ได้ข้าวปีละครั้ง หันมาทำนาปรังที่สามารถให้ผลผลิตข้าวจากทำนาได้ถึงสองครั้งต่อปี เพื่อเป็นการเพิ่มปริมาณผลผลิตที่ตอบสนองต่อตลาดได้เร็ว จากการส่งเสริมของภาครัฐทำให้ในช่วงปี 2512 ตำบลคลองห้าได้ปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมการผลิตและการบริโภคใหม่ จากการผลิตเพื่อการยังชีพมาเป็นการผลิตเพื่อการค้า เพื่อการส่งออก เปลี่ยนการผลิตที่เคยสร้างปัจจัยการผลิตได้เองที่มาจากภูมิปัญญาของชาวบ้าน ที่ไม่เคยใช้เงินลงทุนกลับต้องเสียค่าใช้จ่ายจากการซื้อปุ๋ยซื้อยาฆ่าแมลง รวมถึงเครื่องจักรกลที่ทันสมัยมาช่วยทุนแรงในการทำนา แต่ผลที่ตามมากลับทำให้ชาวนาต้องพบกับสภาวะของการขาดทุนจากการทำนาเนื่องจากมีต้นทุนที่สูงขึ้น ในช่วงปี 2520 ผลกระทบดังกล่าวได้ลุกลามทำให้เกิดปัญหาแรงงานออกไปทำงานนอกพื้นที่ คนรุ่นหนุ่มสาวในหมู่บ้านเริ่มออกไปทำงานตามโรงงานที่อยู่นอกชุมชนในอำเภอคลองหลวง เช่น โรงงานไทยคุรุบาโอ โรงงานอเมริกันสแตนดาร์ด โรงงานไทยเทียนเอสเตอร์ โรงงานกูดเยียร์ เป็นต้น โดยมีสาเหตุมาจากการไม่มีที่ดินทำกิน และต้องหารายได้มาใช้หนี้ แต่คนที่ออกไปทำงานภายนอกก็ยังคงไม่ได้ทิ้งถิ่นฐานของตนเองไปอยู่ที่อื่นแต่ยังคงอาศัยอยู่ในพื้นที่คลองห้าซึ่งเป็นรากของตนเอง การที่คนในชุมชนมีความรักในถิ่นฐานบ้านเกิดของตนนั้นก็เป็นที่ได้รับการปลูกฝังมาจากบรรพบุรุษให้คนในชุมชนรักถิ่นฐานบ้านเกิด ประกอบกับการมีความผูกพันฉันท์เครือญาติ และความรักใคร่กลมเกลียวของคนที่นี่ทำให้ชาวนาไม่อยากจะทิ้งถิ่นฐานบ้านเกิดของตนเองไปถือได้ว่าเป็นจุดเด่นของคนในชุมชนนี้ ต่อมาในปี 2524 ชาวนาเริ่มเป็นหนี้กันเกือบทุกบ้าน สาเหตุเพราะการทำนาแล้วขาดทุนนั่นเอง อีกทั้งเกิดโรคระบาดขึ้นในนา คือ โรคจุฬาโรค และฝนแล้ง จนภาวะวิกฤตการณ์ที่เกิดขึ้น ทำให้เกิดหนี้สินเป็นจำนวนมาก เมื่อชาวนาประสบความล้มเหลวและมีความเดือดร้อนมากเข้า ขณะนั้นรัฐบาลก็มีนโยบายการเงิน เพื่อที่จะช่วยเหลือชาวนา โดยให้ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ธกส.) เป็นนายหน้าของรัฐบาลในการให้กู้เงินดอกเบี้ยต่ำ โดยได้รับการสนับสนุนจากสถาบันการเงินระหว่างประเทศมาปล่อยสินเชื่อพร้อมดอกเบี้ยที่ ธกส. กำหนด ชาวนาจึงได้กลายเป็นหนี้ ธกส. เพื่อเป็นการใช้หนี้ที่เกิดขึ้น บางรายก็สามารถหาเงินมาใช้หนี้ได้ แต่บางรายก็ไม่สามารถใช้หนี้ได้ จึงต้องขายที่นาเพื่อนำเงินมาใช้หนี้ หรือไม่ก็ไปทำงานที่อื่นเพื่อหาเงินมาใช้หนี้ที่ได้เกิดขึ้นให้หมดไปทำให้อาชีพทำนาซึ่งเป็นอาชีพดั้งเดิมของบรรพบุรุษของคนที่นี่ได้ค่อยๆ ลดน้อยลงไป จากที่เคยมีนาเป็นของตนเองก็กลับกลายเป็นต้องเช่าเค้าทำให้ค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้นมากกว่าเดิมที่เคยเป็น ทำให้ชาวนาบางส่วนได้หันไปประกอบอาชีพอื่น เช่น อาชีพรับจ้าง ค้าขาย เพื่อหารายได้เลี้ยงครอบครัว และในปี 2530 ภาครัฐได้มีนโยบายการเมืองและเศรษฐกิจคือ การเปลี่ยนสนามรบเป็นสนามการค้า ซึ่งเป็นการส่งเสริมการลงทุนของรัฐ ที่ให้ความสำคัญกับการส่งออก มีการกระจายอุตสาหกรรมไปสู่ชนบท ด้วยหวังว่าจะช่วยลดการอพยพแรงงานในท้องถิ่นให้มีงานทำในชุมชน จะได้ไม่ต้องจากถิ่นฐานเข้ามาแออัดอยู่ในเมืองใหญ่ จากนโยบายการลงทุนของรัฐ ทำให้พื้นที่บางส่วนของจังหวัดปทุมธานีที่อดีตเป็นพื้นที่สีเขียว เป็นพื้นที่สำหรับการเกษตรกรรมเป็นหลัก ได้ถูกเปลี่ยนแปลงโครงสร้างได้กลายเป็นเขตส่งเสริมการลงทุนเขต 1 ต่อมาในปี 2535 การเกิดขึ้นของโรงงานอุตสาหกรรมในพื้นที่ เช่น บริษัททิฟฟานี(ไทยแลนด์)จำกัด เป็นโรงงานผลิตหินสังเคราะห์ บริษัท เอส.เค.เจ.เอ็นเตอร์ไพรส์ ผลิตภัณฑ์อุปกรณ์ที่ทำจากเหล็กกล้า เป็นต้น บริษัท บี.เอ็ม. ควอลิตี้ฟู้ด จำกัด ผลิตเนื้อสัตว์แปรรูปแช่เย็น เป็นต้นทำให้ในชุมชนเกิดอาชีพใหม่ ๆ รองรับการขายตัวของโรงงาน เมื่อมีโรงงานเข้ามาก็เกิดอาชีพใหม่ ๆ ขึ้น เป็นอีกช่องทางหนึ่งของการหารายได้ที่เป็นตัวเงินรวดเร็วและมากกว่ารายได้จากการเกษตร เช่น ธุรกิจบ้านเช่า การค้าขายรอบ ๆ โรงงาน ทำให้บริบทพื้นที่กลายสภาพเป็นพื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบท

จนกระทั่งมาถึงปี 2540 ปัญหาที่เกิดขึ้นมาใหม่ในชุมชนคลองหานั้นก็คือปัญหาการว่างงานเนื่องจากการถูกเลิกจ้างของแรงงานที่ไปทำงานที่โรงงานทั้งภายในและภายนอกชุมชน เนื่องจากวิกฤตภาวะเศรษฐกิจโลก (วิกฤตการณ์ต้มยำกุ้ง) ทำให้ทางกลุ่มผู้นำได้พยายามที่จะรื้อฟื้นกลุ่มอาชีพที่เคยเกิดขึ้นในชุมชนมาแล้วครั้งหนึ่งแต่ต้องเลิกราไปเนื่องจากการที่ขาดประสบการณ์ และไม่มีความรู้เรื่องการตลาด การรื้อฟื้นกลุ่มอาชีพของผู้นำในครั้งนี้มีจุดมุ่งหมายที่จะแก้ปัญหาหลักของชุมชนตำบลคลองห้าก็คือเรื่องปัญหานี้สิน เนื่องจากชาวบ้านได้ถูกเลิกจ้างงาน ขาดทุนจากการทำเกษตรกรรม ไม่มีเงินหมุนเวียนในการทำธุรกิจค้าขาย รายได้จากการรับจ้างไม่พอใช้ ทางกลุ่มผู้นำจึงได้ก่อตั้งกลุ่มแม่บ้านตำบลคลอง

หาขึ้นมา โดยใช้ชื่อว่ากลุ่มดอกไม้ประดิษฐ์ โดยได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานส่งเสริมและสนับสนุนวิชาการ 1 ของกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการในเรื่องของการอบรมให้ความรู้เรื่องดอกไม้ประดิษฐ์และให้ทุนในการดำเนินการก่อตั้งกลุ่ม และเมื่อกลุ่มดอกไม้ประดิษฐ์มีความเข้มแข็งแล้วก็ได้ก่อตั้งกลุ่มอาชีพขึ้นอีก 6 กลุ่ม โดยได้ทำการแบ่งแยกตัวของกลุ่มที่เป็นแกนนำ 30 คนแรกออกไปเป็นกลุ่มอาชีพอื่น ๆ อีก เช่น กลุ่มอาชีพแปรรูปข้าว,กล้วย กลุ่มอาชีพทำต้นไม้มงคล กลุ่มทำน้ายาล้างจานและน้ายาสระผม กลุ่มทำปุ๋ยอินทรีย์ กลุ่มทำน้ำดื่มชุมชน กลุ่มทำนาสวนผสมในแปลงนา ในการแยกตัวออกไปตั้งกลุ่มใหม่นั้นเกิดจากความต้องการของแต่ละคนที่จะออกไปตั้งกลุ่มใหม่เพื่อที่จะได้ไปพัฒนาอาชีพของตนเองที่ทำอยู่ในปัจจุบันให้ดีขึ้นอีกทั้งยังสามารถที่จะช่วยเหลือผู้อื่นที่มีความสนใจได้เข้ามาร่วมกับกลุ่มของตนเองได้ด้วย โดยกลุ่มที่เกิดขึ้นหลังจากมีกลุ่มดอกไม้ประดิษฐ์นั้น ได้รับการสนับสนุนทั้งทางด้านการจัดหาวิทยากรมาทำการบรรยายเพื่อสร้างความรู้ให้แก่ผู้สนใจ รวมทั้งค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้นไม่ว่าจะเป็นเรื่องของค่าอาหารที่ต้องใช้เลี้ยงวิทยากรที่มาทำการบรรยาย รวมถึงผู้ที่เข้ามารับฟังการบรรยาย ซึ่งเงินในส่วนนี้เป็นเงินที่แบ่งไว้จากกำไรของการทำดอกไม้ประดิษฐ์ทั้งสิ้น โดยทางกลุ่มดอกไม้ประดิษฐ์หวังเพียงให้ทางชาวบ้านได้มีรายได้เพิ่มขึ้น และช่วยให้ชาวบ้านคนอื่น ๆ ได้ลดรายจ่ายในการได้ซื้อผลิตภัณฑ์ของกลุ่มอาชีพในราคาถูก จะเห็นได้ว่ากลุ่มผู้นำของชุมชนแห่งนี้ มีความเสียสละ เห็นแก่ส่วนร่วมเป็นหลัก มีความรักในถิ่นฐานบ้านเกิด มีความห่วงใยชาวบ้านที่อยู่ในชุมชนของตนเองต้องการที่จะช่วยเหลือโดยไม่มีสิ่งใดแอบแฝงเป็นเรื่องของความตั้งใจจริงของกลุ่มผู้นำที่ต้องการจะแก้ไขปัญหาเรื่องปากท้องให้กับชาวบ้านในชุมชน ซึ่งในจุดตรงนี้ทำให้ชาวบ้านในชุมชนมีความศรัทธาในตัวผู้นำ และกลุ่มอาชีพที่เกิดจากการร่วมแรงร่วมใจของชาวบ้านที่ได้ร่วมกันสร้างขึ้น มา สิ่งเหล่านี้ทำให้ชาวบ้านเกิดความรักความไว้วางใจต่อตัวผู้นำชุมชนของตน

ในปี 2544 กองทุนหมู่บ้าน (เงินล้าน) ได้เข้ามาในหมู่บ้านตำบลคลองห้า ตามนโยบายเร่งด่วนของรัฐบาลเพื่อเป็นแหล่งเงินทุนเพื่อสร้างอาชีพเสริมให้กับชุมชน หรือวิสาหกิจขนาดเล็กในครัวเรือน เพื่อเพิ่มรายได้ให้แก่ประชาชนในชุมชน ทุกหมู่บ้านในตำบลคลองห้าได้รับเงินจากกองทุนนี้ การบริหารจัดการของกองทุนหมู่บ้านในแต่ละหมู่บ้านของตำบลคลองห้าไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร ซึ่งเหตุผลนี้ถือได้ว่าแรงผลักดันที่ทำให้ทางกลุ่มผู้นำชุมชนต้องการตั้งกองทุนออมทรัพย์ของตนเอง ขึ้นที่ตำบลคลองห้า นั่นก็คือ การมองเห็นกองทุนหมู่บ้าน(เงินล้าน)ที่ทางภาครัฐทางได้จัดสรรเงินให้แก่หมู่บ้านในตำบลคลองห้าไม่ประสบความสำเร็จ มีชาวบ้านบางส่วนที่เข้าไม่ถึงเงินของกองทุน หรือเข้าถึงก็ได้เงินในสัดส่วนที่น้อยกว่ากลุ่มที่เป็นพรรคพวกของคณะกรรมการ อีกทั้งทางคณะกรรมการบ้างหมู่บ้านยังขาดความรู้ความเข้าใจในการบริหารจัดการกองทุนขาดความรับผิดชอบในการบริหารกองทุน ระบบบัญชีของกองทุนรวมถึงการจัดทำเอกสารหลักฐานทางการเงินของกองทุน ขาดความชัดเจนและโปร่งใส ทางชาวบ้านไม่สามารถตรวจสอบความเคลื่อนไหวของเงินในบัญชีได้ ซึ่งก็เป็นผลทำให้ความน่าเชื่อถือของกองทุนหมู่บ้าน (เงินล้าน) ลดน้อยลง ส่งผลให้ทางสมาชิกไม่ต้องการที่จะส่งเงินคืนกองทุนหมู่บ้าน (เงินล้าน) ทำให้กองทุนหมู่บ้าน (เงินล้าน) ไม่ประสบผลสำเร็จ ซึ่งทำให้กลุ่มที่มีปัญหานี้สั่นภายในชุมชนตำบลคลองห้าก็ยังคงมีอยู่ไม่หมดไป ทางกลุ่มผู้นำจึงได้คิดที่จะจัดกองทุนออมทรัพย์ที่เกิดจากการออมของชาวบ้านเอง ซึ่งจากการที่ทางกลุ่มผู้นำได้ให้การช่วยเหลือแก่ผู้ที่ประสบปัญหาหนี้สินไม่ว่าจะเป็นกลุ่มเครือข่ายหรือแม้กระทั่งคนในชุมชนเดียวกันอย่างต่อเนื่อง จากระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชนและระบบคิดในการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ความเห็นอกเห็นใจกัน ต้องการที่จะช่วยกลุ่มเครือข่ายที่มีปัญหาเรื่องของหนี้สิน โดยทางกลุ่มผู้นำก็ช่วยเหลือมาโดยตลอด แต่การช่วยเหลือนั้นอาจจะช่วยเหลือได้ไม่เต็มที่ ช่วยไม่ได้ทุกคน ซึ่งก็ทำให้บางคนที่ไม่ได้รับการช่วยเหลือนั้น ต้องเข้าไปหาหน้ขอระบบ การแก้ปัญหาจึงยังไม่สามารถที่จะทำได้อย่างยั่งยืน ซึ่งนี่ก็เป็นการจุดประกายที่จะนำกองทุนสัจจะออมทรัพย์มาเป็นเครื่องมือในการช่วยแก้ปัญหาหนี้สินของคนในชุมชน ด้วยเหตุผลนี้ทางกลุ่มผู้นำที่ได้ไปศึกษาดูงานจากสถานที่ต่างๆ บทเรียนจากกองทุนหมู่บ้าน (เงินล้าน) ทำให้ทางกลุ่มผู้นำได้เล็งเห็นถึงปัญหาที่เกิดขึ้นในกองทุนหมู่บ้าน (เงินล้าน) ว่าการที่จะทำให้สมาชิกในกองทุนฯ นั้นเกิดการเห็นคุณค่าของเงินในกองทุนฯ นั้น จะต้องเกิดจากการออมเงินของสมาชิกในกองทุนฯ เอง และการบริหารจัดการภายในกองทุนฯ ต้องมีความโปร่งใส ทางกลุ่มผู้นำจึงได้ตั้งกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ขึ้นที่ตำบลคลองห้า

กองทุนสัจจะออมทรัพย์ก่อตั้งขึ้นเมื่อปี 2551 มีสมาชิกกลุ่มแรก 30 คน เป็นกลุ่มดอกไม้ประดิษฐ์ที่ได้ทดลองเก็บเงินออม และในระหว่างเก็บเงินออมนี้ก็ได้ไปศึกษาดูงานตามสถานที่ต่าง ๆ ที่ประสบผลสำเร็จแล้วในเรื่องของกองทุนสัจจะออมทรัพย์ และเมื่อทางกลุ่มผู้นำได้เห็นว่า การเก็บเงินออมแบบนี้ได้ผลเป็นที่น่าพอใจซึ่งน่าจะช่วยให้ช่วยเหลือคนที่เป็หนี้ในระบบได้ เมื่อกลุ่มสัจจะออมทรัพย์มีความพร้อมในการที่จะเปิดรับสมาชิกใหม่ จึงได้ดำเนินการได้ติดต่อขอรับการสนับสนุนวิทยากรจากสถาบันทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ หน่วยงานของ พัฒนาชุมชน จังหวัดปทุมธานี และสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) มาช่วยทำเวทีประชาคมให้ชาวบ้านในชุมชนตำบลคลองห้า ในเรื่องกองทุนสัจจะออมทรัพย์ โดยทั้งสามหน่วยงานได้ช่วยทำเวทีประชาคมให้ความรู้เรื่องเกี่ยวกับกองทุนสัจจะออมทรัพย์ หน่วยงานละ 1 ครั้ง ซึ่งทางอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน(อสม.)ได้ช่วยในการประชาสัมพันธ์เรื่องกองทุนสัจจะออมทรัพย์ให้กับชาวบ้านในแต่หมู่บ้านได้รับรู้ข้อมูลด้วย กองทุนสัจจะออมทรัพย์เกิดขึ้นมาบนพื้นฐานความตั้งใจของกลุ่มผู้นำในชุมชนตำบลคลองห้า ที่ต้องการที่จะแก้ไขปัญหาหนี้สินของกลุ่มครัวเรือน และเพื่อนบ้านในชุมชนของตนเอง ซึ่งความตั้งใจในการก่อตั้งกองทุนสัจจะนี้ ทางกลุ่มผู้นำคาดหวังถึงความสำเร็จที่กองทุนสัจจะออมทรัพย์นี้จะสามารถช่วยแก้ปัญหาเรื่องหนี้สิน และความเดือนร้อนในเรื่องการเงินของชาวบ้านให้ได้ โดยที่คณะกรรมการของกองทุนสัจจะถือได้ว่าเป็นบุคคลที่มีศักยภาพมีความสามารถ มีผลงานเป็นที่ประจักษ์แก่คนในชุมชน ตลอดจนทางคณะกรรมการเฝ้าหาความรู้ใหม่ ๆ อยู่เสมอเพื่อนำมาพัฒนาชุมชนของตนเอง กองทุน ฯ แห่งนี้ยังให้ความสำคัญในการตัดสินใจของสมาชิกไม่ว่าจะเป็นการเขียนร่างระเบียบข้อบังคับของกองทุน ฯ การให้สิทธิในการเลือกตั้งประธาน และคณะกรรมการให้สิทธิในการตรวจสอบการทำงานของคณะกรรมการได้ตลอดเวลา การบริหารจัดการของกองทุน ฯ ก็เป็นแบบยืดหยุ่นเหมาะสมกับสถานการณ์ในชุมชนซึ่งการบริหารจัดการแบบนี้เป็นที่ยอมรับของสมาชิกในกองทุน ฯ ทุกคนเพราะสมาชิกถือว่ากองทุน ฯ แห่งนี้ตั้งขึ้นมาเพื่อช่วยเหลือคนที่เดือดร้อนเรื่องเงิน การที่สมาชิกจะจ่ายเงินล่าช้าไปบ้างนั้นเป็นเรื่องที่ยอมรับกันได้ และอีกประการหนึ่งคณะกรรมการและสมาชิกทุกคนก็รับรู้ถึงประวัติศาสตร์ด้านการเงินของกันและกันเป็นอย่างดีอยู่แล้วทำให้สมาชิกมีความไว้วางใจกันในเรื่องที่สมาชิกด้วยกันจะไม่ผิดสัญญาที่ให้ไว้แก่กองทุน ฯ อีกทั้งทางสำนักงานส่งเสริมบัญชีจังหวัดปทุมธานีได้มาช่วยสอนในการทำบัญชี และช่วยในการตรวจสอบบัญชีให้ทุกปี สิ่งเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นข้อพิสูจน์ให้เห็นถึงกระบวนการการก่อให้เกิดความไว้วางใจในกองทุนสัจจะออมทรัพย์ตำบลคลองห้าได้เป็นอย่างดี

ผลการดำเนินการของกองทุนสัจจะออมทรัพย์ ตำบลคลองห้า

กองทุนสัจจะออมทรัพย์ เริ่มก่อตั้งเมื่อ พ.ศ.2551 พัฒนาการของกองทุนสัจจะออมทรัพย์ของตำบลคลองห้า นั้นมีการเจริญเติบโตขึ้นทุกปี ทั้งจำนวนสมาชิกที่เพิ่มขึ้น ยอดเงินเพิ่มขึ้น ยอดกำไรที่เพิ่มขึ้น ยอดหนี้เสียไม่เคยมี

ตารางแสดงผลการดำเนินการของกองทุนสัจจะออมทรัพย์

พ.ศ.	จำนวนสมาชิก/คน	ยอดเงินออม/บาท	ยอดหนี้เงินกู้/บาท	หนี้เสีย/บาท	กำไร/บาท	หมายเหตุ
2551	30	99,000	-	-	-	ไม่มีการกู้
2552	130	276,100	148,000	-	5,050	
2553	216	495,900	172,000	-	29,640	
2554	350	793,200	195,000	-	31,608	
2555	381	812,700	408,000	-	26,340	ม.ค.- พ.ค.55

แหล่งข้อมูล จากรายงานผลการประชุมใหญ่ประจำปี 2551 - 2555

จะเห็นได้ว่า ตั้งแต่ พ.ศ.2551 ยังไม่มีการปล่อยกู้เนื่องจากสมาชิกกลุ่มแรกยังไม่มีความประสงค์ที่จะกู้เงิน เมื่อเข้าปีที่ 2,3,4,5 มียอดเงินออมทรัพย์เพิ่มขึ้น มียอดการกู้เงินเพิ่มขึ้น แต่ก็อยู่ในระดับที่ไม่แตกต่างกันมากนัก แต่เมื่อ พ.ศ. 2555 การที่มียอดเงินกู้มากกว่าทุกปีที่ผ่านมาสาเหตุเนื่องจากมหาอุทกภัยที่เกิดขึ้นในช่วงเดือน ตุลาคม – พฤศจิกายน พ.ศ.2554 สมาชิกได้รับความเดือดร้อนจากภัยพิบัติในครั้งนี้เป็นจำนวนมาก ทางกองทุนสัจจะจึงได้ทำการพักการเก็บเงินออมทรัพย์ และพักการชำระหนี้เงินกู้ ให้แก่สมาชิก เป็นเวลา 2 เดือน คือ เดือน พฤศจิกายน และ ธันวาคม พ.ศ.2554 จากภาพที่เห็นก็แสดงว่ากองทุนสัจจะออมทรัพย์ที่ตั้งขึ้นมาแล้วก็ได้รับความยอมรับจากกลุ่มของคนที่มีปัญหาเกี่ยวกับหนี้สินนอกระบบ อีกกลุ่มก็คือกลุ่มที่ต้องการที่จะช่วยเหลือคนที่เดือดร้อน แต่การที่เขาเข้ามาช่วยเหลือผ่านกองทุนสัจจะแห่งนี้ ทั้งผู้ที่ช่วยเหลือกับผู้ที่ได้รับการช่วยเหลือนั้นต่างมีศักดิ์ศรีเท่าเทียมกันโดยตั้งอยู่บนพื้นฐานของความรักในถิ่นฐานความเป็นเครือญาติ ความตั้งใจที่จะช่วยเหลือซึ่งกันและกันของคนในชุมชน จากการที่กองทุนสัจจะออมทรัพย์มีพัฒนาการที่ดีก็ยิ่งทำให้กองทุนสัจจะมีความมั่นคงเข้มแข็งเพิ่มมากยิ่งขึ้น

การอภิปรายผลการศึกษา (Discussion)

จากประวัติศาสตร์ที่ผ่านมาของชุมชนตำบลคลองห้าแห่งนี้ถือได้ว่ามีทุนทางสังคมมาตั้งแต่เริ่มต้นของการเกิดเป็นชุมชนซึ่งเอื้อต่อการพัฒนา หากแยกมองในด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นด้านทรัพยากรธรรมชาติ ความเป็นเครือญาติ มีผู้นำที่มีศักยภาพ มีวัฒนธรรมและประเพณีที่ดีงาม และมีองค์กรสถาบันทั้งในและนอกชุมชนที่คอยให้การช่วยเหลืออยู่ตลอดเวลา ความสำเร็จที่เกิดขึ้นในชุมชนแห่งนี้ความไว้วางใจในชุมชนนั้นเป็นสิ่งสำคัญที่ช่วยให้กิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนแห่งนี้สามารถที่จะก้าวเดินไปสู่จุดมุ่งหมายที่ต้องการได้ เพราะมีความไว้วางใจเป็นตัวช่วยในการเชื่อมโยงระหว่างส่วนต่าง ๆ อีกทั้งยังเชื่อมรอยต่อรอยแยกในชุมชนให้สามารถรวมเข้ากันได้

จากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชนตำบลคลองห้า ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ถือได้ว่าเป็นเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์ของชุมชนในเรื่องของความเป็นมาของสมาชิกในชุมชน ที่ได้มีการใช้ชีวิตร่วมกัน มีอาชีพเดียวกัน ได้เคยช่วยเหลือกันมาโดยตลอดการ รวมถึงการมีวัฒนธรรมที่ดีในชุมชนสามารถที่จะบ่งบอกได้ถึงความสำคัญของการมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีของคนในชุมชนที่มีเป้าหมายในการช่วยเหลือกันเองของคนในชุมชนรวมถึงความเอื้ออาทรของคนในชุมชนเดียวกัน การร่วมมือในการดำเนินงาน อีกทั้งยังได้เห็นถึงขบวนการเกิดของทุนทางสังคมเริ่มจากประชาชนในชุมชนมีระบบคิด และค่านิยมที่ดีร่วมกัน มีการเพิ่มศักยภาพในการทำงานซึ่งทำให้ช่วยลดต้นทุนในการทำงานได้มากกว่าการทำงานแบบปัจเจกชน เกิดจารีตประเพณีที่เกี่ยวกับการพึ่งพาอาศัยกันหรือต่างตอบแทน ทำให้องค์กรชุมชนเข้มแข็งและมีพลังมากขึ้น เกิดความไว้วางใจระหว่างกันของคนในชุมชนทำให้การติดต่อและระบบข้อมูลข่าวสารมีความสะดวกรวดเร็วในจุดนี้จะเป็นสิ่งที่จะสร้างความไว้วางใจให้คนในชุมชนได้ การที่กองทุนสัจจะให้ความสำคัญของการสร้างความตระหนักของสมาชิกในกองทุนสัจจะในการที่จะต้องมีความเป้าหมายที่ชัดเจนในเรื่องของการช่วยเหลือซึ่งกันและกันในชุมชนของตนเองว่าการที่คนในชุมชนช่วยเหลือกันเองนั้นเป็นสิ่งที่สำคัญที่จะช่วยให้สมาชิกในกองทุนสัจจะนั้นสามารถที่จะฝ่าฟันวิกฤตต่าง ๆ ไปด้วยกันได้ซึ่งจะต้องอาศัยความร่วมมือร่วมใจ ความเสียสละ การเห็นแก่ส่วนรวมของสมาชิกด้วยกันเอง โดยอาศัยความเอื้ออาทร ความเห็นอกเห็นใจกัน และการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน การที่สมาชิกในกองทุนสัจจะมีความไว้วางใจกัน มีการต่างตอบแทนหรือการพึ่งพาอาศัยกัน การมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมของคนในชุมชน ในเรื่องของการรักษาขนบธรรมเนียม ประเพณีและวัฒนธรรมซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นรูปแบบของทุนทางสังคมที่ถูกสร้างขึ้น ทุนทางสังคมในลักษณะดังกล่าวจึงมีความสัมพันธ์ที่มีการเชื่อมโยงระหว่างกัน ของสมาชิกในวัฒนธรรมเดียวกัน เป็นการสร้างสำนึกในหน้าที่ร่วมกัน และการทำให้รู้สึกปลอดภัยร่วมกันของหมู่สมาชิก ส่วนในเรื่องของความเป็นเครือญาติมีความผูกพัน และช่วยเหลือเกื้อกูลกัน การมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ของสมาชิกในกลุ่มก็เป็นเรื่องของการสร้างความไว้วางใจซึ่งกันและกัน อีกทั้งการมองถึงผลประโยชน์ของส่วนรวมเป็นหลัก การมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมต่าง ๆ รวมถึงรู้ถึง

ประวัติศาสตร์ทางการเงินที่เคยเป็นมาในอดีตของกันและกัน มีการร่วมทำกิจกรรมกันภายในชุมชนอย่างต่อเนื่องซึ่งทำให้เกิดความเชื่อมั่น และเป็นหลักประกันว่าสมาชิกคนอื่นจะไม่ทำให้เกิดความเสียหายต่อการชำระเงินกู้ ความเสียสละของกลุ่มผู้นำที่ต้องการช่วยเหลือเครือญาติในเรื่องหนี้สินนอกระบบ และช่วยเหลือสมาชิกในชุมชนที่เดือดร้อนในเรื่องเงินควรใช้ความเป็นเครือญาติของคนในชุมชนที่มีความผูกพันและช่วยเหลือเกื้อกูลกันมาช่วยลดความเสี่ยงในการบริหารจัดการกองทุนสัจจะเพราะข้อมูลเกี่ยวกับประวัติการเงินของสมาชิกจะช่วยให้การบริหารจัดการและลดความเสี่ยงจากการมีหนี้เสียลดลง ทำให้การปล่อยกู้ของกองทุนสัจจะสามารถกำหนดจำนวนเงินกู้ได้อย่างเหมาะสมกับกำลังการจ่ายเงินกู้ของผู้กู้ได้ ทั้งนี้การที่สมาชิกมีความสัมพันธ์ในทางเครือญาติ ส่วนหนึ่งจะช่วยให้การใช้หลักประกันเงินกู้ที่ใช้บุคคลทำได้สะดวกมากขึ้น ซึ่งก็จะทำให้สมาชิกสามารถได้รับบริการที่รวดเร็วมากขึ้นลดขั้นตอนที่ยุ่งยากลงไป ตลอดจนทางคณะกรรมการก็ได้แสดงผลงานที่ผ่านมาต่อสาธารณะชนจนเป็นที่ประจักษ์ในเรื่องของความซื่อสัตย์โปร่งใสในการทำงาน ทักษะความสามารถและศักยภาพของคณะกรรมการที่มีความเชี่ยวชาญเป็นที่ยอมรับ ตลอดจนทางคณะกรรมการยังได้รับการฝึกอบรมเพื่อให้มีความรู้ต่อหน้าที่ที่รับผิดชอบเป็นอย่างดี เพื่อให้การบริหารจัดการภายในกองทุนสัจจะเป็นไปด้วยความราบรื่นไม่เกิดข้อผิดพลาดทำให้สมาชิกเกิดความไว้วางใจ อีกทั้งคณะกรรมการยังมีการเรียนรู้เพื่อเพิ่มทักษะความสามารถและศักยภาพของคณะกรรมการอย่างต่อเนื่องเพื่อให้เกิดความองค์ความรู้ใหม่ ๆ เพิ่มขึ้นอยู่ตลอดเวลา การเพิ่มศักยภาพและความสามารถของคณะกรรมการนั้นถือได้ว่าเป็นการสร้างความไว้วางใจให้แก่สมาชิกในกองทุนสัจจะว่ากองทุนสัจจะจะสามารถที่จะประสบผลสำเร็จได้จากความสามารถของคณะกรรมการที่มีความเชี่ยวชาญ และยังส่งผลให้สมาชิกในกองทุน ฯ มีความร่วมมือต่อกิจกรรมของกองทุนสัจจะออมทรัพย์เป็นอย่างดี ส่วนในเรื่องของระบบการเลือกตั้งคณะกรรมการที่มีความโปร่งใส รวมถึงการที่ให้ทางสมาชิกได้เข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนและเปิดโอกาสให้สมาชิกได้เข้ามาตรวจสอบการทำงานของคณะกรรมการได้ ในจุดนี้ทำให้สมาชิกเกิดความรักความศรัทธา และคิดว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของกองทุนสัจจะ ส่งผลให้เกิดความร่วมมือจากสมาชิกด้วยความเต็มใจ รูปแบบการบริหารจัดการของกองทุนสัจจะออมทรัพย์ที่ยืดหยุ่น โปร่งใส สอดคล้องเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมข้อเท็จจริงของชุมชน นับได้ว่าเป็นการส่งเสริมความไว้วางใจระหว่างกันไปพร้อมๆ กับความเอื้ออาทรช่วยเหลือซึ่งกันและกันด้วยความเห็นอกเห็นใจกันระหว่างสมาชิกที่มาใช้บริการเงินกู้ ทำให้ไม่เกิดปัญหาเรื่องของการเกิดหนี้เสียภายในกองทุนสัจจะแม้แต่ครั้งเดียว อีกทั้งสมาชิกก็ยอมรับในการบริหารจัดการแบบยืดหยุ่นแบบนี้เพราะสมาชิกทุกคนต้องการที่จะให้เงินในกองทุนสัจจะออมทรัพย์แห่งนี้สามารถที่จะช่วยเหลือเพื่อนสมาชิกด้วยกันเองเพื่อให้เพื่อนสมาชิกไม่ต้องไปกู้ยืมหนี้สินนอกระบบ ส่วนการเลือกตั้งของคณะกรรมการที่มีความโปร่งใสทำให้สมาชิกในกองทุนสัจจะเกิดความไว้วางใจต่อคณะกรรมการ การให้สมาชิกในกองทุนสัจจะได้แสดงความคิดเห็น การให้ความสำคัญต่อความคิดเห็นของสมาชิก สมาชิกสามารถที่จะมีส่วนร่วมในการเสนอความคิดเห็นจนถึงระดับของการตัดสินใจ การได้รับข้อมูลของสมาชิกในกลุ่ม โดยจะใช้การอภิปรายในเวทีสาธารณะ เพื่อให้สมาชิกได้ร่วมกันอภิปราย และการที่สมาชิกในกลุ่มมองถึงประโยชน์ของกลุ่มเป็นหลัก มองเรื่องของประโยชน์ส่วนตัวเป็นรอง ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะเป็นการส่งผลให้เกิดความสำเร็จต่อกองทุนสัจจะ และเป็นการสร้างความไว้วางใจให้แก่สมาชิกที่มีต่อกองทุนสัจจะออมทรัพย์ สิ่งที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่ส่งเสริมให้สมาชิกไว้วางใจต่อการทำงานของคณะกรรมการก็คือการช่วยเหลือจากหน่วยงานภายนอกที่เข้ามาช่วยในการให้ข้อมูลความรู้ในเรื่องของกองทุนสัจจะออมทรัพย์แก่คนในชุมชน และ ช่วยสนับสนุนในการสอนทำบัญชีแก่เจ้าหน้าที่ของกองทุนสัจจะ พร้อมทั้งช่วยตรวจสอบบัญชีของกองทุนสัจจะออมทรัพย์ให้เป็นประจำทุกปีนั้นก็เป็นการส่งเสริมให้เกิดความน่าเชื่อถือในกองทุนสัจจะ และยังช่วยส่งเสริมให้แก่สมาชิกในกองทุนสัจจะมีความไว้วางใจต่อระบบการจัดทำบัญชี และการตรวจสอบบัญชี ซึ่งทั้งนี้ทางหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนที่เข้ามาสนับสนุนการทำงานของชุมชน ยังสนับสนุนในเรื่องของความรู้ความคิดทางวิชาการ สนับสนุนในเรื่องของวิทยากร เป็นที่เล็งหรืออาจจะช่วยในเรื่องของงบประมาณ เพื่อให้กิจกรรมหรือโครงการนั้นสามารถที่จะดำเนินต่อไปได้ และในการดำเนินการนั้นทางกองทุนสัจจะเป็นผู้ดำเนินการเอง โดยหน่วยงานที่สนับสนุน

เพียงแต่เป็นผู้ชี้ทิศทางให้ เพื่อให้กองทุนสัจจะนั้นรู้จักทิศทางการดำเนินการที่ถูกวิธี ซึ่งเป็นผลทำให้กองทุนสัจจะออมทรัพย์ตำบลคลองห้าสามารถที่จะจัดการตัวเองได้

สรุป (Summary)

จากการศึกษาเรื่อง ความไว้วางใจในกองทุนสัจจะออมทรัพย์ กรณีศึกษากองทุนสัจจะออมทรัพย์ตำบลคลองห้า อำเภอลองหลวง จังหวัดปทุมธานี ได้ข้อค้นพบว่า จากข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นในชุมชนตำบลคลองห้า ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ถือได้ว่าเป็น **เงื่อนไขทางประวัติศาสตร์ของชุมชน**ในเรื่องของความเป็นมาของสมาชิกในชุมชน ที่ได้มีการใช้ชีวิตร่วมกัน มีอาชีพเดียวกัน ได้เคยช่วยเหลือกันมาโดยตลอดการ รวมถึงการมีวัฒนธรรมที่ดีในชุมชน ซึ่งส่งผลให้สมาชิกในชุมชนมีความผูกพันซึ่งกันและกัน **ความเป็นเครือญาติ** มีความผูกพัน และช่วยเหลือเกื้อกูลกัน รวมถึงรู้ถึงประวัติศาสตร์ทางการเงินที่เคยเป็นมาในอดีต มีการร่วมทำกิจกรรมกันภายในชุมชนอย่างต่อเนื่องซึ่งทำให้เกิดความเชื่อมั่น และเป็นหลักประกันว่าสมาชิกคนอื่นจะไม่ทำให้เกิดความเสียหายต่อการชำระเงินกู้ **ความเสียสละของกลุ่มผู้นำ** ที่ต้องการช่วยเหลือเครือญาติในเรื่องหนี้สินนอกระบบ และช่วยเหลือสมาชิกในชุมชนที่เดือดร้อนในเรื่องเงิน ตลอดจนทางผู้นำได้แสดงผลงานที่ผ่านมาต่อสาธารณะชนจนเป็นที่ประจักษ์ในเรื่องของความซื่อสัตย์โปร่งใสในการทำงาน **ทักษะความสามารถและศักยภาพของคณะกรรมการ**ที่มีความเชี่ยวชาญเป็นที่ยอมรับ ตลอดจนทางคณะกรรมการยังได้รับการฝึกอบรมเพื่อให้ความรู้ต่อหน้าที่รับผิดชอบเป็นอย่างดี ทำให้การบริหารจัดการภายในกองทุนสัจจะ เป็นไปด้วยความราบรื่นไม่เกิดข้อผิดพลาดทำให้สมาชิกเกิดความไว้วางใจ **ระบบการเลือกตั้งคณะกรรมการที่มีความโปร่งใส** รวมถึงการที่ให้ทางสมาชิกได้เข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน และเปิดโอกาสให้สมาชิกได้เข้ามาตรวจสอบการทำงานของคณะกรรมการ ในจุดนี้ทำให้สมาชิกเกิดความรัก และคิดว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของกองทุนสัจจะ ส่งผลให้เกิดความร่วมมือจากสมาชิกด้วยความเต็มใจ **รูปแบบการบริหารจัดการของกองทุนสัจจะออมทรัพย์**ที่ยืดหยุ่น โปร่งใส สอดคล้องเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมข้อเท็จจริงของชุมชน ทำให้เป็นการส่งเสริมความไว้วางใจระหว่างกันไปพร้อมๆ กับความเอื้ออาทรช่วยเหลือซึ่งกันและกันด้วยความเห็นอกเห็นใจกันระหว่างสมาชิกที่มาใช้บริการเงินกู้ ทำให้ไม่เกิดปัญหาเรื่องของการเกิดหนี้เสียภายในกองทุนสัจจะแม้แต่ครั้งเดียว อีกทั้งสมาชิกก็ยอมรับในการบริหารจัดการแบบยืดหยุ่นนี้ เพราะสมาชิกทุกคนต้องการที่จะให้เงินในกองทุนสัจจะออมทรัพย์แห่งนี้สามารถที่จะช่วยเหลือเพื่อนสมาชิกด้วยกันเองเพื่อให้เพื่อนสมาชิกไม่ต้องไปกู้ยืมหนี้สินนอกระบบ **การได้รับการช่วยเหลือจากหน่วยงานภายนอก**ที่เข้ามาช่วยในการให้ข้อมูลความรู้ในเรื่องของกองทุนสัจจะออมทรัพย์แก่คนในชุมชน และ ช่วยสนับสนุนในการสอนทำบัญชีแก่เจ้าหน้าที่ของกองทุนสัจจะ พร้อมทั้งช่วยตรวจสอบบัญชีของกองทุนสัจจะออมทรัพย์ให้เป็นประจำทุกปีเป็นการส่งเสริมให้เกิดความน่าเชื่อถือในกองทุนสัจจะออมทรัพย์ และอีกทั้งยังช่วยส่งเสริมให้สมาชิกในกองทุนมีความไว้วางใจต่อระบบการจัดทำบัญชี และการตรวจสอบบัญชี

ข้อเสนอแนะ (Recommendations)

ผลจากการวิจัยได้มีข้อเสนอแนะดังนี้

1. จากประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชุมชนในเรื่องของความเป็นมาของสมาชิกในชุมชน ที่ได้มีการใช้ชีวิตร่วมกัน มีอาชีพเดียวกัน ได้เคยช่วยเหลือกันมาโดยตลอดการ รวมถึงการมีวัฒนธรรมที่ดีในชุมชนของตำบลคลองห้า นั้นสามารถที่จะบ่งบอกได้ถึงความสำคัญของการมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีของคนในชุมชนที่มีเป้าหมายในการช่วยเหลือกันเองของคนในชุมชนรวมถึงความเอื้ออาทรของคนในชุมชนเดียวกัน ซึ่งในจุดนี้จะเป็นสิ่งที่จะสร้างความไว้วางใจให้คนในชุมชนได้ ซึ่งทั้งนี้การจะก่อให้เกิดผลสำเร็จในกองทุนสัจจะจะต้องให้ความสำคัญของการสร้างความตระหนักของสมาชิกในกองทุนสัจจะในการที่จะต้องมีความเป้าหมายที่ชัดเจนในเรื่องของการช่วยเหลือซึ่งกันและกันภายในชุมชนของตนเองว่าการที่คนในชุมชนช่วยเหลือกันเองนั้นเป็นสิ่งที่สำคัญที่จะช่วยให้สมาชิกในกองทุนสัจจะนั้นสามารถที่จะฝ่าฟันวิกฤตต่าง ๆ ไปด้วยกันได้ซึ่ง

จะต้องอาศัยความร่วมมือร่วมใจ ความเสียสละ การเห็นแก่ส่วนรวมของสมาชิกด้วยกันเอง โดยอาศัยความเอื้ออาทร ความเห็นอกเห็นใจกัน และการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ดังนั้น จึงมีข้อเสนอแนะ 2 ประเด็น คือ

1.1 กรณีที่ชุมชนมีประวัติศาสตร์ร่วมกันมายาวนาน ชุมชนควรหาแนวทางที่จะฟื้นฟู หรือนำเอาความภาคภูมิใจในการมีประวัติศาสตร์ร่วมกันของคนในชุมชนมาเป็นจุดร่วมที่จะให้เกิด “ความสำนึกในชุมชน” อันจะเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญจะช่วยให้คนในชุมชนเกิดความผูกพันใกล้ชิดกันมากขึ้น

1.2 กรณีชุมชนที่เกิดขึ้นใหม่ สมาชิกในชุมชนไม่มีประวัติศาสตร์ร่วมกันก็อาจจะต้องให้จุดที่เป็น “ผลประโยชน์ร่วมกัน” หรือ “ปัญหาาร่วมกัน” ซึ่งเป็นหลักการพื้นฐานของการพัฒนาชุมชนเข้ามาช่วยในการสร้างสำนึกร่วมกันของคนในชุมชน

2. ควรใช้ความเป็นเครือญาติของคนในชุมชนที่มีความผูกพันและช่วยเหลือเกื้อกูลกันมา รวมถึงการรับรู้ถึงประวัติศาสตร์ทางการเงินของคนในชุมชนด้วยกันเองมาช่วยลดความเสี่ยงในการบริหารจัดการกองทุนฯ เพราะข้อมูลเกี่ยวกับประวัติการเงินของสมาชิกจะช่วยให้การบริหารจัดการของกองทุนจะอ้อมอ้อมทรัพย์สินลดความเสี่ยงจากการมีหนี้เสีย ลดลง ทำให้การปล่อยกู้ของกองทุนสามารถกำหนดจำนวนเงินกู้ได้อย่างเหมาะสมกับกำลังการจ่ายเงินกู้ของผู้กู้ได้ รวมทั้ง การที่สมาชิกมีความสัมพันธ์ในทางเครือญาติ ส่วนหนึ่งจะช่วยให้การใช้หลักประกันเงินกู้ที่บุคคลทำได้สะดวกมากขึ้น ซึ่งก็จะทำให้สมาชิกสามารถได้รับบริการที่รวดเร็วมากขึ้น ลดขั้นตอนที่ยุ่งยากลงไป

3. ควรมีการเรียนรู้เพื่อเพิ่มทักษะความสามารถและศักยภาพของคณะกรรมการอย่างต่อเนื่องเพื่อให้เกิดความองค์ความรู้ใหม่ ๆ เพิ่มขึ้นอยู่ตลอดเวลา เพื่อให้มีความเชี่ยวชาญเป็นที่ยอมรับ ตลอดจนทางคณะกรรมการยังต้องได้รับการฝึกอบรมเพื่อให้มีความรู้ต่อหน้าที่ที่รับผิดชอบเป็นอย่างดี การเพิ่มศักยภาพและความสามารถของผู้นำนั้นถือได้ว่าเป็นการสร้างควมไว้วางใจให้แก่สมาชิกในกลุ่มกิจกรรมนั้น ๆ ว่ากลุ่มกิจกรรมจะสามารถที่จะประสบผลสำเร็จได้จากความสามารถของคณะกรรมการที่มีความเชี่ยวชาญ และยังส่งผลให้สมาชิกในกลุ่มให้ความร่วมมือต่อกิจกรรมของกองทุนสัจจะออมทรัพย์ได้เป็นอย่างดี

4. การการเลือกตั้งของคณะกรรมการที่มีความโปร่งใสทำให้สมาชิกในกองทุนสัจจะเกิดความไว้วางใจต่อคณะกรรมการ การให้สมาชิกในกลุ่มกิจกรรมได้แสดงความคิดเห็น ให้มีความสำคัญต่อความคิดเห็นของสมาชิก สมาชิกสามารถที่จะมีส่วนร่วมในการเสนอความคิดเห็นจนถึงระดับของการตัดสินใจได้ ให้สมาชิกได้มีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนในการเลือกตั้งคณะกรรมการ และเปิดโอกาสให้สมาชิกได้เข้ามาตรวจสอบการทำงานของคณะกรรมการ ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะต้องมีในกองทุนสัจจะเพราะจะเป็นการส่งผลให้เกิดความสำเร็จต่อกองทุนสัจจะ และเป็นการสร้างความไว้วางใจให้แก่สมาชิกที่มีต่อกองทุนสัจจะออมทรัพย์

5. หน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนที่เข้ามาสนับสนุนการทำงานของชุมชน ควรที่จะสนับสนุนในเรื่องของความรู้ความคิดทางวิชาการ สนับสนุนในเรื่องของวิทยากร เป็นพี่เลี้ยงหรืออาจจะช่วยในเรื่องของงบประมาณ เพื่อให้กิจกรรมหรือโครงการนั้นสามารถที่จะดำเนินต่อไปได้ แต่การดำเนินการควรให้ทางชุมชนเป็นผู้ดำเนินการเองจะทำให้การดำเนินการนั้นประสบความสำเร็จมากกว่าที่หน่วยงานที่เข้ามาช่วยนั้นดำเนินการให้ ซึ่งหน่วยงานที่สนับสนุนเพียงแต่เป็นผู้ชี้ทิศทางให้ เพื่อให้ชุมชนนั้นรู้ทิศทางในการดำเนินการที่ถูกต้องวิธี การชุมชนก็จะสามารถที่จัดการตัวเองได้

เอกสารอ้างอิง

หนังสือ

วรวิทย์ โธมรัตน์พันธ์. (2551).ทุนทางสังคม: กระบวนทัศน์ใหม่ในการจัดการสิ่งแวดล้อม. ศูนย์หนังสือมหาวิทยาลัย -

ธรรมศาสตร์. น. 298-315.

Francis Fukuyama. (1996). Trust:The Social Virtures and the creation of prosperity. 1230 Avenue of The America : Pree Press Paperbacks. p.51-59.

Francisco Herreros.(2004).The problem of forming social trust: why trust. United State of America : Palgrave Macmillan. p. 51-53.

Paul Todd & Sarah Wilson.(2003). Textbook on trust. Great clarendon street: Oxford University Press. P. 23-32.

หนังสือแปล

สตีเฟน เอ็ม. อาร์. โควีย์ ,รีเบก้า อาร์. เมอร์ริลล์.(2550). พลาณภาพแห่งความไว้วางใจ (นพดล เวชสวัสดิ์, ผู้แปล). กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ดีเอ็มจี. (พิมพ์ครั้งที่ 1 ตุลาคม 2550).น.425-469.

สื่ออิเล็กทรอนิกส์

รายงานโครงการกำหนดและพัฒนามาตรฐานและตัวชี้วัดการปฏิบัติหน้าที่ของสำนักงานพัฒนาสังคมและสวัสดิการ จังหวัด คณะพัฒนาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.สืบค้นเมื่อวันที่ 3 กุมภาพันธ์ 2555, จาก http://www.m-society.go.th/document/edoc/edoc_649.pdf

นายสมชาย ทิพย์อาย. (2552). สัดส่วนการใช้ที่ดินที่เหมาะสมสำหรับโครงการหมู่บ้านขนาดกลางย่านคลองรังสิต : กรณีศึกษาพื้นที่บริเวณคลอง 5, 6 และคลอง 7. สืบค้นเมื่อวันที่ 5 กุมภาพันธ์ 2555, จาก <http://research.rdi.ku.ac.th/world/cache/5f/SomchaiTHIAI11.pdf>

ทุนทางสังคมกับการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง The Social Capital : Coastal Resource Management

สุรินทร์ นันทไพฑูรย์¹ และ รศ. ดร.วรวุฒิ โรมรัตนพันธ์²

Surin Nantaphytoon and Assoc. Prof. Dr.Worawut Romratanapan

ประเทศไทยมีพื้นที่ป่าชายเลนที่อุดมสมบูรณ์จำนวนมากกระจายไปตามจังหวัดต่างๆ ตามแนวชายฝั่งทะเลซึ่งได้เอื้อประโยชน์ต่อการวิถีการดำรงชีวิตของคนในชุมชนในการใช้ทรัพยากรและพื้นที่บริเวณชายฝั่งมาโดยตลอด ป่าชายเลนชายฝั่งยังมีบทบาทในการป้องกันการกัดเซาะชายฝั่งจากคลื่นและลม และยังเป็นพื้นที่ที่มีศักยภาพในการดูดซับของเสียจากการทำกิจกรรมของชุมชน [1] นอกจากนั้นระบบนิเวศของป่าชายเลนยังมีความสำคัญในการเป็นแหล่งอนุบาลสัตว์วัยอ่อนและเป็นที่อยู่อาศัยของสิ่งมีชีวิตจำนวนมาก แต่ปัจจุบันชายฝั่งของประเทศไทยอยู่ในภาวะเสื่อมโทรมมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเสื่อมโทรมของระบบนิเวศป่าชายเลนซึ่งมีสาเหตุสำคัญมาจากการพัฒนาที่มุ่งเน้นขยายตัวทางเศรษฐกิจและอุตสาหกรรม ทำให้มีการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ชายฝั่งมากยิ่งขึ้น ทำให้เกิดการบุกรุกทำลายป่าชายเลนในหลายพื้นที่เป็นจำนวนมาก ในระยะที่ผ่านมามีการแก้ปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรชายฝั่งทะเลนั้น ได้มีการบูรณาการการทำงานของหลายภาคส่วนเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ปัญหา ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคม แต่อย่างไรก็ตาม การป้องกันแก้ไขและฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติยังเป็นไปในลักษณะของการขึ้นโดยภาครัฐที่ให้ความสำคัญกับผลผลิต (Output) ตามแผนงานโครงการที่กำหนดมากกว่าการมีส่วนร่วมของภาคประชาสังคม จึงทำให้ขาดมิติความสัมพันธ์ระหว่างคนหรือชุมชนกับสิ่งแวดล้อม [2] ในสังคมสมัยใหม่ที่ผู้คนมีความเป็นปัจเจกนิยมสูง และมักแยกกันอยู่แบบตัวใครตัวมัน ทุนทางสังคมนับวันจะมีความจำเป็นและมีบทบาทอย่างสำคัญต่อการพัฒนาสังคม [3] โดยมีการให้นิยามทุนทางสังคมในบริบทสังคมไทยไว้ว่า “กระบวนการความสัมพันธ์ของคน ที่อยู่บนฐานของความเอื้ออาทรช่วยเหลือเกื้อกูล แบ่งปันเสียสละ เชื่อมมันศรัทธา ไว้วางใจกัน และพฤติกรรมดังกล่าว มีความสอดคล้องกับหลักศีลธรรมอันดีของสังคม โดยกระบวนการทุนทางสังคมเป็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบภายในชุมชน/องค์กร ที่เป็นเสมือนปัจจัยภายใน และองค์ประกอบภายนอกที่เป็นเสมือนปัจจัยแวดล้อมที่ส่งผลกระทบต่อระบบคิด รูปแบบ/แนวทาง/วิธีปฏิบัติ ตลอดจน ผลลัพธ์และผลกระทบ ที่แสดงออกถึงประสิทธิภาพ ประสิทธิภาพ การกระจายของทรัพยากร และการเกิดพลังของชุมชน/องค์กร” [4] การให้ความสำคัญกับพลังชุมชนและการสร้างจิตสำนึกร่วมกับการบริหารจัดการทรัพยากรซึ่งถือได้ว่าเป็นทุนทางสังคมที่สำคัญอย่างหนึ่ง ทุนทางสังคมถือว่าเป็นภูมิคุ้มกันที่สำคัญที่ทำให้ชุมชนได้เกิดความตระหนักถึงปัญหาต่างๆ ที่เกิดจากทั้งภายในและภายนอกชุมชนร่วมกัน และกระตุ้นให้เกิดกระบวนการของการแก้ไขปัญหาาร่วมกันด้วย [5] ดังนั้น หากมีการนำกลไกของกลุ่มต่างๆ สร้างเครือข่ายการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารจัดการ การอนุรักษ์การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ โดยมีจิตสำนึกร่วมในการกำหนดกติกาในการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ในทรัพยากรชายฝั่งร่วมกัน ตลอดจนการสร้างเครือข่ายความร่วมมือในการติดตาม ตรวจสอบ เฝ้าระวัง รักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ปฏิบัติงานให้กับประชาชน และองค์กรต่างๆ ให้ตระหนักถึงความสำคัญในการอนุรักษ์ธรรมชาติอย่างสมดุล ลดการทำลายทรัพยากรป่าชายเลน อันจะนำไปสู่การจัดการทรัพยากรชายฝั่งอย่างยั่งยืน

บทความเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์เพื่ออธิบายถึง กลไก และกระบวนการ รวมถึงปัญหาหรืออุปสรรคในการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง นำไปสู่การสังเคราะห์รูปแบบการจัดการทรัพยากรชายฝั่งชุมชนบางชุมชนในมิติทางสังคมและเศรษฐกิจ ที่สอดคล้องกับการพัฒนาที่ประสานกับวัฒนธรรมวิถีความเป็นอยู่ของชุมชน ส่งผลให้ชุมชนเกิดกระบวนการ

¹ คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

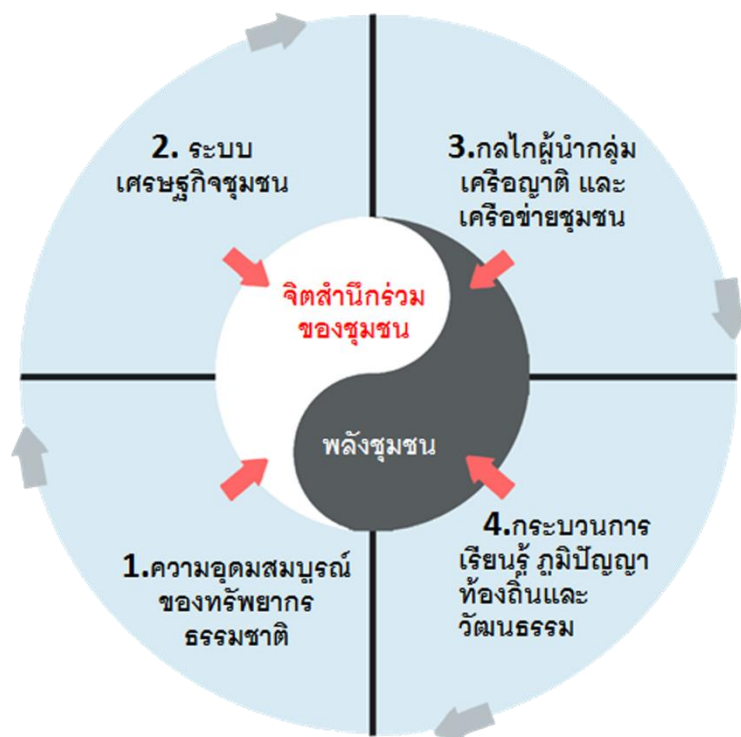
² รองศาสตราจารย์ประจำคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

เรียนรู้ใน การอยู่ร่วมกันกับธรรมชาติอย่างสมดุล เกิดเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ในการจัดการทรัพยากรชายฝั่งแบบองค์รวม หากพิจารณาบริบทสังคมไทย สิ่งที่สำคัญ คือ ระบบความสัมพันธ์แบบเครือญาติของคนในชุมชนที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานความรัก ความเมตตา ความเอื้ออาทรในการช่วยเหลือเกื้อกูล การแบ่งปันเสียสละ ความเชื่อมั่นศรัทธา ความไว้วางใจกัน มีความสอดคล้องกับหลักศีลธรรมอันดีของสังคม [6] ระบบคิดหรือวิถีคิดของคนในชุมชนไทยที่ผ่านการสั่งสมสืบทอดวิถีการปฏิบัติและนำไปใช้ประโยชน์ที่เกี่ยวข้องกับวิถีการดำเนินชีวิต วัฒนธรรมและประเพณี ที่มองเห็นเป็นรูปธรรม อันได้แก่ วิธีการจัดการกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม วิธีการที่สืบทอดทางภูมิปัญญาท้องถิ่น วิธีการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของคนผ่านจารีตประเพณี เป็นต้น ความสำเร็จของชุมชนในการดูแลทรัพยากรชายฝั่งเกิดจากการรวมตัวของชุมชนในลักษณะเครือญาติที่มีลักษณะการสร้างจิตสำนึกร่วมในการแก้ปัญหา มีความเสียสละ ช่วยเหลือเกื้อกูล ความไว้วางใจกันสามารถพลิกฟื้นป่าชายเลนคืนวิถีชีวิตไม่ต้องทิ้งถิ่นฐาน การร่วมต่อสู้เพื่ออนุรักษ์และใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าชายเลนโดยภูมิปัญญาของท้องถิ่น จนเกิดจิตสำนึกในการอนุรักษ์รักษาทรัพยากรป่าชายฝั่ง รูปแบบการจัดการทรัพยากรชายฝั่งดังกล่าวจึงถือได้ว่าเป็นนวัตกรรมที่สำคัญของทุนทางสังคมในการจัดการทรัพยากรชายฝั่งของชุมชนบางขุนไทร ชุมชนบางขุนไทรเป็นชุมชนหนึ่งในอำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี มีพื้นที่ป่าชายเลนประมาณ 600 ไร่ ซึ่งทอดยาวไปตามชายฝั่งอ่าว อาชีพหลักของคนในชุมชน คือ ประมงชายฝั่ง ที่อาศัยทรัพยากรป่าชายเลนในการดำรงชีพ [7] ขณะเดียวกันหากพื้นที่ใดน้ำทะเลท่วมไม่ถึง คนในชุมชนก็จะใช้เป็นพื้นที่เกษตรกรรมเพาะปลูกข้าว พื้นที่ถัดลงมาที่น้ำเค็มเข้าถึงก็จะทำนาเกลือ ส่วนพื้นที่อยู่ด้านนอกสุดติดชายฝั่งทะเล ชุมชนก็จะหากุ้ง หอย ปู ปลา ฯลฯ ประการสำคัญ ชุมชนบางขุนไทรถือได้ว่าเป็นแหล่งผลิตหอยแครงที่ใหญ่และสมบูรณ์ที่สุดของประเทศ [8] เป็นแหล่งเพาะพันธุ์หอยแครงตามธรรมชาติแหล่งสุดท้ายที่เหลืออยู่ด้วยพลังการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน โดยมี “กลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติทางทะเล” เป็นแกนนำในการรักษาชุมทรัพย์แห่งนี้ไว้ให้คงอยู่อย่างสมบูรณ์และยั่งยืน

การศึกษาเรื่องทุนทางสังคมกับการจัดการทรัพยากรชายฝั่งเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ซึ่งผู้ศึกษาได้ข้อมูลจากการศึกษาบริบทและพลวัตของชุมชน ในประเด็นทุนสังคมกับการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง ของชุมชน วิเคราะห์องค์ความรู้จากฐานราก (Grounded Theory) [9] นำมาสังเคราะห์หารูปแบบในการจัดการทรัพยากรชายฝั่งโดยนำทุนทางสังคม (Bang Khun Sai Community Model) สามารถจัดแบ่งออกได้เป็น 3 ช่วง คือ ช่วงที่ 1: ระยะที่ทรัพยากรชายฝั่งที่อุดมสมบูรณ์ (การตั้งถิ่นฐาน - พ.ศ.2532) ช่วงที่ 2: วิฤติทรัพยากรชายฝั่งของชุมชนบางขุนไทร (2533 - 2535) และ ช่วงที่ 3: กระบวนการฟื้นฟูทรัพยากรชายฝั่งโดยกลุ่มแกนนำของชุมชนบางขุนไทร (พ.ศ. 2536 – ปัจจุบัน) โดยรูปแบบการจัดการทรัพยากรชายฝั่งทั้ง 3 ช่วงเวลาจะสะท้อนให้เห็นพัฒนาการการเปลี่ยนแปลงของการบริหารจัดการ ที่มีความแตกต่างกันตามเหตุและปัจจัยที่เกิดขึ้นกับชุมชนบางขุนไทร

ช่วงที่ 1: ทรัพยากรชายฝั่งที่อุดมสมบูรณ์ (การตั้งถิ่นฐาน - พ.ศ. 2532)

แผนภูมิที่ 1 แสดงกลไกและกระบวนการจัดการทรัพยากรชายฝั่งของชุมชนบางขุนไทรในอดีต

แผนภูมิที่ 1 ซึ่งแสดงกลไกและกระบวนการจัดการทรัพยากรชายฝั่งบางขุนไทรในอดีต พบว่าในช่วงการตั้งถิ่นฐานของชุมชนบางขุนไทร “ทุนทางสังคม” ในด้านต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับวิถีชุมชนบางขุนไทรในอดีต ได้แก่ ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ ระบบเศรษฐกิจชุมชน กลไกผู้นำ กลุ่มเครือญาติ และเครือข่ายชุมชน และกระบวนการเรียนรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่น

ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติของบางขุนไทรในอดีต

จากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นกับชุมชนบางขุนไทร สรุปได้ว่า ทุนทางสังคมในด้านความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติบริเวณพื้นที่ชายฝั่งชุมชนบางขุนไทรในอดีตมีความอุดมสมบูรณ์อย่างยิ่ง มีสัตว์ทะเลมาอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก จึงทำให้ชุมชนบางขุนไทรสามารถดำรงชีวิตอยู่กับธรรมชาติได้อย่างไม่ยากลำบาก ช่วยให้คนในท้องถิ่นสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้โดยการทำประมงชายฝั่งในทุกฤดูกาล โดยการจับหอยแครงโดยใช้ไม้กระดานถีบซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของที่นี่ ในนาที่ตีดน้ำทะเลก็สามารถทำนาเกลือ ส่วนทางภาคเกษตรก็มีความอุดมสมบูรณ์ ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว จึงทำให้คนในชุมชนบางขุนไทรสามารถดำรงชีวิตอยู่กับธรรมชาติได้อย่างไม่ยากลำบาก มีอาหาร มีอาชีพ และมีรายได้เลี้ยงครอบครัว

ระบบเศรษฐกิจชุมชนของชุมชนบางขุนไทรในอดีต

จากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นกับชุมชนบางขุนไทร สรุปได้ว่า ทุนทางสังคมในด้านระบบเศรษฐกิจของชุมชนบางขุนไทรในอดีตต้องพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติเป็นปัจจัยสำคัญในการผลิต อาชีพสำคัญของประชากรในตำบลบางขุนไทรอาชีพของคนที่นี่แบ่งออกได้เป็น 6 ประเภท [7] ได้แก่ การทำประมงชายฝั่ง การทำนาเกลือ การทำนาข้าว การทำเกษตรผสมผสาน อาชีพรับจ้าง และอาชีพค้าขาย ซึ่งในแต่ละอาชีพล้วนแล้วแต่ต้องพึ่งพิงการใช้ทรัพยากรธรรมชาติทั้งสิ้น โดยจะเห็นได้จากชุมชนที่ติดกับชายทะเล และพื้นที่ป่าชายเลนหรือส่วนที่เป็นฝั่งน้ำเค็ม ส่วนใหญ่มีอาชีพประมงชายฝั่งและรับจ้าง ส่วนชุมชนที่เป็นฝั่งน้ำจืด ชาวบ้านก็จะทำนาข้าว เกษตรผสมผสาน หรือบางส่วนก็จะทำอาชีพรับจ้าง และ อาชีพค้าขาย เหล่านี้เป็นต้น ระบบเศรษฐกิจของชุมชนบางขุนไทรในอดีตเป็นวิถีชีวิตที่พึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติเป็น

ปัจจัยสำคัญในการผลิตอาชีพสำคัญของชุมชน การดำรงวิถีชีวิตของชุมชนบางขุนไทรในอดีตเป็นไปตามความจำเป็น คือ ทำเพียงแค่อพยพอยู่พอกินเท่านั้น มิได้ทำเพื่อธุรกิจการค้า ประกอบกับในอดีตท้องถิ่นชนบทยังห่างไกลจากความเจริญทางวัตถุ ทำให้การใช้ทรัพยากรธรรมชาติเป็นไปเพื่อการดำรงชีวิตและแบ่งปันกันในชุมชน มีการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและมีความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ช่วยสนับสนุนให้ชุมชนพึ่งตนเองและมีวิถีชีวิตอย่างพอเพียง

กลไกผู้นำ กลุ่มเครือญาติ และเครือข่ายชุมชนบางขุนไทรในอดีต

จากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นกับชุมชนบางขุนไทร สรุปได้ว่า ทูตทางสังคมในด้านกลไกผู้นำ กลุ่มเครือญาติ และเครือข่ายของชุมชนบางขุนไทรในอดีต พบว่ากลุ่มต่างๆ ในชุมชนบางขุนไทรเป็นกลุ่มแบบธรรมชาติดั้งเดิม มีวิถีชีวิตที่อยู่กันอย่างเรียบง่าย ไม่มีการจัดตั้งโดยแบ่งเป็นกลุ่มต่างๆ ตามชาติพันธุ์ เป็นชุมชนเก่าแก่อายุมากกว่า 200 ปี เดิมมีชื่อว่าบางขุนไทรทอง ซึ่งได้เล่าขานในชุมชนมาว่า ในอดีตมีผู้คนเชื้อสายชาวจีนแต่จิวได้ทำการค้าขายเข้ามาแหล่งทำกินและมาประกอบอาชีพประมงพื้นบ้านในอดีต ลงมาอยู่ที่บริเวณปากน้ำสมุทรปราการ และย้ายลงมาทางใต้มาตั้งรกรากอยู่ในบริเวณชุมชนบางขุนไทร ต่อมาได้มีกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ อพยพเข้ามาอยู่เพื่อประกอบอาชีพการประมงพื้นบ้านและทำการเกษตร แบ่งออกเป็น 4 กลุ่ม [7] คือ

1. กลุ่มคนเชื้อสายจีน : พบว่าเป็นกลุ่มคนรุ่นแรกๆ ที่อพยพเข้ามาก่อตั้งเป็นชุมชนบางขุนไทร ซึ่งจากการศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนบางขุนไทร พบว่าเมื่อประมาณมากกว่า 200 ปีที่ผ่านมา ผู้ที่อพยพเข้ามาตั้งหลักฐานในครั้งแรกนั้นเป็นชาวจีนแต้จิ๋ว เข้าทางเรือสำเภา อพยพลงมาถึงจังหวัดเพชรบุรี โดยเลือกทำเลที่ตั้งหมู่บ้านที่อยู่ใกล้กับทะเลที่มีความอุดมสมบูรณ์ทางทรัพยากรธรรมชาติ

2. กลุ่มคนเชื้อสายมลายู: พบว่ากลุ่มคนที่มีเชื้อสายมลายูมีเพียงหมู่บ้านเดียวคือหมู่บ้านบ้านแขก เป็นชุมชนดั้งเดิมที่มีอายุประมาณ 200 ปี เป็นกลุ่มคนที่อพยพมาจากทางใต้ของประเทศไทยและมาขึ้นฝั่งทะเลครั้งแรกที่ตำบลปากทะเล จนถึงปัจจุบัน ส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านแขกนับถือศาสนาอิสลาม ทำอาชีพค้าขาย เลี้ยงสัตว์ และรับจ้าง

3. กลุ่มเชื้อสายลาว: ในปัจจุบันอาศัยอยู่ในหมู่บ้านดอนผิงแดด, หมู่บ้านดอนวัด, หมู่บ้านดอนไทย ซึ่งกลุ่มคนเชื้อสายลาวเป็นอีกกลุ่มหนึ่งที่อพยพเข้ามาอาศัยและทำมาหากินในบริเวณพื้นที่ชุมชนบางขุนไทรในแถบที่ดอน ซึ่งเป็นพื้นที่ที่เหมาะสมแก่การทำเกษตรกรรม เป็นอาชีพที่สอดคล้องกับวิถีชีวิต ความชำนาญด้านการทำเกษตรกรรมมาตั้งแต่อดีต

4. กลุ่มคนท้องถิ่นดั้งเดิม: หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า คนเมืองเพชร คือ เป็นลักษณะการอพยพครอบครัวมาอาศัยอยู่ในเขตพื้นที่บางขุนไทรตั้งแต่รุ่นบรรพบุรุษ อาศัยอยู่ในเขตชุมชนบางขุนไทรมากขึ้น เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ทางทรัพยากรธรรมชาติอย่างหลากหลายตามสาขาอาชีพ ตามบริบทสภาพแวดล้อม เช่น การเก็บหอย การทำเกษตรกรรม การเลี้ยงสัตว์ การทำประมงชายฝั่ง และการทำนาเกลือ เป็นต้น

แม้ว่าชุมชนบางขุนไทรจะมีความหลากหลายทางเชื้อชาติ ศาสนา และวัฒนธรรม แต่ก็มีความเอื้ออาทรช่วยเหลือเกื้อกูล มีความไว้วางใจ และมีความสามัคคีในการร่วมมือร่วมใจกันในการพัฒนาชุมชน การมีส่วนร่วมต่อชุมชนและต่อธรรมชาติ ความผูกพันแบบเครือญาติมีความสำคัญในเรื่องการร่วมมือ ร่วมแรงและร่วมใจในการทำกิจกรรมต่างๆ เป็นอย่างดี อาทิเช่น ด้านอาชีพ ประเพณี ความเชื่อ ศาสนา วัฒนธรรม และกิจกรรมชุมชนอื่นๆ ดังคำโบราณที่ว่า “เอามื้อ เอารุ่น” ชุมชนมีการแลกเปลี่ยนแรงงานในชุมชนโดยแบ่งเป็นเครือข่ายตามเชื้อชาติ ศาสนา และวัฒนธรรม กลุ่มผู้นำยึดหลักความอาวุโสทำให้เกิดความศรัทธาและไว้วางใจกัน ไม่ใช้การจัดตั้งแบบฐานการเมืองในปัจจุบัน

จากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชนบางขุนไทร สรุปได้ว่า ทูตทางสังคมในด้านกลไกผู้นำ กลุ่มเครือญาติ และเครือข่ายชุมชนมีความสำคัญอย่างยิ่ง เป็นปัจจัยที่ส่งเสริมให้ชุมชนอยู่ร่วมกันด้วยความเรียบง่าย เอื้ออาทร ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และเสียสละเพื่อประโยชน์ส่วนรวม เบื้องหลังของการอยู่ร่วมกันด้วยความสงบสุขนั้นล้วนเกิดจากผู้นำของแต่ละกลุ่มเป็นผู้ประสานและเชื่อมร้อยถักทอทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นผู้นำตามธรรมชาติ ผู้นำทางศาสนา ฯลฯ อาจกล่าวได้ว่า ผู้นำในอดีตจะทำหน้าที่เป็นผู้อำนวยความสะดวกหรือผู้ประสานงาน (Facilitator) [10] ในปัจจุบันนั่นเอง นอกจากจะมีผู้นำเป็นแกน

นำในการขับเคลื่อนชุมชนแล้ว ยังมีกลุ่มที่สำคัญอีกกลุ่มหนึ่งซึ่งช่วยให้การขับเคลื่อนเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ คือ กลุ่มเครือข่าย จะเห็นได้ว่าการแต่งงานข้ามชาติพันธุ์และข้ามศาสนาซึ่งเป็นการเกี่ยวโยงครอบครัวระหว่างหมู่บ้านต่างๆ ให้เกิดสายสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้น และเชื่อมโยงเครือข่ายในชุมชนให้เกิดความแน่นแฟ้นเพิ่มขึ้น เมื่อชุมชนจะทำอะไรก็จะมี ความเกรงอกเกรงใจ ให้ความช่วยเหลือ และให้การสนับสนุนร่วมมือซึ่งกันและกันเป็นอย่างดี

กระบวนการเรียนรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนบางขุนไทรในอดีต

ทุนทางสังคมในด้านกระบวนการเรียนรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่น พบว่า บริบทด้านวัฒนธรรมและภูมิปัญญา ท้องถิ่นเป็นตัวกำหนดการจัดการความรู้ของกลุ่มองค์กรชุมชน และเครือข่ายในอดีต ชุมชนบางขุนไทรนอกเหนือจากมี ความหลากหลายด้านทรัพยากรธรรมชาติแล้ว ยังมีความหลากหลายด้านวัฒนธรรมและภูมิปัญญาของท้องถิ่น ถึงแม้ภูมิ ปัญญาและวัฒนธรรมของชุมชนบางขุนไทรจะมาจากกลุ่มคนที่มีความแตกต่างทางชาติพันธุ์และศาสนา แต่ด้วยความ เชื่อมโยงในความเป็นเครือญาติ ทำให้ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมมีการหล่อหลอมเข้าด้วยกัน ซึ่งหมายความว่าคนทุกกลุ่ม สามารถหยิบยืมองค์ความรู้หรือภูมิปัญญาที่มีอยู่ในชุมชนเพื่อใช้ในการดำรงชีพได้อย่างลงตัว จะเห็นได้จากการใช้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับวิธีการเก็บหอย และการใช้เครื่องมือที่เป็นกระดานถีบเพื่อเก็บหอย รวมไปถึงความสามารถใน การเรียนรู้ถึงฤดูกาล ภูมิอากาศที่เหมาะสมต่อการออกไปทำการประมงของคนในชุมชนบางขุนไทร

ชุมชนบางขุนไทรเป็นชุมชนที่มีอุดมสมบูรณ์ในทรัพยากรธรรมชาติและยังมีความหลากหลายด้านภูมิปัญญา และวัฒนธรรม อันเกิดจากรากฐานทางวัฒนธรรมของชาติพันธุ์ 4 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มคนเชื้อสายจีน กลุ่มคนเชื้อสายมลายู กลุ่มเชื้อสายลาวพวน และกลุ่มคนไทยท้องถิ่นดั้งเดิม หรือคนเมืองเพชร ผสมกลมกลืนเกิดเป็นภูมิปัญญาในการอนุรักษ์ ทรัพยากรชายฝั่ง มีกระบวนการถ่ายทอดเรียนรู้สืบทอดมาจากอดีต และปรับตัวตามสถานการณ์ในสิ่งที่เกิดขึ้นใน ชุมชน ดังนี้ [7]

ภูมิปัญญาการทำนาเกลือ: เริ่มประมาณปี พ.ศ. 2480 ชาวบ้านอำเภอบ้านแหลม เริ่มมีการทำนาเกลือแบบ พึ่งพาธรรมชาติเป็นหลักและใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านในการผลิตเครื่องที่ใช้สำหรับทำนาเกลือ เช่น การทำกังหันลมติดกับ ระหัดวิดน้ำ เพื่อทำการวิดน้ำทะเลเข้าคลอง ซึ่งการทำกังหันลมจะใช้ความรู้ ภูมิปัญญาการดูลม และสังเกตว่าทิศทางของ กังหันควรหันไปทางไหน ทำให้มีน้ำใช้ในฤดูกาลทำนาเกลือได้มากขึ้น

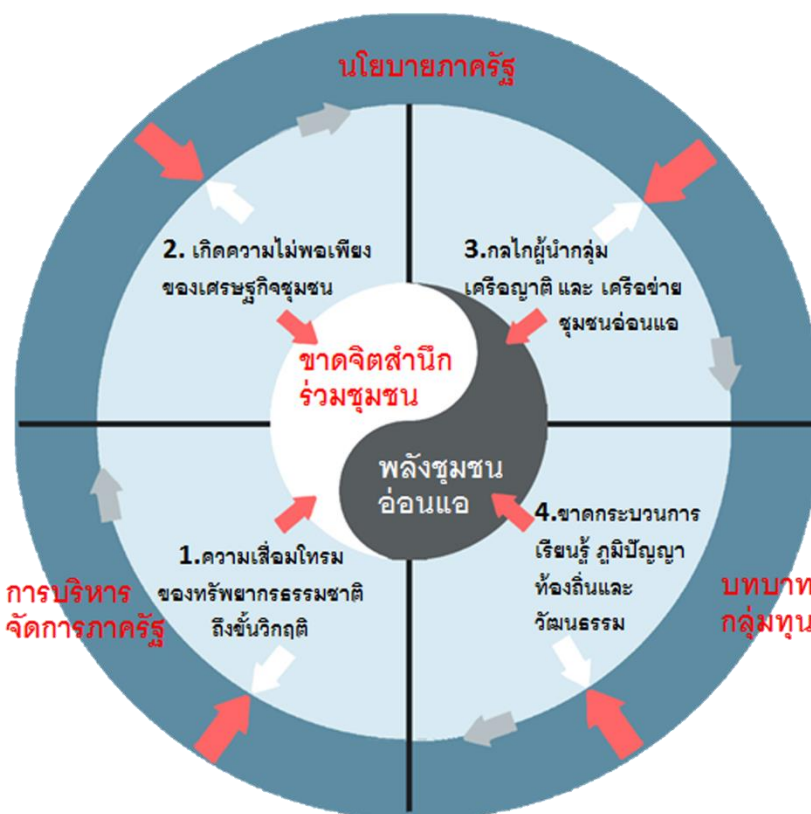
ภูมิปัญญาการเก็บหอย: เป็นความรู้ที่คนชุมชนบางขุนไทรสืบทอดมาตั้งแต่สมัยอดีตจนถึงปัจจุบัน วิธีการเก็บ หอยของคนในชุมชนบางขุนไทร ถือว่าเป็นภูมิปัญญาที่มีแห่งเดียวในประเทศไทย เป็นเอกลักษณ์ของคนบางขุนไทร อันเป็นจุดหลอมรวมความเป็นหนึ่งเดียวระหว่างคนในชุมชนกับการจัดการทรัพยากรชายฝั่งที่เป็นแหล่งผลิตหอยแครงที่ ใหญ่ที่สุดของประเทศไทย การเก็บหอยมีเครื่องมือและอุปกรณ์ที่ชาวประมงพื้นบ้าน ได้แก่ 1) ไม้กระดานถีบเก็บหอย: เป็นเครื่องมือชิ้นสำคัญมากสำหรับการออกเก็บหอยด้วยมือในช่วงน้ำลด หรือบริเวณบางเลน 2) ถังใส่หอย: เป็นถังไม้ ใช้ สำหรับบรรจุหอยที่เก็บได้ และเป็นที่พักหน้าอกเวลาถีบกระดาน และ 3) ถุงอวน: ใช้เป็นพาชนะสำหรับใส่หอยระหว่าง เก็บหอยก่อนที่จะเทลงถังไม้เนื่องจากจะช่วยทำให้ดินเลนบางส่วนหลุดออกไปช่วยลดน้ำหนักของหอยในถังไม้ได้

จากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นกับชุมชนบางขุนไทร สรุปได้ว่า กระบวนการเรียนรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่นมี ความหลากหลายด้านวัฒนธรรมและภูมิปัญญา จะเห็นได้จากการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับวิธีการเก็บหอย และ การใช้เครื่องมือที่เป็นกระดานถีบเพื่อเก็บหอย รวมไปถึงความสามารถในการเรียนรู้ถึงฤดูกาล ภูมิอากาศที่เหมาะสม ต่อการออกไปทำการประมงของคนในชุมชนบางขุนไทร ภูมิปัญญาดังกล่าวจึงเป็นพื้นฐานที่สำคัญในการสร้างจิตสำนึก ให้คนในชุมชนมีการรักษาและฟื้นฟูความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติอย่างต่อเนื่อง เกิดการสืบทอดภูมิปัญญา จากรุ่นสู่รุ่นทำให้มีวิถีชีวิตสอดคล้องกับธรรมชาติและระบบนิเวศ และส่งผลต่อความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรชายฝั่ง

ช่วงที่ 2: วิฤตทรัพยากรชายฝั่งของชุมชนบางขุนไทร (2533 - 2535)

แผนภูมิที่ 2 แสดงกลไกและกระบวนการจัดการทรัพยากรชายฝั่งของชุมชนบางขุนไทรในช่วงวิกฤต

ช่วงปี พ.ศ.2515 – 2532 เป็นช่วงที่ทรัพยากรเริ่มเสื่อมโทรม
ปี พ.ศ.2533 – 2535 ทรัพยากรธรรมชาติเสื่อมโทรมถึงขั้นวิกฤติ

จากแผนภูมิที่ 2 ซึ่งแสดงกลไกและกระบวนการจัดการทรัพยากรชายฝั่งในช่วงวิกฤต พบว่ามีปัจจัยภายนอก 3 ประการ ได้แก่ นโยบายภาครัฐ บทบาทกลุ่มทุน และการบริหารจัดการภาครัฐ ที่ส่งผลกระทบต่อ “ทุนทางสังคม” ในด้านต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับวิถีชุมชนบางขุนไทรในช่วงวิกฤต ซึ่งได้แก่ ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ ระบบเศรษฐกิจชุมชน กลไกผู้นำ กลุ่มเครือญาติ และเครือข่ายชุมชน และกระบวนการเรียนรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่น ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนบางขุนไทรในช่วงวิกฤต จากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นกับชุมชนบางขุนไทร พบว่าทุนทางสังคมในด้านความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติบริเวณพื้นที่ชายฝั่งชุมชนบางขุนไทรในช่วงวิกฤต ได้รับผลกระทบจากปัจจัยภายนอก ดังนี้

ปัจจัยด้านนโยบายภาครัฐและบทบาทกลุ่มทุนส่งผลกระทบต่อทุนทางสังคมในด้านความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติของบางขุนไทรในช่วงวิกฤต โดยพบว่าปัญหาเกิดจากความผิดพลาดของทิศทางนโยบายรัฐซึ่งเป็นปัญหาเชิงโครงสร้างของสังคม ได้ส่งผลกระทบต่อทุนทางสังคมในด้านความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรชายฝั่งบริเวณชุมชนบางขุนไทร กล่าวคือ โครงสร้างอำนาจรัฐของประเทศไทยเป็นโครงสร้างที่รัฐเป็นผู้มีอำนาจเพียงฝ่ายเดียว นโยบายของรัฐจะเน้นการเติบโตทางด้านเศรษฐกิจ ส่งเสริมการบริโภค และเน้นการแสวงหาทรัพยากรธรรมชาติเพื่อมาป้อนระบบอุตสาหกรรม แนวทางการพัฒนาประเทศเช่นนี้ส่งผลให้เกิดการนำเทคโนโลยีมาใช้เพื่อเร่งการแสวงหาทรัพยากรธรรมชาติ ผลที่เกิดขึ้นควบคู่กับการพัฒนาคือการทำลายสิ่งแวดล้อม ส่งผลให้ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติบริเวณพื้นที่

ชายฝั่งชุมชนบางขุนไทรที่เต็มไปด้วยป่าชายเลน พืช และสัตว์ในทะเลเป็นจำนวนมากถูกทำลายเกิดความเสื่อมโทรมถึงขั้นวิกฤต

สืบเนื่องจากการเพิ่มจำนวนขึ้นอย่างรวดเร็วของพลเมืองทำให้มีความต้องการใช้ประโยชน์ในทรัพยากรเพิ่มสูงขึ้นตามไปด้วย จึงเป็นเหตุให้กลุ่มทุนมีความต้องการกอบโกยผลประโยชน์จากทรัพยากรทางทะเลเพื่อสร้างผลประโยชน์ทางด้านการเศรษฐกิจ การทำลายชายฝั่งชุมชนบางขุนไทรได้ก่อตัวขึ้นในปี พ.ศ. 2515 ด้วยเครื่องมือคราดหอยที่มีเทคโนโลยีสมัยใหม่ของกลุ่มทุนคิดจะกอบโกยทรัพยากรทางทะเล เข้ามาคราดหอยไปเลี้ยงในคอกหอยของตัวเองและส่งขาย ส่งผลให้เกิดความเสียหายให้กับทรัพยากรชายฝั่งเป็นอย่างมาก ด้วยเหตุนี้จึงมีความพยายามของกลุ่มทุนที่จะหาประโยชน์จากการอิงแอบเจ้าหน้าที่ของรัฐในรูปแบบต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นให้ผลประโยชน์เพื่อให้เจ้าหน้าที่เลือกปฏิบัติในการการบังคับใช้กฎหมาย หรือผ่อนปรนให้กลุ่มทุนแสวงหาผลประโยชน์ได้ เป็นต้น ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นกับชุมชนบางขุนไทรพบว่า หน่วยงานของรัฐที่มีหน้าที่รับผิดชอบการบังคับใช้กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการจัดการชายฝั่งเข้าข่ายเลือกปฏิบัติ ไม่ได้ยืนอยู่ข้างประชาชน เพราะอาจไปมีส่วนได้เสียกับนายทุนเรือคราด จึงนำมาสู่การละเว้นหรือเพิกเฉยการปฏิบัติหน้าที่ของตนเอง จึงพบว่ากลุ่มนายทุนเรือคราดยังเข้ามากอบโกยผลประโยชน์จากแหล่งทำกินของชุมชนบางขุนไทรอย่างต่อเนื่อง เกิดการการทำลายล้างทรัพยากรชายฝั่งอย่างรุนแรง และสร้างผลกระทบในระยะยาว ด้วยการกระทำเพียงระยะเวลาสั้นๆ เพราะเวลาที่เรือคราดหอยลากไปตามพื้น ตะแกรงจะกวาดเลนลึกลงไป ผลเสียหายอย่างแรกที่จะเกิดขึ้นคือน้ำจะขุ่น ต่อมาหน้าดินที่มีอาหารและอินทรีย์วัตถุต่างๆ อันเป็นสิ่งสำคัญต่อการเติบโตของสัตว์น้ำ จะถูกพลิกกลับทับถมด้วยเลนที่เรือคราดลากขึ้นมา ส่งผลให้สัตว์น้ำถูกทำลายทันทีตั้งแต่ตัวอ่อน สัตว์ที่จะเติบโตมาแทนที่ก็ถูกทำลาย เพราะตัวอ่อนถูกคราดไปด้วย เพราะอาหารหน้าดินโดนทำลายไปหมดวิกฤตปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างรุนแรงนี้ ทำให้ชาวบางขุนไทรเริ่มประสบปัญหาด้านการประกอบอาชีพ จึงกลายเป็นปัญหาของชุมชนบางขุนไทรตามมา ประชาชนที่มีอาชีพในการจับหอยแครงก็ต้องอพยพไปหาที่ทำกินในท้องที่อื่นซึ่งห่างไกล และประสบกับความยากลำบากในการดำรงชีพในต่างถิ่น

ส่วนปัจจัยด้านการบริหารจัดการภาครัฐที่ส่งผลต่อทุนทางสังคมในด้านความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติของบางขุนไทรในช่วงวิกฤต พบว่าปัญหาเกิดจากความด้อยประสิทธิภาพของภาครัฐในการบังคับใช้กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการทรัพยากร การเข้ามาของฝูงเรือคราดหอยของชุมชนบางขุนไทรชาวบ้านให้ขอมูลตรงกันว่าไม่ได้รับการเหลียวแลจากหน่วยงานราชการ เนื่องจากหน่วยงานราชการเข้าร่วม สนับสนุน และยืนอยู่ข้างนายทุน เกิดการเลือกปฏิบัติในการบังคับใช้กฎหมาย ส่งผลให้ชาวบ้านต้องต่อสู้อย่างโดดเดี่ยว ไร้การเหลียวแลจากงานราชการใดๆ ที่จะเข้ามาช่วยเหลือดูแล ทำให้ชาวบ้านต้องต่อสู้โดยลำพัง จึงไม่สามารถต่อสู้กับกลุ่มนายทุนเรือคราดที่เข้ามาได้ การที่ผู้มีอำนาจทางกฎหมายบกพร่องในหน้าที่ ไม่มีการดำเนินคดีกับผู้กระทำผิดอย่างจริงจัง ทำให้ชาวประมงจากแหล่งพื้นที่อื่นๆ เข้ามารุกล้ำเพื่อแสวงหาประโยชน์จำนวนมาก โดยปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจริงกับบางขุนไทรพบว่าหลังจากที่ชาวบ้านจับกุมคนที่ลักลอบคราดหอยโดยใช้เรือคราดซึ่งผิดกฎหมายแล้วนำไปส่งสถานีตำรวจ แต่พบว่าตำรวจไม่ให้ความร่วมมือ โดยปิดความรับผิดชอบด้วยการให้ชาวบ้านเขียนสำนวนเอง ประกอบกับปัญหาการขาดแคลนงบประมาณและบุคลากร เมื่อเปรียบเทียบกับพื้นที่ชายฝั่งทะเลที่อยู่ในความรับผิดชอบ และการขาดการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นที่จะเข้ามาใช้อำนาจร่วมจัดการทรัพยากร เพราะเหตุที่ขาดมาตรการทางกฎหมายที่ให้อำนาจกับชุมชนใช้สิทธิในการร่วมจัดการทรัพยากรกับรัฐดังที่กฎหมายรัฐธรรมนูญรับรอง จึงส่งผลให้เกิดวิกฤตทรัพยากรชายฝั่งของชุมชนบางขุนไทรขึ้น

ระบบเศรษฐกิจชุมชนบางขุนไทรในช่วงวิกฤต

จากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชนบางขุนไทร พบว่าทุนทางสังคมในด้านระบบเศรษฐกิจชุมชนบริเวณพื้นที่ชายฝั่งในช่วงวิกฤตเป็นผลมาจากปัจจัยทางด้านนโยบายภาครัฐและบาทกลุ่มทุน โดยพบว่านโยบายของรัฐมีแนวทางปฏิบัติที่ไม่สอดคล้องกัน ส่งผลให้เกิดความยากในการปฏิบัติงานของหน่วยงานที่รับผิดชอบ ทำให้เจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงาน

ไม่สามารถดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ ส่วนปัจจัยด้านการบริหารจัดการภาครัฐที่ส่งผลต่อทุนทางสังคมในด้านระบบเศรษฐกิจชุมชนของบางชุมชนในช่วงวิกฤต ประกอบกับกลุ่มทุนใช้เครื่องมือการตลาดที่มีเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาครอบงำโดยทรัพยากรทางทะเล แต่ทางภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพิกเฉยและละเลยการปฏิบัติหน้าที่

ปัจจัยภายนอกที่กล่าวมาข้างต้นส่งผลให้เกิด “ความไม่พอเพียงของระบบเศรษฐกิจชุมชน” ขึ้น เพราะทรัพยากรชายฝั่งถูกทำลาย ทำให้แหล่งเพาะพันธุ์สัตว์น้ำถูกทำลายลง จำนวนสัตว์น้ำลดลงจนทำให้ชาวบ้านไม่สามารถดำรงชีพอยู่ได้เหมือนเมื่อในอดีต เมื่อขาดแหล่งทำกิน ขาดอาชีพ ขาดรายได้ ชาวชุมชนบางชุมชนก็ไม่สามารถใช้ชีวิตอยู่ด้วยการอาศัยธรรมชาติเหมือนแต่ก่อน ทำให้เกิดการอพยพย้ายถิ่นของชาวบ้านเป็นจำนวนมาก หลายรายต้องตระกลำบากในการประกอบอาชีพต่างถิ่น หรือบางรายก็ได้รับอันตรายเจ็บป่วยถึงกับเสียชีวิต ระบบเศรษฐกิจชุมชนที่เคยสร้างความพอเพียงให้แก่สมาชิกในชุมชนบางชุมชนก็ต้องล่มสลายไปในที่สุด

กลไกผู้นำ กลุ่มเครือญาติ และเครือข่ายชุมชนบางชุมชนในช่วงวิกฤต

จากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น พบว่าทุนทางสังคมด้านกลไกผู้นำ กลุ่มเครือญาติ และเครือข่ายชุมชนบริเวณพื้นที่ชายฝั่งชุมชนบางชุมชนในช่วงวิกฤตได้รับผลกระทบจากปัจจัยทางด้านนโยบายภาครัฐ บทบาทกลุ่มทุน และด้านการบริหารจัดการภาครัฐ กล่าวคือ ระบบทุนภายใต้นโยบายภาครัฐที่เน้นในเรื่องการบริโภคเข้ามามีอิทธิพลต่อความคิด ค่านิยม และพฤติกรรมของคนในชุมชน เมื่อความเจริญเข้ามาสู่ชุมชนจึงทำให้ความจำเป็นที่จะต้องพึ่งพาอาศัยกันของเครือญาติลดน้อยลงกว่าในอดีต สมาชิกในชุมชนมีความเป็นปัจเจกมากขึ้น คนบางชุมชนเริ่มที่จะให้ความสำคัญแก่วัตถุเงินตราและมีการบริโภคมากขึ้น ความจำเป็นในการแสวงหาเพื่อสะสมเงินทองมีมากขึ้น หลายคนจึงเริ่มให้ความสำคัญแก่ธุรกิจส่วนตัว หรือกิจการของตนเองโดยละเลยและไม่สนใจต่อกิจการของส่วนรวมที่เป็นสาธารณะประโยชน์ อย่างไรก็ตาม เนื่องจากชุมชนบางชุมชนมีประวัติความเป็นมายาวนาน ดังนั้นจึงยังมีกลุ่มคนบางกลุ่มที่ยังยึดมั่นในวิถีของชุมชนแบบดั้งเดิมที่มีความผูกพันระหว่างเครือญาติ แต่อาจจะไม่มากนัก ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวของชุมชนบางชุมชนได้ส่งผลต่อระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชนให้เหินห่างกันมากขึ้น ทำให้พลังของชุมชนที่เคยมีและเข้มแข็งในอดีตลดน้อยถอยลง ปรากฏการณ์ดังกล่าวได้ก่อให้เกิดความอ่อนแอของชุมชน ทำให้การแก้ไขปัญหาต่างๆ ของชุมชนในช่วงเวลาดังกล่าวเป็นไปอย่างล่าช้าและไร้ประสิทธิภาพ

เมื่อชุมชนบางชุมชนได้รับอิทธิพลจากกลุ่มทุนเรือคราดหอยจากภายนอกเข้ามาแสวงหาประโยชน์โดยมิชอบด้วยกฎหมาย โดยการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาครอบงำและทำลายทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน วิกฤตที่เกิดขึ้นส่งผลให้ชาวชุมชนบางชุมชนจำนวนมากต้องอพยพออกไปหางานทำในต่างถิ่น สิ่งที่เกิดขึ้นทำให้ชุมชนขาดความเข้มแข็ง เพราะสมาชิกจำนวนมากย้ายไปอยู่นอกชุมชน ประกอบกับในช่วง พ.ศ. 2533-2535 เครือข่ายผู้นำชุมชนยังไม่มีบทบาทชุมชนจึงไม่เข้มแข็ง จนนำไปสู่การไร้อำนาจในการต่อรองกับระบบราชการและกลุ่มทุน อีกทั้งยังพบว่ากำลังด้านบุคลากรในการแก้ไขปัญหาไม่มากเท่าที่ควร การที่ชุมชนยังไม่มีกิจกรรมตัวกันขึ้นมาต่อสู้ การทำลายทรัพยากรชายฝั่งจึงเกิดขึ้นอย่างรุนแรงจากเรือคราดหอย นำไปสู่การขาดแคลนของทรัพยากรชายฝั่งของชุมชนบางชุมชน สิ่งที่เกิดขึ้นส่งผลกระทบกับสิ่งแวดล้อมชายฝั่งรุนแรง การที่ทรัพยากรธรรมชาติได้ถูกทำลายไปเกือบหมดส่งผลให้มีการอพยพย้ายถิ่นฐานหาที่ทำกินนอกพื้นที่ ชุมชนบางชุมชนจึงอยู่ในภาวะอ่อนแอ ระบบและกลไกแบบเครือญาติและเครือข่ายที่เคยเข้มแข็งก็กลับอ่อนแอลง

กระบวนการเรียนรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนบางชุมชนในช่วงวิกฤต

จากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นกับชุมชนบางชุมชน พบว่าทุนทางสังคมด้านกระบวนการเรียนรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนบางชุมชนในช่วงวิกฤตได้ถูกกลืนเลย เนื่องจากได้รับผลกระทบจากปัจจัยทางด้านนโยบายภาครัฐ กลุ่มทุน และ การบริหารจัดการภาครัฐ ส่งผลให้ชุมชนขาดกระบวนการเรียนรู้ที่ต่อเนื่อง สาเหตุเนื่องมาจากการที่วิถีชีวิตของชุมชนได้มีการเปลี่ยนแปลงจากชุมชนในชนบทที่มีรากฐานเกษตรกรรมแบบพออยู่พอกิน ดำรงอยู่อย่างสมดุลระหว่างคนชุมชนและทรัพยากรในท้องถิ่น มีจิตสำนึกและความตระหนักร่วมของคนในชุมชนต่อการใช้ประโยชน์ในทรัพยากรร่วมกัน

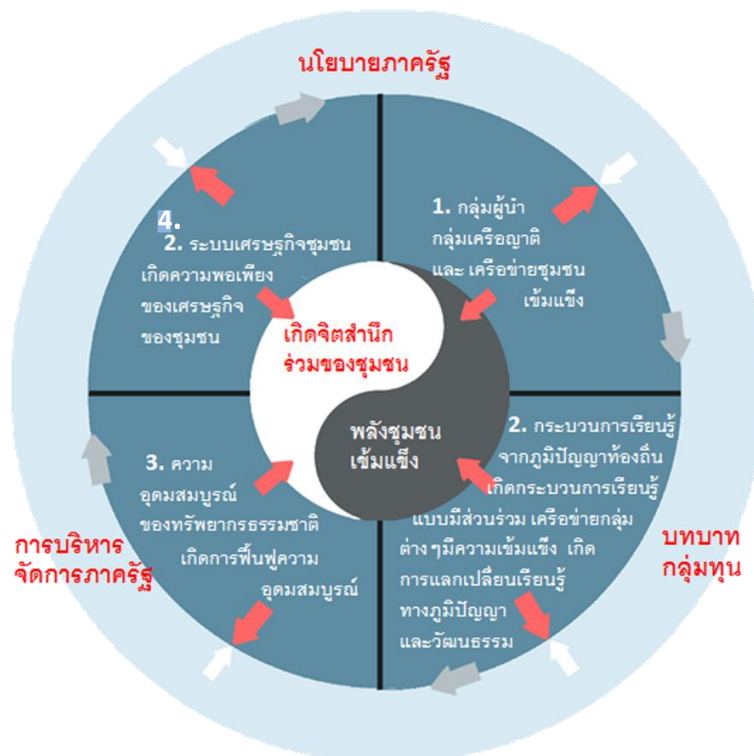
พร้อมกับสะสมเป็นองค์ความรู้ภูมิปัญญาประสานกับวัฒนธรรมชุมชน ไปสู่การป้องกันการทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การที่ทรัพยากรธรรมชาติถูกทำลายโดยนายทุนจากภายนอกทำให้ประชาชนในชุมชนเป็นจำนวนมากต้องอพยพย้ายออกไปต่างถิ่น ดังนั้น การสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะเป็นวิธีการจับหอยแครงหรือการใช้ไม้กระดานดิบของชาวบ้านที่มีอาชีพเก็บหอยก็ไม่ได้ถูกนำมาใช้ และก็ด้วยการอพยพของชาวบ้านเป็นจำนวนมากที่ไม่มีอาชีพทำให้กระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างสมาชิกในชุมชนก็หมดไป สิ่งเหล่านี้ส่งผลให้ระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชนที่เคยมีการไปมาหาสู่ช่วยเหลือเกื้อกูลกันระหว่างเครือญาติก็ลดลงไปด้วย

จากปรากฏการณ์ทั้งหมดที่เกิดขึ้นกับชุมชนบางขุนไทยในช่วงการเกิดวิกฤตทางทรัพยากรชายฝั่ง สามารถสรุปในภาพรวมได้ว่า การเปลี่ยนแปลงในช่วงปี พ.ศ. 2533-2535 เริ่มมีค่านิยมทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปของชุมชนบางขุนไทย คือ ปัจจัยด้านทุนและเรื่องของเทคโนโลยี ค่านิยมที่เข้ามาใหม่เป็นค่านิยมที่มาจากภายนอก ซึ่งเข้ามาเพื่อที่จะหาประโยชน์จากธรรมชาติ ทำให้ทรัพยากรชายฝั่งที่มีความอุดมสมบูรณ์ของคนชุมชนบางขุนไทยที่เคยมีความสมดุลของระบบนิเวศเกิดการสูญเสียไป วิกฤตทรัพยากรเริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. 2515 แต่ด้วยเงื่อนไขที่มีแหล่งทรัพยากรที่อยู่ในแหล่งใกล้เคียง จึงทำให้นายทุนยังไม่ได้เข้ามาทำลายและรุกรานชุมชนบางขุนไทยอย่างจริงจัง จนปี พ.ศ. 2533 เป็นปีที่กลุ่มทุนจากภายนอกซึ่งอาศัยเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่ไม่เป็นมิตรกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้เข้ามาหาประโยชน์จากทรัพยากรชายฝั่งบริเวณชุมชนบางขุนไทย เรือคราดของกลุ่มนายทุนได้ทำให้ทรัพยากรสัตว์น้ำต่างๆ ถูกทำลาย ในระยะเริ่มต้นนี้ชุมชนบางขุนไทยยังไม่ได้ปรับตัวและเตรียมพร้อมที่จะต่อสู้และต่อต้าน เมื่อไม่มีแหล่งทำกินก็แค่ทำการอพยพออกไปเท่านั้น วิกฤตที่เกิดขึ้นก็ดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง กลุ่มทุนภายนอกได้นำเครื่องมือที่มีเทคโนโลยีสูงเข้ามาทำลายทรัพยากรอย่างต่อเนื่องจนกระทั่งทรัพยากรชายฝั่งสูญเสียไปแทบจะหมด ทำให้คนในท้องถิ่นเดือดร้อนจนอยู่ไม่ได้จนนำมาสู่การลุกขึ้นมาต่อสู้ในที่สุด โดยเริ่มจากแกนนำชาวบ้านที่มองเห็นว่าวิกฤตตรงนี้ได้ทำให้ครอบครัวและชุมชนล่มสลาย ทั้งๆ ที่ก่อนหน้านี้เศรษฐกิจชุมชนของบางขุนไทยเคยอยู่ได้ เมื่อเกิดวิกฤตชุมชนไม่สามารถพึ่งพาตนเองได้ แรงงานที่เคยแลกเปลี่ยนหรือรับจ้างก็หายไป ผู้นำที่ยังอยู่ในชุมชนจึงลุกขึ้นมาแก้ไขปัญหาโดยเริ่มจากการต่อสู้ด้วยคนกลุ่มเล็กๆ ไม่กี่คน

ช่วงที่ 3: กระบวนการฟื้นฟูทรัพยากรชายฝั่งโดยกลุ่มแกนนำของชุมชนบางขุนไทร (พ.ศ. 2536 – ปัจจุบัน)

แผนภูมิที่ 3 แสดงกลไกและกระบวนการจัดการทรัพยากรชายฝั่งในช่วงการฟื้นฟูทรัพยากรชายฝั่งของชุมชนบางขุนไทร

ช่วงปี พ.ศ.2536 – ปัจจุบัน
เกิดกลุ่มอนุรักษ์ธรรมชาติทางทะเล เริ่มในปี พ.ศ. 2536

กลไกผู้นำ กลุ่มเครือญาติ และเครือข่ายชุมชน

จากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นกับชุมชนบางขุนไทร พบว่า ทูทางสังคมด้านกลไกผู้นำ กลุ่มเครือญาติ และเครือข่ายชุมชน มีบทบาทที่สำคัญอย่างยิ่งต่อการจัดการพื้นที่ชายฝั่งชุมชนบางขุนไทร จากข้อมูลที่ได้จากช่วงวิกฤตทรัพยากรชายฝั่งของชุมชนบางขุนไทรพบว่า ในช่วงปี พ.ศ. 2533 – 2535 เป็นช่วงเวลาที่ยุทธศาสตร์ของชุมชนบางขุนไทรไม่สามารถแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นกับชุมชนได้ สมาชิกก็อพยพออกไปหมด ถึงแม้จะมีกลุ่มผู้นำที่ลุกขึ้นมาต่อสู้ แต่ก็ยังเป็นเพียงคนกลุ่มเล็กๆ เท่านั้น การต่อสู้จึงยังไม่พียง ชุมชนจึงต้องเผชิญกับวิกฤตอยู่ระยะหนึ่ง แต่ด้วยความสำคัญของผู้นำและสมาชิกที่มีต่อชุมชนทำให้ทุกคนเกิดความตระหนักว่า ที่นั่นคือถิ่นที่กำเนิดของชาวบ้านเอง ปัญหาทุกอย่างที่เกิดขึ้นล้วนเป็นเรื่องที่เจ้าของชุมชนทุกคนต้องลุกขึ้นมาปกป้องและรักษาเอาไว้ ชาวบ้านในชุมชนจึงลุกขึ้นมาร่วมต่อสู้ การต่อสู้ครั้งนี้ก็เป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้ชาวบ้านที่ได้อพยพไปข้างนอกได้รับรู้เรื่องราวของการต่อสู้และเริ่มอพยพกลับคืนมา เพราะการที่ชาวบ้านต้องอพยพไปข้างนอกก็ได้พบว่าไม่ใช่หนทางแก้ปัญหา เพราะไม่สามารถที่จะช่วยแก้ปัญหาปากท้องที่เกิดขึ้นกับตนเองและครอบครัวได้อย่างถาวร ในเวลาต่อมาผู้นำกลุ่มเล็กๆ กลุ่มนี้ก็มีสมาชิกเข้ามาสนับสนุนเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ ในกลุ่มผู้นำเองก็มีผู้มาสนับสนุนเพิ่มจำนวนมากขึ้นเช่นกัน ทำให้มีพลังในการต่อสู้มากยิ่งขึ้น การต่อสู้ช่วงแรกๆ ทางกลุ่มผู้ที่ลุกขึ้นมาต่อสู้ในชุมชน ทั้งสมาชิกและผู้นำ ก็ยังประสบปัญหาการเพิกเฉยของทางหน่วยงานราชการต่างๆ ซึ่งไม่ได้ให้ความช่วยเหลือร่วมมือ จึงเป็นการต่อสู้แบบโดดเดี่ยว แต่ด้วยความมุ่งมั่นของกลุ่มแกนนำจึงได้มีความพยายามระดมทุนและหาแนวร่วมได้มากขึ้น สุดท้ายเมื่อมีแนวร่วมมากขึ้นก็มีการช่วยกันระดมหาทั้งจำนวนคนและทุน มีการสร้างเครือข่ายต่างๆ ให้มากยิ่งขึ้นทำให้เกิดพลังในการต่อสู้ และในที่สุดกลุ่มแกนนำชาวบ้านก็สามารถต่อสู้ได้เป็นผลสำเร็จทำให้วิกฤตทรัพยากรชายฝั่งลดลง ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติบางส่วนก็กลับคืนมา ชาวบ้านก็สามารถอยู่ได้ในเวลา

ต่อมาการต่อสู้ของชาวบ้านและแกนนำก็ได้รับการยอมรับจากบุคคลภายนอกและได้รับการสนับสนุน ซึ่งมีหน่วยงานราชการบางหน่วยงานเริ่มเข้ามาให้การสนับสนุน อีกทั้งในเวลาต่อมาผู้นำกลุ่มอนุรักษ์บางคนก็ได้เข้าสู่อำนาจทางการเมืองท้องถิ่นและเป็นการสำคัญในการสนับสนุนการอนุรักษ์ชายฝั่ง จากความสำเร็จในการต่อสู้ของชุมชนบางชุมชนทำให้หน่วยงานภายนอกต่างๆ ได้รู้จักบางชุมชนในฐานะชุมชนต้นแบบของการต่อสู้เพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่ง และหากการสนับสนุนในด้านต่างๆ มากขึ้น โดยเฉพาะในเรื่องงบประมาณ ทำให้เกิดการฟื้นฟูความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรชายฝั่งบางชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ การจัดการทั้งหมดเป็นไปโดยกลไกของชุมชน โดยมีผู้นำสมาชิกเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนและทำให้ความอุดมสมบูรณ์กลับคืนมา ส่งผลให้ทำให้ชุมชนของสมาชิกสามารถใช้ภูมิปัญญาและความรู้ ในการที่จะอยู่ร่วมกับธรรมชาติและสามารถใช้ชีวิตในชุมชนบ้านเกิดของตนเองอยู่ร่วมกับธรรมชาติได้อย่างพอเพียง

การลุกขึ้นมาต่อสู้ของกลุ่มอนุรักษ์ฯ ซึ่งนำโดยคุณจรรยา พิทักษ์ หรือ ผู้ใหญ่หนู ได้สร้างจิตสำนึกร่วม (Collective Mind) ของคนในชุมชนให้เกิดพลังในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติทางทะเล เกิดความมุ่งมั่นในการพิทักษ์ทรัพยากรของชุมชนให้ดำรงอยู่ให้ได้เพื่อลูกหลานในอนาคต ดังนั้นภารกิจดังกล่าวจึงต้องมีการทำอย่างต่อเนื่อง เพราะพื้นที่ชายฝั่งบางชุมชน 27 ตารางกิโลเมตร มีสัตว์น้ำหลากหลายชนิด เป็นแหล่งหอยแครงธรรมชาติใหญ่ที่สุดในประเทศไทย ชาวบางชุมชนจึงต้องลุกขึ้นมาปกป้อง เพราะการบุกรุกของกลุ่มนายทุนเรือคราดหอยยังไม่เลิก ดังนั้นความตระหนักของคนในชุมชนที่ไม่อยากเห็นการอพยพไปงานทำที่อื่นได้ก่อเกิดขึ้น ทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้จากภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่น เครือข่ายกลุ่มต่างๆ ได้สรุปบทเรียนจากปัญหา การทำลายและใช้ทรัพยากรอย่างไม่จำกัดของกลุ่มทุนเรือคราดหอย ทำให้เกิดกระแสการฟื้นฟูทรัพยากรฝั่ง เนื่องจากสามารถแก้ปัญหาการบุกรุกจากกลุ่มนายทุนได้ กลไกการทำงานของกลุ่มอนุรักษ์ฯ ก่อให้เกิดการสร้างจิตสำนึกร่วมของชุมชนขึ้นมาว่าทุกคนต้องร่วมมือกันแก้ไขปัญหา โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานความคิดของการพึ่งพาตนเอง เพื่อสร้างความยั่งยืนในการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง สิ่งเหล่านี้จะเป็นการสร้างอำนาจการต่อรอง หรือ “พลังของชุมชน” นั่นเอง

จะเห็นได้ว่า สิ่งที่ทำให้การจัดการทรัพยากรชายฝั่งบางชุมชนสามารถทำได้สำเร็จ คือความเข้มแข็งของกลไกผู้นำ มีเครือข่าย มีเครือข่าย เมื่อมีวิกฤตเกิดขึ้นกลไกเหล่านี้จึงได้มีบทบาทสำคัญ ผู้นำเองก็ได้เริ่มที่จะลุกขึ้นมาแก้ปัญหาต่อสู้กับปัญหาจริงๆ แล้วการต่อสู้ของผู้นำเองที่สำเร็จได้นั้น ได้ทำงานอยู่บนฐานของทุนสังคมเดิมที่มีอยู่ คือระบบเครือญาติชุมชนบางชุมชนมีความสัมพันธ์เกี่ยวโยงกัน ทั้งต่างชาติพันธุ์ ต่างศาสนา ตรงนี้ทำให้ง่ายต่อการที่จะระดมทุนและระดมพลังเข้ามา ด้วยความผูกพันที่เกี่ยวโยงกันอย่างแน่นแฟ้นทำให้การที่จะสร้างเป็นเครือข่าย ทั้งภายในและภายนอก ก็ทำได้ง่ายขึ้น ฉะนั้น กลไกเครือญาติเครือข่ายก็เป็นปัจจัยที่สำคัญที่ทำให้การรวมพลังในการแก้ปัญหาทรัพยากรชายฝั่งสามารถกระทำได้นั้นประสบความสำเร็จ ถึงอย่างไรก็ตามยังพบว่ากลไกของนโยบายรัฐ การบริหารจัดการภาครัฐ รวมถึงบทบาทกลุ่มทุนยังเป็นปัญหาและอุปสรรคที่สำคัญและยังยึดโยงกันอยู่อย่างต่อเนื่องในการกีดขวางทุนทางสังคมของชุมชนกับการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง พลังชุมชนเป็นตัวกำหนดอำนาจการต่อรองกับกลไกข้างต้นที่กล่าวมานั้น การต่อสู้ของชุมชนต้องสถาปนาอำนาจตนเองในท้องถิ่นเพื่อรักษาความเป็นชุมชนกับการพึ่งพาตนเองอย่างในเชิงพื้นที่

กระบวนการเรียนรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่น

จากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นกับชุมชนบางชุมชน พบว่าทุนทางสังคมด้านกระบวนการเรียนรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่นกลับมาเป็นบทบาทที่สำคัญอีกครั้งต่อการจัดการชายฝั่งของชุมชน จากข้อมูลพบว่า กระบวนการเรียนรู้โดยอาศัยภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของชุมชน ถือเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้การดำรงชีพของชุมชนบางชุมชนอยู่ได้ ชาวบ้านในอดีตที่ได้อาศัยภูมิปัญญาท้องถิ่นในการดำรงชีพอยู่ร่วมกับธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็น การประมงในฤดูกาลต่างๆ หรือวิธีการและเครื่องมือในการเก็บหอย ชุมชนมีการแลกเปลี่ยน เรียนรู้ และถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นจากรุ่นสู่รุ่น ซึ่งถือเป็นทุนทางสังคมที่ชุมชนมีอยู่เดิมและเป็นทุนทางสังคมที่ช่วยให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้ ในช่วงที่ชุมชนกำลังประสบกับวิกฤตการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ กระบวนการเรียนรู้ของคนในชุมชนบางชุมชนยังเป็นปัจจัยหลักที่ทำให้ชุมชนสามารถแก้ไขปัญหาวิกฤตให้ผ่านพ้นไปได้ ไม่ว่าจะเป็นการร่วมปรึกษาหารือ หรือการทำประชาคม กระบวนการเรียนรู้ในรูปแบบ

เหล่านี้ได้ช่วยให้ชุมชนเกิดความสำนึกและตระหนักต่อปัญหาร่วมกัน นำไปสู่เป้าหมายร่วมทางอุดมการณ์ที่จะต่อสู้แก้ไข ปัญหาของชุมชนเพื่อรักษาทรัพยากรชายฝั่งไว้ให้คนรุ่นหลังสืบไป

หากวิเคราะห์อย่างบูรณาการแล้วจะพบว่า ชุมชนบางชุมชนที่มีความเชื่อมโยงกันระหว่างกระบวนการเรียนรู้กับระบบความสัมพันธ์แบบเครือข่าย ความเป็นเครือข่ายของคนในชุมชนบางชุมชนได้ช่วยอำนวยความสะดวกในการระดมคนมาร่วมกันในการแก้ปัญหาที่ยั่งยืน หรืออาจจะกล่าวได้ว่าพลังชุมชนและจิตสำนึกร่วมของคนในชุมชนบางชุมชนที่เกิดจากกระบวนการเรียนรู้ของผู้นำและสมาชิกในชุมชนเป็นสำคัญ หลังจากที่ชุมชนสามารถร่วมกันฟันฝ่าแก้ไขปัญหาอันเนื่องมาจากการทำลายล้างทรัพยากรธรรมชาติได้แล้ว ชุมชนยังใช้กระบวนการเรียนรู้เพิ่มความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนในรูปแบบต่างๆ อาทิเช่น กระบวนการจัดการองค์ความรู้ของศูนย์การเรียนรู้ที่ทำให้เกิดการพลังชุมชนด้วยการส่งเสริมการรวมตัว การร่วมคิดร่วมทำมีรูปแบบที่หลากหลายและจัดกิจกรรมอย่างต่อเนื่องตามความพร้อมของชุมชน กระบวนการจัดการองค์ความรู้และระบบการเรียนรู้ของชุมชนเป็นไปอย่างเป็นขั้นเป็นตอน เครือข่ายการเรียนรู้เกิดขึ้นทั้งภายในและภายนอกชุมชน เกิดกระบวนการเสริมสร้างศักยภาพชุมชนและนำไปสู่การพึ่งตนเอง นอกจากกระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นจากองค์ความรู้ภายในชุมชนแล้ว ชุมชนบางชุมชนยังเปิดรับการเรียนรู้จากกลุ่มต่างๆ จากภายนอก เช่น สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยศิลปากร 2545 หน่วยงานองค์กรภาคเอกชน หรือกลุ่ม NGO ต่างๆ เป็นต้น การสนับสนุนชุมชนเป็นตัวสนับสนุนให้เกิดความเชื่อมโยงกับบริบทของชุมชนให้สามารถปรับเปลี่ยนแนวทางการดำรงชีวิตได้เหมาะสมและสอดคล้องกับศักยภาพของชุมชนได้

กล่าวโดยสรุปได้ว่า กระบวนการเรียนรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นปัจจัยหลักที่สำคัญอย่างหนึ่งที่จะทำให้การจัดการทรัพยากรชายฝั่งของชุมชนบางชุมชนเป็นไปอย่างยั่งยืน ชุมชนบางชุมชนได้มีการประยุกต์ใช้และบูรณาการองค์ความรู้ใหม่และองค์ความรู้เดิมให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของคนบางชุมชนได้อย่างเหมาะสม ในขณะเดียวกันก็ได้อนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เคยมีอยู่เดิมให้คงอยู่ ไม่ว่าจะเป็นเรื่อง การผลิตนาเกลือซึ่งได้คิดค้นวิธีการผลิตเกลือจากน้ำทะเลขึ้นมา เพราะบางพื้นที่มีสภาพแวดล้อมเอื้ออำนวยต่อการทำนาเกลือเพราะมีอาณาเขตติดต่อกับทะเล การใช้กระดานถึบเลนในการประกอบอาชีพเก็บหอยของคนบางชุมชน การใช้มือเก็บหอย รวมทั้งการดูแลทิศทางลมและดูเวลาน้ำเพื่อกำหนดช่วงเวลาที่สามารถเก็บหอยในเดือนนั้นๆ ได้อย่างเหมาะสม จากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นกับชุมชนบางชุมชนเราจะเห็นได้ว่ากระบวนการเรียนรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนบางชุมชนได้ทำให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้และแลกเปลี่ยนกันระหว่างสมาชิก ทำให้เกิดความตระหนักสำนึกในปัญหาร่วมกัน เกิดเป้าหมายทางอุดมการณ์ร่วมกัน ซึ่งนำไปสู่การเกิดพลังของชุมชนในการต่อสู้เพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว ได้จนประสบความสำเร็จ กระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของคนในชุมชนบางชุมชนใดกระทำได้ง่ายอันเนื่องมาจากระบบความสัมพันธ์เชิงเครือข่ายของคนที่มีความเหนียวแน่นมาก่อน กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนบางชุมชนเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยให้การจัดการทรัพยากรชายฝั่งเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ อันนำไปสู่รูปแบบการจัดการทรัพยากรชายฝั่งอย่างยั่งยืน และทำให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้

ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ

จากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น พบว่าทุนทางสังคมด้านความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนบางชุมชนได้ได้รับการฟื้นฟูกลับขึ้นมาอีกครั้ง ซึ่งเป็นผลโดยตรงจากการที่ทุนทางสังคมด้านกลไกผู้นำ กลุ่มเครือข่าย และเครือข่ายชุมชนมีความเข้มแข็ง ประกอบกับทุนทางสังคมด้านกระบวนการเรียนรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่นกลับมามีบทบาทสำคัญอีกครั้ง ความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในด้านต่างๆ ส่งผลให้ปริมาณของสัตว์น้ำและทรัพยากรชายฝั่งทั้งหลายเพิ่มขึ้น ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติเป็นทุนทางสังคมขั้นพื้นฐานที่สำคัญที่ทำให้ชุมชนบางชุมชนสามารถกลับมาดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างพอเพียงและยั่งยืน การฟื้นฟูทรัพยากรชายฝั่งของชุมชนบางชุมชนที่เกิดขึ้นเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงความตระหนักของชุมชนในการที่จะดูแลรักษาความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรชายฝั่งเพื่อที่จะสามารถใช้ทรัพยากรนั้นอย่างยั่งยืนไปยังรุ่นลูกหลานต่อไป

ระบบเศรษฐกิจชุมชน

จากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นกับชุมชนบางขุนไทร พบว่าทุนทางสังคมด้านระบบเศรษฐกิจชุมชนกลับมามีความพอเพียงอีกครั้ง ชุมชนสามารถอยู่ได้บนพื้นฐานของเศรษฐกิจที่สามารถเลี้ยงตัวเองได้เหมือนในอดีต วิกฤตทรัพยากรชายฝั่งในช่วงเวลาต่อมาเกิดขึ้นเพราะความอ่อนแอของกลไกผู้นำ กลุ่มเครือญาติ และเครือข่ายชุมชน และกระบวนการเรียนรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่น จึงส่งผลให้เกิดการรุกของของนายทุนเรือคราดหอย โดยอาศัยช่องว่างนโยบายรัฐ และความอ่อนแอของการบังคับใช้กฎหมายของเจ้าหน้าที่ เข้ามาครอบงำทำลายทรัพยากรชายฝั่งทำให้ความอุดมสมบูรณ์หายไป และทำให้เศรษฐกิจที่เคยเลี้ยงตัวเองได้ไม่สามารถที่จะดำรงอยู่ต่อไป

จากแผนภูมิที่ 3 ซึ่งแสดงกลไกและกระบวนการจัดการทรัพยากรชายฝั่งในช่วงการฟื้นฟูทรัพยากรชายฝั่งของชุมชนบางขุนไทร พบว่าปัจจัยภายนอก 3 ประการ ได้แก่ นโยบายภาครัฐ บทบาทกลุ่มทุน และการบริหารจัดการภาครัฐ มีอิทธิพลน้อยมากต่อชุมชนบางขุนไทร สาเหตุเนื่องจากทุนทางสังคมในด้านต่างๆ ของชุมชนบางขุนไทร ซึ่งได้แก่ กลไกผู้นำ กลุ่มเครือญาติ และเครือข่ายชุมชน กระบวนการเรียนรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่น ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ และระบบเศรษฐกิจของชุมชน มีความเข้มแข็ง จึงสามารถที่จะสร้างอำนาจต่อรองต่อปัจจัยภายนอกได้อย่างมีประสิทธิภาพ แต่ถ้าเมื่อใดทุนทางสังคมซึ่งเป็นปัจจัยภายในมีความอ่อนแอ ปัจจัยภายนอกจะกลับมาบีบบทบาทสำคัญอีกครั้ง เหมือนดังเช่นแผนภูมิที่ 2 ที่เกิดขึ้นในช่วงวิกฤตทรัพยากรชายฝั่งของชุมชนบางขุนไทร

จากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นทั้งหมดที่เกิดขึ้นกับชุมชนบางขุนไทร พบว่าบทบาทของทุนสังคมมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง จะเห็นได้ว่าความสำเร็จของการจัดการทรัพยากรชายฝั่งนั้นขึ้นอยู่กับการสร้างจิตสำนึกร่วมของและพลังของชุมชน ซึ่งเป็นปัจจัยที่สำคัญอย่างที่ทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง สามารถสร้างอำนาจต่อรองต่อปัจจัยภายนอกและประสานการทำงานภายในให้เป็นไปอย่างราบรื่นและมีประสิทธิภาพ จิตสำนึกร่วมของชุมชนและพลังชุมชนจะเกิดจากการหนุนเนื่องของทุนทางสังคมในด้านต่างๆ ทั้งกลไกผู้นำ กลุ่มเครือญาติ และเครือข่ายชุมชน กระบวนการเรียนรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่น ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ และระบบเศรษฐกิจชุมชนที่มีความพอเพียง เกิดการเชื่อมโยงยึดถือและประสานกันของทุนทางสังคมอย่างเป็นพลวัต เพื่อสร้างความเข้มแข็งภายในชุมชน ส่งผลให้การจัดการทรัพยากรชายฝั่งของชุมชนบางขุนไทรจนประสบความสำเร็จ

ข้อเสนอแนะ (Suggestions)

ข้อเสนอแนะด้านนโยบายการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง

- จัดทำยุทธศาสตร์และแผนการบริหารจัดการร่วมในกลไกระดับท้องถิ่น อำเภอ และจังหวัด
- กำหนดมาตรการควบคุม ป้องกัน และบทลงโทษที่ชัดเจน ต่อผู้ถือกฎหมายและระเบียบของชุมชน และต้องบังคับใช้กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรทางทะเลและการประมงอย่างเคร่งครัด
- จัดทำพื้นที่คุ้มครองระบบนิเวศทางทะเลของชุมชนโดยให้ชุมชนมีส่วนร่วม โดยคำนึงถึงความหลากหลายทางนิเวศในพื้นที่และวิถีความเชื่อ ศาสนา และวัฒนธรรม
- รัฐและชุมชนต้องสร้างกลไกเฝ้าระวังเพื่อลดผลกระทบจากการใช้เครื่องมือประมงผิดประเภทและจัดการมลภาวะทางทะเล และโครงการต่างๆ ที่จะส่งผลต่อระบบนิเวศทางทะเลอย่างเป็นระบบ รวมทั้งส่งเสริมการบูรณาการใช้โครงสร้างแบบอ่อนๆ หรือระบบโครงสร้างอำนาจแบบธรรมชาติของชุมชนเป็นหลักในการจัดการทรัพยากรชายฝั่งร่วมกับภาครัฐและเอกชนอย่างเป็นระบบและมีประสิทธิภาพ
- จัดทะเบียนเรือคราด อวนลาก ที่ยังไม่ได้จดทะเบียน เพื่อควบคุมและป้องกันการทำประมงที่ทำลายชายฝั่ง

ข้อเสนอแนะด้านกลไกการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง

- ควรส่งเสริมและประสานการทำงานระหว่างกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติทางทะเลกับประชาคมตำบลบางขุนไทร ซึ่งกลุ่มองค์กรท้องถิ่นที่มีความเข้มแข็ง ให้มีกระบวนการและกลไกโครงสร้างการทำงานที่ชัดเจน เปิดโอกาสให้ทุกคนในชุมชนมีส่วนร่วม
- ควรผลักดันให้กลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติทางทะเล ให้เข้าไปอยู่ในการบริหารองค์กรบริหารส่วนตำบลอย่างต่อเนื่องเพื่อทำให้มีศักยภาพเพิ่มมากขึ้นในการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง
- ผลักดันให้องค์กรบริหารส่วนตำบลบางขุนไทร ออกระเบียบด้วยการจัดการทรัพยากรชายฝั่งด้วยการมีส่วนร่วมของกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติทางทะเลกับประชาคมตำบลบางขุนไทร
- ผลักดันให้รูปแบบการจัดการทรัพยากรชายฝั่งแบบชุมชนบางขุนไทร (บางขุนไทร Model) เป็นรูปแบบการจัดการทรัพยากรชายฝั่งในพื้นที่ใกล้เคียงและจังหวัดอื่นๆ ที่ให้ความสนใจ
- สร้างศูนย์การเรียนรู้เพื่อถ่ายทอดเทคโนโลยีการเคลื่อนไหวทางสังคมแก่องค์กรและประชาชนทั่วไปเกี่ยวกับรูปแบบการจัดการทรัพยากรชายฝั่งแบบชุมชนบางขุนไทร (บางขุนไทร Model)

ข้อเสนอแนะด้านแนวทางการสร้างผู้นำและเครือข่ายของชุมชน

- สร้างจิตสำนึกร่วม (Collective Mind) ของคนในชุมชน ให้ความตระหนักว่า ชุมชนคือที่อาศัย ที่กิน ที่อยู่ของทุกคน ปัญหาทุกอย่างที่เกิดขึ้นย่อมกระทบต่อทุกคน ดังนั้นจึงเป็นเรื่องที่เจ้าของต้องลุกขึ้นมาต่อสู้
- เพิ่มจำนวนสมาชิกกลุ่มเข้ามาสนับสนุนการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่งให้มากขึ้นเพื่อสร้างพลังในการต่อสู้
- หามาตรการเพื่อรักษาการต่อสู้ให้อยู่อย่างต่อเนื่อง เพื่อป้องกันการบุกรุกของกลุ่มทุน
- หาแนวร่วมและสร้างเครือข่ายต่างๆ ทั้งภายในและภายนอกชุมชนให้มากขึ้น เพื่อเพิ่มพลังในการต่อสู้
- สร้างอำนาจต่อรองเพื่อให้หน่วยงานราชการเข้ามาให้การสนับสนุน โดยการเพิ่มช่องทางการรู้ด้วยการผลักดันแกนนำในการต่อสู้เข้าสู่การเมืองท้องถิ่น เพื่อเป็นกำลังในการส่งเสริมสนับสนุนการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่ง เช่น เรื่องทุน หรือสวัสดิการ เป็นต้น
- ประชาสัมพันธ์ความสำเร็จในการต่อสู้ของการต่อสู้ของชุมชนเพื่อให้หน่วยงานภายนอกต่างๆ ได้รู้จัก ในฐานะชุมชนที่เป็นต้นแบบของการต่อสู้เพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากร เพื่อสร้างการสนับสนุนในด้านต่างๆ มากขึ้น โดยเฉพาะในเรื่องงบประมาณ
- สร้างความเข้มแข็งของผู้นำ สร้างองค์ความรู้ ให้ปัญญาแก่แกนนำและสมาชิก ให้รู้เท่าทันสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปทั้งภายนอกและภายในชุมชน
- ยกระดับการต่อสู้ โดยการเรียกร้อง ผลักดัน และสร้างแนวร่วมในวงกว้าง เพื่อการออกเป็นกฎหมายรับรองสิทธิอันชอบธรรมของชุมชนในการมีส่วนในการจัดสรรทรัพยากรท้องถิ่น เพื่อป้องกันการเข้ามาแสวงหาและกอบโกยผลประโยชน์ของกลุ่มทุนในระยะยาว

เอกสารอ้างอิง

กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง. “เลาะเลียบทางเลน งานรวบรวมภูมิปัญญาชาวบ้าน” ศูนย์ส่งเสริมการเรียนรู้และพัฒนาทรัพยากรป่าชายเลนที่ 2 สมุทรสาคร

การจัดการทรัพยากรป่าชายเลนในประเทศไทย, 2533, น. 26-28

อานันท์ กาญจนพันธ์. (2544). วิธีคิดเชิงซ้อนในการวิจัยชุมชน : พลวัตและศักยภาพของชุมชนในการพัฒนา. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

วรุณี โรมิตนพันธ์. (2551). ทุนทางสังคม กระบวนทัศน์ใหม่ในการจัดการสิ่งแวดล้อม (พิมพ์ครั้งที่ 1). กรุงเทพฯ :

โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

วรุณี โรมรัตน์พันธ์. (2548). ทูทางสังคม โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.). น. 62-63, กรุงเทพฯ : ม.ป.พ.

ปาริชาติ วลัยเสถียร, กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา, กรุงเทพมหานคร; สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา
สถาบันการเรียนรู้และพัฒนาประชาสังคม, 2546

กมลทิพย์ คงประเสริฐอมร. (2548). กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติป่าชายเลนอย่าง
ยั่งยืน: กรณีศึกษาตำบลบางขุนไทร อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี. วิทยานิพนธ์ปริญญาคุุณบัณฑิต,
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะบัณฑิตวิทยาลัย, สาขาวิชาสหวิทยาการ

เว็บไซต์ <http://pttinternet.pttplc.com/greenglobe/2544/community-03.html>

เว็บไซต์ <http://utcc2.utcc.ac.th/localuser/amsar/about/document14.html>

เสรี พงศ์พิศ. (2549). เครือข่ายโครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.). กรุงเทพฯ: ม.ป.พ.

เครือข่าย : ทูทางสังคมของกลุ่มชาวนาข้าวอินทรีย์

Social Networks : Social Capital of the Group of Organic Farmers

จิรพรรณ นฤภัทร¹ และ วรวุฒิ โรมรัตนพันธ์²

Jiraphan Naruepatr³ and Worawut Romrattanapan⁴

ความนำ

เรื่อง “เครือข่าย (Network)” ไม่ใช่เรื่องใหม่ในสังคมไทย แต่เป็นสิ่งที่มียู่แล้วในวัฒนธรรมชุมชนชนบทไทย เป็นการรวมตัวช่วยเหลือกันของชาวบ้านทั้งในยามวิกฤตและยามปกติ ที่เกิดจากบริบทสังคมในอดีตซึ่งชาวบ้านต้องอาศัยอยู่กับธรรมชาติ ทำให้ชาวบ้านต้องพึ่งพาอาศัยและช่วยเหลือกันเองในเรื่องต่างๆ เครือข่ายที่มีอยู่ในชุมชนและหมู่บ้านใกล้เคียงจึงทำหน้าที่แตกต่างกันไปเช่น บางหมู่บ้านขาดเกลือ บางบ้านขาดปลา หรือเมื่อเกิดภัยพิบัติฝนแล้ง ข้าวปลาอาหารเสียหายหมด ชาวบ้านก็ต้องไปขอความช่วยเหลือจากเครือข่ายของตน เครือข่ายประชาชนในชนบทที่ชาวบ้านร่วมกันจัดตั้งขึ้นจึงเป็นการช่วยเหลือกันเองตามความถนัดความเชี่ยวชาญของแต่ละคนหรือชุมชนที่สามารถตอบสนองความต้องการ ช่วยบรรเทาความเดือดร้อนของกันและกันได้ อย่างไรก็ตามเรื่องราวของเครือข่ายเก่าตามธรรมชาติในอดีตที่เป็นเครือข่ายแนวนอน (Horizontal Relationships) ค่อยๆสูญหายไปตามสภาพสังคมเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไป โดยที่เครือข่ายในวัฒนธรรมดั้งเดิมเหล่านั้นถูกแทนที่ด้วยสถาบันที่เกิดขึ้นใหม่ในชุมชนเช่น ตลาด โรงเรียน ธนาคาร ฯลฯ ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ชาวบ้านในชนบทจึงถูกสถานการณ์บังคับให้ต้องพึ่งพิงสถาบันทางสังคมแบบใหม่ที่มีบทบาทเป็นเครือข่ายแนวตั้ง (Vertical Relationships) มากขึ้นเช่น ขายข้าวกับพ่อค้าในตลาด กู้เงินทำนาจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร ฯลฯ

ปรากฏการณ์ของกลุ่มชาวนาข้าวอินทรีย์ในการศึกษาวิจัยเรื่อง “ทุนทางสังคมของกลุ่มชาวนา กรณีศึกษาเครือข่ายโรงเรียนชาวนา” ที่ต้องการหาคำตอบว่า ทุนทางสังคมมีส่วนช่วยให้กลุ่มชาวนาข้าวอินทรีย์สามารถดำรงวิถีการผลิตแบบอินทรีย์ในปัจจุบันได้อย่างไร ได้แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์แบบพึ่งพาอาศัย การแลกเปลี่ยนแบ่งปัน ความร่วมมือร่วมใจที่เกิดจากความไว้วางใจที่มีต่อกันของกลุ่มชาวนา การต่างตอบแทน (Reciprocity) การจัดสรรผลประโยชน์จากพื้นฐานทรัพยากรในท้องถิ่นอย่างเท่าเทียมเป็นธรรมกับชาวนาทุกคนในเครือข่ายและชุมชน และการมีเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคม (Social Network) ในรูปแบบต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องทุนทางสังคม (Social Capital) บทความนี้ต้องการนำตัวอย่างของทุนทางสังคมที่กลุ่มชาวนาข้าวอินทรีย์ร่วมกันสร้างขึ้น โดยเฉพาะบทบาทของเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมในรูปแบบต่างๆ ที่ส่งผลให้กลุ่มชาวนามีการพัฒนาตนและพัฒนาสังคมอย่างบูรณาการพร้อมทั้งมิติด้านสังคม ด้านเศรษฐกิจ ด้านการเมือง และด้านสิ่งแวดล้อม กลุ่มและเครือข่ายชาวนามีความเข้มแข็งก่อให้เกิดการขยายผลและการเติบโตอย่างมั่นคง มีพลัง (Synergy) ในการต่อรอง สร้างทุนประเภทต่างๆให้กับกลุ่มเครือข่ายและชุมชน ที่เป็นการสร้างคุณค่าใหม่ ความรู้ใหม่ และสังคมใหม่ให้กับกลุ่มและเครือข่ายชาวนา

เครือข่าย : ความหมายและความสำคัญต่อการพัฒนาทุนทางสังคมของกลุ่มชาวนาข้าวอินทรีย์

¹ นักศึกษาปริญญาเอก คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

² อาจารย์ที่ปรึกษา คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

³ Ph.D.Candidate. Faculty of Social Administration. Thammasat University. Thailand

⁴ Principal Advisor. Faculty of Social Administration. Thammasat University. Thailand

เครือข่ายหรือความเป็นเครือข่ายถูกนำมาใช้ในงานพัฒนาและภาคธุรกิจอย่างแพร่หลายในปัจจุบัน โดยเฉพาะในยุคความก้าวหน้าของเทคโนโลยีด้านข่าวสารข้อมูล โดยมีปัจจัยร่วมสำคัญคือ ความพยายามในการแสวงหารูปแบบขององค์กรที่ยืดหยุ่น มีโครงสร้างแนวราบ (Flat Structure) เพื่อหลีกเลี่ยงสายการบังคับบัญชาที่เป็นชั้น ซึ่งจะสามารถตอบสนองการทำงานในโลกปัจจุบันที่ปัญหามีความซับซ้อน เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว และเต็มไปด้วยการแข่งขัน (Birchall and Lyons, 1995 และ โรบิน ชาร์ป, 2533 อ้างใน นฤมล นิราทร, 2543, น. 3) อย่างไรก็ตามเครือข่ายในการพัฒนาสังคมจะเป็นกิจกรรมที่นำไปสู่การยกระดับความคิด ปลุกจิตสำนึกเพื่อมีส่วนร่วม พัฒนาศักยภาพของชุมชนและสมาชิก เพื่อสร้างการมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาสังคมร่วมกัน บทความนี้ต้องการกล่าวถึงเครือข่ายหรือความเป็นเครือข่ายในความหมายของเครือข่ายทางสังคม ซึ่งสามารถประมวลความหมายได้ดังนี้คือ

กาญจนา แก้วเทพ (2538) อธิบายว่า เครือข่ายเป็นรูปแบบหนึ่งของการประสานงานของบุคคล กลุ่ม หรือ องค์กรหลายๆองค์กรที่ต่างก็มีทรัพยากรของตนเอง บุคคล กลุ่มหรือองค์กรเหล่านี้ได้เข้ามาประสานงานกันอย่างมีระยะเวลายาวนานพอสมควร แม้อาจจะไม่มีกิจกรรมร่วมกันสม่ำเสมอก็ตาม แต่ก็มีการวางรากฐานเอาไว้ (เปรียบเสมือนการมีสายโทรศัพท์ต่อเอาไว้) เมื่อฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมีความต้องการที่จะขอความช่วยเหลือหรือขอความร่วมมือจากกลุ่มอื่นๆเพื่อแก้ปัญหา ก็สามารถติดต่อได้

ประเวศ วะสี (พิทยา ว่องกุล, บรรณาธิการ, 2541, น. 21 อ้างใน ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ, 2543, น. 304-305) กล่าวว่า เครือข่ายทางสังคมจะคล้ายเครือข่ายในสมอง..โครงสร้างสมองจะทำให้เกิดการเรียนรู้สูงอันจำเป็นสำหรับการมีชีวิตรอด โครงสร้างทางสังคมจะมีวิวัฒนาการไปเหมือนโครงสร้างทางสมองมากขึ้นเรื่อยๆ ซึ่งก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางพฤติกรรมของสังคม จากสังคมใช้อำนาจไปเป็นสังคมเรียนรู้ (Learning Society) การที่จะเกิดสังคมเรียนรู้ นั้น โครงสร้างทางสังคมต้องปรับเปลี่ยนจากโครงสร้างอำนาจแนวดิ่งไปเป็นเครือข่ายสังคม เครือข่ายสังคมคือ สังคมกัลยาณมิตร หรือ เครือข่ายสังคมเรียนรู้ (Learning Social Networks) สังคมต้องสามารถเรียนรู้ได้อย่างต่อเนื่อง จึงจะสามารถปรับตัวให้อยู่ในดุลยภาพได้

พระมหาสุทิตย์ อาภากร (อบอุ้น) (2548) กล่าวถึง ความหมายของเครือข่ายทางสังคมในมิติของการปฏิสัมพันธ์ในสังคมของมนุษย์ทั้งที่เป็นกระบวนการ วิธีการ และกลยุทธ์ในการขับเคลื่อนทางสังคม เป็นรูปแบบความสัมพันธ์ภายใต้เงื่อนไขที่ปัจเจกบุคคล กลุ่มบุคคล องค์กรและเครือข่ายมีต่อกัน และในมิติของความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นด้วยกระบวนการและกิจกรรมในสังคม เช่น การติดต่อสื่อสาร การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การประสานผลประโยชน์ ความไว้วางใจ ความเอื้ออาทร เป็นต้น ที่เป็นปัจจัยหลักให้สมาชิกหรือฝ่ายต่างๆผูกพันต่อกัน เสริมสร้างพลังในการแก้ไขปัญหาหรือการเปลี่ยนแปลงในสิ่งต่างๆ

จากความหมายข้างต้น กล่าวได้ว่า เครือข่ายทางสังคมมีความหมายนัยยะในเรื่องคุณค่าของความสัมพันธ์ การประสานความร่วมมือ และการกิจ กระบวนการและรูปแบบ ที่มีความสมัครใจของสมาชิกหรือฝ่ายต่างๆในการเข้าร่วมเป็นเครือข่ายและมีเรื่องเอนเวลาเข้ามาเกี่ยวข้อง

เครือข่ายทางสังคมถือเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่สำคัญต่อการสร้างทุนทางสังคม โดยที่ทุนทางสังคมเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีพื้นฐานของความไว้วางใจ ความเอื้ออาทร ความช่วยเหลือแบ่งปัน และมีศีลธรรม (Virtues) กำกับ ซึ่งหากปัจเจก กลุ่มหรือเครือข่ายสามารถสร้างให้เกิดขึ้นได้แล้ว จะสามารถสร้างประโยชน์เชิงผลิตภาพหลากหลาย (Productive Benefits) นอกจากนี้ทุนทางสังคมยังมีคุณลักษณะพิเศษที่แตกต่างจากทุนทางกายภาพ (Physical Capital) ประเภทต่างๆที่หากยิ่งใช้ จะยิ่งมีปริมาณลดน้อยลง กล่าวคือ ทุนทางสังคมกลับยิ่งมีมากขึ้นทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพ หากยิ่งใช้ และทุนทางสังคมจะลดหรือสูญหายลง หากไม่ได้ใช้ รวมทั้งคุณลักษณะของทุนทางสังคมที่ไม่อาจสร้างขึ้นได้ด้วยปัจจัยภายนอก (External Factor) แต่เพียงประการเดียว ดังนั้นเครือข่ายทางสังคมจึงเป็นเงื่อนไขหนึ่งของการพัฒนาทุนทางสังคมที่เกิดขึ้นทั้งจากปัจจัยภายใน (Internal Factor) เช่น การเข้าใจและตระหนักถึงความสำคัญของการมีความรู้และการมีเครือข่าย ฯลฯ และปัจจัยภายนอกได้แก่ เครือข่ายในแนวราบระหว่าง

กลุ่มชาวนาด้วยกันเอง เครือญาติและเพื่อน และเครือข่ายในแนวตั้งระหว่างชาวนากับองค์กรพัฒนาเอกชน หน่วยงานภาครัฐ หรือภาคธุรกิจเอกชน ฯลฯ ซึ่งหากปัจเจก กลุ่มหรือเครือข่ายสามารถขยายปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่ทั้งแนบแน่น และกว้างขวาง ก็ยิ่งหมายถึงการสร้างและรักษาทุนทางสังคมไปพร้อมในเวลาเดียวกัน ที่จะช่วยเสริมสร้างประสิทธิภาพ และประสิทธิผลทั้งทางด้านสังคมและด้านเศรษฐกิจให้กับปัจเจก กลุ่มหรือเครือข่ายนั้นๆได้เป็นอย่างดี

กรณีศึกษากลุ่มชาวนาข้าวอินทรีย์ในเครือข่ายโรงเรียนชาวนา

รูปแบบการถ่ายทอดความรู้เรื่องการทำนอกระบบการศึกษาอย่างไม่เป็นทางการ เช่น “โรงเรียนชาวนา (Farmer Field School : FFS)” มีต้นแบบจากองค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ (Food and Agriculture Organization of the United Nations : FAO) วัตถุประสงค์เดิมของโรงเรียนชาวนาด้านแบบ FAO คือ การเพิ่มขีดความสามารถในการวิเคราะห์และทักษะในการตัดสินใจของชาวนาให้สามารถทำนาโดยไม่พึ่งพาสารเคมีภายใต้หลักการการจัดการศัตรูพืชแบบผสมผสาน(Integrated Pest Management : IPM) ทั้งนี้เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม โดยมีเป้าหมายสุดท้ายอยู่ที่การปรับเปลี่ยนวิธีคิดหรือกระบวนทัศน์ เพื่อให้เกิดการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของชาวนา หลักการสำคัญของโรงเรียนชาวนาของ FAO คือ การเสริมพลัง (Empowerment) และการสร้างศักยภาพ (Capacity Building) ให้กับนักเรียนชาวนาซึ่งเป็นกลุ่มที่มีลักษณะเฉพาะ ด้วยเหตุนี้โรงเรียนชาวนาของ FAO จึงสนับสนุนต่อการรวมกลุ่มเป็นองค์กรชุมชนชาวนา (Farmer Community) ซึ่งเป็นหนึ่งในองค์ประกอบสำคัญสามประการที่ FAO เชื่อว่าจะส่งผลต่อการพัฒนาไปสู่ระบบเกษตรกรรมยั่งยืนได้ในที่สุดอันประกอบด้วย การเรียนรู้ การสร้างความรู้ที่เป็นของชาวนาเอง และการสร้างองค์กรชาวนา โครงสร้างและเนื้อหาหลักสูตรตลอดจนกระบวนการเรียนรู้ในโรงเรียนชาวนาจึงพุ่งเป้าไปที่ผู้เรียนและกระบวนการเรียนรู้แบบกลุ่ม (Group Learning) โดยใช้รูปแบบการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับหลักการความเชื่อของ FAO เช่น การเรียนรู้ที่ผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง (Learner Centered Approach) การเรียนรู้ด้วยประสบการณ์ตรง (Experiential Learning) การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม (Collaborative Learning) มีกิจกรรมเป็นกลุ่ม กระชับความสัมพันธ์ในกลุ่ม กล่าวได้ว่า กลไกโรงเรียนชาวนาเป็นจุดเริ่มต้นของการสร้างเครือข่ายทุนทางสังคมให้กับกลุ่มชาวนาข้าวอินทรีย์ ดังแนวคิดที่ให้ความสำคัญต่อความรู้และความสัมพันธ์แบบกลุ่มก่อให้เกิดการพัฒนาความสัมพันธ์ทางสังคม (Social Relation) ที่ดีระหว่างกัน การมีกระบวนการเรียนรู้ที่เอื้อให้เกิดความสัมพันธ์ในแนวราบมากกว่าแนวตั้งที่สร้างบรรยากาศของความไว้นอเหนือใจ เป็นต้น สำหรับประเทศไทย มีการนำหลักการของโรงเรียนชาวนาของ FAO มาประยุกต์ใช้ระยะหนึ่งแล้วทั้งในองค์กรพัฒนาเอกชน (ใช้ชื่อว่า “โรงเรียนชาวนา”) และหน่วยงานภาครัฐ (ใช้ชื่อว่า “โรงเรียนเกษตรกร”) หลักสูตรการเรียนรู้ของโรงเรียนชาวนาจะถูกกำหนดจากง่ายไปหายากคือ การจัดการศัตรูพืชโดยชีววิธี การปรับปรุงบำรุงดินโดยไม่ใช้สารเคมี และการพัฒนาพันธุ์ข้าวให้เหมาะสมกับระบบเกษตรกรรมยั่งยืน แต่ละหลักสูตรใช้เวลาเรียน 16 สัปดาห์ (1 ฤดูกาลปลูกข้าว) ในระหว่างการเรียนการสอนแต่ละครั้ง นักเรียนชาวนาทุกคนจะมีส่วนร่วมในกำหนดเรื่องที่จะเรียนรู้กันเอง แก้ปัญหา แลกเปลี่ยนเรียนรู้และร่วมกันทำงาน ตลอดกระบวนการเรียนรู้ชาวนาจะได้เรียนรู้จากการทดลองปฏิบัติจริงในแปลงนาสาธิต รวมทั้งยังต้องปฏิบัติซ้ำในเรื่องต่างๆที่ได้เรียนรู้ตลอดระยะเวลาเรียนทั้งสิ้น 3 ปีเต็ม (กรณีนาปี) หรือ 1 ปีเต็ม (กรณีนาปรัง)⁵ เพื่อจะนำไปสู่การปรับเปลี่ยนความคิดและพฤติกรรมปลูกข้าวแบบอินทรีย์ได้ ลักษณะเช่นนี้ยังเป็นการเปิดโอกาสให้เกิดการเรียนรู้ระหว่างผู้เรียนด้วยกันเองเพื่อผลิตความรู้ร่วมกัน นอกจากนี้โรงเรียนชาวนาหรือโรงเรียนเกษตรกรยังมีกิจกรรมทัศนศึกษาดูงานเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างนักเรียนชาวนากลุ่มต่างๆในเครือข่ายเดียวกัน และระหว่างเครือข่ายข้ามจังหวัดที่เป็นการสร้างเครือข่ายทางสังคมในระนาบเดียวกันให้กับกลุ่มชาวนา ทำให้มี

⁵ หลักสูตรเรียนรู้ตามฤดูกาลเพาะปลูกข้าว กรณีพื้นที่นาในเขตน่านน้ำฝนหรือนาปีใช้เวลา 3 ปี(1 หลักสูตร ใช้เวลาเรียน 1 ฤดูปลูกข้าว) กรณีพื้นที่นาในเขตชลประทานหรือนาปรังใช้เวลาเรียน 1 ปี(1 หลักสูตร ใช้เวลาเรียนประมาณ 4 เดือน) โดยจะเริ่มหลักสูตรใหม่ในฤดูกาลปลูกข้าวรอบใหม่ตามวัฏจักรการทำนา

พื้นที่ทางสังคม (Social Space) ที่ชัดเจน สื่อสารสู่สาธารณะผ่านกิจกรรมกลุ่มหรือเครือข่ายเพื่อสร้างอัตลักษณ์ (Identity) เครือข่ายชาวนาในวิถีเกษตรกรรมยังยืนร่วมกันและขยายผลการผลักดันในเชิงนโยบายต่อไป ซึ่งเป็นบทเรียนในการสร้างความเชื่อมั่น ความไว้วางใจ การพึ่งพาอาศัยกัน การเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง และการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบขององค์กรทางสังคม (Social Organization) ที่มีความเป็นอิสระ มีสิทธิ มีเสรีภาพ และมีความสามารถในการพึ่งตนเอง

การวิจัยเรื่อง “ทุนทางสังคมของกลุ่มชาวนา กรณีศึกษาเครือข่ายโรงเรียนชาวนา” เป็นการศึกษากรณีกลุ่มชาวนาเครือข่ายโรงเรียนชาวนาจำนวนรวม 10 กลุ่ม จำแนกตามพื้นที่ศึกษาได้เป็น 2 กลุ่มคือ กลุ่มชาวนาเครือข่ายโรงเรียนชาวนา จ.สุพรรณบุรี และกลุ่มชาวนาเครือข่ายโรงเรียนชาวนา จ.นครสวรรค์ กลุ่มชาวนาใน จ.สุพรรณบุรี ได้แก่ กลุ่มชาวนาเครือข่ายโรงเรียนชาวนามูลนิธิข้าวขวัญ (มขช.) ที่มีชาวนากรณีศึกษา 2 กลุ่มคือ กลุ่มชาวนาโรงเรียนชาวนาบ้านโพธิ์ ต.โพธิ์ทอง อ.เมือง และกลุ่มชาวนาโรงเรียนชาวนาบ้านหนองแวง ต.ไร่รถ อ.ดอนเจดีย์ กลุ่มชาวนาโรงเรียนชาวนา ต.วัดดาว อ.บางปลาม้า กลุ่มชาวนาโรงเรียนเกษตรกรรม จ.ระยองสามพัน ต.ระยองสามพัน อ.อุททอง และกลุ่มชาวนาโรงเรียนเกษตรกรรมสวนแตงพัฒนา ต.สวนแตง อ.เมือง กลุ่มชาวนาใน จ.นครสวรรค์ ประกอบด้วย กลุ่มชาวนาในเครือข่ายโรงเรียนชาวนา จ.นครสวรรค์ ที่ดำเนินการโดยมูลนิธิการจัดการความรู้และโรงเรียนชาวนา จ.นครสวรรค์ (มจช.) ได้แก่ กลุ่มชาวนาโรงเรียนชาวนาบ้านเนินเต้ ต.ห้วยร่วม อ.หนองบัว กลุ่มชาวนาโรงเรียนชาวนาบ้านศาลเจ้าไก่อต้อ ต.ศาลเจ้าไก่อต้อ อ.ลาดยาว กลุ่มชาวนาโรงเรียนชาวนาบ้านสระสวัสดิ์ ต.แม่เป็น อ.แม่เป็น กลุ่มชาวนาโรงเรียนชาวนาบ้านคลองอ่างทอง ต.หนองตาว อ.บรรพตพิสัย และกลุ่มชาวนาโรงเรียนชาวนาบ้านคลองเคียน ต.หนองกรด อ.บรรพตพิสัย

ชาวนากรณีศึกษาทั้งสองจังหวัด (กลุ่ม) มีทั้งชาวนาที่ทำนาข้าวอินทรีย์ในพื้นที่นาที่มีทั้งหมด คิดเป็นสัดส่วนประมาณร้อยละ 46 (จำนวน 12 คน) ของชาวนาที่ศึกษาทั้งหมดจำนวน 26 คน/ครอบครัว ชาวนาที่มีพื้นที่ทำนาลดต้นทุนแบบเดียว คิดเป็นสัดส่วนประมาณร้อยละ 35 (จำนวน 9 คน) และชาวนาที่ทำนาผสมที่ทั้งเป็นนาผสมระหว่างนาอินทรีย์และนาปลอดสารหรือนาลดต้นทุน คิดเป็นสัดส่วนประมาณร้อยละ 19 (จำนวน 5 คน) ชาวนากรณีศึกษาทั้งหมดเป็นชาวนารายย่อยชั้นกลาง ซึ่งส่วนใหญ่มีที่นาเป็นของตนเองทั้งเป็นที่นาปรัง และจากการซื้อ หรือเช่าที่ดินทำนาเพิ่มภายหลังจากมีประสบการณ์ตรงจากการทำนาอินทรีย์ หรือนาลดต้นทุน (นาปลอดสาร) ชาวนา 1 คนมีพื้นที่ทำนาประมาณ 30-50 ไร่ มีอายุประมาณ 45-65 ปี จบประถมศึกษาปีที่ 4 มีทั้งชาวนาที่ทำนาปรังอย่างเดียว และทำทั้งนาปีและนาปรังในบุคคลคนเดียวกัน เพาะปลูกข้าวเฉลี่ยปีละ 2 ครั้ง แรงงานหลักในการทำนาคือ สามเฒ่าและภรรยา แต่มีการว่าจ้างผู้รับเหมาทำนา ในขั้นตอนการเตรียมดินไถนาและขั้นตอนการเกี่ยวนวดข้าว ชาวนากรณีศึกษามีรายได้หลักจากการขายข้าวเปลือกและขายพันธุ์ข้าวปลูกที่มีราคาสูงกว่าข้าวเปลือกทั่วไป และมีรายได้เสริมจากการปลูกพืชเศรษฐกิจ (อ้อยหรือมันสำปะหลัง) ค่าขายหรือขายข้าวสารลงในท้องถิ่น ขายผลิตภัณฑ์สารชีวภาพที่ผลิตขึ้นเอง ดำเนินกิจการโรงสีชุมชน และรับจ้างทั่วไป

การทำนาอินทรีย์เป็นพัฒนาการขั้นสุดท้ายที่สะท้อนความเข้มแข็งและความยั่งยืนของทุนทางสังคมอันเป็นปัจจัยพื้นฐานสำคัญที่ทำให้กลุ่มชาวนาข้าวอินทรีย์สามารถผลิตข้าวอินทรีย์ในพื้นที่ทั้งหมดของตนได้นานถึง 10 ปี ท่ามกลางนาเคมีกระแสหลักของชาวนาจำนวนมากในชุมชนและสังคม ปลดปล่อยหนี้สินที่มีอยู่เดิม (สมัยทำนาเคมี) ลงได้ และเชื่อมั่นในวิถีการผลิตข้าวอินทรีย์โดยที่ชาวนาส่วนหนึ่งจะกู้เงินเพื่อซื้อหรือเช่าที่ดินมาขยายพื้นที่นาอินทรีย์เพื่อ

⁶ นิยาม “ชาวนาชั้นกลาง” ของ ดร.อัมมาร สยามวาลา คือ ชาวนาที่มีที่นาดังแต่ 30 ไร่ขึ้นไป

⁷ นานอกฤดูฝนที่อาศัยน้ำในการเพาะปลูกข้าวจากระบบน้ำชลประทาน

⁸ ระบบการรับจ้างทำนาเฉพาะงานเช่น รับจ้างไถนาด้วยรถแทรกเตอร์ขนาดใหญ่ รับจ้างหว่านข้าวปลูก รับจ้างเกี่ยวข้าวด้วยเครื่องเกี่ยวนวดข้าว รับจ้างขนข้าวเปลือกไปขาย ฯลฯ โดยมี “คนกลาง” ทำหน้าที่รวบรวมชาวนาซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวนายากจนที่สูญเสียที่ดินเพื่อปลดหนี้ระบบนี้เกิดขึ้นในช่วงที่มีการทำนาเคมีเข้มข้น (ประมาณปีพ.ศ.2535 เป็นต้นไป) และสอดคล้องกับการเป็น “ผู้จัดการนา” ของชาวนารุ่นปัจจุบัน

เลี้ยงชีพ เนื่องจากจุดมุ่งหมายหลักของขบวนการกลุ่มนี้คือ การผลิตเพื่อบริโภค ดังนั้นการผลิตต้องสอดคล้องกับการบริโภค หากมีผลผลิตส่วนเกินจึงจะขาย จากกรณีศึกษาพบว่า กลุ่มชาวนาข้าวอินทรีย์มี “ทุนทางสังคมเดิม” ที่มีความสัมพันธ์ระหว่างเครือญาติและเพื่อนสนิท เริ่มต้นสร้าง “ทุนทางสังคมใหม่” จากกระบวนการเรียนรู้แบบกลุ่มในโรงเรียนชาวนา หรือโรงเรียนเกษตรกร และค่อยๆขยายทุนทางสังคมเพิ่มขึ้นทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพ กระทั่งปัจจัยภายในของ ชาวนาปัจเจก (ชาวนาหลายคนมีจิตสำนึกสาธารณะเป็นทุนเดิมที่ดีอยู่แล้ว) ตระหนักถึงความต้องการที่จะสร้างความมั่นคงของชีวิตอย่างยั่งยืนอันเป็นแรงผลักดันสำคัญยิ่งที่ทำให้ชาวนาปัจเจกสามารถยืนหยัดการทำงานอินทรีย์จนถึง ปัจจุบัน (พศ.2555) นอกเหนือจากจิตสำนึกเพื่อความอยู่รอดในเชิงเศรษฐกิจและปัญหาสุขภาพที่ชาวนาเคยประสบเมื่อ สมัยทำนาเคมี ดังตัวอย่างแรงผลักดันเรื่องสุขภาพของชาวนาอินทรีย์ในกลุ่มชาวนาโรงเรียนชาวนาบ้านหนองแจ้ง จ. สุพรรณบุรี ได้กลายเป็นจุดพลิกผันให้เกิดการทบทวนความต้องการที่แท้จริงของชีวิต ความคิดความเข้าใจที่ เปลี่ยนแปลงไปทำให้ต้องการสร้างความมั่นคงในชีวิตระยะยาวมากกว่าการหวังเพียงรายได้ที่ผันแปรตาม “ตลาด” ซึ่งเป็นเรื่องชั่วคราว ปรากฏให้เห็นจากคุณลักษณะสำคัญที่เหมือนกันของชาวนาข้าวอินทรีย์ได้แก่ การมีจิตวิญญาณของ ความเป็นชุมชนและความภูมิใจในการเป็นส่วนหนึ่งของการทำประโยชน์ให้กับชุมชน หรือการมีจิตสำนึกสาธารณะ การมี ความรับผิดชอบต่อส่วนรวม จิตสำนึกที่จะรักษาความเป็นกลุ่มหรือเครือข่าย และการยึดมั่นในหลักจริยธรรม ด้วยเหตุ นี้ชาวนาข้าวอินทรีย์ทุกคนต่างมีความเป็นผู้นำในตนเองจากการผ่านประสบการณ์ชีวิตมามาก มีความขยันซึ่งเป็น คุณลักษณะที่สำคัญมากของการทำนาแบบอินทรีย์ ใฝ่เรียนรู้และพึงพาความรู้อย่างต่อเนื่อง ไม่ฝักใฝ่อบายมุข มีหลัก คติวิเคราะห์และลงมือทำให้เห็นผลด้วยตนเอง มุ่งทำงานเพื่อผลสำเร็จ และประการสำคัญคือ มีคุณธรรมในเรื่อง “ตะบะ” (ความอดกลั้น) ความเมตตาและให้อภัย และความเพียร (ความอดทน) เนื่องจากชาวนากองหน้าเหล่านี้ต้องเผชิญกับ คำเสียดสีเยาะเย้ย หรือการถูกมองว่าเป็น “คนบ้า” เมื่อทำสิ่งใหม่ที่เคยมีใครในชุมชนทำมาก่อน การ “ข่มใจ” ไม่ตอบโต้ และไม่หวั่นไหวต่อปฏิกิริยาดังกล่าว รวมทั้งไม่ถือโทษโกรธและยังต้องขยายผลสำเร็จไปยังคนอื่นๆในชุมชน โดยที่ ความสำเร็จจะไม่ปรากฏผล หากการลองผิดลองถูก ความล้มเหลวผิดพลาด ไม่ได้รับ “ความเพียรทน” อย่างถึงที่สุด ซึ่ง สะท้อนการเห็นประโยชน์ระยะยาวมากกว่าผลประโยชน์เฉพาะหน้าที่แตกต่างจากกลุ่มชาวนาที่พึงใจอยู่เพียงแค่การทำ นาแบบปลอดสารหรือลดต้นทุน นอกจากนี้การมีโอกาสต่อการได้รับการสนับสนุนจากสมาชิกครอบครัว (ในกรณีศึกษา นี้ ครอบครัวโดยเฉพาะภรรยา ไม่มีนัยสำคัญในความสำเร็จของการปรับเปลี่ยนมาทำนาอินทรีย์ในช่วงแรกในลักษณะ “ไม่ เอาด้วย แต่ไม่ขัด” แต่เมื่อตระหนักถึงผลประโยชน์ของนาอินทรีย์ด้วยตนเองแล้ว ก็ร่วมเรียนรู้และสนับสนุนเกื้อกูล สามัคคี) และการดำเนินชีวิตในวิถีเศรษฐกิจพอเพียงก็เป็นสิ่งที่ช่วยเสริมให้ชาวนาข้าวอินทรีย์กรณีศึกษาสามารถเผชิญกับ “แรงต้าน” ที่ไม่เพียงแต่จากชุมชนในฐานะ “คนแปลกแยก” แต่ยังมี “แรงต้าน” จากการที่ต้องเสี่ยงกับระบบนิเวศที่ไม่ สามารถควบคุมได้เหมือนเมื่อสมัยทำนาเคมี ที่หมายถึงความเสี่ยงจากรายได้ที่ลดลงในระยะแรกของการตัดสินใจมาทำ นาอินทรีย์ “มายาคติ” จากรายได้ที่ลดลงและต้นทุนที่ลดลงไม่มากนักในช่วงแรกของการทำนาอินทรีย์เช่นนี้ ใช้เวลา ประมาณ 3 ปี ทุนธรรมชาติจึงกลับคืนมาสมบูรณ์ ได้ผลผลิตข้าวอินทรีย์คงที่) สะท้อนทุนทางสังคมที่มีศักยภาพสูงของ ชาวนาข้าวอินทรีย์ทวนกระแสที่มีรากจาก “ทุน (ทางสังคม) เดิม” ผนวกกับ “ทุนใหม่”

กล่าวโดยสรุป กลุ่มชาวนาข้าวอินทรีย์กรณีศึกษามีลักษณะที่คล้ายคลึงกันใน 2 ประการคือ 1) ชาวนาทุกคนมี ความรู้สึกว่าตนมีคุณค่าขึ้น มีสุขภาวะที่ดีขึ้น มีความมั่นใจจากการมีข้าวบริโภคกินเพียงพอในครอบครัว มีความเชื่อ และดำเนินวิถีชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และเป็นคนให้คุณค่าของจิตใจและประโยชน์ส่วนรวมมากกว่า คุณค่าของเงินตราส่วนตน และ 2) ชาวนาล้วนมีความสุขกับ “วิถีชีวิตอินทรีย์” ที่ตนได้ตัดสินใจเลือกและลงมือทำด้วย ตนเอง และส่วนใหญ่สามารถพึ่งพารายได้จากภาคเกษตรทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม ด้วยการอาศัยทุนทางสังคมที่ สร้างขึ้นพัฒนาตนเองและพัฒนาขึ้นและกันในกลุ่มด้วยการแลกเปลี่ยนความรู้ ข้อมูลข่าวสาร กลายเป็นทุนมนุษย์ที่มี สติปัญญาของชุมชน สามารถพึ่งพาความรู้สร้างสรรค์สิ่งที่เป็นประโยชน์เพื่อเป็นหลักประกันความอยู่รอดร่วมกันอัน ได้แก่ ทุนที่เป็นเงินตรา (เช่น กองทุนออมทรัพย์ ธนาคารหมู่บ้าน กองทุนพัฒนาพันธุ์ข้าว ฯลฯ) ที่หมายถึงรายได้ที่

เพิ่มขึ้น และการมีเงินเก็บออม และผลได้ที่สำคัญจำเป็นที่ดูจะสำคัญและยั่งยืนกว่าทุนเงินตราคือ ความมั่นคงทางจิตใจของชวชนกลุ่มนี้ การรื้อฟื้นวัฒนธรรมรวมกลุ่ม ทำให้ฟื้นคืนความมั่นใจและศักดิ์ศรีกลับคืนสู่ชวชนและอาชีพการทำนา ดังเช่น ความมั่นใจว่าจะมีเพื่อนให้ความช่วยเหลือหรือปรับทุกข์ (ไม่เฉพาะแต่เรื่องปัญหาในการทำนา) เมื่อยามต้องการ หรือ การมีโอกาสและมีความสามารถได้ช่วยเหลือ แบ่งปันสิ่งที่ตนมี (เงินทุน ความรู้ ฯลฯ) ให้กับเพื่อนบ้านทั้งในและนอกชุมชน เป็นต้น รวมทั้งการฟื้นฟูความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติและระบบนิเวศที่ยังคงเป็นปัจจัยการผลิตที่จำเป็นอีกประการของชวชนไทย ดังที่ชวชนชาวนาอินทรีภรณ์ศึกษาทุกรายต่างนำความรู้เรื่องระบบนิเวศเกษตรมาปรับใช้ประโยชน์ในแปลงนาด้วยการใช้ตัวห้ำ ตัวเบียนควบคุมแมลงร้ายที่ทำความเสียหายกัดกินข้าว หรือ การใช้สารชีวภาพในการป้องกันศัตรูและโรคข้าว ซึ่งบ่งบอกถึงความเข้าใจถึงความสำคัญจำเป็นในการฟื้นฟูธรรมชาติและระบบนิเวศที่ตนต้องพึ่งพิง นอกเหนือจากการพึ่งตนเองและพึ่งพาอาศัยกันอย่างสมดุล (พึ่งพาอาศัยกันเพื่อมุ่งสู่ “ความเป็นไท” ต่อกัน)

การพัฒนาความเข้มแข็งของปัจจัยภายในของชวชนชาวนาอินทรีภรณ์ซึ่งได้แก่ เรื่องฐานะทางเศรษฐกิจจิตสำนึกที่ต้องการสร้างความมั่นคงของชีวิตอย่างยั่งยืน ระบบคิทธิเคราะหื ความรู้จากการลงมือปฏิบัติจริง ความมุ่งมั่นจิตสำนึกสาธารณะ สุขภาวะ และการสนับสนุนของครอบครัว เกิดจากการหนุนเสริมของเครือข่ายทางสังคมในรูปแบบต่างๆของชวชนชาวนา ที่สามารถสรุปได้ดังนี้คือ

1. **เครือข่ายการเรียนรู้** เป็นหัวใจของการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ข้อมูลข่าวสารระหว่างสมาชิกเครือข่ายและยังเป็นการสร้างทุนมนุษย์ (Human Capital) ให้กับชุมชน ตัวอย่างกิจกรรม “ตลาดนัดแลกเปลี่ยนเรียนรู้” ของชวชนชาวนาเครือข่ายโรงเรียนชวชนาจน.นครสวรรค์ ที่เปิดโอกาสต่อการพบปะเรียนรู้กันทุกปี โดยให้ชวชนชาวนาเครือข่ายฯที่มีการแบ่งงานกันทำตามความถนัดได้ “เอาดีมาอวดกัน” ที่หมายถึง ความรู้ ทักษะการทำนาต่างๆที่ชวชนชาวนาได้คิดค้น พัฒนาขึ้น ดังเช่น ชวชนชาวนาชาวนาอินทรีภรณ์ของโรงเรียนชวชนาบ้านสระสวัสดิ์ ได้นำผลงานพันธุ์ข้าวที่คิดค้นขึ้นใหม่ต่อยอดจากภูมิปัญญาเดิมจากกิจกรรม “ธนาคารเมล็ดพันธุ์ข้าว” ที่เป็นศูนย์รวมของการแลกเปลี่ยนแบ่งปันเมล็ดพันธุ์พื้นเมืองในชุมชน ซึ่งเป็นความยั่งยืนที่จำเป็นและสำคัญมากต่อการทำนา มาแสดงและบอกกล่าวให้เพื่อนๆเครือข่ายรับรู้ และร่วมบริโภคนวัตกรรมซึ่งมีฐานจากภูมิปัญญา องค์ความรู้ที่เป็นระบบเช่นนี้จะกลายเป็นทุนทางสังคมที่ส่งเสริมการปรับตัวของเครือข่ายฯได้รวดเร็วกว่า เป็นต้น นอกจากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างชวชนชาวนาในเครือข่ายฯด้วยกันเองแล้ว กิจกรรม “ตลาดนัดแลกเปลี่ยนเรียนรู้” ยังเป็นการแลกเปลี่ยนข้อมูล ข่าวสารต่างๆระหว่างกรรมการในฐานะตัวแทนมูลนิธิการจัดการความรู้และเครือข่ายโรงเรียนชวชนาจน.นครสวรรค์ (มจช.) กับ ชวชนชาวนาเครือข่ายฯ ดังเช่น การสรุปผลการดำเนินงานในรอบปีของเครือข่ายฯที่เน้นย้ำความเป็นเจ้าของร่วมกันและความโปร่งใสในการบริหารจัดการ การให้ข้อมูล ข่าวสารและความรู้ที่จำเป็นต่อการปรับตัวอยู่รอดปลอดภัย เพื่อให้ชวชนชาวนามีความเท่าทันต่อเหตุการณ์อันจะนำไปสู่การตัดสินใจที่ถูกต้อง (เช่น การให้ข้อมูล ความรู้เรื่องโครงการจำนำข้าว หรือเรื่องการเข้าสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน ผลกระทบและแนวทางการปรับตัวที่จำเป็น ฯลฯ) การหารือเพื่อร่วมกันรับมือกับสิ่งที่เกิดขึ้น การที่มจช.พาแกนนำชวชนชาวนาในเครือข่ายฯเข้าร่วมประชุมสัมมนาเพื่อรับฟังข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อวิถีการทำนาในปัจจุบันในกรุงเทพฯ (เปิดโอกาสต่อการพบปะเพื่อนชวชนาภาคีพันธมิตรอีกด้วย) เป็นต้น การเปิดโอกาสให้ชวชนชาวนาได้ร่วมซักถาม ร่วมแสดงความคิดเห็นในการดำเนินงานที่ผ่านมาที่เป็นการทบทวนการดำเนินงานอย่างสม่ำเสมอ การมีส่วนร่วมต่อการกำหนดแผนงานที่จะดำเนินการร่วมกันต่อไปในอนาคตของเครือข่ายฯ รวมทั้งการหารือและหาทางออกร่วมกันต่อปัญหาจากนโยบายของรัฐเช่นนี้ เป็นการช่วยฝึกฝนทักษะการคิดวิเคราะห์ที่ผู้ศึกษาเห็นว่า เป็นเรื่องจำเป็นอย่างยิ่งในสถานการณ์ปัจจุบันที่ชวชนชาวนาและชุมชนซึ่งกำลังเผชิญวิกฤตการณ์ด้านคุณค่า (เช่น ค่านิยมฟุ้งเฟ้อ ใช้ยาเกินตัว ฯลฯ) ทั้งนี้เพื่อให้เกิดจิตสำนึกที่ถูกต้องต่อตนเองและชุมชนของตน ที่จำเป็นและสำคัญพอๆกับการมองเห็นปัญหาของตนเอง เนื่องจากการฝึกฝน ชักชวนให้ชวชนชาวนาคิดวิเคราะห์จะเป็นการทำให้ชวชนชาวนามองเห็นศักยภาพที่มีอยู่ของตนในการแก้ปัญหา ที่จะนำไปสู่การพึ่งตนเองได้ในระยะยาวของชวชนาปัจเจกและชวชนชาวนา การ

เรียนรู้แบบมีส่วนร่วม (Collaborative Learning) ที่พัฒนาความสามารถในการคิดร่วมกันเป็นกลุ่ม (Collectivity) ทำให้สามารถมองได้หลายแง่มุม มีความรอบด้านขึ้น อีกทั้งการคิดวิเคราะห์ที่ได้จะมีระบบระเบียบ (Systematic) มากขึ้น ทำให้มองปัญหาได้ลุ่มลึก ใกล้เคียงความเป็นจริงมากกว่าการคิดตามลำพังของชานาปัจเจก

กิจกรรม “ศูนย์การเรียนรู้” ของกลุ่มชานาโรงเรียนชานาบ้านเนินเต จ.นครสวรรค์ และ “ศูนย์สาธิตการเรียนรู้” ของกลุ่มชานาโรงเรียนเกษตรจรจะเข้สามพัน จ.สุพรรณบุรี ล้วนให้ภาพของ “ศูนย์ที่มีชีวิต” ที่นอกจากจะพัฒนาทักษะความเป็นผู้นำและทักษะด้านการบริหารจัดการที่จำเป็นต่อภาวะผู้นำของชานากลุ่มย่อยในเครือข่ายฯ แล้ว ยังเป็นการกำหนดสถานะของกลุ่มให้เป็นศูนย์รวมการเรียนรู้ของข้อมูลและองค์ความรู้เรื่องข้าวอินทรีย์ ที่เป็นการหนุนเสริมด้านการศึกษาโดย “ไม่หวังวิชา” ให้กับชานาบ้านในชุมชนที่สนใจ พร้อมๆกับการได้รับข้อมูล ข่าวสารความรู้จากชุมชนด้วยเช่นกัน และเป็นโอกาสต่อการสร้าง “วัฒนธรรมความรู้จากฐานการปฏิบัติจริง” หรือการที่กลุ่มชานาเครือข่ายโรงเรียนชานาจ.นครสวรรค์ได้สร้างเครือข่ายการเรียนรู้ควบคู่ไปกับการทำกิจกรรมต่างๆ ที่มูลนิธิจัดการความรู้และเครือข่ายโรงเรียนชานาจ.นครสวรรค์จัดขึ้นอย่างต่อเนื่อง เพื่อช่วยให้เกิดการพัฒนาความคิดก้าวตามไปกับการพัฒนาประสิทธิภาพ ที่เป็นแบบอย่างการพัฒนาคนจากฐานความรู้และมีนัยยะต่อการสนับสนุนการแลกเปลี่ยนความรู้อย่างต่อเนื่อง ดังนั้นการปรับเปลี่ยนตนเองในเชิงรุก (Proactive) ของกลุ่มชานาข้าวอินทรีย์กรณศึกษาจึงมีนัยสำคัญมากกว่าการปรับเปลี่ยนจากการเลียนแบบหรือทำตามกัน (Reactive) เมื่อครั้งยังทำนาแบบพึ่งพาเคมี อีกทั้งยังเป็นการสร้างมิตรไมตรีที่ดีกับคนนอกเครือข่ายฯ ทั้งในและนอกชุมชนที่เป็นการเพิ่มความยั่งยืนของทุนทางสังคมให้กับกลุ่มชานา นอกเหนือจากนี้ ความพยายามในการนำความรู้ในการทำนาแบบเกษตรยั่งยืนเข้าไปถ่ายทอดให้กับเยาวชนในโรงเรียน ก็เป็นการแสดงออกถึงความต้องการของกลุ่มชานาเครือข่ายฯ ในการส่งต่อความรู้และสร้างสายสัมพันธ์กับคนอื่นๆ ในชุมชน (ผ่านบุตรหลาน) จากทรัพยากรที่ตนมี (แม้จะไม่ประสพผลอย่างที่เราคาดหวังนักก็ตาม) เหล่านี้เป็นต้นกล่าวโดยสรุป พลังความรู้ของกลุ่มชานาข้าวอินทรีย์จะกลายเป็นพลังอำนาจให้กับกลุ่มและเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนากลุ่มให้มีความเข้มแข็ง ก่อให้เกิดการไหลเข้าของทุนต่างๆ ในชุมชนจากที่เคยไหลออกไปในช่วงที่กลุ่มชานาทำนาแบบเคมีดังที่เคยกล่าวไว้แล้ว และสิ่งสำคัญอีกประการคือ กิจกรรมที่กระตุ้นให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน มักเป็นกิจกรรมที่ก่อให้เกิดความสัมพันธ์เชิงสาธารณะ (Public Relationships) (ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ, 2543, น. 191) ด้วยเหตุนี้ทุนทางสังคม (การมีเครือข่าย) จึงเป็นกระบวนการสร้างทุนต่างๆ ของชุมชน

2. *เครือข่ายทางเศรษฐกิจ* ที่ผลลัพธ์เบื้องต้นคือ ทุนเงินตราซึ่งเป็นปัจจัยที่จำเป็นเพิ่มมากขึ้นจากอดีต ในกรณศึกษาเป็นเครือข่ายการค้าเมล็ดพันธุ์ข้าวกันเองระหว่างกลุ่มชานาในเครือข่ายเดียวกันและชานาภาคีพันธมิตร และเป็นเครือข่ายการค้าระหว่างกลุ่มชานากับองค์กรสนับสนุน หรือกับภาคธุรกิจเอกชน หรือกับชานาเคมีในชุมชนและผู้คนหลากหลายในท้องถิ่นในฐานะผู้บริโภคของกลุ่มชานาข้าวอินทรีย์ กรณของกลุ่มชานาเครือข่ายโรงเรียนชานามูลนิธิข้าวขวัญ และเครือข่ายโรงเรียนชานา จ.นครสวรรค์ ซึ่งเป็นการซื้อขายบนพื้นฐานของความสัมพันธ์ทางสังคม ด้วยการสนับสนุนผลผลิตของกลุ่มเพื่อนที่สามารถให้ความไว้วางใจในเรื่องคุณภาพได้ ในอีกนัยหนึ่งเป็นการหนุนเสริมกำลังใจและช่วยกระชับความสัมพันธ์ระหว่างกันให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น ถือเป็นเศรษฐกิจในมิติสังคมที่เพิ่มมูลค่าให้กับทุนทางสังคมในแง่คุณภาพซึ่งแตกต่างจากเครือข่ายการค้ากับกลุ่มพ่อค้าที่กลุ่มชานาปลอดสารมี เช่นเดียวกันกับเครือข่ายการค้าที่กลุ่มชานามีกับองค์กรสนับสนุนในกลุ่มชานาโรงเรียนชานาบ้านหนองแจง จ.สุพรรณบุรี และกลุ่มชานาเครือข่ายโรงเรียนชานา จ.นครสวรรค์ พันธะทางสังคมที่มีต่อกันถูกกระทำผ่านการค้าขายที่ไม่หวังผลกำไรเป็นที่ตั้ง แต่เป็นการพึ่งตนเองในระบบการค้าบนฐานของความไว้วางใจที่รัฐยังแสดงบทบาทได้น้อย โดยมีเป้าประสงค์หลักเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลกลุ่มชานาในการกระจายผลผลิต (มูลนิธิข้าวขวัญ จ.สุพรรณบุรี) หรือเพื่อฝึกฝนทักษะการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจให้กับกลุ่มชานาที่ช่วยเพิ่มความสามารถในการแข่งขันอันเป็นปัจจัยจำเป็นต่อการอยู่รอดในระบบเศรษฐกิจการค้าปัจจุบัน (มูลนิธิการจัดการความรู้และเครือข่ายโรงเรียนชานา จ.นครสวรรค์) ในขณะที่การสร้างสัมพันธ์ภาพแบบภาคีหุ้นส่วน (Partnership) ระหว่างกลุ่มชานาเครือข่ายมูลนิธิข้าวขวัญ กับภาคธุรกิจเอกชนในท้องถิ่น

ภายใต้โครงการ “ข้าวขวัญสุพรรณ” นั้น เป็นตัวอย่างของรูปแบบเครือข่ายทางเศรษฐกิจที่สร้างการค้าที่เป็นธรรม (Fair Trade) ให้กับทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะกลุ่มชาวนา ลดปัญหาความเหลื่อมล้ำของรายได้ลง สามารถตอบสนองความต้องการทางเศรษฐกิจที่ต่างกัน โดยที่กลุ่มชาวนาได้รับความคุ้มครองจากการมีรายได้ที่แน่นอนและลดความเสี่ยงเรื่องราคาผลผลิต ในขณะที่ภาคธุรกิจก็ลดความเสี่ยงจากการมีวัตถุดิบที่มีคุณภาพเชื่อถือได้ที่เป็นการยกระดับมาตรฐานผลิตภัณฑ์ ลดค่าใช้จ่ายจากธุรกรรมทางธุรกิจที่เคยต้องมี และมีส่วนแบ่งทางการตลาดที่เพิ่มขึ้นจากการมีผลิตภัณฑ์ใหม่ที่เป็นการสร้างมูลค่าเพิ่มทางธุรกิจ ซึ่งเกิดจากการ “รวมพลัง” ของกลุ่มคนที่มีความชำนาญต่างกัน แต่เสริมสร้างซึ่งกันและกัน (Complementarities) เป็นการดำเนินธุรกิจที่ควมรวมจากระดับล่างที่เกิดขึ้นจริงในบริบทปกติ มิใช่ในบริบทของช็อกขึ้น ที่สำคัญ ช่วยเสริมสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างกันที่ได้จากการแลกเปลี่ยนและรับรู้ข้อมูลกัน โอกาสทางธุรกิจที่สร้างผลดีกับทุกฝ่ายที่เกิดจากการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ระหว่างกันด้วยความสมัครใจเช่นนี้ จะกระตุ้นให้เกิดการต่อยอด ขยายผล และประยุกต์แนวทางการร่วมมือที่มีทุนทางสังคมเป็นฐานไปในวงกว้างได้อีกด้วย อย่างไรก็ตามกรณีของกลุ่มชาวนาข้าวอินทรีย์ของโรงเรียนชาวนาบ้านหนองแจงที่เป็นกลุ่มชาวนาในเครือข่ายมูลนิธิข้าวขวัญที่ได้รับผลประโยชน์จากโครงการนี้เช่นกัน แต่กลับไม่ได้ขยายที่นาเพิ่มและยังเพาะปลูกข้าวแบบนาอินทรีย์ที่ต้องการความปราณีตกว่าในเชิงเทคนิค คุณธรรมประจำใจของกลุ่มชาวนาข้าวอินทรีย์ที่เป็นการรู้จักและเข้าใจตนเองและผู้อื่น ทำให้กลุ่มชาวนามีความแตกต่างทั้งระบบคิดและวิถีปฏิบัติจากกลุ่มชาวนาโรงเรียนชาวนาในเครือข่ายมูลนิธิข้าวขวัญทุกกลุ่ม ในส่วนของเครือข่ายการค้าที่มีกับผู้บริโภคทั้งที่เป็นชาวนาด้วยกัน และโดยเฉพาะผู้คนในท้องถิ่นที่ประกอบอาชีพอื่นหลากหลาย (เช่น พ่อค้าในตลาด ครู สาธารณสุขอำเภอ ฯลฯ) ที่เป็นการแสดงออกของกลุ่มชาวนาในการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจโดยไม่ผ่านระบบตลาดที่อาศัย “คนกลาง” เหมือนที่ผ่านมา ประสบการณ์การถูกเอารัดเอาเปรียบที่ถูกกระตุ้นให้มองเห็นศักยภาพของตนเองจากองค์กรสนับสนุนผ่านแง่มุมทางศีลธรรม ดังกรณีของกลุ่มชาวนาโรงเรียนชาวนาบ้านสระสวัสดิ์ จ.นครสวรรค์ ที่ความสามัคคีจากการรวมกลุ่มก่อให้เกิด “พลังกลุ่ม (Group Strength)” ในการลุกขึ้นสู้ เพื่อจัดการยกระดับชีวิตความเป็นอยู่ของสมาชิกกลุ่มและชุมชนให้ดีขึ้น ผลลัพธ์แปรรูปทั้งข้าวสารอินทรีย์บรรจุถุงและขนมพื้นบ้านจากภูมิปัญญาอีสานทยอยออกสู่ตลาดชุมชนและ “ตลาดสีเขียว (Green Market)” ที่กลุ่มเป็นเครือข่ายอย่างต่อเนื่อง (แสดงให้เห็นถึงการสืบทอดภูมิปัญญาดั้งเดิมผนวกรวมกับความรู้ใหม่เพื่อประโยชน์ในการทำมาหากิน) เพื่อให้ผู้บริโภคของกลุ่มชาวนามีทางเลือกจากสินค้าคุณภาพที่แตกต่างหลากหลายในราคาที่สมเหตุสมผล มิตรภาพและความไว้วางใจระหว่างกันทำให้เกิดกลุ่มผู้บริโภคประจำที่กลายเป็นเครือข่ายเกื้อกูลต่างอาชีพซึ่งช่วยสร้างความอยู่รอดให้กับกลุ่มชาวนา นอกเหนือจากนี้อำนาจอันเกิดจากการรวมกลุ่มยังทำให้กลุ่มชาวนาสามารถสร้างพลังการต่อรองเพื่อให้หน่วยงานรัฐเข้ามาสนับสนุน ดังกรณีโรงเรียนชาวนาบ้านเนินแต้ จ.นครสวรรค์ ได้เงินทุนสนับสนุนจากที่ว่าการอำเภอหนองบัวในการสร้างลานตากข้าวและโรงเรือนเก็บปุ๋ยอินทรีย์ เป็นต้น เหล่านี้ล้วนมีจุดเริ่มต้นจากทุนทางสังคมที่ช่วยสร้างความพอเพียงด้านเศรษฐกิจพื้นฐานให้กับกลุ่มชาวนาข้าวอินทรีย์

3. *เครือข่ายการพัฒนา* เป็นกระบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมของเครือข่ายกลุ่มชาวนาข้าวอินทรีย์ที่มีจิตสำนึกรับผิดชอบต่อการผลิตข้าวที่มีคุณภาพและปลอดภัยต่อผู้บริโภคและสิ่งแวดล้อม โดยมีเป้าหมายเพื่อเปลี่ยนแปลงนโยบายการเกษตรที่เป็นอุปสรรคต่อความยั่งยืนของวิถีการดำรงชีวิตและวิถีการผลิตที่สอดคล้องกับระบบนิเวศ การผลักดันเชิงนโยบายด้วยการส่งเสียง (Voice) ที่เกิดจากความห่วงกังวลร่วมกันของกลุ่มชาวนาในระบบเกษตรกรรมยั่งยืน เป็นไปเพื่อพิทักษ์สิทธิ (Advocate) ที่ไม่ใช่แต่เฉพาะสิทธิในความเป็นพลเมืองของกลุ่มชาวนา แต่เป็นประเด็นสิทธิของสาธารณะที่เกี่ยวข้องกับเรื่องความปลอดภัยและความมั่นคงทางอาหาร และความหลากหลายทางชีวภาพของประเทศ การแสดงพลังของกลุ่มชาวนาเครือข่ายมูลนิธิข้าวขวัญและกลุ่มชาวนาเครือข่ายโรงเรียนชาวนา จ.นครสวรรค์ ซึ่งเป็นภาคีพันธมิตรในรูปของกระบวนการประชาสังคม (Civil Society) ถือเป็นพัฒนาการความ

⁹ วัตถุดิบข้าวเปลือกที่ได้ส่วนใหญ่เป็นข้าวปลอดสาร

เคลื่อนไหวของเครือข่ายอีกระดับหนึ่งที่เรียกร้องต่อภาครัฐให้มีความรับผิดชอบ (Accountability) ได้สะท้อนการใช้กลไกทุนทางสังคมที่มีอยู่ในการขับเคลื่อนกิจกรรมเพื่อสาธารณะ

บทสรุป

ปรากฏการณ์ของกลุ่มชาวนาข้าวอินทรีย์กรณีศึกษาในเครือข่ายโรงเรียนชาวนาสองจังหวัดคือ จ.สุพรรณบุรี และ จ.นครสวรรค์ ที่เกิดจากการสะสมทุนทางสังคมมาอย่างต่อเนื่องนับตั้งแต่การรวมกลุ่มเรียนรู้เชิงพื้นที่ผ่านกลไก “โรงเรียนชาวนา” ซึ่งกลายเป็นจุดเริ่มต้นของการสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ของกลุ่มชาวนา จนนำไปสู่การปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตจากนาเคมีไปเป็นนาอินทรีย์ที่มีวิถีชีวิตอย่างยั่งยืนสอดคล้องกับธรรมชาติ มีความสามารถในการพึ่งตนเองจากฐานความรู้ มีระบบคิดวิเคราะห์ มีจิตสำนึกสาธารณะและความมุ่งมั่น ทำให้กลุ่มชาวนามีฐานะเศรษฐกิจและสุขภาวะดีขึ้น จนสามารถหยุดยั้งการทำนาอินทรีย์เป็นระยะเวลาถึง 10 ปีเต็มท่ามกลางนาเคมีกระแสหลักของประเทศ โดยที่ปัจจัยภายในซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญเหล่านั้นถูกเกื้อหนุนด้วยเครือข่ายเรียนรู้ เครือข่ายเศรษฐกิจ และเครือข่ายการพัฒนาผ่านกิจกรรมที่มีพลวัตอย่างต่อเนื่อง มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เกิดพลังความรู้ใหม่ เกิดการเรียนรู้ที่จะไว้วางใจซึ่งกันและกัน มีความเข้าใจและเคารพในความต่าง เกิดความร่วมมือและเอื้ออาทรต่อกัน สามารถแก้ไขปัญหาจากการพึ่งตนเองและพึ่งพาอาศัยกัน เกิดพลังผลักดันในระดับนโยบาย สร้างอัตลักษณ์และความเข้มแข็งให้กับกลุ่มเครือข่ายชาวนา และชุมชนได้ในท้ายที่สุด

เอกสารอ้างอิง

- กาญจนา แก้วเทพ. 2538. เครื่องมือการทำงานแนววัฒนธรรมชุมชน. กรุงเทพฯ. สมาคมทอโลกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา (สคทพ.). หน้า 12-239.
- ชลัช กลิ่นอุบล. 2553. การจัดการความรู้และคุณลักษณะชุมชนชาวนานักปฏิบัติเกษตรอินทรีย์. วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยหอการค้าไทย. ปีที่ 30. หน้า 11-23.
- นฤมล นิราทร. 2543. การสร้างเครือข่ายการทำงาน : ข้อควรพิจารณาบางประการ. กรุงเทพฯ. โครงการระหว่างประเทศว่าด้วยการจัดปัญหาการใช้แรงงานเด็ก องค์การแรงงานระหว่างประเทศ. หน้า 6-83.
- เนาวรัตน์ พลายน้อย และคณะ. 2552. การเรียนรู้และกระบวนการจัดการความรู้ของชาวนาในระบบเกษตรกรรมยั่งยืน. กรุงเทพฯ. คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล. หน้า 61-122.
- ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ. 2543. กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา. ศูนย์หนังสือจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. กรุงเทพฯ. หน้า 304-347.
- พรรณภัทร ใจเอื้อ. 2552. การพัฒนารูปแบบเครือข่ายโรงเรียนชาวนาจังหวัดนครสวรรค์เพื่อการจัดการความรู้แบบมีส่วนร่วม. วารสารวิจัยเพื่อการพัฒนาเชิงพื้นที่. ปีที่ 2. หน้า 7-18.
- พระมหาสุทนต์ อาภาภโร (อบอู่). 2548. นวัตกรรมการเรียนรู้ : คน ชุมชน และการพัฒนา. กรุงเทพฯ. โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.). หน้า 3-125.
- 2547. 2548. เครือข่าย : ธรรมชาติ ความรู้ และการจัดการ. กรุงเทพฯ. โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.). หน้า 2-206.
- พัชรินทร์ ลิธสุทร และยุพิน เกื้อนศรี. 2551. กระบวนการพัฒนาทางเลือกเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของกลุ่มเกษตรกร. มหาวิทยาลัยนเรศวร. หน้า 2-333.
- วรวิทย์ โรมรัตนพันธ์. 2548. ทุนทางสังคม. กรุงเทพฯ. โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.). หน้า 3-189.

วรวิทย์ โรมรัตนพันธ์ และคณะ 2546. ทนทางสังคมในฐานะปัจจัยการผลิตของเศรษฐกิจชุมชน. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.). หน้า 5-123.

สิริลักษณ์ ยิ้มประสาทร (เรียบเรียง). 2548. กระบวนทัศน์ใหม่กับการเรียนรู้ของชุมชน. กรุงเทพฯ. โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.). หน้า 3-164.

Fuguyama Francis. 1995. TRUST : THE SOCIAL VIRTUES AND THE CREATION OF PROSPERITY Penguin. London. Page 23-48.

Putnam Robert. 2000. BOWLING ALONE : THE COLLAPSE AND REVIVAL OF AMERICAN COMMUNITY Simon & Schuster. New York. Page 350-363.

ลักษณะและความต้องการของผู้ดูแลในการดูแลผู้สูงอายุระยะยาวของจังหวัดสิงห์บุรี Characteristics and Needs of Caregivers on Elderly Long-term Care, in Singburi Province

สาวิตรี พลทวี¹ และศศิพัฒน์ ยอดเพชร²

Abstract

The Study on “Characteristics and Needs of Caregivers on Elderly Long-term Care, in Singburi Province”, aims to study characteristics of elderly long-term care, problems and obstacles and study caregivers’ needs on elderly long-term care. The samples were the 271 elderly caregivers in Singburi Province and questionnaire were use for collected data. The statistics for data analysis included frequency, percentage, mean, standard deviation, including t-test and F-test at the significant level of 0.05. The study results were summarized as follows.

Most of the samples were female, married, aged 41-50 years, had elementary education, had monthly income less than 5,000 Baht, worked as freelancers and had elderly care experiences of 1-5 years. They were sons or daughters of the elderly. The samples’ overall treatment and care for dependent elderly on mental aspect at the high level. A problem on the elderly’ self-care was at the high level; and problems on care equipment & tools and knowledge were at the moderate level. Their high needs were information and emotion/ mind,

The recommendations from the study are that the government section should provide officers or volunteers to take care of the elderly. Policies to assist elderly caregivers should be established such as financial support, etc. Communities should provide caregivers elderly-care documents/ instructions; and offer caregivers trainings consistently. Family members should provide the elderly mental supports and spirits. To ensure the elderly’ safety, communities should improve their accommodation.

Keywords : Elderly, Long-term care and Caregivers

บทคัดย่อ

การศึกษาเรื่องลักษณะและความต้องการของผู้ดูแลในการดูแลผู้สูงอายุระยะยาว จังหวัดสิงห์บุรี มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาลักษณะการดูแล ปัญหาอุปสรรค และความต้องการของผู้ดูแลในการดูแลผู้สูงอายุระยะยาว เป็นการวิจัยเชิงสำรวจใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือ กลุ่มตัวอย่าง คือ ผู้ดูแลผู้สูงอายุในชุมชนจังหวัดสิงห์บุรี จำนวน 271 คน สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ ได้แก่ ค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างตัวแปร โดยใช้ค่า t-test และ F-test กำหนดระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ผลการศึกษาสรุปได้ดังนี้

กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง มีอายุระหว่าง 41-50 ปี จบชั้นประถมศึกษา สมรสแล้ว มีรายได้ต่อเดือนต่ำกว่า 5,000 บาท มีอาชีพรับจ้าง มีประสบการณ์การดูแลผู้สูงอายุอยู่ระหว่าง 1-5 ปี และเป็นบุตรชาย/บุตรสาวของผู้สูงอายุ ได้ดูแลผู้สูงอายุในด้านจิตใจมากที่สุด ซึ่งได้แก่ การแสดงความสนใจเอาใจใส่ การแสดงความรักและความห่วงใย การให้กำลังใจ การรับฟังผู้สูงอายุ และการเป็นเพื่อนคุย ส่วนการดูแลด้านสังคม ได้แก่ การรับเลี้ยงยังชีพแทนผู้สูงอายุ ปัญหาในการดูแลผู้สูงอายุของผู้ดูแลเกิดจากระดับความสามารถในการช่วยเหลือตนเองของผู้สูงอายุ โดยหากผู้ดูแลรับภาระดูแลผู้สูงอายุที่เจ็บป่วยและพึ่งพิงตนเองได้น้อยเท่าใดผู้ดูแลจะมีปัญหาในการดูแลมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้เป็นปัญหาการขาดอุปกรณ์และเครื่องมือที่ใช้ดูแล และมีความต้องการข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการดูแลผู้สูงอายุมากกว่าด้านอื่น

ข้อเสนอแนะจากการศึกษา ได้แก่ หน่วยงานภาครัฐควรดำเนินการส่งเสริมโดยจัดหาเจ้าหน้าที่หรืออาสาสมัครเข้าไปดูแลผู้สูงอายุ เพื่อแบ่งเบาภาระของผู้ดูแล มีนโยบายหรือมาตรการในการส่งเสริมหรือช่วยเหลือด้านการเงินแก่ผู้ดูแล ชุมชนควรเข้ามาปรับปรุงสถานที่พักอาศัยของผู้สูงอายุให้มีความปลอดภัย และสนับสนุนผู้ดูแลผู้สูงอายุในเรื่องเอกสาร/คู่มือในการดูแลผู้สูงอายุ มีการจัดฝึกอบรมความรู้ใหม่ๆ ให้แก่ผู้ดูแลอย่างต่อเนื่อง และสมาชิกในครอบครัวของผู้ดูแลควรให้กำลังใจแก่ผู้ดูแลผู้สูงอายุ

คำสำคัญ : ผู้สูงอายุ, การดูแลระยะยาว และผู้ดูแล

¹ นักศึกษาปริญญาโท หลักสูตรสังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการบริหารและนโยบายสวัสดิการสังคม รุ่นที่ 10

² ศาสตราจารย์ประจำคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ อาจารย์ที่ปรึกษาภายใน

บทนำ

ประเทศไทยได้ก้าวสู่สังคมสูงอายุ (Ageing Society) เนื่องจากประเทศไทยมีผู้สูงอายุมากกว่าร้อยละ 10 ของจำนวนประชากรทั้งหมด จากการสำรวจของสำนักงานสถิติแห่งชาติ 3 ครั้งที่ผ่านมา พบว่า ประเทศไทยมีจำนวนและสัดส่วนของผู้สูงอายุเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วและต่อเนื่องโดยในปี 2553 จำนวนผู้สูงอายุเพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 11.8 ซึ่งเมื่อล่วงสู่วัยชรา ผู้สูงอายุจะประสบภาวะพึ่งพิงหลายด้าน เช่น ภาวะพึ่งพิงด้านความสามารถในการทำกิจวัตรประจำวัน ภาวะพึ่งพิงด้านเศรษฐกิจ จะเกี่ยวข้องกับปัญหาหลักประกันด้านรายได้ ภาวะพึ่งพิงด้านสุขภาพ สมรรถภาพความแข็งแรงของร่างกายที่เสื่อมถอยลง และภาวะพึ่งพิงด้านสังคมและจิตใจ

คณะกรรมการผู้สูงอายุแห่งชาติ (กผส.) ได้มีการสร้างระบบการดูแลผู้สูงอายุระยะยาวเพื่อเป็นการเตรียมความพร้อมทั้งในระดับนโยบายและรูปธรรมของการบริการ เพื่อรองรับการดูแลผู้สูงอายุที่เพิ่มขึ้น โดยเห็นชอบให้มี “แผนปฏิบัติการผลักดันและขับเคลื่อนประเด็นการดูแลผู้สูงอายุระยะยาว” ระยะเวลา 3 ปี (พ.ศ.2554–2556) และได้กำหนดประเด็นขับเคลื่อนครอบคลุมมิติด้านสังคม ด้านสุขภาพ ด้านเศรษฐกิจ และสภาพแวดล้อม และจังหวัดสิงห์บุรีเป็นจังหวัดหนึ่งที่มีผู้สูงอายุจำนวนมากจากการสำรวจพบว่า มีประชากรผู้สูงอายุ 41,830 คน เป็นอัตราร้อยละ 16.2 ซึ่งมากกว่าร้อยละ 10 ของประชากรทั้งหมด แสดงว่าจังหวัดสิงห์บุรีได้เข้าสู่สังคมผู้สูงอายุแล้ว และมีแนวโน้มที่ผู้สูงอายุจะเพิ่มจำนวนมากขึ้น นอกจากนั้นจากข้อมูลของสำนักงานสาธารณสุข จังหวัดสิงห์บุรี (2554) พบว่า ความสามารถในการดูแลช่วยเหลือตนเองของผู้สูงอายุจังหวัดสิงห์บุรี มีสัดส่วนลดลงโดยเฉพาะในอำเภอเมืองสิงห์บุรี ผู้สูงอายุที่ช่วยเหลือตนเองไม่ได้มากที่สุด ประมาณร้อยละ 4.5 ซึ่งกลุ่มบุคคลเหล่านี้ต้องการการดูแลระยะยาว ซึ่งหมายถึงผู้สูงอายุที่ได้รับการวินิจฉัยจากแพทย์ที่รักษาว่าอยู่ในภาวะเจ็บป่วยรุนแรงคุกคามถึงชีวิตไม่สามารถรักษาให้หายขาดหรือรอดชีวิตได้ หรือผู้สูงอายุที่พึ่งพิงตัวเองไม่ได้ต้องมีผู้ดูแลคอยดูแลตลอดเวลา และต้องนอนป่วยเรื้อรังอยู่บนเตียงเพื่อการจากไป ซึ่งเป็นกลุ่มที่ต้องพึ่งพิงผู้ดูแลเป็นอย่างมากการศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับผู้ดูแลเพื่อหาแนวทางในการสร้างระบบผู้ดูแลผู้สูงอายุระยะยาวจึงเป็นเรื่องที่จำเป็นและสำคัญยิ่ง

ดังนั้น การศึกษานี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาลักษณะการดูแลผู้สูงอายุระยะยาว ปัญหาอุปสรรคในการดูแลผู้สูงอายุระยะยาว และความต้องการของผู้ดูแลในการดูแลผู้สูงอายุระยะยาว เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาระบบบริการผู้สูงอายุระยะยาวของจังหวัดสิงห์บุรีต่อไป

ระเบียบวิธีการศึกษา

เป็นการวิจัยเชิงสำรวจ ใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือเก็บข้อมูลกับกลุ่มตัวอย่างที่เป็นผู้ดูแลผู้สูงอายุในชุมชนในจังหวัดสิงห์บุรี จำนวน 271 คน สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ ได้แก่ ค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างตัวแปร โดยใช้ค่า t-test และ F-test ซึ่งกำหนดระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

ผลการศึกษา

ผลการศึกษาโดยสรุปจำแนกออกเป็น 3 ประเด็น ดังนี้

ลักษณะการดูแลผู้สูงอายุของผู้ดูแล

จากการศึกษาลักษณะการดูแลผู้สูงอายุของผู้ดูแล พบว่า มีการดูแลด้านจิตใจมากที่สุด ซึ่งได้แก่ การแสดงความสนใจเอาใจใส่ การแสดงความรักและความห่วงใย การให้กำลังใจ การรับฟังผู้สูงอายุ และการเป็นเพื่อนคุย ส่วนการดูแลด้านสังคม กิจกรรมที่ทำได้แก่ การรับเบี้ยยังชีพแทนผู้สูงอายุ การสนับสนุนให้ลูกหลาน/ญาติมาเยี่ยม การสร้างความบันเทิง และการเล่าเรื่อง/เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคมด้านร่างกายผู้ดูแลให้การดูแลเกี่ยวกับการรับประทานยา การรับประทานอาหาร (ปกติและสายยาง) การใช้ห้องส้วม การทำความสะอาด/จัดห้องพักผู้สูงอายุ การเปลี่ยนเสื้อผ้า/การแต่งกาย การอาบน้ำ การตัดผม/ตัดเล็บมือเล็บเท้า การทำกายภาพบำบัด และการขับถ่ายซึ่งเป็นการดูแลในกิจวัตร

ประจำวันของผู้สูงอายุ และด้านสุดท้ายคือจิตวิญญาณ มีการเปิดเทพธรรมะให้ฟัง การอ่านหนังสือสวดมนต์ให้ฟัง การนำสวดมนต์ และการทำสมาธิ เป็นต้น

ปัญหาอุปสรรคของผู้ดูแลที่มีต่อการดูแลผู้สูงอายุ

ผู้ดูแลมีปัญหาอุปสรรคในการดูแลผู้สูงอายุอยู่ในระดับปานกลาง โดยมีปัญหาเกี่ยวกับระดับความสามารถในการช่วยเหลือตนเองของผู้สูงอายุเป็นปัญหามากที่สุด หากผู้สูงอายุช่วยเหลือตนเองได้น้อยทำให้การดูแลผู้สูงอายุใช้เวลามากขึ้น และการช่วยเหลือตนเองของผู้สูงอายุได้น้อยมีผลทำให้ผู้ดูแลเกิดความเครียดในบางครั้ง รองลงมาคือ ด้านอุปกรณ์และเครื่องมือในการดูแล ด้านความรู้ในการดูแลผู้สูงอายุ โดยผู้ดูแลขาดความรู้ในการดูแลที่เกี่ยวกับโรคเฉพาะด้าน/ลักษณะอาการของโรคมากที่สุด รองลงมาคือ การขาดเอกสาร/คู่มือในการดูแลผู้สูงอายุ และการขาดการฝึกอบรมความรู้ใหม่ๆ อย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ปัญหาเกิดจากผู้ดูแลมีภาระรับผิดชอบหลายอย่าง รองลงมาคือ การขาดผู้ดูแลอย่างต่อเนื่อง การขาดสิ่งอำนวยความสะดวกในการดูแล และสถานที่พักอาศัยไม่มีความปลอดภัย เป็นต้น

ความต้องการของผู้ดูแลในการดูแลผู้สูงอายุ

ผู้ดูแลมีความต้องการข้อมูลข่าวสารมากที่สุด โดยข้อมูลที่ต้องการเป็นเรื่องเกี่ยวกับการดูแลสุขภาพผู้สูงอายุ ที่ทันสมัย แหล่งบริการที่เป็นประโยชน์ต่อผู้สูงอายุ และความต้องการทราบข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะอาการของโรค/อาการที่เปลี่ยนแปลงที่เกิดจากโรค รองลงมาคือ ด้านอารมณ์และจิตใจ ต้องการให้สมาชิกในครอบครัวเข้าใจและเป็นที่กำลังใจเพื่อเป็นพลังใจในการทำงานต่อไป ด้านสังคมมีความต้องการความช่วยเหลือจากญาติ ชุมชน และเพื่อนบ้าน ด้านเศรษฐกิจต้องการการสนับสนุนทางการเงิน เพื่อรับผิดชอบค่าใช้จ่ายต่างๆ ต้องการทำงานในช่วงที่ว่างจากการดูแลผู้สูงอายุ และการฝึกอาชีพเพื่อหารายเสริมในการได้เลี้ยงดูครอบครัว ส่วนด้านร่างกายผู้ดูแลต้องการผู้ช่วยในการดูแลสุขภาพร่างกาย การพักผ่อน และการไปตรวจสุขภาพ และให้ข้อคิดเห็นว่าหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องควรจัดส่งเจ้าหน้าที่ ลงมาดูแลผู้สูงอายุและผู้พิการที่ป่วยช่วยเหลือตัวเองไม่ได้อย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอ การไปเยี่ยมเยียนและให้กำลังใจผู้สูงอายุ จะช่วยให้ผู้สูงอายุมีกำลังใจที่เข้มแข็งขึ้น และต้องการให้เจ้าหน้าที่สาธารณสุขมาเปลี่ยนสายยางให้อาหารที่บ้าน เนื่องจากมีความยากลำบากในการพาผู้สูงอายุที่ป่วยติดเตียงไปรับบริการที่โรงพยาบาล

การอภิปรายผลการศึกษา

ผลการศึกษาเรื่อง ลักษณะและความต้องการของผู้ดูแลในการดูแลผู้สูงอายุระยะยาว จังหวัดสิงห์บุรี พบประเด็นสำคัญที่นำมาอภิปรายผลได้ดังนี้

ลักษณะการดูแลผู้สูงอายุระยะยาว ผู้ดูแลได้ให้ความสำคัญในด้านจิตใจผู้สูงอายุเป็นสำคัญ โดยเฉพาะการแสดงความรักเอาใจใส่ เนื่องจากผู้สูงอายุที่พึ่งพิงตัวเองไม่ได้ต้องการการดูแลเอาใจใส่เป็นพิเศษ รองลงมาคือ ด้านสังคมและด้านร่างกาย ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของเล็ก สมบัติ (2549) ศึกษา โครงการภาวะการดูแลผู้สูงอายุของครอบครัวในปัจจุบัน พบว่า ปัจจัยในการดูแลผู้สูงอายุ ด้านสัมพันธภาพในครอบครัวระหว่างสมาชิกในครอบครัวกับผู้สูงอายุมีระดับสัมพันธภาพในระดับที่ดี โดยเฉพาะในด้านการให้ความเคารพเชื่อฟังมีเหตุผล และการเอาใจใส่ให้ความรักและสอดคล้องกับผลการศึกษาของฤตินันท์ นันทิโร (2543) เรื่อง บทบาทของผู้ดูแลในการดูแลผู้สูงอายุ ในชุมชนเขตเทศบาลเมืองสุรินทร์ ระบุว่าปัจจัยที่มีผลต่อบทบาทของผู้ดูแลในการดูแลผู้สูงอายุ ได้แก่ ปัจจัยด้านครอบครัว รองลงมาคือ ปัจจัยด้านสังคม ความพอเพียงของรายได้ รายจ่ายและมีเหลือเก็บ และสอดคล้องกับแนวคิดเกี่ยวกับผู้สูงอายุ เรื่อง บทบาท ปัญหา และความต้องการของผู้สูงอายุ ศศิพัฒน์ ยอดเพชร (2547) ที่ระบุว่า บทบาทของผู้ดูแลที่สำคัญ ซึ่งตอบสนองต่อความต้องการของผู้สูงอายุ คือ การดูแลในเรื่องการดำรงชีวิตประจำวันทั่วไป ได้แก่ การจัดหาและดูแลเรื่องอาหารการกิน การจัดที่อยู่อาศัยให้เหมาะสม ตลอดจนสุขภาพอนามัย ส่วนการดูแลด้านอารมณ์และจิตใจของผู้สูงอายุก็มีความสำคัญอย่างยิ่ง เนื่องจากผู้สูงอายุมีการเปลี่ยนแปลงหรือเกิดวิกฤตทางจิตใจและอารมณ์อ่อนไหวง่าย ต้องการการดูแล เอาใจใส่เป็นพิเศษ แม้ความต้องการด้านจิตใจเป็นสิ่งที่ไม่สามารถมองเห็นได้และสัมผัสไม่ได้ แต่สามารถรู้สึกได้ ส่วน

บทบาทที่ตอบสนองความต้องการด้านสังคมของผู้สูงอายุ นั้น เป็นบทบาทการดูแลที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในกิจกรรมของครอบครัวและสังคมภายนอก เช่น การทำงานอดิเรกตามสมควร การมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางศาสนาและการได้รับความบันเทิงต่างๆ ตามสมควรแก่วัย

นอกจากนี้ สิ่งที่คุณดูแลผู้สูงอายุให้มีความสำคัญกับการดูแลด้านร่างกายแก่ผู้สูงอายุ คือ การจัดยาให้ผู้สูงอายุ การป้อนอาหาร ดังนั้น ผู้ดูแลผู้สูงอายุจึงต้องมีการเรียนรู้วิธีการปฏิบัติเพื่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจในการดูแลผู้สูงอายุให้มากยิ่งขึ้น และสอดคล้องกับผลการศึกษาของจิราวรรณ ประภาสุชาติ (2545) ศึกษาพฤติกรรมของสมาชิกในครอบครัวผู้ซึ่งทำหน้าที่หลักในการดูแลผู้สูงอายุที่เป็นภาระพึ่งพิง ผลการศึกษาพบว่า สมาชิกในครอบครัวผู้ซึ่งทำหน้าที่หลักในการดูแลผู้สูงอายุที่อยู่ในภาวะพึ่งพิง

ปัญหาอุปสรรคในการดูแลผู้สูงอายุระยะยาวเกิดจากหลายสาเหตุ โดยปัญหาสำคัญเกิดจากระดับความสามารถในการช่วยเหลือตนเองของผู้สูงอายุ หากผู้สูงอายุช่วยเหลือตนเองได้น้อยจะทำให้ผู้ดูแลใช้เวลาในการดูแลมากขึ้นและผู้ดูแลรับภาระมากขึ้นด้วย สิ่งเหล่านี้นำไปสู่ภาวะความเครียดของผู้ดูแล นอกจากนั้นผู้ดูแลยังขาดความรู้ที่เกี่ยวกับโรคเฉพาะด้าน/ลักษณะอาการของโรค รวมทั้งการขาดอุปกรณ์เครื่องมือในการดูแล เช่น ถังออกซิเจน เป็นต้น ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของศศิพัฒน์ ยอดเพชร (2547) เรื่อง ผู้ดูแลผู้สูงอายุ : การสังเคราะห์องค์ความรู้ ในประเด็นปัญหาในการดูแลผู้สูงอายุนั้นเกิดจากการขาดความเข้าใจเรื่องของการดูแลทั้งในการปฏิบัติต่อผู้สูงอายุที่เจ็บป่วยและการดูแลผู้สูงอายุในชีวิตปกติ ภาระดังกล่าวส่งผลให้ผู้ดูแลเกิดผลกระทบทางด้านจิตใจ ร่างกาย และทางด้านเศรษฐกิจ ในด้านจิตใจนั้นเกิดความเครียดในบทบาทผู้ดูแลจากความขัดแย้งในบทบาทการรับบทบาทที่มากเกินไป และความคลุมเครือในบทบาท และปัญหาของผู้ดูแลด้านการเงินที่ต้องรับภาระเพิ่มขึ้น หากผู้สูงอายุต้องการการดูแลที่ใช้ระยะเวลานาน ๆ ในแต่ละวัน และเป็นการป่วยแบบเรื้อรัง และจะทำให้ค่าใช้จ่ายในการดูแลและรักษาสูงตามไปด้วย ทำให้ผู้ดูแลต้องออกจากงานเพื่อมาให้การดูแลผู้สูงอายุก่อให้เกิดปัญหาทางการเงินได้ และสอดคล้องกับผลการศึกษาของเพ็ญแข ชีวยะพันธ์ (2545) ที่ศึกษาเรื่อง คุณภาพการดูแลผู้สูงอายุที่อยู่ในภาวะพึ่งพิง : กรณีศึกษาในเขตอำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี ระบุว่า ผู้ดูแลมีปัญหาและอุปสรรคในการดูแลผู้สูงอายุ ได้แก่ การไม่ให้ความร่วมมือในการดูแลและการที่ผู้สูงอายุไม่พอใจ เอาแต่ใจตนเอง และความต้องการการดูแลของผู้สูงอายุ รวมทั้งสิ่งอำนวยความสะดวกในการดูแล ได้แก่ การขาดอุปกรณ์เสริมที่ช่วยในการดูแล การขาดพาหนะในการเดินทาง

การขาดความรู้ในการดูแล เป็นปัญหาสำคัญประการหนึ่ง โดยผู้ดูแลผู้สูงอายุขาดความรู้ในการดูแลที่เกี่ยวกับโรคเฉพาะด้าน/ลักษณะอาการของโรค ขาดเอกสาร/คู่มือในการดูแลผู้สูงอายุ และขาดการฝึกอบรมความรู้ใหม่ๆ อย่างต่อเนื่อง ส่วนด้านอุปกรณ์และเครื่องมือในการดูแล พบว่า ผู้ดูแลผู้สูงอายุขาดผู้ดูแลอย่างต่อเนื่อง ขาดสิ่งอำนวยความสะดวกในการดูแล สถานที่พักอาศัยไม่มีความปลอดภัย สถานที่พักอาศัยมีความคับแคบ และขาดอุปกรณ์เครื่องมือในการดูแล เช่น ถังออกซิเจน ฯลฯ ซึ่งประเด็นนี้ สอดคล้องกับ สัมฤทธิ์ ศรีธำรงสวัสดิ์และคณะ (2550) ระบบการดูแลผู้สูงอายุระยะยาวโดยชุมชน ควรประกอบด้วยการส่งเสริมและสนับสนุนผู้ดูแลในครอบครัว เพื่อเป็นแกนหลักในการดูแลผู้สูงอายุ

ความต้องการของผู้ดูแลในการดูแลผู้สูงอายุระยะยาวนั้น สามารถนำมาอภิปรายโดยแยกประเด็นความต้องการได้ 6 ประเด็น คือ ความต้องการข้อมูลข่าวสารและความต้องการเวลาเพื่อตนเองโดยข่าวสารนั้นต้องการข้อมูลเกี่ยวกับการดูแลสุขภาพผู้สูงอายุที่ทันสมัยส่วนความต้องการเวลาเพื่อตนเองเกิดจากการที่ผู้ดูแลต้องการการพักผ่อน และต้องการไปตรวจสุขภาพร่างกายของตนเอง เนื่องจากผู้ดูแลต้องเหน็ดเหนื่อยในการดูแลผู้สูงอายุ ทำให้สุขภาพเสื่อมโทรม ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของเพ็ญแข ชีวยะพันธ์ (2545) ที่ศึกษาเรื่อง คุณภาพการดูแลผู้สูงอายุที่อยู่ในภาวะพึ่งพิง: กรณีศึกษาในเขตอำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี พบว่าปัญหาอุปสรรคในการดูแลผู้สูงอายุ คือ ปัญหาอุปสรรคด้านความไม่มั่นใจในการดูแล และสุขภาพของผู้ดูแลนอกจากนั้นยังสอดคล้องกับ ศศิพัฒน์ ยอดเพชร (2548, หน้า140-141) ศึกษาเรื่อง โครงการผู้ดูแลผู้สูงอายุในครอบครัว ซึ่งระบุว่า ผู้ดูแลผู้สูงอายุส่วนมากมีความต้องการมีเวลาสำหรับตนเองเพื่อพักผ่อน ได้คิดและทำในสิ่งที่ต้องการ และต้องการมีเวลาสำหรับตนเองในการไปสังสรรค์กับคนอื่นๆ ส่วนในด้านอารมณ์

และจิตใจ ผู้ดูแลผู้สูงอายุต้องการให้คนในครอบครัวเข้าใจและเป็นกำลังใจ เพื่อการทำงานต่อไป และต้องการลดความวิตกกังวลต่างๆ เนื่องจากการดูแลผู้สูงอายุเป็นงานที่หนักและทำให้ไม่มีเวลาในการหารายได้ ซึ่งหากคนในครอบครัวไม่เข้าใจหรือไม่เป็นกำลังใจให้ จะทำให้ผู้ดูแลผู้สูงอายุหมดกำลังใจในการดูแลผู้สูงอายุ ดังนั้น คนในครอบครัวของผู้ดูแลผู้สูงอายุจึงเป็นเหมือนกำลังใจสำคัญในการช่วยผลักดันผู้ดูแลผู้สูงอายุให้มีพลังในการทำงานต่อไป

ปัญหาอุปสรรคด้านสังคม เกิดจากผู้ดูแลผู้สูงอายุมีความต้องการความช่วยเหลือจากญาติในด้านต่างๆ รองลงมาคือ ต้องการความช่วยเหลือจากชุมชนในด้านต่างๆ และต้องการความช่วยเหลือจากเพื่อนบ้านในด้านต่างๆ ตามลำดับ เนื่องจากผู้ดูแลผู้สูงอายุไม่มีเวลาในการหารายได้ดังนั้นจึงต้องอาศัยความช่วยเหลือจากญาติสนิทในครอบครัวก่อนเป็นอันดับแรก ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของศศิพัฒน์ ยอดเพชร (2547) ได้ศึกษาความต้องการของผู้ดูแลผู้สูงอายุ พบว่า ผู้ดูแลผู้สูงอายุมีความต้องการในด้านการช่วยเหลือในการดูแล การได้รับการช่วยเหลืออย่างเป็นทางการหรือจากการช่วยเหลือกันภายในกลุ่มนั้น จะสามารถลดภาระของผู้ดูแลได้ โดยเฉพาะกับผู้ดูแลที่มีบทบาทในหลายๆ ด้าน ทั้งงานนอกบ้านและในบ้าน ในครอบครัวที่มีผู้สูงอายุที่อยู่ในภาวะพึ่งพิงนั้นจะมีทั้งผู้ดูแลหลักและผู้ดูแลรอง รวมทั้งผู้ที่ให้การช่วยเหลือเป็นครั้งคราว ได้แก่ คำแนะนำและความรู้ในการดูแลผู้ป่วย สิ่งอำนวยความสะดวกหรืออุปกรณ์ที่ช่วยในการดูแลผู้ป่วยที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมภายในบ้าน รวมทั้งการแนะนำแหล่งที่เป็นประโยชน์ที่สามารถแก้ปัญหาให้กับผู้ป่วยและผู้ดูแล เมื่อมีปัญหาเกิดขึ้นในระหว่างการดูแลผู้ป่วย

ปัญหาด้านเศรษฐกิจ เป็นปัญหาสำคัญสำหรับผู้ดูแลเนื่องจากผู้ดูแลส่วนใหญ่ต้องยุติการประกอบอาชีพเพื่อใช้เวลาในการดูแลผู้สูงอายุเพียงอย่างเดียว ดังนั้น ผู้ดูแลผู้สูงอายุจึงมีความต้องการการสนับสนุนทางการเงินเพื่อเป็นค่าใช้จ่ายต่างๆ ทั้งชีวิตประจำวันและเพื่อผู้สูงอายุจึงมีความ ต้องการทำงานในช่วงที่ว่างจากการดูแลผู้สูงอายุ และต้องการฝึกอาชีพเสริมเพื่อหารายได้เลี้ยงดูครอบครัว ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของศศิพัฒน์ ยอดเพชร (2547) ที่ศึกษาความต้องการของผู้ดูแลผู้สูงอายุ พบว่า ผู้ดูแลผู้สูงอายุมีความต้องการด้านรายได้ (Demands on Finances) การให้การดูแลผู้สูงอายุที่อยู่ในภาวะพึ่งพิงนั้น ผู้ดูแลต้องมีค่าใช้จ่ายที่เกี่ยวข้องกับการให้การดูแล เช่น ค่าเดินทาง ค่ารักษา ค่ายา ค่าอาหาร ค่าเครื่องนุ่งห่ม ค่าอุปกรณ์ ค่าน้ำ ไฟ และโทรศัพท์ ทั้งนี้ครอบครัวหรือญาติผู้ดูแลส่วนมากจะมีบทบาทในเรื่องช่วยเหลือค่าใช้จ่ายแก่ผู้สูงอายุ

ประเด็นปัญหาด้านข้อมูลข่าวสาร ซึ่งมีความจำเป็นต่อการเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจต่อการดูแลนั้น ผู้ดูแลผู้สูงอายุมีความต้องการข้อมูลเกี่ยวกับการดูแลสุขภาพผู้สูงอายุที่ทันสมัย ต้องการทราบแหล่งบริการที่เป็นประโยชน์ต่อผู้สูงอายุ ต้องการข้อมูลเกี่ยวกับสุขภาพที่ทันสมัย และต้องการทราบข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะอาการของโรค/อาการที่เปลี่ยนแปลงที่เกิดจากโรค เนื่องจากผู้ดูแลผู้สูงอายุจะมีการดูแลผู้สูงอายุเป็นประจำและเกิดความเคยชินในการดูแลในรูปแบบเดิมๆ จึงมีความต้องการข้อมูลเกี่ยวกับการดูแลสุขภาพผู้สูงอายุที่ทันสมัยเพื่อใช้ประโยชน์ในการดูแลผู้สูงอายุต่อไป ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของศศิพัฒน์ ยอดเพชร (2547) ที่ศึกษาความต้องการของผู้ดูแลผู้สูงอายุ พบว่า ผู้ดูแลผู้สูงอายุมีความต้องการในด้านข้อมูลข่าวสาร (Demands on Information) ได้แก่ ข้อมูลเกี่ยวกับสภาพความเจ็บป่วย การเปลี่ยนแปลงต่างๆ ทางร่างกายของผู้สูงอายุ การพยากรณ์โรค การดำเนินโรค ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับผู้ป่วยและผู้สูงอายุเอง

นอกจากนั้นผลการศึกษาระดับอายุ การศึกษา รายได้ต่อเดือนและประสบการณ์ในการดูแลผู้สูงอายุมีความสัมพันธ์ต่อความต้องการของผู้ดูแลผู้สูงอายุ เนื่องจากหากผู้ดูแลผู้สูงอายุมีอายุมากก็จะมีความต้องการผู้ช่วยมาช่วยดูแลผู้สูงอายุแทนตนเอง และต้องการผู้มาดูแลสุขภาพของตนเองด้วย ส่วนระดับการศึกษา หากผู้ดูแลผู้สูงอายุมีระดับการศึกษาสูงจะทำให้สามารถค้นหาข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการดูแลสุขภาพผู้สูงอายุที่ทันสมัย ข้อมูลความรู้ในการดูแลเกี่ยวกับโรคเฉพาะด้าน/ลักษณะอาการของโรค เอกสาร/คู่มือในการดูแลผู้สูงอายุ และมีการฝึกอบรมความรู้ใหม่ๆ อย่างต่อเนื่อง รายได้ต่อเดือน ผู้ดูแลผู้สูงอายุมีความต้องการการสนับสนุนทางการเงินเพื่อรับผิดชอบค่าใช้จ่ายต่างๆ และประสบการณ์ในการดูแลผู้สูงอายุ หากผู้ดูแลผู้สูงอายุมีประสบการณ์ในการดูแลผู้สูงอายุมากก็จะส่งผลให้มีความ

ต้องการของผู้ดูแลผู้สูงอายุมาก เนื่องจากผู้ดูแลผู้สูงอายุจะทราบถึงปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้น ทั้งกับตัวผู้ดูแลผู้สูงอายุและผู้สูงอายุเองด้วย

ข้อเสนอแนะจากการศึกษา

1. ข้อเสนอแนะสำหรับจังหวัด

1) ภาครัฐ/จังหวัดควรส่งเสริมหรือจัดหาเจ้าหน้าที่ในการเข้าไปดูแลผู้สูงอายุหรือจัดหาอาสาสมัครดูแลผู้สูงอายุมาช่วยเหลือผู้ดูแลผู้สูงอายุเพื่อแบ่งเบาภาระของผู้ดูแลผู้สูงอายุและทำให้ผู้ดูแลผู้สูงอายุมีเวลาไปประกอบอาชีพในการหาเลี้ยงครอบครัวของตนเอง

2) ภาครัฐ/จังหวัดควรมีนโยบายหรือมาตรการในการส่งเสริมหรือช่วยเหลือผู้ดูแลผู้สูงอายุ เช่น การให้เงินช่วยเหลือแก่ผู้ดูแลผู้สูงอายุ การส่งเสริมให้มีหน่วยแพทย์เคลื่อนที่เข้าไปตรวจสุขภาพร่างกายของผู้ดูแลผู้สูงอายุ การจัดฝึกอบรมอาชีพเสริมให้แก่ผู้ดูแลผู้สูงอายุ เป็นต้น

3) ภาครัฐ/จังหวัดควรมีการจัดฝึกอบรมความรู้และทักษะต่างๆ ในการดูแลผู้สูงอายุ รวมทั้งข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะอาการของโรค/อาการที่เปลี่ยนแปลงที่เกิดจากโรค และข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการดูแลสุขภาพผู้สูงอายุที่ทันสมัยให้แก่ผู้ดูแลผู้สูงอายุ

2. ข้อเสนอแนะสำหรับชุมชน

1) ชุมชนควรเข้ามาปรับปรุงสถานที่พักอาศัยของผู้สูงอายุให้มีความปลอดภัย และสนับสนุนอุปกรณ์เครื่องมือในการดูแล

2) ชุมชนควรเข้ามาสนับสนุนผู้ดูแลผู้สูงอายุในเรื่องความรู้ในการดูแลที่เกี่ยวกับโรคเฉพาะด้าน/ลักษณะอาการของโรค เอกสาร/คู่มือในการดูแลผู้สูงอายุ และมีการจัดฝึกอบรมความรู้ใหม่ๆ ให้แก่ผู้ดูแลผู้สูงอายุอย่างต่อเนื่อง

3. ข้อเสนอแนะสำหรับผู้ดูแลผู้สูงอายุ

1) ผู้ดูแลผู้สูงอายุควรให้ความสำคัญกับด้านจิตวิญญาณ เช่น การเปิดบทเทศน์ต่างๆ ให้แก่ผู้สูงอายุได้รับฟัง การอ่านหนังสือสวดมนต์ให้ฟัง การนำสวดมนต์ และการทำสมาธิ เป็นต้น เพื่อเป็นการเตรียมความพร้อมในด้านจิตใจให้กับผู้สูงอายุได้จากไปอย่างสงบ และการสนับสนุนให้ลูกหลาน/ญาติมาเยี่ยม รวมทั้งการแสดงความรักเอาใจใส่ผู้สูงอายุ

2) คนในครอบครัวของผู้ดูแลผู้สูงอายุควรให้กำลังใจและเป็นแรงใจในการช่วยส่งเสริมสนับสนุนแก่ผู้ดูแลผู้สูงอายุ และควรเข้าไปมีส่วนร่วมในการช่วยดูแลผู้สูงอายุด้วย รวมทั้งญาติพี่น้องของผู้ดูแลผู้สูงอายุควรมีการสนับสนุนและช่วยเหลือในด้านต่างๆ เช่น ด้านการเงิน ด้านสิ่งของ เป็นต้น

ข้อเสนอแนะในการศึกษาครั้งต่อไป

หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรดำเนินการศึกษาการสนับสนุนทางสังคมของชุมชนที่มีต่อผู้ดูแลผู้สูงอายุในการดูแลผู้สูงอายุระยะยาว เพื่อเป็นการศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการสนับสนุนผู้ดูแลผู้สูงอายุ

เอกสารอ้างอิง

หนังสือ

บรรลุ ศิริพานิช. ผู้สูงอายุไทย. พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพฯ : สภาผู้สูงอายุแห่งประเทศไทย.(2542).

วิพรรณ ประจวบเหมาะ และศิริวรรณ ศิริบุญ. “ประชากรสูงอายุไทย”ในลัดดา ดำริการเลิศ (บรรณาธิการ). รายงาน

สถานการณ์ผู้สูงอายุไทย พ.ศ. 2552. (หน้า 8-9). (2553).สถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย (มส.ผส.).

กรุงเทพฯ : ทิวทัศน์จำกัด.

ศศิพัฒน์ ยอดเพชร. ผู้ดูแลผู้สูงอายุ : การสังเคราะห์องค์ความรู้. พิมพ์ครั้งที่ 1 กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.(2547).

_____ รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการผู้ดูแลผู้สูงอายุในครอบครัว. พิมพ์ครั้งที่ 1 กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.(2548).

_____ รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์โครงการระบบการดูแลระยะยาวในครอบครัวสำหรับผู้สูงอายุ. พิมพ์ครั้งที่ 1 กรุงเทพฯ : มิสเตอร์ก๊อปปี (ประเทศไทย). 2549).

_____ รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์โครงการตัวแบบการดูแลผู้สูงอายุที่ดีของครอบครัวและชุมชนชนบทไทย. สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข (สวรส.) มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย. (2552).

ศศิพัฒน์ ยอดเพชร. รายงานฉบับสมบูรณ์บูรณาการระบบการดูแลระยะยาวสำหรับผู้สูงอายุไทย. พิมพ์ครั้งที่ 1 กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เจริญ 2. (2552).

เล็ก สมบัติ. รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการภาวการณ์ดูแลผู้สูงอายุของครอบครัวในปัจจุบัน. พิมพ์ครั้งที่ 1 กรุงเทพฯ : มิสเตอร์ก๊อปปี (ประเทศไทย). (2549).

วิทยานิพนธ์

จิราวรรณ ประภาสุชาติ. พฤติกรรมของสมาชิกในครอบครัวผู้ซึ่งทำหน้าที่หลักในการดูแลผู้สูงอายุที่เป็นภาวะพึ่งพิงในเขตจังหวัดนครราชสีมา. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต. ศิลปศาสตร์ (ประชากรศึกษา) มหาวิทยาลัยมหิดล.(2545).

เพ็ญแข ชีวะะพันธ์. คุณภาพการดูแลผู้สูงอายุที่อยู่ในภาวะพึ่งพา: กรณีศึกษาในเขตอำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต พยาบาลศาสตร์ (พยาบาลศาสตร์) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (2545).

ถดินันท์ นันทิโร. (บทบาทของผู้ดูแลในการดูแลผู้สูงอายุ ในชุมชนเขตเทศบาลเมืองสุรินทร์. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต ศิลปศาสตร์ (สังคมวิทยาการพัฒน) มหาวิทยาลัยขอนแก่น.2543).

วารสาร

สัมฤทธิ์ ศรีธำรงสวัสดิ์และคณะ. รูปแบบการดูแลสุขภาพสำหรับผู้สูงอายุในระยะยาวโดยชุมชน. วารสารระบบบริการปฐมภูมิและเวชศาสตร์ครอบครัว.(2550)

การนำแผนงานด้านการดูแลผู้สูงอายุสู่การปฏิบัติ : เปรียบเทียบสิงคโปร์กับไทย

Implementing the elder care plan: comparison between Singapore and Thailand

ปาวิ นุพาสันต์
Papawee Nupason

จากสถานการณ์การเพิ่มขึ้นของประชากรสูงอายุตามโครงสร้างประชากรโลก การเตรียมพร้อมทางนโยบาย และการประมวลแผนงานจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งต่อการรับมือกับผลกระทบทั้งด้านการบริโภค การออม การลงทุน ภาคการผลิต และปัญหาการลดลงของวัยแรงงาน นอกจากนี้ จากสถิติยังพบแนวโน้มการเพิ่มขึ้นของประชากรสูงอายุวัย ปลาย กล่าวคือ ผู้สูงอายุมีอายุยืนมากขึ้น ในขณะที่อัตราวัยแรงงานที่ต้องเป็นผู้ดูแลลดลง ประกอบกับสภาวะทางสังคม ที่มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ในด้านเทคโนโลยีทางการแพทย์ การสาธารณสุข และการติดต่อสื่อสาร ความท้าทายสำหรับ ประเทศไทยในการศึกษาวิจัย วิเคราะห์เปรียบเทียบการดำเนินงานด้านผู้สูงอายุกับประเทศที่ประสบความสำเร็จและมี ประสิทธิภาพ ถือเป็นเครื่องมือสำคัญในการวางแผน กำหนดนโยบาย และแนวทางปฏิบัติที่เป็นรูปธรรมสอดคล้องกับ สังคมผู้สูงอายุไทย เพื่อนำสู่การปฏิบัติที่เหมาะสม

การนำแผนงานด้านการดูแลผู้สูงอายุสู่การปฏิบัติ: เปรียบเทียบสิงคโปร์กับไทย (Implementing the elder care plan: comparison between Singapore and Thailand) เป็นบทความที่อ้างอิงมาจากสารนิพนธ์ เรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบการนำแผนงานด้านการดูแลผู้สูงอายุสู่การปฏิบัติของประเทศไทยกับสิงคโปร์” ซึ่งมีวัตถุประสงค์ ในการศึกษาเพื่อประมวลความรู้และวิเคราะห์เปรียบเทียบเกี่ยวกับบริบทสถานการณ์ นโยบาย และแผนงานด้านการดูแล ผู้สูงอายุของประเทศสิงคโปร์และไทย โดยที่การศึกษาครั้งนี้เป็นการวิจัยเอกสาร จากการเก็บรวบรวมข้อมูล และประมวล ข้อมูลจากหนังสือ ตำรา วารสาร บทความ รายงานงานวิจัย วิทยานิพนธ์ และข้อมูลจากสื่ออิเล็กทรอนิกส์ 77 แหล่ง ที่ เกี่ยวข้องกับแนวคิด หลักการ นโยบาย และแผนงานด้านการคุ้มครองดูแลผู้สูงอายุ สถานการณ์และการดำเนินงานที่ เกี่ยวข้องกับการดูแลผู้สูงอายุของประเทศไทยและสิงคโปร์ รวมถึงโครงการ/กิจกรรมที่ตอบสนองนโยบายจากแผนงาน หลักด้านการดูแลผู้สูงอายุของทั้งสองประเทศ โดยข้อมูลที่ได้นำมาแยกประเภท ตามเนื้อหา ทำการวิเคราะห์และ สังเคราะห์ให้เห็นภาพรวมในแต่ละเนื้อหา ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้

1. ภาพรวมสถานการณ์และการดำเนินการด้านการดูแลผู้สูงอายุของประเทศสิงคโปร์
2. ภาพรวมสถานการณ์และการดำเนินการด้านการดูแลผู้สูงอายุของประเทศไทย
3. ผลการวิเคราะห์เปรียบเทียบการนำแผนงานด้านการดูแลผู้สูงอายุสู่การปฏิบัติของประเทศไทย และไทย

1. ภาพรวมสถานการณ์และการดำเนินการด้านการดูแลผู้สูงอายุของประเทศไทย

ประเทศไทยมีจำนวนประชากรสูงอายุเพิ่มอย่างรวดเร็วเป็นอันดับหนึ่งในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะในปี 2554 รัฐบาลสิงคโปร์คาดว่าประชากรที่เกิดในยุคที่นิยมการมีบุตร (Baby Boom) ราว พ.ศ. 2493 – 2507 จะเข้าสู่วัย 65 ปี กล่าวคือ จะมีประชากรสูงอายุเพิ่มขึ้นในสิงคโปร์เป็นจำนวนมาก จากสถานการณ์ดังกล่าว ทำให้ มุมมองทางประชากรของรัฐบาลสิงคโปร์มีการพิจารณากลยุทธ์ทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจและการเมือง (Socio-political and economic) ที่เหมาะสมกับนโยบายและแผนงานระดับประเทศ (National policies and programme) โดย ปรัชญาพื้นฐานของนโยบายสังคมในสิงคโปร์คือการพึ่งตนเองของปัจเจกบุคคลมากกว่าการพึ่งพาภาครัฐ อย่างไรก็ตาม ใน สถานการณ์ที่ไม่ปกติที่ปัจเจกบุคคลมีความจำเป็นต้องได้รับความช่วยเหลือ รัฐก็จำเป็นต้องเข้าไปช่วยเหลืออย่างเต็มที่ ปรัชญาพื้นฐานนี้สะท้อนในนโยบายผู้สูงอายุด้วย แนวปฏิบัติจากนโยบายดังกล่าวจะถือว่าครอบครัวเป็นแหล่งดูแล

ผู้สูงอายุที่ดีที่สุด รัฐและชุมชนจะพยายามให้การสนับสนุนช่วยเหลือครอบครัวที่ต้องทำหน้าที่นี้ให้ผ่อนภาระลงและให้สามารถทำได้อย่างมีประสิทธิภาพ

จากแนวคิดพื้นฐานของประเทศสิงคโปร์ ส่งผลให้รัฐบาลออกกฎหมายว่าด้วยการดูแลพ่อแม่ (Maintenance of Parents Act) ในปี 2537 ซึ่งมีสาระสำคัญเกี่ยวกับการมีหน้าที่จำเป็นของบุตรหรือครอบครัวในการเลี้ยงดูบิดามารดา รวมถึงมีมาตรการในการลงโทษผู้ที่ละทิ้งการดูแลผู้สูงอายุ ผ่านการตัดสินด้วยศาลที่ตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2539 เพื่อลงโทษบุตรที่ละเมิดกฎหมายนี้ ตลอดจนมีการเอื้อประโยชน์ให้กับผู้สูงอายุที่มีฐานะยากจน ให้สามารถเข้าถึงการรับบริการต่างๆ ของภาครัฐได้อย่างสะดวกเหมือนกับผู้สูงอายุทั่วไป นอกจากนี้ รัฐก็ให้ความช่วยเหลือด้วยการให้เงินสนับสนุนบุตรที่ดูแลพ่อแม่ที่อาศัยอยู่ในครัวเรือนเดียวกันเป็นเงิน 4,500 เหรียญสิงคโปร์ ต่อปี หรือเป็นเงิน 3,500 เหรียญสิงคโปร์ ต่อปี สำหรับบุตรที่ดูแลพ่อแม่ที่ไม่ได้อาศัยอยู่ในครัวเรือนเดียวกัน นอกจากนี้ยังให้สิทธิในการซื้อที่อยู่อาศัยในพื้นที่ใกล้ที่อยู่อาศัยของพ่อแม่ ให้สิทธิพิเศษการเช่าที่อยู่อาศัยต่างๆ เช่น ลดค่าเช่าหรือให้เช่าได้ยาวนานขึ้น จัดให้มีรายการลดหย่อนภาษีเงินได้สำหรับผู้ที่ต้องดูแลผู้สูงอายุ จัดโครงการฝึกอบรมให้ผู้ที่ต้องดูแลผู้สูงอายุในครัวเรือน เป็นต้น ด้านการส่งเสริมให้ผู้สูงอายุสามารถอยู่ในสังคมได้อย่างมีศักดิ์ศรีและมีคุณค่า นั้น จะเน้นที่การเพิ่มโอกาสการทำงานของผู้สูงอายุ เช่น การเพิ่มอายุในการเกษียณจากงาน การปรับฐานค่าจ้างให้เอื้อต่อการจ้างผู้สูงอายุ การจัดโครงการอบรมสาธารณะที่เน้นไปที่ผู้สูงอายุ ตลอดจนการปลูกฝังค่านิยมและทัศนคติที่ถูกต้องต่อผู้สูงอายุ เป็นต้น นอกจากนี้ รัฐบาลสิงคโปร์กำหนดนโยบายด้านสังคม (Social policy) ที่จะป้องกันแก้ไขปัญหาการทอดทิ้งผู้สูงอายุ โดยในปี 2539 มีการแก้ไขข้อกำหนด Women's Charter provided channels สำหรับผู้สูงอายุเพศหญิงที่ตกอยู่ในสภาพถูกระงับการดูแลทั้งร่างกายและจิตใจ โดยครอบคลุมการดูแลด้านการแพทย์เกี่ยวกับการสิ้นสุดความเจ็บป่วย (Terminally Ill) ภายใต้ พระราชบัญญัติการลงความเห็นเกี่ยวกับการรักษาขั้นสูง (Advanced Medical Directive Act, AMD) บุคคลที่ถูกลงความเห็นทางการแพทย์ว่าสมองตายและได้รับความช่วยเหลือทางการแพทย์ให้ยังมีชีวิตอยู่ ซึ่งผู้ป่วยสามารถแสดงความจำนงในการขอยุติการรักษาได้ โดยสามารถยุติการรักษาได้ โดยระบุระดับการรักษาที่ขอให้ยุติการรักษาของแพทย์ ซึ่งสามารถร่างแบบฟอร์มแสดงความจำนงได้ตั้งแต่อายุ 21 ปีขึ้นไป นโยบายนี้ถูกกำหนดขึ้นเพื่อลดปัญหาในการยุติความเจ็บป่วยสำหรับผู้สูงอายุและครอบครัวซึ่งจะมีมากขึ้นในอนาคต

เครื่องมือการสร้างหลักประกันด้านรายได้ของผู้สูงอายุในสิงคโปร์คือกองทุนสำรองเลี้ยงชีพกลาง หรือ Central Provident fund, CPF ซึ่งก่อตั้งในปี พ.ศ. 2498 ชาวสิงคโปร์ที่ทำงานทุกคน (ยกเว้นผู้ที่ทำงานชั่วคราวและผู้ที่ทำงานไม่เต็มเวลา ตลอดจนผู้ที่มิรายได้ต่ำ ข้าราชการพลเรือนและแรงงานต่างชาติ) จะมีเงินสะสมในกองทุนสำรองเลี้ยงชีพกลางโดยเก็บใน 3 บัญชีคือ บัญชีทั่วไป บัญชีเฉพาะและบัญชีเพื่อการรักษาพยาบาล (Medisave Account) เงินที่สะสมใน 2 บัญชีแรกสามารถทยอยถอนออกไปได้เมื่อบุคคลมีอายุตั้งแต่ 55 ปีขึ้นไป ยกเว้นในบางกรณีสามารถถอนออกไปเพื่อใช้ในการลงทุนก่อนได้ การซื้อที่อยู่อาศัยและเพื่อการศึกษาของบุตร ส่วนบัญชีที่สามสำรองไว้เพื่อรายจ่ายด้านการรักษาพยาบาลเท่านั้น เงินส่วนหนึ่งที่จ่ายสมทบเข้ากองทุนสำรองเลี้ยงชีพกลาง (CPF) จะถูกเก็บอยู่ในบัญชีที่เรียกว่า Medisave ซึ่งจะใช้เมื่อตนเอง หรือสมาชิกในครอบครัวต้องเข้ารับการรักษาในโรงพยาบาลเท่านั้นผู้ประกอบธุรกิจส่วนบุคคลสามารถออมเข้ากองทุน Medisave โดยความสมัครใจ นอกจากนี้ทุกคนยังสามารถซื้อประกันสำหรับโรคร้ายที่ต้องใช้ค่าใช้จ่ายสูง (Medishield for catastrophic illnesses) ด้วยเบี้ยประกันที่ต่ำโดยความสมัครใจอีกด้วย สำหรับผู้ที่ไม่สามารถจ่ายค่ารักษาในโรงพยาบาล สามารถสมัครเพื่อขอรับการสงเคราะห์จากโครงการ Medifund ได้ซึ่งจะเป็นที่พึ่งแหล่งสุดท้ายหลังจากที่ใช้เงินจากแหล่งอื่น

นโยบายหลักของรัฐบาลประเทศสิงคโปร์นำโดยนายกรัฐมนตรีคนปัจจุบันคือ นาย ลี เซียน ลุง ซึ่งผลักดันนโยบายในเรื่องปัญหาดอนยากไร้ ผู้สูงอายุและคนว่างงาน เน้นนโยบายแบ่งปันรายได้ ด้านกองทุน (Funding Policies) รัฐบาลใช้หลักการจ่ายร่วมกัน "Co-payment" มากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ โดยผู้บริโภคและครอบครัวจะช่วยจ่ายบางส่วน ขณะที่รัฐช่วยส่วนที่เหลือ ทั้งผ่านแผนการออมเพื่อการรักษาพยาบาล (Medical Saving scheme หรือ Medisave

Scheme) ที่จะบังคับให้มีการออมเงินเพื่อเป็นค่าเข้ารับการรักษาพยาบาล ภายใต้กองทุนสำรองเลี้ยงชีพ (Central Provident Fund หรือ CPF) ตามระบบการประกันสังคมของสิงคโปร์ แต่ละคนจะมีเงินกองทุนเพื่อการรักษาพยาบาลสำหรับตนเองและบิดามารดา ระบบนี้จะทำให้ไม่ต้องพึ่งรัฐ (Self-reliant) โดยรัฐจะช่วยเหลือกรณีที่ไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ และครอบครัวรายได้น้อยถึงปานกลางให้สามารถเข้าถึงบริการด้านสาธารณสุขได้ ตัวอย่างเช่น การกระจายเงินช่วยเหลือด้านสุขภาพผู้สูงอายุไปยังคลินิกเอกชน เพื่อช่วยไม่ให้ผู้สูงอายุต้องการเดินทางไกลไปยังสถานบริการของรัฐ มีการประสานงานกับแพทย์ของเอกชน ให้คิดค่ารักษาในอัตราเงินช่วยเหลือ (Subsidised rate) โดยรัฐบาลจะชดใช้ในส่วนที่เหลือ ชาวสิงคโปร์อายุ 60 ปีขึ้นไป จะได้รับเงินช่วยเหลือร้อยละ 75 ของค่าใช้จ่ายในคลินิกเอกชน ส่วนค่ารักษาในโรงพยาบาลนั้นจะมีระดับการอุดหนุนแตกต่างกันตามชั้นของค่าใช้จ่าย เช่น คนไข้ Class C จะได้รับการอุดหนุนร้อยละ 80 Class B2 ได้รับการอุดหนุนร้อยละ 65 และ Class B1 ได้รับการอุดหนุนร้อยละ 20 เป็นต้น

นอกจากนี้รัฐบาลยังมีโครงการที่ออกแบบเพื่อเป็นเครือข่ายทางสังคมสำหรับผู้สูงอายุ โครงการแรกเป็นโครงการช่วยเหลือทางสังคม (Public/Social Assistance Scheme) ซึ่งมีเงื่อนไขการให้ความช่วยเหลือที่ค่อนข้างเข้มงวด สำหรับผู้ที่ได้รับความช่วยเหลือจากโครงการนี้จะได้รับเบี้ยยังชีพไม่เกิน 230 เหรียญสิงคโปร์ต่อเดือน และไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายจากบริการด้านการแพทย์ ในปี 2542 มีผู้สูงอายุสิงคโปร์จำนวน 1,789 คน ที่ได้รับความช่วยเหลือภายใต้โครงการนี้ซึ่งคิดเป็นร้อยละ 80 ของผู้ที่ได้รับความช่วยเหลือทั้งหมดของโครงการ บุคคลกลุ่มอื่นที่ได้รับความช่วยเหลือจากโครงการนี้ประกอบด้วยเด็กที่ยังช่วยตนเองไม่ได้ ผู้ทุพพลภาพ หรือผู้ที่ทำงานไม่ได้เนื่องจากเหตุผลด้านสุขภาพ โครงการที่ 2 คือ Medifund Scheme ซึ่งเป็นกองทุนช่วยเหลือคนยากจนที่ไม่สามารถจ่ายค่ารักษาพยาบาลในโรงพยาบาลได้

นโยบายหลักของประเทศสิงคโปร์ด้านการดูแลทางสังคม การเข้าถึงบริการด้านที่อยู่อาศัย มีเป้าหมายเพื่อต้องการให้ผู้สูงอายุอยู่ในครัวเรือนเดียวกับบุตรหรือคู่สมรสของบุตรให้มากที่สุด หากไม่สามารถอยู่ในครัวเรือนเดียวกันได้ก็จะพยายามให้ผู้สูงอายุและบุตรหรือคู่สมรสของบุตรมีบ้านอยู่ในบริเวณเดียวกันเพื่อจะได้ดูแลกันสะดวกยิ่งขึ้น ซึ่งจากการสำรวจพบว่านโยบายนี้ประสบความสำเร็จ เนื่องจากการสิงคโปร์มีข้อจำกัดเรื่องที่อยู่อาศัยมาก และที่อยู่อาศัยส่วนใหญ่ก็เป็นของรัฐบาล ดังนั้น รัฐจึงมีเครื่องมือที่จะเอื้อประโยชน์แก่ผู้ที่ปฏิบัติตามนโยบายได้มาก เช่น การให้สิทธิการเช่าบ้านของรัฐแก่ครอบครัวที่มีคนหลายรุ่นอยู่ด้วยกันก่อน หรือการให้เบิกเงินจากกองทุน CPF ในอัตราที่สูงขึ้นถ้าเป็นการซื้อบ้านในบริเวณเดียวกับบ้านของบิดาหรือมารดา เป็นต้น ในปัจจุบันร้อยละ 33.5 ของผู้ที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไปไม่มีเงินสะสมในกองทุนสำรองเลี้ยงชีพ แต่จากผลการสำรวจของรัฐบาลสิงคโปร์ก็ยิ่งปรากฏว่าเงินออมในบัญชีดังกล่าวยังไม่เพียงพอ ดังนั้น บุตรยังคงเป็นแหล่งรายได้เสริมที่สำคัญของผู้สูงอายุ ซึ่งเป็นเรื่องที่รัฐบาลสิงคโปร์กำลังดำเนินการปรับนโยบายและมาตรการในการดำเนินงานต่อไป

ในระดับนโยบายสิงคโปร์ยังมีความพยายามที่จะเลื่อนการเกษียณอายุออกไปเพื่อให้ผู้สูงอายุมีโอกาสทำงานได้นานขึ้น ในปี พ.ศ. 2542 มีการกำหนดการเกษียณอายุจาก 60 ปี เป็น 62 ปี และมีแนวโน้มจะเพิ่มขึ้นเป็น 67 ปีในอนาคต แต่ผลทางปฏิบัติยังมีไม่มากนักเพราะอัตราการเข้าสู่ตลาดแรงงานของคนสิงคโปร์ที่มีอายุตั้งแต่ 55 ปี ขึ้นไปยังคงต่ำอยู่ ทั้งนี้เกิดจากเหตุผลทั้งด้านอุปสงค์และอุปทาน ตัวอย่างความพยายามด้านการเพิ่มอุปสงค์การจ้างผู้สูงอายุทำงาน เช่น การลดอัตราเงินสมทบของนายจ้างที่จ้างผู้สูงอายุหรือการกำหนดอัตราค่าจ้างตามความสามารถมากกว่าตามอาวุโส เป็นต้น ส่วนตัวอย่างความพยายามด้านการเพิ่มอุปทาน เช่น การจัดการฝึกอบรมที่เหมาะสมสำหรับผู้ใหญ่ตลอดจนการสร้างสิ่งแวดล้อมในที่ทำงานที่เอื้อต่อผู้สูงอายุ เป็นต้น หลักประกันด้านการเข้าถึงบริการพื้นฐานที่จำเป็น การสร้างหลักประกันการเข้าถึงบริการด้านสุขภาพของสิงคโปร์เน้นที่การใช้เงินออมของตนเองก่อน หากเงินที่ออมไว้ไม่เพียงพอ จึงจะขอรับการประกันสุขภาพและการสงเคราะห์ตามลำดับ

การดำเนินนโยบายในปัจจุบันของกระทรวงพัฒนาชุมชน เยาวชนและการกีฬา (The Ministry for Community Development, Youth and Sports) ได้ปฏิบัติตามแผนงานหลักด้านการดูแลผู้สูงอายุโดยมีกลยุทธ์หลัก

3 ข้อคือ กลยุทธ์ที่หนึ่ง สร้างระบบการให้บริการและสิ่งอำนวยความสะดวกที่เหมาะสมสำหรับผู้สูงอายุ นั่นคือเน้นการสร้างศูนย์ที่สามารถให้บริการหลากหลายรูปแบบที่ทำให้ไม่ต้องมีการย้ายผู้สูงอายุจากศูนย์หนึ่งไปยังอีกศูนย์หนึ่งเมื่อความต้องการของผู้สูงอายุเปลี่ยนไปเมื่ออายุมากขึ้น เน้นศูนย์ที่เป็นแบบศูนย์บริการเบ็ดเสร็จ (one-stop center) ที่เชื่อมโยงกับศูนย์ของชุมชนซึ่งจะเป็นแหล่งข้อมูลเกี่ยวกับผู้สูงอายุทั้งที่ช่วยตนเองได้และไม่ได้ เพื่อส่งเสริมให้ผู้สูงอายุที่ยังช่วยตนเองได้เป็นอาสาสมัครดูแลผู้สูงอายุที่ช่วยตนเองไม่ได้ในชุมชนเดียวกัน กลยุทธ์ที่สอง ปรับปรุงนโยบายการให้บริการแก่ผู้สูงอายุ เน้นที่ระบบการอุดหนุนในอุตสาหกรรมผลิตบริการเพื่อผู้สูงอายุให้เหมาะสมและมีประสิทธิภาพ โดยจะมีหลายระดับแตกต่างกันตามรายได้ของผู้รับบริการ ส่วนในด้านประสิทธิภาพจะใช้ระบบการแข่งขันในตลาดโดยผู้ที่ประมูลด้วยราคาที่ต่ำที่สุดจะได้เป็นผู้ผลิตบริการนั้นๆ และกลยุทธ์ที่สาม จัดให้มีโครงการอย่างต่อเนื่องสำหรับผู้สูงอายุในแต่ละกลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ กลุ่มผู้สูงอายุที่ยังช่วยตนเองได้ ผู้สูงอายุที่ช่วยตนเองไม่ได้และผู้ให้การดูแลผู้สูงอายุ ที่ต้องทำการดูแลผู้สูงอายุที่ป่วยด้วยโรคทางสมอง โดยเฉพาะโรคอัลไซเมอร์ (Alzheimer) และพาคินสัน (Parkinson) เป็นต้น

นอกเหนือจากกลยุทธ์ทั้งสามที่กล่าวมาแล้ว ยังมีอีก 2 เรื่องที่ประเทศสิงคโปร์คาดว่าจะดำเนินการในอนาคตอันใกล้ นั่นคือ การเพิ่มอัตราการเข้าสู่ตลาดแรงงานของคนอายุ 55-64 ปี โดยมีการวางแผนงาน อาทิ การฝึกอบรมผู้สูงอายุให้มีทักษะที่เป็นที่ต้องการมากขึ้น การให้สิ่งจูงใจแก่นายจ้างในการจ้างผู้สูงอายุเข้าทำงาน การกำหนดอัตราค่าจ้างที่มีความยืดหยุ่นมากกว่ากำหนดตามวัยวุฒิ เป็นต้น อีกโครงการหนึ่งคือการสร้างโครงการประกันสุขภาพสำหรับการเจ็บป่วยที่เป็นเหตุให้เกิดทุพพลภาพและต้องรับการดูแลระยะยาว นำสู่การวางกรอบนโยบายด้านการดูแลผู้สูงอายุเพิ่มขึ้นในด้านการจัดบริการในสถานที่ที่เหมาะสม จากแผนงานด้านการบูรณาการศูนย์การดูแลเวลากลางวัน การดูแลเฉพาะรายที่บ้านผู้สูงอายุ กองทุนแรงงานต่างชาติที่ทำงานด้านการดูแลในประเทศสิงคโปร์ การส่งเสริมศูนย์กิจกรรมผู้สูงอายุ รวมถึงการสนับสนุนผู้ดูแลผู้สูงอายุ การเพิ่มเงินอุดหนุนสำหรับการดูแลโดยชุมชนและการดูแลที่บ้าน ซึ่งจะเป็นการฝึกอบรมให้กับผู้ดูแล โดยโครงการสังคมคุณธรรมและการบริการจากชุมชน มีเป้าหมายในการเพิ่มการฝึกอบรมด้านการดูแลผู้สูงอายุ ทั้งนี้ ผู้ดูแลจะสามารถขอรับทุนจากกองทุนการฝึกอบรมผู้ดูแล ในขณะที่เดียวกันก็จะมีบริการส่งเสริมบริการด้านการให้คำปรึกษา การดูแลผู้สูงอายุที่ป่วยในระยะสุดท้าย และโปรแกรมผู้ดูแลผู้สูงอายุโดยตรง ซึ่งจากการขยายเงินช่วยเหลือนี้ รัฐจะมีการคัดเลือกผู้ได้รับสิทธิ์และช่วยเหลือด้านภาษีเพื่อเป็นการลดค่าใช้จ่าย

จะเห็นได้ว่าประเทศสิงคโปร์ให้ความสำคัญกับการดำเนินการด้านการดูแลผู้สูงอายุอย่างมาก ทั้งในระดับกฎหมาย นโยบายหลักของประเทศ และแผนการดำเนินงาน โดยมีการแต่งตั้งคณะกรรมการระหว่างกระทรวงต่างๆ เป็นคณะรัฐมนตรีร่วม (Inter-Ministerial Population Committee, IMC) ให้มีหน้าที่รับผิดชอบด้านผู้สูงอายุ โดยครอบคลุมในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุทุกด้าน ทั้งสุขภาพ เศรษฐกิจและสังคม ส่งผลให้การดำเนินการตามแผนงานของประเทศสิงคโปร์นั้นมีประสิทธิภาพ โดยในปี 2543 องค์การอนามัยโลก (World Health Organization, WHO) จัดอันดับระบบการดูแลสุขภาพของสิงคโปร์เป็นอันดับที่ 6 จาก 192 ประเทศ เนื่องจากในประเทศสิงคโปร์มีอัตราการตายของทารก (Infant mortality rate, IMR) เพียง 2.1 คน ต่อพันคน ซึ่งน้อยกว่าครึ่งหนึ่งของค่าเฉลี่ย จากองค์กรความร่วมมือทางเศรษฐกิจและการพัฒนา (Organization of Economic Cooperation and Development, OECD) ที่มีประเทศที่พัฒนาแล้วกว่า 25 ประเทศเป็นสมาชิก นอกจากนั้น ชาวสิงคโปร์ใช้จ่ายในเรื่องการดูแลสุขภาพต่อคนคิดเป็น 1,536 เหรียญต่อคนต่อปี ต่ำกว่าค่าเฉลี่ยของ OECD ที่มีค่าเฉลี่ยเป็น 2,920 เหรียญต่อคนต่อปี ซึ่งถือได้ว่าประเทศสิงคโปร์มีศักยภาพในการดำเนินการด้านการนำแผนงานการดูแลผู้สูงอายุสู่การปฏิบัติอย่างแท้จริง

2. ภาพรวมสถานการณ์และการดำเนินการด้านการดูแลผู้สูงอายุของประเทศไทย

สถานการณ์การเพิ่มขึ้นของจำนวนผู้สูงอายุตามโครงสร้างประชากรของโลก รวมถึงในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Southeast Asia) ประเทศไทยมีอัตราการเพิ่มขึ้นของประชากรสูงอายุรวดเร็วเป็นอันดับสอง รองจากประเทศสิงคโปร์ โดยมีสาเหตุอันเนื่องมาจากนโยบายการคุมกำเนิด การสาธารณสุขและการแพทย์ที่มีประสิทธิภาพ

ส่งผลให้ประชากรไทยมีอายุยืนขึ้นอย่างชัดเจน ขณะเดียวกันอัตราการตายและอัตราการเกิดของประชากรก็ลดลงอย่างต่อเนื่อง ซึ่งทำให้สังคมไทยก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุอย่างรวดเร็ว ทั้งนี้ อายุคาดเฉลี่ยเมื่อแรกเกิด (Life Expectancy at Birth) ของคนไทยเพิ่มสูงขึ้นทั้งชายและหญิง สัดส่วนของประชากรวัยทำงานที่จะเป็นผู้ดูแลผู้สูงอายุก็จะลดน้อยลง ดัชนีประชากรสูงอายุของประเทศไทย จากรายงานปี 2549 เรื่องภาวะประชากรสูงอายุในประเทศไทย: สภาพการณ์และนโยบาย ของกองทุนประชากรแห่งสหประชาชาติ (United Nations Development of Economic and Social Affairs Division, ESCAP) ระบุว่า การเปลี่ยนแปลงของสัดส่วนประชากรสูงอายุต่อประชากรวัยเด็ก (อายุต่ำกว่า 15 ปี) สำหรับประเทศไทย จะมีการเพิ่มขึ้นเกินระดับ 100 ในปี 2563 และสูงขึ้นถึง 140 ในปี พ.ศ. 2593 การเปลี่ยนแปลงเช่นนี้เป็นนัยสำคัญส่งผลต่อการลดลงของรายได้เฉลี่ยประชากร การออม และการลงทุน รวมถึงรายจ่ายภาครัฐที่เพิ่มขึ้น ด้านประกันสังคม ด้านสุขอนามัย และสวัสดิการผู้สูงอายุ ในทางสังคมผลกระทบที่เกิดขึ้นก็คือ ครอบครัวจะดูแลผู้สูงอายุน้อยลง

สำหรับพื้นฐานในการกำหนดนโยบายและแผนงานที่เกี่ยวข้องกับการดูแลผู้สูงอายุในประเทศไทยนั้น มีความเกี่ยวเนื่องกับการจัดระบบสวัสดิการสังคมภายใต้แนวคิด “บรรเทาปัญหา” (Residual Model of Social Welfare) รัฐบาลจะทำการช่วยเหลือบุคคลผ่านหน่วยงานของรัฐ คือ กรมประชาสงเคราะห์ ที่จัดตั้งในปี พ.ศ. 2483 เพื่อจัดสวัสดิการแก่ผู้ด้อยโอกาส เช่น เด็ก คนพิการ รวมถึงผู้สูงอายุ เป็นต้น โดยการจัดระบบดังกล่าว ปรากฏอยู่ในกรอบการปฏิบัติงานในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 และพระราชบัญญัติผู้สูงอายุ พ.ศ. 2553 รวมถึงการดำเนินงานตามแผนผู้สูงอายุแห่งชาติทั้งฉบับที่ 1 (พ.ศ.2525-2544) และแผนผู้สูงอายุแห่งชาติฉบับที่ 2 (พ.ศ.2545-2564) ฉบับปรับปรุงครั้งที่ 1 พ.ศ. 2552 ซึ่งเป็นฉบับปัจจุบัน แนวนโยบายของรัฐที่ใช้อยู่ในปัจจุบันเฉพาะส่วนที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุ ตามกฎระเบียบ ข้อบังคับในหน่วยงานของราชการ ถือว่าเป็นกฎหมายลำดับรองเพื่อวางแผนปฏิบัติเท่านั้น เพราะกฎหมายในส่วนนี้สามารถเปลี่ยนแปลงได้อยู่ตลอดเวลาตามความเหมาะสมหรือตามแต่นโยบายของรัฐบาล ซึ่งถือว่าสำคัญน้อยกว่ากฎหมายหลัก ปัจจุบันนโยบายการบริหารราชการแผ่นดินของรัฐบาลไทยโดยนางสาวยิ่งลักษณ์ ชินวัตร นายกรัฐมนตรี มีความเกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุในด้านการยกระดับคุณภาพชีวิต การจัดให้มีเบี้ยยังชีพรายเดือนแบบขั้นบันไดสำหรับผู้สูงอายุ โดยผู้ที่มีอายุ 60-69 ปี จะได้รับ 600 บาท อายุ 70-79 ปี จะได้รับ 700 บาท อายุ 80-89 ปี จะได้รับ 800 บาท และอายุ 90 ปีขึ้นไป จะได้รับ 1,000 บาท การจัดให้มีกองทุนสำหรับผู้สูงอายุจากระบบต่าง ๆ คือ สำหรับกลุ่มผู้สูงอายุจากระบบราชการด้วยกองทุนบำเหน็จ บำนาญข้าราชการ (กบข.) สำหรับกลุ่มผู้สูงอายุจากระบบแรงงานด้วยกองทุนประกันสังคม สำหรับกลุ่มผู้สูงอายุจากระบบอื่น ๆ ด้วยกองทุนสำรองเลี้ยงชีพ (PVD) กองทุนรวมเพื่อการเลี้ยงชีพ (RMF) และกองทุนหุ้นระยะยาว (RMF) เป็นต้น

ประเด็นปัญหาสุขภาพในผู้สูงอายุจากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรนำไปสู่ความจำเป็นของความต้องการผู้ดูแล และยังเป็นสาเหตุหลักของการหยุดทำงานของผู้สูงอายุ ซึ่งจะส่งผลต่อปัญหาทางเศรษฐกิจและสังคมตามมาโดยเฉพาะในประเทศไทย เนื่องจากผู้ดูแลที่มีทักษะไม่ได้มาตรฐาน ทำให้ผู้สูงอายุจำต้องรับ “ความเสี่ยงด้านสุขภาพ” ขณะที่ยังไม่มีหรือนำมาตรฐานการดูแลไปใช้เท่าที่ควร เนื่องมาจากความไม่ครอบคลุมของการส่งเสริมความรู้ และการชี้ให้เห็นความจำเป็นด้านการดูแลให้กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในขณะเดียวกัน สถานที่ให้การดูแลระยะยาวสำหรับผู้สูงอายุที่อยู่ในภาวะทุพพลภาพ มีโรคเรื้อรัง มีความพิการหรือสมองเสื่อม ที่ต้องการการดูแลโดยใช้ทักษะทางการแพทย์ 24 ชั่วโมง สถานบริการทั้งหมดในประเทศไทยดำเนินการโดยหน่วยงานเอกชน ซึ่งพบว่ามีความหลากหลายในการขึ้นทะเบียนกับหน่วยงานราชการ ส่วนหนึ่งยังไม่ได้ขึ้นทะเบียน เนื่องจากกฎหมายของกรมประกอบโรคศิลป์ ยังไม่มีบัญญัติไว้ จึงต้องไปจดทะเบียนกับกรมธุรกิจการค้า ทำให้ยังไม่มีมาตรฐานและขาดมาตรการกำกับดูแลคุณภาพ อีกทั้งยังไม่มีมาตรการควบคุมราคา โดยมีค่าใช้จ่ายเฉลี่ย 15,000 – 52,500 บาทต่อเดือน ส่งผลให้ครอบครัวที่มีฐานะยากจนและปานกลางที่ไม่มีผู้ดูแล ไม่สามารถแบกรับค่าใช้จ่ายได้

การดำเนินงานด้านการดูแลทางสังคมสำหรับผู้สูงอายุของประเทศไทย การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุ และองค์กรเครือข่ายผู้สูงอายุ นับว่ามีความก้าวหน้าอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ โดยมีลักษณะของขอบเขตกิจกรรมที่กว้างขวางขึ้นกว่าเดิม พิจารณาได้จากจำนวนที่เพิ่มขึ้นในรอบปีที่ผ่านมาขององค์กรเครือข่ายผู้สูงอายุในรูปของกลุ่มชมรมในพื้นที่ทั่วประเทศ ภายใต้ความสนับสนุนของกรมอนามัยและสมาคมสภาผู้สูงอายุแห่งประเทศไทย ควบคู่ไปกับการให้ความสนับสนุนทางด้านเทคนิค วิชาการ และทรัพยากรในรูปแบบต่างๆ จากภาคราชการผ่านทางกลไกการบริหารจัดการของกลุ่มองค์กรเครือข่ายผู้สูงอายุ ก็มีความหลากหลายมากขึ้น ทั้งในเรื่องของการสนับสนุนข้อมูลและสื่อความรู้ด้านการดูแลสุขภาพ การออกกำลังกายโภชนาการ สุขศึกษา ตลอดจนให้การสนับสนุนงบประมาณและทรัพยากรต่างๆ เพื่อจัดกิจกรรมทางเศรษฐกิจ สังคม และศาสนาประเพณี รวมถึงการส่งเสริมและสนับสนุนให้ผู้สูงอายุมีที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมและปลอดภัยสำหรับผู้สูงอายุ โดยการศึกษาวิจัย ประเมินและพัฒนา การดึงส่วนร่วมจากชุมชนกระตุ้นให้มีกิจกรรมการให้ความรู้และสร้างแรงจูงใจให้มีการปรับปรุงอาคารสถานที่สาธารณะที่ให้บริการแก่ประชาชน ทั้งอาคารสถานที่ของส่วนราชการ เอกชน รวมทั้งภาคธุรกิจเพื่อให้มีการดำเนินการปรับปรุงหรือจัดให้มีสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ ที่เหมาะสมและปลอดภัยสำหรับผู้สูงอายุในการเข้าถึงและการใช้ประโยชน์

ภาพรวมสถานการณ์ด้านการดูแลผู้สูงอายุของประเทศไทยในปัจจุบันตามผลการประเมินดัชนีทั้ง 5 ยุทธศาสตร์ของแผนผู้สูงอายุแห่งชาติฉบับปัจจุบันพบว่า การดำเนินงานด้านผู้สูงอายุในช่วง 5 ปีที่ผ่านมาของไทยยังมีระดับความน่าพอใจที่ต่ำ และควรต้องมีการปรับปรุง โดยเฉพาะมาตรการต่างๆ ของยุทธศาสตร์ที่มีจำนวนดัชนีที่ผ่านการประเมินในร้อยละที่ค่อนข้างต่ำ และรายดัชนีที่ยังไม่ผ่านการประเมิน เช่น อัตราการครอบคลุมการประกันยามชราภาพของประชากรอายุ 30-59 ปี ซึ่งอยู่ในมาตรการหลักประกันรายได้เพื่อวัยสูงอายุ และสัดส่วนที่มีทัศนคติทางบวกต่อผู้สูงอายุของประชากรอายุ 18-59 ปี ในมาตรการปลูกจิตสำนึกให้คนในสังคมตระหนักถึงคุณค่าและศักดิ์ศรีของผู้สูงอายุ ในยุทธศาสตร์ที่ 1 (ด้านการเตรียมความพร้อมของประชากรเพื่อวัยสูงอายุที่มีคุณภาพ) ต่างมีระดับที่ต่ำกว่าเป้าหมายของแผน หรือสัดส่วนผู้สูงอายุที่ยากจนไม่มีแหล่งพึ่งพิงเพียงพอที่ไม่ได้รับสวัสดิการรายได้ ภายใต้มาตรการการคุ้มครองรายได้ของยุทธศาสตร์ที่ 3 (ระบบการคุ้มครองทางสังคม) พบว่าผู้สูงอายุยังไม่ได้รับสวัสดิการตามระดับที่กำหนด

3. ผลจากการวิเคราะห์เปรียบเทียบแผนงานด้านการดูแลผู้สูงอายุสู่การปฏิบัติของประเทศสิงคโปร์และไทย

จากสถานการณ์การเพิ่มขึ้นของจำนวนผู้สูงอายุตามโครงสร้างประชากรโลก รวมถึงประเทศในแถบภูมิภาคเอเชีย ส่งผลให้รัฐบาลหรือหน่วยงานในแต่ละประเทศ ให้ความสำคัญในการดำเนินนโยบายเกี่ยวกับผู้สูงอายุ โดยคำนึงถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรผู้สูงอายุ และดำเนินแผนงานให้มีความครอบคลุมมากขึ้น สำหรับประเทศไทยและสิงคโปร์ มีการวางนโยบายพิจารณาถึงลักษณะโครงสร้างและรูปแบบการดำเนินโครงการในประเทศตามแนวนโยบายสากลที่ถูกกำหนดขึ้นโดยองค์การสหประชาชาติ (UN) ทั้งนี้ ในการกำหนดแผนในการดำเนินงานสู่การปฏิบัติของแต่ละประเทศย่อมมีความแตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับบริบทในทางประชากรศาสตร์ ภูมิศาสตร์ รวมถึงข้อจำกัดบางประการในประเทศ จากการศึกษาประมวลความรู้ด้านบริหารทางสถานการณ์ นโยบาย และแผนงานด้านการดูแลผู้สูงอายุของประเทศสิงคโปร์และไทย พบว่า ทั้งสองประเทศมีทั้งประเด็นที่น่าสนใจและประเด็นที่ยังต้องมีการพิจารณาปรับปรุง/เปลี่ยนแปลงในการนำแผนงานด้านการดูแลผู้สูงอายุสู่การปฏิบัติ กล่าวโดยสรุปได้ดังนี้

3.1 การนำแผนงานด้านการดูแลผู้สูงอายุสู่การปฏิบัติของประเทศสิงคโปร์

3.1.1 ประเด็นที่น่าสนใจ สามารถแบ่งออกเป็น 4 ประเด็นดังนี้ 1) กระบวนการกำหนดนโยบายและความต่อเนื่องของแผนงานด้านการดูแลผู้สูงอายุ ประเทศสิงคโปร์โดดเด่นมากในเรื่องกระบวนการกำหนดนโยบายหลักในการบริหารประเทศ และมีการดำเนินการตามนโยบายและแผนงานมาโดยต่อเนื่อง รวมทั้งการวิเคราะห์สถานการณ์และกำหนดแผนงานในอนาคตโดยอาศัยการสำรวจความต้องการของประชากรสูงอายุก่อนที่จะกำหนดเป็นแนวทางในการดำเนินงาน โดยมีการดำเนินการควบคู่ไปกับการบังคับใช้กฎหมายในการแก้ไขปัญหา เช่น พระราชบัญญัติเลี้ยงดูบิดา

มารดา (Maintenance of Parent Act) ข้อกำหนด Women's Charter provided channels สำหรับผู้สูงอายุเพศหญิงที่ตกอยู่ในสภาพเคราะห์ร้ายถูกกระทำรุนแรงทั้งร่างกายและจิตใจ พระราชบัญญัติการลงความเห็นเกี่ยวกับการรักษาขั้นสูง (Advanced Medical Directive Act, AMD) ที่ผู้ป่วยสามารถแสดงความจำนงในการขอยุติการรักษาได้ ทั้งนี้เนื่องจากประเทศสิงคโปร์เป็นประเทศที่ร่ำรวย มีเสถียรภาพทางการเมือง การปกครอง ผู้นำประเทศมีความเป็นผู้นำที่มีสายตาวินิจฉัยไกล ประชากรมีวินัย ควบคุมได้ ประกอบกับประเทศสิงคโปร์มีขนาดเล็กและมีประชากรที่หนาแน่น ทำให้การสื่อสารของรัฐสามารถเข้าถึงทุกคนได้ด้วยระบบคอมพิวเตอร์ ด้านการเงิน การคลัง มีการจัดเก็บภาษีเงินได้ส่วนบุคคลในระดับสูง เทียบได้กับประเทศในยุโรปและสหรัฐอเมริกา แต่ยังคงยึดแนวคิดที่รัฐบาลของสิงคโปร์ไม่ต้องการเป็นรัฐสวัสดิการ จึงเป็นหลักการที่ประชาชนต้องร่วมจ่ายในทุกบริการที่รัฐจัดให้ สิงคโปร์จึงเป็นประเทศที่ก้าวหน้าที่สุดในเรื่องของผู้สูงอายุ 2) ความสามารถในการดำเนินการวางแผนทางเศรษฐกิจ การออมระดับชาติควบคู่ไปกับแผนงานด้านการดูแลผู้สูงอายุ เนื่องจากประเทศสิงคโปร์ถือได้ว่าเป็นประเทศที่มีการพัฒนาในทางอุตสาหกรรมและมีสถานะทางเศรษฐกิจมั่นคง โดยเฉพาะในด้านกองทุน (Funding Policies) รัฐบาลใช้หลักการจ่ายร่วมกัน "Co-payment" มากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ โดยผู้บริโภคและครอบครัวจะช่วยจ่ายบางส่วนขณะที่รัฐช่วยส่วนที่เหลือ ทั้งผ่านแผนการออมเพื่อการรักษาพยาบาล (Medical Saving scheme หรือ Medisave Scheme) ที่จะบังคับให้มีการออมเงินเพื่อเป็นค่าเข้ารับการรักษาพยาบาล ภายใต้กองทุนสำรองเลี้ยงชีพ (Central Provident Fund หรือ CPF) ตามระบบการประกันสังคมของสิงคโปร์ แต่ละคนจะมีเงินกองทุนเพื่อการรักษาพยาบาลสำหรับตนเองและบิดามารดา ระบบนี้จะทำให้ไม่ต้องพึ่งรัฐ (Self-reliant) โดยรัฐจะช่วยเหลือกรณีที่ไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ 3) แผนงานและมาตรการในการดูแลผู้สูงอายุที่ต่อเนื่องและครอบคลุมในทุกด้าน (Continuum and Holistic care) ประเทศสิงคโปร์มีบริการทุกชนิดสำหรับผู้สูงอายุ ทั้งบริการในโรงพยาบาลในชุมชนและที่บ้าน การให้บริการที่ติดตามผู้ป่วยตั้งแต่ออกจากโรงพยาบาลและการให้บริการที่บ้าน สิงคโปร์จัดกิจกรรมด้านสุขภาพโดยให้ความสำคัญกับสถานพยาบาล โดยจัดแบ่งเป็นเฉพาะทางคือ โรงพยาบาลสำหรับผู้เจ็บป่วยเรื้อรังและต้องรักษาตัวเป็นระยะเวลานาน (Hospitals for the Chronically Sick: for long stay patient) โรงพยาบาลชุมชนสำหรับการฟื้นฟูหลังจากเจ็บป่วยเฉียบพลัน (Community Hospitals: for rehabilitation after an acute illness) สถานอภิบาล (Nursing Home) สถานพักฟื้นสำหรับผู้ป่วยโรคทางสมอง (Homes: for Dementia patients) ศูนย์ฟื้นฟูสุขภาพ (Day Rehabilitation Centres) และที่น่าสนใจคือสถานดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้าย (Hospices) ตามขั้นตอนเรียงลำดับการดูแลจนถึงการเสียชีวิต ประเด็นที่น่าสนใจประเด็นสุดท้าย 4) สนับสนุนการดำเนินงานโดยภาคเอกชน การดำเนินนโยบายของประเทศสิงคโปร์อาศัยความร่วมมือจากทุกคนทุกเชื้อชาติทั้งภาครัฐและองค์กรเอกชน (Many Helping Hand) โดยมีลักษณะ 3 แนวทางเป็นความร่วมมือระหว่างรัฐ ชุมชนและครอบครัว ประกอบกับให้ความสำคัญต่อการใช้เทคโนโลยี และการปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐานอยู่เสมอ ถึงแม้ว่าจะมีมาตรฐานที่ดีอยู่แล้ว

3.1.2 ประเด็นที่ยังต้องมีการพิจารณาปรับปรุง/เปลี่ยนแปลง ได้แก่ ประเด็นอัตราค่าครองชีพที่สูงขึ้นในประเทศสิงคโปร์ส่งผลต่อการขาดแคลนแรงงาน เนื่องจากประเทศสิงคโปร์นั้นเป็นประเทศพัฒนาที่ถือได้ว่ามีอัตราค่าครองชีพค่อนข้างสูง ทำให้ปัจจุบันเกิดปัญหาด้านการขาดแรงงานในประเทศสิงคโปร์ ประกอบกับการเคลื่อนย้ายถิ่นที่อยู่ของประชากรไปทำงานในต่างประเทศ โดยปัจจุบันสิงคโปร์จำเป็นต้องอาศัยแรงงานต่างชาติให้เข้ามาทำหน้าที่ในการดูแลผู้สูงอายุ โดยมีการกำหนดให้มีการฝึกอบรม โดยอาศัยกองทุนที่ได้จัดสรรไว้เพื่อการนี้โดยเฉพาะ แต่ทั้งนี้ประเด็นดังกล่าวก็มีความเสี่ยงในการกระทำความรุนแรงในผู้สูงอายุ หากมีการนำแรงงานต่างชาติเข้ามาเป็นจำนวนมาก ซึ่งรัฐบาลสิงคโปร์ก็มีการพยายามวางแผนและกระจายอาสาสมัครในการตรวจสอบ ให้ความรู้ และการฝึกอบรมซ้ำเพื่อให้เกิดการติดตามผลไปในขณะเดียวกัน

3.2 การนำแผนงานด้านการดูแลผู้สูงอายุสู่การปฏิบัติของประเทศไทย

3.2.1 ประเด็นที่น่าสนใจ จากการศึกษาพบประเด็นที่น่าสนใจในการนำแผนงานด้านการดูแลผู้สูงอายุสู่การปฏิบัติของประเทศไทยใน 3 ประเด็นดังนี้ **1) ระบบประกันสุขภาพและการสงเคราะห์เพื่อยังชีพ** ประเทศไทยให้ความสำคัญกับการจัดให้มีกองทุนสำหรับผู้สูงอายุจากระบบต่าง ๆ คือ สำหรับกลุ่มผู้สูงอายุจากระบบราชการด้วยกองทุนบำเหน็จ บำนาญข้าราชการ (กบข.) สำหรับกลุ่มผู้สูงอายุจากระบบแรงงานด้วยกองทุนประกันสังคม สำหรับกลุ่มผู้สูงอายุจากระบบอื่น ๆ ด้วยกองทุนสำรองเลี้ยงชีพ (PVD) กองทุนรวมเพื่อการเลี้ยงชีพ (RMF) และกองทุนหุ้นระยะยาว (RMF) โดยจัดให้มีกิจกรรมเพื่อสร้างรายได้ให้กับผู้สูงอายุด้วยการส่งเสริมให้ประกอบอาชีพหรือฝึกอาชีพที่เหมาะสม โดยในรัฐบาลปัจจุบัน จัดให้มีเบี้ยยังชีพรายเดือนแบบขั้นบันไดสำหรับผู้สูงอายุ รวมถึงหลักประกันรายได้สำหรับผู้สูงอายุทั้งในด้านของ Contributory System (ระบบบำนาญแบบต่างๆ) และ Non-Contributory System (เงินสงเคราะห์เพื่อการยังชีพ) ประเด็นถัดมาได้แก่ **2) สนับสนุนงานกิจกรรม งานวิจัยและพัฒนาในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการดูแลผู้สูงอายุ** ด้วยประเทศไทยเล็งเห็นถึงความสำคัญในการหาแนวทางพัฒนารูปแบบการดูแล จึงนำการทำวิจัยหรือติดตามจัดเก็บข้อมูล มาใช้เพื่อกำหนดทางเลือกและผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นของทางเลือกต่างๆก่อนที่จะสรุปหรือเสนอแนะเชิงนโยบาย ในประเด็นผู้สูงอายุ ประเด็นที่น่าสนใจประเด็นสุดท้าย **3) ค่านิยมในสังคมไทย** เรื่อง ความกตัญญูต่อบุพการี และความมีน้ำใจ การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กันในสังคม ซึ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่ช่วยให้สมาชิกในสังคมไทย โดยเฉพาะสังคมชนบทมีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในครอบครัว ส่งผลถึงชุมชนและประเทศชาติ ไทยจึงกำหนดให้มีหน่วยงานในการปฏิบัติงานด้านผู้สูงอายุ โครงการนำร่องอาสาสมัครผู้ดูแลผู้สูงอายุ โครงการคลังปัญญาผู้สูงอายุ เป็นกิจกรรมเพื่อยังคงคุณค่าของชีวิตผู้สูงอายุที่มีประสบการณ์ มีความรู้ ความสามารถ แต่อยู่ในวัยสูงอายุทำให้เวทีในการแสดงออกลดลงจากวัยปกติ การเป็นคลังปัญญา ปรากฏชาวบ้าน ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นการเปิดเวทีให้เกิดการยอมรับคุณค่าของผู้สูงอายุ เป็นกิจกรรมที่ทำให้เกิดความพอใจในการยังคงมีชีวิตอยู่ สิ่งเหล่านี้สามารถหล่อเลี้ยงจิตใจให้ผู้สูงอายุไทยมีความสุข

3.2.2 ประเด็นที่ยังต้องมีการพิจารณาปรับปรุง/เปลี่ยนแปลง ประกอบไปด้วยประเด็นต่างๆ ดังนี้

1) กระบวนการกำหนดนโยบายและแผนงานด้านการดูแลผู้สูงอายุอย่างต่อเนื่อง เพราะแนวนโยบายของรัฐที่ใช้อยู่ในปัจจุบันเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุ ที่เป็นกฎระเบียบ ข้อบังคับต่าง ๆ ในหน่วยงานของราชการที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุ ถือว่าเป็นกฎหมายลำดับรองที่บัญญัติขึ้นเพื่อกำหนดเพียงแนวปฏิบัติเท่านั้นเพราะกฎหมายในส่วนนี้สามารถเปลี่ยนแปลงได้อยู่ตลอดเวลาตามความเหมาะสมหรือตามแต่นโยบายของรัฐบาล ซึ่งถือว่าสำคัญน้อยกว่ากฎหมายหลัก ประกอบกับประเทศไทยมีระบบสวัสดิการสังคมภายใต้แนวคิด “บรรเทาปัญหา” (Residual Model of Social Welfare) รัฐบาลจะช่วยเหลือบุคคลซึ่งต้องการช่วยเหลือโดยหน่วยงานของรัฐ อุปสรรคอีกประการหนึ่งคือผู้กำหนดนโยบาย นักการเมืองและข้าราชการทั่วไปยังไม่เห็นว่าปัญหาผู้สูงอายุเป็นปัญหาที่เร่งด่วน ดังนั้นระดับการดำเนินการจึงยังอยู่ในขั้นของการขยายบริการตามความจำเป็นโดยใช้โครงสร้างการบริหารเดิม ทำให้ขาดการประสานงานระหว่างหน่วยงานเท่าที่ควร นอกจากนี้ แม้มีนโยบายและแผนงานที่ดีแต่หากขาดแผนปฏิบัติที่ชัดเจน ขาดงบประมาณสนับสนุน ก็จะทำให้แผนที่ดีไม่มีโอกาสได้ดำเนินการจริง **2) ภาระด้านการเงินการคลังที่เกิดจากค่าใช้จ่ายที่เกี่ยวกับผู้สูงอายุ** เนื่องจากแต่เดิมคนไทยมีค่านิยมว่า ผู้สูงอายุนั้นควรจะมียศสิทธิ์ในการที่จะได้รับการช่วยเหลือเบื้องต้นหรือการดูแลส่งเสริมเบื้องต้นจากทางรัฐ และในปัจจุบันสิทธิเบื้องต้นสำหรับผู้สูงอายุ ก็คือการให้เบี้ยยังชีพกับผู้สูงอายุ ยกเว้นผู้ที่รับบำนาญ คือมีค่าตอบแทนประจำอยู่แล้วจากภาครัฐ ซึ่งหลังจากที่ภาครัฐได้มีการดำเนินการตามนโยบายดังกล่าว ก็ปรากฏว่าจำนวนคนที่รับเบี้ยยังชีพนั้นมีเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ซึ่งโครงสร้างของประเทศไทยนั้นไม่ใช่รัฐที่มีการจัดเก็บภาษีในอัตราสูงหรือการจัดเก็บรายได้สูง เพราะฉะนั้นระบบการสนับสนุนเช่นนี้ ก็ไม่สามารถที่จะเป็นระบบที่ยั่งยืนได้แบบไม่สิ้นสุด **3) คุณภาพการบริการสุขภาพ/การดูแลทางสังคมสำหรับผู้สูงอายุ** ไทยใช้หลักประกันการเข้าถึงบริการสุขภาพในสถานบริการของรัฐโดยไม่ต้องมีการจ่ายร่วมแต่อย่างใด แต่ปัญหาที่ประสบคือ หนึ่ง ความไม่เพียงพอของบริการที่มีคุณภาพซึ่งทำให้ต้องเสียเวลาคอยรับบริการนาน ทำให้ไม่สะดวกสำหรับผู้สูงอายุ และ สองคือเรื่องคุณภาพของบริการซึ่งยังมีความ

แตกต่างกันมากระหว่างสถานให้บริการของรัฐระดับต่างๆ ระหว่างของรัฐและเอกชน และระหว่างผู้ที่รับการคุ้มครองต่าง โครงการ การส่งเสริมด้านการดูแลทางสังคมก็ยังไม่สามารถครอบคลุมผู้สูงอายุที่มีฐานะยากไร้ ส่วนทางกับรายจ่ายภาครัฐที่เพิ่มขึ้นด้านประกันสังคม ด้านสุขอนามัย และสวัสดิการผู้สูงอายุ และประเด็นที่ 4) **ความร่วมมือจากหน่วยงานทั้งที่เป็นภาครัฐและภาคเอกชนหรือหน่วยงานภายนอกที่เกี่ยวข้อง** การดำเนินนโยบายเกี่ยวกับผู้สูงอายุนั้น น่าจะมีการเพิ่มเติมด้านแนวคิดการมีส่วนร่วมในการดูแล จากทางครอบครัว ชุมชน อาสาสมัคร ภาคเอกชน รวมถึงควรมีเครือข่ายที่กว้างขวางและได้รับความสนับสนุนจากต่างประเทศเช่น องค์การระหว่างประเทศต่างๆ การดำเนินงานจะต้องมุ่งเน้นที่จุดศูนย์กลางของหน่วยงานที่ดำเนินงานของอาสาสมัครต่าง ๆ ในด้านการฝึกอาชีพ การเป็นศูนย์กลางเพื่อให้บริการสังคม สงเคราะห์หรือบริการด้านการแพทย์ การปรับปรุงสถาบันอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับงานผู้สูงอายุ เช่น สถาบันการศึกษา วัด หรือหน่วยงานและองค์กรที่ให้บริการสาธารณะต่างๆ ให้มีประสิทธิภาพเพิ่มขึ้นและสอดคล้องการดำเนินงานเกี่ยวกับผู้สูงอายุร่วมด้วย ก็จะสมารถอำนวยความสะดวกให้แก่ผู้สูงอายุเพิ่มขึ้น

ข้อเสนอแนะจากผลการศึกษาประมวลความรู้ด้านภาพรวมสถานการณ์และการดำเนินการด้านการดูแลผู้สูงอายุของประเทศสิงคโปร์และไทย ซึ่งนำสู่การวิเคราะห์เปรียบเทียบการนำแผนงานด้านการดูแลผู้สูงอายุสู่การปฏิบัติของทั้งสองประเทศ เกิดเป็นบทเรียนสำหรับประเทศไทยในการกำหนดแนวทางเพื่อปรับปรุงหรือเปลี่ยนแปลงการดำเนินงานด้านการดูแลผู้สูงอายุให้เหมาะสมยิ่งขึ้น ผ่านการศึกษาจากประเทศสิงคโปร์ ซึ่งมีประสบการณ์และมีประเด็นที่น่าสนใจในการนำแผนงานการดูแลผู้สูงอายุสู่การปฏิบัติ อีกทั้งยังเป็นแนวทางในการพัฒนาต่อยอดจากสิ่งที่ประเทศไทยได้ดำเนินการอยู่ในปัจจุบัน เพื่อเป้าหมายในการพัฒนา ปรับปรุง เปลี่ยน แนวทางการดำเนินงานตามแผนของหน่วยงานที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการดูแลผู้สูงอายุในประเทศไทยได้อย่างเหมาะสม โดยแบ่งเป็นข้อเสนอแนะเชิงนโยบายประกอบด้วย

1. รัฐบาลควรมีการบัญญัติกฎหมายหรือบทลงโทษควบคู่กับการกำหนดนโยบายและแผนงานที่เกี่ยวข้องกับการดูแลผู้สูงอายุ
2. หน่วยงานที่มีหน้าที่รับผิดชอบในการดำเนินงานด้านการดูแลผู้สูงอายุ ควรมีการดำเนินการหรือจัดให้มีการดำเนินการทางนโยบาย/แผนงานด้านการดูแล โดยการสำรวจความต้องการเฉพาะด้านของผู้สูงอายุก่อนจะนำมาวางแผนงานย่อยเพื่อนำสู่การปฏิบัติ
3. ภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับด้านการเงิน การคลังของประเทศ ควรมีการกำหนดนโยบายและมาตรการเฉพาะด้านการออมสำหรับผู้สูงอายุ โดยเน้นการออมเพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในการรักษาพยาบาลของผู้สูงอายุในระยะยาว

โดยจำเป็นต้องดำเนินการควบคู่ไปกับการนํานโยบายเชิงปฏิบัติเข้ามาประยุกต์ใช้ ได้แก่

1. หน่วยงานที่มีหน้าที่รับผิดชอบในการจัดทำแผนเพื่อการพัฒนาคุณภาพการบริการสุขภาพ/การดูแลทางสังคมสำหรับผู้สูงอายุ ควรมีการประสานความร่วมมือระหว่างกระทรวง ทบวง กรม ที่เกี่ยวข้องอย่างต่อเนื่อง เพื่อผลประโยชน์สูงสุดสำหรับผู้สูงอายุ รวมถึงผู้ดูแลผู้สูงอายุอีกด้วย
2. ควรมีการส่งเสริมและสนับสนุนความร่วมมือด้านการดำเนินงานเกี่ยวกับการดูแลผู้สูงอายุ จากหน่วยงานทั้งที่เป็นภาครัฐและภาคเอกชนหรือหน่วยงานภายนอกที่เกี่ยวข้อง เพื่อความครอบคลุมและประสิทธิภาพที่จะมีส่งผลต่อประชากรสูงอายุ

ความท้าทายสำหรับประเทศไทยในการศึกษาวิจัย วิเคราะห์เปรียบเทียบการดำเนินงานด้านผู้สูงอายุกับประเทศที่ประสบความสำเร็จและมีประสบการณ์ ถือเป็นเครื่องมือสำคัญในการวางแผน กำหนดนโยบาย และแนวทางปฏิบัติที่เป็นรูปธรรมสอดคล้องกับสังคมผู้สูงอายุไทย เพื่อนำสู่การปฏิบัติที่เหมาะสมยังคงจำเป็นต้องมีการศึกษาวิจัยอย่างต่อเนื่อง และเป็นระบบ โดยอ้างอิงถึงสภาพการณ์ที่เป็นองค์รวม ทั้งทางประชากร สภาพพื้นที่ ความเกี่ยวเนื่องในการสภาพเศรษฐกิจ สังคม การมีอาชีพ ดังนั้นการศึกษาครั้งต่อไป ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบในรายโครงการหรือกิจกรรมที่

ประสบความสำเร็จกับประเทศที่มีความใกล้เคียงในการดำเนินการดูแลกับประเทศไทย การศึกษาและอุปสรรคในการนำแผนงานด้านการดูแลผู้สูงอายุสู่การปฏิบัติ การศึกษาหาแนวทางในการดำเนินการตามแผนงานด้านผู้สูงอายุในรายพื้นที่เพื่อนำสู่การปฏิบัติที่เหมาะสม (Best Practice)

เอกสารอ้างอิง

หนังสือและบทความในหนังสือ

กาญจนา ตั้งชลทิพย์ และคณะ. (2553). คุณค่าผู้สูงอายุ: ภาพสะท้อนมุมมองจากคนสองวัย. ใน สุชาดา ทวีสิทธิ์ และ สวรัย บุญยานนท์ (บรรณาธิการ). *ประชากรและสังคม 2553 : คุณค่าผู้สูงอายุในสายตาสังคมไทย* (พิมพ์ครั้งที่ 1). นครปฐม: สำนักพิมพ์ประชากรและสังคม.

กุศล สุนทรธาดา. (2553). คุณค่าด้านเศรษฐกิจของผู้สูงอายุไทย. ใน สุชาดา ทวีสิทธิ์ และ สวรัย บุญยานนท์ (บรรณาธิการ). *ประชากรและสังคม 2553 : คุณค่าผู้สูงอายุในสายตาสังคมไทย* (พิมพ์ครั้งที่ 1). นครปฐม: สำนักพิมพ์ประชากรและสังคม.

ดารารัตน์ เกสรธรรม. (2554). *การส่งเสริมการมีงานทำให้ผู้สูงอายุ กรณีศึกษาประเทศสิงคโปร์*. กรุงเทพฯ: กองพัฒนาระบบบริการจัดหางาน.

ปริยา มิตรานนท์ และคณะ. (2552). *การทำงานรายได้ และการออมของผู้สูงอายุ*. ใน รายงานสถานการณ์ผู้สูงอายุไทย พ.ศ. 2551, (น. 89-120). มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย, กรุงเทพฯ: บริษัท คิว พี จำกัด.

ระพีพรรณ คำหอม และคณะ. (2542). การประเมินโครงการบริการสวัสดิการสังคมเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุไทย. ใน *หนังสือประชุมวิชาการบทบาทรัฐ เอกชนและองค์กรชุมชน กับผู้สูงอายุไทย*. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข และคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานผู้สูงอายุแห่งชาติ.

วรเวศม์ สุวรรณระดา, และ อาภาพรณ คำจาริพิทักษ์. (2552). *ปัญหาเบี่ยงชีฟสำหรับผู้สูงอายุ*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ศศิพัฒน์ ยอดเพชร. (2547). *ผู้ดูแลผู้สูงอายุ : การสังเคราะห์องค์ความรู้*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ศศิพัฒน์ ยอดเพชร. (2549). *รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการระบบการดูแลและขยายในครอบครัวสำหรับผู้สูงอายุ*. กรุงเทพฯ: บริษัท มิสเตอร์ ก๊อปปี้ (ประเทศไทย) จำกัด.

สื่ออิเล็กทรอนิกส์

นโยบายสิงคโปร์ด้านประชากร ครอบครัว และสังคม รัฐบาลสิงคโปร์. สืบค้นเมื่อวันที่ 15 มกราคม 2555, จาก http://www.gov.sg/government/web/content/govsg/classic/Info_N_Policy/ip_fam

วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี. *ข้อมูลประเทศไทย*. สืบค้นเมื่อวันที่ 20 กุมภาพันธ์ 2555, จาก <http://th.wikipedia.org/wiki/ประเทศไทย>

วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี. *ข้อมูลประเทศสิงคโปร์*. สืบค้นเมื่อวันที่ 20 กุมภาพันธ์ 2555, จาก <http://th.wikipedia.org/wiki/ประเทศสิงคโปร์>

ศาสนาต่าง ๆ ในประเทศไทย. สืบค้นเมื่อวันที่ 20 กุมภาพันธ์ 2555, จาก <http://knowledge.eduzones.com/knowledge-2-3-28091.html>

สภาผู้สูงอายุสิงคโปร์. สืบค้นเมื่อวันที่ 15 มกราคม 2555, จาก <http://www.c3a.org.sg>

สำนักการตลาดเพื่อการลงทุน พ.ศ. 2551. *ข้อมูลประเทศสิงคโปร์*. สืบค้นเมื่อวันที่ 20 กุมภาพันธ์ 2555, จาก www.boi.go.th

- สำนักงานสถิติสิงคโปร์ (Singapore Department of Statistics). (2554). สถิติประชากรประเทศสิงคโปร์ปี 2513-2554. สืบค้นเมื่อวันที่ 11 กุมภาพันธ์ 2555, จาก <http://www.singstat.gov.sg/stats/themes/people/demo.html>
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ, สำมะโนประชากรและเคหะ. ข้อมูลประชากรสูงอายุ ปี 2533 และ 2543 และ ข้อมูลปี 2553 เป็นต้นไป จากคาดประมาณประชากรของประเทศไทย พ.ศ. 2543-2573 สถช. สืบค้นเมื่อวันที่ 11 กุมภาพันธ์ 2555, จาก http://popcensus.nso.go.th/table_stat.php?t=t1&yr=2543
- หนังสือพิมพ์แนวหน้า. สังคมผู้สูงอายุไทยยังน่าห่วงไม่มีเงินเก็บ-ต้องพึ่งลำแข้งตัวเอง!! สืบค้นเมื่อ วันที่ 22 ธันวาคม 2554, จาก <http://www.agingthai.org/>
- องค์การสหประชาชาติ. ปฏิญญามาเก๊าว่าด้วยแผนปฏิบัติการด้านผู้สูงอายุ. สืบค้นเมื่อวันที่ 16 มกราคม 2555, จาก <http://www.unescap.org/ageing/macau.htm>
- เอกสารสมัชชาสุขภาพครั้งที่ 2 พ.ศ. 2552 มติ 11. การพัฒนาระบบการดูแลระยะยาว สำหรับผู้สูงอายุที่อยู่ในภาวะพึ่งพิง. สืบค้นเมื่อวันที่ 2 มีนาคม 2555, จาก <http://nha2009.samatcha.org/sites/nha2009.samatcha.org/files/Resolution11-3.3-elderly-231252.pdf>

Books

- Albert I., Hermalin. (2002). *The Well-Being of the Elderly in Asia : A Four-Country Comparative Study*. University of Michigan Press.
- David R., Phillips, and Alfred C.M., Chan. (2002). *Ageing and long-term care National Policies in the Asia-Pacific*. Institute of Ageing Studies at Lingnan University, Hong Kong.
- Evi, Nurvidya, and Arifin, Aris Ananta. (2009). *Older Persons in Southeast Asia : An Emerging Asset*. Soft cover.
- Heyzer, Noeleen. (2011). *Statistical Yearbook for Asia and the Pacific*. Secretary General of the United Nations and Executive Secretary of ESCAP.
- Lee Hock, Guan. (2008). *Ageing in Southeast and East Asia : Family, Social Protection, Policy Challenges*. Soft cover.
- Phalakornkule, Suchint. (1994). *Country Policy Development for the Elderly at the Local Level in Thailand*. In Asian Population Studies Series No.131-E. United Nations: ESCAP.
- United Nations, ESCAP. (1995). *Population Ageing and Development*. In Asian Population Studies Series No.140. Part I, (pp. 20-22). n.p.

Others

- Ramesh, M. (2010). *Case Study in Good Governance : Health Care in Singapore*. Paper presented at the 2010 international conference on "Good Governance and National Development" organized by the UN Project Office on Governance (UNPOG) and the Ministry of Public Administration and Safety (MOPAS), June 17 (Thursday), 2010.
- Sarah, Muttitt; Sari, McKinnon; and Stephen, Rainey. (2012). *The Journey to 292 and Beyond 2012. Paper presented for 12 HISS annual conference and exhibition*. Singapore's National Electronic Health Record (NEHR).

Yanchun, Zhang; Nina, Thelen; and Aparna, Rao. (March 2010). *Social Protection in Fiscal Stimulus Packages : Some Evidence*. Paper present for A UNDP/ODS.

Electronics

Chan, Anglique. (2008). *Singapore's Changing Structure and the Police Implications for Financial Security, Employment, Living Arrangements and Health Care*. Retrieved December 15, 2011, from <http://www.populationasia.org/publications/RP/AMCRP3.pdf>.

Committee on Ageing Issues. (2006). *Report on the Ageing Population*. Retrieved November 11, 2011, from http://app1.mcys.gov.sg/Portals/0/Summary/research/CAI_report.pdf *Eldercare Masterplan FY 2001-2005*. Retrieved November 15, 2011, from <http://app1.mcys.gov.sg/Publications/EldercareMasterplanFY2001FY2005.aspx>

International Labour Office (ILO) and World Health Organisation (WHO). *The Social Protection Floor*. Retrieved January 11, 2012, from <http://www.un.org/en/ga/second/64/socialprotction.pdf>

Ministry of Health Singapore. *Mediclaime System*, Retrieved February 11, 2012, from <http://moh.gov.sg>
Overview The Centre for Enabled Living, Singapore. Retrieved February 23, 2012, from http://www.cel.sg/Services_Elderly_Overview.aspx

กลุ่มย่อยที่ 4

งานด้านผู้สูงอายุ: โอกาสและความท้าทาย

การเตรียมความพร้อมเพื่อก้าวเข้าสู่วัยสูงอายุ*

จุฑามณี จันททรัพย์¹

Chutamane Chantarasub²

บทคัดย่อ

จากสถานการณ์ประชากรวัยสูงอายุมีแนวโน้มจำนวนเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากอัตราการเกิดและอัตราการตายของประชากรมีจำนวนลดลง อีกทั้งความเจริญก้าวหน้าทางการแพทย์และสาธารณสุข ที่ช่วยชะลอหรือยืดอายุของผู้คนให้ยืนยาวได้ จึงส่งผลกระทบต่อโครงสร้างของประชากรในสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว มิได้จำกัดขอบเขตอยู่เพียงผลกระทบทางด้านประชากรเท่านั้น แต่การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเสมือนปฏิกิริยาลูกโซ่ ที่ส่งผลกระทบไปยังระบบอื่น ๆ ได้แก่ ระบบการเมือง เศรษฐกิจและสังคม ทั้งนี้เพราะปัญหาต่าง ๆ ของผู้สูงอายุมีหลายประการทั้งทางด้านสุขภาพอนามัย จิตใจ เศรษฐกิจ สังคม เป็นต้น จากสถานการณ์ดังกล่าว จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการวางแผนเตรียมความพร้อมก่อนเข้าสู่วัยสูงอายุในด้านต่างๆ เช่น ด้านสุขภาพ ผู้สูงอายุควรดูแลเอาใจใส่สุขภาพอย่างสม่ำเสมอ เช่น รู้จักเลือกรับประทานอาหารที่ถูกหลักโภชนาการ ออกกำลังกายอย่างสม่ำเสมอ เป็นต้น ด้านจิตใจ ผู้สูงอายุควรยอมรับการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้น มองโลกในแง่ดี ยึดหลักศาสนาในการดำเนินชีวิต ด้านเศรษฐกิจ ควรวางแผนจัดสรรการใช้เงินอย่างเป็นระบบและควรออมเงินตั้งแต่ในช่วงวัยหนุ่มสาว เมื่อถึงวัยสูงอายุก็จะมีทรัพย์สินอย่างพอเพียงในการใช้จ่ายกับสิ่งที่จำเป็นต่างๆ อีกทั้งเป็นการช่วยลดภาระของลูกหลานในครอบครัว ด้านสังคม ผู้สูงอายุควรเตรียมพร้อมในเรื่องของการรักษาความสัมพันธ์ภาพที่ดีภายในครอบครัว รวมถึงการเตรียมความพร้อมด้านที่อยู่อาศัยซึ่งเป็นสิ่งสำคัญต้องมีลักษณะที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมและข้อจำกัดของผู้สูงอายุ และด้านการใช้เวลาว่าง ผู้สูงอายุควรหากิจกรรมหรืองานอดิเรกทำ จะช่วยให้ผู้สูงอายุรู้สึกว่ามีคุณค่า มีประโยชน์ เป็นต้น เพื่อเป็นแนวทางการเตรียมความพร้อมก่อนเข้าสู่วัยสูงอายุ เพื่อให้ผู้สูงอายุมีสุขภาพดีทั้งกายและใจ ยอมรับ และสามารถปรับตัวในการดำเนินชีวิตอยู่ในครอบครัวและสังคมอย่างเป็นสุขและมีคุณภาพชีวิตที่ดี

คำสำคัญ : การเตรียมความพร้อมก่อนเข้าสู่วัยสูงอายุ

บทนำ

บทความวิชาการนี้ได้มาจากการทบทวนวรรณกรรมจากแนวคิด ทฤษฎี บทความวิชาการอื่นและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ข้อมูลจากสำนักงานสถิติแห่งชาติระบุว่า องค์การสหประชาชาติได้ให้นิยามเกี่ยวกับประเทศที่ก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ (Aging Society) ระบุว่าประเทศที่มีประชากรอายุ 60 ปีขึ้นไปในสัดส่วนเกิน 10% หรือมีประชากรอายุ 65 ปีขึ้นไปเกิน 7% ของประชาชนทั้งประเทศ ถือว่าประเทศนั้นได้ก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ และจะเป็นสังคมผู้สูงอายุโดยสมบูรณ์เมื่อสัดส่วนประชากรที่มีอายุ 60 ปีเพิ่มเป็น 20% และอายุ 65 ปีขึ้นไปเพิ่มเป็น 14% สำหรับประเทศไทยได้ก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุตั้งแต่ปี 2548 คือ มีประชากรอายุ 60 ปีขึ้นไป 10.5%

เนื่องจากปัจจุบันมีความเจริญก้าวหน้าทางด้านการแพทย์และสาธารณสุข โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านเกี่ยวกับเทคโนโลยีทางการแพทย์และการพัฒนาด้านการรักษาพยาบาล ที่ชะลอหรือยืดอายุของประชาชนให้ยืนยาวได้ ทำให้สุขภาพอนามัย การดำรงชีพและคุณภาพชีวิตของประชากรดีขึ้น อายุขัยของประชากรโดยเฉลี่ยสูงขึ้น อีกทั้งอัตราการเกิดของประชากรมีจำนวนลดลงทุก ๆ ปี จึงเป็นสาเหตุให้จำนวนประชากรผู้สูงอายุมีอัตราเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว

* จากเดิมชื่อเรื่อง “กระบวนการดูแลผู้สูงอายุอย่างองค์รวม” เป็น “การเตรียมความพร้อมเพื่อก้าวเข้าสู่วัยสูงอายุ”

¹ คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

² Faculty of Social Administration, Thammasat University, Thailand

**ประมาณการประชากร จำแนกตามกลุ่มอายุ
(จากข้อสมมติฐานภาวะเจริญพันธุ์ระดับปานกลาง) ปีพ.ศ. 2543 – 2573**

ปี พ.ศ. / จำนวนประชากร(ล้านคน)	2543	2553	2563	2573
0 – 14 ปี	15,344	13,803	11,655	9,535
15 – 59 ปี	41,030	45,499	46,173	43,350
60 ปีขึ้นไป	5,838	8,011	12,272	17,744
รวม	62,212	67,313	70,100	70,629

ที่มา : ข้อมูลปี 2543 จากสำมะโนประชากรและเคหะ สำนักงานสถิติแห่งชาติ

ข้อมูลปี 2544-2573 จากการคาดประมาณประชากรของประเทศไทย พ.ศ.2543-2573 สศช.

จากตารางจะเห็นได้ว่า จากการประมาณการประชากรของประเทศไทย พ.ศ. 2543 – 2573 ประชากรวัยเด็กอายุระหว่าง 0 – 14 ปี มีแนวโน้มลดลง ประชากรวัยทำงาน อายุระหว่าง 15 – 59 ปี ซึ่งเป็นวัยก่อนเข้าสู่วัยสูงอายุ มีจำนวนประชากรที่สูงมาก

จากสถานการณ์และโครงสร้างของประชากรในสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม ย่อมก่อให้เกิดผลกระทบในด้านต่างๆ ตามมา ดังนี้ ด้านเศรษฐกิจ ผู้สูงอายุมีความสามารถในการผลิตลดลงตามสมรรถภาพของร่างกายที่ค่อยๆ เสื่อมถอย ยิ่งอายุมากขึ้นก็ยิ่งต้องการความช่วยเหลือมากขึ้น ด้านสุขภาพอนามัยร่างกายของผู้สูงอายุจะอ่อนแอเพิ่มขึ้น เกิดโรคร้ายไข้เจ็บมากขึ้น และทางด้านสังคมและครอบครัว ย่อมเป็นภาระที่จะให้ความคุ้มครองดูแลช่วยเหลือผู้สูงอายุในด้านต่าง ๆ ซึ่งสังคมโดยรวมจะต้องให้ความช่วยเหลือ (บรรลุ ศิริพานิช, 2542, หน้า 30 - 31)

จากการศึกษาข้อมูลพบว่า ประเทศไทยได้ดำเนินการเกี่ยวกับผู้สูงอายุ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2525 โดยคณะกรรมการผู้สูงอายุแห่งชาติกำหนดให้จัดทำแผนระยะยาวสำหรับผู้สูงอายุแห่งชาติ พ.ศ. 2525 – 2544 ต่อมาได้มีการประกาศปฏิญญาผู้สูงอายุไทย พ.ศ. 2542 เป็นการกำหนดภารกิจที่สังคมและรัฐพึงมีต่อผู้สูงอายุ และได้จัดทำแผนผู้สูงอายุฉบับที่ 2 พ.ศ. 2545 – 2564 ตลอดจนในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 ได้ระบุไว้อย่างชัดเจนในมาตรา 53 และมาตรา 80 (1) ถึงภารกิจที่มีต่อประชากรสูงอายุ ปัจจุบันนโยบายของรัฐบาลเน้นการพัฒนาคนและสังคมที่มีคุณภาพ โดยเฉพาะกลุ่มเป้าหมายผู้สูงอายุให้มีการเตรียมความพร้อมแก่สังคม ให้ผู้สูงอายุเป็นทรัพยากรที่มีคุณค่าต่อเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ ดังนั้นเพื่อให้สอดคล้องกับในหลายประเทศที่กำลังก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ รัฐบาลได้วางนโยบายสำคัญเพื่อดูแลผู้สูงอายุในด้านสวัสดิการผู้สูงอายุ การแพทย์ ยารักษาโรค การดูแลสุขภาพความเป็นอยู่ เป็นต้น และเพื่อเป็นการตอบสนองความต้องการของผู้สูงอายุไทยที่เพิ่มมากขึ้น (นิชนันท์ ไชโย, 2552, หน้า 1 - 2)

เมื่อเริ่มเข้าสู่วัยสูงอายุจะเกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ และสังคม เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติหรือตามวัย อีกส่วนหนึ่งเกิดจากสภาพแวดล้อมและรูปแบบพฤติกรรมตั้งแต่วัยหนุ่มสาว เช่น รูปแบบการดำเนินชีวิต การรับประทานอาหาร เป็นต้น ดังนั้น ช่วงวัยกลางคนเป็นช่วงที่กำลังก้าวเข้าสู่วัยสูงอายุ จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องทำความเข้าใจเกี่ยวกับวัยสูงอายุให้มากขึ้น เนื่องจากเกิดการเปลี่ยนแปลงหลายสิ่งหลายอย่าง จากบทบาทที่เคยเป็นที่พึ่งของลูกหลานในฐานะผู้นำครอบครัว เมื่ออายุมากขึ้น ไม่มีรายได้ ผู้สูงอายุบางคนไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ ต้องมีคนคอยดูแลอย่างใกล้ชิด จึงเกิดการเปลี่ยนสถานภาพจากผู้นำกลายเป็นผู้พึ่งพา ต้องอาศัยลูกหลานในการดูแล จึงต้องมีการเตรียมตัวให้พร้อมก่อนเข้าสู่วัยสูงอายุ

สถานการณ์ของผู้สูงอายุในปัจจุบัน

กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข ได้กล่าวถึงปัญหาที่พบในผู้สูงอายุไว้ว่า ปัญหาของผู้สูงอายุที่สำคัญ ได้แก่

1. ปัญหาทางด้านสุขภาพร่างกาย

การเปลี่ยนแปลงทางเสื่อมสภาพด้านร่างกายของผู้สูงอายุ มักจะมีปัญหาด้านสุขภาพร่างกายเสื่อมโทรม มีโรคภัยต่าง ๆ เข้ามาเบียดเบียน การเปลี่ยนแปลงจะเกิดกับทุกระบบของร่างกาย ได้แก่ ระบบกล้ามเนื้อและกระดูก เช่น ปวดเมื่อยเนื้อตัว ปวดหลัง ปวดเอว ปวดขา ปวดเข่า เดินไม่ค่อยได้ ฯลฯ แนวโน้มผู้สูงอายุในอนาคตจะเป็นโรคที่เกี่ยวข้องกับระบบกล้ามเนื้อและกระดูกเพิ่มขึ้น เป็นผลมาจากรูปแบบการดำเนินชีวิตในปัจจุบันที่มีการเคลื่อนไหวของกล้ามเนื้อลดลง (เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, 2542, หน้า 27) เช่น การใช้สิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ มากกว่าใช้ร่างกาย เช่น เครื่องซักผ้า เครื่องล้างจาน การใช้リモทคอนโทรล หรือแม้แต่งานด้านเกษตรกรรมก็มีเครื่องทุ่นแรงที่หลากหลายชนิด เช่น รถไถนา เครื่องพ่นยาฆ่าแมลง เป็นต้น ทำให้ร่างกายและกล้ามเนื้อเคลื่อนไหวออกแรงน้อยลง ส่งผลให้เกิดโรคปวดตามข้อ กระดูกได้ ระบบทางเดินปัสสาวะ เกิดการเสื่อมหน้าที่ของไต ทำให้ขับถ่ายของเสียได้น้อยลง ระบบการไหลเวียนเลือด ผู้สูงอายุที่มีอาการหน้ามืดเป็นลมได้ง่าย เกิดจากเลือดไปเลี้ยงสมองไม่ทันขณะเปลี่ยนอิริยาบถ ระบบทางเดินหายใจ เนื่องจากสภาวะแวดล้อมในปัจจุบัน มีมลภาวะเป็นพิษที่เกิดจากโรงงาน เขม่าควันรถยนต์ ฝุ่นละอองต่าง ๆ ส่งผลต่อระบบทางเดินหายใจเป็นอย่างมาก และพฤติกรรมการรับประทานอาหารที่ต้องการความสะดวกสบาย เช่น การบริโภคอาหารประเภทฟาสต์ฟู้ด ซึ่งเป็นอาหารที่มีคอเลสเตอรอลสูง จึงทำให้เกิดโรคหลอดเลือดหัวใจตีบตันได้ง่ายขึ้น ระบบประสาทสัมผัส เช่น ความสามารถในการมองเห็นลดลง การได้ยิน ผิวหนัง เกิดรอยเหี่ยวย่น ตกกระ เป็นต้น โดยเฉพาะหลังอายุ 60 ปีไปแล้ว มักมีการเปลี่ยนแปลงทางสมอง คือ โรคสมองเสื่อม โรคหลงลืม โรคซึมเศร้า

2. ปัญหาทางด้านอารมณ์และจิตใจ

การเปลี่ยนแปลงด้านอารมณ์และจิตใจเป็นการเปลี่ยนแปลงที่มีผลเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงทางร่างกายและสังคมด้วย เพราะความเสื่อมของอวัยวะต่าง ๆ และสภาพแวดล้อม มีผลต่ออารมณ์และจิตใจของผู้สูงอายุ ผู้ที่มีสุขภาพจิตไม่ดีจะมีความสุขซึ่งอาจมีผลต่อชีวิตประจำวัน เช่น นอนไม่หลับ ไม่อยากรับประทานอาหารไม่อยากทำงาน เป็นต้น ซึ่งเป็นผลทำให้รู้สึกว้าวุ่น อารมณ์ว้าวุ่น โดดเดี่ยวและอาจจะมีความวิตกกังวลต่าง ๆ การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเป็นผลมาจากการสูญเสียในด้านต่าง ๆ เช่น การสูญเสียบุคคลอันเป็นที่รัก เช่น บุคคลที่เป็นญาติสนิทหรือคู่ชีวิต ตายจากหรือแยกย้ายไปอยู่ที่อื่น เป็นต้น การสูญเสียสถานภาพทางสังคมและเศรษฐกิจ เนื่องจากถึงวัยอันควรที่ต้องออกจากงาน ความสัมพันธ์ทางสังคมลดน้อยลง จึงทำให้ผู้สูงอายุเกิดความรู้สึกไร้คุณค่า ไม่มีเป้าหมายในชีวิต ในขณะเดียวกันก็ทำให้ขาดรายได้หรือรายได้ลดลง การสูญเสียสัมพันธภาพในครอบครัว เนื่องจากในช่วงวัยนี้บุตรหลาน มักจะมีครอบครัวแล้ว และแยกย้ายกันไปอยู่ต่างหาก ในปัจจุบันสังคมไทยที่มีลักษณะครอบครัวเดี่ยวกันมากขึ้น ทำให้ความสัมพันธ์ลดลง ทำให้ผู้สูงอายุต้องอยู่อย่างโดดเดี่ยว เกิดความรู้สึกเหงา ว้าวุ่น เกิดความเบื่อหน่ายได้ง่าย การสูญเสียสมรรถภาพทางเพศ นับเป็นการสูญเสียทางจิตใจที่สำคัญโดยเฉพาะผู้ชาย เพราะการเปลี่ยนแปลงทางสรีระของร่างกาย ทำให้ไม่สามารถสนองความต้องการทางเพศได้ (สุรกุล เจนอบรม, ม.ป.ป, หน้า 20)

3. ปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ

ปัญหาทางด้านเศรษฐกิจเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลและเชื่อมโยงซึ่งกันและกันต่อภาวะสุขภาพของผู้สูงอายุ ผู้สูงอายุที่ประสบปัญหาทางด้านเศรษฐกิจอาจจะประสบปัญหาทางด้านสุขภาพด้วย เนื่องจากการมีอายุและสุขภาพเป็นตัวกำหนด ที่สำคัญ ทำให้ผู้สูงอายุขาดรายได้ต้องพึ่งพาบุตรหลาน อีกทั้งปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมไปสู่ความทันสมัย ทำให้ความคาดหวังของการได้รับการเกื้อหนุนทางด้านเศรษฐกิจและการเงินจากลูกหลาน ญาติพี่น้องน้อยลง จึงทำให้ผู้สูงอายุจำนวนมากมีปัญหาด้านการเงิน (ปรีชญา อังคะรัตน์, 2551, หน้า 27) ผู้สูงอายุที่มีฐานะไม่ดี ไม่มีลูกหลานดูแลอุปการะเลี้ยงดู อาจจะไม่มีรายได้หรือรายได้ไม่เพียงพอสำหรับการเลี้ยงชีพ อาจจะไม่มีที่อยู่อาศัย ทำให้ได้รับความลำบาก โดยเฉพาะผู้สูงอายุที่เป็นแรงงานนอกระบบ เช่น เกษตรกรหรือลูกจ้างแรงงาน เป็นต้น มักเป็นผู้ที่มีรายได้ค่อนข้างต่ำและไม่แน่นอน เนื่องจากไม่มีหลักประกันรายได้ยามสูงอายุแต่อย่างใด

4. ปัญหาทางด้านครอบครัวและสังคม

ปัญหาผู้สูงอายุที่น่าเป็นห่วง คือ การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม ปัจจุบันสังคมไทยได้เปลี่ยนโครงสร้างจากภาคเกษตรกรรม เป็นภาคอุตสาหกรรมและภาคบริการเพิ่มขึ้น สังคมเมืองเข้ามาแทนที่สังคมชนบท การเปลี่ยนแปลงรูปแบบจากครอบครัวขยายจะลดลง กลายเป็นครอบครัวเดี่ยวกันมากขึ้น แนวโน้มผู้สูงอายุอยู่ลำพังสูงขึ้น

โดยเฉพาะผู้สูงอายุที่อยู่ในชนบท เนื่องจากลูกหลานได้มีการย้ายเข้ามาทำงานในเมืองหรือไปทำงานต่างถิ่น จึงทำให้วิถีชีวิตของคนชนบทเปลี่ยนแปลงไป ผู้สูงอายุอาศัยอยู่บ้านเพียงลำพัง ทำให้ผู้สูงอายุอยู่อย่างโดดเดี่ยว ขาดการปฏิสัมพันธ์กับครอบครัว ขาดการเอาใจใส่ดูแล ไม่ได้รับความอบอุ่นเท่าที่ควร จึงเป็นสาเหตุให้ผู้สูงอายุมีปัญหาทางด้านจิตใจ เช่น เกิดความเหงา โดดเดี่ยว อ้างว้าง เป็นต้น

ผู้สูงอายุอาจจะไม่ได้รับการยกย่องจากสังคมเหมือนเดิม บทบาทและความสำคัญของผู้สูงอายุในสังคมมักถูกจำกัดให้ลดลง โดยเฉพาะผู้ที่เคยรับราชการ ตำแหน่งสูง ซึ่งเคยมีอำนาจและบารมีแวดล้อม เมื่อเกษียณอายุราชการอาจเสียดายอำนาจและตำแหน่งที่เสียไป เยาวชนและหนุ่มสาวหลายคนมีทัศนคติไม่ดีต่อผู้สูงอายุ เห็นคนรุ่นเก๋าล้าสมัย พุดจาไม่รู้เรื่องและไม่มีประโยชน์

5. ปัญหาทางการศึกษา

ผู้สูงอายุที่ไม่มีโอกาสได้รับการศึกษาหรือมีการศึกษาน้อย ทำให้ผู้สูงอายุขาดการพัฒนาตนเองให้เหมาะสมกับวัย ขาดความรู้ในการดำรงชีวิตอย่างมีคุณภาพในวัยชรา ผู้สูงอายุไม่ได้รับทราบข่าวสารข้อมูลอันจำเป็นแก่การเตรียมความพร้อมเพื่อก้าวเข้าสู่วัยสูงอายุอย่างถูกต้องและเหมาะสม และการบริการทางการศึกษาต่อเนื่องตลอดชีวิตยังขาดแคลนอยู่มาก

ชีวิตที่ยืนยาวไม่เพียงพอสำหรับผู้สูงอายุในอนาคต ผู้สูงอายุต้องมีคุณภาพชีวิตที่ดี มีความรู้ความสามารถในการส่งเสริมและพัฒนาสังคม ดังนั้นการส่งเสริมพลังทางปัญญาของผู้สูงอายุและการเตรียมตัวสำหรับเข้าสู่วัยสูงอายุจึงเป็นเรื่องที่สำคัญ รัฐบาลควรวางแผนการส่งเสริมพลังทางปัญญา เพื่อให้ผู้สูงอายุก้าวทันกับสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปและเพื่อนำไปสู่การพัฒนาให้สังคมไทยได้เป็นสังคมผู้สูงอายุอย่างมีคุณภาพ

6. ปัญหาค่านิยมที่เปลี่ยนแปลง

ปัจจุบันความเปลี่ยนแปลงจากภาวะทางด้านเศรษฐกิจและสังคม ส่งผลให้การดำเนินชีวิตของประชากรไทยเปลี่ยนแปลงไป จากการอยู่เป็นครอบครัวใหญ่โดยมีปู่ย่าตายายอยู่ร่วมกันกับพ่อแม่ลูกหลาน ได้มีการแยกเป็นครอบครัวเดี่ยว ทำให้ผู้สูงอายุต้องอาศัยอยู่ตามลำพังมากขึ้น กระแสโลกาภิวัตน์ได้ทำให้มีวัฒนธรรมใหม่เข้ามาแทนที่การดำเนินชีวิตแบบเดิมมากขึ้น รวมทั้งค่านิยมและบทบาทหน้าที่ของสถาบันทางสังคมหลายส่วนต้องเปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะสถาบันครอบครัวได้เปลี่ยนแปลงไปในเรื่องของขนาดและโครงสร้าง ปัจจุบันได้กลายเป็นครอบครัวเดี่ยวกันเพิ่มขึ้น เนื่องจากสมาชิกในครอบครัวมีการย้ายถิ่นจากชนบทเข้าสู่เมืองมากขึ้น ส่งผลให้ความสัมพันธ์ระหว่างเครือญาติสมาชิกในครอบครัว ลดน้อยลง ทำให้เยาวชนในยุคปัจจุบันนี้มีความกตเวทิต่อพ่อแม่ ญาติผู้ใหญ่หรือครูบาอาจารย์น้อยลง ผู้สูงอายุไม่ได้รับการดูแลต้องอาศัยสถานสงเคราะห์คนชรา

จะเห็นว่าเมื่อเข้าสู่วัยสูงอายุ ผู้สูงอายุจะต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงทั้งด้านร่างกาย จิตใจและสังคม สรุปแล้วปัญหาที่พบส่วนใหญ่ในช่วงวัยสูงอายุ ได้แก่ ปัญหาด้านสุขภาพ ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม ซึ่งเป็นปัจจัยที่สำคัญในการดำเนินชีวิต ดังนั้น เมื่อบุคคลที่จะต้องเข้าสู่วัยสูงอายุ ควรเตรียมการในด้านต่าง ๆ ให้พร้อมก่อนที่จะเข้าสู่วัยสูงอายุ เพื่อเป็นการป้องกันปัญหาที่เกิดขึ้นในวัยสูงอายุ และเพื่อให้สามารถดำรงชีวิตในช่วงบั้นปลายชีวิตได้อย่างมีความสุขและยังช่วยให้เป็นผู้สูงอายุที่มีคุณภาพที่ดีในอนาคต

การเตรียมความพร้อมก่อนเข้าสู่วัยสูงอายุ

การเตรียมความพร้อมก่อนเข้าสู่วัยสูงอายุมีความสำคัญพอ ๆ กับการวางแผนในการประกอบอาชีพ ที่มีขอบข่ายครอบคลุมในทุกแง่มุม คือ ด้านสุขภาพร่างกาย ด้านจิตใจ ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม และด้านการใช้เวลาว่าง ซึ่งมีบุคคลน้อยมากที่ได้มีการเตรียมตัวหรือวางแผนชีวิตสำหรับวัยสูงอายุที่จะมาถึง ดังนั้นการเตรียมความพร้อมก่อนเข้าสู่วัยสูงอายุ ส่งผลให้เป็นผู้สูงอายุที่มีสุขภาพร่างกายและสุขภาพจิตที่ดี ก่อให้เกิดความสุขในบั้นปลายชีวิต ถือว่าเป็นการสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีให้แก่ตนเองในอนาคต

กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข (<http://www.ananmai.moph.go.th>) ได้กล่าวถึงการเตรียมตัวเพื่อเข้าสู่วัยสูงอายุ ไว้ว่า

ความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การแพทย์และการสาธารณสุข ทำให้คนมีสุขภาพพลานามัยดีขึ้น อายุขัยเฉลี่ยสูงขึ้นกว่าในอดีต จำนวนผู้สูงอายุมีมากขึ้น สภาพร่างกายจะมีการเปลี่ยนแปลงไป

ตามกฎหมายอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังนั้นช่วงที่เข้าสู่วัยสูงอายุ ซึ่งเป็นวัยสุดท้ายของชีวิต จึงควรต้องมีการเตรียมตัว เพื่อยอมรับและปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ สังคมและสิ่งแวดล้อมได้อย่างมีความสุข มีหลักปฏิบัติดังนี้ คือ

ประการที่ 1 ต้องรับรู้ว่าเมื่อเข้าสู่วัยระยะวัยสูงอายุแล้ว กำลังร่างกาย จิตใจย่อมเปลี่ยนแปลงในทางลดน้อยลง จึงต้องปรับตัวให้เข้ากับสังคมและหน้าที่การงานที่เหมาะสม

ประการที่ 2 พยายามรักษาสุขภาพให้แข็งแรง โดยออกกำลังกายและตรวจสุขภาพร่างกายอย่างสม่ำเสมอ

ประการที่ 3 ทำจิตใจให้แจ่มใส สนใจบุคคลและสิ่งแวดล้อมเพิ่มขึ้น

ประการที่ 4 ช่วยเหลือตนเองให้มากที่สุด โดยคิดว่าตนเองมีความสามารถ อย่าท้อแท้และพึ่งผู้อื่นให้น้อยที่สุด การเตรียมตัวที่ดีและพร้อมจะทำให้ผู้สูงอายุมีความเชื่อมั่นในตนเองมากขึ้น สามารถอยู่ร่วมกับครอบครัวและสังคมได้อย่างปกติสุข

การเตรียมความพร้อมด้านสุขภาพร่างกาย

ด้านสุขภาพร่างกายเป็นเรื่องสำคัญที่สุดที่ทุกคนควรคำนึงถึง ต้องดูแลเอาใจใส่ในการรักษาสุขภาพให้แข็งแรง อยู่เสมอ สำหรับวัยเข้าสู่วัยสูงอายุควรมีการเตรียมร่างกายให้พร้อม เพื่อรับมือความเสี่ยงของอวัยวะต่าง ๆ ที่เห็นได้ชัดเจน เช่น ความเสื่อมของกล้ามเนื้อและกระดูก ความเสื่อมของสายตา รวมทั้งประสิทธิภาพการทำงานของระบบต่าง ๆ ในร่างกายเริ่มลดลง ขาดความคล่องแคล่ว เมื่อเจ็บป่วยต้องใช้ระยะเวลาในการรักษาอาการเป็นเวลานาน ดังนั้น ความพร้อมทางด้านสุขภาพร่างกายเป็นสิ่งจำเป็นที่ต้องเตรียมตั้งแต่วัยหนุ่มสาว การเตรียมความพร้อมทางด้านสุขภาพร่างกาย ควรเตรียมในเรื่องหลัก ๆ เช่น การรับประทานอาหารที่ถูกหลักโภชนาการ มีคุณค่าต่อร่างกาย หลีกเลี่ยงสารเสพติดหรือสิ่งมีนเมา การออกกำลังกาย ควรออกกำลังกายอย่างสม่ำเสมอ จะช่วยให้ร่างกายแข็งแรง มีระบบการไหลเวียนของเลือด และระบบขับถ่ายได้อย่างมีประสิทธิภาพ ช่วยลดความดันโลหิต ลดอันตรายจากไขมันในเส้นเลือด การนอนหลับพักผ่อน ควรนอนอย่างน้อยวันละ 6 – 8 ชั่วโมง เพื่อให้ร่างกายทุกส่วนได้พักผ่อนอย่างเพียงพอ จะทำให้ร่างกายและจิตใจสดชื่น แจ่มใส พร้อมที่จะดำเนินชีวิตในวันต่อไป รวมทั้งการตรวจสุขภาพประจำปี ควรมีการตรวจสุขภาพอย่างน้อยปีละครั้งหรือทุก 6 เดือน

การเตรียมความพร้อมด้านจิตใจ

การเตรียมตัวทางด้านจิตใจเป็นสิ่งสำคัญประการหนึ่ง ต้องเตรียมใจเพื่อให้สามารถยอมรับความจริงที่จะเกิดขึ้น เช่น การสูญเสียสมาชิกในครอบครัวไป การแยกครอบครัวของญาติพี่น้อง การที่เคยได้รับการยกย่องในบทบาทตำแหน่งหน้าที่การงาน โดยเฉพาะผู้เกษียณอายุราชการจะประสบปัญหากับความเครียดและการปรับตัว จากเดิมที่คุ้นเคยกับการมีอำนาจ ตำแหน่งหน้าที่ เมื่อเกษียณอายุราชการแล้วจะเกิดการเปลี่ยนแปลง เป็นการสูญเสียอย่างกะทันหัน ก่อให้เกิดความเครียดทางจิตใจ ผู้ที่ปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงไม่ได้ มักมีอาการรุนแรง หงุดหงิด เบื่อหน่าย ซึ่งอาจจะส่งผลกระทบถึงสุขภาพร่างกายด้วย (สุรกุล เจนอบรม, 2534 อ้างถึงใน ดาราพร มังคละภินันท์, 2545, หน้า 11)

การเตรียมยอมรับความจริงของการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ทั้งร่างกายและสังคม สามารถที่จะเผชิญเหตุการณ์ในอนาคตได้อย่างเหมาะสม มีสิ่งยึดเหนี่ยวทางจิตใจ ผูกจิตใจให้สงบ มองโลกในแง่ดี ทำให้ชีวิตวัยสูงอายุมีจุดหมาย และมีความสุข

การเตรียมความพร้อมด้านสังคม

หมายถึง การเตรียมรับบทบาทใหม่อย่างผู้สูงอายุ เข้าร่วมกิจกรรมทางสังคมต่าง ๆ ตั้งแต่ยังไม่เป็นผู้สูงอายุและต่อเนื่องจนถึงวัยสูงอายุ การเตรียมตัวเข้าร่วมกิจกรรมต้องเริ่มจากกิจกรรมที่ตนสนใจและเหมาะสม การมีส่วนร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งในครอบครัวและสังคม ได้แก่ การช่วยทำงานบ้าน เลี้ยงดูหลาน การเข้าร่วมชมรมผู้สูงอายุ ทำให้ผู้สูงอายุรู้สึกว่ามีคุณค่า เป็นที่ต้องการและยอมรับของสังคม เป็นการใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ ช่วยทำให้ชีวิตมีความสุข

สิ่งสำคัญอีกประการหนึ่ง คือ การเตรียมความพร้อมด้านที่พักอาศัย ควรจัดเตรียมให้พร้อมก่อนเข้าสู่วัยสูงอายุ เนื่องจากยังมีความสามารถในการติดต่อเกี่ยวกับการก่อสร้าง การเลือกซื้อวัสดุต่าง ๆ การแสวงหาทรัพย์สินมาใช้จ่ายในการเตรียมที่อยู่อาศัย ที่พักอาศัยที่เหมาะสมในช่วงวัยสูงอายุ เช่น ผู้สูงอายุควรพักอาศัยอยู่ชั้นล่าง บ้านใดทุกแห่งในบ้าน

ต้องมีราวจับ ห้องน้ำไม่ควรใช้วัสดุปูพื้นที่ลื่น ควรมีราวจับ ควรมีเพื่อนบ้านที่ติดคอยช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เป็นต้น เมื่อเข้าวัยสูงอายุควรกำหนดความปรารถนาใจล่วงหน้าว่าจะอาศัยอยู่กับใคร จะอยู่ที่ไหน หากอยู่บ้านเก่าที่เคยอยู่จะปรับปรุงอย่างไร สิ่งเหล่านี้ควรนึกไว้ตั้งแต่วัยหนุ่มสาว เพื่อเป็นการเตรียมความพร้อมให้รอบคอบ

การเตรียมความพร้อมด้านเศรษฐกิจ

การเตรียมความพร้อมด้านเศรษฐกิจถือว่ามีความจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับผู้เข้าสู่วัยเกษียณอายุ เนื่องจากการเกษียณอายุทำให้รายได้ประจำที่เคยได้รับลดลง อาจทำให้เกิดความไม่สมดุลกับรายจ่ายในแต่ละเดือน ก่อให้เกิดปัญหาในการดำรงชีวิตได้ ซึ่งในสภาพเศรษฐกิจปัจจุบัน การคาดหวังพึ่งพิงบุตรหลานในเรื่องทรัพย์สินเป็นเรื่องค่อนข้างไม่แน่นอน

การมีทรัพย์สินเหลือใช้ในวัยสูงอายุ เป็นเครื่องชี้วัดถึงความมั่นคงในการดำรงชีวิต การเตรียมเรื่องการออมทรัพย์ควรมีการคำนวณการออมเงินหลังเกษียณหรือยุติการประกอบอาชีพให้เป็นระบบว่า จะต้องเก็บออมต่อเดือน ต่อปี เป็นจำนวนเท่าใด โดยมีเป้าหมายว่าเราจะต้องใช้จ่ายเรื่องใดบ้าง โดยเฉพาะในเรื่องค่าใช้จ่ายประจำวัน ค่ารักษาพยาบาล ซึ่งค่าใช้จ่ายเหล่านี้ถือว่าเป็นค่าใช้จ่ายระยะยาวตลอดชีวิต

ดังนั้น การวางแผนเตรียมความพร้อมด้านเศรษฐกิจอย่างรอบคอบ มีหลักประกันทางการเงินสามารถใช้จ่ายในสิ่งที่ต้องการหรือจำเป็นในวัยสูงอายุ จึงเป็นการเตรียมตัวที่ดีสำหรับผู้เข้าสู่วัยสูงอายุ ช่วยลดความวิตกกังวลและการเป็นภาระพึ่งพิงบุตรหลานในครอบครัว

การเตรียมความพร้อมด้านการใช้เวลาว่าง

ในช่วงบั้นปลายชีวิตควรมีแผนการและเป้าหมายที่สามารถสร้างแรงบันดาลใจให้เราอยู่อย่างมีความสุขได้ การเตรียมความพร้อมด้านการใช้เวลาว่าง เป็นการหากิจกรรมทำ สันทนาการต่าง ๆ เพื่อจะได้คลายความเหงา ควรมีกลุ่มเพื่อน สมาคมหรือชมรมต่าง ๆ การมีงานอดิเรกทำ จะทำให้รู้สึกเพลิดเพลินและรู้สึกว่ามีคุณค่า หรือเพิ่มพูนหาความรู้ซึ่งเป็นการส่งเสริมการศึกษาอย่างต่อเนื่อง ถึงแม้ว่าผู้สูงอายุมีประสบการณ์ในการทำงานและการดำรงชีวิต แต่ก็ต้องการการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเอง โดยการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารสื่อรูปแบบต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็น วิทยุ โทรทัศน์ สถาบันการศึกษา หน่วยงานฝึกอบรม และแหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ ที่ได้จัดกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อตัวผู้สูงอายุ เช่น การเผยแพร่ความรู้ให้ผู้สูงอายุรู้จักการปรับตัว การดูแลรักษาสุขภาพอนามัย การป้องกันโรค การโภชนาการและการออกกำลังกายที่ถูกต้องและเหมาะสมกับวัยสูงอายุ การรับรู้ถึงสิทธิประโยชน์ด้านต่าง ๆ เป็นต้น ซึ่งสิ่งเหล่านี้ถือได้ว่าเป็นการใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ขึ้นอีกด้วย

การวางแผนการใช้เวลาในด้านต่าง ๆ ได้แก่ (ภัทรพร อ่อนไสว, 2544, หน้า 57)

- เวลาทำงาน ต้องวางแผนว่าในช่วงเวลาเข้าสู่วัยสูงอายุ จะทำงานใดเป็นงานประจำเพื่อให้มีแต่ละวันผ่านไปอย่างว่างเปล่า ควรเป็นงานที่เรามีใจรัก เพราะจะช่วยให้เราใช้เวลาไปกับสิ่งนั้นอย่างมีความสุขและมีความสุขสนุกสนาน
- เวลาท่องเที่ยว พักผ่อน เป็นการวางแผนคร่าว ๆ เกี่ยวกับช่วงเวลาของการท่องเที่ยว พักผ่อน เพื่อให้ชีวิตมีโอกาสได้รับการผ่อนคลายจากความเหงาและความตึงเครียด อีกทั้งช่วยสร้างความผูกพันในครอบครัวและในกลุ่มเพื่อนฝูง
- เวลาออกกำลังกาย ควรจัดเวลาเจาะจงสำหรับการออกกำลังกายในแต่ละวันอย่างสม่ำเสมอให้เป็นลักษณะนิสัย
- เวลาตรวจสุขภาพ สิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งที่ไม่ควรละเลย คือ กำหนดเวลาที่จะต้องตรวจสุขภาพกับแพทย์ เพื่อให้มั่นใจในสุขภาพของตนเองเสมอ

ดังนั้น หากไม่มีการเตรียมความพร้อมว่าจะใช้เวลาอย่างไรเมื่อถึงวัยสูงอายุ ก็จะมีชีวิตที่ไม่สามารถปรับตัวกับสิ่งที่จะเกิดขึ้นใหม่ได้ จำเป็นต้องมองสู่นาคตว่าหลังจากที่เราต้องเกษียณอายุการทำงานหรือเข้าสู่วัยสูงอายุ จะใช้เวลาทำสิ่งใดและเป็นเป้าหมายที่เราสามารถใช้ศักยภาพที่เรามีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุดได้ด้วย หรือทำในสิ่งที่เราอยากจะทำ แต่ไม่มีโอกาสได้ทำเมื่อเราอยู่ในวัยทำงาน

สรุป

การเปลี่ยนแปลงบางอย่างซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงตามธรรมชาติตามวัยนั้น เป็นสิ่งที่มนุษย์ทุกคนไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ ผู้สูงอายุจึงจำเป็นต้องเตรียมตัวเตรียมใจยอมรับสภาพและปรับตัวให้เข้ากับสภาพดังกล่าวเพื่อให้อยู่ได้อย่างปกติสุข หากการเปลี่ยนแปลงบางอย่างที่สามารถป้องกันหรือแก้ไขได้ก็ควรช่วยเหลือกัน เช่น การดูแลเอาใจใส่ของญาติ การให้ความสำคัญกับบุคคลในครอบครัว ให้ความรู้สึกมีคุณค่า ให้ความรัก ความนับถือ จะทำให้ผู้สูงอายุมีความภูมิใจ และการที่ผู้สูงอายุอยู่อย่างมีความสุขได้นั้น ต้องมีสุขภาพดีทั้งกายและใจ อยู่ในสังคมได้อย่างมีคุณค่าและศักดิ์ศรี กล่าวคือ เป็นทั้งผู้ให้และผู้รับประโยชน์จากสังคมเสมือนบุคคลอื่น ๆ ในสังคม

การเข้าสู่สังคมสูงอายุเช่นนี้สิ่งสำคัญอย่างยิ่ง คือ การมีความรู้ความเข้าใจในการเปลี่ยนผ่านไปสู่การเป็นผู้สูงอายุ โดยเฉพาะการเตรียมความพร้อมก่อนจะเข้าสู่วัยสูงอายุ ความสำเร็จในการดำเนินชีวิตได้จากการที่ผู้สูงอายุไม่พึ่งพาผู้อื่นมากนัก การมีงานอดิเรกหลังเกษียณ มีการใช้จ่ายให้พอดีกับเศรษฐกิจของตน ตลอดจนร่วมกิจกรรมกับสังคมภายนอกสามารถปฏิบัติกิจกรรมต่าง ๆ ได้ ทำให้ช่วยผ่อนคลายเหงา ไม่เบื่อหน่าย เกิดความรู้สึกว่าตนมีคุณค่า มีความเข้าใจและยอมรับความเป็นจริง ดังนั้น การเตรียมความพร้อมเพื่อวัยสูงอายุ ถือว่าเป็นแนวทางหนึ่งที่ช่วยให้บุคคลได้พัฒนาตนเองให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นต่อไป และความพร้อมดังกล่าวจะทำให้ผู้ที่กำลังก้าวเข้าสู่วัยสูงอายุสามารถดำเนินชีวิตอยู่ในครอบครัวและสังคมอย่างเป็นสุข

เอกสารอ้างอิง

- เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์. (2542). 108 แผนชีวิต : สูตรด้านวิกฤตวัยชรา. กรุงเทพฯ : ส.เอเชีย เพรส.
- บรรลุ ศิริพานิช. (2542). ผู้สูงอายุไทย. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน.
- ภัทรพร อ่อนใส. (2544). “แนวทางการพัฒนาบริการสังคมเพื่อเตรียมการให้กับสตรีโสดก่อนเข้าสู่วัยสูงอายุ ในเขตดินแดง กรุงเทพมหานคร.” วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ดาราพร มังคละอินทร์. (2545). “การเตรียมตัวก่อนเกษียณอายุของข้าราชการกรมประชาสัมพันธ์.” สารนิพนธ์พัฒนาแรงงานและสวัสดิการมหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ณิชนันท์ ไชโย. (2552). “แนวทางการพัฒนาการเข้าถึงบริการกองทุนผู้สูงอายุ.” วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ปรีชญา อังคะรัตน. (2551). “การเตรียมการด้านเศรษฐกิจก่อนเข้าสู่วัยสูงอายุของประชากรในพื้นที่เผ่าละโว้ทางประชากรกาญจนบุรี.” วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต (วิจัยประชากรและสังคม) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล.
- สุรกุล เจนอรรม. (ม.ป.ป). วิทยาการผู้สูงอายุ (Gerontology). คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- รติยา สารธรรม. (ม.ป.ป). ยัมรับวัยชรา. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ธรรมชาติ. เตรียมตัวให้พร้อมไว้ในวัยผู้สูงอายุ ตอนที่ 1. สำนักงานสถิติแห่งชาติ. เข้าถึงจาก http://service.nso.go.th/nso/nsopublish/citizen/news/poll_elderly-1.jsp. สืบค้นเมื่อวันที่ 7 มิถุนายน 2555.
- รติยา สารธรรม. (ม.ป.ป). ยัมรับวัยชรา. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ธรรมชาติ. เตรียมตัวให้พร้อมไว้ในวัยผู้สูงอายุ ตอนที่ 2. สำนักงานสถิติแห่งชาติ. เข้าถึงจาก http://service.nso.go.th/nso/nsopublish/citizen/news/poll_elderly-2.jsp. สืบค้นเมื่อวันที่ 7 มิถุนายน 2555.
- การทำงานของผู้สูงอายุในประเทศไทย พ.ศ.2554. สำนักงานสถิติแห่งชาติ เข้าถึงจาก <http://service.nso.go.th/nso/nsopublish/themes/files/olderLfsRep54.pdf>. สืบค้นเมื่อวันที่ 12 มิถุนายน 2555.
- ผู้สูงอายุในประเทศไทย : แนวโน้ม คุณลักษณะและปัญหา. สำนักส่งเสริมสุขภาพ กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข. เข้าถึงจาก <http://hp.anamai.moph.go.th/soongwai/index.htm>. สืบค้นเมื่อวันที่ 14 มกราคม 2556.
- การเปลี่ยนแปลงและเตรียมตัวเมื่อเข้าสู่วัยสูงอายุ. สำนักส่งเสริมสุขภาพ กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข. เข้าถึงจาก <http://hp.anamai.moph.go.th/soongwai/statics/health/prepared/topic003.php>. สืบค้นเมื่อวันที่ 1 กุมภาพันธ์ 2556.
- เตรียมรับมือกับสังคมผู้สูงอายุกันเถอะ. (เดลินิวส์, 10 มีนาคม 2555). เข้าถึงจาก <http://www.dailynews.co.th/article/55/16404>. สืบค้นเมื่อวันที่ 1 กุมภาพันธ์ 2556.
- การสร้างเสริมสังคมผู้สูงอายุไทยให้มีคุณภาพ. กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. (7 กุมภาพันธ์ 2556). เข้าถึงจาก http://www.m-society.go.th/news_detail.php?newsid=7057&groupid=001. สืบค้นเมื่อวันที่ 8 กุมภาพันธ์ 2556.

การจัดทำมาตรฐานการจัดบริการผู้สูงอายุในสถาบันที่อยู่ในความดูแลขององค์การบริหารส่วนจังหวัด
(Establishing the Institution care Standards in provision of Elderly Care Services
under Supervision of Provincial Administrations (PAOs))

ระพีพรรณ คำหอม และนำผึ้ง มีศีล¹
Rapeepan Kumhom, Namphung Meesil²

Abstract

The study of Establishment of the Institutional Care Standards in Provision of Elderly Care Services by Provincial Administration Organizations (PAOs) is aimed to develop standards utilized in managing elderly care services by PAOs. The standards developed will be utilized by PAOs, who have potential in managing institutional elderly care services. The research findings covered 3 main components, 1) organizational management 2) empowered services, and 3) quality of the services. Eleven sub-components identified necessary in organizational management are vision and mission, policy, goals and objectives, program, implementation, organizational structure, financial and accounting system, law and regulation, confidentiality of service partners, equipments and supplies, and good practices. The empowered services are classified by 3 sub-components, which are types of service, organizing empowered services, and enhancing service partners, their family and community to participate in service development. The quality of the services consist of 3 sub-components, which are service receivers' satisfaction, standards' accreditation, and community's participation in service management. The study also recommends scoring system to rate the quality of the services. In sum, qualified service must have total scores not lower than 75 percent, while the score of each sub-component must exceed 0.

Key recommendation is that the tools developed will ensure the services provided are qualified. The service partners will be adequately protected and their rights are respected in accordance with the relevant law. The study also recommends that service providers should be supported with Continuous Quality Improving – CQI, to enhance PAOs' capacity in providing elderly care services along with the decentralization.

Keywords : Standards, Elderly Care Services, Components, and Indicators

บทคัดย่อ

ผลการศึกษาการจัดทำมาตรฐานการจัดบริการผู้สูงอายุในสถาบันที่อยู่ในความดูแลขององค์การบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.) มีวัตถุประสงค์เพื่อจัดทำมาตรฐานการจัดบริการผู้สูงอายุในสถาบันที่อยู่ในความดูแลของอบจ. โดยใช้กับอบจ.ที่พร้อมรับการถ่ายโอนภารกิจด้านการจัดบริการดูแลผู้สูงอายุในสถาบัน วิธีวิทยาที่ใช้ในการศึกษาเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ข้อค้นพบมาตรฐานการจัดบริการผู้สูงอายุในความดูแลของอบจ.มีองค์ประกอบ 3 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านการบริหารองค์กร 2) ด้านการให้บริการที่มีพลัง และ 3) ด้านคุณภาพการให้บริการ องค์ประกอบด้านการบริหารจัดการมี 11 องค์ประกอบย่อย ได้แก่ วิสัยทัศน์และพันธกิจ นโยบาย วัตถุประสงค์เป้าหมาย แผนงานและโครงการ การปฏิบัติตามแผนงานและโครงการ โครงสร้างและบทบาทหน้าที่ ระบบการเงินและบัญชี ข้อมูลเกี่ยวกับกฎหมาย กฎระเบียบ การจัดการผู้สูงอายุ การรักษาความลับของข้อมูลผู้สูงอายุ เครื่องมือและอุปกรณ์เพื่อผู้สูงอายุ หลักปฏิบัติที่ดี องค์ประกอบด้านการให้บริการที่มีพลัง

มี 3 องค์ประกอบย่อย ได้แก่ รูปแบบการให้บริการ การจัดการที่มีพลังและการสนับสนุนให้ผู้สูงอายุ ชุมชน ครอบครัวมีส่วนร่วมในการพัฒนาบริการดูแลผู้สูงอายุในสถานสงเคราะห์ ด้านคุณภาพบริการมี 3 องค์ประกอบย่อย

¹ คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และ คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์และสวัสดิการสังคม มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ

² Faculty of Social Administration, Thammasat University and Faculty of Social Work and Social Welfare, Huachiew Chalermprakiet University.

ได้แก่ ความพึงพอใจของผู้ใช้บริการ การรับรองมาตรฐานการให้บริการการดูแลผู้สูงอายุในสถาบัน และการมีส่วนร่วมของชุมชน เกณฑ์การผ่านมาตรฐานระดับคุณภาพแต่ละข้อต้องมากกว่า 0 ผลรวมคะแนนทั้ง 3 องค์ประกอบต้องไม่น้อยกว่าร้อยละ 75 จึงจะถือว่าผ่านการประเมินทั้ง 3 ด้าน

ข้อเสนอแนะมาตรฐานการจัดบริการผู้สูงอายุในสถาบันที่อยู่ในความดูแลขององค์การบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.) ถือเป็นเครื่องมือที่เป็นหลักประกันให้ผู้สูงอายุมั่นใจต่อคุณภาพบริการของสถานสงเคราะห์คนชราต่อการปกป้องคุ้มครองสิทธิผู้สูงอายุตามกฎหมายผู้สูงอายุ ควรมีการพัฒนามาตรฐานอย่างต่อเนื่องเพื่อเป็นการส่งเสริมศักยภาพให้องค์การบริหารส่วนจังหวัดท้องถิ่นมีการเตรียมจัดบริการการดูแลผู้สูงอายุตามหลักการกระจายอำนาจ

คำสำคัญ ; มาตรฐาน การจัดบริการผู้สูงอายุ องค์ประกอบ และตัวชี้วัด

บทนำ

พระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2542 ได้กำหนดภารกิจด้านงานส่งเสริมคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุเป็นภารกิจหนึ่งที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) ต้องรับผิดชอบเพื่อเป็นการตอบสนองกับความต้องการของประชาชนในท้องถิ่นโดยตรง นโยบายการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นส่งผลให้กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการได้ดำเนินการถ่ายโอนงานสถานสงเคราะห์คนชราให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและกรุงเทพมหานครดำเนินการตั้งแต่ปี 2546 ตามแผนปฏิบัติการกำหนดขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่อปท. ในปี 2547 สถานสงเคราะห์คนชราของกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการได้ปรับบทบาทและภารกิจเป็นศูนย์พัฒนาการจัดสวัสดิการสังคมผู้สูงอายุ ซึ่งมีภารกิจหลัก 6 ภารกิจคือ ศูนย์ข้อมูลและสารสนเทศ ศูนย์ฝึกอบรมและพัฒนา ศูนย์การเรียนรู้ ศูนย์การจัดสวัสดิการสังคมผู้สูงอายุแบบสถาบัน ส่งเสริมการจัดสวัสดิการสังคมผู้สูงอายุในชุมชน และศูนย์บริการให้คำปรึกษาและส่งต่อ ในระยะแรกของการดำเนินงานศูนย์พัฒนาการจัดสวัสดิการสังคมผู้สูงอายุได้มุ่งสู่หน่วยงานต้นแบบการจัดสวัสดิการสังคมผู้สูงอายุ และเป็นพี่เลี้ยงให้แก่ท้องถิ่นในการดำเนินงานจัดสวัสดิการสังคมสำหรับผู้สูงอายุ กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการได้มีการจัดทำมาตรฐาน 2 มาตรฐาน ได้แก่

1) มาตรฐานการจัดบริการศูนย์พัฒนาการจัดสวัสดิการสังคมผู้สูงอายุ

2) มาตรฐานการจัดบริการผู้สูงอายุในสถานสงเคราะห์ และนำไปใช้ในการจัดบริการในปี 2548-2549 และปรับปรุงให้มีคุณภาพมากขึ้น ในปี 2550 ประกอบด้วย 5 ด้าน 22 มาตรฐาน 93 ดัชนีคุณภาพ ขณะเดียวกันกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ยังมี **มาตรฐานการปฏิบัติงานด้านการจัดสวัสดิการสังคมขององค์การสวัสดิการสังคม** ที่เกิดขึ้นตามพระราชบัญญัติส่งเสริมการจัดสวัสดิการสังคม พ.ศ. 2546 (ซึ่งแก้ไขฉบับที่ 2 พ.ศ. 2550) ที่อยู่ในความรับผิดชอบของสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการจัดสวัสดิการสังคมแห่งชาติ ในปี 2552 ส่วนมาตรฐานการจัดบริการสวัสดิการสังคม สำนักบริการสวัสดิการสังคม กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการจึงได้ร่วมกันปรับมาตรฐานการจัดบริการผู้สูงอายุในสถานสงเคราะห์เพื่อให้สอดคล้องกับมาตรฐานองค์การสวัสดิการสังคมที่มีองค์ประกอบ 3 ด้านได้แก่ 1) ด้านการจัดองค์กรและการบริหาร 2) การให้บริการ 3) ด้านคุณภาพการให้บริการมี 52 องค์ประกอบ 227 ตัวชี้วัดเพื่อใช้เป็นแนวทางการเข้าสู่การรับรองมาตรฐานองค์การสวัสดิการสังคม นอกจากนี้ยังพบว่า **สำนักส่งเสริมและพิทักษ์ผู้สูงอายุ สำนักงานส่งเสริมสวัสดิภาพและพิทักษ์เด็ก เยาวชน ผู้ด้อยโอกาส และผู้สูงอายุ (สท.)** ได้มีการจัดทำ **มาตรฐานการส่งเสริมสวัสดิภาพและคุ้มครองพิทักษ์สิทธิผู้สูงอายุ** มี 4 ดัชนี ประกอบด้วย 1.ด้านความมั่นคงในชีวิต 2.ด้านการศึกษา 3.ด้านเศรษฐกิจ 4.ด้านสังคม มี 10 องค์ประกอบ 12 ตัวชี้วัด มาตรฐานที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุจึงมีทั้งหมด 4 มาตรฐาน ข้อสังเกตมาตรฐานที่กล่าวมาทั้งหมดอยู่ในความรับผิดชอบของกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ทั้งสิ้น แต่ขาดการเชื่อมโยงระหว่างกัน ซึ่งหากมีการถ่ายโอนไปให้ท้องถิ่นดำเนินการจึงจำเป็นต้องมีการกำหนดเกณฑ์มาตรฐานที่ชัดเจน เป็นรูปธรรมที่ส่งเสริมให้องค์การบริหารส่วนจังหวัดสามารถนำไปใช้เป็นเครื่องมือการทำงานได้ในระดับหนึ่ง เนื่องจาก อบจ.มีนโยบายผู้บริหาร ศักยภาพการทำงานของบุคลากร ความพร้อมในการดำเนินงานด้านผู้สูงอายุแตกต่างกัน

รายงานสถานการณ์ผู้สูงอายุไทยพบว่า ปัจจุบันสังคมไทยเป็นสังคมผู้สูงอายุโดยมีประชากรสูงอายุถึงร้อยละ 11.0 ช่วงปลายปี 2552 มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทยได้สำรวจผู้สูงอายุโดยประมาณการว่าปี 2568 ประชากรผู้สูงอายุที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไปของไทยจะเพิ่มสูงขึ้นอยู่ที่ประมาณ 14.5 ล้านคน หรือคิดเป็นร้อยละ 20 ของประชากรทั้งประเทศ พบว่าผู้สูงอายุวัยปลายที่มีอายุ 80 ปีขึ้นไป เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องจากร้อยละ 10 ในปัจจุบันเป็นร้อยละ 12 ในปี 2573 (*มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย, 2552, น.155*) การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากร

ผู้สูงอายุที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ขณะเดียวกันพบว่าประชากรสูงอายุส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในชนบทมากกว่าในเมือง นโยบายของรัฐได้ให้ความสำคัญต่อการกระจายอำนาจให้ท้องถิ่นเป็นผู้ดูแลผู้สูงอายุในท้องถิ่นจึงมีความจำเป็นที่จะต้องดำเนินการให้เป็นไปตามแผนการกระจายอำนาจในฉบับที่ 2 องค์การบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.) เป็นส่วนหนึ่งของการบริหารราชการส่วนท้องถิ่นที่มีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนงานด้านการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ ซึ่งสอดคล้องกับภารกิจอำนาจหน้าที่และบทบาทขององค์การบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.) สถานการณ์ปัญหาการถ่ายโอนภารกิจสถานสงเคราะห์คนชราให้กับองค์การบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.) ระหว่างปี 2447-2555 มีประเด็นสำคัญที่นำมาสู่การศึกษาครั้งนี้ดังต่อไปนี้

1) ระยะแรกของการถ่ายโอนภารกิจเป็นการดำเนินการตามนโยบายของรัฐที่รับดำเนินการ ขาดการเตรียมความพร้อมการถ่ายโอนภารกิจของหน่วยงานและบุคลากร

2) กฎหมาย และระเบียบด้านการบริหารบุคคลยังไม่ได้มีการปรับปรุงใหม่ให้สอดคล้องกับนโยบายการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น

3) หลังการถ่ายโอนภารกิจด้านสถานสงเคราะห์คนชราให้องค์การบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.) สถานสงเคราะห์คนชราบางแห่งไม่ได้เข้าสู่ระบบการประเมินมาตรฐานการจัดบริการสถานสงเคราะห์คนชรา และผู้บริหารองค์การบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.) ไม่ได้สนับสนุนงานสถานสงเคราะห์คนชราอย่างจริงจัง รวมทั้งบุคลากรที่ถ่ายโอนไปขาดความก้าวหน้าทางอาชีพ เนื่องจากโครงสร้างอัตรากำลังของท้องถิ่นไม่ได้มีการปรับปรุงให้สอดคล้องกับนโยบายการถ่ายโอนภารกิจ

4) บุคลากรที่ถ่ายโอนตำแหน่งจากกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ขาดความก้าวหน้าและขาดขวัญและกำลังใจในการทำงานในสถานสงเคราะห์คนชรา

ดังนั้นองค์การบริหารส่วนจังหวัดในฐานะที่เป็นเจ้าภาพหลักที่สำคัญที่ต้องเชื่อมโยงทั้งนโยบาย แผนยุทธศาสตร์การทำงานส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ แต่การดำเนินงานดังกล่าวยังไม่ประสบผลสำเร็จตามเป้าหมาย ดังนั้นนโยบายของรัฐต่อการถ่ายโอนภารกิจด้านผู้สูงอายุรอบที่ 2 จึงตระหนักว่า รัฐจำเป็นต้องสร้างเครื่องมือชุดที่ 1 ที่จะใช้ประเมินความพร้อมของ อบจ. เช่น การมีเกณฑ์ความพร้อมขององค์การบริหารส่วนจังหวัดในการรับการถ่ายโอนภารกิจด้านการจัดการบริการดูแลผู้สูงอายุในสถาบัน เมื่อถ่ายโอนไปแล้วก็จำเป็นต้องมีเครื่องมือชุดที่ 2 การจัดทำมาตรฐานการจัดการบริการดูแลผู้สูงอายุในสถาบันโดยอบจ. ดังนั้นหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการกระจายอำนาจจึงมีความจำเป็นให้มีการศึกษา “การศึกษารูปแบบการจัดการบริการดูแลผู้สูงอายุในสถาบันโดยองค์การบริหารส่วนจังหวัด” เพื่อให้การบริหารจัดการขององค์การบริหารส่วนจังหวัดและมีประสิทธิภาพ ผู้สูงอายุสามารถเข้าถึงสิทธิบริการดูแลผู้สูงอายุในสถาบันตามพระราชบัญญัติผู้สูงอายุพ.ศ.2546 ที่จะส่งผลต่อการมีคุณภาพชีวิตที่ดีของผู้สูงอายุ และการพึ่งตนเอง และการมีความสุขในชีวิตบั้นปลายของผู้สูงอายุ

วัตถุประสงค์การศึกษา

1. เพื่อศึกษาเกณฑ์ความพร้อมขององค์การบริหารส่วนจังหวัดในการรับการถ่ายโอนภารกิจด้านการจัดการบริการดูแลผู้สูงอายุในสถาบัน
2. เพื่อจัดทำมาตรฐานการจัดการบริการผู้สูงอายุในสถาบันที่อยู่ในความดูแลขององค์การบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.)
3. เพื่อศึกษาบทบาทภารกิจของหน่วยงานที่จะทำหน้าที่ส่งเสริมสนับสนุนการดำเนินงานของการจัดการบริการดูแลผู้สูงอายุในสถาบันที่มีการถ่ายโอนให้องค์การบริหารส่วนจังหวัดเป็นผู้ดูแล
4. เพื่อศึกษารูปแบบการจัดการบริการดูแลผู้สูงอายุในสถาบันโดยองค์การบริหารส่วนจังหวัด(อบจ.)

นิยามศัพท์ที่ใช้ในการศึกษา

1. เกณฑ์ความพร้อมขององค์การบริหารส่วนจังหวัดในการได้รับการถ่ายโอนภารกิจด้านการจัดการบริการดูแลผู้สูงอายุในสถาบัน

หมายถึง องค์ประกอบ/องค์ประกอบย่อย ประกอบด้วยตัวบ่งชี้หรือตัวชี้วัดที่บ่งบอกถึงศักยภาพ ความสามารถขององค์การบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.) ด้านการพัฒนาคน ด้านแผนงาน/โครงการ ด้านงบประมาณ/รายได้ของอบจ.

ทั้งหมดที่ประกอบกันเพื่อป้องกันและส่งเสริมความพร้อมในการดำเนินงานด้านการจัดการดูแลผู้สูงอายุในสถาบันให้มีคุณภาพและมีมาตรฐาน มี 3 กลุ่ม ได้แก่

กลุ่มที่ 1 โครงสร้างอัตรากำลังบุคลากรขององค์การบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.) หมายถึง องค์การบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.) มีการกำหนดอัตรากำลังหรือบุคลากรที่รับผิดชอบด้านสวัสดิการ บุคลากรปฏิบัติงานด้านผู้สูงอายุ การวางแผนอัตรากำลัง การมีผู้เชี่ยวชาญด้านสังคมสงเคราะห์ นักพัฒนาชุมชน นักพัฒนาสังคม **การวางแผนอัตรากำลังเพื่ออนาคต** หมายถึง องค์การบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.) มีการวางแผนการจัดอัตรากำลังด้านสวัสดิการสังคม การวางแผนการจัดอัตรากำลังด้านผู้สูงอายุ

กลุ่มที่ 2 แผนงาน โครงการ กิจกรรมด้านการจัดการผู้สูงอายุ หมายถึง องค์การบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.) มีการบริหารจัดการเพื่อรองรับการถ่ายโอนด้านผู้สูงอายุ โดยมีการจัดทำแผนงาน โครงการหรือกิจกรรมด้านการจัดการผู้สูงอายุ การจัดระบบฐานข้อมูลด้านผู้สูงอายุ

กลุ่มที่ 3 งบประมาณ/รายได้ขององค์การบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.) ทั้งหมด หมายถึง องค์การบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.) มีงบประมาณ /รายได้พร้อมดำเนินงานภารกิจด้านการดูแลผู้สูงอายุ การแบ่งสัดส่วนของรายได้ทั้งหมดต่อการจ่ายสวัสดิการสังคมรวม องค์การบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.) มีการแบ่งสัดส่วนรายได้ทั้งหมดต่อการจ่ายสวัสดิการสังคม

2.มาตรฐานการจัดการผู้สูงอายุในความดูแลขององค์การบริหารส่วนจังหวัด

หมายถึง องค์ประกอบ / องค์ประกอบย่อย ตัวชี้วัดที่บ่งชี้ถึงการจัดการผู้สูงอายุในสถาบันโดยองค์การบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.) ที่แสดงถึงการให้บริการผู้สูงอายุในสถานสงเคราะห์คนชรา คุณภาพบริการผู้สูงอายุที่มีมาตรฐานมีองค์ประกอบ 3 องค์ประกอบดังต่อไปนี้

องค์ประกอบที่ 1 ด้านการบริหารองค์กร ประกอบด้วย 11 องค์ประกอบย่อย 75 ตัวชี้วัด ได้แก่

- 1.1 วิสัยทัศน์และพันธกิจ
- 1.2 นโยบาย
- 1.3 วัตถุประสงค์เป้าหมาย
- 1.4 แผนงานและโครงการ
- 1.5 การปฏิบัติตามแผนงานและโครงการ
- 1.6 โครงสร้างและบทบาทหน้าที่ ได้แก่ การกำหนดโครงสร้างและบทบาทหน้าที่ การมีบุคลากรผู้ให้บริการ การพัฒนาบุคลากร
- 1.7 ระบบการเงินและบัญชี
- 1.8 ข้อมูลเกี่ยวกับกฎหมาย กฎระเบียบการจัดการผู้สูงอายุ
- 1.9 การศึกษาความลับของข้อมูลผู้สูงอายุ
- 1.10 เครื่องมือและอุปกรณ์เพื่อผู้สูงอายุ
- 1.11 หลักปฏิบัติที่ดี

องค์ประกอบที่ 2 ด้านการให้บริการที่มีพลัง ประกอบด้วย 3 องค์ประกอบย่อย 38 ตัวชี้วัด

2.1 รูปแบบการให้บริการ หมายถึง รูปแบบการให้บริการดูแลผู้สูงอายุในสถาบันโดยองค์การบริหารส่วนจังหวัดที่รับการถ่ายโอนภารกิจด้านผู้สูงอายุ การปฏิบัติงานตามกระบวนการให้บริการ

2.2 การจัดการที่มีพลัง หมายถึง การจัดการสังคมสำหรับผู้สูงอายุในสถานสงเคราะห์คนชรา ที่ครอบคลุมบริการ 3 ลักษณะได้แก่ บริการผู้สูงอายุแบบองค์รวม บริการผู้สูงอายุแบบบูรณาการ บริการผู้สูงอายุแบบครบถ้วน

2.2.1 บริการผู้สูงอายุแบบองค์รวม หมายถึง การจัดการบริการดูแลผู้สูงอายุที่ครอบคลุมด้านการรักษาพยาบาล การส่งเสริมสุขภาพ การป้องกัน การฟื้นฟู การบำบัดสุขภาพ

2.2.2 บริการผู้สูงอายุแบบบูรณาการ หมายถึง การจัดการบริการดูแลผู้สูงอายุที่ครอบคลุมด้านบริการดูแลโรคเรื้อรัง โรคจิตเวช และการดูแลระยะสุดท้าย

2.2.3 บริการผู้สูงอายุแบบครบถ้วน หมายถึง การจัดการบริการดูแลผู้สูงอายุกับหน่วยงานภายนอก การมีคู่มือแนวทางการดูแลผู้สูงอายุแบบครบถ้วนด้านร่างกาย จิตใจ สติปัญญา สังคม และจิตวิญญาณ

2.2.4 บริการผู้สูงอายุแบบต่อเนื่อง หมายถึง การจัดบริการการดูแลผู้สูงอายุด้านการสร้างเสริมสุขภาพ การส่งเสริมและการฟื้นฟูสมรรถภาพ การศึกษาพยาบาล การส่งต่อ อาหาร การจัดสิ่งอำนวยความสะดวก การคุ้มครองและพิทักษ์สิทธิผู้สูงอายุ การส่งต่อ การมีแผนการจัดบริการรายกรณีกับผู้สูงอายุ

2.3 การสนับสนุนให้ผู้สูงอายุ ชุมชน ครอบครัวมีส่วนร่วมในการพัฒนาบริการดูแลผู้สูงอายุในสถานสงเคราะห์ การมีภาคีเครือข่าย การส่งเสริมอาสาสมัครเข้าร่วมในการให้บริการดูแลผู้สูงอายุในสถานสงเคราะห์ รวมทั้งการมีกิจกรรมร่วมกับประชาคมในชุมชนที่องค์กรตั้งอยู่อย่างน้อยปีละ 1 ครั้ง

องค์ประกอบที่ 3 คุณภาพการให้บริการ ประกอบด้วย 3 องค์ประกอบย่อย 14 ตัวชี้วัด ได้แก่

3.1 ความพึงพอใจของผู้ใช้บริการ

3.2 การรับรองมาตรฐานการให้บริการการดูแลผู้สูงอายุในสถาบัน

3.3 การมีส่วนร่วมของชุมชน

เกณฑ์การวัดมาตรฐานการให้บริการผู้สูงอายุในความดูแลขององค์การบริหารส่วนจังหวัด หมายถึง ค่าคะแนนรวมในแต่ละองค์ประกอบ 3 ด้าน โดยคะแนนระดับคุณภาพแต่ละข้อต้องมากกว่า 0 ผลรวมคะแนนระดับคุณภาพแต่ละด้านต้องไม่น้อยกว่าร้อยละ 60 และผลรวมคะแนนทั้ง 3 องค์ประกอบต้องไม่น้อยกว่าร้อยละ 75 จึงจะถือว่าผ่านการประเมินทั้ง 3 ด้าน

วิธีวิทยา

วิธีการศึกษา เป็นการศึกษาจากภาคสนาม (Field Study) การศึกษาจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholders) ที่เกี่ยวข้องกับการถ่ายโอนภารกิจด้านการดูแลผู้สูงอายุในสถาบันโดยองค์การบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.) ประกอบด้วย

1 การสำรวจข้อมูล (Survey) โดยใช้เครื่องมือ 2 ชุด ได้แก่ 1) แบบสำรวจเกณฑ์ความพร้อมขององค์การบริหารส่วนจังหวัดในการได้รับการถ่ายโอนภารกิจด้านการจัดการดูแลผู้สูงอายุในสถาบัน และ 2) แบบสำรวจการพัฒนามาตรฐานการให้บริการผู้สูงอายุในสถาบันโดยองค์การบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.) จำนวน 23 แห่ง

2. การประชุมกลุ่มย่อย (Focus group) ผู้ที่มีส่วนได้เสียเกี่ยวกับการถ่ายโอนภารกิจการดูแลผู้สูงอายุในสถาบันโดย อบจ. ในสถานสงเคราะห์คนชรา 5 แห่ง ประชากรที่ศึกษา ได้แก่ นายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดที่รับถ่ายโอนภารกิจการดูแลผู้สูงอายุในสถานสงเคราะห์คนชรา ผู้บริหาร อบจ. ที่รับผิดชอบงานด้านสถานสงเคราะห์คนชรา เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องของ อบจ. และทีมงานของสถานสงเคราะห์คนชราที่อยู่ในความดูแลของ อบจ. รวมทั้งสิ้น 61 คน

3. การประชุมเชิงปฏิบัติการ (Workshop) 2 ครั้ง ครั้งที่ 1 การประชุมเรื่อง “การเตรียมการสังคมผู้สูงอายุขององค์การบริหารส่วนจังหวัดสู่การจัดการดูแลผู้สูงอายุ” วันที่ 23-25 เมษายน 2556 ณ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์พัทยา ชลบุรี มีผู้เข้าร่วมทั้งหมด 76 คน ครั้งที่ 2 การประชุมเรื่อง “การพัฒนามาตรฐานการให้บริการผู้สูงอายุในสถาบันโดยองค์การบริหารส่วนจังหวัด” ในวันที่ 8 สิงหาคม 2556 ณ ห้องพัชรภา โรงแรมปรีห์พาเลส กรุงเทพฯ เพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับการจัดทำเกณฑ์ความพร้อมขององค์การบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.) และมาตรฐานการให้บริการดูแลผู้สูงอายุในสถาบัน มีผู้เข้าร่วมทั้งหมด 86 คน รวมทั้งสิ้น 162 คน

4. การสัมภาษณ์ (Interview) ผู้บริหาร ผู้ปฏิบัติงานและผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholders) เช่น นายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดหรือผู้แทน ปลัด อบจ. หรือผู้แทน ผู้อำนวยการกองคลังหรือผู้แทนของ อบจ. ผู้อำนวยการกองสวัสดิการสังคมหรือผู้แทน และผู้อำนวยการกองแผนหรือผู้แทนของ อบจ. ใน 5 สถานสงเคราะห์คนชรา จำนวน 3-5 ท่านรวม 15 ท่าน

5. กรณีศึกษา (Case study) การเลือกกรณีศึกษาจากสถานสงเคราะห์คนชราที่ได้ถ่ายโอนภารกิจสถานสงเคราะห์คนชราให้กับองค์การบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.) 5 แห่ง ได้แก่ 1) สถานสงเคราะห์คนชราร้านเขาบ่อแก้ว จ.นครสวรรค์ 2) สถานสงเคราะห์คนชราร้านนครปฐม จ.นครปฐม 3) สถานสงเคราะห์คนชราเฉลิมราชกุมารี (หลวงพอลำไยอุปถัมภ์ จ.กาญจนบุรี) 4) สถานสงเคราะห์คนชราร้านธรรมปรณโพธิ์กลาง จ.นครราชสีมา 5) สถานสงเคราะห์คนชราร้านธรรมปรณวัดม่วง จ.นครราชสีมา ภายหลังการรับโอนภารกิจสถานสงเคราะห์คนชรา โดยแบ่งเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่

ระดับ A หมายถึง สถานสงเคราะห์ที่ อบจ. มีความพร้อมและศักยภาพในการบริหารจัดการและการดำเนินงานการดูแลผู้สูงอายุในสถานสงเคราะห์คนชรา พิจารณาจากผลงานภายหลังการถ่ายโอนภารกิจสถานสงเคราะห์

คนชรา เช่น ดำเนินการด้วยองค์การบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.) สถานสงเคราะห์คนชราบ้านเขาบ่อแก้ว จังหวัด นครสวรรค์ กรณีที่ อบจ. ดำเนินการไม่ได้ก็จะใช้วิธีการจ้างหน่วยงานภายนอกมาประเมินผลการให้บริการ ได้แก่ สถาน สงเคราะห์คนชราเฉลิมราชกุมารี (หลวงพ่อลำไยอุปถัมภ์) จังหวัดกาญจนบุรี

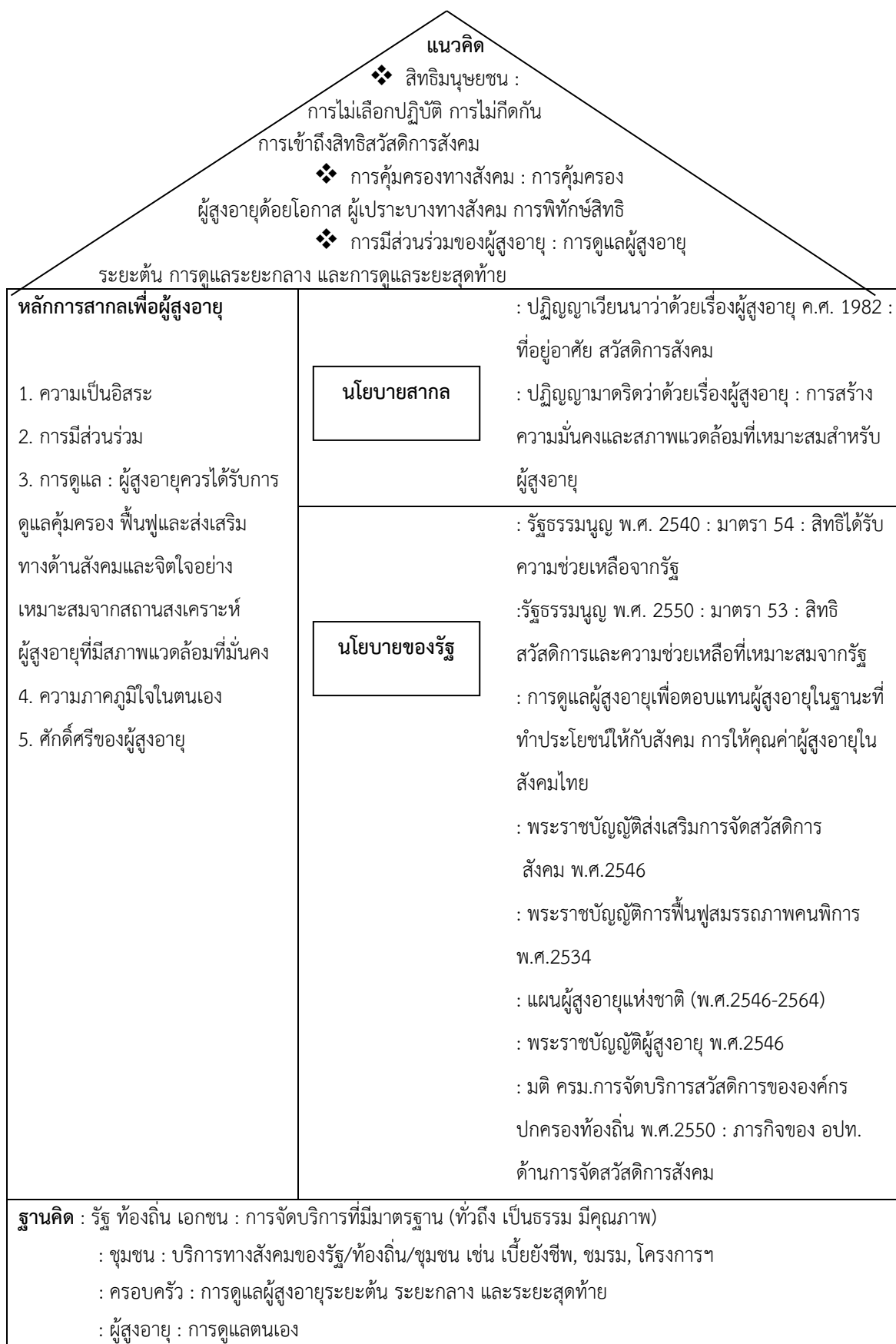
ระดับ B หมายถึง สถานสงเคราะห์ที่ อบจ. มีความพร้อมและศักยภาพในการบริหารจัดการและการ ดำเนินงานการดูแลผู้สูงอายุในสถานสงเคราะห์คนชรา องค์การบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.) ดำเนินการประเมินคุณภาพ การให้บริการด้วยตนเอง ได้แก่ สถานสงเคราะห์คนชราบ้านธรรมปกรณ์โพธิ์กลาง และสถานสงเคราะห์คนชราวัดม่วง จังหวัดนครราชสีมา

ระดับ C หมายถึง สถานสงเคราะห์ที่ อบจ. มีความพร้อมและศักยภาพในการบริหารจัดการและการ ดำเนินงานการดูแลผู้สูงอายุในสถานสงเคราะห์คนชรา แต่ต้องการพี่เลี้ยงในการให้การแนะนำเพื่อยกระดับการทำงานให้ มีประสิทธิภาพมากขึ้น ได้แก่ สถานสงเคราะห์คนชรานครปฐม

ประชากรที่ศึกษา ประกอบด้วย นายกองค์การบริหารส่วนจังหวัด ปลัดองค์การบริหารส่วนจังหวัด ผู้บริหาร เจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนจังหวัด เจ้าหน้าที่สถานสงเคราะห์คนชราจำนวน 10-12 คน 23 แห่งๆละ 3-5 คน ได้แก่ พยาบาล นักสังคมสงเคราะห์ ผู้ดูแลผู้สูงอายุ นักกายภาพบำบัด รวมทั้งสิ้น 115 คน

กรอบแนวคิดในการศึกษา

ภาพที่ 2.1 แนวคิดของการจัดทำมาตรฐานการจัดการบริการดูแลผู้สูงอายุในสถาบัน

ผลการศึกษา

1. ผลการศึกษาเกณฑ์ความพร้อมขององค์การบริหารส่วนจังหวัดในการรับการถ่ายโอนภารกิจด้านการจัดบริการดูแลผู้สูงอายุในสถาบัน

ผลการศึกษาเกณฑ์ความพร้อมขององค์การบริหารส่วนจังหวัดในการรับการถ่ายโอนภารกิจด้านการจัดบริการดูแลผู้สูงอายุในสถาบันมี 2 ลักษณะได้แก่

ลักษณะที่ 1 ระดับเกณฑ์ความพร้อมขั้นพื้นฐาน (Audit Indicators) หรือ ตัวชี้วัดกลางของอบจ. ที่ใช้เป็นเกณฑ์วัดกับ อบจ. ที่ยังไม่รับการถ่ายโอน หรือ อบจ. ที่มีความคิดที่จะจัดให้บริการในรูปแบบของสถานสงเคราะห์หรือศูนย์บริการฯ ที่บังคับให้ทุกแห่งต้องมี หรือต้องดำเนินการเพื่อเตรียมความพร้อม มีตัวชี้วัดทั้งหมด 3 กลุ่ม 7 ตัวชี้วัดได้แก่ 1. **กลุ่มการพัฒนาคน** มี 2 ตัวชี้วัด ได้แก่ (1) โครงสร้างอัตรากำลัง (2) การวางแผนอัตรากำลัง 2. **กลุ่มแผนงาน / โครงการ** มี 3 ตัวชี้วัด ได้แก่ (3) แผนงานด้านการจัดบริการผู้สูงอายุ (4) โครงการหรือกิจกรรม (5) การเตรียมการจัดระบบฐานข้อมูลด้านผู้สูงอายุ และ 3. **กลุ่มงบประมาณ / รายได้ของ อบจ.** มี 2 ตัวชี้วัด ได้แก่ (6) รายได้รวมหรืองบประมาณของ อบจ. ทั้งหมด (7) สัดส่วนรายได้ทั้งหมดต้องงบประมาณรายจ่ายด้านสวัสดิการสังคม

ในการประเมินระดับเกณฑ์ความพร้อมขั้นพื้นฐานสำหรับ อบจ. ที่จะรับการถ่ายโอนจะต้องผ่านเกณฑ์ตามตัวชี้วัดร้อยละ 75 หมายถึง ต้องผ่าน 5 ตัวชี้วัด จากทั้งหมด 7 ตัวชี้วัด

ลักษณะที่ 2 ระดับเกณฑ์ความพร้อมขั้นพัฒนา (Performance Indicators) หรือตัวชี้วัดที่ได้มาตรฐานของ อบจ. ใช้กับ อบจ. ที่รับการถ่ายโอนสถานสงเคราะห์ไปแล้ว ซึ่งเป็นการนำมาตรฐานการจัดบริการผู้สูงอายุในสถาบัน มาเป็นองค์ประกอบ หรือเป็นการพัฒนามาตรฐานตัวคุณภาพ หรือประสิทธิภาพการให้บริการ มีตัวชี้วัดทั้งหมด 3 กลุ่ม 9 ตัวชี้วัด ได้แก่ 1. **กลุ่มการพัฒนาคน** มี 2 ตัวชี้วัดได้แก่ (1) โครงสร้างอัตรากำลัง (2) อบจ. ต้องมีแผนการพัฒนาบุคลากร 2. **กลุ่มแผนงาน / โครงการ** มี 5 ตัวชี้วัด ได้แก่ (3) แผนงานด้านการจัดบริการผู้สูงอายุ (4) อบจ. ต้องมีการจัดระบบฐานข้อมูลด้านผู้สูงอายุ (5) อบจ. ต้องจัดให้มีการประเมินคุณภาพการให้บริการในสถานสงเคราะห์คนชรา (6) อบจ. มีความร่วมมือในการให้บริการระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการดูแลผู้สูงอายุ (7) อบจ. ต้องจัดทำมาตรฐานการดูแลผู้สูงอายุในสถาบัน 3. **กลุ่มงบประมาณ / รายได้ ของ อบจ.** มี 2 ตัวชี้วัด ได้แก่ (8) รายได้รวม หรืองบประมาณ อบจ. ทั้งหมด และ (9) สัดส่วนรายได้ทั้งหมดต้องงบประมาณรายจ่ายด้านสวัสดิการสังคม

ในการประเมินระดับเกณฑ์ความพร้อมขั้นพัฒนาสำหรับ อบจ. ที่รับการถ่ายโอนสถานสงเคราะห์ฯ ไปแล้วต้องผ่านร้อยละ 75 หมายถึง ต้องผ่าน 7 ตัวชี้วัด จากทั้งหมด 9 ตัวชี้วัด

2. ผลการศึกษาการพัฒนามาตรฐานการจัดบริการผู้สูงอายุในสถาบันที่อยู่ในความดูแลขององค์การบริหารส่วนจังหวัด

ผลการสนทนากลุ่มย่อยเพื่อการพัฒนาการพัฒนามาตรฐานการจัดบริการผู้สูงอายุในสถาบันโดยองค์การบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.) ประกอบด้วย ผู้ปกครองสถานสงเคราะห์ นักสังคมสงเคราะห์ พยาบาลวิชาชีพ ผู้แทนฝ่ายบริหาร ผู้ดูแลผู้สูงอายุใน 5 พื้นที่กรณีศึกษา ผลการศึกษาพบว่า มาตรฐานมีการพัฒนาเป็น 3 ระยะได้แก่

ระยะแรก : การส่งเสริมการรับรองมาตรฐานการจัดบริการผู้สูงอายุในสถานสงเคราะห์

ในปี 2547 ส่วนมาตรฐานการจัดบริการสวัสดิการสังคม สำนักบริการสวัสดิการสังคม กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ ได้มีการจัดทำ มาตรฐานการจัดบริการผู้สูงอายุในสถานสงเคราะห์ และนำไปสู่การปฏิบัติ มาตรฐานฯ ดังกล่าวมีเกณฑ์มาตรฐาน 5 ด้าน 22 องค์ประกอบ 94 ดัชนีคุณภาพ มาตรฐานระยะแรกยังไม่ได้มีการบูรณาการกับมาตรฐานการปฏิบัติงานด้านการจัดสวัสดิการสังคมขององค์การสวัสดิการสังคม (มสค.)

การตรวจประเมินมาตรฐานการจัดบริการผู้สูงอายุในสถานสงเคราะห์ในปี 2548-2549 จึงได้มีการพัฒนามาสู่มาตรฐานการจัดบริการผู้สูงอายุในสถานสงเคราะห์ พ.ศ. 2550 ซึ่งประกอบด้วยมาตรฐาน 5 ด้าน 22 องค์ประกอบ 93 ดัชนีคุณภาพ ได้แก่ ด้านที่ 1 การบริหารจัดการ ด้านที่ 2 สุขภาพ ด้านที่ 3 ผู้ใช้บริการ ด้านที่ 4 สภาพแวดล้อมทางกายภาพและระบบความปลอดภัย ด้านที่ 5 ระบบมาตรฐานภายใน

ระยะที่ 2 : การพัฒนามาตรฐานฯ เข้ากับมาตรฐานการปฏิบัติงานด้านการจัดสวัสดิการสังคมขององค์การสวัสดิการสังคม (มสค.)

ในปีงบประมาณ 2552 ส่วนมาตรฐานการจัดบริการสวัสดิการสังคม สำนักบริการสวัสดิการสังคม กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการได้ส่งเสริมให้สถานสงเคราะห์ จัดทำรายงานการประเมินตนเองตามมาตรฐานที่กรมพัฒนาสังคมจัดทำขึ้นใหม่จากการผนวกมาตรฐานการจัดบริการผู้สูงอายุในสถานสงเคราะห์ โดยกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ เข้ากับมาตรฐานการปฏิบัติงานด้านการจัดสวัสดิการสังคมขององค์การสวัสดิการสังคม (มสค.) กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ทั้งนี้เพื่อก่อให้เกิดการพัฒนารูปแบบและวิธีการให้บริการในสถานสงเคราะห์คนชราที่เหมาะสมและสอดคล้องกับมาตรฐานสากล มาตรฐานดังกล่าวมี 3 ด้าน ได้แก่ ด้านที่ 1 ด้านการจัดองค์กรและการบริหาร ด้านที่ 2 ด้านการให้บริการ ด้านที่ 3 ด้านคุณภาพการให้บริการ รวมทั้งสิ้น 3 ด้าน 52 องค์ประกอบ และ 227 ตัวชี้วัด เกณฑ์การวัดมีคะแนนระดับคุณภาพ ตั้งแต่ 0-5 คะแนน ดังนี้

ระยะที่ 3 : การพัฒนามาตรฐานการจัดบริการผู้สูงอายุในสถานสงเคราะห์ที่อยู่ในความดูแลขององค์การบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.)

ในปี 2555 สำนักบริการสวัสดิการสังคม กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการร่วมกับคณะกรรมการกระจายอำนาจเห็นว่า ควรมีการจัดทำมาตรฐานการจัดบริการผู้สูงอายุในสถานสงเคราะห์ที่อยู่ในความดูแลของ องค์การบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.) เพื่อให้หน่วยงานท้องถิ่นสามารถติดตามกำกับกับการจัดบริการดูแลผู้สูงอายุในสถานสงเคราะห์คนชราให้มีประสิทธิภาพ การพัฒนามาตรฐานการจัดบริการผู้สูงอายุในสถาบันที่อยู่ในความดูแลของอบจ. ได้พัฒนาต่อยอดจากมาตรฐานเดิมที่มีการใช้อยู่แล้ว ผู้ศึกษาขอเปรียบเทียบดังตารางที่ 1.1

ตารางที่ 1.1 มาตรฐานการจัดบริการผู้สูงอายุในสถานสงเคราะห์คนชราปี 2553 กับมาตรฐานการจัดบริการผู้สูงอายุในสถาบันที่อยู่ในความดูแลของอบจ. ปี 2555

องค์ประกอบ	ปรับปรุงใหม่ปี 2555	คะแนนคุณภาพ
ด้านที่ 1 การจัดองค์กรและการบริหาร		
1. การบริหาร		
1.1 วิสัยทัศน์และพันธกิจ	คงเดิม	5
1.2 นโยบาย	คงเดิม	5
1.3 วัตถุประสงค์/เป้าหมาย	คงเดิม	5
1.4 แผนงานและโครงการ	คงเดิม	5
1.5 การปฏิบัติตามแผนงานโครงการ	คงเดิม	5
1.6 การติดตามประเมินผล	ปรับปรุงใหม่ เป็น	
1.6.1 การติดตามประเมินผลแผนงานและโครงการ	1.6 โครงสร้างและบทบาทหน้าที่ ได้แก่ การกำหนดโครงสร้างและบทบาทหน้าที่ การมีบุคลากรผู้ให้บริการ การพัฒนาบุคลากร	5
1.6.2 การปรับปรุงแผนร่วมกันระหว่างผู้บริหาร บุคลากร ผู้ใช้บริการ และชุมชน		5
1.6.3 การรับข้อร้องเรียน		5
1.7 โครงสร้างบทบาทหน้าที่	ปรับปรุงใหม่เป็น	
	1.7 ระบบการเงินและบัญชี	5 ปรับเป็น 3 ตัวชี้วัด ข้อละ 1 คะแนน
1.8 บุคลากรผู้ให้บริการ	ปรับปรุงใหม่เป็น	
1. 8.1 คุณสมบัติของบุคลากรผู้ให้บริการ	1.8 ข้อมูลเกี่ยวกับกฎหมาย กฎ ระเบียบ	5

องค์ประกอบ	ปรับปรุงใหม่ปี 2555	คะแนน คุณภาพ
	การจัดบริการผู้สูงอายุ	
1.8.2 การคัดสรร เตรียมความพร้อมและประเมินผล งานบุคลากรผู้ให้บริการ		5
1.8.3 การพัฒนาบุคลากร	ปรับรวมอยู่กับ 1.6	5
1.8.4 การเสริมสร้างขวัญและกำลังใจของบุคลากรผู้ ให้บริการ		5
1.9 ระบบการเงินและบัญชี	ปรับใหม่เป็น 1.9 การรักษาความลับของข้อมูล ผู้สูงอายุ	5
1.10 ระบบข้อมูลสารสนเทศ 1.10.1 ข้อมูลเกี่ยวกับกฎหมาย กฎ ระเบียบที่ เกี่ยวกับสาขาสวัสดิการสังคมที่องค์กรจัดบริการ	ปรับใหม่เป็น 1.10 เครื่องมือและอุปกรณ์เพื่อผู้สูงอายุ ได้แก่ เครื่องมือและอุปกรณ์ การ บำรุงรักษาเครื่องมือและอุปกรณ์ วัสดุ ครุภัณฑ์	5 มี ตัวชี้วัด 2 ตัวๆ ละ 1 คะแนน
1.10.2 ข้อมูลเกี่ยวกับผู้ใช้บริการ	ตัดออก	5
1.10.3 การรักษาความลับของข้อมูลผู้ใช้บริการ	คงไว้ปรับเป็น 1.9	5
1.10.4 ระบบสารสนเทศ	ตัดออก	5
1.10.5 การป้องกันข้อมูลสูญหาย	ตัดออก	5
1.11 การประชาสัมพันธ์	ปรับใหม่เป็น 1.11 หลักปฏิบัติที่ดี	5
1.12 อาคารสถานที่และความปลอดภัย		
1.12.1 ความพอเพียง		5
1.12.2 ความปลอดภัย		
1.12.2.1 อุปกรณ์ป้องกันอัคคีภัยและการ ฝึกอบรมบุคลากร		5
1.12.2.2 การมีส่วนร่วมของบุคลากรและ ผู้ใช้บริการ		5
1.12.2.3 ความปลอดภัยในสภาพแวดล้อม		5
1.12.2.4 ความปลอดภัยในทรัพย์สิน		5
1.12.3 สิ่งอำนวยความสะดวก		5
1.12.4 สภาพแวดล้อม		5
1.13 เครื่องมือและอุปกรณ์		
1.13.1 เครื่องมือและอุปกรณ์(ในกรณีที่มีความ จำเป็นต้องมีเครื่องมือและอุปกรณ์เพื่อการบริการ)		5
1.13.2 วัสดุ ครุภัณฑ์		5
1.14 หลักปฏิบัติที่ดี		5
ด้านที่ 2 การให้บริการ	ปรับใหม่เป็น ด้านที่ 2 การให้บริการที่มีพลัง	
2.1 รูปแบบการให้บริการ	คงเดิม	5

องค์ประกอบ	ปรับปรุงใหม่ปี 2555	คะแนน คุณภาพ
2.2 กระบวนการให้บริการ	ปรับปรุงเป็น 2.2 การจัดการบริการที่มีพลัง ได้แก่ บริการ ผู้สูงอายุแบบองค์รวม แบบบูรณาการ แบบครบถ้วน แบบต่อเนื่อง	5 มี 5 ตัวชี้วัดๆ ละ 1 คะแนน
2.3 การปฏิบัติงานตามกระบวนการให้บริการ	ปรับปรุงเป็น 2.3 การสนับสนุนให้ผู้สูงอายุ ชุมชน ครอบครัวมีส่วนร่วมในการพัฒนาบริการ ผู้สูงอายุในสถานสงเคราะห์	5
2.3.1 การส่งเสริมสุขภาพ	รวมไว้กับบริการแบบต่อเนื่องข้อ 2.2 ได้แก่ การสร้างเสริมสุขภาพ การส่งเสริม และการฟื้นฟูสมรรถภาพ การ รักษาพยาบาล การส่งต่อ อาหาร สิ่ง อำนวยความสะดวก การคุ้มครองและ พิทักษ์สิทธิผู้ใช้บริการ บริการการส่งผ่าน และเพิ่มการมีแผนการจัดการบริการรายกรณี กับผู้ใช้บริการ	5
2.3.2 การส่งเสริมและการฟื้นฟูสมรรถภาพ	รวมไว้กับบริการแบบต่อเนื่องข้อ 2.2	5
2.3.3 การรักษาพยาบาล	รวมไว้กับบริการแบบต่อเนื่องข้อ 2.2	5
2.3.4 การพยาบาลฉุกเฉินและการส่งต่อทางการแพทย์	ตัดออก	5
2.3.5 การจัดการเรื่องยาและอุปกรณ์ทางการแพทย์		5
2.3.6 อาหาร	รวมไว้กับบริการแบบต่อเนื่องข้อ 2.2	5
2.3.7 สุขภาพโภชนาการและการชักล้าง		5
2.3.8 การจัดการพฤติกรรมเสี่ยง		5
2.3.9 สภาพแวดล้อม		5
2.3.10การคุ้มครองและพิทักษ์สิทธิผู้ใช้บริการ	รวมไว้กับบริการแบบต่อเนื่องข้อ 2.2	5
2.4 การสนับสนุนให้บุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรและ สถาบันที่มีส่วนร่วมในการจัดสวัสดิการ		5
ด้านที่ 3 คุณภาพการให้บริการ		
3.1 การให้บริการภายในกรอบเวลาที่กำหนด	ปรับปรุงเป็น 3.1 ความพึงพอใจของผู้ใช้บริการ	5
3.2 การให้บริการอย่างต่อเนื่อง	ปรับปรุงเป็น 3.2 การรับรองมาตรฐานการให้บริการ การดูแลผู้สูงอายุในสถาบัน	5
3.3 การให้บริการที่ทันสมัยการณ	ปรับปรุงเป็น 3.3 การมีส่วนร่วมของชุมชน	5
3.4 ความพึงพอใจของผู้ใช้บริการ		5
3.5 การให้บริการที่เป็นประโยชน์ระดับสังคม		5
3.6 ระบบมาตรฐานภายใน		5
3.7 การมีส่วนร่วมจากชุมชน		5

ผลการสนทนากลุ่มย่อยเพื่อการพัฒนามาตรฐานการจัดบริการผู้สูงอายุในสถาบันโดยองค์การบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.) ซึ่งประกอบด้วย หัวหน้าสถานสงเคราะห์ นักสังคมสงเคราะห์ พยาบาลวิชาชีพ ผู้แทนฝ่ายบริหาร ผู้ดูแลผู้สูงอายุ จำนวน 3 ครั้งและการนำเสนอร่างมาตรฐานการจัดบริการผู้สูงอายุในสถาบันโดยองค์การบริหารส่วนท้องถิ่นที่เป็นกรณีศึกษา 5 พื้นที่และการศึกษาความพร้อมขององค์การบริหารส่วนจังหวัดในการถ่ายโอนภารกิจการจัดบริการผู้สูงอายุ ทั้ง 25 แห่ง สามารถสรุปบทเรียนการจัดทำมาตรฐานดังกล่าว ได้ดังนี้

1. องค์การบริหารส่วนจังหวัดทั้งหมดมีรายได้จำนวนมากพอที่จะรับการถ่ายโอนภารกิจ ตลอดจนมีบุคลากรที่ปฏิบัติหน้าที่ด้านสวัสดิการสังคม แต่สัดส่วนงบประมาณด้านสวัสดิการสังคมมีจำนวนน้อย ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับเป้าหมายการพัฒนาของผู้บริหารระดับสูง

2. ความรู้ความเข้าใจในงานด้านผู้สูงอายุของทั้งผู้บริหารระดับสูงและผู้บริหารในสถานสงเคราะห์คนชรา ส่วนใหญ่ปรากฏในรูปแบบของงานบริการในสถาบันหรืองานเชิงรับ ดังจะเห็นได้จากลักษณะของแผนงาน โครงการที่จัดทำขึ้นในสถานสงเคราะห์ซึ่งส่วนใหญ่เป็นโครงการทั่วไปสำหรับผู้สูงอายุในสถานสงเคราะห์ และมักขาดการมีส่วนร่วมจากภาคี เครือข่ายหรือแม้แต่ชุมชนที่สถานสงเคราะห์ตั้งอยู่

3. ฐานคิดด้านผู้สูงอายุในสถานสงเคราะห์ของ อบจ. มุ่งเน้นการเลี้ยงดูจนสิ้นอายุขัย ในการวางกรอบโครงสร้างอัตรากำลัง จึงไม่ได้มุ่งเน้นการทำงานของทิสสหวิชาชีพเพื่อผู้สูงอายุ และการจัดการแบบรายกรณี มีเพียงการจัดสรรตำแหน่งที่คิดว่าจำเป็นต่อการดูแลผู้สูงอายุเพียงบางวิชาชีพเท่านั้น เช่น พยาบาล ส่งผลให้ผู้ปฏิบัติงานบางตำแหน่งมีภาระงานมาก ขาดการพัฒนาและส่งเสริมองค์ความรู้ที่จะนำมาใช้ปรับปรุงการให้บริการ ในขณะที่แผนการพัฒนาบุคลากรในสถานสงเคราะห์ไม่มีทิศทางที่ชัดเจน

4. บุคลากรที่โอนย้ายหน่วยงานต้นสังกัดในช่วงแรกต้องปรับตัวและเรียนรู้วัฒนธรรมการทำงานภายใต้สังกัดใหม่และกรอบการบริหารจัดการของนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัด จึงมีทั้งที่ปรับตัวได้ดี และยากลำบาก ส่งผลต่อขวัญและกำลังใจของผู้ให้บริการ การจัดบริการผู้สูงอายุในสถานสงเคราะห์และการจัดทำมาตรฐานการให้บริการสถานสงเคราะห์คนชราที่อยู่ในความดูแลขององค์การบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.)

5. มาตรฐานการจัดบริการผู้สูงอายุในสถานสงเคราะห์มีการเปลี่ยนแปลง พัฒนาไปตามกรอบคิดของงานสวัสดิการสังคมทั้งในระดับสากลและระดับประเทศ ปี 2548- ปี 2555 มีการปรับเปลี่ยนมาตรฐาน 3 ครั้ง ตลอดจนความไม่คุ้นชินกับการจัดทำเอกสาร หลักฐานเพื่อสะท้อนถึงการให้บริการ ส่งผลให้การจัดทำมาตรฐานกลายเป็นภาระหรือส่วนเกิน (Burden) ของการปฏิบัติหน้าที่ ไม่นำไปสู่การหลอมรวมของบุคลากรในสถานสงเคราะห์ เกิดกลุ่มย่อยเพื่อจัดทำมาตรฐานโดยมีผู้ปฏิบัติงานเพียงท่านเดียวที่เป็นผู้รวบรวมข้อมูลทั้งหมด ทำให้เกิดความเสี่ยงต่อการสูญหายของข้อมูลเมื่อเกิดการลาออกหรือโยกย้าย

6. การเคลื่อนย้ายบุคลากร เนื่องจากความไม่มั่นคงในตำแหน่งงาน ส่งผลให้บุคลากรขาดองค์ความรู้ในด้านการเกี่ยวข้องกับการจัดทำมาตรฐาน ทั้งทางด้านการบริหารจัดการองค์กร การวิเคราะห์ SWOT เพื่อการกำหนดวิสัยทัศน์ พันธกิจ นโยบาย แผนงาน โครงการ การควบคุมคุณภาพ (P-C-D-A) และรูปแบบกระบวนการให้บริการ ตลอดจนคุณภาพของการจัดทำมาตรฐาน แม้ว่าจะมีการจัดฝึกอบรมจากกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ แต่ไม่ครอบคลุมผู้ปฏิบัติงานทั้งหมด ดังนั้นหัวหน้าสถานสงเคราะห์บางแห่งยังไม่มีบทบาทในการถ่ายทอดการเขียนรายงานการประเมินตนเองเพื่อรับรองมาตรฐานการจัดบริการผู้สูงอายุในสถานสงเคราะห์รวมทั้งการนำผลประเมินไปพัฒนาคุณภาพการให้บริการในสถานสงเคราะห์ต่อไป

7. มาตรฐานการจัดบริการผู้สูงอายุในสถานสงเคราะห์ของกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการมุ่งเน้นปัจจัยนำเข้า (Input) หรือด้านการบริหารจัดการ เพราะมีกรอบอัตรากำลังครบถ้วน แต่สถานสงเคราะห์คนชราที่ถ่ายโอนไปยัง อบจ. มีปัญหาด้านอัตรากำลังและทิสสหวิชาชีพจึงมีแนวโน้มด้านการตรวจประเมินในอนาคต

8. การรับรองมาตรฐานการปฏิบัติงานด้านการจัดสวัสดิการสังคมขององค์การสวัสดิการสังคม (มสส.) เป็นเป้าหมายสูงสุดของสถานสงเคราะห์ มีรายละเอียดและตัวชี้วัดที่ควรนำมาใช้ในการจัดทำมาตรฐานการจัดบริการผู้สูงอายุในสถานสงเคราะห์โดยอบจ. ทั้งนี้เพื่อลดความซับซ้อนและการเตรียมการรองรับการตรวจประเมินจาก มสส. ต่อจากการรับรองมาตรฐานที่จัดทำขึ้นในการศึกษาวิจัยนี้

9. ตัวชี้วัดในแต่ละองค์ประกอบของมาตรฐานจัดบริการผู้สูงอายุมักปรากฏคำศัพท์ที่ทำให้เกิดความหมายที่แตกต่างกัน ตามระดับการเรียนรู้ รับรู้ และประสบการณ์ของทั้งผู้ปฏิบัติงานและคณะกรรมการผู้ตรวจ

ประเมิน ส่งผลให้เกิดการตีความที่นำไปสู่การปฏิบัติงานของตนเองโดยไม่มีหลักวิชาการรองรับ ตลอดจนการชี้แจงผลการตรวจประเมินจากคณะกรรมการมักดำเนินการภายหลังการตรวจประเมิน จึงไม่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงและปรับปรุงผลการจัดบริการ

10. เกณฑ์ในการจัดทำมาตรฐานการจัดบริการผู้สูงอายุในสถานสงเคราะห์โดย อบจ. ที่ประชุมเห็นควรให้เป็นระดับเดียวกับเกณฑ์ของกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ ทั้งนี้เพื่อประโยชน์สูงสุดของผู้สูงอายุ อันแสดงให้เห็นถึงความต้องการความทัดเทียมกันของสถานสงเคราะห์ทั้งสองสังกัด

11. การส่งเสริมการจัดทำมาตรฐานการจัดบริการผู้สูงอายุในสถานสงเคราะห์โดย อบจ. ควรจัดทำขึ้นในระดับนโยบายทั้งจากกรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น เพื่อใช้เป็นเอกสารกำกับ ประเมินทิศทางการดำเนินงานตามภารกิจการถ่ายโอนและกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการเพื่อการส่งเสริมการจัดสวัสดิการสังคมและคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ

3. ผลการศึกษาดูงานพบว่าการส่งเสริม สนับสนุนการใช้มาตรฐานการจัดบริการดูแลผู้สูงอายุในสถาบันของ อบจ.

กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ควรมีบทบาทในการเป็นผู้สนับสนุนแก่สถานสงเคราะห์คนชราที่สังกัดองค์การบริหารส่วนจังหวัด ดังนี้

1) บทบาทการเป็นที่เลี้ยงด้านวิชาการ (Coaching)

กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการสามารถใช้ศูนย์พัฒนาการจัดสวัสดิการสังคมผู้สูงอายุที่มีอยู่ในภูมิภาคต่างๆ (เช่น ศูนย์พัฒนาการจัดสวัสดิการสังคมผู้สูงอายุบ้านบางแค) ปรับเปลี่ยนบทบาทให้เป็นองค์กรวิชาการด้านการจัดสวัสดิการผู้สูงอายุ รวมทั้งสร้างบุคลากรที่จำเป็นเพื่อป้อนให้กับสถานสงเคราะห์คนชราในท้องถิ่น ศูนย์พัฒนาการจัดสวัสดิการสังคมผู้สูงอายุต้นแบบนี้จะทำหน้าที่เป็นที่เลี้ยงทางวิชาการในการเข้าไปสนับสนุนเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับสถานสงเคราะห์ที่สังกัดองค์การบริหารส่วนจังหวัด ศูนย์นี้ควรทำหน้าที่ คือ

- ฝึกอบรมบุคลากรด้านต่างๆ ของงานสวัสดิการสังคมผู้สูงอายุเพื่อป้อนให้กับท้องถิ่น
- การสอนงาน (Coach) ให้แก่สถานสงเคราะห์ที่ถ่ายโอนไป
- การสนับสนุนในเรื่องข้อมูลและความรู้ต่างๆ ด้านการจัดสวัสดิการสังคมแก่ผู้สูงอายุ
- การจัดโครงการฝึกอบรมต่างๆ แก่บุคลากรที่ปฏิบัติงานในสถานสงเคราะห์ท้องถิ่น

2) บทบาทการติดตาม กำกับ การประเมินผล (Monitoring and Evaluation)

กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ ควรมีบทบาท ดังนี้

- จัดให้มีเกณฑ์มาตรฐานการจัดบริการผู้สูงอายุในสถาบันที่อยู่ในความดูแลของ อบจ. โดยกำหนดให้เป็นข้อตกลงร่วมกันของทั้ง 2 ฝ่าย ว่าสถานสงเคราะห์ผู้สูงอายุจะต้องดำเนินการให้ได้ตามเกณฑ์มาตรฐานดังกล่าว

- การติดตามความก้าวหน้า (Monitoring) ของการดำเนินงานตามแผนงานต่างๆ ของสถานสงเคราะห์ฯ โดยใช้กรอบมาตรฐานสวัสดิการสังคมเป็นเครื่องมือในการติดตามความก้าวหน้า โดยเป้าหมายที่สำคัญของการติดตามความก้าวหน้าเพื่อเป็นการช่วยแนะนำและพัฒนากิจการดำเนินงานของสถานสงเคราะห์

- การติดตาม กำกับ (Monitoring) กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ควรมีการพัฒนามาตรฐานการจัดบริการผู้สูงอายุในสถานสงเคราะห์ที่อยู่ในความดูแลขององค์การบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.) เพื่อเป็นการสร้างหลักประกันการบริการผู้สูงอายุว่าจะได้รับการดูแลที่ดี ดังนั้น มาตรฐานฯ จึงเป็นเครื่องมือการติดตาม กำกับ การปฏิบัติงานขององค์กร เพื่อนำไปสู่การพัฒนาองค์กร การพัฒนาผู้ปฏิบัติงาน และการให้บริการที่มีคุณภาพต่อผู้สูงอายุ การประเมินมาตรฐานฯ จึงเป็นการดำเนินงานอย่างต่อเนื่องและจะนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพบริการของสถานสงเคราะห์คนชรา

- การนิเทศงาน (Supervision) ภายหลังการกำกับและติดตามงาน ผู้นิเทศควรให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์ในการแก้ไขปรับปรุงภายใต้ศักยภาพที่สถานสงเคราะห์ท้องถิ่นนั้นมีอยู่โดยเชื่อมโยงกับศักยภาพของศูนย์พัฒนาการจัดสวัสดิการสังคมผู้สูงอายุต้นแบบที่ดำเนินการโดยกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ

- การประเมินผลการดำเนินงาน (Evaluation) กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการควรทำหน้าที่ในการเป็นหน่วยงานที่กำกับดูแลเรื่องมาตรฐานสวัสดิการสังคมแก่สถานสงเคราะห์ดังกล่าวโดยกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการอาจดำเนินการร่วมกับสถาบันการศึกษาหรือสถาบันวิจัยเพื่อประเมินผลการดำเนินงานของสถานสงเคราะห์ในท้องถิ่น

3) บทบาทการช่วยเหลือทางวิชาการ (Technical Assistance) ต่อการดำเนินงานของสถานสงเคราะห์ให้มีมาตรฐานการจัดสวัสดิการสังคม

การพัฒนาความร่วมมือระหว่างกรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่นกับกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการเพื่อสนับสนุน ส่งเสริมบุคลากรให้มีความรู้ ความสามารถในการให้บริการที่มีมาตรฐานกับผู้สูงอายุในสถานสงเคราะห์คนชรา ในลักษณะการสอนแนะ (Coaching) และการฝึกอบรมบุคลากรด้านสวัสดิการสังคมผู้สูงอายุ รวมทั้ง การสนับสนุนข้อมูล และความรู้ต่างๆ ด้านการจัดบริการสวัสดิการสังคมผู้สูงอายุ ให้คำแนะนำเกี่ยวกับรูปแบบการจัดบริการผู้สูงอายุต่างๆ ในระยะ 1 – 2 ปี แรก

4) การมี “ศูนย์ต้นแบบการจัดสวัสดิการสังคมผู้สูงอายุ”

กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการควรมี “ศูนย์ต้นแบบการจัดสวัสดิการสังคมผู้สูงอายุ” เพื่อเป็นตัวอย่างของการจัดการผู้สูงอายุในสถานสงเคราะห์คนชราที่ใช้เป็นตัวอย่างในระดับประเทศ ระดับภูมิภาค เพื่อใช้ในการศึกษา และเป็นตัวแบบของการดูแลผู้สูงอายุ โดยอาจเลือกจากสถานสงเคราะห์คนชราที่มีผ่านการรับรองมาตรฐานการจัดการผู้สูงอายุในสถานสงเคราะห์อย่างน้อย 2-3 แห่ง

5) การบูรณาการบทบาทหน้าที่ของแต่ละภาคส่วนในการทำงานร่วมกัน

ในส่วนของการบูรณาการบทบาทหน้าที่ของแต่ละภาคส่วนในการทำงานร่วมกัน เป็นการระบุดึงความชัดเจนของแต่ละหน่วยงานว่า มีบทบาทมากน้อยเพียงใด และในด้านใด โดยเฉพาะบทบาทหลัก และบทบาทรอง ของแต่ละหน่วยงาน ซึ่งมีอยู่หลายส่วนที่กำหนดไว้ของในแต่ละส่วน แม้ว่าจะได้เขียนให้แต่ละส่วนมีบทบาทที่แยกกันไว้แล้วก็ตาม แต่ก็ยังมีบางภารกิจ และบทบาทที่จะต้องบูรณาการร่วมกัน เพื่อให้การปฏิบัติงานมีความชัดเจนมากขึ้น

4. ผลการศึกษารูปแบบการจัดการดูแลผู้สูงอายุในสถาบันโดยองค์การบริหารส่วนจังหวัด(อบจ.)

ผลการศึกษารูปแบบนี้ได้วิเคราะห์รูปแบบการจัดการดูแลผู้สูงอายุในสถาบันโดยองค์การบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.) มี 4 รูปแบบดังนี้

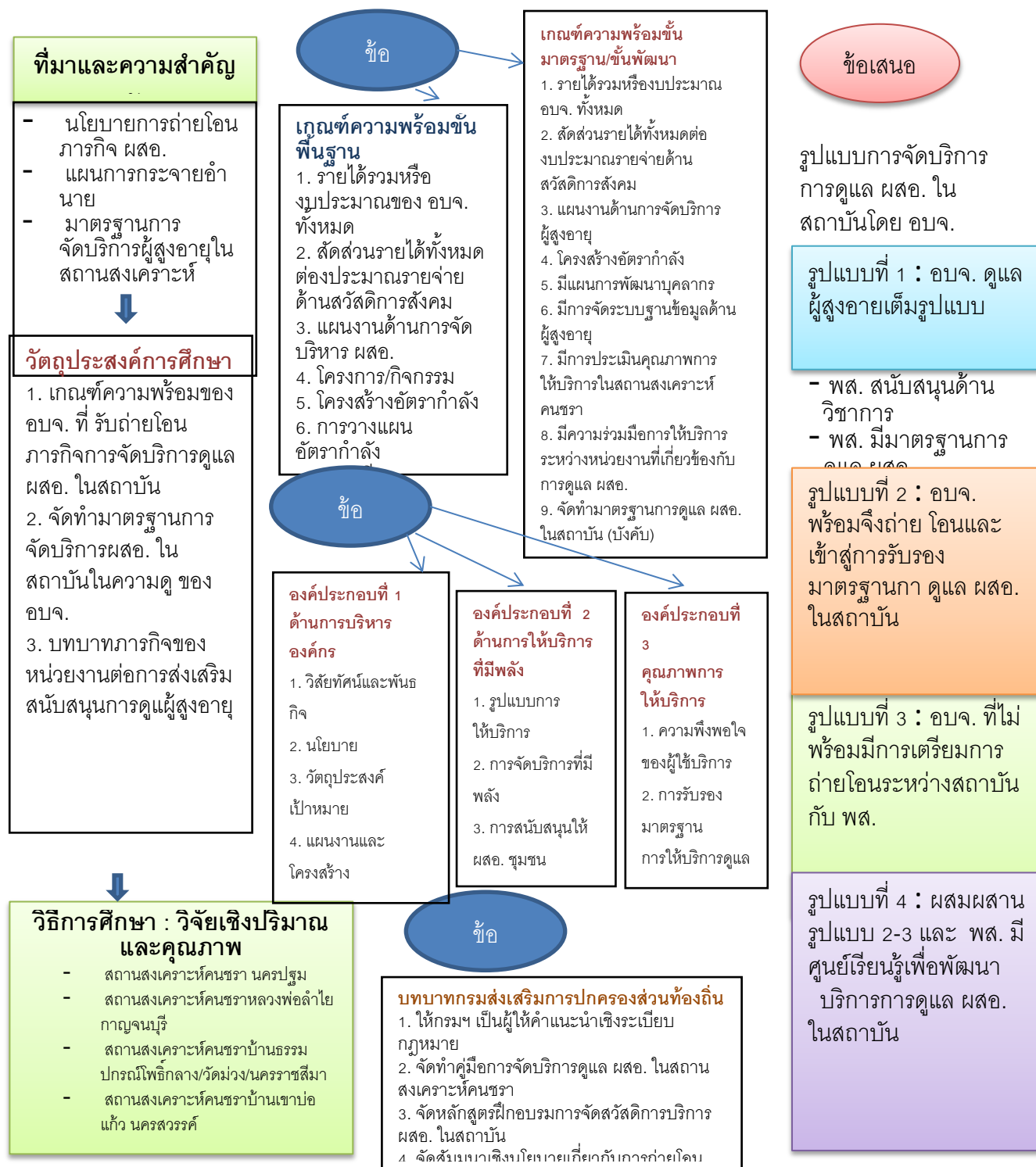
รูปแบบที่ 1 องค์การบริหารส่วนจังหวัดดูแลผู้สูงอายุในสถานสงเคราะห์คนชราเต็มรูปแบบโดยต้องผ่านเกณฑ์ความพร้อมขั้นมาตรฐานหรือขั้นพัฒนา (Performance Indicators) ต้องผ่านร้อยละ 75 (7 ใน 9 ข้อ ข้อใดข้อหนึ่ง) โดยกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการสนับสนุนด้านวิชาการ และมีมาตรฐานการดูแลผู้สูงอายุในสถานสงเคราะห์

รูปแบบที่ 2 องค์การบริหารส่วนจังหวัดมีความพร้อมจึงถ่ายโอนและเข้าสู่การรับรองโดยต้องเข้าสู่เกณฑ์ความพร้อมขั้นพื้นฐาน (Audit Indicators) ต้องผ่านร้อยละ 75 (5 ใน 7 ข้อ ข้อใดข้อหนึ่ง) และหลังการถ่ายโอนก็จะต้องเข้าสู่การรับรองมาตรฐานหรือขั้นพัฒนา (Performance Indicators) ต่อไป

รูปแบบที่ 3 องค์การบริหารส่วนจังหวัดที่ไม่พร้อมมีการเตรียมการถ่ายโอนระหว่างสถาบัน กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ โดยกรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่นร่วมกับกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการมีข้อตกลงร่วมกันในการวางแผนเตรียมการส่งเสริม/สนับสนุนให้ อบจ. พร้อมเข้าสู่การรับถ่ายโอนภารกิจการดูแลผู้สูงอายุในสถานสงเคราะห์ภายใน 1-2 ปี โดยมีการติดตามผลเพื่อพัฒนาให้เป็นไปตามเป้าหมาย

รูปแบบที่ 4 การผสมผสานรูปแบบ 2-3 และกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการมีศูนย์เรียนรู้ เพื่อพัฒนาบริการการดูแลผู้สูงอายุในสถาบัน การให้ อบจ. ในรูปแบบที่ 2 ที่พร้อมถ่ายโอนกับ อบจ. รูปแบบที่ 3 ที่ยังไม่พร้อมถ่ายโอนเข้าสู่กระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน โดยกรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่นร่วมกับกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการมีการทำข้อตกลงความร่วมมือ (MOU) ถึงการทำงานร่วมกันภายใน 2 ปี เช่น การถ่ายทอดประสบการณ์จากกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการสู่กรมส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่น (สถ.) สถ.ควรเตรียมโครงสร้าง/แผนงานอัตราากำลัง การให้บุคลากรที่จะถ่ายโอนสมัครใจไปยังหน่วยงาน สถ. มีแผนพัฒนาบุคลากรที่ชัดเจน เพื่อสร้างความมั่นใจต่อความก้าวหน้าของบุคลากรจากกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการไปกรมส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่นต่อไป ดังรูปภาพที่ 1.1

รูปแบบการจัดบริการดูแลผู้สูงอายุในสถาบันโดยองค์การบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.)

5. บทวิเคราะห์มาตรฐานการจัดบริการผู้สูงอายุในสถาบันที่อยู่ในความดูแลขององค์การบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.) กับมาตรฐานการจัดบริการผู้สูงอายุในสถานสงเคราะห์ผู้สูงอายุและมาตรฐานการจัดบริการศูนย์พัฒนาการจัดสวัสดิการสังคมผู้สูงอายุเฉพาะภารกิจที่ 4 ศูนย์การจัดสวัสดิการสังคมผู้สูงอายุ

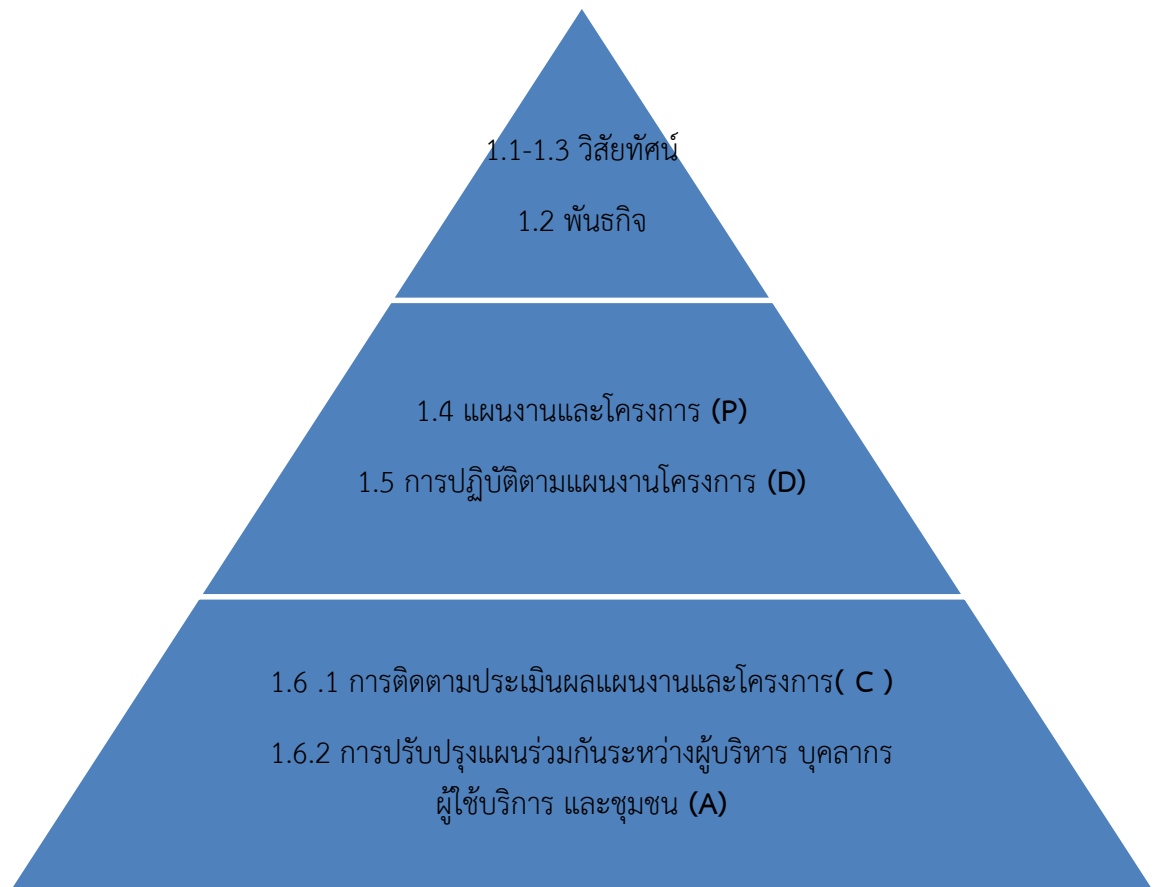
5.1 นโยบายการใช้มาตรฐานการจัดบริการผู้สูงอายุในสถานสงเคราะห์ของกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการมีการปรับเปลี่ยนบ่อย

นโยบายการใช้มาตรฐานการจัดบริการผู้สูงอายุในสถานสงเคราะห์ของกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการมีการปรับเปลี่ยนบ่อย เช่น การประเมินตนเองของสถานสงเคราะห์คนชราในปี 2553 เป็นการประเมินมาตรฐานที่ยังไม่ได้บูรณาการเข้ากับมาตรฐานการปฏิบัติงานด้านการจัดสวัสดิการสังคมขององค์การสวัสดิการสังคม (มสค.) ขณะที่สถานสงเคราะห์คนชราบางแห่งไม่ได้รับการประเมินฯ และในปี 2555 ก็ประเมินโดยใช้มาตรฐานใหม่ที่ปรับให้สอดคล้องกับมาตรฐานการปฏิบัติงานด้านการจัดสวัสดิการสังคมขององค์การสวัสดิการสังคม (มสค.) การปรับเปลี่ยนมาตรฐานฯ จึงส่งผลให้ผู้บริหารและผู้ปฏิบัติงานของสถานสงเคราะห์คนชราที่ถ่ายโอนไปอยู่กับองค์การบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.) ไม่มั่นใจ เนื่องจาก ผู้บริหารเห็นว่าภารกิจสถานสงเคราะห์คนชราเป็น 1 ในหลายภารกิจด้านการพัฒนาคุณภาพชีวิต องค์การบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.) จึงเลือกที่จะทำเรื่องที่เร่งด่วนกว่า ขณะเดียวกันสถานะของสถานสงเคราะห์คนชราที่ถ่ายโอนไปอยู่กับ อบจ. จึงต้องผ่านเรื่องให้กับผู้รับผิดชอบใน อบจ. อนุมัติทุกเรื่องก่อนดำเนินการ ขณะที่เจ้าหน้าที่ของสถานสงเคราะห์คนชราจะมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ (หน่วยงานเดิม) และคุ้นเคยกับระบบงานของกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ ผู้บริหาร อบจ. ที่ให้ความสำคัญและเข้าใจภารกิจสถานสงเคราะห์คนชราจะทำให้การสนับสนุน ส่งเสริมให้บุคลากรเข้าร่วมอบรมด้านวิชาการของกรมฯ ได้ แต่บางแห่งผู้บริหาร อบจ. ไม่สนับสนุนให้บุคลากรเข้าร่วมประชุม จึงทำให้บุคลากรบางแห่งไม่สามารถนำความรู้ใหม่ๆ ไปใช้ในการงานกับสถานสงเคราะห์คนชรา เช่น การอบรมการเขียนรายงานการประเมินตนเองของสถานสงเคราะห์คนชรา เป็นต้น

5.2 มาตรฐานการจัดบริการผู้สูงอายุในสถานสงเคราะห์ผู้สูงอายุและมาตรฐานการจัดบริการศูนย์พัฒนาการจัดสวัสดิการสังคมผู้สูงอายุเฉพาะภารกิจที่ 4 ศูนย์การจัดสวัสดิการสังคมผู้สูงอายุ และมาตรฐานการจัดบริการผู้สูงอายุในสถาบันที่อยู่ในความดูแลขององค์การบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.)

1) มาตรฐานการจัดบริการผู้สูงอายุในสถานสงเคราะห์ผู้สูงอายุและมาตรฐานการจัดบริการศูนย์พัฒนาการจัดสวัสดิการสังคมผู้สูงอายุเฉพาะภารกิจที่ 4 ศูนย์การจัดสวัสดิการสังคมผู้สูงอายุและมาตรฐานการจัดบริการผู้สูงอายุในสถาบันที่อยู่ในความดูแลขององค์การบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.) เป็นมาตรฐานที่ประเมินทุกขั้นตอนตั้งแต่ปัจจัยนำเข้า กระบวนการ ผลผลิตและผลลัพธ์ ให้ความสำคัญกับกระบวนการ P-D-C-A

ดังนั้น มาตรฐานฯของกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการส่วนใหญ่จึงเริ่มต้นและเน้นที่มาตรฐานด้านที่ 1 การจัดองค์กรและการบริหาร ดังจะเห็นได้จาก องค์ประกอบที่ 1.1 การบริหาร การทำรายงานประเมินตนเองจึงต้องใช้ฐานจากองค์ประกอบที่ 1.1-1.6 (1.6.1-1.6.2) และจะต้องใช้องค์ประกอบที่ 1.4 แผนงานและโครงการไปใช้เป็นฐานข้อมูลขององค์ประกอบ 2 ด้านการให้บริการ และองค์ประกอบ 3 ด้านคุณภาพบริการ ไม่ได้ดูเป็นรายข้อๆ และต้องมีหลักฐานแต่ละข้อ วัตถุประสงค์สำคัญของมาตรฐานคือเพื่อพัฒนาระบบการทำงานในองค์กรเป็นสำคัญ แต่เมื่อผู้บริหาร และผู้ปฏิบัติงานไม่เข้าใจกระบวนการ P-D-C-A จึงทำให้องค์กรเห็นว่าเป็นการเพิ่มภาระงานที่ไม่จำเป็น ดังภาพที่ 1.2

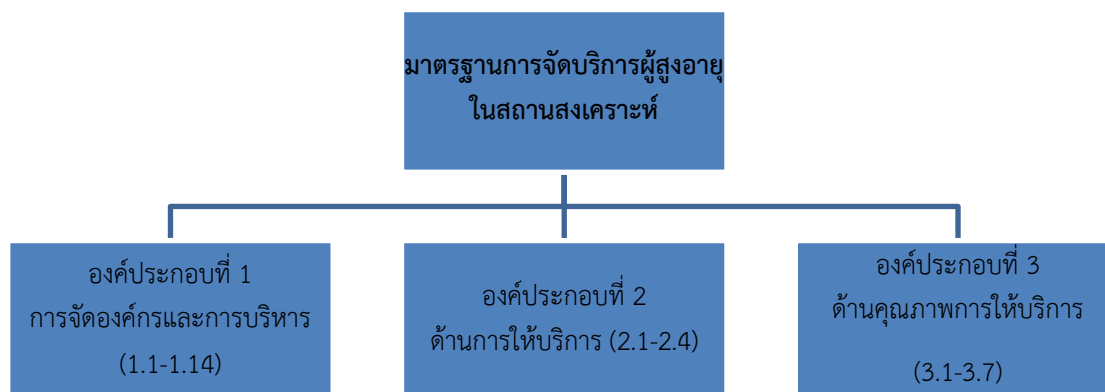
ภาพที่ 1.2 องค์ประกอบด้านที่ 1 การจัดองค์กรและการบริหาร

5.3 มาตรฐานการจัดบริการผู้สูงอายุในสถานสงเคราะห์เป็นการวางกลไกการควบคุม การกำกับ การบริหารและการดำเนินงานในแต่ละด้าน

องค์ประกอบด้านที่ 1 การจัดองค์กรและการบริหาร ได้วางกลยุทธ์การบริหารไว้ที่ ข้อ 1.9 ระบบการเงินและบัญชี ข้อ 1.10 ระบบข้อมูลสารสนเทศ เพื่อใช้วางแผนและพัฒนาองค์กร

องค์ประกอบด้านที่ 2 การให้บริการ ได้วางกลยุทธ์การดำเนินงานที่ข้อ 2.1 รูปแบบการให้บริการ และข้อ 2.2 กระบวนการให้บริการ ซึ่ง 2 ข้อนี้จะย้อนกลับที่ข้อ 1.4 แผนงานและโครงการ และข้อ 1.6 การติดตามประเมินผล

องค์ประกอบที่ 3 ด้านคุณภาพการให้บริการ ได้วางกลยุทธ์การติดตาม กำกับไว้ที่ข้อ 3.6 ระบบมาตรฐานภายใน ซึ่งข้อใดที่เป็นระบบ องค์กรต้องสะท้อนกระบวนการทำงาน แสดงขั้นตอนการดำเนินงานให้ชัดเจน

ภาพที่ 1.3 องค์ประกอบมาตรฐานการบริหารผู้สูงอายุในสถานสงเคราะห์

5.4 หัวใจของมาตรฐานการบริหารผู้สูงอายุในสถานสงเคราะห์เน้นที่กระบวนการเรียนรู้และพัฒนาคนเพื่อไปสู่การพัฒนาองค์กรร่วมกันโดยใช้กระบวนการ P-D-C-A

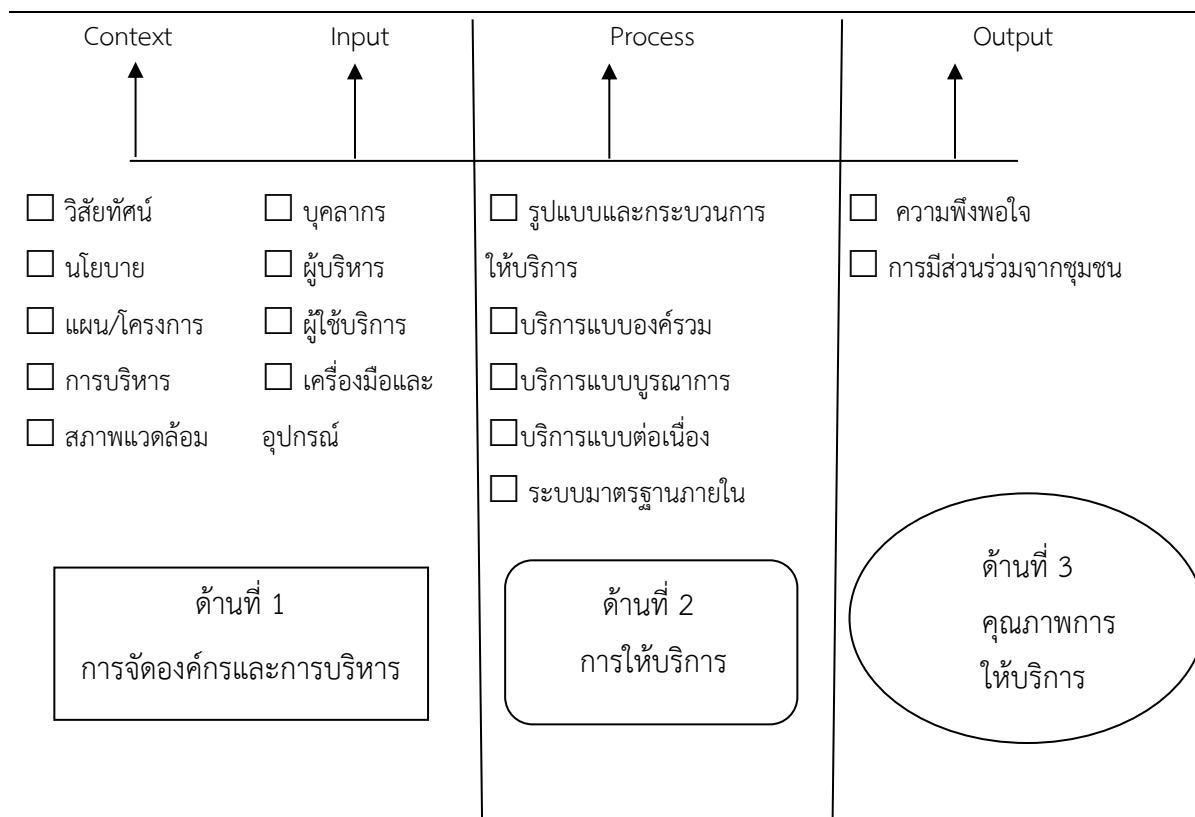
หัวใจของมาตรฐานการบริหารผู้สูงอายุในสถานสงเคราะห์เน้นที่กระบวนการเรียนรู้และพัฒนาคนเพื่อไปสู่การพัฒนาองค์กรร่วมกันโดยใช้กระบวนการ P-D-C-A การเขียนรายงานการประเมินตนเองจึงต้องมาจากการมีส่วนร่วมของบุคลากรทุกฝ่าย ทุกคนในองค์กรที่ต้องช่วยกันทำ เพื่อจะได้สะท้อนระบบการทำงานขององค์กร โดยเฉพาะการรับฟังข้อเสนอแนะจากคณะกรรมการประเมินภายนอกที่จะเสนอแนะเพื่อไปสู่การพัฒนาคน พัฒนาองค์กรไปในทิศทางที่เหมาะสม มาตรฐานฯ จึงถือเป็นเครื่องมือหรือการสร้างหลักประกันให้กับผู้สูงอายุในสถานสงเคราะห์ว่าจะได้รับการดูแลที่มีคุณภาพ ได้มาตรฐาน

5.5 มาตรฐานการบริหารผู้สูงอายุในสถาบันที่อยู่ในความดูแลขององค์การบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.) มุ่งเน้นกระบวนการจัดการ (Process) ให้มีประสิทธิภาพสูงสุดตามศักยภาพของ อบจ. เพื่อคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ

มาตรฐานการบริหารผู้สูงอายุในสถาบันที่อยู่ในความดูแลขององค์การบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.) จัดทำขึ้นจากการมีส่วนร่วมของผู้บริหาร ผู้ปฏิบัติงานทั้งจากกรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ องค์การบริหารส่วนจังหวัด สถานสงเคราะห์คนชราที่อยู่ในความดูแลของอบจ. ศูนย์พัฒนาการจัดสวัสดิการสังคมสำหรับผู้สูงอายุและนักวิชาการ โดยการศึกษาจากเอกสารหลักฐาน การจัดประชุมระดมความคิดเห็น การตอบแบบสอบถาม การสัมภาษณ์ การลงพื้นที่เพื่อจัดเก็บข้อมูล ทั้งนี้เพื่อการจัดทำมาตรฐานการบริหารผู้สูงอายุในสถานสงเคราะห์ที่อยู่ในความดูแลขององค์การบริหารส่วนจังหวัดทั้งที่ถ่ายโอนไปแล้วและรอการถ่ายโอนในระยะที่สามให้เป็นไปในทิศทางเดียวกันโดยมุ่งเน้นกระบวนการจัดการ (Process) ให้มีประสิทธิภาพสูงสุดตามศักยภาพขององค์การบริหารส่วนจังหวัด และตรงตามหลักการด้านผู้สูงอายุแทนการมุ่งเน้นปัจจัยนำเข้า (Input) เหมือนดังเช่นที่เคยมา ทั้งนี้เพื่อนำไปสู่ความพึงพอใจในคุณภาพการให้บริการและคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ (Output)

มาตรฐานการบริหารผู้สูงอายุในสถาบันที่อยู่ในความดูแลขององค์การบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.) เป็นการปรับปรุงและพัฒนาจากมาตรฐานการบริหารผู้สูงอายุในสถานสงเคราะห์และมาตรฐานการบริหารศูนย์พัฒนาการจัดสวัสดิการสังคมผู้สูงอายุเฉพาะภารกิจที่ 4 และมีการเพิ่มเติมน้ำหนักในองค์ประกอบด้านที่ 2 ด้านการให้บริการที่มีพลัง โดยเฉพาะมีแผนการจัดการรายกรณีกับผู้ใช้บริการ เพื่อเป็นการสร้างหลักประกันการดูแลผู้สูงอายุให้มีคุณภาพชีวิตที่ดี

ภาพที่ 1.4 แสดงคุณลักษณะของมาตรฐานการจัดบริการผู้สูงอายุในสถานสงเคราะห์ที่อยู่ในความดูแลของ องค์การบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.)

ข้อเสนอแนะต่อการนำมาตรฐานไปใช้กับองค์การบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.)

การจัดทำมาตรฐานการจัดบริการผู้สูงอายุในสถานสงเคราะห์คนชราหรือศูนย์พัฒนาการจัดสวัสดิการสังคมผู้สูงอายุ ที่อยู่ในความดูแลของ อบจ. ซึ่งกำหนดให้กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่นร่วมกับกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ ตลอดจนสำนักงานคณะกรรมการการกระจายอำนาจเป็นผู้ดำเนินการนั้นเห็นควรให้ดำเนินการ ดังนี้

(1) กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ ควรมีบทบาทหลักในการจัดทำร่างมาตรฐานการจัดบริการผู้สูงอายุ โดยให้ประสานงานกับกรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น และสำนักงานคณะกรรมการการกระจายอำนาจในการประชุม หรือ สัมมนา เพื่อร่วมให้ข้อคิดเห็นในการจัดทำมาตรฐานการจัดบริการผู้สูงอายุฯ

(2) องค์การบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.) ควรเข้ามามีส่วนร่วมในการให้ความคิดเห็น เพื่อจะนำไปสู่การนำไปปฏิบัติของ อบจ. ซึ่งในที่สุดเห็นว่า การจัดทำมาตรฐานการจัดบริการผู้สูงอายุควรพัฒนาไปเป็นการประเมินตนเองของ อบจ. ในการประเมินมาตรฐานการจัดบริการผู้สูงอายุ โดยมีกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ เป็นผู้ให้คำแนะนำในเชิงวิชาการ

(3) กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการร่วมกับกรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่นและสำนักงานคณะกรรมการการกระจายอำนาจควรมีส่วนร่วมในการติดตามประเมินผลการจัดบริการผู้สูงอายุของ อบจ. ในทุก 1 – 2 ปี แล้วแต่เห็นสมควร หรือ อาจจะจ้างสถาบันการศึกษาเป็นที่ปรึกษาในการติดตามประเมินผล และนำมาจัดอันดับ (Rank) มาตรฐานการจัดบริการผู้สูงอายุของ อบจ. ในแต่ละแห่ง เพื่อนำไปสู่การพัฒนาบริการสถานสงเคราะห์คนชราให้มีมาตรฐานเดียวกัน

เอกสารอ้างอิง

- โกวิท พวงงาม. (2555). เอกสารประกอบการประชุมสัมมนา เรื่อง “การจัดทำเกณฑ์ความพร้อมมาตรฐานการจัดบริการขององค์การบริหารส่วนจังหวัดในการรับการถ่ายโอนภารกิจบริการดูแลผู้สูงอายุในสถาบัน. ผลการศึกษาเกณฑ์ความพร้อมขององค์การบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.) ในการรับถ่ายโอนภารกิจด้านการจัดการดูแลผู้สูงอายุในสถาบัน วันที่ 23 สิงหาคม 2555 ณ โรงแรมรอยัลริเวอร์ บางพลัด กรุงเทพมหานคร.
- ส่วนมาตรฐานการจัดบริการสวัสดิการสังคม, สำนักบริการสวัสดิการสังคม, กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการสังคม. (2552). **มาตรฐานการจัดบริการผู้สูงอายุในสถานสงเคราะห์.** กรุงเทพฯ: สำนักบริการสวัสดิการสังคม.
- ส่วนมาตรฐานการจัดบริการสวัสดิการสังคม, สำนักบริการสวัสดิการสังคม, กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการสังคม. (2552). **มาตรฐานการจัดบริการศูนย์พัฒนาการจัดสวัสดิการสังคมผู้สูงอายุ 6 ภารกิจ.** กรุงเทพฯ: สำนักบริการสวัสดิการสังคม.
- ระพีพรรณ คำหอม, และ น้ำผึ้ง มีศีล. (2555). เอกสารประกอบการประชุมสัมมนาเรื่อง “การจัดทำเกณฑ์ความพร้อมมาตรฐานการจัดบริการขององค์การบริหารส่วนจังหวัดในการรับการถ่ายโอนภารกิจบริการดูแลผู้สูงอายุในสถาบัน ผลการศึกษาการพัฒนามาตรฐานการรับบริการผู้สูงอายุในสถาบันโดยองค์การบริหารส่วนจังหวัด. วันที่ 24 สิงหาคม 2555 ณ ห้องประชุมภาณุรังสี เอบี โรงแรมรอยัลริเวอร์ บางพลัด กรุงเทพมหานคร.
- สถานสงเคราะห์คนชราบ้านธรรมปกรณวัดม่วง นครราชสีมา. (2553). **สรุปผลการประเมินการดำเนินงานแต่ละตัวชี้วัดตามระดับคุณภาพในแต่ละองค์ประกอบ.** วันที่รับการประเมิน 17 กุมภาพันธ์ 2553. (เอกสารโรเนียว).
- สถานสงเคราะห์คนชราบ้านธรรมปกรณโพธิ์กลาง นครราชสีมา. (2553). **สรุปผลการประเมินการดำเนินงานแต่ละตัวชี้วัดตามระดับคุณภาพในแต่ละองค์ประกอบ.** วันที่รับการประเมิน 16 กุมภาพันธ์ 2553. (เอกสารโรเนียว).
- สถานสงเคราะห์คนชราเฉลิมราชกุมารี (หลวงพ่อลำไยอุปถัมภ์). (2553). **สรุปผลการประเมินการดำเนินงานแต่ละตัวชี้วัดตามระดับคุณภาพในแต่ละองค์ประกอบ.** วันที่รับการประเมิน 4 มีนาคม 2553. (เอกสารโรเนียว).
- สถานสงเคราะห์คนชราบ้านเขาบ่อแก้ว นครสวรรค์. (2553). **สรุปผลการประเมินการดำเนินงานแต่ละตัวชี้วัดตามระดับคุณภาพในแต่ละองค์ประกอบ.** วันที่รับการประเมิน 17 มีนาคม 2553.

Internet

www.bsws.go.th

www.m-society.go.th/msosocial_ind.....

การพัฒนาศักยภาพผ่านกิจกรรมและการมีส่วนร่วมของสมาชิกชมรมผู้สูงอายุ The Development in Potential of Elderly Persons through Activities and their Participation in Elderly Club

ศศิพัฒน์ ยอดเพชร¹, เล็ก สมบัติ², ณัฏฐพัชร สโรบล³ และธนิกันต์ ศักดาพร⁴
Sasipat Yodpet, Lek Sombat, Nattapat Sarobol and Thanikan Sakdaporn

บทคัดย่อ

ชมรมผู้สูงอายุเป็นองค์กรที่ผู้สูงอายุรวมตัวกันขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์และแนวคิดร่วมกันในการสร้างเสริมผู้สูงอายุให้มีศักยภาพ ทั้งในด้านสุขภาพ การศึกษา วัฒนธรรม โภชนาการ การพัฒนาจิตใจตลอดจนการมีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคม บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบกิจกรรมชมรมผู้สูงอายุ การมีส่วนร่วมของสมาชิกชมรมผู้สูงอายุ ตลอดจนปัญหาอุปสรรคและข้อเสนอแนะในการพัฒนาศักยภาพชมรมผู้สูงอายุ โดยใช้วิธีการวิเคราะห์และสังเคราะห์จากผลการวิจัยที่ใช้แบบสอบถามกับชมรมผู้สูงอายุที่เป็นกลุ่มตัวอย่างจำนวนทั้งสิ้น 328 ชมรม และการศึกษาเชิงคุณภาพโดยวิธีการสัมภาษณ์จากตัวแทนชมรมผู้สูงอายุที่เป็นเครือข่ายกับสมาคมสภาผู้สูงอายุแห่งประเทศไทย พื้นที่ (ภาค) ละ 2 ชมรม และกรุงเทพมหานคร รวม 10 ชมรม ผลการศึกษา มีความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการก่อตั้งชมรมผู้สูงอายุ โดยประเด็นการนำเสนอที่ผู้วิจัยหยิบยกมานั้นแบ่งออกเป็น 2 ประเด็น ได้แก่ 1) กิจกรรมชมรมผู้สูงอายุ 2) การมีส่วนร่วมของสมาชิกชมรมผู้สูงอายุ โดยทั้ง 2 ประเด็นเป็นเครื่องมือสำคัญที่ก่อให้เกิดการพัฒนาศักยภาพใน 3 กลุ่ม ได้แก่ 1) ผู้สูงอายุ 2) สมาชิกชมรมฯ 3) ชมรมผู้สูงอายุ การมีส่วนร่วมของสมาชิกส่วนใหญ่เน้นกำลังกายและกำลังทรัพย์มากกว่าการคิดออกแบบหรือแสดงความคิดเห็น การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้จึงนำเสนอรูปแบบกิจกรรมส่วนใหญ่ของชมรมผู้สูงอายุที่มีส่วนช่วยพัฒนาศักยภาพของผู้สูงอายุและชมรมให้สามารถดำเนินงานและบริหารจัดการได้อย่างต่อเนื่อง เกิดการเปลี่ยนแปลงและมีประสิทธิภาพ

คำสำคัญ : ชมรมผู้สูงอายุ, กิจกรรม, และพัฒนาศักยภาพ

บทนำ

การพัฒนาศักยภาพผู้สูงอายุเป็นทิศทางการทำงานที่สำคัญในการพัฒนาประเทศที่ก้าวสู่การเป็นสังคมผู้สูงอายุ (Aging Society) โดยมีเป้าหมายในการเสริมสร้างให้ผู้สูงอายุมีศักยภาพ (Active Aging) และใช้ศักยภาพดังกล่าวในการสร้างคุณประโยชน์ต่อตนเองและสังคมโดยองค์กรที่มีบทบาทโดยตรงในการพัฒนาผู้สูงอายุและยังช่วยให้ผู้สูงอายุมีบทบาทในการยังประโยชน์ (Productive Aging) ผ่านการบริหารจัดการโดยผู้สูงอายุเอง ผ่านการดำเนินกิจกรรม และเป็นองค์กรของผู้สูงอายุเอง เรียกว่า “ชมรมผู้สูงอายุ”⁵ (บรรลุ ศิริพานิช, 2539 : น.19) ปัจจุบันมีชมรมผู้สูงอายุที่เป็นเครือข่ายของสมาคมสภาผู้สูงอายุแห่งประเทศไทยจำนวน 23,040 ชมรม⁶และยังมีชมรมผู้สูงอายุที่จัดตั้งโดยกระทรวงสาธารณสุขที่ไม่ได้ปรากฏในตัวเลขข้างต้นอีกจำนวนมาก ชมรมผู้สูงอายุที่เป็นเครือข่ายของสมาคมสภาฯ มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างเสริมผู้สูงอายุให้มีศักยภาพ ทั้งในด้านสุขภาพ การศึกษา วัฒนธรรม โภชนาการ การพัฒนาจิตใจตลอดจนการมีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคม จากการศึกษาการดำเนินงานของชมรมผู้สูงอายุในปี 2539 โดยนายแพทย์บรรลุ ศิริพานิช พบว่า ชมรมผู้สูงอายุจำนวนหนึ่งมีการดำเนินงานต่อเนื่องชัดเจน ในขณะที่อีกจำนวนหนึ่งปรากฏแต่เพียงชื่อแต่ไม่ได้มีกลไกการดำเนินงานแต่อย่างใด และไม่เคยมีการศึกษาการดำเนินงานของชมรมผู้สูงอายุอีกจนปัจจุบัน ในการศึกษาวิจัยเรื่อง ลักษณะการดำเนินงานและกิจกรรมของชมรมผู้สูงอายุ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการบริหารจัดการในชมรมผู้สูงอายุ

¹ อาจารย์ประจำคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

² อาจารย์ประจำคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

³ อาจารย์ประจำคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

⁴ นักวิจัย คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

⁵ เป็นองค์กรที่กลุ่มผู้สูงอายุจำนวนตั้งแต่ 20 คนขึ้นไป มารวมตัวกันโดยมีวัตถุประสงค์และแนวคิดร่วมกันในการพัฒนาตนเอง ทั้งด้านสุขภาพ อนามัย โภชนาการ การศึกษา วัฒนธรรมและธรรมะ ร่วมทั้งการพัฒนาสังคมและประเทศชาติ (บรรลุ ศิริพานิช, 2539 : น.19)

⁶ อ้างอิงข้อมูลจากสมาคมสภาผู้สูงอายุแห่งประเทศไทย ณ วันที่ 30 พฤศจิกายน 2554

ลักษณะกิจกรรมที่ชมรมผู้สูงอายุดำเนินการในปัจจุบัน และปัญหาอุปสรรคและความต้องการเพื่อการพัฒนาชมรมผู้สูงอายุ ซึ่งผลการศึกษได้อธิบายถึงลักษณะของกิจกรรมและระดับการมีส่วนร่วมในกิจกรรมชมรมผู้สูงอายุ ดังนั้น ในการนำเสนอบทความนี้ผู้วิจัยได้หยิบยกผลการศึกษาในส่วนของลักษณะกิจกรรมชมรมผู้สูงอายุ ตลอดจนการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของสมาชิกที่นำไปสู่การพัฒนาศักยภาพของผู้สูงอายุและชมรมผู้สูงอายุมาเสนอเพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาศักยภาพของสมาชิกชมรมฯ โดยในการศึกษาได้นำเอาทฤษฎีกิจกรรม (Activity Theory) มาอธิบายว่ากิจกรรมมีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตของผู้สูงอายุและความเชื่อที่ว่าการทำงานสามารถชดเชยหน้าที่การทำงานที่พ้นความรับผิดชอบจึงนำไปสู่การมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆของผู้สูงอายุ โดยผู้สูงอายุเป็นส่วนหนึ่งในการบริหารจัดการและเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนและถ่ายทอดความรู้ ซึ่งการอธิบายดังกล่าวยังเชื่อมโยงถึงแนวคิดการเป็นผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ (Active Aging) ซึ่งบทความวิจัยนี้ได้้นำแนวคิดดังกล่าวมาวิเคราะห์ความสำคัญของกิจกรรมและการมีส่วนร่วมของสมาชิกชมรมผู้สูงอายุ โดยนำเสนอเป็นข้อเสนอในการพัฒนากิจกรรมที่นำไปสู่การพัฒนาศักยภาพของสมาชิกชมรมผู้สูงอายุ

วิธีการดำเนินงานวิจัย

การพัฒนาศักยภาพผ่านกิจกรรมและการมีส่วนร่วมของสมาชิกชมรมผู้สูงอายุในครั้งนี้ใช้วิธีการศึกษาเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ กำหนดประชากรคือ ชมรมผู้สูงอายุที่เป็นเครือข่ายกับสมาคมสภาผู้สูงอายุแห่งประเทศไทยฯ ปี 2553 ซึ่งมีที่ตั้งอยู่ทั่วประเทศ การสุ่มตัวอย่างนั้นมิเตรียมรายชื่อชมรมและจัดทำกรอบการสุ่มตัวอย่าง และดำเนินการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลพบว่า บัญชีรายชื่อชมรมมีความซ้ำซ้อนกันจำนวนมากและบางชมรมไม่ปรากฏสถานที่ตั้ง ผู้วิจัยจึงเลือกเฉพาะชมรมที่มีรายชื่อในบัญชีที่สมบูรณ์เท่านั้น พบว่า มีชมรมที่มีอยู่จริง 13,820 ชมรมใน 5 พื้นที่ ได้แก่ 1) พื้นที่กรุงเทพมหานคร ประกอบด้วยกลุ่ม เขต จำนวน 6 เขต 2) พื้นที่ภาคกลาง มีจำนวน 25 จังหวัด 3) พื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีจำนวน 19 จังหวัด 4) พื้นที่ภาคใต้ มีจำนวน 14 จังหวัด และ 5) พื้นที่ภาคเหนือมีจำนวน 17 จังหวัด

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ผู้วิจัยเลือกตัวอย่างแบบใช้ความน่าจะเป็นในการเลือกเท่ากัน โดยการกำหนดการสุ่มตัวอย่างแบบเป็นระบบ (Systematic Random Sampling) และกำหนดขนาดตัวอย่างด้วยการใช้ตารางสำเร็จรูปของเครจซี่และมอร์แกน (Krejcie and Morgan) จากจำนวนประชากร 13,820 ชมรม และกำหนดค่าความเชื่อมั่นที่ 95 % ความผิดพลาดไม่เกิน 5% ซึ่งกลุ่มตัวอย่างในการศึกษาคั้งนี้คิดเป็น 390 ชมรม และกลุ่มตัวอย่างในการศึกษาเชิงคุณภาพคือ ชมรมผู้สูงอายุที่เป็นเครือข่ายกับสมาคมสภาผู้สูงอายุแห่งประเทศไทย พื้นที่ (ภาค) ละ 2 ชมรม และกรุงเทพมหานคร 2 ชมรม รวมทั้งสิ้น 10 ชมรม โดยกำหนดคุณสมบัติเป็นชมรมที่เข้มแข็ง⁷ และเป็นชมรมที่ไม่สามารถดำเนินงานได้อย่างราบรื่น⁸ อย่างละ 1 ชมรมในแต่ละพื้นที่ โดยให้ชมรมที่ได้รับแบบสอบถามเป็นผู้เสนอชื่อชมรมผู้สูงอายุที่มีคุณสมบัติดังกล่าว ผู้วิจัยคัดเลือกจากชมรมผู้สูงอายุที่มีผู้เสนอชื่อมากที่สุดในแต่ละภาค โดยชมรมที่ได้รับการเสนอในประเภทชมรมเข้มแข็ง ได้แก่ ชมรมผู้สูงอายุโรงพยาบาลทหารผ่านศึก กรุงเทพมหานคร ชมรมผู้สูงอายุโรงพยาบาลพระนั่งเกล้า จังหวัดนนทบุรี ชมรมผู้สูงอายุตำบลพอกน้อย จังหวัดสกลนคร ชมรมผู้สูงอายุโรงพยาบาลศิริรัษฎนิคม จังหวัดสุราษฎร์ธานี และชมรมผู้สูงอายุตำบลเชิงดอย จังหวัดเชียงใหม่ ในส่วนของชมรมผู้สูงอายุที่ไม่สามารถดำเนินงานได้อย่างราบรื่น ผู้วิจัยไม่สามารถเปิดเผยข้อมูลได้ ดังนั้น การนำเสนอในครั้งนี้จึงเป็นการรวบรวมข้อมูลกลุ่มตัวอย่างชมรมที่เข้มแข็งและชมรมที่ไม่สามารถดำเนินงานได้อย่างราบรื่นจากทั่วประเทศ

2. เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา

ในการศึกษาเชิงปริมาณ ใช้ “แบบสอบถาม” เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล และการศึกษาเชิงคุณภาพใช้ “แนวคำถามการสนทนากลุ่ม” และนำข้อมูลดังกล่าวมาวิเคราะห์และสังเคราะห์เพื่อนำเสนอเป็นบทความวิจัยในครั้งนี้

⁷ ชมรมที่มีกิจกรรมอยู่สม่ำเสมอ มีการติดต่อ และรายงานผลต่อสมาคมสภาผู้สูงอายุฯ หรือสาขาสภาผู้สูงอายุเป็นประจำ

⁸ ชมรมที่มีปัญหาในการดำเนินงาน หรือขาดการติดต่อกับสมาคมสภาผู้สูงอายุฯ หรือสาขาสภาผู้สูงอายุ

3.การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลจากการวิจัย ผู้วิจัยใช้วิธีการส่งแบบสอบถามไปยังชมรมผู้สูงอายุที่ถูกเลือกเป็นกลุ่มตัวอย่างทางไปรษณีย์ และสัมภาษณ์ข้อมูลกับชมรมที่เป็นตัวแทนในการศึกษาของแต่ละพื้นที่ โดยผู้วิจัยประสานงานผ่านไปยังสาขาสมาคมสภาผู้สูงอายุแห่งประเทศไทย ให้นัดหมายให้ผู้วิจัยเดินทางไปเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ

4.การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยนำแบบสอบถามจำนวน 328 ฉบับที่ได้รับกลับคืนมาตรวจสอบความสมบูรณ์และวิเคราะห์โดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปสำหรับการวิจัยทางสังคมศาสตร์ โดยใช้สถิติ ประกอบด้วย การหาค่าสถิติร้อยละ (Percentage), ค่าสถิติมัธยฐานเลขคณิต (Mean), ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Division)

ในการนำเสนอบทความครั้งนี้ได้รวบรวมข้อมูลผลการศึกษาวิจัยในส่วนของกิจกรรมและการมีส่วนร่วมของสมาชิกชมรมผู้สูงอายุมาวิเคราะห์และสังเคราะห์โดยใช้แนวคิดทฤษฎีเข้ามาอธิบาย เพื่อเสนอแนวทางพัฒนาศักยภาพของสมาชิกชมรมผู้สูงอายุในรูปแบบของข้อเสนอแนะ

ผลการวิจัยและการวิเคราะห์ข้อมูล

ผลการศึกษาวิจัยเชิงปริมาณจากแบบสอบถามจำนวน 328 ฉบับ และการสัมภาษณ์ข้อมูลเชิงคุณภาพพบว่า ชมรมผู้สูงอายุมีการจัดกิจกรรมตามภารกิจหลักที่มีแนวคิดในการพัฒนาตนเอง กลุ่มและชุมชน โดยในส่วนของบทความวิจัยนี้ผู้ศึกษาขอเสนอ 2 ประเด็น ได้แก่ 1) กิจกรรมชมรมผู้สูงอายุ 2) การมีส่วนร่วมในกิจกรรมชมรมผู้สูงอายุ

ประเด็นที่ 1 กิจกรรมชมรมผู้สูงอายุ เป็นกิจกรรมที่มีส่วนในการพัฒนาศักยภาพของสมาชิกชมรมผู้สูงอายุ โดยผู้วิจัยได้จำแนกกิจกรรมหลักที่มุ่งสู่การพัฒนาศักยภาพได้ 3 ด้าน ดังนี้

1.1 กิจกรรมพัฒนาสุขภาพกายและใจ ได้แก่ จัดกิจกรรมการตรวจสุขภาพ การออกกำลังกาย การให้ความรู้เรื่องการป้องกันโรค ด้านจิตใจ คือ การทำสมาธิ และการเยี่ยมบ้านสมาชิกและผู้สูงอายุที่เจ็บป่วย ทุกพลภาพพิการและไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ มีการช่วยเหลือโดยการสงเคราะห์เงินหรือสิ่งของแก่สมาชิก มีการจัดทำโครงการเพื่อนช่วยเพื่อน นอกจากนี้ พบว่า กิจกรรมเยี่ยมบ้านยังก่อให้เกิดการการจัดสวัสดิการชุมชนในรูปแบบต่างๆ เช่น กองทุนฌาปนกิจสงเคราะห์ กองทุนดูแลเพื่อนยามเจ็บป่วย โดยชมรมผู้สูงอายุแต่ละแห่งได้ประชุมสมาชิกและกำหนดระเบียบการดำเนินงานของกองทุนและวัตถุประสงค์การใช้จ่ายเงินจากกองทุนแตกต่างกันไป เช่น บางชมรมเก็บเงินสมาชิกวันละ 1 บาท หรือกรณีมีสมาชิกเสียชีวิต เก็บเงินศพละ 20 บาท หรือ 50 บาท ขึ้นอยู่กับการบริหารจัดการของแต่ละชมรม

1.2 กิจกรรมพัฒนาความรู้และทักษะอาชีพ ได้แก่ การจัดอบรมและเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับสิทธิของผู้สูงอายุ การอบรมตามความสนใจ เช่น การฝึกอังกฤษ การเรียนวาดภาพ การฝึกทำอาหารมาตรฐาน การจัดกิจกรรมทัศนศึกษา นอกจากนี้ มีการฝึกอบรมทักษะด้านศิลปะประดิษฐ์และการจัดกิจกรรมการเสริมรายได้ของสมาชิก ได้แก่ กลุ่มจักสาน กลุ่มปุยหมักชีวภาพ กลุ่มทำโคมไฟ กลุ่มการทำผลิตภัณฑ์สมุนไพร ได้แก่ ยาหม่อง ยาสมุนไพร น้ำมัน เป็นต้น การทำดอกไม้ประดิษฐ์ รวมทั้งการนำภูมิปัญญาพื้นบ้านมาประยุกต์ให้เกิดเป็นอาชีพ เช่น มีการปลูกข้าวเหนียวจึงเกิดกลุ่มการทำข้าวหาลาม ข้าวเหนียว โดยการจัดฝึกอบรมนั้นจากการศึกษาวิจัย พบว่า มีทั้งการจัดตั้งกลุ่มเพื่อสร้างรายได้และการตั้งกลุ่มเพื่อจัดแสดงผลิตภัณฑ์ในงานต่างๆ โดยไม่คิดค่าใช้จ่ายด้วย

1.3 กิจกรรมตามวาระโอกาส ได้แก่ กิจกรรมที่ชมรมจัดขึ้นเนื่องในวันสำคัญต่างๆ เช่น วันเฉลิมพระชนมพรรษาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระบรมราชินีนาถ หรือกิจกรรมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาต่างๆ เป็นต้น กิจกรรมพิเศษนี้การศึกษายังพบว่า เป็นกิจกรรมที่ชมรมไปร่วมในการสร้างประโยชน์แก่ชุมชน หรือสังคม เช่น การเป็นจิตอาสาไปร่วมงานต่างๆที่ทางอำเภอหรือจังหวัดจัดขึ้น เช่น การจัดขบวนพาเหรดรณรงค์ให้ประหยัดพลังงาน การร่วมกิจกรรมการปลูกต้นไม้ รวมทั้งงานเลี้ยงสังสรรค์เพื่อความบันเทิงและสนุกสนานอีกด้วย

จากการศึกษาผู้วิจัยพบว่าทั้ง 3 ประเภทกิจกรรมมีการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านนำมาดัดแปลงให้สอดคล้องกับกิจกรรม ตัวอย่างเช่น ชมรมผู้สูงอายุได้นำเอาภูมิปัญญาพื้นบ้านมาสร้างสรรค์กิจกรรมการออกกำลังกายโดยดัดแปลงหรือผสมผสานให้เกิดความเป็นเอกลักษณ์ในแต่ละชมรม เช่น การประยุกต์ทำฟ้อนเจิงการรำกลองยาว การเต้นตามจังหวะเพลงล้านนา ทำให้ผู้สูงอายุเกิดความรู้สึกสนใจ สนุกและอยากมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ นอกจากนี้ ผู้สูงอายุยังพัฒนาเครื่องออกกำลังกายในรูปแบบต่างๆจากภูมิปัญญา เช่น การนำกะลามะพร้าวมาทำเครื่องนวดเท้า หรือการนำไม้มาประกอบเส้นลวดทำเป็นที่นวดหลัง เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีกิจกรรมด้านประเพณี วัฒนธรรมและภูมิปัญญา

ความสัมพันธ์กับกิจกรรมการพัฒนาทักษะอาชีพและการเสริมรายได้ เนื่องจากส่วนใหญ่ผู้สูงอายุจะนำเอาวัฒนธรรมประเพณีที่สืบทอดกันมา มาพัฒนาและประยุกต์ให้เกิดเป็นกลุ่ม มีการสืบทอดและอนุรักษ์ไว้เป็นอาชีพ สร้างรายได้แก่กลุ่มและตนเองได้

ประเด็นที่ 2 การมีส่วนร่วมในกิจกรรมชมรมผู้สูงอายุ การพัฒนาศักยภาพผู้สูงอายุส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการที่ผู้สูงอายุมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆของชมรม ผลจากการศึกษาวิจัยแบ่งการมีส่วนร่วมออกเป็น 5 ระดับ ได้แก่ 1) การมีส่วนร่วมในการวางแผน 2) การมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น 3) การมีส่วนร่วมในการสนับสนุนเงินและสิ่งของให้แก่ชมรม 4) การมีส่วนร่วมในกิจกรรม 5) การมีส่วนร่วมในการสะท้อนข้อมูลกลับแก่ชมรม แต่การนำเสนอบทความวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยขอเสนอระดับการมีส่วนร่วม 2 ประเด็นหลักๆ ดังนี้

2.1 การมีส่วนร่วมในระดับความคิดและการแสดงออกทางความคิด หมายถึง การที่ผู้สูงอายุมีส่วนร่วมในการวางแผน การแสดงความคิดเห็นและการสะท้อนข้อมูลกลับแก่ชมรมผู้สูงอายุ ซึ่งการศึกษาวิจัยพบข้อจำกัดว่าคณะกรรมการชมรมส่วนใหญ่มีบทบาทในการวางแผน ตัดสินใจและแสดงความคิดเห็นมากกว่าสมาชิกชมรมที่แม้ว่าจะมาร่วมประชุมแต่มีบทบาทแค่เพียงรับฟังข้อมูลและเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารให้ชุมชนทราบเท่านั้น สมาชิกไม่ค่อยมีการสะท้อนข้อมูลหรือให้ความคิดเห็นใดใด เมื่อถามจะบอกเพียงว่าให้การสนับสนุนอยู่แล้ว เหมาะสมอยู่แล้ว เนื่องจากกิจกรรมต่างๆนั้นไม่ได้กระทบผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ยกเว้นกิจกรรมการเยี่ยมเยียนสมาชิกที่มีเรื่องของการจัดสวัสดิการ มีผลประโยชน์และมีเรื่องการบริหารจัดการเงิน สมาชิกจะสะท้อนข้อมูลให้ชมรมบริหารงานอย่างไร่งไรสามารถตรวจสอบได้ และมีหลักฐานแสดงบัญชีอย่างเป็นระบบ

2.2 การมีส่วนร่วมในกิจกรรมการบริจาคเงินและสิ่งของแก่ชมรม หมายถึง การที่ผู้สูงอายุมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆที่ทางชมรมจัดขึ้น ทั้งด้านกำลังกายและกำลังทรัพย์ ผลการศึกษาวิจัยพบว่า สมาชิกส่วนใหญ่นิยมบริจาคเงินและสิ่งของ การจัดทำผ้าป่าและการฝึกอาชีพเพื่อนำเงินเข้าชมรมเนื่องจากผู้สูงอายุมีความเชื่อในเรื่องของการทำบุญ การให้ทาน การมีส่วนร่วมในระดับนี้จึงสามารถตอบสนองต่อทั้งคณะกรรมการและสมาชิกชมรมฯ โดยเฉพาะการจัดทำผ้าป่าที่ในแต่ละปีจะได้เงินประมาณ 30,000-40,000 บาท จึงเป็นกิจกรรมที่ได้รับความนิยมและสมาชิกทุกคนมีส่วนร่วมเป็นอย่างดี รวมถึง การมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่ชมรมจัดขึ้น โดยสมาชิกมีส่วนร่วมในการประชุมประจำเดือน การประชุมคณะกรรมการและสมาชิกและการเข้าร่วมกิจกรรมส่งเสริมสุขภาพ แต่นอกจากระดับการมีส่วนร่วมแล้วยังพบว่า การมีส่วนร่วมในกิจกรรมชมรมผู้สูงอายุเกิดขึ้นตามวาระโอกาส ไม่สม่ำเสมอขึ้นอยู่กับงบประมาณและการบริหารจัดการของแต่ละชมรม แต่ความถี่ของการมีส่วนร่วมในกิจกรรมส่วนใหญ่คือ เดือนละ 1-2 ครั้ง

โดยสรุป การมีส่วนร่วมของสมาชิกชมรมผู้สูงอายุทั้ง 2 ระดับ ได้ข้อสรุปว่า สมาชิกชมรมผู้สูงอายุมีส่วนร่วมในกำลังกายและกำลังทรัพย์ เช่น การเข้าร่วมกิจกรรม การบริจาคเงินและสิ่งของ มากกว่าการแสดงออกหรือการให้เหตุผลหรือการแสดงออกทางความคิด เว้นเสียแต่ว่าเรื่องนั้นเป็นเรื่องที่ส่งผลต่อผู้สูงอายุโดยตรง เช่น การจัดสวัสดิการ การบริหารกองทุนฌาปนกิจ เป็นต้น

การอภิปรายผล

การนำเสนอบทความวิจัยเรื่อง การพัฒนาศักยภาพผ่านกิจกรรมและการมีส่วนร่วมของสมาชิกชมรมผู้สูงอายุ เป็นการศึกษาโดยนำเอาทฤษฎีกิจกรรม (Activity Theory) (ศศิพัฒน์และคณะ, 2555 : น.5) มาอธิบายการมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆของสมาชิกชมรมผู้สูงอายุ พบว่า ประเภทของกิจกรรมที่เกิดขึ้นในชมรมผู้สูงอายุนั้นเป็นกิจกรรมที่ตอบสนองความต้องการทางจิตวิทยาของมนุษย์ที่กล่าวว่า ผู้สูงอายุพยายามแสวงหาการมีส่วนร่วมในกิจกรรมอื่นๆในสังคม เพื่อชดเชยสิ่งที่ขาดหายไป ดังนั้น ประเภทกิจกรรมที่เกิดขึ้นจึงเป็นไปเพื่อตอบสนองต่อความต้องการทางจิตวิทยาดังกล่าว 3 ด้านได้แก่ 1) ด้านสภาพร่างกายและจิตใจ จึงเกิดเป็นกิจกรรมประเภทพัฒนาร่างกายและจิตใจ 2) ด้านการประกอบอาชีพหรือรายได้ จึงเกิดเป็นกิจกรรมประเภทพัฒนาความรู้และทักษะอาชีพ และ 3) ด้านสังคม จึงเกิดเป็นกิจกรรมประเภทตามวาระโอกาสโดยเน้นไปที่การเข้าร่วมในงานที่ทางสังคมจัดขึ้น จากทฤษฎีกิจกรรมที่กล่าวไว้ว่า กิจกรรมสามารถชดเชยบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบต่อสังคมได้ ตัวอย่างเช่น กิจกรรมการพัฒนาความรู้และทักษะอาชีพช่วยให้ผู้สูงอายุในวัยหลังเกษียณมีความรู้และความสามารถในการประกอบอาชีพและสร้างรายได้ นอกจากนี้ ทฤษฎีกิจกรรมยังกล่าวถึงแง่ดีของการทำกิจกรรมว่าเป็นผลดีแก่ผู้สูงอายุ ในทางตรงกันข้ามการไม่มีกิจกรรมใดใดอาจส่งผลลบต่อผู้สูงอายุในด้านการพัฒนากายและใจ แต่เมื่อพิจารณาจะพบว่าการทำงานพัฒนาศักยภาพผ่านกิจกรรมนั้น

เป็นข้อจำกัดสำหรับผู้สูงอายุที่สภาพร่างกายไม่เอื้ออำนวย แต่ผลการศึกษาวิจัยพบว่า ชุมชนผู้สูงอายุมีกิจกรรมการพัฒนาสุขภาพกายและใจ ซึ่งหนึ่งในกิจกรรมประเภทนี้คือ การเยี่ยมบ้านผู้สูงอายุที่ครอบคลุมถึงผู้สูงอายุที่มีปัญหาด้านสภาพร่างกายที่ได้รับการดูแลและถือได้ว่ามีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชนทางหนึ่ง

นอกจากนี้ ผู้วิจัยได้นำเอาแนวคิดการเป็นผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ (Active Aging) ที่ให้ความสำคัญกับ 3 ประเด็นได้แก่ 1) การมีส่วนร่วม 2) ความพึงพอใจในตนเอง 3) ศักดิ์ศรี โดยแนวคิดนี้ได้อธิบายว่า การเข้าร่วมกลุ่มของผู้สูงอายุเพื่อพัฒนาศักยภาพในด้านต่างๆของตนเองและของกลุ่ม การทำประโยชน์และการมีส่วนร่วมเพื่อนำไปสู่การมีคุณภาพชีวิตที่ดีต่อไป ซึ่งการอธิบายแนวคิดดังกล่าวไปสอดคล้องกับประเด็นการมีส่วนร่วมในกิจกรรมชุมชนผู้สูงอายุที่ผู้วิจัยเลือกมานำเสนอ โดยข้อมูลจากผลการวิจัยสอดคล้องกับแนวคิดดังกล่าวในเรื่องการมีส่วนร่วมว่า ผู้สูงอายุมีส่วนร่วมในกิจกรรมชุมชนผู้สูงอายุโดยเฉพาะการสร้างคุณประโยชน์ เช่น การบริจาคเงินและสิ่งของ หรือ การมีส่วนร่วมกิจกรรมต่างๆด้วยความเชื่อว่า การร่วมกิจกรรมนั้นเพื่อการพัฒนาศักยภาพในด้านต่างๆของตนเองและของกลุ่ม โดยผู้วิจัยขอนำเสนอเป็นการพรรณนาการพัฒนาศักยภาพผ่านกิจกรรมและการมีส่วนร่วมของสมาชิกชุมชน โดยมีรายละเอียดดังนี้

1) การพัฒนาศักยภาพผู้สูงอายุในชุมชน

สมาชิกชุมชนผู้สูงอายุมีส่วนร่วมในกิจกรรมประเภทต่างๆที่ชุมชนผู้สูงอายุจัดขึ้น มีส่วนช่วยให้สมาชิกพัฒนาด้านการดูแลตนเองและการพัฒนาจิตใจ รวมถึงกิจกรรมเกี่ยวกับการเพิ่มพูนความรู้และการแสวงหาความรู้ ที่ช่วยให้สมาชิกชุมชนรับรู้ข้อมูลข่าวสารที่จำเป็นและเหมาะสมกับวัย การมีความรู้มากขึ้นทำให้ผู้สูงอายุมีความเข้าใจในการดำเนินชีวิตในวัยสูงอายุได้เป็นอย่างดี ทั้งนี้ ผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ในชุมชนแม้ไม่ได้เป็นสมาชิกชุมชนสามารถเข้าร่วมกิจกรรมหรือได้รับประโยชน์จากกิจกรรมประเภทต่างๆที่ทางชุมชนผู้สูงอายุจัดขึ้น ก่อให้เกิดการพัฒนาศักยภาพตนเองสอดคล้องกับทฤษฎีกิจกรรมที่กล่าวไว้ว่า กิจกรรมมีความจำเป็นต่อการดำเนินชีวิตในวัยสูงอายุ เป็นการดึงดูดให้ผู้สูงอายุเข้าสังคม มีความคาดหวังในชีวิต ลดความกังวลและรู้สึกว่าคุณค่า เมื่อสมาชิกชุมชนได้รับการพัฒนาศักยภาพตนเองในระดับที่พอใจแล้วจะมีความสามารถในการจัดกิจกรรมที่มีประโยชน์แก่ผู้สูงอายุที่มีอยู่ทั้งหมดในตำบลหรือบางส่วนของตำบลที่อยู่ในชุมชนแต่ไม่ได้เป็นสมาชิกของชุมชนก็ตาม แต่ควรส่งเสริมให้เกิดกิจกรรมกับผู้สูงอายุในชุมชนในวงกว้างทั้งที่เป็นสมาชิกชุมชนหรือไม่ได้เป็นสมาชิกชุมชนก็ตามให้ได้รับการพัฒนาศักยภาพ จึงสรุปได้ว่า การที่สมาชิกชุมชนผู้สูงอายุได้รับการพัฒนาศักยภาพผ่านกิจกรรมและการมีส่วนร่วมนั้น ควรมีบทบาทหน้าที่ในการพัฒนาศักยภาพผู้สูงอายุในชุมชนให้มีโอกาสเช่นเดียวกับสมาชิกชุมชน

2) การพัฒนาสมาชิกชุมชนผู้สูงอายุ

กิจกรรมที่เกี่ยวข้องในฐานะการเป็นสมาชิกชุมชนนั้นมุ่งเน้นการพัฒนาอาสาสมัครในฐานะที่เป็นสมาชิกชุมชนไปเยี่ยมเยียนดูแลผู้สูงอายุที่เจ็บป่วยที่บ้าน ซึ่งทำให้ผู้สูงอายุเกิดความรู้สึกว่าตนเองยังมีประโยชน์แก่ผู้อื่นและทำกิจกรรมเพื่อสังคมได้ สอดคล้องกับแนวคิดผู้สูงอายุยังคุณประโยชน์ (Productive Aging) (ศศิพัฒน์และคณะ, 2555 : น.8) และกิจกรรมเกี่ยวกับการเพิ่มพูนความรู้และการแสวงหาความรู้ โดยเฉพาะกิจกรรมที่ศึกษา และการจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้แก่สมาชิก ในฐานะสมาชิกชุมชนจะได้รับการพัฒนาศักยภาพผ่านการศึกษาจากชุมชนผู้สูงอายุต่างพื้นที่หรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการทำงานกับผู้สูงอายุ เช่น โรงพยาบาล ศูนย์เอนกประสงค์ เป็นต้น นอกจากนี้ การจัดเวทีแลกเปลี่ยนเป็นการเปิดโอกาสให้สมาชิกชุมชนได้ฝึกการนำเสนอ การสะท้อนมุมมอง ตลอดจนการแสดงความคิดเห็น ซึ่งจะช่วยให้สมาชิกกล้าที่จะมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นในการประชุมหรือมีส่วนร่วมในการสะท้อนข้อมูลกลับแก่ชุมชนมากขึ้น ดังนั้น กิจกรรมต่างๆที่ทางชุมชนจัดขึ้นมีส่วนช่วยในการพัฒนาขีดความสามารถของสมาชิกชุมชนและส่งเสริมให้สมาชิกเกิดความรู้สึกว่าตนเองยังมีคุณค่าและมีคุณประโยชน์แก่ลูกหลาน

3) การพัฒนาชมรมผู้สูงอายุ

เมื่อผู้สูงอายุได้รับการพัฒนาศักยภาพผ่านกิจกรรมต่างๆที่ทางชุมชนจัดขึ้นทั้ง 3 ประเภทหลักจะทำให้ผู้สูงอายุมีความรู้ ความสามารถและมีความกล้าที่จะมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น การวางแผน การนำเสนอแนวทางและการสะท้อนกลับข้อมูลให้แก่ชมรมผู้สูงอายุมากขึ้น โดยเฉพาะการสร้างจิตสำนึกให้ผู้สูงอายุเข้าใจว่า ทุกกิจกรรมมีส่วนได้ส่วนเสียต่อผู้สูงอายุทั้งสิ้น ไม่ใช่แค่กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับสวัสดิการเท่านั้น ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาชมรมผู้สูงอายุต่อไป

จากการวิจัย พบข้อจำกัดบางประการว่า กิจกรรมส่วนใหญ่ของชมรมผู้สูงอายุ และสมาชิกชมรมผู้สูงอายุที่สามารถเข้าร่วมกิจกรรมได้นั้น เป็นกิจกรรมที่เหมาะสมสำหรับกลุ่มประเภทที่ 1 คือกลุ่มที่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ (กลุ่ม

ติดสังคม) แม้ว่าจะมีกิจกรรมการเยี่ยมบ้านแล้วก็ตาม แต่ต้องยอมรับว่ากิจกรรมในเชิงการพัฒนาศักยภาพผู้สูงอายุที่เป็นกลุ่มติดเตียงยังมีอยู่น้อยมากเพียง 1-2 กิจกรรมในแต่ละชมรมเท่านั้น

การศึกษา เรื่องการพัฒนาศักยภาพผ่านกิจกรรมและการมีส่วนร่วมของสมาชิกชมรมผู้สูงอายุยังพบปัญหาอุปสรรคที่น่าสนใจและมีผลต่อการพัฒนาศักยภาพ ดังนี้

1. ปัญหาด้านความไม่ต่อเนื่องของกิจกรรม

กิจกรรมส่วนใหญ่ที่จัดขึ้นไม่มีความต่อเนื่องและไม่สม่ำเสมอ ส่งผลต่อการพัฒนาศักยภาพของสมาชิกชมรมผู้สูงอายุและชมรมผู้สูงอายุได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2. ปัญหาด้านระดับการมีส่วนร่วมของสมาชิก

การมีส่วนร่วมของสมาชิกชมรมฯ เป็นการมีส่วนร่วมในด้านกำลังกายและกำลังทรัพย์ แต่ยังขาดการมีส่วนร่วมในระดับการคิด วางแผนและสะท้อนข้อมูลแก่ชมรมฯ ซึ่งอาจมีผลต่อการพัฒนาศักยภาพให้ผู้สูงอายุมีความสามารถในการคิดวางแผน และได้รับการยอมรับจากลูกหลานและคนในสังคม

สรุปผล

ชมรมผู้สูงอายุมีการจัดกิจกรรมแบ่งออกเป็น 3 ประเภทหลักๆ ได้แก่ 1) กิจกรรมการพัฒนาศักยภาพกายและจิตใจ เช่น การตรวจสุขภาพ การออกกำลังกาย 2) กิจกรรมการพัฒนาคำศัพท์และทักษะอาชีพ เช่น การให้ความรู้และการฝึกปฏิบัติเพื่อพัฒนาทักษะด้านอาชีพแก่สมาชิก 3) กิจกรรมตามวาระโอกาส เช่น กิจกรรมวันเข้าพรรษา วันผู้สูงอายุ เป็นต้น โดยเน้นไปที่กิจกรรมด้านสุขภาพและการออกกำลังกายมากที่สุด จากกิจกรรมและการมีส่วนร่วมในกิจกรรมก่อให้เกิดการพัฒนาใน 3 กลุ่ม ได้แก่ 1) กลุ่มผู้สูงอายุ ได้รับความรู้และทักษะในการดำเนินชีวิต 2) สมาชิกชมรมผู้สูงอายุ ได้มีโอกาสในการไปทัศนศึกษา เพื่อศึกษาดูงานและมีเวทีในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น 3) ชมรมผู้สูงอายุเมื่อผู้สูงอายุได้รับการพัฒนาศักยภาพผ่านกิจกรรมต่างๆที่ทางชมรมจัดขึ้นทั้ง 3 ประเภท จะทำให้ผู้สูงอายุมีความรู้ความสามารถและมีความกล้าที่จะมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น การวางแผน การนำเสนอแนวทางและการสะท้อนกลับข้อมูลให้แก่ชมรมผู้สูงอายุมากขึ้น

ทั้งนี้ กิจกรรมที่ผู้สูงอายุให้ความสนใจและร่วมแสดงความคิดเห็นนั้นเป็นกิจกรรมที่ผู้สูงอายุส่วนใหญ่มีส่วนร่วมได้ส่วนเสีย เช่น กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับสวัสดิการและการบริการจัดการเงินกองทุน ดังนั้นการสร้างการมีส่วนร่วมในทุกระดับชมรมต้องสร้างความตระหนักให้ผู้สูงอายุเข้าใจถึงผลประโยชน์ที่จะได้รับทั้งทางตรงและทางอ้อม เพื่อให้ผู้สูงอายุเกิดความเข้าใจ โดยไม่ได้มองว่าเป็นเรื่องเฉพาะของบุคคลใดบุคคลหนึ่งเท่านั้น

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะต่อชมรมผู้สูงอายุ

1) ชมรมผู้สูงอายุควรสนับสนุนให้เกิดกิจกรรมทั้ง 3 ประเภทอย่างต่อเนื่อง เป็นประจำเพื่อให้ผู้สูงอายุได้รับการพัฒนาศักยภาพในทุกๆด้าน

2) ชมรมผู้สูงอายุควรขยายหรือเพิ่มกิจกรรมที่ตอบสนองต่อผู้สูงอายุทุกกลุ่มให้มากขึ้นโดยเฉพาะกลุ่มที่นอนติดเตียง

2. ข้อเสนอแนะต่อหน่วยงานด้านผู้สูงอายุ

1) หน่วยงานควรให้ความสำคัญในการพัฒนาศักยภาพผู้สูงอายุด้วยการสนับสนุนงบประมาณในการจัดกิจกรรมชมรมผู้สูงอายุ

2) หน่วยงานควรประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ให้ชมรมฯ หรือผู้สูงอายุได้ทราบ

ข้อเสนอแนะในการวิจัยต่อไป

1. ควรมีการศึกษาความคาดหวังต่อชมรมผู้สูงอายุในการพัฒนาศักยภาพของผู้สูงอายุ

2. ควรมีการศึกษาข้อจำกัดต่างๆของการจัดกิจกรรมของชมรมผู้สูงอายุ

เอกสารอ้างอิง

หนังสือและบทความ

- กมลลา สารมณีทรัพย์. (2545). ปัจจัยที่ก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมของชุมชนในการส่งเสริมสุขภาพ : ศึกษาเฉพาะกรณีชุมชนหลังวัดลานบุญ. วิทยานิพนธ์ สังคมสงเคราะห์ศาสตร์มหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- จรินทร์ จินรัตน์. (2546). การดำรงอยู่อย่างต่อเนื่องของชมรมผู้สูงอายุ เพื่อการส่งเสริมสุขภาพ : กรณีศึกษาชมรมผู้สูงอายุบ้านปากน้ำ ตำบลกุศลลาด อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สังคมศาสตร์การแพทย์และสาธารณสุข มหาวิทยาลัย มหิดล.
- ฉลอง ภิรมย์รัตน์. (2521). กระบวนการกลุ่ม. กรุงเทพฯ : วิทยาลัยครูภูเก็ต.
- ชนาภา ขำสุวรรณ. (2550). การจัดการกิจการชมรมผู้สูงอายุโรงพยาบาลสงขลา อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต ไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ.
- นารีรัตน์ จิตมนตรี. (2554). ใน วิไลวรรณ ทองเจริญ (บรรณาธิการ). ศาสตร์และศิลป์การพยาบาลผู้สูงอายุ. โครงการตำราคณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล
- บรรลุ ศิริพานิช. (2539). ชมรมผู้สูงอายุ : การศึกษารูปแบบและการดำเนินงานที่เหมาะสม. กระทรวงสาธารณสุข: นนทบุรี.
- ประสิทธิ์ สิริพันธ์ และเพ็ญประภา ศิริโรจน์. (2542). สถานการณ์และแนวทางการพัฒนารูปแบบชมรมผู้สูงอายุ. เอกสารประกอบการประชุมวิชาการระดับชาติเรื่องบทบาทรัฐ เอกชน และองค์กรชุมชนกับผู้สูงอายุไทย: สถานการณ์ปัจจุบันและทิศทางในอนาคต. สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข กระทรวงสาธารณสุข. ณ โรงแรมรอยัลริเวอร์ กรุงเทพมหานคร.
- ปราณี อิมสมบัติ (2546). ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของสมาชิกในกิจกรรมของชมรมผู้สูงอายุ จังหวัดอ่างทอง. วิทยานิพนธ์สาธารณสุขศาสตรมหาบัณฑิต สาขาบริหารสาธารณสุข มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- ปัญญาภัทร ภัทรกันทากุล. (2544). การเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคมและความผาสุกทางใจของผู้สูงอายุ. วิทยานิพนธ์พยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการพยาบาลผู้สูงอายุ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ปานหทัย ปานสิทธิ์ (2554). รูปแบบและการดำเนินงานของชมรมผู้สูงอายุในอำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต ศึกษาสาตร์เพื่อพัฒนาชุมชน มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี.
- ปิยาภรณ์ ศิริภานุมาศ. (2551). ปัญหาและแนวทางพัฒนาชมรมผู้สูงอายุในการส่งเสริมสุขภาพผู้สูงอายุ. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรดุษฎี พัฒนศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ผดาดพร ผลสว่าง. (2549). ลักษณะของชมรมผู้สูงอายุที่ยั่งยืนและไม่ยั่งยืน อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- พิชิต ไลยน้ำเงิน. (2552). การจัดการแบบมีส่วนร่วมสำหรับการดำเนินงานชมรมผู้สูงอายุ อำเภอโคกเจริญจังหวัดลพบุรี. วิทยานิพนธ์หลักสูตรสาธารณสุขศาสตรมหาบัณฑิต (ส.ม.) สาขาการจัดการระบบสุขภาพ คณะสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- เพ็ญนรินทร์ สารทจำเริญ. (2549). การศึกษาทัศนคติของผู้สูงอายุต่อการเป็นผู้สูงอายุที่ยังประโยชน์ :กรณีศึกษาชมรมผู้สูงอายุโรงพยาบาลสังกัดกรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตร์มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ระวี แก้วสุกใส. (2549) . ความเข้มแข็งของชมรมผู้สูงอายุวัดคำใน อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน. วิทยานิพนธ์สาธารณสุขศาสตรมหาบัณฑิต คณะสาธารณสุขศาสตร์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- รัชดา พรพิไลสวัสดิ์. (2548). การมีส่วนร่วมของสมาชิกชมรมผู้สูงอายุในการส่งเสริมสุขภาพ: ศึกษาเฉพาะกรณีอำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (รัฐศาสตร์) มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

- เล็ก สมบัติ, ศศิพัฒน์ ยอดเพชร และ ธนิกานต์ ศักดาพร. (2554). *ภาวะสูงวัยอย่างมีคุณภาพ: ประโยชน์ของการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจในประเทศไทย. รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์*. สำนักมาตรฐานการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์
- วุฒิชัย สุขวิริยานนท์. (2549). *การพัฒนาผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและทักษะกระบวนการทำงานกลุ่มของนักเรียน ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 ที่ได้รับการเรียนรู้แบบร่วมมือกันรูปแบบ STAD*. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาคณิตศาสตร์ศึกษา บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ศศิพัฒน์ ยอดเพชร, (2549). *สวัสดิการผู้สูงอายุ : แนวคิดและวิธีการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์*. กรุงเทพฯ : มิสเตอร์ก๊อปปี้ (ประเทศไทย)
- ศิริพร เกษธนัง. (2550). *การมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในชมรมผู้สูงอายุที่ผ่านเกณฑ์การประเมินชมรมผู้สูงอายุที่เข้มแข็ง จังหวัดนครราชสีมา*. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขานามัยครอบครัว มหาวิทยาลัยมหิดล.
- สมาคมสภาผู้สูงอายุแห่งประเทศไทย. (2553). *คู่มือการบริหารของสาขาสมาคมสภาผู้สูงอายุแห่งประเทศไทย*
- _____. (2553). *ประมวลข้อบังคับและระเบียบของสมาคมสภาผู้สูงอายุแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี*.
- _____. (2554). *รายงานประจำปี 2553 สมาคมสภาผู้สูงอายุแห่งประเทศไทย*.
- โสภิตา เมธาวี. (2535). *ศึกษาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการเข้าร่วมกิจกรรมของผู้สูงอายุ ชมรมผู้สูงอายุเมืองพล อำเภอพล จังหวัดขอนแก่น*. วิทยานิพนธ์พยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการพยาบาลชุมชน มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

Books

- Koff, H. Theodore. (1982). *Long Term Care An Approach to Serving the Frail Elderly*. Canada: Little. Brown and Company.
- Cohen, J. M. & Uphoff, N. (1980). *Participation's place in rural development: seeking clarity through specificity*. World Developments, N.d.
- Kossuth, P. M., and Bengtson, V. (1988). "Sociological Theories of Aging: Current Perspectives and Future Directions," in Birren, J. E., and Bengtson, V. L., eds., *Emergent Theories of Aging*. New York: Springer Publishing Company. Form <http://www.medrounds.org/encyclopedia-of-aging/2005/12/activity-theory.html>
- Rowe JW and Kahn RL (1987). "Human ageing: usual and successful". *Science*, 237
- World Health Organization. (2000). *Home-Based Long – Term Care, Report of a WHO Study group* : Home – Based Long – Term Care. Geneva

สื่ออิเล็กทรอนิกส์

- ชาญณรงค์ ตั้ม วงสุนา. (2553) *ระบบสารสนเทศในองค์กร*. <http://pirun.kps.ku.ac.th/~b5128090/index.html>
- พงษ์ศิริ ปราบณัติ และ ปณิญา สดุดะเกิด (2553). *การพัฒนาศักยภาพเครือข่ายชมรมผู้สูงอายุ. เอกสารประกอบการอบรมเชิงปฏิบัติการฯ จังหวัดเชียงใหม่ วันที่ 28 มกราคม 2553*. fopdev.or.th/download/Capacity.Building.80.pages.pdf
- พัชรี พงษ์ศิริ, 2541. *การมีส่วนร่วมทางการเมืองของข้าราชการ: ศึกษาเฉพาะกรณีข้าราชการการจัดหางาน*. มหาวิทยาลัยรามคำแหง. <http://isc.ru.ac.th/data/PS0001526.doc>
- อรรถัย กักพล, 2545. <http://www.southnfe.go.th/judgment02.htm>

การบริหารจัดการองค์กรธุรกิจเพื่อสังคมในการสร้างรายได้แก่ผู้สูงอายุ
The Management of a Social Enterprise
to Generate Income among the Poor Aging Population

เอกจิตรา คำมีศรีสุข
Aecjitar Kummessrisuk

Abstract

The purposes of this research were to study the organizational structure, management and working process of the social enterprises to generate income from working and participate by employ elder. By study from documents, field work included 3 case studies and Delphi questionnaire from 10 specialists, will reveal that the model of social enterprises in Thailand still have tenor to operate the organization which rely on some resource and fund from the donation, to make the organization to work on. The working process to generate income for elder, is necessary to operate with younger members in the social enterprise, which encourage the economic and social value among them, and it also increases the effectiveness of the working for the elderly. In additional, the aging will transfer the welfare for the household by the additional revenue from their works. From this study, we have suggested that government should encourage social enterprise, both policy and operational levels, to increase more income for elder. Due to the income is a serious problem in present and will add more in the future. And also need to transfer the knowledge from social enterprise to make an income to elder as the social welfare to enhance the welfare management.

Keywords : Management, Social Enterprise, Income and Poor Aging

บทคัดย่อ

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาโครงสร้าง การบริหารจัดการ กระบวนการทำงานขององค์กรธุรกิจเพื่อสังคมที่สามารถสร้างรายได้จากการทำงานและสร้างการมีส่วนร่วมจากผู้สูงอายุ ด้วยวิธีการศึกษาจากกรณีศึกษา 3 กรณี ร่วมกับการคาดการณ์แนวโน้มในอนาคตโดยเทคนิคเดลฟายประยุกต์จากผู้เชี่ยวชาญจำนวน 10 คน ผลการศึกษาพบว่า องค์กรธุรกิจเพื่อสังคมในประเทศไทยมีแนวโน้มการบริหารจัดการโครงสร้างองค์กรที่ยังคงต้องพึ่งพาทรัพยากรและงบประมาณบางส่วนจากการบริจาคเพื่อความอยู่รอดขององค์กร ส่วนกระบวนการทำงานเพื่อสร้างรายได้แก่ผู้สูงอายุ จำเป็นต้องจัดให้ผู้สูงอายุทำงานร่วมกับสมาชิกวัยอื่นๆ ในสังคม เพื่อให้เกิดการส่งเสริมคุณค่าทางเศรษฐกิจและคุณค่าทางสังคมให้กับผู้สูงอายุและสมาชิกในสังคม อีกทั้งยังเป็นการเพิ่มประสิทธิผลด้านการงานให้กับผู้สูงอายุ นอกจากนี้ การทำงานของผู้สูงอายุยังเป็นการสร้างสวัสดิการด้านต่างๆ ให้กับสมาชิกในครัวเรือนด้วยรายได้ส่วนเพิ่มจากแรงงานผู้สูงอายุ การศึกษานี้มีข้อเสนอแนะว่าควรส่งเสริมให้ประเทศไทยมีองค์กรธุรกิจเพื่อสังคมด้านการส่งเสริมด้านรายได้แก่ผู้สูงอายุทั้งระดับนโยบายและระดับปฏิบัติการให้เพิ่มมากยิ่งขึ้น เนื่องจากรายได้เป็นปัญหาที่สำคัญในปัจจุบันและจะเพิ่มมากยิ่งขึ้นในอนาคต อีกทั้งยังจำเป็นต้องสร้างการแลกเปลี่ยนเรียนรู้การสร้างรายได้แก่ผู้สูงอายุจากองค์กรธุรกิจเพื่อสังคม ในฐานะสวัสดิการสังคมทางเลือกเพื่อยกระดับคุณภาพการจัดสวัสดิการ

คำสำคัญ : การบริหารจัดการ องค์กรธุรกิจเพื่อสังคม รายได้ และผู้สูงอายุยากจน

บทนำ

องค์กรธุรกิจเพื่อสังคม (Social Enterprise) เป็นองค์กรที่เข้ามามีบทบาทในงานด้านสวัสดิการสังคมที่หลากหลาย โดยมีพันธกิจและวัตถุประสงค์การดำเนินงานเพื่อผลประโยชน์ทางสังคม ด้วยการประกอบการทางธุรกิจเพื่อสร้างผลกำไรแล้วนำมาจัดสวัสดิการให้กับกลุ่มเป้าหมายทางสังคม แต่ไม่ได้นำผลกำไรนั้นมาปันผลให้กับนายทุนหรือผู้ถือหุ้น ทั้งนี้การบริหารจัดการต้องให้ความสำคัญกับสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมอย่างเท่าเทียมกัน (Triple Bottom Line)

บทบาทการส่งเสริมการจ้างงานแก่ผู้ด้อยโอกาส เป็นบทบาททางสังคมที่สำคัญที่สุดขององค์กรธุรกิจเพื่อสังคมทั่วโลก ในกรณีของประเทศเกาหลีและญี่ปุ่นมีต้นกำเนิดขององค์กรธุรกิจเพื่อสังคมที่แท้จริงได้รับการค้นพบที่เกิดจากการเคลื่อนไหวเพื่อต่อสู้กับภาวะการว่างงาน ด้วยการสร้างโอกาสใหม่ในการจ้างงาน ในประเทศเกาหลีนั้นพบว่ามีองค์กรธุรกิจเพื่อสังคมที่ได้รับการรับรอง 251 องค์กร ในจำนวนนี้ร้อยละ 40 เป็นองค์กรที่มีพันธกิจการส่งเสริมการจ้างงาน ส่วนในประเทศญี่ปุ่นนั้น พบว่าเมื่อไม่ถึง 10 ปีมานี้มีกลุ่มสหกรณ์เพื่อผู้สูงอายุก่อตั้งขึ้นมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างโอกาสการทำงานที่สร้างรายได้ส่วนเพิ่มและให้เข้าถึงบริการทางสังคมเพิ่มขึ้น (Jacques Defourny and Yu-Yuan Kuan.2011: 6, 15-16)

ด้วยบทบาทเด่นขององค์กรธุรกิจเพื่อสังคมด้านการสร้างรายได้จากการดำเนินงานนี้เอง จึงมีความน่าสนใจต่อการนำมาส่งเสริมงานด้านสวัสดิการสังคมในการสร้างรายได้แก่ผู้สูงอายุผ่านการทำงาน เพราะปัจจุบันสถานการณ์ด้านการทำงานของผู้สูงอายุไทย ยังปรากฏผู้สูงอายุจำนวนมากมีความต้องการทำงาน เพราะยังคงต้องการรายได้ อีกทั้งยังเป็นการสะท้อนบทบาทการพึ่งพาตนเอง การเป็นส่วนหนึ่งในการสร้างสวัสดิการแก่ครัวเรือนและสังคมจากการทำงานและรายได้ของผู้สูงอายุ การมีชีวิตอย่างมีคุณค่า แต่ไม่ได้รับโอกาสการทำงานที่ต้องการหรือเหมาะสม ดังนั้นองค์กรธุรกิจเพื่อสังคมจึงเป็นโอกาสที่ท้าทายต่อการส่งเสริมการทำงานให้กับผู้สูงอายุไทย

วัตถุประสงค์ของบทความนี้ นำเสนอการบริหารจัดการองค์กรธุรกิจเพื่อสังคมที่สามารถสร้างรายได้จากการทำงานจากการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุ วิธีการศึกษาเป็นการศึกษาวิจัยเอกสาร ด้วยการสังเคราะห์ข้อมูลจากงานวิจัยและบทความวิชาการที่เกี่ยวข้อง รวมถึงได้มีการเก็บข้อมูลจากภาคสนาม โดยวิธีการศึกษาจากองค์กรกรณีศึกษา 3 องค์กร ประกอบด้วย 1) โครงการพัฒนางานผู้สูงอายุบ้านน้ำริน มูลนิธิพัฒนางานผู้สูงอายุ 2) โครงการซูเปอร์มาร์เก็ตผู้ยากไร้ มูลนิธิสวนแก้ว 3) โครงการพัฒนาตอยตุง มูลนิธิแม่ฟ้าหลวง ร่วมกับวิธีการศึกษาจากการวิจัยอนาคตแบบ EDFR (Ethnographic Delphi Futures Research) ด้วยการตอบแบบสอบถามจากผู้เชี่ยวชาญ 10 คน เพื่อให้ได้ข้อมูลด้านการคาดการณ์แนวโน้มการบริหารจัดการองค์กรธุรกิจเพื่อสังคมที่เหมาะสมต่อการสร้างรายได้จากการทำงานแก่ผู้สูงอายุ

องค์กรธุรกิจเพื่อสังคมกับบทบาทองค์กรสวัสดิการสังคมทางเลือกด้านการส่งเสริมการจ้างงาน

องค์กรธุรกิจเพื่อสังคม (Social Enterprise) จัดเป็นองค์กรประเภทหนึ่งที่เกิดการสร้างสรรคงานด้านสวัสดิการสังคมที่หลากหลายได้ ด้วยการบริหารจัดการองค์กรที่นำวิธีการประกอบการทางธุรกิจจากภาคธุรกิจเอกชนในระบบทุนนิยมมาดำเนินกิจการ แต่มีเป้าหมายการประกอบการมิใช่เพื่อหวังผลกำไรหรือผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจเพื่อตอบแทนแก่นายทุนหรือผู้ประกอบการสูงสุดอย่างองค์กรภาคธุรกิจทั่วไป แต่มุ่งหวังเพื่อให้การประกอบการนั้นเกิดประโยชน์แก่สังคมสูงสุด หรือช่วยแก้ไขปัญหให้กับสังคมตามวัตถุประสงค์ทางสังคมขององค์กรด้วยการจัดการด้านสวัสดิการจากการพึ่งพางบประมาณจากการประกอบการทางธุรกิจขององค์กรเองได้ จึงทำให้องค์กรธุรกิจเพื่อสังคมสามารถส่งมอบบริการสังคมได้อย่างต่อเนื่อง เพราะไม่ต้องรอนงบประมาณจากการบริจาคหรือสนับสนุนจากภายนอก อีกทั้งการทำงานยังให้ความสำคัญกับการแก้ไขปัญหาทางสังคมให้กับกลุ่มเป้าหมายอย่างเต็มที่และไม่เกิดการขัดกันของผลประโยชน์ระหว่างผู้ปฏิบัติงานสวัสดิการกับผู้ส่งมอบงบประมาณ เพราะมีจุดมุ่งหมายเพื่อแก้ไขปัญหาสังคมหรือต้องการสนับสนุนทางสังคมร่วมกัน

บทบาทขององค์กรธุรกิจเพื่อสังคมในการเป็นองค์กรสวัสดิการสังคมทางเลือกที่พบในปัจจุบันมีความสอดคล้องกับการแก้ไขปัญหาสังคมหลากหลายด้าน โดยเฉพาะกับการเพิ่มโอกาสการจ้างงานให้กับผู้ที่มีความจำเป็นทางเศรษฐกิจ แต่ไม่ได้รับโอกาสการจ้างงานจากหลายสาเหตุ อาทิ ความพิการ ขาดการศึกษา หญิงม่าย คนชรา เป็นต้น ยืนยันได้จากการศึกษาเรื่อง *Emerging Models of Social Enterprise in east Asia : a Cross-country Analysis* ได้วิเคราะห์ถึงกรณีของประเทศญี่ปุ่นและเกาหลีว่าองค์กรธุรกิจเพื่อสังคมมีต้นกำเนิด โดยมีบทบาทสร้างการเคลื่อนไหวทางสังคมที่มีจุดประสงค์ต่อสู้กับภาวะการว่างงานทั้งในช่วงเวลาปกติ และช่วงเวลาที่สภาพเศรษฐกิจของประเทศตกต่ำ ด้วยการพัฒนาและสร้างโอกาสใหม่ๆ ในการจ้างงาน โดยเฉพาะกับบุคคลที่ไม่ได้รับความเป็นธรรมหรือไม่ได้รับโอกาสการจ้างงานในระบบปกติ นอกจากนี้ยังเป็นการเคลื่อนไหวที่ทำงานร่วมกับนโยบายสาธารณะ กรณีประเทศญี่ปุ่นได้เคลื่อนไหวจนกระทั่งมีการทำงานร่วมกับกฎหมายสวัสดิการสังคม (Jacques Defourny and Yu-Yuan Kuan. 2011)

นอกจากนี้ยังยืนยันได้จากตัวอย่างในต่างประเทศที่ปรากฏในปัจจุบัน ตัวอย่างแรกร้านอาหารฟิฟทีน (Fifteen Restaurant) เป็นร้านอาหารที่จ้างงานและฝึกอาชีพแก่ผู้ที่เคยได้รับการต้องโทษในเรือนจำ โดยคนกลุ่มนี้ได้รับโอกาสการจ้างงานยากกว่าคนที่ไม่เคยต้องโทษ เพื่อให้สามารถประกอบธุรกิจเองได้หรือได้รับการจ้างงานในอนาคต ตัวอย่างที่สองไบค์เวิร์ค (Bikeworks) เป็นบริษัทที่รับผลิตและซ่อมจักรยาน ที่สนับสนุนอบรมความรู้ และสร้างการจ้างงานให้กับผู้พิการหรือผู้ที่ไม่มีความรู้ โดยมุ่งหวังให้คนกลุ่มนี้สามารถได้รับการจ้างงานในอนาคตเนื่องจากมีทักษะอาชีพ ตัวอย่างที่สามธนาคารกรามีน (Grameen Bank) เป็นธนาคารที่ปล่อยเงินกู้ให้กับผู้ยากจน ซึ่งไม่มีแม้แต่หลักประกันค้ำเงินกู้ เพื่อให้ผู้กู้ได้มีต้นทุนในการลงทุนและจ้างแรงงานตนเองในการผลิต (Self-employ) หากไม่มีทักษะความรู้ทางธนาคารจะเข้าไปสนับสนุนทักษะการทำงานให้ด้วย ตัวอย่างสุดท้าย นิตยสารบี (Be Magazine) ซึ่งเป็นกรณีของประเทศไทยโดยมีต้นแบบจากนิตยสารบิกอิชชู (Big Issue) ในประเทศอังกฤษ เป็นนิตยสารที่ให้โอกาสการจ้างงานแก่ผู้ยากจนและไร้บ้าน โดยมีทุนเริ่มแรกให้และฝึกอบรมการขายนิตยสาร หลังจากนั้นก็จะได้รับค่าจ้างจากการจ้างงานตนเองด้วยการขายนิตยสาร

จากตัวอย่างข้างต้นเห็นได้ว่าการจ้างงานจากองค์กรธุรกิจเพื่อสังคมเป็นการสร้างงานเชิงสวัสดิการแก่ผู้ด้อยโอกาสหลายกลุ่ม กล่าวคือ การให้คุณค่าของการจ้างงานโดยคำนึงถึงความอยู่รอดอย่างเหมาะสมและคุณภาพชีวิตของแรงงานกลุ่มเป้าหมายที่ยากลำบากในการได้รับการจ้างงานในองค์กร มากกว่าคำนึงถึงผลประโยชน์หรือผลกำไรสูงสุดที่องค์กรได้รับ ด้วยการส่งเสริมการจ้างงานพร้อมกับการอบรม ฝึกฝนทักษะที่จำเป็นเพื่อการประกอบอาชีพที่สอดคล้องกับการประกอบกิจการขององค์กรธุรกิจเพื่อสังคมหรือตลาดแรงงาน

ด้วยสภาพเศรษฐกิจและสังคมของไทยนั้น มีกลุ่มผู้ด้อยโอกาสที่ไม่ได้รับการจ้างงานมีหลายกลุ่ม สำหรับกลุ่มผู้สูงอายุเป็นอีกกลุ่มหนึ่งที่ยังไม่ได้รับการสนับสนุนหรือช่วยเหลืออย่างเพียงพอและเป็นรูปธรรม เนื่องมาจากทัศนคติของผู้สูงอายุและสมาชิกในสังคมวัยอื่น ไปจนถึงระดับนโยบายกฎหมายที่มีภาพลักษณ์ต่อผู้สูงอายุว่าเป็นช่วงวัยที่ควรพักผ่อนไม่มีความจำเป็นต้องทำงาน ดังนั้นการไม่ได้รับการจ้างงานตลอดจนการถูกกีดกันให้ออกจากการทำงานด้วยการเลิกจ้าง ถูกทำให้ดูเหมือนว่าเป็นเหตุการณ์ปกติที่จะต้องเกิดขึ้นในวัยสูงอายุ ทั้งที่ความเป็นจริงแล้วผู้สูงอายุมีความจำเป็นต้องทำงานเพื่อสร้างคุณค่าทางเศรษฐกิจและทางสังคมในระดับบุคคลและในระดับประเทศ ในทางตรงกันข้ามเมื่อผู้สูงอายุไม่ได้รับการจ้างงานหรือส่งเสริมให้ทำงานที่เหมาะสมก็จะส่งผลกระทบหลากหลายด้านต่อตนเองและสมาชิกในสังคมวัยอื่นๆ ด้วย

ความจำเป็นด้านการส่งเสริมการจ้างงานผู้สูงอายุ

การส่งเสริมการจ้างงานในผู้สูงอายุนับว่ามีความจำเป็นอย่างยิ่งในสังคมไทยเพราะการมีรายได้จากการทำงานเป็นการแก้ไขปัญหาความยากจนได้ทางหนึ่ง ซึ่งเป็นปัญหาที่ผู้สูงอายุไทยจำนวนมากเผชิญอยู่ ซึ่งยืนยันได้จากข้อมูลทางสถิติด้านเศรษฐกิจและรายได้ของผู้สูงอายุจากข้อมูลทางสถิติของสำนักงานสถิติแห่งชาติ ปีพ.ศ. 255 .ศ.1 พบว่า ผู้สูงอายุประมาณร้อยละ 50 มีรายได้ไม่เพียงพอ อีกทั้งร้อยละ 14 ของผู้สูงอายุทั้งหมดมีรายได้ต่ำกว่าเส้นความยากจน ดังนั้นการ

ส่งเสริมการจ้างงานคาดว่าจะทำให้ผู้สูงอายุโดยรวมจะมีฐานะทางเศรษฐกิจที่ดีขึ้น ส่งผลต่อการยกระดับคุณภาพชีวิตผ่านการทำงานได้

นอกจากนี้การที่ผู้สูงอายุได้รับการจ้างงานยังมีความจำเป็นในระดับประเทศ เนื่องจากประเทศไทยได้ผ่านพ้นช่วงเวลาการได้เปรียบทางเศรษฐกิจจากการปันผลทางประชากร (Demographic Dividend) มาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2553 ซึ่งเป็นความได้เปรียบที่เกิดขึ้นจากโครงสร้าง ประชากรที่มีวัยแรงงานเป็นสัดส่วนที่สูงขึ้นเมื่อเทียบกับวัยพึ่งพิง แต่เมื่อโครงสร้างประชากรไทยปรับเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ (Ageing Society) ในปีดังกล่าว อีกทั้งสัดส่วนประชากรวัยแรงงานต่อวัยสูงอายุกำลังลดลงอย่างต่อเนื่อง ย่อมทำให้ประเทศไทยสูญเสียความได้เปรียบและโอกาสทางเศรษฐกิจเพิ่มขึ้นเช่นกัน ดังนั้นการส่งเสริมการจ้างงานผู้สูงอายุเป็นหนทางหนึ่งในการแก้ไขปัญหาดังกล่าวที่เกิดขึ้นในระดับประเทศนี้ได้ เพราะการจ้างงานผู้สูงอายุสามารถก่อให้เกิดการปันผลทางประชากรครั้งที่ 2 ได้ แต่แตกต่างจากการปันผลทางประชากรทั่วไปหรือครั้งแรก ตรงที่ความได้เปรียบทางเศรษฐกิจนี้เกิดขึ้นจากแรงงานและผลผลิตจากประชากรวัยสูงอายุ (ศุภเจษณ์ จันทรสาส์น, 2555) ไทยในสังคมผู้สูงอายุจึงไม่ได้อยู่ที่การตั้งนั้นข้อท้าทายของการพัฒนาทางเศรษฐกิจของประเทศพัฒนาประสิทธิภาพการทำงานและการจ้างงานวัยแรงงานเพียงวัยเดียวอย่างที่เคยทำมา แต่ต้องเพิ่มความสำคัญกับการพัฒนาประสิทธิภาพการทำงานและการจ้างงานผู้สูงอายุด้วย เพราะแรงงานของผู้สูงอายุไทยกำลังเข้ามามีความจำเป็นและมีบทบาททางเศรษฐกิจของประเทศไทยอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

การบริหารจัดการองค์กรธุรกิจเพื่อสังคมเพื่อส่งเสริมการสร้างรายได้จากงานแก่ผู้สูงอายุ

องค์ความรู้ที่นำเสนอในส่วนนี้ได้รับมาจากการศึกษาจากกรณีศึกษา 3 กรณีศึกษา ร่วมกับการศึกษาวิจัยแบบอนุภาค (EDFR) สำหรับกรณีศึกษามีรายละเอียดแต่ละกรณีศึกษา ดังนี้

กรณีศึกษาที่ 1 โครงการพัฒนางานผู้สูงอายุบ้านน้ำริน มูลนิธิพัฒนางานผู้สูงอายุ ก่อตั้งขึ้นเมื่อปีพ.ศ. 2542 มีวัตถุประสงค์องค์กรเพื่อพัฒนาอาชีพเพื่อสร้างคุณค่าทางเศรษฐกิจให้กับผู้สูงอายุที่อยู่อาศัยในอำเภอสะเมิงใต้ มีกลุ่มเป้าหมายหลักคือ ผู้สูงอายุที่ยากจน ปัจจุบันมีโครงการผ้าฝ้ายทอมือเป็นโครงการหลักที่สร้างรายได้ให้กับผู้สูงอายุในกลุ่มประมาณ 20 คน การสร้างอาชีพของผู้สูงอายุเน้นการใช้ภูมิปัญญาเดิมที่ผู้สูงอายุมี ประกอบกับกำลังแรงงานการผลิตของผู้สูงอายุในกลุ่มเท่านั้น

กรณีศึกษาที่ 2 โครงการซูปเปอร์มาร์เก็ตผู้ยากไร้ มูลนิธิสวนแก้ว ก่อตั้งเมื่อปีพ.ศ. 2529 มีวัตถุประสงค์เพื่อช่วยเหลือผู้ที่ยากไร้ ไม่มีงานทำ ขาดที่อยู่อาศัย ให้เข้ามาใช้บริการและอยู่อาศัยกับมูลนิธิ แต่ผู้ที่เข้ามาใช้บริการต้องทำงานเป็นการแลกเปลี่ยนการบริการ มีกลุ่มเป้าหมายหลักคือ คนที่ยากจนขาดที่พึ่งในทุกกลุ่มอายุ ผู้สูงอายุเป็นเพียงส่วนหนึ่งของกลุ่มเป้าหมาย การสร้างอาชีพให้กับผู้สูงอายุนั้นเน้นงานที่ไม่ใช้แรงงานสูง ไม่ใช่ทักษะความชำนาญทางอาชีพ แต่พบการทำงานที่เน้นการสร้างอาชีพจะบำบัดซึ่งเป็นประโยชน์กับสุขภาพของผู้สูงอายุ อาทิ การสับปุยเพื่อนำไปเพาะปลูกพืชในมูลนิธิ การทำความสะอาดพื้นที่วัด การช่วยเหลือเด็กในเนอสเซอรี่ของวัด

กรณีศึกษาที่ 3 โครงการพัฒนาออยตุง มูลนิธิแม่ฟ้าหลวง ก่อตั้งเมื่อปีพ.ศ. 2530 มีวัตถุประสงค์เพื่อช่วยเหลือผู้ที่อยู่อาศัยในพื้นที่ออยตุงทั้งหมดไม่แบ่งแยกเชื้อชาติ ศาสนา โดยให้ความสำคัญด้านการสร้างรายได้ที่ไม่จำเป็นต้องพึ่งพิงอาชีพที่ทำลายสิ่งแวดล้อมหรือพิชยาเสพติดอย่างในอดีต ผู้สูงอายุจึงเป็นกลุ่มเป้าหมายร่วมของโครงการฯ โดยทำงานร่วมกับครัวเรือนหรือชุมชน ดังนั้นผู้สูงอายุที่ยังคงทำงานจึงเป็นเจ้าของกิจการร่วมกับครัวเรือนหรือชุมชน หรือการจ้างแรงงานตนเอง แต่สำหรับโครงการผ้าทอมือแล้วผู้สูงอายุอยู่ในฐานะลูกจ้างแรงงานของโครงการฯ ซึ่งต่างจากงานอื่นๆ ของโครงการฯ เนื่องจากโครงการพัฒนาออยตุงมีขนาดใหญ่และมีประชากรเป้าหมายในพื้นที่กว่าหมื่นคน การศึกษานี้จึงมุ่งศึกษาผู้สูงอายุในส่วนโครงการผ้าทอมือที่ทำงานกับโครงการฯ ในฐานะแรงงานลูกจ้าง เพื่อนำมาศึกษาเปรียบเทียบกับกรณีศึกษาข้างต้น

ผลการศึกษาได้สรุปประเด็นการบริหารจัดการองค์กรธุรกิจเพื่อสังคมที่มีความสำคัญกับการเสริมสร้างรายได้จากการทำงานแก่ผู้สูงอายุ ผลการศึกษาพบแนวโน้มการบริหารจัดการที่พึงประสงค์มีประเด็นดังต่อไปนี้

ประเด็นที่ 1 การบริหารจัดการเพื่อการระดมทรัพยากรที่เหมาะสมแก่องค์กรธุรกิจเพื่อสังคม

การระดมทรัพยากรมีความสำคัญอย่างยิ่งเพราะใช้เป็นต้นทุนเพื่อการบริหารจัดการอีกทั้งยังเป็นแหล่งรายได้ให้กับสมาชิกขององค์กร จากการศึกษาพบ 3 แนวทาง คือ แนวทางที่ 1 การระดมทรัพยากรจากการบริจาคเพียงอย่างเดียว แนวทางที่ 2 การระดมทรัพยากรจากการประกอบการทางธุรกิจเพียงอย่างเดียว และแนวทางที่ 3 การระดมทรัพยากรจากการผสมผสานทั้งการบริจาคและการประกอบการทางธุรกิจ

ผลการศึกษาจากกลุ่มผู้เชี่ยวชาญลงความเห็นที่สอดคล้องว่าการระดมทรัพยากรจากการผสมผสานทั้งการบริจาคและการประกอบการทางธุรกิจ (แนวทางที่ 3) มีความสามารถในการบริหารจัดการเพื่อสร้างที่ยั่งยืนทางรายได้ให้กับองค์กรในระดับมากที่สุด (Median = 5) เป็นภาพในอนาคตที่พึงประสงค์ในระดับมากที่สุด (Percentage 100) ซึ่งสอดคล้องกับการระดมทรัพยากรขององค์กรกรณีศึกษาที่เป็นอยู่ในปัจจุบันคือ โครงการพัฒนางานผู้สูงอายุบ้านน้ำริน และโครงการซูเปอร์มาร์เก็ตผู้ยากไร้ ส่วนโครงการพัฒนาตอตุ้งเคยใช้การระดมทรัพยากรแนวทางนี้ในอดีต ก็สามารถสร้างความสำเร็จด้านการสร้างรายได้ให้กับกลุ่มเป้าหมาย จนสามารถเปลี่ยนผ่านองค์กรเข้าสู่การระดมทรัพยากรจากการประกอบการทางธุรกิจเพียงอย่างเดียวได้ในปัจจุบัน

ประเด็นที่ 2 การบริหารจัดการกระบวนการทำงานขององค์กรธุรกิจเพื่อสังคมที่มีวัตถุประสงค์การสร้างรายได้จากการทำงานแก่ผู้สูงอายุ

ผลการศึกษาจากกลุ่มผู้เชี่ยวชาญมีความเห็นที่สอดคล้องว่า การใช้ภูมิปัญญาของผู้สูงอายุรวมเข้ากับการบริหารจัดการกระบวนการทำงานขององค์กรธุรกิจเพื่อสังคมในการสร้างรายได้แก่ผู้สูงอายุจัดว่าเป็นแนวทางที่เหมาะสมที่สุด (Median = 5) อีกทั้งเป็นภาพในอนาคตที่พึงประสงค์ในระดับมาก (Percentage 90.00) ซึ่งเห็นได้ชัดเจนจากกรณีศึกษาโครงการพัฒนางานผู้สูงอายุบ้านน้ำรินสามารถเห็นการนำภูมิปัญญาของผู้สูงอายุมาใช้ตั้งแต่การเริ่มต้นกิจกรรมต่างๆ ภายใต้โครงการ เพราะมีกระบวนการที่ก่อให้เกิดการรวมตัวของผู้สูงอายุในชุมชนช่วยกันร่วมคิดกิจกรรมที่สามารถเสริมสร้างรายได้ให้กับกลุ่มตนได้ เมื่อความคิดเห็นลงตัวจึงนำไปปรึกษาร่วมกับมูลนิธิพัฒนางานผู้สูงอายุ หากมีแนวโน้มสร้างรายได้และเกิดความยั่งยืนได้ก็จึงดำเนินการของบประมาณจากแหล่งที่สนับสนุนแล้วดำเนินการต่อไป การที่ผู้สูงอายุได้เข้ามามีบทบาทแสดงความคิดเห็นต่อกิจกรรมที่สร้างรายได้นี้ ผู้สูงอายุย่อมมีโอกาสแสดงความคิดเห็นที่สอดคล้องกับภูมิปัญญาของตนเองมี ซึ่งก่อให้เกิดผลดีกับกระบวนการทำงานอีกประการหนึ่งคือ ผู้สูงอายุรู้สึกคุ้นเคยกับกิจกรรมสร้างรายได้ที่ทำ เพราะเป็นความรู้ที่มีอยู่ก่อนหน้าแล้ว

นอกจากนั้นการบริหารจัดการกระบวนการทำงานให้เกิดการประสานงานระหว่างกลุ่มเป้าหมายทางสังคมขององค์กรกับตลาดที่รับซื้อผลผลิตของกลุ่มเป้าหมายเป็นแนวทางที่เหมาะสม กลุ่มผู้เชี่ยวชาญมีความเห็นสอดคล้องกันว่าเป็นแนวทางที่เหมาะสมในระดับมากที่สุด (Median = 5) อีกทั้งเป็นภาพในอนาคตที่พึงประสงค์มาก (Percentage 90.00) จากองค์กรกรณีศึกษายังไม่พบว่ามีความชัดเจนในประเด็นนี้ หากมีอยู่บ้างก็เป็นโครงการพัฒนางานผู้สูงอายุบ้านน้ำริน ซึ่งเป็นโครงการที่มีในอดีตเช่น การเลี้ยงไก่ไข่ หากมีผลผลิตส่วนเกินที่ไม่ต้องการใช้บริโภคในครัวเรือนแล้วก็สามารถนำออกจำหน่ายต่อไปยังผู้ซื้อโดยตรง แต่ก็ไม่ได้เป็นโครงการหลักที่สร้างรายได้แก่ผู้สูงอายุในปัจจุบัน

นอกจากนี้ความรู้ที่ได้รับจากกรณีศึกษาอื่นๆ คือ การประสานงานขององค์กรธุรกิจเพื่อสังคมให้กลุ่มเป้าหมายขององค์กรมีความสัมพันธ์กับตลาดที่รับซื้อสินค้าโดยตรง อาจทำให้กลุ่มเป้าหมายเสียเปรียบจากการผลผลิตในจำนวน

น้อยทำให้ขาดอำนาจการต่อรอง หากรวมผลผลิตให้องค์กรขายอาจได้ตลาดที่ใหญ่กว่าผลตอบแทนมากกว่า ดังนั้นการสร้างกระบวนการทำงานตามประเด็นนี้จึงต้องพิจารณาความเหมาะสมของผลผลิตแต่ละองค์กร แต่หากองค์กรใดเป็นองค์กรธุรกิจเพื่อสังคมที่มีพันธกิจوبرมงานให้กลุ่มเป้าหมายมีศักยภาพการทำงานโดยไม่มีตลาดรองรับแรงงานในองค์กรแล้ว การจัดกระบวนการที่ทำให้กลุ่มเป้าหมายทางสังคมได้เจอกับตลาดที่สามารถรองรับแรงงานของกลุ่มเป้าหมายได้นั้นเป็นกระบวนการที่มีความสำคัญมาก

ทั้งนี้ยังพบกระบวนการทำงานที่มีส่วนส่งเสริมการทำงานของผู้อยู่สูงอายุให้ประสบความสำเร็จมากยิ่งขึ้น คือ การทำงานร่วมกับสมาชิกวัยแรงงาน จากกรณีศึกษาโครงการพัฒนาออยตุง โครงการผ้าทอมือ พบว่า การทำงานของผู้อยู่สูงอายุมีปัญหาด้านความรวดเร็วที่สู้วัยแรงงานไม่ได้ อีกทั้งยังไม่สามารถเร่งการทำงานให้เพิ่มขึ้นได้ หากจำเป็นต้องส่งสินค้าในช่วงที่มียอดการสั่งซื้อในปริมาณมาก ดังนั้นการแก้ไขเพื่อเพิ่มศักยภาพการผลิตผู้ควบคุมงานจึงจัดการให้วัยแรงงานทำงานที่ยากกว่า หรืองานที่ศักยภาพร่างกายของผู้อยู่สูงอายุไม่เอื้อ อาทิ งานที่ใช้สายตาวางการปักด้ายที่มีขนาดเล็กมาก การรวมด้ายที่มีขนาดเล็กหลายเส้นเข้าด้วยกัน

ประเด็นที่ 3 การบริหารจัดการจ่ายผลตอบแทนจากการทำงานของผู้อยู่สูงอายุในองค์กรธุรกิจเพื่อสังคม

การจ่ายผลตอบแทนนับว่ามีความสำคัญอย่างยิ่งต่อองค์กรธุรกิจเพื่อสังคมที่มีวัตถุประสงค์การเสริมสร้างรายได้ให้กับกลุ่มเป้าหมาย เพราะผลตอบแทนมีความสัมพันธ์โดยตรงกับการเพิ่มขึ้นของรายได้ จากการศึกษาพบแนวทางการจ่ายผลตอบแทนแบ่งเป็น 3 แนวทาง คือ แนวทางที่ 1 การจ่ายผลตอบแทนเป็นเงินเพื่อเพิ่มรายได้เพียงอย่างเดียว แนวทางที่ 2 การจ่ายผลตอบแทนที่ไม่เป็นเงินเพื่อลดรายจ่ายเพียงอย่างเดียว และแนวทางที่ 3 การจ่ายผลตอบแทนเป็นเงินและไม่เป็นเงินผสมผสานกันเพื่อเพิ่มรายได้และลดรายจ่าย

ผลการศึกษาจากกลุ่มผู้เชี่ยวชาญมีความเห็นว่าแนวทางที่เหมาะสมคือ แนวทางที่ 3 เท่านั้น โดยให้ความเห็นว่าเป็นแนวทางที่เหมาะสมในระดับมากที่สุด (Median = 5) อีกทั้งเป็นภาพอนาคตที่พึงประสงค์ในระดับมาก (Percentage 93.33) ซึ่งสอดคล้องกับการจ่ายผลตอบแทนจากกรณีศึกษาทุกกรณีที่มีการจ่ายผลตอบแทนแบบผสมผสานที่เป็นเงินผสมผสานกับผลตอบแทนที่ไม่ใช่เงิน อาทิ สวัสดิการในฐานะลูกจ้าง การจ่ายเป็นอาหาร ที่อยู่อาศัย เป็นต้น ดังนั้นการจ่ายผลตอบแทนที่ไม่ใช่เงินจึงทำหน้าที่เป็นสวัสดิการส่วนเพิ่มให้กับกลุ่มเป้าหมายให้มีมาตรฐานการครองชีพที่ดีขึ้น

นอกจากนี้ยังทำการศึกษาถึงจำนวนการจ่ายผลตอบแทนที่เป็นเงินที่เหมาะสม ผลการศึกษากลุ่มผู้เชี่ยวชาญให้ความเห็นสอดคล้องกันว่า การจ่ายผลตอบแทนจากองค์กรธุรกิจเพื่อสังคมที่จ่ายให้กับแรงงานวัยสูงอายุควรไม่ต่ำกว่าอัตราแรงงานขั้นต่ำตามที่กฎหมายกำหนด ควรเกิดขึ้นในระดับมากที่สุด (Median = 5) เป็นภาพในอนาคตที่พึงประสงค์ในระดับปานกลาง (Percentage 86.67) จากความเห็นนี้องค์กรกรณียังไม่มององค์กรใดทำได้ แต่สำหรับโครงการพัฒนาออยตุงอยู่ระหว่างการตัดสินใจดำเนินการปรับค่าแรงรายวันเป็น 300 บาท เดิมนั้นได้จ่ายค่าตอบแทนรายวันวันละ 230 บาท ซึ่งเป็นอัตราแรงงานขั้นต่ำของจังหวัดเชียงราย การที่องค์กรธุรกิจเพื่อสังคมกรณีศึกษาไม่จ่ายค่าแรงงานขั้นต่ำแล้วไม่ผิดกฎหมาย เพราะองค์กรเหล่านี้ดำเนินการภายใต้มูลนิธิ ที่อยู่นอกเหนือจากการบังคับตามกฎหมายขององค์กรธุรกิจเอกชน

นอกจากประเภทของผลตอบแทนแล้ว ช่วงเวลาการจ่ายผลตอบแทน หมายถึง การจ่ายผลตอบแทนรายวัน รายเดือน หรือตามจำนวนผลผลิต รวมทั้งระยะเวลาการจ่ายผลตอบแทนหลังจากกระบวนการผลิตเสร็จสิ้น ย่อมมีผลต่อการบริหารจัดการองค์กร จากการศึกษากรณีศึกษาพบประเด็นที่น่าสนใจว่าการจ่ายผลตอบแทนขององค์กรไม่ได้เป็นไปเพื่อสร้างรายได้ให้กับกลุ่มเป้าหมายเพียงอย่างเดียว ยังมีผลตอบแทนอยู่รอดและการดำเนินการตามแผนงานที่องค์กรวางไว้ จากกรณีศึกษาโครงการพัฒนางานผู้อยู่สูงอายุบ้านน้ำรินเคยมีกิจกรรมสร้างรายได้ด้วยการสานตะกร้า โดยมีหน่วยงานเทศบาลมารับซื้อโดยจ่ายเงินตามระยะเวลาที่กำหนดให้กับผู้อยู่สูงอายุแต่ต้องหลังจากที่สินค้าขายได้แล้ว จึงทำให้ผู้อยู่สูงอายุเลิกสานตะกร้าขาย แต่นำไปขายเองที่ตลาดเพราะได้เงินในทันที ซึ่งสอดคล้องกับความต้องการของผู้อยู่สูงอายุที่มีปัญหาทาง

เศรษฐกิจมากกว่า จึงทำให้โครงการล้มเหลวด้านการสร้างรายได้และความยั่งยืนของโครงการ เพราะการบริหารจัดการผลตอบแทนที่ไม่เหมาะสม

กรณีศึกษาโครงการพัฒนาออยตุง กลุ่มผ้าทอมือนั้นช่วงเวลาการจ่ายค่าตอบแทนก็มีผลกับการสนับสนุนทางรายได้ของกลุ่มเป้าหมาย เนื่องจากโครงการจ่ายค่าตอบแทนรายวัน รายเดือน หรือตามจำนวนผลผลิต รวมยอดจ่ายครั้งเดียวเป็นเดือนละ 1 ครั้ง จึงทำให้เห็นว่าโครงการผ้าทอมือสามารถสนับสนุนรายได้ให้กับคนในเมือง (อาศัยอยู่เชิงตอย) เท่านั้น ส่วนคนบนดอยไม่สมัครใจมาร่วมงาน เพราะวัฒนธรรมด้านการรับค่าตอบแทนของคนบนดอย มีความต้องการให้ออกเป็นรายวัน จึงทำให้การทำงานในโครงการผ้าทอมือ ไม่สามารถสนับสนุนรายได้ให้กับคนบนดอยได้ ทั้งที่คนบนดอยมีสิทธิเข้าร่วมโครงการในฐานะเป็นกลุ่มเป้าหมายของโครงการ

ประเด็นที่ 4 การบริหารจัดการทรัพยากรบุคคลที่เกี่ยวข้องกับองค์กรธุรกิจเพื่อสังคมที่มีวัตถุประสงค์การสร้างรายได้แก่ผู้สูงอายุ

ประเด็นการมีส่วนร่วมของทรัพยากรผู้สูงอายุในองค์กรธุรกิจเพื่อสังคมที่เหมาะสมต่อการสร้างรายได้จากการทำงานแก่ผู้สูงอายุจากการศึกษากรณีศึกษาพบบทบาทที่สำคัญ 3 บทบาท คือ บทบาทที่ 1 บทบาทการเป็นเจ้าของร่วมองค์กรธุรกิจเพื่อสังคม บทบาทที่ 2 การได้รับการจ้างงานในองค์กรธุรกิจเพื่อสังคมและบทบาทที่ 3 บทบาทการเป็นตลาดรองรับสินค้าหรือบริการจากองค์กรธุรกิจเพื่อสังคม ผลการศึกษาจากกลุ่มผู้เชี่ยวชาญมีความเห็นสอดคล้องกันว่าบทบาทการได้รับการจ้างงานในองค์กรธุรกิจเพื่อสังคม เป็นบทบาทที่เหมาะสมกับการสร้างรายได้และเป็นไปได้กับผู้สูงอายุในระดับมากที่สุด (Median = 4.5) เป็นภาพในอนาคตที่พึงประสงค์ในระดับมาก (Percentage 90.00)

แต่จากการศึกษาพบประเด็นการบริหารจัดการให้ผู้สูงอายุมีบทบาทการเป็นเจ้าของร่วมองค์กรธุรกิจเพื่อสังคม (บทบาทที่ 1) ที่สามารถสร้างคุณค่าเพิ่มให้กับผู้สูงอายุทั้งคุณค่าทางเศรษฐกิจและคุณค่าทางสังคม กล่าวคือ โครงการพัฒนางานผู้สูงอายุบ้านน้ำรินเปิดโอกาสให้ผู้สูงอายุเป็นหุ้นส่วนของโครงการฯ ด้วยการขายหุ้นหุ้นละ 20 บาท ผู้สูงอายุหนึ่งรายซื้อได้ไม่เกิน 500 บาท หรือ 25 หุ้น จุดประสงค์ของการขายหุ้นนี้เพื่อทำให้โครงการฯมีเงินทุนหมุนเวียนเพื่อการทำกิจกรรมสร้างรายได้แก่ผู้สูงอายุและยังสร้างรายได้จากผลกำไรของโครงการฯแก่ผู้ถือหุ้นตามที่ตกลงไว้ แต่การจำกัดการซื้อหุ้นเพราะไม่ต้องการให้คนที่ไม่มีเงินมากได้เปรียบในลักษณะนายทุน อีกทั้งมีจุดประสงค์เพื่อต้องการสร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของโครงการฯ ร่วมกัน ทำให้ผู้สูงอายุเกิดความรู้สึกว่าตนเองมีคุณค่าและศักดิ์ศรีจากการทำงานในโครงการฯ ไม่ได้เป็นผู้รับสวัสดิการการช่วยเหลือด้านรายได้

สำหรับโครงการพัฒนาออยตุง พบว่าการบริหารจัดการทรัพยากรบุคคลด้วยการสร้างบทบาทความเป็นเจ้าของร่วมสามารถสร้างแรงจูงใจให้แรงงานสร้างผลผลิตที่เพิ่มขึ้นได้ เห็นได้จากโครงการปลูกแมคคาเดเมีย ที่แต่เดิมนั้นจ้างแรงงานเป็นรายวันในการปลูก ดูแล และเก็บเกี่ยวผลผลิต ภายหลังเปลี่ยนการบริหารจัดการจากการจ้างแรงงานเป็นให้เข้าต้นแมคคาเดเมียราคาต้นละ 1 บาท จึงเปลี่ยนบทบาทแรงงานที่ได้รับค่าตอบแทนรายวันกลุ่มนี้มีบทบาทเป็นเจ้าของ โดยโครงการฯรับซื้อผลผลิตที่ปลูกได้ทั้งหมด ผลที่ได้รับคือผลผลิตมากกว่าเดิมถึง 10 เท่า เพราะผู้ปลูกเกิดความตั้งใจเนื่องจากมีส่วนได้ส่วนเสียเพิ่มขึ้นจากการดูแลที่ดีหรือไม่ดี จากบทเรียนนี้จึงเห็นว่าบทบาทผู้สูงอายุในการทำงานที่เหมาะสมของแต่ละพื้นที่จะเป็นเช่นไรนั้นผู้ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการองค์กรต้องทำความเข้าใจกลุ่มเป้าหมายทางสังคมของตนด้วย

การแสดงคุณค่าทางสังคมของผู้สูงอายุผ่านการทำงานเพื่อสร้างรายได้

การศึกษาจากกรณีพบว่า ผู้สูงอายุได้สร้างคุณค่าทางสังคมให้เกิดขึ้นจากการได้รับการส่งเสริมการทำงานเพื่อสร้างรายได้ในองค์กรธุรกิจเพื่อสังคม ดังต่อไปนี้

1.ลดการพึ่งพิงลูกหลาน ผู้สูงอายุสามารถพึ่งพารายได้จากการทำงานของตนเองเพื่อใช้ในการดำรงชีวิต ดังกรณีศึกษา โครงการซูปเปอร์มาร์เก็ตผู้ยากไร้ ผู้สูงอายุที่เข้ามาอาศัยอยู่ในโครงการเป็นผู้ที่มีความเดือนร้อน ลูกหลานไม่

พร้อมดูแลเพราะต้องเผชิญความยากจนร่วมกัน หรือไม่ต้องการผู้สูงอายุเหล่านี้มาเป็นสมาชิกของครอบครัว ดังนั้นการพึ่งพาตนเองได้ของผู้สูงอายุหลังจากมาทำงานที่โครงการ จึงมีผลทำให้ภาระของครอบครัวที่ยากจนไม่ย่ำแย่ลง รวมทั้งครอบครัวที่ไม่ต้องการผู้สูงอายุเหล่านี้ก็ไม่สามารถกระทำการเพื่อลดคุณค่าของผู้สูงอายุลงไปได้

- **การทำงานก่อให้เกิดอาชีวะบำบัด** การมีสุขภาพร่างกายและจิตใจที่ดีขึ้นจากการทำงานส่งผลให้ลดภาวะพึ่งพิงในวัยสูงอายุ กรณีศึกษาที่ชัดเจนที่สุด คือ โครงการชูปเปอร์มาร์เก็ตผู้ยากไร้ เนื่องจากสามารถเห็นความแตกต่างของผู้สูงอายุรายเดียวกัน แต่ใช้ชีวิตอย่างปราศจากงานกับช่วงชีวิตที่เข้ามาทำงานในโครงการ ผลการสัมภาษณ์พบว่าผู้สูงอายุทุกรายมีสุขภาพร่างกายที่ดีขึ้นก่อนเข้าร่วมทำงานกับโครงการ อีกทั้งยังเป็นความตั้งใจของโครงการที่ได้บริหารจัดการกระบวนการทำงานที่มุ่งเน้นให้ผู้สูงอายุได้ออกกำลังกายและทางใจ อาทิ งานสับปุย เป็นการทำงานที่ออกแบบให้ใช้กำลังร่างกายของผู้สูงอายุเหมือนการออกกำลังกาย สถานที่ทำงานร่วมทำงานกันเป็นกลุ่มทำให้ผู้สูงอายุเกิดการพูดคุยกัน อีกทั้งก่อนการผลตอบแทนจากการทำงานเดือนละ 2 ครั้ง ต้นเดือนและกลางเดือน พระพะยอมจะเทศน์ก่อนที่ผู้สูงอายุได้รับเงิน จึงทำให้เห็นการออกกำลังกายผ่านคำสอนทางพระพุทธศาสนา ร่วมกับการมีสังคมของคนที่มีช่วงอายุใกล้เคียงกัน

2.รายได้ของผู้สูงอายุเป็นที่พึ่งของครัวเรือน มีผู้สูงอายุจำนวนมากที่ยังคงรับบทบาทเป็นหัวหน้าครอบครัวและมีบทบาทการสร้างรายได้หลักให้กับครัวเรือน จากกรณีศึกษาโครงการพัฒนาตอยตุง พบผู้สูงอายุในโครงการผ้าทอมือหลายรายที่ยังมีความจำเป็นต้องทำงาน เพราะรายได้ของตนเองมีความสำคัญกับภาวะทางเศรษฐกิจของครัวเรือน พบการกระจายสู่สามีฆราภาพ บุตรหลานที่ยังคงอยู่ในวัยศึกษาเล่าเรียน เจ็บป่วยหรือพิการ อีกทั้งรายได้ของผู้สูงอายุยังเป็นตาข่ายคุ้มครอง (Social Safety Net) ภาวะความไม่แน่นอนทางเศรษฐกิจที่ครัวเรือนต้องเผชิญ

3.การถ่ายทอดความรู้หรือประสบการณ์ชีวิตผ่านการทำงานร่วมกับสมาชิกต่างวัย ผู้สูงอายุมีบทบาททางสังคมอย่างมากในการถ่ายทอดความรู้ ภูมิปัญญาและประสบการณ์ชีวิต ซึ่งมีส่วนเสริมสร้างให้ผู้ที่ได้รับการถ่ายทอดมีการดำรงชีวิตได้อย่างมีคุณภาพมากยิ่งขึ้น จากกรณีศึกษาโครงการพัฒนาตอยตุง ผู้สูงอายุกลุ่มผ้าทอมือ พบการถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์สู่สมาชิกต่างวัย โดยเฉพาะภูมิปัญญาด้านการทำงานตั้งแต่ระดับง่ายคือ การปั่นด้ายให้ดีเพื่อทำการทอผ้ามีคุณภาพมากยิ่งขึ้น จนถึงระดับยาก คือ การทอผ้าลายเฉพาะที่ต้องใช้ประสบการณ์สูงก็ถ่ายทอดโดยผู้สูงอายุในโครงการ

จากการนำเสนอการแสดงคุณค่าทางสังคมของผู้สูงอายุผ่านการทำงานเพื่อสร้างรายได้ พบว่าเป็นคุณค่าที่เกิดจากตัวผู้สูงอายุที่ได้สื่อให้เห็นผ่านการทำงานใน 2 ประการ คือ ประการแรก การลดการพึ่งพิงหรือลดภาระของครัวเรือนและสังคมในการดูแลผู้สูงอายุ ประการที่ 2 การเพิ่มคุณค่าด้านต่างๆ ให้กับสมาชิกในครัวเรือนและสังคมจากการทำงานและรายได้ของผู้สูงอายุ

บทสรุป

การบริหารจัดการองค์กรธุรกิจเพื่อสังคมเพื่อส่งเสริมการสร้างรายได้จากงานแก่ผู้สูงอายุประกอบด้วยประเด็นอันเกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการการระดมทรัพยากร การบริหารจัดการกระบวนการทำงาน การบริหารจัดการผลตอบแทน และการบริหารจัดการทรัพยากรบุคคล พบว่าไม่มีประเด็นการบริหารจัดการองค์กรที่กล่าวมานี้แบบแยกส่วน ทุกองค์ประกอบล้วนมีความสัมพันธ์ต่อกันและกัน อาทิ การบริหารจัดการทรัพยากรบุคคลให้มีบทบาทความเป็นเจ้าของร่วม ย่อมมีผลต่อการจ่ายผลตอบแทนที่มอบให้จากการเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากผลกำไรขององค์กร รวมทั้งอาจมีผลต่อการระดมทรัพยากรที่มาจากการประกอบกิจการได้เพิ่มขึ้นเพราะเกิดแรงจูงใจในการทำงานจากผลตอบแทนที่ได้รับมากขึ้น ดังนั้นผู้ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการต้องให้ความสำคัญกับทุกประเด็นอย่างเป็นองค์รวม อีกทั้งการส่งเสริมให้ผู้สูงอายุทำงานเพื่อสร้างรายได้ นอกจากต้องส่งเสริมให้เกิดคุณค่าทางเศรษฐกิจแก่ผู้สูงอายุแล้ว ยังต้องคำนึงถึงการส่งเสริมให้เกิดคุณค่าทางสังคมแก่ผู้สูงอายุด้วย กล่าวคือ การทำงานที่ก่อให้เกิดอาชีวะบำบัดเพื่อให้ผู้สูงอายุมีสุขภาพ

ที่ดีขึ้นจากการทำงานในองค์กร รวมทั้งการเปิดโอกาสให้ผู้สูงอายุได้ถ่ายทอดภูมิปัญญาและความรู้ของตนสู่วัยแรงงาน เพราะนอกจากจะสร้างความภาคภูมิใจ การยอมรับนับถือผู้สูงอายุจากวัยแรงงานแล้ว ยังมีส่วนช่วยสนับสนุนให้สมาชิกวัยแรงงานมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น และมีการเตรียมความพร้อมก่อนเข้าสู่วัยสูงอายุ จากการได้เรียนรู้การดำเนินชีวิตที่ผ่านมาของผู้สูงอายุ

เอกสารอ้างอิง

- ศุภเจตน์ จันทร์สาส์น. (2550). การได้ประโยชน์จากการปันผลทางประชากร: การศึกษาเชิงประจักษ์ระหว่างประเทศ. สืบค้นเมื่อ 1 มีนาคม 2555 จาก <http://www.riclib.nrct.go.th/ej/pdf/41-2-11.pdf>
- Jacques Defourny and Yu-Yuan Kuan. (2011). *Emerging Models of Social Enterprise in Eastern Asia: a Cross-country Analysis*. Social Enterprise Journal entitled Social Enterprise in East Asia.

กลุ่มย่อยที่ 5

สภาพการทำงานและคุณภาพชีวิตแรงงาน

การรับรู้สิทธิค่าชดเชยกรณีถูกเลิกจ้างตามพระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงาน พ.ศ. 2541
ของลูกจ้างในเขตกรุงเทพมหานคร
Perception of employees in Bangkok about severance pay under Labour
Protection Act B.E. 2541

มณฑิรา ยืนยงทวีพรชัย¹
Monthira Yuenyongthaweeponchai²

Abstract

The objective is to study the level of the workers' perception about the right to severance pay when their employment is terminated under Labour Protection Act B.E. 2541 (1998) and factors affecting such awareness. Data are collected from 60 workers, whose employment was terminated, in Bangkok, using the questionnaire and two in-depth interviews with case studies. The statistical tools used are percentage and arithmetic means, while the relationship between variables is tested using the average differential of 0.15 upward.

The findings reveal that the majority of samples are female with an average age of 38.5 years, with a bachelor's degree education, earning up to 20,000 baht per month, with an average length of employment of 6.63 years, never received training on labour laws and had their employment terminated for the first time. The samples are aware of their right to severance pay upon termination of employment under Labour Protection Act B.E. 2541 (1998) at a moderate level. On conditions leading to such right, rate of severance pay, rate of special severance pay, and submission of complaints demanding both kinds of severance pay, the samples show the most awareness about the conditions leading to the right and the least awareness about the rate of severance pay. They have an opportunity to know about their right after the termination rather than prior to termination when their level of awareness also increases accordingly. Their important channels of awareness are personal media, i.e. friends, and mass media, i.e. television and the Internet.

Factors that affect their awareness about the right to severance pay upon termination of employment under Labour Protection Act B.E. 2541 (1998) on the whole are income, length of service, training experience about labour laws, and opportunity to become aware of such right.

Keywords : awareness, the right to severance pay, and termination of employment

บทคัดย่อ

การศึกษานี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาระดับการรับรู้สิทธิค่าชดเชยกรณีถูกเลิกจ้างตามพระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงาน พ.ศ. 2541 และ ปัจจัยที่มีผลต่อการรับรู้ดังกล่าวของลูกจ้างที่ถูกเลิกจ้าง เก็บข้อมูลจากลูกจ้างที่ถูกเลิกจ้างซึ่งทำงานในเขตกรุงเทพมหานคร จำนวน 60 คน ใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือ และสัมภาษณ์แบบเจาะลึก 2 กรณีศึกษา สถิติที่ใช้ คือ ค่าร้อยละ และค่าเฉลี่ยเลขคณิต และทดสอบความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรโดยใช้ความแตกต่างของค่าเฉลี่ย ตั้งแต่ 0.15 ขึ้นไป

ผลการศึกษาพบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นหญิง อายุเฉลี่ย 38.35 ปี สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี มีรายได้ไม่เกินเดือนละ 20,000 บาท อายุการทำงานเฉลี่ย 6.63 ปี ไม่เคยเข้ารับการอบรมเกี่ยวกับกฎหมายแรงงาน และถูกเลิกจ้างเป็นครั้งแรก กลุ่มตัวอย่างรับรู้สิทธิเรื่องค่าชดเชยกรณีถูกเลิกจ้างตามพระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงาน พ.ศ. 2541 ในระดับปานกลาง ทั้งเรื่องเงื่อนไขการเกิดสิทธิ อัตราค่าชดเชย อัตราค่าชดเชยพิเศษ และการฟ้องร้องเรียก

¹ หลักสูตรพัฒนาแรงงานและสวัสดิการมหาชน คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

² Degree of Master of Labour and Welfare Development Faculty of Social Administration, Thammasat University, Thailand

ค่าชดเชยและค่าชดเชยพิเศษ ซึ่งเรื่องที่รับรู้มากที่สุด คือ เงื่อนไขการเกิดสิทธิ และ รั้งน้อยที่สุด คือ อัตราค่าชดเชย โดยมีโอกาสรับรู้สิทธิหลังถูกเลิกจ้างมากกว่าก่อนถูกเลิกจ้าง ซึ่งระดับของโอกาสการรับรู้ก็มีเพิ่มขึ้นด้วย และช่องทางการรับรู้ที่สำคัญของกลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ สื่อบุคคล คือ เพื่อน และสื่อสารมวลชน คือ โทรทัศน์ และ อินเทอร์เน็ต

ปัจจัยที่มีผลต่อการรับรู้สิทธิเรื่องค่าชดเชยกรณีถูกเลิกจ้างตามพระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงาน พ.ศ. 2541 โดยภาพรวม ได้แก่ รายได้ อายุการทำงาน ประสบการณ์อบรมเกี่ยวกับกฎหมายแรงงาน และโอกาสการรับรู้สิทธิหลังถูกเลิกจ้าง

คำสำคัญ : การรับรู้, สิทธิเรื่องค่าชดเชย, และการถูกเลิกจ้าง

1. คำนำ (Introduction)

การลดจำนวนลูกจ้างขององค์กรเป็นวิธีการหนึ่งซึ่งนำมาใช้เพื่อแก้ไขปัญหาทางเศรษฐกิจของการดำเนินธุรกิจหรือเพื่อสาเหตุอื่น ๆ เช่น การไม่ประสงค์ให้ลูกจ้างทำงานต่อไปด้วยเหตุผลส่วนตัว และการเมืองภายในองค์กร เป็นต้น

สถานการณ์การเลิกจ้าง เดือนกรกฎาคม 2555 (กระทรวงแรงงาน, กรมการจัดหางาน, 2555) ระบุว่า มีผู้ประกันตนที่มากขึ้นทะเบียนขอรับประโยชน์ทดแทนกรณีว่างงานในเดือนกรกฎาคม 2555 จำนวน 43,657 คน เมื่อเปรียบเทียบกับเดือนมิถุนายน 2555 พบว่าเพิ่มขึ้นจำนวน 37 คน หรือ ร้อยละ 0.08 และเมื่อเปรียบเทียบกับช่วงเดือนเดียวกันของปี 2554 และ 2555 จะพบว่าในปี 2555 มีผู้ประกันตนที่ขึ้นทะเบียนขอรับประโยชน์ทดแทนกรณีว่างงาน

ปี	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.	รวม
2554	6,643	5,202	5,914	4,660	5,530	5,831	5,903	5,686	4,916	6,064	13,254	19,140	88,743
2555	14,829	15,910	9,147	8,337	5,623	5,906	6,150	-	-	-	-	-	65,902

ด้วยสาเหตุเลิกจ้างมากกว่าปี 2554

ตารางที่ 1

ผู้ประกันตนที่ขึ้นทะเบียนขอรับประโยชน์ทดแทนกรณีว่างงาน

ด้วยสาเหตุเลิกจ้าง ปี 2554-2555

ที่มา: สถานการณ์การว่างงาน การเลิกจ้าง และความต้องการแรงงาน, โดย กระทรวงแรงงาน, กรมการจัดหางาน, สิงหาคม 2555, สืบค้นเมื่อวันที่ 15 สิงหาคม 2555, จาก <http://lmi.doe.go.th/index.php/2012-07-22-09-50-12/277-unemployment-0855>

หากพิจารณาจำนวนผู้ประกันตนที่ขึ้นทะเบียนขอรับประโยชน์ทดแทนกรณีว่างงานด้วยสาเหตุเลิกจ้าง ปี 2554 และ ปี 2555 จะเห็นว่า ตั้งแต่เดือนมกราคม-ธันวาคม 2554 มีผู้ประกันตนที่ขึ้นทะเบียนขอรับประโยชน์ทดแทนกรณีว่างงานด้วยสาเหตุเลิกจ้างทั้งสิ้น 88,743 คน ในขณะที่ ปี 2555 เพียงเดือนมกราคม-กรกฎาคม มีผู้ประกันตนที่ขึ้นทะเบียนขอรับประโยชน์ทดแทนกรณีว่างงานด้วยสาเหตุเลิกจ้างแล้วทั้งสิ้น 65,902 คน หากประมาณการจนถึงสิ้นปี 2555 มีแนวโน้มว่าจะมีผู้ประกันตนที่ขึ้นทะเบียนขอรับประโยชน์ทดแทนกรณีว่างงานด้วยสาเหตุเลิกจ้างรวมทั้งปี 2555 สูงกว่า ปี 2554 ซึ่งหมายถึงจำนวนผู้ถูกเลิกจ้างก็มีเพิ่มขึ้นด้วย

เมื่อพิจารณาสาเหตุที่ผู้ประกันตนถูกเลิกจ้าง พบว่า (กระทรวงแรงงาน, กรมการจัดหางาน, 2555) เนื่องมาจากนายจ้างปิดกิจการมากที่สุด ร้อยละ 43.18 รองลงมา ได้แก่ นายจ้างลดจำนวนพนักงาน ร้อยละ 27.56 สาเหตุอื่น ๆ เช่น สุขภาพไม่ดี หยุตกิจการชั่วคราว ร้อยละ 24.82 ไม่ผ่านการประเมิน/ทดลองงาน ร้อยละ 3.34 มีความผิด ร้อยละ 0.99 นายจ้างใช้เครื่องจักรที่ทันสมัย ร้อยละ 0.11 (ตารางที่ 2)

ตารางที่ 2

ผู้ประกันตนที่ขึ้นทะเบียนขอรับประโยชน์ทดแทน

จำแนกตามสาเหตุการเลิกจ้าง

สาเหตุที่ถูกเลิกจ้าง	กรกฎาคม 2555	
	จำนวน	ร้อยละ
นายจ้างปิดกิจการ	2,655	43.18
นายจ้างลดจำนวนพนักงาน	1,695	27.56
ไม่ผ่านการประเมิน/ทดลองงาน	205	3.34
มีความผิด	61	0.99
นายจ้างใช้เครื่องจักรที่ทันสมัยแทน	7	0.11
อื่น ๆ	1,527	24.82
รวม	6,150	100.00

ที่มา: สถานการณ์การว่างงาน การเลิกจ้าง และความต้องการแรงงาน, โดย กระทรวงแรงงาน, กรมการจัดหางาน, สิงหาคม 2555, สืบค้นเมื่อวันที่ 15 สิงหาคม 2555, จาก <http://lmi.doe.go.th/index.php/2012-07-22-09-50-12/277-unemployment-0855>

จากจำนวนผู้ประกันตนที่ถูกเลิกจ้างข้างต้น ประเด็นสำคัญคือ ลูกจ้างทราบหรือไม่ว่าตนควรได้รับสิทธิใดบ้างจากการถูกเลิกจ้าง เนื่องจากการถูกเลิกจ้างส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของลูกจ้าง กล่าวคือ ลูกจ้างต้องประสบกับปัญหาต่าง ๆ เช่น ภาวะการว่างงาน ภาวะความเครียด ขาดความมั่นคงในชีวิต และโดยเฉพาะอย่างยิ่งการขาดรายได้ในการยังชีพอาจทำให้เกิดปัญหาอื่น ๆ ตามมา เพราะในการดำรงชีวิตจำเป็นที่จะต้องใช้จ่าย ทั้งการอุปโภค-บริโภค การรับบริการต่าง ๆ ซึ่งล้วนแต่ต้องใช้เงินเป็นปัจจัยหลักทั้งสิ้น ดังนั้น จึงจำเป็นที่ลูกจ้างจะต้องมีเงินสำรองส่วนหนึ่งเพื่อให้สามารถดำรงชีวิตต่อไปได้ในขณะที่ว่างงานหรืออาจใช้เป็นทุนในการประกอบอาชีพอิสระต่อไป

อย่างไรก็ตาม ประเทศไทยมีกฎหมายคุ้มครองลูกจ้างในกรณีถูกเลิกจ้างตั้งแต่ พ.ศ. 2541 คือ พระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงาน พ.ศ. 2541 ซึ่งกำหนดให้นายจ้างต้องจ่ายค่าชดเชยให้แก่ลูกจ้างเมื่อมีการเลิกจ้าง โดยมีอัตราการจ่ายตามระยะเวลาทำงานของลูกจ้าง รวมทั้งกำหนดให้มีการจ่ายค่าชดเชยพิเศษแก่ลูกจ้างในกรณีที่นายจ้างย้ายสถานประกอบการหรือปรับปรุงกิจการ ทำให้ต้องลดจำนวนลูกจ้างลงด้วย

แม้ว่าจะมีกฎหมายให้ความคุ้มครองดังกล่าวแล้ว แต่นายจ้างจำนวนไม่น้อยก็อาศัยความไม่รู้กฎหมายของลูกจ้างมาเป็นช่องว่างที่จะลดค่าใช้จ่ายในการจ่ายค่าชดเชยลง เช่น การกดดันให้ลูกจ้างเขียนใบลาออกเอง หรือเลิกจ้างแต่ไม่จ่ายเงินชดเชย

ดังนั้น สิ่งสำคัญอย่างยิ่งที่ลูกจ้างควรตระหนักและให้ความสำคัญ คือ การรับรู้สิทธิเรื่องค่าชดเชยกรณีถูกเลิกจ้างตามที่พระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงาน พ.ศ. 2541 บัญญัติไว้ เพื่อประโยชน์และสิทธิที่ลูกจ้างควรได้รับซึ่งจะทำให้สามารถดำรงชีวิตต่อไปได้อย่างมั่นคงและเป็นปกติสุข

วัตถุประสงค์ของการศึกษา คือ เพื่อศึกษาระดับการรับรู้สิทธิเรื่องค่าชดเชยกรณีถูกเลิกจ้างตามพระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงาน พ.ศ. 2541 และ ปัจจัยที่มีผลต่อการรับรู้ดังกล่าวของลูกจ้างที่ถูกเลิกจ้าง

แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง มีหลากหลาย ในที่นี้ได้เสนอ ทฤษฎีการรับรู้ และแนวคิดเกี่ยวกับค่าชดเชย ซึ่งเป็นแนวคิดและทฤษฎีหลักของการศึกษา

1. ทฤษฎีการรับรู้

การรับรู้ หมายถึง การรับรู้ คือ การที่บุคคลใช้ระบบภายในของตนรับรู้เอาข้อมูลจากสิ่งแวดล้อมภายนอกเข้ามาโดยจิตวิสัย และมีการสร้างสรรค์ทำให้เกิดกระบวนการ 3 อย่าง คือ การเลือกสิ่งเร้า การจัดหมวดหมู่ให้แก่สิ่งเร้า การตีความหรือการประเมินค่า และการรับรู้เองเป็นผลมาจากการนำเข้าสู่ของสิ่งกระตุ้นทางกายภาพจากสิ่งแวดล้อมภายนอกและประสบการณ์ในอดีตเป็นแนวโน้มในการมุ่งสนใจแต่ละคนจะเลือกสรรและตีความจาก

สิ่งกระตุ้นที่ตนเองจำได้และปรับความคิดเห็นส่วนตัวให้สอดคล้องกับความต้องการและประสบการณ์ของตน (นพณีนาคคง, 2540, น. 15-16, อ้างถึงใน วิชฌน์โชติ ศิริโสตา, 2552, น. 10)

กระบวนการเลือกรับสาร ประกอบด้วยขั้นตอนดังนี้ (อารี สัมมา, 2543, น. 17-18)

1. การเลือกเปิดรับ บุคคลจะเลือกเปิดรับสื่อและข่าวสารจากแหล่งต่าง ๆ ตามความสนใจและความต้องการเพื่อนำมาใช้แก้ปัญหาหรือสนองความต้องการของตนเอง
2. การเลือกให้ความสนใจ บุคคลจะเลือกให้ความสนใจเฉพาะข่าวสารที่สอดคล้องกับทัศนคติและความเชื่อดั้งเดิม จะหลีกเลี่ยงข่าวสารที่ขัดแย้งกับทัศนคติและความเชื่อของตัวเอง
3. การเลือกรับรู้และการตีความหมาย บุคคลแต่ละคนจะเลือกรับรู้หรือตีความข่าวสารแตกต่างกันไป ตามประสบการณ์ ทัศนคติ ความต้องการ ความคาดหวัง สภาวะร่างกายหรือ สภาวะอารมณ์ในขณะนั้น แต่จะเลือกรับรู้และตีความหมายสอดคล้องกับทัศนคติและประสบการณ์ ในกรณีข่าวสารที่ใหม่แต่ขัดแย้งกับทัศนคติและความเชื่อ บุคคลจะปิดรับข่าวสารนั้นทันที
4. การเลือกจดจำ เมื่อบุคคลเลือกความสนใจแล้วและเลือกตีความข่าวสารไปในทางสอดคล้องกับทัศนคติและความเชื่อของตนแล้ว บุคคลยังเลือกจดจำเนื้อหาสาระของสารในส่วนที่ต้องการจำเพื่อเก็บไว้เป็นประสบการณ์ซึ่งจะนำไปใช้ในโอกาสต่อไป

ดังนั้น บุคคลจะเลือกรับรู้ข่าวสารตามความสนใจหรือความต้องการที่จะรับรู้ของบุคคลนั้น ๆ และข่าวสารเองจะต้องไม่ขัดแย้งทัศนคติ และความเชื่อของบุคคลนั้นด้วย

การรับรู้เกี่ยวกับสิทธิ

ปัจจัยที่มีผลต่อการรับรู้ของบุคคล ทำให้การรับรู้ของบุคคลแตกต่างกันออกไป ถึงแม้ว่าจะรับรู้ในเรื่องเดียวกันก็ตาม เพราะบุคคลจะประมวลการรับรู้เป็นประสบการณ์ที่มีความหมายเฉพาะตน ซึ่งมีปัจจัย ดังนี้ (ธมนวรรณ สุภาพ, 2542, น. 18, อ้างถึงใน สุกานดา ปัญญาโณม, 2553, น. 25-26)

1. เพศ แสดงความแตกต่างของบุคคล ซึ่งมีผลต่อการแสดงพฤติกรรม และ เพศยังมีผลต่อสติปัญญาและการรับรู้
2. อายุ มีผลต่อการรับรู้ที่สัมพันธ์กับพัฒนาการ และประสบการณ์ต่าง ๆ ผู้ที่มีอายุน้อยกว่าจะมีวุฒิภาวะมากกว่า และมีประสบการณ์เกี่ยวกับสิ่งต่าง ๆ มากกว่าคนอายุน้อย อายุส่งผลถึงความแตกต่างในการแสดงออกของพฤติกรรมที่เกิดจากการเรียนรู้ การมองปัญหา ความเข้าใจ การใช้เหตุผล และการตัดสินใจของบุคคลแต่ละคน
3. ระดับการศึกษา จะช่วยพัฒนาสติปัญญา ความคิดอ่าน และความรู้ความเข้าใจ ซึ่งส่งผลให้บุคคลมีความสามารถในการคิด วิเคราะห์ข้อมูลจากสิ่งต่าง ๆ การศึกษาเป็นสิ่งที่เกื้อหนุนให้บุคคลเข้าใจสิ่งต่าง ๆ ได้อย่างรวดเร็ว ผู้ที่มีการศึกษาสูง มักได้เปรียบเรื่องการเรียนรู้ และเกิดการเรียนรู้ได้ดีกว่าผู้ที่มีการศึกษาน้อย
4. ความสนใจ บุคคลที่มีความสามารถต่อสิ่งใดจะมีความตั้งใจอย่างแน่วแน่ต่อสิ่งนั้น และมีการพิจารณาเหตุการณ์นั้น ๆ อย่างละเอียดรอบคอบและสามารถแปลความหมายได้อย่างถูกต้อง
5. สภาพจิตใจ ความเมื่อยล้า ความเหนื่อยหน่าย มีผลกระทบต่องานสติปัญญา ความเข้าใจของบุคคล ซึ่งจะทำให้การรับรู้และแปลความหมายผิดไป ซึ่งตรงข้ามกับบุคคลบางคนที่มีจิตใจผ่องใส มีความหวัง จะทำให้เข้าใจได้ดีขึ้น
6. ความต้องการ บุคคลที่มีความต้องการเป็นพื้นฐานของชีวิต ร่างกายของบุคคลใด ต้องการสิ่งใดมากบุคคลนั้นจะตีความสิ่งนั้นให้ตรงกับความต้องการของตนเอง และจะรับรู้สิ่งนั้น ๆ ไปตามความต้องการได้ ทำให้เกิดการแสดงความรู้สึกพอใจในความต้องการนั้น

ซึ่งกล่าวได้ว่า ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการรับรู้เกิดขึ้นได้หลายองค์ประกอบที่ประกอบด้วย 2 ปัจจัยหลัก ๆ คือ ตัวผู้รับรู้เอง เช่น ความสนใจ บุคลิกภาพของผู้รับรู้ ประสบการณ์ และปัจจัยภายนอกของผู้รับรู้ เช่น ช่องทางการรับรู้ ลักษณะของสิ่งเร้า และบางครั้งผู้รับรู้แต่ละคนมีมุมมองความเข้าใจในสิ่งที่ได้รับรู้ ความสามารถในการรับรู้ความต้องการที่จะรับรู้ของแต่ละบุคคลอาจแตกต่างกัน ดังนั้น การรับรู้ด้านสิทธิและโอกาสตามสิทธิตามกฎหมายของลูกจ้าง จึงเกี่ยวข้องกับความต้องการ และ/หรือสิ่งจูงใจอื่น ๆ และการรับรู้ที่แตกต่างกันของลูกจ้าง ย่อมมีผลต่อความคิดการแสดงออกที่แตกต่างกันด้วย

2. แนวคิดเกี่ยวกับค่าชดเชย

เมื่อวันที่ 1 เมษายน 2472 ได้บังคับใช้กฎหมายเกี่ยวกับสัญญาจ้างแรงงาน (ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 575 ถึงมาตรา 586) แต่บทบัญญัติของกฎหมายเกี่ยวกับสัญญาจ้างแรงงานดังกล่าวก็เพียงแต่กำหนดสิทธิหน้าที่ของนายจ้างและลูกจ้างในฐานะคู่สัญญาที่จะต้องปฏิบัติต่อกันเท่านั้น การเลิกสัญญาอาจจะทำได้ด้วยการบอกกล่าวล่วงหน้าตามระยะเวลาที่กำหนดจ่ายค่าจ้าง บทบัญญัติของกฎหมายดังกล่าวจึงไม่มีลักษณะเป็นการคุ้มครองแรงงาน

ในวันที่ 1 มกราคม 2500 พระราชบัญญัติแรงงาน พ.ศ. 2499 ซึ่งเป็นกฎหมายคุ้มครองแรงงานฉบับแรกมีผลใช้บังคับได้มีบทบัญญัติกำหนดการคุ้มครองลูกจ้างในเรื่องการเลิกจ้างไว้โดยกำหนดให้นายจ้างจ่ายค่าชดเชยให้แก่ลูกจ้างเมื่อให้ลูกจ้างออกจากงานเท่ากับค่าจ้างที่ลูกจ้างได้รับอยู่ไม่น้อยกว่า 30 วัน

ประกาศของคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 19 ซึ่งเป็นกฎหมายคุ้มครองแรงงานฉบับที่สอง และประกาศของคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 103 ซึ่งเป็นกฎหมายคุ้มครองแรงงานฉบับที่สามก็ยังคงกำหนดให้นายจ้างจ่ายค่าชดเชยในอัตราเดิมตลอดมา จนกระทั่งมีการชุมนุมใหญ่ของลูกจ้างที่สนามหลวงในกลางปี 2517 และมีการเรียกร้องให้รัฐบาลในขณะนั้นหามาตรการยับยั้งการปลดลูกจ้างออกจากงาน ในที่สุดก็ได้มีการแก้ไขประกาศกระทรวงมหาดไทย เรื่องการคุ้มครองแรงงาน ข้อ 46 โดยกำหนดให้นายจ้างจ่ายค่าชดเชยแก่ลูกจ้างเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนเท่ากับค่าจ้างอัตราสุดท้าย 30 วัน 90 วัน และ 180 วัน ตามระยะเวลาทำงานของลูกจ้าง ทั้งนี้ ตั้งแต่วันที่ 14 มิถุนายน 2517 เป็นต้นมา (เกษมสันต์ วิจารณ์, 2553, น. 91-92)

ค่าชดเชย

“ค่าชดเชย” เป็นเงินที่นายจ้างจะต้องจ่ายให้แก่ลูกจ้างเมื่อนายจ้างเลิกจ้างลูกจ้าง เมื่อเป็นเช่นนี้ เงินที่นายจ้างจ่ายให้แก่ลูกจ้างในวาระหรือโอกาสอื่นจึงไม่ถือว่าเป็นค่าชดเชย

อย่างไรก็ตาม สถานประกอบการกิจการเป็นจำนวนมากได้จ่ายเงินจำนวนหนึ่งให้แก่ลูกจ้างเมื่อเลิกจ้าง แต่เรียกชื่อเงินดังกล่าวแตกต่างกันตามวัตถุประสงค์ของการกำหนดขึ้น เช่น เงินบำเหน็จ เงินบำนาญ เงินกองทุนสำรองเลี้ยงชีพ (ส่วนที่นายจ้างจ่ายสมทบ) เงินสะสม (ส่วนที่นายจ้างจ่ายสมทบ) เงินกองทุนสงเคราะห์ เป็นต้น เงินดังกล่าวนายจ้างหลายรายได้เคยต่อสู้คดีกรณีที่ลูกจ้างฟ้องเรียกค่าชดเชยว่าเงินที่นายจ้างจ่ายให้แก่ลูกจ้างดังกล่าวเป็น “ค่าชดเชย” หรือเป็นส่วนหนึ่งของ “ค่าชดเชย”

ในแง่ของกฎหมาย เงินดังกล่าวจะถือเป็น “ค่าชดเชย” หรือไม่นั้นขึ้นอยู่กับหลักเกณฑ์การจ่ายเงื่อนไขการจ่าย วิธีการจ่าย และจำนวนเงินที่จ่ายด้วย กรณีที่จะถือว่าเป็นค่าชดเชย ก็ต่อเมื่อนายจ้างมีเจตนาจะจ่ายเงินนั้นอย่างค่าชดเชยหรือกำหนดให้จ่ายเป็นค่าชดเชยก่อน มีหลักเกณฑ์ เงื่อนไข วิธีการจ่าย และจำนวนเงินตรงหรือสอดคล้องกับการจ่ายค่าชดเชยตามกฎหมาย แต่หากนายจ้างมีเจตนาจะจ่ายเงินนั้นโดยวัตถุประสงค์เป็นอย่างอื่น เช่น จ่ายเพื่อตอบแทนการทำงาน หรือจ่ายให้เป็นสวัสดิการ เงินดังกล่าวก็มีชื่อ “ค่าชดเชย” และเมื่อนายจ้างจะกำหนดไว้ในระเบียบการจ่ายเงินโดยให้ถือว่าเป็น “ค่าชดเชย” ตามกฎหมายด้วย ข้อกำหนดของนายจ้างดังกล่าวก็ไม่มีผลทางกฎหมายให้เงินดังกล่าวกลับกลายเป็น “ค่าชดเชย” (เกษมสันต์ วิจารณ์, 2553, น. 95)

การจ่ายค่าชดเชย

การสิ้นสุดของสัญญาจ้างแรงงานนั้นเกิดจากสาเหตุที่แตกต่างกัน ซึ่งการแยกประเภทการสิ้นสุดของสัญญาตามบุคคลที่ก่อให้เกิดการเลิกสัญญาจ้างก็เพื่อความชัดเจนในการที่จะนำมาพิจารณาวิเคราะห์การจ่ายค่าชดเชยว่ากรณีใดบ้างที่กฎหมายให้สิทธิแก่ลูกจ้างในค่าชดเชยที่แตกต่างเพื่อครอบคลุมไปถึงความแตกต่างในเหตุการณ์พิเศษ และเหตุผลใดถือเป็นเจตนารมณ์พื้นฐานที่ส่งผลให้กฎหมายต้องกำหนดให้บางสถานการณ์ถือเป็นเหตุการณ์พิเศษที่ลูกจ้างควรได้รับค่าชดเชยพิเศษซึ่งมีอัตราที่แตกต่างจากค่าชดเชยทั่วไป ซึ่งมาตรา 118 ได้กำหนดอัตราค่าชดเชยแตกต่างกันออกไปตามอายุการทำงานของลูกจ้าง ดังนี้ (ภาพที่ 1)

- 1) ลูกจ้างที่มีอายุงานครบ 120 วัน แต่ไม่ครบ 1 ปี จ่ายไม่น้อยกว่าค่าจ้าง 30 วัน
- 2) ลูกจ้างที่มีอายุงานครบ 1 ปี แต่ไม่ครบ 3 ปี จ่ายไม่น้อยกว่าค่าจ้าง 90 วัน
- 3) ลูกจ้างที่มีอายุงานครบ 3 ปี แต่ไม่ครบ 6 ปี จ่ายไม่น้อยกว่าค่าจ้าง 180 วัน
- 4) ลูกจ้างที่มีอายุงานครบ 6 ปี แต่ไม่ครบ 10 ปี จ่ายไม่น้อยกว่าค่าจ้าง 240 วัน

5) ลูกจ้างที่มีอายุงานครบ 10 ปี ขึ้นไป จ่ายไม่น้อยกว่าค่าจ้าง 300 วันจะเห็นได้ว่าการกำหนดสิทธิในค่าชดเชยให้กับลูกจ้างในกรณีที่เกิดการเลิกจ้างนั้นเกิดขึ้นเนื่องจากพื้นฐานความคิดที่ว่าลูกจ้างอาจกระทำความผิดใด ๆ ส่งผลให้เกิดการเลิกจ้าง หากแต่ไม่ใช่เหตุร้ายแรงถึงขนาดจะปรับใช้เป็นเหตุเลิกจ้างโดยมิได้รับค่าชดเชย หรือหากเป็นกรณีที่มิมีความผิดใด ๆ เลยแต่การเลิกจ้างนั้นเกิดจากการกลั่นแกล้ง หรือเป็นการเลิกจ้างที่ปราศจากเหตุอันควร ซึ่งในกรณีนั้นนอกจากค่าชดเชยแล้ว ลูกจ้างจะได้รับสิทธิในค่าเสียหายจากการเลิกจ้างไม่เป็นธรรมอีกด้วย การเลิกจ้างที่ส่งผลให้ลูกจ้างได้รับค่าชดเชยนั้น ได้แก่ กรณีที่การเลิกจ้างเกิดขึ้นจากการแสดงเจตนาของนายจ้างไม่ว่าจะมีเหตุใด ๆ ก็ตาม

การจ่ายค่าชดเชยพิเศษ

“ค่าชดเชยพิเศษ” ตามมาตรา 5 แห่งพระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงาน พ.ศ. 2541 คือ “เงินที่นายจ้างจ่ายให้แก่ลูกจ้างเมื่อสัญญาจ้างสิ้นสุดลงเพราะมีเหตุกรณีพิเศษตามที่กำหนดในกฎหมายคุ้มครองแรงงาน”

บทบัญญัติเรื่องค่าชดเชยพิเศษตามกฎหมายแรงงานไทยได้กำหนดเหตุกรณีพิเศษของการสิ้นสุดสัญญาจ้างเอาไว้เป็น 2 กรณี ได้แก่ การที่ลูกจ้างลาออกเนื่องจากการย้ายสถานประกอบกิจการ และกรณีที่นายจ้างเลิกจ้างเนื่องจากการนำเอาเครื่องจักรหรือเทคโนโลยีเข้ามาใช้ในกิจการ โดยที่เหตุกรณีพิเศษจะส่งผลให้ลูกจ้างได้รับค่าชดเชยพิเศษเมื่อสัญญาจ้างสิ้นสุดลงในอัตราที่แตกต่างจากค่าชดเชยตามมาตรา 118 เหตุกรณีพิเศษทั้ง 2 กรณี ได้แก่ (ภาพที่ 1)

1. กรณีนายจ้างย้ายสถานประกอบกิจการ

บทบัญญัติในเรื่องนี้ได้ถูกกำหนดขึ้นเป็นครั้งแรกในพระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงาน พ.ศ. 2541 ซึ่งก่อนหน้าที่กฎหมายแรงงานไทยยังไม่ได้กำหนดเหตุกรณีพิเศษเนื่องจากการย้ายสถานประกอบกิจการเอาไว้ จะเห็นได้ว่าบทบัญญัติเรื่องค่าชดเชยไม่สามารถครอบคลุมไปถึงกรณีที่ลูกจ้างเป็นฝ่ายแสดงเจตนาลาออก เพราะเนื่องจากเป็นกรณีที่ลูกจ้างเป็นผู้แสดงเจตนาไม่ต้องการที่จะทำงานให้นายจ้างอีกต่อไป จึงเป็นเหตุให้สัญญาจ้างแรงงานสิ้นสุดลง

ดังนั้น คดีที่เคยขึ้นสู่ศาลฎีกาว่า ลูกจ้างทำงานอยู่ที่สถานประกอบกิจการตั้งอยู่ที่จังหวัดสมุทรปราการ ต่อมาเมื่อสัญญาเช่าของสถานประกอบกิจการสิ้นสุดลง และผู้ให้เช่าปฏิเสธไม่ให้การต่อสัญญาเช่า นายจ้างจึงจำเป็นต้องย้ายสถานประกอบกิจการไปยังจังหวัดปทุมธานี อย่างไรก็ตาม ลูกจ้างส่วนใหญ่พักอยู่ที่จังหวัดสมุทรปราการซึ่งใกล้สถานประกอบกิจการเดิม จึงทำให้ลูกจ้างส่วนใหญ่ปฏิเสธไม่ย้ายตามไปทำงานกับนายจ้าง และฟ้องเรียกค่าชดเชยจากนายจ้าง ในขณะที่ไม่ได้มีบทบัญญัติเรื่องค่าชดเชยพิเศษที่สามารถครอบคลุมถึงกรณีดังกล่าว อีกทั้งศาลก็ไม่สามารถที่จะตีความให้การจ่ายค่าชดเชยโดยทั่วไปมาครอบคลุมถึงกรณีที่ฝ่ายลูกจ้างเป็นฝ่ายปฏิเสธไม่ไปทำงานให้แก่ นายจ้างจึงลาออก ส่วนนายจ้างในกรณีนี้ก็ไม่ได้กระทำความผิดใด ๆ ที่เป็นการไม่ให้งานแก่ลูกจ้าง อีกทั้งยังคงมีความประสงค์ที่จะจ้างลูกจ้างให้ทำงานกับตนต่อไป ดังนั้น ศาลฎีกาตัดสินว่าเป็นกรณีที่ลูกจ้างเป็นฝ่ายไม่ต้องการทำงานให้แก่ นายจ้างต่อไป นายจ้างไม่ได้แสดงเจตนาเลิกจ้างแต่อย่างใด ดังนั้น ลูกจ้างไม่มีสิทธิได้รับค่าชดเชยตามกฎหมาย (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1972-2163/2526, อ้างถึงใน กนกวรรณ จิตต์ชอบธรรม, 2550, น. 91)

อย่างไรก็ตาม มาตรา 120 แห่งพระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงาน พ.ศ. 2541 ได้กำหนดบทบัญญัติเพิ่มเติมในเรื่องของค่าชดเชยพิเศษที่ครอบคลุมกรณีดังกล่าว โดยได้กำหนดให้ลูกจ้างมีสิทธิบอกเลิกสัญญาจ้างได้ภายในระยะเวลา 30 วัน นับจากวันที่ย้ายสถานประกอบกิจการและนายจ้างต้องยินยอม ทั้งนี้แม้ว่าการบอกเลิกสัญญาจ้างจะเกิดขึ้นจากฝ่ายลูกจ้าง แต่กฎหมายได้กำหนดให้ฝ่ายนายจ้างเป็นผู้รับผิดชอบในค่าชดเชยพิเศษ ซึ่งกำหนดไว้ในอัตราครึ่งหนึ่งของค่าชดเชยกรณีเลิกจ้างตามมาตรา 118 แห่งพระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงาน พ.ศ. 2541 ซึ่งคำนวณจากอายุการทำงานของลูกจ้างอีกด้วย

หน้าที่ของนายจ้างตามมาตรา 121 ได้แก่ การแจ้งล่วงหน้าให้ลูกจ้างทราบถึงการย้ายสถานประกอบกิจการเป็นเวลาอย่างน้อย 30 วันก่อนวันย้าย หรือในกรณีที่นายจ้างไม่สามารถแจ้งให้ลูกจ้างได้ทราบการย้ายสถานประกอบกิจการล่วงหน้า ตามเวลาที่กำหนด นายจ้างจะต้องจ่ายค่าชดเชยพิเศษแทนการบอกกล่าวล่วงหน้าเท่ากับอัตราค่าจ้างสุดท้ายสามสิบวัน

สิทธิของลูกจ้างตามมาตรา 122 ได้แก่ การได้รับทราบถึงการย้ายสถานประกอบกิจการเป็นการล่วงหน้าถึง 30 วัน เพื่อการเตรียมตัวในการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ในเรื่องของการดำรงชีวิตที่เกิดจากการต้องย้ายไปทำงานยังสถานประกอบกิจการแห่งใหม่ เช่น การได้ศึกษาวิธีการเดินทางของเส้นทางที่เปลี่ยนแปลงไป ลูกจ้างผู้ที่ใช้รถส่วนตัว อาจจะต้องจัดการเกี่ยวกับเรื่องสัญญาเช่าที่จอดรถ กำหนดเวลาการออกจากบ้านในตอนเช้าเพื่อไปถึงที่

ทำงานได้ทันเวลางาน และอื่นๆ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นสิ่งที่ลูกจ้างจะต้องคำนึงถึงและพิจารณาหาทางออกเพื่อการไปทำงานในสถานที่ใหม่ อีกทั้งเวลาส่วนตัวที่อาจจะต้องสูญเสียไปกับการเดินทาง ค่าใช้จ่ายในด้านต่าง ๆ ที่อาจจะเพิ่มขึ้นอีกด้วย ในกรณีที่นายจ้างไม่ปฏิบัติตามการบอกกล่าวการย้ายสถานประกอบกิจการล่วงหน้าตามมาตรานี้ นายจ้างมีหน้าที่ที่จะต้องจ่ายค่าชดเชยพิเศษแทน การบอกกล่าวล่วงหน้าเท่ากับค่าจ้างอัตราสุดท้ายสามสิบวันของลูกจ้าง หรือเท่ากับค่าจ้างของการทำงานสามสิบวันสุดท้ายสำหรับลูกจ้างซึ่งได้รับค่าจ้างตามผลงานโดยคำนวณเป็นหน่วยด้วย

นอกจากสิทธิในการได้รับการบอกกล่าวล่วงหน้า 30 วันก่อนการย้ายสถานประกอบกิจการแล้ว มาตรา 120 ยังเปิดโอกาสให้เวลาลูกจ้างอีกเป็นเวลา 30 วันหลังจากที่นายจ้างได้ย้ายสถานประกอบกิจการไปยังที่แห่งใหม่แล้ว ในการพิจารณาว่าลูกจ้างสามารถจัดการภาระและผลกระทบต่าง ๆ ที่เกิดจากการย้ายสถานที่ทำงานได้หรือไม่ เปรียบได้กับการเปิดโอกาสให้ลูกจ้างได้ทดลองทำงานในสถานที่ทำงานเพื่อพิจารณาว่าผลกระทบทั้งหมดที่เกิดขึ้นจริงนั้นคุ้มค่ากับค่าตอบแทนการทำงาน หรือตัวลูกจ้างจะต้องประสบปัญหาอะไรในความเป็นจริงซึ่งอาจไม่สามารถคาดการณ์ล่วงหน้าก่อนการย้ายสถานประกอบกิจการได้ กฎหมายจึงได้กำหนดระยะเวลาอีก 30 วันนับจากวันที่ย้ายสถานประกอบกิจการ ลูกจ้างมีสิทธิตามกฎหมายที่จะพิจารณาใช้สิทธิลาออกหากพบว่าการย้ายสถานที่ทำงานไปยังที่ใหม่ดังกล่าว มีผลกระทบต่อการดำรงชีวิตของตนเองหรือครอบครัว ซึ่งไม่สามารถหาทางแก้ไขได้ ดังนี้ แม้ว่าสุดท้ายลูกจ้างจะใช้สิทธิลาออกเพื่อให้สัญญาจ้างสิ้นสุดลง กฎหมายก็กำหนดให้ลูกจ้างมีสิทธิในค่าชดเชยพิเศษในอัตราครึ่งหนึ่งของค่าชดเชยตามมาตรา 118 แตกต่างจากกรณีการลาออกทั่วไป ซึ่งถือเป็นการสิ้นสุดการจ้างอันเนื่องมาจากตัวลูกจ้างเอง

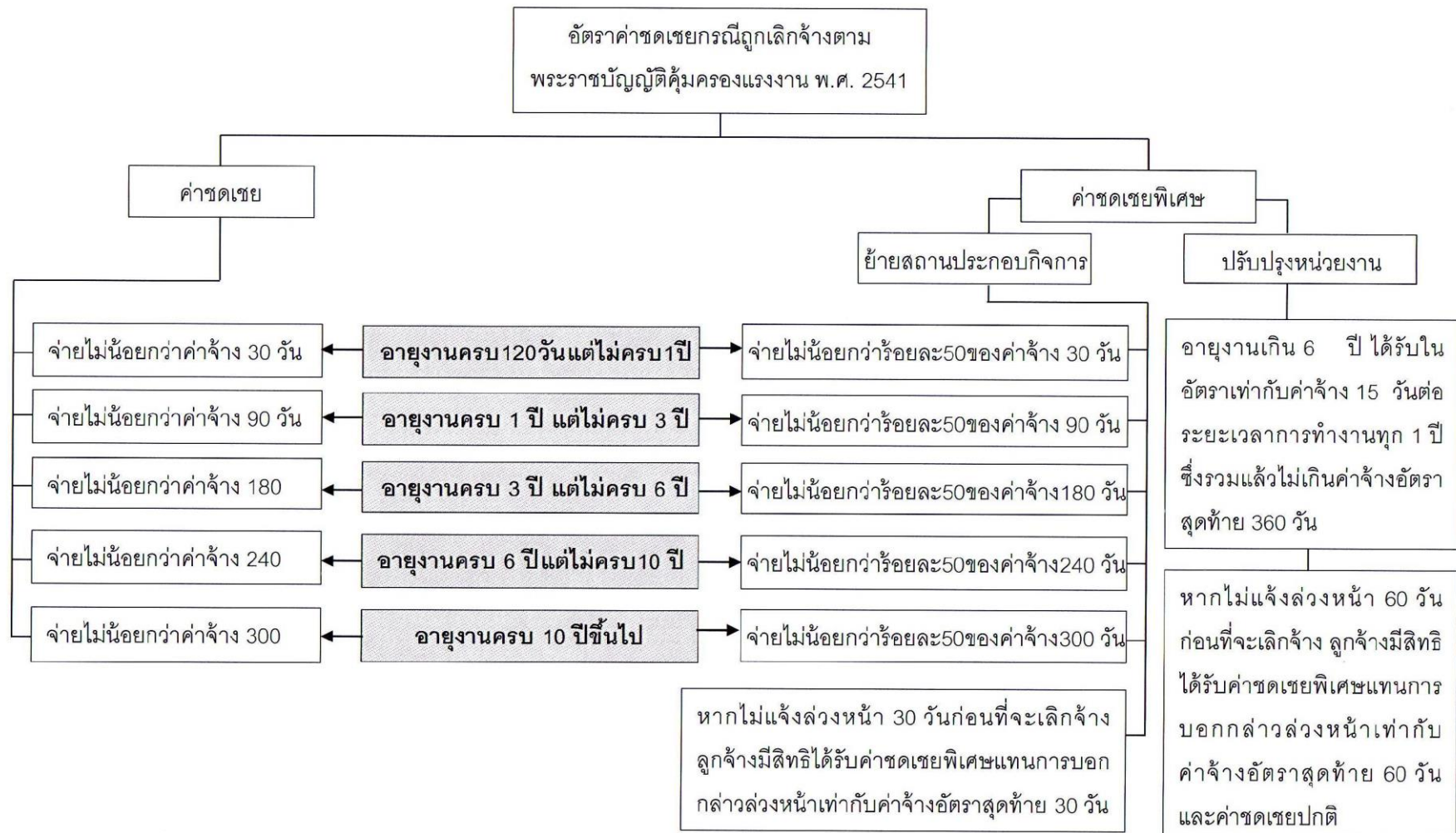
การพิจารณาว่าผลกระทบที่เกิดขึ้นกับลูกจ้างและครอบครัวนั้นจะถือว่าเข้าตามเกณฑ์ของมาตรา 120 ที่ก่อให้เกิดสิทธิของลูกจ้างในการบอกเลิกสัญญาจ้างและได้รับค่าชดเชยตามที่กำหนดไว้ว่า “อันมีผลกระทบต่อดำรงชีวิตตามปกติของลูกจ้างหรือครอบครัว” นั้น อาจยากที่ลูกจ้างและนายจ้างจะตัดสินกันเอง เนื่องจากผลกระทบที่ลูกจ้างแต่ละคนได้รับจากการย้ายสถานประกอบกิจการในความเป็นจริงนั้นก็ย่อมจะแตกต่างกันออกไปตามแต่ลักษณะ ฐานะทางครอบครัว ความจำเป็นและการดำรงชีวิตของลูกจ้างแต่ละคน

ดังนั้น เพื่อป้องกันปัญหาที่อาจจะตามมาในการใช้สิทธิดังกล่าวของลูกจ้าง เพื่อให้ทราบว่าเป็นกรณีนายจ้างจำเป็นต้องบอกกล่าวล่วงหน้าหรือไม่ หรือเป็นกรณีที่ลูกจ้างมีสิทธิในการบอกเลิกสัญญาโดยการลาออกและได้รับค่าชดเชยพิเศษตามเจตนารมณ์ของกฎหมายหรือไม่ มาตรา 120 จึงได้กำหนดให้ลูกจ้างมีสิทธิยื่นคำขอให้คณะกรรมการสวัสดิการแรงงาน (Labour Welfare Committee) พิจารณาภายในระยะเวลา 30 วัน นับจากวันที่ย้ายสถานประกอบกิจการ ซึ่งหากคณะกรรมการสวัสดิการแรงงานได้ทำการวินิจฉัยแล้ว ผลการวินิจฉัยให้ถือเป็นที่สุด เว้นแต่นายจ้างหรือลูกจ้างจะอุทธรณ์คำวินิจฉัยดังกล่าวต่อศาลภายในระยะเวลา 30 วันนับจากวันที่ได้รับแจ้งคำวินิจฉัย ซึ่งในกรณีที่ลูกจ้างได้ขอให้คณะกรรมการสวัสดิการแรงงานได้ทำการวินิจฉัยแล้ว ระยะเวลาการใช้สิทธิบอกเลิกสัญญาภายใน 30 วันจะเริ่มนับใหม่จากวันที่ได้รับแจ้งคำวินิจฉัยหรือวันที่ศาลได้มีคำพิพากษาแล้วแต่กรณี (กนกวรรณ จิตต์ชอบธรรม, 2550, น. 91-94)

2. กรณีนายจ้างนำเครื่องจักรหรือเทคโนโลยีเข้ามาใช้แทนแรงงานลูกจ้างกรณีนี้เป็นกรณีที่เกิดจากแนวความคิดของรัฐบาลที่พยายามเน้นการเจริญเติบโตทางด้านอุตสาหกรรมเพื่อให้ประเทศไทยเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ (New Industrialized Country) ซึ่งได้แก่ การนำเอาเทคโนโลยีใหม่ ๆ รวมถึงนำเครื่องจักรเข้ามาใช้แทนแรงงานโดยเฉพาะในโรงงานอุตสาหกรรม ผลที่เกิดขึ้นมาก็คือในองค์กรต่าง ๆ ที่นำเครื่องจักรเข้ามาใช้ จะเกิดภาวะคนล้นทำให้เกิดการเลิกจ้างในส่วน of ลูกจ้างบางส่วนที่ถูกแทนที่ด้วยเครื่องจักรดังกล่าว ทำให้ต้องมีการกำหนดกฎหมายออกมาเพื่อคุ้มครองแรงงานส่วนเกินซึ่งล้นตลาดในขณะนั้น

บทบัญญัติในเรื่องของค่าชดเชยพิเศษกรณีเลิกจ้างเนื่องจากการนำเครื่องจักรเข้ามาใช้กำหนดขึ้นครั้งแรกในประกาศกระทรวงมหาดไทยเรื่องการคุ้มครองแรงงานฯ ในข้อ 46 ทวิ และข้อ 47 ทริ โดยให้ลูกจ้างที่ถูกเลิกจ้างซึ่งมีอายุการทำงานตั้งแต่ 6 ปีขึ้นไป ซึ่งเป็นระยะเวลาที่ลูกจ้างทำงานให้กับนายจ้างมาเป็นเวลาค่อนข้างมาก ทำประโยชน์ให้แก่องค์กรมาพอสมควรได้รับค่าชดเชยเพิ่มเติมจากค่าชดเชยกรณีปกติตามมาตรา 118 เนื่องจากในอดีตลูกจ้างที่ถูกเลิกจ้างจะได้รับเพียงแค่ค่าชดเชยที่กำหนดไว้ตามอายุการทำงานเท่านั้น จนในปัจจุบันพระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงาน พ.ศ. 2541 ก็ยังคงบทบัญญัติดังกล่าวในมาตรา 121 และ 122 ตามลำดับ (กนกวรรณ จิตต์ชอบธรรม, 2550, น. 99-100)

ภาพที่ 1
อัตราค่าชดเชยกรณีถูกเลิกจ้างตามพระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงาน พ.ศ. 2541

2. เครื่องมือและวิธีการศึกษา (Instrument and Methods)

การศึกษานี้เป็นการศึกษาเชิงสำรวจ ประชากรที่ใช้ในการศึกษา คือ ลูกจ้างที่ถูกเลิกจ้างซึ่งทำงานในเขตกรุงเทพมหานคร ซึ่งข้อมูลใน พ.ศ. 2553 กรุงเทพมหานคร มีจำนวนผู้ถูกเลิกจ้างทั้งสิ้น 1,388 คน จากสถานประกอบการ 6 แห่ง (กรมสวัสดิการและคุ้มครองแรงงาน, สำนักพัฒนามาตรฐานแรงงาน, 2554, น. 208) และรวมถึงลูกจ้างที่ถูกเลิกจ้างที่ไม่ได้แสดงตน โดยใช้กลุ่มตัวอย่างจำนวน 60 คน จากจำนวนประชากรลูกจ้างที่ถูกเลิกจ้างซึ่งทำงานในเขตกรุงเทพมหานครทั้งหมด ซึ่งใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบบังเอิญหรือตามความสะดวก (Convenience Sampling) เก็บข้อมูลระหว่างวันที่ 27 สิงหาคม - 6 กันยายน พ.ศ. 2555 โดยเลือกกลุ่มตัวอย่างที่ถูกเลิกจ้างในเขตกรุงเทพมหานครที่มากขึ้นทะเบียนว่างงานและรายงานตัว ณ สำนักจัดหางานกรุงเทพพื้นที่ 1 จำนวน 20 คน และ สำนักจัดหางานกรุงเทพเขตพื้นที่ 8 จำนวน 35 คน ซึ่งให้ความร่วมมือตอบแบบสอบถาม และ 2 คน ในจำนวน 35 คน ให้สัมภาษณ์แบบเจาะลึกเพื่อเป็นกรณีศึกษา นอกจากนี้ใช้กลุ่มตัวอย่างจากบุคคลที่รู้จักซึ่งเคยถูกเลิกจ้าง จำนวน 5 คน ใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูล และสัมภาษณ์แบบเจาะลึก 2 กรณีศึกษา สถิติที่ใช้ คือ ค่าร้อยละ และค่าเฉลี่ยเลขคณิต และทดสอบความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรโดยใช้ความแตกต่างของค่าเฉลี่ยตั้งแต่ 0.15 ขึ้นไป

3. ผลการศึกษา (Results)

3.1 การรับรู้สิทธิเรื่องค่าชดเชยกรณีถูกเลิกจ้างตามพระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงาน พ.ศ. 2541

กลุ่มตัวอย่างรับรู้สิทธิเรื่องค่าชดเชยกรณีถูกเลิกจ้างตามพระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงาน พ.ศ. 2541 ในระดับปานกลาง ทั้งเรื่องเงื่อนไขการเกิดสิทธิ อัตราค่าชดเชย อัตราค่าชดเชยพิเศษ และการฟ้องร้องเรียกค่าชดเชยและค่าชดเชยพิเศษ ซึ่งเรื่องที่รับรู้มากที่สุด คือ เงื่อนไขการเกิดสิทธิ และ รุ้ร้น้อยที่สุด คือ อัตราค่าชดเชย

เงื่อนไขการเกิดสิทธิ

การรับรู้เรื่องเงื่อนไขการเกิดสิทธิ กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ ร้อยละ 83.3 รับรู้ว่าการขาดงานโดยไม่มีเหตุ อันควรติดต่อกันเป็นเวลา 3 วันทำงาน ไม่ว่าจะมิวันหยุดคั่นหรือไม่ก็ตาม ไม่มีสิทธิได้รับค่าชดเชย รองลงมา ร้อยละ 78.3 รับรู้ว่าการเจ็บป่วยจนไม่สามารถทำงานได้ มีสิทธิได้รับค่าชดเชย และน้อยที่สุด ร้อยละ 36.7 รับรู้ว่าการถูกจ้างที่เกียจคร้าน มีสิทธิได้รับค่าชดเชย

อัตราค่าชดเชย

การรับรู้เรื่องอัตราค่าชดเชย กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ ร้อยละ 70.0 รับรู้ว่าการเมื่อทำงานครบ 10 ปี ขึ้นไป มีสิทธิได้รับค่าชดเชยไม่น้อยกว่าค่าจ้างอัตราสุดท้าย 300 วัน รองลงมา ร้อยละ 65.0 รับรู้ว่าการเมื่อทำงานครบ 6 ปี แต่ไม่ครบ 10 ปี มีสิทธิได้รับค่าชดเชยไม่น้อยกว่าค่าจ้างอัตราสุดท้าย 240 วัน และน้อยที่สุด ร้อยละ 30.0 รับรู้ว่าการเมื่อทำงานครบ 1 ปี แต่ไม่ครบ 3 ปี มีสิทธิได้รับค่าชดเชยไม่น้อยกว่าค่าจ้างอัตราสุดท้าย 90 วัน

อัตราค่าชดเชยพิเศษ

การรับรู้เรื่องอัตราค่าชดเชยพิเศษ กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ ร้อยละ 73.3 รับรู้ว่าการหากนายจ้างย้ายสถานประกอบการ โดยแจ้งให้ลูกจ้างทราบก่อนล่วงหน้าไม่น้อยกว่า 30 วันก่อนวันย้ายสถานประกอบการ ลูกจ้างมีสิทธิได้รับค่าชดเชยพิเศษแทนการบอกกล่าวล่วงหน้าเท่ากับค่าจ้างอัตราสุดท้าย 30 วัน รองลงมา ร้อยละ 51.7 รับรู้ว่าการหากนายจ้างย้ายสถานประกอบการ โดยไม่จ่ายค่าชดเชยพิเศษและค่าชดเชยพิเศษแทนการบอกกล่าวล่วงหน้า ลูกจ้างมีสิทธิฟ้องร้องต่อศาลแรงงานเพื่อบังคับให้นายจ้างจ่ายเงินได้ และน้อยที่สุด ร้อยละ 40.0 รับรู้ว่าการหากนายจ้างปรับปรุงหน่วยงาน ลูกจ้างที่ทำงานเกิน 6 ปี มีสิทธิได้รับค่าชดเชยพิเศษในอัตราเท่ากับค่าจ้าง 15 วันต่อระยะเวลาการทำงานทุก 1 ปี ซึ่งรวมแล้วไม่เกินค่าจ้างอัตราสุดท้าย 360 วัน

การฟ้องร้องเรียกค่าชดเชยและค่าชดเชยพิเศษ

การรับรู้เรื่องการฟ้องร้องเรียกค่าชดเชยและค่าชดเชยพิเศษ กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ ร้อยละ 85.0 รับรู้ว่าการเมื่อนายจ้างปรับปรุงหน่วยงานทำให้ต้องลดจำนวนลูกจ้าง หากนายจ้างไม่จ่ายค่าชดเชยพิเศษและค่าชดเชยพิเศษแทนการบอกกล่าวล่วงหน้า ลูกจ้างมีสิทธิฟ้องร้องต่อศาลแรงงานเพื่อบังคับให้นายจ้างจ่ายเงินได้ รองลงมา ร้อยละ 81.7 รับรู้ว่าการหากนายจ้างย้ายสถานประกอบการ โดยไม่จ่ายค่าชดเชยพิเศษและค่าชดเชยพิเศษแทนการบอกกล่าวล่วงหน้า ลูกจ้างมีสิทธิฟ้องร้องต่อศาลแรงงานเพื่อบังคับให้นายจ้างจ่ายเงินได้ และน้อยที่สุด ร้อยละ 20.0 รับรู้ว่าการหากนายจ้างไม่

สามารถเรียกร้องค่าชดเชย ค่าชดเชยพิเศษ และค่าชดเชยพิเศษแทนการบอกกล่าวล่วงหน้า โดยฟ้องศาลแรงงาน และยื่นคำร้องทุกข์ต่อพนักงานตรวจแรงงาน พร้อมกันทั้งสองทาง

โอกาสการรับรู้

ก่อนถูกเลิกจ้าง กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ ร้อยละ 68.3 ไม่มีโอกาสการรับรู้สิทธิเรื่องค่าชดเชยกรณีถูกเลิกจ้างตามพระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงาน พ.ศ. 2541 และ ร้อยละ 31.7 มีโอกาสการรับรู้สิทธิเรื่องค่าชดเชยกรณีถูกเลิกจ้างตามพระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงาน พ.ศ. 2541 ในจำนวนกลุ่มตัวอย่างที่มีโอกาสการรับรู้สิทธิเรื่องค่าชดเชยกรณีถูกเลิกจ้างตามพระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงาน พ.ศ. 2541 ส่วนใหญ่ ร้อยละ 52.6 มีโอกาสน้อย รองลงมา ร้อยละ 42.1 มีโอกาสบ้างพอสมควร และ ร้อยละ 5.3 มีโอกาสมาก

หลังถูกเลิกจ้าง กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ ร้อยละ 51.7 มีโอกาสการรับรู้สิทธิเรื่องค่าชดเชยกรณีถูกเลิกจ้างตามพระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงาน พ.ศ. 2541 และ ร้อยละ 42.1 ไม่มีโอกาสการรับรู้สิทธิเรื่องค่าชดเชยกรณีถูกเลิกจ้างตามพระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงาน พ.ศ. 2541 ในจำนวนกลุ่มตัวอย่างที่มีโอกาสการรับรู้สิทธิเรื่องค่าชดเชยกรณีถูกเลิกจ้างตามพระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงาน พ.ศ. 2541 ส่วนใหญ่ ร้อยละ 64.5 มีโอกาสบ้างพอสมควร รองลงมา ร้อยละ 25.8 มีโอกาสน้อย และ ร้อยละ 9.7 มีโอกาสมาก

ช่องทางการรับรู้

กลุ่มตัวอย่างมีช่องทางการรับรู้ผ่านสื่อ 2 ประเภท คือ สื่อบุคคล และ สื่ออื่น ๆ ซึ่งกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ ร้อยละ 73.3 รับรู้ผ่านสื่อบุคคล และ ร้อยละ 26.7 ไม่ได้รับรู้ผ่านสื่อบุคคล ในจำนวนกลุ่มตัวอย่างที่รับรู้ผ่านสื่อบุคคลส่วนใหญ่ ร้อยละ 56.8 รับรู้จากเพื่อน รองลงมา ร้อยละ 45.5 รับรู้จากเจ้าหน้าที่ฝ่ายบุคคล และน้อยที่สุด ร้อยละ 2.3 รับรู้จากครู/อาจารย์ และ กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ ร้อยละ 63.3 รับรู้ผ่านสื่ออื่น ๆ และร้อยละ 36.7 ไม่ได้รับรู้ผ่านสื่ออื่น ๆ ในจำนวนกลุ่มตัวอย่างที่รับรู้ผ่านสื่ออื่น ๆ ร้อยละ 47.4 รับรู้จากโทรทัศน์และอินเทอร์เน็ต รองลงมา ร้อยละ 26.3 รับรู้จากแผ่นพับ และน้อยที่สุด ร้อยละ 10.5 รับรู้จากวิทยุ และนิตยสาร/วารสาร

กรณีศึกษา

ผู้ศึกษาได้สอบถามจากลูกจ้างที่ถูกเลิกจ้าง เพื่อเป็นกรณีศึกษา จำนวน 2 ราย คือ นาง ก. และ นางสาว ข. เพื่อให้เห็นความแตกต่างระหว่างลูกจ้างที่ถูกเลิกจ้างด้วยสาเหตุที่ต่างกัน เกี่ยวกับการรับรู้สิทธิเรื่องค่าชดเชยกรณีถูกเลิกจ้างตามพระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงาน พ.ศ. 2541 ดังนี้

นาง ก. อายุ 53 ปี มีภูมิลำเนาอยู่ที่จังหวัดอุบลราชธานี เข้ามาอาศัยอยู่ที่กรุงเทพมหานคร เพื่อหางานทำ ตั้งแต่อายุ 15 ปี จบการศึกษาระดับประถมศึกษา มีบุตรสาว 1 คน กำลังศึกษาอยู่ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 ที่โรงเรียนแห่งหนึ่งในกรุงเทพมหานคร สามี อายุ 60 ปี ทำงานรับจ้างทั่วไป ได้ค่าจ้างวันละ 100-200 บาท ขึ้นอยู่กับประเภทงานที่รับจ้าง แต่ไม่ได้ทำงานทุกวัน เนื่องจากจะทำงานเมื่อมีผู้ว่าจ้าง ทำให้มีรายได้ไม่แน่นอน

ก่อนถูกเลิกจ้าง นาง ก. ทำงานอยู่ที่โรงงานผลิตกระดาษลูกฟูก ในตำแหน่งช่างเย็บกล่อง อายุการทำงาน 14 ปี มีรายได้ประจำเดือนละ 7,200 บาท ถูกเลิกจ้างมาแล้วเป็นเวลา 1 เดือน (ตั้งแต่เดือนสิงหาคม 2555) เนื่องจากสถานประกอบการปิดกิจการ และได้รับเงินชดเชยตามกฎหมายในอัตราค่าจ้างสุดท้าย 300 วัน แต่ไม่ได้เงินจ้างแทนการบอกกล่าวล่วงหน้า เนื่องจากสถานประกอบการได้แจ้งให้ลูกจ้างทราบล่วงหน้าเกิน 1 เดือน

หลังถูกเลิกจ้าง นาง ก. ไม่สามารถกลับไปอยู่ที่ภูมิลำเนาเดิมได้ เนื่องจากบุตรสาวกำลังศึกษาอยู่ และนาง ก. ก็ไม่สามารถหางานใหม่ได้ เนื่องจากอายุมาก จึงรับจ้างบอกลผลไม้ เช่น มะม่วง สับปะรด ให้กับคนรู้จักเพื่อนำไปขาย มีรายได้ประมาณวันละ 100 บาท และได้รับประโยชน์ทดแทนกรณีว่างงานจากสำนักงานประกันสังคมในอัตราร้อยละ 50 ของค่าจ้างที่นำส่งเงินสมทบ ไม่เกิน 180 วัน

นางสาว ข. อายุ 34 ปี มีภูมิลำเนาอยู่ที่จังหวัดกรุงเทพมหานคร จบการศึกษาระดับปริญญาตรี สาขาการจัดการ ก่อนถูกเลิกจ้างทำงานในตำแหน่งเจ้าหน้าที่บัญชี ณ บริษัทญี่ปุ่น แห่งหนึ่ง ย่านสีลม อายุการทำงาน 3 ปี 5 เดือน มีรายได้ประจำเดือนละ 20,000 บาท ถูกเลิกจ้างมาแล้วเป็นเวลา 1 เดือน (ตั้งแต่เดือนสิงหาคม 2555) เนื่องจากหัวหน้างาน ไม่พอใจในความคิดเห็นที่ไม่ตรงกันเกี่ยวกับระบบการทำงาน หัวหน้างานจึงยื่นข้อเสนอให้เขียนใบลาออก และให้เงินตอบแทนการลาออกเท่ากับค่าจ้างอัตราสุดท้าย 30 วัน นางสาว ข. ไม่สามารถทำงานต่อไปได้จึงยินยอมเขียนใบลาออกและรับเงินตอบแทนนั้น โดยไม่คิดจะฟ้องร้อง เนื่องจากไม่ต้องการเสียเวลาและเห็นว่ารับหางานใหม่จะเป็น

ประโยชน์มากกว่า ปัจจุบัน นางสาว ข. ยังไม่สามารถทำงานใหม่ได้ จึงไม่มีรายได้ แต่ได้รับประโยชน์ทดแทนกรณีว่างงานจากสำนักงานประกันสังคมในอัตราร้อยละ 30 ของค่าจ้างที่นำส่งเงินสมทบ ไม่เกิน 90 วัน

เงื่อนไขการเกิดสิทธิ

นาง ก. รับรู้ในเงื่อนไขการเกิดสิทธิว่าลูกจ้างที่ทำงานเกิน 120 วันขึ้นไป แต่ไม่ผ่านการทดลองงาน ลูกจ้างที่ถูกเลิกจ้างเนื่องจากเจ็บป่วยจนไม่สามารถทำงานได้ และลูกจ้างที่ไม่ยอมโอนย้ายไปเป็นลูกจ้างของนายจ้างคนใหม่ มีสิทธิได้รับค่าชดเชย แต่ไม่รับรู้ว่าลูกจ้างที่ ขาดงานติดต่อกันเกิน 3 วัน โดยไม่มีเหตุอันสมควร ไม่มีสิทธิได้รับค่าชดเชย ซึ่ง นาง ก. เข้าใจว่าหากขาดงานติดต่อกันเกิน 2 วัน ก็สามารถถูกเลิกจ้างและไม่มีสิทธิได้รับค่าชดเชยแล้ว

นางสาว ข. รับรู้ในเงื่อนไขการเกิดสิทธิว่าลูกจ้างที่ทำงานเกิน 120 วันขึ้นไป แต่ไม่ผ่านการทดลองงาน ลูกจ้างที่ถูกเลิกจ้างเนื่องจากเจ็บป่วยจนไม่สามารถทำงานได้ และลูกจ้างที่ไม่ยอมโอนย้ายไปเป็นลูกจ้างของนายจ้างคนใหม่ มีสิทธิได้รับค่าชดเชย และลูกจ้างที่ขาดงานติดต่อกันเกิน 3 วัน โดยไม่มีเหตุอันสมควร ไม่มีสิทธิได้รับค่าชดเชย

อัตราค่าชดเชย

นาง ก. รับรู้เพียงอัตราค่าชดเชยกรณีทำงานครบ 10 ปีขึ้นไป เมื่อถูกเลิกจ้างมีสิทธิได้รับค่าชดเชยไม่น้อยกว่าค่าจ้างอัตราสุดท้าย 300 วัน เท่านั้น เนื่องจากเป็นสิทธิที่ตนเองพึงมีพึงได้ตามอายุการทำงาน และได้รับรู้จากเพื่อนร่วมงาน

นางสาว ข. รับรู้อัตราค่าชดเชยกรณีทำงานครบ 120 วัน แต่ไม่ครบ 1 ปี กรณีทำงานครบ 6 ปี แต่ไม่ครบ 10 ปี และ กรณีทำงานครบ 10 ปีขึ้นไป แต่ไม่รับรู้อัตราค่าชดเชยกรณีทำงานครบ 1 ปี แต่ไม่ครบ 3 ปี และ กรณีทำงานครบ 3 ปี แต่ไม่ครบ 6 ปี

อัตราค่าชดเชยพิเศษ

นาง ก. ไม่รับรู้สิทธิเกี่ยวกับอัตราค่าชดเชยพิเศษเลย แต่นางสาว ข. รับรู้สิทธิเกี่ยวกับอัตราค่าชดเชยพิเศษทุกกรณี

การฟ้องร้องเรียกค่าชดเชยและค่าชดเชยพิเศษ

นาง ก. ไม่รับรู้สิทธิเกี่ยวกับการฟ้องร้องเรียกค่าชดเชยและค่าชดเชยพิเศษเลย และ นางสาว ข. ไม่รับรู้เพียงว่าการฟ้องร้องไม่สามารถฟ้องศาลแรงงานและยื่นคำร้องทุกข์ต่อพนักงานตรวจแรงงานได้พร้อมกันทั้ง 2 ทาง

โอกาสการรับรู้และช่องทางการรับรู้สิทธิ

ก่อนถูกเลิกจ้าง นาง ก. ไม่มีโอกาสการแสวงหาเพื่อรับรู้สิทธิ เนื่องจากไม่ทราบแหล่งข้อมูลและไม่มีความต้องการที่จะรับรู้ แต่เมื่อถูกเลิกจ้างจึงมีโอกาสได้รับรู้จากเพื่อนร่วมงานที่ถูกเลิกจ้างเช่นกัน

นางสาว ข. ก่อนถูกเลิกจ้างได้มีโอกาสการแสวงหาเพื่อรับรู้สิทธิบ้างพอสมควร จากเพื่อนและบุคคลในครอบครัว แต่เมื่อถูกเลิกจ้างก็ไม่มีโอกาสรับรู้ เนื่องจากต้องการหางานใหม่ให้ได้เร็วที่สุดและไม่คิดว่าจะถูกเลิกจ้างอีก

3.2 ปัจจัยที่มีผลต่อการรับรู้สิทธิเรื่องค่าชดเชยกรณีถูกเลิกจ้างตามพระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงาน พ.ศ. 2541

กลุ่มตัวอย่างที่มีรายได้เดือนละ 20,000 บาทขึ้นไป มีอายุการทำงานตั้งแต่ 2 ปีขึ้นไป เคยเข้ารับการอบรมเกี่ยวกับกฎหมายแรงงาน และมีโอกาสรับรู้สิทธิหลังถูกเลิกจ้าง มีค่าเฉลี่ยการรับรู้เงื่อนไขการเกิดสิทธิ อัตราค่าชดเชย อัตราค่าชดเชยพิเศษ และการฟ้องร้องเรียกค่าชดเชยและค่าชดเชยพิเศษสูงกว่ากลุ่มตัวอย่างที่มีรายได้เดือนละไม่เกิน 20,000 บาท มีอายุการทำงานไม่เกิน 2 ปี ไม่เคยเข้ารับการอบรมเกี่ยวกับกฎหมายแรงงาน และมีโอกาสรับรู้สิทธิก่อนถูกเลิกจ้าง

4. การอภิปรายผลการศึกษา (Discussion)

วิจัยกับการรับรู้

กลุ่มตัวอย่างที่อายุไม่เกิน 40 ปี มีการรับรู้สิทธิมากกว่ากลุ่มตัวอย่างที่อายุ 40 ปีขึ้นไป ทุกเรื่อง ทั้งเงื่อนไขการเกิดสิทธิ อัตราค่าชดเชย อัตราค่าชดเชยพิเศษ และการฟ้องร้องเรียกค่าชดเชยและค่าชดเชยพิเศษ ความแตกต่างของช่วงอายุที่มีผลต่อการรับรู้สิทธินั้น สอดคล้องกับการรับรู้สิทธิที่ ธมนวรรณ สุภาพ (2542, น. 18, อ้างถึงใน สุกานดา ปัญญาโณม, 2553, น. 25-26) อธิบายว่า อายุ มีผลต่อการรับรู้ที่สัมพันธ์กับพัฒนาการและประสบการณ์ต่าง ๆ แต่ไม่

สอดคล้องในประเด็นที่ว่า ผู้ที่มีอายุมากกว่าจะมีวุฒิภาวะมากกว่า และมีประสบการณ์เกี่ยวกับสิ่งต่าง ๆ มากกว่าคนอายุน้อย อายุส่งผลถึงความแตกต่างในการแสดงออกของพฤติกรรมที่เกิดจากการเรียนรู้ การมองปัญหา ความเข้าใจ การใช้เหตุผล และการตัดสินใจของบุคคลแต่ละคน ดังนั้นกลุ่มตัวอย่างที่มีอายุไม่เกิน 40 ปี อาจมีความสามารถในการแสวงหาข้อมูลในการรับรู้ รวมทั้งช่องทางการรับรู้ที่กว้างขวางกว่ากลุ่มตัวอย่างที่มีอายุ 40 ปีขึ้นไป ซึ่งอาจเข้าถึงสื่ออื่น ๆ เช่น อินเทอร์เน็ตได้น้อยกว่า ทำให้มีการรับรู้สิทธิเรื่องค่าชดเชยกรณีถูกเลิกจ้างตามพระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงาน พ.ศ. 2541 ได้น้อยกว่ากลุ่มตัวอย่างที่มีอายุไม่เกิน 40 ปี

หากพิจารณาในด้านอายุการทำงาน จะพบความขัดแย้งว่ากลุ่มตัวอย่างที่มีอายุการทำงานมากกว่า 2 ปีขึ้นไป มีการรับรู้สิทธิมากกว่ากลุ่มตัวอย่างที่มีอายุการทำงานไม่เกิน 2 ปี เนื่องมาจากประสบการณ์ที่มากอาจทำให้มีโอกาสการรับรู้มาก

แม้ว่าอายุ และ อายุการทำงาน จะไม่สอดคล้องกับทฤษฎีการเรียนรู้ แต่สิ่งหนึ่งที่อาจสรุปได้ คือ ระยะเวลาที่ทำงานในฐานะลูกจ้าง มีความสัมพันธ์กับพัฒนาการและประสบการณ์ ที่จะทำให้เกิดการรับรู้มากหรือน้อย และอาจจะต้องอาศัยปัจจัยอื่น ๆ เพื่ออธิบายการรับรู้ของแต่ละบุคคลอย่างชัดเจน

สิทธิของใคร ฟังรู้พึงรับ

อัตราค่าชดเชยที่กลุ่มตัวอย่างรับรู้มากที่สุด คือ อัตราค่าชดเชยกรณีทำงานครบ 10 ปีขึ้นไป เมื่อถูกเลิกจ้างมีสิทธิได้รับค่าชดเชยไม่น้อยกว่าค่าจ้างอัตราสุดท้าย 300 วัน หากพิจารณาจากอายุการทำงานของกลุ่มตัวอย่าง ร้อยละ 25.0 มีอายุการทำงาน 10 ปีขึ้นไป ซึ่ง อาร์ สัมมา (2543, น. 17) กล่าวถึง กระบวนการรับรู้ในขั้นของการเลือกเปิดรับว่า บุคคลจะเลือกเปิดรับสื่อและข่าวสารจากแหล่งต่าง ๆ ตามความสนใจและความต้องการเพื่อนำมาใช้แก้ปัญหาหรือสนองความต้องการของตนเอง ดังนั้น จึงทำให้กลุ่มตัวอย่างที่มีอายุการทำงาน 10 ปีขึ้นไป มีการรับรู้อัตราค่าชดเชยตามอายุการทำงานของตนเอง นั่นคือ รับรู้ว่าหากถูกเลิกจ้างเมื่อทำงานครบ 10 ปีขึ้นไป มีสิทธิได้รับค่าชดเชยไม่น้อยกว่าค่าจ้างอัตราสุดท้าย 300 วัน

อีกกรณีหนึ่ง กลุ่มตัวอย่างที่มีอายุการทำงาน 1 ปี - 2 ปี 11 เดือน ก็มีจำนวนเท่ากับกลุ่มตัวอย่างที่มีอายุการทำงาน 10 ปีขึ้นไป ร้อยละ 25.0 แต่ก็ได้มีการรับรู้ที่สอดคล้องกันของอายุการทำงานและอัตราค่าชดเชย กล่าวคือ อัตราค่าชดเชยกรณีทำงานครบ 1 ปี แต่ไม่ครบ 3 ปี มีสิทธิได้รับค่าชดเชยไม่น้อยกว่าค่าจ้างอัตราสุดท้าย 90 วัน เป็นกรณีที่มีการรับรู้ต่ำที่สุดในเรื่องของอัตราค่าชดเชย (ร้อยละ 30.0) ซึ่งอาจเนื่องจากกลุ่มตัวอย่างที่มีอายุการทำงาน 1 ปี-2 ปี 11 เดือน อาจยังไม่มีความสนใจหรือความต้องการที่จะรับรู้สิทธิต่าง ๆ

5. สรุป (Summary)

กลุ่มตัวอย่างรับรู้สิทธิเรื่องค่าชดเชยกรณีถูกเลิกจ้างตามพระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงาน พ.ศ. 2541 ในระดับปานกลาง ทั้งเรื่องเงื่อนไขการเกิดสิทธิ อัตราค่าชดเชย อัตราค่าชดเชยพิเศษ และการฟ้องร้องเรียกค่าชดเชยและค่าชดเชยพิเศษ ซึ่งเรื่องที่รับรู้มากที่สุด คือ เงื่อนไขการเกิดสิทธิ และ รับรู้น้อยที่สุด คือ อัตราค่าชดเชย โดยมีโอกาสรับรู้สิทธิหลังถูกเลิกจ้างมากกว่าก่อนถูกเลิกจ้าง ซึ่งระดับของโอกาสการรับรู้ก็มีเพิ่มขึ้นด้วย และช่องทางการรับรู้ที่สำคัญของกลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ สื่อบุคคล คือ เพื่อนและสื่อสารมวลชน คือ โทรทัศน์และอินเทอร์เน็ต

ปัจจัยที่มีผลต่อการรับรู้สิทธิเรื่องค่าชดเชยกรณีถูกเลิกจ้างตามพระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงาน พ.ศ. 2541 โดยภาพรวม ได้แก่ รายได้ อายุการทำงาน ประสบการณ์อบรมเกี่ยวกับกฎหมายแรงงาน และโอกาสการรับรู้สิทธิหลังถูกเลิกจ้าง กล่าวคือ กลุ่มตัวอย่างที่มีรายได้เดือนละ 20,000 บาทขึ้นไป มีอายุการทำงานตั้งแต่ 2 ปีขึ้นไป เคยเข้ารับการอบรมเกี่ยวกับกฎหมายแรงงาน และมีโอกาสรับรู้สิทธิหลังถูกเลิกจ้าง มีค่าเฉลี่ยการรับรู้เงื่อนไขการเกิดสิทธิ อัตราค่าชดเชย อัตราค่าชดเชยพิเศษ และการฟ้องร้องเรียกค่าชดเชยและค่าชดเชยพิเศษสูงกว่ากลุ่มตัวอย่างที่มีรายได้เดือนละไม่เกิน 20,000 บาท มีอายุการทำงานไม่เกิน 2 ปี ไม่เคยเข้ารับการอบรมเกี่ยวกับกฎหมายแรงงาน และมีโอกาสรับรู้สิทธิก่อนถูกเลิกจ้าง

ผู้ศึกษาเสนอแนะให้ภาครัฐเพิ่มช่องทางให้ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับกฎหมายแรงงานให้กว้างขวางยิ่งขึ้น สถานประกอบการควรจัดอบรมเกี่ยวกับกฎหมายแรงงานแก่ลูกจ้าง ตั้งแต่วันแรกที่เข้าทำงาน ลูกจ้างควรขวนขวายแสวงหาโอกาสและเพิ่มช่องทางการรับรู้สิทธิเรื่องค่าชดเชยกรณีถูกเลิกจ้างตามพระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงาน พ.ศ. 2541 และกฎหมายอื่นที่เกี่ยวข้อง เพื่อพร้อมเผชิญสถานการณ์ซึ่งอาจนำไปสู่การเสียสิทธิหากถูกเลิกจ้างไม่เป็นธรรม

6. เอกสารอ้างอิง

หนังสือ

เกษมสันต์ วิจารณ์. (2553). *การเลิกจ้างและการลาออก* (พิมพ์ครั้งที่ 8). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์วิญญูชน.
กระทรวงแรงงาน, กรมการจัดหางาน. (สิงหาคม 2555). *สถานการณ์การว่างงาน การเลิกจ้าง และ ความต้องการ
แรงงาน*. สืบค้นเมื่อวันที่ 15 สิงหาคม 2555, จาก <http://lmi.doe.go.th/index.php/2012-07-22-09-50-12/277-unemployment-0855>

วิทยานิพนธ์

กนกวรรณ จิตต์ชอบธรรม. (2550). *ค่าชดเชยพิเศษ*. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,
คณะนิติศาสตร์, หลักสูตรนิติศาสตรมหาบัณฑิต.
อารี สัมมา. (2543). *การรับรู้และปกป้องสิทธิประโยชน์ของผู้ประกันตนตามพระราชบัญญัติประกันสังคมไทย : ศึกษา
เปรียบเทียบผู้ประกันตนที่เป็นลูกจ้างในสถานประกอบการกับผู้ประกันตนอิสระ*. วิทยานิพนธ์ปริญญา
มหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ, สาขาการจัดการโครงการสวัสดิการสังคม.
สุกานดา ปัญญาโณ. (2553). *การรับรู้สิทธิคนพิการตามมาตรา 20 ของพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิต
คนพิการ พ.ศ. 2550 : กรณีศึกษาในเขตกรุงเทพมหานคร*. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต,
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, หลักสูตรสังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาการ
บริหารและนโยบายสวัสดิการสังคม.

เอกสารอื่นๆ

วิชมนันโชติ ศิริโสตา. (2552). *การรับรู้สิทธิตามกฎหมายคุ้มครองแรงงานของแรงงานต่างด้าว*. สารนิพนธ์ปริญญา
มหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, หลักสูตรพัฒนาแรงงานและ
สวัสดิการมหาบัณฑิต

การเปรียบเทียบคุณภาพชีวิตการทำงานของพนักงานขับรถโดยสาร ประจำทางระหว่างบริษัทเอกชนและรัฐวิสาหกิจ

รัฐยา แสงประทุม¹

บทคัดย่อ

การศึกษาเรื่องการเปรียบเทียบคุณภาพชีวิตการทำงานของพนักงานขับรถโดยสารประจำทางระหว่างบริษัทเอกชนและรัฐวิสาหกิจ (องค์การขนส่งมวลชนกรุงเทพ) มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาสภาพการทำงาน เปรียบเทียบคุณภาพชีวิต การทำงานของพนักงานขับรถโดยสารประจำทางระหว่างบริษัทเอกชนและองค์การขนส่งมวลชนกรุงเทพ และศึกษาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับคุณภาพชีวิตการทำงาน ใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูล กลุ่มตัวอย่าง คือ พนักงานขับรถโดยสารประจำทาง แยกเป็นพนักงานของบริษัทเอกชน 30 คน และเป็นพนักงานขององค์การขนส่งมวลชนกรุงเทพ 30 คน รวมเป็น 60 คน สถิติที่ใช้คือ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ผลการศึกษา สรุปได้ดังนี้

กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีอายุ 40-50 ปี อายุการทำงานมากกว่า 9 ปี สมรสแล้ว พนักงานขับรถของบริษัทเอกชนส่วนใหญ่จบการศึกษาระดับประถมศึกษา ในขณะที่พนักงานขับรถขององค์การขนส่งมวลชนกรุงเทพส่วนใหญ่จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาและประกาศนียบัตรวิชาชีพ สภาพการทำงานของกลุ่มตัวอย่างมีความแตกต่างกัน พนักงานขับรถของบริษัทเอกชนมีชั่วโมงการทำงานมากกว่า 12 ชั่วโมง และขับรถวันละ 4-6 เทียบต่อวัน มีเวลาพักระหว่างการทำงานน้อยกว่า 1 ชั่วโมง ได้รับเงินเดือน 5,000-10,000 บาท ไม่ได้รับเบี้ยเลี้ยง ไม่ได้รับค่าล่วงเวลาแต่ได้เงินส่วนแบ่งเป็นเปอร์เซ็นต์จากการขายบัตรโดยสาร สวัสดิการที่ได้ คือ ประกันสังคมในขณะที่พนักงานขับรถขององค์การขนส่งมวลชนกรุงเทพมีชั่วโมงการทำงาน 12 ชั่วโมง และขับรถวันละ 1-3 เทียบต่อวัน มีเวลาพักระหว่างการทำงานน้อยกว่า 1 ชั่วโมง ได้รับเงินเดือน 10,001-15,000 บาท ได้รับเบี้ยเลี้ยง ได้รับค่าล่วงเวลาเงินส่วนแบ่งเป็นเปอร์เซ็นต์จากการขายบัตรโดยสาร สวัสดิการที่ได้รับ เครื่องแบบ สหกรณ์ออมทรัพย์ เงินสงเคราะห์บุตร และกองทุนกัญญ์ พนักงานทั้งสองกลุ่มมีความคิดเห็นเหมือนกันว่า รถที่ขับอยู่ในสภาพพร้อมใช้งาน แต่สภาพถนนไม่มีความปลอดภัย พฤติกรรมผู้โดยสารและอุบัติเหตุบนถนน เป็นสาเหตุของความไม่ปลอดภัยในชีวิต

คุณภาพชีวิตการทำงานโดยรวมทั้งสองกลุ่มอยู่ในระดับปานกลาง หากพิจารณาด้านย่อย ได้แก่ ด้านค่าตอบแทนที่เพียงพอและสวัสดิการ ด้านสภาพแวดล้อมที่ปลอดภัยและถูกสุขลักษณะ ด้านความมั่นคงและความก้าวหน้าในงานด้านความสมดุลระหว่างชีวิตการทำงานและชีวิตครอบครัว ด้านความสัมพันธ์กับเพื่อนร่วมงานและหัวหน้างาน พบว่า พนักงานขับรถโดยสารของบริษัทเอกชนมีคุณภาพชีวิตการทำงานด้านค่าตอบแทนที่เพียงพอและสวัสดิการและด้านความมั่นคงและความก้าวหน้าในงาน อยู่ในระดับน้อย ส่วนอีก 3 ด้านที่เหลืออยู่ในระดับปานกลาง ในขณะที่พนักงานขับรถโดยสารขององค์การขนส่งมวลชนกรุงเทพมีคุณภาพชีวิตการทำงาน 5 ด้าน อยู่ในระดับปานกลาง นอกจากนั้นการเปรียบเทียบความแตกต่างของค่าเฉลี่ยยังพบว่า ประเภทรถโดยสารประจำทางที่แตกต่างกัน คือ บริษัทเอกชนและองค์การขนส่งมวลชนกรุงเทพ มีผลต่อความแตกต่างของความคิดเห็นเกี่ยวกับคุณภาพชีวิตการทำงาน ผู้ศึกษามีข้อเสนอแนะว่าทั้งสององค์กรควรลดชั่วโมงการทำงานลง สำหรับบริษัทเอกชน ควรจัดสวัสดิการที่จะตอบสนองความต้องการและสร้างความรู้สึกรับประกันให้กับพนักงานขับรถโดยสารประจำทาง

คำสำคัญ : คุณภาพชีวิตการทำงาน, พนักงานขับรถโดยสารประจำทาง และสภาพการทำงาน

¹ นักศึกษาปริญญาโทหลักสูตรพัฒนาแรงงานและสวัสดิการมหาวิทยาลัยมหิดล

1. บทนำ (Introduction)

กรุงเทพมหานคร มีการขยายตัวของความเป็นเมืองและการเพิ่มขึ้นของประชากร รถโดยสารสาธารณะประเภทต่างๆ เป็นที่ต้องการของคนจำนวนมาก รถโดยสารประจำทางกลายเป็นทางเลือกในการคมนาคมที่สำคัญสำหรับผู้มีระดับรายได้ต่ำและปานกลาง ในปี 2554 เฉพาะในเขตกรุงเทพมหานคร มีรถโดยสารประจำทาง (รถเมล์) รวมเป็นจำนวน 7,528 คัน แยกเป็นรถร่วมบริการ จำนวน 4,016 คัน และรถขององค์การขนส่งมวลชนกรุงเทพจำนวน 3,509 คัน (องค์การขนส่งมวลชนกรุงเทพ, 2555) ซึ่งปริมาณรถโดยสารประจำทางที่มีจำนวนมากส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการขยายตัวของเมืองและจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้น ทำให้การใช้บริการรถโดยสารประจำทางมีความหนาแน่นเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ พนักงานขับรถโดยสารประจำทาง เป็นบุคคลที่ต้องทำงานหนัก ท่ามกลางสภาพการณ์ที่ไม่เหมาะสมหลายประการ อาทิ ท้องถนนที่การจราจรติดขัด ต้องปฏิบัติงานอยู่บนความรับผิดชอบในชีวิตและทรัพย์สินของผู้โดยสารเผชิญสิ่งต่างๆ ที่อาจทำให้เกิดผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตในการทำงาน สภาพแวดล้อมการทำงานไม่มีความเหมาะสมรายได้ไม่พอเพียงต่อการดำรงชีวิต ปัญหาสุขภาพและความเจ็บป่วยที่อาจเกิดจากการทำงาน ความเครียด รวมทั้งสภาพแวดล้อมอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง อาจส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิต ในการทำงานของพนักงานขับรถโดยสารประจำทาง พนักงานขับรถโดยสารประจำทางยังเป็นผู้รับผิดชอบต่อชีวิตของผู้โดยสาร จึงเป็นกลุ่มบุคคลกลุ่มหนึ่งที่ควรได้รับการเอาใจใส่ในเรื่องคุณภาพชีวิตในการทำงาน

สำหรับคุณภาพชีวิตในการทำงานนั้น เสนาะ ดิยาว (2544, น.6-7) กล่าวว่า คุณภาพชีวิตการทำงานเป็นส่วนหนึ่งและมีความสำคัญของคุณภาพชีวิต (Quality of Life) และมีที่ดิลักษณะดังนี้ การได้รับค่าจ้างที่ยุติธรรมและเหมาะสมกับงาน ที่ทำ การทำงานอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ถูกสุขลักษณะและมีความปลอดภัย ได้รับความรู้ใหม่ๆ และเกิดทักษะใหม่ๆ จากงาน ที่ทำ มีโอกาสก้าวหน้าในงานและความเติบโตในอาชีพนั้น งานที่ทำนั้นไม่ได้ละเมิดสิทธิส่วนตัวองค์กรหรือสถานที่ทำงานนั้นเป็นสังคมของคนทำงานด้วย มีความรัก มีความภาคภูมิใจในองค์กรที่ทำงานอยู่

ในการศึกษาครั้งนี้ใช้แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารงานเอกชน ซึ่งเป็นนโยบายที่จะแสวงหากำไรสูงสุด (Profit Maximization) ในระยะยาว “กำไร” ของภาคธุรกิจเอกชนเป็นเครื่องแสดงถึงฐานะและความสามารถในการจัดการหน่วยธุรกิจ อันเป็นผลงานของผู้ประกอบการ อีกประการหนึ่ง ธุรกิจเอกชนดำเนินงานโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ได้ผลตอบแทนการลงทุน (Rate of Return on Investment) ในอัตราใดอัตราหนึ่งธุรกิจเอกชนจะดำเนินการเพื่อให้มีส่วนร่วมขายในตลาด (Market) จำนวนหนึ่ง โดยที่ธุรกิจเอกชนมักจะแข่งขันกันในเรื่องการส่งเสริมการขายและแข่งขันกันขายสินค้าในราคาต่างๆ กัน ส่วนร่วมขายในตลาดของธุรกิจใดธุรกิจหนึ่ง จึงไม่อาจรักษาให้คงที่หรือให้อยู่ในระดับเดิมได้อยู่เสมอ ธุรกิจเอกชนจึงคำนึงถึงความสามารถของตนเองในการส่งเสริมการขาย และในการปรับปรุงสินค้าให้ดีขึ้น ธุรกิจเอกชนดำเนินการโดยมีวัตถุประสงค์ที่จะสร้างชื่อเสียงความนิยมให้แก่กิจการ ด้วยการขยายการผลิตหรือเพิ่มจำนวนผลิตภัณฑ์ที่นำออกจำหน่าย ซึ่งอาจจะไม่ต้องคำนึงถึงต้นทุนที่เพิ่มขึ้นก็ได้ ความต้องการที่จะดำเนินการเพื่อให้เป็นธุรกิจชั้นนำในสาขากิจการที่ดำเนินการ

และแนวคิดเกี่ยวกับการบริหารงานรัฐวิสาหกิจ รัฐวิสาหกิจเป็นหน่วยงานของรัฐซึ่งมีนโยบายเป็นกรอบในการดำเนินงานอย่างกว้างๆ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์หรือให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้ล่วงหน้า ดังนั้นนโยบายสาธารณะที่เกี่ยวกับรัฐวิสาหกิจ (Public Enterprise Policy) จึงเป็นแนวทางดำเนินงานหรือทิศทางเดินของรัฐวิสาหกิจเพื่อให้รัฐวิสาหกิจเป็นเครื่องมือหรือ กลไกของรัฐบาล การดำเนินงานของรัฐวิสาหกิจมีกิจกรรมเชิงธุรกิจ และรูปแบบการบริหารเช่นเดียวกับเอกชน รัฐวิสาหกิจจัดตั้งตามเหตุผลที่แตกต่างกันออกไป การจัดตั้งรัฐวิสาหกิจแต่ละประเภทมีแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องในหลายๆด้าน ได้แก่ทาง เศรษฐศาสตร์ รัฐศาสตร์ และนิติศาสตร์ องค์ประกอบของรัฐวิสาหกิจแต่ละแห่งจะขึ้น อยู่กับสภาพภูมิหลังของการก่อตั้ง สภาพเศรษฐกิจ วัตถุประสงค์ สถานภาพ ทาง กฎหมาย โครงสร้างขององค์กร และการตลาดในการศึกษาการบริหารงานของ รัฐวิสาหกิจจึงต้องเข้าใจความหมายของรัฐวิสาหกิจและความคิดพื้นฐานในการจัดตั้งรัฐวิสาหกิจด้วย

จากประสบการณ์การเป็นผู้ใช้บริการรถโดยสารประจำทางเป็นประจำ ทำให้ผู้ศึกษาได้พบเห็นปัญหาหลายประการ เช่น การขับรถด้วยความเร็วสูง ไม่จอดตามป้าย วิ่งแข่งปาดหน้าเพื่อทำเวลาบรรทุกผู้โดยสารจำนวนมากเกินไป ทำให้เกิดอุบัติเหตุอยู่บ่อยครั้ง จนมีผู้โดยสารบางคน ขนนานามให้รถเมล์บางสาย โดยเฉพาะรถร่วมบริการ ว่า เป็นรถ “ชิงนรก” ผู้ศึกษา จึงสนใจที่จะศึกษาเกี่ยวกับคุณภาพชีวิตการทำงานของพนักงานขับรถโดยสารประจำทางท่ามกลางความไม่ปลอดภัยในการทำงาน สภาพการจราจร และสภาวะที่น่าจะส่งผลเสียต่อคุณภาพชีวิตการทำงาน

พนักงานขับรถโดยสารประจำทางมีความคิดเช่นไร และแม้จะมีอาชีพอื่นอีกมากมายให้เลือกทำ แต่ก็ยังมีพนักงานขับรถโดยสารจำนวนมากที่ไม่คิดเปลี่ยนอาชีพ เหตุผลเป็นเพราะอะไร จากข้อมูลพบว่าพนักงานขับรถโดยสารประจำทางประเภทร่วมบริการ แต่ละวันจะได้รับค่าเบี่ยเลี้ยง และเปอร์เซ็นต์จากการจำหน่ายบัตรโดยสาร ด้วยเหตุนี้การขับเร็ว การบรรทุกผู้โดยสารจำนวนมาก และในวันหนึ่งต้องขับให้ได้จำนวนเที่ยวที่กำหนด ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดความเครียดและความกดดันในการทำงาน ซึ่งล้วนแต่ส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตการทำงาน การทบทวนวรรณกรรมงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพนักงานขับรถโดยสารประจำทางที่ผ่านมาจะศึกษาเฉพาะเจาะจง ไปทางด้านคุณภาพชีวิตของพนักงานขับรถโดยสารประจำทางเฉพาะขององค์การขนส่งมวลชนกรุงเทพเป็นส่วนใหญ่ ในส่วนของรถร่วมบริการนั้นมีผู้ศึกษาจำนวนน้อย จึงเป็นเหตุให้ผู้ศึกษาต้องการศึกษาเกี่ยวกับคุณภาพชีวิตการทำงาน สภาพการทำงาน of พนักงานขับรถโดยสารประจำทางของบริษัทร่วมบริการและองค์การขนส่งมวลชนกรุงเทพเพื่อเปรียบเทียบให้เห็นความเหมือนหรือความแตกต่างให้ปรากฏชัดเจน จึงเกิดวัตถุประสงค์การศึกษา 3 ประการ คือ ศึกษาสภาพการทำงานเปรียบเทียบคุณภาพชีวิตการทำงาน of พนักงานขับรถโดยสารประจำทางระหว่างบริษัทเอกชนและองค์การขนส่งมวลชนกรุงเทพ และศึกษาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับคุณภาพชีวิตการทำงาน ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ในการแสวงหาข้อเสนอแนะเพื่อปรับปรุงคุณภาพชีวิตการทำงาน of พนักงานขับรถโดยสารประจำทางทั้งรถร่วมบริการและองค์การขนส่งมวลชนกรุงเทพได้อย่างเหมาะสมต่อไป

2. เครื่องมือและวิธีการศึกษา (Instrument and Methods)

การศึกษาเรื่อง “การเปรียบเทียบคุณภาพชีวิตการทำงาน of พนักงานขับรถโดยสารประจำทางระหว่างบริษัทเอกชนและรัฐวิสาหกิจ” เป็นการศึกษาเชิงปริมาณ (Quantitative Research) กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาค้างนี้ คือ พนักงานขับรถโดยสารประจำทาง จำนวน 60 คน โดยเป็นพนักงานของบริษัทเอกชน (รถร่วมบริการ) 30 คน และรัฐวิสาหกิจ (องค์การขนส่งมวลชนกรุงเทพ) 30 คน โดยเก็บข้อมูลในเขตพื้นที่บริเวณสถานีขนส่งผู้โดยสารกรุงเทพ (จตุจักร) หรือเรียกว่า หมอชิตใหม่ หรือ หมอชิต 2 โดยใช้การสุ่มตามความสะดวก ระยะเวลา ในการเก็บข้อมูล คือ ตั้งแต่วันที่ 10 กันยายน 2555 ถึง 23 กันยายน 2555 เป็นเวลา 2 สัปดาห์ อุปสรรคที่พบในการเก็บข้อมูลมีข้อจำกัด ในระยะเวลาการจอดรถแต่ละสายไม่เท่ากัน ทำให้การแจกแบบสอบถามและรอรับกลับเป็นไปด้วยความยากลำบาก บางคันที่แจกไปก็ไม่ได้กลับคืนมาเนื่องจากรถถึงเลาที่ต้องออก ทำให้เสียเวลา รวมทั้งการไม่ได้รับความร่วมมือในการตอบแบบสอบถามสำหรับพนักงานขับรถโดยสารบางท่าน ต้องใช้การพูดคุย แต่ถ้าไม่ได้รับความร่วมมือก็ต้องแจกแบบสอบถามให้คนต่อไป รวมทั้งความปลอดภัยในการเก็บข้อมูลซึ่งพนักงานขับรถโดยสารเป็นเพศชายทั้งหมด จึงต้องเลือกช่วงเวลากลางวัน และอยู่ในที่คนพลุกพล่าน รวมทั้งมีเพื่อนไปด้วย จะทำให้มีความปลอดภัยมากขึ้น

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา คือ แบบสอบถามเก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่าง ซึ่งประกอบด้วย 4 ส่วน คือ

ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม ได้แก่ อายุ อายุการทำงาน การศึกษาและสถานภาพสมรส

ส่วนที่ 2 สภาพการทำงาน ซึ่งประกอบด้วย ชั่วโมงการทำงานต่อวัน จำนวนเที่ยวต่อวัน เวลาพักระหว่างการทำงาน อายุของรถโดยสารประจำทาง สภาพรถ สภาพถนน ความปลอดภัยในชีวิต เงินเดือน รายได้อื่นและสวัสดิการ

ส่วนที่ 3 คุณภาพชีวิตการทำงาน of พนักงานขับรถโดยสารประจำทาง 5 ด้าน ได้แก่ ด้านค่าตอบแทนที่เพียงพอและสวัสดิการ ด้านสภาพแวดล้อมที่ปลอดภัยและถูกสุขลักษณะ ด้านความมั่นคงและความก้าวหน้าในงาน ด้านความสมดุลระหว่างชีวิตการทำงานและชีวิตครอบครัว ด้านความสัมพันธ์กับเพื่อนร่วมงานและหัวหน้างาน

ส่วนที่ 4 ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะเกี่ยวกับคุณภาพชีวิตการทำงาน

การวิเคราะห์ข้อมูล ใช้โปรแกรมสำเร็จรูปทางสถิติเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์ (Statistical Package to the Social Sciences หรือ SPSS for Windoes) สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์คือ สถิติเชิงพรรณนา (Descriptive Statistics) ได้แก่ การแจกแจงความถี่ (Frequency) ค่าร้อยละ (Percentage) ค่าเฉลี่ย (Mean) ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation)

1. ข้อมูลพื้นฐานของของกลุ่มตัวอย่าง การวิเคราะห์ข้อมูลจะใช้วิธีการคำนวณหาการแจกแจงความถี่ (Frequency) ค่าร้อยละ (Percentage) และค่าเฉลี่ย (Mean)

2. สภาพการทำงาน การวิเคราะห์ข้อมูลจะใช้วิธีการคำนวณหาการวิเคราะห์ข้อมูลจะใช้วิธีการคำนวณหาการแจกแจงความถี่ (Frequency) ค่าร้อยละ (Percentage) และค่าเฉลี่ย (Mean)

3. ระดับคุณภาพชีวิตการทำงาน โดยแบ่งเป็น 3 ระดับ

เกณฑ์การให้คะแนน

คะแนน	ระดับคุณภาพชีวิตการทำงาน
1	มาก
2	ปานกลาง
3	น้อย

$$\begin{aligned}
 \text{การแปลผลค่าเฉลี่ย} &= \frac{\text{คะแนนสูงสุด} - \text{คะแนนต่ำสุด}}{\text{จำนวนระดับ}} \\
 &= \frac{3 - 1}{3} \\
 &= 0.66
 \end{aligned}$$

คะแนนเฉลี่ยระหว่าง 2.34 - 3.00 หมายถึง มีระดับคุณภาพชีวิตการทำงานระดับมาก

คะแนนเฉลี่ยระหว่าง 1.67 - 2.33 หมายถึง มีระดับคุณภาพชีวิตการทำงานระดับปานกลาง

คะแนนเฉลี่ยระหว่าง 1.00 - 1.66 หมายถึง มีระดับคุณภาพชีวิตการทำงานระดับน้อย

4. การเปรียบเทียบค่าเฉลี่ยเพื่อหาความแตกต่างของคุณลักษณะของพนักงานขับรถโดยสาร และประเภทรถโดยสารกับคุณภาพชีวิตการทำงาน โดยกำหนดว่า ผลต่างค่าเฉลี่ยตั้งแต่ 0.15 ขึ้นไป แสดงว่ามีความแตกต่างกันระหว่างกลุ่มที่เปรียบเทียบ

3. ผลการศึกษา (Results)

ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม ในที่นี้ขอนำเสนอเฉพาะข้อมูลที่น่าสนใจ

อายุ

อายุ	บริษัทเอกชน (รถร่วมบริการ)		รัฐวิสาหกิจ (ขสมก.)	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
น้อยกว่า 30 ปี - 30 ปี	6	20.0	3	10.0
มากกว่า 30 ปี - 40 ปี	4	13.3	8	26.6
มากกว่า 40 ปี - 50 ปี	14	46.7	11	36.7
มากกว่า 50 ปี	6	20.0	8	26.7
รวม	30	100.0	30	100.0

การศึกษา

การศึกษา	บริษัทเอกชน (รถร่วมบริการ)		รัฐวิสาหกิจ (ขสมก.)	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
ประถมศึกษา	18	60.0	11	36.7
มัธยมศึกษา/ ปวช.	12	40.0	18	60.0
อนุปริญญา/ ปวส.	0	0	1	3.3
รวม	30	100.0	30	100.0

อายุการทำงาน

อายุการทำงาน	บริษัทเอกชน (รกร่วมบริการ)		รัฐวิสาหกิจ (ขสมก.)	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
น้อยกว่า 1 ปี – 3 ปี	6	20.0	0	0
มากกว่า 3 ปี – 6 ปี	3	10.0	4	13.3
มากกว่า 7 ปี – 9 ปี	4	13.3	9	30.0
มากกว่า 9 ปี	17	56.7	17	56.7
รวม	30	100.0	30	100.0

ส่วนที่ 2 สภาพการทำงาน ในที่นี้ขอนำเสนอข้อมูลเฉพาะที่มีความน่าสนใจ

ชั่วโมงการทำงานต่อวัน

ชั่วโมงการทำงานต่อวัน	บริษัทเอกชน (รกร่วมบริการ)		รัฐวิสาหกิจ (ขสมก.)	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
มากกว่า 8 ชั่วโมง	2	6.7	4	13.3
12 ชั่วโมง	3	10.0	22	73.4
มากกว่า 12 ชั่วโมง	25	83.3	4	13.3
รวม	30	100.0	30	100.0

จำนวนเที่ยวในการทำงานต่อวัน

จำนวนเที่ยวในการทำงาน ต่อวัน	บริษัทเอกชน (รกร่วมบริการ)		รัฐวิสาหกิจ (ขสมก.)	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
1 – 3 เที่ยว	2	6.7	15	50
4 – 6 เที่ยว	25	83.3	15	50
7 – 10 เที่ยว	3	10.0	0	0
รวม	30	100.0	30	100.0

เวลาพักระหว่างการทำงาน

เวลาพักระหว่างการทำงาน	บริษัทเอกชน (รถร่วมบริการ)		รัฐวิสาหกิจ (ขสมก.)	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
น้อยกว่า 1 ชั่วโมง	20	66.7	13	43.3
1 ชั่วโมง	5	16.7	9	30.0
มากกว่า 1 ชั่วโมง	5	16.7	8	26.7
รวม	30	100.0	30	100.0

อายุของรถโดยสารประจำทาง

อายุของรถโดยสารประจำทาง	บริษัทเอกชน (รถร่วมบริการ)		รัฐวิสาหกิจ (ขสมก.)	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
5 ปี – 10 ปี	2	6.7	0	0
มากกว่า 10 ปี – 15 ปี	9	30.0	16	53.4
มากกว่า 15 ปี – 20 ปี	12	40.0	7	23.3
มากกว่า 20 ปี – 25 ปี	6	20.0	7	23.3
มากกว่า 25 ปี – 30 ปี	1	3.3	0	0
รวม	30	100.0	30	100.0

เงินเดือน

เงินเดือน	บริษัทเอกชน (รถร่วมบริการ)		รัฐวิสาหกิจ (ขสมก.)	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
5,000 - 10,000 บาท	25	83.3	9	30.0
10,001 - 15,000 บาท	5	16.7	12	40.0
15,001 - 20,000 บาท	0	0	9	30.0
รวม	30	100.0	30	100.0

รายได้อื่นๆ (ค่าเปอร์เซ็นต์การขายบัตรโดยสาร)

ค่าเปอร์เซ็นต์การขาย บัตรโดยสาร	บริษัทเอกชน (รถร่วมบริการ)		รัฐวิสาหกิจ (ขสมก.)	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
น้อยกว่า 1,000 บาท	0	0	14	46.7
1,001 – 2,000 บาท	0	0	11	36.7
2,001 – 3,000 บาท	0	0	5	16.6
มากกว่า 3,000 บาท	30	100.0	0	0
รวม	30	100.0	30	100.0

สวัสดิการที่ได้รับจากองค์กร

สวัสดิการ	บริษัทเอกชน (รถร่วมบริการ)		รัฐวิสาหกิจ (ขสมก.)	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
เครื่องแบบ	1	3.3	30	31.9
เงินสงเคราะห์บุตร	0	0	21	22.3
กองทุนกู้ยืม	0	0	20	21.3
สหกรณ์ออมทรัพย์	0	0	23	24.5
อื่นๆ	29	96.7	0	0
รวม	30	100.0	94	100.0

พนักงานขับรถโดยสารประจำทางของบริษัทเอกชน มีชั่วโมงการทำงานต่อวันมากกว่า 12 ชั่วโมง ขับรถวันละ 4-6 เที่ยว มีเวลาพักระหว่างการทำงานน้อยกว่า 1 ชั่วโมง รถโดยสารประจำทางอายุมากกว่า 15 ปี-20 ปี ได้รับเงินเดือน 5,000-10,000 บาท ได้รับค่าเปอร์เซ็นต์การขายบัตรโดยสารมากกว่า 3,000 บาท ได้รับสวัสดิการคือ ประกันสังคม (ตามกฎหมาย)

พนักงานขับรถโดยสารประจำทางของรัฐวิสาหกิจ มีชั่วโมงการทำงานต่อวัน 12 ชั่วโมง ขับรถวันละ 1-3 เที่ยว มีเวลาพักระหว่างการทำงานน้อยกว่า 1 ชั่วโมง รถโดยสารประจำทางมีอายุสูงกว่า 10 ปี-15 ปี ได้รับเงินเดือน 10,001-15,000 บาท ได้รับค่าเปอร์เซ็นต์การขายบัตรโดยสาร น้อยกว่า 1,000 บาทต่อเดือน ได้รับสวัสดิการคือ เครื่องแบบ มีสหกรณ์ออมทรัพย์ ได้รับเงินสงเคราะห์บุตร และมีกองทุนกู้ยืม

การเปรียบเทียบคุณภาพชีวิตการทำงาน
ของพนักงานขับรถโดยสารประจำทางระหว่างบริษัทเอกชนและรัฐวิสาหกิจ

คุณภาพชีวิตการทำงาน	บริษัทเอกชน (รถร่วมบริการ)		รัฐวิสาหกิจ (ขสมก.)	
	$\bar{x}$	แปรผล	$\bar{x}$	แปรผล
ด้านค่าตอบแทนที่เพียงพอและสวัสดิการ	1.53	น้อย	2.06	ปานกลาง
ด้านสภาพแวดล้อมที่ปลอดภัยและถูกสุขลักษณะ	2.15	ปานกลาง	2.06	ปานกลาง
ด้านความมั่นคงและความก้าวหน้า ในงาน	1.62	น้อย	1.96	ปานกลาง
ด้านความสมดุลระหว่างชีวิตการทำงานและชีวิตครอบครัว	1.87	ปานกลาง	1.85	ปานกลาง
ด้านความสัมพันธ์กับเพื่อนร่วมงานและ หัวหน้างาน	2.18	ปานกลาง	2.18	ปานกลาง
รวม	1.87	ปานกลาง	2.02	ปานกลาง

พนักงานขับรถโดยสารประจำทางของบริษัทเอกชน มีคุณภาพชีวิตการทำงานโดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง (ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 1.87) และพนักงานขับรถโดยสารประจำทางของรัฐวิสาหกิจ มีคุณภาพชีวิตการทำงานโดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง (ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 2.02) ซึ่งพนักงานขับรถโดยสารของบริษัทเอกชน มีคุณภาพชีวิตการทำงาน ด้านค่าตอบแทนที่เพียงพอและสวัสดิการ และด้านความมั่นคงและความก้าวหน้าในงาน อยู่ในระดับน้อย ส่วนอีก 3 ด้านที่เหลืออยู่ในระดับปานกลาง ส่วนพนักงานขับรถโดยสารขององค์การขนส่งมวลชนกรุงเทพมีคุณภาพชีวิตการทำงานทั้ง 5 ด้าน อยู่ในระดับปานกลาง

ปัจจัยที่มีผลต่อคุณภาพชีวิตการทำงาน

ลักษณะส่วนบุคคล ได้แก่ อายุ อายุการทำงาน ระดับการศึกษา สถานภาพสมรสมีค่าเฉลี่ยของคุณภาพชีวิตการทำงาน โดยรวม ไม่แตกต่างกัน สรุปได้ว่า อายุ อายุการทำงาน ที่แตกต่างกันที่แตกต่างกัน ไม่ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตการทำงาน

ส่วนองค์กรที่แตกต่างกัน ได้แก่ บริษัทเอกชน และรัฐวิสาหกิจ มีค่าเฉลี่ยคุณภาพชีวิตการทำงานแตกต่างกัน โดยมีผลต่างค่าเฉลี่ย เท่ากับ 0.15 สรุปว่า ลักษณะขององค์กรที่แตกต่างกัน ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตการทำงานที่แตกต่างกัน (ดังตารางด้านล่าง)

ประเภทรถโดยสารประจำทางกับคุณภาพชีวิตการทำงาน

ประเภทรถโดยสารประจำทาง	ค่าเฉลี่ยคุณภาพชีวิตการทำงาน
บริษัทเอกชน (รถร่วมบริการ)	1.87
รัฐวิสาหกิจ (ขสมก.)	2.02
ผลต่างค่าเฉลี่ย	0.15
แปรผล	แตกต่าง

4. การอภิปรายผลการศึกษา (Discussion)

จากการศึกษา เรื่อง การเปรียบเทียบคุณภาพชีวิตการทำงานของพนักงานขับรถโดยสารประจำทาง ระหว่าง บริษัทเอกชนและรัฐวิสาหกิจ สามารถนำมาอภิปรายผลการศึกษาดังนี้

ผลการศึกษพบประเด็นที่น่าสนใจหลายประการ พบว่าชั่วโมงที่ยาวนานบั่นทอนคุณภาพชีวิตการทำงาน

กลุ่มตัวอย่างพนักงานขับรถโดยสารประจำทางของบริษัทเอกชน มีชั่วโมงการทำงานต่อวันมากกว่า 12 ชั่วโมง ส่วนกลุ่มตัวอย่างพนักงานขับรถโดยสารประจำทางของรัฐวิสาหกิจ มีชั่วโมงการทำงานต่อวัน 12 ชั่วโมง กลุ่มตัวอย่างทั้งสองกลุ่ม มีเวลาพักระหว่างการทำงานน้อยกว่า 1 ชั่วโมง ซึ่งไม่สอดคล้องกับกฎกระทรวง ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2541) เกี่ยวกับ "งานขนส่งทางบก" ที่ว่า

- ให้นายจ้างกำหนดเวลาเริ่มต้นและเวลาสิ้นสุดการทำงานปกติของลูกจ้างในงานขนส่งทางบกวันหนึ่งไม่เกินแปดชั่วโมง
- ห้ามนายจ้างจัดให้ลูกจ้างซึ่งทำหน้าที่ขับยานพาหนะมีเวลาพักติดต่อกันวันหนึ่งไม่น้อยกว่าหนึ่งชั่วโมง หลังจากลูกจ้างซึ่งทำหน้าที่ขับยานพาหนะได้ทำงานมาแล้วไม่เกินสี่ชั่วโมง นายจ้างและลูกจ้างตามอาจตกลงกันให้มีเวลาพักรื้อหนึ่งน้อยกว่าหนึ่งชั่วโมงก็ได้ แต่ต้องไม่น้อยกว่าครึ่งยี่สิบนาทีและเมื่อรวมกันแล้วต้องไม่น้อยกว่าวันละหนึ่งชั่วโมง
- ห้ามมิให้นายจ้างให้ลูกจ้าง ซึ่งทำหน้าที่ขับยานพาหนะ เริ่มต้นทำงานในวันทำงานถัดไปก่อนครบระยะเวลาสิบชั่วโมง หลังจากสิ้นสุดการทำงานในวันทำงานที่ล่วงมาแล้ว

ผลการศึกษาทำให้ทราบว่า พนักงานพนักงานขับรถโดยสารประจำทาง ทำงานมากกว่าจำนวนชั่วโมงที่กำหนด ในกฎกระทรวงและมีเวลาพักระหว่างการทำงานน้อยเกินไป ซึ่งอาจส่งผลต่อคุณภาพชีวิตการทำงาน ด้านความสมดุลระหว่างชีวิตการทำงานและชีวิตครอบครัว ซึ่ง ศิริภัสสร วงศ์ทองดี (2552) กล่าวว่า สมดุลยภาพระหว่างชีวิตกับงาน (Work-life Balance หรือ Work-life Effectiveness) หมายถึง “การกำหนดเวลาในการดำเนินชีวิตให้มีสัดส่วนที่เหมาะสมสำหรับงาน ครอบครัว สังคม และตนเอง” หากสามารถสร้างสมดุลยภาพระหว่างชีวิตกับงานได้ จะช่วยเกิดความอยู่ดีกินดี มีสุขภาวะในชีวิต ซึ่งจะส่งผลและมีส่วนช่วยผลักดันให้เกิดความสำเร็จ ความมั่นคง และความก้าวหน้าขององค์กรและสังคมในที่สุด แน่นอนว่าในด้านชีวิตส่วนตัวทุกคนต่างมุ่งหวังจะอาศัยอยู่ในสังคมที่มีคุณภาพและมีมิตรภาพให้แกกัน มีความอบอุ่น มีความปลอดภัย มีครอบครัวที่ดี มีความรัก มีเวลาให้แกกัน ซึ่งการทำงานที่ยาวนานของพนักงานขับรถโดยสารประจำทาง น่าจะทำให้ความสมดุลในชีวิตหายไป มีเวลาให้ครอบครัวน้อยลง แต่ผลการศึกษกลับพบสิ่งที่แตกต่างไปที่ว่าองค์กรเอกชน และรัฐวิสาหกิจ มีคุณภาพชีวิตการทำงานในด้านนี้ อยู่ในระดับปานกลาง แสดงว่าการทำงานที่ยาวนานก็ไม่ได้ส่งผลกระทบต่อชีวิตครอบครัวมากนัก อีกทั้งมีการเสนอข้อคิดเห็นในส่วนของบริษัทเอกชน โดยสารบริษัทเอกชน ที่ว่าการขับรถโดยสาร ทำให้มีเวลาให้ครอบครัว เพราะภรรยาถือกระเป๋าเดินทาง จึงสามารถพบเจอกันตลอดเวลา

การศึกษการเปรียบเทียบคุณภาพชีวิตการทำงาน ของพนักงานขับรถโดยสารประจำทางระหว่างบริษัทเอกชนและรัฐวิสาหกิจ พบเห็นความแตกต่างที่ 1) คุณภาพชีวิตการทำงานด้านค่าตอบแทนที่เพียงพอและสวัสดิการ และ 2) คุณภาพชีวิตการทำงานด้านความมั่นคงและความก้าวหน้าในงาน มีรายละเอียดดังนี้

เงินเดือนกลุ่มตัวอย่างพนักงานขับรถโดยสารประจำทางของบริษัทเอกชน ส่วนใหญ่ ได้รับเงินเดือน 5,000 - 10,000 บาท ส่วนใหญ่ไม่ได้รับเบี้ยเลี้ยง ไม่ได้รับค่าล่วงเวลา และรายได้ส่วนใหญ่มาจากเปอร์เซ็นต์การขายบัตรโดยสาร ส่วนกลุ่มตัวอย่างพนักงานขับรถโดยสารประจำทางของรัฐวิสาหกิจ ส่วนใหญ่ได้รับเงินเดือน 10,001 - 15,000 บาท ได้รับเงินเดือนน้อยกว่ารัฐวิสาหกิจ ได้รับเบี้ยเลี้ยง ส่วนใหญ่ได้รับค่าล่วงเวลา 1,001 - 2,000 บาท ต่อเดือน ได้รับค่าเปอร์เซ็นต์การขายบัตรโดยสารน้อยกว่า 1,000 บาทต่อเดือน

สวัสดิการที่ได้รับจากองค์กร กลุ่มตัวอย่างพนักงานขับรถโดยสารประจำทางของบริษัทเอกชนร้อยละ ได้รับสวัสดิการอื่นๆ จากองค์กร อันได้แก่ ประกันสังคม(ตามกฎหมาย) และบ้านพักฟรี และได้รับเครื่องแบบ กลุ่มตัวอย่างพนักงานขับรถโดยสารประจำทางของรัฐวิสาหกิจ ได้รับเครื่องแบบ มีสหกรณ์ออมทรัพย์ ได้รับเงินสงเคราะห์บุตร และมีกองทุนกู้ยืม

รวมทั้งผลการศึกษาระดับของคุณภาพชีวิตการทำงานในด้านต่างๆทั้ง 5 พบว่าด้านคุณภาพชีวิตการทำงานของทั้งสองอยู่ในระดับปานกลาง มีเพียงด้านค่าตอบแทนที่เพียงพอและสวัสดิการ ด้านความมั่นคงและความก้าวหน้าในงาน

ที่พบว่าพนักงานขับรถโดยสารบริษัทเอกชน อยู่ในระดับน้อย ซึ่งก็สอดคล้องกับแนวคิดการบริหารงานเอกชน ที่ว่าธุรกิจเอกชนสามารถบริหารงานอย่างมีประสิทธิภาพ โดยรักษาต้นทุนให้ต่ำสุดได้ก็เพราะภาคเอกชนไม่จำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยเสียงสนับสนุนจากคนงานหรือผู้ขายปัจจัยการผลิต ภาคเอกชนอาจจะจ้างคนงานในจำนวนที่ประหยัด เพราะเอกชนไม่จำเป็นต้องแก้ปัญหาการจ้าง

นอกจากผลการศึกษาจะชี้ให้เห็นว่าชั่วโมงที่ยาวนานบั่นทอนคุณภาพชีวิตการทำงาน และคุณภาพชีวิตการทำงานด้านค่าตอบแทนที่เพียงพอและสวัสดิการ ด้านคุณภาพชีวิตการทำงานด้านความมั่นคงและความก้าวหน้าในงานจะมีความแตกต่างกันแล้ว ยังพบว่าองค์กรที่ต่างกันส่งผลต่อคุณภาพชีวิตการทำงาน

คุณลักษณะของพนักงานขับรถโดยสารประจำทาง ได้แก่ อายุ อายุการทำงาน ระดับการศึกษา สถานภาพสมรส ที่แตกต่างกัน ไม่ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตการทำงาน ซึ่งไม่สอดคล้องกับผลการศึกษาเรื่อง ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับคุณภาพชีวิตการทำงานของพนักงานขับรถโดยสารประจำทางขององค์การขนส่งมวลชนกรุงเทพ ของนุชนาถ วิจิต (2550, น.88-93) พบว่าลักษณะงาน ชั่วโมงการทำงาน และอายุ สามารถร่วมกันทำนายความแปรผันของคุณภาพชีวิตการทำงานของพนักงานขับรถโดยสารประจำทางขององค์การขนส่งมวลชนกรุงเทพฯ ได้ ร้อยละ 44 อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

กลุ่มตัวอย่างพนักงานขับรถโดยสารประจำทางของบริษัทเอกชน และกลุ่มตัวอย่างพนักงานขับรถโดยสารประจำทางของรัฐวิสาหกิจ มีคุณภาพชีวิตการทำงาน แตกต่างกัน โดยมีผลต่างค่าเฉลี่ย เท่ากับ 0.15 ทำให้ทราบว่าองค์กรที่ต่างกันส่งผลต่อคุณภาพชีวิตการทำงาน สอดคล้องกับแนวคิด การบริหารงานภาคเอกชน ที่ว่าธุรกิจเอกชนสามารถบริหารงานอย่างมีประสิทธิภาพ โดยรักษาต้นทุนให้ต่ำสุดได้ เพราะภาคเอกชนไม่จำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยเสียงสนับสนุนจากคนงานหรือผู้ขายปัจจัยการผลิต ภาคเอกชนอาจจะจ้างคนงานในจำนวนที่ประหยัด องค์กรเห็นบุคลากรเป็นเพียงเครื่องมือที่แสวงหากำไร และองค์กร ซึ่งรัฐวิสาหกิจก็มีการดำเนินในรูปแบบที่ผสมผสาน แต่ก็ให้ความสำคัญกับบุคลากรมากกว่า

การศึกษาครั้งนี้ขอเสนอแนะแยกเป็น

ระดับบุคคล

1. เมื่อเกิดความเหนื่อยล้าจากความเครียดและสภาพการทำงานที่ต้องเจอบนท้องถนนควรหากิจกรรมที่ผ่อนคลายความเครียด เช่น การเปิดเพลงฟังบนรถโดยสารประจำทาง อ่านหนังสือที่ขอบระหว่างช่วงการจราจรติดขัด หรือลุกขึ้นเปลี่ยนท่าทางเท่าที่เวลาสามารถทำได้ เพื่อผ่อนคลายความตึงเครียดจากการขับรถและสภาพการจราจรที่ติดขัด
2. เรื่องรายได้หรือเงินเดือนที่ไม่เพียงพอในการใช้จ่ายและเก็บออม ควรทำบัญชีรายรับรายจ่ายให้เป็นระบบ เพื่อสามารถคำนวณค่าใช้จ่ายรายเดือนได้อย่างมีประสิทธิภาพ และจัดสรรเงินส่วนหนึ่งในการออม ทั้งการฝากออมกับธนาคารหรือ สหกรณ์ออมทรัพย์ เป็นต้น
3. เรื่องความปลอดภัยในการทำงาน สภาพรถ ควรได้รับการตรวจทุกครั้งก่อนการออกรับส่ง พนักงานขับรถโดยสารต้องมีความรู้เบื้องต้นในการตรวจสภาพรถพื้นฐานทั่วไป ทั้งนี้เพื่อป้องกันอุบัติเหตุจากสภาพรถที่ไม่พร้อมใช้งานในเบื้องต้น
4. การทำงานบนท้องถนนมีความเสี่ยงสูง คนขับควรมีสติและความระมัดระวังพฤติกรรมขับรถของตนเองตลอดเวลา และต้องไม่ประมาทในการขับรถ และเป็นหน้าที่ของผู้ขับขี่ที่ต้องตระหนักถึงความปลอดภัยของตนเองและผู้โดยสาร

ระดับองค์กร

องค์กรเอกชน

1. การปรับเปลี่ยนระบบการจ่ายค่าตอบแทน เป็นการได้รับเงินเดือนที่แน่นอน แทนการจ่ายค่าตอบแทนเป็นรายวัน เนื่องจากพนักงานขับรถโดยสารประจำทางมีรายได้และค่าตอบแทนเพียงพอต่อการครองชีพ
2. การจัดสวัสดิการในองค์กรที่นอกเหนือจากกฎหมายกำหนด ควรจัดให้พนักงานเพื่อเป็นปัจจัยจูงใจในการทำงานและเป็นการส่งเสริมคุณภาพชีวิตของพนักงาน และควรมีการให้พนักงานออกความคิดเห็นในการเสนอสวัสดิการต่างๆ ที่สอดคล้อง เหมาะสมและเป็นที่ต้องการของพนักงานอย่างแท้จริง

3. การเพิ่มความมั่นคงในการทำงานให้กับพนักงาน องค์การควรจัดให้มีการฝึกอบรมพนักงาน หรือเปิดโอกาสให้พนักงานมีโอกาสในการพัฒนาความรู้ความสามารถในการทำงานอยู่เสมอ สร้างความก้าวหน้าในการเลื่อนตำแหน่งเลื่อนขั้น หรือเพิ่มเงินเดือนตามความสามารถหรือประสบการณ์การทำงาน เพื่อเป็นการสร้างกำลังใจในการทำงาน และสร้างความมั่นคงในการทำงานของพนักงานขับรถโดยสาร

4. ควรลดชั่วโมงการทำงานลง ทั้งนี้เพราะจากผลการศึกษาพบว่าคนขับรถโดยสารเกิดอาการปวดตามร่างกายจากการนั่งขับรถเป็นเวลานาน ทำให้เกิดความอ่อนเพลียและเหนื่อยล้าและส่งผลเสียต่อสุขภาพร่างกาย และประสิทธิภาพในการขับรถ

องค์กรรัฐวิสาหกิจ

1. ผลการศึกษาพบว่าพนักงานมีความมั่นคงในการทำงาน แต่ขาดโอกาสก้าวหน้า ดังนั้นองค์กรควรมีการสร้างโอกาสก้าวหน้าในการเลื่อนตำแหน่ง เลื่อนขั้น หรือเพิ่มเงินเดือนตามประสบการณ์การทำงาน

2. ควรลดชั่วโมงการทำงานลง เพื่อสุขภาพร่างกายของพนักงานและประสิทธิภาพในการขับรถ รวมทั้งทำให้สามารถจัดสรรเวลาให้กับครอบครัวได้มากขึ้น

ข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษาค้างต่อไป

1. การศึกษาค้างนี้จำกัดด้วยเขตพื้นที่ของบริเวณรถโดยสารประจำทางในสถานีขนส่งผู้โดยสารกรุงเทพ (จตุจักร) หรือเรียกว่า หมอชิตใหม่ หรือ หมอชิต 2 จึงขอเสนอแนะไปสู่การเก็บกลุ่มตัวอย่างที่หลากหลายเขตพื้นที่ เพื่อศึกษาสภาพการทำงานและคุณภาพชีวิตการทำงานว่าเหมือนหรือความแตกต่างกันอย่างไร ซึ่งอาจก่อให้เกิดความน่าสนใจ รวมทั้งความรู้ใหม่ๆที่แตกต่างหลากหลาย เพื่อนำมาพัฒนาคุณภาพชีวิตการทำงาน

2. การศึกษาค้างนี้มุ่งเน้นที่คุณภาพชีวิตการทำงาน แต่ยังไม่ประเด็นที่น่าสนใจในการนำไปศึกษาในครั้งต่อไปได้ เช่น คุณภาพชีวิตการทำงานของคนขับรถโดยสารรัฐวิสาหกิจดีกว่าบริษัทเอกชน ในด้านค่าตอบแทนที่เพียงพอและสวัสดิการ ด้านความมั่นคงและความก้าวหน้าในงาน อย่างเห็นได้ชัดเจน แล้วจะทำให้เกิดการย้ายองค์กรหรือไม่ ถ้าไม่ได้เพราะเหตุใด หรือพนักงานบริษัทเอกชนมีสมัครใจที่จะอยู่ในองค์กรเดิม ตลอดจนแนวโน้มในอนาคตเกี่ยวกับทิศทาง หรือรูปแบบการบริหารองค์กรที่เกี่ยวข้องกับคุณภาพชีวิตการทำงาน ที่อาจเกิดความเปลี่ยนแปลงทั้งในทางที่ดีและไม่ดี

5. สรุป (Summary)

คุณภาพชีวิตการทำงานที่ให้เกิดความแตกต่างระหว่างพนักงานขับรถโดยสารประจำทางบริษัทเอกชนและรัฐวิสาหกิจ มีสองด้าน คือ ด้านค่าตอบแทนและสวัสดิการ ด้านความมั่นคงและความก้าวหน้า ที่พบว่าพนักงานขับรถโดยสารบริษัทเอกชน อยู่ในระดับน้อยกว่ารัฐวิสาหกิจ สิ่งที่ทำให้เกิดความแตกต่างที่ชัดเจนในด้านค่าตอบแทนและสวัสดิการในเรื่องการจ่ายค่าตอบแทน ที่บริษัทเอกชนให้ค่าจ้างเป็นรายวัน อัตราค่าจ้างตามนโยบายของแต่ละบริษัท ไม่มีเงินพิเศษอื่น และถ้าวันใดไม่มาทำงานย่อมไม่มีรายได้ สิ่งที่เป็นรายได้หลักของพนักงานขับรถโดยสารบริษัทเอกชน คือ การได้ส่วนแบ่งจากเปอร์เซ็นต์การขายบัตรโดยสาร แต่สำหรับพนักงานขับรถโดยสารประจำทางรัฐวิสาหกิจ มีการจ่ายค่าตอบแทนเป็นรายเดือนที่แน่นอนเป็นหลักประกันรายได้ ได้รับเบี้ยเลี้ยงรายวันในวันที่มาทำงาน การจ่ายค่าตอบแทนและการให้สวัสดิการที่ต่างกันอย่างส่งผลต่อคุณภาพชีวิตการทำงานด้านความมั่นคงและความก้าวหน้าไปด้วย

สิ่งที่ทั้งสององค์กรเหมือนกัน คือ การมีชั่วโมงการทำงานที่ยาวนานจนเกินไป โดยพนักงานขับรถโดยสารประจำทางของบริษัทเอกชน มีชั่วโมงการทำงานต่อวันมากกว่า 12 ชั่วโมงขึ้นไป เวลาพักน้อยระหว่างวันน้อยกว่า 1 ชั่วโมง ซึ่งการทำงานที่มากเกินไปในแต่ละวันย่อมส่งผลต่างๆตามมา ทั้งทางร่างกายกับการนั่งขับรถในลักษณะท่าทางเดิมตลอดทั้งวัน ทำให้เกิดอาการปวดเมื่อยตามส่วนต่างๆ การอดทนต่อสภาพการจราจรที่ติดขัดส่งผลให้เกิดความเครียดสะสม ความเบื่อหน่ายและความอ่อนล้า อีกทั้งการได้รับมลพิษทางอากาศและอากาศร้อนบนท้องถนน ซึ่งอาจจะส่งผลต่อความสมดุลระหว่างชีวิตการทำงานและชีวิตครอบครัว การไม่มีเวลาร่วมกับครอบครัวมาก แต่ผลการศึกษาเกิดความน่าสนใจสำหรับพนักงานขับรถโดยสารประจำทางบริษัทเอกชนมีเวลาอยู่ร่วมกับภรรยาและลูก อันเนื่องมาจากการที่ภรรยาเป็นพนักงานเก็บเงินค่าบัตรโดยสารบนรถคันเดียวกัน และบางครั้งก็พาลูกมาอยู่บนรถโดยสารประจำทางด้วย ซึ่งปัจจัยที่มีความเกี่ยวเนื่องอย่างสัมพันธ์กันโดยตรง คือลักษณะขององค์กรเอกชนและรัฐวิสาหกิจที่มีความแตกต่างในรูปแบบของการบริหารงาน

6. เอกสารอ้างอิง (Citation)

เสนาะ ดิยาวัว, (2544). หลักการบริหาร. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

นุชนาถ วิชิต, (2550). ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับคุณภาพชีวิตการทำงานของพนักงานขับรถโดยสารประจำทางของ
องค์การขนส่งมวลชนกรุงเทพ. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยมหิดล, คณะพยาบาลศาสตร์.

ศิริภัสสร วงศ์ทองดี, (2552). การสร้างสมดุลระหว่างชีวิตกับการทำงาน. เอกสารความรู้สถาบันดำรงราชานุภาพ.

กฎกระทรวง. ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2541). สืบค้นเมื่อวันที่ 17 สิงหาคม 2555, จาก [www.diwsafety.org
/download/law/005/lab_028.pdf](http://www.diwsafety.org/download/law/005/lab_028.pdf)

วัชร, (2554). แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารรัฐวิสาหกิจ. สืบค้นเมื่อวันที่ 17 สิงหาคม 2555, จาก [http://www.idis.ru.
ac.th/report/index.php?topic=4050.0](http://www.idis.ru.ac.th/report/index.php?topic=4050.0)

องค์การขนส่งมวลชนกรุงเทพ, (2555). สถิติการเดินรถ. สืบค้นเมื่อวันที่ 23 กรกฎาคม 2555, จาก [http://www.bmta.
co.th](http://www.bmta.co.th)

ดัชนีรายชื่อผู้นำเสนอ

รายชื่อผู้นำเสนอ	หน้า
ก	
กิตติพัฒน์ นนทปัทมะคุลย์	139
ค	
เคท ครั่งพิบูลย์	31
จ	
จิรพรรณ นฤภัทร และวรุณี โรมรัตน์พันธ์	212
จุฑามณี จันทรทรัพย์	242
ฉ	
ฉัตรนภา สมัครเขตร์การณ์	106
ช	
ชานนท์ โกมลมาลย์	149
จิตชนก กอวัฒนาวรานนท์	97
ณ	
ณัฐวดี ณ มโนรม	90
น	
เนริสา ลิปิสุนทร	42
ป	
ปภาวี นุพาสันต์	229
ปริญญช ไขครนวนินิชย์	20
ม	
มณฑิรา ยืนยงทวีพรชัย	287
มรรษพร เจริญทรัพย์	175

ร	
ระพีพรรณ คำหอม และน้ำผึ้งมีศิลป์	249
รัชนิกร ชันดี	125
รัฐธยา แสงประทุม	300
ว	
วรรณวดี พูลพอกสิน	76
วรวรรณ จิรธนาพิวัฒน์	13
วนิดา ละม้ายศรี	161
วันใหม่ วุ่นแก้ว	114
ศ	
ศศวรรณ ปิงตระกูล	50
ศศิพัฒน์ ยอดเพชร และคณะ	269
ศิวกร พิมพา	65
ส	
สาวตรี พลทวี	222
สิริพันธุ์ สหสร้างสีกุล	132
สุรินทร์ นันทไพฑูรย์	197
อ	
อรรถสิทธิ์ นนสะดู	185
อันธิกา บุญชู	59
เอกจิตรา คำมีศรีสุข	277

หมายเหตุ: ดัชนีรายชื่อผู้นำเสนอ เรียงตามลำดับชื่อแรกปรากฏในบทคัดย่อ

ภาคผนวก

การประเมินผลการสัมมนา

ผลการประเมินความพึงพอใจการเข้าร่วมสัมมนาวิชาการ

เนื่องในโอกาสครบรอบการสถาปนาคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ ปีที่ 59 เรื่อง สังคมสงเคราะห์ศาสตร์ :

การเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง

วันที่ 25 มกราคม 2556 ณ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์

การประเมินความพึงพอใจในการเข้าร่วมสัมมนาวิชาการเนื่องในโอกาสครบรอบการสถาปนาคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ ปีที่ 59 เรื่อง “สังคมสงเคราะห์ศาสตร์ : การเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง” ซึ่งจัดขึ้นเมื่อวันที่ 25 มกราคม 2556 ณ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ จากผู้ตอบแบบสอบถามจำนวนทั้งสิ้น 144 คน สามารถสรุปผลการประเมินได้ดังนี้

ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไป

ตารางที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

ข้อมูลทั่วไป	จำนวน n=144	ร้อยละ
เพศ		
ชาย	25	17.4
หญิง	119	82.6
อายุ		
16-25 ปี	107	74.3
26-35ปี	16	11.1
36-45ปี	8	5.6
46 ปีขึ้นไป	13	9.0
การศึกษาสูงสุดที่สำเร็จมา		
ต่ำกว่าปริญญาตรี	52	36.1
ปริญญาตรี	65	45.1
ปริญญาโท	20	13.9
ปริญญาเอก	4	2.8
ไม่ระบุ	3	2.1

จากตาราง ที่ 1 ผู้ตอบแบบสอบถามร้อยละ 82.6 เป็นเพศหญิง รองลงมาเป็นเพศชายร้อยละ 17.4 โดยมีช่วงอายุอยู่ระหว่าง 16-25 ปี ร้อยละ 74.3 มากที่สุด รองลงมาในช่วงอายุอยู่ระหว่าง 26-35 ปีร้อยละ 11.1 น้อยที่สุดคือช่วงอายุ 36-45 ปีร้อยละ 5.6 และระดับการศึกษาสูงสุดที่สำเร็จมามากที่สุดคือระดับปริญญาตรี ร้อยละ 45.1 รองลงมาคือระดับต่ำกว่าปริญญาตรี ร้อยละ 36.1 และมีระดับการศึกษาที่สำเร็จมาน้อยสุดคือระดับปริญญาเอก ร้อยละ 2.8 ตามลำดับ

ตารางที่ 2 การเข้าร่วมการนำเสนอผลงานวิชาการในงานสัมมนาวิชาการ

การเข้าร่วม	จำนวน	ร้อยละ
-ร่วมนำเสนอผลงานวิชาการ	25	17.36
-ไม่ได้ร่วมนำเสนอผลงานวิชาการ	116	80.56
-ไม่ระบุ	3	2.08

จากตารางที่ 2 ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ ร้อยละ 80.56 เข้าร่วมงานโดยไม่ได้ร่วมนำเสนอผลงานวิชาการ และร้อยละ 17.36 ของผู้ตอบแบบสอบถามร่วมนำเสนอผลงานวิชาการในครั้งนี้

ตารางที่ 3 การทราบข่าวการสัมมนาวิชาการครั้งนี้ (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)

แหล่งข้อมูลใด	จำนวน	ร้อยละ
-ทราบว่าเป็นวาระประจำปีของคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์	63	28.55
-หนังสือราชการแจ้งจากคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์	43	19.53
-เว็บไซต์ของคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์	29	13.14
-อินเทอร์เน็ต (Facebook หรือ Social Media อื่นๆ)	21	9.58
-การแจ้งข่าวจากเพื่อนคนรู้จัก	65	29.47
-อื่นๆ (โปรดระบุ.....)	63	28.59
-ทราบข่าวอื่นๆ ไม่ได้ระบุ.....	54	85.71
-ระบุ ..การแจ้งข่าวจากคณาจารย์	9	14.23

จากตารางที่ 3 ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ทราบข่าวการจัดการสัมมนาจากหลายช่องทาง โดยช่องทางที่เป็นแหล่งข้อมูลข่าวสารที่มากที่สุดคือ การแจ้งข่าวจากเพื่อนคนรู้จัก ร้อยละ 29.4 การทราบว่าเป็นวาระประจำปีของคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ ร้อยละ 28.5 และการทราบจากช่องทาง อื่นๆ ร้อยละ 28.5 เช่น การแจ้งข่าวจากอาจารย์ตามลำดับ

ตารางที่ 4 สถานะการเข้าร่วม

ข้อมูลทั่วไป	จำนวน N=144	ร้อยละ
สถานะของผู้เข้าร่วมสัมมนาวิชาการ		
-นักศึกษาปัจจุบัน คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์	99	68.85
-บุคลากร (อาจารย์ เจ้าหน้าที่) คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์	7	4.91
-ศิษย์เก่า คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ (โปรดระบุชื่อสังกัดปัจจุบัน.....)	22	15.33
-บุคลากรภายนอก (โปรดระบุชื่อหน่วยงาน.....)	16	11.11
ช่วงเวลาที่เข้าร่วมงานสถาปนาคณะในครั้งนี้		
-ภาคเช้า(ข้ามไปตอบส่วน 2)	28	19.44
-ภาคบ่าย	47	32.64
-ทั้งวัน	66	45.83
-ไม่ระบุ	3	2.08
กลุ่มสมมนาย่อยที่ท่านเข้าร่วมในช่วงบ่าย (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)		
-กลุ่มย่อยที่ 1 : การพัฒนาวิชาชีพ และบทเรียนจากการฝึกภาคปฏิบัติ	30	24.84
-กลุ่มย่อยที่ 2 : สุขภาวะคนไทยท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงและกลุ่มอื่นๆ	58	47.95
-กลุ่มย่อยที่ 3 : พลังชุมชนและการจัดการตนเองของชุมชน	9	7.42
-กลุ่มย่อยที่ 4 : งานด้านผู้สูงอายุ : โอกาสและความท้าทาย	6	5.01
-กลุ่มย่อยที่ 5 : สภาพการทำงานและคุณภาพชีวิตแรงงาน	18	14.94

จากตารางที่ 4 ผู้เข้าร่วมส่วนใหญ่ ร้อยละ 68.8 เป็นนักศึกษาปัจจุบันของคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ รองลงมาร้อยละ 15.3 คือ ศิษย์เก่าคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ โดยศิษย์เก่า ระบุว่ามาจากหน่วยงาน ได้แก่ กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ กรมสุขภาพจิต รพ.ศรีธัญญา กรุงเทพมหานคร รพ.ราชวิถี รพ.ศรีธัญญา องค์การบริหารจังหวัดนนทบุรี สำนักวิจัยและพัฒนาระบบงานราชทัณฑ์ กรมราชทัณฑ์ และ สถาบันราชานุกูล นอกจากนั้น บุคคลภายนอก ได้แก่ กระทรวงการพัฒนาสังคมฯ (กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ กรมคุมประพฤติ สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน บริษัท รักลูกกรุ๊ป จำกัด กรุงเทพมหานคร มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย สำนักงานเขตพระนคร องค์การบริหารส่วนจังหวัดนนทบุรี โรงพยาบาลสังกัดกระทรวงสาธารณสุข และรพ.ตากสิน

จากตารางแสดงจำนวนและร้อยละของผู้เข้าร่วมสัมมนา จำแนกตามห้องสมมนาย่อยที่ได้เข้าร่วมในช่วงบ่าย (สามารถตอบได้มากกว่า 1 ข้อ) พบว่า ร้อยละ 47.9 เข้าร่วมกลุ่มย่อยที่ 2 : สุขภาวะคนไทยท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงและกลุ่มอื่นๆมากที่สุด รองลงมาคือร้อยละ 24.8 เข้าร่วมกลุ่มย่อยที่ 1 : การพัฒนาวิชาชีพ และบทเรียนจากการฝึกภาคปฏิบัติ ร้อยละ 14.9 เข้าร่วมกลุ่มย่อยที่ 5 : สภาพการทำงานและคุณภาพชีวิตแรงงาน ร้อยละ 7.4 เข้าร่วมกลุ่มย่อยที่ 3 : พลังชุมชนและการจัดการตนเองของชุมชน และร้อยละ 5.0 เข้าร่วมกลุ่มย่อยที่ 4 : งานด้านผู้สูงอายุ : โอกาสและความท้าทาย

ส่วนที่ 2 ประสิทธิภาพของวัตถุประสงค์การสัมมนา

ประเด็นการประเมิน	N	$\bar{X}$	S.D.	การแปลผล
<u>ประโยชน์ในทางวิชาการ</u>				
1.การสัมมนาช่วยเพิ่มพูนความรู้เชิงวิชาการให้กับท่าน	138	4.21	.610	พึงพอใจมาก
2.การสัมมนาช่วยส่งเสริมความรู้เชิงการปฏิบัติงานให้กับท่าน	139	4.17	.621	พึงพอใจมาก
3.ความรู้จากการสัมมนาเป็นประโยชน์สำหรับการพัฒนางานปัจจุบัน	137	4.22	.591	พึงพอใจมาก
4.ความรู้ที่ได้รับช่วยให้เกิดความคิดริเริ่มใหม่	139	4.24	.655	พึงพอใจมาก
5.ความรู้ที่ได้รับช่วยส่งเสริมให้ท่านศึกษาค้นคว้าต่อเนื่อง	138	4.02	.610	พึงพอใจมาก
<u>รวมประโยชน์ในทางวิชาการ</u>		4.17	0.611	พึงพอใจมาก
<u>การมีส่วนร่วม</u>				
1.การสัมมนาเปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมสัมมนาได้แสดงความคิดเห็นอย่างเหมาะสม	138	3.88	0.781	พึงพอใจมาก
2.การมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็นช่วยให้เข้าใจประเด็นการสัมมนามากขึ้น	138	3.89	0.691	พึงพอใจมาก
3.บรรยากาศของการสัมมนาช่วยให้เกิดการมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น	144	3.97	1.379	พึงพอใจมาก
4.การสัมมนาช่วยสร้างเครือข่ายในการทำงานของท่าน	144	4.00	1.317	พึงพอใจมาก
<u>รวมการมีส่วนร่วม</u>		3.94	1.041	พึงพอใจมาก

ในด้านประโยชน์ทางวิชาการ พบว่า อยู่ในระดับพึงพอใจมากทุกราย ประเด็นการประเมินเรียงลำดับจากค่าเฉลี่ยมากไปหาน้อย ได้แก่ ความรู้ที่ได้รับช่วยให้เกิดความคิดริเริ่มใหม่ ความรู้จากการสัมมนาเป็นประโยชน์สำหรับการพัฒนางานปัจจุบัน การสัมมนาช่วยเพิ่มพูนความรู้เชิงวิชาการให้กับท่าน การสัมมนาช่วยส่งเสริมความรู้เชิงการปฏิบัติงานให้กับท่าน และความรู้ที่ได้รับช่วยส่งเสริมให้ท่านศึกษาค้นคว้าต่อเนื่อง มีค่าเฉลี่ยคือ 4.24, 4.22, 4.21, 4.17 และ 4.02 ตามลำดับ โดยมีระดับความพึงพอใจประโยชน์ทางวิชาการรวมอยู่ในระดับพึงพอใจมาก มีค่าเฉลี่ยที่ 4.17

ในด้านการมีส่วนร่วม พบว่า อยู่ในระดับพึงพอใจมากทุกราย ประเด็นการประเมินเรียงลำดับจากค่าเฉลี่ยมากไปหาน้อย ได้แก่ การสัมมนาช่วยสร้างเครือข่ายในการทำงานของท่าน บรรยากาศของการสัมมนาช่วยให้เกิดการมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น การมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็นช่วยให้เข้าใจประเด็นการสัมมนามากขึ้น และการสัมมนาเปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมสัมมนาได้แสดงความคิดเห็นอย่างเหมาะสม มีค่าเฉลี่ยคือ 4.00, 3.97, 3.89 และ 3.88 ตามลำดับ โดยมีระดับความพึงพอใจโดยรวมของการมีส่วนร่วมอยู่ที่ระดับพึงพอใจมาก มีค่าเฉลี่ยที่ 3.94

ส่วนที่ 3 ความพึงพอใจต่อการบริหารจัดการงานสถาปนาคณะ

ประเด็นการประเมิน	N	$\bar{X}$	S.D.	การแปลผล
1.การประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับการสัมมนาวิชาการ	143	3.92	1.230	พึงพอใจมาก
2.การจัดสถานที่จัดสัมมนาวิชาการ	144	4.26	1.257	พึงพอใจมาก
3.การอำนวยความสะดวกของเจ้าหน้าที่	144	4.35	1.254	พึงพอใจมาก
4.การบริการอาหารกลางวัน	144	4.32	1.352	พึงพอใจมาก
5.ระยะเวลาของการจัดสัมมนาวิชาการ	144	4.08	1.361	พึงพอใจมาก
6.เอกสารประกอบการสัมมนา	144	4.28	1.331	พึงพอใจมาก
7.อุปกรณ์และสื่อที่ใช้ในการจัดสัมมนาวิชาการ	144	4.22	1.323	พึงพอใจมาก
8.ภาพรวมของการบริหารจัดการงาน	144	3.92	1.230	พึงพอใจมาก
ผลรวมความพึงพอใจต่อการบริหารจัดการ		4.17	1.291	พึงพอใจมาก

ในด้านความพึงพอใจต่อการบริหารจัดการงานสถาปนาคณะ พบว่า อยู่ในระดับพึงพอใจมากทุกประเด็นการประเมินเรียงลำดับจากค่าเฉลี่ยมากไปหาน้อย ได้แก่ การอำนวยความสะดวกของเจ้าหน้าที่ ($\bar{X}$ =4.35) การบริการอาหารกลางวัน ($\bar{X}$ =4.32) เอกสารประกอบการสัมมนา ($\bar{X}$ =4.28) การจัดสถานที่จัดสัมมนาวิชาการ ($\bar{X}$ =4.26) อุปกรณ์และสื่อที่ใช้ในการจัดสัมมนาวิชาการ ($\bar{X}$ =4.22) ระยะเวลาของการจัดสัมมนาวิชาการ($\bar{X}$ =4.08) และการประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับการสัมมนาวิชาการกับภาพรวมของการบริหารจัดการงานเท่ากัน ($\bar{X}$ =3.92) โดยมีค่าความพึงพอใจต่อการบริหารจัดการงานสถาปนาคณะโดยรวมอยู่ในระดับพึงพอใจมาก มีค่าเฉลี่ยที่ 4.17

หมายเหตุ เกณฑ์การแปลผลระดับความพึงพอใจ 1).ระดับความพึงพอใจ 4.50 – 5.00 หมายถึงพึงพอใจมากที่สุด 2).ระดับความพึงพอใจ 3.50 – 4.49 หมายถึงพึงพอใจมาก 3).ระดับความพึงพอใจ 2.50 – 3.49 หมายถึงพึงพอใจปานกลาง 4).ระดับความพึงพอใจ 1.50 – 2.49 หมายถึงพึงพอใจน้อย และ 5).ระดับความพึงพอใจ 1.00 – 1.49 หมายถึงพึงพอใจน้อยที่สุด

ส่วนที่ 4 ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะอื่นๆ

1. การนำเสนอผลงานของแต่ละท่านมีเวลาค่อนข้างน้อย ทำให้ได้ข้อมูลไม่ครบถ้วน
2. การอภิปรายค่อนข้างหน้าเบื่อ
3. คณะควรจัดงานให้มีความน่าสนใจ รวมถึงเวลาในการที่ให้แต่ละท่านนำเสนอควรมีเวลามากกว่านี้ เพื่อความเหมาะสมในการนำเสนอ
4. ควรจัดงานให้มีความน่าสนใจมากขึ้น มีเวลากับการนำเสนอมากขึ้นในแต่ละกลุ่ม
5. ควรจัดที่รังสิต
6. ควรจัดเวลาในการนำเสนอผลงานวิชาการที่เหมาะสมกว่านี้ เพื่อให้ นักศึกษา คณาจารย์ และผู้เข้าร่วม สามารถเข้าใจในประเด็นเนื้อหาจากการนำเสนอผลงานวิชาการของวิทยากรมากขึ้น,ควรมีการโต้ตอบในเชิงตั้งประเด็น คำถาม-ตอบระหว่างกัน เพื่อก่อให้เกิดความเข้าใจที่ลึกซึ้ง มีการแสดงความคิดเห็นใหม่ๆ เพื่อเป็นประโยชน์ต่อผู้ที่จะนำไปศึกษาต่อ

7. ควรจัดหาสถานที่ในเขตศูนย์รังสิตด้วยนะคะ ขอบคุนมากคะ
8. ควรมีการบริหารจัดการด้านประชาสัมพันธ์ที่มีระบบ กว้างขวางมากขึ้น การคัดเลือกผลงานวิชาการในการนำเสนอควรมีการจัดการดีกว่านี้ และควรเป็นไปตามกำหนดการที่กำหนดไว้ในเว็บไซต์ ไม่ใช่เปิดโอกาสให้เสนอเรื่อยเปื่อย เพราะจะทำให้ผู้ฟังได้ความรู้น้อยและไม่อยากเข้าร่วมอีก อีกประการคือ เวลาในการนำเสนอผลงานควรมีมากขึ้น และเนื้อหาไม่ต้องมาก ควรคัดเลือกแต่บุคคลและผลงานที่ดีเด่นและมีประเด็นที่น่าสนใจเท่านั้น ควรคัดเลือกพิธีกรหญิงที่ดีกว่านี้ (ห้องสัมมนาช่วงเช้า) สำหรับพิธีกรชายพูดดีแล้วขอชื่นชม จุดลงทะเบียนควรมีพื้นที่สำหรับการลงทะเบียนแยกตามประเภทผู้เข้าฟังคนละจุดไม่ใช่อยู่รวมกัน ทำให้รู้สึกแออัด และเจ้าหน้าที่ที่ปฏิบัติอย่าเลือกปฏิบัติต่อผู้เข้าฟังแต่ละประเภทอย่างไม่เท่ากัน เอกสารพรบ.วิชาชีพฯ พิมพ์ชื่อกระทรวงพัฒนาสังคมมิติเปล่า? ในความจริงวันสถาปนาคณะน่าจะทำบุญ นำเสนอผลงานที่มีคุณค่าต่อการพัฒนาวิชาชีพและจิตวิญญาณของนักสังคมสงเคราะห์ และหัวข้อในการสัมมนาควรจะเป็นเรื่องที่เป็นประเด็นร้อนของสังคม ที่ต้องการได้รับการแก้ไขจริงๆ เพื่อตั้ง+กระตุ้น จิตวิญญาณของนักสังคมสงเคราะห์ ให้กลับมาซึ่งไม่จำเป็นต้องจัดในวันสถาปนาคณะแต่สามารถจัดได้ทุกวาระที่มีประเด็นนี้ คือ การเปลี่ยนแปลงทางความคิดในรูปแบบที่เคลื่อนไปข้างหน้า และเท่าทันปัจจุบันจึงจะมีประโยชน์สมคุณค่าทางวิชาชีพจริงๆ
9. งานน่าจะนำไปจัดที่รังสิตบ้าง เพื่อให้นักศึกษาที่รังสิตได้เข้าร่วมได้สะดวก
10. จุดลงทะเบียนไม่เหมาะสม (แคบ,แออัด) ไม่มีกำหนดแจ้งอย่างชัดเจนเป็นเอกสาร อุณหภูมิภายในห้องสัมมนาไม่เหมาะสม
11. ดีค่ะ อยากให้จัดงานแลกเปลี่ยนแบบนี้ไปเรื่อยๆ เพื่อเป็นการพัฒนางานในด้านสังคมสงเคราะห์ให้ดียิ่งขึ้น
12. ตอนให้ผู้ฟังสัมมนาถามไม่มีโมเดลตรงกลางทำให้เดินมา ผู้สูงอายุอาจเหนื่อยได้ เจ้าหน้าที่เสื้อแดงของคณะไปไหนหมด?
13. น่าจะไปจัดที่รังสิตบ้าง เพราะการเดินทางมาทำพระจันทร์ลำบากมาก ไกลไม่สะดวก รถติดไม่มีที่จอด สถานที่แคบ
14. ในการจัดการสัมมนาในการอภิปรายควรมีวิดีโอ+powerpoint+หรือวีดิทัศน์ เพื่อให้เห็นภาพและเข้าใจง่ายขึ้น เพราะฟังอย่างเดียวอาจจะจับประเด็นยาก และทำให้วังวนนอน และน่าจะมีสีสันทกว่านี้
15. ในการสัมมนากลุ่มย่อยในหนังสือเชิญควรมีกำหนดการและอธิบายความของแต่ละกลุ่มแบบคร่าวๆ เนื้อหาของแต่ละกลุ่มดีมาก ทุกคนควรมีแบบเต็มงานวิจัยให้หรือสามารถดาวน์โหลดได้
16. ในปัจจุบันยังมีผู้คนอีกจำนวนที่ไม่ทราบว่าคนมีสิทธิหรือได้รับสิทธิในการได้รับการสังเคราะห์อย่างไรบ้าง ถึงแม้ราชการหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้มีการให้ความช่วยเหลืออย่างไร แต่ก็มีอีกจำนวนมากที่ยังไม่ทราบ อันเนื่องมาจากได้รับการบอกเล่าที่ยังไม่ถูกต้อง
17. บางเรื่องที่ผู้นำเสนอหลายคนไม่เข้าใจ เนื่องจากข้อจำกัดด้านเวลา และความรู้ของนักศึกษาที่มีไม่เพียงพอที่จะนำความรู้ที่ได้ฟังมาปฏิบัติ หรือทำให้เกิดความเข้าใจโดยกระจ่างได้
18. ปีหน้าครบรอบ 60 ปี คณะ น่าจะทำเสื้อที่ระลึก "60 ปี สังคมสงเคราะห์ศาสตร์" ขาย เพื่อนำรายได้เข้าคณะ สาขาวิชาชีพสังคมสงเคราะห์, น่าจะจัดหัวข้อเฉพาะ สำหรับการอภิปราย เรื่อง พรบ. วิชาชีพสังคมสงเคราะห์ 2556, ควรมีการมอบรางวัล/ เชิดชูเกียรติ ศิษย์สาขาศาสนาต่างๆ เช่น สายเด็ก สตรี ผู้สูงอายุ ผู้พิการ ผู้ด้อยโอกาส เป็นต้น
19. เป็นการนำเสนอที่น่าสนใจในประเด็นที่หลากหลาย
20. เป็นงานที่ดี แต่ควรลดระยะเวลาอีกสักนิดมันช้าเกินไป ควรมีรถตู้บริการสำหรับผู้ไปกลับรังสิตทำให้กลับและเพิ่มจำนวนมากขึ้นเพราะบางคนออกมาแต่ต้องแย่งรถตู้กัน น่าจะเอาเคสจริงที่ผ่านการช่วยเหลือมาพูดคุยกัน

21. ระยะในการนำเสนอผลงานสั้นไปนิดนึงค่ะ เนื้อหาที่ได้จึงยังไม่ค่อยชัดเจน, สถานที่ไม่เพียงพอต่อผู้เข้าฟัง, ยินดีกับวาระครบรอบ 59 ปี ขอให้ปีต่อไปเป็นปีที่รุ่งเรืองของคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์"
22. ระยะเวลาของวิทยากรแต่ละท่านน้อยไป ทำให้วิทยากรพูดเร็วมากจนฟังไม่ทันค่ะ
23. เสียงไมค์เบาไม่ค่อยรู้เรื่อง (ซ้ำ) วิทยากรเยอะเวลามีจำกัด ทำให้วิทยากรต้องบีบเนื้อหา,พูดเร็ว
24. อยากให้จัดทุกปี มีประเด็นที่ทำทนาย ให้เรียนรู้ ร่วมแลกเปลี่ยน เพื่อสร้างความชัดเจนในบทบาท+คุณค่าการทำงานวิชาชีพสังคมสงเคราะห์ให้เป็นประจักษ์
25. อยากให้จัดอีก
26. อยากให้มีเวลามากกว่านี้
27. อาหารว่าง น่ารับประทานอร่อย, เอกสารชัดเจน ตามประเด็น มีประโยชน์ต่อการศึกษาค้นคว้าต่อไป, สถานที่สะดวกสบาย กว้าง

ประมวลภาพกิจกรรม

พิธีถวายสักการะพระราชนุสาวรีย์กรมพระราชวังบวรสถานมงคล (วังหน้า)
โดยคณาจารย์และบุคลากรคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์

นักศึกษาถวายภัตตาหารแด่พระสงฆ์

รองศาสตราจารย์พรชัย ตระกูลวรานนท์ รองอธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
รองศาสตราจารย์ ดร.เดชา สังขวรรณ คณบดีคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ และแขกผู้มีเกียรติร่วมกรวดน้ำ

คณบดีคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์มอบทุนการศึกษาให้นักศึกษาคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์

รองศาสตราจารย์ ดร.เดชา สังขวรรณ คณบดีคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์รับมอบกระเช้าผลไม้
จากคุณวรรณภา ลำเจียกเทศ ตัวแทนจากสมาคมนักสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทย

รองศาสตราจารย์ ดร.เดชา สังขวรรณ คณบดีคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์รับมอบกระเช้า
จากตัวแทนนักศึกษาปริญญาโท หลักสูตรบริหารและนโยบายสวัสดิการสังคม

รองศาสตราจารย์เล็ก สมบัติ รองคณบดีฝ่ายวางแผนและพัฒนาได้รับมอบช่อดอกไม้

คณาจารย์ถ่ายรูปร่วมกับนักศึกษาที่ได้รับมอบทุนการศึกษา

บรรยากาศการนำเสนอบทความวิชาการในการสัมมนาภาคบ่าย

บรรยากาศการนำเสนอบทความวิชาการในการสัมมนาภาคเช้า

บรรยายการนำเสนอบทความวิชาการในการสัมมนาภาคบ่าย

บรรยายการสัมมนาวิชาการภาคบ่าย

นักศึกษาคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์จำหน่ายของที่ระลึกเนื่องในโอกาสการสถาปนาฯ

รองศาสตราจารย์เล็ก สมบัติ รองคณบดีฝ่ายวางแผนและพัฒนา
ถ่ายภาพร่วมกับบุคลากรคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์

คำสั่งแต่งตั้งคณะกรรมการจัดงานวันสถาปนาคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ ครบรอบ 59 ปี

คำสั่ง คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์

ที่ ๕๔๓ / 2556

เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการจัดงานวันสถาปนาคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ ครบรอบ 59 ปี

25 มกราคม 2556

ตามที่คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มีกำหนดจัดงานวันสถาปนาคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ ครบรอบ 59 ปี ซึ่งตรงกับวันศุกร์ที่ 25 มกราคม 2556 โดยในงานจะมีพิธีทางศาสนา และการสัมมนาทางวิชาการนั้น

เพื่อให้การจัดงานดำเนินไปด้วยความเรียบร้อย คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ จึงแต่งตั้งบุคคลผู้มีรายนามดังต่อไปนี้ เป็นคณะกรรมการจัดงานฝ่ายต่าง ๆ ดังนี้

คณะกรรมการฝ่ายอำนวยการ

1. คณะบดีคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์
2. รองคณะบดีฝ่ายบริหาร
3. รองคณะบดีฝ่ายวางแผนและพัฒนา
4. รองคณะบดีฝ่ายการนักศึกษา
5. ผู้ช่วยคณะบดีฝ่ายวิชาการและวิจัย
6. ผู้ช่วยคณะบดีฝ่ายการศึกษาภาคปฏิบัติ
7. ผู้ช่วยคณะบดีฝ่ายการศึกษาศูนย์ลำปาง
8. หัวหน้าภาควิชาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์
9. หัวหน้าภาควิชาการพัฒนารวมชน
10. ผู้อำนวยการโครงการศึกษาปริญญาตรี
11. เลขานุการคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์
12. นางกฤษณา พร้อมศรีทอง
13. นางนิศยา ทองสุชาติ
14. นางพัชรีพิมพ์ ฤทธิ์สรไกร
15. นางอภิสร รัตนศรีทอง
16. นางสาวจารุณี มุมนันยา

ประธานกรรมการ

กรรมการ

กรรมการ

กรรมการ

กรรมการ

กรรมการ

กรรมการ

กรรมการ

กรรมการ

กรรมการ

กรรมการ

กรรมการ

กรรมการ

กรรมการ

กรรมการและเลขานุการ

กรรมการและเลขานุการ

- 2 -

17. นางสาวสุวี ปิ่นเจริญ

กรรมการและเลขานุการ

18. นางสาวปิยภัทร คุณเจริญ

กรรมการและเลขานุการ

ให้คณะกรรมการมีหน้าที่ดังนี้

- วางแผนการจัดงานให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้
- ประสานงานหน่วยงานภายในนอกมหาวิทยาลัยเพื่อให้งานดำเนินไปด้วยความเรียบร้อย
- แนะนำ กำกับ สนับสนุนการทำงานของฝ่ายต่าง ๆ ตามความจำเป็น
- ตัดสินใจ แก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าที่เกิดขึ้น

คณะกรรมการฝ่ายวิชาการ

1. ผู้ช่วยคณบดีฝ่ายวิชาการและวิจัย
2. ศาสตราจารย์ศศิพัฒน์ ขอดเพชร
3. ศาสตราจารย์ สายันต์ ไพเราะญจิตร
4. รองศาสตราจารย์ ปวีราติ วลัยเสถียร
5. รองศาสตราจารย์ ดร.สุพล ปราณวนิช
6. รองศาสตราจารย์ ดร.วรุฒิ โรมรัตนพันธ์
7. รองศาสตราจารย์ กิตติยา นรามาศ
8. รองศาสตราจารย์ พงษ์กฤษณ์ มงคลสินธุ์
9. รองศาสตราจารย์ ดร.สุวิจจา เปี่ยมญาติ
10. รองศาสตราจารย์ ดร.นฤมล นิราทร
11. รองศาสตราจารย์ ระพีพรรณ คำหอม
12. รองศาสตราจารย์ เล็ก สมบัติ
13. รองศาสตราจารย์ สุตสงวน สุธีสร
14. รองศาสตราจารย์ ภาวนา พัฒนศรี
15. รองศาสตราจารย์ วุฒิสาร ตันไชย
16. รองศาสตราจารย์ ดร.กิตติพัฒน์ นนทปัทมะดุลย์
17. รองศาสตราจารย์ อภิญา เวชชัย
18. รองศาสตราจารย์ ดร.โกวิทย์ พวงงาม
19. รองศาสตราจารย์ ศักดิ์ชัย เลิศพานิชพันธุ์

ประธานกรรมการ

กรรมการ

กรรมการ

กรรมการ

กรรมการ

กรรมการ

กรรมการ

กรรมการ

กรรมการ

กรรมการ

กรรมการ

กรรมการ

กรรมการ

กรรมการ

กรรมการ

กรรมการ

กรรมการ

กรรมการ

กรรมการ

- 3 -

20. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จิตติ มงคลชัยอรัญญา	กรรมการ
21. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สิริพรรณ ศรีมีชัย	กรรมการ
22. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ชัยภูมิ บุรณกานนท์	กรรมการ
23. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ กมลทิพย์ แจ่มกระจ่าง	กรรมการ
24. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จิตติพร ศิริพันธ์ พันธุ์เสน	กรรมการ
25. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ วรรณวดี พูนพอกสิน	กรรมการ
26. อาจารย์ ชไมพร รุ่งฤกษ์ฤทธิ์	กรรมการ
27. อาจารย์ ดร.ธัญญลักษณ์ วีระสมบัติ	กรรมการ
28. อาจารย์ พิมพ์ฉัตร รสสุธรรม	กรรมการ
29. อาจารย์ ดร.มาตี ลิมสกุล	กรรมการ
30. อาจารย์ ปิ่นหทัย หนูนวล	กรรมการ
31. อาจารย์ ชลธิชา พันธุ์พานิช	กรรมการ
32. อาจารย์ ดร.มาตี จิรวัฒนานนท์	กรรมการ
33. อาจารย์ ปรีชาบุช โชคธนวินัย	กรรมการ
34. อาจารย์ ปานรัตน์ นิมตสูง	กรรมการ
35. อาจารย์ ปุณิกา อภิรักษ์ไกรศรี	กรรมการ
36. อาจารย์ ดร.พงษ์เทพ สันติกุล	กรรมการ
37. อาจารย์ ชานนท์ โกมลมาลย์	กรรมการ
38. อาจารย์ พงศยา ภูมิพัฒน์โยธิน	กรรมการ
39. อาจารย์ ณัฏฐพัช สโรบล	กรรมการ
40. อาจารย์ นันทวรรณ เขียวนวนานพชัย	กรรมการ
41. อาจารย์ ดร.ศิรินทรีรัตน์ กาญจนบุญธร	กรรมการ
42. อาจารย์ นราเชต ยิ้มสุร	กรรมการ
43. อาจารย์ ดร. วิไลภรณ์ โคตรบึงแก	กรรมการ
44. อาจารย์ เสาวธาร โพธิ์กลัด	กรรมการ
45. อาจารย์ วรรณรงค์ จันโต	กรรมการ
46. อาจารย์ กรุณา ใจใส	กรรมการ
47. อาจารย์ ธัญญาภรณ์ จันทรวะ	กรรมการ
48. นางนิตยา ทองสุขดี	กรรมการ
49. นางสาวเบญจวรรณ เขยกลิน	กรรมการ

- 4 -

50. นางสาวจรรณี มุมบ้านเช่า	กรรมการ
51. นางสาววราภรณ์ วาสุเทพรักษ์	กรรมการ
52. นางสาวสุวิรี ปิ่นเจริญ	กรรมการและเลขานุการ
53. นางสาวชีวกัทร ธรรมเกษร	กรรมการและเลขานุการ
54. นางสาวปัญจพร ดิษฐทิม	กรรมการและเลขานุการ
55. นางยุพาพร ศุภรินทร์	กรรมการและเลขานุการ
56. นางสาวจริยาภรณ์ ตาปิ่น	กรรมการและเลขานุการ
57. นางสาวเพ็ญปภา เพ็ชรอักษร	กรรมการและเลขานุการ

ให้คณะกรรมการมีหน้าที่ดังนี้

- วางแผนการจัดกิจกรรมสัมมนาวิชาการทั้งภาคเช้าและภาคบ่าย
- ประสานงานกับวิทยาการรับเชิญและผู้เกี่ยวข้อง
- เชิญผู้เกี่ยวข้อง(นักสังคมสงเคราะห์ นักสวัสดิการ นักพัฒนา ผู้แทนหน่วยงานต่าง ๆ รวมทั้ง ผู้สนใจทั่วไป คณาจารย์ และนักศึกษา) เข้าร่วมในกิจกรรมวิชาการ
- จัดเตรียมทีมลงทะเบียนผู้เข้าร่วม เพื่อทำฐานข้อมูลสำหรับปัดต่อไป
- จัดเตรียมเอกสาร สถานที่ และอุปกรณ์ที่ใช้ในการนำเสนอผลงานทางวิชาการ
- จัดเตรียมบุคลากรเพื่อบันทึกเทปและผลิตเอกสารวิชาการหลังงานแล้วเสร็จ
- แก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าที่เกิดขึ้นในระหว่างการดำเนินงานทางวิชาการ
- ประสานงานในการจัดเตรียมของที่ระลึก หรือคำสมนาคุณให้แก่ผู้เสนอบทความทางวิชาการ
- คณาจารย์ที่เป็นกรรมการ มีหน้าที่แนะนำ กำกับ แบ่งงาน ติดตามงาน นักศึกษาที่ร่วมงานเป็นกรรมการในฝ่ายด้วย

คณะกรรมการฝ่ายพิธีการ ศาสนา สถานที่ อาหารและอาหาร

1. รองคณบดีฝ่ายบริหาร	ประธานกรรมการ
2. นายสมชาย โมตรี	กรรมการ
3. นางพัศตรีพิมล ฤทธิ์สรไกร	กรรมการ
4. นางอภิสร รัตนศรทอง	กรรมการ
5. นางสาววราภรณ์ ภู่อ่อน	กรรมการ
6. นางพรรณทวิ หนูแก้ว	กรรมการ
7. นายประสงค์ สิงค์โต	กรรมการ
8. นายพิชัย ดัวงนิล	กรรมการ

- 5 -

9. นายกสิน ทองอินทร์	กรรมการ
10. นายบุญลือ เกาแดง	กรรมการ
11. นายเจริญ อยู่เจริญ	กรรมการ
12. นายวิทยา มาชมสมบูรณ์	กรรมการ
13. นางกอบกนก ทองอินทร์	กรรมการ
14. นางพันธ์พร สมศรี	กรรมการ
15. นางสาวศิริ มีสมบูรณ์	กรรมการและเลขานุการ
16. นางสาวอรพรรณ วิชาชัย	กรรมการและเลขานุการ
17. นางสาว จุฑาทิพย์ บุญชอบ	กรรมการและเลขานุการ
ให้คณะกรรมการมีหน้าที่ดังนี้	
- ประสานงานกับผู้เกี่ยวข้องและหาวัสดุอุปกรณ์ที่จำเป็นต้องใช้ในพิธี	
- จัดสถานที่ให้เหมาะสมกับงาน	
- ดูแลให้การประกอบพิธีทางศาสนาเป็นไปด้วยดี	
- คณาจารย์ที่เป็นกรรมการ มีหน้าที่แนะนำ กำกับ แบ่งงาน ติดตามงาน นักศึกษาที่ร่วมเป็นกรรมการในฝ่ายด้วย	
- จัดเตรียมของที่ระลึกงานในพิธีและวันสถาปนาคณะสำหรับแขกที่มาแสดงความยินดี	
- วางแผน จัดเตรียมสถานที่ประชุม ห้องประชุม สัมมนาและสนับสนุนการจัดนิทรรศการ ร้านค้าให้เป็นไปตามแผนที่กำหนด	
- อำนวยความสะดวกประสานงานสถานที่จอดรถผู้มาร่วมงานตลอดงาน	
- ประสานงานเรื่องอาหารจัดอาหาร เครื่องดื่มสำหรับแขกและผู้เข้าร่วมสัมมนา	
- แก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นตามความจำเป็น	
คณะกรรมการฝ่ายการเงิน	
1. รองคณบดีฝ่ายวางแผนและพัฒนา	ประธานกรรมการ
2. นางกฤษณา ทรัพย์ศรีทอง	กรรมการ
3. นางสุนทรณ์ ประทีปพงศ์	กรรมการ
4. นางอัญชลี โหมตช้างใหญ่	กรรมการและเลขานุการ
6. นางจินดา เพิ่มพูน	กรรมการและเลขานุการ
5. นางสาววิภาวี โพธิ์ทอง	กรรมการและเลขานุการ
7. นางสุวรรณา บรรดิษฐ์	กรรมการและเลขานุการ

- 6 -

8. นางสาววารี ดาวรมั่นกิจการ	กรรมการและเลขานุการ
9. นางสาวภคพร อินดีะสุข	กรรมการและเลขานุการ
ให้คณะกรรมการมีหน้าที่ดังนี้	
- ประสานงานสนับสนุน อำนวยความสะดวกในการเบิกจ่ายและจัดทำบัญชีการเงินให้เป็นที่ยอมรับ	
- ประสานงานกับพันธมิตรกับภาคีพันธมิตรในงานที่เกี่ยวข้องกับการเงิน และการบัญชี	
คณะกรรมการฝ่ายจัดทำรายงานประจำปี และฝ่ายประชาสัมพันธ์	
1. รองคณบดีฝ่ายบริหาร	ประธานกรรมการ
2. อาจารย์ปานรัตน์ นิ่มตุง	กรรมการ
3. อาจารย์ ดร.มาตี สัมสกุล	กรรมการ
4. อาจารย์พิมพ์ฉัตร รสสุธรรม	กรรมการ
5. อาจารย์ชานนท์ โกมลมาลย์	กรรมการ
6. อาจารย์พงศยา ภูมิพัฒน์โยธิน	กรรมการ
7. อาจารย์ณัฐพัชร์ สโรบล	กรรมการ
8. อาจารย์ นันทกรณ์ เขียวนวนานนท์ชัย	กรรมการ
9. อาจารย์ ดร.ศิริจันทร์รัตน์ กาญจนบุญชู	กรรมการ
10. อาจารย์นราเรศ ยิ้มสุข	กรรมการ
11. อาจารย์ เสาวธาร โพธิ์กลัด	กรรมการ
12. อาจารย์ รณรงค์ จันโต	กรรมการ
13. อาจารย์ กรุณา ใจใส	กรรมการ
14. อาจารย์ ธิญญาภรณ์ จันทระเว	กรรมการ
15. นางพรรณทวี นนุแก้ว	กรรมการ
16. นางสาวอุษณีย์ น้อยอยู่นิคย์	กรรมการ
17. นางสุนันทา สารบุตร	กรรมการ
18. นางสาวนิษฐา จำนงค์อาษา	กรรมการ
19. นางสาวพิชญา พึ่งทอง	กรรมการ
20. นางอุลลัษเฐียร โทบุตร	กรรมการและเลขานุการ
21. นางสาวปิยภัทร คุณเจริญ	กรรมการและเลขานุการ
22. นายชอพูพันธ์ แวพะยี่	กรรมการและเลขานุการ

- 7 -

23. นางสาวจุฬารักษ์ เมืองโคตร	กรรมการและเลขานุการ
24. นางสาวสุธิมา วุฒิกุล	กรรมการและเลขานุการ
25. นางสาวพิชามญชุ์ ขวัญเงิน	กรรมการและเลขานุการ
26. นางสาวกรรณิการ์ คำเขียน	กรรมการและเลขานุการ

ให้คณะกรรมการมีหน้าที่ดังนี้

- จัดทำหนังสือรายงานประจำปี 2554
- ประสานงานกับฝ่ายต่าง ๆ ในการรวบรวมข้อมูลสำหรับเป็นข้อมูลในการจัดทำรายงานประจำปี
- จัดพิมพ์รายงานประจำปีเพื่อแจกในวันสถาปนาคณะฯ
- แจกรายงานประจำปีในงาน เพื่อเผยแพร่ให้กับหน่วยงานต่าง ๆ
- ประชาสัมพันธ์งานผ่านสื่อทุกประเภท
- ประสานงานกับพันธมิตรในการประชาสัมพันธ์
- ประสานงานสื่อมวลชนมาทำข่าวในงาน
- จัดทำมัลติมีเดียภาพเหตุการณ์ที่สำคัญในงาน เพื่อเผยแพร่ในโอกาสต่อไป

ทั้งนี้ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

สั่ง ณ วันที่ 6 ธันวาคม พ.ศ. 2555

(รองศาสตราจารย์ ดร.เดชา สังขวรรณ)
คณบดีคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์